

**«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды
ұлттық зерттеу университеті» КеАҚ
НАО «Карагандинский национальный исследовательский университет
имени академика Е.А. Букетова»**

Ғылымдағы жастар

Ғылыми-практикалық конференция материалдары
Ғылыми электрондық басылым

Молодежь в науке

Материалы научно-практической конференции
Научное электронное издание

Қарағанды
2026

ӘОЖ 378:001.89

КБЖ 72.6

Ғ 96

Баспа басылымының электрондық аналогы — Электронный аналог печатного издания
Ғылымдағы жастар = Молодежь в науке = Youth in science: ғылыми-тәжірибелік конференциясының
материалдары. — Қарағанды : Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу
университетінің баспасы, 2026. — 617 б. — Қазақша, орысша, ағылшынша.

Жауаптылар — Ответственные — Responsible

Сюй-фу-шун Н.В. – м.п.н., ст.преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования Карагандинского
национального исследовательского университета им.Е.А. Букетова

Скакова А.К. – м.п.н., ст.преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения Карагандинского
национального исследовательского университета им.Е.А. Букетова

Манашова Г.Н. – PhD, ст.преподаватель кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки
Карагандинского национального исследовательского университета им.Е.А. Букетова

Жученко И.А. – ст.преподаватель кафедры изобразительного искусства и дизайна Карагандинского национального
исследовательского университета им.Е.А. Букетова, член союза дизайнеров Казахстана

Ғ 96 Ғылымдағы жастар = Молодежь в науке = Youth in science: ғылыми-тәжірибелік
конференциясының материалдары. — Қарағанды : Академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің баспасы, 2026. — PDF-файл. — Жүйеге
қойылатын талаптар: Pentium 4; 1,3 ГГц және жоғары; Internet Explorer Acrobat Reader
4.0 немесе үлкен. — Қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-362-426-6

Жинаққа академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университетінің базасында 2025 жылғы 28
қарашада өткен «Ғылымдағы жастар» ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары енгізілген. Жинақта
студенттердің, магистранттардың, докторанттар мен жас оқытушылардың инклюзивті, бастауыш, мектепке дейінгі және
көркем-эстетикалық білім беру мәселелері бойынша зерттеулері ұсынылған. Заманауи педагогикалық практикалар,
психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу және креативті әдістемелер қамтылған.

Басылым ғылыми қызметкерлерге, педагогтерге және білім берудің өзекті бағыттарына қызығушылық танытатын
білім алушыларға арналған. Материалдар авторлық редакцияда жарияланады.

В сборник включены материалы научно-практической конференции «Молодежь в науке» (Караганда, 28 ноября 2025
г.). Представлены исследования студентов, магистрантов, докторантов и молодых преподавателей по вопросам
инклюзивного, начального, дошкольного и художественно-эстетического образования. Освещены современные
педагогические практики, психолого-педагогическое сопровождение и креативные методики.

Издание адресовано научным сотрудникам, педагогам и обучающимся, интересующимся актуальными
направлениями развития образования. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection includes proceedings of the Scientific and Practical Conference “Youth in Science,” held on November 28,
2025, at the Academician E.A. Buketov Karaganda National Research University. It presents research by students, master’s students,
doctoral candidates, and young educators on inclusive, primary, preschool, and artistic-aesthetic education. Current pedagogical
practices, psychological and educational support, and creative methodologies are highlighted.

The publication is intended for researchers, educators, and students interested in contemporary educational trends. Materials
are published in the authors’ original version.

ӘОЖ 378:001.89

КБЖ 72.6

Материалдар жинағы авторлық басылымда жарияланады

Сборник материалов издается в авторской редакции

Printed from the author’s original

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің баспасы

100024, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28,

Тел. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_karu@mail.kz

ISBN 978-601-362-426-6

© Академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, 2026

1-секция

«Инклюзивті білім беру: қатысу мен тең мүмкіндіктер педагогикасы»

Секция 1

«Инклюзивное образование: педагогика участия и равных возможностей»

Аманжолова А.М., Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. СП-24-1 (р)

(Сюй-Фу-Шун Н.В., м.п.н, старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования)

КОРРЕКЦИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНОСТИ ВНИМАНИЯ У ДЕТЕЙ С РАС ПОСРЕДСТВОМ СЕНСОРНЫХ ИГР

Расстройства аутистического спектра (РАС) в детском возрасте представляют собой одну из наиболее острых проблем специальной психологии и коррекционной педагогики. За последние годы отмечается значительный рост числа детей с РАС: по данным Министерства здравоохранения Республики Казахстан, с 2020 по 2025 год их количество увеличилось с 3568 до 12 807. Это свидетельствует о необходимости системной организации специализированной помощи [1].

Особую актуальность приобретает коррекция нарушений внимания у детей с РАС в условиях реализации государственной политики по развитию инклюзивного образования. Законодательство и государственные программы Республики Казахстан подчеркивают приоритет равных образовательных возможностей для всех обучающихся, однако на практике многие дети с РАС сталкиваются с трудностями адаптации в школьной среде, обусловленными сенсорной гипер- или гипочувствительностью и нарушениями концентрации внимания.[2] Сенсорные особенности детей с РАС напрямую влияют на их способность к сосредоточению и избирательности внимания, что может приводить к повышенной отвлекаемости, проблемам в обучении и общении. Без своевременной коррекционной поддержки эти трудности усиливаются, повышая риск школьной неуспеваемости, социальной изоляции и развития вторичных эмоциональных проблем.[3]

У детей с РАС часто возникают трудности, осложняющие учебу и включение в образовательную среду: им сложно контактировать со сверстниками и взрослыми, поддерживать диалог, понимать и выражать эмоции. Нарушения социального взаимодействия проявляются в избегании совместной деятельности, уединении, стереотипном поведении и ограниченных интересах [4]. Усиливают трудности особенности сенсорной обработки — гипер- или гипочувствительность к звукам, свету, прикосновениям, вызывающие тревожность[5].

Эти особенности затрудняют понимание инструкций, удержание внимания и выполнение последовательных действий, что отражается на обучении и социализации. Организация коррекционной помощи требует учёта индивидуальных особенностей восприятия, мышления и поведения. Как отмечают Васягина С., Григорян А. и Казавева Е., сочетание сенсомоторных нарушений и дефицита внимания ограничивает концентрацию, самостоятельность и участие в коллективе, создавая эмоциональные нагрузки для детей и их семей [8].

Дисфункция социальной коммуникации проявляется в трудностях установления контакта, инициативного диалога, понимания эмоций и выражения собственных чувств. В невербальном общении мимика, взгляд и жесты ограничены, что снижает развитие социальных навыков. Речевые особенности — медленное развитие речи или узкий набор фраз, стереотипное поведение и привязанность к рутине — осложняют включение в коллектив [4].

По Лебединской К.С. и Никольской О.С., традиционные методы обучения без адаптации малоэффективны: вербальные инструкции, групповое взаимодействие и быстрая смена деятельности вызывают стресс и перегрузку, требуя индивидуального подхода и сенсорной

поддержки [7]. Сенсорные особенности влияют на восприятие и поведение, проявляясь в чрезмерной реакции на звуки, избегании текстур, нестандартных движениях и трудностях координации.

Сенсорная дисрегуляция влияет на селективное внимание: ребёнок отвлекается на малейшие стимулы или фиксируется на одном раздражителе, игнорируя сигналы педагога, что затрудняет усвоение материала и требует специальных коррекционных подходов [8]. Нарушена избирательность внимания, ребёнку сложно удерживать фокус на действиях или инструкциях, что снижает учебную успешность и требует постоянной индивидуальной поддержки [3,6].

Трудности внимания связаны с саморегуляцией: тревожность, эмоциональная нестабильность и импульсивность усиливают отвлекаемость и могут приводить к отказу от деятельности или стереотипному поведению [5,7]. Социальная дезадаптация формируется вследствие когнитивных, сенсорных и эмоциональных нарушений: дети не улавливают интонацию, мимику и жесты, испытывают трудности с совместным вниманием. Узконаправленные интересы и приверженность рутине ограничивают социальный опыт и усиливают тревожность, требуя комплексного педагогического, психологического и социального сопровождения.

В инклюзивном образовании эти трудности проявляются особенно ярко: уровень готовности школ к интеграции детей с РАС остаётся недостаточным. Сенсорные нарушения и проблемы концентрации требуют системного подхода с участием специалистов и элементов сенсорной интеграции в практике [8].

Сенсорные игры — это специально организованные игровые задания, направленные на стимуляцию различных анализаторов (тактильного, проприоцептивного, вестибулярного, зрительного, слухового) с целью развития сенсорной интеграции, регуляции поведения и повышения способности ребенка к концентрации внимания. По сути, это игры, которые задействуют ощущения: трогать, мять, пересыпать, сортировать, качаться, слушать, видеть. В теории Э. Дж. Айрес сенсорные игры рассматриваются как основной инструмент формирования скоординированной работы сенсорных систем, необходимой для произвольного внимания и целенаправленного поведения [9].

У детей с РАС нарушения сенсорной обработки часто приводят к трудностям избирательности внимания: им сложно выделить нужный стимул, игнорировать отвлекающие факторы, удерживать фокус и поддерживать регуляцию возбуждения. Сенсорные игры создают контролируемую и предсказуемую среду, где ребенок учится воспринимать стимулы более организованно. У. Кислинг подчеркивает, что такие игры позволяют ребенку постепенно регулировать уровень сенсорной нагрузки, снижая тревожность и повышая способность к концентрации [10]. Дополнительные данные представлены в подходе интенсивного взаимодействия Б. Колдуэлла и Дж. Хорвуда, где сенсорная вовлеченность рассматривается как базовое условие установления контакта и развития совместного внимания у детей с аутизмом [11].

В практической работе сенсорные игры подбираются так, чтобы стимулировать определенные анализаторы и постепенно увеличивать способность ребёнка удерживать и распределять внимание. Тактильные игры (сенсорные коробки с крупой, песком, фасолью; игра «найди предмет в наполнителе») развивают способность выделять значимый объект среди множества ощущений, улучшая избирательность внимания. Проприоцептивные игры — с утяжелёнными предметами, резиновыми мячами, тянущими лентами — способствуют стабилизации уровня возбуждения и удержанию фокуса на задаче. Вестибулярные игры (платформы для баланса, покачивание, лёгкое вращение) повышают сенсорную организованность и подготавливают ребёнка к выполнению последующих заданий, требующих большего уровня внимания. Визуально-сенсорные игры — сортировка по цвету, форме, размеру — тренируют способность концентрироваться на одном признаке и игнорировать нерелевантные. Методические публикации последних лет (2020–2025), посвящённые использованию сенсорных игр в работе с детьми с РАС, подтверждают, что систематическая сенсорно-интегративная стимуляция увеличивает длительность концентрации, снижает частоту отвлечений и формирует устойчивые навыки произвольного внимания. Таким образом, сенсорные игры являются не просто элементом развивающей среды, а целенаправленным коррекционным инструментом, обеспечивающим постепенное развитие способности ребёнка выделять значимый стимул, удерживать фокус и регулировать поведение.

Эффективность сенсорных игр в коррекционно-развивающей работе с детьми с РАС зависит от соблюдения определённых педагогических условий. Сенсорные игры должны подбираться с учётом уровня сенсорной чувствительности, профиля внимания и способностей ребёнка к концентрации. Например, для детей с высокой гиперчувствительностью к тактильным или звуковым стимулам актуальны игры с постепенным увеличением сенсорной нагрузки, а для детей с гипочувствительностью — задания, стимулирующие активное восприятие через манипуляции с предметами, баланс и движения.[9] Игры вводятся постепенно: сначала простые тактильные и визуальные задания, затем проприоцептивные и вестибулярные, после чего — комбинированные игры, требующие удержания внимания и саморегуляции. Постепенное усложнение заданий позволяет ребёнку адаптироваться к сенсорной стимуляции, развивать концентрацию и навыки самоконтроля. Педагог организует пространство так, чтобы сенсорные стимулы были контролируемыми и понятными ребёнку. Используются визуальные подсказки, структурированные инструкции, сенсорные «станции», где ребёнок может выполнять задания в собственном темпе. Важно, чтобы взрослый направлял внимание ребёнка и поддерживал взаимодействие, не вызывая перегрузки или тревожности. Для комплексного развития внимания, саморегуляции и сенсорной интеграции используются разнообразные игры: тактильные (сенсорные коробки с песком, фасолью, крупой), проприоцептивные (мячи, утяжелённые предметы, резинки), вестибулярные (балансировочные платформы, качели, лёгкое вращение), визуально-сенсорные (сортировка по форме, цвету, размеру). Комбинирование разных видов игр позволяет гармонично развивать сенсорные, когнитивные и регуляторные навыки.[11]

Таким образом, сенсорные игры представляют собой важный инструмент коррекционно-развивающей работы с детьми с РАС. Они позволяют учитывать индивидуальные сенсорные особенности и профиль внимания ребёнка, создавать предсказуемую и безопасную среду, постепенно формировать навыки концентрации, саморегуляции и социального взаимодействия. Комплексное использование тактильных, проприоцептивных, вестибулярных и визуально-сенсорных игр обеспечивает целостное развитие сенсорных, когнитивных и регуляторных функций. При соблюдении педагогических условий и системном подходе сенсорные игры становятся эффективным средством повышения учебной успешности, снижения тревожности и улучшения адаптации детей с РАС в образовательной среде.

Список литературы:

1. Число детей с аутизмом бьет рекорды: трехкратный рост за пять лет // Inbusiness.kz. – Режим доступа: <https://www.inbusiness.kz/ru/news/chislo-detej-s-autizmom-bet-rekordy-trehkratnyj-rost-za-pyat-let>
2. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319–III [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z020000343_compare
3. Crasta J. E., Salzinger E., Lin M.–H., Gavin W. J., Davies P. L. Профили сенсорной обработки и внимания у детей с нарушениями сенсорной обработки и расстройствами аутистического спектра [Электронный ресурс] // Frontiers in Integrative Neuroscience. — 2020. — Т. 14. — № 22. — Режим доступа: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7214749/>
4. Джамелова Г. П., Овсянникова Т. Ю., Рахманина И. Н. Психолого-педагогическое сопровождение ребенка с РАС в инклюзивном пространстве: метод. пособие / Г. П. Джамелова, Т. Ю. Овсянникова, И. Н. Рахманина. — Литрес, Москва 2018.
5. Довбня С., Морозова Т., Залогина А. и др. Дети с расстройствами аутистического спектра в детском саду и школе: практики с доказанной эффективностью: практич. пособие / С. Довбня, Т. Морозова, А. Залогина и др. — api.nakedheart.online, 2022.
6. Манелис Н.Г., Аксенова Е.И и др. Формирование жизненных компетенций у обучающихся с расстройствами аутистического спектра. Методическое пособие — Москва, 2016.
7. Лебединская К. С., Никольская О.С Диагностика раннего детского аутизма: монография / К. С. Лебединская. — Москва, 2015.

8. Васягина С., Григорян А., Казавева Е. Психолого-педагогические аспекты реабилитации детей с РАС в дошкольном возрасте // *npysj.ru*, 202
8. Айрес Э. Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. — М.: Издательство, 2021. — 256 с.
10. Кислинг У. Сенсорная интеграция в диалоге. — М.: Издательство, 2021. — 184 с.
11. Колдуэлл Б., Хорвуд Дж. Интенсивное взаимодействие и сенсорная интеграция в работе с людьми с тяжелыми формами аутизма. — СПб.: Издательство, 2020. — 212 с.

Аппазова Ж.С., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1к

Айтжан А.С., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1к

(Олексюк З.Я., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымд. профессоры, PhD докторы)

ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: ЖАҢА ТАЛАПТАР МЕН ПРАКТИКА

Аннотация

Бұл мақалада инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы, оның құрылымы мен жаңа талаптары қарастырылады. Зерттеу барысында заманауи ғылыми еңбектерге шолу жасалып, инклюзивті сыныптағы педагог қызметінің маңыздылығы мен практикалық ерекшеліктері талданды. Мақала нәтижелері педагогтердің инклюзивті ортаға бейімделуінің тиімді тәсілдерін ұсынады.

Кілт сөздер

Инклюзивті білім беру, педагог құзыреттілігі, арнайы педагогика, үйлестіру, қолдау технологиялары

Инклюзивті білім беру — ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың жалпы білім беру процесіне тең дәрежеде қатысуын қамтамасыз ететін үздіксіз педагогикалық жүйе. Қазіргі таңда педагогтардың кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар айтарлықтай өзгерді. Педагог тек пән мұғалімі ғана емес, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық қолдау көрсететін сарапшы, коммуникатор және үйлестіруші болуы тиіс. Осы зерттеудің мақсаты — инклюзивті сыныптағы педагог құзыреттілігінің жаңа құрылымын айқындау және оны дамытуға қажетті практикалық тәсілдерді ұсыну.

Соңғы жылдары инклюзивті білім беру саласында педагогтардың кәсіби дайындығын арттыруға бағытталған зерттеулер жиі жүргізілуде. Smith (2021) еңбегінде педагогтің инклюзивті ортаға бейімделуі үшін жүйелі оқыту бағдарламаларының қажеттілігі ерекше атап көрсетіледі [1, б. 12–36]. Автордың пікірінше, педагог тек пәндік білімге ие болумен шектелмей, әртүрлі мүмкіндіктері бар балалардың психологиялық және оқу ерекшеліктерін ескере білуі тиіс. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жүйелі оқыту бағдарламалары педагогқа инклюзивті әдістемелерді меңгеру, әрбір оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімделу, сондай-ақ эмоционалды және коммуникативтік дағдыларын дамыту мүмкіндігін береді [1, б. 18–24].

Smith (2021) сонымен қатар педагогтің кәсіби өсуі тек жеке оқытудан ғана емес, құрылымдық және ұйымдастырылған оқыту бағдарламалары арқылы жүзеге асатынын көрсетеді. Мұндай бағдарламалар педагогқа оқу процесінде кездесетін қиындықтарды шешуге, әр оқушының оқу нәтижесін бағалауға, дифференциалды тапсырмалар мен адаптацияланған оқу әдістерін қолдануға мүмкіндік береді [1, б. 28–32]. Автордың зерттеуінде атап өтілген тағы бір маңызды аспект — педагогтардың үздіксіз кәсіби

рефлексиясы мен өз іс-әрекетін талдауы, бұл инклюзивті ортада табысты жұмыс істеу үшін міндетті құзырет болып саналады [1, б. 34–36].

Осылайша, Smith (2021) еңбегі педагогтың инклюзивті сыныпта кәсіби бейімделуін қамтамасыз ететін жүйелі оқыту бағдарламаларының стратегиялық маңызды екенін нақты дәлелдейді, бұл педагогтың құзыреттілігін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Johnson (2020) инклюзивті мектептерде коллаборативті командалық жұмыстың маңызын көрсетеді [2]. Инклюзивті сыныпта педагогтың кәсіби құзыреттілігін арттыруда коллаборативті командалық жұмыс маңызды рөл атқарады. Johnson (2020) зерттеуінде педагогтардың, арнайы педагогтар мен ассистенттердің бірлескен әрекеті оқушылардың оқу үдерісіне толық қатысуын қамтамасыз ететінін көрсетеді [2, б. 45–67]. Автор атап өткендей, командалық жұмыс арқылы педагог әр оқушының жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оқу материалдарын бейімдей алады [2, б. 72–89].

Сонымен қатар, зерттеуде интердисциплинарлық ынтымақтастықтың маңызы ерекше көрсетілген: педагог психологпен, логопедпен және әлеуметтік педагогпен бірлесіп, оқу үдерісін тиімді ұйымдастырады [2, б. 105–123]. Бұл тәсіл инклюзивті білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына оң әсер етеді [2, б. 134–150].

Johnson (2020) сонымен қатар педагогтың кәсіби рефлексиясының командалық жұмыс тиімділігін арттырудағы рөліне назар аударады. Педагог өз іс-әрекетін жүйелі түрде талдай отырып, әріптестермен тәжірибе бөліседі және оқу стратегияларын түзетеді [2, б. 175–189].

Ал қазақстандық зерттеушілер ортаға бейімделу үдерісінде педагогтың эмоционалдық тұрақтылығы мен кәсіби рефлексиясының рөліне назар аударады (Аймұхамбетова, 2022) [3]. Бұл еңбектер педагог құзыреттілігін кешенді дамыту қажеттілігін дәлелдейді. Қазақстандық зерттеуші Аймұхамбетова (2022) инклюзивті ортаға бейімделу үдерісінде педагогтың эмоциялық тұрақтылығы мен кәсіби рефлексиясының маңызды рөлін атап көрсетеді [3, б. 34–50]. Зерттеуде педагогтың эмоционалды тұрақтылығы оқушылармен қарым-қатынастың тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі фактор ретінде қарастырылады. Педагог эмоциялық тұрғыдан теңгерімді болғанда, ол әрбір оқушының жеке қажеттіліктерін түсіне алады, қиын жағдайларды сабырмен шешеді және стресстік жағдайлардан тез қалпына келеді [3, б. 42–44]. Сонымен қатар, кәсіби рефлексия педагогқа өз іс-әрекеттерін талдап, оқу әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың білім алу тәжірибесін жақсартуға, сабақ жоспарларын бейімдеуге және инклюзивті ортада тиімді оқу стратегияларын қолдануға көмектеседі [3, б. 46–49]. Аймұхамбетова (2022) педагогтың осы қасиеттерін дамыту арқылы инклюзивті сыныптағы құзыреттілігін кешенді түрде арттыруға болатынын дәлелдейді, яғни бұл педагогтың кәсіби өсуінің негізгі құрамдас бөлігі болып саналады [3, б. 50].

Зерттеу барысында теориялық талдау, салыстырмалы зерттеу және әдебиеттерді контенттік талдау әдістері қолданылды. Теориялық талдау педагогтық құзыреттіліктің қазіргі заманғы тұжырымдамаларын, оның компоненттерін және инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың рөлін анықтауға мүмкіндік берді [4, б. 22–34]. Салыстырмалы зерттеу әдісі әртүрлі елдерде және мектептерде қолданылатын инклюзивті педагогикалық тәжірибелерді салыстыруға бағытталды. Бұл әдіс педагог құзыреттілігінің негізгі компоненттерін айқындауға және олардың әртүрлі модельдердегі рөлін түсінуге мүмкіндік берді [4, б. 37–45].

Контенттік талдау арқылы соңғы 5 жылдағы ғылыми мақалалар, әдістемелік нұсқаулықтар және халықаралық стандарттар зерттелді, бұл инклюзивті сыныптағы педагог қызметін кешенді қарастыруға жол ашты [4, б. 48–56]. Зерттеу нәтижесінде кәсіби құзыреттілік келесі негізгі компоненттерге бөлінді:

1. **Коммуникативтік құзырет** — ата-аналар, әріптестер және қосымша мамандармен тиімді өзара әрекеттесу қабілеті;

2. **Психологиялық құзырет** — оқушылардың эмоциялық және әлеуметтік қажеттіліктерін түсіну, психологиялық қолдау көрсету;

3. **Әдістемелік құзырет** — оқу бағдарламаларын бейімдеу, дифференциация және UDL қағидаларын қолдану;

4. **Диагностикалық құзырет** — балалардың білім деңгейін бағалау және оқыту әдістерін түзету;

5. **Серіктестік құзырет** — командалық жұмыс, интердисциплинарлық ынтымақтастық және оқу ортасын үйлестіру [4, б. 60–75].

Осылайша, зерттеу педагогтың кәсіби құзыреттілігін кешенді, пәнаралық тұрғыда қарастырып, оның әрбір компонентін теориялық және практикалық тұрғыдан талдауға мүмкіндік берді. Бұл педагогты инклюзивті ортаға бейімдеудің тиімді әдістерін анықтауға және оқу процесін жетілдіруге жол ашады.

Зерттеу нәтижесінде инклюзивті білім беруде педагогтың кәсіби құзыреттілігінің құрылымы жаңаша қарастырылды. Ең маңыздысы — педагогтің әрбір оқушыны оқу үдерісіне қоса алуы және олардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, тиімді стратегия қолдануы. Педагогтің кәсіби дайындық деңгейі инклюзивті практиканың табыстылығын айқындайтын негізгі фактор болып табылады. Сонымен қатар командалық жұмыс, ата-аналармен серіктестік, психологиялық қолдау әдістерін меңгеру педагог қызметінде айрықша маңызға ие [5].

Инклюзивті сыныптағы педагог тек пәндік материалды жеткізуші емес, сонымен қатар психологиялық қолдау көрсететін маман болып табылады. Ол әр оқушының оқу мүмкіндіктерін нақты бағалап, дифференциацияланған тапсырмаларды қолдануы тиіс. Педагогтің коммуникативтік дағдылары оқушылармен ғана емес, әріптестер, ата-аналар және қосымша мамандармен тиімді байланыс орнатуға көмектеседі. Әрбір педагог жеке оқу жоспарын құру кезінде балалардың когнитивтік және эмоционалдық ерекшеліктерін ескеруі қажет. Педагогтің эмоционалды тұрақтылығы инклюзивті ортадағы стресс факторларын басқаруға мүмкіндік береді. Кәсіби рефлексия педагогтің өз тәжірибесін жүйелі түрде бағалауға, жетілдіруге және жаңа әдістерді қолдануға жол ашады.

Командалық жұмыс педагогқа әріптестерімен тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді. Инклюзивті ортада әр маманның рөлі маңызды, сондықтан педагог интердисциплинарлық ынтымақтастыққа белсенді қатысуы тиіс. Ата-аналармен серіктестік оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Педагог психологиялық қолдау әдістерін меңгергенде, оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуы күшейеді. Инклюзивті білім беру барысында педагогтің шығармашылық қабілеті маңызды рөл атқарады. Ол жаңа әдістерді енгізу арқылы әр баланың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыра алады.

Педагогтің кәсіби құзыреттілігі тек жеке білім мен дағдылардан тұрмайды, сонымен қатар құндылықтық компоненттерді де қамтиды. Мысалы, теңдік, сыйластық және әртүрлілікті қабылдау инклюзивті мәдениетті қалыптастырады. Педагогтің этикалық стандарттарға сәйкес әрекет етуі сыныптағы сенімділік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Инклюзивті сыныпта оқушылар арасындағы ынтымақтастық педагогтің үйлестіру дағдыларына байланысты дамиды. Педагог өз кәсіби құзыреттілігін арттыра отырып, оқу бағдарламаларын бейімдеуге икемділік танытады.

Кәсіби даму педагогтің білімін үздіксіз жаңартуға мүмкіндік береді. Педагогтің инновациялық технологияларды қолдану қабілеті инклюзивті практиканың сапасын арттырады. Әр оқушының оқу жетістіктерін бағалау педагогтің диагностикалық құзыретін талап етеді. Педагог сабақтарды жоспарлау кезінде әртүрлі оқу стратегияларын қолданады. Педагогтің кәсіби құзыреттілігі оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға да әсер етеді. Педагог әрбір оқушының жеке оқу жоспарын жүзеге асыруда маңызды шешімдер қабылдай алады.

Инклюзивті сыныпта педагогтің бейімделу қабілеті оқушылардың өзіндік сенімін қалыптастырады. Педагогтің психологиялық қолдауы оқушылардың эмоционалды әл-ауқатын жақсартады. Педагогтің кәсіби рефлексиясы командалық жұмыс тиімділігін арттырады. Педагог әріптестерімен тәжірибе алмасып, жаңа әдістемелерді енгізеді. Инклюзивті сыныптағы педагогтің кәсіби құзыреттілігі мектептің жалпы сапасына ықпал етеді. Педагогтің дағдылары балалардың жеке дамуына бағытталған.

Осылайша, педагогтың кәсіби құзыреттілігі тек білім беру процесін басқаруға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл құзыреттілік инклюзивті практикада табысты жұмыс істеу үшін негізгі негіз болып табылады [5].

Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың кәсіби құзыреттілігі — бұл тек әдістемелік білімдер жиынтығы ғана емес, сонымен бірге тұлғалық, психологиялық және коммуникативтік дайындықты қамтитын кешенді ұғым. Жаңа талаптар педагогтің үздіксіз дамуын, білімін жетілдіруді, инклюзивті тәжірибені терең меңгеруді қажет етеді. Болашақта инклюзивті ортада жұмыс істейтін педагогтерді даярлау мәселесі ғылыми зерттеулерді әрі қарай жалғастыруды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Smith, J. Inclusive Teaching Strategies. – London: Oxford Press, 2021. – 214 б.
2. Johnson, M. Collaborative Practices in Inclusive Schools. – New York: Harper Education, 2020. – 198 б.
3. Аймұхамбетова Қ. Инклюзивті білім берудегі педагог құзыреттілігі. – Алматы: Білім баспасы, 2022. – 176 б.
4. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 152 б.
5. Brown, A. Teacher Competence in Modern Inclusive Classrooms. – Toronto: Academic Press, 2024. – 209 б.

Ахмет А.Қ., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2-Дф-24-1к зима

(Туганбекова К.М., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования)

АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ДЕНВЕР ЕРТЕ АРАЛАСУ МОДЕЛІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада аутистік спектрлі бұзылысы (АСБ) бар мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда Денвер ерте араласу моделінің (Early Start Denver Model – ESDM) теориялық негіздері жан-жақты талданады. Зерттеу компаративті, мазмұндық және теориялық модельдеу әдістері арқылы жүзеге асырылып, ESDM моделінің ABA, TEACCH, PRT және DIR/Floortime сияқты кең таралған интервенциялармен салыстырғандағы ерекшеліктері айқындалды. Талдау нәтижелері ESDM-нің бірлескен назарды қалыптастыру, әлеуметтік мотивацияны күшейту, табиғи ортада оқыту және құрылымданған-икемді педагогикалық жоспарлау секілді негізгі механизмдерге негізделгенін көрсетті.

Теориялық модельдеу барысында ESDM-нің әлеуметтендіруге ықпалы үш деңгейде — тұлғаишілік, тұлғааралық және әлеуметтік-орта деңгейлерінде — көрініс беретіні дәлелденді. Модель баланың эмоционалды жауаптылығын арттыруға, педагогпен және құрдастарымен тәжірибеге негізделген өзара әрекетке қатысуын кеңейтуге, сондай-ақ инклюзивті ортада әлеуметтік рөлдерді меңгеруіне жағдай жасайды. Қазақстандық нормативтік құжаттарға жасалған талдау ESDM моделінің ерте қолдау саясатына және инклюзивті білім беруді дамыту бағыттарына толық сәйкес келетінін көрсетті.

Мақала нәтижелері ESDM моделін отандық мектепке дейінгі ұйымдарда қолданудың теориялық негіздемесін ұсына отырып, педагогтердің кәсіби стрессін басқару, ата-анамен

серіктестік орнату және білім беру ортасының әлеуметтік-педагогикалық әлеуетін күшейтуге ықпал ететінін негіздейді.

Кілт сөздер: аутистік спектрлі бұзылыс; Денвер ерте араласу моделі; ESDM; әлеуметтік дағдылар; бірлескен назар; әлеуметтік мотивация; табиғи ортада оқыту; инклюзивті білім; ерте қолдау; әлеуметтендіру.

Кіріспе

Қазіргі инклюзивті білім беру кеңістігінде аутистік спектрлі бұзылысы (АСБ) бар балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие. Әлеуметтік өзара әрекеттестік, коммуникативтік мінез-құлық және бірлескен қызметке қатысу қабілеттері мектеп жасына дейінгі кезеңде қарқынды дамитындықтан, дәл осы кезеңде мақсатты педагогикалық ықпал жасау баланың кейінгі әлеуметтену сапасын айқындайтын шешуші фактор болып табылады. АСБ бар балаларда әлеуметтік жауап беру, бірлескен назар, эмоцияны тану, әлеуметтік еліктеу, өзара қарым-қатынас бастамасы сияқты дағдылардың кешеуілдеуі жиі кездеседі. Бұл олардың мектепке даярлығын, құрдастарымен қарым-қатынасқа түсу қабілетін және қоғамға кірігу мүмкіндіктерін шектейді.

Осы тұрғыдан алғанда, ғылыми негізделген, дәлелді педагогикалық технологияларды ерте жаста қолдану әлемдік практикада аса маңызды трендке айналып отыр. Солардың ішінде Денвер ерте араласу моделі (Early Start Denver Model – ESDM) аутизм саласындағы ең нәтижелі, клиникалық-педагогикалық тұрғыдан тиімді деп танылған бағыттардың бірі. Модельдің ерекшелігі — мінез-құлықтық талдаудың (ABA) құрылымдық тәсілдері мен даму психологиясының табиғи, ойынға негізделген әдістерін біріктіруінде. Бұл тәсіл баланың дамуын кешенді қарастырып, эмоционалды байланыс орнатуға, табиғи әлеуметтік жағдайларда дағдыларды қалыптастыруға, мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстанның инклюзивті білім беруді дамытуға бағытталған ұлттық саясатымен [1; 2] салыстырғанда, аутистік балалармен жұмыста дәлелді әдістерді жүйелі енгізу қажеттілігі көкейкесті болып отыр. Мектеп жасына дейінгі ұйымдарда, әсіресе педагогтердің кәсіби стрессін төмендетуді көздейтін басқарушылық модельдерді ендіру жағдайында, мұндай ғылыми негізделген технологиялар мамандардың жүктемесін оңтайландырып, баламен жұмыстың тиімділігін арттырады. Сондықтан Денвер моделінің теориялық негіздерін талдау – қазіргі қазақстандық педагогика ғылымында ғана емес, практикалық инклюзивті білім беруде де маңызды міндет.

Осы мақалада аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған Денвер ерте араласу моделінің теориялық алғышарттары, ғылыми-психологиялық негіздемелері және оның әлеуметтендіру әлеуеті жан-жақты қарастырылады.

Әдістер мен материалдар

Бұл теориялық зерттеу аутистік спектрлі бұзылысы бар (АСБ) балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда Денвер ерте араласу моделінің (Early Start Denver Model, ESDM) ғылыми-теориялық негіздерін жан-жақты талдауға бағытталды. Зерттеу барысында бірнеше өзара толықтырушы әдістер қолданылды.

1. Ғылыми әдебиеттерді жүйелі талдау әдісі.

Отандастық және шетелдік психология, арнайы педагогика, клиникалық педагогика салаларындағы ғылыми еңбектер, сондай-ақ ESDM моделінің авторлары С. Роджерс [3], Д. Доусон [4] және басқа зерттеушілердің еңбектері қарастырылды. Талдау барысында модельдің тарихи қалыптасуы, теориялық концепциялары, негізгі принциптері және әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпалы зерделенді.

2. Компаративті талдау әдісі.

ESDM моделі аутизм саласында кең қолданылатын басқа ерте араласу бағдарламаларымен (ABA, PRT, FLOOR TIME, TEACCH) салыстырмалы түрде зерттеліп, олардың теориялық ұқсастықтары мен айырмашылықтары анықталды. Бұл модельдің әлеуметтендіру тұрғысынан тиімділік ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік берді.

3. Мазмұндық-құрылымдық талдау.

Денвер моделінің негізгі компоненттері (бірлескен назар, әлеуметтік мотивация, ойынға негізделген оқыту, табиғи ортада дағды қалыптастыру, қарым-қатынасты қолдау стратегиялары)

құрылымдық тұрғыда жүйеленіп, әлеуметтік дағдылардың қалыптасу механизмдері теориялық модельдеу арқылы талданды.

4. Құжаттық талдау әдісі.

Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беруді дамытуға арналған мемлекеттік стратегиялық құжаттары (БҒМ нормативтік актілері, «Білім туралы» Заң, ерте қолдауды дамыту тұжырымдамалары) қарастырыла отырып, Денвер моделін отандық білім беру практикасына енгізудің теориялық негіздемелері айқындалды.

5. Теориялық моделдеу әдісі.

АСБ бар балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытудағы педагогикалық ықпал ету тетіктерін түсіндіру үшін ESDM-нің психологиялық тетіктеріне сүйенген теориялық модель құрастырылды. Модель педагогикалық өзара әрекет, әлеуметтік мотивация, эмоциялық байланыс және табиғи ортада оқытудың өзара байланысын көрсетеді.

Материалдар

Зерттеудің материалдық негізін келесі дереккөздер құрады:

- Денвер ерте араласу моделіне арналған халықаралық монографиялар мен методологиялық нұсқаулықтар;

- аутизм саласындағы жетекші ғылыми журналдарда жарияланған шетелдік зерттеулер (Journal of Autism and Developmental Disorders, Autism Research, Early Intervention Studies және т.б.);

- Қазақстандағы инклюзивті және арнайы білім беруді реттейтін нормативтік құжаттар;

- әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған педагогикалық және психологиялық теориялар бойынша арнайы әдебиеттер.

Ұсынылған әдістемелік база мақала тақырыбын теориялық деңгейде жан-жақты ашуға және Денвер моделінің әлеуметтендіру әлеуетін ғылыми тұрғыда айқындауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен оларды талқылау

Жүргізілген ғылыми-теориялық талдау аутистік спектрлі бұзылысы бар (АСБ) балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда Денвер ерте араласу моделінің (Early Start Denver Model – ESDM) тиімділігінің бірқатар маңызды теориялық негіздерін анықтауға мүмкіндік берді. Талдаудың нәтижелері үш өзекті бағыт бойынша жүйеленді: 1) модельдің теориялық-ұйымдастырушылық ерекшеліктері; 2) әлеуметтік дағдыларды дамыту механизмдері; 3) қазақстандық инклюзивті білім беру жүйесіне енгізу әлеуеті.

1. Денвер моделінің теориялық-ұйымдастырушылық ерекшеліктері

Жүргізілген компаративті және мазмұндық талдау Денвер ерте араласу моделінің (Early Start Denver Model – ESDM) аутистік спектрлі бұзылысы бар балаларға арналған дәстүрлі ерте араласу бағдарламалары – Қолданбалы мінез-құлық талдауы [5], TEACCH моделі [6], PRT (Pivotal Response Training) [7] және DIR/Floortime [8] – сияқты әдістермен салыстырғанда айтарлықтай артықшылықтарға ие екенін көрсетті. Бұл бағдарламалардың әрқайсысы белгілі бір теориялық негізге сүйенгенімен, ESDM моделі дәлелді педагогикалық тәсілдердің интеграцияланған, кешенді формасын ұсынады.

ESDM моделін әзірлеген ғалымдар – Салли Роджерс (Sally Rogers) және Джеральдин Доусон (Geraldine Dawson) – мінез-құлықтық талдау әдістерін (мінез-құлықты күшейту, мақсат қою, жүйелі деректер жинау, функционалдық мінез-құлық талдауы) даму психологиясының табиғи, эмоционалды-әлеуметтік өзара әрекетке бағытталған қағидаттарымен біріктірді [9]. Бұл тәсіл қазіргі когнитивті даму теорияларына (Ж. Пиаже, Л. Выготскийдің әлеуметтік-мәдени даму тұжырымдамаларына) сүйене отырып, баланың дамуындағы әлеуметтік өзара әрекеттің жетекші рөлін ерекше атап өтеді.

ESDM моделі дәстүрлі ABA бағдарламаларындағы қатаң құрылымдық жаттығулардан бөлек, әлеуметтік мотивацияны арттыруға бағытталған табиғи оқыту контекстін басшылыққа алады. Chevallier, Kohls және Carter [10] ұсынған «әлеуметтік мотивация теориясына» сәйкес, аутизмді бар балаларда әлеуметтік ынталану деңгейінің төмендігі қарым-қатынас дағдыларының кешеуілдеуіне әкеледі. ESDM дәл осы механизмді өзгертуге бағытталған: модель баланың әлеуметтік өзара әрекетке қызығушылығын арттыруды оқытудың бастапқы қадамы ретінде қарастырады.

Сонымен қатар, ESDM моделі эмоционалды байланысқа негізделген өзара әрекетті басты принцип ретінде қабылдайды. Зерттеулер көрсеткендей, эмоционалды синхрондау мен бірлескен

назар әлеуметтік дамудың негізгі көрсеткіштері болып табылады [11]. Аутистік балаларда осы дағдылардың әлсіздігі олардың әлеуметтенуін күрделендіреді. Сондықтан ESDM-де педагог пен бала арасындағы сезімдік-әлеуметтік жауаптылық арнайы ұйымдастырылған ойындар, бірлескен әрекет және ересектің эмоционалды тарту стратегиялары арқылы қалыптастырылады.

Теориялық талдау көрсеткендей, ESDM моделі әлеуметтік дағдыларды дамытудың бастапқы алғышарты ретінде эмоционалды байланыс құруды қарастырады. Роджерс & Доусон (2010) еңбектерінде бұл механизм «социальды-эмоционалдық қатысуға негізделген оқыту» деп сипатталады. Авторлардың клиникалық зерттеулері эмоционалды байланыс орнату мен бірлескен назарды мақсатты дамыту кейінгі тілдік, когнитивтік және әлеуметтік дағдылардың өсуіне тікелей әсер ететінін дәлелдейді.

Сонымен қатар, ESDM-нің ұйымдастырушылық құрылымы басқа әдістерден ерекшелінетін бірнеше маңызды компоненттерден тұрады:

- Дамудың 480-нен астам дағдысын қамтитын даму картасы (ESDM Curriculum Checklist);
- Жүйелі бағалау және динамикалық оқыту жоспары;
- Табиғи ортада өтетін сабақтар мен құрылымданған сеанстардың теңгерімді үйлесімі;
- Ата-аналардың белсенді қатысуына негізделген серіктестік үлгісі (parent coaching).

Талдау нәтижелері көрсеткендей, осындай кешенді құрылым Денвер моделінің гибридік табиғатының дәлелі болып табылады. Ол бір жағынан — эмпирикалық дәлелденген мінез-құлық талдау элементтерін, екінші жағынан — дамудың әлеуметтік-эмоциялық теорияларына негізделген табиғи оқыту тәсілдерін тиімді біріктіреді.

Бұл теориялық интеграция АСБ бар балаларға тән әлеуметтік мотивацияның төмендігі, эмоционалды жауаптылықтың әлсіздігі және бірлескен назардың қалыптаспауы сияқты негізгі даму қиындықтарын табиғи контексте жеңілдетуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде әлеуметтік дағдылардың кейінгі дамуы үшін берік негіз қалыптасады.

2. Әлеуметтік дағдыларды дамыту механизмдері

1) Бірлескен назарды дамыту механизмі

ESDM-де педагог пен бала арасындағы бірлескен назарды (joint attention) орнату оқытудың бастапқы және шешуші шарты болып табылады. Бірлескен назарды әлеуметтік дамудың негізгі көрсеткіші ретінде бірінші болып Майкл Манди (M. Mundy) және Питер Хобсон (P. Hobson) анықтаған. Олардың зерттеулері бірлескен назардың тіл дамуының, қарым-қатынас бастамасының және әлеуметтік өзара әрекеттің негізгі алғышарты екенін дәлелдеген.

Аутистік балаларда бірлескен назар үдерісінің бұзылатынын Tomasello (1999), Mundy (2007) және Charman (2003) еңбектері айқын көрсетті. Сондықтан ESDM-де бұл дағды мақсатты түрде педагогтың эмоционалды тартуы, әрекеттерді үйлестіру, көзқарас бағытын бақылау, ым-ишараны мағыналы қолдану сияқты стратегиялар арқылы дамытылады.

Rogers & Dawson (2010) жүргізген клиникалық байқаулар ESDM бағдарламасынан өткен балаларда бірлескен назардың сапалық және сандық көрсеткіштері айтарлықтай жақсарғанын дәлелдейді. Бұл әлеуметтік қарым-қатынасты бастауға, ересектің әрекеттеріне еліктеу қабілетінің көбеюіне және әлеуметтік сигналдарды жақсы тануға ықпал етеді.

2) Әлеуметтік мотивацияны күшейту механизмі

Аутистік спектрлі бұзылысы бар балаларда әлеуметтік мотивация деңгейінің төмендігі мәселесін Chevallier, Kohls, Carter (2012) ұсынған «әлеуметтік мотивация теориясы» кеңінен сипаттайды. Бұл теорияға сәйкес, аутизм кезінде әлеуметтік ынталандырудың табиғи күші әлсірейді, нәтижесінде бала әлеуметтік қарым-қатынасты қызықты немесе тартымды деп қабылдамайды.

ESDM осы қиындықты жеңу үшін әлеуметтік мотивацияны табиғи жолмен күшейтетін әдістерді қолданады. Модельдің мотивациялық құрылымы күшейтудің тек материалдық емес, әлеуметтік-эмоциялық түрлерін – күлімдеу, көзқарас арқылы қолдау, эмоционалды синхрондау, бірлескен қуану – белсенді қолдануға негізделеді.

Koegel, Koegel & McNeerney (2015) зерттеулері әлеуметтік күшейтудің әсері материалдық күшейтуден ұзақ мерзімді әрі сапалы нәтиже беретінін көрсетті. ESDM-де бұл тәсіл баланың әлеуметтік өзара әрекеттен ләззат алу тәжірибесін қалыптастыру арқылы оның әлеуметтенуін күшейтеді. Сонымен қатар, эмоционалды қолдау баланың әлеуметтік ынтасын арттырып, қарым-қатынасты бастауға итермелейді.

3) Табиғи ортада оқыту қағидаты

Талдау нәтижелері ESDM тәсілінің ең маңызды психологиялық артықшылығы – табиғи ортада оқыту (naturalistic developmental behavioral intervention, NDBI) қағидатына негізделгенін көрсетті. Табиғи ортаны қолдану идеясын алғаш дамытқан зерттеушілер – L. Koegel, S. Warren, G. Dawson болды.

Ойын, күнделікті тұрмыстық әрекеттер және табиғи өзара әрекеттер арқылы оқыту бала үшін оқуды қолжетімді және мазмұнды етеді. Зерттеулер көрсеткендей, табиғи ортада қалыптасқан дағдылар:

- өмірлік жағдаяттарда жылдам бекітіледі;
- бір контекстен екіншісіне оңай жалпыланады;
- ұзақ мерзімді сақталу деңгейі жоғары болады.

Бұл тәсіл Выготскийдің «жақын даму аймағы» (ЗПР) және әлеуметтік өзара әрекет арқылы оқыту қағидатымен толық сәйкес келеді. Ойын барысында бала ересектің жетекшілігімен әрекетті қайталайды, моделдейді және әлеуметтік нормаларды табиғи түрде меңгереді.

4) Құрылымданған, бірақ икемді педагогикалық жоспарлау

ESDM бағдарламасында әр балаға арналған даму картасы (ESDM Curriculum Checklist) құрылады. Мұнда әлеуметтік, коммуникативтік, когнитивтік және ойын дағдыларының 480-нен астам көрсеткіші қамтылған. Бұл карта ESDM әдісінің ғылыми негізін қалаған S. Rogers, G. Dawson, J. Winter секілді ғалымдардың көпжылдық эмпирикалық зерттеулерінің нәтижесі.

Құрылымданған жоспарлау педагогке:

- баланың даму деңгейін дәл бағалауға;
- мақсаттарды жүйелі таңдауға;
- оқыту стратегияларын нақты белгілеуге;
- сабақ барысындағы өзгерістерге икемді бейімделуге мүмкіндік береді.

ESDM динамикалық бағдарлама болып саналады: жоспар баланың даму қарқынына қарай әр 12 апта сайын жаңартылып отырады. Бұл қағидат заманауи психологиялық-педагогикалық теориялармен, әсіресе индивидуалды даму траекториясы мен бейімделмелі оқыту концепцияларымен үйлеседі.

Зерттеулер ESDM-нің икемді жоспарлау моделі баланың стандартты емес әрекетіне тез жауап беруге мүмкіндік беретінін, қоршаған ортадағы өзгерістерге жылдам бейімделуге жағдай жасайтынын көрсетеді.

3. Әлеуметтендіру нәтижелері: теориялық модельдеу

Теориялық модельдеу барысында Денвер ерте араласу моделі (ESDM) аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардың әлеуметтену процесіне көпқырлы ықпал ететіні анықталды. Модельдің әлеуметтендіруші әсері үш деңгейде көрінеді:

Бірінші деңгей – тұлғаишілік

Бұл деңгейде баланың ішкі психоэмоционалдық ресурстары нығаяды. Модельдің құрылымданған және эмоционалды өзара әрекетке бағытталған тәсілдері нәтижесінде:

- эмоционалды жауаптылық күшейеді;
- ересек адамға бағдарлану тұрақталады;
- қарым-қатынасты өз бетінше бастауға талпыныс артады;
- өзара әрекетке оң көзқарас қалыптасады.

Бұл өзгерістер әлеуметтік дағдылар дамуының бастапқы, базалық іргетасын құрайды және әлеуметтенудің келесі деңгейлерінің табыстылығын қамтамасыз етеді [12].

Екінші деңгей – тұлғааралық

ESDM моделі бойынша жүргізілген теориялық талдау педагог–бала, ата-ана–бала және бала–құрдас арасындағы қарым-қатынастың айтарлықтай күшейетінін көрсетті. Әдебиеттер деректеріне сәйкес, модель:

- бірлескен ойынға қатысуды;
- өзге адамның әрекеті мен ниетін түсінуді;
- эмоцияны тану қабілетін;
- әлеуметтік сигналдарға жауап беру дағдыларын арттырады.

Осылайша, модель тұлғааралық қарым-қатынасты дамытудың табиғи, мотивациялық жағынан қолайлы механизмдерін іске қосады.

Үшінші деңгей – әлеуметтік-орта деңгейі

Денвер моделінің негізгі қағидаттарының бірі – оқытуды табиғи ортада ұйымдастыру. Бұл тәсіл баланың әлеуметтік-мәдени нормаларды тәжірибе арқылы игеруіне және әлеуметтік рөлдерді меңгеруіне мүмкіндік береді. Теориялық модельдеу нәтижелері:

- әлеуметтік мінез-құлықтың табиғи жағдайларда бекітілетінін;
- баланың инклюзивті ортаға бейімделуі әлеуеті артатынын;
- әлеуметтік өзара әрекет формаларының күнделікті тәжірибеде қалыптасатынын көрсетті.

Осы деңгейде бала әлеуметтік кеңістікке толыққанды қатысушы ретінде енеді.

4. Қазақстандық практикаға енгізудің теориялық маңыздылығы

Құжаттық талдау нәтижелері Денвер ерте араласу моделін Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесіне бейімдеу үлкен теориялық және практикалық маңызға ие екенін көрсетті. Негізгі теориялық мүмкіндіктер төмендегідей:

Ерте қолдауды дамыту саясатына үйлесімділігі.

Қазақстанда ерте диагностикалау және ерте қолдау бағыттарын кеңейту бойынша жүргізіліп жатқан реформалар ESDM моделінің мазмұндық принциптерімен сәйкес келеді. Бұл модель отандық нормативтік-әдістемелік базаны нақтылайды және байытады.

Педагогтердің кәсіби стрессін төмендету мүмкіндігі.

Денвер моделі құрылымданған, қадамдық әдіснаманы қолданатындықтан, педагогтің эмоционалды жүктемесін азайтып, кәсіби қызметін психологиялық тұрғыдан жеңілдетеді. Бұл педагог стрессін басқарудың құрылымдық-мазмұндық моделін жетілдіруге де теориялық негіз бола алады.

Ата-анамен серіктестік жұмысты жеңілдету.

Модель ата-ананың белсенді қатысуына негізделгендіктен, педагог-ата-ананың ынтымақтастығының сапасын арттырып, отбасының әлеуметтендіру үдерісіне қатысуын кеңейтеді [13].

Инклюзивті мектепке дейінгі ұйымдардың әлеуетін арттыру.

ESDM мазмұнын енгізу инклюзивті ортаны психологиялық-педагогикалық тұрғыдан байытып, баланың әлеуметтену мүмкіндіктерін кеңейтеді. Бұл білім беру ұйымдарының әлеуметтік-педагогикалық қызмет сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Қорытынды

Жүргізілген теориялық, компаративті және модельдік талдау нәтижелері Денвер ерте араласу моделінің (ESDM) аутистік спектрлі бұзылысы бар мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда айрықша ғылыми-практикалық құндылыққа ие екенін көрсетті. Модельдің құрылымдық мазмұны, даму психологиясына негізделген табиғи оқыту қағидаттары және мінез-құлықтық талдаудың дәлелді әдістерімен үйлесуі әлеуметтік өзара әрекеттің қалыптасуын кешенді түрде қамтамасыз етеді. Бұл ерекшелік ESDM-ді қазіргі инклюзивті білім беру жағдайында қолданылатын тиімді интервенциялардың бірі ретінде сипаттауға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында анықталғандай, ESDM моделінің әлеуметтендіруші мүмкіндіктері үш өзара байланысқан деңгейде көрінеді: тұлғашылық, тұлғааралық және әлеуметтік-орта деңгейлері. Бірінші деңгейде баланың эмоционалдық жауаптылығының артуы, әлеуметтік қатынасқа ашықтық және ересек адамға бағдарлану сияқты базалық қасиеттер қалыптасады. Бұл қасиеттер әлеуметтік өзара әрекеттестіктің негізгі алғышарты болып табылады. Екінші деңгейде педагог-бала, бала-ата-ана және бала-құрдас қарым-қатынастары күшейіп, әлеуметтік түсіну, эмоцияны тану, бастамашылық ету және бірлескен әрекеттерге қатысу қабілеттері дамиды. Үшінші деңгейде табиғи ортада оқыту, баланың әлеуметтік рөлдерді меңгеруін жеңілдетіп, инклюзивті ортаға бейімделуін қамтамасыз етеді.

Модельдің әлеуметтік дағдыларды дамытудағы тиімділігі оның төрт негізгі механизмінің — бірлескен назарды дамыту, әлеуметтік мотивацияны күшейту, табиғи ортада оқыту және құрылымданған, бірақ икемді педагогикалық жоспарлау — өзара жүйелі байланысы арқылы айқындалды. Бұл механизмдер теориялық тұрғыда бірін-бірі толықтырып, баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуына бағытталған тұтас психологиялық-педагогикалық жүйе құрайды. Әсіресе,

мотивациялық компоненттің эмоционалды күшейтумен ұштасуы баланың әлеуметтік қарым-қатынасты табиғи қажеттілік ретінде қабылдауына ықпал ететіні маңызды ғылыми қорытынды болып табылады.

Қазақстандық инклюзивті білім беру тәжірибесіне қатысты талдау нәтижелері ESDM моделін енгізудің теориялық-әдіснамалық тұрғыдан орынды екенін көрсетті. Біріншіден, модель Қазақстандағы ерте қолдау жүйесін жетілдіру бағыттарымен толық үйлеседі және нормативтік-құқықтық құжаттарда белгіленген мақсаттармен сәйкес келеді. Екіншіден, ESDM құрылымданған мазмұны педагогтердің кәсіби стрессін төмендету және олардың эмоционалды жүктемесін оңтайландыруда маңызды рөл атқара алады, бұл өз кезегінде білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді. Үшіншіден, ата-анамен серіктестік қағидаты отбасылық педагогиканың әлеуетін күшейтіп, инклюзивті тәрбиелеу процесін үйлесімді етеді. Төртіншіден, мектепке дейінгі ұйымдардың әлеуметтік-педагогикалық әлеуетін кеңейту мүмкіндігі модельдің жергілікті контексте қолданылу аясын айқындайды.

Жалпы алғанда, Денвер ерте араласу моделі аутистік спектрлі бұзылысы бар балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда ғылыми негізделген, көпаспектілі, нәтижелілігі әлемдік зерттеулермен дәлелденген интервенция болып табылады. Теориялық талдау ESDM моделінің әлеуметтендіру үдерісін жүйелі түрде ұйымдастыруға, баланың дамуындағы жеке ерекшеліктерді ескеруге және қоғамға толыққанды кірігуге қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік беретінін көрсетті.

Алынған нәтижелер Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесін жаңғырту, педагогтердің кәсіби стрессін басқару моделін толықтыру және мектеп жасына дейінгі білім беру мазмұнын ғылыми-педагогикалық тұрғыдан байыту үшін маңызды теориялық тұжырымдар береді. Зерттеу материалдары болашақта практикалық апробация жүргізуге, отандық әдістемелік нұсқаулықтар әзірлеуге және ұлттық деңгейде дәлелді педагогикалық технологияларды жүйелі енгізуге негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық тұжырымдамасы. Астана, 2020. - 46 б.
2. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Ерте қолдау қызметін дамыту туралы әдістемелік нұсқаулық. Астана, 2022. - 58 б.
3. Rogers S.J., Dawson G. Early Start Denver Model Curriculum Checklist for Young Children with Autism. Denver: Denver University Press, 2009. - 154 p.
4. Dawson G., Rogers S. Early Start Denver Model for Young Children with Autism. New York: Guilford Press, 2010. - 297 p.
5. Lovaas O.I. Behavioral Treatment and Normal Educational and Intellectual Functioning in Young Autistic Children // Journal of Consulting and Clinical Psychology. 1987. - Vol. 55, No. 1. - P. 3–9.
6. Mesibov G., Shea V., Schopler E. The TEACCH Approach to Autism Spectrum Disorders. New York: Springer, 2005. - 211 p.
7. Koegel R.L., Koegel L.K. Pivotal Response Therapy for Autism: Communication, Social, and Academic Development. Baltimore: Paul H. Brookes, 2006. - 312 p.
8. Greenspan S., Wieder S. Engaging Autism: Using the Floortime Approach. Cambridge: Da Capo Press, 2006. - 446 p.
9. Rogers S.J., Vismara L. Evidence-Based Comprehensive Treatments for Early Autism // Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. 2008. - Vol. 37, No. 1. - P. 8–38.
10. Chevallier C., Kohls G., Troiani V., Brodtkin E.S., Schultz R.T. The Social Motivation Theory of Autism // Trends in Cognitive Sciences. 2012. - Vol. 16, No. 4. - P. 231–239.
11. Mundy P., Newell L. Attention, Joint Attention, and Social Cognition // Current Directions in Psychological Science. 2007. - Vol. 16, No. 5. - P. 269–274.
12. Танасова Қ.Е. Аутистік спектрі бар балалардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудың психологиялық негіздері. Алматы: Қазақ университеті, 2021. - 185 б.
13. Сәтімбекова А., Жүнісова А. Қазақстандағы инклюзивті білім беру: ғылыми негіздері және даму бағыттары. Нұр-Сұлтан: ҰҒП, 2021. - 129 б.

Байгаскина Ж. К., Е. А. Букетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, гр. М2-Лог-25-1к
(*Туганбекова К.М., к.п.н. ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования*)

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ФОНЕТИКАЛЫҚ- ФОНЕМАТИКАЛЫҚ БҰЗЫЛЫСЫН ТҮЗЕТУДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Сөйлеу – адам психикасының аса күрделі әрі көпқырлы функцияларының бірі. Ол танымдық, эмоционалды-еріктік және әлеуметтік-коммуникативтік үдерістердің өзара байланысын қамтиды. Баланың сөйлеуінің толыққанды дамуы оның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін, ішкі күйін білдіруін, жеке тұлға ретінде қалыптасуын қамтамасыз етеді. Зерттеулер көрсеткендей, ауыр сөйлеу бұзылыстары бар мектепке дейінгі жастағы балалардың басым бөлігі құрсақішілік немесе перинаталдық кезеңде орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануына ұшыраған балалар болып табылады. Мұндай зақымданулар баланың тек артикуляциялық дағдыларына емес, сонымен қатар тілдік-психологиялық функциялардың жалпы жетілуіне әсер етеді. Көп жағдайда сөйлеу бұзылыстары моторика, зейін, есте сақтау, ойлау, эмоциялық-еріктік даму сияқты өзге психофизикалық ерекшеліктермен қатар жүреді.

Өртүрлі сөйлеу бұзылыстары бар балалардың шамамен 40%-ын жалпы сөйлеу тілі дамымаған (ЖСТД) мектепке дейінгі жастағы балалар құрайтыны анықталған [1]. Есту қабілеті қалыпты және интеллектісі бастапқыда сақталған балалардағы ЖСТД – сөйлеудің дыбыстық және мағыналық жақтарына қатысты тіл жүйесінің барлық компоненттерінің кешенді қалыптасу бұзылысы. Л. С. Левина (1967) ЖСТД-ны сөйлеу жүйесінің барлық деңгейіне әсер ететін ерекше сөйлеу аномалиясы ретінде қарастырады. Яғни, бұл бұзылыс фонетика, лексика, грамматика, сөзжасам, синтаксис, байланыстырып сөйлеу сияқты барлық тілдік салалардың жетілмеуі арқылы анықталады.

Вербалды коммуникация құралдарының жеткіліксіз қалыптасуы салдарынан ЖСТД бар балалар сөйлеуді өздігінен толық меңгере алмайды. Вербалды тіл – қарым-қатынастың негізгі құралы, ол сөйлеу, тыңдау, оқу, жазу сияқты сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінің алғышартын құрайды. Сондықтан тілдің жүйелі түрде игерілмеуі баланың сөздік қорындағы, грамматикалық құрылымындағы және фонетикалық жағын меңгерудегі тұрақты, жүйелі қателіктермен көрініс береді [2].

Сөйлеудің қалыптасуы мектепке дейінгі балалық шақта бірізді даму кезеңдерінен өтеді. Бұл үдеріс танымдық даму, ойын әрекеті, коммуникативтік тәжірибе және әлеуметтік орта факторларымен тығыз байланысты. Л. Л. Лашкова мен О. С. Павлова зерттеулерінде сөйлеу бұзылыстарын ерте анықтау, ерте интервенция жасау және уақтылы түзету жұмыстарының баланың әрі қарайғы психикалық және тұлғалық дамуындағы маңыздылығы айқын көрсетілген. Ерте көмек көрсетілмеген жағдайда сөйлеу кемшіліктері когнитивтік тежелуге, оқу дағдыларын меңгерудегі қиындықтарға, әлеуметтік бейімделудің төмендеуіне алып келуі мүмкін.

Сөйлеу бұзылысы бар балалардың көпшілігі құрдастарымен ойын әрекетіне сирек қатысады, қарым-қатынас бастамасын аз көтереді, коммуникативтік өзара әрекет шектеулі болады. Бұл олардың эмоциялық дамуына, өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік тәжірибесіне кері әсер етеді. Қазіргі уақытта сөйлеу бұзылыстары бар балалар санының артуына байланысты бұл мәселелерді ерте диагностикалау, тиімді түзету бағдарламаларын енгізу өзекті болып отыр [3].

Зерттеушілер ЖСТД-ны түзету ұзақ, мақсатты және жүйелі жұмысты талап ететін процесс екенін атап өтеді. Мұндай балаларда ерік-жігер сапалары, сабаққа тұрақты қызығушылық, ұзақ уақыт зейінін шоғырландыру қабілеті жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан логопедиялық жұмыста мотивацияны қолдау, белсенділікті ынталандыру, тапсырмалардың тартымдылығын арттыру маңызды [4].

Соңғы жылдары логопедиялық сабақтарға заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу қажеттілігі айқындалды. Цифрлық технологиялар – компьютерлік бағдарламалар, мультимедиялық тренажерлер, интерактивті платформалар – балалардың қызығушылығын арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді. Сонымен қатар логопед маманға жұмыс

барысын оңтайландыруға, динамиканы бақылауға, жеке коррекциялық траектория құруға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеу Қостанай қаласындағы «LOGOS» түзете-дамыту балабақшасында жүргізілді. Зерттеуге барлығы 20 бала қатысты. Балалардың сөйлеу дамуы О. А. Безрукова мен О. Н. Каленкова (2014) әдістемесі негізінде бағаланды. Диагностиканың негізгі бағыттары төмендегідей болды:

- **лексикалық жүйелілік деңгейі**, сөздік қордың көлемі мен сапасы;
- **грамматикалық құрылымдардың қалыптасуы** (септік жалғаулар, сөз түрлендіру, сөйлем құрау);
- **фонетикалық-фонологиялық даму** (дыбыс айту, фонематикалық есту, буындық құрылым);
- **байланыстырып сөйлеу деңгейі**;
- **зейін, есте сақтау, ойлау** сияқты когнитивтік үдерістердің дамуы.

Сонымен қатар әр баланың оқу мотивациясы, тапсырмаларды орындау қарқыны, ойын әрекетіне қатысу белсенділігі де ескерілді. Зерттеу барысында «Сөйлеу саяхаты ойыны» атты логопедиялық компьютерлік бағдарлама қолданылды. Бұл бағдарлама сөйлеу әрекетін ойын арқылы, қызықты сюжетке негізделген тапсырмалар арқылы дамытуға арналған кешенді мультимедиялық құрал болып табылады. Бағдарламаның полисенсорлық әсері – бейне, дыбыс, интерактив, анимациялық персонаждар – балалардың зейінін ұстап тұруға, мәліметті тез қабылдауға және есте сақтауға ықпал етті.

Бағдарлама төрт негізгі бағыт бойынша құрылды:

Лексика:

- сөздерді топтастыру,
- мағынасын түсіндіру,
- антоним, синонимдерді үйрету,
- тақырыптық сөздік қорды кеңейту (дүкен, ойыншықтар, жануарлар, көлік, тағам және т.б.).

Сөзжасам:

- түбір мен туынды сөзді ажырату,
- сөзжасамдық үлгілерді тану,
- зат есім, сын есім, етістік негізінде жаңа сөз жасау.

Морфология және синтаксис:

- септік жалғауларын меңгеру,
- сөздерді байланыстырған кезде дұрыс грамматикалық конструкциялар қолдану,
- қарапайым және күрделенген сөйлемдер құрастыру,
- шылауларды орынды пайдалану.

Фонетика және просодика:

- барлық қазақ тілінің дыбыстарын артикуляциялық жаттығулар арқылы дұрыс айту,
- буындық құрылымы әртүрлі сөздерді айту,
- сөйлеу ырғағы, дауыс күші, логикалық екпін, интонацияны қалыптастыру [5].

Бағдарлама тапсырмалары балалардың жас ерекшелігіне сай болып, ойын түрінде берілгендіктен олар жұмысты қуана орындады, белсенділік көрсетті. Компьютерлік кеңістікте орындалатын тапсырмалардың динамикасы, визуалды қолдауы, жылдам кері байланыс беруі балаларды жаңа әрекетке ынталандырды.

Алғашқы бағалау нәтижесінде:

- барлық 20 балада дыбыс айту және просодика бұзылыстары,
- 18 балада фонематикалық естудің жеткіліксіздігі,
- 20 балада фонетикалық қабылдаудың бұзылысы,
- 18 балада сөздік қордың жеткіліксіз дамуы,
- 15 балада грамматикалық құрылымның қалыптаспауы,
- барлық балаларда зейін тұрақсыздығы және есте сақтау көлемінің төмендігі,
- оқу мотивациясының төмендігі анықталды.

Бұл көрсеткіштер балалардың сөйлеу жүйесінің жүйелі түрде бұзылғанын және кешенді түзету қажеттігін көрсетті.

20 бала кездейсоқ іріктеу арқылы екі топқа бөлінді:

- бақылау тобы – 10 бала (дәстүрлі логопедиялық әдістер),
- эксперименттік топ – 10 бала (дәстүрлі әдістер + «Сөйлеу саяхаты ойыны» бағдарламасы).

Сабақтар топтық және жеке форматта өткізілді. Эксперименттік топта компьютерлік бағдарлама әр баланың жеке траекториясына сай бейімделді, тапсырма күрделілігі баланың деңгейіне байланысты автоматты түрде реттелді.

Эксперимент соңында алынған нәтижелер төмендегідей болды:

Бақылау тобы:

- 10 баланың 6-ында ЖСТД III деңгейі сақталды,
- 4 балада сөйлеу жас нормасына жақындады.

Эксперименттік топ:

- 10 баланың 7-інде сөйлеу дамуы жас ерекшелік нормасына толық сай келді,
- 3 балада тек жеңіл фонетикалық қателіктер ғана сақталды.

Эксперименттік топтағы балалар лексикалық және грамматикалық құрылымдарды тез меңгеріп, дыбыстарды дұрыс айту дағдыларын жылдам қалыптастырды. Сонымен қатар олардың сабаққа деген қызығушылығы артты, өзара қарым-қатынасқа белсенді қатыса бастады, когнитивтік процестері (зейін, есте сақтау) айтарлықтай жақсарды.

Алынған нәтижелер логопедиялық түзету жұмысында ақпараттық технологияларды қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдейді. Цифрлық бағдарламалар:

- баланың сөйлеу белсенділігін арттырады,
- қызығушылығын күшейтеді,
- түзету үрдісін жүйелейді,
- жеке білім траекториясын құруға мүмкіндік береді,
- логопед маманының жұмысын жеңілдетеді,
- нәтижелілікті айтарлықтай арттырады.

Сондықтан сөйлеу бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалармен жұмыста мультимедиялық бағдарламаларды дәстүрлі әдістермен ұштастыра қолдану сөйлеу дамуының сапасын арттыруда перспективті бағыт болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Васильева, В. С. К вопросу об использовании информационно-коммуникационных технологий в логопедической практике дошкольных образовательных учреждений / В. С. Васильева, А. А. Селенкова // Балтийский гуманитарный журнал. – 2020. – Т. 9, № 4 (33). – 149–152 с.
2. Лашкова, Л. Л. Формирование коммуникативных качеств у детей старшего дошкольного возраста / Л. Л. Лашкова // Дошкольное воспитание. – 2018. – № 3. – 34 с.
3. Павлова, О. С. Формирование коммуникативной деятельности у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: автореф. дис. канд. пед. наук / О. С. Павлова. – М., 2018. – 25 с.
4. Топоркова, О. В. Педагогические инновации в профессиональном образовании: подходы к определению / О. В. Топоркова // Primo aspectu. – 2019. – № 3 (39). – 94–98 с.
5. Джиева, О. Ф. Психологическая готовность детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе: проектно-исследовательский аспект / О. Ф. Джиева // Primo aspectu. – 2022. – № 1 (49). – 78–84 с.

Бахтиярова Ә.Т., Жолшыбек Б.Б. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-1к тобы
(Ахметжанова Ж.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ф.ғ.к.)

АРНАЙЫ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҚАЗІРГІ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Арнайы педагогика – бұл ерекше білім беру қажеттіліктері бар тұлғалардың дамуын, тәрбиесін және әлеуметтенуін қамтамасыз ететін ғылыми-практикалық білім саласы. [1, 256] Арнайы

педагогиканың негізгі мақсаты – танымдық, сөйлеу, эмоционалдық және қозғалыс ерекшеліктері бар балаларды әлеуметтендіру мен сапалы білім алуға тең мүмкіндік туғызу [2, 326].

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде жаңа инновациялық әдістер мен технологиялар белсенді енгізіліп жатыр. Бұл әдістер мен технологиялар білім алушылардың дербестігін арттырып, тұлғалық-бағдарлы және интерактивті оқыту моделіне көшуге мүмкіндік береді [3, 146].

Халықаралық деңгейде арнайы педагогика саласы инклюзивті білім беру, универсалды дизайн (UDL), көпдеңгейлі қолдау жүйелері (MTSS, RTI) және цифрлық ассистивті технологиялар (АТ) бағыттарында дамып келеді [4, 586]. Бұл жүйелердің мақсаты- ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу мүмкіндігін кеңейтіп, олардың әлеуметке бейімделуін қамтамасыз ету.

Бірінші маңызды бағыт – инклюзивті білім беру қағидаты. 1994 жылы қабылданған Саламанка декларациясы инклюзияны әлемдік білім беру саясатының басты векторы ретінде белгіледі [5, 76].

Екінші бағыт – Universal Design for Learning (UDL) моделі. Бұл тәсіл оқу материалдарын барлық оқушыларға қолжетімді етуге бағытталған. UDL 3.0 нұсқасы (CAST, 2024) визуалды, аудио және интерактивті құралдарды қолдану арқылы оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруді көздейді [6, 196].

Үшінші маңызды тенденция – көпдеңгейлі қолдау жүйесі (MTSS/RTI). Бұл модель АҚШ және Еуропа елдерінде кеңінен таралып, ерекше қажеттілігі бар оқушыларға дер кезінде психологиялық және педагогикалық қолдау көрсетуді қамтамасыз етеді [7, 116]. Әр деңгейде оқушының оқу жетістіктері мониторинг арқылы бағаланып, қажетті интервенция жоспарланады.

Төртінші тенденция – Assistive Technology (АТ) және Augmentative and Alternative Communication (ААС) жүйелерінің дамуы. Бұл технологиялар сөйлеу, қозғалыс немесе когнитивтік шектеулері бар балаларға арнайы құрылғылар мен бағдарламалар арқылы өз ойын жеткізуге мүмкіндік береді [8, 446]. Мысалы, Voice Output Communication Aids (VOCA), Tobii Dynavox, және мобильді қосымшалар инклюзивті білім беру процесін едәуір жеңілдетеді. Соңғы жылдары қарқынды дамып келе жатқан жасанды интеллект(АІ) пен виртуалды шындық (VR/AR) элементтері де арнайы педагогикада белсенді қолданылып келеді.

Жалпы алғанда, халықаралық тәжірибе көрсеткендей, арнайы педагогиканың даму тенденциялары қоғамның адамгершілік, мәдени және технологиялық прогресімен тікелей байланысты. Инновациялық әдістер мен технологияларды пайдалану – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың әлеуетін ашуға және олардың өмір сапасын арттыруға бағытталған тиімді жол болып табылады [9, 666].

Қазақстанда инклюзивті және арнайы білім беру саясаты соңғы жылдары жаңа деңгейге көтерілді. Елдің әлеуметтік даму стратегиясында ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қоғам өміріне толыққанды енгізу басты басым бағыттардың бірі ретінде айқындалған [10, 216]. 2024 жылы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі «Үздіксіз инклюзивті білім берудің ұлттық моделін» бекітті. Бұл модель балабақшадан бастап жоғары білімге дейінгі барлық деңгейде «кедергісіз орта» құруды көздейді және оқытудың барлық кезеңінде жеке қажеттіліктерге бейімделген педагогикалық қолдауды қамтамасыз етуге бағытталған [11, 136]. ЮНИСЕФ пен ҚР Оқу-ағарту министрлігінің 2024 жылғы бірлескен зерттеуі бойынша, елімізде инклюзивті білім берудің құқықтық және институционалдық негіздері қалыптасқанымен, практикалық тұрғыда педагогтердің дайындығы мен әдістемелік қамтамасыз ету деңгейі әлі де жетілдіруді қажет етеді [12, 376]. Сондай-ақ, ПМПК (Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес) жүйесінің шамадан тыс жүктемесі мен бағалау құралдарының біркелкі еместігі білім алушыларды қолдау тиімділігіне әсер етеді [13, 556]. Осыған байланысты зерттеу авторлары мектепшілік қолдау қызметтерін кеңейту, педагогтерді инклюзивті тәжірибеге оқыту және ата-аналармен серіктестік қатынасты күшейту қажеттігін атап өтеді [12, 376]. Мемлекеттік деңгейде «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы (2023–2026) жүзеге асырылуда. Бұл жоба білім беру инфрақұрылымын жаңартып, физикалық және цифрлық қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар, 2025 жылға қарай мектептердің шамамен 90 %-ында инклюзивті білім беру жағдайларын қалыптастыру жоспарланған [14, 886]. Бұл көрсеткіш Қазақстанның БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарындағы (SDG 4 – «Баршаға сапалы білім») міндеттемелерін орындауға үлес қосатынын көрсетеді [2, 326]. Бүгінде елімізде арнайы педагогика саласында кадрлар даярлау жүйесі жаңартылып келеді. Университеттерде «Инклюзивті білім беру», «Арнайы педагогика», «Логопедия» мамандықтары бойынша жаңа оқу

бағдарламалары енгізілуде [15]. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибеге негізделген UDL (Universal Design for Learning) және MTSS (Multi-Tiered System of Support) қағидаттары педагогтердің кәсіби даму бағдарламаларына енгізіліп отыр. Жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, Қазақстанда инклюзияның кеңеюіне қарамастан, кейбір өңірлерде медициналық модельдің белгілері әлі де сақталған [16]. Сондықтан педагогтердің кәсіби құзыреттілігін арттыру, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтерін мектептерде күшейту және білім беру ұйымдары арасында тәжірибе алмасуды жүйелеу өзекті болып отыр. Жалпы алғанда, Қазақстандағы арнайы педагогиканың даму бағыты халықаралық стандарттарға сай қалыптасып келеді. Елдің білім беру саясаты әлеуметтік әділдікке, әр баланың әлеуетін ашуға және қоғамның барша мүшесін тең құқықты білім алуға тартуға бағытталған.

Қазақстандық тәжірибенің рөлі: Қазақстандық тәжірибе инклюзивті білім беруді ұлттық деңгейде жүйелі түрде енгізудің үлгісіне айналып келеді. Елде жүргізіліп жатқан реформалар халықаралық қағидаттарға (UNESCO, UNICEF, OECD ұсынымдарына) және Саламанка декларациясына (1994) сәйкес жүзеге асырылуда [2, 616]. Мемлекет деңгейінде инклюзивті білім беру инфрақұрылымын кеңейту, кадрларды даярлау жүйесін жетілдіру және оқу үдерісін бейімдеу бағытында нақты нәтижелер бар. Білім беру ұйымдарында ресурстық кабинеттер, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері мен түзету кабинеттері ашылып, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға кешенді қолдау көрсетілуде [11, 156]. 2023–2026 жылдарға арналған «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасын жаңартуға және физикалық қолжетімділікті арттыруға бағытталған. Бұл жоба аясында жаңа мектептерде пандустар, лифтілер, инклюзивті санитарлық тораптар және сенсорлық бөлмелермен жабдықталған арнайы кеңістіктер қарастырылған.

Инклюзивті білім беру саласында Қазақстан тәжірибесі бірнеше маңызды бағытта дамып келеді:

- Оқу бағдарламаларын бейімдеу: жалпы білім беру мазмұны UDL (Universal Design for Learning) қағидаттарына сай қайта құрылып, дифференциалды және мультимодальды тапсырмалар енгізілуде.
- Қолдау жүйелерін енгізу: мектептерде MTSS (Multi-Tiered System of Support) моделі бойынша оқушыларды көпдеңгейлі қолдау тәжірибесі енгізіліп, скрининг пен интервенция нәтижелері бойынша жеке оқу жоспары (IEP) жасалады.
- Коммуникативтік технологиялар: AAC (Alternative and Augmentative Communication) құралдары мен PECS жүйесі қолданылып, сөйлеу бұзылысы бар балалардың қарым-қатынас қабілетін дамытуға жағдай жасалуда.
- Мамандарды даярлау: педагогтерге арналған біліктілікті арттыру курстарында инклюзивті әдістемелер, сенсорлық интеграция, ко-тичинг және нейропедагогика элементтері оқытылуда.
- Цифрлық қолдау: соңғы жылдары электрондық IEP жүйелері, оқу платформалары мен бейімделген EdTech құралдары білім беруде тиімді қолданылып жүр. Бұдан бөлек, ата-аналармен серіктестік қатынас ерекше назарда.

Қорытындылай келе, Арнайы педагогика – қоғамның әлеуметтік әділдігі мен инклюзивті дамуының негізгі тірегі. Қазақстанда бұл бағыт мемлекеттік саясат деңгейінде қолдау тауып, ұлттық үлгіге айналып келеді. Инновациялық әдістерді енгізу мен мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру – ерекше білім алушылардың табысты әлеуметтенуінің басты кепілі. Мектептер мен түзету орталықтарында ата-аналарға арналған кеңес беру, тренингтер және психологиялық қолдау қызметтері ұйымдастырылып, үй мен мектеп арасындағы өзара түсіністік артып келеді. Сонымен қатар, Қазақстандық тәжірибе халықаралық деңгейде мойындалып келеді. OECD (2021) және ЮНИСЕФ (2024) есептерінде еліміздің білім беру жүйесіндегі оң өзгерістер, қолдау қызметтерінің кеңеюі және кадр даярлау сапасының артуы жоғары бағаланған. Жалпы алғанда, Қазақстандағы арнайы педагогика мен инклюзивті білім берудің тәжірибесі әлеуметтік әділдік қағидатына негізделіп, білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Елдің білім саясаты әр баланың әлеуетін ашуға және қоғамның толыққанды мүшесі болуына жағдай жасауға бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кукушин В.С. *Специальная педагогика*. -М., 2021. 256 бет.

2. UNESCO. *Inclusive Education: All Means All*. Global Education Monitoring Report, Paris: UNESCO Publishing, 2020. – Online report.
3. OECD. *Trends Shaping Education 2025*. Paris: OECD Publishing, 2024- 180 бет.
4. UNESCO. *Global Inclusive Schools Forum Report*. Paris: UNESCO Publishing, 2024- Online report.
5. UNESCO. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Salamanca (Spain): UNESCO, 1994. – 47 бет.
6. CAST. *UDL Guidelines 3.0*. Boston, MA: CAST Publishing, 2024. – Online guidelines.
7. Nitz, J. (2023). *Multi-tiered Systems of Support for Students with Behavioral Needs*. *Journal of Special Education Research*.
8. Mukhtarkyzy, K. et al. (2025). *Assistive Technologies for SEND Students: Systematic Review*. *Frontiers in Education*.
9. UNICEF (2024). *Education for Every Ability: Global Progress Report on Inclusive Education*. New York: UNICEF, 2024. – Online report, 120 бет.
- Қазақстан Республикасы Білім туралы Заңы. – Астана, 2007 (2023 ж. толықтыруларымен). Инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық моделі. //ҚР Оқу-ағарту министрлігі, -2024 ж.
10. ЮНИСЕФ Қазақстан. Country evaluation of inclusive education in Kazakhstan. -2024 ж. Астана: UNICEF Kazakhstan, 2024. – Online report.
11. ПМПК қызметін ұйымдастыру қағидалары. –ҚР Оқу-ағарту министрлігі. Астана: ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2022. – Нормативтік құжат.
12. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы. –Астана. Астана: ҚР Үкіметі, 2023. – 60 бет.
13. Айтбаева Г. А., Сүлейменова Р. А. Арнайы педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 312 бет.
14. Байтұрсынова Б. Ш. Инклюзивті білім беру негіздері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 240 б.
15. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10319208/>
16. <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2025.1523797/full>

Бахтиярова Ә.Т., Жолшыбек Б.Б. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-1к тобы
(Ешенгазина Г.С., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушысы)

ЕБҚ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ӨНЕРГЕ БАУЛУДА МУЛЬТИСЕНСОРЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі таңда заманауи білім берудің өзекті бағытның бірі, инклюзивті білім беру. Яғни барлығына қол жетімді оқу орындары мен барлығына арналған үздіксіз білім беру жүйесіне көшу. Инклюзивті білім беру – білім беру жүйесінің дамуындағы жаңа әлеуметтік құбылыс [1, 56]. Инклюзивті білім беру жағдайында, ерекше білім беруді қажет ететін (ЕБҚ) балалардың оқу процесін даралау, олардың танымдық және эмоционалдық жағдайын қолдау мәселесі өзекті. Балалардың оқу жүйесіндегі қиындықтары, өз ойын ашық жеткізе алмауы, соның ішінде балаларға өнер пәнін оқытудың балама тәсілдерін қолдану – баланың шығармашылық әлуетін, эмоциясын қиындықсыз көрсетуге және өз ойын ашық айтуға. Сонымен қатар сенсорлық дамуындағы бұзылыстарды түзетуге көмек береді. Сондықтан да, мультисенсорлық әдістерді қолдану – арнайы педагогикадағы тиімді бағыттың бірі ретінде қарастырылады.

Мақаланың басты мақсаты – өнер сабақтарында қолданылатын мультисенсорлық әдістердің тиімділігін теориялық негізде шолу, сонымен қатар ЕБҚ бар оқушыларға тигізетін әсерін анықтау. ЕБҚ бар балалар үшін өнер сабақтары тек шыңармашылық орта ғана емес, сезімдері мен танымын дамытуға да ықпал етеді. Осы жерде мультисенсорлық әдіс ерекше маңызды. Мультисенсорлық әдіс – білім алушыларға материалды бірнеше сезімдік арналар (көру, есту, тактильді) арқылы жеткізу [2, 826]. Бұл тәсіл бірнеше уақытта бірнеше сезім мүшесін – көру, есту, жанасу және қозғалысты – іске қосады. Мұндай көп арналы тәжірибе баланың материалды жақсырақ түсінуіне және сабаққа белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

Сенсорлық интеграция теориясының авторы А.Айрес әртүрлі сенсорлық әсерлер мидың жұмысына оң ықпал етіп, баланың әрекетке ынтасын арттыратынын атап өтеді [3, 426]. Өнер сабақтарында дәл

осындай әсер табиғи түрде беріледі: бояудың құрылымын сезіну, материалды мүсіндеу, дыбысты қабылдау – бәрі баланың дамуына жәрдемдеседі.

Зерттеуші Ли мультисенсорлық музыкалық әдістер аутистік спектері бұзылысы бар балалардың назарын жинақтап, шығармашылық белсенділігін арттыратынын анықтаған [4, 1126]. Бұл тәсіл эмоциялық жайлылықты да күшейтіп баланың өзін еркін көрсетуіне жағдай жасайды.

Мультисенсорлық әдіс ЕБҚ бар оқушылардың өнерді меңгеруін жеңілдетіп, олардың эмоциялық және шығармашылық дамуына тиімді қолдау көрсетеді.

Өнер пәнінде мультисенсорлық тәсілді қолданудың бірнеше тиімді формалары бар:

- Тактильді материалдармен жұмыс: саз, пластелин, құм, табиғи материалдар – сезім мүшелерін белсендіреді, моторикасын дамымады.
- Көру және есту стимулдарын біріктіру: тыныш әуен қосу, түстер мен жарықтың көлемін өзгерту – баланың эмоционалдық қатысуын күшейтеді.
- Қозғалыс элементтері: денемен бейнелеу, ырғақтық қимылдар, кеңістікте әрекет ету – кинестетикалық арнаны іске қосады.
- Цифрлық құралдар: интерактивті панель, планшетпен сурет салу – заманауи балаларға өте қолайлы.
- Музыка мен бейнелеуді біріктіру: музыканың темпін, көңіл күйін бейнелеу – эмоциялық даму үшін тиімді.

Бұл зерттеу теориялық сипатта жүргізілді, әдебиетке шолу және салыстырмалы талдау арқылы мультисенсорлық әдістің тиімділігі қаралды. Мақсат – ЕБҚ бар оқушылардың өнер сабақтарында осы әдісті қолданудың артықшылықтарын көрсету [3, 476]. Сенсорлық интеграция теориясына сәйкес, бір уақытта бірнеше сезім мүшесін пайдалану (көру, есту, жанасу, қозғалыс) баланың оқу мен әрекетке қатысуын жақсартады. Мысалы, сурет салу, мүсіндеу немесе музыка сабақтары бұл тәжірибені табиғи түрде береді.

Ли өз зерттеулерінде көрсеткендей, дыбыс, қозғалыс және визуалды элементтерді біріктіру аутизм спектріндегі балалардың назарын шоғырландырып, шығармашылық белсенділігін арттырады. Мұндай тәсіл сабақта арнайы құралдар мен жаттығулар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Мысалдар:

- Бейнелеу өнері: бояудың түсі мен текстурасын сезіну.
- Музыка: ырғақ пен дыбыспен қозғалыс жаттығулары.
- Мүсіндеу: материалды қолмен өзгерту арқылы сенсорлық тәжірибе.

Әдебиет пен практикалық мысалдар көрсеткендей, мультисенсорлық әдіс ЕБҚ бар оқушылардың шығармашылық белсенділігін, эмоциялық тұрақтылығын және сабаққа қатысуын арттыруға тиімді.

Жүргізілген теориялық талдау мен әдебиетке шолу нәтижесінде мультисенсорлық әдісті ЕБҚ бар балалардың өнер сабақтарында қолдану олардың танымдық, эмоциялық және шығармашылық дамуында маңызды рөл атқаратынын анықталды. Инклюзивті білім беру жағдайында балалардың оқу процесін даралау және қолжетімді ету – ең өзекті міндеттердің бірі, ал мультисенсорлық әдіс осы мақсатты тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Зерттеулер көрсеткендей, оқу барысында бірнеше сезімдік арнаны (көру, есту, тактильді, қозғалыс) қатар қолдану материалды тереңірек түсінуге және есте сақтауға жағдай жасайды. А.Айрестің сенсорлық интеграция теориясы бойынша осындай көп арналы әсер мидың белсенді жұмысын арттырып, баланың әрекетке деген ынтасын күшейтеді. Бұл өнер сабақтарында табиғи түрде іске асады: бояудың құрылымын сезіну, мүсіндеу, дыбысты қабылдау, қозғалыс арқылы бейнелеу – бәрі баланың дамуына жан-жақты ықпал етеді.

Зерттеуші Лидің жұмыстары мультисенсорлық музыкалық және визуалды әдістердің аутизм спектріндегі балалардың назарын шоғырландыруға, эмоциялық жайлылығын арттыруға және шығармашылық белсенділігін көтеруге әсер ететінін дәлелдейді. Бұл тәсілдер өнер пәніндегі тапсырмалардың қолжетімділігін арттырып қана қоймай, оқушылардың өзін еркін көрсетуіне мүмкіндік береді.

Теориялық материалдарды, практикалық мысалдарды және салыстырмалы талдауды жинақтай отырып, төмендегідей нәтижелерге қол жеткізілді:

1. Мультисенсорлық әдіс ЕБҚ бар оқушылардың оқу процесін жеңілдетеді, себебі ақпарат бірнеше арна арқылы беріледі және түсіну деңгейін арттырады.

2. Өнер сабақтары мультисенсорлық тәжірибе үшін ең табиғи орта болып табылады: түстерді көру, дыбысты есту, материалды ұстау, қозғалу – бәрі бір сабақта бірігеді.
3. Балалардың эмоционалдық жайлылығы артады, бұл олардың сабаққа белсенді қатысуына және өзін сенімді сезінуіне ықпал етеді.
4. Шығармашылық әлеуеті айтарлықтай күшейеді, себебі балалар өз ойын тек сөзбен емес, сезімдік тәжірибелер арқылы да жеткізе алады.
5. Сенсорлық дамуындағы қиындықтарды түзетуге көмектеседі, ұсақ моторика, кеңістікті қабылдау, ырғақ, текстураны сезіну дағдылары жетіледі.
6. Мультисенсорлық әдіс инклюзивті білім беруде маңызды педагогикалық құрал ретінде қарастырылып, практикалық маңызы жоғары екені анықталды.

Осылайша, мультисенсорлық әдістерді өнер пәнінде жүйелі түрде қолдану ЕБҚ бар балалардың оқу жетістіктерін арттыруға, олардың шығармашылық, эмоционалдық және сенсорлық дамуын қолдауға тиімді мүмкіндік беретіні дәлелденді. Бұл әдісті қолдану инклюзивті білім берудегі педагогикалық жетістіктің маңызды шарты бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Лиходедова Л.Н. *Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы*. – Қарағанды, 2021. 194 б.
2. Kunwar, R., & Sapkota, H. P. (2022). An overview of dyslexia: Some key issues and its effects on learning mathematics. - *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling (TIJSEG)*, 11(2), 82-98.
3. Ayres, A. J. *Sensory Integration and the Child*. - Лос-Анджелес, 2005. Western Psychological Services. 264 бет.
4. Lee, L. *Technology-enhanced multisensory music education for children with autism*. *European Journal of Special Needs Education*, 36(1), 112–1186.
5. Masri, M. A. B., & Zulkipli, H. B. *Systematic Literature Review: Sensory Teaching to Students with Special Needs*. – Малайзия, 2025. *International Journal of Academic Research*. 136.

Берикбаева А.Ж., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1(к)

(Рымханова А.Р., PhD, қауымдастырылған профессор)

Тогаева А.М., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1(к)

(Туганбекова К.М., педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор)

КҮРДЕЛІ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ ӘДІСТЕРІ

Бұл мақаланың өзектілігі аралас бұзылыстары бар балаларға жүргізілетін нейробиологиялық түзету жұмыстарының баланың танымдық, эмоционалдық және мінез-құлықтық үдерістерін жетілдіруге бағытталған күрделі әрі сан қырлы әрекет болуына негізделеді. Нейробиологиялық түзетудің негізгі мақсаты – мидағы нейрондық байланыстарға бағытталған ықпал ету арқылы әлсіреген функцияларды қалпына келтіріп, олардың одан әрі дамуына жағдай жасау.

Аралас бұзылулар сөйлеу мен психомоторлық дамудың тежелуінен бастап, жарақаттар, созылмалы күйзеліс немесе қолайсыз әлеуметтік орта салдары ретінде қалыптасатын эмоциялық және мінез-құлықтық ауытқуларға дейінгі түрлі қиындықтарды қамтиды. Мұндай бұзылулардың күрделі құрылымы медициналық, педагогикалық және психологиялық қолдауды біріктіретін дара тәсілдерді қажет етеді.

Мақалада аралас бұзылыстары бар балаларды түзетуде тек медициналық емдеу әдістері ғана емес, сонымен бірге психологиялық ықпал ету түрлерін қамтитын кешенді амалдың маңыздылығына ерекше көңіл бөлінеді. Бұл көзқарас баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, дұрыс диагноз қоюға және тиімді терапиялық әдістерді таңдауға мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысының басты міндеттері – қазіргі түзету тәжірибесіндегі өзекті жолдарды саралау, оңалту нәтижесіне әсер ететін негізгі алғышарттарды анықтау және балалардың толыққанды әлеуметтенуін қамтамасыз ететін тиімді бағыттарды белгілеу болып табылады.

Түйін сөздер: *нейропсихологиялық түзету, аралас бұзылулар, когнитивті бұзылулар, мінез-құлық бұзылыстары, психомоторлық дамудың кешігуі, сенсорлық интеграция, эмоционалдық бұзылулар, әлеуметтік бейімделу, түзету бағдарламалары, ерте диагностика.*

Кіріспе

Аралас бұзылыстары бар балалар мен жасөспірімдерге көмек көрсету барысында психологиядағы когнитивті-аналитикалық бағыт өкілдері ұсынған психокоррекциялық технологиялар өз тиімділігін дәлелдеуде. Бұл бағыттың теориялық және әдіснамалық негізін Жан Пиаже мен Л.С. Выготскийдің еңбектері құрайды. Когнитивтік коррекцияның басты мақсаты – балаға түсінікті психологиялық мәселенің моделін құру, оны жаңа ойлау стратегияларына үйрету, өзін-өзі тану және қоршаған шындықты қабылдау қабілетін қалыптастыру. Аталған тәсілдің екі негізгі тармағы бар: когнитивті-аналитикалық және когнитивті-мінез-құлықтық бағыттар [1].

Аралас бұзылыстары бар балаларды, жасөспірімдерді және олардың ата-аналарын қолдауда К. Роджерс ұсынған клиентке бағытталған тәсіл де ерекше орын алады. Бұл әдісте адамның табиғи болмысына, оның ішінде туа біткен өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысқа ерекше назар аударылады. Роджерстің көзқарасы бойынша, психологиялық қиындықтар адамның кейбір сезімдерді санадан ығыстыруы немесе өзінің жеке тәжірибесін дұрыс бағаламауы нәтижесінде туындайды [2].

Материалдар мен әдістері

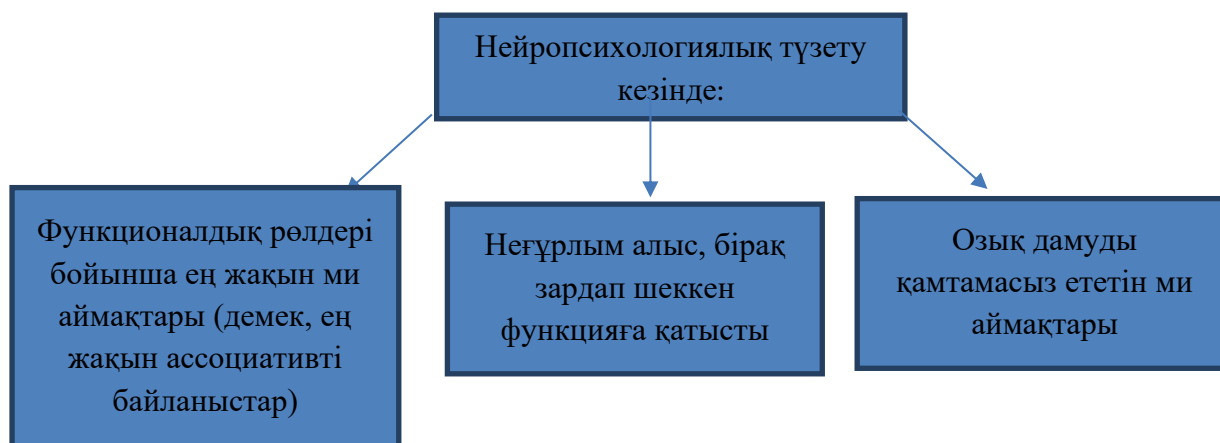
Қазіргі уақытта дамуында проблемалары бар балаларды психологиялық түзетудің теориялық және әдіснамалық аспектілері сәтті дамуда (Бурменская, Карабанова, Лидер, 1990; Шевченко, 1995; Мамайчук, 1997; Осипова, 2000 және т.б.).

Психологиялық түзетудің негізгі идеялары ретінде принциптер психологияның келесі негізгі ережелеріне негізделген:

- Тұлға-бұл адамның өмірінде сана мен мінез-құлықтың әлеуметтік формаларын игеру негізінде қалыптасатын тұтас психологиялық құрылым (Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, Л.С. Выготский, П.Я. Галперин, В.В. Давыдов, А.В. Запорожец, Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин).
- Баланың психикалық дамуы мен жеке басының қалыптасуы ересектермен қарым-қатынас процесінде ғана өрбиді (Ломов және т.б.).
- Баланың психикалық дамуында жетекші іс-әрекеттің қалыптасуы маңызды рөл атқарады (мектепке дейінгі балалық шақта – ойын, бастауыш мектепте-оқу іс-әрекеті) (Д.Б. Эльконин және т. б.).
- Аномальды баланың дамуы қалыпты баланың дамуы сияқты заңдарға сәйкес жүреді. Белгілі бір, қатаң ойластырылған жағдайларда барлық балалар даму қабілетіне ие (Л.С. Выготский, М. Монтессори) [3].

Нәтижелер мен талқылау

Негізгі тәсіл баланың даму ерекшеліктерін ескеретін және есте сақтау, зейін мен ойлауды жақсартуға арналған жаттығуларды қамтитын жеке бағдарламаға негізделген. Маңызды бөлігі-эмоционалды түзету, онда арт-терапия әдістері, ойын терапиясы және мінез-құлық терапиясы мазасыздық пен эмоционалды тұрақсыздықпен күресу үшін қолданылады. Осы орайда әлеуметтік бейімделу де шешуші рөл атқарады және бұл үшін топтық сабақтар, коммуникативтік дағдыларды, өзгелермен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамытуға арналған тренингтер қолданылады. Нейропсихологиялық түзету балалардың білім беру және әлеуметтік ортада жақсы бейімделуіне мүмкіндік беретін мидағы нейрондық байланыстарды жақсартуға бағытталған [4].

1-сурет. Аралас бұзылулары бар балаларда нейропсихологиялық түзету кезінде тартылатын ми аймақтары

Балалармен нейропсихологиялық түзету жұмыстарының екі негізгі бағыты бар

2-сурет. Аралас бұзылулары бар балалармен нейропсихологиялық түзету жұмысының негізгі бағыттары

Шетелдік және отандық статистиканың деректерін зерттей отырып, балалардағы психикалық дамудың анықталған бұзылыстарының саны жыл сайын артып келеді деген қорытындыға келуге болады. Аралас бұзылысы бар балалар тізімінің ішінен аутистік спектрінің бұзылуына тоқтала кетсек.

Сонымен, балалармен жүргізілетін нейропсихологиялық түзету жұмысының алғашқы бағыты – когнитивтік функциялардың негізгі базалық алғышарттарын қалыптастыру, яғни онтогенезді алмастыру әдісін қолдану болып табылады. Алмастырушы онтогенез әдістемесінің жасалуы мен тәжірибеде тексерілуі Э.Г. Симерницкая, Л.И. Московичюте, А.В. Семенович, Б.А. Архипов және басқа да ғалымдардың теориялық әрі қолданбалы зерттеулеріне сүйенеді [5].

Шетелдік және отандық статистикалық мәліметтерді талдай отырып, жыл сайын балаларда психикалық дамудың әртүрлі ауытқуларының саны артып келе жатқанын байқауға болады. Аралас бұзылыстары бар балалардың қатарында аутистік спектр бұзылыстары ерекше назар аударуды қажет етеді.

Кез келген түзету жұмысы аутизмі бар баланың психикалық ерекшеліктері туралы дұрыс түсінікке негізделген жағдайда ғана нәтижелі болады. Егер түзету әдістері дұрыс таңдалып, дер кезінде қолға алынса және әр балаға дара көзқарас қолданылса, аутистік спектр бұзылысы бар баланың әрі қарайғы дамуында оның психикалық мүмкіндіктерін тиімді пайдалана отырып, эмоционалдық-motorлық және танымдық тұрақтылыққа қол жеткізуге болады [6].

Кез келген түзету шарасы аутист баланың психикалық жағдайы туралы дұрыс тұжырымдарға негізделген жағдайда ғана тиімді болуы мүмкін. Түзету тәсілдері дұрыс, уақтылы және әр балаға жеке көзқараспен таңдалған жағдайда, аутистік спектр бұзылысы бар баланың одан әрі дамуында қолданылатын психикалық ресурстарды белсенді қолдана отырып, эмоционалды-моторлы және когнитивті тұрақтылыққа қол жеткізуге болады. Психомоторлық даму ерекшеліктері баланың психикалық белсенділігіне және оның аутистік спектрінің бұзылуымен қатысты барлық құрылымдармен байланысына айтарлықтай әсер етеді. Яғни, дене дағдыларын қалыптастырады, оны нығайтады және осылайша баланың оқу, эмоция білдіру, зейін тұрақтылығы және есте сақтау сияқты психикалық функцияларын ынталандырады [7].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, түзету іс-әрекетінде нейропсихологиялық жаттығуларды қолдану аралас бұзылысы бар баланың психологиялық даму процесіне тиімді әсер етеді деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, нейропсихологиялық жаттығуларды бағдарламаға уақтылы енгізудің маңыздылығын атап өткен жөн. Себебі мұндай жаттығуларды ерте қосқан кезде, бала осы уақытқа дейін жұмыс жасалмаған функцияларды көрсете алады. Бұл өз кезегінде жалпы түзету қарқынына оң әсерін тигізеді [8].

Қорытынды

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде нейропсихологиялық түзету әдісін қолдану кезінде маманның басты мақсаты – баланың қоршаған кеңістікте өзін-өзі тұрақты сезінуін дамыту, қоршаған әлемді қабылдау деңгейін арттыру, баланың моторикасын, танымдық және сенсорлық дағдыларын дамыту болып табылады. Нейропсихологиялық түзетудің негізгі нәтижесі сенсорлық және моторлық сфера арасындағы тепе-теңдіктің қалпына келуі, сондай-ақ осы екі сфераның бірдей дамуы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Семенович, А.В. "Нейропсихологическая коррекция в детском возрасте". - Москва: Академический проект, 2002.
2. Лурия, А.Р. "Основы нейропсихологии". - Москва: Издательство Московского университета, 1973.
3. Цветкова, Л.С. "Нейропсихологическая диагностика и коррекция детского возраста". - Москва: МПСИ, 1999.
4. Винарская, Е.Н. "Коррекционная работа с детьми с нарушениями психического развития". - Москва: Просвещение, 1996.
5. Хомская, Е.Д. "Нейропсихология: учебник для вузов". - Москва: АСТ, 2005.
6. Ахутина, Т.В. "Нейропсихология детского возраста". - Москва: Педагогика, 1998.
7. Эльсаббах М., Диван Г., Ко Ю. Дж., [и др.]. Глобальная распространенность аутизма и других распространенных нарушений развития // Исследование аутизма. — 2012 — № 5(3). — С. 160–179.
8. Фесенко, Ю. А. Аутизм: мифы, диагностика, коррекция / Ю. А. Фесенко, И. А. Колесников, И. В. Макаров. — Издательство: ИД Алеф-Пресс, 2020. — 34–36 с.

Болатова А.Қ., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1(к)

(Туганбекова К.М., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор)

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҮДЕРІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Бұл мақалада психикалық дамуы тежелген (ПДТ) балалардың ойлау қабілетін дамыту мәселесі қарастырылады. Танымдық үдерістердің жеткіліксіздігі олардың оқу дағдыларына, қабылдауына, зейініне, есте сақтауына және логикалық ойлауына әсер ететіндігі атап өтіледі. Танымдық үдерістердің әлсіздігі мектепте білім алуда тұрақты қиындықтардың туындауына себеп болады. Мақалада мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген балалардың ойлау қабілетінің даму

ерекшеліктеріне талдау жүргізіледі, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген оқушылардың ойлау қабілетінің даму деңгейін арттыруға бағытталған әдістемелерге шолу жүргізілген.

Кілт сөздер: психикалық дамудың тежелуі, ойлау, әдістеме, даму, арнайы педагогика, танымдық процестер.

Психикалық дамуы тежелген балалардың ойлау қабілеті қалыпты дамушы балаларға қарағанда баяу әрі біркелкі емес даму қарқынымен сипатталады. Мұндай оқушыларда талдау, салыстыру, жалпылау, себеп–салдарлық байланыстарды табу сияқты ойлау операциялары жеткілікті деңгейде дамымай, білімді игеру барысында қиындықтар туындайды. Зерттеулер ПДТ балалардың танымдық қабілеттерінің жеткіліксіздігі олардың оқу тапсырмаларын орындауында қателіктердің жиі болуына әкелетінін көрсетеді. Авторлар психикалық дамуы тежелген балаларда әдетте олардың айналасындағы әлем туралы мәліметтердің кедей қоры сияқты ерекшеліктер бар екенін, сөйлеу кемшіліктері бар екенін, объектілерді жинақтау, оларды ұсыну, пәндік суреттермен үлгі бойынша жұмыс істеу міндеттерін шешу барысында қалыптасатын қандай да бір қиындықтар ұдайы туындайтынын атап өтеді [1]. Бұл ойлау қабілетінің дамуындағы белгілі бір кемшілікті көрсетеді, бұл мектептегі оқу процесіне сөзсіз әсер етеді.

Көрнекі-бейнелі ойлауды толық көлемде дамыту - ойлау қызметінің неғұрлым күрделі нысаны үшін психикалық дамуын кідіртумен балалардың мектеп жасын қалыптастыру үшін маңызды критерий. Мұндай жағдайда ойлауды түзетуге және дамытуға бағытталған кез келген жұмыс, міндетті түрде ойлаудың күрделі нысандарының (оның ішінде логикалық), сондай-ақ ойлаудың көрнекі-пәрменді және көрнекі-бейнелі түрлері жатқызылатын ертеректегі, генетикалық жағдайларға қатысты айқын ұғымдардың дамуына ықпал ететін шарттарға құрылуы тиіс.

Психикалық дамуының тежелуінен зардап шегетін мектеп жасындағы балалардың көрнекі-бейнелі ойлау қабілетінің даму деңгейі төмендеген, оларда жалпылау және абстрагирлеу процестерінің неғұрлым төмен деңгейі бар, сондай-ақ жұмыс қабілеті бұзылған. Оларда шаршау тез, ақпаратты талдау және синтездеу процестері жас нормативтеріне сәйкес келмейді [2]. Мұндай балаларда қорытындылау кезінде қорытындылаушы болып табылатын сөздің кеңеюіне немесе тарылуына қатысты қателіктерге жол беріледі. Психикалық дамуы тежелген балалар елеулі белгілерді ажырата алмайды және құбылысқа толыққанды талдау жүргізе алмайды. Көбінесе оларда өз әрекеттері мен жауаптарын түсіндіруде қиындықтар туындайды, ал кез келген пайымдау интуитивті сипаттамаға немесе жағдайға байланысты болады.

Психикалық дамуы тежелген балалармен ойлаудың даму деңгейін түзету жөніндегі жұмыстың негізінде жекелеген ережелер (немесе принциптер) жатыр.

Дамудың сензитивті кезеңдерін оқытуда қиындықтары бар балаларда олардың баланың жасына қатынасы бойынша психикалық функциялардың сәйкес келмеу принципі.

Жеткіліксіз дамыған сапаларды, қабілеттер мен функцияларды өтеу қағидаты.

Автор Л.С. Выготскийдің, Д.Б. Элькониннің, А.В. Запорожецтің және басқа да [3] жұмыстарына назар аударады, онда сензитивті кезеңдерге жататын кезеңдерді есепке алудың маңыздылық дәрежесі айқындалған, атап айтқанда ойлауды дамыту жөніндегі осы функциялар сырттан әсерлерге өте сезімтал болып табылатын, сондай-ақ олардың тез дамуы жүріп жатқан кезеңде сол факторлардың ықпалымен

Психикалық дамуының тежелуінен зардап шегетін мектеп жасындағы балалардың ойлау қабілетінің дамуын түзету бойынша жүйелер (әдістемелер) құрылғанда танымдық саладағы бұзушылықтардың белгілі бір топтары ескеріледі. Авторлар балалардың осы санаты үшін ойлауды дамытудың мынадай әдістемелерін пайдалану орынды деп есептейді.

Аналитикалық-синтетикалық қызметті түзету әдісі.

Назар аударуды түзету әдістемесі.

Қабылдауды түзету әдістемесі.

Ұсынылған әдістемелердің әрқайсысын егжей-тегжейлі қарайық.

Аналитикалық-синтетикалық қызметті түзету әдісін уақытша байланыстармен байланысты, мысалы, «найзағай бар, найзағай жоқ» жағдайы өзгерген әдеттегі сипаттамалары бар жағдайдың түсініктері мен сипаттамаларына сәйкес пайдалану ұсынылады.

Сондай-ақ, бұл әдістеме бастапқы түсініктегі уақытша тәртіпті кері, айқын қарама-қарсы мағынаға ауыстыру жүргізілетін жағдайларды көрсету және сипаттау үшін қолданылуы мүмкін, мінез-құлық, мысалы, лейлек жерге ұшып келеді және біреу дүниеге келді (бала туралы) [4]. Бұдан басқа, мұндай әдістемені бірнеше оқиғаға қатысты уақыт аралығының күрт қысқаруы кезінде қолдануға болады, мысалы, бір күнде ғана гүлденетін және сол күні солып қалатын гүл.

Әдістеме бір пәнді уақыт бойынша ауыстырған кезде қолданылады, сондай-ақ бұл ереже оның қасиеттеріне қатысты қолданылады (кеше, бүгін, ертең, мысалы, бұрын теледидарлар былай көрінген, ал бүгін - басқаша). Егер бір затта кеңістікте ажыратылған бірнеше басқа заттар біріктірілсе, ал нәтижесінде жаңа қасиеттері бар жаңа зат (шөптер қосу автокалам) алынады.

Мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген балалар үшін осы әдістемені пайдалану кезінде тірі және жансыз табиғат заттарын өздеріне тән емес жағдайларда - мысалы, балықты сусыз ұсыну; сондай-ақ әсер ету логикасын өзгерту әдісін әдеттегі ұғымда тиімді пайдалануға болады, мысалы - адам үшін түтін улы емес, ал адам түтін үшін улы. Бірақ дұрыс ұғымдарды алмастыру болмауға тиіс екеніне назар аудару керек, сондықтан сабақтың қорытындысы бойынша қандай пікір дұрыс екенін түсіну керек.

Сабақтарға назарды түзету әдістемесін пайдалану кезінде сандық тапсырмаларды ұлғайту тәртібімен құрастырылған арнайы таңдалған жаттығулар енгізіледі, сондай-ақ оларды орындаудың күрделілігі ескеріледі [5].

Осы әдістеме кезінде тиімділіктің негізгі шарты - жаттығулардың түрлі түрлерін жүргізудегі тұрақтылық, сондай-ақ психикалық дамуы тежелген оқушы үшін олардың оң эмоциялық түсін бағалау. Осы жаттығулардың қатарына мыналарға бағытталғандарды қосуға болады:

- 1) ерікті назар аударуды, оның тұрақтылығын, шоғырлануын, қайта қосылуын, көлемін, бөлінуін дамыту;
- 2) өзін-өзі талдаудың бастапқы дағдыларын, өз қызметін бақылай білуді қалыптастыру, қызметті орындау тәсілдеріне қызметті орындау нәтижелері бойынша бақылау әрекеттерін жүзеге асыру;
- 3) оқу қызметіне қызығушылықты арттыру;
- 4) жетістікке жету уәжін арттыру және сәтсіздіктен аулақ болу уәждемесін төмендету, өзін-өзі бағалауды дамыту [6].

Мұндай сабақтарды аптасына кемінде екі рет өткізуге кеңес беріледі. Оларды өткізу үшін мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген 5-6 баладан тұратын топ жиналады, бірақ назар аудару деңгейі ортадан төмен болмауы тиіс. Алдымен ең қарапайым жаттығулар ұсынылады, кейіннен оларды күрделендіреді. Күрделендіру тапсырманы орындау қарқынын жеделдету және семантикаға қатысты сөздік жаттығуларда оның жүктемесін арттыру есебінен жүргізіледі.

Бұл әдістеменің кейбір жаттығуларын жарыс түрінде де өткізуге болады, алайда бұл жағдайда әрбір баланың жетістіктерін оның алдыңғы жетістіктеріне сәйкес тіркеп, басқа балалармен салыстыруды жүргізбеу керектігін атап өту қажет. Шын мәнінде, балаларға арналған жарыс мұғалім үшін баланың өзі туралы білмейтін жарысқа айналады.

Сабақтар үшін дәптерлер, қарындаштар, жасыл, көк және қызыл өзектері бар қаламсаптар қажет. Әрбір сабақтың құрылымына:

1. Мынадай жаттығулар енгізілуі мүмкін:
 - зейін көлеміне арналған жаттығулар («Не өзгерді», «Тірі картиналар»);
 - зейінді бөлігі арналған жаттығулар («... бойынша сапқа тұрғызу», «Тыйым салынған қозғалыс», «Төрт стихия» және олардың модификациялары);
 - зейіннің тұрақтылығына арналған жаттығулар («Селектор», «... туралы ойлама»).
2. Жаттығулардың негізгі бөлігі:
 - зейіннің тұрақтылығына арналған жаттығулар («Тыныштықты тыңдаймыз», «Минут»);
 - зейінді шоғырландыруға арналған жаттығулар («Көрінбейтін сөздер», «Айырмашылықтарды табу», «Қатені бірінші кім байқайды» және т.б.);
 - зейінді бөлуге арналған жаттығулар («Түзету сыналасы»).

Гимнастика кешендеріне дене шынықтыру сабақтарындағы сияқты үзіліс ретінде қолданылатын кернеуді азайтуға және тыныс алу гимнастикасына үйрету.

Ақырында, қабылдауды түзету әдісін қолданғанда психикалық дамуы тежелген мектеп жасындағы балалар үшін психикалық түзету және олардың негізінде ойлауды дамыту бойынша тапсырмалардың мынадай ықтимал түрлерін ұсынамыз [7]:

- ересек адамның нұсқаулығы бойынша жүзеге асырылатын сөздердің мәнін графикалық жаңғырту;
- парақта заттың немесе тірі объектінің бөлшектерін бейнелеу (мысалы, иттің табанын немесе адамның мұрнын ғана салу);
- ойдан шығарылған, фантастикалық кейіпкерлердің бейнесі (мысалы, Жар-құс);
- контур жүргізу туралы өтінішпен нүктелердің кейбір жиынтығының бейнесі (әртүрлі балаларда әртүрлі вариациялар болуы мүмкін, барлығы бір нүктеден екінші нүктеге біртіндеп қоршалмайды);
- жолдың күрделі сызығына ұқсайтын «жолдың» бейнесі, ал бала суретті қайталауы тиіс;
- қағаз парағынан қарындаштың кез келген үзілімінсіз түзу сызықтарды жүргізу;
- пластилинді және басқа материалдарды мүсіндеу үшін пайдалану.

Психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық үдерістері баяу қалыптасқанымен, жүйелі және мақсатты бағытталған түзете-дамыту жұмыстары олардың ойлау қабілетін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді. Мақалада ұсынылған әдістер (көрнекілік, қадамдап үйрету, практикалық әрекет, қайталама жаттығулар) ПДТ балалардың талдау, салыстыру, жалпылау сияқты негізгі ойлау операцияларын дамытуға тиімді әсер етеді. Оқыту барысында жеке тәсілді қолдану, баланың даму қарқынын ескеру және материалды қолжетімді деңгейде беру – арнайы педагогтың басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жеңісқызы Ө. С., Маратқызы Ө. Б. Психикалық дамуы тежелген төменгі сынып оқушыларының оқудағы ерекшеліктері //Endless light in science. – 2024. – Т. 5. – №. 2 май. – С. 85-91.
2. Қалмырза А.Т. Психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық қабілетін дамыту ерекшеліктері //Қазақстан республикасы білім және ғылым министрлігі Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті. – 2021. – С. 393.
3. Шеметаева Р. Б., Турсиметова Г. Н. Психикалық дамуы тежелген балалар және олардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы //Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. – 2021. – С. 51.
4. Феоктистова С. В., Самохина Н. А. Психолого-педагогическое сопровождение развития мышления детей старшего дошкольного возраста с задержкой психического развития (ЗПР) //Ежегодник научно-методологического семинара «Проблемы психолого-педагогической антропологии». – 2019. – С. 25-31.
5. Митрофанов К.Я. Психо-физиологические особенности младших школьников с нарушением речи / К.Я. Митрофанов, С.В. Чебарыкова, А.А. Будницкий, Е.А. Левкова // Научные труды SWorld. — 2014. — Т. 14. — № 3. — С. 94-97.
6. Никишина В.Б. Практическая психология в работе с детьми с задержкой психического развития: пособие для психологов и педагогов / В.Б. Никишина. — М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2004. — С.15.
7. Певзнер М.С. Специальная педагогика. – Москва: Академия, 2017.

Болтабай А.У., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-22-1к тобы
(Ахметжанова Ж.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ф.ғ.к.)

ЖЕҢІЛ ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ДАМЫТУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ-ГЕЙМИФИКАЦИЯ

Қазіргі заманғы арнайы педагогиканың алдында тұрған күрделі міндеттердің бірі – жеңіл зерде бұзылысы бар оқушылардың оқу-танымдық үдерісін оңтайландыру. Психологиялық-педагогикалық зерттеулер, атап айтқанда С.Я. Рубинштейн мен В.Г. Петрованың еңбектері көрсеткендей, бұл санаттағы балалардың негізгі қиындығы тек зият бұзылысының жеткіліксіздігінде емес, сонымен

қатар, оқу мотивациясының төмендігінде, ерік-жігер салаларының қалыптаспауында және зейіннің тез шаршауында жатыр [2, 83-85 б.]. Дәстүрлі дидактикалық әдістер, яғни статикалық көрнекіліктер мен механикалық қайталауға негізделген тапсырмалар, қазіргі «цифрлық ұрпақ» өкілдерінің қызығушылығын ұзақ уақыт ұстап тұруға қауқарсыз болуда.

Осы мәселені шешудің инновациялық жолы ретінде оқу үдерісіне жасанды интеллектімен (ЖИ) басқарылатын геймификация (gamification) технологияларын енгізу қарастырылады. Геймификация – бұл дәстүрлі оқу үдерісіне ойын механикасы мен динамикасын қолдану [3, 45 б.]. Жасанды интеллекттің интеграциясы бұл үдерісті бейімделгіш, интерактивті және жекелендірілген жүйеге айналдырады. Бастауыш мектеп жасындағы, әсіресе зерде дамуында ауытқуы бар балалар үшін ойын – қоршаған әлемді танудың ең табиғи жолы болып қала береді. Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясына сүйенсек, ойын барысында бала өзінің күнделікті мүмкіндіктерінен жоғары деңгейді көрсетеді, яғни оның жақын даму аймағы белсендіріледі.

Геймификацияның мотивациялық әсерін түсіндіруде шетелдік психологиядағы «Өзін-өзі анықтау теориясы» (Self-Determination Theory - SDT) маңызды рөл атқарады. Бұл теория бойынша, адамның ішкі ынтасы үш негізгі қажеттілікті қанағаттандыруға негізделген: автономия, құзыреттілік және қатыстылық. Жеңіл зерде бұзылысы бар балалар шынайы өмірде жиі сәтсіздікке ұшырайтындықтан, оларда «құзыреттілік» сезімі төмен болады. Ал жасанды интеллект басқаратын ойындар балаға «Менің қолымнан келеді!» деген сенім сыйлайды. Сонымен қатар, ЖИ балаға таңдау құқығын (автономияны) береді: ол кейіпкердің түсін, ойын локациясын немесе тапсырманың түрін өзі таңдай алады. Бұл қарапайым болып көрінгенмен, ерекше балалар үшін психологиялық тұрғыдан өте маңызды фактор болып табылады [3, 112 б.].

Нейропсихологиялық тұрғыдан алғанда, геймификация мидың маңдай бөліктерінің (лобные доли) әлсіздігін өтеуге көмектеседі. Жеңіл зерде бұзылысы бар балаларда өзін-өзі реттеу және мақсатқа жету функциялары нашар дамыған. Ал компьютерлік ойынның құрылымы (нақты ереже, нақты мақсат, кезең-кезеңмен жүру) балаға сыртқы тірек ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, ойындағы ұпай жинау, дыбыстық сигналдар және визуалды эффектілер мидың лимбикалық жүйесіне әсер етіп, дофаминдік бекіту механизмін іске қосады. Бұл баланың тапсырманы орындаудан ләззат алуына және оқуға деген жағымды көзқарасының қалыптасуына әкеледі.

Қарапайым цифрлық ойындардан айырмашылығы, жасанды интеллект негізіндегі жүйелер баланың әрекетіне нақты уақыт режимінде бейімделеді. Бұл педагогикадағы ең маңызды қағидалардың бірі – «Табыс жағдайын» (Ситуация успеха) жасау үшін шешуші рөл атқарады. Жасанды интеллект алгоритмдері «Динамикалық қиындықты реттеу» (Dynamic Difficulty Adjustment - DDA) технологиясын қолданады. Жүйе баланың жауап беру жылдамдығын, қателіктер санын үздіксіз талдайды. Егер бала тапсырманы орындауға ұзақ уақыт жұмсаса немесе қиналса, жүйе келесі тапсырманы автоматты түрде жеңілдетеді [3, 47 б.]. Керісінше, бала тапсырманы оңай орындаса, деңгей біртіндеп күрделенеді. Бұл әдіс баланың «Ағын» (Flow) күйінде болуын қамтамасыз етеді: тапсырма тым қиын емес (үрей тудырмайды) және тым оңай емес (жалқытпайды). Нәтижесінде баланың танымдық белсенділігі ұзақ уақыт сақталатын болады.

Геймификацияның тиімділігін арттыратын тағы бір маңызды механизм – «Цифрлық скаффолдинг» (Scaffolding) немесе «Тіреуіш» стратегиясы. Бұл термин педагогикаға Л.С. Выготскийдің идеялары негізінде енген. Оның мәні – балаға қиын тапсырманы орындау кезінде уақытша көмек көрсету және бала дағдыны игерген сайын көмекті біртіндеп азайту. Дәстүрлі сабақта мұғалім әр балаға жеке «тіреуіш» бола алмайды. Ал жасанды интеллект алгоритмдері «Ақылды көмек» (Smart Hints) жүйесі арқылы бұл қызметті мінсіз атқарады. Мысалы, егер бала есепті шығара алмай жатса, жүйе алдымен ережені еске салады, екінші ретте формуланың бөлігін көрсетеді, ал үшінші ретте визуалды сызбаны ұсынады. Бұл әдіс жеңіл зерде бұзылысы бар оқушылардың өз күшіне деген сенімін қалыптастырады және бойындағы қалыптасқан енжарлық пен сәтсіздік қорқынышын сейілтеді. [5, 189 б.].

Танымдық қызығушылықты арттыруда «сюжеттік-баяндау тәсілі» ерекше маңызға ие. Интеллект аздап бұзылған балалар абстрактілі ұғымдарды (сандар, әріптер) қабылдауда қиындықтарға тап болады. Жасанды интеллект ойындары оқу материалын қызықты сюжеттік желіге (сюжетке) енгізеді. Мысалы, қосу әрекетін орындаудың орнына «сиқырлы орманды құтқару үшін көпір салу» тапсырмасы беріледі. Көпір салу үшін бала дұрыс сандарды таңдауы керек. Зерттеулер

көрсеткендей, ақпарат эмоционалды боялған оқиға (Storytelling) арқылы берілгенде, ол баланың ұзақ мерзімді жадында 2-3 есе жақсы сақталады. Сонымен қатар, ЖИ интерфейстері «ықшамдалған қарапайым дизайн» принципін ұстанады. Экрандағы артық визуалды элементтер (шу) автоматты түрде тазартылады, бұл баланың шектеулі «жұмыс жадына» (Working Memory) когнитивті жүктемені азайтады.

Сонымен қатар, жеңіл зерде бұзылысы бар оқушылардың әлеуметтік-коммуникативті дағдыларын дамытуда «Симуляциялық диалогтар» әдісінің маңызы зор. Жасанды интеллект басқаратын виртуалды ортада бала түрлі әлеуметтік рөлдерді сомдайды. Мысалы, «Мектеп асханасы» немесе «Дүкен» симуляциясында бала виртуалды кейіпкермен диалог құрады. Егер бала дөрекі сөйлесе немесе сұрақты дұрыс қоймаса, жүйе кейіпкері ренжіген түр танытып (визуалды сигнал), балаға сыпайы сөйлесу керектігін ескертеді. Бұл – қауіпсіз орта, себебі бала қателессе, жаттығуды қысылмай бірнеше рет қайталай алады. Зерттеушілердің пікірінше, мұндай жаттығулар баланың эмпатиясын, яғни өзгелерді түсіну қабілетін айтарлықтай арттырады [1, 278 б.].

Жеңіл зерде бұзылысы бар оқушыларда абстрактілі-логикалық ойлаудан гөрі көрнекі-бейнелі ойлау басым екендігі белгілі. Жасанды интеллект технологиялары оқу материалын визуализациялаудың кең мүмкіндіктерін ұсынады. Бала өзіне виртуалды көмекші – «Аватарды» тандай алады. Шетелдік зерттеулер (Standen&Brown) көрсеткендей, виртуалды кейіпкерлер баланың әлеуметтік үрейін азайтады [1, 275 б.]. Робот немесе анимациялық кейіпкер балаға ұрыспайды, қабағын түймейді, тек қана қолдау көрсетеді. Бұл психологиялық жайлылық атмосферасын құрады. Сонымен қатар, геймификацияда әрбір дұрыс қадам үшін бірден «сыйақы» (жұлдызша, дыбыстық сигнал) беріліп отырады. Бұл балаға өз іс-әрекетінің нәтижесін сол мезетте көруге және қатесін түзеуге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект жүйелерінің тағы бір артықшылығы – олар инклюзивті білім берудегі «Педагог – Бала – Ата-ана» үштігінің ынтымақтастығын жаңа деңгейге көтереді. Арнайы платформаларда қарастырылған «Ата-аналық бақылау тақтасы» (Parent Dashboard) арқылы ата-ана баланың даму динамикасын күрделі терминдермен емес, түсінікті инфографика түрінде көре алады. Ең маңыздысы, ЖИ ата-анаға үйде орындауға болатын қосымша ойындарды автоматты түрде ұсынады. Егер бала сабақта белгілі бір тақырыпты өтсе, кешкісін ата-ананың телефонына сол тақырыпты бекітетін ойын келеді. Бұл оқу үдерісінің үзіліссіздігін (continuity) қамтамасыз етеді және ата-ананы баланың даму үдерісінің белсенді қатысушысына айналдырады.

Тәжірибелік тұрғыдан алғанда, жеңіл зерде бұзылысы бар балаларға арналған ойындарды бірнеше топқа бөлуге болады. Біріншіден, бұл – тренировкалық ойындар, яғни арифметикалық амалдарды немесе әріптерді жаттауға арналған қайталау жаттығулары. Екіншіден, әлеуметтік дағдыларды дамытуға арналған сюжеттік-рөлдік симуляциялар. Үшіншіден, сөйлеу тілін дамытуға бағытталған, дауысты тану (Voice Recognition) функциясы бар коммуникативті қосымшалар [4, 46 б.].

Жасанды интеллектіні қолдану мұғалімнің орнын алмастырмайды, керісінше, оның қызметін жан-жақты түрлендіреді. Геймификацияланған жүйелер «Үлкен деректер» (Big Data) қағидасымен жұмыс істейді. Ойын соңында мұғалімге әр баланың егжей-тегжейлі есебі ұсынылады: бала қай тапсырмада кідірді, қай тақырыпты тез меңгерді, зейіні қай минутта тайды. Бұл арнайы педагогқа түзету бағдарламасына уақытылы өзгеріс енгізуге, баланың шынайы қызығушылығын анықтауға және ата-аналарға баланың прогресін көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді [5, 153-154 б.].

Түйіндей келе, жеңіл зерде бұзылысы бар кіші мектеп оқушыларын оқытуда жасанды интеллект пен геймификацияны интеграциялау – тек заманауи тренд емес, коррекциялық жұмыстың сапасын арттыратын басты қуатты әдістемелік құрал. Ойын элементтері баланың ішкі мотивациясын оятса, жасанды интеллект алгоритмдері оқу үдерісін толығымен жекелендіруге жағдай жасайды. Жоғарыда келтірілген ғалымдардың пікірлері бойынша сүйенсек, мұндай тәсіл оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың өзіне деген сенімділігін нығайтады, сәтсіздік қорқынышын сейілтеді. Дегенмен, бұл технологияны қолдануда «экрандық уақыт» қауіпсіздігін сақтау және виртуалды әлем мен шынайы қарым-қатынас арасындағы тепе-теңдікті ұстап тұру педагогтың кәсіби шеберлігін талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Standen P.J., Brown D.J. «Virtual reality in the rehabilitation of people with intellectual disabilities» // *Cyberpsychology & Behavior*. – 2005. – Vol. 8, No. 3. – 272-282 б.
2. Рубинштейн С.Я. «Психология умственно отсталого школьника» – Москва: Просвещение, 1986. – 192 б.
3. Вербак К., Хантер Д. «Вовлекай и властвуй. Игровое мышление на службе бизнеса» – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – 224 б.
4. Калдыбаева, О.В. «Инклюзивті білім беру жағдайындағы ойын технологиялары» // *Педагогика және психология*. – 2021. – №2. – 45-50 б.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. «Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning» – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 226 б.

Егинбаева А.А., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, гр. СП-24-1 (р)
(Сюй-Фу-Шун Н.В м.п.н., старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования)

КОРРЕКЦИЯ СТРАХОВ У ДОШКОЛЬНИКОВ С РАС ПОСРЕДСТВОМ СТОРИТЕЛЛИНГА

Коррекционная работа со страхами у дошкольников с РАС направлена не на подавление реакции, а на создание безопасного пространства, где ребёнок может экологично проживать эмоции и осваивать новые способы взаимодействия с реальностью. В этом процессе сторителлинг выступает гибким инструментом поддержки: через образы и сюжеты ребёнок учится понимать свои переживания, снижает тревожность и постепенно расширяет возможности взаимодействия с окружающим миром. В Казахстане в последние годы усилилось внимание к развитию инклюзивного образования и охраны психического здоровья детей. В Послании Президента Касым-Жомарта Токаева подчёркивается необходимость формирования доступной инклюзивной среды и расширения комплексной поддержки детей с особыми образовательными потребностями, включая детей с РАС. Закон «Об образовании» гарантирует каждому ребёнку право на качественное обучение, а «Концепция развития инклюзивного образования до 2030 года» выделяет внедрение результативных коррекционно-развивающих методик как стратегическую задачу. Актуальность темы подтверждают данные Министерства просвещения РК: число детей с РАС ежегодно растёт, в то время как потребность семей в помощи существенно превышает имеющиеся ресурсы. Нерешённые страхи и повышенная тревожность у дошкольников с РАС становятся серьёзным препятствием для их социализации и освоения образовательных программ. Практическая значимость исследования заключается в применении сторителлинга как эффективного средства коррекции страхов. Истории помогают мягко моделировать потенциально сложные ситуации, снижать эмоциональное напряжение, стимулировать речь, воображение и коммуникативные навыки ребёнка. Метод легко интегрируется как в дошкольные организации, так и в работу дефектологов и психологов, что делает его востребованным инструментом в условиях реализации государственной политики по развитию инклюзивного образования в Казахстане.

Страх – одна из фундаментальных эмоций, возникающих у человека с самых первых лет жизни. Для ребёнка он играет защитную и обучающую роль: помогает формировать представления о границах, безопасном поведении и устройстве окружающего мира. Однако у дошкольников с расстройствами аутистического спектра (РАС) страхи нередко проявляются иначе — они могут быть чрезмерными, стойкими и существенно ограничивающими развитие. Такие дети часто реагируют тревогой на громкие или резкие звуки, яркие визуальные стимулы, незнакомые лица, изменения в привычной структуре дня, а иногда — на определённые предметы или ситуации. Эти реакции не всегда можно объяснить логикой взрослого, но для ребёнка они представляют собой часть его реального сенсорного и эмоционального опыта.

Ключ к пониманию природы страхов детей с РАС – особенности их восприятия. Нарушения сенсорной интеграции, трудности в коммуникации и ограниченные социальные навыки делают

внешний мир фрагментированным и непредсказуемым, что усиливает тревожность. Взрослому важно не только убрать пугающий стимул, но и создать условия, при которых ребёнок сможет осознавать свои переживания, постепенно адаптироваться к ним и учиться справляться с внутренним напряжением.

Одним из результативных методов работы со страхами у дошкольников с РАС является сторителлинг - использование специально подобранных историй. Это не просто педагогическая техника, а эмоционально-насыщенный и безопасный формат переживания сложных ситуаций. Истории позволяют ребёнку «примерить» на себя различные роли, увидеть знакомые трудности в символической форме и найти выходы, которые он может перенести в реальную жизнь. Особенно ценно применение сторителлинга для детей с РАС по следующим причинам:

1. Чёткая структура и предсказуемость сюжета снижают уровень тревоги.
2. Персонажи и события подбираются с учётом индивидуальных страхов.
3. Визуальные материалы усиливают понимание и удержание внимания.
4. Повторяющиеся сюжеты помогают закреплять безопасные модели поведения.

Сторителлинг активизирует эмоциональную сферу дошкольника, способствует распознаванию собственных чувств, формирует опыт их безопасного проживания и тренирует новые реакции. Для детей с РАС особенно важно, что историю можно многократно пересматривать, иллюстрировать, разыгрывать с игрушками - это создаёт ощущение стабильности и контроля.

Метод положительно влияет и на другие психические функции: развивает эмоциональный интеллект и умение называть переживания; формирует навыки социального взаимодействия через наблюдение за героями; стимулирует развитие речи, мышления и воображения.

Роль взрослого в сторителлинге - ведущая. Он не просто рассказывает сюжет, а адаптирует его под особенности ребёнка, использует наглядность, обсуждает происходящее, задаёт вопросы вроде: «Почему герой испугался? Что помогло ему справиться?» Такое взаимодействие превращает историю в терапевтический процесс и совместный опыт.

Психическое развитие дошкольников с расстройством аутистического спектра (РАС) представляет собой сложный и многоуровневый процесс, характеризующийся выраженной спецификой, которая отражается практически на всех сторонах психической деятельности ребёнка. У дошкольников с аутизмом отмечаются отклонения в становлении познавательных процессов, эмоционально-волевой сферы, коммуникативных навыков и поведения. Уже на ранних этапах можно заметить, что ребёнок с РАС слабо реагирует на обращённую к нему речь, избегает зрительного контакта, не проявляет стремления устанавливать контакт со взрослыми, не инициирует общение и иногда демонстрирует избирательную эмоциональную отстранённость. Эти проявления не являются признаком отсутствия привязанности, а объясняются особенностями сенсорной переработки и функционирования нервной системы [1]. Познавательная деятельность у таких дошкольников формируется специфически. Часто они погружены в собственные впечатления и переживания, фиксируясь на отдельных явлениях, звуках или движениях. Ребёнок может длительно рассматривать вращающиеся объекты, наблюдать за игрой света или многократно повторять одинаковые действия. Эти особенности отражают иную направленность мышления - внимание сосредоточено не на социальной составляющей, а на сенсорных или предметных характеристиках явления. Отечественные исследователи подчёркивают, что при аутизме наблюдается нарушение развития отражательной функции психики, из-за чего у ребёнка затруднено формирование целостного образа окружающего мира и полноценного взаимодействия с ним [1].

Особое место в структуре психического развития занимает речь, и именно здесь трудности проявляются наиболее заметно. Несмотря на сохранность слуха и нормальный уровень интеллекта у многих детей, речевое развитие идёт замедленно. У части дошкольников речь может отсутствовать полностью; у других - носить стереотипный характер и проявляться в виде эхолалий, когда ребёнок повторяет слова и фразы без понимания их смысла. Нередко нарушается коммуникативная функция речи: ребёнок способен обозначить предмет словом, но затрудняется использовать речь для установления контакта с другим человеком. При этом задержка речи не всегда связана с нарушением интеллекта. Напротив, многие дети обладают хорошо развитой механической памятью, легко запоминают большие объёмы информации, но испытывают трудности при переносе этих знаний в

практическую деятельность. Это объясняется нарушением не интеллектуальных, а социально-эмоциональных компонентов познания [2].

Эмоционально-волевая сфера детей с РАС формируется также своеобразно. Эмоциональные реакции могут быть слабо выраженными либо, наоборот, чрезмерно интенсивными. Ребёнок может не демонстрировать радости при встрече с близкими, а в другой ситуации - внезапно проявлять плач или страх без очевидной причины. Часто наблюдаются повышенная тревожность, раздражительность и эмоциональная напряжённость, особенно при изменении привычного распорядка или окружения. Дошкольники с РАС нередко остро реагируют на громкие звуки, яркий свет, резкие голоса, определённые тактильные ощущения. Такая повышенная сенсорная чувствительность приводит к тому, что обычные стимулы воспринимаются как чрезмерно сильные, что вызывает защитные реакции - ребёнок может закрывать уши, убегать, кричать или, наоборот, замирать. Эмоциональная неустойчивость особенно осложняет процесс социализации, поскольку именно эмоциональный обмен является базовым механизмом построения первых отношений ребёнка с окружающим миром [2]. Учитывая специфические особенности психического развития дошкольников с РАС - нарушения коммуникации, эмоциональной регуляции, сенсорной обработки и познавательной активности - особенно важным становится поиск таких коррекционно-развивающих средств, которые не будут вызывать дополнительной тревожности и при этом обеспечат мягкое включение ребёнка в процесс обучения и социализации.

Одним из наиболее эффективных методов в работе с детьми данной категории является сторителлинг, который сочетает в себе элементы психолого-педагогического воздействия, эмоциональной поддержки и развития когнитивных навыков. Сторителлинг представляет собой структурированный и доступный способ передачи информации, позволяющий ребёнку переживать сложные эмоции и ситуации в безопасной, контролируемой форме. [3] Истории обладают предсказуемостью, что снижает тревогу у детей с РАС, а наличие чёткой сюжетной линии помогает им постепенно осваивать причинно-следственные связи и социальные сценарии. В отличие от абстрактных объяснений, сказки и рассказы создают конкретный образ, который ребёнку легче воспринимать, понимать и запоминать. Значение сторителлинг приобретает в развитии коммуникативной сферы. Даже дети, испытывающие трудности с речью, охотнее реагируют на персонажей, сюжетные повороты и повторяющиеся фразы. Через историю ребёнок учится обозначать свои эмоции, распознавать состояния других людей и применять безопасные модели поведения. Визуальные материалы, игрушки, пиктограммы и инсценировка делают восприятие более ярким и понятным, что особенно важно для детей с выраженной сенсорной чувствительностью. Эмоционально-волевая сфера также получает значительную поддержку. Истории позволяют ребёнку идентифицировать свои страхи, тревоги и переживания через образ героя, который сталкивается с похожими трудностями. Наблюдая за тем, как персонаж справляется со страхом, ребёнок получает возможность проиграть собственные переживания, снизить эмоциональное напряжение и обрести чувство контроля над ситуацией. Повторение одних и тех же сюжетов укрепляет чувство стабильности, столь необходимое детям с РАС. Сторителлинг выступает не просто методическим приёмом, а комплексным коррекционно-развивающим инструментом, который учитывает ключевые особенности психического развития детей с расстройствами аутистического спектра. [3]

Он способствует снижению тревожности, формированию эмоциональной устойчивости, улучшению коммуникативных навыков и постепенному расширению возможностей социализации. Благодаря сочетанию образности, структурированности и эмоциональной безопасности сторителлинг становится эффективным средством поддержки дошкольников с РАС, помогая им лучше понимать себя, окружающий мир и находить способы конструктивного взаимодействия с ним.

Список литературы:

1. Лебединский В.В. Аутизм как модель эмоционального дизонтогенеза. Вестник Московского университета. - Серия 14. 1996. - № 2
2. Статья Е.Р Баенская, И.Е Гусева «Страхи у детей с аутизмом»
3. Статья Петрушкова Е.А. «Использование технологии «Сторителлинг» в развитии речи у детей дошкольного возраста»

Екпинбай Н.Н., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті, педагогика факультеті, гр УПМНО-24-1 (к)
(Бакирова И.Д. Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру жүйесінде инклюзивті мәдениетті қалыптастырудың ғылыми-теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Инклюзивті мәдениет- әрбір адамның даралығын құрметтеуге, тең мүмкіндіктер жасауға және қоғамның барлық мүшесін білім беру процесіне толық қатыстыруға бағытталған педагогикалық құндылықтар жүйесі ретінде сипатталады. Зерттеу барысында инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы негізгі мәселелер мен кедергілер талданады: педагогтардың инклюзивті құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, материалдық-техникалық базаның әлсіздігі және қоғамдағы стереотиптік көзқарастардың сақталуы.

Мақалада инклюзивті мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолдары ұсынылады: мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру, мектептің тәрбиелік және білім беру саясатын инклюзивті қағидаттарға бейімдеу, ата-аналар мен қоғамды инклюзивті құндылықтарға тарту. Авторлар инклюзивті мәдениетті дамыту тек педагогикалық емес, сонымен қатар әлеуметтік және моральдық жауапкершілікті талап ететін кеуенді процесс екенін атап өтеді.

Зерттеу нәтижелері инклюзивті мәдениетті қалыптастыру- білім беру сапасын арттырудың және қоғамдағы әлеуметтік әділдікті қамтамасыз етудің маңызды шарты екенін дәлелдейді.

Түйінді сөздер: инклюзивті білім беру, инклюзивті мәдениет, педагогикалық құндылықтар, тең мүмкіндік, әлеуметтік бейімдеу, инклюзивті орта.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – әрбір тұлғаның мүмкіндігіне, қабілетіне және ерекшелігіне қарай сапалы білім алуға тең жағдай жасау. Бұл бағытта инклюзивті білім беру тұжырымдамасы әлемдік және ұлттық деңгейде өзекті тақырыпқа айналып отыр. Инклюзивті білім беру– ерекше білім алу қажеттілігі бар балаларды жалпы білім беру процесіне кіріктіріп, барлық оқушыларға тең мүмкіндіктер ұсынуға бағытталған әлеуметтік және педагогикалық құндылықтар жүйесі.

Инклюзивті білім берудің тиімді жүзеге асуы білім беру ұйымдарында инклюзивті мәдениетті қалыптастырумен тығыз байланысты. Инклюзивті мәдениет – бұл әрбір тұлғаның қадір-қасиетін мойындайтын, көптүрлілікті құндылық ретінде қабылдайтын, өзара құрмет пен қолдау қағидаттарына негізделген орта. Мұндай мәдениетті қалыптастыру тек материалдық жағдаймен немесе нормативтік актілермен шектелмей, педагогтың кәсіби құзыреттілігіне, мектеп басшылығының ұстанымына және қоғамның инклюзивті сана деңгейіне тәуелді.

Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасында» инклюзивті орта құру, педагогтың даярлығын жетілдіру және қоғамда толеранттылық құндылықтарын нығайту міндеттері айқындалған. Дегенмен, тәжірибеде инклюзивті мәдениетті қалыптастыруда бірқатар қиындықтар әлі өзгермей отыр: мұғалімнің инклюзивті құзыреттілігінің жеткіліксіздігі, ата-аналар тарапынан түсінбеушілік, сондай-ай инклюзивті құндылықтарды қабылдау деңгейінің төмендігі.

Осыған байланысты, мақалада білім беру жүйесінде инклюзивті мәдениетті қалыптастырудың ғылыми- әдістемелік негіздері айқындалып, оны дамытуға ықпал ететін тиімді жолдар ұсынылады.

Зерттеу мақсаты: білім беру жүйесінде инклюзивті мәдениетті қалыптастырудың теориялық және практикалық тетіктерін талдау.

Зерттеу нысаны: білім беру жүйесі

Зерттеу пәні: инклюзивті мәдениетті қалыптастыру процесі.

Инклюзивті мәдениетті қалыптастыру – бұл білім беру жүйесіндегі әлеуметтік әділеттілік пен теңдік қағидаттарына негізделген күрделі педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік

процесс. Зерттеу жұмысы гуманистік педагогика, әлеуметтік әділеттілік және тұлғаға бағытталған білім беру қағидаларына сүйенеді.

Зерттеудің әдіснамалық тірегі ретінде Тони Бут пен Мел Эйнскоудың (2011) ұсынған «Инклюзивтік индексті оқытуды дамыту» (index for Inclusion) моделі алынды. Бұл модель инклюзивті мектеп мәдениетін дамытудың үш негізгі бағыттарын қалыптастырады:

1. **Инклюзивті мәдениетті қалыптастыру** (құндылықтар, өзара қарым-қатынас, орта);
2. **Инклюзивті саясатты дамыту** (мектеп ережелері, қолдау жүйелері, теңдік қағидастары);
3. **Инклюзивті тәжірибені ұйымдастыру** (оқыту әдістері, мұғалім мен оқушының қарым-қатынасы) ;

Зерттеу барысында бірнеше өзара толықтыратын әдістер қолданылды:

1. **Теориялық талдау әдісі.** Инклюзивті мәдениет пен инклюзивті білім беруге қатысты ғылыми әдебиеттер, заңнамалық және нормативтік құжаттар (Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2025 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы, ЮНЕСКО және ЮНИСЕФ материалдары) талданды. Бұл талдау зерттеу тақырыбының ғылыми негізін айқындауға мүмкіндік берді.
2. **Сауалнама әдісі.** Мұғалімдердің, мектеп басшыларының және ата-аналардың инклюзивті мәдениет туралы түсінігін, құндылық бағдарларын және инклюзияға дайындық деңгейін анықтау мақсатында онлайн сауалнама жүргізілді. Сауалнамада жабық және ашық сұрақтар қамтылды. Мысалы:
 - «Сіз үшін инклюзивті мәдениет нені білдіреді?»
 - «Мектепте инклюзивті қағидастар қаншалықты жүзеге асып отыр?»
 - «Инклюзивті орта құруда қандай қиындықтар бар?»
3. **Бақылау әдісі.** Инклюзивті білім беру элементтері бар сыныптарда сабақ барысы мен мұғалімдердің оқушылармен қарым-қатынасы бақыланды. Бақылау инклюзивті ортадағы педагогикалық мінез-құлық пен оқушылардың өзара әрекеттесу ерекшеліктерін талдауға мүмкіндік берді.
4. **Интервью (сұхбат) әдісі.** Мұғалімдермен және ата-аналармен жартылай құрылымдалған сұхбат жүргізіп, инклюзивті мәдениеттің практикада қалай көрініс табатыны туралы деректер алынды. Бұл әдіс сандық көрсеткіштерді сапалық түсініктермен толықтыруға жағдай жасады.

Зерттеу базасы ретінде Қарағанды облысының үш өңіріндегі (Қарағанды қаласы «Сәкен Сейфулин атындағы гимназия» КММ; Балқаш қаласы «№7 гимназия» КММ; Ақтоғай ауданы, Ақтас ауылы «Жақып Ақбай атындағы НОМ» КММ) негізгі және жалпы білім беретін мектептер таңдап алынды. Зерттеуге барлығы 20 респондент қатысты:

- 10 – негізгі және жалпы білім беретін мұғалімдер;
- 5 – мектеп әкімшілігі өкілі;
- 5 – ата-аналар;

Респонденттер кездейсоқ іріктеу әдісімен таңдалды. Барлығы инклюзивті білім беру элементтері бар мектептерден болды.

Зерттеу 3 кезеңде жүргізілді:

1. **Бірінші кезең – дайындық кезеңі (теориялық).** Инклюзивті мәдениет ұғымына байланысты әдебиеттер мен құжаттар талданып, зерттеу құралдары (сауалнама, бақылау парақтары, сұхбат формалары) әзірленді.
2. **Екінші кезең – негізгі кезең (эмпирикалық).** Эмпирикалық деректер жинақталып, сауалнама мен сұхбат нәтижелері тіркелді. Бақылау барысында инклюзивті білім беру жағдайындағы мұғалімдердің кәсіби мінез-құлық мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттестік ерекшеліктері зерттелді.
3. **Үшінші кезең – қортынды кезең (талдау және интерпретация).** Барлық алынған деректер жүйеленіп, статистикалық және мазмұндық талдау жүргізілді.

Сауалнама нәтижелері пайыздық қатынаста есептелді. Алынған жауаптар екі топқа бөлінді:

Сауалнама нәтижесі

Сұхбат нәтижелерінен мұғалімдердің басым бөлігі (70%) инклюзивті мәдениет қалыптастыру үшін әдістемелік қолдау мен кәсіби даму қажет екенін атап өткен. Мазмұндық талдау (content analysis) нәтижесінде **3 категория** анықталды:

1. Инклюзивті орта туралы түсінік деңгейі;
2. Мектептің мәдениетінде көрініс табатын құндылықтар;
3. Инклюзивті тәжірибені жүзеге асырудағы қиындықтар мен ұсыныстар;

Зерттеу нәтижелері инклюзивті мәдениетті дамыту бойынша нақты практикалық ұсыныстар ұсынуға мүмкіндік берді:

1. Мұғалімдердің кәсіби дамуы:

- Инклюзивті құзыреттілікті арттыруға арналған курстар мен тренингтар өткізу;
- Педагогтарға арналған «Инклюзивті мәдениет мектебі» бағдарламасын енгізу;
- Педагогикалық ЖОО бағдарламаларына «Инклюзивті педагогика және мәдениет» енгізу;

2. Мектепшілік саясат:

- Мектептің ішкі құжаттарына (Жарғы, тәрбие жұмысының жоспары) инклюзивті қағидаларды енгізу;
- «Тең мүмкіндік апталығы» сияқты акциялар мен іс-шараларды ұйымдастыру;

3. Ата-аналармен жұмыс:

- Ата-аналар клубтары мен семинарлар өткізу;
- Ерекше білім алу қажеттілігі бар балалардың ата-аналарын психологиялық және әлеуметтік қолдау жүйесіне тарту;

4. Инклюзивті мектеп ортасын жетілдіру:

- Оқу ғимараттарын бейімдеу (пандустар, белгілер, арнайы жабдықтар);
- Цифрлық технологияларды пайдалану арқылы оқу материалдарын әртүрлі форматта ұсыну (аудио, визуалды, интерактивті);

Инклюзивті мәдениетті дамытуға бағытталған бұл тәжірибелерді білім беру ұйымдары өздерінің ішкі даму стратегиясына енгізу арқылы тұрақты нәтижелерге қол жеткізеді деп нық сеніммен айта аламын.

Инклюзивті мәдениет – тек білім саласындағы жаңа бағыт емес, ол адам жүрегінің кеңдігін, қоғамның ізгілігін, ұстаздық борыштың тереңдігін танытатын құндылық. Зерттеу барысында анықталғандай, инклюзивті орта қалыптастыру – мектептің қабырғасынан басталып, адам жанына жол салатын үлкен рухани қозғалыс.

Мектеп- әр бала өзін қауіпсіз, қолдау тапқан, құрметке бөленген ортада сезінетін кішкентай әлем. Осындай ортада ғана баланың дарыны ашылып, жүрегі еркін, ойы таза, болашағы нұрлы тұлға қалыптасады. Инклюзивті мәдениет дәл осы мақсатқа қызмет етеді – әр баланың жеке ерекшелігін мойындап, әр баланың тұлға ретінде орын табуына мүмкіндік береді.

Білім беру жүйесіндегі шынайы инклюзия – ол тек заңмен бекітілген ереже емес, ол жүректегі – сенім. Ол сенім әр баланың қолынан жетектеп, қоғамға қадам бастырады. Мұндай қоғамда «ерекше бала» шектетуді емес, ерекше мүмкіндікті білдіреді.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне келетін болсақ, инклюзивті мәдениетті қалыптастыру – бүгінгі мұғалімнің кәсіби миссиясы ғана емес, ұлттық болашаққа деген адамгершілік аманаты. Бұл мәдениет білім ордасындағы бір ғана үдеріс емес, ол – адамгершілік, мейірім және теңдік өрнегімен өрілген өмір салты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Әділет құқықтық ақпараттық жүйесі. – Астана, 2020. – URL: <https://adilet.zan.kz>
2. Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана: ҚР Білім және ғылым министрлігі, 2020. – 93 б. – URL: <https://www.gov.kz>,
3. UNESCO. Inclusion and Education: All Means All. Global Education Monitoring Report 2020. – Paris: UNESCO Publishing, 2020. – 443 p. – ISBN 978-92-3-100388-2. – URL: <https://unesdoc.unesco.org>
4. Booth, T.; Ainscow, M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE), 2011. – 132 p. – URL: <https://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml>
5. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Инклюзивті білім беру: теориясы мен практикасы // Ғылыми еңбектер жинағы. – Нұр-Сұлтан, 2022. – URL: <https://repository.enu.kz>
6. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Педагогика және психология сериясы: инклюзивті білім беру мәселелері. – Алматы, 2023. – №2. – 145–156-бб. – URL: <https://bulletin.kaznu.kz>

Жалғасбаева Ж.И., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1 к тобы
(Олексюк З.Я. п.ғ.к., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессор, PhD докторы)

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАРҒА БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Қазақстан Республикасында қолданыстағы «Білім туралы» Заңында: «инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс (1-баптың 21-7-тармағы); 3) әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі; (Заңның 3-бабы 3т.); «Мемлекет инклюзивті білім берудің мақсатын іске асыра отырып, білім берудің барлық деңгейінде даму мүмкіндіктері шектеулі азаматтарға олардың білім алуына, дамуындағы ауытқуды түзетуіне және әлеуметтік бейімделуіне арнайы жағдайлар жасауды қамтамасыз етеді» (Заңның 8-бабының 6-тармағы) [1].

ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында дамуында кемістігі бар балаларға білім берудің жаңа тұжырымдамалық тәсілдері, қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен бірлесіп дамуында ауытқулары бар балаларды интеграцияланған оқыту және тәрбиелеу идеяларын практикаға енгізу айқындалды. Инклюзивті білім беру (соның ішінде білім беру, бірлескен білім беру) – бұл әдеттегі жалпы білім беретін мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды құрдастарымен бірге оқыту процесі. Бірақ инклюзивті білім беру - бұл барлық балалар үшін бірдей білім алуды және барлық балалардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделу тұрғысынан жалпы білім беруді дамытуды көздейтін интеграцияның кең процесі. Бұл мектептерді реформалау, оқу орындарын барлық балалардың қажеттіліктері мен қажеттіліктеріне жауап беретін етіп қайта құру. Яғни, оқу процесі баланың дамуының қажеттіліктері мен қажеттіліктеріне бейімделеді [2].

Әлемдік мектеп тәжірибесінде инклюзия тек құрдастарымен бірге қарапайым жалпы білім беретін мектептерде дамуында кемістігі бар балаларды оқыту ретінде қарастырылады. Халықаралық тәжірибеде (ЮНЕСКО) «интеграцияланған білім» (интеграция) термині «инклюзивті білім беру» терминімен ауыстырылды. Ерекше даму қажеттілігі бар балаларды тұрғылықты жері бойынша

бұқаралық мектептерге білім беру процесіне қосу қазіргі заманғы қазақстандық білім берудің жаңа тәсілі болып табылады, оның артықшылығы: мектепте ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар үшін арнайы оқу жағдайларын жасауда; барлық балалар-осы мектептің оқушыларының білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келетін икемді бейімделген білім беру ортасын құру; арнайы педагогтарға: логопед, дефектолог, психологқа қажетті психологиялық-педагогикалық қолдау көрсете отырып жалпы білім беретін мектеп сыныбында ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыны оқыту; оқушылар, педагогикалық және ата-аналар ұжымдарын ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды ортада қабылдауға дайындау және барлық балаларға ыңғайлы және дамудың жоғарғы деңгейіне қол жеткізуге, сондай-ақ баланы әлеуметтік оңалтуға және оны қоғамға біріктіруге ықпал ететін оқу жағдайларын жасау; қоғамда (сынып, топ, мектеп) толеранттылық, яғни төзімділік дағдыларын қалыптастыру, мейірімділік, өзара сыйластықты дамыту. Біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесін дамыту тек орта білім беру мекемесінде («Барлығына арналған мектеп» ретінде) ғана емес, сонымен қатар мектепке дейінгі, кәсіптік және қосымша білім беру («Барлығына арналған білім» ретінде) жүйесінде түбегейлі өзгерістерді талап етеді.

Ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды ортаға қосуда білім беру тетіктерін құру және жетілдіру жолында тұрған кедергілер мәселесін қозғай отырып, оқытудың дәстүрлі нысаны мен қағидаттарына, олардың икемсіздігі мен бейімделмеуіне байланысты кедергілер туралы айту керек. Бүгінгі таңда инклюзивті білім беру үшін бірнеше кедергілерді бөлуге болады: бейімделген білім беру стандарттарының болмауы; жалпы мектеп мұғалімдерінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың психофизикалық даму ерекшеліктері, білім беру және түзету процесін ұйымдастырудың әдістері мен технологиялары туралы түсініктердің болмауы; мектептің педагогикалық ұжымының арнайы даярлығының болмауы, түзету педагогикасы мен арнайы психологияның негіздерін білмеу; жеке еңбек бағдарламаларының болмауы; ерте кәсіптік бағдар беру; жаппай мектепті ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың қажеттіліктеріне жеткіліксіз материалдық-техникалық жарақтандыру (пандустардың, лифттердің, арнайы оқу, оңалту, медициналық жабдықтардың, арнайы жабдықталған оқу орындарының, оның ішінде қашықтықтан оқытуға арналған жабдықтардың болмауы [3].

Сонымен қатар, бүгінде республикада Ы.Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы бар. Түзету педагогикасының ұлттық ғылыми-практикалық орталығы инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету үшін нормативтік-құқықтық база дайындады: білім беру вертикальдары жүйесі құрылды; инклюзивті оқытуды дамыту үшін ұйымдастырушылық жағдайлар жасалды (психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі, «кедергісіз орта», арнайы жабдықтармен жарақтандыру); инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету жөніндегі ресурстық орталықтар (психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттер құрылды); ресурстық және әдістемелік орталықтардың функцияларын бере отырып, арнайы түзету ұйымдарының әлеуеті пайдаланылады; білім берудің жеке маршруттарын, жеке оқу жоспарларын әзірлеу және қолдану арқылы білім беру процесінің құрылымы мен мазмұнының икемділігі мен өзгергіштігі қамтамасыз етіледі; ерекше білім беру қажеттілігі бар оқушыларды ерте кәсіптік бағдарлау, кәсіп алдындағы және кәсіптік даярлау үшін жағдай жасау бойынша жұмыс басталды.

Мазмұндық өзгерістер: инклюзивті білім беру әдістемесі әзірленді; инклюзивті білім берудің барлық сатыларында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу технологияларын әзірлеу бойынша жұмыс жүргізілуде; білім беру мекемесінің басшы және педагог кадрларын даярлау және қайта даярлау жүйесіне өзгерістер енгізілді. Инклюзивті білім берудің тиімділігінің негізгі критерийі-әлеуметтенудің сәттілігі, мәдениетке кіріспе, ерекше баланың академиялық білімін игерумен қатар оның әлеуметтік тәжірибесін дамыту.

Инклюзивті білім беруді дамыту- бұл инклюзивті қоғамға алғашқы қадам. Қазір қоғам қызметінің барлық саласында инклюзияны енгізуге және дамытуға қоғамның күш-жігері байқалуда. Жақында негізінен білім беру ұйымдары мен мемлекеттік органдардың зерттеу нысаны болған инклюзивті білім беру мәселелері, қазір көптеген әлеуметтік институттардың маңызды тақырыбына айналды. Ата-аналар ақпаратқа қанық және өз ойын білдіруде шынайы бола бастады, олар мемлекеттің қолдауын және балаларының сау құрдастарымен бірге білім алуға тең қол жеткізуге заңды құқықтарын түсінеді. Балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі үкіметтік емес ұйымдар

ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды сапалы білім беру қызметтерімен қамтамасыз ету мәселелерін шешуге белсенді түрде қосылады.

Жыл сайын жалпы білім беретін мектептерде оқитын ерекше білім беруді қажет ететін балалардың саны едәуір артып келеді, өйткені білім берудегі инклюзия тетігі өзін ақтайды. Әрине, дамуында ерекшелігі бар балаларға, оның ішінде мүгедек балаларға білім беру саласында болып жатқан, «тең мүмкіндіктер» доктринасына көшу үрдісін көрсететін соңғы жылдардағы өзгерістер білім беру үдерісі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды ғылымның өмірлік қажетті негіздеріне оқытып қана қоймай, сонымен қатар балада әлеуметтік және жеке маңызды құндылықтарды қалыптастыратынын растайды. Оның қоршаған ортаға бейімделуін қамтамасыз ететін өмірлік құзыреттіліктері: бүгін және ертең инклюзивті білім беру туралы айтатын болсақ, бірінші кезекте назар аудару керек. «Кімнен бастау керек?» және «осы бағытта кім жұмыс істейді?», атап айтқанда білім беру мекемелерінің басшылары мен педагогикалық ұжымдар, олардың барлығы әртүрлі. Бар тәжірибеден біз оқу процесін ұйымдастыруда жеткілікті дамыған, өзгертін жағдайларға оңай бейімделетін мектептер бар екенін және сол тәжірибеге, бар дәстүрлерге қауіп төндірмейтін әлдеқайда консервативті мектептер бар екенін жақсы білеміз. Мәселе мынада, белгілі бір сәтте мүмкіндіктері шектеулі балаларға бетпе-бет келу және осы балаларға оқуға мүмкіндік беру үшін ұйымдық бөлімде белгілі бір ыңғайлылықтарды құрбан ету. Ал, мұнда қоғамдық ұйымдардан келетін бастамалардан басқа, көп нәрсе мұғалімдерге, мектеп басшыларына байланысты болады. Бұл тұста елімізде «Білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмыс істеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 29 сәуірдегі № 92 бұйрығы қабылданды [4].

Адамды бұйрық деңгейінде сүю немесе жанашырлық таныту мүмкін емес. Бұл әрдайым мұғалімнің өзінен, мектеп директорынан, педагогикалық ұжымнан келетін процесс. Бұл жерде проблемалар тыныш және ауыртпалықсыз шешіледі. Қоғамның көзқарасы шешілуі керек тағы бір мәселе-қоғам ұзақ уақыт бойы мүгедектердің проблемаларын байқамауды жөн көргенімен келісеміз. Сіз жанашыр бола аласыз, бірақ олардың өміріне үлкен қатысу көрінбеді. Егер біз қоғам туралы айтатын болсақ, онда әлеуметтік психологияны өзгерту керек. Сондықтан мұғалімдердің міндеті мүмкіндігінше маңызды және ерекше болады. Оқушылардың ата-аналарымен кедергісіз жұмыс істеу, мүмкіндігі шектеулі адамдарға құрметпен қарау қажеттілігі туралы идеяларды жүзеге асыру және белгілі бір дәрежеде Еуропа елдері мен АҚШ-тың басынан өткерген тәжірибелерін қайталау маңызды болады. Бұл үшін басқа елдерде қалыптасқан идеяларды пайдалану сияқты тәжірибе алу қажет емес шығар. Бұл тәжірибені механикалық тасымалдау емес, жәй ғана идеялар. Тәжірибені қабылданыз, бірақ әр нақты жағдайдың ерекшеліктерін ескере отырып, ақылмен қабылданыз. Ағашты сындырып, содан кейін тәжірибе сәтсіз болды деп айтуға болады. К.Д.Ушинскийдің ұстанымы дұрыс, ол: «тәжірибе маңызды емес, тәжірибеден алынған идеялар маңызды», - деді. Енгізу тетігін әрбір мектеп, әр ұжым өзі тексеретін болады. Бүгінгі таңда біліктілікті арттыру жүйесі негізінен арнайы түзету мекемелерінің педагогтарына бағытталған, ал дәл осы мектептер мен мектепке дейінгі, кәсіптік және қосымша білім беру мекемелерінің педагогтары ерекше білім беруді қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеу үшін арнайы дайындыққа шұғыл қажеттілікті сезінеді.

Инклюзивті білім беру әдістемесі барлық балалардың әртүрлі оқу қажеттіліктері бар екенін мойындайды, егер инклюзивті білім беру енгізетін өзгерістер нәтижесінде білім беру мен оқыту тиімдірек болса, онда барлық балалар (ерекше қажеттіліктері бар балалар ғана емес) жеңіске жетеді. Инклюзивті білім- инклюзивті қоғамға баспалдақ ретінде қарастырылады және өмір бойы оқытуды қамтиды. «Біз қолымыздан келгенше өмір сүреміз, ал оларға біз қалай көмектесеміз». Бұл рифманың артында инклюзияның мәні жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 27.07.2007ж. № 319-III
2. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011– 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 07.12.2010 № 1118 Жарлығымен бекітілген.
3. Аубакирова А.А., Абиева А.Ж., ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ - ПОТРЕБНОСТЬ ОБЩЕСТВА // НАУКА И РЕАЛЬНОСТЬ / SCIENCE & REALITY. – 2021. – №4(8). – Б.116-119.
4. ҚР Оқу-ағарту министрінің «Білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің жұмыс істеу қағидаларын бекіту туралы» 29.04.2025 ж. № 92 бұйрығы.

Жексенова А.Т., НАО «Карагандинский Национальный Исследовательский университет им. Е.А.Букетова», педагогический факультет, группа М2 – ДФ – 24-2р (зима).
(Рымханова А.Р., PhD, ассоциированный профессор, заведующая кафедрой специального и инклюзивного образования).

ISSUES OF ORGANIZING INTELLECTUAL COMPETITIONS FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

In the modern world, the problem of social development of the younger generation is becoming one of the most urgent. Parents and educators are concerned that the child entering this world will become confident, happy, intelligent, kind, and successful.

Children with special educational needs (hereinafter SEN) constitute a special social group of the population, which occupies a significant place in society. The peculiarity of this group is expressed in the inability to realize their capabilities on their own. Despite the equal rights guaranteed by the Constitution to all children of Kazakhstan, the opportunities for children with SEN to exercise their rights vary and depend on the social status of their parents. The main task of the educational institution is to help students with SEN, unlock their potential, and give them the opportunity to become more confident and stronger. Just believe in yourself, in your own strength [1].

The main problem of a child with SEN is the disruption of his connection with the world, in the lack of experience. A child with SEN may be as capable and talented as his or her peers who have no health problems. Involving students in competitions of various levels, Olympiads, and conferences can help them discover their talents and talents. It is very important to give the child the opportunity to feel the situation of success, to assess their strengths: “I can do it, I know” [3].

At the initial stage of education, the child is not yet fully aware of his importance, he is pleased with the praise and approval of the team. He is just learning how to behave in public, how to be the center of attention. Although the latter can be a stumbling block later in life. The task of the teacher is always to be close, to provide support, to help become successful. To win not so much in a competition as over oneself. This initial stage in preparing for work is the most important. That's the mindset. The guys joined the work with interest and passion. Everyone tried their hand and was praised for their courage, resourcefulness, and small victory. This approach contributes to the high activity of children and the desire to participate again. When teaching children with SEN, it is important for a teacher to understand that these children need a special individual approach, to realize their potential and create conditions for development, and most importantly, they are not inferior compared to others. An important point is that children with SEN do not adapt to the rules and conditions of society, but are included in life on their own terms, which society accepts and takes into account [3].

Inclusive education involves changing the system, but not the child. It recognizes that all children are different, and schools and the educational system must adapt to the individual needs of all students. Inclusivity does not mean striving to make everyone the same. Its key component is flexibility, recognizing that children learn at different speeds, and teachers need special skills to maintain the flexibility of the learning process. In most cases, children just need good, clear, accessible teaching. And this, in turn, involves the use of various methods that correspond to the individual needs, abilities and developmental characteristics of the child.

Unfortunately, Inclusive education involves changing the system, but not the child. It recognizes that all children are different, and schools and the educational system must adapt to the individual needs of all students. Inclusivity does not mean striving to make everyone the same. Its key component is flexibility, recognizing that children learn at different speeds, and teachers need special skills to maintain the flexibility of the learning process. In most cases, children just need good, clear, accessible teaching. And this, in turn, involves the use of various methods that correspond to the individual needs, abilities and developmental characteristics of the child.

- involvement of children with SEN in the educational process;
- creating an active behavioral attitude in children with SEN to confidently position themselves in modern society;
- the ability to turn one's flaws into virtues;

changing the attitude of modern society towards people with SEN through the aforementioned involvement of children with disabilities in our society.

Today, the problem of socialization of children with SEN is relevant and often discussed at various levels of Kazakh education. It is clear that socialization, as an active adaptation to the conditions of the social environment, serves as the basis for human well-being in society. The personal and social well-being of any person depends on his successful work, living conditions, and interesting leisure activities. But for children with SEN, the process of socialization is significantly difficult, while their future directly depends on the ability to work, earn a living, create their own way of life, build relationships with others, and organize their leisure time. The main problem of a child is a violation of his connection with the world, limited mobility, poor contact with peers and adults, limited communication with nature, inaccessibility of a number of cultural values, and sometimes basic education.

Creative and intellectual contests play an important role in the socialization and rehabilitation of children with SEN. The main goal of modern children's education is to help children use the resources of childhood in the interests of developing their own personality and to ensure that the personality does not conflict with the interests of society and the state. This idea is contained in one of the decisions of the United Nations Assembly.

Theoretical analysis of scientific literature in the field of intellectual competitions for children with SEN, the role of society in the socialization of students with SEN. Methods of analysis and generalization were used.

The potential of modern education for children with SEN is valuable because:

- teaches children and adults to appreciate, understand and accept the difference between people instead of changing them;
- It shows that the difficulties of parenting and learning are not in children, and it is not they who require correction, but the approach to learning;
- It provides an opportunity for socialization in an atmosphere of empathy, equality, and cooperation;
- It expands the professional knowledge of teachers, requiring new and more flexible ways of teaching that are as effective as possible for all children.

Respect for the child's personality and dignity, acceptance of his personal goals, requests, interests, creation of conditions for his self—determination, self-realization and development - this is a continuous condition for the development of special education in our schools, which contributes

- to the immersion of children in the environment of their peers;
- involvement in joint activities not only with children, but also with teachers; the disclosure of individual abilities given by nature;
- familiarization with common accepted norms and rules of communication and behavior;
- determining the importance of children with special educational needs and their value to society.

Kashchenko V.V. in his book "Pedagogical correction" wrote: "It is one thing to have a medically hopeless condition..., this is within the competence of specialist doctors, and the other is that such children need therapeutic pedagogy, a synthesis of medical-therapeutic, educational-pedagogical and educational techniques with a correctional focus". This is the potential of modern additional education. After all, children who attend the children's and youth center, getting into the world of creativity, together with other children live an interesting, full-fledged, not isolated life. They invent and create for the joy of themselves, their loved ones and others, and sometimes reach greater heights than we, who are unlimited in health.

The number of children with physical and mental disabilities is increasing every year. Children with SEN can be brought up and studied in groups and classes of general educational orientation.

A review of the literature studying this problem shows that various aspects of the education and development of children with intellectual disabilities and other health problems are studied by representatives of various scientific disciplines such as medicine, psychology, genetics, sociology and education. Accordingly, a number of terms have appeared to denote this category of the population. Such a variety of terminology is due to different approaches to the study of this category of children in different countries and at different times: Since the 18th century, psychologists such as J. Esquirol, E. Seguin, F. Galton, A. Binet, E. Kraepelin, J. Kettel and others paid great attention to this topic, conducted research and analysis of leading mental development disorders [3]. French physician and educator Edouard Segan (1812-

1880) played a special role in the study of children with special needs in the middle of the 19th century. Segan, who was the first to try to identify the most important defects in mental retardation, emphasized the crucial role of impaired volitional activity of a child in the formation of defects and paid special attention to the development of sensory organs in the mentally retarded.

He was the first to try to identify the most significant defects in a particular disability, emphasized the crucial role of violations of a child's volitional activity in the formation of a defect, and attached special importance to the development of sensory organs in people with disabilities [1].

The real change in attitudes towards people with special needs was due to the views of Zh.Zh. Rousseau. He wrote, "All people are equal by nature, and when this equality is recognized, the strong help the weak and the weak feel equal to the strong". [4] Zh.Zh. Rousseau implemented the ideas of Johann Heinrich Pestalozzi in his professional work. In his pedagogical experiments, Pestalozzi raised healthy children together with psychophysiologically deviant ones [5].

Personal potential, personal development, realization of potential - these are the words we often hear nowadays. Everyone strives for this, some attend trainings and discuss what prevents them from realizing this potential and what can help.

So what is this "personal potential"? This concept is clear and close, but it is very difficult to define it. We only feel it intuitively. When we know our potential and feel our strength, our powerful energy, it is a very exciting and inspiring feeling. But what happens when this potential is not realized? We feel frustration, tension, frustration, and a sense that our lives are incomplete. By revealing our potential, we can feel a sense of satisfaction and make life meaningful, harmonious and joyful!

Of course, children, and especially children with SEN, do not think about the meaning and purpose of life and their contribution to this world. But, like adults, they feel and relate to the world on an emotional level.

However, certain conditions are necessary for this, and much depends on how sensitive and understanding adults are to the child's inherent nature and how much they respect his individuality [6].

In fact, the realization of potential is the meaning of human life.

People who feel their needs and have the opportunity to meet them are happier than those who do not know them, those who can love themselves and see themselves are happier than those who cannot love themselves, even if surrounded by loving people; and as a result, a child with poor health and special needs, but those who have come to know the beauty and power of their unique and inimitable personality are happier than the healthiest person in the world who does not know and does not feel himself.

The situation can be changed through the organization of intellectual competitions for students with SEN. What gives a child the right to participate in the competition? The answer is simple: any competition gives him a clear idea that he can win. For a child, contests play a very important role in his development and further development. Who they are, who they are, and what they live for.

So what is the importance of children's participation in creative and intellectual competitions? Contests help children escape from everyday worries and fill their lives with pleasant excitement, anticipation and variety. Participation in competitions brings new things, new emotions and experiences to children's lives and has a positive effect on their development. The spirit of competition is inherent in all people, and participating in contests is a familiar and calm way to compete with others. Motivation. Participating in contests is a great way to make new acquaintances. The desire to be the best, to win, and to stand out among their peers is one of the driving forces that drives children to participate in contests. This is a way of self-development. Children develop their skills and move up a notch in their personal development. Children gain self-confidence and the opportunity to add to their personal portfolio [7].

Children who have participated in the competition once usually want to do it for the second or third time....

Currently, the education of children with special educational needs and their social adaptation is one of the priority issues not only for Kazakh education, but also for society. Children with SEN also have talent and giftedness. However, special conditions, special help and support are required to develop the abilities of such children.

Gifted children have the potential for effective development in every country. Children whose achievements are innovative and have a significant impact on society are recognized as gifted.

The fact that children with special educational needs are no less talented and skilled than their peers without health problems is evidenced by their victories at festivals, contests and competitions at the regional, state and international levels [2].

Creative contests are held in Kazakhstan today, such as:

1. Zhuldyzay - Republican National Games. These games are attended by children and teenagers with SEN aged 10-16 years, who compete in seven sports: athletics, goalball, mini-football, table tennis, national sports: "bes tas", "assik ata" and "togyzkumalak".

2. Zhuldyzay is the republican festival of children's creativity. The purpose of the Festival is to develop social activity and creative abilities among children and adolescents with special educational needs, including children with disabilities. Providing assistance and support in the development and disclosure of the special individual creative potential of each participant of the festival. Formation of innovative methods of interaction between government agencies, business structures and public associations in the field of supporting children's creativity.

Objectives of the Festival:

1) identification and development of talented children with special educational needs, including children with disabilities;

2) promoting the creative development of the child's personality and contributing to the formation of aesthetic feelings of the child in the emotional cognition of the world;

3) providing specific assistance in developing the talents of special children;

4) facilitating the establishment of creative and friendly contacts between teams;

5) improving the artistic level of creativity of children's groups, special educational and social protection organizations;

6) attracting the attention of the public and representatives of business structures to the problem of social adaptation and integration of children with special educational needs;

7) preservation and improvement of the traditions of the Festival of Children's creativity "Zhuldyzay" for children with special educational needs;

8) organization of recreation, recreation and leisure activities for children with special educational needs;

"Sheksiz shygarmashylyk" is a republican distance competition. The competition helps to create favorable conditions for the creative self-realization of children of this category, not only from cities, but also from rural areas by means of decorative, applied and fine arts, and provides an opportunity to participate in an event of national significance.

From the above, we can conclude that there are practically no intellectual contests of their own, and if there are, they are international, for example, the "Spring of Knowledge" - the international Olympiad for children with hearing impairments.

But competitive intellectual activity is an important support for all participants in the educational process, including children with SEN, their parents and teachers. Participating in contests allows children to believe in themselves, gain public recognition for their achievements, and gain valuable public speaking experience. For parents, their child's participation in the competition allows them to overcome self-isolation, promotes personal growth, creates a favorable psychological climate for the family, increases the circle of active contacts with friends, colleagues, and the outside world.

After examining the position of the competitions in relation to the number of students with SEN, we see the following picture (Figure 1):

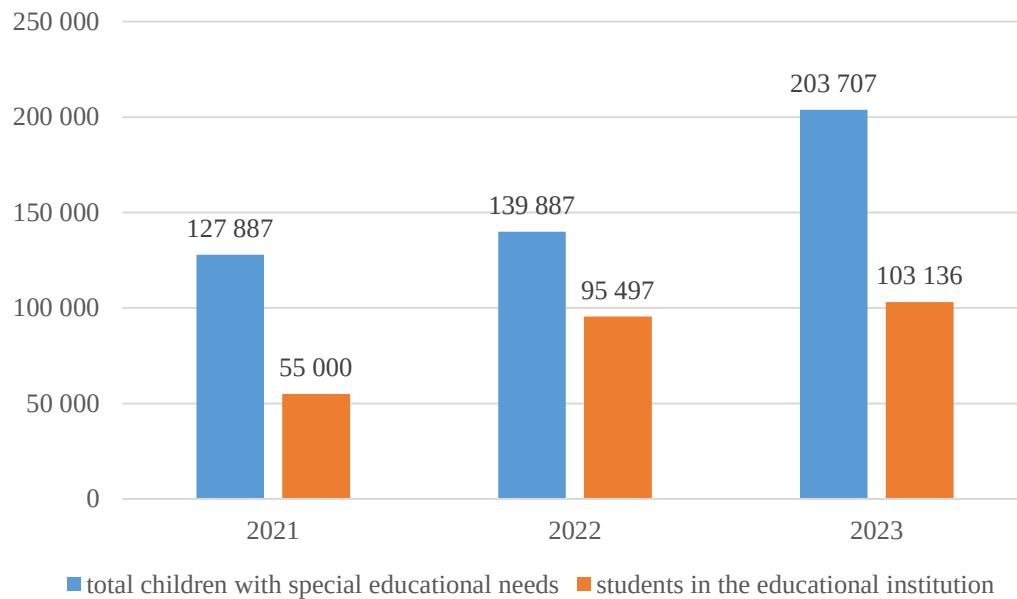

Figure 1 – Number of students with SEN in educational institutions (2021-2023) (compiled by the authors [1])

As you can see, the number of such children is simply enormous. And among such children, there are a lot of talented ones who are waiting to reach their potential.

Now let's look at the number of intellectual contests held in Kazakhstan (Figure 2).

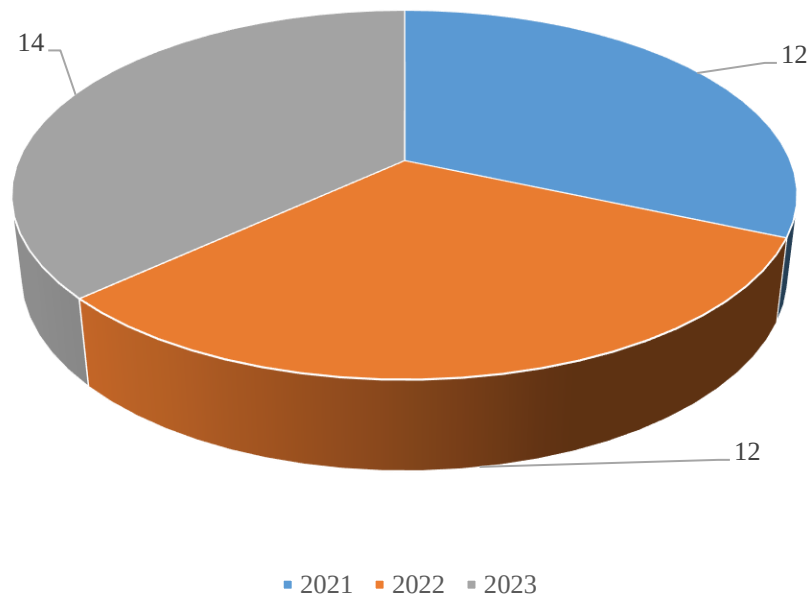

Figure 2 – Number of intellectual competitions held in Kazakhstan for students with SEN in secondary education institutions (2021-2023) (compiled by the authors [1])

According to the chart, we can already see that the number of intellectual contests for students with SEN in secondary education institutions is very small.

According to the percentage coverage of participants, the following picture is obtained (Figure 3):

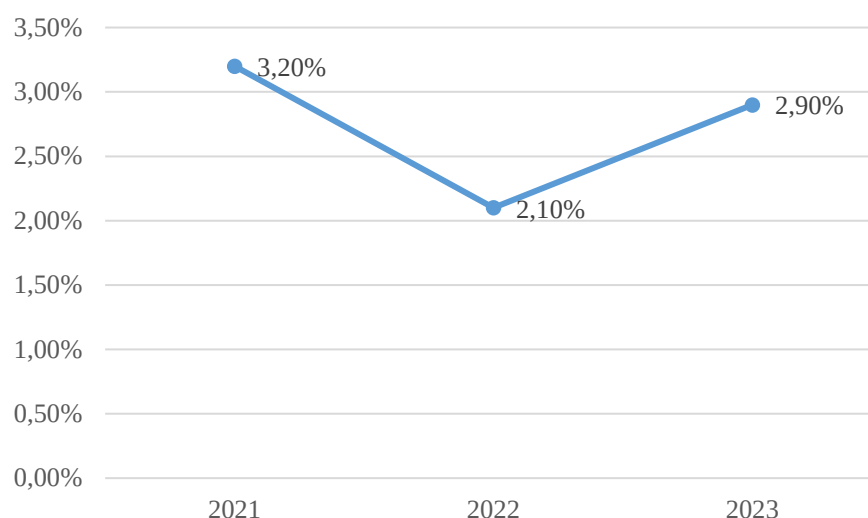

Figure 3 - % coverage of students with SEN in intellectual competitions in RK (2021-2023) (compiled by the authors [1])

According to the results of the study, we found out that only 2.9% of students with SEN in secondary education institutions participate in intellectual competitions. This is a very low indicator for a country like Kazakhstan [1].

The question naturally arises why so few students with SEN have the opportunity to participate in intellectual competitions. The following problems may arise in organizing intellectual contests for children with SEN:

- low awareness of the participants about the competitions being held;
- most contests do not fully implement all the components necessary for such a category of participants;
- lack of confidence in yourself and your abilities. Against the background of the existing disease, such children often develop this feeling, they experience failures more acutely;
- limited contact with normally developed peers. This leads to emotional stress in communication situations.

How are intellectual contests for children with SEN provided in Kazakhstan? Inclusion, and intellectual contests for children with SEN are an indisputable part of it, should become a social norm and a humanitarian position. Legally, this issue has already been resolved: on June 26, 2021, President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev signed the Law “On Amendments and Additions to Certain Laws of the Republic of Kazakhstan on inclusive education” [8].

According to this law, the State undertakes to create conditions for children with special educational needs to receive education within the educational system, taking into account their individual developmental characteristics (Article 8.1-1) [4, pp. 94-96].

In order for intellectual contests to become the norm, it is necessary to solve the following problems:

- of teachers who are psychologically and professionally capable of working with such children;
- parents of other students have difficulty accepting that their special children can participate in competitions with them;
- lack of material and technical base for intellectual contests;
- psychological discomfort of children and social isolation (bullying, ridicule), which parents of children with SEN are afraid of.

Regional centers for the implementation of intellectual competitions have been opened in several regions (Akmola, North Kazakhstan, Karaganda) to provide psychological, pedagogical and methodological support to teachers and parents. All these measures are aimed at improving inclusive education and ensuring that in the future most special children feel like full-fledged participants in society, rather than excluded from it.

Identifying intellectually developed children with SEN is a complex and controversial issue that still needs to be addressed. However, despite the lack of a unified approach to assessment, identification of students who have shown intellectual abilities and insufficient development of models of their psychological and pedagogical support, it is important to determine the conditions of accessibility for children from SEN contests, Olympiads, and competitions.

The situation with the availability of participation in competitive events for gifted children with SEN is currently in a difficult situation, most competitions either do not provide for the participation of children with SEN at all, or if they do, they do not fully implement all the components necessary to fully meet the categories of children with special needs.

The involvement of students with SEN in the ordinary life of society through intellectual competitions is a requirement of modern life and an international standard. In Kazakhstan, more than 100,000 children with special educational needs study in secondary education institutions. Only 14% of them participate in intellectual contests. To keep up with the times, Kazakhstan has overcome the difficulties encountered in the process of introducing intellectual competitions for students with SEN, and is trying to solve the problems that arise, including using international experience [9].

Intellectual contests for children with SEN are a revolution in the consciousness of modern man and the choice of an open democratic state.

The development of intellectual competitions is the development of education not only for children with SEN, but also for the entire education system. It's about giving everyone equal rights and opportunities to study on equal terms.

To solve the problems, it is necessary to expand the contacts of children with SEN with their peers, since the positive attitude and understanding of the child by society has a huge impact on his emotional and social development, expand the information coverage of participants, and develop state programs for the development of intellectual competitions for students with SEN [10].

Contests create situations that do not traumatize the psychology of children, as, unfortunately, is often the case in traditional contests. For contestants, especially those with special needs, the main thing is to feel the stage, feel yourself on it, see others, hear ideas and advice. And the positive experience gained from participating in the festival or competition can then be reflected in an active lifestyle for many years to come.

It is important for children with special educational needs to participate in competitions. After all, it promotes the disclosure of personal potential, self-realization, participation in creativity and creation, and the experience of success through competence and hard work in a particular field [2].

Participation in intellectual competitions allows children with SEN to go from interest to acquiring specific skills and professional independence, which is also important for successful socialization. The development of creative abilities of children with special educational needs creates the necessary conditions for their successful integration into society. The main indicators confirming the usefulness and significance of the experience are the results of competitions and exhibitions organized in Kazakhstan as a whole, regions and cities.

The experience of winning and losing in various competitions is of great importance for the future. During the competition, children form their own ideas about their abilities and self-affirmation [10].

References

1. Saratova, L. M. Theoretical analysis of the problem of studying children with special cognitive needs / L. M. Saratova. — Text : direct // Young scientist. — 2011. — № 7 (30). — Vol. 2. pp. 60-64. — URL: <https://moluch.ru/archive/30/3414/> (date of access: 11/08/2024).
2. Official website of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, information on the number of children with disabilities (<https://bala.stat.gov.kz/chislennost-detejinvalidov-ot-0-do-17-let-vklyuchitelno/>)
3. Kazakova T. G. Theory and methodology of the development of children's visual creativity - M.: T. G. Kazakova Humanities. Publishing house. VLADOS Center, 2006.
4. Vasilyeva, P. V. Inclusive education in the USA / P. V. Vasilyeva. — Text : direct // Young scientist. — 2018. — № 2 (188). — Pp. 94-96. — URL: <https://moluch.ru/archive/188/47734/> (date of reference: 09/18/2024).
5. On approval of the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025. — [Electronic resource]. — Access mode: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> .

6. Komensky Ya.A. Selected pedagogical works. Moscow: Uchpedgiz, 1955. 651
7. Zhubakova, S.S. Theory and practice of inclusive education: a textbook. Almaty: Evero Publ., 2017. 56 p.
8. The Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on inclusive education" dated June 26, 2021 No. 56-VII SAM.
9. Tebenova K.S., Kargin S.T., Zarkanova L.S., Rymkhanova A.R. Fundamentals of inclusive education. – A.: “Evero”, 2016. – 119 p.
10. D. Mitchell. Effective pedagogical technologies of special and inclusive education. ROOI “Perspektiva”, 2011.p.67.

Жумабекова Н.Қ., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-Лог-25-1к
(*Туганбекова К.М., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының п.ғ.к., қауымд. профессоры*)

QAZ-ORTON ӘДІСІ: ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДА ДИСЛЕКСИЯНЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстанның білім беру жүйесінде ерекше қажеттіліктері бар балаларға сапалы білім беру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Солардың ішінде психикалық дамуы тежелген дислексиясы бар балалардың оқу және жазу дағдыларын дамыту ерекше назарды талап етеді. Қазіргі таңда психикалық дамуы тежелген дислексиясы бар қазақ тілді балалардың оқу және жазу дағдыларын дамытуға арналған арнайы әдістемелердің жеткіліксіздігі орын алуда. Бұл мәселе мұғалімдердің ПДТ балалармен жұмыс істеуіне кедергі келтіреді және олардың білім алу сапасына әсер етеді [1]. ПДТ балалардың танымдық процестері мен эмоционалдық-еріктік саласындағы ерекшеліктері оқу материалын меңгеруде қиындықтар туғызады, сондықтан оқу бағдарламаларын түрлендіруді, оқу материалын қайта бөлуді және оны өту қарқынын өзгертуді қажет етеді. Дислексия – оқу мен жазуда қиындықтар туғызатын неврологиялық ерекшелік, және оны түзету үшін арнайы әдістемелер қажет. Әлемде дислексияны түзетуде кеңінен қолданылатын тиімді әдістердің бірі – Ортон-Гиллингем әдісі [2]. Әдіс балалардың мидың үш негізгі жолын – визуалды, аудиалды және кинестетикалық – пайдалану арқылы оқуды оңайырақ меңгеруін қамтамасыз етеді. Ортон-Гиллингем әдісі - оқу қиындықтары бар оқушылар үшін тиімді шешім, өйткені ол оларға өмірде табысты болу үшін қажетті дағдыларды алуға көмектеседі. Алайда, бұл әдістің қазақ тіліне бейімделуі қазіргі уақытта жүзеге асырылмаған. Қазақ тілі – өзіндік фонетикалық және грамматикалық ерекшеліктері бар тіл болғандықтан, Ортон-Гиллингем әдісін бейімдеу барысында осы ерекшеліктерді ескеру қажет [3]. Осыған байланысты, Ортон-Гиллингем әдісін қазақ тілінің ерекшеліктеріне бейімдеу арқылы ПДТ және дислексиясы бар балалардың оқу және жазу дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді әдістеме әзірлеу қажеттілігі туындап отыр. Бұл өз кезегінде ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алу сапасын арттыруға және олардың қоғамға бейімделуіне ықпал етеді. Осыған орай біз Ортон-Гиллингем әдісін қазақ тілді балаларға бейімдеу арқылы бұл мәселені шешіп, балалардың оқу процесін тиімді ұйымдастыруға жол ашамыз.

Әдістің ерекшелігі тек тікелей және айқын ғана емес, сонымен қатар ғылыми негізделген. Ол оқушылардың өзін-өзі бағалауын және сенімділігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Ортон-Гиллингем әдісі ағылшын тілді елдерде сәтті қолданылып келеді. Өткен ғасырдың 1920-жылдарында нейрофизиолог Самуэль және Т. Ортон дислексиясы бар балаларда оқуға қабілеттілігінен айырылған науқастарға ұқсас белгілер болатынын байқады [4]. Зерттеу нәтижесінде Ортон ми жартышарларының асимметриясы мен адамның дыбысты таңбамен сәйкестендіре алмауы арасындағы байланысты анықтады. Ол оқу қабілетінің бұзылуы ми доминанттылығының толық болмауынан туындайтынын, бұл көрнекі және есту қабылдауына әсер ететінін ұсынды. Ортон зерттеуінде Грейс Фернальдтың тәжірибесіне сүйенді, ол балаларды оқытуда визуалды, есту, тактильді және кинестетикалық қабылдауды сәтті үйлестірген.

Ортон-Гиллингем әдісінің ғылыми-теориялық негіздерін, қазақ тілінің фонетикалық және морфологиялық ерекшеліктерін теориялық түрде зерттеуден кейін эксперименттік зерттеу жұмысы жүргізілді. Эксперименттік зерттеудің мақсаты – Ортон-Гиллингем әдісін қазақ тіліне бейімдеу

арқылы дислексиясы бар балалардың оқу, жазу және фонематикалық дағдыларын жетілдіру. Бағдарлама әріптерді тану, буындарды құрастыру, сөздерді оқу және сөйлемдер құрастыру сияқты негізгі дағдыларды дамытуға бағытталған.

Эксперимент 3 кезеңнен тұрады:

- 1) Диагностикалық кезең: Балалардың оқу және жазу дағдыларын анықтау мақсатында әріптерді тану, буындарды, сөздерді және сөйлемдерді құрастыру қабілеттері тексерілді.
- 2) Түзету-дамыту кезеңі: «Qaz-Orton: Дислексияны түзету әдісі» электрондық бағдарламасы арқылы қазақ тіліндегі әріптерді, буындарды, сөздерді және сөйлем құрастыруды үйрету сабақтары ұйымдастырылды.
- 3) Қорытынды кезең: Бағдарламаның тиімділігін бағалау үшін қайта диагностика жүргізілді.

Диагностикалық кезеңде, оқушылардың оқу қабілетінің деңгейін зерттеу үшін Г.Ә. Әліпбаева, С.М. Шаштыгарина, С. В. Коноваленко әзірлеген әдістемелері қолданылды [5].

1 кесте. Психикалық дамуы тежелген дислексиясы бар бастауыш сынып оқушыларының оқу қабілеті деңгейлері

Деңгей	Эксперименталды топ n = 6		Бақылау топ n = 6	
		%		%
Жоғарғы	1	16,7	1	16,7
Ортаңғы	2	33,3	3	50,0
Төменгі	3	50,0	2	33,3

Осылайша, ПДТ дислексиясы бар балалардың оқу қабілеттерін зерттей келе, эксперимент тобының 16,7%-ында оқу деңгейі жоғары, 33,3%-ында орташа және 50%-ында төмен деңгей анықталды. Ал бақылау тобында жоғарығы 16,7%- ды, орташа деңгей 50%-ды, ал төменгі деңгей 33,3%-ды құрады.

Анықтаушы экспериментінің нәтижелеріне сүйене отырып, сонымен қатар зерттеу мәселесі бойынша ғылыми-теориялық әдебиеттерді талдай келе, біз электрондық бағдарлама әзірледік және сынақтан өткіздік. Ұсынылған электрондық бағдарлама өз кезегінде психикалық дамуы тежелген дислексиясы бар бастауыш сынып оқушыларының дамуына жан-жақты көмек береді. Бұл бағдарлама бастауыш сынып оқушыларының білім алуына және интеграциялық мүмкіндіктерін арттыруға үлкен ықпал жасайды. «Qaz-Orton: Дислексияны түзету әдісі» электронды бағдарламасы дислексиясы бар балалардың оқу және жазу қабілеттерін дамыту үшін арнайы құрылды [6].

Бағдарлама келесі модульдерден тұрады:

- 1-ші деңгей: Әріптерді тану және дыбыстарды ажырату
- 2-ші деңгей: «Дыбысты тап»
- 3-ші деңгей: «Жемістер»
- 4-ші деңгей: «Суреттер сөйлейді»

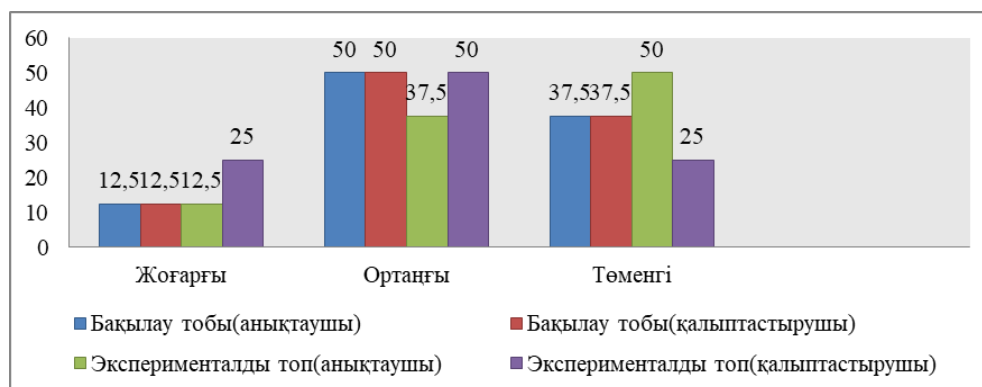
Бұл ойынның барлық деңгейлері баланың оқу және жазу дағдыларын жүйелі түрде дамытуды көздейді, әр деңгей өткен сайын тапсырмалар күрделене түседі. Бағдарламаның артықшылықтары:

- 1) Қазақ тіліндегі алғашқы арнайы бейімделген әдіс: Ортон-Гиллингем әдісін қазақ тіліне бейімдеу арқылы балаларға ана тілінде білім алуға мүмкіндік береді.
- 2) Электрондық формат: Бағдарлама интерактивті тапсырмалармен және ойын элементтерімен толтырылған, бұл балалардың қызығушылығын арттырады.
- 3) Жеке жұмыс мүмкіндігі: Бағдарлама баланың деңгейіне қарай икемделіп, жеке оқытуға мүмкіндік береді.
- 4) Тілдік дағдыларды кешенді дамыту: Бағдарлама фонематикалық қабылдау, оқу және жазу қабілеттерін бір уақытта дамытады.

«Qaz-Orton: Дислексияны түзету әдісі» электронды бағдарламасы балалардың оқу және жазу қабілеттерін жақсартуға бағытталған. Әрбір деңгейдегі жүйелі және ойын элементтері балалардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, дислексияның салдарын жеңілдетеді.

Құрылған электрондық бағдарлама бойынша бастауыш сынып оқушыларымен түзету-дамыту жұмысы өткізілді. Бағдарлама бойынша жүргізілген жұмыстың нәтижесі кестеде берілген. Қайта диагностика бойынша балаларды тексеру анықтауыш кезеңдегі тапсырмалар бойынша және сол бағалық өлшем бойынша жүргізілді.

Бақылау тобының оқушыларының орташа көрсеткіші 43%-ды құрады, бұл олардың сөйлем құрастыру және сөздерді байланыстыру дағдыларының төмен екенін көрсетеді. Топтағы оқушылардың нәтижелері әртүрлі болғанымен, 1-3 сөйлем аралығында өзгеріп отырды. Бұл қосымша түзету жұмыстарын жүргізу қажеттігін көрсетеді. Эксперимент тобының нәтижелері бақылау тобымен салыстырғанда едәуір жоғары болды. Сөйлем құрастыру тапсырмасында 44% дық айырмашылық байқалды. Эксперимент тобының оқушылары қолданылған бағдарламаның арқасында жоғары жетістіктерге жетсе, бақылау тобындағы оқушылардың көрсеткіштері төмен деңгейде қалды.

2 сурет. Дислексияны түзетуге арналған «Qaz-Orton» электрондық бағдарламасының тиімділік көрсеткіші

Қорыта келгенде, Ортон-Гиллингем әдісін қазақ тіліне бейімдеу арқылы психикалық дамуы тежелген дислексия бұзылысы бар балалардың оқу және жазу дағдыларын дамытуға болады. Бұл әдіс олардың фонема аралық байланыстарды меңгеруіне, әріптер мен дыбыстар арасындағы сәйкестікті түсінуіне, сондай-ақ буындық және сөздік деңгейде дыбыстық талдау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде балалар оқу мен жазу дағдыларын тиімді меңгереді және оқу үлгерімдерінің артуына қол жеткізеді. Қазақ тіліне Ортон-Гиллингем әдісінің элементтерін бейімдеу оқудағы қиындықтарды жеңуге көмектеседі және балалардың тілдік дағдыларын дамытуда тиімді құрал бола алады. Әдісті қазақ тілінің ерекшеліктеріне бейімдеп, оқушылардың жеке қажеттіліктерін ескеріп қолдану қазақ тіліндегі сауаттылық деңгейін арттыруға ықпал етеді. Ортон-Гиллингем әдісінің тиімділігін сенімді түрде айтуға болады. Жүйелі әрі қадамдық оқыту арқылы балаларға өзіндік түзету дағдыларын меңгеруге жағдай жасайды. Әдістің құрылымдалған бағдарламалары мен арнайы жаттығулары балалардың оқу қабілеттерін дамытуда үлкен қолдау көрсетеді. Нәтижелер: эксперимент тобының оқу дағдылары айтарлықтай жақсарды. Әріптерді тану көрсеткіші бақылау тобымен салыстырғанда 18,3%-ға жоғары. Буындарды дұрыс құрастыру деңгейі 27,3%-ға жақсарды. Сөйлем құрау және сөздерді түсіну қабілеттері жақсарып, балалардың оқу үлгерімі артты. Балалардың оқу процесіне деген қызығушылығы мен мотивациясы артты. «Qaz-Orton» электрондық бағдарламасы түзету жұмыстарына инновациялық шешім ретінде оң нәтиже берді. Зерттеудің маңыздылығы: Ортон-Гиллингем әдісін қазақ тіліне бейімдеу дислексиясы бар балалардың оқу дағдыларын дамытуда жаңа мүмкіндіктер ашты. Бұл зерттеу психикалық дамуы тежелген және дислексиясы бар балаларды оқытуда Ортон-Гиллингем әдісінің тиімділігін 16% көрсеткішімен дәлелдеп, болашақта білім беру жүйесінде осы әдісті қолданудың маңыздылығын көрсетті. Түзету-дамыту жұмыстары балалардың оқу үлгерімін арттырып қана қоймай, олардың әлеуметтенуіне де оң әсерін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кушербаев А. Психикалық дамуы тежелген балалармен жүргізілетін түзете-дамыту жұмыстарының ерекшеліктері //Дефектология. 2011. №3.–17 б.

2. The History of the Orton-Gillingham Method. – Lexercise Blog, [Online Resource].–URL: <https://www.lexercise.com/blog/the-history-of-the-ortongillingham-method>
3. Shaywitz S. “Overcoming Dyslexia: A New and Complete Science-Based Program for Reading Problems at Any Level”. Knopf, 2003. – 249 б.
4. Gillingham A., Stillman B. “The Gillingham Manual: Remedial Training for Students with Specific Disability in Reading, Spelling, and Penmanship”. Cambridge: Educators Publishing Service, 1997. – 121 б.
5. Коноваленко В.В., Коноваленко С.В. Формирование связной речи и развитие логического мышления у детей старшего дошкольного возраста. - М.: Гном и Д. 2001.–143б.
6. Алшынбекова Г.К., Жумабекова Н.К. Автоматизированная обучающая программа «Qaz-Orton: дислексияны түзөтү адісі» / Свидетельство о государственной регистрации прав на объект авторского права, МЮ РК № 53898 от 27.01. 2025 г.

Исаева Д.С. Пак В.С., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е. А. Букетова. Педагогический факультет, гр. СП-23-З(р)
(Олесюк З.Я. ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования)

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ СРЕДСТВАМИ ИЗОТЕРАПИИ

Эмоционально-волевая сфера - это комплекс процессов, отвечающих за переживания, чувства, принятие решений, самоконтроль и настойчивость в достижении целей. В дошкольном возрасте формирование этой сферы закладывает основы личности ребёнка и его успешной адаптации к школе и обществу. У детей с особыми образовательными потребностями (далее. ООП) эмоциональная сфера отличается незрелостью: их переживания однообразны и поверхностны, часто преобладает раздражительность, высокая возбудимость и недостаток опосредованной мотивации. Как отмечают специалисты, такие дети испытывают трудности с распознаванием и выражением эмоций, склонны к повышенной тревожности, импульсивности и агрессивным реакциям, а также имеют низкий уровень самоконтроля [1, 15]. Например, исследование показало, что у школьников с ООП 80% демонстрировали повышенную агрессивность, у 90% - повышенную тревожность и заниженную самооценку, а у 70% - выраженную импульсивность [2, 19]. Эти особенности затрудняют обучение и социализацию ребёнка, поскольку непроработанные эмоциональные реакции становятся серьёзным препятствием для адаптивного поведения.

В таких условиях терапевтические художественные методики оказываются особенно ценными. Арт-терапия (изотерапия) - это метод психологической коррекции, использующий творческое самовыражение для исследования эмоций, развития самосознания, снятия стресса и повышения самооценки. Она позволяет детям «переводить» свои чувства в образы и краски, что критически важно для тех, кто не может вербализовать переживания. Современные исследования подтверждают, что арт-терапия является перспективным инструментом гармонизации эмоционального состояния ребёнка и профилактики эмоциональных нарушений [3, 10-18]. Так, педагогические источники отмечают, что занятия изотерапией в дошкольных учреждениях развивают воображение и творческое мышление ребёнка, помогают ему выражать эмоции через цвет и форму, улучшают мелкую моторику и координацию, а также повышают самооценку и уверенность в себе [4, 30-40].

Изотерапия особенно эффективна в работе с детьми с ООП потребностями, так как опирается на естественную для ребёнка форму самовыражения - художественную деятельность. Включение изотерапевтических техник в коррекционно-развивающую работу позволяет значительно снизить уровень тревожности, агрессивности и внутреннего напряжения, что особенно важно для детей,

испытывающих трудности в эмоционально-волевой сфере. Психологи отмечают, что изотерапия помогает таким детям безопасно выражать свои чувства: то, что они не могут сформулировать словами из-за ограниченности словарного запаса или недостаточной развитости эмоциональной рефлексии, они способны показать в рисунках, штрихах, цветовых контрастах, аппликациях или лепке [5, 12].

В ходе изотерапии применяются разнообразные техники, адаптированные под возраст и возможности ребёнка. Среди них наиболее популярны рисование пальцами и ладонями, акварельная живопись, монотипия (штамповка рисунков), лепка, коллажирование и пескотерапия. Например, рисование пальцами помогает снять внутреннее напряжение и страх «ошибки», а рисование песком действует расслабляюще и снижает уровень тревожности. Каждая техника стимулирует воображение и даёт ребёнку новый канал для самовыражения: так, через краски и формы он может показать мастеру по терапии своё настроение - радость, грусть или страх - без слов.

Дети с ООП особенно нуждаются в подобных методах, поскольку им трудно контролировать свои реакции и понимать эмоции других людей. Через художественные задания они постепенно учатся различать основные эмоциональные состояния - радость, грусть, страх, гнев, удивление, интерес. Например, предлагая ребёнку нарисовать свой страх или тревогу, специалист помогает ему «вытащить» внутреннее переживание наружу, визуализировать его и, как следствие, снизить его интенсивность [2, 21-22].

Подобная внешняя фиксация эмоций способствует тому, что ребёнок перестаёт их подавлять или накапливать, что уменьшает количество импульсивных вспышек и агрессивных реакций.

Эффективность изотерапии подтверждается экспериментальными данными. В одном из исследований после внедрения коррекционной программы с изотерапией у младших школьников с ЗПР существенно улучшились показатели эмоционального состояния [3, 10-18]. Если по итогам первичной диагностики повышенная тревожность, агрессивность и низкая самооценка встречались почти у всех детей (8-9 из 10), то после курса занятий доля тревожных снизилась до 5 из 10, импульсивных - до 5 из 10, агрессивных - до 7 из 10, а неуверенных в себе - до 6 из 10. Исследователи делают вывод, что применение арт-терапевтических методик значительно корректирует эмоционально-волевые нарушения у детей с интеллектуальными особенностями [4, 30].

Дети становятся менее тревожными и импульсивными, повышается их самоконтроль - то есть те качества, которые важны для успешного обучения и общения.

Ключевым условием успеха занятий является регулярность и системность. Специалисты рекомендуют проводить изотерапию не реже 1-2 раз в неделю на протяжении нескольких месяцев, используя комплекс техник и создавая безопасную, поддерживающую атмосферу. При таких условиях дети приобретают устойчивые навыки саморегуляции: они учатся спокойно реагировать на трудности, доводить начатые рисунки до конца, преодолевать фрустрацию и тем самым укрепляют волевые качества [1, 20]. В рисунке 1 представлена динамика роста детей с инвалидностью и психическими расстройствами.

В Республике Казахстан (по данным Министерства труда и социальной защиты населения РК) наблюдается устойчивый рост числа детей с инвалидностью и психическими расстройствами. Увеличение этих показателей является тревожным сигналом и подчёркивает необходимость разработки и внедрения современных, научно обоснованных коррекционных методик. Согласно официальной статистике, доля первичных диагнозов психических расстройств у детей в возрасте до 14 лет за последние годы увеличилась с 82,3 до 101,8 на 100 тысяч детского населения [6]. Такой рост свидетельствует не только о повышении выявляемости нарушений, но и о реальном увеличении числа детей, нуждающихся в системной психолого-педагогической помощи.

В условиях активного развития инклюзивного образования в Казахстане вопрос своевременного внедрения коррекционных программ приобретает особую значимость. Детские сады и школы сталкиваются с необходимостью работать с растущей группой детей, имеющих выраженные трудности в эмоционально-волевой сфере, социальном взаимодействии и коммуникативных навыках.

Именно поэтому применение изотерапевтических методов в образовательных организациях становится не просто актуальным, но и стратегически необходимым направлением государственной и педагогической практики.

Изотерапия выступает научно обоснованным, доказательно эффективным и доступным методом развития эмоциональной сферы детей с ООП. Основное преимущество этого подхода состоит в том, что он использует естественный для ребёнка язык - язык художественного творчества. Через рисунок, лепку, аппликацию и другие виды изобразительной деятельности ребёнок может выражать те внутренние состояния, которые ему трудно передать вербальными методами. В следствии чего можно сделать вывод что таким образом происходит безопасная внешняя актуализация эмоций, что существенно снижает внутреннее напряжение, тревожность и эмоциональную перегрузку.

Изотерапевтические техники помогают формировать навыки эмоциональной регуляции, улучшать способность ребёнка к самовыражению и развивать более устойчивую самооценку. Занятия по изотерапии оказывают комплексное влияние: способствуют улучшению межличностного взаимодействия, формированию навыков сотрудничества, расширению эмоционального словаря, а также развитию когнитивных функций и произвольности поведения.

Интеграция изотерапевтических практик в коррекционно-развивающую работу дошкольных учреждений и школ делает образовательную среду значительно более гибкой, человечной и ориентированной на реальные потребности детей с ограниченными возможностями здоровья. В отличие от традиционных методов коррекции, которые часто опираются на вербальные инструкции и требуют развитых навыков речи и самоконтроля, изотерапия предоставляет ребёнку возможность выражать себя в свободной, творческой форме. Это особенно важно для детей с ООП, поскольку художественная деятельность выступает для них естественным и психологически безопасным способом коммуникации.

Применение изотерапевтических техник способствует не только снижению тревожности, агрессивности и эмоционального напряжения, но и постепенному формированию положительного отношения ребёнка к образовательному процессу. Во время творческой деятельности дети становятся более открытыми, активными, заинтересованными. Через упражнения с цветом, формой, линиями они учатся осознавать свои чувства, различать эмоциональные состояния, адекватно реагировать на трудности и лучше понимать поведение других людей. Всё это создаёт благоприятные условия для формирования эмоционального интеллекта, который является важнейшим компонентом успешной социализации.

Внедрение изотерапии благотворно влияет на социальное поведение ребёнка: у него развивается способность к сотрудничеству, умение взаимодействовать в группе, договариваться, принимать совместные решения. В ходе коллективных творческих занятий дети учатся распределять роли, проявлять инициативу, сопереживать и оказывать поддержку сверстникам. Такие навыки крайне важны для тех, кто испытывает трудности в социальной адаптации или недостаточно уверен в себе.

Педагоги и психологи подчёркивают, что изотерапевтические методики могут стать эффективным инструментом профилактики вторичных психологических проблем у детей с ограниченными возможностями здоровья (далее. ОВЗ) - замкнутости, пассивности, агрессии,

эмоционального выгорания, низкой самооценки. Регулярное участие в творческих занятиях укрепляет чувство успешности: даже маленькие достижения в рисунке или лепке помогают ребёнку поверить в свои силы и воспринимать себя как активного, способного участника образовательного процесса.

В соответствии с вышеизложенным можно сделать характерный вывод, который заключается в том, что в долгосрочной перспективе использование изотерапии в системе дошкольного и школьного обучения способствует более гармоничному личностному развитию ребёнка, повышению его устойчивости к стрессу и формированию положительной учебной мотивации. Такой подход становится значимым ресурсом для успешной интеграции ребёнка в образовательную среду и, в дальнейшем, в общество.

Основа будущей социальной адаптации закладывается именно в детстве, и потому своевременная, грамотно организованная коррекционно-развивающая работа с применением изотерапевтических методов играет ключевую роль в обеспечении благополучия и полноценного развития детей с ООП. Данная тенденция в свою очередь регламентирует деятельность педагогов в вопросах развития эмоционально-волевой сферы детей с ООП при помощи средств изотерапии и иных методик.

Список литературы:

1. Васильева, Д. Н. Художественное образование детей с особенностями здоровья: теоретические и практико-ориентированные исследования : учебное пособие / Д. Н. Васильева, Л. Н. Мещанова, Е. Г. Плетухина ; рец. Д. А. Попов, Е. Г. Царькова ; Саратовский национальный исследовательский государственный университет имени Н. Г. Чернышевского. - Саратов : Саратовский источник, 2024. - 1058 с.
2. Волкова, И. П. К вопросу об использовании методов арт-терапии в развитии способности идентифицировать эмоциональные состояния человека у младших школьников с задержкой психического развития / И. П. Волкова, О. С. Булгакова, К. С. Кисилёва // [Название журнала]. - 2021. - № 3. - С. 19-32.
3. Плохова, И. А. Технология социальной реадaptации людей с ограниченными возможностями здоровья : учебно-методическое пособие / И. А. Плохова, Н. В. Бибикова ; рец. О. В. Шиняева, Е. А. Гринёва ; Ульяновский государственный педагогический университет им. И. Н. Ульянова. - Ульяновск : Ульяновский государственный педагогический университет им. И. Н. Ульянова, 2017. - 80 с.
4. Медведева, Е. А. Теоретические основы субъектно-художественного подхода в социокультурном развитии личности ребенка с ограниченными возможностями здоровья : монография / Е. А. Медведева. - Москва : Перо, 2020. - 101 с.
5. Еремина, Л. И. Креативные и арт-терапевтические технологии в социально-образовательной деятельности : учебно-методическое пособие / Л. И. Еремина, Н. В. Бибикова ; рец. М. М. Шубович, И. А. Плохова ; Ульяновский государственный педагогический университет им. И. Н. Ульянова. - Ульяновск : Ульяновский государственный педагогический университет им. И. Н. Ульянова, 2017. - 33 с.
6. Численность детей с инвалидностью, имеющих психические расстройства, выросла на 65% [Электронный ресурс] // Ranking.kz. - 28 февр. 2025. - URL: <https://ranking.kz/reviews/socium/chislennost-detey-s-invalidnostyu-imeyuschih-psihicheskie-rasstroystva-vyroslo-na-65.html> (дата обращения: 05.12.2025).

Канатова Б.Е., Е.А.Бөкетов ат. Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті, тарих факультеті, ИОПП-23-1 (к)

(Ешенгазина Г.С. п.ғ.м. Арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушысы)

НЕЙРОПЕДАГОГИКА: ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА КОГНИТИВТІК ДАМУДЫ ҚОЛДАУ

Нейробиология, психология және педагогика салаларының өзара әрекеттесуіне негізделген білім берудегі пәнаралық зерттеулер адам миының қызметтері туралы білімдердің арқасында оқу-

тәрбие процестерінің тиімділігін арттыруға, жақсы нәтижеге жетуге көмектесетін «нейропедагогика» пәнінің мазмұнын құрайды. Студенттерді қазіргі ақпараттық қоғамның өзгерістеріне, құпиялылығына және әртүрлілігіне дайындаудағы жаңа тенденциялар жеке білім беру траекториясын қалыптастыру, студенттердің білім беру қызметтерінің нәтижелерін даралау болып табылады. Екінші жағынан, білім беру мазмұнын орналастыруға арналған сандық білім беру құралдарының кеңеюі студенттердің қабылдау және мінез-құлық процестерін зерттеудің сәйкес әдістері мен технологияларын әзірлеу мәселесін тудырады.

Нейропедагогиканың Қазақстандағы педагогикалық процестерді жетілдірудегі өзектілігі-оның дидактика әлеміндегі орнымен айқындалады. Нейропедагогика оқушының ми қызметінің ерекшеліктерін, когнитивтік процестерін (зейін, есте сақтау, логикалық ойлау, қиял) ескере отырып білім беру процесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсілді тарих сабағында тиімді пайдалану оқушылардың тарихи деректерді меңгеруін жеңілдетіп қана қоймай, олардың тарихи құбылыстарды талдау, салыстыру, себеп-салдарлық байланыстарды түсіну қабілеттерін дамытады. Мысалы, тарихты оқытуда тірек сигналдары технологиясын нейропедагогикалық тұрғыдан қолдануға болады. Дүниежүзі тарихынан маңызды оқиғаларды тек мәтін арқылы емес, арнайы символдар, сызбалар немесе визуалды карталар арқылы ұсыну оқушылардың есте сақтау қабілетін күшейтеді. Сол жақ ми жартышары басым оқушылар деректерді құрылымдық түрде талдап, логикалық қорытынды шығаруға бейім болса, оң жақ ми жартышары басым оқушылар тарихи материалды бейнелік және эмоционалды деңгейде қабылдайды. Нейропедагогикалық тәсіл екі топтың да танымдық ерекшеліктерін ескеріп, материалды тиімді меңгеруіне жағдай жасайды.

Сондай-ақ, нейропедагогикада ұсынылған проблемалық оқыту технологиясын да тарих сабақтарында қолдану маңызды. Дүниежүзі тарихындағы нақты мәселелерге жауап іздеу барысында оқушылардың сыни ойлауы дамиды. Мұндай тапсырмалар когнитивтік дамуға тікелей ықпал етеді, себебі оқушылар тек ақпаратты жаттап қана қоймай, оны талдауды, дәлелдеуді және өзіндік көзқарасын қорғауды үйренеді.

Нейропедагогиканың тарихты оқытудағы тағы бір артықшылығы - оқушылардың тарихи деректерді эмоционалды деңгейде қабылдауын қамтамасыз ету. Жоғарыда айтылғандай, мотивацияны арттыру нейропедагогикалық тәсілдердің негізгі нәтижелерінің бірі. Мысалы, тарихи оқиғаларды драматизация, рөлдік ойындар немесе цифрлық симуляциялар арқылы беру оқушылардың қиялын оятып, өткенді тереңірек сезінуге мүмкіндік береді. Бұл олардың тарихи сана-сезімін қалыптастыруға және жаһандық процестерді түсінуге көмектеседі.

Қазіргі педагогика, әсіресе нейропедагогика саласы- оқыту әдістемесінің тиімділігін арттыруға ұмтылғанда мидың жұмыс заңдарын ескеру маңызды екенін түсінеді. Нейропедагогика мидың үйренуге дайын және үйренуге бейімделген процестерін зерттей отырып, оқытудың әдістемесін сол заңдарға сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Осылайша, нейропедагогика білім беру процесінің сапасын арттырып, оқушының немесе студенттің материалды терең әрі тиімді меңгеруіне жағдай жасайды [1, 4].

Батыс зерттеушілерінің еңбектерінде нейробілім беру оқытудың табиғаты туралы когнитивтік, конструктивистік немесе бихевиористік көзқарастардан түбегейлі ерекшеленетін жаңа көзқарас ретінде қарастырылады. Себебі ол ми деңгейіндегі білім беру мәселелерін және психофизиологиялық реакцияларды талдап, жоғары технологиялық зерттеулерді пайдаланады. Екінші жағынан, нейробілім беру неврология мен педагогика арасындағы байланыстың бір түрі болып табылады және оқу процесін түсіну мен түсіндіруге, ми функцияларымен үйлесімді аспаптық және педагогикалық зерттеу әдістерінің жүйесін құруға бағытталған [2, 353].

Нейропедагогиканың міндеттері келесідей:

- нейробиологиялық жағдайлар туралы ақпарат жинау, білім беру шындығы;
- білім беру шындығын, ішіндегі қатынастар мен тәуелділіктерді талдау және оларды түсіндіру;
- алынған білімді тарату арқылы осындай білім беру шындығын түрлендіру [3, 247].

Нейротехнологиялар педагогика ғылымында салыстырмалы түрде жақында ғана қолданыла бастады. Бұл үрдістің бастауын 1988 жылмен байланыстыруға болады. Дәл осы жылы Герхард Прайс жаңа ғылыми термин - «нейродидактика» ұғымын енгізді. Ол нейроғылым, педагогика және психологияның тоғысында пайда болған пәнаралық саланы белгілеуге бағытталды. Оның

шенберінде тиімді оқыту үшін қажетті жағдайларды ұйымдастыру мәселелері қарастырылып, оқу үдерісі ми мен жүйке жүйесі құрылымдарының қызметін зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып негізделді [4].

Ғылым саласында, атап айтқанда нейропедагогика мен нейродидактика бағытында ми қызметі туралы жаңа деректерді қолдану арқылы жас ұрпақты тәрбиелеу мен дамыту технологиялары әзірленіп жатқанымен, Қазақстанда бұл бағыттағы зерттеулер әзірге аз, тек бірнеше мақала жарық көрген. Мәселен, Мәмбеталина мен Жұмағалиеваның мақаласында Қазақстанда және шетелде оқыту процесінде нейропедагогикалық тәсілді қолданудың маңызы көрсетілген. Авторлар оқушылардың когнитивтік және кең ауқымды дағдыларын дамытуда мидың сол және оң жартышарларын дамытуға бағытталған тапсырмалардың мүмкіндіктерін қарастырған. Дегенмен, бұл тақырып әлемдік педагогикалық тенденциялар қатарында болғанмен, елімізде аса дамымаған. Ал нақты тарих білім беру процесінде бұл тақырып өте сирек кездеседі.

20 ғ. соңында қалыптасқан нейропедагогика адамның ми қызметін зерттеуге сүйене отырып, оқыту процесінің тиімділігін арттыруға бағытталған жаңа ғылыми бағыт ретінде білім беру саласында кеңінен талқылана бастады. Бұл бағыт оқушылардың когнитивтік ерекшеліктерін - ақпаратты қабылдау, есте сақтау, ойлау, талдау қабілеттерін ескеріп, әрбір тұлғаның жеке танымдық стиліне сай оқытуға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, нейродидактиканың теориялық негіздері Выготскийдің (2019) және Лурияның (2013) еңбектерінде жан-жақты қарастырылған. Нейродидактиканың әдіснамалық негізін Выготскийдің «дамуға бағытталған оқыту» теориясы мен Лурияның психикалық функцияларға қатысты теориялары айқындайды. Выготский (2019) психикалық функцияларды «қарапайым» (табиғи) және «жоғары функциялар» (логикалық есте сақтау, логикалық ойлау, ерікті назар, сөйлеу және т.б.) деп бөлген. Оның пікірінше, жоғары психикалық функциялармен қамтамасыз етілген мидың үйлесімді әрі алгоритмдік ұйымдасқан жұмысы бастауыш сынып оқушылары үшін білімдік ақпаратты сапалы меңгеруге, өндеуге және интеллектуалдық дамуға ықпал етеді [5, 7].

Тарих пәнін оқытудағы негізгі қиындықтардың бірі - оқушылардың тарихи фактілерді механикалық жаттап қана қоймай, олардың себеп-салдарлық байланыстарын түсінуі және тарихи ойлау қабілетін дамытуы. Осы тұрғыдан алғанда нейропедагогикалық әдістер тарихты оқытуда жаңа мүмкіндіктер ұсынады. Оларды шартты түрде алты бағытқа бөліп, тарих білім беру процесіне бейімдеп келесідей қарастыруға болады:

1. Тарихи ұғымдар мен терминдерді меңгеру. Тарихи білімнің негізін ұғымдар мен терминдер құрайды (революция, империализм, индустрияландыру, демократия т.б.). Сол жақ ми жартышары басым оқушылар үшін мұндай ұғымдарды нақты анықтамалар мен схемалар арқылы меңгеру тиімді. Ал оң жақ ми жартышары басым оқушылар тарихи терминдерді көрнекі материалдармен (карталар, иллюстрациялар, бейнелік сипаттамалар) байланыстыра отырып тез қабылдайды. Сондықтан тарих сабағында екі тәсілді үйлестіріп қолдану қажет: бір жағынан, терминдердің ғылыми анықтамасын беру, екінші жағынан, оларды бейнелік ассоциациялар арқылы түсіндіру.

2. Тарихи деректер мен оқиғаларды есте сақтау. Хронология мен деректерді есте сақтау - тарихты меңгерудің басты шарты. Сол жақ ми жартышары басым оқушылар даталар тізімін, тарихи оқиғалардың рет-ретімен берілуін оңай жаттап алады. Оң жақ ми жартышары басым оқушылар үшін даталарды оқиғалардың контекстімен байланыстыра меңгеру тиімді. Мысалы, Екінші дүниежүзілік соғыстың басталуын тек «1939 жыл» деп емес, «Германияның Польшаға басып кіруімен байланысты» деп есте сақтауы нәтижелі болады. Мұндай тәсіл тарихи оқиғаларды тереңірек ұғынуға мүмкіндік береді.

3. Тарихи әңгімелеу және пікірталас. Тарихты оқытуда оқушылардың әңгімелеу дағдысы маңызды. Оң жақ ми жартышары басым оқушылар рөлдік ойындарға (мысалы, белгілі тарихи тұлғаның атынан сөйлеп, өз ұстанымын қорғау) белсенді қатысады. Олар пікірталаста эмоция мен бейнелік элементтерді қолданғанды ұнатады. Ал сол жақ ми жартышары басым оқушылар дәлелді пікір айтуға бейім, бірақ олардың сөзінде шығармашылық элемент жетіспеуі мүмкін. Сондықтан тарих сабақтарында дебат, «дөңгелек үстел» сияқты әдістерді қолданып, екі стильді де дамытуға болады [6, 206].

4. Дерекпен жұмыс (тыңдау). Тарихи деректерді тыңдау барысында сол жақ ми жартышары басым оқушылар фактілер мен даталарға ерекше мән береді. Оларға қысқа мәтінді тыңдатып, негізгі

деректерді табу тапсырмасын беру тиімді. Оң жақ ми жартышары басым оқушылар үшін дерек мәтінінің жалпы мазмұнын, эмоциялық реңін қабылдау маңызды. Мысалы, тарихи куәгерлердің естеліктерін немесе деректі фильм үзінділерін тыңдату олардың тарихи процесті сезініп қабылдауына ықпал етеді.

5. Тарихи мәтінді оқу. Тарихи құжаттар мен деректерді оқу да оқушылардың когнитивтік ерекшеліктеріне сай ұйымдастырылуы керек. Сол жақ ми жартышары басым оқушылар мәтіндегі нақты деректерді, даталар мен фактілерді табуда жақсы нәтиже көрсетеді. Оң жақ ми жартышары басым оқушылар мәтінді тұтас қабылдап, негізгі идеяны сезіне алады. Сондықтан тарих сабағында дерек мәтіндерін талдағанда екі бағытты да ескеру маңызды: бір оқушыларға деректерді жүйелеу, екіншілеріне мәтіннің мазмұнын тұтас түсіндіру.

6. Жазбаша жұмыстар. Тарихты оқытуда жазбаша жұмыстардың орны ерекше. Сол жақ ми жартышары басым оқушылар үшін эссе жазу кезінде құрылымдық жоспар жасау, деректерді нақты көрсету маңызды. Бірақ олардың мәтінінде шығармашылық элемент аз болуы мүмкін. Ал оң жақ жартышары басым оқушылар шығармашылық тұрғыда қызықты жазады (мысалы, «Мен ортағасырлық қала тұрғынымын» тақырыбында), бірақ жүйелілік жетіспеуі мүмкін. Сондықтан тарихта жазбаша жұмысты ұйымдастыру кезінде құрылым мен шығармашылықты үйлестіре қолдану тиімді.

Бұл ұсыныстар мамандардың жүргізген эксперименттерінің теориялық негізін қысқаша баяндау болып табылады. Эксперимент Санкт-Петербург мемлекеттік университетінің шетел тілдері курстарындағы топтарда диссертациялық зерттеу аясында өткізілді. Ұсыныстарды жазуға нейропсихологтардың, психологтар мен әдіскерлердің еңбектері негіз болды. Бұл еңбектер әртүрлі басым жартышарлары бар адамдардың мінез-құлқы мен оқыту стратегияларындағы айырмашылықтарды сипаттайды. Эксперименттік оқыту нәтижесінде жеке ерекшеліктерді ескеру студенттердің білімді меңгеру деңгейін және олардың мотивациясын арттыратыны расталды [6, 207].

Қазақстандық білім беру жүйесі соңғы жылдары жаңартылған мазмұнға көшіп, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға, сыни ойлауын жетілдіруге және шығармашылық қабілеттерін ашуға ерекше назар аударып отыр. Осы тұрғыда нейропедагогика қағидаларын пайдалану ұлттық білім берудің тиімділігін арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Осы тұрғыда жүргізілген зерттеу барысында «Неліктен сіздің ойыңызша нейропедагогика оқытудағы ғылымның маңызды саласы болып табылады?» деген сұрақ қойылып, сауалнама нәтижелері сапалық талдау арқылы сараланды. Жиналған деректер бірнеше маңызды қорытындыларды көрсетті. Сауалнама нәтижелерінде көптеген педагогтар нейропедагогиканы білім беру сапасын арттырудың негізгі құралы деп санайды, өйткені ол оқушы миының жұмыс ерекшеліктерін түсінуге және оқыту әдістерін осы заңдылықтарға сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Респонденттердің бір бөлігі ақпарат көлемінің артуы мен оқушылардың танымдық жүктемесінің күшеюі жағдайында нейропедагогиканың білім беру мазмұнын жаңғыртуда тиімді әдіснамалық шешім ұсынатынын атап өтті. Жалпы, алынған мәліметтер нейропедагогиканың қазіргі білім беру жүйесіндегі өзектілігін және болашағы зор бағыт екенін айқындайды, оқыту процесін тиімді ұйымдастыруға, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге және олардың тұлғалық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. [5, 12-13].

Болашақта нейропедагогика тарих пәнін оқытудың тиімділігін арттыруда аса перспективалы бағыт ретінде қарастырылады. Болашақта бұл тәсілдер виртуалды музейлер, интерактивті карталар, тарихи симуляциялар сияқты заманауи технологиялармен интеграцияланып, тарихи оқиғаларды мидың есте сақтау және визуалды өңдеу мүмкіндіктеріне сай қабылдауға мүмкіндік береді. Тарих сабағы тек фактілер жинағы емес, мәселелерді талдап, салыстыра отырып, логикалық қорытынды жасауға бағытталған пәнге айналады. Осылайша, нейропедагогика тарих саласында тек білім беру құралынан асып, оқушыны жан-жақты дамытатын, ойлау қабілетін, қиялын және сыни тұрғыдан қабылдауын жетілдіретін негізгі ғылыми бағытқа айналуы мүмкін.

Қорытындылай келе, нейропедагогиканың дүниежүзі тарихын оқытудағы рөлі айрықша маңызды. Ол оқушылардың когнитивтік дамуын қолдай отырып, олардың танымдық ерекшеліктерін ескеріп, тарихты есте сақтауды жеңілдетеді, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Ең бастысы, нейропедагогикалық технологиялар тарих пәнін тек фактілер жиынтығы ретінде

қабылдаудан шығарып, оны тұлғаның ойлау қабілетін, қиялын, тарихи көзқарасын дамытатын қуатты құралға айналдырады. Қазақстандағы педагогикалық процестерге нейропедагогиканы кеңінен енгізу, оны дамыту және тарих пәнін оқытуда тиімді пайдалану өзекті болып отыр. Бұл бағыт мидың қызметтерін зерттеуді, әр жартышарының ерекшеліктерін түсінуді, соған бейімделген тапсырмалар түрлерін ұсынууды қамтиды. Нәтижесінде педагогикалық процесс оңтайланып, оқушының немесе студенттің ойлау, есте сақтау, түсіну, зейін және мәселені шешу қабілеттері едәуір дамиды. Сонымен қатар, мұндай тәсіл олардың мотивациясын арттырып, алдыға қойған мақсаттарына жетуде жаңа жетістіктерге, терең түсінікке және тиімді нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді, осылайша нейропедагогика қазіргі білім беру жүйесінің маңызды әрі болашағы зор бағыттарының біріне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Цветков А. Нейропедагогика для учителей: как обучать по законам мозга. – М.: Спорт и культура, 2017. – 128 с. – ISBN 978-5-91775-375-1.
2. Шеримова С., Муханова М. Жоғары оқу орнында нейропедагогиканы қолданудың аспектілері // Gumilyov Journal of Pedagogy. – 2025. – ISSN 3080-1710. – ХҒТАР 14.43.
3. Хуторова М. Становление нейропедагогики как науки // Могилевский институт МВД. – УДК 37.022
4. Подлинный О. Л., Морнов К. А. Основы нейропедагогики // Труды Братского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2015. – Т. 1. – С. 186–191. – EDN: VHOSSV.
5. Жұмабаева З., Базарбекова Р., Қалбергенова Ш. Neurodidactics as a technology for the development of mental activity of primary school students. – 2023. DOI: 10.51889/2960-1649.2023.15.4.001 – Б. 5-15.
6. Я.А.Тункун. Основы нейропедагогики: история, теория и практика // Педагогика и психология, теория и методика обучения. – 2023. – №33 (73), Т.2. – Б. 203–208.

Касымгожина А.Д., Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. СП-24-2 (р)
(Сюй-Фу-Шун Н.В., м.п.н., старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования)

КОРРЕКЦИЯ АГРЕССИВНОСТИ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА ПОСРЕДСТВОМ СТОРИТЕЛЛИНГА

Проблема агрессивного поведения у детей с интеллектуальными нарушениями занимает значительное место в современной психологии и специальной педагогике. Это обусловлено тем, что агрессивные проявления у данной группы учащихся встречаются чаще и протекают более выражено, чем у детей с типичным развитием. Подобные формы поведения связаны с особенностями эмоционально-волевой сферы, трудностями социальной адаптации, сниженным уровнем самоконтроля и недостаточной сформированностью коммуникативных умений. Агрессия оказывает негативное влияние на учебный процесс, нарушает межличностные отношения, затрудняет взаимодействие ребёнка с окружающими и препятствует его успешной интеграции в социальную среду. В связи с этим поиск эффективных способов коррекции агрессивного поведения у детей с нарушениями интеллекта становится одной из ключевых задач специалистов. В современной практике применяются различные коррекционные методы, включая игровые технологии, арт-терапевтические подходы и когнитивно-поведенческие техники. Однако всё большую актуальность приобретает сторителлинг — использование сюжетных историй и сказок в воспитательной и коррекционной работе. Повествовательные формы обладают значительным терапевтическим потенциалом: они способствуют формированию нравственных ориентиров, развитию воображения, осознанию собственных эмоций и поступков, а также демонстрируют социально одобряемые модели поведения. Применение сторителлинга при работе с детьми с интеллектуальными нарушениями обеспечивает доступное, наглядное и эмоционально вовлекающее моделирование жизненных ситуаций, благодаря чему ребёнок усваивает новые и более конструктивные способы реагирования. Образность, эмоциональная насыщенность и

символичность историй делают данный метод эффективным средством мягкой коррекции агрессивности, снижения внутреннего напряжения и формирования позитивных форм взаимодействия. Актуальность исследования определяется необходимостью разработки эффективных и щадящих коррекционных методик, направленных на снижение агрессивных проявлений и обеспечение успешной социальной адаптации детей с интеллектуальными нарушениями.

Агрессия существенно осложняет процессы социализации, формирует устойчивые негативные поведенческие установки и может приводить к изоляции, что подчёркивает значимость рассматриваемой проблемы. Сторителлинг как педагогическая технология соответствует современным требованиям: он сочетает доступность, эмоциональную выразительность и высокий воспитательный потенциал, что делает его перспективным направлением коррекционной работы. Практическая значимость исследования заключается в возможности применения полученных результатов дефектологами, педагогами и психологами при организации коррекционно-развивающей деятельности с детьми с интеллектуальными нарушениями. Метод сторителлинга может эффективно использоваться как в индивидуальной, так и в групповой форме, способствуя снижению агрессивности, развитию эмпатии, формированию коммуникативных навыков и освоению социально приемлемых моделей поведения. Представленные рекомендации могут быть полезны как в условиях специальных образовательных организаций, так и в практике инклюзивного обучения.

Агрессивное поведение детей с нарушениями интеллекта представляет собой сложное психолого-педагогическое явление, которое проявляется в широком диапазоне форм: от открытых актов физической и вербальной агрессии до скрытых проявлений враждебности, раздражительности и негативизма. Подобные реакции нередко обусловлены специфическими особенностями эмоционально-волевой сферы, ограниченными когнитивными возможностями, трудностями в понимании социальных норм и выраженными проблемами социальной адаптации, характерными для детей данной категории. В условиях интеллектуальных нарушений агрессия приобретает особенно значимое влияние на развитие ребёнка, поскольку она препятствует успешному усвоению учебного материала, нарушает межличностные отношения со сверстниками и взрослыми, снижает эффективность коррекционно-развивающей работы и затрудняет процесс социализации. Агрессивные проявления ограничивают формирование конструктивных способов взаимодействия с окружающими, создают риски закрепления деструктивных моделей поведения и препятствуют развитию позитивных социальных качеств личности, что делает их коррекцию одной из первоочередных задач специальной педагогики и психологии.

В этом контексте особый научный и практический интерес представляет исследование возможностей коррекции агрессивного поведения у детей с нарушениями интеллекта посредством метода сторителлинга. Данный метод рассматривается как особая форма психолого-педагогического воздействия, основанная на использовании сюжетных историй, образов и персонажей, способных оказывать влияние на эмоционально-волевую сферу ребёнка, его коммуникативные навыки и поведенческие реакции. Сторителлинг способствует мягкому и ненавязчивому знакомству ребёнка с социальными нормами, приемлемыми моделями поведения и способами конструктивного взаимодействия, что особенно важно для детей с ограниченными когнитивными ресурсами. Благодаря доступной образности и эмоциональной насыщенности рассказов у ребёнка формируются навыки сопереживания, понимания последствий агрессии, умения контролировать импульсивные реакции и выбирать социально приемлемые способы выражения эмоций. Кроме того, сторителлинг создаёт образовательную среду, в которой ребёнок получает возможность безопасно переживать и анализировать конфликтные ситуации, что способствует снижению уровня агрессивности, развитию эмпатии и гармонизации межличностных отношений. Таким образом, данный метод рассматривается как инструмент, обеспечивающий не только уменьшение агрессивных проявлений, но и создающий условия для личностного роста, успешной социальной адаптации и формирования устойчивых позитивных моделей поведения.

Цель исследования заключается в теоретическом обосновании и определении возможностей коррекции агрессивности у детей с нарушениями интеллекта посредством метода сторителлинга. Для достижения этой цели предполагается изучить специфику проявления агрессивного поведения

у указанной категории детей, выявить причины и факторы, способствующие его возникновению, проанализировать существующие психолого-педагогические подходы к коррекционной работе, а также раскрыть потенциал сторителлинга как эффективного средства снижения агрессивных проявлений и формирования конструктивных форм поведения. Теоретическое осмысление данного метода позволит определить его место в системе коррекционно-развивающей работы и обозначить перспективы его применения для повышения эффективности обучения и воспитания детей с интеллектуальными нарушениями.

Комплексный анализ особенностей агрессивного поведения у детей с интеллектуальными нарушениями позволяет сделать вывод о многофакторной природе данного явления и о необходимости разработки специальных методов коррекции, учитывающих эмоциональные, когнитивные и социальные затруднения таких детей. Важно понимать, что агрессия у них является не столько целенаправленным деструктивным действием, сколько следствием несформированности высших психических функций, недостаточного уровня самоконтроля и трудностей коммуникации. Именно поэтому коррекционная работа должна быть направлена не только на подавление агрессивных проявлений, но и на устранение или смягчение причин, которые лежат в их основе. Эффективность педагогического воздействия во многом зависит от того, насколько глубоко учитываются индивидуальные особенности ребёнка, его эмоциональные переживания, уровень интеллектуального развития и социальный опыт. Применение традиционных методов воспитательного воздействия, основанных на требованиях, замечаниях или наказаниях, часто оказывается малоэффективным или даже усугубляет проблему, поскольку такие дети нередко не осознают причинно-следственные связи между поведением и последствиями, что вызывает ещё большее напряжение и фрустрацию. В связи с этим особое значение приобретает использование гуманистических, эмоционально ориентированных и доступных для восприятия методов коррекционной работы, способствующих развитию саморегуляции, эмпатии, коммуникативных навыков и социального поведения. Среди таких методов всё большее внимание исследователей и практиков привлекает сторителлинг, который рассматривается как эффективное средство работы с агрессивными проявлениями у детей с интеллектуальными нарушениями. Сюжетные истории обладают уникальной способностью моделировать различные социальные ситуации, демонстрировать последствия агрессивного и конструктивного поведения, формировать эмоциональную отзывчивость и способствовать более глубокому пониманию собственных и чужих эмоций. Благодаря образности, эмоциональной насыщенности и доступности художественного сюжета сторителлинг снижает когнитивную нагрузку на ребёнка, позволяя ему сосредоточиться на смыслах, переживаниях и моделях поведения, которые закладываются в рассказ. Через идентификацию с персонажами ребёнок получает возможность проживать конфликтные ситуации в безопасной форме, осваивать альтернативные способы реагирования и видеть позитивные результаты ненасильственного взаимодействия. Особую ценность данный метод имеет для детей с интеллектуальными нарушениями в силу их трудностей с речью, абстрактным мышлением и осмыслением социальных норм. Сюжетные истории, построенные на понятных образах, визуальной поддержке и эмоциональных акцентах, создают условия для формирования эмпатии, развития способности понимать эмоциональные состояния других людей и постепенного освоения моделей мирного разрешения конфликтов. Таким образом, сторителлинг становится не просто литературным или развлекательным элементом, а инструментом педагогического воздействия, способствующим снижению внутреннего напряжения, расширению эмоционального опыта и формированию социально приемлемых способов выражения чувств. Кроме того, данный метод позволяет выстраивать доверительные отношения между педагогом и ребёнком, что является важнейшим условием профилактики агрессивности. Через совместное обсуждение персонажей и событий педагог получает возможность мягко корректировать представления ребёнка о допустимых формах поведения, помогать ему осознавать собственные эмоции и учиться выражать их безопасными способами. Важно, что сторителлинг обеспечивает постепенное формирование у ребёнка навыков эмоционального самоконтроля: он учится прогнозировать последствия своих действий, понимать связь между намерениями и результатом, что является одним из ключевых направлений коррекционно-развивающей работы.

Значимость использования сторителлинга определяется и тем, что он позволяет сочетать развитие эмоциональной сферы с укреплением когнитивных функций. Истории стимулируют внимание, память, речевую активность, формируют умение слушать и анализировать события, что в целом способствует общему развитию ребёнка и повышению его способности взаимодействовать со сверстниками и взрослыми. В условиях, когда агрессия часто является следствием ограниченности ресурсов саморегуляции, сторителлинг создаёт дополнительные возможности для формирования позитивных стратегий поведения и улучшения социальной адаптации. Таким образом, необходимость применения метода сторителлинга в коррекционной работе с агрессивными детьми с интеллектуальными нарушениями обусловлена его психолого-педагогическими преимуществами, гуманистической направленностью и доступностью для восприятия данной категории детей. Сторителлинг становится эффективным инструментом повышения эмоциональной устойчивости, развития социальных навыков и формирования конструктивных моделей поведения, что позволяет рассматривать его как одно из ключевых средств коррекции агрессивности и гармонизации отношений ребёнка с окружающим миром. Его применение способствует преодолению коммуникативных барьеров, снижению уровня тревожности, расширению эмоционального опыта и формированию позитивных личностных качеств, необходимых для успешного обучения и социализации детей с интеллектуальными нарушениями.

Список литературы:

1. Басс А. «Структура агрессии». – М.: Прогресс, 2010.
2. Берковиц Л. «Агрессия: причины, последствия и контроль». – СПб.: Питер, 2019.
3. Долгова В. И. Агрессивность детей и подростков: диагностика и коррекция. – М.: Академия, 2016.
4. Клецина И. С. «Психология агрессии». – СПб.: Речь, 2017.
5. Хекхаузен Х. «Мотивация и деятельность». – М.: Педагогика, 2001.
6. Фешбах С. «Агрессия и поведение детей». – М.: Смысл, 2015.

Кәріп Д.Д., Каиржан А., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-1к тобы

(Ахметжанова Ж.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ф.ғ.к.)

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі таңда әлем бойынша, соның ішінде Қазақстанда да аутистік спектр бұзылысы (АСБ) бар балалардың саны жылдан-жылға артып келеді. Әлемдік психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестердің мәліметтері бойынша 1997 жылы 5000 адамның біреуі аутист болса, 2017 жылы 50 адамның ішінде 1 АСБ бар бала байқалған. Ғалымдар болжамына сүйенсек, 2020 жылы Жер шарының әрбір отызыншы тұрғыны зардап шегеді. Ал 5 жылдан кейін – әрбір екінші тұрғыны зардап шегуі мүмкін. Бізде тіпті бұл саладағы мамандар саусақпен санарлықтай десек қателеспеспіз. Аутистік спектр бұзылысы – нейроонтогенездің күрделі бұзылысы, ол баланың әлеуметтік өзара әрекеттесуінде, коммуникативтік дағдыларында және мінез-құлық икемділігінде айқын қиындықтармен сипатталады.

АСБ бар балалардың дамуының негізгі қиындығы – қоршаған ортамен қарым-қатынас орната алмау, эмоциялық өзара әрекетке қызығушылықтың төмен болуы және сөйлеу тілінің жеткіліксіз дамуы. Л.Н. Лиходедованың тұжырымдамасына сүйенсек, мұндай балалардың коммуникативтік дағдыларында өтініш білдіру, сұрақ қою, эмоцияны білдіру, әлеуметтік жауап реакциясын көрсету және диалогқа қатысу дағдылары жеткіліксіз қалыптасқан [1, 43 б.].

Отандық және шетелдік ғалымдар О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, Л.К. Лебединская, А.В. Хаустов, Конни Касари және т.б. атап өткендей, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың әлеуметтік және тілдік дамуы көбіне аффективтік тәжірибе мен бірлескен назардың деңгейіне байланысты. А.В. Хаустов өз еңбегінде АСБ бар балалардың сөйлеу мен коммуникативтік

дағдыларын дамытуда когнитивті-бихевиоралдық тәсілдің тиімді екенін атап өтті. Ол бағдарламада баланың өтініш айту, сұрақ қою, назар аударту, эмоцияны білдіру және диалогқа қатысу қабілеттерін қалыптастыру жолдары нақты көрсетілген.

Бұл идеяны жүзеге асыруда халықаралық деңгейдегі профессор Конни Казари және оның әріптестері «*JASPER*» бағдарламасын ұсынды [2]. Бұл бағдарлама бірлескен назарды, символикалық ойынды, эмоциялық реттеу мен әлеуметтік қатысуды дамытуға бағытталған табиғи ойынға негізделген тәсіл болып табылады.

Жасалған ғылыми-зерттеу жұмыстарының қорытындысы бойынша, дәл осындай модель арқылы балалардың тілдік бастамалары екі есеге, ал бірлескен әрекет уақыты 40-60 %-ға артқан. Бұл тәсілдің мәні – баланы жасанды жаттығулар арқылы емес, өмірлік шынайы жағдаяттар мен ойын арқылы қарым-қатынасқа тарту.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалар үшін коммуникативтік дағдылар – тек тілдік дағды емес, олардың әлеуметтік бейімделуінің негізгі кілті. Инклюзивті білім беру жағдайында мұндай балалардың қарым-қатынас қабілетін дамыту олардың мектеп өміріне бейімделуін, құрдастарымен өзара әрекеттесуін және өзіндік «Мен» сезімін қалыптастыруды жеңілдетеді. Сондықтан да инклюзивті білім беру жүйесінде аутистік спектр бұзылысы бар балалармен жүргізілетін түзету-педагогикалық жұмыстың басты мақсаты – коммуникативтік дағдыларын мақсатты, жүйелі және табиғи түрде дамыту, яғни баланың эмоциялық тәжірибесін, ойындық белсенділігін және әлеуметтік қатынасқа деген қызығушылығын біріктіріп, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың дамуы өзге балалармен салыстырғанда бірқатар ерекшеліктерге ие. Ең алдымен бұл – олардың қоршаған ортамен қарым-қатынас орнатуындағы, эмоцияны түсіну мен білдірудегі және әлеуметтік өзара әрекеттесудегі қиындықтар. Мұндай балалардың сөйлеу тілі жиі кеш дамиды немесе қалыптасқанымен оны мақсатты түрде қарым-қатынас құралы ретінде қолдану шектеулі болады. Осы себепті, инклюзивті білім беру жағдайында мұндай балалармен жүргізілетін педагогикалық және психологиялық жұмыс ең алдымен коммуникативтік дағдыларын дамытуға бағытталуы тиіс.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың көпшілігінде бірлескен назар мен символикалық ойын дағдылары жеткіліксіз дамыған. Бірлескен назар дегеніміз – баланың басқа адаммен бір нысанға немесе әрекетке ортақ көңіл бөлу қабілеті. Бұндай қабілет баланың сөйлеу тілінің және әлеуметтік қарым-қатынасының іргетасы болып табылады. Егер бала өз назарын басқа адамның әрекетіне бағыттап, қызығушылық танытпаса, онда сөйлеу мен өзара әрекет процесі де баяу қалыптасады. Осы тұрғыдан алғанда, педагогтің негізгі міндеті – баланың назарын, қызығушылығын және ішкі қарым-қатынасқа деген қажеттілігін қалыптастыру.

Хаустовтың еңбегіне сүйене отырып, оқу-әдістемелік құралда ұсынылған психологиялық-педагогикалық түзету жүйесінің басты мақсаты – аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларда функционалды коммуникативтік құзыреттерді қалыптастыру екенін бл. Аталған мақсатты іске асыру арнайы ұйымдастырылған оқыту үдерісі арқылы қамтамасыз етіледі. Оқыту мазмұны келесі негізгі 7 бағыт бойынша құрылымдалады:

- 1) балаларда өтініштер мен талаптарды вербалды және вербалды емес тәсілдер арқылы білдіру дағдыларын қалыптастыру;
- 2) әлеуметтік жағдайларға сәйкес жауап беру реакцияларын дамыту;
- 3) заттарды, адамдарды, әрекеттерді және оқиғаларды атау, сипаттау және түсіндіру дағдыларын меңгерту;
- 4) ересектер мен құрдастардың назарын бағыттау, сонымен қатар сұрақ қою біліктерін қалыптастыру;
- 5) эмоциялар мен сезімдерді тану, білдіру және олар туралы ақпарат жеткізу машықтарын дамыту;
- 6) әлеуметтік өзара әрекеттестікті қамтамасыз ететін мінез-құлық нормаларын меңгерту;
- 7) әлеуметтік-коммуникативтік өзара әрекетке қажетті диалогтік қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру [3, 10 б.].

Аутистік спектр бұзылысы бар балалармен жұмыс ең алдымен қарым-қатынасқа ынталандыруды (мотивация) қалыптастырудан басталуы қажет, себебі балада сөйлеуге табиғи қажеттілік пайда болмайынша, сөз механикалық қайталау түрінде ғана қалады.

Коммуникативтік дағдыларын дамыту үш өзара байланысты компоненттен тұрады: мотивациялық, операциялық және эмоциялық. Осы үш бағыт бір-бірімен үйлесімді дамыған жағдайда ғана қарым-қатынас шынайы әрі тұрақты қалыптасады. Яғни бала біреумен сөйлескісі келеді (мотивация), сөйлеудің не басқа белгілердің көмегімен өз ойын білдіреді (операция), әрі эмоциялық тұрғыда байланыс орната алады (эмоциялық компонент).

Коммуникативтік дағдыларды дамытуда ойын әрекеті ерекше рөл атқарады. Ойын – аутистік спектр бұзылысы бар бала үшін қоршаған ортамен өзара әрекет жасаудың ең табиғи және қауіпсіз тәсілі. Заттық және рөлдік ойындар (мысалы, «дәрігер мен науқас», «дүкенде сауда жасау» сияқты) баланың шынайы өмірлік жағдайларды түсінуіне, өз эмоциясын бейнелеуіне және әлеуметтік рөлдерді қабылдауына көмектеседі. Мұндай ойындар арқылы бала өз сезімін сөзбен немесе қимыл арқылы білдіруді үйренеді, ал бұл өз кезегінде сөйлеу тілінің дамуына ықпал етеді.

Соңғы онжылдықтарда коммуникативтік дағдыларды дамытуда табиғи ортаға негізделген бағдарламалар кеңінен қолданылып келеді. Солардың ішінде ғылыми тұрғыда дәлелденген және тәжірибеде жоғары нәтиже көрсеткен әдістердің бірі – «JASPER» бағдарламасы (Joint Attention, Symbolic Play, Engagement and Regulation). Бұл бағдарламаны американдық зерттеуші Конни Казари және әріптестері әзірлеген. Бағдарлама баланың табиғи ойын барысында қарым-қатынасқа түсуін, эмоциялық байланыс орнатуын және сөйлеу тілін дамытуға бағытталған.

Бағдарлама төрт негізгі бағытты қамтиды:

- Бірлескен назарды дамыту – бала мен ересек адам бір нысанға назар аударып, ортақ эмоцияны бөліседі;
- Символикалық ойын – шынайы өмір сюжеттерін ойын түрінде бейнелеу арқылы тіл мен ойлауды дамыту;
- Эмоциялық реттеу – баланың өз сезімін бақылауға және басқаның эмоциясын түсінуге үйрету;
- Әлеуметтік серіктестік – сөйлеу мен ым-ишара арқылы өз ойын жеткізуді табиғи жағдайларда қолдану [4, 213 б.].

Инклюзивті білім беру жағдайында мұндай әдістердің маңызы ерекше. Мұғалім сабақ пен ойын процесінде баланың жеке ерекшелігін ескеріп, визуалды қолдау құралдарын (суреттер, карточкалар, пиктограммалар) қолдануы қажет. Сонымен қатар, баланы топтық жұмысқа тарту, құрдастарымен өзара әрекетке қатыстыру оның коммуникативтік белсенділігін арттырады. Инклюзивті ортада бала өз мүмкіндігін сынап көреді, біртіндеп өзін сенімді сезіне бастайды және қарым-қатынасқа табиғи түрде бейімделеді.

Коммуникативтік дағдыларды дамытудың тиімділігі тек педагогикалық тәсілдерге ғана емес, сонымен бірге ата-ананың қатысуына да байланысты. Зерттеу нәтижелері ата-аналар педагогтармен бірлесіп әрекет еткен жағдайда, балада сөйлеу және әлеуметтік байланыс көрсеткіштері едәуір жақсаратынын дәлелдеген. Үй мен мектеп арасындағы сабақтастық сақталған жағдайда, бала жаңа дағдыларды тезірек меңгереді және оларды күнделікті өмірде қолдануға бейімделеді.

Жалпы алғанда, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту тіл үйрету ғана емес, ең алдымен баланың танымдық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Қорыта келгенде, аутистік спектр бұзылысы бар балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту тек педагогикалық жұмыс емес, ең алдымен адам мен адамның арасындағы сенім мен түсіністікке негізделген күрделі процесс екенін байқауға болады. Мұндай балалардың әрқайсысы өз әлемінде өмір сүреді және біз – педагогтер, болашақ мамандар сол әлемге кіре алсақ ғана олардың мүмкіндігін аша аламыз.

Бүгінгі таңда инклюзивті білім берудің басты мақсаты – әр баланың ерекшелігіне қарамастан, өз ойын еркін жеткізуіне, қоғамда өз орнын табуына көмектесу. Коммуникативтік дағдыларды дамыту барысында байқалған ең маңызды фактор – эмоциялық байланыс пен бірлескен назардың маңызы. Егер бала ересек адамның көзқарасын түсініп, өз сезімін білдіруге мүмкіндік алса, ол біртіндеп қарым-қатынас жасауға үйренеді.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалармен жұмыс кезінде баланың тілін ғана дамытып қоймай, біз олардың ішкі әлеміне жол ашамыз. Әрбір күлімсіреу, әрбір көзқарас, әрбір қимыл – нәтижеге жетудің үлкен бастамасы. Ал осы сәттерді байқай білу, қолдау және жалғастыру педагогтің нағыз

жүрегінен шығатын іс. Балаға қысым көрсетпей, керісінше, оның жеке қызығушылығына сүйеніп, қарым-қатынасқа өз еркімен тарту керек. Осындай әдістер арқылы балаларда сөйлеу тілінің дамуы ғана емес, сонымен қатар, өзіне және айналасындағыларға деген сенім қалыптасады.

Бұл тақырып тек ғылыми зерттеу емес, сонымен қатар қоғамдық мәні бар мәселе. Себебі қарым-қатынасты дамыту тек қана дыбысты айту немесе сөз құрау емес, бұл әрі баланың жан дүниесіне жол табу. Біз түсіністік пен сүйіспеншілік арқылы ғана олардың әлеуетін аша аламыз. Сондықтан да аутистік спектр бұзылысы бар балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту педагогикалық міндет қана емес, бұл жүреппен жасалатын жұмыс. Ал инклюзивті білім беру жүйесінде әрбір бала еркін сезінуі керек. Осындай көзқарас қана баланың өмірге сеніммен қарауына, қоғаммен тең дәрежеде өмір сүруіне жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1) Хаустов А.В. «Формирование навыков речевой коммуникации у детей с расстройствами аутистического спектра» - Москва: ЦПМССДиП, 2010. - 87 бет.
- 2) Конни Казари, Аманда К.Гулсруд, Стефани Шир, Кристина Стробридж «Программа JASPER для детей с аутизмом» - США, 2023 – 363 бет.
- 3) Людмила Николаевна Лиходедова «Особенности формирования коммуникативных навыков у детей с РАС» - Қостанай, 2023 – 43 бет.
- 4) Арнайы және инклюзивті білім беру Ғылыми еңбектер жинағы Қарағанды, 2023 -300 бет.
- 5) Білім және ғылым министрлігі ҚР түзету педагогикасының ұлттық ғылыми-практикалық орталығы, «АСБ бар балаларға арналған арнайы дамыту бағдарламасы» - Алматы, 2020 – 169 бет.
- 6) ҚР Білім және ғылым министрлігі «Өрлеу» «БАҰО» АҚ филиалы Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, «АСБ бар балаларды инклюзивті білім беру жағдайында психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу», әдістемелік құрал – Қарағанды, 2020 – 84 бет.
- 7) Панасенко К.Е. «Развитие коммуникативных навыков у дошкольников с РАС» - Белгород, 2022 – 8 бет.

Клюкач А.Ю., Карагандинский национальный университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. М2 ДФ-25-2Р

(Сакаева А.Н., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры «Специальное и инклюзивное образование»)

ИНТЕГРАЦИЯ БЕЗУСЛОВНЫХ РЕФЛЕКСОВ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА РЕГУЛЯЦИЮ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ И МОТОРНОЙ СФЕР ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА В КОНТЕКСТЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Аннотация:

В статье рассматривается роль безусловных рефлексов в сенсомоторном, когнитивном и эмоциональном развитии ребёнка. Анализируются механизмы формирования и интеграции рефлексов с пренатального периода до дошкольного возраста, их влияние на развитие высших психических функций, координацию движений, внимание, учебные навыки и эмоционально-волевою сферу. Особое внимание уделяется взаимосвязи двигательной активности, сенсорного опыта и своевременной интеграции рефлексов с формированием осознанных действий, регулируемых корой головного мозга. Подчеркивается значимость ранней диагностики, коррекционно-развивающих упражнений и индивидуальных стратегий для детей с особыми образовательными потребностями. Представлен анализ актуальности темы в контексте дефектологии, нейропсихологии и инклюзивного образования, акцентируется необходимость системного подхода к формированию полноценной личности ребёнка через гармонизацию физиологического и психического развития.

Ключевые слова: безусловные рефлексы, интеграция рефлексов, сенсомоторное развитие, когнитивное развитие, эмоциональная регуляция, двигательная активность, нейропсихология,

дефектология, коррекционно-развивающая работа, дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование.

Аннотация:

Мақалада баланың сенсомоторлы, когнитивті және эмоционалды дамуындағы шартсыз рефлексдердің ролі қарастырылады. Пренатальды кезеңнен бастап мектепке дейінгі кезеңге дейінгі рефлексдердің қалыптасуы мен интеграциясының механизмдері, олардың жоғары психикалық функциялардың дамуына, қозғалыстарды үйлестіруге, зейінге, оқу дағдыларына және эмоционалды-еріктік салаға әсері талданады. Мотор белсенділігінің, сенсорлық тәжірибенің және рефлексдердің ми қыртысымен реттелетін саналы әрекеттердің қалыптасуымен уақтылы интеграциясының өзара байланысына ерекше назар аударылады. Ерте диагностиканың, түзету және дамыту жаттығуларының және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған жеке стратегиялардың маңыздылығы атап өтіледі. Дефектология, нейропсихология және инклюзивті білім беру контекстіндегі тақырыптың өзектілігін талдау ұсынылған, физиологиялық және психикалық дамуды үйлестіру арқылы баланың толыққанды тұлғасын қалыптастыруға жүйелі көзқарас қажет.

Түйінді сөздер: шартсыз рефлексдер, рефлексдердің интеграциясы, сенсомоторлы даму, когнитивті даму, эмоционалды реттеу, қозғалыс белсенділігі, нейропсихология, дефектология, түзету-дамыту жұмысы, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар, инклюзивті білім.

Abstract:

The article discusses the role of unconditioned reflexes in the sensorimotor, cognitive, and emotional development of a child. It analyzes the mechanisms of formation and integration of reflexes from the prenatal period to preschool age, and their impact on the development of higher mental functions, motor coordination, attention, learning skills, and the emotional and volitional sphere. Special attention is paid to the relationship between motor activity, sensory experience, and the timely integration of reflexes with the formation of conscious actions regulated by the cerebral cortex. The article emphasizes the importance of early diagnosis, correctional and developmental exercises, and individual strategies for children with special educational needs. It provides an analysis of the relevance of the topic in the context of defectology, neuropsychology, and inclusive education, and highlights the need for a systematic approach to the formation of a child's full-fledged personality through the harmonization of physiological and mental development.

Keywords: unconditioned reflexes, reflex integration, sensorimotor development, cognitive development, emotional regulation, motor activity, neuropsychology, defectology, correctional and developmental work, children with special educational needs, inclusive education.

С развитием науки дефектологии и исследований Л.С. Выготского особое внимание уделялось роли двигательной активности в становлении мыслительных процессов. Выготский отмечал, что «всякое перенесение переживания с внешнего мира на самого себя» является важной составляющей когнитивного развития, при этом переживание, представляющее собой реакцию субъекта на внешний или внутренний стимул, имеет свойства, схожие с рефлексом [1].

Рефлекс представляет собой произвольную, неосознанную моторную реакцию на стимул, которая не контролируется сознанием через кору головного мозга. Он служит базовым механизмом адаптации и защиты организма, обеспечивая выживание в различных условиях окружающей среды. Основой рефлекторной деятельности является рефлекторная дуга, включающая рецептор, афферентный путь, нервный центр, эфферентный путь и исполнительный орган [2].

Рефлексы делятся на безусловные и условные. Безусловные формируются на генетическом уровне, закладываются еще в пренатальном периоде и обеспечивают базовые жизненно важные функции, включая дыхание, сосание, моргание и защитные реакции. Условные рефлексы возникают в процессе обучения и развиваются благодаря пластичности нервной системы, формируя новые нейронные связи [3].

Функция рефлексов критически важна в развитии ребёнка. В период внутриутробного формирования они способствуют развитию нейронных сетей, стимулируя двигательную активность и закладывая основы работы головного мозга. После рождения, до одного года, рефлексы помогают ребёнку осознавать своё тело, тренируют мышцы, способствуют освоению моторных навыков и поддерживают физиологическое развитие без нарушения естественной последовательности этапов.

С возрастом старше одного года рефлексы участвуют в формировании сложных навыков, таких как манипуляции с мелкими предметами, и обеспечивают защитные реакции в критических ситуациях. Они выполняют функции безопасности, создают фундамент для последующего развития и являются индикаторами зрелости нервной системы. Сохранение некоторых рефлексов после 3,5 лет может свидетельствовать о незрелости нервной системы, проявляющейся, например, через инфантильное поведение и недостаточную регуляцию движений и эмоций [4].

Безусловные рефлексы начинают функционировать ещё до рождения ребёнка, когда формируются зачатки спинного мозга и передача нервных импульсов запускает двигательные реакции. Они способствуют развитию мышечной массы, суставной подвижности, сенсорного опыта и когнитивных функций. Активность этих рефлексов во время прохождения родовых путей обеспечивает ребёнку правильное положение тела и успешный первый вдох, что критично для дальнейшего развития.

Каждый безусловный рефлекс имеет собственное «время жизни» и срок интеграции, определяемые его ролью в развитии. Все безусловные рефлексы взаимосвязаны и поддерживают друг друга; своевременное их активация и интеграция обеспечивает оптимальное развитие ребёнка [5].

Интеграция рефлексов - это процесс, в ходе которого автоматические двигательные реакции отходят на второй план, а нервные пути укрепляются для осознанных движений. Это создает основу для сложных моторных навыков, эмоциональной зрелости и когнитивного развития. Хотя автоматические реакции сохраняются, они могут активироваться в экстремальных ситуациях, обеспечивая мгновенную адаптацию организма. Таким образом, рефлексы выполняют двойную роль: защитную и формирующую, создавая базу для двигательных, когнитивных и эмоциональных навыков [6].

Период внутриутробного развития критически важен для формирования рефлексов. На него влияют как положительные, так и негативные факторы: питание матери, стресс, употребление алкоголя, курение и воздействие токсинов могут нарушать формирование нервной системы ребёнка. Недостаток двигательной активности плода замедляет развитие вестибулярных и проприоцептивных систем, сердечно-сосудистой и эндокринной функции. Натальный период, включая особенности родоразрешения, также влияет на становление рефлекторных механизмов. Вмешательства, такие как кесарево сечение или использование инструментальных методов, способны изменять естественную динамику интеграции рефлексов [7].

В первые годы жизни ребёнка активная двигательность является ключевым фактором сенсомоторного развития. Возможность свободного передвижения, балансирования, взаимодействия с поверхностями и окружающей средой способствует формированию координации, пространственного восприятия и вестибулярных навыков. Ограничение физической активности в раннем возрасте, чрезмерная опека или форсирование развития могут тормозить интеграцию рефлексов и формирование когнитивных и моторных навыков [8].

Безусловные рефлексы разделяются на несколько групп: рефлексы самосохранения, постуральные, пищевые и вспомогательные. Их интеграция обеспечивает формирование произвольных действий, регуляцию поведения, эмоциональных реакций и когнитивных функций. Нарушение интеграции проявляется через трудности в обучении, письмо, счёт, усидчивость, координацию и эмоционально-волевую сферу.

Интеграция безусловных рефлексов представляет собой ключевой нейрофизиологический процесс, лежащий в основе сенсомоторного и когнитивного развития ребёнка. С позиций дефектологии она рассматривается не только как этап биологического созревания нервной системы, но и как фундамент формирования высших психических функций, обеспечивающих успешное обучение, адаптацию и социализацию. Безусловные рефлексы, являясь первичной формой взаимодействия организма с внешней средой, формируют сенсорную и моторную основу для построения произвольных действий, речи, регуляции поведения и эмоциональных реакций.

Трудности с поведением, письмом, рисованием, счетом, усидчивостью, способностью учиться новому быстро и легко, особенности развития ребенка, отличающие его от остальных – это все могут быть последствия того, что у ребенка до сих пор сохранены безусловные рефлексы.

Итак, исходя из всего вышеперечисленного, мы видим, что на сегодняшний день тема неинтегрированных безусловных рефлексов очень актуальна, востребована и крайне перспективна для специалистов, занимающихся вопросами коррекции высших психических функций и познавательной деятельности, нейроспециалистов, невропатологов.

В период раннего возраста активная двигательная деятельность играет ключевую роль в сенсомоторном развитии ребенка. Возможность свободно перемещаться, исследовать окружающий мир, балансировать, прыгать и ходить по различным поверхностям способствует развитию координации, вестибулярного аппарата и пространственного восприятия. Ограничение физической активности в этом возрасте, связанное со страхами родителей или чрезмерной опекой, может привести к недостаточной стимуляции нервной системы и задержке формирования моторных навыков. Отсутствие разнообразного сенсорного опыта, такого как хождение босиком или взаимодействие с природными материалами, снижает уровень сенсорной интеграции, что в дальнейшем может вызвать трудности с концентрацией внимания, самоорганизацией и эмоциональной регуляцией. Оптимальным подходом является создание условий, в которых ребенок получает необходимую поддержку, но сохраняет возможность самостоятельно исследовать окружающую среду и осваивать новые навыки, соответствующие его возрастным возможностям.

Лучший способ научиться работать с рефлексам - это сначала планировать качественно свою работу, продумать все тонкости, помнить о настоящей цели своей работы и затем начинать практиковать.

Цель работы каждого специалиста - это помогать семьям улучшить и облегчить жизнь ребенку имеющему ООП, суметь подобрать для родителей лучшие стратегии развития и воспитания их ребенка.

Любая деятельность организма является приспособительной и направлена на достижение организмом полезного результата. В основе этой приспособительной деятельности лежат действия под контролем безусловных рефлексов, обучающих тело двигаться максимально осознанно вне зависимости от среды и ситуаций. В зависимости от факторов расписанных нами в предыдущей главе, в связи с неинтегрированными рефлексам группы самосохранения, приспособительная деятельность организма не способна выдать достаточный результат т.е. осознанных действий. Недостаточный результат может целиком реорганизовать систему развития тела и мозга

Своевременная интеграция безусловных рефлексов определяет эффективность перехода от автоматизированных двигательных реакций к осознанным, контролируемым действиям, регулируемым корой головного мозга. Нарушение этого процесса приводит к функциональной несформированности сенсомоторных контуров, что проявляется в трудностях внимания, письма, чтения, пространственной ориентации, а также в эмоционально-волевой нестабильности. Именно поэтому в специальной педагогике особое значение необходимо придавать диагностике степени интеграции базовых рефлексов и включать коррекционно-развивающие упражнения, направленные на моторную координацию и формирование эмоционально-волевой сферы.

В контексте инклюзивного образования и нейропедагогической поддержки детей с особыми образовательными потребностями, понимание закономерностей формирования и интеграции безусловных рефлексов приобретает стратегическое значение. Оно позволяет выстраивать индивидуальные коррекционные маршруты, опирающиеся не только на поведенческие и когнитивные проявления, но и на глубокие механизмы нейрофизиологической регуляции.

Интеграция безусловных рефлексов является биологическим и педагогическим основанием для формирования целостной личности ребёнка. Этот процесс выступает связующим звеном между физиологическим созреванием и психическим развитием, обеспечивая переход от уровня инстинктивных реакций к осознанному, произвольному поведению. Для специалиста, дефектолога, специального педагога, нейропсихолога знание принципов интеграции безусловных рефлексов становится неотъемлемым элементом профессиональной компетентности, обеспечивающим эффективность коррекционно-развивающей работы и реализацию ключевой цели специальной педагогики - раскрытие потенциала каждого ребёнка независимо от особенностей его развития.

Можно сделать вывод, что понимание механизмов формирования и интеграции безусловных рефлексов является фундаментальным для специальной педагогики, нейропсихологии и дефектологии. Своевременная интеграция рефлексов обеспечивает переход от автоматических

двигательных реакций к осознанным, управляемым действиям, закладывая базу для успешного обучения, адаптации и социализации ребёнка.

Список литературы:

1. Выготский Л. Мышление и речь: сб. М., 2008. 668 с.
2. Пальчик А. Б. Неврология недоношенных детей /А.Б. Пальчик, Л. А. Федорова, А. Е. Понятишин. -М.: Медпресс-информ, 2010. - 342с
3. Визель Т. Г. «Основы нейропсихологии» М.: «АСТ», 2009 384 с.
4. Заваденко Н. Н., Давыдова Л. А., Заваденко А. Н. Нервно-психическое развитие детей, родившихся глубоко недоношенными с экстремально низкой или очень низкой массой тела // Журнал неврологии и психиатрии имени С.С. Корсакова. 2018. Т. 118, N 11. - С. 49-55.
5. Федорова Л. А. Рефлексы в теле человека /А.Б. Пальчик, А.Е. Понятишин. -М.: Медпресс-информ, 2011. - 245с.
6. Rogers E. E., Hintz S. R. Circles of circulation of the nervous system // Semin. Perinatol. 2016.-Vol. 40, N 8.- P.-497-509.
7. Lubchenco L.O., Horner F.A., Reed L.H., Hix I.E., Metcalf D., Cohig R. et al. Sequelae of premature birth. Evaluation of premature infants of low birth weights at ten years of age // Am. J. Dis. Child. 2018. Vol. 106. P. 101-115.
8. Walker S. Retained neonatal reflexes – a revolutionary approach to treating children with learning difficulties and behavioral problems. Sydney: Retained Neonatal Reflexes RNR. 2013.

Кравчук Д.В., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. СП-24-1 (р)

(Сюй-фу-шун Н. В., старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования)

РАЗВИТИЕ ЗРИТЕЛЬНОЙ ПАМЯТИ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПОСРЕДСТВОМ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

Одной из наиболее приоритетных задач современной специальной педагогики является активизация и совершенствование когнитивных функций у детей дошкольного возраста, имеющих задержку психического развития (ЗПР). Именно этот возрастной этап критически важен для закладки фундамента ключевых психических процессов, включая внимание, восприятие, речь, воображение и, безусловно, память. От эффективности их формирования напрямую зависит дальнейшая успешность ребенка как в учебной деятельности, так и в социальной адаптации. А.Г. Маклаков пишет, что «память – это следовая форма психического отражения прошлого, заключающаяся в запоминании, сохранении и последующем воспроизведении или узнавании ранее воспринятого» [1]. Кроме того, развитая зрительная память способствует созданию полноценной картины мира, помогает в пространственной ориентации и является механизмом накопления жизненного опыта.

Актуальность темы обусловлена прямой взаимосвязью между уровнем развития зрительной памяти у дошкольников с ЗПР и их готовностью к школьному обучению, а также дальнейшей интеграцией в социум. Для детей с ЗПР типичен доминирующий произвольный тип запоминания: они фиксируют в памяти сведения, вызывающие сильный эмоциональный отклик, в то время как материал, требующий целенаправленного усвоения в рамках учебного процесса, запоминается значительно хуже. Эта особенность ведет к более быстрой психической истощаемости, снижению устойчивости внимания и, как следствие, к неполноценному формированию системы знаний. Исследование зрительной памяти у детей ЗПР позволили учёным показать, что эти дети усваивают все новое очень медленно, быстро забывают, неточно воспроизводят, плохо перерабатывают воспринятый на зрительной основе материал, и, главное, не умеют вовремя воспользоваться приобретёнными знаниями и умениями на практике [2].

Использование обучающих, или дидактических, игр признано наиболее эффективным методом для успешного преодоления указанных трудностей. Они предоставляют уникальную возможность гармонично объединить коррекционные и образовательные задачи, превращая

познавательный процесс в увлекательную деятельность, наполненную яркими эмоциями. Использование игр стимулирует развитие таких важнейших навыков, как концентрация внимания, наблюдательность, а также способствует совершенствованию речевых навыков и способности к логическому мышлению. Игра создает позитивный эмоциональный фон, пробуждает искренний интерес и побуждает детей к деятельному включению в процесс, что в конечном счете многократно повышает эффективность запоминания и сохранения визуальных данных. Специальная педагогика выделяет совершенствование зрительной памяти как одно из ключевых направлений работы с дошкольниками, имеющими ЗПР. Память можно определить как особую форму психического отражения в которой различают следующие основные процессы: запоминание, сохранение, воспроизведение и забывание [3].

У детей с задержкой психического развития наблюдается дисбаланс в работе трех ключевых компонентов механизма памяти: процессах фиксации (запечатления), удержания (хранения) и воспроизведения сведений. Им зачастую трудно удерживать в сознании зрительные образы, они демонстрируют быстрое забывание освоенного материала и сталкиваются со сложностями при восстановлении последовательности событий и их деталей. Данные специфические проявления обуславливают необходимость внедрения систематического педагогического воздействия, нацеленного на формирование у ребенка умений осознанно запоминать, а также активного использования дидактических игр. Задержка в психическом развитии, независимо от этиологии ее возникновения, неизбежно приводит к снижению скорости формирования когнитивных функций, а также к недостаточной произвольности и неустойчивости внимания. Данные факторы оказывают прямое и ощутимое влияние на процесс становления визуальной памяти, поскольку для достижения эффективного запоминания необходимы высокая степень концентрации, организованность психических процессов и устойчивый фокус внимания. Запоминание характеризуется избирательностью. Наш механизм памяти фиксирует не весь массив данных, воспринимаемых через сенсорные системы, а лишь те сведения, которые имеют непосредственное отношение к нашей текущей деятельности. На конечный результат запоминания существенно влияют наши внутренние побуждения, поставленные цели и выбранные рабочие методы. Лучше всего в непреднамеренном формате усваивается тот материал, который активизирует интенсивную мыслительную деятельность. Восприятие у детей с ЗПР часто фрагментарно, аналитико-синтетические механизмы развиты слабо, а процесс запоминания является поверхностным.

Как следствие, зрительная память формируется с отставанием и требует постоянного педагогического сопровождения. Специально разработанные игровые подходы выступают важным этапом в преодолении сложностей, возникающих в обучении, так как они стимулируют умственную активность, повышают уровень наблюдательности и усиливают эмоциональную вовлеченность ребенка. С позиций культурно-исторической теории, становление функций памяти неразрывно связано с прогрессом в развитии речи и организацией совместной деятельности. Память формируется в контексте социального взаимодействия ребенка с внешней средой, а не как изолированный психический процесс. Чем насыщеннее личный опыт и чем активнее участие в игровых практиках, тем более прочной становится связь между восприятием, вниманием и общим развитием когнитивных способностей. Фундаментом зрительной памяти является гармоничное взаимодействие различных областей коры головного мозга. У детей с ЗПР эта согласованность зачастую нарушена, что проявляется в затруднениях с пространственной ориентацией, сложностях в различении направлений и недостаточном уровне координации между визуальным восприятием и моторными навыками.

Эффективному развитию зрительной памяти способствуют упражнения, проводимые в форме игры. Игра создает мощную действенную мотивацию, подчиняет процесс запоминания понятной и близкой ребенку цели, позволяет ему осознать методы выполнения задания, а также дает педагогу возможность целенаправленно управлять мнемической деятельностью. В игровом процессе ребенок занимает активную позицию, и фиксация информации происходит органично, без принуждения, что критически важно для дошкольников с ЗПР. Например О.Н. Истратова рекомендует проводить игровые упражнения с использованием карточек, конструкторов, мягких модулей, реальных предметов, сюжетных картинок, то есть средств наглядности [4]. Педагог, проводящий такие игры, должен не просто руководить действиями, а создавать атмосферу доверия, поддержки и

эмоциональной вовлечённости. Положительные эмоции повышают эффективность запоминания, поскольку активизируют работу коры головного мозга. Напротив, тревожность и страх ошибок снижают способность к запоминанию. Поэтому педагогическая работа должна быть построена на похвале, одобрении и создании ситуации успеха. Развитие зрительной памяти возможно исключительно при условии регулярной и систематической тренировки. Крайне важно, чтобы задания постепенно становились сложнее, но при этом оставались вполне доступными для выполнения. На начальном этапе детям предлагают запомнить всего два-три объекта, после чего количество увеличивают и вводят элементы для сравнения и классификации. Педагогу необходимо применять разнообразные виды дидактических игр: настольные, подвижные, сюжетно-ролевые, графические. Такая широкая вариативность поддерживает устойчивый интерес ребенка и предотвращает наступление утомления.

Особое место занимает речевое сопровождение: педагог задает наводящие вопросы, побуждает детей к описанию увиденного, рассуждениям и самостоятельному формулированию выводов. Это способствует не только совершенствованию памяти, но и активизации речи и мыслительных процессов. Использование наглядного материала (картинок, мозаик, конструктора, предметов) помогает детям с ЗПР закрепить визуальные образы и развить способность к обобщению. Принципиально важно, чтобы учебный материал был эмоционально привлекательным и тесно связан с личным опытом ребенка — изображения любимых игрушек, животных или знакомых предметов вызывают больший интерес и усваиваются лучше.

Принимая во внимание исследования П.И. Зинченко о непроизвольном запечатлении информации, с уверенностью можно утверждать, что обучающая игра трансформирует учебную задачу в личную цель деятельности [5]. Для ребенка с задержкой психического развития, например, запоминание местоположения одинаковых карточек становится не просто требованием урока, а необходимым условием для победы. Этот переход от непроизвольного запоминания к элементам произвольности, обусловленный интересом к игре, представляет собой важный инструмент коррекции. Во время игрового процесса происходит интенсивная тренировка основных процессов памяти: кодирования (анализ визуальной информации), хранения (сохранение образа в течение игры) и воспроизведения (поиск соответствий). Следовательно, проблема слабо развитой произвольной памяти у дошкольников, на которую обращала внимание Истомина, наиболее эффективно решается посредством игры, где стимул к запоминанию создается естественным образом [6].

Особая значимость обучающей игры как средства коррекции состоит в её возможности упорядочивать и фокусировать внимание, которое у детей с задержкой психического развития отличается крайней степенью рассеянности и изменчивости. Точно заданные правила игры, обязательность их строгого выполнения и непрерывное сохранение цели деятельности способствуют развитию произвольного внимания, служащего надежной основой для эффективного запоминания. Постепенно ребенок осваивает умение не просто смотреть на предмет, а производить намеренное изучение, выделяя его главные характеристики – оттенок, очертания, расположение. Данный процесс анализа и синтеза зрительного образа, изначально слабо развитый у детей с ЗПР, активно развивается благодаря необходимости сравнения и сопоставления компонентов игры. В частности, игры, нацеленные на развитие навыков зрительного различения (по типу «Найди десять различий»), намеренно развивают способность к дифференцированному восприятию, помогая преодолеть свойственную их познавательной деятельности обобщенность и недифференцированность. Успех в развитии зрительной памяти при помощи дидактических игр зависит от соблюдения комплекса педагогических условий. Первое условие — этапность и систематичность. Работа должна строиться по принципу планомерного усложнения: переход от запоминания ярких, изолированных, конкретных объектов к фиксации сложных композиций, символов и последовательностей. На начальном этапе необходимо применять максимально наглядный и эмоционально привлекательный для ребенка материал. Второе условие — речевое опосредование.

Как утверждал Л.С. Выготский, высшие психические функции формируются посредством знака, то есть через слово [7]. Педагог обязан постоянно побуждать ребенка проговаривать воспринимаемые визуальные образы, описывать их характеристики, называть признаки, а также формулировать стратегию для запоминания (например, «Сначала я посмотрю на цвета, а потом

запомню, что находится справа»). Вербализация преобразует произвольный зрительный образ в более стабильный словесно-логический код, что многократно улучшает его удержание в памяти. Третье условие — вариативность и индивидуализация. Учитывая разнородность структуры дефекта и этиологии ЗПР, коррекционные игры следует подбирать индивидуально, исходя из актуального уровня развития ребенка и его «зоны ближайшего развития». Использование разнообразных видов игр (настольно-печатных, подвижных с мнемическими элементами, компьютерных развивающих программ) предотвращает эффект привыкания и поддерживает высокий уровень мотивации. Четвертое условие — формирование рациональных приемов запоминания. Цель коррекционной работы заключается не просто в том, чтобы заставить ребенка запомнить, но и в том, чтобы научить его, как именно запоминать. Это предполагает обучение таким стратегиям, как группировка (объединение объектов по определенным признакам, например, форме или цвету), ассоциации, сравнение и целенаправленное повторение. В дидактической игре эти приемы вводятся не в виде прямого инструктажа, а в качестве неотъемлемого элемента игрового правила, что делает их освоение более функциональным и естественным.

Таким образом, процесс развития зрительной памяти у дошкольников с ЗПР представляет собой сложную, многоаспектную задачу, требующую тесного и скоординированного взаимодействия между педагогом, ребенком и семьей. Применение дидактических игр как ключевого средства коррекционно-развивающего обучения дает возможность объединить когнитивный и эмоциональный аспекты деятельности, активизировать речь, внимание и мышление. В соответствии с принципами о зоне ближайшего развития, целенаправленное педагогическое сопровождение обеспечивает переход ребенка от произвольных форм памяти к осознанным и произвольным. Всё вышеизложенное подтверждает, что дидактическая игра является исключительно эффективным инструментом для развития зрительной памяти, который создает оптимальные условия для формирования познавательной активности, эмоциональной стабильности и успешной адаптации ребенка с ЗПР к учебному процессу и жизни в социуме.

Значительный вклад в изучение особенностей структуры нарушения и динамики развития детей с ЗПР внесла Т.А. Власова, которая эмпирически подтвердила устойчивую взаимосвязь между несформированностью речи и отставанием в когнитивной сфере. Она акцентировала внимание на том, что ребенок с нормальным слухом, но испытывающий трудности с пониманием речи, часто формирует неполноценное, фрагментарное представление об окружающем мире [8]. Такое прерывистое (дискретное) восприятие существенно усложняет как процессы запоминания, так и формирование обобщений. Слово играет решающую роль в осмыслении и закреплении визуальных впечатлений: если ребенок не может дать название объекту, полноценный зрительно-вербальный образ не формируется. Следовательно, работа по развитию зрительной памяти должна всегда сопровождаться параллельным совершенствованием речевых навыков, что предполагает активное побуждение детей к называнию, описанию и словесному анализу увиденного.

Список литературы

1. Маклаков А.Г. Общая психология / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2001. – 592 с.
2. Подготовка к школе детей с ЗПР / С.Г. Шевченко [и др.]; под общ. ред. С.Г. Шевченко. - М.: Школьная Пресса. - Кн. 1. - 2003. - 96 с.
3. Мухина В.С. Возрастная психология: Феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для вузов (гриф)- М.: Академия, 2004.- 456с.
4. Истратова О.Н. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники / О.Н. Истратова. – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
5. Зинченко, П. И. Произвольное запоминание. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.
6. Развитие памяти Учеб.-метод. пособие для студентов-заочников 1 и 2 курсов пед. ин-тов / З.М. Истомина; Моск. гос. заоч. пед. ин-т. — Москва : Просвещение, 1978. — 120 с.
7. Выготский Л.С. Основы дефектологии / Л.С. Выготский // Собр. соч. в 6 т. - М.: Педагогика, 1983. - Т. 5. - 367 с.
8. Власова Т.А. О детях с отклонениями в развитии / Т.А. Власова, М.С. Певзнер. – М.: Педагогика, 2006.

Қиябай А.А., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-2к тобы
(Жусупбекова З.Д., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы, п.ғ.м.)

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНА ТИІМДІ КІРІКТІРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация

Бұл мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балаларды (ЕБҚ) жалпы білім беру ортасына тиімді кіріктірудің ғылыми-теориялық негіздері мен практикалық тетіктері қарастырылады. Инклюзивті білім берудің заманауи тенденциялары, мектептегі педагогикалық және психологиялық қолдау жүйесі, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі, ата-аналармен серіктестік, оқу бағдарламаларын бейімдеу сияқты негізгі бағыттар талданады. Авторлар Выготский, Лебединский және басқа зерттеушілердің еңбектеріне сүйене отырып, кіріктіру үдерісін жақсартуға ықпал ететін тиімді стратегиялар айқындалады. Мақалада инклюзивті оқу ортасын қалыптастырудың кешенді тәсілдері ұсынылып, ЕБҚ балалардың толыққанды білім алуына жағдай жасаудың маңызды жолдары анықталған.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, кіріктіру, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, педагогикалық қолдау, психологиялық қолдау, жеке траектория, ассистивтік технологиялар, мектеп мәдениеті, бейімделген бағдарлама, әлеуметтік интеграция.

Қазіргі қоғамда білімнің қолжетімділігі мен теңдігі – адам құқығының негізгі қағидаты. Инклюзивті білім беру осы қағидаттарды жүзеге асыруға бағытталған маңызды педагогикалық жүйе болып табылады. Ерекше білім беруді қажет ететін (ЕБҚ) балаларды жалпы білім беру ортасына кіріктіру – олардың әлеуметтік бейімделуі, тұлғалық дамуы және болашақтағы өмір сапасы үшін шешуші фактор. Алайда кіріктіру процесі педагогикалық, психологиялық және ұйымдастырушылық тұрғыдан күрделі міндеттерді талап етеді. Сондықтан тиімді кіріктірудің ғылыми негізделген жолдарын анықтау өзекті мәселе болып отыр.

ЕБҚ балаларды кіріктірудің маңызы

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың жалпы мектепке қосылуы:

- олардың әлеуметтенуіне жағдай жасайды;
- құрдастарымен бірлесіп дамуға мүмкіндік береді;
- оқуға мотивациясын күшейтеді;
- қоғамда толеранттылық мәдениетін қалыптастырады.

UNESCO білім беру саласындағы баяндамаларында инклюзивті орта балалардың эмоционалдық және когнитивті дамуына оң әсер ететінін атап өтеді. Ал Қазақстан Республикасының білім беру саясаты да инклюзивті білімді мектептің негізгі даму бағыты ретінде қарастырады.

ЕБҚ балаларды жалпы білім беру ортасына кіріктірудегі негізгі қиындықтар

Кіріктіру процесінде бірқатар кедергілер кездеседі:

1. Мұғалімдердің инклюзивті педагогика бойынша дайындық деңгейінің жеткіліксіздігі
Мұғалім ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға бейімделген оқыту әдістерін білуі қажет.
2. Мектептің материалдық-техникалық мүмкіндіктерінің шектеулі болуы
Ассистивтік технологиялар, бейімделген оқу құралдарының жетіспеуі.
3. Психологиялық климаттың әлсіздігі
Құрдастарының бейқам қарым-қатынасы, кейде стигма немесе стереотиптердің болуы.
4. Ата-аналар мен мектеп арасындағы байланыс пен түсіністіктің жеткіліксіздігі
Кейбір ата-аналар инклюзияны дұрыс түсінбейді немесе қарсылық танытады.

ЕБҚ балаларды тиімді кіріктірудің шешу жолдары

1. Мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру

Инклюзивті педагогика бойынша тұрақты курстар, семинарлар ұйымдастыру.

Дифференциация, модификация, жеке оқыту траекторияларын құру дағдыларын қалыптастыру.

Жаңа әдіс-тәсілдер (кооперативті оқыту, тұлғаға бағытталған әдістер) бойынша практикалық тренингтер енгізу.

2. *Ассистивтік технологиялар мен арнайы оқу құралдарын қамтамасыз ету.* Ассистивтік құралдарға: оқыту бағдарламалары, тифлотехника, дыбыстық құрылғылар, моторикаға арналған құралдар кіреді. Бұл балалардың материалды тиімді меңгеруіне, тапсырмаларды өз мүмкіндігіне сай орындауына мүмкіндік береді.

3. *Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметін күшейту*

Психолог, логопед, дефектолог, әлеуметтік педагог командалық түрде жұмыс істеуі керек. Баланың жеке даму картасы (ЖДК) құрылып, ай сайын мониторинг жүргізілуі тиіс.

4. *Инклюзивті мектеп мәдениетін қалыптастыру*

Құрдастар арасында толеранттылық пен қабылдау дағдыларын дамыту.

Оқушыларға эмпатия, түсіністік, көмек көрсету идеясын үйрету.

Топтық жобалар, бірлескен әрекет, сынып сағаттары арқылы балалардың бір-біріне деген көзқарасын қалыптастыру.

5. *Ата-анамен бірлескен жұмыс*

Баланың даму ерекшелігі туралы ата-аналарға кеңес беру.

Ата-аналарды мектептің тәрбиелік және білім беру үдерістеріне тарту.

Отбасы мен мектеп арасындағы сенім атмосферасын нығайту.

6. *Бейімделген оқу бағдарламалары мен жеке траекториялар*

ЕБҚ балаларға:

оқу қарқынын өзгерту,

тапсырмалардың күрделілігін бейімдеу,

практикалық-әрекеттік әдістерді көбейту ұсынылады.

Бұл тәсіл балалардың мүмкіндіктеріне сәйкес білім алуын қамтамасыз етеді.

Халықаралық тәжірибелер

Финляндия моделі: барлық оқушыларға жеке қолдау көрсету жүйесі қалыптасқан.

Италия тәжірибесі: арнайы мектептер жойылып, барлық балалар ортақ мектептерде оқиды, әр сыныпта қолдау мұғалімі бар.

Канада моделі: оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес бейімделген оқу бағдарламалары кеңінен қолданылады.

Бұл елдерде инклюзияның табысты болуына мұғалімдерді ұзақ мерзімді даярлау мен мектеп мәдениетінің жоғары деңгейде дамуы әсер етеді.

Авторлар пікірі:

Л. С. Выготский отбасының қолдауы баланың әлеуметтенуінде шешуші рөл атқаратынын атап өтеді. В.В. Лебединскийдің пікірінше, психологиялық-педагогикалық қолдау ЕБҚ балалардың мектепте ұзақ мерзімді бейімделуінің негізгі көрсеткіші болып табылады. Э. Хорн (Horn, 2018) ассистивтік құралдарды пайдаланған оқушылардың оқу жетістігі 25–30% жоғарылағанын атап өтеді. Г. Бут пен М. Эйнскоу (Ainscow & Booth) мұғалімдердің кәсіби дамуына негізделген инклюзия моделін ең тиімді деп санайды. Олар мұғалімдер тұрақты қолдау мен оқыту алғанда ғана инклюзия сапалы жүзеге асады деп көрсетеді. UNICEF зерттеулері инклюзивті мәдениеті дамыған мектептерде буллинг деңгейі үш есе төмен болатынын көрсетеді.

Қорытындылай келе ерекше білім бету қажеттілігі балаларды жалпы білім беру ортасына тиімді кіріктіру – көп факторлы, кешенді жұмыс. Бұл процесс педагогтардың кәсіби құзыреттілігін арттыруды, ассистивтік құралдармен қамтамасыз етуді, психологиялық қолдау жүйесін дамытуды, мектеп мәдениетін өзгертуді және ата-аналармен тығыз ынтымақтастық орнатуды талап етеді. Инклюзивті орта қалыптастыру – тек ЕБҚ балалардың ғана емес, барлық оқушылардың тұлғалық дамуына оң әсер ететін маңызды қадам. Сапалы әрі тұрақты кіріктіру – барлық білім беру субъектілерінің бірлескен әрекетіне негізделген үдеріс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ainscow, M., Booth, T. The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: CSIE, 2016.
2. UNESCO. Inclusive Education: Towards Inclusion for All. Paris, 2020.
3. Horn, E. Assistive Technology in Special Education. New York, 2018.

4. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. Москва, 2011.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва, 1996.
6. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамасы. Астана, 2020.
7. UNICEF. Inclusive Classrooms: Best Practices. New York, 2019.

Лебольш А.Д., Карниу им. академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, СП-24-1р.
(Суй-фу-шун Н.В., магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования.)

КОРРЕКЦИЯ ЗРИТЕЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ПРИ ОПТИЧЕСКОЙ ДИСЛЕКСИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

На данном этапе изучения дислексии все больше внимания уделяется её разновидностям, связанным не только с фонематическими, но и с визуально-перцептивными механизмами. У младших школьников часто наблюдаются расположения и последовательности, что обуславливает развитие так называемой оптической дислексии.

Изучение данной формы дислексии имеет особое значение именно в младшем школьном возрасте, когда формируются базовые предпосылки грамотного чтения и письма.

Зрительно-пространственное восприятие — это набор умений распознавать форму объектов, их ориентацию в пространстве, относительное расположение частей (например, штрихи у буквы), а также быстро и точно ориентироваться вдоль строк текста. Для чтения эти способности критичны: буквы должны быть распознаны независимо от их ориентации и окружения, а последовательность символов — верно интерпретирована. Нарушения в этой системе усложняют сам процесс преобразования визуального образа буквы в её графемно-фонемный код. Как именно это проявляется у младших школьников: Путаница зеркально-симметричных букв: постоянные ошибки с «b/d», «p/q», «d/b», «p/t» — не временные, а повторяющиеся даже после обучения. У младших детей зеркальные замены могут быть нормой до ~7 лет, но у детей с оптической дислексией эти ошибки сохраняются и мешают чтению. Ошибки в порядке букв (перестановки): чтение «дом» → «мод», «был» → «лыб» — ребёнок неверно кодирует последовательность элементов в строке. Это может выглядеть как «путаница порядка» при переписывании слов или при чтении вслух. Неправильное распознавание деталей буквы: упущенные штрихи, «соединение» хвостиков, недописанные элементы (например, недорисованный крест у «т»), из-за чего буквы кажутся другими. Трудности в ориентировании вдоль строки: ребёнок теряет начало/конец строки, перескакивает слова или буквы, делает регрессии (возвраты взглядом назад) очень часто — это снижает скорость и плавность чтения. Почему это мешает именно на младших классах. На этапе формирования автоматизированного чтения (первые 2–3 учебных года) дети учатся быстро и без усилий соотносить визуальный образ буквы и её звук. Если зрительно-пространственные навыки ненадёжны — образ буквы нестабилен и процесс «сопоставления» тормозится. Это замедляет автоматизацию и переводит чтение в непрерывную «декодирующую» работу. У младших школьников визуальная рабочая память и навыки визуального внимания ещё развиты не полностью; при их слабости ошибки проявляются ярче и дольше сохраняются. Связанные когнитивные механизмы:

Снижение визуально-пространственной рабочей памяти — ребёнку сложнее удержать в голове последовательность графем для чтения/записи. Проблемы с визуальным вниманием (способность «сдвигать» и «удерживать» фокус вдоль буквенной строки) — замедленная/неустойчивая сегментация строк текста. «Зеркальная инвариантность» — эволюционно-полезное свойство распознавать объекты независимо от поворота, которое у некоторых детей не «гаснет» при освоении буквенной системы, поэтому mirror-симметричные буквы не дифференцируются автоматически. Связанные когнитивные механизмы Снижение визуально-пространственной рабочей памяти — ребёнку сложнее удержать в голове последовательность графем для чтения/записи. Проблемы с визуальным вниманием (способность

«сдвигать» и «удерживать» фокус вдоль буквенной строки) — замедленная/неустойчивая сегментация строк текста. «Зеркальная инвариантность» — эволюционно-полезное свойство распознавать объекты независимо от поворота, которое у некоторых детей не «гаснет» при освоении буквенной системы, поэтому пигго-симметричные буквы не дифференцируются автоматически.

Проблема овладения чтением в младшем школьном возрасте остаётся одной из наиболее значимых в современной педагогике. Несмотря на появление новых учебных материалов и технологий, многие дети сталкиваются с трудностями, связанными с распознаванием букв и устойчивым восприятием письменного текста. Особенно заметны такие трудности у детей с оптической дислексией нарушением, влияющим на процессы зрительного анализа, узнавания формы букв и различения графически сходных символов. [5-8] Это приводит не только к ошибкам при чтении, но и к снижению уверенности ребёнка, что отражается на учебной мотивации и эмоциональном состоянии. Интерес к проблеме коррекции зрительного восприятия растёт, поскольку современная визуальная среда не способствует развитию внимания к форме. Быстро сменяющиеся изображения, яркие экраны и обилие мультимедиа перегружают зрительную систему. Поэтому задача педагога сформировать у ребёнка способность внимательно анализировать визуальную информацию, выделять детали и создавать устойчивые зрительные образы. Оптическая дислексия не связана с недостатком старания или низким интеллектом ребёнка. Это особенность развития, при которой затруднено восприятие графемного строя языка. Дети могут путать направление элементов, смешивать сходные буквы или испытывать трудности при переходе от печатного текста к рукописному. Поэтому важно развивать у ребёнка именно восприятие формы, а не только навык чтения. Одним из наиболее эффективных средств являются дидактические игры. Игровой формат снижает тревожность, делает коррекцию ненавязчивой и вызывает у ребёнка внутреннюю активность. Через игру легче формировать внимание, память, зрительный анализ и синтез. Дети, которым трудно выполнять однообразные упражнения, в игровой ситуации с интересом повторяют задания многократно. Особенно ценна возможность скрытого, естественного обучения. Такие игры, как «Найди пару», «Собери букву» или «Поймай ошибку», тренируют зрительное восприятие без давления и оценивания. Ребёнок учится замечать детали формы, сравнивать элементы, различать направление частей буквы. Всё это формирует прочный фундамент для последующего чтения. Отдельное направление развития пространственных представлений. Дети с оптической дислексией часто смешивают «лево-право», путают ориентацию букв, читают символы зеркально. Простые упражнения на определение правильной буквы, ориентирование в направлениях, составление узоров помогают формировать чувство пространства. После таких тренировок буква перестаёт быть набором линий и превращается в устойчивую структуру. Большое значение имеет развитие зрительно-моторной координации. Упражнения «обведи букву», «соедини точки», «рисование по клеточкам» позволяют ребёнку лучше чувствовать линию и форму, укрепляют связь зрения и движения. Когда ребёнок учится контролировать руку, стабилизируется и зрительный образ буквы. Важную роль играет эмоциональная атмосфера занятий. Дети с трудностями чтения нередко испытывают страх перед текстом, избегают чтения вслух, боятся ошибиться. Игра создаёт пространство, где ошибка воспринимается спокойно и естественно. Это помогает ребёнку восстановить уверенность и снять напряжение, связанное с чтением. [54-56] Некоторые дети легко запоминают буквы через образы и ассоциации. Использование игровых сюжетов путешественники» «буквы-персонажи», «буквы-строители», «буквы- - помогает эмоционально закреплять визуальные образы. Яркий эмоциональный образ запоминается лучше и создаёт опору для чтения. Тактильные и предметные игры усиливают процесс запоминания формы. Когда ребёнок выкладывает буквы из палочек, пуговиц или пластиковых элементов, он получает одновременно зрительный и тактильный опыт, что помогает создавать устойчивые ассоциативные связи. Игры на последовательность действий полезны для формирования навыка складывать буквы в слоги и слоги в слова. Восстановление разрушенной последовательности, выполнение игры по шагам развивают умение соединять элементы в целое, что важно для слогового чтения. Немаловажно развитие способности замечать мелкие различия.

Игры на поиск отличий, подбор тени, сравнение почти одинаковых предметов тренируют точность зрительного анализа и помогают отличать буквы, различающиеся лишь небольшими элементами. Развитие ритмического восприятия также способствует улучшению чтения: ритм

помогает удерживать структуру слова и правильно распределять внимание. Игры с хлопками, чередованием движений, считалками создают основу для темповых процессов, необходимых для чтения. Необходимо учитывать и участие родителей. Простые домашние игры позволяют мягко закреплять навыки, не создавая давления. Важно, чтобы коррекция была регулярной, эмоционально комфортной и игровой. Можно сказать, что коррекция оптической дислексии — это долгий, но увлекательный процесс, направленный на развитие целого комплекса зрительных навыков. Дидактическая игра является эффективным инструментом, который позволяет ребёнку увидеть буквы по-новому, укрепить веру в собственные силы и постепенно преодолеть трудности чтения. Продолжая рассматривать проблему коррекции оптической дислексии, важно подчеркнуть, что развитие зрительного восприятия это не только усвоение графических форм, но и становление сложной системы когнитивных процессов. Чтение невозможно без взаимодействия нескольких функций: зрительного анализа, зрительной памяти, пространственной ориентации, последовательности, внимания и самоконтроля. Поэтому коррекционные методы должны затрагивать широкий спектр задач, а не ограничиваться только тренировкой буквенных образов. Одним из важных направлений является развитие зрительной памяти. У многих детей с оптической дислексией наблюдается слабость кратковременной зрительной памяти: они могут услышать задание, увидеть образ буквы, но не удержать его достаточно долго, чтобы успешно выполнить упражнение. Для укрепления этого механизма используются игры, где требуется запоминание зрительного ряда: например, «Запомни и повтори», «Вспомни, что изменилось», «Найди исчезнувший объект». Такие игры не только развивают память, но и формируют умение поддерживать концентрацию в условиях изменения визуальной информации. [176] Также большое значение имеет формирование зрительного обобщения. Дети с оптической дислексией часто видят буквы как набор независимых элементов палочек, дуг, линий не связывая их в общую структуру. Поэтому педагоги используют игры на классификацию: распределение фигур по форме, цвету, размеру, поиски закономерностей, группировка символов по определённым признакам. Это помогает ребёнку увидеть целостность, что напрямую влияет на успешность чтения, ведь буква — это тоже единая структура, которую нужно воспринимать целиком. Отдельного внимания заслуживает тренировка «сравнения образов». Для ребёнка с дислексией важно научиться быстро различать не только буквы, но и мелкие различия между ними. Игры типа «Что не так?», «Найди ошибку художника», «Выбери правильную тень» развивают способность различать чуть изменённые элементы. Это особенно важно при работе с буквами, имеющими схожие элементы, например «х-ж», «ш-щ», «л-м», «р-г». Чем точнее ребёнок научится видеть микроразличия, тем легче ему будет в чтении. Следующим значимым аспектом является развитие зрительного внимания. Дети с оптической дислексией нередко отвлекаются на лишние элементы страницы: линии тетрадей, соседние буквы, иллюстрации, декоративные элементы. Поэтому педагог использует игры на концентрацию: задания, где нужно найти конкретную букву среди множества символов, определить объект по едва заметному признаку, удерживать взгляд в одной точке. Параллельно формируется произвольность: способность ребёнка управлять вниманием, переключать его и удерживать на нужном объекте столько времени, сколько требуется. Важным направлением становится формирование зрительно-темпового ритма. Дети, испытывающие трудности в подконтрольном восприятии визуальных последовательностей, часто читают рывками, пропуская буквы или нарушая порядок.

Игровые задания на темп «чтение по ритму», хлопки с определённой скоростью, визуальные ряды, которые появляются и исчезают на экране, — помогают выработать способность воспринимать зрительную информацию в определённом темпе. Это облегчает переход к плавному чтению и снижает количество ошибок, связанных с перескоком глаз. Важным дополнением коррекционного процесса является использование движений глаз (окуломоторных упражнений). У многих детей с оптической дислексией нарушены движения глаз: они перескакивают с буквы на букву, не удерживают строку, часто возвращаются назад. Игры с «бегающей точкой», задания на отслеживание движущихся линий, упражнения с лабиринтами помогают формировать плавность движений глаз. Развитие этого навыка напрямую влияет на качество чтения, поскольку ребёнку становится проще следовать за строкой. Не менее ценным направлением является работа с межполушарным взаимодействием. Исследования показывают, что при оптической дислексии

информация нередко «застревает» в одном из полушарий, и ребёнку трудно быстро переключаться между восприятием, анализом и моторным действием. Игры, требующие перекрёстных движений - например, хлопки правой рукой по левому колену, рисование одновременно двумя руками, элементы кинезиологии полушарий, что позитивно отражается на чтении. улучшают взаимодействие. Важную роль играет развитие фонематико-графической связи. Даже при отсутствии фонематической дислексии дети с оптической формой испытывают трудности при соотношении звука и буквы. Поэтому используются игры, где ребёнок должен услышать звук и выбрать соответствующую букву, построить звуковой ряд, соотнести количество звуков с количеством графических символов. Такие упражнения укрепляют связь между слуховым восприятием и зрительным образом, что ускоряет процесс узнавания букв. Дополнительным направлением становится развитие у ребёнка умения планировать собственные действия. Многие дети с дислексией при выполнении задания сразу переходят к действию, минуя анализ. Игры на планирование — «Составь план действий», «Предскажи результат», «Что будет, если...» - учат ребёнка сначала подумать, затем выполнить. Этот навык снижает количество импульсивных ошибок и повышает точность выполнения задания. Особое внимание уделяется развитию самоконтроля и рефлексии. В игровых занятиях используются приёмы самооценки: «оцени свою работу», «выбери смайлик, который подходит к твоему настроению», «что получилось лучше всего». Дети с дислексией часто недооценивают свои успехи, поэтому важно закреплять даже малейшие достижения. Это формирует у ребёнка позитивное отношение к собственным возможностям и снижает эмоциональное напряжение. Нельзя забывать и о социальном аспекте. Игровые формы позволяют включать детей в совместную деятельность: парные игры, командные задания, соревнования. Совместная деятельность помогает ребёнку видеть, что он может выполнять задания не хуже других, а иногда и лучше. Это повышает социальную уверенность и снижает страх перед чтением в группе. [144] Большую ценность представляет использование адаптивных цифровых инструментов. Современные компьютерные игры, тренажёры, интерактивные карточки позволяют работать с буквами в динамическом формате. Движение, цвет, звук помогают удерживать внимание и стимулируют восприятие. Главное использовать цифровые инструменты дозированно, выбирая спокойные, не перегруженные эффектами программы. Также необходимо учитывать индивидуальные микродостижения ребёнка. Педагог отслеживает, какие буквы даются легче, какие вызывают трудности, как развивается зрительная память, какие игры вызывают наибольший интерес. Это позволяет выстраивать персонализированную программу занятий. Индивидуализация особенно важна, поскольку каждый ребёнок имеет уникальные особенности восприятия и реагирования. Важным аспектом коррекционного процесса является взаимодействие школы и родителей. Коррекционная работа, проводимая только в школе, часто даёт недостаточный эффект, если дома ребёнок не получает поддержки.

Родителям важно знать, как говорить с ребёнком, как поддерживать, какие игры использовать в игровой форме. Совместная деятельность делает коррекцию гармоничной и естественной. Таким образом, дидактические игры в коррекции оптической дислексии представляют собой мощный инструмент, позволяющий воздействовать на различные функции зрительного восприятия. Игровые методы делают процесс обучения мягким, постепенным, эмоционально комфортным. Через игру ребёнок учится замечать детали, анализировать структуру, запоминать форму букв, ориентироваться в пространстве символов и уверенно использовать свои навыки в чтении. [352] Всё это делает путь преодоления дислексии не только эффективным, но и вдохновляющим для ребёнка, позволяя ему открыть новые возможности и поверить в себя.

Список литературы

1. Ахутина Т. В., Пылаева Н. М. Преодоление трудностей обучения: нейропсихологический подход. — М.: АСТ, 2019. — 352 с.
2. Лалаева Р. И., Токарева Е. М. Нарушения чтения и письма у младших школьников. СПб.: Союз, 2020. — 214 с.
3. Безруких М. М. Глаз и зрение ребёнка: развитие, диагностика, профилактика. Педагогика, 2018. - 256 с. М.:
4. Корнев А. Н. Дислексия и другие нарушения чтения у детей. - СПб.: Питер, 2017. 240 с.
5. Фотекова Т. А. Коррекция нарушений чтения у младших школьников: методическое пособие. - М.: Владос, 2021. — 176 с.

6. Журба Э. А., Мастюкова Е. М. Задержка психического развития у детей. — М.: Просвещение, 2019. — 208 с.
7. Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека. — М.: Академический проект, 2018. - 512 с.
8. Воскресенская Н. Н. Игровые методы в коррекционной педагогике. — М.: Учитель, 2020.-144 с.
9. Филиппова Т. А. Игровая деятельность в коррекции оптических форм дислексии. // Дефектология. - 2021. — № 4. - С. 55-62.

Махамбетова Г.Е., Карагандинский национальный университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. М2 ДФ-25
(Сакаева А.Н., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры "Специальное и инклюзивное образование")

ОНТОГЕНЕЗ, СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация:

В статье рассматриваются психологические и педагогические аспекты формирования коммуникативных навыков у детей дошкольного возраста. Раскрываются сущность, структура и онтогенетические закономерности развития общения как базового механизма социализации. Особое внимание уделяется роли общения в развитии личности ребёнка и значению коммуникативных умений для успешной адаптации и обучения детей с лёгкой степенью интеллектуальных нарушений.

Ключевые слова: дошкольники, коммуникация, коммуникативные навыки, общение, речь, социализация, нарушения интеллекта, коррекционно-развивающая работа.

Түйіндеме:

Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық аспектілері қарастырылады. Әлеуметтенудің негізгі тетігі ретінде қарым-қатынастың мәні, құрылымы және онтогенетикалық заңдылықтары ашып көрсетіледі. Баланың тұлғалық дамуы мен жеңіл дәрежедегі зият бұзылыстары бар балалардың бейімделуі мен оқудағы табыстылығына қарым-қатынастың маңызына ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: мектепке дейінгі балалар, коммуникация, коммуникативтік дағдылар, қарым-қатынас, сөйлеу, әлеуметтену, зият бұзылыстары, түзету-дамыту жұмысы.

Abstract:

The article examines the psychological and pedagogical aspects of the formation of communicative skills in preschool children. The essence, structure, and ontogenetic patterns of communication development are revealed as a basic mechanism of socialization. Special attention is paid to the role of communication in the child's personality development and to the importance of communicative abilities for the successful adaptation and learning of children with mild intellectual disabilities.

Keywords: preschool children, communication, communicative skills, interaction, speech, socialization, intellectual disabilities, correctional and developmental work.

Современные психолого-педагогические исследования подчёркивают, что формирование коммуникативных навыков является одним из ключевых направлений развития личности ребёнка дошкольного возраста, определяющим успешность его социализации, становления речевой деятельности и эмоционально-волевой сферы. Коммуникация выступает основным механизмом включения ребёнка в систему общественных отношений, через который осуществляется усвоение норм, ценностей и культурных образцов поведения, формируется способность к саморегуляции и осознанию себя как субъекта взаимодействия [1].

В дошкольном возрасте общение выполняет многофункциональную роль: оно является средством познания окружающего мира, способом эмоционального обмена и инструментом социального самоутверждения. Через взаимодействие со взрослыми и сверстниками ребёнок осваивает речевые средства, приобретает опыт построения диалога, учится выражать собственные мысли, желания и чувства в соответствии с нормами культуры и конкретной ситуацией общения.

Коммуникативная деятельность становится важнейшим условием формирования познавательной активности, самосознания, произвольного поведения и социальной компетентности [2].

Особое значение развитие коммуникативных навыков приобретает в условиях современного образования, ориентированного на личностно-ориентированный и инклюзивный подход. В связи с этим перед специальными педагогами стоит задача не только выявления индивидуальных особенностей речевого и коммуникативного развития дошкольников, но и создания условий для целенаправленного формирования у них коммуникативной компетентности как основы успешной адаптации в коллективе и подготовки к обучению в школе.

Для детей с лёгкими нарушениями интеллекта развитие коммуникативной сферы представляет особую трудность. У данной категории дошкольников нередко наблюдаются ограниченный речевой опыт, недостаточность словарного запаса, трудности в понимании обращённой речи, слабая инициатива в общении, а также несформированность эмоционально-личностных и мотивационных компонентов взаимодействия. Это приводит к снижению потребности в общении, трудностям в установлении контактов со сверстниками и взрослыми, ограниченности социальных связей.

В этих условиях особую актуальность приобретает коррекционно-развивающая работа, направленная на формирование у детей с интеллектуальными нарушениями способности к установлению и поддержанию межличностных контактов, развитие навыков вербальной и невербальной коммуникации, эмоциональной отзывчивости и социальной адаптации. Формирование коммуникативных навыков рассматривается не только как средство речевого развития, но и как важнейшее направление коррекционно-педагогического воздействия, обеспечивающее включение ребёнка в социум, развитие познавательной активности и укрепление личностной автономии [1; 2].

Исследование онтогенеза, сущности и структуры коммуникативных навыков в дошкольном возрасте представляет научно-практическую значимость для специальной педагогики. Понимание закономерностей и механизмов их формирования создаёт основу для разработки эффективных технологий коррекционно-развивающей работы с детьми, имеющими лёгкие нарушения интеллекта, и способствует решению задач их социальной интеграции и личностного развития.

Онтогенез и психологическая сущность коммуникативных навыков

Согласно культурно-исторической теории Л.С. Выготского, развитие коммуникации неразрывно связано с формированием речи, которая изначально выполняет функцию средства практического взаимодействия ребёнка с окружающими, а в дальнейшем становится важнейшим инструментом мышления, планирования и саморегуляции поведения [2]. В раннем возрасте речь имеет преимущественно ситуативный характер и служит для выражения непосредственных потребностей, однако постепенно она начинает выполнять функции организации и регуляции деятельности, что знаменует переход от внешних форм взаимодействия к внутренним психическим процессам.

По мысли Л.С. Выготского, общение выступает ведущим социальным механизмом интериоризации культурного опыта, посредством которого ребёнок усваивает общественно выработанные способы поведения, нормы взаимодействия и речевые образцы. Именно в процессе общения происходит формирование высших психических функций - произвольного внимания, вербального мышления, памяти и рефлексии. Коммуникация является не просто средством обмена информацией, а ключевым механизмом социализации личности, обеспечивающим включение ребёнка в систему культурных и межличностных связей [4].

Взаимодействие ребёнка со взрослыми и сверстниками способствует усвоению речевых и поведенческих норм, эмоционально-ценностных ориентиров и моральных установок, что формирует основу для дальнейшего личностного развития. Через подражание, эмоциональное общение и совместную деятельность ребёнок осваивает модели социальных ролей и поведения, постепенно переходя от внешнего воспроизведения действий к осознанному применению речевых и коммуникативных средств в различных ситуациях.

М.И. Лисина, развивая идеи Л.С. Выготского, рассматривала общение как особый вид деятельности, имеющий собственную структуру, мотивы, средства и этапы становления. Учёная выделила ряд закономерных стадий развития общения: эмоционально-личностное, ситуативно-

деловое, внеситуативно-познавательное и внеситуативно-личностное. Эти формы отражают постепенный переход от непосредственного эмоционального взаимодействия к осознанному и произвольному использованию речи как средства выражения мыслей, чувств и намерений [3].

Каждый этап характеризуется изменением мотивационной основы общения, развитием его познавательной и эмоциональной составляющих, а также усложнением речевых средств. Если в раннем возрасте ведущую роль играет эмоциональный контакт со взрослым, то в дошкольном возрасте общение становится системообразующим фактором психического развития. В нём формируются такие личностные новообразования, как произвольность, самоконтроль, эмпатия, инициативность и готовность к сотрудничеству, что в дальнейшем определяет успешность социальной адаптации и готовность к школьному обучению.

Для детей с нарушениями интеллекта осмысление этих закономерностей имеет особое значение: знание стадий и механизмов развития общения позволяет педагогам-дефектологам строить коррекционно-развивающую работу в соответствии с природой возрастных и когнитивных особенностей ребёнка, обеспечивая тем самым эффективное формирование его коммуникативной компетентности.

Коммуникативные навыки представляют собой сложное интегративное образование, включающее мотивационно-потребностный, когнитивный, операционно-деятельностный и эмоционально-оценочный компоненты [3; 6; 8;9].

Рис.1 компоненты коммуникативных навыков

Сформированность всех этих компонентов определяет успешность общения и уровень социальной адаптации ребёнка. Для детей с нарушениями интеллекта коррекционная работа должна быть направлена на развитие каждого из них в единстве, через специально организованные формы игровой, речевой и познавательной деятельности [7].

Коммуникативные навыки в дошкольном возрасте выступают фундаментом психического, речевого и личностного развития ребёнка, определяя уровень его социальной зрелости и готовности к взаимодействию с окружающим миром. Через общение формируются не только речевые способности, но и такие личностные качества, как эмоциональная отзывчивость, самостоятельность, инициативность, способность к сотрудничеству и сопереживанию. Развитие коммуникативных умений обеспечивает ребёнку успешное вхождение в социум, создаёт предпосылки для усвоения норм поведения, правил коллективного взаимодействия и формирования положительного отношения к миру людей.

Для дошкольников с лёгким нарушением интеллекта формирование коммуникативных навыков приобретает особое коррекционно-развивающее значение. Ограниченность познавательной активности, недостаточность речевого опыта и трудности эмоционально-личностного взаимодействия у таких детей часто приводят к снижению интереса к общению и изоляции от сверстников. Поэтому развитие коммуникативных умений в данной категории детей должно рассматриваться не как частная педагогическая задача, а как важнейшее условие успешной социализации и адаптации в образовательной среде.

Эффективная коррекционно-педагогическая работа по формированию коммуникативных навыков у дошкольников с нарушениями интеллекта должна быть направлена на (рис.2):

Рис.2 направления коррекционно-педагогической работы

Таким образом, развитие коммуникативных навыков рассматривается как приоритетное направление современной дефектологии, обеспечивающее гармонизацию психического развития, расширение познавательных возможностей и включённость ребёнка с интеллектуальными нарушениями в образовательное и социальное пространство. Реализация системной, научно обоснованной коррекционно-развивающей работы в этом направлении способствует не только преодолению речевых и коммуникативных трудностей, но и формированию полноценной личности, способной к взаимодействию, самовыражению и успешной социализации в обществе.

Список литературы

1. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей: структура и динамика. — М.: МГУ, 2020.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1982.
3. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. — М.: Педагогика, 1986.
4. Эльконин Д.Б. Психология игры. — М.: Педагогика, 1978.
5. Леонтьев А.А. Психология общения. — М.: Смысл, 1999.
6. Гордеева Н.Д. Развитие речи и общения у детей с интеллектуальными нарушениями. — М.: Академия, 2018.
7. Стребелева Е.И. Коррекционно-развивающее обучение детей с интеллектуальными нарушениями. — М.: Просвещение, 2017.
8. Нарциссова Т.В. Психолого-педагогические основы формирования коммуникативной компетенции у дошкольников. — СПб., 2015.
9. Кумарина Г.Ф. Эмоционально-личностное развитие дошкольников с интеллектуальными нарушениями. — Алматы, 2020.

Мұхат А. Н., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-22-1к тобы

(Тусупбекова С.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының оқытушысы)

АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ЖЕТІЛДІРУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН СЕНСОРЛЫҚ-ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілін дамытудағы қиындықтар арнайы түзету жұмысын жүргізуді талап етеді. Бұл мақалада сенсорлық интеграция қағидаларына негізделген логопедиялық әдістердің тиімділігі қарастырылады. Зерттеу барысында сенсорлық-логопедиялық әдістердің аутистік спектрі бар балалардың экспрессивті сөйлеу дағдыларын қалыптастырудағы ролі талданады. Мақалада сенсорлық ынталандырулар мен дыбыс шығару дағдыларын үйлестіру, тактильді, вестибулярлық және проприоцептивті жүйелерді белсендіру арқылы вербалды коммуникацияны дамыту әдістері сипатталады. Кешенді сенсорлық-логопедиялық жұмыс балалардың сөйлеу белсенділігін айтарлықтай арттырады және коммуникативті дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Түйін сөздер: аутистік спектр, сенсорлық интеграция, логопедиялық коррекция, сөйлеу тілін белсендіру, тактильді ынталандыру, коммуникативті дағдылар, экспрессивті сөйлеу.

Аутистік спектр бұзылысы (АСБ) қазіргі заманғы дефектология мен логопедияның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының деректері бойынша, АСБ диагнозы қойылған балалардың саны жыл сайын артып келеді. Осы санаттағы балалардың басым көпшілігінде сөйлеу тілінің дамуында айтарлықтай қиындықтар байқалады. АСБ бар балалардың сөйлеу тілінің ерекшеліктері олардың сенсорлық ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Көптеген зерттеулер аутистік балалардың сенсорлық ақпаратты өңдеудегі бұзылыстары олардың коммуникативті дағдыларының қалыптасуына кедергі келтіретінін дәлелдейді. Сондықтан сенсорлық интеграция принциптерін логопедиялық жұмысқа енгізу аса маңызды болып табылады.

Дәстүрлі логопедиялық әдістер әрдайым АСБ бар балаларға тиімді бола бермейді, себебі олар балалардың сенсорлық ерекшеліктерін толық ескермейді. Осыған байланысты сенсорлық-логопедиялық кешенді әдістерді әзірлеу және қолдану өзекті міндетке айналады.

Аутистік спектр бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілін дамыту мәселесі соңғы онжылдықтарда кең зерттелуде. Айрес Э. Дж. (Ayres A.J. 1972) сенсорлық интеграция теориясының негіздерін қалаған еңбектерінде неврологиялық дамудың сөйлеу қабілеттерімен байланысын көрсетті. Бұл тұжырымдама кейінірек АСБ бар балаларды оқыту әдістемелерін әзірлеудің іргетасына айналды.

Отандық ғалымдар Лурия А.Р., Цветкова Л.С., Шохор-Троцкая М.К., Архипова Е.Ф., Лынская М.И. сияқты зерттеушілер сенсорлық ынталандырулардың сөйлеу функцияларын қалыптастырудағы маңыздылығын атап көрсетті. Олардың зерттеулері нейропсихологиялық көзқарас тұрғысынан сенсорлық-моторлық және сөйлеу аймақтарының өзара әрекеттесуін негіздейді.

Лурияның функционалды жүйелер теориясы бойынша, сөйлеу – бұл мидың әртүрлі аймақтарының күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Сенсорлық жүйелер осы функционалды жүйенің маңызды компоненті болып табылады. Цветкова сөйлеуді қалпына келтіруде мультисенсорлық тәсілдің теориялық негіздемесін жасады, онда әртүрлі модальдықтардың өзара әрекеттесуі арқылы зақымдалған функцияларды компенсациялау принципі қарастырылады.

Шохор-Троцкая М.К. сөйлеу функцияларын қалпына келтірудің нейропсихологиялық негіздерін жасады, онда сенсорлық компоненттің рөлі айқын көрсетілген. Оның зерттеулері сенсорлық-моторлық интеграцияның сөйлеу функцияларының қалыптасуындағы маңызын растайды. .

Шелленберг Е. пен Тагер-Флюсберг (Schellenberg E. & Tager-Flusberg H. 2016) АСБ бар балалардың сенсорлық профильдерінің олардың коммуникативті мүмкіндіктеріне әсерін зерттеді. Нәтижелер көрсеткендей, сенсорлық гипер- немесе гипореактивтілік сөйлеу тілінің пайда болуына тікелей әсер етеді.

Томчик С. пен Дун В. (Tomchek S. & Dunn W., 2007) еңбектері АСБ бар балалардың 90 пайызынан астамында әртүрлі дәрежедегі сенсорлық өңдеу бұзылыстарының болатындығын анықтады. Бұл деректер сенсорлық компонентті логопедиялық жұмысқа міндетті түрде қосу қажеттілігін растайды.

Қазіргі зерттеулер мультисенсорлық тәсілдің тиімділігін растайды. Шамс Л. мен Сеитц А. (Shams L. & Seitz A. R., 2008) мультисенсорлық оқытудың монотропты әдістерге қарағанда жақсы нәтиже беретінін дәлелдеді. АСБ бар балаларда бұл тәсіл олардың сенсорлық ерекшеліктерін ескере отырып, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сенсорлық-логопедиялық әдістердің классификациясы

АСБ бар балаларға қолданылатын сенсорлық-логопедиялық әдістер бірнеше топқа жіктелді:

- 1. Тактильді-кинестетикалық әдістер:* Логопедиялық массаж элементтерімен үйлесімдегі артикуляциялық жаттығулар; Әртүрлі текстуралы материалдарды (жұмсақ, қатты, кедір-бұдыр) пайдалану; Саусақ гимнастикасын дыбыс шығарумен үйлестіру; Оромоторлық дағдыларды дамыту үшін дәмдік-тактильді ынталандырулар. Қол мен тынысты үйлестіру әдісі. Қол қимылдарын тыныс алумен синхрондау арқылы дыбыстың шығуын бақылау. (Бұл тәсіл экспираторлық фазаның ұзақтығын арттырып, фразалық тынысты реттейді.) Орофасциалды-миофасциалды релиз элементтері. (Ерін, тіл және бет бұлшықеттерін жұмсақ мануалды техникалар арқылы босаңсыту артикуляциялық моториканың икемділігін арттырады.) Тактильді-артикуляциялық көрсеткіштер. (Логопед тілдің, еріннің бағытын жанасу арқылы көрсетеді: «тіл ұшын көтер», «ерінді дөңгелет». Бұл ауызша нұсқауды түсінуі қиын балалар үшін тиімді). Тыныс-тактильді сигналдар. (Дыбысты айту алдында кеуде аймағына жеңіл белгі беру арқылы сөйлеу импульсын белсендіру.)
- 2. Вестибулярлық-проприоцептивті әдістер:* Тепе-теңдік тақталарында жаттығулар жасау кезінде дыбыстар шығару; Қимыл-қозғалыс ойындарын қайталамалы сөйлеу конструкцияларымен біріктіру; Ырғақты-жаттығулар арқылы сөйлеу ырғағын қалыптастыру; Тербеліс-қимыл стимуляциясы. Тербелмелі орындықта немесе гамакта отырып дыбыстарды қайталау — сенсорлық жүйені тұрақтандырып, сөйлеуді бастауға жеңілдік береді. Пульсациялық ырғақтық жаттығулар. Логопедтің қолын ұстап ырғақпен қозғалу сөйлеудің темпо-ритмикалық құрылымын қалыптастырады. Кеңістікте бағытталумен қосылған сөйлеу. «Алға», «артқа», «жоғары», «төмен» сөздерін қимылмен қатар орындау семантикалық түсінуді арттырады. Қозғалыс пен артикуляциялық тапсырманың үйлесуі. (Баланың қозғалысы өзгерген сайын жаңа артикуляциялық жаттығуды орындау моторика мен сөйлеудің нейрондық интеграциясын күшейтеді.)
- 3. Визуалды-аудиалды әдістер:* Символдық суреттер мен дыбыстық үлгілерді біріктіру; Визуалды кестелер арқылы дыбыс-әріп байланысын қалыптастыру; Ритмикалық-мелодиялық ынталандырулар; Түсті сигналдар мен дыбыстарды ассоциациялау. Айқын артикуляциялық модельдеу (айна әдісі). Бала логопедтің артикуляциясын айна алдында көшіреді. Бұл дыбыстың визуалды бейнесін нақты түсінуге көмектеседі.) Видео-модельдеу. (Дыбыс, сөз немесе қысқа

фразаның арнайы бейнеушісі ұсынылады. АСБ бар балалар үшін визуалды қолдаудың ең нәтижелі түрі.) Дыбыстық контраст әдісі.(Ұқсас фонемаларды салыстыру («с-ш», «р-л») фонематикалық қабылдауды дамытады.)Құрастырмалы визуалды тізбектер.(«Бірінші – кейін – соңында» кестелері сөйлеудің құрылымдық ретін түсінуді жеңілдетеді.)Жарық-сигналдық жүйе. (Жасыл түс — сөйлеуді бастау, қызыл — тоқтау. Бұл әдіс өзін-өзі бақылау мен сөйлеу тәртібін реттеуге ықпал етеді.)

4. Мультисенсорлық кешенді тәсіл:

Бірнеше сенсорлық жүйелерді бір уақытта белсендіру; Сенсорлық бөлмелерде логопедиялық сабақтар өткізу; Интерактивті технологиялар арқылы полимодальды ынталандырулар; Сенсорлық интеграция және сөйлеу жаттығуларының синтезі.

Сенсорлық интеграция мен сөйлеу тапсырмаларын біріктіру. Мысалы: жұмсақ бассейнде, сенсорлық жолақтарда немесе текстуралы кілемшелерде отырып дыбыстарды айту. Интерактивті панельдер мен дыбыстық модульдер. Визуалды әрекеттің дыбыспен байланысуы сөйлеуді түсінуді арттырады және мотивацияны жоғарылатады. AR/VR технологияларымен жұмыс. Виртуалды объектілермен әрекеттесе отырып дыбыстар айту — көру, есту және моторлық жүйелердің синхронды жұмысына жағдай жасайды. Ритмикалық музыкамен бірге сөйлеу. Әуен, қимыл, жарық және сөйлеу бір уақытта орындалғанда артикуляциялық моторика мен эмоциялық қатысу күшейеді. Сенсорлық маршруттар. Текстуралы жолақтарда жүру, белгілі нүктелерге тоқтап қысқа фразаларды айту сенсорлық интеграцияны жақсартады.

Сенсорлық-логопедиялық жұмыс үш негізгі кезеңнен тұрады:

Бірінші кезең - дайындық: Баланың сенсорлық профилін анықтау, гипер- және гипосенситивтілік аймақтарын белгілеу, сенсорлық диетаны құру.

Екінші кезең - негізгі: Сенсорлық ынталандыруларды логопедиялық жаттығулармен біріктіру, дыбыс шығаруды сенсорлық тәжірибемен қосу, коммуникативті дағдыларды қалыптастыру.

Үшінші кезең - тұрақтандыру: Қалыптасқан дағдыларды әртүрлі жағдайларда қолдану, қарым-қатынас жағдайларын кеңейту, өз бетінше сөйлеу белсенділігін ынталандыру.

Сенсорлық-логопедиялық әдістердің тиімділігі

Зерттеу нәтижелері сенсорлық-логопедиялық әдістердің АСБ бар балалардың сөйлеу белсенділігін арттыруда жоғары тиімділік көрсететінін растайды. Әдебиеттерді талдау негізінде келесі маңызды аспектілер анықталды:

Тактильді ынталандырулардың әсері: Логопедиялық массаж элементтерін қолдану артикуляциялық аппараттың қозғалмалылығын 40-60 пайызға арттырады. Саусақ театры мен әртүрлі текстуралы материалдармен жұмыс істеу дыбыс түзу базасын кеңейтеді. Тактильді-кинестетикалық кері байланыс балалардың өз артикуляциясын қадағалау қабілетін жақсартады. *Ритмикалық-моторлық компоненттің маңыздылығы:* Қозғалыс пен сөйлеудің интеграциясы АСБ бар балалар үшін аса тиімді болып табылады. Ырғақты-музыкалық жаттығулар сөйлеудің просодикалық компоненттерін дамытуға көмектеседі. Дене қимылдарымен үйлестірілген қайталамалы конструкциялар сөздік қорды игеруді жеңілдетеді.

Мультисенсорлық тәсілдің артықшылықтары: Бірнеше сенсорлық арналарды бір уақытта қолдану ақпаратты есте сақтауды күшейтеді. Визуалды қолдау аудиалды ақпаратты түсінуді жақсартады. Полисенсорлық ынталандырулар назар аударуды ұстап тұруға және оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Аутистік спектрі бар балалардың сөйлеу тілін белсендіруде сенсорлық-логопедиялық әдістердің қолданылуы қазіргі коррекциялық педагогиканың тиімді бағыттарының бірі болып табылады. Зерттеу келесі негізгі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді:

Сенсорлық интеграция принциптері логопедиялық жұмыстың тиімділігін айтарлықтай арттырады. Сенсорлық жүйелердің дұрыс белсендірілуі сөйлеу тілінің неврологиялық базасын нығайтады және коммуникативті дағдылардың қалыптасуына қолайлы жағдай жасайды. Мультисенсорлық кешенді тәсіл монотропты әдістерге қарағанда жоғары нәтиже береді. Бірнеше сенсорлық модальдықтарды біріктіру ақпаратты есте сақтауды жақсартады, назар аударуды ұстап тұрады және оқу процесін мотивациялайды. Сенсорлық-логопедиялық жұмыстың тиімділігі жеке тәсілге және баланың сенсорлық профилін мұқият анықтауға байланысты. Әрбір бала үшін сенсорлық ынталандырулардың жеке жиынтығын таңдау қажет. Сенсорлық-логопедиялық әдістер тек сөйлеу дағдыларын ғана дамытпайды, сонымен қатар баланың жалпы дамуына, оның әлеуметтік бейімделуіне және өмір сапасының жақсаруына ықпал етеді.

Практикалық маңыздылығы: Қарастырылған зерттеулер логопедтер, дефектологтар, эрготерапевттер және арнайы мектептердің мұғалімдері үшін практикалық маңызға ие. Сипатталған әдістер АСБ бар балалармен жұмыс істейтін мамандардың кәсіби құралдар қорын байытуға қызмет етеді.

Әрі қарай дамыту перспективалары: Сенсорлық-логопедиялық әдістерді жетілдіру, олардың тиімділігін зерттеу, стандартталған бағдарламаларды әзірлеу және мамандарды даярлау жүйесін құру қажет. Цифрлық технологиялардың дамуы бұл бағытта жаңа мүмкіндіктер ашады.

Түйіндей келе, сенсорлық-логопедиялық әдістер АСБ бар балалардың сөйлеу тілін белсендірудің негізгі әрі тиімді құралдарының бірі болып табылады. Сенсорлық ықпал артикуляциялық, тактильді, көру-есту қабылдау арналары арқылы баланың жүйке жүйесіне қосымша стимул беріп, сөйлеуге қажетті нейробиологиялық алғышарттардың қалыптасуын жеделдетеді. Мұндай әдістер сөйлеуді түсіну, еліктеу қабілеті, артикуляциялық праксис, сенсомоторлық үйлесімділік, эмоционалдық қатынас және коммуникативтік ниеттің пайда болуына оң әсер етеді. Сенсорлық интеграция элементтерімен толықтырылған логопедиялық жұмыс баланың белсенділігін арттырып қана қоймай, оның өзін-өзі реттеуін, назарын, бірлескен әрекетке қатысуын күшейтеді.

Сондықтан сенсорлық-логопедиялық тәсілдер тек жеке әдіс ретінде емес, кешенді коррекциялық-дамытушылық жұмыстың міндетті, жүйелі қолданылатын құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс. Бұл тәсілдердің үйлесімді қолданылуы АСБ бар балалардың сөйлеу тілін, қарым-қатынас дағдыларын және жалпы даму әлеуетін барынша ашуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Айрес Э. Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития / Э. Дж. Айрес; пер. с англ. Ю. Даре. – Москва: Теревинф, 2018. – 272 с.
2. Архипова Е. Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей / Е. Ф. Архипова. – Москва: АСТ: Астрель, 2008. – 254 с.
3. Баенская Е. Р. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст) / Е. Р. Баенская. – Москва: Теревинф, 2017. – 112 с.
4. Лынская М. И. Формирование речевой деятельности у неговорящих детей с использованием инновационных технологий: пособие для учителя-дефектолога / М. И. Лынская. – Москва: Парадигма, 2012. – 128 с.
5. Нуриева Л. Г. Развитие речи у аутичных детей: методические разработки / Л. Г. Нуриева. – Москва: Теревинф, 2016. – 112 с.
6. Шорох-Троцкая М. К. Стратегия и тактика восстановления речи / М. К. Шорох-Троцкая. – Москва: В. Секачев, 2017. – 432 с.

Нургалиева К.Н., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-1(к) тобы
(Аманбекова А.Б., п.ғ.м., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының оқытушысы)

БАЕҚ БАР БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ АРТ-ТЕРАПИЯНЫҢ ОРНЫ

Аннотация. Бұл мақалада білім алуда ерекше қажеттілігі (БАЕҚ) бар балалармен жүргізілетін түзету жұмысында арт-терапия әдістерін қолданудың ғылыми негіздері талданады. Арт-терапияның эмоциялық регуляцияға, әлеуметтік бейімделуге, танымдық және шығармашылық қабілеттерді дамытуға ықпалы қарастырылған. Арнайы педагогика контекстінде арт-терапияның диагностикалық, дамытушы және психокоррекциялық қызметтері ашылып, оны инклюзивті білім беру жүйесіне енгізудің өзектілігі негізделген.

Кілт сөздер: арт-терапия, арнайы педагогика, БАЕҚ бар балалар, психокоррекция, инклюзивті білім беру, эмоциялық даму, әлеуметтік бейімделу.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты бағыттарының бірі – әрбір баланың жеке даму ерекшелігін ескере отырып, оқыту мен тәрбиелеудің қолжетімді әрі тиімді моделін қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда білім алуға ерекше қажеттілігі (БАЕҚ) бар балалармен жұмыс жүргізу инклюзивті және арнайы педагогиканың негізгі міндеттерімен тікелей байланысты. Мұндай балалардың танымдық, эмоциялық, әлеуметтік, сенсорлық немесе мінез-құлықтық дамуында әртүрлі қиындықтар кездесетіндіктен, оларды тек академиялық оқыту арқылы толық қолдау мүмкін емес. Сондықтан оқыту процесіне психокоррекциялық, шығармашылық дамыту және бейімдеу элементтерін кіріктіру қажеттілігі туындайды. Осы орайда арт-терапия БАЕҚ бар балалардың тұлғалық және эмоциялық дамуында ықпалды түзету әдісі ретінде ғылыми назарға ілігіп отыр.

БАЕҚ бар балалар көбінесе сезімін сөзбен жеткізуде, басқа адамдармен қарым-қатынас орнатуда, қорқыныш пен мазасыздықты жеңуде, оқу мотивациясын қалыптастыруда қиындықтарға тап болады. Дәстүрлі педагогикалық және психологиялық әдістер мұндай жағдайларда әрдайым тиімді бола бермейді. Арт-терапиялық тәсілдер балалардың ішкі әлеміне бейвербалды жолмен қол жеткізіп, эмоциялық күйді реттеуге, әлеуметтік дағдыларды дамытуға, мінез-құлықты қалыпқа келтіруге мүмкіндік береді. Соңғы жылдары жүргізілген зерттеулер (D. Regev, V. Karkou, S. Aithal және т.б.) арт-терапияның БАЕҚ бар балалармен жұмыс жүргізуде дамытушылық әлеуеті мол екенін дәлелдеп отыр. Қазақстандық білім беру жүйесінде осындай әдістерді ғылыми негізде енгізу инклюзивті білім берудің сапасын арттырумен қатар, баланың тұлғалық дамуын кешенді қолдауға мүмкіндік береді.

Білім алуға ерекше қажеттілігі бар балалардың психологиялық, когнитивтік және әлеуметтік дамуын қолдау қазіргі коррекциялық педагогика мен инклюзивті білім берудің басты бағыттарының бірі. Бұл контексте арт-терапияны қолдану тек шығармашылық белсенділікті арттыру механизмі ғана емес, тұлғаның ішкі эмоциялық әлеміне қолжетімді бейвербалды диагностикалық және дамытушы құрал ретінде қарастырылады. Заманауи зерттеулер көрсеткендей арт-терапия БАЕҚ бар балалардың психологиялық-танымдық процестерін реттеуде маңызды түзету-терапевтік қызмет атқарады.

БАЕҚ бар балалардың танымдық және эмоциялық дамуы әдетте біркелкі жүрмейді. Зейіннің тұрақсыздығы, қоршаған ортамен әлеуметтік қарым-қатынастың шектелуі, қорқыныш пен мазасыздықтың жоғары деңгейі, сөйлеу және коммуникация қиындықтары жиі кездеседі. Бұл қиындықтар дәстүрлі оқыту формаларының толыққанды әсерін әлсіретіп, баланың тұлғалық дамуында тоқырау туғызуы мүмкін. Осы тұрғыда арт-терапия интегративті қолдау құралы ретінде ерекше мәнге ие, ол балаға өзін түсіндіру және ішкі күйін сыртқа қауіпсіз формада шығару мүмкіндігін береді. Арт-терапиялық әрекет кезінде эмоционалдық шиеленіс төмендеп, баланың психикалық реакциялары жұмсарады, ал мінез-құлық реттеле бастайды. Бұл түзету жұмысының психофизиологиялық негізін құрайды.

Dafna Regev жүргізген зерттеулерде арт-терапия арнайы білім алушылардың танымдық белсенділігін ғана емес, эмоциялық тұрақтылығын да күшейтетіні дәлелденген [1]. Арнайы білім беру контекстінде арт-терапияны топтық, жеке және интеграцияланған форматта қолдану арқылы:

- баланың қорқыныштарын бейтараптандыру;
- шоғырлану және есту-сөйлеу дағдыларын дамыту;
- сенсорлық қабылдауды реттеу;
- мотивацияны арттыру.

Аутизм спектріндегі балалардың реакциялары өнер тілінде табиғи түрде көрініс табады. Бейвербалды коммуникацияның тиімділігі және арт-терапияның эмоциялық реттеудегі маңызы ғылыми негізделген. Бұл еңбек арт-терапияның тек психологиялық қолдау ғана емес, танымдық және әлеуметтік дамуды жандандырғыш фактор екенін айқындайды [2]. Келесі зерттеулерде көру, есту, қозғалыс, сөйлеу және интеллектуалдық дамуында бұзылыстары бар балалармен жүргізілетін арт-терапиялық тәжірибелер жүйеленген. Мұндағы басты терапевтік қағида баланы емдеу емес, оны өз мүмкіндігін танытуға жағдай жасау. Арт-терапия:

- сенсорлық стимуляцияны,
- ұсақ және ірі моториканы,
- әлеуметтік өзара әрекеттесуді,
- өзіндік реттеуді жандандыруға бағытталады.

Бұл әдіс әсіресе тілді меңгеруі қиын, агрессивті немесе тұйық балаларда тиімді нәтиже береді [3]. Арт-материалдармен жұмыс кезінде бала «символдық тіл» қолданады, бұл психологиялық күйді жанама түрде жұмсартып, оның ішкі әлеміне қолжетімділікті арттырады.

Зерттелген еңбектер көрсеткендей, арт-терапия БАЕҚ бар балалармен жүргізілетін түзету жұмысының қосымша әдіс емес, тұлғалық дамуды қамтамасыз ететін орталық механизм бола алады. Ол инклюзивті білім берудің психологиялық-әлеуметтік векторын күшейтіп, баланы жай «бейімделуші субъект» емес, «ішкі потенциалы бар тұлға» ретінде қарастыруға жол ашады. Демек, арт-терапияны коррекциялық-педагогикалық жүйеге ғылыми негізде интеграциялау БАЕҚ бар балалардың толыққанды даму мүмкіндігін кеңейтетін перспективалы бағыттардың бірі [4].

Арнайы педагогика саласында арт-терапия адамның ішкі жан дүниесін бейнелеу арқылы психологиялық тепе-теңдікті қалпына келтіруге бағытталған педагогикалық-психологиялық ықпалдасқан әдіс ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл әсіресе өзін-өзі тану дағдылары әлсіз, эмоциялық көріністерді сөзбен жеткізе алмайтын БАЕҚ бар балаларға тиімді болып келеді. Арт-терапия әрекет барысында бала символдар, бейнелер мен импровизациялық әрекеттер арқылы өзінің ішкі сезімін сыртқа шығарып, оны қабылдап, қайта өңдей алады. Үрдіс бейсаналық күйдегі эмоциялық шиеленісті төмендетіп, баланың жеке тұлғалық әлеуетін іске қосады [5].

Ғылыми деректерге сүйенсек, арт-терапия XX ғасырдың 30-жылдары медицина мен психология саласында жеке бағыт ретінде қалыптаса бастаған [6]. Бастапқыда ол ауыр психологиялық және неврологиялық диагнозы бар науқастардың жағдайын жеңілдету үшін қолданылса, кейіннен шығармашылық жүргізу барысында адам миының жаңа нейрондық байланыстар құра алатыны байқалып, арт-терапия дамыту және түзету құралы ретінде кеңейтілді. А.Б. Айтбаеваның зерттеуінде көрсетілгендей, арт-терапиялық тәсілдер тек психологиялық ахуалды жақсартумен шектелмейді, ол:

- баланың когнитивтік белсенділігін арттырады;
- шығармашылық ойлауын жандандырады;
- эмоциялық тепе-теңдікті қалпына келтіреді;
- мінез-құлық регуляциясын түзетеді;
- әлеуметтік бейімделу мен қарым-қатынасқа түсу қабілетін күшейтеді.

Бұл әдістердің әсері жеке ғана емес, топтық жұмыс барысында да тиімді екені анықталған. Топтық арт-терапия барысында балалар бір-бірінің эмоциялық күйіне жауап бере бастайды, эмпатия сезімі дамиды, коммуникативтік белсенділік артады. Осылайша, өнер әрекеті балалардың бір-бірімен бейресми қарым-қатынас орнатуына, әлеуметтік рөлдерді табиғи жолмен меңгеруіне мүмкіндік беретін қауіпсіз орта болып табылады. Арт-педагогиканың басты ерекшелігі пәндік білім мен эмоциялық тәжірибені қатар дамыту. БАЕҚ бар оқушылар көбіне дәстүрлі сабақ құрылымында өз әлеуетін көрсете алмайды, ал арт-терапиялық тәсілдер «баланың ішкі мүмкіндігі бар» деген көзқарасты алға тартып, оқытудың дамытушы моделін қалыптастырады [7].

Қазіргі арнайы педагогикада арт-терапия тек психологиялық түзету құралы емес, арнайы білім беру мазмұнының құрамдас бөлігіне айналуға [8]. Соңғы жылдары арт-педагогика деп аталатын жаңа ұғым кең таралып, өнер әрекеті арқылы оқыту стратегиялық тәсіл ретінде қарастырыла бастады (Кесте 1).

Кесте 1. Арт-педагогиканың функциялары және олардың мақсаттары

Арт-педагогиканың функциялары	Мақсаты
Диагностикалық	Баланың ішкі күйін анықтау
Түзетуші	Эмоциялық қиындықтарды жеңілдету
Дамытушы	Танымдық және моторлық қабілеттерді дамыту
Әлеуметтендіруші	Қарым-қатынас пен топқа бейімдеу
Рефлексивті	Өзіндік «Мен» бейнесін қалыптастыру

Білім алуда ерекше қажеттілігі бар балалармен жүргізілетін коррекциялық-педагогикалық жұмыстың маңызды бағыттарының бірі – арт-терапияны тұлғалық дамуды қолдау, эмоциялық реттеу, әлеуметтік бейімделу және шығармашылық әлеуетті іске асыру құралы ретінде тиімді қолдану. Арт-терапияның теориялық негіздері оның тек психологиялық қолдау әдісі емес, тұлғаның өзін-өзі тануына, ішкі жан дүниесін бейнелі түрде білдіруіне және танымдық процестерді белсендіруіне мүмкіндік беретін педагогикалық технология екенін дәлелдейді.

БАЕҚ бар балалардың вербалды коммуникациясы әлсіз болған жағдайда, олардың ішкі сезімін бейнелер, символдар, қимыл арқылы білдіруі арт-терапиялық үдерістің негізгі артықшылығы. Арт-терапия БАЕҚ бар балалардың танымдық қабілеттерін дамытып қана қоймайды, сонымен бірге олардың эмоционалдық тепе-теңдігін қалпына келтіруге, мінез-құлық регуляциясын жақсартуға, әлеуметтік өзара әрекеттестік дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды. Арт-терапияның топтық, жеке және интеграциялық модельдері арнайы педагогикада диагностикалық, түзетуші, дамытушы және әлеуметтік бейімдеуші функцияларды қатар атқаратын әмбебап құрал екені айқындалды.

Қазақстандық білім беру кеңістігінде арт-терапия әдістерін ғылыми негізде қолдану инклюзивті оқыту сапасын арттырып, баланың әлеуетін толық ашуға бағытталған инновациялық қадам. Арт-терапиялық тәсілдерді білім беру бағдарламасына интеграциялау, педагогтар мен арт-терапевттердің кәсіби даярлығын жетілдіру, әдістемелік негіздерді толықтыру оның тиімділігін арттыратын келешегі зор бағыттар.

Осылайша, арт-терапия БАЕҚ бар балалармен түзету жұмысында тек көмекші құрал емес, баланың өмірлік құндылығын, шығармашылық мүмкіндігін және тұлғалық даралығын тануға жағдай жасайтын гуманистік бағыттағы педагогикалық-терапевтік жүйе ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Regev, D. Art Therapy with Special Education Students. – L.: Routledge, 2021. – 210 б.
2. Aithal, S., Karkou, V. (Eds.). Arts Therapies Research and Practice with Persons on the Autism Spectrum: Colourful Hatchlings. – L.: Routledge, 2023. – 284 б.
3. Evans, K., Dubowski, J. Art Therapy with Children on the Autistic Spectrum: Beyond Words. – L.: Routledge, 2001. – 156 б.
4. Power, N., Hackett, S. (Eds.). Art Therapy with People with Learning Disabilities. – NY.: Taylor & Francis, 2024. – 240 б.
5. Approaches to Art Therapy for Children with Disabilities / Edited by American Art Therapy Association. – 2nd ed. – S.: C.C. Thomas Publishing, 1997. – 192 б.
6. Хилл, А.; Крамер, Э. Психоаналитические основы арт-терапии // Journal of Art Therapy Studies. – 1935. – №2(4). – б. 17–29.
7. Айтбаева, А. Б. Арнайы педагогика негіздері: оқу құралы. – А.: Қазақ университеті, 2020. – 264 б.
8. Karkou, V., & Glasman, J. Arts, therapy and education: An interdisciplinary approach to understanding the different models of arts therapy in education. – British Journal of Special Education. – 2004. – Vol. 31(1). – б. 14–19.

Нурланқызы Ф., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-2к тобы

(Аманбекова А.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының оқытушы, п.ғ.м.)

ЗИЯТТЫҚ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада зияттық бұзылыстары бар балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері мен оны түзету жолдарына қатысты ғылыми көзқарастар жүйелі талданады. Сөйлеу тілі бұзылыстарының когнитивтік, психолингвистикалық және әлеуметтік негіздері жан-жақты қарастырылып, олардың баланың оқу жетістігіне, мінез-құлқына және коммуникациялық мүмкіндіктеріне әсері айқындалады. Зерттеудің мақсаты – сөйлеу тілінің қалыптасуындағы негізгі қиындықтарды және оларды жоюға бағытталған тиімді педагогикалық, логопедиялық тәсілдерді

анықтау. Мақалада психолингвистикалық механизмдердің баяу дамуы, фонетика мен грамматикадағы жүйелі қателер, сөздік қордың шектелуі және сөйлеу әрекетінің прагматикалық деңгейіндегі қиындықтар талданады. Сонымен қатар сөйлеуді түзетуде қолданылатын құрылымдық оқыту, визуалды қолдау, кезеңдеп үйрету, акустикалық бақылау және оқу материалының бейімделуі сияқты әдістердің тиімділігі көрсетіледі. Мақаланың жаңалығы — шетелдік және отандық зерттеулерді салыстыра отырып, сөйлеу тілін түзетудің интегративті моделін ұсынуы.

Кілт сөздер

Зияттық бұзылыс, сөйлеу тілі, тілдік даму, түзету жұмысы, логопедиялық қолдау, арнайы педагогика.

Зияттық бұзылыстары бар балалардың сөйлеу тілінің дамуы кешігудің күрделі формаларын қамтиды және бұл ерекшелік олардың жалпы танымдық әрекетіне, әлеуметтік өзара әрекеттесуіне, оқу жетістігіне тікелей әсер етеді. Сөйлеу тілінің бұзылыстары интеллектуалдық кемістіктің өзегінде жатқан когнитивтік жетілмеумен қатар жүретіндіктен, оның табиғатын түсіну педагогқа да, логопедке де балаға қажетті қолдаудың нақты мазмұнын айқындауға мүмкіндік береді. Зерттеудің өзектілігі инклюзивті білім беру жағдайында сөйлеу бұзылыстарын түзету бағытында ғылыми негізделген әдістер мен тәсілдерге сұраныстың артуымен анықталады. Мақаланың мақсаты – зияттық бұзылыстары бар балалардың сөйлеу дамуының ерекшеліктерін ғылыми тұрғыда талдау және түзету жолдарын жүйелеу. Міндеттері: сөйлеу тілі дамуының негізгі сипаттарын анықтау, әдебиеттердегі ғылыми көзқарастарды салыстыру, тиімді түзету технологияларын ұсыну. Жаңалық – сөйлеу бұзылыстарын түзетудің көпкомпонентті моделін құрастыру және халықаралық тәжірибені отандық практикалық жағдайға бейімдеу.

Зияттық бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері көпқырлы психолингвистикалық механизмдермен байланысты және бұл құбылысты бір ғана аспект арқылы түсіндіру мүмкін емес. Интеллектуалдық жетіспеушілік олардың қабылдау, есте сақтау, ойлау, талдау және синтездеу сияқты негізгі когнитивтік процестеріне терең түрде ықпал етеді. Осы процестердің тежелуі немесе жүйесіз дамуы сөйлеу тілінің барлық деңгейлерінде көрініс табады: фонетикалық, лексикалық, грамматикалық және прагматикалық деңгейлерде бұзылыстар байқалады. Мұндай балаларда сөйлеудің бірқалыпты қалыптасуы үшін қажетті нейрopsихологиялық байланыстар толық жетілмегендіктен, сөздерді қабылдау, өңдеу және айту үдерісі баяу, үзік немесе сапасыз жүреді. Георгиева мен Чолакова зерттеуінде зияттық бұзылыстары бар балалардың тілдік дамуы барлық бағыт бойынша баяу қарқынмен жүретіні, сөздік қорының шектелуі, грамматикалық құрылымдардың дұрыс қалыптаспауы, дыбыстау кемшіліктерінің жиі кездесетіні атап көрсетіледі. Авторлар мұндай балаларда «сөйлеу әрекетінің барлық компоненттері баяу қарқынмен қалыптасады, ал сөйлеуді түсіну мен белсенді сөйлеу арасындағы алшақтық айқын байқалады» деп жазады [1, 12 б.]. Бұл сипаттама сөйлеу тілінің бұзылыстары когнитивтік әлсіздікпен, әсіресе символдық жүйелерді меңгерудегі қиындықтармен тікелей байланысты екенін дәлелдейді.

Зияттық бұзылысы бар балалар көбінесе айналасындағы сөздер мен сөйлемдерді толық түсінбейді, контексті ажырату қабілеті әлсіз, абстрактілі ойлауға негізделген тұжырымдарды қабылдау қиынға соғады. Осындай ерекшеліктер олардың сөйлеу тілін тек баяу меңгеруіне ғана емес, сөйлем құрастырудағы қателердің тұрақты болуына әкеледі. Мысалы, сөйлеу барысында жиі кездесетін аграмматизмдер, сөздердің орын тәртібіндегі бұзылыстар немесе морфологиялық формаларды дұрыс қолданбау — когнитивтік процестердің жеткіліксіз дамуының сыртқы көрінісі. Сөздік қорының аздығы олардың ойларын еркін жеткізуіне кедергі жасайды, бұл өз кезегінде әлеуметтік қарым-қатынаста қиындық тудырады. Осылайша, тілдің жүйелі түрде қалыптаспауы баланың жалпы дербестігіне, оқу жетістігіне және эмоционалдық даму траекториясына әсер етеді.

Сөйлеу тілінің дамуына мектептегі тілдік орта мен педагогикалық қолдау да ерекше әсер етеді. Оқушыға ұсынылатын сөйлеу үлгілері, мұғалімнің айтылымы, қарым-қатынас үлгісі және визуалды материалдар сөйлеу тілі дамуына ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Жанхо дит Хрейх, Ибернон және Бурден жүргізген жүйелі шолу мектеп жағдайында тілдік дамуды қолдаудың тиімді практикаларын анықтап, құрылымдық, мультимодальды және әлеуметтік-бағдарлы оқыту тәсілдері зияттық бұзылыстары бар оқушылардың сөйлеу белсенділігін

арттыратынын көрсеткен. Олар тілдік материалды тек вербалдық формада ғана емес, суреттер, диаграммалар, нақты заттар, қимылдар арқылы ұсынудың тиімділігін дәлелдейді. Зерттеуде «оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту үшін визуалды тіректер, рөлдік модельдеу және нақты өмірлік жағдаяттарды қолдану жоғары нәтижеге жеткізеді» делінген [2, 5 б.]. Бұл білім беру мекемелерінде сөйлеуді стимулдайтын коммуникативтік орта құрудың маңызын айқындайды, өйткені зияттық бұзылыстары бар балалар үшін тілдің функционалдық қолданылу контексті аса маңызды.

Бұндай оқушылар сөйлеуді жаттанды түрде емес, тәжірибелік әрекет арқылы тезірек меңгереді. Мәселен, рөлдік ойындар, бірлескен тапсырмалар, топтық әңгімелесу, шынайы өмірдегі жағдаяттарды модельдеу олардың сөйлеу мотивациясын күшейтеді. Әлеуметтік өзара әрекеттесу сөйлеу тілінің прагматикалық аспектілерін дамытуда шешуші рөл атқарады, өйткені бала сөйлеуді тек грамматикалық құрылым ретінде емес, коммуникациялық құрал ретінде қолдануды үйренеді. Осы себептен тілдік ортаның сапасы сөйлеу тілінің даму көрсеткіштеріне тікелей әсер етеді.

Сөйлеу тілін түзетуге қатысты халықаралық ғылыми ұсыныстар да білім беру жүйесінде қолдануға өте өзекті. Бельгияның КСЕ орталығы балалардың сөйлеу дамуына арналған терапияны жүйелеу бойынша кең көлемді нұсқаулық ұсынып, онда сөйлеуді түзету барысында «оқыту материалын қысқарту, қадамдық нұсқаулық беру, визуализацияны күшейту және ата-аналармен серіктестік модельді жүзеге асыру сөйлеу дамуын жеделдетеді» деп көрсетеді [3, 7 б.]. Бұл ұсынымдар сөйлеу тілін дамытудағы жүйелілік пен бірізділіктің маңызды екенін көрсетеді. Баланың сөйлеу дамыту әрекетінде отбасының рөлі ерекше екені де байқалады. Ата-аналар күнделікті тұрмыста қолданылатын қарапайым сөздер мен тіркестерді баламен бірге қайталай отырып, оның тілдік белсенділігін қолдайды. Сонымен қатар, оқу процесінің қадамдық құрылымы сөйлеу материалын бірден емес, шағын бөліктермен игеруге мүмкіндік береді.

Сөйлеу тілінің бұзылыстарын акустикалық және артикуляциялық тұрғыдан зерттеген еңбектер де маңызды. Гаутам және авторлар тобы жүргізген акустикалық талдау нәтижелері зияттық бұзылыстары бар балаларда дауыс биіктігі, тембр, артикуляциялық дәлдік сияқты көрсеткіштер айтарлықтай төмен болатынын анықтаған. Олар дыбыстардың сапасыз айтылуы сөйлеуді түсініксіз етіп, коммуникативтік актінің тиімділігін төмендететінін атап өтеді. Авторлар «дыбыстарды бұрмалау, созып айту немесе түсіріп тастау жиілігі жоғары, бұл сөйлеуді түсініксіз етеді» дейді [4, 3 б.]. Бұл деректер сөйлеуді түзету барысында артикуляциялық аппаратты дамытуға бағытталған фонетикалық жаттығулардың маңызын көрсетеді. Артикуляциялық бұлшықеттердің әлсіз қозғалуы, тыныс алу ырғағының бұзылуы немесе дауыс қою дағдыларының жеткіліксіздігі сөйлеу сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан логопедиялық жаттығулар тек дыбысты дұрыс айту емес, сөйлеу механизмін физиологиялық тұрғыдан нығайтуға бағытталуы тиіс.

Тілдік материалдың күрделілігі сөйлеуді қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Никитенко зерттеуі сөйлеу дамуының төмен деңгейінде мәтіндерді жеңілдету, сөйлем құрылымдарын ықшамдау, маңызды сөздерді қайталау, визуалды қолдау құралдарын қолдану тиімді екенін дәлелдейді. Ол «оқу материалының көлемін азайту және тілдік конструкцияларды кезеңдеп беру сөйлеуді түсіну мен айтылымды жеңілдетеді» деп көрсетеді [5, 4 б.]. Бұл сөйлеу тілін қалыптастыруда когнитивтік жүктемені азайтудың маңызын көрсетеді, себебі күрделі сөйлемдер баланың ақпаратты қабылдауын тежейді. Оқу материалын бейімдеу тек сөйлемдерді қысқарту емес, логикалық құрылымдарын қарапайым ету, сөйлеудің мақсатты мазмұнын түсінікті беру және негізгі ұғымдарды қайталау арқылы бекіту болып табылады.

Зияттық бұзылысы бар балаларға арналған сөйлеу түзету жұмысы олардың жеке даму қарқынын ескере отырып, біртіндеп күрделенетін тілдік тапсырмаларға негізделуі тиіс. Бала сөйлеуді тек тыңдаушы емес, белсенді әрекет етуші ретінде меңгеруі қажет, сондықтан сөйлеу әрекетіне мүмкіндік беретін жағдайлар неғұрлым көп ұйымдастырылған сайын, сөйлеу дағдылары соғұрлым тез қалыптасады. Сөйлеуді дамытуда баланың эмоционалдық жайлылығы да ерекше маңызды, өйткені қобалжу немесе түсінбей қалу қорқынышы сөйлеу белсенділігін төмендетеді. Сенімді орта қалыптастыру, баланы қолдау, қателерін жазғырмау сөйлеу дамуына оң әсер етеді.

Осы факторлардың барлығын біріктіре отырып, сөйлеу тілін түзетудің интегративті моделін ұсынуға болады. Мұндай модель когнитивтік процестерді белсендіруді, артикуляцияны жетілдіруді, визуалды қолдауды, әлеуметтік-коммуникативтік тәжірибені және оқу материалының тілдік

жағынан бейімделуін ортақ жүйеге біріктіреді. Модельдің артықшылығы — сөйлеу тілінің тек бір бөлігін емес, барлық деңгейін кешенді дамытуында. Сөйлеу дамуы баланың оқу әрекетіне, әлеуметтік бейімделуіне, эмоционалдық тұрақтылығына және тұлғалық қалыптасуына ықпал ететінін ескерсек, түзету жұмысы ұзақ мерзімді, жүйелі және кезең-кезеңмен жоспарланған болуы қажет.

Осы әдебиеттерге сүйене отырып, сөйлеу тілінің дамуын түзетуге арналған интегративті модельді қарастыруға болады. Біріншіден, когнитивтік процестерді белсендіру арқылы сөйлеудің мағыналық мазмұнын қалыптастыру қажет. Екіншіден, визуалды және кинестетикалық қолдау сөйлеу әрекетін жеңілдетеді. Үшіншіден, артикуляциялық аппаратты дамытуға арналған жаттығулар сөйлеу дыбыстарының сапасын арттырады. Төртіншіден, әлеуметтік-коммуникативтік жағдайлар сөйлеудің функционалды қолданылуына мүмкіндік береді. Бесіншіден, тілдік материалды кезеңдеу балалардың сөйлеуді меңгеру қарқынын оңтайландырады. Осы бағыттардың үйлесімі зияттық бұзылыстары бар балалардың сөйлеуін түзетудің нәтижелілігін арттырады. Сөйлеу пәнін меңгеру тек сөздік қорды байыту емес, баланың эмоционалдық және мінез-құлықтық өзара әрекеттесуін де дамытады. Сондықтан сөйлеуді түзету тек логопедтің емес, педагогтың, ата-ананың және әлеуметтік орта өкілдерінің бірлескен жұмысы ретінде қарастырылуы тиіс.

Қорыта келе, зияттық бұзылыстары бар балалардың сөйлеу тілі күрделі және көп деңгейлі даму сипаттарына ие. Сөйлеу тілінің бұзылыстары когнитивтік, психолінгвистикалық, әлеуметтік факторлармен тығыз байланысты болғандықтан, түзету жұмысы да көпкомпонентті, жүйелі және ұзақ мерзімді болуы қажет. Ғылыми әдебиеттер сөйлеуді түзетуге арналған визуалды қолдау, құрылымдық оқыту, тілдік материалды жеңілдету, акустикалық бақылау және ата-анамен серіктестік сияқты тәсілдердің тиімділігін растайды. Сөйлеудегі жетістіктер балалардың жалпы дамуына, мектептегі бейімделуіне және әлеуметтенуіне тікелей ықпал етеді. Сондықтан сөйлеуді дамыту жұмысы инклюзивті білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Георгиева, Д.; Чолакова, М. Интеллектуалдық бұзылысы бар балалардағы сөйлеу және тілдік даму бұзылыстары [Мәтін]. — EDRS/ERIC, 1996. — URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED405675.pdf>
2. Жанхо дит Хрейх, С.; Ибернон, Л.; Бурден, Б. Мектеп жағдайында интеллектуалдық дамуында бұзылысы бар оқушылардың тілдік дамуына арналған білім беру тәжірибелері: жүйелі шолу [Мәтін] // *Frontiers in Education*. — 2024. — 9:1422139. — DOI: 10.3389/feduc.2024.1422139
3. KCE. Therapy and Support for Speech/Language Development in Children with Intellectual Disability [Мәтін]. — Belgium, 2025. — URL: https://www.kce.fgov.be/sites/default/files/2025-04/KCE399_Speech_Therapy_children.pdf
4. Gautam, S. et al. Speech Impairments in Intellectual Disability: An Acoustic and Classification Study [Мәтін] // *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*. — 2016. — Т. 7, № 8. — URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/2d88/e654c727cd4eb704be05940d8c2fd2ffad3c.pdf>
5. Никитенко, И.М. Денсаулығында шектеуі бар білім алушыларға арналған оқу материалын бейімдеу және сөйлеуді түзету [Мәтін]. — *Коррекциялық педагогика журналы*, 2025. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsiya-uchebnogo-materiala-dlya-obuchayuschih-sya-s-ogranichenymi-vozmozhnostyami-zdorovya>

Нығметолла Е.М., Қазақстан Республикасының ғылым және Жоғарғы білім министрлігі Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-2к тобы

(Шамшенова Э.Ж. арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы, п.ғ.м.)

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ДАМУ БҰЗЫЛЫСЫ БАР ОҚУШЫНЫҢ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫН БЕЙІМДЕУ ПРИНЦИПТЕРІ

Аңдатпа: Мақалада интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушылардың оқу бағдарламасын бейімдеу принциптері қарастырылады. Инклюзивті білім беру жағдайында бағдарламаны дұрыс бейімдеу оқушының танымдық мүмкіндігіне, даму деңгейіне және оқу қарқынына сәйкес оқу

материалын қайта құрылымдау қажеттілігін айқындайды. Бейімдеу принциптері оқыту мазмұнын жеңілдету, тапсырмаларды кезеңдеу, визуалды қолдау енгізу, оқу ортасын қолжетімді ету, тілдік материалды оңтайландыру және оқушының жеке траекториясын анықтау арқылы жүзеге асырылады. Зерттеу барысында ресми әдістемелік ұсынымдар, халықаралық ғылыми еңбектер және ғылыми талдаулар негізге алынды. Нәтижесінде бағдарламаны бейімдеу тек техникалық өзгеріс емес, педагогтың кәсіби шешімдеріне сүйенетін күрделі үдеріс екені дәлелденді. Мақалада оқу материалының мазмұндық және құрылымдық трансформациясы, педагогикалық қолдау тетіктері, оқу үдерісіндегі когнитивтік және эмоционалдық факторлар, сондай-ақ оқушының жеке ерекшеліктерін ескерудегі маңызды тәсілдер кешенді түрде сипатталған.

Кілт сөздер: интеллектуалдық даму бұзылысы, бейімдеу принциптері, оқу бағдарламасы, инклюзивті білім беру, арнайы педагогика, оқу материалы, танымдық ерекшелік, жеке білім беру траекториясы.

Интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушыларды оқыту – заманауи инклюзивті білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі. Мұндай балалар жалпы білім беру мазмұнын қабылдауда, талдауда, есте сақтауда, логикалық операцияларды орындауда белгілі бір қиындықтарға тап болады. Сондықтан оқу бағдарламасын бейімдеу – олардың білімге қолжетімділігін қамтамасыз етудің басты шарты. Бейімдеу тек оқыту материалын жеңілдету емес, оқушының танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік мүмкіндіктерін ескеретін педагогикалық үдеріс. Зерттеудің өзектілігі инклюзивті білім берудің қарқынды дамуы мен мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар санының артуымен анықталады. Бағдарламаны дұрыс бейімдеу оқушының оқу мотивациясының төмендеуіне, эмоционалдық күйзелісіне, оқу жетістіктерінің артта қалуына әкелуі мүмкін. Сондықтан бейімдеу принциптерін ғылыми негізде қарастыру педагогикалық тәжірибеде маңызды орын алады. Зерттеу мақсаты – интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушыларға арналған оқу бағдарламасын бейімдеу принциптерін талдап, теориялық және практикалық негіздерін анықтау.

Міндеттері:

- бейімдеу принциптерінің ғылыми негіздерін ашу;
- оқу бағдарламасын өзгерту тетіктерін талдау;
- халықаралық тәжірибемен салыстыру;
- педагогикалық практикада қолдану мүмкіндіктерін көрсету.

Зерттеудің жаңалығы – бейімдеу процесін тек пән мазмұны тұрғысынан емес, оқушының когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қамтитын кешенді модель ретінде қарастыру.

Интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушылар үшін оқу бағдарламасын бейімдеу оқушының жеке ерекшелігіне негізделген педагогикалық жүйе болып табылады. Мұндай оқушылардың ақпаратты қабылдау және өңдеу ерекшеліктері, логикалық операцияларды орындау қарқыны, есте сақтау көлемі, талдау және салыстыру қабілеттері жалпы білім беру бағдарламасының классикалық құрылымымен сәйкес келе бермейді. Сондықтан білім беру мазмұнын сол оқушының даму деңгейіне, когнитивтік мүмкіндігіне және эмоциялық тұрақтылығына қарай бейімдеу — инклюзивті білім беру идеологиясының басты тетігі. Қазақстандағы Ұлттық ғылыми-практикалық коррекциялық педагогика орталығының ресми ұсынымдарында оқу мазмұнының қолжетімділігі, визуалды қолдау, материалды кезеңдеу, тапсырмалардың санын реттеу, тілдік құрылымдарды жеңілдету және практикалық әрекетке басымдық беру қажеттілігі ерекше атап көрсетілген [1, 12 б.]. Бұл ұсыныстар оқу материалының тым күрделі болуын болдырмай, білім алушыға ақпаратты өз мүмкіндігіне сай қабылдап, өңдеп, қайта жаңғыртуға жағдай жасайды. Әсіресе материалды кезең-кезеңмен беру оқушының когнитивтік жүктемесін төмендетіп, оқу мотивациясын сақтауға мүмкіндік береді.

Оқу бағдарламасын бейімдеу стратегиялары студенттердің оқу жетістігіне тікелей ықпал ететіні ғылыми тұрғыдан дәлелденген. Шайлиеваның зерттеулерінде оқыту қарқынын реттеу, көпарналы түсіндіру, тапсырмаларды сатыландыру және визуалды қолдауды күшейту сияқты әдістердің тиімділігі талданған [2, 7 б.]. Оқыту қарқынын реттеу — материалды баяу, нақты, қысқа фрагменттермен беру арқылы оқушының ақпаратты қабылдау қарқынына сәйкес келуін қамтамасыз етеді. Көпарналы түсіндіру — ақпаратты мәтін, сурет, дыбыс, қимыл, схема сияқты әртүрлі арна арқылы жеткізу тәсілі. Мұндай әдіс ақпараттың жадыда сақталуын жеңілдетіп, оқушының жеке оқу

стиліне бейімделуге жағдай жасайды. Тапсырмаларды сатыландыру оқушының күрделі әрекетті қарапайым қадамдар арқылы орындауына мүмкіндік береді, ал визуалды қолдау (сурет, пиктограмма, графикалық құрылым, схемалар) түсіндіру сапасын арттырады. Бұл факторлардың барлығы оқушының танымдық жүктемесін оңтайландырып, материалды игеру тиімділігін арттырады.

Халықаралық зерттеулер де оқу бағдарламасын бейімдеудің тиімділігі материалдың форматын дұрыс өзгертумен тығыз байланысты екенін дәлелдейді. Ledwaba интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушылардың ақпаратты өңдеу уақыты ұзақ және қиын болатынын, сондықтан материалдың көлемі мен құрылымын оңтайландыру өте маңызды екенін атап өтеді [3, 5 б.]. Ол визуалды схемалар мен диаграммаларды, нақты өмірлік жағдаяттарды қолдану, қысқа әрі нақты нұсқаулықтарды енгізу оқушының материалды қабылдауын едәуір жеңілдететінін көрсетеді. Мысалы, бір параграфтық мәтінді төрт-бес сөйлемге қысқарту немесе күрделі ғылыми терминдер орнына тұрмыстық тілдік бірліктерді қолдану оқушының ақпаратты түсіну деңгейін арттырады. Сонымен қатар оқу тапсырмаларын оқушының тәжірибесімен байланыстыру, күнделікті өмірде кездесетін жағдайлармен ұштастыру материалдың маңыздылығын арттырып, оқушының ішкі мотивациясын күшейтеді.

Бейімделген оқу бағдарламасының мазмұны тек жеңілдетілген материал ғана емес, оқушының жеке оқу мақсатына бағытталған белсенді тапсырмалар жүйесін қамтуы тиіс. Muslimah білім мазмұнын қайта құрылымдау кезінде негізгі идеяны сақтай отырып, материалдың көлемін қысқарту, нұсқаулықтарды нақтылау және оқу ортасын жүйелеу оқушының оқу мотивациясын арттыратынын ғылыми түрде дәлелдеген [4, 9 б.]. Педагог материалды қысқартқанда тек ақпаратты азайту емес, оның мағыналық өзегін сақтап, қолжетімді формада жеткізуі керек. Бұл үшін мұғалім материалды деңгейлік тапсырмалар арқылы ұйымдастырып, оқушыға тандау құқығын беретін оқу траекториясын құра алады. Мысалы, түсіндірудің бірнеше формасын ұсыну, тапсырмалардың күрделілік деңгейін өзгерту, практикалық әрекеттерге негізделген тапсырмалар енгізу, топтық жұмысты визуалды қолдаумен ұштастыру сияқты тәсілдер оқушының өзіндік оқу стратегиясын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушыларға оқу материалын бейімдеуде тілдік күрделілік маңызды мәселе болып қала береді. Никитенко зерттеуінде мәтін көлемі, жаңа терминдер саны, сөйлем ұзындығы, логикалық байланыстардың көптігі оқушының түсіну қабілетін төмендететінін атап көрсетеді [5, 4 б.]. Сондықтан оқу мәтіні ықшам, түсінікті, нақты және көрнекілікпен сүйемделген болуы тиіс. Мысалы, оқу материалы «бір сөйлем — бір ой» қағидасымен жазылуы, маңызды сөздер түсіндірме сөздік арқылы берілуі, мәтіннің логикалық құрылымы визуалды схема түрінде ұсынылуы тиімді. Мұндай тәсілдер есте сақтау, салыстыру, талдау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Оқу материалын бейімдеудің тиімділігі көбіне мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне байланысты. Педагог тек материалды жеңілдетумен шектелмеуі керек; керісінше, оқу мазмұнының мағынасын сақтай отырып, оқушының жеке даму мақсаттарына сәйкес түрлендіруі қажет. Бұл процесте диагностиканың рөлі ерекше. Оқушының бастапқы деңгейін, есте сақтау қабілетін, сөздік қорын, логикалық операцияларын, эмоциялық жағдайын анықтау — дұрыс бейімдеу шешімдерін қабылдауға негіз болады.

Бағалау да бейімделген болуы тиіс: баллдық жүйе орнына сапалық бағалау, прогресті тіркеу, динамиканы бақылау, рефлексия жүргізу тиімді. Инклюзивті білім беру жағдайында оқу бағдарламасын бейімдеу әлеуметтік интеграцияның да кепілі болып табылады. Оқушы өзін табысты сезінсе, сыныпқа бейімделуі жеңілдейді, әлеуметтік дағдылары дамиды, коммуникативтік белсенділігі артады. Бұл — когнитивтік прогрестің ғана емес, тұлғалық дамудың да маңызды бөлігі. Бейімделген оқу бағдарламасы білім алушыны тәуелді етпей, керісінше, оның оқу әрекетіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдер оқушының танымдық процестерін ғана емес, оның эмоциялық-ерік саласын да дамытады. Интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушылар үшін қолжетімді, түсінікті, жүйелі оқу ортасы — өзін-өзі бағалауын, оқу мотивациясын және әлеуметтік сенімділігін қалыптастырудың маңызды алғышарты. Сонымен, оқу бағдарламасын бейімдеу — көпөлшемді педагогикалық процесс. Ол оқушының когнитивтік ерекшелігін, эмоционалдық жағдайын, әлеуметтік қажеттілігін, оқу қарқынын, тілдік ерекшелігін, мінез-құлық сипатын терең

ескеруді талап етеді. Ғылыми әдебиеттер көрсеткендей, бейімдеудің негізгі принциптері дұрыс қолданылған жағдайда оқушының оқу жетістігі едәуір жоғарылайды, ал білім беру ортасы баланың жеке мүмкіндіктеріне сай ұйымдастырылады. Мұғалім үшін бейімдеу — қосымша жұмыс емес, кәсіби міндет; ал оқушы үшін — оқу жетістігінің басты факторы.

Оқу бағдарламасын бейімдеу оқушының когнитивтік мүмкіндігін ғана емес, оның эмоционалдық және әлеуметтік жағдайын да ескереді. Оқушы өзін қауіпсіз ортада сезінгенде, оқу мотивациясы артып, тапсырмаларды орындау қабілеті жоғарылайды. Педагог қолдау көрсету, оң кері байланыс беру, жетістікті мадақтау арқылы оқушының ішкі сенімін нығайтады. Бұл инклюзивті білім берудің басты қағидасымен үйлеседі — әрбір оқушының мүмкіндігіне қарай білімге қолжетімділігін қамтамасыз ету.

Халықаралық педагогикалық тәжірибеде бейімдеу процесі оқушының жеке оқу траекториясын жасау арқылы жүзеге асады. Жеке оқу жоспары оқушының деңгейіне сәйкес мақсаттарды анықтап, тапсырмаларды біртіндеп күрделендіруді көздейді. Мұндай траектория оқу процесін болжамды әрі жүйелі етеді. Бағалау да бейімделген жүйеге сай құрылуы тиіс: баллдық бағалау орнына сапалық сипаттама беру, прогресті динамика арқылы бақылау және рефлексия жүргізу тиімді.

Қазақстан жағдайында оқу бағдарламасын бейімдеу педагогтың кәсіби даярлығын талап етеді. Арнайы педагогика, инклюзия қағидалары, дифференциация әдістері жөніндегі білім мұғалімінің бейімдеу процесін тиімді жүргізуіне мүмкіндік береді. Бұл бағытта біліктілікті арттыру курстары, әдістемелік ұсынымдар және тәжірибе алмасу формалары ерекше маңызға ие.

Қорыта келе, интеллектуалдық даму бұзылысы бар оқушылардың оқу бағдарламасын бейімдеу инклюзивті білім беру жүйесінде маңызды орын алады. Бағдарламаны бейімдеу — материалды жеңілдету ғана емес, оқушының жеке ерекшеліктерін терең ескеріп, оқу мазмұнын, тапсырмаларды, оқу ортасын және бағалау жүйесін қайта құрылымдау әрекеті. Зерттеуде қарастырылған отандық және халықаралық еңбектер бейімдеудің тиімділігі ғылыми негізделген педагогикалық шешімдерге байланысты екенін көрсетті. Бейімделген оқу бағдарламасы оқушының танымдық мүмкіндігін ашуға, оқу мотивациясын арттыруға, эмоционалдық тұрақтылықты сақтауға, әлеуметтік бейімделуін күшейтуге ықпал етеді. Сондықтан педагогтар үшін бағдарламаны бейімдеу әдістерін меңгеру кәсіби құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Министрлік. Рекомендации по адаптации образовательных программ для детей с особыми образовательными потребностями в дошкольных организациях образования. НАО «Ұлттық ғылыми-практикалық коррекциялық педагогика орталығы». Қазақстан, 2019. URL: <https://special-edu.kz/beta/upload/files/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8%20%D0%98%D0%9E%D0%9F%202019.pdf>
2. Шайлиева М.М. Стратегии адаптации учебных программ для студентов с особыми образовательными потребностями. EM Review, 2023. URL: <https://emreview.ru/index.php/emr/article/view/1148>
3. Ledwaba R.G. Curriculum Adaptation for Learners with Diverse Learning Needs. 2024. ERIC Full Text. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1459760.pdf>
4. Muslimah H. Optimization of Modified Curriculum for Children with Disabilities. Pusdikra Publishing, 2025. URL: <https://pusdikra-publishing.com/index.php/jetl/article/download/2339/1956/7187>
5. Никитенко И.М. Адаптация учебного материала для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья. Журнал коррекционной педагогики, 2025. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptatsiya-uchebnogo-materiala-dlya-obuchayuschih-s-ogranichenymi-vozmozhnostyami-zdorovya>

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СЕМЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы понятия педагогического сопровождения семей в современной науке. На основе анализа трудов отечественных и зарубежных исследователей выявлены различные подходы к пониманию сущности данного явления – личностно-ориентированный, функционально-деятельностный, социально-партнёрский. Особое внимание уделено интерпретациям казахстанских авторов, которые рассматривают педагогическое сопровождение как ключевой механизм реализации принципов инклюзивности и партнёрства в отечественной системе образования. В результате проведённого теоретического анализа уточнено содержание понятия «педагогическое сопровождение семей» как целенаправленной, системной, комплексной деятельности педагогов, направленной на содействие развитию воспитательного потенциала семьи, формирование родительской компетентности и гармонизацию взаимодействия всех участников образовательного процесса. Сформулированы основные цели и задачи сопровождения, раскрыта его социально-педагогическая значимость для современного образовательного пространства.

Ключевые слова: педагогическое сопровождение, семья, родительская компетентность, воспитательный потенциал, педагогическое взаимодействие, партнёрство, инклюзивное образование.

Современные социально-экономические и культурные изменения значительно трансформировали систему воспитательных отношений, в центре которой находится семья как первичная и наиболее значимая среда формирования личности ребёнка. Однако динамика общественных процессов, изменение ценностных ориентиров и рост педагогических затруднений родителей обусловили необходимость переосмысления роли образовательных учреждений в поддержке семьи. В этих условиях особую актуальность приобретает понятие педагогического сопровождения семьи, отражающее современный гуманистический подход к взаимодействию педагогов, родителей и обучающихся.

Педагогическое сопровождение становится не просто формой помощи, но и механизмом координации усилий семьи и образовательной организации, направленным на развитие воспитательного потенциала семьи, формирование педагогической компетентности родителей и обеспечение условий для гармоничного развития личности ребёнка. В научной литературе наблюдается разнообразие трактовок данного понятия, что свидетельствует о его многогранности и междисциплинарном характере.

Проблематика педагогического сопровождения семьи рассматривается как в отечественной, так и в зарубежной науке. Одни исследователи акцентируют внимание на консультативно-профилактическом аспекте сопровождения, другие — на социально-партнёрском и личностно-ориентированном подходах. В связи с этим возникает необходимость в систематизации и обобщении существующих теоретических подходов, что позволит уточнить сущность понятия «педагогическое сопровождение семей» и определить направления его практической реализации в современных образовательных условиях.

Целью данной статьи является обзор и сравнительный анализ существующих подходов к определению понятия и сущности педагогического сопровождения семей в современной педагогической науке, выявление общих и отличительных характеристик трактовок, представленных отечественными и зарубежными авторами.

Проблематика педагогического сопровождения семей в современной педагогике приобретает особую значимость в контексте трансформации социальных институтов, изменения моделей родительства и роста требований к воспитательному потенциалу семьи. Семья, являясь основным институтом социализации личности, в современных условиях нередко нуждается в поддержке со стороны педагогического сообщества. Именно поэтому понятие педагогического сопровождения семьи становится центральным в научных исследованиях, направленных на поиск эффективных форм взаимодействия педагогов, родителей и детей.

В словаре В. Даля находим толкование сопровождения, как действие, опредмеченное от глагола «сопровождать», то есть «проводить, сопровождать, идти вместе для провожания, провожать, следовать» [1].

В Педагогическом энциклопедическом словаре под сопровождением понимается «то, что сопровождает какое-либо действие, явление, общество, окружение; группа людей, сопровождающая кого-то» [2].

Л. Е. Евграфова отмечает многоаспектность понятия «сопровождение», различая его как: действие со значением сопровождать, проводить; то, что сопровождает какое-то действие, явление; сочетание действия с другим, побочным действием; добавление чего-то к чему-то, дополнение к чему-то [3]. Концепция сопровождения как новая образовательная технология разработана А. П. Овчаровой, которая подает такое толкование сопровождения: «сопровождение – это метод, который обеспечивает создание условий для принятия субъектом развития оптимальных решений в различных ситуациях жизненного выбора» [4].

Термин «сопровождение», по мнению Н. И. Мазурчук и Е. О. Мазурчук, толкуется как определенная гарантия для ребенка и родителей в получении помощи и поддержки на весь период сопровождения», который осуществляется соответствующей службой для детей, имеющих проблемы психофизического развития и не посещающих дошкольные учебные заведения [5]. В теории сопровождения концептуальным является положение о том, что носителем проблемы развития ребенка в каждом конкретном случае является и сам ребенок, и его родители, и окружение [6].

В педагогической литературе наблюдается широкий спектр подходов к определению сущности педагогического сопровождения. Так, Н. В. Анненкова рассматривает педагогическое сопровождение как специально организованную систему взаимодействия педагога и семьи, направленную на создание условий для полноценного воспитания и развития ребенка. Автор подчеркивает, что ключевым признаком сопровождения является не навязывание готовых моделей поведения, а помощь семье в осознании собственных воспитательных ресурсов и путей их реализации [7].

Организация педагогического сопровождения в школе была развита в работах М. Батияновой. Авторы этих работ под педагогическим сопровождением понимают систему профессиональной деятельности педагога, которая направлена на создание специальных условий для полноценного развития и успешного обучения одаренного ребенка в конкретной образовательной среде. Как определяют Л. В. Горина и К. П. Сенаторова, педагог в этом процессе не просто наблюдатель, стоящий рядом, он создает оптимальные условия для развития детей, он идет с ними рядом [8].

Л. Н. Молчанова под педагогическим сопровождением предлагает понимать создание педагогических условий для эмоционального благополучия, успешного развития, воспитания и

обучения детей в ситуациях социально-педагогического взаимодействия, организуемого в рамках образовательного учреждения [9].

С. М. Шингаев определяет педагогическое сопровождение как «систему профессиональной деятельности педагога, обеспечивающую создание социально-педагогических условий для успешного обучения и психологического развития ребенка в ситуациях взаимодействия». Объектом сопровождения педагога при этом является ребенок [10].

Что касается работ казахстанских исследователей, то в отечественной педагогической науке понятие педагогического сопровождения семьи также рассматривается как важнейший элемент современного образовательного процесса, отражающий переход от авторитарных форм взаимодействия к модели партнерства между педагогом, семьей и обучающимся.

Так, И.Г. Елисеева и А.К. Ерсарина в методическом пособии «Жалпы білім беру мектептеріндегі ерекше білім алуды қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету» определяют педагогическое сопровождение как комплекс мероприятий, направленных на создание условий для развития личности ребёнка с учётом его индивидуальных особенностей и образовательных потребностей, в тесном взаимодействии семьи и педагогов. По мнению авторов, сопровождение семьи в данном контексте является не только педагогической, но и социальной задачей, так как предполагает укрепление взаимопонимания между родителями и специалистами, а также формирование у родителей компетенций в области воспитания и поддержки ребёнка [11].

М.А. Тыныбаева, Л.А. Бутабаева, А.К. Жүсіп и М.Ж. Темирбаева в статье, опубликованной в журнале «Білім», рассматривают педагогическое сопровождение как механизм взаимодействия специалистов психолого-педагогической службы и предметных учителей, обеспечивающий согласованность образовательных воздействий и единое понимание задач воспитания. Они подчёркивают, что сопровождение семьи не ограничивается консультативной функцией, а включает в себя постоянное профессиональное взаимодействие между педагогами, администрацией и родителями, направленное на гармонизацию образовательного пространства ребёнка [12].

В исследовании Л.А. Бутабаевой, Г.А. Ногайбаевой и С.К. Исмагуловой акцентируется роль специалистов службы психолого-педагогического сопровождения в общеобразовательной школе Республики Казахстан. Авторы отмечают, что педагогическое сопровождение семьи – это интегративный процесс, направленный на развитие личности ребёнка, коррекцию нарушений в обучении и поведении, а также формирование позитивного родительского участия. Они подчёркивают необходимость формирования у педагогов готовности к междисциплинарному взаимодействию и постоянному диалогу с родителями как субъектами воспитательного процесса [13].

Кроме того, К.Ж. Бұзаубақова и М.С. Елубаева в своих трудах рассматривают вопрос о роли администрации образовательных организаций в обеспечении непрерывного психолого-педагогического сопровождения обучающихся. Исследователи отмечают, что эффективное сопровождение невозможно без активного участия руководства школы в координации действий педагогов, психологов и родителей. По их мнению, важным условием успешной реализации сопровождения является создание системы постоянного обмена информацией между педагогическим коллективом и семьёй, что позволяет своевременно реагировать на трудности в обучении и социализации детей [14].

В целом, в казахстанской педагогической науке понятие педагогического сопровождения семей трактуется как целостная, системная деятельность, направленная на оказание педагогической, психологической и методической помощи родителям в воспитании и обучении детей, включая детей с особыми образовательными потребностями. Основное внимание исследователи уделяют вопросам интеграции усилий различных специалистов, развитию партнерских отношений между школой и

семьей, а также формированию единого образовательного пространства, способствующего гармоничному развитию личности ребёнка.

В зарубежных исследованиях понятие педагогического сопровождения соотносится с идеями family education, parental guidance и educational counseling. Так, К. Thompson определяет педагогическое сопровождение как систему консультативной и развивающей помощи родителям, направленную на формирование их педагогической компетентности в условиях образовательного взаимодействия с ребёнком. По мнению исследователя, ключевой особенностью сопровождения является акцент на совместное решение проблем, возникающих в процессе воспитания, а не на передачу готовых рецептов [15].

Сопоставляя различные подходы, можно выделить несколько содержательных линий в трактовке понятия «педагогическое сопровождение семьи»:

1. Функционально-деятельностный подход, в рамках которого сопровождение рассматривается как система педагогических действий, обеспечивающих поддержку и развитие семьи.
2. Личностно-ориентированный подход, где в центре внимания – развитие субъектности семьи и индивидуализация педагогического взаимодействия.
3. Социально-партнерский подход, акцентирующий внимание на взаимодействии семьи, школы и социума как равноправных участников воспитательного процесса.

Синтез этих подходов позволяет определить педагогическое сопровождение семьи как целенаправленную, системную, комплексную деятельность педагогов, направленную на содействие развитию воспитательного потенциала семьи, формирование родительской компетентности и гармонизацию взаимодействия всех участников образовательного процесса.

Общей целью педагогического сопровождения семей в современной науке является создание условий для эффективного функционирования семьи как воспитательной системы, в которой родители выступают активными субъектами развития ребёнка, осознающими собственные педагогические ресурсы и ответственно реализующими их в процессе взаимодействия с образовательной средой. Педагогическое сопровождение направлено на укрепление воспитательного потенциала семьи, повышение уровня её педагогической культуры и формирование конструктивных форм взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса – педагогами, родителями и детьми.

Задачи педагогического сопровождения семей включают:

- диагностику особенностей и потребностей семьи в сфере воспитания, выявление затруднений, противоречий и ресурсов, влияющих на качество взаимодействия родителей с ребёнком;
- информационно-просветительскую деятельность, направленную на повышение педагогической компетентности родителей, формирование у них знаний о возрастных, психологических и индивидуальных особенностях детей;
- организацию консультативной и методической поддержки, обеспечивающей помощь родителям в выборе эффективных воспитательных стратегий и способов разрешения конфликтных ситуаций;
- формирование устойчивого партнерства семьи и образовательной организации, построенного на принципах доверия, взаимного уважения и общей ответственности за результаты воспитания и обучения;
- развитие субъектной позиции родителей, стимулирование их активности в образовательном процессе, участие в совместных проектах, мероприятиях и программах по воспитанию детей;
- профилактику семейных и воспитательных кризисов, обеспечение своевременной педагогической и психологической помощи семьям, находящимся в трудной жизненной ситуации;
- оценку эффективности взаимодействия педагога и семьи, анализ динамики воспитательных изменений, рефлексию результатов совместной деятельности и их коррекцию при необходимости.

Современные казахстанские исследователи также вносят значительный вклад в развитие представлений о сущности и целях педагогического сопровождения семей, связывая его с задачами модернизации отечественной системы образования и укрепления взаимодействия семьи и школы.

Так, М.А. Тыныбаева, Л.А. Бутабаева, М.Ж. Темирбаева и С.К. Жумажанова подчёркивают, что педагогическое сопровождение невозможно рассматривать изолированно от управленческих аспектов деятельности образовательной организации. По их мнению, роль администрации заключается не только в создании условий для психолого-педагогической поддержки обучающихся, но и в формировании устойчивой системы взаимодействия всех участников образовательного процесса – педагогов, родителей и специалистов сопровождения. Авторы отмечают, что эффективное сопровождение предполагает непрерывность, согласованность действий и организацию обратной связи между школой и семьёй, что способствует формированию благоприятного воспитательного климата [16].

В методических рекомендациях И.Г. Елисеевой и А.К. Ерсариной педагогическое сопровождение рассматривается как комплексная деятельность, обеспечивающая развитие ребёнка с особыми образовательными потребностями и повышение педагогической культуры родителей. Учёные подчёркивают, что успешное сопровождение возможно лишь при условии постоянного взаимодействия педагогов с родителями, которое строится на принципах доверия, эмпатии и взаимного уважения. Особое внимание авторы уделяют необходимости формирования у семьи позитивного отношения к процессу обучения ребёнка, что способствует созданию единого воспитательного пространства [17].

А.Қ. Дүйсенбаев рассматривает педагогическое сопровождение как неотъемлемую часть общей теории воспитания, отмечая, что его основное предназначение заключается в содействии развитию личности через гармонизацию отношений в системе «ребёнок – семья – педагог». В своей концепции автор связывает сопровождение с идеей «тәрбие тұтастығы» – целостности воспитания, при которой образовательное воздействие должно быть системным и опираться на духовно-нравственные ценности семьи и общества [18].

Схожие взгляды выражают С.Б. Бабаев и Ж.К. Оңалбек, которые в учебнике «Жалпы педагогика» указывают, что педагогическое сопровождение – это форма реализации воспитательного потенциала педагогики сотрудничества. По их мнению, сопровождение выступает не как контроль или руководство, а как «жол көрсету» – мягкое направление, помогающее родителям и детям совместно преодолевать трудности воспитания и развивать внутренние ресурсы личности [19].

Анализ трудов казахстанских авторов показывает, что педагогическое сопровождение семьи в отечественной педагогике рассматривается как многокомпонентный процесс, включающий педагогические, психологические и организационно-управленческие аспекты. Его сущность заключается в содействии семье в реализации воспитательной функции, укреплении партнёрства с образовательными организациями и формировании единого воспитательного пространства, направленного на развитие личности ребёнка. Казахстанская научная школа, следуя принципам гуманистической педагогики, акцентирует внимание не на контроле, а на сотрудничестве и совместном поиске путей гармоничного развития ребёнка в условиях современной социокультурной динамики.

Таким образом, анализ различных подходов показывает, что педагогическое сопровождение семей в современной науке рассматривается как многомерное явление, включающее организационные, психологические и социально-педагогические компоненты. Оно представляет собой процесс целенаправленного взаимодействия педагога и семьи, направленный на создание условий для оптимального развития ребенка, повышения педагогической культуры родителей и

укрепления воспитательного потенциала семьи. Сущность педагогического сопровождения семей заключается в обеспечении условий для активного включения родителей в воспитательный процесс на основе партнерских отношений, взаимопонимания и доверия. Это не просто форма помощи или контроля, а особый вид педагогического взаимодействия, ориентированный на развитие субъектности семьи и ее способности к самостоятельному решению воспитательных задач. В целом, педагогическое сопровождение можно рассматривать как ключевое направление современной педагогической практики, отражающее переход от модели «воспитания семьи» к модели «сотрудничества с семьей» в целях гармоничного развития личности ребенка.

Список литературы:

1. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Современное написание с иллюстрациями. – М.: АСТ, 2023. – 560 с.
2. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – 3-е изд., стер. – Москва : Большая российская энциклопедия, 2009. – 527 с.
3. Евграфова, Л. Е. Современные подходы к понятию психолого-педагогического сопровождения развития личности учащегося / Л. Е. Евграфова // Профессиональное и высшее образование: взаимодействие традиций и новаций : Сборник материалов I Международных педагогических чтений, посвященных научным школам Института педагогики, психологии и социальных проблем. – Казань: Институт педагогики, психологии и социальных проблем, 2019. – С. 86-90.
4. Овчарова, А. П. Понятие "психолого-педагогическое сопровождение детей младшего школьного возраста" как педагогическая категория / А. П. Овчарова // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2012. – Т. 3, № 4. – С. 70-78.
5. Мазурчук, Н. И. Психолого-педагогическое сопровождение семьи: теоретическое осмысление и практика реализации / Н. И. Мазурчук, Е. О. Мазурчук // Педагогическое образование в России. – 2016. – № 3. – С. 132-137.
6. Голобородько, Е. Е. Понятие "психолого-педагогическое сопровождение детей младшего школьного возраста" как педагогическая категория / Е. Е. Голобородько // Исследование различных направлений развития психологии и педагогики : Сборник статей Международной научно-практической конференции. – Уфа: ООО "Аэтерна", 2014. – С. 32-34.
7. Анненкова, Н. В. Социально-педагогическое сопровождение как комплексная технология помощи семье обучающегося / Н. В. Анненкова // Педагогический поиск. – 2017. – № 2. – С. 8-10.
8. Горина, Л. В. Соотношение понятий психолого-педагогического и тьюторского сопровождения / Л. В. Горина, К. П. Сенаторова // Балтийский гуманитарный журнал. – 2018. – Т. 7, № 4(25). – С. 231-234.
9. Молчанова, Л. Н. Компетентностная модель психолого-педагогического сопровождения семей, воспитывающих детей с нарушениями слуха / Л. Н. Молчанова // Региональный вестник. – 2019. – № 23(38). – С. 22-24.
10. Шингаев, С. М. Основные теоретические и методологические подходы к психолого-педагогическому сопровождению / С. М. Шингаев // Непрерывное образование в Санкт-Петербурге. – 2019. – № 1(9). – С. 11-18.
11. Жалпы білім беру мектептеріндегі ерекше білім алуды қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету: әдіс. нұсқаулық/ Елисеєва И.Г., Ерсарина А.К. - Алматы: ТП ҰҒПО, 2019. – 92 б.
12. Тыныбаева, М. А., Бутабаева, Л. А., Жүсіп, А. Қ., Темирбаева, М. Ж. Мектептегі психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі мамандарының пән мұғалімдерімен өзара іс-қимылы // «Білім» ғылыми-педагогикалық журналы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024. – №2. – Б. 108-119.
13. Бутабаева Л. А., Ногайбаева Г. А., Исмагулова С.К. Роль специалистов службы психолого-педагогического сопровождения в общеобразовательной школе Республики Казахстан // Дефектология и образование в наши дни: фундаментальные и прикладные исследования: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, Краснодар, 12–13 апреля 2022 года / Отв. ред. Е. А. Шумилова. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2022. – С. 314–318.
14. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП " Бейсенбекова А.Ж.", 2019. – 379 б.
15. Thompson K. Family education and support for families at psychosocial risk in Europe: Evidence from a survey of international experts // Early Child Development and Care. – 2019. – Vol. 189, No. 11. – P. 1794–1808.
16. Тыныбаева, М. А., Бутабаева, Л. А., Темирбаева, М. Ж., Жумажанова, С. К. Роль администрации организаций образования в организации непрерывного психолого-педагогического сопровождения

обучающихся // Научное обозрение: актуальные вопросы теории и практики: сборник статей VII Международной научно-практической конференции. – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2023. – С. 305–318

17. Елисеева, И. Г., Ерсарина, А. К. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации. – Алматы: ННПЦ КП, 2019. – 118 с.

18. Дүйсенбаев А.Қ. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқулық. - Алматы: «Отан», 2014. - 257 бет.

Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. Жалпы педагогика: Оқулық – Алматы: «Нұр-пресс», 2005 – 228 бет.

Омарова Ұ.Р. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті. Педагогика факультеті. Арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасы. СП-23-2к
(Аманбекова А.Б., „арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы)

ЕББҚ БАР БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЖЕКЕ БІЛІМ БЕРУ ТРАЕКТОРИЯЛАРЫНЫҢ ДҰРЫС ҚҰРЫЛМАУЫ

Біздің ойымызша, қазіргі инклюзивті білім беру жүйесінің сапасын анықтайтын негізгі факторлардың бірі – ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕББҚ) бар балаларға арналған жеке білім беру траекторияларының (ЖБТ) дұрыс және уақтылы құрылуы. Алайда қолданыстағы нормативтік-құқықтық база мен білімді бағалау жүйесі (БЖБ/ТЖБ) инклюзивті тәжірибенің шынайы қажеттіліктеріне әрдайым толық сәйкес келе бермейді. Бұл, ең алдымен, стандарттардың тым қатты регламенттелуі мен бейімделген оқу жоспарларының (БОЖ) жеткіліксіз жасалуынан туындайтын жүйелік қайшылықтармен байланысты. Қолданыстағы бағалау талаптары жалпы білім беру бағдарламаларына негізделгендіктен, олардың құрылымы ЕББҚ бар оқушылардың когнитивтік даму ерекшеліктерімен, оқу қарқынымен, қабылдау мүмкіндіктерімен сәйкес келе бермейді. Соның салдарынан, бағалау жүйесі оқушының нақты оқу жетістігін емес, стандартқа сәйкестігін өлшейтін механизмге айналып отыр. ЕББҚ бар балаларға арналған жеке білім беру траекторияларының дұрыс құрылмауы, біздің ойымызша, Қазақстандағы критериялы бағалау жүйесінің (БЖБ/ТЖБ) икемсіздігімен және бейімделген оқу жоспарларының жеткіліксіздігімен тығыз байланысты күрделі педагогикалық-ұйымдастырушылық мәселе болып отыр. Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты оқу жетістіктерін қалыптастырушы және жиынтық бағалау арқылы жүзеге асыруды көздейді, алайда бөлім және тоқсан бойынша жиынтық бағалау рәсімдері нақты уақыт, тапсырмалар форматы мен күтілетін нәтижелерді біріздендіру арқылы оқушылардың көпшілігіне бағытталған «орташа оқушы» бейнесін қайта өндіреді, бұл ЕББҚ бар балалардың жеке қарқыны мен мүмкіндіктерін есепке алуын шектейді [1, 7]. Инклюзивті білім беру теориясын зерттеген Н.Н. Малофеев, Н.М. Назарова, Л.М. Шипицына және басқа да ғалымдар интеграцияланған және инклюзивті ортада табысты оқыту үшін білім беру мазмұнын, педагогикалық тәсілдерді және бағалау жүйесін баланың психофизикалық даму деңгейіне бейімдеу қажеттігін атап өтеді, яғни «бірдей талап–әртүрлі мүмкіндіктер» қайшылығын азайту негізгі шарт ретінде қарастырылады [2, 89]. Біздің ойымызша, дәл осы қайшылық Қазақстан мектептерінде БЖБ/ТЖБ стандарттарының қатаңдығы мен жеке білім беру траекторияларының формалды сипат алуына әкеліп, ЕББҚ бар оқушыларға қойылатын талап пен олардың нақты оқу әлеуеті арасындағы алшақтықты ұлғайтады.

Индивидуалды білім беру траекториясы (индивидуалды маршрут) ғылыми әдебиетте оқушының жеке білім беру мақсаттарын, оқу қарқынын, мазмұн мен тәсілдерді келісілген, рефлексивті түрде жоспарлайтын, тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына бағытталған жеке білім алу жолы ретінде түсіндіріледі. В.К. Зарецкийдің еңбектерінде индивидуалды траектория баланың өзін және оны қоршаған ересектер мен құрдастардың бірлескен күш-жігерінің «нәтижелік векторы» ретінде қарастырылады, яғни ол алдын ала қатты «сызып» берілген маршрут емес, баланың зона ближайшего развития қағидасына сүйенген, үнемі түзетіліп отыратын динамикалық бағдарлама болуы тиіс деп көрсетіледі. ЕББҚ бар оқушыларға қатысты бұл әсіресе маңызды, себебі олардың когнитивтік, сөйлеу, сенсорлық немесе моторлық дамуындағы ерекшеліктер оқу жетістіктерінің өсуін бірдей темпте күтуді қиынсыз етеді. Алайда практикада БЖБ/ТЖБ тапсырмаларының

құрылымы, уақыт шектеулері мен бағалау критерийлері көбіне осы динамикалық түзетуді ескеруге мүмкіндік бермей, мұғалімдерді формальды бірізділікке «байлап» қояды. А.А. Кожурова ЕББҚ бар бастауыш сынып оқушылары үшін оқу дағдысын дамытуда индивидуалды траекторияның маңызын эксперименттік жолмен көрсетіп, стандартталған тапсырмалардың өзгеріссіз берілуі оқу мотивациясын төмендетіп, оқушының табыс сезімін әлсірететінін айтады, ал Е.Ю. Шебанец индивидуалды траектория дұрыс жобаланбаған жағдайда ол тек құжаттық сипатта қалып, практикалық қолдауды қамтамасыз етпейтінін сыни тұрғыдан талдайды [3, 211].

Қазақстан контекстінде инклюзивті білім беруді дамытуға арналған ұлттық және халықаралық құжаттарда оқушылардың жеке ерекшеліктеріне негізделген қолдау жоспарларын әзірлеу қажеттігі бірнеше рет атап өтілген. UNICEF пен білім беру саласындағы серіктестердің зерттеулерінде мектептерде «school support plan» немесе индивидуалды қолдау жоспарларын әзірлеу ЕББҚ бар балалардың сапалы білімге қолжетімділігін арттырудың негізгі тетіктерінің бірі ретінде қарастырылады [4, 127]. Сонымен қатар инклюзивті білім беру бойынша кешенді бағалау нәтижелері Қазақстанда барлық балаларға емес, тек бір бөлігіне ғана индивидуалды оқу жоспары мен қолдау жоспары жасалатынын, көптеген мектептерде бұл құжаттардың мазмұны оқу процесін нақты өзгертетін құрал емес, есептік функция атқарып қалатынын көрсетеді [5, 119]. Біздің ойымызша, бұл құбылыстың басты себептерінің бірі – критериялды бағалау жүйесіндегі БЖБ/ТЖБ рәсімдерінің тым регламенттелген форматы, яғни мұғалім жеке траекторияға сәйкес мазмұн, уақыт және бағалау тәсілдерін өзгерткен жағдайда ішкі және сыртқы мониторинг талаптарымен қайшылыққа түсіп қаламын деп қорқады.

Критериялды бағалау жүйесін зерттеген отандық және шетелдік авторлар қалыптастырушы бағалаудың үздіксіз кері байланыс беріп, оқушының жеке прогресін көрсетуге бағытталғанын, ал жиынтық бағалаудың (БЖБ/ТЖБ) оқу кезеңінің соңында белгілі бір талаптарға сәйкестікті тіркеуге қызмет ететінін атап өтеді [6, 221]. Инклюзивті білім беру талаптары тұрғысынан алғанда, ЕББҚ бар балалар үшін бұл екі бағалау режимі арасындағы баланс өзгеруі тиіс: қалыптастырушы бағалауды күшейтіп, жиынтық бағалауды икемдеу, яғни тапсырмалар форматтарын, уақыт шектеулерін, қолдау құралдарын (оқу материалын ірі қаріппен беру, қосымша визуалды тіректер, ассистивті технологиялар) бейімдеу қажет. Мысалы, Т.Е. Мальцева инклюзивті білім беру жағдайында оқу жетістіктерін бағалау жүйесін талдай отырып, ЕББҚ бар студенттер үшін «регулярное и гибкое оценивание» олардың прогресін уақытында байқап, индивидуалды білім беру маршрутын жедел түзетуге мүмкіндік беретінін, керісінше, бірыңғай қатты стандарттар бұл мүмкіндікті шектейтінін көрсетеді [7, 114]. Алайда мектеп тәжірибесінде БЖБ/ТЖБ тапсырмаларын бейімдеу көбіне қосымша уақыт беру не баланың бір-екі тапсырмасын есепке алмаумен шектеліп, критерийлердің өзіне терең өзгеріс енгізілмейді; бұл жағдай ЕББҚ бар оқушыны үнемі «төмен критерий» деңгейінде қалдырып, оның жылдық және циклдық жеке траекториясының сәттілігін формальды түрде төмендетеді. [8, 67]

Инклюзивті білім берудің халықаралық тәжірибесінде индивидуалды білім беру траекториясы оқу жоспарының мазмұнын, әдістері мен бағалау құралдарын вариативті ету арқылы жүзеге асады. Жекелеген зерттеулерде (В.В. және Н.С. Довбенко, М.В. Кузнецова және басқалар) денсаулығы әлсіреген немесе ОВЗ бар балалар үшін қашықтан оқытуды, модульдік курстарды, икемді кестені пайдаланып, оқушының жүктемесін реттеу, оқу қарқынын даралау, күшті жақтарына сүйену маңызды екені дәлелденген [9, 67]. Қазақстандық авторлар инклюзивті практикада индивидуалды маршруттарды әзірлеу кезінде оқушының білім беру қажеттіліктерін, қабілеттерін және әлеуметтену деңгейін кешенді диагностикалау, ата-аналар мен ПМПК ұсыныстарын интеграциялау қажеттігін атап өтеді. Бірақ БЖБ/ТЖБ кестесінің қатандығы, тоқсан соңындағы «жабылатын» бақылау жұмыстарына дайындықты бірінші орынға қою мұғалімдерді күнделікті сабақта бейімдеудің орнына «бағалау үшін оқыту» режиміне итермелейді. Біздің ойымызша, индивидуалды траекториялардың дұрыс құрылмауының түпкі себебі де осы – оқу процесі емес, бағалау нәтижесі шешуші құндылыққа айналып, индивидуализация қағидасы формальды сипатқа ие болады.

UNICEF және UNESCO сараптамалық есептерінде Қазақстанда инклюзивті білім беруді кеңейту барысында мұғалімдерге әдістемелік қолдау, соның ішінде ЕББҚ бар балалардың оқу жетістіктерін бағалау мен индивидуалды маршруттарды жобалау бойынша нақты практикалық құралдар жетіспейтіні көрсетіледі [5, 345]. Индивидуалды қолдау жоспары құжат ретінде бар

болғанымен, онда БЖБ/ТЖБ нәтижелері көп жағдайда «бар/жоқ» принципімен тіркеліп, баланың шағын, бірақ маңызды жетістіктері (мысалы, нұсқаулықты өз бетінше түсіну, тапсырманы құрылымдық бөліктерге бөлу, эмоциясын реттеу) критерийлік шкалада көрінбей қалады[10, 564]. Мұндай жағдайда индивидуалды траектория құжатының мазмұны мен бағалау жүйесінің логикасы арасында айырмашылық туындайды: құжатта баланың жеке ерекшеліктері мен мақсаттары сипатталса да, БЖБ/ТЖБ нәтижелері мектептің ресми есептілігінде басым көрсеткішке айналып, нақты педагогикалық шешімдер соларға тәуелді болады.

Ғалымдар инклюзивті білім беру шеңберінде бағалау жүйесін реформалау үшін кем дегенде үш бағытты ұсынады. Біріншіден, БЖБ/ТЖБ стандарттарына ЕББҚ бар оқушылар үшін арнайы «бейімделген критерийлер» модулін енгізу; бұл ретте оқу мақсаттарының бір бөлігі ортақ, бір бөлігі индивидуалды болуы мүмкін, ал жиынтық бағалауда осы индивидуалды мақсаттарға жету деңгейі де ресми түрде есептелуі тиіс[11, 287]. Екіншіден, қалыптастырушы бағалаудың деректерін (портфолио, бақылау парақтары, мінез-құлық динамикасы, ата-аналар мен мамандардың пікірлері) индивидуалды траекторияның негізгі «дәлелі» ретінде тану, ал БЖБ/ТЖБ-ны тек қосымша индикатор ретінде қарастыру маңызды деп көрсетіледі. Үшіншіден, мұғалімдерді индивидуалды маршрут құрастыру, ИОТ мақсаттарын өлшенетін, бірақ шынайы деңгейде қою, бағалау деректерін интерпретациялау және траекторияны уақытылы түзету бойынша жүйелі түрде оқыту қажет екені айтылады. [12, 213]

Қорытындылай келе, ЕББҚ бар балалардың жеке білім беру траекторияларын сапалы құрастыру қазіргі бағалау жүйесінің философиясын қайта қарауды талап етеді. Бүгінгі күні қолданылып жүрген БЖБ/ТЖБ рәсімдері көбінесе «нормативтік салыстыруға» негізделіп, оқушы жетістігін ортақ стандарттармен өлшеуге бағдарланған. Алайда ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар үшін мұндай тәсіл олардың шынайы мүмкіндіктерін, жеке даму қарқынын және нақты жетістіктерін толық ашып көрсете алмайды. Сондықтан бағалау жүйесі баланың жеке прогресін тіркейтін, оқу динамикасын бақылауға мүмкіндік беретін, қажет болған жағдайда оқу мақсаттарын бейімдеп қайта қарауға жағдай жасайтын икемді индикаторлар жиынтығына айналуы тиіс.

Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін критериялды бағалау бойынша нормативтік құжаттарға ЕББҚ бар оқушыларға арналған бейімделген тапсырмалар үлгілерін енгізу аса маңызды. Мұндай тапсырмалар оқу мақсаттарының мәнін сақтай отырып, орындау тәсілі мен күрделілік деңгейіне қарай сараланып, әр баланың танымдық ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар баламалы аттестация нысандарын — жобалық жұмыстарды, портфолио қорғауды, ассистивті қолдау арқылы орындалатын бақылау тапсырмаларын — бағалау жүйесіне ресми түрде енгізу ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың оқу жетістіктерін әділ әрі жан-жақты бағалауға жол ашады.

Оқушының жеке траекториясы мен БЖБ/ТЖБ нәтижелерінің өзара байланысын түсіндіретін нақты әрі практикалық әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу де педагогтардың жұмысын жеңілдетіп, бағалау процесінің жүйелілігін арттырады. Бұл ұсынымдар мұғалімге қандай индикаторлардың жеке прогреске сәйкес келетінін, қандай жағдайларда бейімделген тапсырма қолданылатынын, оның нәтижесі оқу траекториясында қалай көрсетілетінін түсінуге мүмкіндік береді.

Осы өзгерістер жүзеге асқанда ғана жеке білім беру траекториясы формальды түрде толтырылатын құжаттан нақты педагогикалық тетікке айналады. Ол баланың білім алуға деген құқығын шынайы қамтамасыз етіп, оның жеке жетістіктерін, табиғи дамуын және оқу барысындағы кішігірім де болса табыстарын мойындауға бағытталған тірі, динамикалық құрал болмақ. Мұндай тәсіл ЕББҚ бар балалардың оқу сапасын арттырып қана қоймай, инклюзивті білім беру философиясының толыққанды жүзеге асуына, әр баланың әлеуетін ашуға жағдай жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының МЖМБС және бағалау туралы нормативтік құжаттары (критериялды бағалау, қалыптастырушы және жиынтық бағалау формалары).
2. «Теория инклюзивного образования» және «Организация работы школы по инклюзивному образованию» (Ust.kz платформасы).
3. Зарецкий В.К., Гордон М.М. О возможности индивидуализации образовательного процесса (индивидуальная образовательная траектория) // Психологическая наука и образование, 2011.
4. Guide on School Support Plans / Разработка планов сопровождения учащихся. UNICEF Kazakhstan, әдістемелік құрал.

5. Evidence on Inclusive Education in Kazakhstan based on a Formative and a Big Data Evaluation. UNICEF Kazakhstan, 2023.
6. Roza K. Features of the Transition from the Traditional to the Criteria-based Assessment in Kazakhstan // Ғылыми мақала, 2020.
7. Мальцева Т.Е. Система оценивания результатов обучения студентов с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования, 2025.
8. Капышева Н.Д. МЕТОДЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ // Старт в науке. 2016. № 4.
9. Куанышпева. Р. Инклюзивное обучение // Daryn.online. 2024
10. Кожурова А.А., Лыткина М.Г. Индивидуальная образовательная траектория младшего школьника с ОВЗ как условие развития навыка чтения // Проблемы современного педагогического образования, 2022. (CyberLeninka).
11. Шебанец Е.Ю. Проблема проектирования индивидуальной образовательной траектории для детей с ограниченными возможностями здоровья // Научная статья, 2017. (CyberLeninka).
12. Довбенко В.В., Довбенко Н.С. Проектирование индивидуальной образовательной траектории для детей с ослабленным здоровьем с использованием дистанционного обучения // Молодой ученый, 2016.

Попович И.Н., Карагандинский национальный университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. М2 ДФ-25-2Р
(Сакаева А.Н., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры «Специальное и инклюзивное образование»)

ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО И КОММУНИКАТИВНОГО РАЗВИТИЯ НЕГОВОРЯЩИХ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности речевого и коммуникативного развития неговорящих детей раннего возраста и подходы психолого-педагогического сопровождения этой группы. Анализируются характерные признаки, включая низкую инициативу общения, недостаточную предречевую коммуникацию, ограниченное понимание речи, сенсорные и моторные трудности. Подчеркивается роль социальной среды и семейного окружения в формировании речевых навыков. Описаны причины отсутствия речи, включающие биологические, нейропсихологические, сенсорные и социальные факторы. Представлены принципы комплексного психолого-педагогического сопровождения, включая развитие мотивации к общению, формирование понимания речи, сенсомоторную подготовку, использование альтернативной и дополнительной коммуникации и вовлечение семьи. Особое внимание уделено междисциплинарному подходу, направленному на создание условий для появления словесной речи и повышения качества жизни ребёнка.

Ключевые слова: речевое развитие, коммуникативное развитие, неговорящие дети, ранний возраст, психолого-педагогические подходы, альтернативная коммуникация, сенсорное восприятие, невербальное общение, раннее вмешательство, развитие речи, социальная адаптация.

Аннотация

Мақалада ерте жастағы сөйлемейтін балалардың сөйлеу және коммуникативті дамуының ерекшеліктері және осы топты психологиялық-педагогикалық қолдау тәсілдері қарастырылады. Сипаттамалық белгілер, соның ішінде қарым-қатынас бастамасының төмендігі, сөйлеу алдындағы қарым-қатынастың жеткіліксіздігі, сөйлеуді түсінудің шектелуі, сенсорлық және моторлық қиындықтар талданады. Сөйлеу дағдыларын қалыптастырудағы әлеуметтік орта мен отбасылық ортаның рөлі атап өтіледі. Биологиялық, нейропсихологиялық, сенсорлық және әлеуметтік факторларды қамтитын сөйлеудің болмау себептері сипатталған. Кешенді психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу принциптері, соның ішінде қарым-қатынас мотивациясын дамыту, сөйлеуді түсінуді қалыптастыру, сенсоримоторлық дайындық, балама және қосымша коммуникацияны қолдану және отбасын тарту. Ауызша сөйлеудің пайда болуына және баланың

өмір сүру сапасын жақсартуға жағдай жасауға бағытталған пәнаралық тәсілге ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: сөйлеуді дамыту, коммуникативті даму, сөйлемейтін балалар, ерте жас, психологиялық-педагогикалық тәсілдер, баламалы қарым-қатынас, сенсорлық қабылдау, вербалды емес қарым-қатынас, ерте араласу, сөйлеуді дамыту, әлеуметтік бейімделу.

Abstract

The article discusses the features of speech and communicative development of non-speaking children of early age and approaches to psychological and pedagogical support of this group. Characteristic features are analyzed, including low communication initiative, insufficient pre-speech communication, limited speech comprehension, sensory and motor difficulties. The role of the social environment and family environment in the formation of speech skills is emphasized. The causes of speech absence are described, including biological, neuropsychological, sensory and social factors. The article presents the principles of comprehensive psychological and pedagogical support, including the development of motivation for communication, the formation of speech comprehension, sensorimotor training, the use of alternative and additional communication, and family involvement. Special attention is paid to an interdisciplinary approach aimed at creating conditions for the emergence of verbal speech and improving the quality of life for children.

Keywords: speech development, communicative development, non-speaking children, early age, psychological and pedagogical approaches, alternative communication, sensory perception, non-verbal communication, early intervention, speech development, and social adaptation.

Речевое развитие ребёнка раннего возраста является важнейшим показателем его общего психического, когнитивного и социального становления. С самого рождения ребёнок вступает в активное взаимодействие с окружающими, и именно это взаимодействие обеспечивает формирование коммуникативных, эмоциональных и познавательных навыков. Речь выступает ключевым механизмом включения ребёнка в социальную среду, а её задержка или отсутствие на раннем этапе развития может приводить к нарушению структуры общения, снижению активности и уменьшению возможностей освоения окружающего мира. В практике специалистов всё чаще встречаются дети, которые к двум–трём годам не начинают пользоваться словесной речью или используют лишь отдельные звукокомплексы, не выполняющие коммуникативную функцию. Такие дети требуют раннего выявления проблем и своевременной коррекционной поддержки, поскольку эффективность вмешательства значительно выше на ранних стадиях развития. [1]

Неговорящие дети раннего возраста обладают характерными особенностями, проявляющимися не только в речевой сфере, но и в эмоционально-поведенческом, сенсорном и моторном развитии. Одной из наиболее значимых особенностей является низкая инициатива общения: ребёнок не стремится привлечь внимание взрослого, не использует взгляд для установления контакта и может не реагировать на обращённую речь. Такая коммуникативная пассивность формирует дефицит опыта взаимодействия, что в дальнейшем усиливает задержку речи. Кроме того, у многих неговорящих детей отмечается недостаточное использование предречевых средств коммуникации, прежде всего указательного жеста, который играет ключевую роль в формировании совместного внимания и символического взаимодействия. Отсутствие этого жеста свидетельствует о серьёзных трудностях в развитии коммуникативных навыков.

Понимание речи у неговорящих детей также может быть ограничено. Они нередко ориентируются на интонацию, эмоциональные реакции или конкретные бытовые ситуации, но не связывают слова с предметами, действиями и событиями. Нарушение понимания речи препятствует формированию активного словаря, поскольку ребёнок не способен связать услышанные слова с их значением. Дополнительные трудности могут быть связаны с особенностями сенсорной интеграции: некоторые дети проявляют повышенную чувствительность к звукам, другие - недостаточную реакцию на речевые стимулы, при этом они часто воспринимают неречевые шумы наравне с голосом взрослого. [2] Проблемы моторики, включая слабый тонус артикуляционных мышц и трудности в координации дыхания и фонации, также затрудняют появление словесной речи.

Социальная среда оказывает значительное влияние на становление речи. Недостаток эмоционального взаимодействия со взрослыми, ограниченность речевого опыта, отсутствие совместной игры существенно тормозят развитие коммуникации. Дети, которые проводят много

времени в условиях низкой стимуляции или получают слабо структурированную речевую модель, могут демонстрировать задержку речи даже при сохранной нервно-психической базе. Поэтому анализ семейного окружения и характера детско-родительского взаимодействия является обязательной частью работы с неговорящим ребёнком.

Отсутствие речи у детей раннего возраста может быть обусловлено разнообразными причинами:

Рисунок 1. Причины отсутствия речи у детей

Биологические факторы включают как генетические, так и пренатальные, перинатальные и ранние постнатальные влияния на развитие центральной нервной системы (ЦНС). Особенности внутриутробного развития, такие как гипоксия плода, инфекции матери, токсические воздействия (лекарства, алкоголь, курение) или недоедание, могут привести к нарушению формирования нейронных связей, что сказывается на способности ребёнка к восприятию и воспроизведению речи.

Минимальные дисфункции ЦНС (МДЦНС) - это скрытые нарушения работы нервной системы, которые могут проявляться в виде моторной неуклюжести, сниженного мышечного тонуса, повышенной раздражительности или слабой координации движений. Эти особенности затрудняют развитие артикуляционной моторики, контроль дыхания, фонацию и, как следствие, правильное формирование звуковой речи.

Перинатальные факторы, такие как преждевременные роды, осложнённые роды, асфиксия или кровоизлияния в мозг новорождённого, также могут приводить к снижению функциональной активности нейронных сетей, участвующих в речевых процессах. Даже при отсутствии ярко выраженных патологий, такие факторы способны задерживать формирование сенсомоторных и когнитивных навыков, необходимых для овладения речью.

Сенсорные факторы напрямую влияют на способность ребёнка воспринимать и анализировать речевые стимулы. Нарушения слуха, даже частичные, ограничивают возможности для восприятия фонетических особенностей речи, что делает затруднительным формирование фонематического слуха - критически важного компонента раннего речевого развития.

Помимо слуховых нарушений, значительную роль играют особенности сенсорной интеграции. Дети могут быть гиперчувствительны к звукам, что вызывает стрессовую реакцию на окружающие шумы, или, наоборот, гипочувствительны, слабо реагируя на речь и звуковые сигналы.

Такие особенности восприятия затрудняют внимание к речевым стимулам, усложняют ассоциацию слов с действиями и предметами, а также препятствуют развитию коммуникативной активности.

Нейропсихологические факторы касаются когнитивных процессов, участвующих в формировании речи. Прежде всего, это механизмы подражания: ребёнок усваивает речь, наблюдая за движениями губ, артикуляцией, интонацией и ритмом речи взрослого. Нарушения способности к имитации затрудняют овладение произношением и синтаксической структурой языка.

Процессы памяти также критически важны: ребёнок должен удерживать последовательность звуков, слов и действий, связывать слово с его значением и воспроизводить его в подходящей ситуации. Трудности в кратковременной и рабочей памяти тормозят формирование активного словаря и правильного использования слов в контексте.

Моторное планирование включает умение координировать дыхание, движения губ, языка и челюсти для артикуляции. Нарушения моторного планирования приводят к замедленной или неправильной артикуляции, что дополнительно снижает мотивацию ребёнка к речевому общению.

Также нейропсихологические факторы включают когнитивные функции, такие как внимание, способность к концентрации, умение удерживать совместное внимание с взрослым и контролировать эмоциональные реакции. Их недостаточность снижает эффективность всех форм коммуникации.

Социальная среда оказывает значительное влияние на речевое развитие. Дефицит речевого общения в семье или детском саду ограничивает возможности ребёнка для освоения языка. Если взрослые не инициируют контакта, не комментируют действия ребёнка, не используют наглядные и вербальные сигналы, ребёнок не получает достаточного количества языковых моделей.

Низкая вовлечённость взрослых, эмоциональная холодность, чрезмерная занятость родителей или отсутствие структурированных игровых взаимодействий создают условия, при которых ребёнок не учится инициировать контакты, выражать потребности и осваивать социально-речевые навыки. [3]

Отсутствие условий для эмоционального обмена также тормозит развитие речевых навыков, так как речь изначально является средством выражения эмоций, обмена переживаниями и построения отношений. В условиях ограниченного взаимодействия ребёнок может компенсировать отсутствие речи молчанием или использованием жестов, что замедляет формирование полноценной вербальной коммуникации.

Психолого-педагогическое сопровождение неговорящих детей строится на комплексной системе мер, в которой каждая линия работы дополняет другие. Главная задача специалиста — формирование мотивации к общению, поскольку без внутреннего стремления ребёнок не будет активно осваивать речь. Для этого применяются методы совместной игры, создание ситуаций эмоционального обмена, моделирование коммуникативных пауз и обучение родителей способам поддержания инициативы ребёнка. Постепенно взрослый вводит элементы речевого сопровождения, структурирует обращение и многократно повторяет слова в функциональных ситуациях.

Развитие понимания речи является важнейшей частью коррекционной работы. Ребёнок должен научиться связывать словесные обозначения с предметами и действиями. На практике это достигается через игровые инструкции, предметные действия, повторяющиеся ритуалы и ситуации, где слово имеет стабильное значение. Расширение понимания речи способствует появлению активных форм речевого выражения. При этом взрослый должен использовать короткие, чёткие и эмоционально окрашенные высказывания.

Сенсомоторное развитие также играет значительную роль. Развитие общей моторики, формирование координации, упражнения на оральную и артикуляционную моторику создают физиологическую основу для речи. Регулярные занятия, направленные на развитие дыхания, ритмичности и тонуса губ и языка, повышают готовность ребёнка к артикуляции и последующему появлению слов.

Особое значение имеет использование альтернативной и дополнительной коммуникации (АДК). АДК позволяет ребёнку выражать потребности, снижает уровень фрустрации и формирует опыт успешной коммуникации. К средствам АДК относятся жесты, карточки с изображениями, пиктограммы, визуальные расписания и предметные подсказки. Эти инструменты функционируют

как промежуточные средства до полного овладения словесной речью, одновременно стимулируя коммуникативную активность. Практика показывает, что АДК не препятствует развитию речи, а напротив, способствует её ускоренному появлению.

Важным аспектом работы является вовлечение семьи. Родители должны понимать особенности развития ребёнка и владеть методами стимуляции речи. Создание дома визуально структурированной среды, использование жестов и карточек, а также эмоциональная поддержка взрослых значительно расширяют возможности ребёнка для коммуникации. Эффективное сопровождение неговорящих детей требует междисциплинарного подхода, включающего логопеда, дефектолога, психолога, невролога и педагога раннего развития. [4] Совместная оценка состояния ребёнка позволяет выявить истинные причины задержки речи и построить индивидуальный маршрут развития.

Неговорящие дети раннего возраста представляют собой особую группу, требующую внимательного изучения и комплексной психолого-педагогической поддержки. Задержка речи связана с нарушениями коммуникации, эмоционального контакта, сенсорной интеграции и моторного развития, поэтому работа должна охватывать все уровни развития. [5] Ранняя помощь, включающая развитие понимания речи, сенсомоторную коррекцию, активизацию взаимодействия и использование альтернативной коммуникации, создаёт условия для появления словесной речи и повышения качества жизни ребёнка.

Список литературы

1. Ромусик, М. А. Личностно-ориентированный подход в коррекционно-логопедической работе с детьми младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. А. Ромусик. – М., 2011. – 25 с.
2. Шереметьева, Е. В. Предупреждение отклонений речевого развития у детей раннего возраста: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. В. Шереметьева. – М., 2008. – 285 с.
3. Горлова, О. А. Профилактика коммуникативно-речевых отклонений у детей раннего возраста / О. А. Горлова // Специальное образование. – 2012. – № 1. – С. 27–34.
4. Чиркина, Г. В. К проблеме раннего распознавания и коррекции отклонений речевого развития у детей / Г. В. Чиркина // Проблемы младенчества. – М.: ИКП РАО, 1999. – С. 148.
5. Разенкова, Ю. А. Предупреждение и преодоление трудностей развития общения у детей раннего возраста с ограниченными возможностями здоровья: дис. д-ра пед. наук. – 13.00.03. – М., 2017. – 207 с.

Раимова М.Е., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-22-1к тобы
(Ахметжанова Ж.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры, ф.ғ.к.)

ЖЕҢІЛ ДӘРЕЖЕЛІ ЗИЯТ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ГРАФОМОТОРЛЫҚ DAҒДЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Графикалық дағдыларға ие болу – баланың жалпы дамуының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады, әсіресе зияткерлік дамуында бұзылысы бар балалар үшін бұл аса өзекті. Жазбаша сөйлеуді дамыту жазу техникасын меңгерусіз, яғни графомоторлық дағдыларсыз тиімді жүзеге аса алмайды. Графомоторлық дағдыларды оқыту мәселесі жақсы зерттелгеніне қарамастан, бұл дағдыларды қалыптастыру мен түзету мәселесі жеңіл дәрежелі зият бұзылысы бар бастауыш сынып оқушылары арасында әлі де өзекті болып отыр.

Қазіргі әлем елдерінің көпшілігінде бастауыш сынып оқушыларына оқытудың негізгі мақсаты – оқуды және жазуды меңгеру үшін қолжазба жазу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Қолжазбаны дұрыс меңгеру көбінесе баланың қабылдау дамуы, танымдық дамуы (ол тілдік дағдыларды қамтамасыз етеді) және графомоторлық дағдылардың уақтылы қалыптасуы арасындағы үйлесімді байланысқа байланысты, себебі олардың дұрыс үйлесуі – күтілетін нәтижелерге жетудің негізгі шарты болып саналады [3,102-105 бб.].

Мектеп жасындағы баланың графомоторлық дағдыларын дамыту үшін ол белгілі бір дайындықтан өтуі тиіс. Бұл үдерістің маңызды алғышарты – кеңістікті қабылдау мен кеңістіктік елестетудің сақталуы болып табылады. Бұған көру-кеңістіктік, соматикалық-кеңістіктік елестетулер (яғни, баланың өз денесін кеңістікте сезінуі), сондай-ақ абстрактілі кеңістіктік түсініктер (сол және оң ұғымдарын ажырату) жатады [4, 50 б.].

А.Н. Граборов, Е.К. Грачева, М.П. Постовская және Г.Я. Трошин атап өткендей, қолдың, саусақтардың және ұсақ моториканың жеткіліксіз дамуы графомоторлық дағдылардың қалыптасуына кедергі келтіреді. Бұл әсіресе әріптердің пішіні мен өлшемінің бұзылуы, жол бойындағы әріптердің дұрыс орналаспауы, жазудың үзілісті және «қабыршақты» сипаты сияқты мәселелерде көрініс табады.

Н.Г. Агаркова берген анықтамаға сәйкес, графикалық дағды – бұл сөйлеу дыбыстарын (фонемаларды) тиісті әріптерге автоматтандырылған түрде аудару және қағаз бетіне бейнелеу әдісі, сонымен қатар жазылатын әріптік бірліктерді (сөздерді) түсініп орындау қабілеті болып табылады [1,106 б.].

Г.Н. Рахмакова, Е.И. Скиотис және Р.Д. Тригердің пікірінше, интеллектуалды бұзылысы бар оқушыларда сенсорлық процестердің айтарлықтай төмен деңгейі әріптік белгілердің көрнекі-қозғалыс бейнелерін меңгеру дағдысының қалыптаспауы мен жазу барысында қиындықтардың пайда болуына әкеледі. Бұл, мысалы, әріптерді байланысып жаза алмау сияқты көрсеткіштерде көрініс табады.

А.К. Аксенованың пікірі бойынша, графикалық дағды – бұл күрделі сөйлеу-қол қозғалысы әрекеті болып табылады, ол бір жағынан сөйлеу мен интеллектуалды, ал екінші жағынан – қозғалыс қызметімен көрінеді [2,106 б.]. Зерттеуші атап көрсеткендей, жазу сияқты күрделі сөйлеу-қол әрекеті арнайы зерттеуді және меңгеруді қажет ететін пән ретінде қарастырылуы тиіс.

Н.Г. Агаркова ұсынған анықтамаға сәйкес, графикалық дағды – бұл сөйлеу дыбыстарын (фонемаларды) сәйкес әріптерге автоматты түрде түрлендіру және оларды қағаз бетінде бейнелеу процесі, сонымен қатар жазбаша әріптік кешендерді (сөздерді) саналы түрде қалпына келтіру қабілеті болып табылады [1,15 б.].

Интеллектуалды дамуы төменгі деңгейдегі бастауыш сынып оқушылары үшін визуалды ақпаратты талдау және синтездеу қабілетінің төмендігі, көрнекі қабылдаудың жеткіліксіз дифференциациялануы, қабылдауды берілген тапсырмаға бағындыра алмау, сондай-ақ көрнекі және тыңдалатын материалды жеткілікті деңгейде түсінбеу әріптерді жазу кезінде бөлшектер мен белгілерді айыру дағдыларын қалыптастыруды қиындатады. Мұндай қиындықтардың салдары ретінде, мысалы, сирек кездесетін әріптердің жазылуын ұмыту немесе оларды шатастыру («ч» және «ц», «ф» және «щ») мүмкін, сондай-ақ көрнекі сипаттамалары ұқсас әріптерді араластыру байқалады. Бұл жағдай бастауыш мектепте оқытуды едәуір қиындатады және арнайы түзету көмек көрсетуді қажет етеді [1,14 б.].

Жазу дағдысының қалыптасуындағы нейropsychологиялық ерекшеліктерді зерттеген ғалымдардың еңбектерінде (Л.С. Цветкова, А.Р. Лурия, Е.М. Мастюкова, С.Д. Забрамная және т.б.) интеллектуалды даму деңгейі төмен оқушыларда мидың функционалдық байланыстары жеткілікті дәрежеде интеграцияланбағаны анықталған. Бұл өз кезегінде жазу әрекетінің жүйелі қалыптасуына кедергі келтіреді. Әсіресе, ми қыртысының маңдай бөліктерінің реттеуші функциялары, париеталды аймақтың кеңістіктік бағдарлауды қамтамасыз ету қызметі және шүйде аймағының көру талдауы арасындағы өзара әрекет әлсіз дамыған. Осы факторлардың жеткіліксіздігі жазу барысында әрекетті жоспарлау, қателерді түзету және қозғалысты бақылау үдерістерін баяулатады.

Жазу механизмін ғылыми тұрғыдан қарастырғанда, ол бірнеше физиологиялық жүйенің тұтас қызметіне негізделетін күрделі психомоторлық әрекет болып саналады. Біріншіден, сөйлеу тіліндегі дыбыстарды ажырату және фонематикалық сараптау жүзеге асуы қажет; екіншіден, әр дыбыстың графикалық таңбасын көру арқылы тану және есте сақтау; үшіншіден, моторлық бағдарлама құру және қолдың бұлшықеттеріне дәл импульс жіберу; төртіншіден, жоспарланған әрекетті орындау және жазу процесін реттеу. Интеллектуалды дамуы шектелген балаларда аталған жүйелердің бір немесе бірнеше компоненті толық қалыптаспайды, сондықтан жазу дағдысы интеграцияланған сипатқа ие болмайды. Когнитивтік процестердің баяулығы жазу әрекетіне тікелей әсер етеді. Мысалы, сөзді дыбыстық құрамына талдауда бала сөздің реттілігін бұзуы мүмкін: «мектеп» сөзін

«меп-ктеп» деп бөлу, немесе дыбысты түсіріп кету, екі дыбысты бір дыбысқа алмастыру сияқты симптомдар жиі кездесті. Жазу барысында зейіннің тұрақсыздығы салдарынан бала әріптердің формасын ұмытып, қайта қарап алуға тырысады, бұл жазудың ырғағын бұзады. Осы себепті жазу жылдамдығы едәуір төмен, яғни орташа жас ерекшелік нормасынан бірнеше есе баяу болады.

Көптеген оқушыда екінші қателік түрі – ереже автоматтандырылмауы. Олар грамматикалық немесе орфографиялық нормалардан гөрі, әр әріпті қалай жазуды ойлауға көп уақыт жұмсайды. Соның нәтижесінде жазу процесінде когнитивтік ресурстың үлкен үлесі графикалық элементтерге жұмсалып, мазмұнды құруға аз күш қалады. Бұл жағдай жазба жұмыстардың сапасына тікелей әсер етеді: сөйлемдер қысқа, құрылымы қарапайым, бір типті, кейде мағынасы толық ашылмаған болып келеді. Жазу дағдысының жеткілікті деңгейде дамымауы – тек жазу мәселесі ғана емес, бүкіл оқу әрекетінің сапасын төмендететін фактор. Себебі оқушы мәтінді көшіру барысында өте көп күш жұмсап, шаршағыш болып келеді. Тапсырмалардың көлемі артқан сайын оның жұмысқа қабілеттілігі төмендейді. Мұндай балалар ұзақ мәтінмен жұмыс істеу барысында мазасыздана бастайды, жағымсыз эмоциялық реакциялар көрсетеді, кей жағдайда оқу әрекетінен толықтай бас тартуға дейін баруы мүмкін. Осы себепті педагогтар мен дефектологтар жазу процесін оқытқанда мотивациялық қолдауды, эмоциялық тұрақтылықты дамыту әдістерін және психологиялық қауіпсіз орта құруды басты назарда ұстауы тиіс.

Жазу бұзылыстарының бір тармағы – көру есте сақтау деңгейінің төмендігі. Көптеген интеллектуалды дамуында тежелуі бар оқушылар әріпті есте сақтай алмайтындықтан, оны қайта жазу қажет болғанда графикалық белгіге қарап отырады. Бұл жағдай жазу әрекетін автоматтандыруға кедергі келтіреді. Арнайы зерттеулерде мұндай балаларда «көру бейнесін тұрақтандыру» кезеңі ұзақ уақытқа созылатыны анықталған. Олар әріптің формасын есте сақтағанымен, жазу барысында оны қате қалпына келтіреді: сызықтың бағытын ауыстырады, пропорцияны сақтамайды, артық немесе кем элемент қосады. Яғни көру-моторлық сәйкестіктің әлсіздігі айқын білінеді.

Графомоторлық дағдыларды қалыптастыру үшін коррекциялық технологиялардың маңызы зор. Бұл бағытта әсіресе саусақ моторикасын дамытуға арналған нейропсихологиялық жаттығулар, кеңістіктік бағдарлау ойындары, штрихтау тапсырмалары, көрнекілік арқылы есте сақтау және сөйлеу-мотор координациясын жетілдіру жаттығулары қолданылуы қажет. Жазуға дайындық кезеңінде түзету жұмыстарының жүйелі түрде жүргізілуі – жазу дағдысының қалыптасуының негізгі шарты. Зерттеушілер графомоторлық жаттығуларды тек жазуға дайындық ретінде емес, баланың жалпы танымдық дамуын жақсартатын маңызды әдіс ретінде бағалайды. Оқыту процесінде мультимодальды тәсілдерді қолдану тиімді нәтиже береді. Яғни ақпарат тек сөз арқылы ғана емес, визуалды модельдермен, түрлі-түсті схемалармен, тактильді материалдармен, қозғалыс әрекеттерімен бірге ұсынылған жағдайда материал жақсы меңгеріледі. Интеллектуалды дамуы төмен оқушылар үшін ақпаратты қабылдау арналарын (есту – көру – қимыл) біріктіре отырып оқыту – жазу дағдысын сапалы қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, жазу процесінде ерікті әрекет пен өзін-өзі бақылау механизмдері де маңызды рөл атқарады. Интеллектуалды даму шектеулі балаларда бұл компоненттер әлсіз болғандықтан, жазу барысында стратегияны жоспарлау, әріптерді тексеру, қателерді түзету әрекеттері толық көлемде іске аспайды. Осыған байланысты баланың метатанымдық дағдыларын, яғни «мен не істеп жатырмын?», «мен дұрыс жаздым ба?» деген сұрақтарды қоя білу қабілетін дамыту аса маңызды болып табылады.

Жазу дағдысын меңгерудегі қиындықтар интеллектуалды дамуы төменгі деңгейдегі балаларда сөзді жазуға қажетті әрбір процестің жетілмегендігімен байланысты. Фонематикалық талдау қабілетінің жеткіліксіздігі сөздерді құрамдас бөліктерге бөлу процесін қиындатады және әрбір дыбысты дәл тануды тежейді. Дыбыстарды дұрыс айтудағы кемшіліктер сөздердің дыбыстық талдауын және синтезін орындауды қиындатады. Моторлық саладағы бұзылыстар (саусақ бұлшықеттерінің қозғалыстарын үйлестірудің жеткіліксіздігі, қолдың тұрақсыздығы және т.б.) әріптерді дұрыс жазбауға, қағаздағы кеңістіктік бағдарлауда, жолға орналасуда қателіктерге әкеледі.

Осыған сүйене отырып, интеллектуалды дамуы төменгі деңгейдегі бастауыш сынып оқушыларының графомоторлық дағдыларының ерекшеліктері төмендегідей болып сипатталады: әріптерді ұзақ уақыт есте сақтау қажеттілігі; әріп белгілерінің шатасуы; әріптің дұрыс жазылмауы;

қағаздағы әріптердің қате орналасуы; жазудың айна тәрізді болуы; дыбысты сәйкес әріппен байланыстыруда қиындықтар; әріптердің буында дұрыс қосылмауы; әріптерге артық элементтерді қосу; әріптердің бір-біріне «тікелей қосылып» жазылуы.

Фонематикалық талдаудың жеткіліксіздігі дыбыстық ақпаратты өңдеу жылдамдығын төмендетеді, бұл өз кезегінде әріп-дыбыс сәйкестігін қалыптастыруға кедергі келтіреді. Сонымен қатар, моторлық бағдарламалау мен кинестетикалық бақылаудың әлсіздігі әріптің кеңістіктік құрылымын сақтауда тұрақты қателіктерге алып келеді. Мұндай ерекшеліктер ғылыми әдебиеттерде «графомоторлық дисфункция», «фонематикалық жетілмегендік» немесе «жазу әрекетінің нейробиологиялық тежелісі» деп сипатталады.

Зерттеулер көрсеткендей, жазу дағдысының автоматтандырылмауы оқушылардың оқу мотивациясын төмендетіп, танымдық белсенділігін әлсіретеді. Жазу барысында жиі кездесетін қателер когнитивтік жүктеменің артуына әкеледі, өйткені оқушы бір мезетте әріптің формасын еске түсіруге, оны қағазға дәл көшіруге, дыбыстық құрылымын сақтауға және сөздің семантикалық мәнін түсінуге тырысады. Мұндай күрделі психофизиологиялық процесс нейродинамикалық шаршауға, әрекетті тоқтатып қоюға және жазудан бас тарту реакцияларына себеп болуы мүмкін.

Жазу дағдысын меңгерудегі аталған қиындықтарды жеңу үшін кешенді, көпдеңгейлі коррекциялық-дамыту жұмыстары қажет. Оның құрамына когнитивтік процестерді белсендіретін тапсырмалар, ұсақ моториканы жетілдіретін графикалық жаттығулар, фонематикалық қабылдауды дамытуды көздейтін логопедиялық әдістемелер, сондай-ақ кеңістіктік бағдарлауға бағытталған нейробиологиялық тренингтер кіруі тиіс. Бұл тәсілдер жүйелі түрде жүргізілген жағдайда ғана жазу дағдысының қалыптасу динамикасы оң бағытта өзгеруі мүмкін.

Интеллектуалды дамуы төменгі деңгейдегі бастауыш сынып оқушылары графомоторлық дағдылардың бұзылуы салдарынан кез келген тапсырманы орындау кезінде саусақтардың ұсақ моторлық қозғалыстарында икемділік, шапшаңдық және дәлдік талап етіледі. Сол себепті жүйелі коррекциялық жұмыс барысында графомоторлық дағдының әрекеттері нақты, сенімді және қозғалыстардың үйлесімділігін қамтамасыз ететін деңгейге жетеді. Бұл процесс өз кезегінде баланың қолын жазуға дайындаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және интеллектуалды бұзылысы бар бастауыш сынып оқушыларының оқу қызметіне тиімді қатысуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Агаркова Н.Г. Бастауыш сынып оқушыларында графикалық дағдыны қалыптастыру негіздері. // Бастауыш мектеп. – 2009. – №4. – Б. 15–176.
2. Аксенова А.К. Арнайы мектепте орыс тілін оқыту әдістері. – М.: Владос, 2002. – 106 б.
3. Акулиничева, А.Ф. Развитие психомоторных функций дошкольников с ЗПР как средство коррекции речевого недоразвития развития [Текст] / А.Ф. Акулиничева // Сборник научных статей преподавателей и аспирантов. - Волгоград : Изд-во ООО «Центр развития научного сотрудничества» 2010. - №1. - С. 102-105.
4. Формирование графомоторного навыка у детей с умеренной умственной отсталостью: методич. рекомендации [Текст] / сост. Л.М. Лапшина, В.А. Левченко. - Челябинск : Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та., 2014. - 50 с.

Рамазан А.Қ., Серік А.Т., Қазақстан Республикасының ғылым және Жоғарғы білім министрлігі Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП23-2к тобы

(Шамшенова Э.Ж. арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы, п.ғ.м.)

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕГІ САБАҚТАР КЕЗІНДЕ ҚҰРБЫ-ҚҰРДАСТАРЫМЕН ЖӘНЕ ЕРЕСЕКТЕРМЕН ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ

Аннотация. Бұл мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балалардың арнайы мектеп жағдайында мұғалімдермен және құрдастарымен қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру мәселесі

кеңінен қарастырылады. Балалардың психикалық дамуының ерекшеліктерін, мінез-құлықтағы тұрақсыздықтың негізгі себептерін, сондай-ақ этикет сабақтарының тәрбиелік маңызын талдайды. Мәтінде ойын технологиялары, ынтымақтастық педагогикасы, рөлдік және жағдаяттық жаттығулардың баланың әлеуметтік бейімделуіне әсері нақты сипатталады. Курс барысында «сиқырлы сөздерді» қолдану, қоғамдық орындардағы тәртіп және мәдени-речевой этикет дағдылары мақсатты, жүйелі түрде қалыптастырылатыны көрсетіледі.

Кілт сөздер: ерекше білім беруді қажет ететін балалар, қарым-қатынас мәдениеті, арнайы мектеп, этикет сабақтары, ойын технологиясы, әлеуметтік бейімделу, речевой этикет, мінез-құлық түзету, педагогикалық қолдау.

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мінез-құлық мәдениеті – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Мұндай балалардың психикасы тұрақсыз, қалыптасу үстінде болатынын ескеру қажет. Зияттық дамуында тежелуі бар мектеп оқушыларының клиникалық ерекшеліктеріне танымдық қызметтің жоғары формаларының жеткіліксіз дамуы, тұлғалық қалыптасудың әлсіздігі кіреді. Арнайы мектеп-интернаттың оқушылары тез алаңдайды, ұзақ уақыт назарын ұстай алмайды, жұмысқа қабілеттілігі төмен, тез шаршайды, қозғыш, эмоционалды, әсерленгіш келеді. Көп жағдайда қоғамдық орындарда өзін ұстау ережелерін білмейді, бір-біріне дөрекі, агрессивті болуы мүмкін, кейде мінез-құлық сәйкес емес жағдайлар байқалады. Мұндай жағымсыз мінез-құлықтың негізгі бастауы көбіне отбасындағы үйлесімсіздік, мектеп ортасы, қоршаған адамдармен қарым-қатынас болып табылады. Біздің мектеп оқушыларының тәртібіндегі бұзылыстар жиі тұрақты сипатқа ие [1, стр.3]. Сонда неге мінез-құлық мәдениеті ережелерін сақтау қажет? Олар неге үйретеді?

Мектепте өмір бойы қолданылатын мәдени мінез-құлық дағдылары қалыптасады. Мектепке келу – балалар үшін жаңа рөлді, яғни «оқушы» рөлін меңгеру, сондай-ақ жаңа қатынас формасын – іскерлік қарым-қатынасты игеру деген сөз. Мектеп өміріндегі түрлі жағдайларда: сабақта, үзілісте, киім шешетін бөлмеде, кітапханада рөлдік позицияларды меңгеру қажеттілігі туындайды. Осы жаңа жағдаяттарға байланысты сөздік мінез-құлық нормаларын игеру балаға жаңа ортаға бейімделуге, күнделікті өмірде кездесетін қиындықтарды жеңуге, құрбы-құрдастарымен жанжалдан аулақ болуға көмектеседі.

Сабақтар негізіне ойын технологиясы, ынтымақтастық және бірлескен шығармашылық технологиясы алынады. Ойын технологиясы – ойын сценарийлерінің, рөлдік ойындардың, қызықты элементтердің, эмоциялық шиеленісті басқарудың, күтілетін нәтижелердің болуымен сипатталады [7, стр.11]. Сабақтарда жағдайға және берілетін ақпаратқа байланысты әртүрлі технологиялар да қолданылады. Ойын технологиясы үш компоненттен тұрады: ұйымдастыру формасы; ойын барысы; мұғалімнің қызметі. Ынтымақтастық технологиясы баланың және мұғалімнің бірлескен әрекетіне, түрлі серіктестік формаларына негізделеді.

Әдеп сабақтары арқылы бастауыш сынып оқушыларының мәдени мінез-құлық дағдыларын қалыптастырып, дамытамын. (Этикет – мінез-құлықтың орныққан тәртібі, қарым-қатынас формалары. С. И. Ожеговтың сөздігі). Этикетті меңгеру қажет, ол әртүрлі өмірлік жағдаяттарда қарым-қатынас техникасын айқындайды (қалай ренжітпей пікірталас жүргізу, қонақ күту, дастарқан басында өзін ұстау, дүкенде, театрда, кітапханада қарым-қатынас жасау, танысу, балалармен сөйлесу) [6, стр.24].

Мәдениетті, тәрбиелі адам тек қарым-қатынас техникасын меңгеріп қана қоймай, сондай-ақ мейірімділік, ілтипаттылық, қайырымдылық, адамдарға құрмет сияқты қасиеттерге де ие. Сөйлеу мәдениетін тәрбиелеуде болашақтағы мейірімділіктің, жанашырлықтың, эмоциялық сезімталдықтың негізі жатыр. Интеллекті қалыпты балалардан айырмашылығы, арнайы мектеп оқушыларына мінез-құлық мәдениеті дағдыларын арнайы үйретіп, этикалық нормаларды орындауға үнемі жаттықтыру қажет.

Сабақтардың мақсаты – балаларға адамдар арасындағы сыпайы қарым-қатынас формаларын таныстыру, этикет ережелерімен таныстыру, тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру. Сыпайы бала ең аз жанжалдасады. Біз М. де Сервантестің сөздерін есте сақтауымыз керек: «Вежливость стоит дешево, а ценится дорого» [5, стр.98].

Балалар «сиқырлы сөздерді» қолдана отырып, айналасындағылармен сыпайы қарым-қатынас жасау тәсілдерін меңгереді; түрлі мәнерлі құралдарды пайдаланып, достық диалог жүргізуді

үйренеді; дастарқанда, қоғамдық орындарда мәдениетті болуды меңгереді. Этикет ережелерін меңгеру арқылы олар сөздерді орынды қолдану, ойды мәнерлі жеткізу, өз бетінше және ұқыпты тамақтану, ережелерді сақтау, әлеуметтік ортаға бейімделу дағдыларын игереді.

Этикет ережелерін оқу арқылы балалар бір-бірімен, кішілермен және ересектермен сыпайы қарым-қатынас тәсілдері мен әдістері туралы білім алады. Үйде, қонақта, көшеде түрлі жағдайларда өзін ұстауды, сөздік және ым-ишара құралдарын дұрыс қолдануды меңгереді.

Негізгі міндеттер:

- баланың өзін түсінуін, «өзімен үйлесімді болуын» үйрету;
- қоршаған адамдарға қызығушылықты тәрбиелеу, түсіну сезімін дамыту және қарым-қатынас қажеттілігін қалыптастыру;
- балалардың құрбы-құрдастарымен, педагогтармен, ата-аналармен және айналадағы адамдармен түрлі өмірлік жағдайларда қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту;
- мимика, ым-ишара сияқты бейвербалды байланыс құралдарын меңгерту;
- өз мінез-құлқын және басқалардың әрекеттерін талдауға бағытталған адекватты бағалау іс-әрекетін дамыту;
- қарым-қатынас барысында өз эмоциялық жағдайын бақылау, сенім қалыптастыру;
- өзара түсіністікке ықпал ететін жағымды қасиеттерді дамыту;
- ойын барысында шығармашылық қабілеттер мен қиялды дамыту;
- сөйлеу құралдарын дұрыс қолдануға үйрету;
- жағымсыз мінез-құлық пен қасиеттерді түзету [3, стр.23].

Бірінші топ сабақтары – «Сиқырлы сөздердің сыры»

Балалар «здравствуйте», «доброе утро», «спасибо», «извините», «пожалуйста», «спокойной ночи» сияқты сыпайы сөздермен танысады. Сыпайы сөздер – орыс тілінің «қазынасы», этикеттің негізі [9, стр.45]. Таңертең амандасу кезінде жүйелі түрде бекітіледі. Сабақтарда А. Яшин «С добрым утром», Осеева «Волшебное слово» сияқты өлеңдер, шығармалар қолданылады. «Телефон арқылы мәдени сөйлесу» тақырыбындағы сабақ балаларға өте ұнайды: олар телефонда сыпайы сөйлеуді, ересек адам тұтқаны көтерсе, қалай сөйлеу керектігін үйренеді. Төтенше қызметтердің телефон нөмірлерін біледі (101, 102, 103, 104).

Екінші топ сабақтары – Қоғамдық орындардағы мінез-құлық

Мектеп – тек білім беретін ғана емес, сонымен бірге мәдени және рухани дамытатын социомәдени кеңістік (мектепте, кинотеатрда, театрда өзін ұстау ережелері).

Міндеттер:

- қарым-қатынас дағдыларын дамыту;
- өзін және басқалардың әрекеттерін талдау арқылы адекватты бағалау қабілетін дамыту.

Мотивация ретінде балалар балл жинап, сыйлықтар алады.

Үшінші топ сабақтары – Қарым-қатынас мәдениеті немесе сөйлеу этикеті

- Адамдарға қызығушылықты тәрбиелеу.
- Сөз, мимика, ым арқылы түсіну.
- Өзін-өзі бақылауды дамыту – ең күрделі міндеттердің бірі, себебі бала өз мінез-құлқын және эмоциясын бағалау қиын.

Келісімді қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу – маңызды әлеуметтік міндет. Бала неғұрлым ерте сөйлесуді үйренсе, соғұрлым сан қырлы коммуникативтік дағдыларды сенімді меңгереді [4, стр.5].

Қарым-қатынас мәдениетінің негізі – сөйлеу этикеті нормаларын сақтау. Оқушының сөзі мен мінез-құлқы өзара байланысты. Мұндай оқыту жүйесі этикет формулаларын күнделікті өмірге – үй, мектеп, қоғамдық көлік, театр, емхана сияқты жағдаяттарға бекітеді.

Сабақтардың мақсаты – баланы мейірімді, жауапты, қайырымды болуға, жақсыны көруге үйрету. Бала тек көріп қана қоймай, бойына сіңіруге тырысуы маңызды. Жанашыр, көмектесуге дайын бала өскенде жақсы азамат, жақсы ұл-қыз болады.

Әр сабақ – қызықты ойын түріндегі сценарий [10, стр.205]. Ойын – баланың жас ерекшеліктеріне сай табиғи іс-әрекеті. Ойын барысында қарым-қатынас жағдайлары жасалады, рөлдер бөлінеді, сөйлеу нормалары мен моральдық ұстанымдар тандалады. Оқушылармен бірге

жақсы қарым-қатынас ережелері жасалады: бір-бірін атымен атау, мейірімді дауыс, жылы жымыю, көмек көрсетуге дайын болу.

Этикет сабақтары арқылы балалар мәдени-этикалық нормаларды меңгереді: ізеттілік, мейірімділік, адамдарға назар аудару, сыпайылық пен қарапайымдылықты үйлестіру. Бұл қасиеттер – тұлғаның ажырамас бөлігі [3, стр.17]. Балалар сабақтарға қуана қатысады, «сикырлы сөздерді» меңгереді, қоғамдық жерде, ересектермен, сыныптастарымен мәдениетті болуға тырысады. Көпшілік балалар уақыт өте келе басқалардың әрекетін дұрыс бағалай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Айдарбекова А.А., Рсалдинова А.К. Типовые специальные образовательные программы. Алматы: САТР, 2009. – 196 с.
2. Алябьева Е.А. «Нравственно-этические беседы и игры со школьниками». М.: ТЦ «Сфера», 2003. – 128 с.
3. Елкина Н.В. 1000 загадок. Ата-аналар мен педагогтарға арналған танымал құрал. – Ярославль, 1997.
4. Есина Л.Д. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу. – М.: Скрипторий-2003, 2008. – 96 с.
5. Курочкина И.Н. Заманауи этикет және мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу. М.: ВЛАДОС, 2003. – 224 с.
6. Николаева Т.Н., Илларионов С.И. Этикет и мы. М., 1993.
7. Николаева С.О. Занятия по культуре поведения. М., 2005.
8. Пахомова О.Н. Добрые сказки. Этика для малышей. М.: Книголюб, 2004.
9. Фалькович Т.А. Сценарии занятий по культурно-нравственному воспитанию школьников. М.: ВАКО, 2008.
10. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой. Харьков: Фолио, 1997.

Сабитова К. М., Ступина А. С., Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, группа СП-23-3(р)
(*Олексюк З. Я., ассоциированный преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования, доктор PhD*)

МОДЕЛИ СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. Статья посвящена теоретико-практическому анализу особых образовательных потребностей детей в общеобразовательной школе и моделей их сопровождения. Акцент сделан на исследовании понятия и сущности особых образовательных потребностей. Рассматриваются факторы формирования этих особых потребностей, включая психофизические особенности, эмоционально-поведенческие трудности, социальную запущенность и одаренность.

В статье освещаются подходы казахстанского законодательства к определению специальных условий обучения и анализируются модели сопровождения учащихся с особенностями. Также подчеркнуты особенности использования различных подходов к сопровождению в прошлом и рассмотрены современные позитивные тенденции. Особое внимание уделено проблемам эффективности педагогического сопровождения детей с особыми потребностями.

Делается вывод о том, что успешное инклюзивное сопровождение требует комплексного применения различных моделей поддержки при применении ключевой роли педагога в формировании безопасной и уважительной школьной атмосферы. Подчеркивается необходимость гибкой, многоуровневой и междисциплинарной системы сопровождения. Помимо прочего, предложен ряд рекомендаций для педагогов, применимых в процессе обеспечения эффективного инклюзивного сопровождения.

Ключевые слова: образование, школа, особые потребности, модели, педагог, сопровождение, поддержка, тьютор.

Введение. В современном мире сфера образования стремительно развивается, включая в себя все новые элементы. С каждым днем все большее применение находит индивидуальный подход к обучающимся. Огромным преимуществом такого подхода является особая поддержка детей с особыми потребностями в общеобразовательных школах. Благодаря такой поддержке ученики с ограничениями получают возможность обучаться на равных со сверстниками в неспециализированных школах, что есть цель инклюзивного подхода. Поддержка таких детей со стороны педагогов и не только называют сопровождением, которое включает в себя множество структурных элементов. В зависимости от уровня школьной культуры и приближенности к современным образовательным тенденциям может применяться та или иная модель сопровождения.

Первым делом необходимо рассмотреть, как формируются «особые образовательные потребности» и что собой представляют. Особые потребности ребенка формируются под влиянием различных явных отличительных особенностей. Существует лаконичное определение особых потребностей: «Особые потребности – это термин, используемый в отношении лиц, чья социальная, физическая или эмоциональная особенность требует специального внимания и услуг, предоставляется возможность развить свой потенциал» [1]. Наиболее конкретным определением «особых потребностей» выступает то, которое представлено Международной классификацией стандартов образования: «Особые образовательные потребности имеют лица, обучение которых требует дополнительных ресурсов. Дополнительными ресурсами могут быть: персонал; материалы; финансовые». Если рассмотреть особенности и потребности учеников с точки зрения законодательства Республики Казахстан, то следует обратить внимание на Приказ 2022 г. Так, в рамках системы образования РК особые потребности возникают у детей, которые испытывают постоянные или временные потребности в специальных условиях для получения образования соответствующего уровня. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении Правил и программ оценки особых образовательных потребностей» от 12 января 2022 г. №4 гласит: «...ребенок (дети) с ограниченными возможностями – ребенок (дети) до восемнадцати лет с физическими и (или) психическими недостатками, имеющий ограничение жизнедеятельности, обусловленное врожденными, наследственными, приобретенными заболеваниями или последствиями травм, подтвержденными в установленном порядке» [2]. Так, это широкое определение распространяется на детей – учеников общеобразовательных школ – с первого по одиннадцатый класс (до совершеннолетия), имеющих диагнозы, препятствующие нормально протекающему обучению в школе.

Для более полного понимания следует привести конкретные примеры особенностей, ограничивающих школьное обучение. Ряд исследователей инклюзивного подхода в образовании, в том числе Ж.А. Ержолова и А.Н. Сакаева [3], предлагают объединение детей с особыми образовательными потребностями в три большие группы:

1. Дети с ограниченными возможностями. В данную группу входят дети с тяжелыми нарушениями речи, зрения, слуха, опорно-двигательного аппарата, задержкой психического развития, нарушениями интеллекта, расстройствами аутистического спектра.
2. Дети, чьи особые образовательные потребности обусловлены эмоциональными и поведенческими проблемами, а также специфическими трудностями в развитии и обучении при сохранном интеллекте. На сегодняшний момент, это самая многочисленная группа.
3. Дети, проблемы в обучении которых обусловлены микросоциальной и педагогической запущенностью. Здесь можно привести в пример ситуации, когда дети росли и растут в неблагополучных семьях или являлись воспитанниками детских домов. Также к данной группе относятся ученики, которые являются выходцами из отдаленных сельских районов, или являются мигрантами или оралманами.

Однако важно отметить еще одну группу детей, имеющих особые потребности сопровождения в школе. К такой группе относятся одаренные дети, которые нуждаются в особом развитии и особой нагрузке. В первую очередь, особый подход к этой группе позволяет достичь значительных успехов в определенном виде деятельности. Таких детей в школах в среднем около 4-5%.

Необходимо подчеркнуть, что сам факт наличия какой-либо особенности у ребенка не гарантирует потребность в особом отношении. Инвалидность напрямую не влечет за собой появление трудностей в освоении общеобразовательных программ и, соответственно, потребностей.

Инвалидность – это показатель состояния здоровья. Например, в Карагандинской области РК из более чем 5000 учеников с инвалидностью лишь чуть более 2000 относят к тем, кто имеет особые образовательные потребности, остальным же особые условия не требуются [4].

Таким образом, согласно казахстанскому законодательству, оценка особых образовательных потребностей есть определение необходимых специальных условий для получения образования.

Далее важно ответить на вопрос: «Какие конкретно потребности могут существовать у детей с особенностями»? Ответив на этот вопрос, можно предположить, какая должна быть модель сопровождения, чтобы обеспечить в конечном итоге эффективность. В большинстве случаев детям необходимо понятное и доступное обучение, которое достигается при применении индивидуального подхода. Сюда входят адаптация школьной программы, наличие в школе экстренной медицинской помощи, особая психологическая поддержка, прямая и крепкая связь с родителями, возможность получать более длительные перерывы под присмотром, поддержка педагога-ассистента (или тьютора) и даже помощь при передвижении. Тьюторская поддержка – это такая поддержка в школе, при которой ученика сопровождают по всем фронтам, подтягивая школьные предметы и не только. Тьютор в данном случае является персональным наставником, который призван преодолевать школьные трудности, которые возникают на пути у детей с особыми потребностями [5]. В Республике Казахстан эти функции выполняет педагог-ассистент. Самым важным на современном этапе моментом является деятельность учителя. Обучение и атмосфера в классе, проявляющаяся в отношении к однокласснику или одноклассникам с особенностями, зависит в большей степени именно от образовательно-воспитательной работы педагога. Одного индивидуального подхода недостаточно. Необходима работа над совершенствованием самой системы, которая пока еще не до конца адаптирована под равное обучение детей с особенностями наравне со сверстниками в школах.

Индивидуальная поддержка детей с особыми потребностями по сей день в целом проявляется в так называемом «медицинском подходе» к этому вопросу. Суть данного подхода сводится к тому, что проблема полностью объясняется «дефектностью» ребенка. Фокус здесь на медицинском диагнозе, соответственно все обучение нацелено на компенсирование «неполноценности». Выстраиванием особой программы в школе в данном случае занимается учитель-дефектолог. Именно он составляет индивидуальный план развития. На протяжении длительного периода истории именно данная модель была наиболее популярна. Нередко такую модель называют компенсаторным сопровождением [6].

В наши дни ввиду модернизации всех сфер жизни, в том числе и сферы образования, популярность набирает социально-педагогический сопроводительный уклон. Основная цель при таком подходе – создание условий для полноценного включения в образовательное пространство и успешной социализации детей с особыми образовательными потребностями, при том все так же применяется индивидуальная программа обучения. Подход включает в себя множество вариаций, в зависимости от чего выстраивается конкретная модель сопровождения. Например, применительна комбинированная, или кластерная модель. Преимуществом является социальное участие детей с особенностями в жизни школьного коллектива с возможностью получать максимально эффективное образование, насколько это возможно. Другая модель, которая также нацелена на эффективное социальное адаптирование, называют обратной. В рамках этой модели большинство учеников, которые не имеют особых потребностей, встраиваются в индивидуальные программы для тех учеников, которые имеют эти особые потребности. Согласно еще одной распространенной модели, ученики со специальными образовательными потребностями, помимо основной образовательной программы, получают дополнительные образовательные услуги от учителя специальной школы в течение нескольких часов в неделю. Данная модель имеет сходства с работой репетиторов и помогает выровнять уровень освоения школьных предметов с одноклассниками. Модель часто называют занятиями с учителями поддержки [7, 4].

На сегодняшний день для достижения наибольшей эффективности в вопросе обучения и воспитания в общеобразовательной школе детей с особыми потребностями важно выделить наиболее успешные инструменты из каждой существующей модели. Так, учителям рекомендуется, помимо перманентного мониторинга ситуации, фиксировать слабые и сильные стороны учеников и самого процесса обучения. Сильные стороны важно всячески поддерживать, чем обеспечивается мотивирование особенных учеников. Очень важна структурированность работы, используя уровни

сложности и выбор заданий. Особенным ученикам важно предоставлять часы дополнительной помощи и необходимые технологические средства, также нужно применять гибкие дедлайны и увеличенное время на тестовые задания. Тесная работа с узкими специалистами есть одна из ключевых задач: с логопедом, психологом, сурдопереводчиком, медицинским персоналом, семьей. Напоследок следует подчеркнуть развитие уважения в классе друг к другу и создание позитивной безопасной среды. Пожалуй, это наиболее фундаментальная задача, которая и является отражением системы, в которой находятся ученики и учителя. При эффективной работе именно по этому вопросу обеспечивается успешное применение всех вышеперечисленных инструментов, так как сама система устанавливает первостепенные принципы.

Заключение. Исходя из всего вышесказанного, следует вывод, что особые потребности формируются у детей в зависимости от огромного количества различных факторов – от психофизических особенностей до одаренности ребенка. Казахстанское законодательство трактует наличие таких потребностей не через сам факт инвалидности, а через необходимость создания специальных условий. Этот факт подчеркивает современный гуманистический подход к обучению детей в общеобразовательной школе. Те модели сопровождения особенных детей в школах, которые существуют на сегодняшний день, не могут применяться по-одному. Важен комплексный подход – именно это может обеспечить реальную эффективность. При этом ключевую роль по-прежнему играет педагог, ведь именно он задает тон атмосфере в классе и определяет качество коммуникации с семьей.

Список литературы:

1. Дети с особыми образовательными потребностями // ROSOPEKA.ru. – Режим доступа: <https://rosopeka.ru/articles/2895/86042/> (дата обращения: 03.12.2025).
2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 января 2022 г. №4 «Об утверждении Правил и программ оценки особых образовательных потребностей» // Әділет. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618> (дата обращения: 03.12.2025).
3. Ержолова Ж.А., Сакаева А.Н. Новые направления развития инклюзивного образования: вопросы и ответы // Педагогикалық ғылым және практика. Педагогическая наука и практика, 2020. – 7с. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-napravleniya-razvitiya-inklyuzivnogo-obrazovaniya-voprosy-i-otvety> (дата обращения: 03.12.2025).
4. Адаптация детей с ООП в общеобразовательных школах // DARYN.ONLINE. – 08.09.2024. – Режим доступа: <https://daryn.online/ru/article/2214-adaptaciia-detei-s-oop-v-obshheobrazovatelnyx-skolax> (дата обращения: 03.12.2025).
5. Как работает тьюторское и психологическое сопровождение? И зачем оно нужно? // ЦПСО. – 25.03.2023. – Режим доступа: <https://hss.center/longrids/tpost/ity3oiaoo1-kak-rabotaet-tyutorskoe-i-psiologichesk> (дата обращения: 03.12.2025).
6. Мисько А.В. Модель комплексного сопровождения обучающихся с особыми образовательными потребностями, как основа создания равных стартовых возможностей в условиях инклюзии // nsportal.ru. – 04.12.2018. – Режим доступа: <https://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/2018/12/04/model-kompleksnogo-soprovozhdeniya-obuchayushchih-s-osobymi> (дата обращения: 03.12.2025).
7. Тихонова И.В., Иванова Е.А. О моделях психолого-педагогического сопровождения инклюзивного образования: теоретический анализ и практическое использование // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика, 2017. – 6с. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-modelyah-psiologo-pedagogicheskogo-soprovozhdeniya-inklyuzivnogo-obrazovaniya-teoreticheskij-analiz-i-prakticheskoe-ispolzovanie> (дата обращения: 04.12.2025).

Сағаді А.М., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. СП-24-1 (р)
(Сюй-Фу-Шун Н.В., старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования)

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ СФЕРЫ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА ПОСРЕДСТВОМ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Актуальность проблемы развития коммуникативной сферы у детей с нарушениями интеллекта (НИ) сложно переоценить в контексте современных тенденций инклюзивного

образования и социальной интеграции. Коммуникация, являясь основой социального взаимодействия, у данной категории детей оказывается нарушенной. Это нарушение носит не частный, а системный характер, обусловленный первичным интеллектуальным дефектом и влекущий за собой комплекс вторичных отклонений. Трудности проявляются на всех уровнях: от снижения базовой потребности в общении до несформированности сложных вербальных и невербальных навыков [1, 2]. В связи с этим поиск эффективных, естественных и мотивирующих средств коррекции становится приоритетной задачей специальной педагогики и психологии. Одним из таких средств, обладающим уникальным потенциалом, признается игровая деятельность [3, 4].

Целью данной статьи является теоретическое обоснование и раскрытие механизмов использования игры как ведущего средства развития коммуникативной сферы у детей с интеллектуальными нарушениями, а также представление практического инструментария.

Специфика коммуникативных нарушений у детей с нарушениями интеллекта

Для понимания роли игры в коррекционной работе необходимо детально рассмотреть структуру коммуникативного дефекта. Согласно исследованиям С.Я. Рубинштейна, В.И. Лубовского и других отечественных дефектологов, нарушение интеллекта приводит к тотальному своеобразию развития всей психики [1, 5, 6]. В структуре дефекта коммуникативная сфера страдает одной из первых и наиболее существенно.

Центральным, системообразующим звеном коммуникативных трудностей является снижение потребности в общении. Как отмечает И.Н. Мамкина, у детей с НИ резко ослаблена внутренняя потребность в сложном, осмысленном диалоге, в обмене информацией и эмоциями [2, 3]. Их общение часто имеет сугубо утилитарный, ситуативный характер и сводится к удовлетворению простейших биологических и бытовых потребностей. Это связано с органической недостаточностью ЦНС, которая приводит к снижению познавательной активности и слабости интересов [7].

На вербальном уровне нарушения носят системный характер:

- Лексико-грамматическая сторона: Наблюдается значительное отставание в объеме пассивного и активного словаря. Словарь беден, резко ограничены слова-обобщения, прилагательные. Характерны стойкие аграмматизмы [2, 6].

- Фонетико-фонематическая сторона: Часты нарушения звукопроизношения, обусловленные органическими поражениями артикуляционного аппарата. Недоразвитие фонематического слуха затрудняет анализ и синтез звукового состава слова [2, 6].

- Связная речь: Диалогическая речь характеризуется пассивностью, односложностью ответов. Монологическая речь без направляющей помощи взрослого практически недоступна [6].

Серьезные нарушения отмечаются и в сфере невербальной коммуникации и социального взаимодействия:

- Экспрессивная функция: Мимика и жестикуляция бедны, малодифференцированы и часто неадекватны ситуации.

- Импрессивная функция: Дети с трудом «считывают» эмоциональное состояние собеседника.

- Навыки взаимодействия: Наблюдаются трудности в установлении контакта со сверстниками, неумение сотрудничать, соблюдать правила.

Суммируя вышесказанное, можно заключить, что коммуникативный дефицит является главным фактором, затрудняющим обучение, воспитание и социальную адаптацию детей с НИ. Это обуславливает необходимость поиска комплексного средства коррекции, способного воздействовать одновременно на мотивационную, речевую, эмоциональную и социальную составляющие общения. Таким средством и выступает игровая деятельность.

Коррекционно-развивающий потенциал игровой деятельности

Игра – это не просто развлечение, а мощный инструмент развития, что особенно ярко раскрывается в культурно-исторической концепции Л.С. Выготского. Ученый подчеркивал, что игра создает «зону ближайшего развития», в которой ребенок совершает прорыв за пределы своих актуальных возможностей [3].

Коррекционный потенциал игры реализуется через несколько ключевых механизмов:

Во-первых, игра является мощным мотиватором. Естественная привлекательность и эмоциональная насыщенность игрового процесса способны «разбудить» сниженную потребность в общении у ребенка с НИ [5].

Во-вторых, игра создает естественные и осмысленные коммуникативные ситуации. В отличие от формальных упражнений, игра порождает реальную необходимость что-то сказать, попросить, объяснить, договориться [5].

В-третьих, игра позволяет целостно воздействовать на все компоненты коммуникативной сферы:

- На развитие речи через дидактические игры и игры-драматизации [6]
- На невербальную коммуникацию через игры, направленные на распознавание и изображение эмоций
- На социальное взаимодействие через коллективные игры с правилами [7]

Педагогические условия организации игровой деятельности

Эффективность использования игры зависит от соблюдения ряда педагогических условий.

- Учет степени интеллектуального нарушения. Для детей с легкой степенью УО (F70) актуальны сюжетно-ролевые игры и игры с правилами. Для детей с умеренной степенью (F71) основное внимание уделяется предметно-действенному сотрудничеству, простейшим дидактическим играм [2].
- Поэтапность и дозированность. Введение игр должно осуществляться поэтапно: от простых манипулятивных игр к парным, а затем к коллективным. Коммуникативные задачи также усложняются постепенно [2].
- Создание коммуникативно-насыщенной среды. Взрослый организует среду, провоцирующую общение: создает «проблемные» ситуации в игре, задает наводящие вопросы, стимулирует детей к взаимодействию друг с другом [2].

Практическая реализация игрового подхода в коррекции коммуникативных нарушений

Теоретическое обоснование эффективности игровой деятельности находит свое практическое воплощение в системе специально организованных игр, направленных на поэтапное развитие всех компонентов коммуникативной сферы. Реализация данного подхода предполагает последовательное движение от формирования базовых предпосылок общения к развитию сложных форм социального взаимодействия.

На начальном этапе коррекционной работы первостепенной задачей является активизация потребности в общении и развитие невербальной коммуникации. Для этого эффективно используются игры, создающие эмоционально положительную атмосферу и стимулирующие ребенка к первым контактам. В игре «Эмоциональное зеркало» педагог выразительно изображает базовые эмоции (радость, грусть, удивление), побуждая ребенка стать «зеркалом» и повторить мимику и жесты. Данный прием, по мнению ряда исследователей, способствует преодолению бедности и неадекватности мимических реакций, устанавливает эмоциональный контакт со взрослым и обогащает пассивный словарь эмоциональной лексикой [2, 9]. Параллельно решается задача развития невербального слухового восприятия. В игре «Угадай, что звучит?» ребенок, услышав звук погремушки, колокольчика или дудочки из-за ширмы, должен идентифицировать его источник, посмотрев на соответствующую игрушку или указав на нее жестом. Эта деятельность стимулирует ориентировочно-исследовательскую деятельность и формирует начальные, дожестовые формы диалога «действие – реакция» [6, 8].

Следующий этап работы ориентирован на развитие вербальной стороны речи. Здесь на первый план выходят дидактические игры и инсценировки, которые в естественной игровой форме стимулируют речевую активность. Модифицированный вариант классической игры «Чудесный мешочек» позволяет не только актуализировать и расширить предметный словарь, но и стимулировать построение простых фраз. Когда ребенок на ощупь достает из мешочка знакомый предмет (например, яблоко), педагог избегает простого вопроса «Что это?», используя вместо этого стимулирующие высказывания: «Что ты нашел?», «Дай мне... (яблоко)». Это провоцирует ребенка на использование не только отдельного слова, но и простой фразы, что способствует преодолению аграмматизмов через отработку моделей простых предложений [5, 8]. Для развития звукоподражания и артикуляционной моторики применяется игра-инсценировка «Кто как кричит?». Используя фигурки животных, педагог демонстрирует игрушку и произносит звукоподражание («Вот кошка. Она говорит «мяу-мяу»»), побуждая ребенка к повторению. Эта, казалось бы, простая

игра стимулирует речевой аппарат, развивает фонематический слух в его элементарных проявлениях и укрепляет связь между словом и действием [2, 9].

Кульминацией коррекционной работы становится этап формирования навыков социального взаимодействия, где интегрируются все приобретенные коммуникативные умения. Упрощенный вариант сюжетно-ролевой игры «Парикмахерская» позволяет смоделировать типичную социальную ситуацию. Педагог, беря на себя роль парикмахера, разворачивает перед ребенком-клиентом диалог, насыщенный социальными формулами («Здравствуйте!», «Как подстричь?», «Вам нравится?»). Это стимулирует ребенка к вербальным и невербальным ответным реакциям (кивок, слово «да», «спасибо»), способствуя автоматизации социально-приемлемых формул общения и развитию диалогической речи в осмысленном контексте [5, 6]. Для закрепления навыков кооперации и следования правилам незаменимы коллективные подвижные игры, такие как «Паровозик». Двигаясь друг за другом и выполняя простые команды педагога («Поехали!», «Гудим!», «Стоп!»), дети учатся совместным действиям, подражанию и пониманию обращенной речи, что закладывает основу для построения более сложных социальных взаимодействий [2, 8].

Таким образом, системное недоразвитие коммуникативной сферы у детей с нарушениями интеллекта требует применения адекватных, комплексных и мотивирующих средств коррекции. Игровая деятельность, в силу своей полифункциональности и соответствия возрастным потребностям ребенка, выступает идеальным инструментом для решения этой задачи. Она позволяет не просто «тренировать» отдельные речевые навыки, а целостно развивать коммуникативную компетентность. Представленная система игр, выстроенная по принципу «от простого к сложному», создает прочную основу для преодоления социальной изоляции и успешной адаптации детей с интеллектуальными нарушениями.

Список литературы:

1. Рубинштейн, С. Я. Психология умственно отсталого школьника. – М.: Просвещение, 1986.
2. Мамкина, И. Н. Особенности коммуникативной деятельности у детей с нарушением интеллекта // Проблемы педагогики. – 2017. – № 4 (27).
3. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1966. – № 6.
4. Лубовский, В. И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей. – М.: Педагогика, 1989.
5. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Владос, 1999.
6. Слепович Е.С. Игровая деятельность дошкольников с задержкой психического развития. – М.: Просвещение, 1990.
7. Гаврилушкина О.П. Обучение и воспитание умственно отсталых дошкольников. – М.: Просвещение, 1985.
8. Морозова, И. Г. Формирование коммуникативных навыков у детей с интеллектуальной недостаточностью в игровой деятельности // Коррекционная педагогика. – 2015. – № 3 (65).
9. Баряева, Л. Б., Гаврилушкина, О. П. Игры и занятия с особым ребенком. — СПб.: Союз, 2016.

Садвақасова Н.Ж. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті коммерциялық емес акционерлік қоғамы, педагогика факультеті, СП23-2К
(Зейноллина Г.Қ., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы, п.ғ.м.)

ЕББҚ БАР БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ АЯСЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҮРҒЫДА ҚОЛДАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аннотация

Бұл зерттеу жұмысы әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың теориялық және практикалық аспектілеріне арналған. Мақалада «қолдау», «әлеуметтік қолдау» және «педагогикалық қолдау» ұғымдары қарастырылып, олардың психологиялық-педагогикалық дамудағы ролі талданған. Әлеуметтік-педагогикалық қолдау – баланың қоғаммен өзара әрекеттесу жағдайында

психологиялық дамуын және нәтижелі оқытуды қамтамасыз ету үшін маман тарапынан ұйымдастырылатын кәсіби әрекеттер жүйесі ретінде сипатталады.

Зерттеу барысында әлеуметтік-педагогикалық қолдаудың негізгі бағыттары көрсетілген: психоәлеуметтік диагностика, түзету-дамыту бағдарламалары, педагогтар мен ата-аналарға кеңес беру, әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық көмек көрсету, сондай-ақ психологиялық-медициналық-педагогикалық консилиумдардың жұмысы. Қарастырылған әдістер мен тәжірибелік мысалдар арқылы инклюзивті білім беру жағдайында балалардың оқу мотивациясы, дербестігі және әлеуметтік дағдыларының қалыптасуы қамтамасыз етіледі.

Кілт сөздер: педагогикалық қолдау, әлеуметтік қолдау, қолдау көрсету, инклюзивті білім беру, диагностика .

Инклюзивті білім беру шеңберінде педагогикалық және әлеуметтік қолдау жүйесінің қалыптасуы – қазіргі заманғы білім беру саясатының маңызды бағыттарының бірі. Бүгінгі күні «қолдау» ұғымы тек көмек көрсету немесе нұсқау беру емес, ол баланың ішкі ресурстарын белсендіретін, оның жеке даму мүмкіндіктерін кеңейтетін, өзіндік әлеуетін жүзеге асыруына мүмкіндік беретін кешенді үдеріс ретінде қарастырылады. Менің ойымша, қолдау жүйесінің мәнін түсінуде ең маңыздысы – бұл процестің баламен «бірге жүруді», оның дамуына жағдай жасауды және оның дербестігін арттыруды көздейтіні.

Ғалымдар еңбектерінде «қолдау» түсінігі әртүрлі қырынан түсіндірілген. Мысалы, Ю. Слюсарев бұл ұғымды адамның өзін-өзі дамыту механизмдерін іске қосатын психологиялық ықпал ету формасы ретінде қарастырады. Яғни маман баланың мүмкіндіктерін өз бетімен жүзеге асыруына жағдай жасайды. Ал М.Р. Битянова қолдауды баланың эмоционалдық жайлылығы мен оқу табыстылығын қамтамасыз етуге бағытталған психолог әрекеттерінің жүйесі деп бағалайды . Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар көбіне өз күшіне сенімсіз болады, сондықтан олардың эмоционалдық қауіпсіздік сезімі дамымайынша білімді қабылдау да, мінез-құлықты реттеу де қиынға соғады. Демек, қолдаудың бірінші міндеті — баланы эмоционалды жағынан қорғау [2, 32].

Педагогикалық қолдау туралы И.А. Липскийдің көзқарасы бойынша, бұл кешенді сипаттағы әрекет, яғни педагогтың баланы дамытуға бағытталған әлеуметтік, кеңістіктік және процессуалдық қадамдарының жиынтығы. Оның пікірінше, педагог баланың өз даму жолын таңдауда серіктес болуы керек. Менің ойымша, бұл ұстаным инклюзивті білім беруде өте өзекті, себебі мұнда балаға дайын бағдарлама емес, жеке оқыту маршруты қажет [6, 280] .

Әлеуметтік қолдау да осы жүйенің маңызды бөлігі болып табылады. Әлеуметтік педагог баланың отбасылық жағдайын, ортасын, қарым-қатынас ерекшеліктерін, әлеуметтену деңгейін зерттеп, оның әлеуметтік бейімделуіне көмектеседі. Бұл – әсіресе, өмірлік қиын жағдайға тап болған, мүмкіндігі шектеулі немесе эмоционалды-еріктік дамуы бұзылған балалар үшін аса қажет. Әлеуметтік қолдау көрсетілмейінше педагогикалық әрекеттің тиімділігі толық болмайды, өйткені баланың мінез-құлқы, оқуға ынтасы, қарым-қатынас дағдылары көбіне отбасындағы жағдаймен тікелей байланысты [1, 48].

Жоғарыдағы пікірлерге сүйене отырып, әлеуметтік-педагогикалық қолдауды баланың қоғамда, мектепте және отбасында дұрыс дамуына жағдай жасайтын, мамандардың кәсіби әрекеттерінен тұратын жүйе деп қарастыруға болады. Қазақстандық білім беру жүйесінде бұл бағыт қарқынды дамуда: ПМПК, түзету кабинеттері, психологиялық-педагогикалық қолдау орталықтары, мектептердегі ресурстық қызметтер – осының айқын дәлелі.

Өз көзқарасымды қоса айтсам, еліміздегі инклюзивті білім беруді дамытуға қойылған басты талап – әр баланың қажеттілігіне сәйкес жеке бағдарламалар, жеке тәсілдер және мамандардың командалық жұмысы. Тек бір маманның жұмысы жеткіліксіз: дефектолог, логопед, психолог, әлеуметтік педагог, пән мұғалімдері және ата-ана бір бағытта әрекет еткенде ғана бала дамуы оң нәтиже береді.

Мысал ретінде Қарағанды қаласындағы №27 мектептің «Бейімді мектеп – барлығына арналған мектеп» жобасы қарастырылады. Бұл жоба ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды жалпы білім беру ортасына қосуға бағытталған. Мұнда оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, арнайы әдістер,

оқыту құралдары, бейімделген бағдарламалар қолданылады. Менің ойымша, мұндай модельді әр мектепке енгізу – еліміздегі инклюзивті білім берудің табысты дамуының кепілі.

Психологиялық-педагогикалық қолдау қызметі – инклюзивті білім беру жүйесіндегі маңызды құрамдас бөлік. Бұл қызмет балалардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, олардың оқу, әлеуметтік және психологиялық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған кешенді процесс болып табылады. Қызмет бірнеше негізгі бағыттарда жүзеге асады:

1. *Психоәлеуметтік диагностика* – бұл баланың дамуындағы мүмкін болатын бұзылыстарды ерте кезеңде анықтау процесі. Оған балалардың эмоционалды-еріктік саласын зерттеу, мінез-құлық ерекшеліктерін бақылау, сондай-ақ отбасы мен әлеуметтік ортаны талдау кіреді. Диагностика кешенді жүргізілген жағдайда ғана нақты қажеттіліктер мен проблемаларды дұрыс анықтап, оларға тиімді шешімдер табуға болады. Мысалы, бала мектепке келген алғашқы күнінен бастап, оның оқу мотивациясы, тілдік дағдылары, әлеуметтік бейімделуі бақыланады. Бұл тәсіл педагогтар мен психологтарға жеке түзету бағдарламаларын әзірлеуге мүмкіндік береді.

2. *Түзету бағдарламалары* – даму мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып жасалған жеке білім беру бағдарламалары. Бұл бағдарламалар логопед, дефектолог, психолог сияқты мамандардың қатысуымен жүзеге асырылады. Жеке бағдарланған түзету сабақтары балалардың оқу үлгерімін арттыруға, сөйлеу, моторика және когнитивтік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, логопед балаға сөйлеу дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар жүргізсе, дефектолог оның қимыл-қозғалыс дағдыларын жетілдіреді, ал психолог эмоционалды тұрақтылықты қамтамасыз етеді.

3. *Кеңес беру және әлеуметтік-педагогикалық көмек*. Бұл бағыт ата-аналар мен педагогтарды оқытуға, балаларды қолдау стратегияларын үйлестіруге бағытталған. Менің ойымша, мұндай көмек тек педагогқа ғана емес, балаға да тиімді, себебі ата-ана мен мұғалімнің бірлескен әрекеті баланың дамуына тұрақтылық әкеледі. Кеңес беру барысында ата-аналар баланы тәрбиелеу мен оқыту стратегияларын үйренеді, педагогтар жеке сабақ жоспарларын түзетеді, ал әлеуметтік-педагогикалық көмек балаларға әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруда қолдау көрсетеді.

4. *ПМП консилиум* – инклюзивті білім беру жүйесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қолдау көрсетудің ең маңызды тетіктерінің бірі. Өз тәжірибем мен ғылыми-педагогикалық зерттеулеріме сүйене отырып, ПМП консилиумның бала дамуын жан-жақты бағалаудағы, оқу ортасын бейімдеудегі және тиімді білім беру маршруттарын айқындаудағы маңызын ерекше атап өтер едім.

Қазіргі білім беру ұйымдарында ПМП консилиум көппрофильді мамандардың бірлескен жұмыс алаңы ретінде әрекет етеді. Оның құрамына педагог-психолог, дефектолог, логопед, әлеуметтік педагог, медицина қызметкері және қажет болған жағдайда пән мұғалімдері кіреді. Әр маман өз құзыреттілігі шегінде баланың психофизикалық дамуын кешенді диагностикалауға қатысады. Бұл тәсіл баланың жеке ерекшеліктерін терең түсінуге және оған ең тиімді педагогикалық қолдау стратегиясын құруға мүмкіндік береді. [3, 356].

Менің ойымша, психологиялық-педагогикалық қолдаудың бұл кешенді тәсілі балалардың оқу мотивациясын арттырып, дербестігін дамытып, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, консилиум арқылы жүргізілетін үйлестірілген жұмыс балалардың оқу процесіне толыққанды араласуына және мектеп ортасында әлеуметтік бейімделуіне жағдай жасайды.

Қортындылай келе, тәрбие мен білім берудің адамгершілік бағытымен қатар, балалар мен жасөспірімдерді психологиялық және әлеуметтік жағынан қолдау идеясы дамып, білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды деп атап өткім келеді. Әлеуметтік-педагогикалық қолдау баланың психологиялық дамуы мен нәтижелі оқуын қамтамасыз ету үшін әлеуметтік және педагогикалық жағдайларды жасауға бағытталған маманның кәсіби әрекеттерінің жүйесін білдіреді. Бұл процесс тек қана көмек көрсету немесе сүйемелдеу емес, қолдау көрсетілетін және қолдау көрсететін тарап арасындағы өзара әрекеттестік арқылы жүзеге асатын күрделі жүйе болып табылады.

Қолдаудың тиімділігін қамтамасыз ету үшін мектептерде психоәлеуметтік диагностика, түзету-дамыту бағдарламалары, педагогтар мен ата-аналарға кеңес беру, сондай-ақ ПМП (психологиялық-медициналық-педагогикалық) консилиумдар арқылы үйлестірілген жұмыс

жүргізіледі. Психоәлеуметтік диагностика даму бұзылыстарын ерте кезеңде анықтауға, эмоционалды және тұлғалық ерекшеліктерін зерттеуге, отбасылық және әлеуметтік жағдайларды ескеруге бағытталған. Осы диагностикалық мәліметтер негізінде әрбір балаға жеке түзету-дамыту бағдарламалары әзірленіп, логопед, дефектолог және психолог мамандары арқылы жүзеге асырылады. Бағдарламалар бала дамуының психофизикалық ерекшеліктерін ескеріп, оқу және тәрбиелеу процесінде тұрақты қолдауды қамтамасыз етеді [5, 400].

Сонымен қатар, педагогтар мен ата-аналарға кеңес беру және әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсету балалардың оқу мотивациясын арттыруға, дербестігін дамытуға және әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. ПМП консилиумдардың жұмысы балалардың жас ерекшеліктерін, даму деңгейін, денсаулық жағдайын ескеріп, қолдаудың үйлестірілген стратегиясын жүзеге асыруға бағытталған. Консилиум жұмысы үш кезеңнен тұрады: дайындық кезеңінде диагностикалық мәліметтер жинақталып, даму міндеттері қойылады; талқылау кезеңінде түзету-дамыту стратегиясы мен педагогикалық міндеттер нақтыланады; жүзеге асыру кезеңінде нақты іс-шаралар мен әдістер таңдалып, балалардың оқу және дамуына қолдау көрсетіледі [4, 312].

Осылайша, әлеуметтік-педагогикалық қолдау мектептің білім беру кеңістігінде әрбір баланың мүмкіндіктерін толық ашуға, оқу процесінде белсенділігін арттыруға, дербестігін дамытуға, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға және өмірлік құзіреттерін дамытуға мүмкіндік беретін маңызды бағыт болып табылады. Бұл бағыт мектептің инклюзивті тәжірибесі үшін де, жалпы білім беру жүйесінде балалардың толыққанды дамуы мен оқу жетістіктерін арттыру үшін де негіз болып табылады. Қолдаудың кешенді, жүйелі және үйлестірілген тәсілі балалардың білім алу процесінде тұрақты және нәтижелі дамуын қамтамасыз етеді, сондай-ақ педагогтар мен ата-аналардың бірлескен іс-әрекетіне негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамасы. – Астана: ҚР БҒМ, 2021. – 48 б.
2. Қазақстан Республикасы БҒМ. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялар туралы ереже. – Астана: ҚР БҒМ, 2022. – 32 б.
3. Волкова Л. С. Основы дефектологии. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 356 с.
4. Жүнісбек Ә. Арнайы педагогика және инклюзивті білім беру. – Алматы: Рауан, 2020. – 312 б.
5. Мастюкова Е. М. Основы специальной педагогики и психологии. – Москва: Академия, 2018. – 400 с.
6. Атабаев Т., Құлмағамбетова Б. Инклюзивті білім берудің теориясы мен тәжірибесі. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ баспасы, 2021. – 280 б.

Сардова А.Ю., НАО КарНИУ им. академика Е.А. Букетова, Педагогический факультет, группа СП-22-2(р)

(Муликова С.А., доктор педагогических наук., ассоциированный профессор, декан педагогического факультета)

УЧЕТ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С УМЕРЕННЫМ НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ПОСТРОЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация:

Статья посвящена учету особенностей познавательной деятельности младших школьников с умеренным нарушением интеллекта при организации образовательного процесса на примере учебного предмета «Счет» в специальных школах. На основе работ отечественных и зарубежных ученых автор раскрывает системный характер нарушений высших психических функций: ощущений, восприятия, внимания, памяти, мышления и речи, – показывает их взаимосвязь и конкретные проявления в учебной деятельности.

Ключевые слова: умеренное нарушение интеллекта, младший школьный возраст, познавательная деятельность, высшие психические функции, ощущение, восприятие, внимание, память, мышление, речь.

Первым и одним из основных принципов государственной политики Республики Казахстан в области образования является «равенство прав всех на получение качественного образования» [1]. Согласно закону РК «Об образовании», каждый ребенок, в том числе с особыми образовательными потребностями, имеет право обучаться в условиях, максимально соответствующих его психофизическим особенностям.

Лаура Бутабаева, директор Национального научно-практического центра развития специального и инклюзивного образования Республики Казахстан, объявила, что на 2025 год зарегистрировано более 240.000 детей с особыми образовательными потребностями [2], среди которых 7.987 детей с умеренным нарушением интеллекта [3].

Нарушение интеллекта – это стойкое недоразвитие всех высших психических функций и познавательной деятельности в целом, возникшее в результате органического поражения головного мозга [4]. Обучающиеся данной категории испытывают значительные трудности в процессе обучения, особенно это актуально в младшем школьном возрасте, когда закладывается основа для дальнейшего обучения. Недостаточное усвоение материала у детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта создает серьезные предпосылки для дальнейших трудностей, поскольку именно в это время формируются базовые учебные навыки и элементарные представления, служащие фундаментом для дальнейшего успешного освоения разделов типовой учебной программы.

Познавательная деятельность детей с умеренным нарушением интеллекта представляет собой систему психических процессов, функционирование которых значительно нарушено вследствие органического поражения центральной нервной системы. В структуре дефекта отчетливо проявляются качественные изменения всех высших психических функций: ощущения, восприятия, внимания, памяти, мышления и речи. Указанные нарушения формируют особую картину развития ребенка, определяя специфику его участия в образовательном процессе.

Рассмотрим на конкретных примерах роль психических функций в познавательной деятельности детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта.

Ощущения возникают при непосредственном воздействии раздражителей на органы чувств. У младших школьников с умеренным нарушением интеллекта отмечаются выраженные отклонения в сенсорной сфере вследствие тотального поражения структур головного мозга: недостаточная дифференциация ощущений, замедленная сенсорная адаптация к изменениям в окружающей среде и общая патология условно-рефлекторной деятельности [5]. В результате дети плохо различают текстуру, температуру, интенсивность раздражителей, что препятствует переходу от ощущений отдельных свойств предметов и явлений к их целостному восприятию. Вследствие особенностей ощущений у обучающихся в процессе усвоения учебного предмета «Счет» в специальной школе могут возникать следующие трудности.

Например:

- дети на начальных этапах изучения дочисловых понятий и ознакомления с новыми предметами, используемыми для счета, плохо различают их тактильные свойства (шершавые-гладкие);

- при смене материала или обстановки обучающимся данной категории требуется длительное время для адаптации.

Учитывая вышеперечисленные особенности процесса ощущения младших школьников с умеренным нарушением интеллекта, Типовой учебной программой по предмету «Счет» предусмотрено использование Монтессори-материалов: «Шероховатые цифры», объемные и плоскостные материалы разного размера для счета, природные материалы, например: шишки, желуди, камушки и многое другое [6]. В специальных школах на этажах предусмотрено наличие бизбордов и сенсорных табличек для осуществления при необходимости тактильной стимуляции. В процессе проведения урока учитель проводит коррекционные упражнения и коррекционные паузы, среди которых часто используется пальчиковая и зрительная гимнастики, применяемые для

активизации сохранных анализаторов, снятия сенсорного напряжения и восстановления работоспособности.

В процессе восприятия в сознании человека при непосредственном воздействии раздражителей на его анализаторные системы отражается предмет в целом, то есть в совокупности его свойств, которые были отдельно изучены посредством ощущений. У обучающихся младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта процесс восприятия отличается замедленностью, фрагментарностью и недостаточной дифференцированностью. Обучающиеся плохо различают признаки предметов: форму, величину, цвет, пространственное расположение [4, С. 40-44]. При обучении счету трудности у них проявляются следующим образом:

- дети могут не различать количество предметов, если они частично закрывают друг друга или одни предметы значительно меньше других по размеру. Например, если на карточке изображено 5 яблок, часть из которых пересекаются, ребенок младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта может увидеть не пять, а три крупных «красных пятна»;

- затрудняется процесс дифференциации изображений по цвету, если они окрашены в близкие по спектру цвета (например, темно-синий и темно-зеленый);

- детям потребуется гораздо больше времени для изучения предметов, изображенных на листе, в отличие от объемных предметов, которые обучающиеся могут потрогать;

- затрудняется дифференция близких по акустическим характеристикам звуков, вследствие чего формируется неполное и искаженное представление о звуковом составе слова.

Для осуществления коррекции процесса восприятия педагогом на начальных этапах обучения используются реальные предметы, а не изображения, чтобы предоставить детям младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта возможность самостоятельно изучить предмет в целом. При выборе дидактического материала учителя используют крупные, яркие, контрастные изображения с четким контуром и увеличивают время ознакомления ребенка с изображением, чтобы он обвел картинку по контуру, при необходимости словесно описал ее или ответил на вопросы учителя. Для коррекции пространственного восприятия в рамках Типовой учебной программы по предмету «Счет» в процессе изучения дочисловых представлений обучающиеся изучают пространственные и временные понятия, учатся использовать их в речи, а также изучают пространственные предлоги [6, С. 7].

Мышление – высшая психическая функция, которая позволяет человеку выходить за пределы непосредственного чувственного опыта: обнаруживать скрытые связи и закономерности, устанавливать причины и следствия, обобщать полученные впечатления, предвидеть результаты действий, ставить цели и самостоятельно искать способы их достижения. Благодаря мышлению ребенок способен не просто видеть и запоминать учебный материал, а понимать его смысл, сравнивать новое с ранее изученным и осознанно контролировать свои действия. По мнению Л.М. Шипициной, процесс мышления у младших школьников с умеренным нарушением интеллекта характеризуется конкретностью, тугоподвижностью, низкой способностью к обобщению и установлению причинно-следственных связей [7]. Такие особенности напрямую влияют на усвоение счета:

- дети с трудом понимают, что разные предметы могут составлять одно и то же количество (3 кубика = 3 карандаша);

- операция сложения воспринимается как объединение предметов, но не как логическое действие увеличения количества;

- в процессе сравнения предметов обучающиеся могут «соскальзывать» на их описание или сопоставление предметов, которые сравнивать между собой нельзя (например, размер обуви и цвет одежды).

Для коррекции мышления младших школьников с умеренным нарушением интеллекта педагог создает и адаптирует условия обучения следующим образом: использует конкретные и реальные предметы, избегая любых абстрактных понятий, сопровождает каждое действие ребенка четкой, но небольшой, словесной инструкцией и визуальными подсказками. Согласно изученным разделам Типовой учебной программы по предмету «Счет», при изучении новых понятий и их повторении всегда используется прием сравнения, а также педагог делает акцент на развитие наглядно-действенного типа мышления, которое является преобладающим типом мышления у детей

данной категории. Ученикам необходимо гораздо больше времени для осмысления предложенной информации, поэтому педагог может вносить коррективы в содержание и темп образовательного процесса каждого обучающегося в соответствии с его психофизическими особенностями [6, С. 5].

Память представляет собой психический процесс фиксации, сохранения и последующего извлечения информации, благодаря которому человек накапливает индивидуальный опыт и формирует устойчивые навыки. Г.Т. Бекмуратова и А.М. Накушева подчеркивают, что у детей с нарушением интеллекта, в том числе с умеренным нарушением, объем памяти значительно меньше, чем у нормотипичных сверстников; точность и полнота воспроизведения как наглядного, так и словесного материала существенно снижена. При воспроизведении обучающиеся данной категории часто пропускают ключевые элементы, нарушают их последовательность, теряют логическую связь, повторяют отдельные детали многократно или вводят посторонние сведения, не соответствующие исходному содержанию [8].

Исходя из результатов проведенного наблюдения в ходе прохождения практики в КГУ «Специальная школа-интернат №6», мы можем выделить следующие особенности памяти, которые могут вызвать трудности усвоения учебного предмета «Счет»:

- трудности в запоминании последовательности числового ряда;
- необходимости многократного повторения правил пересчета;
- невозможности самостоятельного удержания в памяти условий задания;
- забывания числовых знаков и смешения их между собой.

Учитывая особенности памяти младших школьников с умеренным нарушением интеллекта, в Типовых учебных программах по всем предметам предусмотрено изучение каждого раздела в соответствии с принципом концентричности, который заключается в повторении и постепенном расширении, усложнении изучаемого теоретического и практического материала [10, С. 14].

Внимание у младших школьников с умеренным нарушением интеллекта характеризуется крайне низкой устойчивостью и продуктивностью. Они часто отвлекаются на посторонние раздражители, не могут на протяжении всего урока сохранять концентрацию. Педагогам с трудом удается привлечь внимание обучающихся данной категории к изучаемому объекту на долгое время [6, С. 40]. В контексте урока «Счет» это может выражаться таким образом:

- дети не могут соблюдать последовательность действий («посмотри – покажи – назови – сосчитай»);
- часто теряют место, на котором остановился, вследствие повышенной отвлекаемости;
- не способны одновременно выполнять два действия, например: пересчитывать предметы и записывать результат;
- очень медленно переключаются с устного счета на счет с опорой на наглядность на письменный счет.

Данные особенности требуют постоянного использования наглядного материала или игрушек, четкого темпа и последовательности урока, разделение заданий на последовательные действия для реализации поэтапного обучения и обязательного повторного предъявления материала.

Речь выступает фундаментальной основой человеческого мышления, главным инструментом общения, средством накопления и передачи социального опыта, а также ключевым регулятором всех психических процессов и целенаправленной практической деятельности личности. В исследовании проведенном С.Д. Забрамной и Т.Н. Исаевой, констатируется, что у детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта речевые способности существенно ограничены: как активный, так и пассивный словарный запас крайне мал, поэтому в общении они преимущественно полагаются на невербальные способы – указательные жесты и мимику. Обучающиеся с умеренной степенью сохраняют определенный потенциал к осмысленному использованию речи, однако расширение лексического запаса и формирование даже простейших высказываний становятся возможными при систематической направляющей помощи педагога [9]. Особенности речи у детей с умеренным нарушением интеллекта напрямую ограничивают эффективность всего процесса обучения, в том числе и освоение программы «Счет»:

- ограниченный пассивный и активный словарный запас на начальных этапах обучения способствует более длительному пониманию некоторых даже простых математических терминов: «больше», «меньше», «одинаково», «столько же»;

- предпочтение использовать невербальную коммуникацию может значительно ухудшить понимание словесной инструкции педагога;

- отсутствие навыка построения фраз и слабая регуляторная функция речи препятствуют внутреннему проговариванию счетного ряда и осознанному контролю собственных действий.

Педагог выстраивает образовательный процесс обучения детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта, учитывая особенности речи. Им организуется систематическая работа по развитию понимания обращенной речи, формированию как вербальных, так и альтернативных средств коммуникации, выбор которых зависит от индивидуальных особенностей обучающегося. Все речевое сопровождение со стороны педагога (как собственных действий, так и действий ребенка) должно быть строго дозированным, максимально простым, сопровождаться жестом и наглядным материалом, чтобы оставаться доступным для понимания [6, С. 5]. Учитель обязательно в процессе обучения не только предмету «Счет», но и другим дисциплинам, должен побуждать ребенка к самостоятельному использованию активной речи, посредством создания игровых ситуаций или применения любимых игрушек обучающегося.

Таким образом, в процессе обучения детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта стоит учитывать системный и тотальный характер нарушений всех высших психических функций, что требует полного перехода от традиционных методов обучения, применяемых в общеобразовательных школах, к длительному наглядно-действенному и практически-ориентированному обучению с опорой на сохраненные анализаторы, последовательным описанием действий к выполнению заданий, многократным повторением одного и того же материала, постоянной внешней организацией деятельности и оказанием помощи каждому ребенку на протяжении всего урока.

Для достижения максимально возможной эффективности образовательного процесса обучающихся младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта педагогу необходимо:

- использовать яркий, эмоционально значимый наглядный материал для удержания внимания;
- сочетать одновременную работу нескольких анализаторов (зрительный, слуховой, тактильный, кинестетический, обонятельный) для компенсации недостатков процесса ощущения;

- чередовать короткие периоды активности с обязательными физическими паузами для своевременного восстановления работоспособности и предотвращения быстрого истощения внимания;

- фиксировать каждый успешный шаг похвалой или материальным подкреплением для повышения мотивации и интереса;

- при планировании урока отводить больше времени на закрепление изученного материала для лучшего усвоения изученного материала;

- сохранять неизменную последовательность действий при формировании любого навыка и возвращаться к уже освоенному материалу на каждом занятии;

- при работе с детьми младшего школьного возраста данной категории эффективно вводить в образовательный процесс использование игрушек для привлечения внимания и повышения интереса.

Нормативно образовательный процесс для детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта закреплён в проектах Типовых учебных программ и методических рекомендациях «Создание условий для получения образования школьниками с умеренными нарушениями интеллекта в специальной школе» [10].

Построение образовательного процесса обучения детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта основано на учете особенностей познавательной деятельности обучающихся, изучение которых показало, что нарушения ощущения, восприятия, внимания, памяти, мышления и речи выступают не разрозненными трудностями, а взаимосвязанной системой, определяющей своеобразие усвоения учебного материала. На уроке «Счет» эти особенности проявляются особенно ярко: ребенку сложно выделять и различать объекты, удерживать последовательность действий, воспроизводить количественные характеристики предметов и осознавать логические отношения между элементами множества. Низкая произвольность психических процессов приводит к тому, что любая задача требует постоянной поддержки,

пошагового сопровождения и специально разработанной наглядной среды, которая будет обеспечивать активное обучение детей младшего школьного возраста с умеренным нарушением интеллекта.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года №319 -III. // [Электронный ресурс] / «Әділет», информационно-правовая система нормативных правовых актов Рес. Казахстан. – 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_ (дата обращения: 26.11.2025)
2. Инклюзивное образование: тенденции развития в Казахстане // [Электронный ресурс] / Білімді ел – образовательная страна, Республиканская образовательная общественно-политическая газета. – 2025. – URL: <https://bilimdine.kz/?p=277597> (дата обращения: 26.11.2025)
3. Статистика детей с ООП в РК // [Электронный ресурс] / Национальный научно-практический центр развития специального и инклюзивного образования – 2025. – URL: <https://special-edu.kz/> (дата обращения: 27.11.2025)
4. Бгажнокова И. М. Психология умственно отсталого школьника. – М.: Просвещение, 1987. — 95с.
5. Типовая учебная программа по учебному предмету «Счет» для обучающихся с умеренными нарушениями интеллекта 1-4 классов уровня начального образования // [Электронный ресурс] / Приложение к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115. – URL: <https://surl.li/zcnzda> (дата обращения: 27.11.2025)
6. Дербисалова Г. С. Экспериментальное исследование уровня развития познавательных процессов младших школьников с нарушением интеллекта // [Электронный ресурс] / Вестник КазНПУ им. Абая. Серия: Психология. – 2021. – № 2 (63). – С. 1-6. – DOI: 10.51889/2020-2.1728-7847.35. – URL: <https://surl.li/ecgppt> (дата обращения: 09.11.2025).
7. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе: социализация детей с нарушением интеллекта. – 2-е изд., – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.
8. Бекмуратова Г.Т., Накушева А.М. Особенности произвольного запоминания детей младшего школьного возраста с нарушениями интеллекта // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия «Психология». – 2020. – № 1(62). – С. 254–257.
9. Забрамная С.Д., Исаева Т.Н. Некоторые психолого-педагогические показатели разграничения степеней умственной отсталости у детей на начальном этапе школьного обучения // Коррекционная педагогика. – 2008. – № 1. – С. 5-13.
10. Создание условий для получения образования школьниками с умеренными нарушениями интеллекта в специальной школе // [Электронный ресурс] / Министерство просвещения Республики Казахстан; Национальный научно-практический центр развития специального и инклюзивного образования. – 2023. – URL: <https://surl.li/pkzbtu> (дата обращения: 27.11.2025)

Сарсыбаева Н.А., Қазақстан Республикасының ғылым және Жоғарғы білім министрлігі Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-23-2к тобы
(Зейноллина Г.Қ. арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы, п.ғ.м.)

ҚОҒАМНЫҢ ИНКЛЮЗИЯҒА КӨЗҚАРАСЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАБЫЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі қоғамдағы инклюзия ұғымының әлеуметтік мәні, оның адам құқықтары мен теңдік қағидаларымен байланысы жан-жақты қарастырылады. Автор Қазақстанда инклюзивті саясаттың қалыптасуы мен дамуына талдау жасап, қоғамның инклюзияға деген көзқарасындағы қайшылықтар мен қиындықтарды анықтайды. Сонымен бірге әлеуметтік қабылдауға әсер ететін факторлар, соның ішінде стереотиптер, ақпараттың жеткіліксіздігі, мәдени тосқауылдар сынды мәселелер талқыланады. Мақалада инклюзивті мәдениетті қалыптастыру жолдары, қоғамдық сананы өзгерту тетіктері және инклюзивті жобалар мен бастамалардың маңызы көрсетілген. Зерттеу нәтижелері қоғамның инклюзияға көзқарасын жақсарту әрбір азаматтың көзқарасына,

ақпараттандыруға және әлеуметтік қолдау жүйесінің тиімділігіне тікелей байланысты екенін айқындайды.

Кілт сөздер: инклюзия, әлеуметтік қабылдау, стереотиптер, инклюзивті саясат, инклюзивті мәдениет, қоғамның көзқарасы, тең мүмкіндік, ерекше білім беруді қажет ететін балалар, әлеуметтік бейімдеу, қоғамдық сана.

Қазіргі таңда әлемдік қауымдастықтың басты бағыты – барша азаматтарға тең мүмкіндік жасау, ешкімді қоғамнан шеттетпеу және әрбір адамның әлеуетін дамыту. Осы тұрғыдан алғанда инклюзия ұғымы ерекше маңызға ие. Инклюзия (лат. *inclusio* – «қосу», «енгізу») – қоғам өмірінің барлық саласында әрбір адамның қатысуына жағдай жасауға бағытталған әлеуметтік қағида. Бұл ұғым тек білім беру саласында ғана емес, сонымен бірге еңбек, мәдениет, денсаулық сақтау және қоғамдық қатынастар жүйесінде де кеңінен қолданылады.

Инклюзия – адамның даралығын құрметтей отырып, қоғамдағы барша азаматтың толыққанды өмір сүруіне мүмкіндік беретін әлеуметтік жүйе. ХХІ ғасырда инклюзия қоғам дамуының маңызды индикаторы ретінде қарастырылады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, инклюзивті қоғам құру үшін заңнамалық өзгерістер ғана жеткіліксіз, сонымен қатар әлеуметтік сана мен мәдениетті қалыптастыру қажет.

Еуропа елдерінде, мысалы Финляндия мен Нидерландта, инклюзия тек білім беру саласында емес, барлық әлеуметтік қызметтерде енгізілген: кедергісіз орта, қызметтердің қолжетімділігі, жұмыс берушілердің әлеуметтік жауапкершілігі және инклюзивті мәдениет. Бұл елдерде инклюзия – ел тұрақтылығының, экономикалық дамуының және адам капиталының сапасының маңызды факторы ретінде қаралады.

Қазақстанда инклюзивті саясат 2011 жылдан бастап жүйелі түрде дами бастады. “Бәріне арналған мектеп”, “Кедергісіз келешек”, “Ерекше балалық шақ” жобалары арқылы білім беру ортасы жаңартылып, арнайы педагогтар даярлау күшейді. Соңғы статистика бойынша, 2024 жылы еліміздегі мектептердің 70%-ы инклюзивті білім беру элементтерін қолдана бастады, бұл алдыңғы жылдарға қарағанда айтарлықтай өсім.

Инклюзияның әлеуметтік мәні – адамды белсенді әлеуметтік субъект ретінде қоғамға толыққанды енгізу. Бұл идея қоғамдағы төзімділік деңгейін арттырып, азаматтар арасындағы сенімді нығайтады және әлеуметтік гармонияны қамтамасыз етеді. Қазақстанда инклюзия мәселесі мемлекеттік деңгейде қарастырылып, әлеуметтік саясаттың басым бағыттарының біріне айналды. «Кедергісіз орта» қалыптастыру, мүмкіндігі шектеулі азаматтарға тең мүмкіндік беру – еліміздің әлеуметтік жаңғыруының маңызды бөлігі. Дегенмен, қоғамның инклюзияға көзқарасы әлі де біркелкі емес, әлеуметтік қабылдау деңгейі аймақтар мен әлеуметтік топтарға қарай өзгереді.

Мақаланың мақсаты – қоғамның инклюзияға деген көзқарасын талдау, әлеуметтік қабылдауға әсер ететін факторларды айқындау және инклюзивті мәдениетті қалыптастыру жолдарын ұсыну.[1,212]

Инклюзия ұғымы және оның әлеуметтік мәні

Инклюзия – тек ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қоғам өміріне қосу емес, ол әр адамға өз әлеуетін іске асыруға мүмкіндік беретін орта құру идеясын білдіреді. Бұл ұғымның негізінде теңдік, әділдік және адам құқығын сақтау қағидалары жатыр.

БҰҰ-ның 2006 жылы қабылдаған Мүгедектердің құқықтары туралы конвенциясында инклюзия адам құқықтарының ажырамас бөлігі ретінде бекітілген. Қазақстан бұл құжатқа 2015 жылы қосылып, өз заңнамасын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру жұмыстарын жүргізіп келеді.

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, инклюзия – қоғамның дамығандығының көрсеткіші. Өйткені ол азаматтардың бір-бірін түсіну, құрметтеу және қолдау мәдениетін қалыптастырады. Инклюзивті қоғамда әр адам өзін маңызды тұлға ретінде сезінеді, ал бұл – әлеуметтік тұрақтылықтың негізі.

Ашығын айтқанда, инклюзия дегеніміз – адамдарды бөліп-жармай, бәріне бірдей мүмкіндік беру. Бұл жай ғана «жақсы іс» емес, қоғамның дамуы үшін қажет нәрсе. Егер біз бір адамды шеттетсек, бір мүмкіндікті жоғалтамыз деген сөз.

Қоғамның инклюзияға көзқарасы

Қоғамның инклюзияға көзқарасы – күрделі әрі көпқырлы құбылыс. Бір жағынан, көпшілік инклюзивті саясатты қолдайды, себебі ол гуманизм мен әділдік қағидаларына негізделген. Екінші жағынан, әлеуметтік қабылдауда қиындықтар бар. Кейбір адамдар инклюзивті білім беру мен жұмысқа орналастыруды формальды түрде түсінеді немесе ерекше қажеттіліктері бар тұлғаларға сенімсіздікпен қарайды.[2,185]

Әлеуметтік зерттеулер көрсеткендей, Қазақстан халқының шамамен 65%-ы инклюзия идеясын қолдайтынын айтқанымен, нақты іс жүзінде қолдау деңгейі әлдеқайда төмен (дереккөз: egovpress.kz, 2023). Мұның себебі – ақпараттың жеткіліксіздігі, қоғамда қалыптасқан стереотиптер және инклюзияны тек мүгедектікпен байланыстыру.

Инклюзияға қатысты қоғамдық пікір көбіне білім беру жүйесі арқылы қалыптасады. Мектептер мен ЖОО-ларда ерекше білім беруді қажет ететін балаларды ортаға қосу тәжірибесі кеңейіп келе жатса да, ата-аналардың бір бөлігі әлі де бұл үрдіске күмәнмен қарайды. Дегенмен, соңғы жылдары жастардың арасында толеранттылық пен өзара түсіністік мәдениеті күшейіп келе жатқанын байқауға болады.

Шынын айтқанда, көп адам инклюзия дегеннің не екенін толық түсінбейді. Кейде «бұл тек мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған нәрсе» деп ойлайды. Бірақ, шындығында, бұл – бәрімізге арналған қоғам құру жайлы идея.

Қазіргі заман мектебі – инклюзивті қоғамды қалыптастырудағы негізгі әлеуметтік институттардың бірі. Білім беру ұйымдары тек оқу-тәрбие процесін ұйымдастырумен ғана шектелмей, қоғамның жалпы мәдени бағытын айқындайтын орталыққа айналып келеді. Сондықтан мектептің инклюзияға көзқарасы қоғамдағы жалпы қабылдауды қалыптастыруға тікелей әсер етеді.

Сурет 1. Мектептің инклюзияға деген көзқарасы

Бүгінгі таңда көптеген мектептер инклюзивті білім беруді заман талабы ретінде қабылдап отыр. Инклюзия тек ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға қолдау көрсету емес, ол – әр баланың мүмкіндігіне қарай дамуына жағдай жасайтын, теңдікке негізделген білім беру философиясы. Осы түсінік мектеп ұжымының инклюзияға деген көзқарасын едәуір өзгерткен.

Педагогтар инклюзияны баланың жеке ерекшелігін түсінуге, оқыту әдістерін бейімдеуге және кәсіби шеберлікті арттыруға мүмкіндік беретін мүмкіндік деп қарастырады. Инклюзивті білім берудің енгізілуімен мұғалімдер саралап оқыту, дифференциация, тьюторлық қолдау, психологиялық-педагогикалық тәсілдер сияқты жаңа тәжірибелерді кеңінен қолдана бастады. Бұл өзгерістер мектептің кәсіби деңгейінің өсуіне де оң әсер етуде. Дегенмен, тәжірибенің жеткіліксіздігі, мамандар тапшылығы мен оқу жүктемесінің көбейуі педагогтар арасында белгілі бір аландаушылық тудыратыны да жасырын емес. Бірақ соңғы жылдары біліктілікті арттыру курстары мен инклюзивті орталықтардың ашылуы мұндай кедергілерді біртіндеп азайтып келеді.

Мектеп әкімшілігі инклюзивті білім беруді стратегиялық міндет ретінде қабылдайды. Көптеген білім беру ұйымдары оқу ғимараттарын бейімдеп, пандустар, тактильді жолақтар, арнайы жабдықталған кабинеттер орнатуда. Сонымен бірге, дефектолог, логопед, психолог, әлеуметтік педагог сияқты мамандардың жұмысы күшейтіліп, ресурс кабинеттер ашылуда. Мұның бәрі мектептің инклюзивті орта құруға деген маңызды қадамдары екенін көрсетеді.

Оқушылардың көзқарасы да ерекше назар аударарлық. Қазіргі балалар ақпараттық қоғамда өмір сүргендіктен, өзгеше құрдастарын табиғи түрде қабылдауға бейім. Олар сыныпта ерекше қажеттіліктері бар оқушылармен қарым-қатынас жасауда ашық, достыққа және қолдауға негізделген қарым-қатынас қалыптастырады. Бұл – жас буын арасында толеранттылық пен мейірімділік мәдениетінің күшейгенінің дәлелі.

Ал ата-аналар қауымының көзқарасы әр алуан. Бір бөлігі инклюзияны баласының тұлғалық дамуына ықпал ететін маңызды тәжірибе ретінде қарастырады. Олар инклюзивті орта баланың адамгершілік қасиеттерін күшейтіп, өзгеге көмектесуге үйрететінін айтады. Дегенмен, ата-аналардың белгілі бір бөлігі инклюзивті сыныптарда бала үлгерімі төмендейді немесе тәртіп мәселелері туындайды деп қауіптенеді. Бұл көзқарастарды өзгерту үшін мектеп тарапынан ақпараттық-танымдық кездесулер өткізу, ата-аналарды қолдау қызметтеріне тарту және инклюзия туралы дұрыс түсінік қалыптастыру маңызды.

Жалпы алғанда, қазіргі мектептің инклюзияға көзқарасы бұрынғыдан әлдеқайда оң бағытқа өзгерген. Мектеп ұжымы инклюзияны міндет емес, адами құндылық деп қарастыратын деңгейге көтеріліп келеді. Инклюзивті мәдениет – тек білім беру жүйесінің жаңаруы емес, қоғамның кемелденуінің көрсеткіші. Сондықтан мектептің инклюзияға деген ашық, қолдаушы көзқарасы – болашақта толығымен кедергісіз, әділ және қауіпсіз қоғам қалыптастырудың негізі.

Әлеуметтік қабылдау мәселелері

Инклюзияның сәтті жүзеге асуы қоғамның әлеуметтік қабылдау деңгейіне тікелей байланысты. Егер қоғам белгілі бір топты «басқаша» деп қабылдай берсе, онда инклюзия тек қағаз жүзінде ғана жүзеге асады. Әлеуметтік қабылдауға кедергі болатын негізгі факторлар: мәдени стереотиптер, білімнің жеткіліксіздігі және әлеуметтік қорқыныш.

Мысалы, кейбір ата-аналар инклюзивті сыныпта баласының оқу сапасы төмендейді деп қауіптенеді, ал кейбір жұмыс берушілер ерекше қажеттіліктері бар азаматты жұмысқа алудан қашады. Мұндай көзқарас қоғамның әлі де толығымен инклюзивті бола алмағанын көрсетеді.

Соңғы жылдары инклюзияны насихаттайтын жобалар мен ұйымдар пайда болды. Мысалы, “Тең қоғам”, “Ashyq Alem”, “Қолдау орталығы” сияқты ұйымдар инклюзия мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарып отыр. Бұл бастамалар адамдарды ақпараттандырып қана қоймай, өзара түсіністік пен эмпатияны дамытуға көмектеседі.

Қарапайым тілмен айтқанда, қоғамның қабылдауы – бәрінің бастауы. Егер адам басқа адамды түсінуге тырыспаса, ешқандай заң, ешқандай бағдарлама көмектеспейді. Түсіністік жүректен басталады.

Қорытындылай келе, қоғамның инклюзияға көзқарасы мен әлеуметтік қабылдау мәселесі – тек әлеуметтік саясаттың емес, жалпы мәдени дамудың көрсеткіші. Инклюзия – қоғамның рухани жетілуінің айғағы. Ол әр азаматқа тең мүмкіндік беріп қана қоймай, қоғамды біріктіретін құндылықтарға айналады.

Қазақстанда инклюзивті бағыттағы оң өзгерістер байқалып отыр: заңнамалық негіздер жетілдірілуде, білім беру және жұмыс орындарында қолжетімділік артып келеді. Дегенмен, шынайы инклюзивті қоғам құру үшін ең алдымен адамдардың санасын өзгерту қажет. Қоғамның әр мүшесі өзгеше адамды қабылдауды үйренгенде ғана толық инклюзивті орта қалыптасады. Жалпы, бәріміз инклюзияны тек саясат емес, өмір салты деп түсінуіміз керек. Егер әр адам өз орнында біреуге қолдау көрсетсе – міне, сол нағыз инклюзия.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Асыллова А. Қ. Инклюзивті білім берудің әлеуметтік-психологиялық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 212 б.
2. Нұрымбетова Г. С. Қоғам және инклюзия: әлеуметтанулық талдау. – Астана: ЕҰУ баспасы, 2020. – 185 б.
3. Kazinform.kz. Қазақстанда инклюзивті білім мен әлеуметтік бейімделу мәселелері талқыланды. – 2023.
4. Ege.kz. Қоғамда ерекше қажеттілігі бар жандарға көзқарас өзгеріп келеді. – 2024.

Сергеева А.Д., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. СП-24-1 (р)
(Сюй-Фу-Шун Н.В., м.п.н., старший преподаватель кафедры специального и инклюзивного образования)

РАЗВИТИЕ СЛОВЕСНО-ЛОГИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ЗПР ПОСРЕДСТВОМ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР

В условиях модернизации образования и внедрения инклюзивного подхода особенно остро встаёт вопрос не только о доступности обучения для детей с особыми образовательными потребностями, но и о его реальной эффективности [1]. Для младших школьников с задержкой психического развития (ЗПР) успешность обучения во многом определяется тем, насколько своевременно и целенаправленно развиваются их высшие психические функции, и прежде всего словесно-логическая память. Именно этот вид памяти обеспечивает понимание объяснений учителя, осмысленное усвоение учебного материала, запоминание и воспроизведение текста, осознание причинно-следственных связей, умение пересказывать, делать выводы и применять знания в новых ситуациях. У детей с ЗПР словесно-логическая память формируется замедленно, носит фрагментарный и малоосмысленный характер, опирается преимущественно на наглядные и эмоциональные впечатления, а не на внутреннюю логическую структуру материала. Поэтому для коррекционной педагогики одной из ключевых задач становится поиск таких средств и методов, которые позволяли бы перевести память ребёнка с уровня стихийного, произвольного запоминания на уровень произвольной, осмысленной, опирающейся на слово и логические связи. Одним из наиболее эффективных средств в этом направлении выступают дидактические игры, которые, с одной стороны, соответствуют возрастным и мотивационным особенностям ребёнка с ЗПР, а с другой - целенаправленно задействуют речь, мышление, внимание и память в единой учебно-игровой деятельности.[2]

Задержка психического развития в отечественной психологии рассматривается как временное замедление темпа формирования познавательной, эмоционально-волевой и личностной сфер при сохранности потенциала для компенсации [3;с. 31]. Л. С. Выготский подчёркивал необходимость различать первичный дефект (биологически обусловленную незрелость или поражение отдельных мозговых структур) и вторичный дефект, возникающий как следствие ограниченности социального и образовательного опыта ребёнка [4; с. 12]. У детей с ЗПР первичный фактор проявляется в функциональной незрелости нервной системы, слабости нейродинамических процессов, повышенной истощаемости, снижении работоспособности, нарушении регуляции внимания. Вторичный же фактор связан с тем, что ребёнок меньше общается, получает недостаточно речевых и познавательных стимулов, не овладевает в полной мере культурными способами переработки информации. В результате страдают именно те функции, которые формируются в зоне ближайшего развития - смысловое запоминание, внутренняя речь, произвольное внимание, логическое мышление. Классификация К. С. Лебединской выделяет четыре основных варианта ЗПР: конституциональный, соматогенный, психогенный и церебрально-органический [5]. Независимо от этиологии, для всех этих вариантов характерны общие психологические проявления: эмоциональная незрелость, неустойчивость и отвлекаемость внимания, замедленный темп деятельности, слабость волевой регуляции, трудности в организации целенаправленной деятельности и осмысленном запоминании. Восприятие таких детей отличается фрагментарностью: они фиксируют отдельные яркие детали, но не улавливают целостный образ; внимание быстро переключается, что мешает удерживать цель задания; мышление сохраняет преимущественно наглядно-действенный характер, логические операции анализа, сравнения, обобщения и классификации формируются с опозданием и требуют специальной педагогической поддержки.

Словесно-логическая память как высшая психическая функция опирается на речь и логическое мышление. По А. Р. Лурии, она предполагает не простое механическое запечатление материала, а его смысловую обработку: выделение главного, установление связей между частями, построение внутреннего плана, использование слов как опор для запоминания [6; с. 214]. При сформированной

словесно-логической памяти ребёнок умеет группировать материал по смыслу, связывать новые сведения с имеющимся опытом, строить логические рассуждения и осознанно воспроизводить содержание в нужной последовательности. Он использует такие приёмы, как составление плана, выделение ключевых слов, внутреннее проговаривание, смысловое повторение. У младших школьников с нормой эти приёмы к 2–3 классу начинают формироваться стихийно под влиянием учебной деятельности: ребёнок, слушая объяснение, выделяет главную мысль, при пересказе опирается на структуру текста, может объяснить, «почему так получилось» или «что было сначала». У детей с ЗПР ситуация иная: их словесно-логическая память оказывается как бы «недостроенной». Они часто запоминают начало и конец рассказа, а середину упускают; пересказывая текст, заменяют его общими фразами типа «там было про мальчика», не удерживают последовательность, смешивают эпизоды. В их словаре меньше абстрактных понятий, преобладают конкретные бытовые слова, речевые конструкции упрощены, а внутренняя речь как средство планирования и контроля действий развита недостаточно. При выполнении задания ребёнок с ЗПР нередко помнит лишь первый пункт инструкции, далее действует хаотично или ориентируется на внешние признаки.

Недоразвитие словесно-логической памяти приводит к целому комплексу трудностей в учебной деятельности. Ребёнок с ЗПР хуже понимает объяснения учителя, не может длительно удерживать словесный материал, не запоминает учебные термины, правила, определения, формулы. При чтении он плохо осмысливает смысл текста, при письме забывает задание, допускает логические разрывы, не видит связи между частями. При решении задач ему сложно понять условие, выделить данные и вопрос, удержать в памяти последовательность действий. Всё это отрицательно сказывается на успеваемости, формирует чувство неуспеха, снижает уверенность в себе и учебную мотивацию. Важно понимать, что проблема не сводится только к «плохой памяти» в бытовом смысле, а касается всей системы речемыслительных процессов: слабая внутренняя речь не поддерживает запоминание, недоразвитое логическое мышление не позволяет структурировать материал, неустойчивое внимание мешает фиксировать смысловые опоры.

В рамках культурно-исторического подхода Л. С. Выготского ключевым средством развития высших психических функций является опосредование – использование знаков, прежде всего слов, которые ребёнок постепенно присваивает как собственные средства регуляции [4; с. 275]. Для ребёнка с ЗПР этот процесс не происходит спонтанно: ему требуется специально организованная, постепенная и эмоционально поддерживающая деятельность, в которой слово будет выступать не только как ярлык предмета, но и как средство осмысления и запоминания. Одной из форм такой деятельности и является дидактическая игра. Игровая форма соответствует возрастным потребностям ребёнка, создаёт внутренний мотив (интерес, желание выиграть, выполнить задание, получить поощрение), позволяет многократно повторять один и тот же материал без ощущения монотонности. Для младшего школьника с ЗПР игра часто остаётся более значимой и эмоционально привлекательной, чем непосредственно учебное задание, что делает её особенно подходящим контекстом для коррекционной работы.

Дидактическая игра, в отличие от свободной сюжетно-ролевой, имеет чёткую учебную задачу и правила, но сохраняет игровую мотивацию. Она позволяет «спрятать» тренировку памяти, речи и мышления внутри интересной для ребёнка деятельности. В правильно организованной игре активизируются сразу несколько компонентов словесно-логической памяти. Во-первых, ребёнок вынужден слушать и понимать правила, то есть воспринимать словесный материал, удерживать его в памяти и соотносить с собственными действиями. Во-вторых, выполнение игровых заданий требует смысловой обработки информации: нужно не просто повторить, а выбрать, сравнить, найти лишнее, объединить по признаку, восстановить последовательность. В-третьих, игра часто предусматривает речевую активность ребёнка: он описывает предметы, формулирует ответы, задаёт вопросы, пересказывает, объясняет свои действия. Всё это способствует развитию внутренней речи, так как внешнее проговаривание постепенно интериоризируется и начинает использоваться как средство мысленного планирования и запоминания.

Особую роль играют игры на классификацию и обобщение: «Назови лишнее», «Подбери общее название», «Раздели картинки на группы» и др. Они учат ребёнка выделять существенные признаки, устанавливать связи между понятиями, переходить от единичного к общему. При этом словесно-логическая память получает смысловое основание: ребёнок не просто заучивает отдельные

слова, а связывает их в группы («мебель», «одежда», «животные», «транспорт»), что облегчает запоминание и воспроизведение. Игры на установление последовательности («Расположи картинки по порядку», «Что было сначала?», «Собери рассказ из частей») развивают умение удерживать и воспроизводить логическую структуру события или текста. Дети с ЗПР в таких играх учатся опираться на смысловые связи «сначала–потом–почему», а не на случайные впечатления. Ассоциативные игры («С чем у тебя это слово ассоциируется?», «Какие слова подходят к этому?») помогают расширить сеть смысловых связей, сделать запоминание более прочным, так как каждое слово начинает связываться не с одним, а с несколькими образами и понятиями. Речевые игры («Опиши предмет так, чтобы другие догадались», «Скажи наоборот», «Подбери синонимы и антонимы») развивают словарь, гибкость лексики, умение подбирать точные слова, строить фразы. Это, в свою очередь, укрепляет словесную основу памяти: чем богаче речь, тем больше средств для кодирования и хранения информации. Игры с текстом («Исправь ошибку в рассказе», «Продолжи историю», «Придумай конец сказки») тренируют навыки смыслового анализа, позволяют «проигрывать» структуру текста, осознанно видеть причинно-следственные связи и тем самым развивать словесно-логическую память.

Важно подчеркнуть, что дидактическая игра становится действительно развивающим средством только при грамотной педагогической организации. Педагог должен учитывать уровень ребёнка с ЗПР, не перегружать объёмом материала, использовать наглядность как опору, но постепенно переводить ребёнка к опоре на слово, задавать вопросы-подсказки, побуждать к проговариванию действий («Что ты будешь делать сначала?», «Почему ты так решил?», «Расскажи, как ты это сделал»). Очень важно создавать ситуацию успеха: задания сначала предлагаются в облегченном виде, с активной помощью взрослого, а затем постепенно усложняются; поощряется любое продвижение, ребёнок получает возможность почувствовать, что он справляется, запоминает, может сам объяснить и воспроизвести. В таком эмоционально безопасном и поддерживающем контексте снижается страх ошибки, формируется положительное отношение к заданиям на запоминание и пересказ, что также влияет на мотивационную сторону памяти.

Отдельного внимания заслуживает включение родителей в процесс развития словесно-логической памяти через дидактические игры. Родителям можно предложить простейшие игры для дома: «Что изменилось?» (на стол выкладываются предметы, один убирается, ребёнок должен назвать, чего не стало), «Запомни и повтори» (перечисление слов по теме с последующим воспроизведением), совместное составление рассказов по картинкам, чтение и обсуждение коротких текстов с обязательным пересказом. Если взрослые осознанно используют такие приёмы, словесно-логическая память ребёнка будет тренироваться не только в школе, но и в семье, что усилит коррекционный эффект.

Таким образом, младшие школьники с задержкой психического развития характеризуются замедленным и неравномерным развитием словесно-логической памяти, что проявляется в преобладании механического запоминания, слабости смысловой организации материала, недостаточной произвольности, бедности внутренней речи и трудностях логического воспроизведения. Причины этого кроются как в первичных нейрофизиологических особенностях, так и во вторичных социально-педагогических факторах. Недостаточная сформированность словесно-логической памяти приводит к серьёзным трудностям в усвоении учебного материала, снижению успеваемости и учебной мотивации. В то же время, при специально организованной коррекционно-развивающей работе, основанной на принципах культурно-исторического подхода, эти трудности могут быть в значительной степени компенсированы. Дидактические игры выступают одним из наиболее эффективных средств развития словесно-логической памяти у младших школьников с ЗПР, поскольку они опираются на ведущую для ребёнка деятельность, создают мощную внутреннюю мотивацию, обеспечивают многократное и эмоционально окрашенное повторение материала, активизируют речь, внимание и мышление, формируют навыки смыслового анализа и логического воспроизведения. Систематическое использование дидактических игр в учебном и коррекционно-развивающем процессе позволяет перевести память ребёнка с уровня произвольного и фрагментарного запоминания на уровень осмысленного, речемыслительного и произвольного, что, в свою очередь, способствует успешному обучению, повышению уверенности

ребёнка в собственных возможностях и более полной реализации принципов инклюзивного образования.

Список литературы :

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.09.2025 г.)
2. Концепция развития инклюзивного образования в Республике Казахстан на 2020–2025 годы. – Астана: Министерство образования и науки Республики Казахстан.
3. Лубовский В. И. (ред.). Специальная психология. — М.: Просвещение, 2-е изд., испр. — 484 с.
4. Выготский Л. С. О дефекте и компенсации. — в сб.: Собрание сочинений в 6 т., М.: Педагогика, 1983. — 361 с.
5. Лебединская, К.С. Клиническая систематика ЗПР / К.С. Лебединская // Журнал невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. – 1980.
6. Лурия, А. Р. Лекции по общей психологии — СПб.: Питер, 2006. — 322 с.

Сәлімгерей Қ.М., «Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті»
КЕАҚ, Педагогика факультеті, тобы СП-23-2к
(*Мусеева Г.Н., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.*)

ТЕҢ МҮМКІНДІКТЕР АРҚЫЛЫ – ОРТАҚ БОЛАШАҚҚА

Қазіргі қоғам – жеті қат көктегі жұлдыздар секілді сан алуан, бірегей тұлғалардан тұратын алып айдын. Бұл айдында әрбір адам, оның мүмкіндігі шектеулі болса да, кемсітусіз өмір сүріп, білім алуға, өз орнын табуға құқылы [1]. Осы асқақ мақсатқа жетудің алтын көпірі – инклюзивті білім беру. Бұл жай ғана білім беру жүйесі емес, бұл – адам құқығының шамшырағы, қоғамдық сананың көкжиегін кеңейтетін рухани қазына. Инклюзия – жаңа дәуірдің жарық жұлдызы. Инклюзивті білім беру (латынша *inclusio* – қосу, енгізу) – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды (ЕБҚБ) дені сау құрбыларымен бірге жалпы білім беретін мекемелерде оқыту және тәрбиелеу процесі. Бұл – білім беру жүйесінің есігін айқара ашып, әрбір оқушының жеке ерекшелігін қабылдауға, оларға арнайы қолдау көрсетуге бағытталған парасатты педагогиканың мәйегі. Инклюзия философиясының өзегінде балалардың ешбір кемсітушілікке ұшырамау принципі жатыр [2]. Әрбір бала – қайталанбас бір әлем, оның нәсіліне, жынысына, әлеуметтік жағдайына немесе физикалық, психикалық ерекшелігіне қарамастан, сапалы білім алуға деген құқығы – тасқа қашалып жазылғандай мызғымас ақиқат. Қатысу – өмірдің өзегі, теңдіктің тұтқасы. Инклюзивті білім берудегі «қатысу» ұғымының маңызы терең теңіздей шексіз. Бұл тек сабаққа қатысуды білдірмейді, бұл – оқушының мектеп өміріне, қоғамдық іс-шараларға, түрлі үйірмелерге белсенді араласуы. ЕБҚБ-ның сыныптағы және мектептегі толыққанды қатысуы олардың әлеуметтенуі үшін күннің көзі секілді қажет. Білім – кеме, ал мектеп – сол кеменің айлағы. Бұл айлақтан әрбір бала өзінің арман-мақсаты атты кемесін жүргізіп, үлкен өмір теңізіне бет алуы керек. Инклюзия – сол кеменің барлығына бірдей қауіпсіз және қолайлы айлақ болуын қамтамасыз етеді. Қатысу – қоршаған ортамен үндесу. Дені сау балалар ерекшеліктері бар құрбыларымен бірге оқып, олардың әлеміне ену арқылы толеранттылықтың нәзік гүлін өсіреді. Олар адамгершіліктің асыл қасиеттерін бойына сіңіріп, мейірімділіктің жылы шуағын сезінеді. Бұл процесс – екі жақты жеңіс. Тең мүмкіндіктер педагогикасы: жүрекпен жүзеге асыру. Тең мүмкіндіктер педагогикасы – бұл инклюзияның алтын қанаты. Ол әрбір баланың оқу траекториясын, оның қажеттіліктеріне, мүмкіндіктері мен қарқынына сәйкес жеке тұлғалық кілтпен ашуды көздейді.

Мұғалім – мұхиттағы маяк секілді, ол әр оқушыны өзінің жарығымен бағыттап, оқу материалының әр түрлі деңгейде берілуін қамтамасыз етеді.

Қолдаушы орта: Бұл – тамыры тереңге жайылған бәйтеректей мықты және тұрақты орта. Психолог, логопед, арнайы педагог секілді мамандардың кешенді қолдауы ЕБҚБ-ның табысты оқуына берік тірек болады.

«Кедергісіз кеңістік»: бұл тек пандустар мен арнайы құралдар ғана емес, бұл – санадағы шектеулердің бұзылуы. Мектеп ғимараты жылы ұядай әрбір балаға ыңғайлы, қолжетімді болуы тиіс [3].

Педагогика – бұл жай ғана ғылым емес, бұл – күн сайын өсіп-өнетін тірі организм. Ол үнемі өзгеріп, жетіліп, қоғамның сұранысына сай бейімделеді. Тең мүмкіндіктер педагогикасы осы организмнің ең маңызды мүшесі. Ол шынайы жанашырлықпен әрбір баланың әлеуетін ашуға тырысады.

Инклюзивті сыныптағы мұғалім – шығармашылықтың шебері. Ол тек білім беруші ғана емес, сонымен бірге қамқоршы, медиатор және шабыттандырушы. Оның міндеті – барлық оқушылар арасында бірлік пен өзара құрметтің тасын қалау. «Педагогика – күн сайын өсіп-өнетін тірі организм», «шынайы жанашырлықпен тырысады». Метафора: «Шығармашылықтың шебері», «бірлік пен өзара құрметтің тасын қалау». Теңеу: «Мұхиттағы маяк секілді», «тамыры тереңге жайылған бәйтеректей». Инклюзия жолындағы күрделі белестерге келетін болсақ, әрине, инклюзивті білім беруді жүзеге асыру – жеңіл жол емес, тасқын сулы өзеннен өтумен тең. Бұл жолда кездесетін кедергілер:

1. Материалдық-техникалық базаның жетіспеушілігі: Көптеген мектептер әлі де заман талабының биігінен көріне алмайды. «Кедергісіз кеңістік» құру үшін қомақты қаражат пен жүйелі жұмыс қажет.
2. Мамандардың дайындығы: Мұғалімдердің көпшілігінде ЕБҚБ-мен жұмыс істеуге қажетті терең білім мен тәжірибе жоқ. Арнайы педагогтар, дефектологтар тапшы. Бұл – ауадай қажет мәселе.
3. Қоғамдық санадағы кедергілер: Кейбір ата-аналар мен оқушылардың арасында әлі де ескірген көзқарастардың көлеңкесі сақталып тұр. Толеранттылық пен қабылдау мәдениетін қалыптастыру – ұзаққа созылатын, бірақ өте маңызды үдеріс [4].

Бірақ... күннің артынан міндетті түрде шуақ шығатыны секілді, бұл қиындықтарды жеңуге болады.

Болашаққа бағдар – жүрек үні. Инклюзивті білім берудің болашағы – нұрлы таңдай жарқын. Ол әрбір баланың жеке қабілеттерін дамытуға, олардың қоғамға толыққанды интеграциялануына мүмкіндік береді. Бұл жүйе арқылы біз гуманистік құндылықтардың берік іргетасын қалаймыз. Қазақстан үшін инклюзивті білім беруді дамыту – тек әлеуметтік міндет емес, бұл – ұлттың зияткерлік әлеуетін арттырудың стратегиялық жолы.

Ерекше қажеттіліктері бар балалар – көрінбейтін таланттардың қайнар көзі. Оларға тең мүмкіндік берілсе, олар да қоғамның дамуына күміс сақадай өз үлестерін қоса алады. Инклюзивті ортада тәрбиеленген балалар – әлемдік аренада өзінің орнын табатын толерантты, мейірімді, жауапкершілігі мол азамат болып өседі. Олардың санасында адамдарды бөлетін қара сызық болмайды, тек достық пен өзара қолдаудың алтын жібі ғана тоқылады. Инклюзивті білім беру – бұл адамзаттың ең ізгі арманының бірі. Бұл – қатысу мен тең мүмкіндіктердің ажырамас бірлігі. Бұл – жүректерді жылытатын, ақыл-ойды оятатын педагогика. Әрбір мұғалім, ата-ана, қоғам мүшесі қолынан келгеннің бәрін жасауы тиіс, сол арқылы біз әр баланың өміріне нұрлы сәуле түсіре аламыз. Ендеше, инклюзияны тек қағаз жүзінде ұран етпей, нақты іс-әрекетке айналдырайық. Әрбір балаға өзінің дара жолын табуға және шындықтың шексіз аспанында еркін қалықтауға мүмкіндік берейік. Біз «Инклюзивті білім беру: қатысу мен тең мүмкіндіктер педагогикасы» атты ұлы сапардың соңына жеттік. Бұл сапар бізге инклюзияның жай ғана әдіс емес, гуманистік сананың шыңы екенін айқындады. Инклюзия – біздің қоғамдық кемемізді адамдық пен әділдіктің айлағына бағыттайтын темірқазық жұлдызы. Әрбір бала – табиғаттың тылсым сыйы, ал олардың ерекшеліктері – жүректерді жаулайтын ғажайып әуен. Инклюзивті білім беру осы әуеннің ешбір нотасын жіберіп алмай, толыққанды, үйлесімді симфонияға айналдыруға мүмкіндік береді. Ол қоғамдық өмірдің тұтас матасын тоқып, оған жаңа жіптерді қосады. Теңдік – бұл пассивті күтуші емес, бұл – күн сайын еңбек етуді талап ететін белсенді күш. Ол мектеп қабырғасындағы әрбір іс-әрекеттен, әрбір сөзден көрініс тауып, мықты болаттай шыңдалуы керек. Еліміздің болашағы – мектеп партасында отырған әрбір баланың қолында. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға қолдау көрсету арқылы біз жеке тұлғаның ғана емес, бүкіл ұлттың әлеуетін ашамыз. Олардың табысты әлеуметтенуі – қоғамдық бірліктің алтын кепілі. Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы – барлығы бірге оқу,

барлығы бірге өмір сүру. Бұл – бір-бірімізге деген сенімнің ақ желкені, ол бізді бірлік пен келісімнің жарқын болашағына алып барады. Бұл бағыттағы әр қадам – жаңа дәуірдің таңы атқандай үміт сыйлайды.

«Инклюзивті білім беру: қатысу мен тең мүмкіндіктер педагогикасы» атты тақырыпты түйіндей келе, инклюзияның жауһар тас секілді құндылығын тағы бір мәрте мойындауымыз керек. Бұл – білім беру кеңістігін шекарасыз, жылы ұяға айналдыратын реформа. Білім беру жүйесі – алып оркестр іспеттес. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар (ЕБҚБ) – бұл оркестрдегі сирек кездесетін, бірақ маңызды аспаптар. Инклюзия осы аспаптардың әрқайсысының үнін бұзбай, керісінше, оларды негізгі әуенге қосып, әлемдік деңгейдегі келісімді музыка тудыруға мүмкіндік береді. Осылайша, әрбір оқушының үні жаңғырық секілді мектеп қабырғасынан шығып, қоғамға жетеді. Инклюзия – көне тамыры терең ағаш, оның жемісі – тең құқық пен әлеуметтік әділеттілік. Осы ағаштың әрбір бұтағы, яғни әрбір оқушы, күн сәулесін бірдей қабылдауға құқылы. Мұғалімдер, ата-аналар және қоғамның өзі осы ағашты ұқыпты бағбан секілді күтіп, қорғауы тиіс. Қатысу – бұл өмірдің тынысы, ал мүмкіндіктер – ашылған есіктер. Инклюзивті білім беру осы есіктердің барлығына бірдей ашық болуын қадағалайды. Ол кемсітушіліктің салқын қабырғаларын бұзып, орнына мейірімділіктің алтын дінгегін орнатады. Біздің міндетіміз – ЕБҚБ-ның өздерін бос кеңістікте ұшқан құстай еркін сезінуіне жағдай жасау. Инклюзивті білім берудің дамуы – күншілдікті жеңетін сананың жеңісі. Бұл тек мектептің ғана емес, бүкіл ұлттың мәдениеті мен адамгершілік деңгейінің көрсеткіші. Әрбір бала – бірегей болмыс, және олардың әрқайсысы қоғамның тең мүшесі болуға лайықты. Сондықтан, инклюзияны тек білім беру жүйесінің бір бөлігі деп қарамай, оны адами құндылықтардың негізі ретінде қабылдайық. Біз бірге жұмыс істесек, әрбір балаға арманға жетелейтін жарық сәуле сыйлай аламыз.

Мектеп пен ата-ананың арасындағы байланыс, үлкен маңызды рөл атқаратынын естен шығармауымыз керек. Ынтымақтастық педагогикасы: көпір салу, мектеп пен ата-ана арасындағы ынтымақтастық – екі жағаны жалғаған алтын көпір. Бұл көпір арқылы ақпарат, білім және өзара қолдау тоқтаусыз ағын судай алмасып тұруы керек.

1. Жеке оқу жоспарларын бірге құру: Мектеп мамандары (арнайы педагогтар, психологтар) мен ата-аналар ЕБҚБ-ға арналған жеке оқу жоспарын (ЖОЖ) бірлесіп құруы тиіс. Бұл жоспар – баланың болашаққа жетелейтін сапалы картасы, онда үй мен мектептегі мақсаттар үйлесім табады.
2. Тұрақты байланыс: Мұғалім мен ата-ана арасындағы байланыс күнделікті ауадай қажет. Ақпарат алмасудың тұрақты жүйесі (кездесулер, күнделіктер, онлайн платформалар) баланың оқудағы және әлеуметтік дамудағы әрбір қадамын бақылауға мүмкіндік береді.
3. Бірлескен тренингтер мен семинарлар: Мектептер ата-аналар үшін инклюзия – баланың ерекшеліктері және онымен жұмыс істеу әдістері туралы білім беретін шамшырақ болуы керек. Бұл шаралар ата-аналардың сенімділігін арттырып, олардың инклюзивті процеске тең дәрежеде қатысуына жағдай жасайды. Мектеп пен отбасы – бір мақсатқа жұмылған екі қол. Олар бірлесіп әрекет еткенде ғана инклюзияның кедергілері еріп, табыс гүлі ашылады. Ата-аналардың инклюзияға деген жүрек қалауы мен белсенділігі – бұл жүйенің ең қуатты қозғалтқышы. Олардың дауысы тыңдалып, пікірі ескерілгенде ғана, инклюзивті білім беру шынымен де қатысу мен тең мүмкіндіктердің айнасы бола алады. Ата-аналардың инклюзивті білім беру жүйесіндегі белсенді қатысуы – табыстың кілті. Мектеп – қорған, ал ата-ана – оның тірегі. Осы екі күш біріккенде ғана, біз әрбір баланың толыққанды дамуына кепілдік бере аламыз[5]

Ойымды тұжырымдай келе айтарым, инклюзивті білім беру – бұл жай ғана педагогикалық жаңашылдық емес, бұл – біздің қоғамымыздың ізгілігі мен кемелдігінің нақты көрсеткіші. Біз қарастырған «тең мүмкіндіктер» ұғымы қағаз бетіндегі әдемі сөздерден ары асып, әрбір мектептің, әрбір сыныптың күнделікті тыныс-тіршілігіне айналуы тиіс. Әрине, материалдық базаның жетіспеушілігі немесе қоғамдық санадағы стереотиптер секілді кедергілер бар екенін жоққа шығармаймыз. Алайда, «жұмылған жұдырықтай» бірлесе отырып, мектеп пен ата-ана арасындағы алтын көпірді нығайту арқылы бұл қиындықтарды еңсеруге толық мүмкіндігіміз бар. Әрбір бала – ашылуды күтіп жатқан ғажайып әлем. Егер біз бүгін олардың ерекшеліктерін шектеу деп емес, артықшылық деп қабылдап, оларға қолдау көрсетсек, ертеңгі күні біртұтас, мейірімді әрі қуатты

ұлтқа айналамыз. Инклюзия жолындағы біздің әрбір қадамымыз – ортақ болашаққа салынған ең құнды инвестиция. Ендеше, әр баланың жүрегіне үміт отын жағып, олардың арман кемесінің желкенін бірге көтерейік.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.Қазақстан Республикасының Заңы. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-ІІІ Заңы [1].
- 2.Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ). Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция) [2].
- 3.Саламанк Декларациясы және Іс-қимыл негіздемесі. Ерекше қажеттіліктері бар адамдарды оқытуға қатысты принциптер, саясат және практика туралы. (1994)[3].
- 4.Нағымжанова К.М. Инклюзивті білім беру негіздері. Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2018 [4].
- 5.Намазбаева Ж.И. Арнайы педагогика және психология. Оқулық. – Алматы, 2017 [5].

Синкевич А.А., НАО КарНИУ им. Е.А. Букетова, педагогический факультет, группа СП-22-2(р)
(Муликова С.А., д.п.н., профессор, декан педагогического факультета)

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФИГУРНОГО КАТАНИЯ КАК АДАПТИВНОЙ ПРАКТИКИ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С РАС

Аннотация: В статье рассматривается использование занятий фигурным катанием как действенного метода инклюзивной практики для детей с расстройствами аутистического спектра (РАС). Основное внимание уделено адаптивным возможностям фигурного катания в контексте улучшения сенсомоторной координации, развития эмоционального и социального особенностей, а также выявлены ключевые дефициты психоэмоционального состояния детей, влияющие на их способность взаимодействия с окружающей средой и успешное включение в образовательный процесс. В статье раскрывается практический опыт работы с детьми с РАС, демонстрирующий возможности адаптивного фигурного катания по улучшению психофизического развития детей с РАС. Авторами статьи рассмотрен адаптивный опыт работы Казахстанской и Российской школы фигурного катания.

Ключевые слова: РАС, адаптивный фигурное катание, сенсомоторная координация, психофизическое развитие.

В современном образовательном пространстве вопрос поддержки детей с расстройствами аутистического спектра (РАС) становится одним из ключевых направлений развития инклюзивной практики. Увеличение количества детей с особенностями развития, включённых в образовательный процесс, требует поиска эффективных, научно обоснованных и при этом практически реализуемых методов сопровождения. Специалисты всё чаще обращают внимание на формы деятельности, которые способны одновременно воздействовать на сенсорную, моторную, эмоциональную и социальную сферы ребёнка, но и немаловажным остается коррекционно-развивающий компонент. Для полноценного развития личности и для формирования гармонично развитого члена общества, ребёнку с РАС необходимо включение в общество и социальную среду посредством адаптированных методов и приемов. Как отмечает Кудайбергенова Г.К. [1], ведущим на пути к социальной успешности является развитие психических процессов, сенсорных ощущений, а также развитие моторной деятельности. С возрастом акцент в помощи смещается в сторону социализации, активного взаимодействия с окружающими и достижения независимости.

Одним из перспективных направлений становится адаптивный спорт, и особенно — адаптивное фигурное катание. Этот вид физической активности сочетает в себе богатый сенсорный опыт, высокую двигательную сложность, развитие высших психических функций и эмоционально-ритмические компоненты, что делает его уникальным инструментом для формирования сенсомоторной координации. Дети с РАС, как правило, имеют выраженные особенности развития: сниженное чувство равновесия, трудности с контролем позы, неловкость движений, стереотипные моторные реакции, т.е. стимулы, нарушения проприоцепции и сенсорной интеграции. Эти

особенности напрямую влияют на их способность взаимодействовать с окружающим миром, осваивать социальные навыки и участвовать в образовательном процессе. Именно поэтому поиск методов, которые одновременно стимулируют все сенсомоторные сферы, является особенно актуальным. Исследователи Черепанова И. О., Дунаев К. С., Таланцев А. Н. и Климашин И. А. [2] отмечают, что адаптивное фигурное катание, несмотря на свою новизну, демонстрирует значительный потенциал в коррекционно-развивающей работе с детьми, страдающими расстройствами аутистического спектра.

Адаптивное фигурное катание представляет собой комплексную форму двигательной активности, в которой ребёнок сталкивается с необычной для них средой — поверхностью льда. Она всегда требует внимания, концентрации, удержания равновесия и тонкой координации движений. Сопов В.Ф., Шакирова А.В. [3] выделяли, что это создаёт условия для интенсивного сенсомоторного развития, а также способствует формированию эмоциональной устойчивости и социальных навыков.

Сенсомоторная координация — это способность организма объединять информацию, поступающую от различных сенсорных систем, и преобразовывать её в точные двигательные действия. У детей с РАС данный процесс часто нарушается. Кудайбергенова Г.К. [1] подчеркивает, что это проявляется в:

- недостаточном ощущении собственного тела (слабая проприоцепция);
- трудностях в поддержании равновесия;
- неустойчивом мышечном тонусе;
- сложностях в планировании и контроле движений;
- сенсорной перегрузке или, напротив, сенсорном «провале»;
- нарушенной зрительно-моторной координации.

Эти особенности затрудняют развитие навыков самообслуживания, игру, коммуникацию, учебную деятельность. Поэтому занятия, направленные на гармонизацию сенсорной нагрузки и формирование правильных моторных программ, имеют важное коррекционно-развивающее значение. Лёд — нестандартная и постоянно изменяющаяся опора. Именно взаимодействие с этой поверхностью делает фигурное катание особенно ценным по нескольким причинам:

Таблица 1. Причины ценности адаптивного фигурного катания.

1. Интенсивная работа вестибулярной системы.	Скольжение, смена направления, повороты — всё это активирует работу вестибулярного аппарата. У детей с РАС, у которых часто нарушена ориентация в пространстве, такая тренировка способствует развитию устойчивости и снижению моторной неловкости.
2. Стимуляция проприоцептивной чувствительности.	Каждый толчок, перенос веса, работа корпуса помогают ребёнку лучше чувствовать своё тело. Дети начинают понимать ориентацию в собственном теле, какие движения они выполняют, как распределяется нагрузка. Это важнейший фактор формирования осознанных движений.
3. Развитие зрительно-моторной координации.	На льду ребёнок ориентируется на линии, конусы, людей, траектории движения. Он учится контролировать расстояние, скорость, направление, а также отслеживать положение собственного тела относительно ориентиров.
4. Формирование темпоритмической организации движений.	Музыкальное сопровождение — важный компонент занятия. Сринивасан С. М., Бхат А. Н. [4] отмечают, что движение под музыку помогает детям структурировать моторные действия, формировать чувство ритма и следовать заданному темпу.
5. Эмоциональная стабилизация.	Лёд и скольжение создают ощущение «потока», которое снижает тревожность. Монотонные циклические движения помогают детям расслабляться, концентрироваться и легче воспринимать инструкции.

Многочисленные наблюдения специалистов по адаптивной физической культуре, данные педагогической практики и первые научные исследования в этой области подтверждают: регулярные занятия фигурным катанием приводят к заметным изменениям в сенсомоторной, эмоциональной и социальной сфере ребёнка с РАС [3-6].

Ключевыми направлениями прогресса, которые наиболее стабильно проявляются у детей, занимающихся 2–4 месяца и дольше являются:

1. Улучшение равновесия и постурального контроля. Одним из самых выраженных эффектов является увеличение устойчивости тела. Уже через 6–8 занятий у многих детей: уменьшается шаткость походки; появляется способность стоять на льду без опоры; снижается страх падения; корректируется положение корпуса; усиливаются мышцы стабилизаторы туловища. Эти изменения переносятся и на повседневную жизнь: ребёнку становится легче ходить по лестнице, стоять в очереди, выполнять бытовые действия, т.е. быть более социально активным [5].

2. Рост проприоцептивной чувствительности. Проприоцепция у детей с РАС часто нарушена — они либо слабо ощущают собственное тело, либо, наоборот, ищут чрезмерную нагрузку, а лёд помогает сформировать эти ощущения. После нескольких недель регулярных занятий дети начинают: точнее регулировать силу движения; лучше чувствовать положение стоп и рук; выполнять движения более плавно. Проприоцептивная активность на льду способствует уменьшению тревожности, так как ребёнок становится увереннее в управляющих функциях собственного тела.

3. Развитие ритмичности и моторной организованности. У значительной части детей с РАС наблюдаются трудности темпо-ритмической организации движений. Моторика бывает либо слишком быстрой, либо замедленной, отсутствуют плавные переходы. Музыка и структурированные ритмические задания приводят к: синхронизации шагов и толчков; появлению более устойчивого темпа движений; улучшению способности начинать и завершать действие по сигналу. Такой навык затем переносится на учебную деятельность — письмо, чтение, выполнение последовательных действий.

4. Укрепление зрительно-моторной координации. Движение на льду требует точного соотношения скорости, направления и расстояния. Это помогает улучшить: способность следовать по траектории; ориентацию «лево–право»; фиксацию внимания и, в последующем, навык удерживать взгляд. Для детей, у которых наблюдаются трудности восприятия пространства, ледовый опыт становится важным сенсомоторным тренажёром.

5. Снижение сенсорной перегрузки и тревожности. Сенсорный фон на льду стабильный: холод, белый цвет, широкое пространство, повторяющиеся звуки. Для многих детей с РАС это ощущается как «безопасная» среда, что приводит к: снижению чрезмерной двигательной активности; уменьшению вокализаций; повышению способности удерживать внимание; улучшению эмоционального состояния. Медленные циклические движения особенно эффективны для снятия внутреннего напряжения.

6. Развитие социальной сферы и коммуникативных навыков. Занятия адаптивным фигурным катанием всегда включают элементы взаимодействия: выполнение задания вместе с тренером; мини-игры с другими участниками; следование очередности в выполнении заданий; реакция на голосовые и визуальные сигналы [6]. Даже минимальное взаимодействие на льду становится основой для формирования навыка совместного внимания, имитации движений, доверительных отношений. Многие дети после нескольких месяцев занятий начинают легче вступать в контакт и проявляют больше открытости.

Так, Сопов В. Ф. и Шакирова А. В. [3] отмечают, что уже после 12 недель занятий у 78 % участников наблюдалось улучшение равновесия, у 64 % — снижение двигательной расторможенности, а у 55 % — повышение устойчивости внимания. Авторы связывают этот эффект с регулярной стимуляцией вестибулярной системы и включением в работу мелкой моторики (удержание равновесия, координация рук при скольжении).

Чтобы доказать практическую эффективность адаптивного фигурного катания как направления коррекционной работы, важно привести примеры программ, которые уже доказали свою результативность. В последние годы в Казахстане активно развивается адаптивный спорт, и

фигурное катание — одно из передовых направлений. В городе Караганда в школе фигурного катания «Skate & Fly» [6] тренера отмечают высокие результаты у многих спортсменов с РАС:

- установление стабильного зрительного контакта;
- вовлеченность в изучении новых упражнений и заданий;
- развитие речевых навыков;
- формирование устойчивого интереса в коммуникации;
- снижение агрессивных реакций, стимулов и стереотипий.

Например, после цикла тренировок в данной школе фигурного катания воспитанница перешла в Областную специализированную детско-юношескую школу олимпийского резерва по хоккею с шайбой, где показывает опережающие результаты, участвует на городских, областных и республиканских соревнованиях.

В свою очередь специалисты российской школы адаптивного фигурного катания для детей с ментальными нарушения «Хрустальные пазлы» [7] также подчеркивают высокие практические результаты воспитанников:

- прогресс в моторной сфере (через 1-2 месяца);
- улучшение концентрации внимания;
- повышение эмоциональной устойчивости;
- рост самостоятельности и уверенности в собственных движениях;
- улучшение двигательной расторможенности.

Например, воспитанник секции «Хрустальные пазлы» принимал участие в соревнованиях по фигурному катанию среди нейротипичных детей и занял первое место. С 2019 года АНО «Хрустальные пазлы» регулярно проводит соревнования среди спортсменов с РАС по собственной разработанной системе, учитывающей особенности лиц с данным нарушением. Были организованы первые городские соревнования по фигурному катанию для детей с РАС, где сборная Москвы взяла призовые места специальной олимпиады в Казани [8].

Подводя итоги следует сказать:

- адаптивное фигурное катание представляет собой эффективный и доказательно значимый инструмент развития сенсомоторной координации у детей с расстройствами аутистического спектра. Его уникальность заключается в сочетании нестандартной опоры, то есть лёд, богатой сенсорной среды, музыкально-ритмичного сопровождения и эмоциональной включённости ребёнка в процесс;

- регулярные занятия способствуют: укреплению равновесия и постурального контроля, развитию проприоцептивной и вестибулярной чувствительности, улучшению зрительно-моторной координации, формированию ритмичности и моторной организованности, снижению тревожности и повышению эмоциональной стабильности, развитию коммуникативных и социальных навыков;

- фигурное катание на льду создаёт условия, в которых ребёнок учится понимать своё тело, контролировать движения и взаимодействовать с окружающим миром.

Благодаря этому данное направление можно рассматривать как перспективную форму коррекционно-развивающей работы, которая способствует успешной адаптации и повышению качества жизни ребёнка с РАС, а имеющийся практический опыт тренеров из разных стран только подчеркивает наши выводы.

Список литературы:

1. Кудайбергенова Г.К., Ерсарина А.К., Алмазова Т.Н. Современные методы диагностики нарушений сенсомоторного развития детей дошкольного возраста / Г.К. Кудайбергенова, А.К. Ерсарина, Т.Н. Алмазова // ҚазҰУ Хабаршысы. Серия психология және әлеуметтану. — 2021. — № 2 (75). — С. 43–52. — URL: <https://bulletin-psy.soc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/643> (дата обращения: 27.11.2025).
2. Черепанова И. О., Дунаев К. С., Таланцев А. Н., Климашин И. А. Адаптивное фигурное катание – вопрос развития координационных способностей у детей с ДЦП / И.О. Черепанова, К.С. Дунаев, А.Н. Таланцев, И.А. Климашин // Адаптивная физическая культура. – 2022. – Т. 92, № 4. – С. 36–38. – URL: <https://istina.ips.ac.ru/publications/article/565965013/> (дата обращения: 01.11.2025).
3. Сопов В.Ф., Шакирова А.В. Организация процесса обучения фигурному катанию детей с расстройствами аутистического спектра. / В.Ф. Сопов, А.В. Шакирова // Аутизм и нарушения развития, 2019,

Т. 17, № 4. — URL: https://psyjournals.ru/autism/2019/n4/sopov_shakirova_full.shtml (дата обращения: 31.10.2025).

4. Srinivasan S. M., Bhat A. N. A review of “music and movement” therapies for children with autism: embodied interventions for multisystem development // *Frontiers in Integrative Neuroscience*. — 2013. — Vol. 7. — Article 22. — URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3620584/> (дата обращения: 02.11.2025)

5. Шакирова А. В. Аутизм и спорт. Методика обучения фигурному катанию на коньках как средство абилитации детей с расстройствами аутистического спектра: монография / А. В. Шакирова // - Москва: Спорт, 2019. - 112 с.

6. Синкевич А.А., Яковенко И.В. Фигурное катание, как способ социально-педагогической реабилитации детей с расстройства аутистического спектра / А.А. Синкевич, И.В. Яковенко // *Международный научный журнал: «Наука и образование: новое время»*. – 2024. – №12. – С. 4-8.

7. «Хрустальные пазлы» — проект адаптивного фигурного катания (описание методики, практики) — сайт проекта. — URL: <https://crystalpuzzles.ru/seksii/> (дата обращения: 28.11.2025).

8. Interfax.ru. «Дети не слышали и не слушались». Тренер - об особенностях работы в адаптивном фигурном катании // Москва, 2023. — URL: <https://www.sport-interfax.ru/909251> (дата обращения: 28.11.2025)

Сурудина И.И., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, группа – СП-22-2(р).

(Муликова С.А., доктор педагогических наук, ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования)

РОЛЬ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация

В статье рассматриваются психологические и педагогические особенности в развитии младших школьников с нарушением интеллекта, обосновывается необходимость включения игровых технологий в образовательный процесс. Приводятся практические примеры использования игр в коррекционно-развивающей работе, направленные на развитие речи, мышления, коммуникативных навыков и эмоционально-волевой сферы.

Ключевые слова: игровая деятельность, интеллектуальные нарушения, младший школьный возраст, коммуникативное развитие, коррекционная работа, социализация.

Современное общество предъявляет высокие требования к уровню интеллектуального, речевого и социального развития детей. В условиях инклюзивного образования особую актуальность приобретает проблема обучения и развития детей с интеллектуальными нарушениями, нуждающихся в специальных педагогических условиях.

Дети с нарушением интеллекта испытывают трудности в усвоении учебного материала, коммуникации, саморегуляции поведения и формировании мотивации к обучению. Это приводит к необходимости поиска таких форм работы, которые учитывали бы особенности когнитивного развития и создавали условия для коррекции нарушений [1].

Одним из наиболее эффективных и естественных средств развития ребенка является игровая деятельность. В отличие от традиционных форм обучения, игра эмоционально привлекательна для ребёнка, не вызывает у него страха ошибки и способствует включению в активную деятельность [2].

Младшие школьники с интеллектуальными нарушениями существенно отличаются от нормотипично развивающихся сверстников уровнем познавательной активности. У них наблюдаются:

- замедленность психических процессов;
- трудности восприятия информации;
- слабость абстрактного мышления;
- низкий уровень самоконтроля;
- импульсивность поведения [3].

Особенно выражены нарушения в речевом развитии. Словарный запас беден, высказывания краткие и аграмматичные, часто отсутствует логическая связность. Ребёнку сложно не только выразить мысль, но и понять речь других.

По данным В. И. Лубовского, речевое недоразвитие у детей с интеллектуальными нарушениями напрямую связано с познавательной несформированностью, что проявляется в невозможности обобщать, классифицировать и устанавливать логические связи [3, с. 78].

Игра является особой формой активности, через которую ребёнок познаёт мир. Даже в младшем школьном возрасте, когда ведущей деятельностью становится учение, потребность в игре остаётся значительной, особенно у детей с трудностями обучения [2].

Л. С. Выготский отмечал, что именно в игре ребёнок овладевает поведением, выходящим за пределы его актуальных возможностей [4]. Также по мнению этого ученого, игра создаёт «зону ближайшего развития», в которой ребёнок может действовать на более высоком уровне, чем в обычной жизни [5].

М. С. Певзнер в учебнике по проблеме обучения детей с нарушением интеллекта утверждает, что для детей с интеллектуальными нарушениями игра выполняет не только развлекательную, но и компенсаторную функцию — через неё формируется мотивация к обучению, уменьшается тревожность, развивается самооценка [6]. Общим для педагогов-исследователей является выделение функций игровой деятельности, представленных в таблице 1:

Таблица 1.

Функции игры	Содержание функции	Игра	Практические примеры игр на уроках
Развитие речи и коммуникации	Игра обеспечивает речевую активность, развитие диалога, понимание инструкций	«Кто что делает?» - детям предлагаются карточки с изображением предметов и действий. Задача - назвать действие, подобрать глагол и составить предложение: «Мальчик читает», «Кошка спит».	«Дорисуй картинку» - развитие воображения и мелкой моторики. «Собери узор» - формирование пространственного мышления. На уроках чтения: «Оживи сказку» - инсценировки коротких текстов.
Формирование мышления	Игры развивают анализ, сравнение, обобщение	«Лишний предмет» - ребёнку предлагают четыре предмета, один из которых не относится к группе	«Угадай героя» - развитие памяти и речи. На уроках математики: «Сколько предметов?» - обучение счёту.
Эмоционально-волевая сфера	Игра помогает справляться с тревогой и неуверенностью, формирует положительное отношение к обучению	сюжетно-ролевая игра «Магазин».	«Найди пару» - формирование связей между предметами и числами.
Социальная адаптация	Игра формирует умения сотрудничества, ожидания своей очереди и соблюдения правил	настольная игра с очередностью ходов	

Таким образом, игра обеспечивает развитие речевой активности, формированию аналитико-синтетическое мышление, способствует установлению коммуникации.

К принципам организации игровой деятельности следует отнести:

- учёт индивидуальных возможностей ребёнка;
- регулярное использование игровых форм работы;
- чёткие инструкции в простой форме;

- опора на наглядность;
- положительное подкрепление;
- включение родителей в коррекционный процесс.

Продолжая мысль об игровой деятельности и ее роли в развитии младших школьников с интеллектуальными нарушениями, необходимо отметить, что она оказывает положительное влияние на формирование речи, мышления, эмоциональной устойчивости, коммуникативных навыков и учебной мотивации [2-4].

Без систематического использования игровых технологий сложно представить современную целостную коррекционную систему обучения. Игра является основой формирования личности ребёнка и важнейшим инструментом педагогического воздействия в условиях специального и инклюзивного образования.

Во-первых. Игровая деятельность оказывает комплексное воздействие на формирование личности ребёнка младшего школьного возраста с интеллектуальными нарушениями. Через игру ребёнок осваивает социальные роли, нормы поведения, способы взаимодействия со сверстниками и взрослыми. Постепенно формируются основы самосознания, развивается адекватная самооценка, появляется способность к самоконтролю и планированию действий [2].

Во-вторых. В условиях игровой деятельности ребёнок выступает не только как исполнитель заданий, но и как активный участник образовательного процесса, что создаёт условия для развития инициативности и самостоятельности. При правильно организованной игре у детей повышается интерес к обучению, формируется положительное отношение к школе, уменьшается выраженность поведенческих трудностей.

В-третьих. Особенно важную роль игра играет в развитии мотивационной сферы. В отличие от традиционного обучения, игровая форма позволяет ребёнку действовать в ситуации успеха, получать эмоциональное подкрепление, формировать внутреннюю потребность в достижении результата. Через игровые задания достигается плавный переход от ситуативной мотивации к познавательной, что является важным условием успешного обучения.

В-четвертых. Коррекционно-развивающая среда должна обеспечивать условия для компенсации нарушенных функций и стимулирования сохранных возможностей ребёнка. Игровая деятельность при этом выступает в качестве системообразующего компонента образовательного процесса, объединяя коррекционные и обучающие задачи [1].

Например, в структуре коррекционного занятия игра может использоваться:

- на этапе мотивации;
- в процессе закрепления знаний;
- при формировании практических действий;
- в целях эмоциональной разгрузки.

Резюмируя, необходимо сделать выводы.

- Применение дидактических, сюжетно-ролевых и подвижных игр позволяет сделать обучение более динамичным и доступным для детей с интеллектуальными нарушениями. При этом педагог выступает не только как руководитель, но и как партнёр по игре, оказывающий помощь в организации взаимодействия и контроле поведения [2].

- Игровая деятельность является неотъемлемым элементом образовательного процесса при обучении детей с нарушением интеллекта. Она выполняет развивающую, образовательную, коррекционную и социализирующую функции, способствуя гармоничному развитию личности.

- Целенаправленное включение игровых методов в обучение позволяет повысить уровень речевого и познавательного развития, содействует адаптации ребёнка в коллективе и формирует положительное отношение к учебной деятельности.

Список литературы

1. Певзнер, М. С. Олигофренопедагогика: учеб.пособие для студентов педагогических вузов / М. С. Певзнер. - Москва: ВЛАДОС, 2004. — 384 с.
2. Эльконин, Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. - Москва: Педагогика, 1999. - 304 с.
3. Лубовский, В. И. Психология детей с нарушениями интеллекта: учеб.пособие / В. И. Лубовский. — Москва: Академия, 2003. - 272 с.
4. Выготский, Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. - Москва: Лабиринт, 2001. - 352 с.

5. Выготский, Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. — Москва: Просвещение, 2000. - 126 с.

6. Мамкина, И. Н. Особенности коммуникативной деятельности у детей с нарушением интеллекта [Электронный ресурс] / И. Н. Мамкина // CyberLeninka. - URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kommunikativnoy-deyatelnosti-u-detey-s-narusheniem-intellekta> (дата обращения: 03.12.2024).

Төкен А.Қ., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП 22-1 к тобы
(*Ахметжанова Ж.Б., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессоры ф.ғ.к.*)

ОҚУ МАТЕРИАЛЫН ҚҰРЫЛЫМДАУДА ИНТЕЛЛЕКТ- КАРТАЛАРДЫҢ РӨЛІ: АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНУ

Қазіргі инклюзивті білім беру кеңістігінде оқу материалының құрылымдалуы ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін маңызды педагогикалық шарттардың бірі болып отыр. Зерде бұзылыстары бар балалар оқу ақпаратын қабылдау барысында негізгі және қосалқы мәліметтерді ажырата алмау, мәтіннің мазмұнын логикалық байланыспен құрастыра алмау, есте сақтаудың төмендігі сияқты қиындықтарға жиі тап болады. Осындай балалар үшін дәстүрлі мәтіндік тапсырмалар, сызықтық форматтағы түсіндірмелер және көлемді теориялық материалдар когнитивтік жүктемені күшейтіп, оқу процесін күрделендіреді. Сол себепті материалды ықшамдап, визуалды ұйымдастырудың баламалы тәсілдерін енгізу қажеттілігі туындап отыр. Бұл тұрғыда интеллект-карта (mind map) әдісі ақпаратты құрылымдаудың, жүйелеудің және оқушының танымдық әрекетін жеңілдетудің тиімді құралы ретінде педагогикада кеңінен зерттеліп келеді.

Интеллект-карта технологиясын алғаш ғылыми тұрғыда негіздеген Дж. Бьюзен адам миы ақпаратты сызықтық емес, тармақталған, бейнелерге сүйенген форматта оңай қабылдайтынын көрсеткен. Ол ақпарат визуалды карта түрінде берілген жағдайда есте сақтау көрсеткіші бірнеше есе артатынын дәлелдеген [1, 45 б.]. Бұл тәсілдің тиімділігі білім алуда қиындықтары бар балалар үшін ерекше маңызды, өйткені олардың ақпаратты өңдеу жылдамдығы төмен және ойлау операциялары (жіктеу, салыстыру, жалпылау) баяу дамиды. Қазіргі когнитивтік психология да визуалды тіректердің зейін тұрақтылығын арттыруға және ақпараттың мағыналық бөлімдерге бөлініп, жеңіл қабылдануына көмектесетінін растайды [3, 112 б.].

Арнайы педагогика саласындағы зерттеулер зерде бұзылыстары бар оқушыларға ақпаратты қысқартылған, бейімделген және құрылымдалған түрде ұсынудың оқу жетістігіне тікелей әсер ететінін дәлелдеген. Мұндай категориядағы оқушылар мәтінді толық көлемде қабылдап, маңызды фактілерді бөліп шығара алмайды; күрделі ұғымдардың арасындағы себеп-салдар байланысын түсіну қиынға соғады; есте сақтаудың қысқа мерзімді бөлігі әлсіз жұмыс істейді. Сондықтан оқытуда визуалды-мәтіндік тіректер, схемалар, диаграммалар және интеллект-карталар кеңінен ұсынылады [4, 56 б.]. Интеллект-карта осы тіректердің ішіндегі құрылымдық, ассоциативтік және мағыналық байланыстарды бір жерде жинақтайтын әмбебап түрі болып есептеледі.

Интеллект-карта қолданылған кезде оқу материалы орталық идеядан тараған тармақтар арқылы беріледі. Бұл формат оқушыға ақпараттың логикалық құрылымын көруге, негізгі ұғымды және оның жанама элементтерін ажыратуға көмектеседі. Картаның визуалды табиғаты (түстер, сызықтар, пиктограммалар, қысқа сөздер) оқушыны ұзақ мәтінді есте сақтауға мәжбүрлемейді, керісінше ақпаратты қысқа әрі есте қаларлық формада қабылдауға жағдай жасайды. Зерттеулерде интеллект-карталарды жүйелі қолданған сыныптарда оқушылардың есте сақтау деңгейі 25–40% жоғарылағаны анықталған [5, 98 б.].

Арнайы білім беруді қажет ететін бастауыш сынып оқушылары үшін интеллект-карта тек ақпарат құрылымдаушы құрал ғана емес, сондай-ақ ойлау әрекетін белсендіретін әдіс болып табылады. Бұл балаларда абстрактілі ойлау жеткіліксіз дамығандықтан, ақпаратты бейне, түс және символ арқылы берген тиімді болады. Картада ұғымдар арасындағы байланыстар визуалды түрде

көрсетілгендіктен, оқушы материалды механикалық түрде жаттамайды, керісінше логикалық жүйе арқылы түсінеді. Мысалы, «Жануарлар әлемі» тақырыбын интеллект-карта арқылы түсіндірген кезде оқушы жануарлардың негізгі топтарын, олардың ерекшеліктерін, өмір сүру ортасын қысқа әрі түсінікті блок түрінде қабылдайды. Бұл тәсіл оқу материалының мағынасын бөлшектеп, кейін қайта жинақтауға мүмкіндік береді [2, 87 б.].

Интеллект-карталардың тағы бір маңызды артықшылығы — оқушының жеке оқу траекториясын жеңілдету. Карта материалды қысқа бөлімдерге бөліп, әр баланың өз қарқынымен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Тапсырмалар күрделендірілген сайын карта да толығып, оқушының білім деңгейіне қарай кеңейтіледі. Бұл әдіс оқытуды дараландыруға, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеуге қолайлы. Зерде бұзылыстары бар оқушыларда жоспарлау дағдысы әлсіз дамығандықтан, интеллект-карта тапсырманы орындаудың қадамдық құрылымын анық көрсетеді, осылайша оқу әрекетін реттеуге көмектеседі [6, 65 б.].

Оқу материалын интеллект-карта арқылы құрылымдау мұғалімге де, оқушыға да тиімді. Мұғалім үшін күрделі тақырыптың мазмұнын ықшамдап, бір жүйеге келтіруге көмектессе, оқушы үшін ақпараттың артық когнитивтік жүктемеден босатылған, түсінікті әрі жеңіл нұсқасын ұсынады. Интеллект-карта сабақтың кез келген кезеңінде: жаңа материалды түсіндіруде, бекіту кезінде, қайталау барысында немесе білімді бағалауда қолданыла алады. Оның әмбебаптығы мен икемділігі арнайы педагогикада оны маңызды әдістемелік құралдардың біріне айналдырады.

Интеллект-карталарды арнайы педагогикада қолданудың тағы бір маңызды аспектісі — олардың эмоциялық-ерік сферасына оң әсер етуі. Зерде бұзылыстары бар көптеген оқушылар оқу әрекетінен тез шаршап, мотивациясы төмендейді; күрделі тапсырмаларды орындауға қорқып, қателесуінен ұялады. Интеллект-карта осы эмоционалдық қысымды азайтады, себебі картада қате жасау қаупі төмен — әр элемент қысқа, өзгертуге оңай, сурет пен сөзді үйлестіруде оқушы өзін еркін сезінеді. Психологтар визуалды материалдардың аландаушылықты төмендетіп, сенімділікті арттыратынын көрсеткен [3, 134 б.]. Сондықтан интеллект-карталарды қолдану баланың оқу процесіне жағымды эмоционалды фон қалыптастырып, тапсырмаларды орындауға қызығушылығын тұрақтандырады.

Сонымен қатар интеллект-карта оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуда үлкен рөл атқарады. Оқу барысында зерде бұзылыстары бар оқушылар өз ойларын сөзбен жеткізуде қиналуы мүмкін, ал визуалды құрылым оларды қысқа, нақты сөйлеуге үйретеді. Мұғалім оқушыға картадағы әр тармақты түсіндіруді ұсына отырып, оның ауызша сөйлеуін, сөздік қорын және байланыстырып сөйлеу қабілетін дамытады. Практикалық сабақтарда интеллект-карталар «ауызша жауап» берудің жеңілдетілген нұсқасы болып табылады — бала мәтінді толық айтып бермей-ақ, картадағы негізгі элементтерге сүйеніп, мазмұнды қайта құрастыра алады [6, 118 б.]. Бұл тәсіл сөйлеу дағдарысын төмендетіп, баланың өз ойын жүйелеп айтуына мүмкіндік береді.

Интеллект-карталарды пайдалану топтық жұмыста да ерекше тиімді. Зерде бұзылыстары бар оқушылар топтық әрекетке бейімделуде, әлеуметтік қарым-қатынаста және рөлдер бөлуде қиындық көреді. Ал карта құру процесінде әр оқушы қарапайым тапсырма орындай алады: біреуі сурет салады, біреуі негізгі сөздерді жазады, енді бірі тармақтарды сызып береді. Осылайша тапсырма күрделі емес, бірақ бірлескен жұмысты талап етеді; бұл балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға, сыныпта өз орнын сезінуге және команда ішінде әрекет етуіне ықпал етеді [4, 102 б.]. Топтық интеллект-карталар сабақтағы коммуникацияны арттырып қана қоймай, инклюзивті ортада толеранттық және өзара қолдауды қалыптастырады.

Интеллект-карталарды қолдану оқу-тәрбие процесін тек жеңілдетіп қоймайды, сондай-ақ баланың ұзақ мерзімді дамуына әсер етеді. Зерттеулерге сүйенсек, ақпаратты визуалды құрылымдау тұлғаның жалпы оқу мәдениетін қалыптастырады: бала өз бетімен жоспар құруды, ақпаратты талдауды, маңыздысын іріктеуді, жүйелі ойлауды үйренеді [5, 121 б.]. Мұндай дағдылар тек бастауыш сыныпта ғана емес, орта және жоғары буында да қажет. Зерде бұзылыстары бар балаларда өзін-өзі реттеу және жоспарлау мүмкіндігі әлсіз болғандықтан, интеллект-карталардың жүйелі қолданылуы олардың оқу әрекетін ұйымдастыруына ұзақ мерзімді әсер етеді.

Педагог үшін интеллект-карта — әртүрлі пәндерді бейімдеп оқытуда икемді құрал. Мысалы, математикада ережелерді, амалдар ретін, ұғымдардың байланысын түсіндіру үшін; дүниетануда табиғи құбылыстарды жіктеу, экологиялық жүйелерді түсіндіру; тілді оқытуда мәтін құрылымы, сөз

таптары, сөйлем мүшелерін визуалды көрсету үшін қолданылады. Әсіресе, күрделі грамматикалық тақырыптарды меңгеруде интеллект-карта оқушыға байланыстарды тез түсінуге жол ашады. Мұғалімдер практикасы көрсеткендей, карта арқылы өткен тақырыпты қайталау кезінде оқушылардың есте сақтау көрсеткіші айтарлықтай жоғарылайды.

Оқу процесінде интеллект-карталарды цифрлық форматта қолдану да заманауи арнайы педагогикада тиімді әдіс ретінде қарастырылады. Сандық карталар оқушыға интерактивті әрекет етуге, тармақтарды жылжытуға, түстерді өзгертуге, сурет пен дыбыс қосуға мүмкіндік береді. Зерттеулер цифрлық визуалды тіректер балалардың оқу мотивациясын арттыратынын, сабақтағы белсенділігін жоғарылататынын көрсеткен [1, 152 б.]. Цифрлық интеллект-карталар әсіресе есту немесе сөйлеу бұзылысы қатар жүретін балалар үшін тиімді, себебі олар визуалды компонентке толық сүйене отырып, материалды көрнекі түрде қабылдайды.

Айтылғандардың барлығы интеллект-картаны арнайы білім беру жағдайында тек көмекші құрал емес, оқытудың жүйе құраушы элементі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Ол оқу материалын құрылымдау қажеттілігіне жауап береді, оқушының танымдық мүмкіндігін барынша қолдайды, білімді меңгеруге жағымды жағдай жасайды және педагогикалық процесті жеңілдетеді. Зерде бұзылыстары бар оқушыларға арналған оқу мазмұнын бейімдеуде интеллект-карта – ғылыми негізделген, тәжірибеде дәлелденген, қолжетімді әрі нәтижелі әдіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бьюзен Т. Интеллект-карта жасау әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2019. – 164 б.
2. Сүлейменова Р. Арнайы педагогика негіздері. – Астана: Фолиант, 2020. – 256 б.
3. Пиаже Ж. Балалар психологиясы. – Алматы: Арман-ПВ, 2017. – 204 б.
4. Әбдіғалиева Қ. ЕББҚ оқушыларын оқытуда визуалды тіректерді қолдану. – Алматы: Білім, 2021. – 138 б.
5. Назарова Г.А. Инклюзивті білім беруде ақпаратты құрылымдау технологиялары. – Астана: Елтаным, 2022. – 176 б.
6. Жұмағұлова А.Б. Арнайы мектепте оқу үдерісін ұйымдастыру әдістемесі. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2020. – 192 б.

Уйсінбаева А.А., Алексахина К.Н., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Педагогический факультет, гр. СП-23-3р

(Олексюк Заряна Ярославовна, ассоциированный профессор кафедры специального и инклюзивного образования)

ИНКЛЮЗИЯ ГЛАЗАМИ ОБЫЧНЫХ СЕМЕЙ: КАК МЕНЯЕТСЯ СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ

Семья играет основополагающую роль в развитии и становлении личности любого ребенка. Так и инклюзия начинается с семьи. Частью нашего общества всегда являются люди с ограниченными возможностями, с особенностями развития. Для многих такие люди представляют собой проблему общества. Но проблема заключается лишь в тех барьерах, которые не дают таким людям жить нормальной активной жизнью. В этом и заключается суть инклюзии, которая позволяет людям с ограниченными возможностями и особенностями развития быть включенным в социальную жизнь и реализовывать в полной мере все свои гражданские права. Инклюзивный подход позволяет людям с особенностями стать более самостоятельными, выйти из изоляции и занять свое место в обществе и стать его частью. Многие годы привычное мышление казахстанского общества сводилось лишь к созданию ряда условий и возможностей для людей с ограниченными возможностями, такие как повсеместная установка пандусов, специально отведенные места в общественном транспорте, курсы языка жестов, домашнее обучение, коррекционные классы. Но в целом отношение к особым людям характеризовалось как настороженное, общество относилось к ним со снисхождением, а не с посылом предоставить равные возможности.

На сегодняшний день инклюзия – это неотъемлемая часть этого мира, определенной страны, компании, семьи. Инклюзивное образование является закономерным этапом развития образования в целом, когда общество переосмысливает отношение к людям с особенностями развития, с ограниченными возможностями, и предоставляет равные возможности. Как показывает опыт зарубежных стран инклюзия в образовании является самым действенным способом для построения солидарной, понимающей среды, которая принимает и помогает детям с особенностями. Так, во Франции, Италии дети с ограниченными возможностями обучаются в государственных общеобразовательных школах. В США общеобразовательные и специальные учебные заведения интегрированы между собой.

Инклюзивный формат обучения – это такой учебный процесс, когда учащиеся с особыми потребностями включаются в общий учебный процесс. Инклюзия – это своего рода философия, согласно которой все ученики (нормотипичные и с особенностями развития) получают больше возможностей и в плане социальном, и в плане учебного процесса. Инклюзия учитывает разнообразие учеников, при котором учебные планы подстраиваются под их способности и потребности. Инклюзия направлена на то, чтобы каждый учащийся чувствовал себя принятым и его способности были оценены.

В инклюзивных школах имеют право учиться дети с нарушением слуха, дети с тяжелыми нарушениями зрения, дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата, дети с нарушением речи, дети с умственной отсталостью, дети с поведенческими и эмоционально-произвольными нарушениями.

Одной из главных идей инклюзивного образования является «Совмещенная школа», в которой будет прививаться уважение ко всем людям, невзирая на психические и физические недостатки у некоторых из них, к стилю их жизни [1].

Саламанская декларация, принятая 10.06.1994г. в Испании, определяет, что задачи политики инклюзивного образования заключаются в следующем:

- обеспечить право каждого ребенка на образование, так как он имеет такое право и должен его получать;
- учитывать в обучении каждого ребенка его индивидуальные способности, интересы, потребности;
- создавать условия для позитивных изменений в системе образования в целях удовлетворения этих потребностей [2].

Саламанская декларация обозначила следующие принципы:

- Ценность человека не зависит от его способностей и достижений.
- Каждый человек способен думать и чувствовать.
- Каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным.
- Все люди нуждаются друг в друге.
- Подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений.
- Все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников.
- Для всех обучающихся достижение прогресса скорее в том, что они могут делать, чем в том, что не могут.
- Разнообразие усиливает все стороны жизни [2].

Казахстан, начиная с 2015 года внедряет инклюзию в процесс образования путем ратификации ряда конвенции, которые гласят о равном доступе к образованию всех детей, независимо от их происхождения, состояния здоровья и других особенностей:

- 1) Конвенция «О правах ребенка» (согласно Постановлению Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года);
- 2) Конвенция «О правах инвалидов». (Согласно Закону Республики Казахстан от 20 февраля 2015 года № 288-V ЗРК);
- 3) Конвенция «О борьбе с дискриминацией в области образования» (Согласно Закону РК от 28 января 2016 года № 449-V ЗРК. Конвенция вступила в силу 16 июля 2016 года).

Изложенные в вышеперечисленных конвенциях положения были включены в Закон Республики Казахстан «Об образовании». Данные законодательные новшества дали старт введению в Казахстане инклюзии в государственных и частных образовательных учреждениях.

Также в 2022 году Глава государства в предвыборной программе «Справедливый

Казахстан - для всех и для каждого. Сейчас и навсегда» обозначил необходимость оказания особой поддержки в первую очередь детям и гражданам с особыми потребностями, повышения качества их жизни на основе создания доступной, комфортной инклюзивной и социальной среды [3].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 30.12.2024г. была утверждена Концепция инклюзивной политики в Республике Казахстан на 2025-2030 годы, которая ставила своей целью дальнейшее развитие в нашей стране инклюзивного общества и инклюзивной среды.

Казахстан идет в ногу со временем и внедряет инклюзию в сферу образования, применяя уже накопленный международный опыт. Так, в общеобразовательных школах введена должность тьютора – педагога-ассистента, который оказывает содействие в ходе учебного процесса ученику с особенностями развития. Повсеместно готовятся специалисты по адаптивному спорту для того, чтобы включить в будущем в школьное расписание адаптивную физкультуру. Во многих школах есть специальные кабинеты инклюзии, где учащихся обучают по методике прикладного анализа поведения.

Несмотря на законодательное закрепление курса государства на инклюзивную политику развития, включая инклюзивное образование, в нашем обществе существует ряд проблем по внедрению инклюзии:

- отсутствие специально подготовленных квалифицированных специалистов – педагогов, дефектологов, тьюторов, психологов;
- недостаточная материально-техническая оснащенность учебных заведений;
- недостаточная адаптация учебных программ;
- физическая и инфраструктурная недоступность, наличие барьеров для детей с ограниченными возможностями передвижения, сенсорными и другими особенностями;
- недостаточное финансирование – родителям детей приходится самостоятельно оплачивать коррекционную помощь (занятия с логопедом-дефектологом, занятия по адаптивной физкультуре, занятия с нейропсихологом);
- отношение общества и его неосведомленность из-за недостатка информации, в том числе отсутствие понимания между родителями нормотипичных детей и родителями детей с ограниченными возможностями, с особенностями развития.

Считаем необходимым уделить особое внимание проблеме отношения общества к процессу внедрения инклюзии в Казахстане, так как никакие современные технологии и оснащенность не дадут плодов без формирования и воспитания толерантного, терпимого отношения общества, в том числе каждой семьи, к детям с особенностями развития.

Так, родителям нормотипичных детей сложно принять факт совместного обучения их детей с детьми с особенностями развития, а родители детей с особенностями развития опасаются психологического дискомфорта, возможных насмешек, которые будут переживать их дети.

На данный момент в нашем обществе в большинстве случаев родители нормотипичных детей против совместного обучения с детьми с особенностями развития, так как они считают, что это будет замедлять, тормозить учебный процесс, их детям будет уделено меньше времени. При этом они не осведомлены об особенностях поведения таких детей и их главный страх заключается в том, что их детям может быть причинен вред. С такой позицией наше общество не сможет воспитать поколение будущего с высоким эмоциональным интеллектом, развивая в нем нравственное отношение к близкому окружению, доброту, понимание, человечность, толерантность.

От того, что заложат родители в семье, какую дадут установку, отрицательную либо положительную, будет зависеть как нормотипичные дети будут вести себя в школе по отношению к детям с особенностями развития.

Внедрение инклюзивного образования должно сопровождаться социальным партнерством как педагогов, так и всех родителей. Однако современная система образования не позволяет активно развивать это партнерство, так как она ориентирована на получение результатов в виде высоких баллов, рейтинга школы, а не на саму личность ребенка. И здесь все в руках родителей и общественности в целом, так как самой важной ценностью является отклик и обратная связь в сердцах людей, их понимание значимости и ценности программы инклюзивного образования.

Каждый родитель, каждая семья должны задать себе вопрос готовы ли они сами общаться с людьми с ограниченными возможностями, особенностями развития, разрешат ли свои детям общаться с ними, смогут ли они спокойно и дипломатично рассказать о них своим детям, не пряча глаза без настороженности и снисхождения.

Только те дети, родители которых сами живут в согласии с принципами инклюзии и которые говорят об этом, формируя инклюзивное мировоззрение – только они готовы выйти за пределы своей раковины и увидеть многообразие мира через сотрудничество с самыми разными людьми [4].

Каждая семья должна взять на себя ответственность и объяснить своему ребенку о существовании в нашем обществе разнообразного количества людей с уникальными особенностями и привить веру в человечность и в доброту в каждом из нас. Это является очень важным моментом современного семейного воспитания, являющегося показателем того, что данная семья идет в ногу со временем, ей не чужда эмпатия и толерантность. Такие установки и принципы можно прививать детям через мультфильмы и фильмы.

Так, посмотрите вместе мультфильм «Зверополис». Обратите внимание ребёнка, как стереотипы и введённые представления одних животных о других мешают им увидеть то, что есть на самом деле. И как проявляется инклюзия в этом городе: из разных по размеру дверей поезда выходят разные животные: от гиппопотама до мышки. И как здорово, когда они могут жить все вместе. Со старшеклассником можно обсудить фильм «1+1», в котором явно видно, как обычно люди относятся к людям с инвалидностью и как самому главному герою хотелось бы, чтобы к нему относились. Фильм о дружбе и о том, какого человека можно назвать живым [4].

Таким образом, можно прийти к выводу, что все усилия, которые будут направлены на создание в Казахстане инклюзивной среды, будут не напрасны и дадут положительный эффект не только для детей с особенностями развития, но и для нормотипичных детей.

В современных реалиях наше государство только на пути становления инклюзивного общества, где еще не каждый ребенок сможет обучаться в системе инклюзии. Существует ряд трудностей, которые требуют больших финансовых вложений со стороны государства. Однозначно, данная проблема будет поэтапно разрешаться, так как законодательное закрепление и острый спрос на инклюзивное образование дадут свои результаты. Развивая технологии инклюзии, все дети в школе смогут воспользоваться инновациями и насыщенными учебными программами.

Но все же самое важное это то, какие метаморфозы преодолит инклюзия в глазах обычной семьи и как будет меняться воспитание в части принятия людей с особенностями развития. Инклюзия способна создать доступную и справедливую систему образования. С одной стороны, она способна социализировать и развивать детей с особенностями развития, а, с другой стороны, может взрастить толерантное и эмпатичное поколение, которое искренне способно на заботу и оказание необходимой помощи всем нуждающимся в обществе.

Список литературы.

1. Формирование и перспективы развития инклюзивного образования в Казахстане <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/261/114> (дата обращения 04.12.2025)
2. Саламанкская декларация о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования лиц с особыми потребностями. – Саламанка, Испания, 1994 г. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf.
3. Указ Президента РК К. Токаева от 26.11.2022г. «О мерах по реализации предвыборной программы Президента Республики Казахстан «Справедливый Казахстан – для всех и для каждого. Сейчас и навсегда» - <https://www.akorda.kz/ru/o-merah-po-realizacii-predvybornoy-programmy-prezidenta-respubliki-kazahstan-spravedlivyy-kazahstan-dlya-vseh-i-dlya-kazhdogo-seychas-i-navsegda-26102515>. (дата обращения 04.12.2025)
4. Тужилина У., От толерантности к инклюзии. - <https://hss.center/longrids/inclusion>. (дата обращения 04.12.2025)

Утегенова Ж.Е. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2-Лог-25-1к тобы.
(Олексюк З.Я., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымд. профессоры, PhD докторы)

ДИСГРАФИЯНЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ТҮЗЕТУ

Дисграфия (гр. «γράφω» – жазамын) – бұл жазу процесінің ішінара бұзылуы, ол жазбаша сөйлеуді қалыптастыруға қатысатын психикалық функциялардың жеткіліксіз қалыптасуымен немесе тіпті олардың ішінара ыдырауымен байланысты. Дисграфия жазуда қайталанатын, тұрақты типтік қателер арқылы көрінеді. Дисграфияны түзету үшін арнайы бағытталған, жүйелі оқыту қажет.

Қазіргі кезде жазуға қатысты көзқарастар П.К. Анохин, Л.С. Выготский, Р.Е. Левина, А.Р. Лурия, Л.С. Цветкова еңбектеріне негізделеді. Бұл авторлар жазу әрекетін зерттей отырып, оны адамның миында жүретін психикалық процестермен байланыстырады. Жазудың әрбір операциясы психикалық функциялардың белгілі бір құрылымдық компоненттерімен тығыз байланысты.

Г.А. Каше, Н.А. Никашина, О.Б. Ольхин жазу бұзылыстарын ауызша сөйлеудің жеткіліксіз дамуының салдары деп қарастырады. Ал Р.Е. Левина, Л.Ф. Спирина, Г.В. Чиркина жазу бұзылыстарын фонематикалық есту мен қабылдаудың жеткіліксіздігімен байланыстырады[1].

Нейропсихологиялық талдау барысында жазуды үйренудегі қиындықтар 3 негізгі дисграфия түрімен сипатталады:

1. Регуляторлы дисграфия

Регуляторлы бұзылыстарда жазу бағдарламасының инерттілігі, қарапайымдалуы немесе бұрмалануы салдарынан пайда болатын қателер байқалады:

- Әріптер мен олардың элементтерін, буындарды, сөздерді түсіріп қалу немесе орынсыз жазу.
- Персеверация – алдыңғы элементтердің инертті түрде қайталануы.
- Антиципация – келесі әріп немесе буынды алдын ала жазу
- Контаминация – екі сөздің «жабысып» кетуі
- Тілдік талдаудағы қателер: сөйлем басында бас әріптің болмауы, сөйлем соңында нүктенің қойылмауы, шылаудың сөзбен бірге жазылуы.

• Орфографиялық қателер: орфограмманы түсіну бар, бірақ оны жазуда қолдана алмайды (мысалы, бас әріпті қолдану ережесін қайталау нәтижеге әсер етпейді).

2. Акустико-кинестетикалық (фонологиялық) дисграфия

Бұл дисграфияда таңдалуы қиын жақын бірліктерді ажырату қиындықтары байқалады.

Акустикалық қателер:

- Дыбысталуы ұқсас дыбыстарды (катаң–ұяң, жұмсақ–қатты) шатастыру (б–п, з–с, р–рб).

Кинестетикалық қателер:

- Артикуляциясы жақын дыбыстарды ажырата алмау (ж–з, т–п, т–к, т–н).
- Жазылуы ұқсас әріптерді шатастыру (у–и, щ–ш, ж–х).
- Дыбыстардың ішінара ұқсас болуына байланысты қателер (сонорлар, аффрикаттар).

3. Көру-кеңістіктік дисграфия

Бұл дисграфия келесі белгілермен көрінеді:

• Тақтада немесе дәптер бетінде бағдарланудың қиындығы; жолдың қайдан басталатынын анықтай алмау (сол жақты елемей, жол басынан бастамау).

• Жолды ұстап жаза алмау.

• Әріптердің көлбеуі, биіктігі, ені тұрақсыз; сөз ішінде әріптер бөлек жазылады.

• Әріптер мен сөздердің айна тәрізді (зеркальное) жазылуы.

• Әріптер мен цифрлардың графикалық бейнесін есте сақтаудың қиындығы; ұқсас әріптерді шатастыру.

• Сөздің көзбен қабылданған бейнесін есте сақтай алмау; идеограммаларда көп қате; сөздік сөздерді жиі қате жазу.

• Дауысты дыбыстарды түсіріп қалу немесе шатастыру.

• Фонетикалық жазудың басым болуы.

- Сөздегі әріптердің ретін бұзу.
- Бірнеше сөзді қатар жазу [2].

Жазу – жоғары психикалық функциялардың күрделі интеграциясы ретінде қарастырылады. Бір жағынан, бала әріптің пішінін, бағдарын, кеңістіктегі орнын дұрыс тануы тиіс; екінші жағынан, дыбыстық ақпаратты өңдеп, оны графикалық таңбаға айналдыратын ішкі сөйлеу механизмдері белсенді жұмыс істейді. Сонымен қатар жұмыс жады, логикалық жүйелеу, моторлық бағдарлау және қолдың графомоторлық нақтылығы да бұл процестің ажырамас бөліктері болып табылады. Осы жүйелердің кез келгеніндегі әлсіздік жазу кезіндегі тұрақты қателерге әкеледі; мысалы, әріптерді алмастыру, тастап кету, “айна тәрізді” жазу, сөз құрылымын бұзу, әріптердің ретсіз орналасуы сияқты белгілер пайда болады.

Лурияның нейропсихологиялық теориясына сүйене отырып, дисграфияны түзету үш функционалдық блоктың өзара әрекетін жақсартуды көздейді: ақпаратты қабылдау және өңдеуді қамтамасыз ететін жүйелер; әрекетті жоспарлау мен реттеуге жауапты алдыңғы бөлік құрылымдары; сондай-ақ жалпы сергектік пен зейінді қамтамасыз ететін реттеуші механизмдер. Нейропсихологиялық тәсілдер осы жүйелердің үйлесімділігін қалпына келтіріп, жазу процесінің нейрондық негізін нығайтуға бағытталады [3].

Түзету жұмысының маңызды бағыттарының бірі – көру-кеңістіктік функцияларды дамыту. Бұл бағытқа заттардың кеңістіктегі орналасуын ажырату, траекториялармен жұмыс, үлгі бойынша көшіру, көру талдауы мен синтезін күшейтетін тапсырмалар жатады. Мұндай жаттығулар әріптердің пішінін дұрыс танылуына, олардың кеңістіктегі бағыттылығын сезінуге мүмкіндік береді. Екінші маңызды бағыт – фонематикалық қабылдауды қалпына келтіру. Фонемаларды саралау, дыбыстарды салыстыру, дыбыстық құрылымды талдау, дыбыс–әріп сәйкестігін бекіту сияқты жаттығулар баланың дыбыстық бейнелерді нақты әрі тұрақты қалыптастыруына көмектеседі. Бұл тәсіл әсіресе дыбыстық дисграфия кезінде жоғары тиімділік көрсетеді.

Моторлық және кинестетикалық негізді нығайту да дисграфияны түзетудің ажырамас бөлігі. Жазу – ұсақ моторика мен қолдың қозғалыс бағдарламаларына сүйенетін күрделі моторлық әрекет. Сондықтан саусақ моторикасын жетілдіру, графомоторлық дағдыларды қалыптастыру, көз–қол координациясын дамыту, кинестетикалық сезімдерді күшейту жазу дағдыларының дәлдігін арттырады. Практикада мұндай жұмыстар құмда, кинетикалық материалдарда әріптерді жазу, штрихтау, сызық бағыттарын сақтау сияқты тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады.

Жазу процесіне жұмыс жадының қатысуы да өте маңызды. Жұмыс жады әлсіз болған жағдайда бала сөзді толық есте сақтай алмай, әріптерді түсіріп кетеді немесе орнын ауыстырады. Осыған байланысты реттік есте сақтауды, көру және есту жадысын дамытуға арналған жаттығулар түзету бағдарламасының маңызды элементі болып табылады [4]. Жоғары деңгейге өткен кезде жазудың лингвистикалық компоненттері – сөз құрылымы, грамматикалық байланыстар, сөйлем құрау, мәтіндік тұтастықты сақтау дағдылары қалыптастырылады.

Дисграфияны нейропсихологиялық жолмен түзетудің бағыттары. Дисграфияны түзетудегі нейропсихологиялық тәсілдер кешенді ықпал ету қағидатына негізделеді. Бұл тәсілдер жазу процесіне қатысатын функционалдық жүйелерді біртіндеп дамытуға және олардың арасындағы өзара әрекетті күшейтуге бағытталады. Түзету жұмысының бірінші бағыттарының бірі – сенсомоторлық интеграцияны қалыптастыру. Бала дене схемасын жақсы сезінгенде, қозғалысты бақылау қабілеті артқанда және кинестетикалық кері байланыс нақтыланғанда графомоторлық әрекетті жоспарлау оңайырақ болады. Осы кезеңде қол бұлшықеттерін жұмсақ дамыту, саусақтардың жекелеген қозғалыстарын реттеу, қозғалыс амплитудасын басқару сияқты жаттығулар орындалады. Сенсорлық ақпараттың толық әрі дәл өңделуі кейінгі кезеңдегі жазу әрекетінің тұрақтылығына негіз болады [5].

Келесі маңызды бағыт – көру-кеңістіктік талдау мен синтезді дамыту. Әріптерді, олардың бөліктерін, орналасу бағытын дәл тану үшін кеңістіктегі бағдарлау қабілеті жеткілікті деңгейде болуы қажет. Бұл бағытта көз арқылы ақпаратты өңдеу жылдамдығын, фигура мен фонды ажырату қабілетін, бірізді көру бақылауын, кеңістікте бағдарлануды дамытуға арналған арнайы тапсырмалар қолданылады. Мұндай жұмыстар нәтижесінде бала әріптердің пішінін шатастырмай, жолды жоғалтпай, жазу кеңістігінде дұрыс бағдарлана бастайды.

Фонематикалық процестерді дамыту да түзету жұмысының өзекті бағыты болып табылады. Дыбыстарды ажырата алмау, фонематикалық естудің әлсіздігі немесе дыбыс–әріп сәйкестігін сақтау қиындығы жазудағы типтік қателердің айқын себебіне айналады. Сондықтан дыбыстарды салыстыру, буындық құрылымды талдау, сөздің дыбыстық моделін құру, дыбыстық ақауларды түзету және оларды тұрақтандыру жұмыстары нейропсихологиялық түзету бағдарламасына міндетті түрде енгізіледі. Фонематикалық талдаудың қалыптасуы жазудағы фонетикалық қателердің санының айтарлықтай азаюына әкеледі.

Жұмыс жадысы мен зейіннің дамуы да дисграфияны түзетуде үлкен рөл атқарады. Жазу процесі үздіксіз ақпаратты есте сақтауды, ойда ұстап тұруды, жоспарлауды және реттеуді талап етеді. Жұмыс жадысы жеткіліксіз болғанда бала сөз құрылымын толық сақтай алмай, жеке бөліктерін түсіріп немесе ауыстырып жібереді [6]. Сондықтан есте сақтау көлемін арттыруға, зейінді шоғырландыруға, таңдамалы және тұрақты зейінді дамытуға бағытталған нейропсихологиялық жаттығулар жүйесі қолданылады. Зейін мен жадының нығаюы жазу әрекетінің бірізді болуына, грамматикалық және орфографиялық нормаларды сақтауға мүмкіндік береді.

Жазу процесін жоспарлауға жауап беретін реттеуші механизмдерді дамыту да маңызды орын алады. Бұл бағытта өзін-өзі бақылау, әрекетті жоспарлау, қатені тану және түзету, ішкі сөйлеуді ұйымдастыру қабілеттерін жетілдіруге бағытталған жұмыстар жүргізіледі [7]. Әсіресе регуляторлық дисграфия түрінде бұл бағыт ерекше маңызға ие. Бала қателерін көруді, олардың себебін түсінуді және келесі жазу әрекетінде оларды болдырмауды үйренеді.

Осы бағыттардың барлығы бір-бірімен тығыз байланыста іске асырылады. Нейропсихологиялық түзету тек жазуға ғана емес, жалпы когнитивтік функцияларға кешенді әсер етеді. Түзету жұмысы кезең-кезеңмен жүргізіліп, төменгі деңгейдегі сенсомоторлық функциялардан бастап, жоғары деңгейдегі тілдік және регуляторлық жүйелерге дейін біртіндеп қалыптастырылады. Мұндай бағдарлама баланың функционалдық жүйелерін толық қамтуға және жазу әрекетін табиғи жолмен қайта құруға мүмкіндік береді.

Нейропсихологиялық түзетудің тиімділігі. Нейропсихологиялық тәсілдердің тиімділігі көптеген зерттеулермен дәлелденген және коррекциялық-педагогикалық тәжірибеде жоғары нәтижелер көрсетеді. Бұл тәсілдер жазу процесіндегі ақауларды сырттай ғана түзетпей, олардың тереңде жатқан нейрондық негіздерін қалпына келтіреді. Яғни баланың тек дұрыс жазуға үйренуі емес, жазуды қамтамасыз ететін барлық жоғары психикалық функциялар кешені жетіледі. Осындай кешенді ықпал дисграфияның қайталануын азайтады және ұзақ мерзімді оң өзгерістерге қол жеткізуге мүмкіндік береді [8].

Тиімділіктің басты көрсеткіштерінің бірі – тұрақты жазу қателерінің айтарлықтай азаюы. Әсіресе фонематикалық дисграфия кезінде дыбыстарды ауыстыру, ұқсас дыбыстарды шатастыру немесе бұрмалау сияқты қателердің саны бірнеше есе төмендейді. Көру-кеңістіктік функцияларды дамыту нәтижесінде әріптердің “айнаша” жазылуы, жолды жоғалту, әріптердің дұрыс орналаспау сияқты қателер де біртіндеп жойылады. Жазудың графикалық жағы түзеліп, әріптердің формасы, өлшемі, бірізділігі жақсарады.

Тиімділіктің келесі маңызды көрсеткіші – жазу әрекетінің жалпы жылдамдығы мен тұрақтылығының артуы. Нейропсихологиялық тәсілдер зейіннің тұрақты болуына, оның ауысу жылдамдығына және ұзақ уақыт шоғырландыруға мүмкіндік береді. Осылайша бала жазу әрекетінде аз шаршайды, әрекеттің үзілуі азаяды, сөйтіп жазу сапасы артады [9]. Жұмыс жадысының нығаюы сөздерді, олардың дыбыстық және графикалық құрылымын есте сақтауды жеңілдетеді, нәтижесінде диктант немесе көшіру кезінде қателер азаяды.

Жазбаша тілдің грамматикалық және құрылымдық аспектілері де айтарлықтай жақсарады. Түзету барысында ішкі сөйлеуді ұйымдастыру және жоспарлау қабілеті дамығандықтан, бала сөйлемнің құрылымын дұрыс сақтап, сөздерді байланыстырып, мәтіннің логикалық бірізділігін қамтамасыз ете алады. Бұл әсіресе регуляторлық дисграфия кезінде маңызды, себебі жазу әрекетінің ішкі бағдарламасын дұрыс құрастыру баланың жалпы оқу жетістіктеріне де әсер етеді.

Баланың эмоционалдық жағдайы да оң өзгереді. Дисграфиясы бар балалар жиі өзіне сенімсіз, жазудан қорқатын немесе жазба тапсырмаларынан қашатын болады. Түзету барысында жетістіктердің байқалуы, жазу әрекетінің жеңілдеуі, қателердің азаюы балада оқу мотивациясын арттырады, өзіне деген сенімділігін қалыптастырады және эмоционалдық тұрақтылықты күшейтеді.

Бұл факторлар түзетудің жалпы тиімділігін арттырып қана қоймай, оқу барысындағы қиындықтардың алдын алады.

Жалпы алғанда, нейропсихологиялық тәсілдер дисграфияны түзетуде жоғары нәтижелер береді, себебі олар жазу процесін тек сыртқы дағды ретінде емес, күрделі когнитивтік жүйе ретінде қарастырады. Осы жүйенің барлық компоненттерін дамыту арқылы тұрақты әрі сапалы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. . Поварова И. А., Гончарова В. А. Основы логопедии. Нарушения письменной речи у младших школьников. – Москва: Юрайт, 2019. – 280 б.
2. Гуляева В. А. Дисграфия. Рабочие материалы логопеда. – Москва: Литрес, 2022. – 245 б.
3. Мазанова Е. В. Коррекция дисграфии на почве нарушения языкового анализа и синтеза. Конспекты занятий для логопедов. – Москва: Лабиринт, 2023. – 190 б.
4. Мазанова Е. В. Коррекция оптической дисграфии. Конспекты занятий для логопедов. – Москва: Лабиринт, 2024. – 180 б.
5. Кузнецова Е. А. Дисграфия у детей: нейропсихологический подход. – Москва: Академия, 2020. – 200 б.
6. Фролова И. С. Методы коррекции нарушений письма у младших школьников. – Москва: Просвещение, 2019. – 230 б.
7. Левина Р. Е., Чиркина Г. В. Письменная речь и фонематическое восприятие у детей. – Москва: Наука, 2018. – 198 б.
8. Смирнова Т. Ю. Нейропсихологическая коррекция письменной речи у детей с дисграфией. – Санкт-Петербург: Питер, 2021. – 224 б.
9. Анохин П. К., Выготский Л. С., Лурия А. Р. Психология письма и нейропсихологические механизмы обучения. – Москва: Юрайт, 2021. – 285 б.

Хасенова Г.Т., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, СП-22-1к тобы

(Жусупбекова З.Д., арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының аға оқытушы, п.ғ.м.)

ЖЕҢІЛ ЗИЯТ БҰЗЫЛЫСЫ БАР 1-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚУҒА ҢЫТАЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бұл мақалада жеңіл зияттық бұзылысы бар 1-сынып оқушыларын оқуға ынталандыру жолдары қарастырылған. Мақалада балалардың психологиялық ерекшеліктері, оқу мотивациясын қалыптастырудың маңызы және педагогикалық әдістер талданады. Көрнекі құралдарды қолдану, ойын әдістері, тәжірибелік әрекеттер, қадамдық тапсырмалар, мадақтау және ата-анамен ынтымақтастық арқылы оқуға қызығушылық тудыру жолдары сипатталған. Оқуға ынталандырудың балалардың оқу дағдыларын, сөйлеу тілін және әлеуметтік қабілеттерін дамытудағы рөлін атап көрсетеді. Мақала оқу процесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттердің тиімділігін көрсетеді.

Кілт сөздер: жеңіл зияттық бұзылысы, оқуға ынталандыру, 1-сынып, оқу мотивациясы, педагогикалық әдістер, инклюзивті білім беру.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға көңіл бөлу өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Соның ішінде жеңіл зияттық бұзылысы (ЖЗБ) бар балалар ерекше назарды қажет етеді, себебі олар оқу процесінде жиі қиындықтарға тап болады. Бірінші сынып — оқуға қызығушылық қалыптасатын, оқу дағдылары дамитын маңызды кезең. Бұл кезеңде оқушылардың мектепке бейімделуі, оқу әрекетіне деген ынтасы және тілдік дағдыларының қалыптасуы басталады. Жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескерместен жүргізілген стандартты оқу әдістері тиімді болмайды. Олар ақпаратты меңгеруде баяу, есте сақтау қабілеттері шектеулі, зейінін ұзақ уақыт сақтай алмайды. Сондықтан педагогтардың басты міндеті — оқуға ынталандыру арқылы балалардың оқу мотивациясын арттыру болып табылады. Бірінші сыныптағы жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың оқу әрекетіне бейімделуі ерекше назарды қажет етеді. Бұл балалар жаңа ақпаратты меңгеруде баяу, зейінін ұзақ уақыт ұстай

алмайды және есте сақтау қабілеті шектеулі. Л.Н. Лиходедова өзінің зерттеулерінде жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың оқу мотивациясын қалыптастыру үшін жеке тәсілдердің тиімділігін көрсеткен[1]. Ол балалардың қызығушылығын арттыру және оқу әрекетіне тарту үшін визуалды және практикалық әдістерді қолдануды ұсынады.

Оқуға ынталандыру — бұл оқушының оқу процесіне қызығушылығын ояту, өзін-өзі бағалауын көтеру, белсенді оқу әрекетін қалыптастыру. Ынталандыру дұрыс ұйымдастырылған кезде балалардың оқу мотивациясы, зейіні, ойлау қабілеті және тілдік дағдылары тиімді дамиды. Жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру — оқуға қызығушылық тудырудың алғашқы қадамы болып табылады. Олар жаңа ақпаратты қабылдауда, есте сақтауда және оны қолдануда қиындықтарға тап болады.

Оқуға ынталандырудың психологиялық негіздері

Жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру — оқуға қызығушылық тудырудың алғашқы қадамы болып табылады. Олар жаңа ақпаратты қабылдауда, есте сақтауда және оны қолдануда қиындықтарға тап болады. Психологиялық зерттеулер көрсеткендей, жеңіл зияттық бұзылысы бар балалар ақпаратты визуалды және практикалық әдістер арқылы жақсы меңгереді, қысқа мерзімді мотивациялық қолдауды қажет етеді, оң эмоциялық тәжірибе арқылы оқу әрекетіне белсенділік танытады [3]. Тапсырмаларды кішкене бөліктерге бөліп орындағанда тиімді жұмыс істейді. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, педагогтар әр баланың қабілетін анықтап, жеке тәсіл қолдануы қажет.

Оқуға ынталандыру әдістері:

Көрнекі құралдар-мысалы суреттер, карточкалар, пиктограммалар, ойыншықтар, жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың есте сақтау қабілетін арттыруда маңызды рөл атқарады. Мысалы, әріптерді немесе сөздерді суреттермен байланыстыру арқылы балалардың есте сақтау процесі жеңілдейді. Көрнекі құралдар жеңіл зияттық бұзылысы бар балалар үшін оқу процесін жеңілдетеді. Панасенко К.Е. өз зерттеуінде суреттер, карточкалар мен пиктограммалар арқылы балалардың есте сақтау қабілеті мен зейінін арттыруға болатынын дәлелдеген[3]. Ол сондай-ақ көрнекі материалдардың балалардың ойлау қабілетін дамытуда және оқу тапсырмаларына қызығушылық тудыруда маңызды рөл атқаратынын атап көрсетеді.

Ойын арқылы оқыту- оқуға мотивация тудырудың тиімді әдісі. Жеңіл зияттық бұзылысы бар балалар үшін оқу ойын түрінде ұсынылғанда қызығушылық жоғары болады. Мысалы, әріптерді жинау, сөз құрау, буындарды ажырату немесе кейіпкерлер арқылы тапсырмалар орындау балалардың белсенділігін арттырады. Ойын арқылы оқыту балалардың белсенділігін арттырады және оқу мотивациясын күшейтеді. Конни Казари мен Аманда К. Гулсруд жасаған «JASPER» бағдарламасы балалардың бірлескен назарын, символикалық ойын мен эмоциялық байланысты дамытуға бағытталған[4]. Бұл бағдарлама шынайы өмірлік ойындар арқылы балалардың коммуникациялық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді және олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Тәжірибелік әрекеттер-жаңа ақпаратты тек теориялық жолмен беру тиімді емес. Балаларға тәжірибелік әрекеттер арқылы үйрету пайдалы. Мысалы, әріптерді пластилинмен жасау, әріптер мен суреттерді байланыстыру, дыбыстарды оқу кезінде заттарды қолдану. Бұл әдістер оқу процесін қызықты етеді және балалардың зейінін сақтайды. Тәжірибелік әрекеттер балалардың оқу материалын меңгеруін жеңілдетеді. Лиходедова практикалық әдістерді қолданудың балалардың есте сақтау қабілетін, зейінін және сөйлеу тілін дамытудағы тиімділігін көрсеткен[1]. Мысалы, әріптерді пластилинмен жасау, дыбыстар мен сөздерді заттар арқылы байланыстыру балаларға оқу тапсырмаларын қызықты жолмен меңгеруге көмектеседі.

Мадақтау және оң кері байланыс-жеңіл зияттық бұзылысы бар балалар үшін психологиялық қолдау маңызды. Педагог әр дұрыс әрекетті мадақтап, баланың өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуы қажет. Мадақтау тек сөзбен емес, жұлдызшалар, стикерлер немесе балл жүйесі арқылы да жүзеге асырылуы мүмкін.

Қадамдық тапсырмалар-ұзақ және күрделі тапсырмалар қиындық тудырады. Сондықтан оларды кішкене кезеңдерге бөліп беру қажет. Мысалы, бір сөзді оқу — буынға бөлу — әріпті анықтау — сөзді дұрыс айту сияқты қадамдар арқылы орындау балалардың сенімділігін арттырады және оқу процесін жеңілдетеді.

Мнемотехника және ассоциативті әдістер-ақпаратты есте сақтауды жеңілдететін әдіс. Жеңіл зияттық бұзылысы бар балаларға әріптерді, сөздерді, сөйлемдерді есте сақтау үшін визуалды немесе дыбыстық ассоциациялар қолдану тиімді. Мысалы, әр әріпті белгілі бір суретпен немесе қимылмен байланыстыру арқылы есте сақтау қабілеті артады.

Топтық ынталандыру-топтық жұмыс балалардың өзара ынтымақтастығын дамытады, бір-біріне көмектесуге үйретеді және оқу мотивациясын арттырады. Мысалы, шағын топтарда сөздік ойындар, пазл жинау немесе рөлдік ойындар ұйымдастыру оқуға қызығушылық тудырады.

Ата-анамен ынтымақтастық-оқуға ынталандыру тек мектеппен шектелмейді. Ата-ананың қатысуы балалардың оқу мотивациясын арттыруда маңызды рөл атқарады. Үй мен мектеп арасындағы сабақтастық сақталған жағдайда, бала жаңа дағдыларды тез меңгереді және оларды күнделікті өмірде қолдануға бейімделеді. Үйдегі қолдау мектептегі мотивацияны күшейтеді. ҚР БҒМ әдістемелік нұсқаулығында ата-анамен серіктестік ерекше білімді қажет ететін балалардың оқу жетістігіне тікелей әсер ететіні көрсетілген [5].

Жалпы алғанда, жеңіл зияттық бұзылысы бар 1-сынып оқушыларын оқуға ынталандыру — бұл педагогикалық және психологиялық әдістерді үйлестіріп жүргізілетін жүйелі процесс. Көрнекі құралдар, ойын әдістері, тәжірибелік әрекеттер, мадақтау, қадамдық тапсырмалар, мнемотехника, топтық ынталандыру және ата-анамен ынтымақтастық оқу мотивациясын арттырудың негізгі жолдары болып табылады.

Жеңіл зияттық бұзылысы бар 1-сынып оқушыларын оқуға ынталандыру — бұл педагогикалық және психологиялық әдістерді үйлестіре отырып жүргізілетін кешенді процесс. Оқушының оқу мотивациясын арттыру тек білім беру әдістерімен шектелмейді, сонымен бірге оның психологиялық жай-күйін, эмоциялық тәжірибесін және өзін-өзі бағалауын ескеру қажет. Ынталандыру баланың оқу әрекетіне қызығушылығын оятады, белсенділігін арттырады және оқу дағдыларын меңгеруін жеңілдетеді. Жеңіл зияттық бұзылысы бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, педагогтар көрнекі құралдар, ойындар, тәжірибелік әрекеттер және қадамдық тапсырмалар сияқты әртүрлі әдістерді тиімді пайдалана алады. Мұндай тәсілдер балалардың есте сақтау қабілетін, зейінін, сөйлеу тілін және коммуникациялық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, балалардың оқу процесіне қызығушылығын арттыру үшін оң кері байланыс, мадақтау, топтық жұмыс және ата-анамен үйлестірілген әрекеттер маңызды болып табылады.

Ынталандырудың негізгі қағидасы — балалардың оқу әрекетіне өз еркімен қатысуына жағдай жасау. Егер бала өзінің қызығушылығын, қабілетін және оқу процесінде жетістіктерін көре білсе, ол оқу әрекетіне белсенді араласады, жаңа білімді меңгеруге ынталанады және өзін сенімді сезінеді. Осылайша, оқуға ынталандыру баланың оқу мотивациясын ғана емес, сонымен қатар жеке тұлға ретінде дамуын да қамтамасыз етеді.

Қорыта келгенде, жеңіл зияттық бұзылысы бар 1-сынып оқушыларын оқуға ынталандыру олардың білімге деген көзқарасын қалыптастырады, оқу процесінде белсенділігін арттырады және әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдыларын дамытады. Педагогикалық қолдау, психологиялық қолдау және ата-анамен үйлестірілген жұмыс біріктірілген кезде балалар оқу әрекетінде жетістікке жетіп, өзіне және қоршаған ортаға деген сенімін қалыптастырады. Осылайша, оқуға ынталандыру тек білім беру міндеті ғана емес, сонымен бірге әрбір баланың жан-жақты дамуына жол ашатын кешенді, адамгершілікке негізделген педагогикалық жұмыс болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Лиходедова Л.Н. «Особенности формирования учебной мотивации у детей с легкой умственной отсталостью». – Қостанай, 2022. – 45 бет.
2. Хаустов А.В. «Формирование навыков учебной деятельности у младших школьников с особыми образовательными потребностями». – Мәскеу: ЦПМССДиП, 2019. – 87 бет.
3. Панасенко К.Е. «Педагогические подходы к развитию учебной мотивации у младших школьников с ограниченными возможностями». – Белгород, 2021. – 12–18 бет.
4. Казари К., Гулсруд А.К. «Программы JASPER для детей с особыми образовательными потребностями». – АҚШ, 2023. – 383 бет.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. «АСБ және жеңіл зияттық бұзылысы бар балаларға арналған инклюзивті білім беру әдістемесі». – Алматы, 2020. – 84 бет.
6. Арнайы және инклюзивті білім беру / Ғылыми еңбектер жинағы. – Қарағанды, 2023. – 150 бет.

2-секция

«Қазіргі бастауыш білім беру: әдістемелік бағдарлар мен педагогикалық тәжірибелер»

Секция 2

«Современное начальное образование: методические ориентиры и педагогические практики»

Абдиганбар А.Н., Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-1(к) тобы

(Медиева С.Х., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

ПӘНДЕРДІ КІРІКТІРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі әлемдегі әлеуметтік өзгерістер, цифрлық орта, мәдени әртүрлілік жағдайында мектептің басты міндеттерінің бірі – адамгершілік ұстанымы бар, жауапты, рухани кемел тұлға тәрбиелеу. Қазақстанның жаңартылған білім беру мазмұны да оқыту процесінде құндылықтарға негізделген тәсілді басым бағыт ретінде анықтайды [1].

Қазіргі заманауи білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету, соның ішінде адами құндылықтарды қалыптастыру. Білім мазмұнын жаңарту жағдайында тұлғаның рухани-адамгершілік тәрбиесін пәндер арқылы кіріктіру – өзекті әдістемелік бағыт. Кіріктірілген оқыту оқушылардың оқу материалын тұтас қабылдауына, өмірмен байланыстыра түсінуіне және әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Бұл міндетті жүзеге асыруда пәндерді кіріктіру – оқушының жан-жақты дамуын, білімді жүйелі түрде меңгеруін, сондай-ақ рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруды қамтамасыз ететін тиімді педагогикалық тәсіл. Хуторской [2] интеграцияны білім беру мазмұнын тұтастандыру және тұлғаның құндылықтық дамуына жағдай жасау әдісі ретінде қарастырады.

Кіріктіру ұғымының ғылыми түсіндірмесі. Комаров [3] интеграцияны әртүрлі пәндердің мазмұнын, әдістерін және тәсілдерін өзара байланыстыратын, білімді кешенді түрде игеруге бағытталған жүйелік-педагогикалық үрдіс деп анықтайды.

Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы бойынша, білім әлеуметтік контекст арқылы игеріледі, сондықтан құндылықтарды қалыптастыру тек бір пәннің ішінде емес, бірнеше оқу саласының өзара әрекеттесуі арқылы тиімді жүзеге асады [4].

Кіріктіру (интеграция) – әртүрлі пәндердің мазмұны мен әдістерін бір-бірімен үйлестіре отырып, оқушылардың танымдық және адамгершілік сапаларын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық тәсіл.

Кіріктірілген оқытудың маңызы оқушы тұлғасын тұтас қалыптастыруға, құндылықтарға негізделген тапсырмалар арқылы оның мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеуге, логикалық және сын тұрғысынан ойлау қабілеттері мен өмірлік дағдыларын дамытуға, сондай-ақ пәндер арасындағы өзара байланыстарды ашу арқылы оқытудың мәні мен мағынасын терең түсінуге мүмкіндік беруінен көрінеді.

Құндылыққа бағытталған оқыту. Назарбаев Зияткерлік мектептері әзірлеген құндылықтар жүйесінде *құрмет, ынтымақтастық, еңбек, жауапкершілік, адалдық, ашықтық* сияқты адамгершілік нормалары білім беру процесінің өзегін құрайды [5]. Адамгершілік құндылықтар (қайырымдылық, жауапкершілік, еңбексүйгіштік, сыйластық, әділдік т.б.) оқушылардың мектептегі іс-әрекетінің барлық саласында тәрбиеленеді. Бұл құндылықтар пәнаралық әрекет арқылы тиімді меңгеріледі, себебі оқушы оларды әртүрлі оқу және өмірлік жағдайларда қолдануды үйренеді.

Пәндерді кіріктіру оқушылардың адамгершілік дамуына елеулі түрде ықпал етеді. Ең алдымен, ол білімді өмірмен ұштастырып, құндылықтардың мәнін шынайы жағдайлар арқылы терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кіріктіру оқушының тұлғалық тәжірибесін байытып, моральдық мәселелерге әртүрлі пән тұрғысынан қарауды үйретеді. Мұндай тәсіл әлеуметтік-эмоциялық дағдылардың, әсіресе бірлескен жұмыс, тиімді қарым-қатынас және

жауапкершілік сезімінің дамуына жағдай жасайды [6]. Бұған қоса, пәндерді үйлестіре оқыту жан-жақты ойлауды қалыптастырып, әдебиет пен тарихтың, жаратылыстану мен экологияның, математика мен технологияның өзара байланысын түсінуге көмектеседі.

Кіріктіру осы құндылықтарды табиғи, өмірлік жағдаяттар арқылы игеруге жағдай жасайды. Кіріктіру арқылы дамытын негізгі құндылықтар:

- Құрмет – тарихтағы тұлғалар, әдеби кейіпкерлер, қоғам мен табиғаттың рөлі.
- Еңбек пен жауапкершілік – жаратылыстану, технология, математика пәндерінде тәжірибелер мен жобалар арқылы.

- Ғылыми зерттеу, бірлескен жобалар.

- Отбасылық және ұлттық құндылықтар – әдебиет, тарих, өнер пәндері арқылы.

Пәндер бойынша интеграция оқушылардың адамгершілік құндылықтарын жан-жақты дамытуға мүмкіндік береді. Мәселен, қазақ тілі мен әдебиетінің тарих пәнімен кіріктірілуі әдеби кейіпкерлердің адамгершілік таңдауын тарихи оқиғалармен байланыстыра талдауға жағдай жасап, оқушыларда әділдік, патриотизм және құрмет сезімдерін қалыптастырады [7]. Ал жаратылыстану, экология және география пәндерінің интеграциясы табиғатты қорғау, экологиялық сана мен қоршаған ортаға жауапкершілікті дамыта отырып, UNESCO [8] ұсынған Тұрақты даму үшін білім беру қағидаттарымен үйлеседі. Математика, информатика және технология пәндерін кіріктіру инженерлік, зертханалық және жобалық жұмыстар арқылы еңбекке құрмет, дәлдік, ұқыптылық пен қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұған қоса, өнер пәндерінің әдебиет және музыкамен байланысы оқушылардың эстетикалық құндылықтарын, адам жанының сұлулығын түсіну қабілетін және шығармашылық мәдениетін дамытады.

Бұл ғылыми жұмыста ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау, теориялық салыстыру әдісі, интегративті оқытудың модельдерін сараптау және мектеп практикасына енгізілген кейстерді талдау сияқты зерттеу әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижесінде пәндерді кіріктірудің адамгершілік тәрбиені дамытуға ықпал ететін бірқатар негізгі факторлары айқындалды. Ең алдымен, әр пәнге құндылықтық сұрақтарды енгізу оқушыны ойлануға және этикалық шешім қабылдауға ынталандырады. Сонымен қатар, экологиялық қорғау, тарихи-әдеби зерттеу немесе STEM жобалары сияқты пәнаралық жобалар жасөспірімдердің жауапкершілік деңгейін арттыратыны байқалды. Шынайы өмірлік жағдайларда білімді қолдану оқушының адамгершілік позициясын нығайтып, оның жеке ұстанымының қалыптасуына әсер етеді. Бұдан бөлек, мұғалімдердің бірлескен әдістемелік жұмысы интегративті сабақтардың сапасын қамтамасыз ететін негізгі шарттардың бірі болып табылады.

Пәндерді кіріктіру нәтижесінде оқушы құндылықты тек теория емес, әрекет барысында меңгереді. Бұл – гуманистік педагогиканың негізгі қағидасы.

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, пәндерді кіріктіру – оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың тиімді, ғылыми негізделген педагогикалық тәсіл. Интеграция оқыту мазмұнының тұтастығын қамтамасыз етеді, білімді өмірмен байланыстырады және тұлғаның рухани-адамгершілік дамуына ықпал етеді.

Мектеп тәжірибесіне енгізу үшін интеграциялық сабақтарды жүйелі түрде жоспарлау, құндылыққа бағытталған тапсырмаларды күшейту, пәнаралық жобаларды дамыту және мұғалімдердің әдістемелік бірлестіктерде бірлесіп жұмыс жасауы ұсынылады.

Интеграциялық сабақ үлгісі

Тақырыбы: *Айналадағы әлемді аялай білейік*

Пәндері: Қазақ тілі, Жаратылыстану, Өнер

Ұзақтығы: 1 күндік кіріктірілген сабақ (45–60 мин × 3 бөлім ретінде қарауға болады)

Құндылықтар: Қамқорлық, жауапкершілік, экологиялық сана

Оқу мақсаттары:

Қазақ тілі:

1. Мәтінді түсініп оқу, негізгі ойды анықтау

2. Пікір білдіру, дәлел келтіру

3. Рефлексиялық эссе жазу

Жаратылыстану:

1. Экологиялық мәселелерді анықтау

2. Ластанудың себеп-салдарын модель арқылы көрсету

3. Табиғатты қорғау жолдарын ұсыну

Өнер:

1. Табиғатты қорғау тақырыбында креативті постер жасау

2. Түстерді, көркемдік элементтерді қолдануды үйрену

Сабақ барысы

I. Ұйымдастыру кезеңі (5 минут). Шаттық шеңбері: «Табиғатқа жылы сөз» (әр оқушы табиғатқа бір жылы сөз айтады). Сабақтың тақырыбы мен мақсаттарын таныстыру.

II. Қазақ тілі бөлімі (15–20 минут). 1. Мәтінмен жұмыс. Мұғалім табиғатты қорғаудың маңызы туралы қысқа мәтін береді. Мысал мәтін: *«Табиғат — біздің тіршілік иесі. Орман — оттегіміз, өзен — суымыз, ауа — болашағымыз. Адамның жауапсыз әрекеттері табиғатты ластайды. Егер біз табиғатты қорғауды бүгін бастамасақ, ертеңгі күніміз бұлыңғыр болуы мүмкін».*

Тапсырмалар: (Мәтінді тізбектей дауыстап оқу. Негізгі ойды анықтау. «Қорғау керек себебі...» деген сөйлемді 3 рет жалғастыру.

Топтық сұрақтар: Табиғаттың адамға қажет 3 пайдасын ата. Адамдардың қандай әрекеттері табиғатқа зиян келтіреді? Осы мәтін саған қандай ой салды?

III. Жаратылыстану бөлімі (20–25 минут). 2. Экологиялық тәжірибе: «Жердің ластану модельдері»

Тәжірибе үшін қажет заттар: Екі мөлдір ыдыс (таза және «ластанған жер» моделі). Тазартылған су. Пластик қалдықтары, қағаз қиындылары. Май (мұнайдың ластануын көрсету үшін). Құм, топырақ

Өткізу кезеңі: Таза экожүйе моделін көрсету (таза су, таза топырақ). Ластанған экожүйе моделін жасау: суға қалдықтар тастау, май тамызу, қағаздар, пластик қосу. Оқушылар салыстырады: Су қай модельде мөлдір? Жануарлар қайда өмір сүре алады? Бұл ластану адамға қалай әсер етеді?

Қорытындылау:

«Біз табиғатқа зиян келтірсек, ол бізге қайтып әсер етеді» деген ой қалыптастыру.

IV. Өнер бөлімі (15–20 минут). 3. Постер жасау: «Табиғатты бірге қорғайық!»

Тапсырма: Әр топ табиғатты қорғау туралы постер жасайды. Постерде болуы тиіс: Қорғау туралы қысқа ұран (мысалы: «Табиғат — ортақ үйіміз!»). Табиғат көрінісі (орман, өзен, жануарлар). Ластаушы факторларды және оларды шешу жолдарын көрсету.

Бағалау критерийлері: Шығармашылық. Мағыналылық. Түсініктілік. Эстетика

V. Рефлексия және эссе (10 минут). 4. Рефлексиялық эссе: «Мен табиғатты неге қорғауым керек?»

Эсседе ескерілетін сұрақтар: Табиғат саған не береді? Табиғатты не үшін қорғау маңызды? Сен қоршаған ортаға қалай көмектесе аласың? Көлемі: 5–7 сөйлем.

VI. Бағалау

- Қазақ тілі бөлімі — мәтінді түсіну және ой айту

- Жаратылыстану — тәжірибе нәтижесін талдау

- Өнер — постер қорғау

- Эссе — жеке пікір мен жауапкершілік деңгейі

VII. Үй тапсырмасы. «Отбасымен бірге табиғатты қорғаудың 5 жолы» деген мини-жоба дайындау. Фото немесе шағын таныстырылым ретінде қорғауға болады.

Бұл сабақ құрылымы оқушылардың алған білімін түсініп, оны әлеуметтік жауапкершілікпен байланыстыруына мүмкіндік береді.

Пәндерді кіріктірудің педагогикалық шарттарына оқу бағдарламаларын тиімді үйлестіру, мұғалімдердің командада жұмыс істеуі, тұлғалық-бағдарлы және құндылыққа негізделген тапсырмаларды қолдану, сондай-ақ жобалық, зерттеушілік, жағдаяттық әдістерді пайдалану және оқушының ішкі уәжін дамыту жатады.

Пәндерді кіріктіру арқылы адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру — қазіргі білім берудің маңызды тренді. Интеграциялық әдістер оқушылардың тек білімін ғана емес, олардың мінез-құлқын, дүниетанымын, әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға ықпал етеді. Бұл тәсіл тұлғаның жан-жақты дамуына, мәдениетті, саналы азамат қалыптастыруға бағытталған тиімді педагогикалық құрал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарты (МЖМБС). — Астана, 2021.

2. Хуторской А.В. Современная дидактика. — СПб.: Питер, 2013.

3. Комаров С.А. Интеграция в образовании: теория и практика. – М., 2010.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1999.
5. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Құндылықтарға негізделген білім беру. Әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2017.
6. Подласый И.П. Педагогика. – М.: Владос, 2013.
7. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2002.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development: Learning Objectives. – Paris, 2015.

Абитова С.М. Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-1к

(Айдарбекова Күлжан Асетовна, п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің цифрлық кеңістікке интеграциялануы жаһандық үрдістердің бірі ретінде қарастырылуда. Бұл өзгерістер әсіресе бастауыш білім беру деңгейінде оқытудың мазмұны мен әдістеріне тікелей ықпал етуде. Цифрлық ресурстардың кеңінен қолданылуы, оның ішінде электрондық оқулықтар, оқу процесінің құрылымын жаңғыртып, оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруге жағдай жасайды. Электрондық оқулықтар дәстүрлі оқу құралдарына қарағанда оқушының қабылдау ерекшеліктеріне бейімделуге, оқу материалын әртүрлі формада ұсынуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оқушының қызығушылығын арттырып, танымдық белсенділікті дамытуға ықпал етеді [1].

Қазақстан Республикасының білім беру саласын цифрландыруға бағытталған стратегиялық құжаттарында білім беру мазмұнын жаңартумен қатар, оқыту сапасын арттыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, оның ішінде электрондық оқулықтарды қолданудың маңыздылығы нақты көрсетілген. Атап айтқанда, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында электрондық білім беру ресурстарын дамыту негізгі басымдықтардың бірі ретінде белгіленген [2]. Сонымен қатар, бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық және физиологиялық даму ерекшеліктері электрондық форматтағы оқу материалдарына қойылатын талаптарды күшейтуді қажет етеді.

Бүгінгі таңда электрондық оқулықтардың мазмұны мен құрылымдық шешімдері әрқашан оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес келе бермейді. Бұл олардың оқу белсенділігіне теріс әсер етуі мүмкін. Осы тұрғыдан алғанда, электрондық оқулықтардың тиімділігін бағалау және олардың көмегімен оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру жолдарын айқындау – ғылыми-педагогикалық тұрғыдан өзекті мәселе болып табылады [3].

Зерттеудің мақсаты – электрондық оқулықтар негізінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттырудың педагогикалық алғышарттарын анықтау және оның тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар әзірлеу. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін келесі міндеттер алға қойылады: оқушылардың танымдық белсенділігінің мазмұны мен құрылымын теориялық тұрғыда талдау; бастауыш мектепке арналған электрондық оқулықтардың дидактикалық және әдістемелік ерекшеліктерін зерттеу; электрондық оқулықтарды оқыту процесінде қолдану тәжірибесіне сараптама жүргізу; оқу белсенділігін арттыруға ықпал ететін педагогикалық әдістер мен технологияларды анықтау.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы – бастауыш білім беру жүйесінде электрондық оқулықтарды тиімді пайдаланудың оқушылардың танымдық белсенділігіне ықпал ету механизмдерін негіздеуде көрініс табады. Бұл зерттеу отандық білім беру кеңістігінде цифрлық ресурстарды педагогикалық тұрғыдан ұтымды қолданудың мүмкіндіктерін кеңейтіп, оқыту сапасын арттыруға бағытталған жаңа тәсілдерді ұсынуға мүмкіндік береді [4].

Қазіргі заманауи білім беру жүйесінің басты ерекшелігі – ақпараттық қоғам талаптарына бейімделуі. Білім мазмұнының жаңаруы, оқыту технологияларының дамуы, оқушының жеке мүмкіндіктеріне бағытталған дифференциалды және тұлғалық-бағдарлы оқытудың күшеюі мұғалімдерден жаңа форматтағы жұмыс түрлерін қолдануды қажет етеді [5]. Әсіресе бастауыш мектеп деңгейі оқушының танымдық белсенділігін қалыптастырудың іргетасы болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты танымдық әрекеті

эмоционалды, көрнекілікке тәуелді, ойынмен тығыз байланысты болып келеді. Сондықтан оқу материалының мазмұны мен формасы олардың қабылдауына ыңғайлы, қызықты және интерактивті түрде ұсынылуы қажет. Осы талаптарды қанағаттандыратын құралдардың бірі – электрондық оқулықтар.

Электрондық оқулықтар – бұл оқу материалын цифрлық, мультимедиялық және интерактивті форматта ұсынатын педагогикалық құрал болып табылады [6]. Электрондық оқулық (е-оқулық) — бұл оқу материалының мазмұнын цифрлық форматта ұсынатын, мультимедиялық және интерактивті компоненттерді қамтитын, оқушы мен мұғалімге оқу процесін икемді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін білім беру құралы. Ол мәтін, сурет, бейне, анимация, аудио және интерактивті тапсырмалар арқылы оқыту мазмұнын әртараптандырып, оқу үдерісін жекелендіруге жағдай жасайды.

Қазақстан Республикасының «Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту тұжырымдамасында» электрондық оқулықтар оқу үрдісінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл ресурстар дәстүрлі оқулықтарға балама ғана емес, сонымен қатар заманауи білім беру технологияларына бейімделген тиімді құрал болып табылады. Электрондық оқулықтардың негізгі сипаттамаларына мыналар жатады: мультимедиялық мазмұн (видео, графика, аудио); гипермәтіндік құрылым және ішкі навигация; өзіндік тексеру және тест тапсырмалары; қолданушының әрекетіне бейімделу мүмкіндігі.

Электрондық оқулықтардың қолданылу аясы кеңейіп келеді. Олар жалпы білім беретін мектептерде, колледждер мен жоғары оқу орындарында, қашықтан оқыту жүйелерінде, инклюзивті білім беру процесінде, оқушылардың өздігінен оқуы мен үй тапсырмаларын орындауда қолданылады [7]. Бұл білім алушыларды жеке оқытуда жаңа ақпарат беруге, сондай-ақ игерілген білім мен біліктерді тесттік бақылауға арналған бағдарламалық құрал. Білім беру жүйесінде электронды оқулықтарды пайдалана отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізуге болады. Электронды оқулықтарды пайдалану барысында білім алушы екі жақты білім алады: біріншісі - пәндік, екіншісі - компьютерлік. Электронды оқулықтарды пайдалану білім алушының өз бетінше шығармашылық жұмыс жасауына, теориялық білімдерін практикамен ұштастыруына мүмкіндік береді.

Электрондық оқулықтар білім беру мазмұнын жаңа форматқа көшіруге ғана емес, оқушыны оқу процесінің белсенді субъектісіне айналдыруға мүмкіндік береді. Олар мәтіндік, графикалық, мультимедиялық және интерактивті элементтерді біріктіріп, оқушының әртүрлі ақпаратты қабылдау арналарына әсер етеді. Бұл бастауыш жастағы балалардың танымдық қызығушылығын арттырып, сабаққа деген ынтасын күшейтеді [8].

Танымдық белсенділік – тұлғаның жаңа ақпаратты қабылдауға, өңдеуге және қолдануға бағытталған ішкі мотивациялық және интеллектуалдық әрекеті. Педагогикалық ғылымда бұл ұғым оқу мотивтерімен, қызығушылықпен, зейінмен, ойлау операцияларымен және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыспен байланысты қарастырылады. Бастауыш жаста танымдық белсенділіктің төмен болуы баланың логикалық, шығармашылық ойлау дағдыларының қалыптасуына кедергі келтіреді. Сондықтан осы кезеңде оқыту құралдары баланың қызығушылығын оятып, белсенді әрекетке шақыруы тиіс. Электрондық оқулықтар осы талаптарға сәйкес келеді, себебі олар оқушының қызығушылық арнасын белсендіреді, материалды қабылдауды жеңілдетеді, интерактивті әрекетке мүмкіндік береді.

Электрондық оқулықтардың артықшылықтары мен шектеулері. Электрондық оқулықтардың бірқатар артықшылықтары бар. Біріншіден, олар икемділік пен қолжетімділікті қамтамасыз етеді – оқушы кез келген уақытта, кез келген жерден оқу материалына қол жеткізе алады. Екіншіден, экологиялық тұрғыдан тиімді, себебі қағаз шығынын азайтады. Үшіншіден, мультимедиялық элементтер арқылы күрделі ұғымдарды көрнекі түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Төртіншіден, оқушының жеке қарқынын ескере отырып, оқу материалын меңгеруге жағдай жасайды. Бесіншіден, интерактивті тапсырмалар тез кері байланыс алуға және өзін-өзі бағалауды дамытуға ықпал етеді.

Алайда электрондық оқулықтардың кейбір шектеулері де бар. Ең алдымен, техникалық қамтамасыз ету мәселесі – барлық оқушыларда заманауи гаджеттер мен интернет қолжетімділігі бола бермейді. Бұл әлеуметтік теңсіздікті тереңдетуі мүмкін [9]. Екіншіден, ұзақ уақыт экран алдында отыру көздің шаршауына, бас ауруына және дене белсенділігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Үшіншіден, мұғалімдер мен оқушылардың цифрлық сауаттылық деңгейі әртүрлі болуы электрондық оқулықтарды тиімді пайдалануға кедергі келтіруі мүмкін. Төртіншіден, дәстүрлі

оқулықпен жұмыс істеу дағдысы әлі де маңызды, себебі қолмен жазу, белгілеу, қайта оралу сияқты іс-әрекеттер танымдық үдерістерді нығайтады.

Электрондық оқулықтарды бағалау критерийлері. Бастауыш мектепке арналған электрондық оқулықтардың сапасын бағалау үшін бірнеше критерий қолданылады. Дидактикалық критерийлер оқу мақсаттарына сәйкестікті, ғылыми дұрыстықты, жүйелілікті, қол жетімділікті, көрнекілікті қамтиды. Әдістемелік критерийлер әдістердің әртүрлілігін, тапсырмалардың деңгейлік дифференциациясын, жеке тәсілдің іске асуын, кері байланыстың болуын қарастырады. Эргономикалық критерийлер экран дизайнының эстетикалық талаптарға сәйкестігін, шрифт өлшемін, түстік шешімдерді, навигацияның ыңғайлылығын, интерфейстің қарапайымдылығын бағалайды. Техникалық критерийлер әртүрлі құрылғыларда жұмыс істеу мүмкіндігін, жүктелу жылдамдығын, бағдарламалық қамтамасыз етудің сенімділігін, деректердің қауіпсіздігін қамтиды. Психологиялық критерийлер оқушының жас ерекшелігіне сәйкестікті, эмоциялық ықпалды, қызығушылықты ояту және ұстап тұру мүмкіндігін ескереді.

Шетелдік тәжірибе және әлемдік үрдістер. Әлемдік тәжірибеде электрондық оқулықтарды қолдану мәселесі кеңінен зерттелуде. Финляндияда электрондық оқулықтар жүйелі түрде енгізіліп, мұғалімдерді арнайы даярлау бағдарламалары жүзеге асырылуда. Оңтүстік Кореяда 2015 жылдан бастап мектептердің көпшілігі толық цифрлық форматқа көшті, бұл оқу нәтижелерінің жоғарылауына ықпал етті. Сингапурда электрондық оқулықтар жасанды интеллект элементтерімен біріктіріліп, әр оқушының жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. Еуропалық елдерде гибриді модель кеңінен таралған – электрондық және дәстүрлі оқулықтар үйлесімді қолданылады [10]. Ресей Федерациясында электрондық білім беру ресурстарының ұлттық платформасы құрылып, барлық пәндер бойынша оқулықтар әзірленді.

Қазақстанда электрондық оқулықтарды енгізу үдерісі жүріп жатыр, алайда кейбір қиындықтар бар: аудандық мектептердің техникалық жабдықталуы жеткіліксіз, мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесі әлі де жетілдіруді қажет етеді, ата-аналар арасында цифрлық білім беруге деген сенім әртүрлі деңгейде. Алайда соңғы жылдары «Bilimland», «Daryn.online», «Orip.kz» сияқты отандық платформалар белсенді дамып, бастауыш сыныптарға арналған сапалы мазмұн ұсынуда.

Электрондық оқулықтарды оқу үдерісіне енгізу бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттырудың негізгі жолдарының бірі болып табылады. Ең алдымен, электрондық ресурстар оқу материалының мазмұнын тартымды етіп көрсететіндіктен, оқушылардың оқу мотивациясы артады. Түрлі-түсті интерфейс, анимациялық көрнекіліктер, дыбыстық сүйемелдеу оқу материалына эмоциялық реңк беріп, сабаққа деген қызығушылықты күшейтеді. Интерактивті тапсырмалар ұзақ мерзімді ойлауды, талдау және салыстыру дағдыларын дамытады. Олар оқушының логикалық ойлауын жетілдіріп, шығармашылық қабілеттерін белсендіреді.

Электрондық оқулықтарды сабақта тиімді пайдалану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты. Мұғалім ең алдымен оқу мақсатына сәйкес электрондық ресурсты дұрыс таңдай білуі қажет, сонымен қатар сабақ құрылымын ақпараттық технологиямен үйлестіріп жоспарлау, оқушыларға ұсынылатын тапсырмалардың деңгейін жас ерекшелігі мен жеке қабілеттеріне қарай реттеу – педагогтың басты міндеттерінің бірі. Электрондық оқулық дәстүрлі оқыту құралдарының орнын баспауы тиіс, керісінше, оларды толықтырып, оқыту үдерісін байыту қажет. Осы себепті мұғалім электрондық оқулықтар мен дәстүрлі әдістердің үйлесімді қолданылуын қамтамасыз етуі керек. Сабақ соңында оқушылардың жұмыс нәтижелерін талдау, кері байланыс орнату, қателермен жұмыс жүргізу сияқты педагогикалық іс-әрекеттер де маңызды. Мұғалімнің бағыттаушы, ұйымдастырушы рөлі электрондық оқулықтардың тиімділігін арттырады.

Электрондық оқулықтарды одан әрі жетілдіру үшін бірнеше бағытты дамыту қажет:

Біріншіден, жасанды интеллект элементтерін енгізу арқылы оқушының жеке оқу траекториясын автоматты түрде құру мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Екіншіден, геймификация элементтерін кеңейту – оқу үдерісін ойын форматында ұйымдастыру арқылы мотивацияны арттыру.

Үшіншіден, виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларын қолдану арқылы иммерсивті оқыту тәжірибесін қамтамасыз ету.

Төртіншіден, инклюзивті білім беруді ескере отырып, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған арнайы функционалды қосу.

Бесіншіден, ата-аналар мен мұғалімдер үшін арнайы модульдер әзірлеу – олар баланың прогресін бақылап, қажетті қолдау көрсете алады.

Мұғалімдерге арналған практикалық ұсыныстар: электрондық оқулықты сабақтың мақсатына сәйкес таңдау; сабақты гибриді форматта жоспарлау – электрондық және дәстүрлі әдістерді үйлесімді қолдану; оқушылардың экран алдында отыру уақытын реттеу – денсаулық нормаларын сақтау; тапсырмаларды деңгейлеп, әр оқушының қабілетіне сәйкес беру; кері байланысты жүйелі түрде жүзеге асыру; ата-аналарды оқу процесіне тарту, олармен ынтымақтастықты нығайту.

Қорытындылай келе, электрондық оқулықтар бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Олар оқу процесін көрнекілікпен, интерактивтілікпен, мультимедиялық элементтермен қамтамасыз ете отырып, оқушылардың қызығушылықтарын оятады, оқу әрекетін белсенді етеді, шығармашылықпен жұмыс істеуге жетелейді. Мұғалім электрондық оқулықтарды тиімді таңдап, мақсатты түрде қолданған жағдайда, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігі айтарлықтай артып, оқу сапасы жоғарылайды. Электрондық оқулықтардың әлеуеті толық ашылуы үшін мемлекеттік қолдау, мектептердің техникалық жабдықталуы, мұғалімдердің біліктілігін арттыру және ата-аналардың қолдауы қажет.

Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту – бұл болашақ ұрпақтың бәсекеге қабілетті, шығармашыл, өз бетінше білім алуға дағдыланған тұлғаларын қалыптастырудың негізгі шарты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Оразақинова Қ. Т., Сейтқазиева Г. Б. Бастауыш мектепте ақпараттық технологияларды қолдану. Оқу құралы. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2021. – 156 б.
2. Қазақстан Республикасының «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.
3. Жұмабаева Ә. Е. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру: Монография. – Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2019. – 184 б.
4. Ахметова Г. К., Нұрғалиева Г. К. Цифрлық білім беру ортасында оқыту әдістемесі. – Қарағанды: «Болашақ-Баспа», 2021. – 198 б.
5. Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы, 2014. – 360 б.
6. Бузаубақова К. Д., Амирова А. С., Маковецкая А. А. Цифрлы педагогика: Оқулық. – Тараз, 2022. – 251 б.
7. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Бастауыш мектепте пәндерді оқытудың инновациялық тәсілдері бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана, 2023. – 80 б.
8. Избасарова А. Б., Қайырбекова А. Қ. Электрондық оқулықтардың дидактикалық мүмкіндіктері // Қазіргі білім беру технологиялары. – 2022. – №3. – 78-85 бб.
9. Мусатаева М. Ш. Білім беруді цифрландыру: мүмкіндіктер мен қиындықтар // Pedagogy and Psychology. – 2023. – №1(54). – 45-52 бб.
10. Педагог дамуының инновациялық траекториясы: теориядан практикаға. Педагог қызметі бойынша облыстық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2020. – 325 б.

Ақшалава Ә.Ж., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2-БОПмӘ-25-1к

(Мухаметжанова А.О., п.ғ.к., бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІН ДАМУДАҒЫ ДИЗАЙН-ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қазақстандық білім беру стандарттары оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыруға басымдық бергенімен, оқытудың дәстүрлі әдістері көбінесе теориялық білімді тексерумен шектеледі, ал практикалық, қолданбалы зерттеу дағдыларының қалыптасуы жеткіліксіз. Дизайн-ойлау бұл олқылықтың орнын толтырады.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы № 348 бұйрығында бастауыш мектептерде зерттеушілік дағдылар мен креативті ойлауды дамыту міндеттерін

нақтылайды, инновациялық әдістерді енгізу – білім сапасын арттырудың маңызды факторы ретінде қаралады.[1]

Сонымен қатар, Қазақстанның 2023-2029 жылдарға арналған білім беруді дамыту тұжырымдамасында атап өтілгендей, білім беру жүйесін заманауи талаптарға сәйкестендіру және 21 ғасырдың дағдыларын дамыту – басты басымдық, ол зерттеушілік және сыни ойлауды үйретуге ерекше назар аударады.[2]

Осы талаптар негізінде, дизайн-ойлау технологиясын бастауыш мектеп оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін дамытудағы тиімді әдіс ретінде енгізу – өзекті міндет болып табылады.

Райхан Аманбайқызы зерттеуінде бастауыш оқу үдерісінде зерттеушіліктің төрт кезеңі – бақылау, сұрақ қою, сынау және қорытынды – ойын формасында ұйымдастырылғанда оқушылардың когнитивтік дамуына елеулі оң әсер ететіні көрсетілген. Автор зерттеушілікті дәстүрлі сабақтарға интеграциялауды ұсынады, бұл оқушылардың белсенділігін арттырып, мәселелерді шешуге қабілеттілігін жетілдіреді. Бұл тәсіл бастауыш сыныпта ғылыми ізденіс пен тәжірибелік дағдыларды қалыптастыруда тиімді.[3]

Мысалы, "Табиғаттағы құбылыстарды бақылау" тақырыбында оқушылар топтарға бөлінеді және әр топ табиғаттағы жапырақтардың сыртқы түрін, түсін және мөлшерін зерттейді. Олар бақылаулардың нәтижелерін сипаттау, гипотезаларды тұжырымдау және оларды топта талқылау арқылы қорытынды жасайды. Бұл процесс ойын кезеңдері түрінде ұйымдастырылған және зерттеу дағдыларын дамытады, осылайша балалардың қызығушылығын арттырады.

Тағы бір мысал-«Құм мұнарасын салу» ойыны. Бұл ойын барысында балалар материалдың беріктігін бақылау, тәжірибе жасау және зерттеу арқылы қорытынды жасайды. Баланың ойын кезіндегі қателігі даму кезеңдерінің бірі ретінде қабылданады және одан әрі жұмыс істеу тәжірибесі ретінде қарастырылады.

Бастауыш білім берушілерді дайындауда ойлау дизайнының 5 кезеңі (эмпатия, анықтау, идеялау, прототиптеу, тестілеу) креативтілік пен стандартты емес ойлауды дамытудағы тиімділігі дәлелденген. Бұл тәсіл ішкі мотивацияны ынталандырып, жаһандық мәселелерді шешуге бағытталған педагогтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді.[3] Осы бес кезең 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте. Дизайн-ойлау технологиямының бес кезеңі

Дизайн-ойлау кезеңі	Зерттеушілік іс-әрекетпен ұштасуы	Дамытатын негізгі зерттеушілік дағды
1.Эмпатия	Зерттеу мәселесінің пайдаланушысын анықтау, деректерді алғашқы жинау.	Бақылау, сұхбат (ауызша деректерді жинау), мәселені өзектендіру.
2. Анықтау	Жинақталған деректер негізінде зерттеу сұрағын (проблеманы) нақты және шектеулі түрде тұжырымдау.	Анализ, мәліметтерді жіктеу, проблеманы құрылымдау.
3. Идеялау	Гипотезалар (шешім нұсқалары) құру. Бұл кезеңде сападан гөрі санға басымдық беріледі.	Шығармашылық ойлау, гипотезалау, синтездеу.
4. Прототиптеу	Гипотезаны тексеруге арналған тәжірибе моделін жасау.	Жобалау, модельдеу, материалды қолдану.
5. Тестілеу	Прототипті практикалық тексеру, нәтижелерді тіркеу және кері байланыс негізінде шешімді қайта қарау.	Деректерді өңдеу, салыстыру, сыни бағалау, рефлексия.

Сондықтан баланың шығармашылық және зерттеу қабілеттерін дамыту үшін осы кезеңдерді жүйелі түрде қолдану қажет. Жобалық ойлауға негізделген педагогикалық процедуралар оқушылардың белсенділігін арттырады, оқуға деген ынтасын арттырады және заманауи білім беру мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан алғанда, дизайн-ойлау зерттеу дағдыларын дамытудың және бастауыш білімге педагогикалық инновацияларды енгізудің маңызды құралы болып табылады.

Қыздығой Мустафакулова өзінің зерттеулерінде дизайн-ойлауды педагогикалық дизайн шеңберінде кіші мектеп оқушыларының зерттеу дағдыларын тиімді дамыту үшін стратегиялық құрал ретінде қарастырады.[4] Менің жеке ойымша, бұл әдіс балалардың сыни және

шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытып қана қоймайды, оларды белгілі бір мәселелерді өз бетінше іздеуге және нақты мәселелерді шешуге ынталандырады. Әр кезең оқушының нақты тәжірибесіне негізделгендіктен, ол білім процесінің мазмұнын байытады және оған заманауи білім беру талаптарына сай өтуіне жол ашады. Сондықтан, дизайн-ойлау әдісін бастауыш мектепте кеңінен енгізу өте жөн деп санаймын.

Дизайн-ойлаудың қайталанатын сипаты оқушыларды қателіктерден қорықпауға және оларды оқу процесінің маңызды бөлігі ретінде қабылдауға үйретеді. Бұл процесс оқушының танымдық қызметін байытып, шығармашылық шешімдер мен инновацияларға ұмтылысын арттырады. Қателіктерді сәтсіздік емес, тәжірибе және даму кезеңі ретінде қарау оқушыларда сенімділік пен тәуекелді қабылдау қабілетін дамытады, бұл қазіргі заманғы білім беру жүйесінде аса қажетті құзырет. Осылайша, дизайн-ойлау әдісі оқушылардың белсенді ізденісін, сыни ойлауын және тұрақты даму құзыретін қалыптастыруға ықпал етеді. [4]

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, өзіне деген сенімділік пен тәуекелге бару қабілетінің жоғарылауымен оқушылар білімді тиімді игеріп, өмірлік қиындықтарды жеңе алады. Бұл қазіргі заманғы талаптарға жауап беретін білім беру жүйесін жетілдірудің маңызды компоненттерінің бірі. Осы себепті мен дизайнды ойлаудың кең таралуы оқу сапасын жақсартады және оқушылардың жан-жақты дамуына үлкен әсер етеді деп санаймын.

Назгүл Ташкенбаева зерттеуінде дизайн-ойлау әдісі оқушылардың шығармашылық ойлауын жүйелі және мақсатты түрде жетілдіруге бағытталғандығы атап көрсетіледі. Оның пайымынша, бұл әдіс оқушылардың өз идеяларын еркін жеткізуіне, сын тұрғысынан ойлау дағдыларын қалыптастыруға және жаңа шешімдерді табудағы икемділігін дамытуға мүмкіндік береді. [5]

Демек, шығармашылық қабілеттер мен сыни ойлаудың тұрақты және мақсатты дамуымен ғана білім беру процесінің сапасы жақсарады, сонымен қатар оқушылардың өзін-өзі дамытуға деген ынтасы артады. Сондықтан білім беру мекемелеріне дизайн-ойлау тәсілін енгізу оқушылардың шығармашылық әлеуетін тиімді ашуға үлкен мүмкіндіктер туғызады.

Дизайн-ойлау тәсілі күрделі әрі анық емес (wicked) мәселелерге ерекше икемділік пен шығармашылық шыңдылуын талап етеді. Ол мәселенің көпқырлығын, өзгермелі сипаттарын ескеріп, қарапайым шешімдерден гөрі аралас және итеративті әдістерді қолдануды ұсынады. Жаңа технологиялар мен цифрлық құралдар дизайн-ойлау процесіне енгізіліп, зерттеушілерге нақты уақыт режимінде эксперимент жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл инновациялар әдістемені заманауи талаптарға сай етіп жаңартып, білім беру мен кәсіби даму салаларында кеңінен қолданылуда. [6]

Дизайн-ойлау тәсілін дамытудағы осы заманауи тенденциялар білім беру жүйесін өзгертіп, оқушылардың зерттеу құзыреттілігін қол жетімді және тиімді дамытудың жаңа деңгейін ашады. Заманауи технологиялық дағдыларды біріктірудің арқасында оқушылардың практикалық тәжірибе жинақтау және шығармашылық шешімдер қабылдау процесі айтарлықтай жақсарады.

Сонымен қатар, білім беру процесіне әдістемелік инновацияларды енгізу оқытушылардың педагогикалық шеберлігін арттырады және оқыту сапасын айтарлықтай арттырады деп санаймын. Осыған байланысты дизайн ойлау технологиясы қазіргі және болашақтағы білім беру қажеттіліктерін қанағаттандырудың тиімді және әмбебап құралы болуы керек.

Зерттеушілік және 4К-дағдылардың синергиясы

Креативтілік: Идеялау кезеңі оқушыларды қалыптасқан шеңберден шығып, жаңа, оригинальды шешімдерді табуға ынталандырады. Бұл бағытта көптеген оқулықтар мен зерттеулер балалардың шығармашылық қабілеттерін арттыруда жобалау және дизайн-ойлау әдістерінің маңыздылығын көрсетеді.

Сыни ойлау: Тестілеу кезеңінде оқушы өз өнімін басқалардың пікірімен салыстырып, сынға алады. Бұл процесс фактілерге сүйенуге және дәлелді аргументтер құруға үйретеді, яғни оқушылардың аналитикалық дағдылары дамиды. Осыған байланысты дизайн-ойлау сыни ойлауды дамытуға өте қолайлы әдіс ретінде танылған.

Коммуникация және ынтымақтастық: Топтық жұмыс және эмпатия кезеңінде сұхбат алу, ортақ шешімге келу — бұл оқушылардың әлеуметтік дағдылары мен зерттеушілік әрекетін ұштастырады. Оқу процесінде командалық ынтымақтастық белсенді іске асады, бұл қазіргі білім беру бағдарламаларында 4К дағдыларының бірі ретінде жоғары бағаланады. [6]

Демек, дизайнерлік дағдылар мен 4К ойлаудың (шығармашылық, сыни талдау, қарым-қатынас және ынтымақтастық) өзара үйлесуі оқушының жалпы қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Қиял мен жаңа идеяларды іздеудің арқасында студенттер өздерінің шығармашылық

қабілеттерін ашады және аналитикалық қабілеттерінің арқасында өз жұмыстарын жан-жақты және объективті бағалай алады. Топта жұмыс істей білу және сенімді қарым-қатынас сізге бірлесіп шешім қабылдауды жеңілдетеді.

Пәнаралық интеграцияны күшейту

Бастауыш мектеп деңгейінде пәнаралық интеграция оқушыларға дизайн жобалары мен ойлау арқылы әртүрлі пәндерді біріктіру арқылы практикалық дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, математика сабақтарында оқушылар сандарды түсінуді және өлшем бірліктерімен қарапайым есептеулер арқылы жұмыс істеуді үйренеді, ал жаратылыстану сабақтарында олар қоршаған орта туралы түсініктерін табиғатты қорғау мәселелерімен негіздейді. Көркем еңбек пен қолөнерде қарапайым прототип жасай отырып, оқушылар шығармашылық және техникалық дағдыларға ие болады. Жобаны таныстыру және тіл және әдебиет сабақтарында талқылау оқушылардың коммуникативтік және сындарлы ойлауын дамытуға бағытталған.

Мұндай пәнаралық тәсіл оқушылардың өз білімдерін біртұтас тұтастыққа біріктіруге, практикалық дағдыларды игеруге және болашақта кәсіби және қоғамдық өмірге қажетті дағдылар жиынтығын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, ол оқушылардың белсенді зерттеу және шығармашылық қызметін қолдайды, бұл оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

Менің ойымша, дизайн-ойлау технологиясының мұндай кешенді интеграциясы оқушылардың зерттеу қызметін көрнекі және қызықты етуге, оларды белсенді және тәуелсіз ойлауға ынталандыруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс балалардың білімін іс жүзінде қолдануға, сондай-ақ топтық жұмыс пен шығармашылық шешім қабылдауға үлкен көмек болады.

Бастауыш мектептегі зерттеу қызметі үшін дизайн-ойлау технологиясының маңыздылығы-бұл тек білімді ғана емес, дағдыларды да қалыптастыруға бағытталған. Бұл технология оқушыларға зерттеу дағдыларын тек теориялық деңгейде ғана емес, сонымен қатар қолданбалы тәжірибе деңгейінде де дамытуға мүмкіндік береді. Оқушылар өз идеяларын белгілі бір өнім (прототип) арқылы жүзеге асырады, бұл оқу процесінің мәнін тереңірек түсінуге ықпал етеді және ішкі сенімділікті арттырады. Сонымен қатар, оқушы өзін проблемаларды шешуші маман ретінде сезінеді.

Бірақ басты кедергілер мұғалімдердің дайындық деңгейінің жеткіліксіздігі, сондай-ақ рейтинг жүйесі мен уақытты тиімді пайдалану мәселелері болды. Зерттеулер көрсеткендей, мұғалімдердің инновацияға дайындығы және оқу бағдарламасындағы уақыт шектеулері дизайн ойлау тәсілін тиімді енгізуге кедергі келтіреді. Бағалау жүйелерінің дәстүрлі формалары оқушылардың оқу үдерісіндегі жетістіктерін емес, көбінесе нәтижесін бағалайтындықтан, зерттеу құзыреттілігін дамытудың өзіндік кемшіліктері бар.

Сонымен қатар, дизайн-ойлау технологиясы оқушылардың белсенділігін арттыруға және күрделі нақты мәселелерді шешуге бағытталған, бұл олардың мотивациясы мен шығармашылық қабілеттерінің дамуына оң әсер етеді. Бұл тәсіл геймификация және жобалық оқыту сияқты инновациялық әдістерді біріктіру арқылы білім беру процесінің сапасын арттыруға көмектеседі.

Нәтижесінде оқушылар зерттеу процесін толық меңгереді, сыни тұрғыдан ойлау мен шығармашылықты дамытады және өзін-өзі іздеудің маңыздылығын түсінеді. Бұл білім беру мақсаттарына жету үшін қажет, өйткені экономика мен қоғам 21 ғасырда жаңа дағдыларды қажет етеді. Сондықтан мектептерде дизайн-ойлау технологиясын кешенді қолдану мұғалімдердің кәсіби деңгейін арттыруға, бағалау жүйесін жаңғыртуға, сондай-ақ білім беру процесін уақытша ұйымдастыруды оңтайландыруға бағытталуы керек.

Дизайн-ойлау технологиясы бастауыш сынып оқушыларының зерттеу қызметін дамытудың ең тиімді инновациялық құралдарының бірі болып табылады. Ол оқушыларға сыни тұрғыдан ойлауды, шығармашылықты, ынтымақтастықты және білімді практикалық қолдануды үйретеді. Қазақстандық білім беру жүйесін жаңғырту дизайн-ойлау технологиясын кеңінен енгізудің стратегиялық маңыздылығын көрсетеді. Бұл технология оқушыларға мәселелерді шешуде белсенді іздеу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде олар нақты өмірде кездесетін күрделі міндеттерді тиімді шешуге және білімдерін нақты іс-әрекетке айналдыруға үйренеді. Сонымен қатар, дизайн ойлау білім беру процесіне инновациялық әдістер мен технологияларды енгізуді ынталандырады, бұл өз кезегінде мектептегі білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді. Бұл тәсіл оқытушылардың кәсіби дамуына да оң әсер етеді, өйткені ол оқушылардың зерттеу құзыреттілігін тиімді дамыту үшін қажетті құралдармен, әдістермен және бағалау жүйелерімен жабдықталған. Осылайша, дизайн-ойлау технологиясын бастауыш мектептің білім беру процесіне жүйелі түрде енгізу заманауи

талаптарға жауап беретін жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін негіз болып табылады.

Ұсыныстар

- Оқытушылардың біліктілігін арттыру мақсатында дизайн-ойлаудың әр кезеңінде зерттеу дағдыларын дамыту үшін міндетті арнайы курстарды енгізу.
- Кешенді бағалау жүйесін әзірлеу, барлық кезеңдерде оқушылардың үлгерімін бағалауға арналған құралдарды жасау.
- Семинарларды ұйымдастыру немесе мектептерде инновациялар енгізу арқылы ресурстармен қамтамасыз ету.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде тіркелді. (2022). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>
2. Қазақстанның 2023-2029 жылдарға арналған білім беруді дамыту тұжырымдамасы. (2023). <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249>
3. Аманбайқызы Р. Болашақ педагогтарда ойлау дизайнын қалыптастыру маңыздылығы. «Инновация, білім, тәжірибе-білім беру жолының векторлары» конференция материалдары. Қостанай: А.Байтұрсынов атындағы ҚОРУ, 2023. <https://dspace.kspi.kz/bitstreams/55d713cf-325b-4050-ab48-429860d36b2e/download>
4. Қыздығой Мустафакулова Абдулгазиева. Бастауыш мектеп оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетін дамыту. Педагогикалық зерттеулер, 2021, №3, 45-53 б.
5. Назгүл Ташкенбаева. Дизайн-ойлау арқылы оқушылардың шығармашылық ойлауын жетілдіру. Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің Вестнигі, 2020, №2(15), 12-20 б.
6. Arounda Agency. What are Wicked Problems? A Design Thinking Perspective. 2025 - <https://arounda.agency/blog/what-are-wicked-problems-a-design-thinking-perspective>

Алпыспаева А.Р., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. М2- ПМНО25р
(Аубакирова К.Ф., к. п. н., ассоциированный профессор кафедры педагогики и методики начального обучения)

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Введение

Современное образование направлено не просто на передачу знаний – его задача шире: сформировать личность, которая умеет осознанно выбирать жизненные ценности и выстраивать ответственное поведение в обществе. Ключевая роль в этом процессе принадлежит учителю. Он выступает не только как источник информации, но и как наставник, влияющий на становление ценностных ориентиров младших школьников.

В условиях глобализации, стремительного технологического прогресса и нарастающих социальных вызовов особенно важно формировать у детей устойчивые моральные и гражданские качества. Первичные ценностные установки закладываются именно в школьной среде – через повседневное общение с учителем, содержание учебных материалов и организацию воспитательной работы. Таким образом, педагог становится главным проводником нравственных, гражданских и культурных норм, влияя на развитие личности ребёнка.

В педагогической науке ценностные ориентации рассматриваются как внутренняя система убеждений, определяющая выбор и поведение человека [1]. Исследования отечественных и зарубежных учёных подчёркивают, что начальный этап обучения является критически важным для формирования основ нравственности и мировоззрения ребёнка [2]. В этот период дети особенно восприимчивы к влиянию значимых взрослых, в первую очередь – учителей.

Цель данного исследования – определить, какое место занимает учитель в процессе формирования ценностных ориентаций учащихся младших классов, какие педагогические методы оказываются наиболее результативными и какие рекомендации могут быть предложены для их успешного использования в учебно-воспитательной практике.

Методы:

Для достижения обозначенной цели был использован комплекс исследовательских методов.

1) Теоретические методы:

- Анализ педагогической литературы – изучены труды отечественных и зарубежных исследователей, посвящённые вопросам нравственного воспитания [3][4].
- Сравнительный анализ – рассмотрены различные модели воспитательной работы, применяемые в образовательных системах разных стран.
- Изучение нормативной документации – проанализированы государственные образовательные стандарты и программы воспитания в начальной школе.

2) Эмпирические методы:

- Анкетирование педагогов и родителей – опрошены 30 учителей и 60 родителей с целью выявить их представления о методах формирования ценностей.
- Педагогическое наблюдение – в течение учебного года анализировалась деятельность учителей начальных классов, направленная на развитие ценностных ориентиров у детей.
- Педагогический эксперимент – проведено тестирование учащихся на начальном и заключительном этапах исследования для оценки эффективности применяемых методик.

3) Статистические методы:

- Обработка количественных данных – результаты анкетирования и тестирования подверглись статистическому анализу.
- Визуализация данных – сведения представлены в виде таблиц, что позволяет наглядно проследить динамику изменений.

Результаты исследования:

В рамках исследования был проведён анализ влияния учителя на формирование ценностных ориентиров у учащихся начальных классов. Были использованы анкетирование, педагогическое наблюдение и эксперимент, что позволило выявить ключевые закономерности образовательного процесса.

1. Анкетирование педагогов и родителей

На первом этапе было опрошено 15 учителей и 30 родителей младших школьников. Целью исследования являлось определение наиболее эффективных педагогических приёмов, способствующих формированию ценностей у детей.

Результаты опроса педагогов представлены в Таблице 1.

Таблица 1. Результаты опроса педагогов

Педагогические методы	Часто используются (%)	Редко используются (%)	Не используются (%)
Личный пример учителя	92	6	2
Беседы о нравственных нормах	85	10	5
Игровые методики	74	20	6
Групповые дискуссии	67	25	8
Проектная деятельность	53	30	17
Использование художественной литературы	80	15	5

Как видно из Таблицы 1, наиболее эффективным методом считается личный пример учителя (92%), а также проведение бесед и использование художественной литературы. Менее востребованными оказались проектные и групповые формы работы.

Опрос родителей подтвердил, что 73% респондентов считают учителя ключевой фигурой в формировании ценностей ребёнка, тогда как 22% полагают, что главный вклад вносит семья.

2. Педагогическое наблюдение

В течение учебного квартала были проведены наблюдения за двумя классами (всего 60 учеников). В ходе анализа оценивалась динамика ценностных ориентиров учащихся в зависимости от применяемых педагогических методов.

Данные педагогического наблюдения представлены в Таблице 2.

Как видно, все показатели продемонстрировали рост, что свидетельствует о высокой эффективности работы учителя в образовательном процессе.

Таблица 2. Результаты педагогического наблюдения

Критерий	До эксперимента (%)	После эксперимента (%)	Изменение (↑)
Уровень дисциплины	54	81	+27
Проявление уважения к одноклассникам	61	85	+24
Ответственность за порученные задания	48	79	+31
Умение работать в группе	57	83	+26
Уровень интереса к нравственным беседам	45	78	+33

3. Педагогический эксперимент

Следующим этапом исследования стал эксперимент, проведённый с участием двух групп: Контрольная группа (КГ) – 30 учеников, для которых применялись традиционные методы обучения.

Экспериментальная группа (ЭГ) – 30 учеников, в работе с которыми использовались интерактивные и проектные методы, направленные на формирование ценностных ориентиров.

По итогам эксперимента оценивалась динамика уровня формирования ценностей у детей по следующим параметрам: уважение к окружающим, ответственность, эмпатия и самоконтроль.

Результаты эксперимента представлены в Таблице 3.

Таблица 3. Результаты педагогического эксперимента

Параметры	До эксперимента (КГ)	После эксперимента (КГ)	До эксперимента (ЭГ)	После эксперимента (ЭГ)	Прирост в ЭГ (↑)
Уважение к окружающим	58	65	57	84	+27
Ответственность	52	60	50	83	+33
Эмпатия	49	55	48	80	+32
Самоконтроль	46	53	47	79	+32

Результаты показали, что в экспериментальной группе уровень ценностных ориентиров возрос значительно сильнее, чем в контрольной. Например, показатель ответственности увеличился на 33% в ЭГ по сравнению с 8% в КГ.

Выводы по результатам исследования:

1) Личный пример учителя является ключевым фактором в формировании ценностей у младших школьников (это подтверждают 92% педагогов).

2) Интерактивные и проектные методы (игры, беседы, групповая работа) способствуют более эффективному усвоению ценностей, чем традиционные формы обучения.

3) Экспериментальные данные показывают, что ценностные ориентиры формируются успешнее, если учитель уделяет особое внимание нравственному воспитанию – разница между ЭГ и КГ в среднем составляет 30%.

Обсуждение результатов

Полученные данные позволяют глубже осознать роль учителя в формировании ценностных ориентиров младших школьников. Анализ результатов показывает, что личность педагога, применяемые образовательные методы и школьная среда оказывают значительное влияние на развитие моральных и социальных установок у детей.

1. Значение личности учителя в формировании ценностей

Одним из ключевых факторов, влияющих на ценностные ориентации учащихся, является личность учителя. Педагог не только передаёт знания, но и служит примером для подражания, формируя у детей такие качества, как уважение, ответственность, трудолюбие и доброжелательность. Исследования показывают, что эмоциональный интеллект учителя напрямую влияет на социальное и эмоциональное развитие детей [5]. Преподаватели с высоким уровнем эмпатии и навыков общения способствуют более успешному усвоению учащимися моральных и этических норм.

2. Влияние методов обучения на формирование ценностных ориентиров

Различные педагогические подходы оказывают разную степень воздействия на формирование ценностей у младших школьников. Результаты исследования подтверждают, что наиболее эффективными являются:

- Игровые методы – развивают социальные навыки и чувство справедливости через взаимодействие.
- Кейс-метод – формирует понимание моральных дилемм и способность принимать самостоятельные решения.
- Проектная деятельность – развивает коллективную ответственность, творческие способности и навыки сотрудничества.
- Диалоговые технологии – учат аргументировать свою точку зрения, уважать мнения других и приходить к общему решению.
- Применение интегрированного подхода, объединяющего различные методы, позволяет более эффективно влиять на процесс формирования ценностных установок.

3. Роль школьной среды и внешних факторов

Школьная среда, поддерживающая образовательный процесс, играет важную роль в формировании моральных установок младших школьников. Важно, чтобы на укрепление положительных ценностей влияли не только учителя, но и руководство школы, родители и сверстники. Современные исследования подчёркивают, что комплексный подход к воспитанию, включающий участие семьи и общества, обеспечивает наиболее устойчивые результаты [6].

4. Влияние социальных и культурных факторов

Ценностные ориентиры младших школьников формируются в широком социально-культурном контексте. В условиях глобализации и быстрого распространения цифровых технологий дети с раннего возраста подвергаются влиянию разнообразных информационных источников. Это требует от учителей более осознанного подхода к воспитанию, включая развитие критического мышления у школьников. Образовательная программа должна учитывать не только традиционные ценности, но и современные вызовы, такие как медиаграмотность, цифровая этика и эмоциональная устойчивость.

5. Гендерные и индивидуальные особенности

Результаты исследования показали, что мальчики и девочки по-разному реагируют на образовательные стратегии. Девочки чаще проявляют эмпатию и склонность к коллективизму, тогда как мальчики стремятся к лидерству и проявляют соревновательные качества. Это требует дифференцированного подхода к обучению, чтобы обеспечить развитие всех учеников с учётом их индивидуальных особенностей.

Таким образом, роль учителя в формировании ценностных ориентиров младших школьников невозможно недооценивать. Педагог не только передаёт знания, но и выступает проводником моральных и социальных норм. Использование современных образовательных методов, создание благоприятной учебной среды и учёт индивидуальных особенностей детей способствуют успешному формированию системы ценностей, которая станет основой их будущей жизни.

Заключение

Формирование ценностных ориентиров у младших школьников представляет собой сложный и многогранный процесс, требующий осознанного и целенаправленного педагогического воздействия. Исследование показало, что ключевую роль в этом процессе играет учитель, который выступает не только источником знаний, но и нравственным наставником для детей.

Учитель является одним из первых взрослых, с которыми ребёнок систематически взаимодействует вне семьи. Ценности, усваиваемые ребёнком, во многом зависят от личности педагога, его модели поведения, мировоззрения и уровня эмоционального интеллекта. Если учитель проявляет уважение, терпимость, доброжелательность и ответственность, эти качества легче формируются у школьников. В то же время, если педагог не осознаёт свою воспитательную функцию или недостаточно подготовлен в этом направлении, его влияние может быть менее эффективным.

Исследование показало, что традиционные формы воспитательной работы, такие как нравственные беседы, постепенно уступают место интерактивным методам, лучше соответствующим возрастным и психологическим особенностям детей. Игровые методы, проектная деятельность, диалоговые технологии и кейс-методы способствуют активному

усвоению моральных принципов через личный опыт ребёнка. Более того, ценностные ориентиры формируются не только на уроках, но и во внеурочной деятельности, в общении со сверстниками, при взаимодействии с родителями и внешней социальной средой.

Хотя учитель играет важную роль в формировании системы ценностей, образовательный процесс не может быть эффективным без участия семьи и общества в целом. Родители, являясь первыми наставниками ребёнка, закладывают основы его мировоззрения. Если школьное воспитание расходится с семейными установками, это может вызвать внутренние противоречия у ребёнка и снизить эффективность образовательного процесса. Поэтому сотрудничество педагогов и родителей, формирование единой системы ценностных ориентиров является важной задачей школы.

В условиях глобализации и активного развития цифровых технологий дети с раннего возраста подвергаются воздействию различных информационных потоков. Интернет, социальные сети, СМИ – всё это может формировать как положительные, так и отрицательные ценности. В этой связи у учителя возникает дополнительная задача – развивать у школьников критическое мышление, умение анализировать информацию и делать осознанный нравственный выбор.

Современный педагог должен быть не только носителем традиционных ценностей, но и наставником, помогающим ребёнку адаптироваться к сложному и быстро меняющемуся миру. Полученные результаты подтверждают, что эффективность образовательного процесса во многом зависит от уровня подготовки учителей. Поэтому особенно важно повышать квалификацию педагогов, внедрять в программы педагогических вузов курсы по методам воспитательной работы, психологии младшего школьного возраста и технологиям формирования ценностных ориентиров.

Список литературы:

1. Аль-Янаи Е. К. Сущность и генезис понятий "ценность", "ценностные ориентации", "ценностное отношение" в педагогике //Мир науки. Педагогика и психология. – 2020. – Т. 8. – №. 4. – С. 1.
2. Джалил Я. И. Проблема формирования нравственных качеств учащихся младшего школьного возраста (аналитический обзор научной литературы) //Ценности и смыслы. – 2023. – №. 6 (88). – С. 145-155.
3. Хожиева М. Ш., Хамраев Б. Т. Нравственное воспитание младших школьников //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 10 (135). – С. 41-45.
4. Накаткова О. И. Духовно-нравственное воспитание школьников в Казахстане: анализ теории и практики //Вестник ПГУ: серия ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ. – 2014. – №2. – С. 135-140.
5. Бочкова М. Н., Мешкова Н. В. Эмоциональный интеллект и социальное взаимодействие: зарубежные исследования //Современная зарубежная психология. – 2018. – Т. 7. – №. 2. – С. 49-59.
6. Мурзалинова А. Ж., Жуманова А. И. Роль семьи в становлении личности детей дошкольного возраста //Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің хабаршысы. – 2015. – № 1 (26). – С. 171.

Алтынова А.Е., Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2 ПМНО25-1(к) тобы
(*Шаушекова Б.К., п.ғ.к., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры*)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі білім беру жүйесі білім алушыны дайын ақпаратты тек қабылдаушы емес, оны талдап, өмірлік тәжірибесіне енгізіп, қолдана алатын тұлға ретінде қалыптастыруды көздейді. Бұл мақсатты жүзеге асыруда білім алушылардың танымдық қызығушылығы басты рөл атқарады. Оның ішінде бастауыш сыныпта оқытылатын «Жаратылыстану» пәнінің тәжірибеге негізделген құрылымын ескерсек, білім алушылардың табиғат заңдылықтары мен қоршаған дүниені түсініп қабылдау мен зерттеуге деген ниетін арттыру аса маңызды.

Дәстүрлі оқыту әдістері біркелкі сипатта болғандықтан, әр білім алушының жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктері, оқу қарқыны ескерілмей, пәнге деген қызығушылықтың төмендеуіне әкеп соғады. Осындай жағдайда жасанды интеллект технологиялары білім беруде

саралау, жекелендіру сонымен қатар интерактивтілік қағидаларын тиімді жүзеге асыратын заманауи құрал ретінде ерекшеленеді. Жасанды интеллект оқу материалдарын білім алушының өз деңгейіне, ерекшелігіне қарай бейімдеп, жіберілген қателерді дер кезінде анықтап түзетуге және оқыту процесін геймификациялау арқылы танымдық қызығушылықты арттырады.

Жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесіне енгізу мәселесі Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатында стратегиялық маңызды бағыт ретінде танылып отыр. Бұл бағыттың басымдылығы бірнеше негізгі нормативтік-құқықтық құжаттарда айқын көрсетілген. Соның ішінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының басты міндеттерінің бірі – білім беру саласын цифрландыру, адами капиталдың сапасын арттыру үшін инновациялық цифрлық шешімдерді қолдану. Демек, жасанды интеллект технологиялары оқу үдерісін жекелендіруге, оқу мазмұнын білім алушының жеке ерекшелігіне қарай бейімдеуге және бастауыш білім беру деңгейінде оқу тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. [1]

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты бастауыш мектепте «Жаратылыстану» пәнінің мақсаты ретінде білім алушылардың танымдық әрекетін дамыту, табиғи құбылыстары мен заңдылықтарын танып білуге қызығушылығын арттыру және ғылыми дүниетанымын қалыптастыруды белгілейді. Жасанды интеллект құралдары – виртуалды модельдер, интерактивті тапсырмалар мен сараланған жаттығулар – осы талаптарды іске асыруды қамтамасыз ететін заманға сай әдістемелік ресурстар болып табылады. [2]

Жасанды интеллект – түсінігі әртүрлі ғылым салаларында әрқилы сипатталады, өйткені оның мазмұны қолданылатын саланың мақсаты мен міндетіне тәуелді. Білім беру жүйесі үшін жасанды интеллекттің мәнін нақтылау – оның оқу үдерісіндегі мүмкіндіктерін ғылыми тұрғыдан негіздеудің маңызды алғышарты.

Стюарт Рассел мен Питер Норвиг «Artificial Intelligence: A Modern Approach» атты еңбегінде жасанды интеллектінің бірнеше бағыттағы түсіндірмелерін келтіреді. Солардың ішінде жиі қолданылатындары: «адам тәрізді әрекет жасайтын жүйе», «рационалды шешім қабылдайтын жүйе». [3]

Ал М.Минскийдің пайымдауынша, жасанды интеллект – машиналарға адамның интеллектуалдық қабілеттерін сипаттайтын әрекеттерді (үйрену, ойлау, талдау, шешім қабылдау) орындауға мүмкіндік беретін құрал. [4]

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект білім алушылардың ақпаратты тек меңгеруін ғана емес, оны олардың танымдық ерекшеліктеріне қарай өңдеп, бейімдеу мүмкіндігімен бағалы. Отандық зерттеушілер Есентаева Б. Ү. және Нуржанова С. А. жасанды интеллектті «адамның когнитивтік қабілеттерін имитациялайтын жүйелер» деп сипаттайды, және олар оны бастауыш сынып оқушыларының оқу үдерісінде жеке-дара оқыту мен қызығушылықты арттыру құралы деп қарастырады. Осы ғылыми көзқарастарға сүйене отырып, жасанды интеллектіге төмендегідей анықтама беруге болады:

Жасанды интеллект – бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекетін талдау негізінде олардың дайындық деңгейі мен қызығушылық ерекшеліктеріне сай бейімделген оқу материалын, жедел кері байланысты және интерактивті оқу ортасын (виртуалды зертханалар, ойын элементтері) ұсынатын ұтымды цифрлық жүйе. [5]

Танымдық қызығушылық – оқушының белгілі бір оқу пәніне немесе танымдық іс-әрекетке бағытталған жеке таңдау мен жағымды эмоционалды қатынасын білдіретін психологиялық құбылыс. Жасанды интеллект оқушылардың табиғи қызығушылығын қолдап қана қоймай, оны тұрақты танымдық сұранысқа айналдыруға ықпал ететін әлді құрал болып табылады. Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың қызығушылығы тұрақсыз болып, көбіне көрнекілікке, ойынға және эмоциялық қабылдауға тәуелді. Сондықтан жаратылыстану пәнін оқытуда мақсатқа жетудің негізгі шарты – оқу материалын тартымды түрде ұсыну және оқушының белсенді қатысуын қамтамасыз ету. Ал жасанды интеллект құралдары бұл мәселеге келесідей психологиялық және педагогикалық механизмдер арқылы әсер етеді:

- *Адаптивтілік*: Л.С. Выготскийдің «жақын арадағы даму аймағы» теориясына сәйкес, оқу тиімділігі үшін берілетін тапсырмалар оқушының қазіргі білім деңгейінен сәл ғана жоғары болуы тиіс. Тым жеңіл тапсырма қызығушылықты төмендетсе, тым күрделі тапсырма оқушының мотивациясын төмендетеді.

- *Визуализация және эмоцияны қабылдау*: күрделі ұғымдар (мысалы, атом құрылысы, судың булануы, жанартаудың атқылауы) бастауыш сынып оқушыларына абстрактілі болып көрінеді. Жасанды интеллект құралдары – VR/AR симуляторлары мен 3D модельдер – осы ұғымдарды көрнекі және сезімдік деңгейде ұсынуға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушы

өсімдіктің фотосинтезін «көре» алады немесе ғарышты виртуалды саяхат арқылы зерттей алады. Бұл процесс оқушының эмоционалды компонентін дамытып, білімді тек ақпарат емес, эмоционалды тәжірибе ретінде есте сақтауға ықпал етеді.

- *Геймификация және жедел кері байланыс*: бастауыш жасындағы оқушылар үшін ойын – негізгі іс-әрекет формасы болып саналады. Жасанды интеллект жүйелері оқу процесіне ұпайлар, виртуалды марапаттар мен рейтингтер енгізу арқылы қызықты ойын элементтерін қосады, бұл оқушының танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, мақсатқа жетуге деген ұмтылысын жігерлендіреді. Сонымен қатар, жасанды интеллект жіберілген қателерге дереу кері байланыс береді. Дәстүрлі сабақта қате тек келесі сабақта немесе бақылау жұмыста анықталса, жасанды интеллект жүйесі оны сол мезетте түсіндіріп, түзетуге қажетті қосымша материал ұсынады. Бұл танымдық ізденістің үздіксіздігін қамтамасыз етіп, оқушының қызығушылығын сақтауға көмектеседі.

Жасанды интеллект технологияларын бастауыш сыныптардағы жаратылыстану пәніне тиімді енгізу үшін жүйелі әдістемелік тәсіл қажет. Бұл кестеде жасанды интеллекттің дидактикалық мүмкіндіктерін толық пайдалану үшін аралас оқыту (Blended Learning) форматына негізделген интеграциялық модель ұсынылады. Мұндай модель дәстүрлі сыныптық оқытуды жасанды интеллект құралдары арқылы ұйымдастырылатын жеке оқу әрекеттерімен үйлестіріп, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Модельдің бірінші компоненті – виртуалды симуляторлар (VR/AR). Оларды сабақтың кіріспе және бекіту кезеңдерінде қолдану арқылы күрделі табиғат құбылыстарын визуалды түрде зерттеуге мүмкіндік беріледі. Мысалы, «Денелердің суда батуы», «Магниттік өріс» сияқты тақырыптар интерактивті 3D модельдер немесе виртуалды шынайылық симуляторлары арқылы көрсетіледі. Бұл тәсіл оқушыларға қауіпсіз ортада гипотезаларды тексеруге, тәжірибелік-ізденістік мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді.

Екінші компонент – адаптивті тестілеу және тапсырма жүйелері, олар үй жұмысы немесе жеке оқу уақытында қолданылады. Мұндай жүйелер тақырыпты меңгеру деңгейін үнемі бақылап, оқушының жеке қателіктерін түзету үшін қосымша материал ұсынады. Нәтижесінде, оқушы қателердің себебін түсініп, білімге деген сенімділігін нығайтады және танымдық қызығушылығы тұрақты дамиды.

Үшінші компонент – ЖИ негізіндегі чатбот-көмекшілер, олар оқушының өз бетінше жұмыс істеуі кезінде жаратылыстану пәні бойынша анықтамалық сұрақтарға лезде жауап береді. Бұл оқушының ізденіс процесінің үздіксіздігін қамтамасыз етеді, танымдық сұранысты қанағаттандыру жылдамдығын арттырады және жеке зерттеу белсенділігін қолдайды.

Кесте 1. Аралас оқыту (Blended Learning) форматына негізделген интеграциялық модель

ЖИ құралы	Интеграциялану кезеңі	Қолдану мақсаты	Танымдық қызығушылыққа әсері
Виртуалды симуляторлар (VR/AR)	Сабақтың кіріспе және бекіту кезеңдері	Күрделі табиғат құбылыстарын (мысалы, «Денелердің суда батуы», «Магниттік өріс») визуалды түрде зерттеу	Тәжірибелік-ізденістік мотивацияны арттыру. Қауіпсіз ортада гипотезаларды тексеру мүмкіндігі
Адаптивті тестілеу/ тапсырма жүйелері	Үй жұмысы, жеке оқу уақыты	Тақырыпты меңгеру деңгейін үнемі бақылау және жеке қателіктерді түзететін қосымша материал беру	Қатенің себебін түсіну арқылы білімге деген сенімділікті нығайту
ЖИ негізіндегі чатбот-көмекшілер	Оқушының өз бетінше жұмыс істеуі	Жаратылыстану бойынша анықтамалық сұрақтарға лезде жауап беру	Танымдық сұранысты қанағаттандырудың жылдамдығы. Ізденіс процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ету.

Бұл интеграциялық модель оқушыны пассивті білім алушыдан белсенді зерттеушіге айналдыруға мүмкіндік береді. Мұғалім жасанды интеллект құралдары арқылы жинақталған деректерді пайдаланып, сабақтың құрылымын тиімді жоспарлап, оқыту процесінің нәтижелілігін арттыра алады.

Мысалы, жаратылыстану сабағында «Ас қорыту жүйесі» тақырыбы – адам ағзасының күрделі физиологиялық үдерістерін қамтитын бөлім. Бастауыш сынып оқушылары үшін бұл материалды түсіндіруде визуалды, интерактивті және мультимедиялық ресурстарды қолдану білім сапасын айтарлықтай арттырады. Осыған орай Mozaweb.com (Mozaik 3D білім беру платформасы) және Gemini (Google жасанды интеллект жүйесі) қызметтерін біріктіре қолдану оқушылардың тақырыпты терең меңгеруіне, зерттеушілік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Mozaweb.com – халықаралық мультимедиялық білім беру платформасы, онда 3D модельдер, симуляциялар және анимациялар жинақталған.

«Ас қорыту жүйесі» тақырыбында Mozaweb.com мүмкіндіктері:

- ас қорыту мүшелерінің 3D моделін толық көрсетеді;
- әр мүшені жеке бөліп көруге болады (ауыз қуысы, өңеш, асқазан, ішектер);
- ас қорыту процесін кезең-кезеңімен анимация арқылы көрсетеді;
- тағамның ағзадағы жолын динамикалық түрде түсіндіреді.

Мұндай визуализация балалардың күрделі физиологиялық үдерісті көзбен көріп, логикалық байланыстарды оңай түсінуіне жағдай жасайды.

Gemini – мәтіндік, визуалды және аналитикалық тапсырмаларды орындауға қабілетті үлкен жасанды интеллект моделі.

Бастауыш сыныпты оқытуда ол:

- оқушылар қойған сұрақтарға жедел әрі жеңіл тілде жауап береді;
- ас қорыту туралы қысқа анықтамалар, түсіндірмелер құрастырады;
- оқушы деңгейіне қарай тапсырмалар түрлендіреді;
- рефлексия және қорытынды мәтіндер құрастыруға көмектеседі.

Gemini сабақта оқушының жеке көмекшісі әрі мұғалімнің әдістемелік ассистенті ретінде жұмыс істей алады.

Сабақты ұйымдастырудың интеграциялық моделі (Mozaweb + Gemini)

1. Кіріспе кезең

Мұғалім Mozaweb платформасынан «Ас қорыту жүйесі (Digestive system)» 3D моделін интерактивті тақтаға шығарады.

Оқушыларға адамның ас қорыту мүшелерінің жалпы көрінісі көрсетіледі.

Gemini арқылы жас ерекшелігіне сай сұрақтар қойылады:

«Тағам біздің денемізге қалай күш береді?»,

«Ас қайда барады?»

Оқушылардың жауаптары талданады;

Gemini қысқаша кіріспе қорытынды шығарып береді.

2. Жаңа білімді түсіндіру

Mozaweb көмегімен:

- ауыз қуысындағы алғашқы өңдеу процесі анимациямен көрсетіледі;
- өңештің қызметі, тағамның асқазанға өту жолы 3D қозғалыспен бейнеленеді;
- асқазан сөлі, ас қорыту ферменттері визуалды түрде түсіндіріледі;
- ащы және тоқ ішектің қызметі, коректік заттардың сіңуі көрсетіледі;
- тағамның қозғалу траекториясын 360° бұрып көруге болады.

1 – сурет. Mozaik3D платформасындағы адамның ас қорыту жүйесінің көрінісі.

Gemini көмегімен:

- оқушылар түсінбеген мүшені сұрап, нақты түсіндірме ала алады;
- мұғалімге үш деңгейлі тапсырмалар жиынтығын автоматты түрде құрастырады;
- «Ас қорыту не үшін қажет?» деген тақырыпқа қысқа мәтін шығара алады.

Осылайша Mozaweb визуалды-қимылдық түсіндіруді орындаса, Gemini мәтіндік және деңгейлік қолдауды қамтамасыз етеді.

3. Практикалық жұмыс

Mozaweb:

- Оқушылар интерактивті тапсырма орындайды;
- ас қорыту мүшелерін дұрыс ретпен орналастыру;
- тағамның қозғалыс жолын белгілеу;
- мүшелерді қызметіне қарай сәйкестендіру.
- Платформа қателерді бірден көрсетеді.

Gemini:

Оқушы сұрақ қоя алады:

«Асқазан не үшін қышқыл бөледі?»

«Ішекте витаминдер қалай сіңеді?»

Gemini қарапайым әрі ғылыми дәл ақпарат береді.

4. Бекіту кезеңі

Mozaweb адаптивті тестілері:

- ас қорыту мүшелерін атау;
- мүшелердің қызметін анықтау;
- кезеңдерді ретпен орналастыру;
- тағамның қозғалыс бағытын көрсету.

Тапсырмалар автоматты түрде күрделенеді.

Gemini адаптивті жаттығулары:

Gemini оқушылардың жіберген қателерін талдайды және жеке ұсыныс береді:

«Сен ащы ішек пен тоқ ішектің қызметін шатастырып тұрсың. Міне қысқаша салыстырмалы кесте...»

5. Қорытынды

Mozaweb 3D моделін қайта көрсетіп, барлық мүшелерді шолу жасайды.

Gemini сабақ соңында оқушыларға шағын рефлексия құрастыруға көмектеседі:

«Мен бүгін білдім...»

«Маған қызық болды...»

Mozaweb.com-ның интерактивті 3D мүмкіндіктерін Gemini жасанды интеллектімен біріктіре қолдану 3-сыныптағы «Ас қорыту жүйесі» тақырыбын оқытудың тиімділігін күшейтеді. Оқу материалы көрнекі, түсінікті, әрі оқушының жас ерекшелігіне бейімделеді. Интеграциялық модель оқушылардың визуалды, логикалық және танымдық дағдыларын дамытады.

Екі платформаның кешенді қолданылуы бастауыш білім беруде ХХІ ғасырдың инновациялық талаптарына толық сай келеді. [6]

Жасанды интеллекттің танымдық қызығушылықты арттырудағы әлеуеті зор болса да, технологияны қолдану кезінде туындайтын педагогикалық қатерлер мен этикалық мәселелерді ескеру қажет. Бұл қатерлер оқушының мотивациясына теріс әсер беріп, танымдық қызығушылықтың тұрақтылығын әлсіретуі мүмкін.

Ізденіс дағдысының төмендеуі: жасанды интеллект жүйелері оқушыларға дайын, толық көрсетілген кері байланыс бергенде, олардың интеллектуалдық компонентіне теріс әсер етуі мүмкін. Оқушы күрделі мәселені өз бетінше шешудің орнына жүйе ұсынған дайын жауапқа сүйенуге бейімделеді. Бұл танымдық күш салуды азайтып, терең ізденіс пен шығармашылық қызығушылықтың дамуын тежейді. Жаратылыстану пәнінде бұл тәжірибенің нәтижесін алдын ала болжауға деген ынтаның төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Деректердің құпиялылығы және сенімнің жоғалуы: жасанды интеллект оқушының әр әрекетін талдап, оның оқу траекториясы туралы деректер жинайды. Егер бұл деректердің құпиялылығы сақталмаса, ата-аналар мен оқушылар тарапынан сенімсіздік туындап, технологияға теріс көзқарас қалыптасуы мүмкін. Сенімнің жоғалуы оқушының жасанды интеллект құралымен жұмыс істеуге деген еріктік қызығушылығын әлсіретеді.

Осы қатерлерді азайту үшін мұғалім жасанды интеллектті тек танымдық қызығушылықты қолдау мақсатында пайдаланып, оны оқытудың негізгі құралы ретінде толық алмастырудан аулақ болуы керек. Жасанды интеллекттің рөлі – білім алушыға ізденіс жолын көрсету, бірақ оның өзін-өзі іздену әрекетін тежемеуі тиіс.

Жасанды интеллект құралдарын бастауыш білім беруге енгізудің тиімділігі тек теориялық сипаттамалармен шектелмей, тәуелсіз ғылыми зерттеулермен де дәлелденген. Халықаралық педагогикалық еңбектер цифрлық технологиялар мен жасанды интеллекттің оқушылардың мотивациясы мен танымдық белсенділігіне тікелей ықпал ететінін көрсетеді.

Біріншіден, жекелендірілген және адаптивті оқыту жасанды интеллект негізіндегі платформалардың басты артықшылығы болып саналады. Бұл бағыттың тиімділігін алғаш ғылыми тұрғыда негіздеген Б. Блум (1984) өзінің әйгілі 2 Sigma Problem жұмысында жеке-дара оқытылған оқушылардың үлгерімі дәстүрлі сыныптағы құрдастарынан орта есеппен 2 стандарттық девиацияға жоғары болатынын дәлелдейді. Бұл нәтиже жекелендірілген оқыту формаларының — соның ішінде жасанды интеллекттің — танымдық қызығушылықты арттыруда маңызды фактор болатынын айқын көрсетеді. Демек, AI жүйелерінің оқушы деңгейіне автоматты бейімделуі оқу қарқынын оңтайландыруға және мотивацияны күшейтуге ықпал етеді.[6]

Екіншіден, геймификация механизмдері жасанды интеллект қолданылатын бастауыш білім беру үдерісінің маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Ли мен Хаммердің (2011) зерттеулері көрсеткендей, ойын элементтерін оқу үдерісіне мақсатты енгізу оқушылардың эмоционалдық қатысуын, зейіннің тұрақтылығын және тапсырмаларды орындауға деген ішкі мотивацияны арттырады. AI технологиялары осы геймификациялық элементтерді автоматты түрде бейімдеп, әр оқушы үшін жеке сценарий құра алады. Соның нәтижесінде оқушының уақыт бойы қызығушылық деңгейі төмендемей, керісінше күрделі ұғымдарды меңгеру тиімділігі жоғарылайды.

Үшіншіден, жасанды интеллектпен біріктірілген VR/AR технологиялары бастауыш оқушылардың экологиялық танымын, эмоциялық тәжірибесін және пәнге деген тұрақты қызығушылығын арттыруда ерекше рөл атқарады. Стэнфорд университетінің профессоры Дж. Бейленсон (2018) VR технологиялары туралы еңбектерінде виртуалды шынайылықтың оқушылардың эмоциялық әсерін күшейтіп, күрделі табиғи құбылыстарды қауіпсіз және тартымды форматта зерттеуге мүмкіндік беретінін атап өтеді. Мысалы, тропикалық орманды, теңіз түбін немесе жанартау құрылымын AI-мен басқарылатын VR ортасында зерттеу оқушының когнитивтік қабылдауын кеңейтіп, пәнге деген ішкі қызығушылықтың тұрақтануына әкеледі.

Қазақстандық ғалымдар да жасанды интеллекттің әлеуетін жоғары бағалайды:

Ақбердиева У.С. өз мақаласында цифрлық технологиялар бастауыш сыныпта оқушылардың танымдық белсенділігі мен оқу мотивациясын арттыруда маңызды рөл атқаратынын атап өтеді. Автордың пікірінше, интерактивті цифрлық құралдар оқу мазмұнын оқушыға көрнекі, түсінікті және жылдам қабылдауға ыңғайлы формада ұсына отырып, оқу әрекетінің динамикасын күшейтеді.

Жүргізілген ғылыми деректердің талдауы жасанды интеллект құралдарын қолданудың танымдық қызығушылыққа оң әсер ететін объективті заңдылық екенін дәлелдейді. Жасанды интеллекттің тиімділігі әсіресе оқытуды жекелеңдіру және интерактивті тәжірибе беру мүмкіндігімен байланысты. Талдау нәтижелері көрсеткендей, жасанды интеллект құралдары оқушыға өзінің оқу қарқынын сақтау, өзіне қызықты және қолжетімді форматта білім алу мүмкіндігін береді, бұл мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартындағы функционалдық сауаттылық пен ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыру талаптарына толық сәйкес келеді. Виртуалды зертханалар (VR/AR), адаптивті тестілеу жүйелері және жасанды интеллект чатбот-көмекшілері күрделі табиғат құбылыстарын зерттеуге қызығушылықты арттырып, оқушылардың ізденіс дағдыларын ерте жастан дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, геймификация элементтері мен жедел кері байланыс оқушының оқу процесіне эмоционалды тартылуын күшейтіп, танымдық белсенділікті тұрақты деңгейде ұстайды.

Дегенмен, жасанды интеллектті қолдану барысында педагогикалық және этикалық қатерлерді ескеру қажет. Бұл – оқушының интеллектуалдық күш салуын төмендететін шамадан тыс бейімделу қаупі және деректердің құпиялылығы мәселелері. Мұғалім жасанды интеллект құралдарын тек қана танымдық қызығушылықты қолдау үшін қолдануы керек, оны толық алмастырудан аулақ болу қажет.

Зерттеудің теориялық құндылығы жасанды интеллект құралдарының оқушылардың танымдық қызығушылығына әсер ететін психологиялық-педагогикалық механизмдерін жүйелендіруде, сонымен қатар бастауыш білім беруге жасанды интеллектті енгізудің ғылыми негізделген әдістемелік моделін ұсынуда көрініс табады. Практикалық құндылығы – интеграциялық модель мен жасанды интеллект арқылы персонализацияланған оқыту әдістемесін бастауыш сынып мұғалімдері сабақта тікелей қолдана алады, бұл оқу процесін жекелеңдіру арқылы Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының талаптарын тиімді орындауға мүмкіндік береді.

Болашақ зерттеулер жасанды интеллект құралдарының ұзақ мерзімді әсерін, оқушылардың академиялық үлгеріміне және танымдық қызығушылықтың тұрақтылығына ықпалын, мұғалімдердің цифрлық және әдістемелік құзыреттілігін арттыру жолдарын, сондай-ақ оқушының деректерін қорғау және қолданудың этикалық нормаларын тереңдетуге бағытталуы тиіс.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект құралдарын бастауыш сыныптағы жаратылыстану сабақтарына енгізу – білім беру процесін инновациялық тұрғыда жетілдірудің сенімді тәсілі болып, оқушының белсенді зерттеуші ретіндегі рөлін қалыптастырады және оның танымдық қызығушылығы мен оқу мотивациясын тұрақты түрде қолдауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Үкіметі. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017. – Ресми жарияланым. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты (МЖМБС). – Астана: ҚР БҒМ, 2020. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669>
3. Russell, S., Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 2010. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781292153971_A27091185/preview-9781292153971_A27091185.pdf
4. Minsky, M. The Society of Mind. – New York: Simon & Schuster, 1985. <https://archive.org/details/marvin-minsky-the-society-of-mind/page/n1/mode/2up>
5. Есентаева Б. Ү., Нуржанова С. А. Possibilities of using artificial intelligence tools in the process of primary education // Pedagogical Series Bulletin. – Алматы: Абылай хан атындағы ҚХКЖӨТУ, 2025. <https://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/view/1970/725>
6. Андриянова Т.А., Беркало В.Н., Жакупова Н.Ш., Кузнецова С.Н., Полежаева А.Н. Жаратылыстану// Жалпы білім беретін 3-сыныбына арналған оқулық. – 1 бөлім. – Астана: «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2018. – 886.(50б.) <https://okulyk.kz/estestvoznanie/57/>

Аманбек Ж.О., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультеті, ДПМНО-25-1к тобы
(*Мухаметжанова А.О., п.э.к., Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры*)

ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ НЕГІЗІ - ДӘСТҮР!

Кез келген мемлекеттің, қоғамның өзіндік ерекшеліктері болады. Ол ерекшеліктер ғасырлар бойы қалыптасып отыратын мемлекеттің мүддесімен, ұлттың тарихымен және өмір сүру тәжірибелерімен тығыз байланысты. Яғни мемлекеттің, оның қоғамының ерекшеліктерін айқындап отыратын ұлттық құндылықтар. Ұлттық құндылықтар болмаса ұлттың мәдениеті, дін мен дәстүр, қоғамдағы тұрақтылықты, рухани тұтастықты айқындап отыратын ұлттық бірегейлік сақталмайды. Бұның барлығы ұрпақ санасында өмір сүретін ұлттық құндылықтар туралы ұғымға тікелей тәуелді. Сондықтан да ұлттық құндылықтар деп мемлекет құрушы ұлттың рухани өмірін, болмысын, мәдениетін жалғастырып, болашағын айқындап отыратын және мемлекет мүддесінің негізін құрайтын, жеке адамды мемлекетімен, ұлттық болмысымен біріктіріп отыратын дүниелерді айтамыз. Ұлттық бірегейлілік санатына дүниетаным, ана тілі, ұлттың ділі, дәстүрі, мәдениеті, діні, ұлттық өнер түрлері, атамекен, осы атамекен жер рухын негіздеп отыратын ата кәсіп түрлері, білім, ғылым және т.б. жатады. Бір сөзбен айтқанда ұлттың табиғи ортасына сай өмір сүрудегі қол жеткізген тәжірибелері мен игіліктерін ұлттық бірегейлілік дейміз. Қазірге дейін қазақ руханиятындағы елдік, ар-намыс, қайырымдылық, жауапкершілік, кішіпейілді болу, төзім, қанағат, мейірімділік сынды ізгі қасиеттер - ұлттық бірегейліктің негізгі тұтқасы. Алаш тұлғаларының ұстанымына айналған бұл құндылықтар арқылы қазақтың отбасында, қоғам өмірінде бірлік, түсінік, төзімділік, қайырымдылық сақталған. Адал еңбекпен күн кешуді мақсат ету - бірегейлікті сақтаудың алғышарты. Ал ұлттық бірегейліктің негізгі белгілері: ұлттық дәстүр, ұлттық тәрбие, діннің таза күйінде сақталуы, тарих, тарихқа құрмет, ұлттық өнер, туысқандық дәстүр, қоғамда, отбасында ұлттық құндылықтардың сақталуы, заман талабына сай икемділік, білімділік, ғылымның мемлекетке тигізер пайдасы бағалау және т.б.

Қазақта «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген керемет мағыналы сөз бар. Бұл аталы сөз ұлтты ұйыстыруға ұлттық бірегейлікке, елдік пен ауызбіршілікке үндейді. Себебі, ұлттық бірегейліктің түп-тамыры әрбір отбасындағы ұлттық дәстүрден бастау алады. Әрине, жаһандану дәуірінде ұлттық болмысты жоғалтпай, бабадан балаға мирас болып жалғасқан ата дәстүрді ұмытпаған абзал.

Ал ұлттық бірегейлік болмаса не болады? Ұлттық бірегейлік болмаса, тұлғалық бірегейлік болмайды. Тұлға болмаса, тарих та болмас еді. Яғни, ғасырлар бойы қалыптасатын мемлекеттің негізгі құндылықтары - дәл осы тұлғалық қасиет пен ұлттық құндылықтан тұрады. Әрбір ұлттың ғасырлар бойы қалыптасқан рухани қазынасы, атадан балаға жалғасқан салт-дәстүрлері осы бірегейліктің негізін құрайды. Сол себепті дәстүрді сақтау - ұлттың тамырын сақтау, ұлттық кодын жоғалтпау деген сөз.

Дәстүр ұлттың дүниетанымын, мінез-құлқын, мәдени нормаларын көрсетеді. Қазақ халқының ұлттық ділі мен болмысы да - осы дәстүрлер арқылы қалыптасқан. Мәселен, үлкенді сыйлау, кішіні аялау, қонақжайлық, бауырмалдық, ізеттілік сияқты асыл қасиеттер ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүр негізінде ұрпақ санасына сіңіп отырған.

Ұлттық дәстүр - тек салт-жоралғылар жиынтығы емес, ол - халқымыздың өмірге көзқарасын, құндылықтар жүйесін, рухани әлемін көрсететін терең мәдени құбылыс.

Дәстүр - өткен мен бүгінді байланыстыратын алтын арқау. Егер халық өз дәстүрінен қол үзсе, ол тарихи жадысынан да алыстайды. Қазақ халқының тарихында сан қилы кезеңдер болды, алайда салт-дәстүр мен наным-сенімдер ұлтты сындарлы замандарда да біріктіріп, қиындықтарды еңсеруге күш берген. Мысалы, Наурыз мерекесі - табиғат пен адам арасындағы үйлесімділікті, жаңару мен тазаруды дәріптейтін көне дәстүр. Бұл мереке халықты бірлікке, мейірімге, татулыққа үндейді. Сол сияқты бесікке салу, тұсаукесер, қыз ұзату, беташар, ерулік беру секілді дәстүрлер ұрпақтың мәдени тәрбие алуына ықпал етеді [1].

Халқымыз тарихта небір қиындықтарды басынан өткізгенімен ұлттық құндылықтарынан қол үзбеген, ұлт руханиятын сақтау арқылы ұлттық бірегейлікті жоғалтпаған. Соның негізінде қазақ руханиятының бойында ұлттық құндылықтар туралы тарихы ұғымдар сақталып отырған.

Қазақ руханиятында ұрпаққа кеңінен насихатталатын игіліктер халықтың бейбіт өмірін, тәуелсіздік, ұлттың өсімі, мәдениеттілік, ақылды, парасатты, білімді және өнерлі болу, осы жолда

жігерлі болу, елдің мүддесін қорғауда жан-жақты болу, дінді таза ұстау, ана тілінді сақтау, дәстүрді, тарихтың тағылымын дәріптеу және т.б.

Қазір кез - келген елдің ықпалды болуына ұлттық брендтің әсері мол. Сондықтан оның танымалдылығын арттыра түсу керек.

Ұлттық бірегейлікті сақтаудың ең тиімді жолдарының бірі - дәстүрді жаңғырту және оны заман талабына бейімдей отырып дамыту. Ұлттық кодты сақтаудың маңызды бағыттары:

- Білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды күшейту;
- Отбасы тәрбиесінде салт-дәстүрді күнделікті өмірге енгізу;
- Ұлттық мерекелерді, жоралғыларды кеңінен насихаттау;
- Мәдени мұраны ғылыми тұрғыда зерттеу және жаңа буынға ұсыну;
- Ұлттық өнерді – музыка, қолөнер, әдебиет пен театрды дамыту[2].

Қазақстанда ұлттық бірегейлікті сақтау мақсатында көптеген шаралар жүзеге асуда: «Мәдени мұра» бағдарламасы, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы, киелі орындарды зерттеу, ұлттық өнерді жаңғырту, этноауылдар, музейлер, тарихи кешендердің ашылуы, ұлттық мерекелердің жаңа форматта өткізілуі. Қазақтың ұлттық өнері, фольклоры, қолөнері әлемге танылып келеді. Домбыра, айтыс, киіз үй мәдениеті, ұлттық тағамдар халықаралық деңгейде қызығушылық тудыруда. Бұл жобалар дәстүрді тек сақтап қана қоймай, оны заманауи мазмұнмен толықтыра түсуде. Дәстүрді сақтау тек мемлекеттік саясаттың міндеті емес, әр отбасына тиесілі борыш. Әсіресе жастардың ұлттық құндылыққа қызығушылығын арттыру - келешек үшін аса маңызды. Өйткені дәстүрдің жалғастырушысы - жаңа ұрпақ [3].

Ұлттық бірегейліктің болашағы - жастар. Ұрпақ жалғастығы үзілмеген жерде ұлттық дәстүр де тірі болады. Сондықтан жастардың бойына ұлттық болмысты сіңіру - ең маңызды міндет.

Қазіргі кезде мектептерде, жоғары оқу орындарында, мәдени орталықтарда ұлттық құндылықтарды дәріптейтін түрлі жобалар іске асырылып жатыр. Ұлттық ойындар фестивалі, қолөнер көрмелері, фольклорлық экспедициялар мен этнографиялық зерттеулер жастарды өз тамырына жақындатып, ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыруда. Бұл бастамалардың барлығы дәстүрдің заман көшінде жойылмай, қайта жаңғырып, қоғам өмірінің белсенді құрамдас бөлігіне айналуына ықпал етеді. Сонымен қатар, цифрлық дәуірде ұлттық дәстүрді сақтаудың жаңа мүмкіндіктері пайда болды. Әлеуметтік желілер, онлайн мұражайлар, ұлттық контентке арналған платформалар дәстүрлерді кең таратуға жол ашып отыр. Заманауи медианың көмегімен жастар ұлттық музыка, халық ертегілері, салт-жоралғылар мен тарихи деректерді оңай таба алады. Бұл - дәстүрді қазіргі заманға бейімдеп, оның өміршендігін арттырудың бір жолы. Дегенмен дәстүрді жаңғырту дегеніміз - оны сол күйінде қайталау емес, оның мәнін жоғалтпай, қазіргі қоғамның сұранысына лайық бейімдеу. Мысалы, ұлттық киімді күнделікті тұрмысқа сай стильде ұсыну, ұлттық тағамдарды заманауи гастрономиямен үйлестіру, дәстүрлі өнерді жаңа форматта көрсету - мұның бәрі дәстүрдің жаңаша тыныс алуына жол ашады. Осылайша дәстүрлер тоқтап қалмай, ұрпақ санасында жаңа мазмұнда өмір сүруін жалғастырады.

Ал осы ұлттық мәдениеттілікті сақтап, жас ұрпаққа жеткізетін басты тұлға - педагог. Әсіресе бастауыш сынып мұғалімі баланың ұлттық құндылықтарға негізделген дүниетанымын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады [4]. Өйткені бастауыш мектеп кезеңі - тұлғаның мінезі, ойлау қабілеті, құндылықтық бағдарлары қалыптасатын ең нәзік әрі маңызды шақ. Осы кезеңде баланың бойына сіңірілген ұлттық тәрбие болашақта оның азаматтық ұстанымына, мәдени деңгейіне, елжандылық қасиетіне тікелей әсер етеді.

Бастауыш сынып мұғалімі тек пәнді үйретуші емес, ол - оқушыны тәрбиелейтін, бағыт-бағдар көрсететін тәлімгер. Мұғалімнің әрбір сөзі, іс-әрекеті, дүниетанымы, адаммен қарым-қатынасы оқушыға үлгі болады. Сондықтан педагог ең алдымен өзі ұлттық құндылықтарды терең меңгеріп, оны оқушыға жеткізудің тиімді жолдарын білуі қажет.

Қазіргі педагогикада ұлттық тәрбиені білім беру процесіне кіріктірудің тиімді әдістері көп. Бастауыш сынып мұғалімдері сабақ барысында халық ауыз әдебиеті үлгілерін, ұлттық ойындарды, мақал-мәтелдерді, салт-дәстүр элементтерін жиі қолданса, бала ұлттық мәдениетті табиғи түрде қабылдайды. Мысалы, математика сабағында қазақтың өлшем бірліктерін қолдану, дүниетану пәнінде халықтық тәрбие туралы түсінік беру, әдебиеттік оқуда халық ертегілерін талдау - мұның бәрі ұлттық дүниетаным қалыптастыруға қызмет етеді.

Сонымен бірге мұғалім оқу-тәрбие процесінде ұлттық құндылықтарды тек теория жүзінде ғана емес, тәжірибелік түрде де меңгертуді ұйымдастырған дұрыс. Мысалы:

- ұлттық ойындар арқылы баланың қимыл-қозғалысын, логикалық ойлауын дамыту;
- ұлттық мерекелер мен салт-жоралғыларға қатысты шағын көріністер ұйымдастыру;
- қолөнер бұйымдарын жасау, ұлттық тағамдар туралы әңгіме өткізу;
- ата-әжелерді шақырып, дәстүр туралы әңгімелер тыңдату [5].

Мұндай әрекеттер оқушының тек білімін ғана емес, ұлттық патриоттық рухын да күшейтеді. Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімі балаларды толерантты, мәдени саналы, өзгеге құрметпен қарайтын тұлға ретінде тәрбиелеуде де ұлттық дәстүрлердің тәрбиелік әлеуетін тиімді пайдаланады. Қазақтың «үлкенге құрмет, кішіге ізет» ұстанымы, бауырмалдық пен қайырымдылық жөніндегі қағидалары - бүгінгі педагогикада өте қажет құндылықтар. Педагогтың жұмысының тағы бір маңызды қыры - ата-анамен байланыс. Мұғалім ұлттық тәрбиенің тек мектепте емес, үйде де жалғасуы керектігін түсіндіре отырып, ата-аналарды да ұлттық құндылықтарды сақтауға жұмылдырады. Осындай жағдайда мұғалім ата-аналарға ұлттық тәрбиенің мәнін түсіндіретін, оларды мектеппен бірге жұмыс істеуге тартатын тұлға болуы тиіс. Бірлескен іс-шаралар, ата-аналарға арналған дәрістер, ұлттық отбасылық құндылықтарды насихаттайтын бағдарламалар - мұғалімнің кәсіби міндеттерінің бірі. Өйткені баланың ұлттық тәрбиесі тек мектепте емес, үйде де жалғасуы қажет.

Ұлттық құндылықтарға тәрбиеленген оқушының бойында адамгершілік, ізгілік, үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, елге деген сүйіспеншілік сияқты қасиеттер қалыптасады. Ол өз ұлтының мәдени мұрасын білетін, ұлттық болмысын қадірлейтін, әрі әлемдік өркениетке ашық, саналы азамат болып өседі [6]. Бұл - педагог еңбегінің нәтижесі, ұлт болашағының кепілі. Мектеп пен отбасының бірлескен еңбегі ғана нәтижелі болмақ.

Бастауыш сынып мұғалімі - ұлттық мәдениеттің жас ұрпаққа аманатшысы, рухани көпірі. Ол ұлттық дәстүрлерді игеріп, оны балаларға дұрыс жеткізе білген сайын, ұлттық бірегейліктің іргесі де беріктене түседі. Сол себепті педагогтың ұлттық тәрбие беруі - ұлттық даму стратегиясының маңызды бөлігі, болашаққа қызмет ететін құндылық [7].

Қорытындылай келе, Ұлттық бірегейлік - ұлтты ұлт ететін рухани күш, ал оның өзегі - ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлер мен мәдени құндылықтар. Дәстүр - халықтың өмір тәжірибесін жинақтаған, ұрпақтан ұрпаққа жалғасатын тәрбиелік әрі мәдени мұра. Ол ұлттың болмысын сақтап, оның тарихи жадын жаңғыртып, рухани тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Алайда ұлттық құндылықтарды жас ұрпаққа сіңірудегі ең жауапты тұлға - педагог, әсіресе бастауыш сынып мұғалімі. Өйткені ұлттық тәрбие ерте жастан басталғанда ғана нәтижелі болады. Ұстаздың ұлттық құндылықтарды оқытудағы кәсіби шеберлігі, этнопедагогикалық білімі, жеке мәдени болмысы оқушының дүниетанымына тікелей әсер етеді. Мұғалім ғана дәстүрді тек танытып қоймай, оны сүйдіре алады, санасына сіңіре алады. Сөйтіп, ұлттық дәстүрді сақтауда және оны болашаққа жеткізуде педагог ең маңызды байланысшы тұлғаға айналады. Ұрпақ бойында ұлттық сана мен рухты қалыптастыру – еліміздің кемел келешегіне қосылған ең үлкен үлес [8].

Дәстүрін құрметтеген ұлт - тамырынан ажырамайды, тарихын жоғалтпайды, болашағына сенімді қадам жасайды. Демек, ұлттық бірегейліктің тірегі де, тұтқасы да - дәстүр. Ал дәстүрді ұлықтау - әрбіріміздің қасиетті парызымыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нәрікбаев А.Ж., *Ұлттық бірегейлік және рухани жаңғыру*. - Алматы: Қазақ университеті, 2019ж - 215б.
2. Табылдиев Б.О., *Қазақ этнопедагогикасы*. - Алматы: Ғылым, 2001ж - 19б.
3. Жарықбаев Қ.Қ., Қалиев С.Д., *Қазақ тәлім-тәрбиесі*, - Алматы: Санат, 1995ж - 165б.
4. Арғынбаев Ж.Х., *Қазақ отбасы*, - Алматы: Қайнар, 1996ж - 115б.
5. Ахметова Ә.О., *Ұлттық тәрбиенің өзекті мәселелері*. - Алматы: Рауан, 2012ж - 143б.
6. Мырзалы С.Д., *Дәстүр және ұлттық тәрбие*. — Алматы: Өркениет, 2016ж – 33б.
7. Култаев А.А., *Адамзаттың мәдени мұралары*. – Электронды ресурс
8. Айтымбетов Н.Ы., *Қазақстанның ұлттық бірегейлігін қалыптастырудағы ұлттық санадағы тарихи мифтердің рөлі*. - Алматы, 2013ж – 17б.

Әбубәкір Аяулым Даулетқызы – Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, ПМНО-23-2к тобы

STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың тек білім көлемін меңгеруін ғана емес, олардың шығармашылық, сын тұрғысынан ойлау, зерттеушілік және практикалық дағдыларын дамытуға бағытталуда. Соңғы жылдары әлемдік педагогикада кең таралған STEAM технологиясы (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әлеуетін ашуда тиімді әдістердің бірі ретінде қарастырылып келеді. STEAM – ғылым мен технологияны өнермен ұштастыра отырып, оқушының ойлау кеңістігін кеңейтетін, әрекет арқылы оқытуды күшейтетін интеграцияланған білім беру моделі.

Бастауыш мектеп кезеңі – баланың қиялы, ойлау қабілеті және шығармашылық белсенділігі тез дамитын ерекше сәт. Сондықтан STEAM жобалары мен тапсырмаларын осы кезеңде енгізу оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына зор ықпал етеді.

STEAM технологиясының мәні және бастауыш білім берудегі рөлі

STEAM технологиясы – ғылым (Science), технология (Technology), инженерия (Engineering), өнер (Art) және математика (Mathematics) пәндерін өзара байланыста оқытуды көздейтін интеграцияланған білім беру моделі. Бұл тәсіл оқушыларды тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, өз бетінше ойлап, зерттеп, тәжірибе жасайтын белсенді тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталған. Мамандардың пікірінше, STEAM оқыту баланың танымдық белсенділігін күшейтіп, логикалық және шығармашылық ойлауын бір мезетте дамытуға мүмкіндік береді [1, 34-б.].

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың негізгі ерекшелігі – олардың табиғи қызығушылығы мен қоршаған әлемді зерттеуге деген ұмтылысы жоғары болуы. STEAM технологиясы осы қасиеттерді тиімді пайдаланып, баланы бақылау, салыстыру, модельдеу, құрастыру және эксперимент жасау сияқты әрекеттермен айналысуға ынталандырады. Бұл процестер оқушының дүниетанымын кеңейтіп қана қоймай, оның ойлау икемділігін, мәселені бірнеше қырынан қарау қабілетін және жаңа шешімдер табуға деген талпынысын арттырады.

STEAM тәсілінің маңызды ерекшелігі – пәндердің бір-бірінен бөлек емес, біртұтас жүйе ретінде ұсынылуы. Мысалы, оқушы белгілі бір табиғи құбылысты зерттей отырып (Science), оны тәжірибеде тексереді (Technology), қарапайым құрылғы құрастырады (Engineering), нәтижені көркем түрде көрсетеді немесе макет жасайды (Art), әрі есептеулер жүргізеді (Mathematics). Осындай кешенді жұмыс барысында бала өз қабілеттерін жан-жақты қолданады және теориялық білімнің өмірде нақты қолданылатынын сезінеді [2, 57-б.].

STEAM технологиясының бастауыш білім берудегі рөлі ерекше. Өйткені дәл осы кезеңде баланың шығармашылық қиялы, логикалық ойлауы мен зерттеушілік дағдылары тез дамиды. Жоба жасау, тәжірибе жүргізу, топпен бірлесіп жұмыс істеу сияқты тапсырмалар оқушының өзіне деген сенімін арттырып, ойлау мәдениетін қалыптастырады. Сонымен қатар STEAM тәсілі баланы қателесуге мүмкіндік беріп, қателікті дамудың бір бөлігі ретінде қабылдауға үйретеді. Бұл баланың батыл шешім қабылдауына, жаңа идея ұсынуына, өзінің жеке көзқарасын қалыптастыруына жағдай жасайды.

STEAM технологиясы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалай дамытады?

STEAM технологиясы бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытудың тиімді педагогикалық моделі ретінде қазіргі білім беру зерттеулерінде кеңінен танылып отыр. Бұл технологияның басты ерекшелігі — оқушыны білімді дайын күйінде қабылдаушы емес, оны өз қолымен құрастырушы, зерттеуші және жаңашыл ойдың иесі ретінде қалыптастыруында. Ғылыми зерттеулер STEAM ортасында жұмыс істейтін балалардың қиялы мен зияткерлік белсенділігі дәстүрлі оқытуға қарағанда анағұрлым жоғары болатынын дәлелдейді [3, 24-б.].

STEAM әдісі шығармашылық қабілетті дамытуға, ең алдымен, оқу әрекетінің практикалық және зерттеушілік сипатқа ие болуы арқылы әсер етеді. Оқушы қолымен құрастырып, модель жасап, тәжірибе жүргізу барысында идеялардың бірнеше нұсқасын қарастырып, олардың ішінен тиімді шешім табуға ұмтылады. Мұндай әрекеттер ойлау икемділігін, қиялдың еркіндігін және болжам жасау қабілетін арттырады. Шығармашылық қабілеттің маңызды компоненті саналатын дивергентті ойлау STEAM жобалары арқылы табиғи түрде қалыптасады.

Сонымен қатар, STEAM технологиясында инженерлік және көркемдік элементтердің бір ортада тоғысуы оқушының эстетикалық сезімін, дүниені бейнелі қабылдау қабілетін және шығармашылық интерпретация жасау дағдыларын дамытады. Мәселен, қарапайым робот құрастыру барысында бала оның механикалық құрылымын ғана емес, сыртқы дизайнын, түс үйлесімін және композициялық шешімін ойластыруға мәжбүр болады. Бұл үдеріс техника мен өнерді біртұтас қабылдауға үйретіп, шығармашылық ойдың кеңеюіне әсер етеді [4, 51-б.].

Топтық STEAM жобалары да шығармашылықты дамытудың қуатты құралы болып табылады. Бірлескен жұмыс барысында балалар идея алмасады, әртүрлі көзқарастарды талдайды және ортақ шешімге келудің тиімді жолдарын іздейді. Мұндай ортада оқушы өзінің бірегей ойларын айтуға, оларды қорғауға және басқалардың пікірін құрметтеуге үйренеді. Бұл қабілеттер шығармашылық коммуникация мәдениетінің негізгі көрсеткіштері саналады.

Оған қоса, STEAM технологиясы оқушыға қателесуге мүмкіндік береді және қателікті оқытудың маңызды бөлігі ретінде қабылдайды. Баланың жасаған жобасы сәтсіз шыққан жағдайда, ол себепті анықтап, өз шешімін қайта қарауға, балама нұсқа ұсынуға тырысады. Осындай әрекеттер тәуелсіз ойлауды қалыптастырады, табандылықты арттырады және жаңа идеялар ұсынуға мотивация береді. Бұл шығармашылық тұлғаға тән қасиеттердің қалыптасуына жағдай жасайды.

Бастауыш сыныпта STEAM технологиясын қолдануы

Бастауыш сыныпта STEAM технологиясын қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың тәжірибе жасауға, ізденуге және шығармашылық тұрғыдан өз ойын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін орта қалыптастырады. Зерттеулер көрсеткендей, бастауыш жастағы балалар нақты әрекет арқылы тез үйренеді, сондықтан STEAM әдістерінің практикалық бағыттылығы олардың оқу мотивациясын күшейтіп, білімді игеру сапасын жақсартады [5, 65-б.].

Мысалы, табиғи құбылыстарды зерттеу жобалары бастауыш мектепте жиі қолданылады. Мұғалім оқушыларға «Өсімдіктің өсуіне не әсер етеді?» деген проблемалық сұрақ қоя отырып, топтарға бөлінген балаларға тәжірибе жүргізуге тапсырма береді. Олар бірнеше күн бойы жарық, су, жылу секілді факторлардың өзгерісін бақылап, өз қорытындыларын шығарады. Бұл процесс ғылым мен технологияны ұштастыруға, зерттеу мәдениетін қалыптастыруға, нәтижені түрлі формада (сызба, сурет, презентация) көрсету арқылы шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Сонымен қатар инженерлік бағыттағы қарапайым жобалар, мысалы, көпір макетін жасау, оқушының техникалық ойлауын және логикалық қабілетін дамытады. Балалар қағаз, қарындаш, пластилин, ағаш таяқшалар сияқты қарапайым материалдарды пайдалана отырып, өз жобасының беріктігін тексереді. Осы әрекеттер барысында олар инженерлік есептерді шешудің алғашқы дағдыларын меңгереді және қателесу арқылы жаңа шешім табуға дағдыланады. Мұндай тапсырмалар оқушыны батыл ойлауға, идеяларын еркін ұсынуға және бір мәселенің бірнеше нұсқасын қарастыруға үйретеді.

Өнер мен ғылымның интеграциясы STEAM-ның тағы бір маңызды қыры болып табылады. Мәселен, жарықтың түстерге бөлінуін зерттегеннен кейін оқушылар спектр негізінде көркем сурет салу жұмыстарын орындауы мүмкін. Бұл тәсіл баланың ғылыми түсінігін бекіте отырып, эстетикалық талғамын дамытады. Мұндай сабақтарда балалар ғылыми білімді шығармашылық интерпретациямен біріктіріп, ғылым мен өнердің ажырамас байланысын сезінеді.

Робототехникамен таныстыру да бастауыш сыныпта кеңінен таралып келеді. Bee-Bot, LEGO Education немесе қарапайым кодтау тапсырмалары арқылы балалар алгоритмдік ойлауды дамытады, бағыт беру, реттеу, қозғалысты жоспарлау дағдыларын меңгереді. Бұл тапсырмалардың ерекшелігі — балалардың жас ерекшелігіне сай жеңіл және ойын формасында ұйымдастырылуы. Мұндай әрекеттер олардың қызығушылығын арттырып, күнделікті сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді.

STEAM жобаларын орындау барысында оқушылардың бірлесіп жұмыс істеуін ұйымдастыру да маңызды. Топтық жобалар әр баланың пікірін білдіруіне, өз идеясын қорғауына, басқа көзқарастарды тыңдап, талқылауына мүмкіндік береді. Ғалымдар мұндай топтық әрекеттің оқушылардың коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуда ерекше рөл атқаратынын атап өтеді [6, 41-б.].

Жалпы алғанда, бастауыш мектепте STEAM технологиясын қолдану мысалдары қолмен әрекет ету, тәжірибе жасау, шығармашылық жобалау және топтық жұмыс секілді оқу үдерісін қызықты әрі нәтижелі ететін тәсілдерге негізделеді. Бұл оқушыға білімді терең түсініп, оны

өмірмен байланыстыруға, сондай-ақ өзінің шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

STEAM технологиясын бастауыш сыныпта тиімді қолдану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне, оқу үдерісін ұйымдастыру шеберлігіне және баланың танымдық белсенділігін басқару қабілетіне тікелей байланысты. Мұғалім дәстүрлі оқытушы рөлінен гөрі оқушылардың зерттеу әрекетін бағыттаушы, оқыту ортасын ұйымдастырушы және шығармашылық идеялардың жүзеге асуына жағдай жасаушы тұлғаға айналады. Қазіргі педагогикада мұғалімнің оқушыға дайын ақпаратты беру емес, оны өздігінен табуға, ойлауға, сұрақ қоюға және шешім қабылдауға жетелеуі маңызды екені ерекше атап өтіледі [7, 52-б.].

STEAM технологиясын қолданатын мұғалім ең алдымен сабақтың практикалық мазмұнын жоспарлауы тиіс. Ол оқу материалының мазмұнын ғылым, техника, өнер, математика элементтерімен ұштастырып, оқушыларға тәжірибе жүргізуге, модель құрастыруға немесе бір мәселені шешуге бағытталған тапсырмалар дайындайды. Мұғалімнің шеберлігі – күрделі процестерді бала деңгейіне бейімдеп, олардың жас ерекшелігіне сәйкес қызықты әрі қолжетімді етуінде. Мысалы, инженерлік тапсырмаларды қарапайым материалдар арқылы орындауды ұйымдастыру немесе ғылыми құбылыстарды ойын түрінде түсіндіру оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады.

Сонымен қатар мұғалім STEAM сабағында оқушылардың шығармашылық белсенділігін ынталандыруға ерекше назар аударады. Ол әр баланың ойын тыңдап, оның идеясын дамытуға көмектеседі, қажет кезде бағыт беріп, бірақ шешімді оқушының өзі табуына мүмкіндік жасайды. Мұндай қолдау оқушының өзіндік пікірін білдіруіне, батыл шешімдер қабылдауына және қателесуден қорықпауына жағдай жасайды. Педагогикалық зерттеулер шығармашылықты дамыту үшін «қауіпсіз орта» (safe environment) құрудың маңыздылығын жиі атап өтеді, яғни бала кез келген идеясын еркін ұсына алатын орта қалыптастыру [8, 118-б.].

Топтық жұмысты ұйымдастыру да мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі. STEAM жобалары көбіне командалық ынтымақтастықты талап етеді, сондықтан мұғалім топтағы рөлдерді дұрыс бөліп, оқушылар арасында өзара сыйластық пен қолдауды қалыптастыруы қажет. Мұғалім топтық талқылауларды бағыттап, балаларды ортақ пікірге келуге, аргумент келтіруге және өз идеяларын дәлелдеуге үйретеді. Бұл оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытып қана қоймай, шығармашылық ойларын да байытады.

Мұғалімнің тағы бір рөлі – сабақ нәтижесін бағалау мен рефлексия ұйымдастыру. STEAM сабақтарында бағалау тек соңғы өнімге ғана емес, оқушының үдерістегі белсенділігіне, шығармашылық идеяларына, ізденісіне, мәселені шешу әдістеріне де негізделуі тиіс. Мұғалім оқушыларға өз жұмысына талдау жасап, келесі жолы ненің жақсы шыққанын, қандай қиындықтар болғанын және оларды қалай жетілдіруге болатынын түсінуге көмектеседі. Бұл рефлексивтік ойлау дағдылары шығармашылық қабілеттің маңызды бөлігін құрайды.

STEAM технологиясы бастауыш білім беруде оқытуды дәстүрлі үлгіден әрекетке негізделген, интеграциялық және шығармашылық бағытқа бұратын тиімді педагогикалық модель болып табылады. Ғылым, технология, инженерия, өнер және математиканы бір ортада тоғыстыру оқушының ойлау көкжиегін кеңейтіп қана қоймай, оның зерттеушілік дағдыларын, логикалық және шығармашылық қабілеттерін табиғи түрде дамытады. Бастауыш жастағы балалардың тәжірибе жасауға құштарлығы мен жаңа білімді ойын арқылы тез игеру қасиеті STEAM ортасында еркін көрініс табады. Мұндай сабақтар оқушының мәселені шешуге деген қызығушылығын арттырып, оның өз идеясын ұсынуға, оны дәлелдеуге және іске асыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Bybee, R. W. STEM Education: Perspectives and Challenges. – Washington : NSTA Press, 2013. – 152 б.
2. Yakman, G. Exploring the STEAM Framework in Early Education. – Seoul : STEAM Institute, 2015. – 98 б.
3. Sousa, D., Pilecki, T. From STEM to STEAM: Using Brain-Compatible Strategies to Integrate the Arts. – California : Corwin Press, 2018. – 210 б.
4. Yakman, G. STEAM Education: Theory and Practice in Early Schooling. – Seoul : STEAM Institute, 2015. – 120 б.
5. Әбдірахманова, Ж. Инновациялық педагогика негіздері. – Алматы : Білім, 2020. – 180 б.
6. Оразбаева, Ф. Бастауыш білім беруде интеграциялық оқыту технологиялары. – Астана : Ұлттық білім академиясы, 2019. – 140 б.

Бекежанова Д.Р., Карагандинский Национальный Исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. ПМНО-22-2(р)
(Скакова А.К., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики школьного обучения)

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ ШКОЛЬНОГО СТРЕССА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Современная школа предъявляет к учащимся всё более высокие требования. Информационные технологии, быстрый темп жизни, большое количество домашних заданий и новой информации создают постоянное психоэмоциональное напряжение. По мнению Г.С. Абрамовой, «стресс стал неотъемлемой частью образовательного процесса, влияя не только на результаты обучения, но и на личностное развитие школьников»[1]. Психологи отмечают, что даже в младших классах всё чаще фиксируются признаки эмоционального выгорания, усталости, тревожности и нарушения сна. Поэтому педагогам важно искать способы профилактики стресса, не требующие дополнительных временных или финансовых затрат. Одним из таких естественных инструментов является урок физической культуры, который способен выполнять как оздоровительную, так и психокоррекционную функцию. Цель данной статьи – изучение влияния физической культуры на снижение уровня стресса у учащихся и определение методических приёмов, способствующих созданию положительного эмоционального фона на уроках.

В последние годы проблема психоэмоционального благополучия школьников в Казахстане привлекает всё большее внимание исследователей и специалистов в области образования и здравоохранения. Согласно данным международного исследования HBSC («Поведение детей школьного возраста в отношении здоровья»), проведённого при поддержке Европейского регионального бюро ВОЗ, уровень субъективного благополучия казахстанских подростков в возрасте 13–15 лет составляет 68–72 балла из 100, что является относительно высоким показателем по сравнению с другими странами[2]. Однако, несмотря на эти общие позитивные показатели специалисты Национального центра общественного здравоохранения Министерства здравоохранения Республики Казахстан отмечают, что с возрастом наблюдается тенденция к снижению психоэмоционального состояния, особенно среди девочек, у которых чаще фиксируются симптомы тревожности, нарушения сна и снижения самооценки. Министерство здравоохранения Республики Казахстан также сообщает, что около 30% подростков регулярно испытывают признаки эмоционального выгорания, включая раздражительность, хроническую усталость и потерю интереса к учебной деятельности[3]. Основными факторами риска называют высокую учебную нагрузку, недостаток двигательной активности и дефицит эмоциональной поддержки со стороны взрослых. Эти данные подчёркивают необходимость системного подхода к профилактике школьного стресса, в том числе через активное использование уроков физической культуры как средства эмоциональной разгрузки и укрепления психического здоровья учащихся.

Проблема школьного стресса рассматривается в трудах многих отечественных психологов и педагогов. Согласно исследованиям Н.В. Филатовой, «продолжительное эмоциональное напряжение приводит к снижению мотивации, повышенной раздражительности и ухудшению концентрации внимания»[4]. Стресс, вызванный учебной деятельностью, отражается и на физическом состоянии - учащиеся быстрее утомляются, снижается иммунитет, появляются головные боли, нарушается сон и аппетит. Особенно уязвимы младшие школьники и подростки, поскольку у них ещё не сформированы устойчивые механизмы саморегуляции, а эмоциональные переживания воспринимаются особенно остро. Как подчёркивает Г.К. Селевко, «в школьной среде стресс часто имеет скрытый характер - внешне ребёнок выполняет требования педагога, но внутренне переживает сильное напряжение»[5]. Современные исследования в области нейropsychологии подтверждают, что хронический стресс у детей может приводить к дисфункции префронтальной коры головного мозга, отвечающей за планирование, внимание и контроль эмоций. Это, в свою очередь, негативно сказывается на учебной мотивации, способности к усвоению материала и формированию устойчивых социальных связей. Кроме того, стрессовые состояния в школьной среде могут способствовать развитию тревожных расстройств, депрессивных симптомов и поведенческих нарушений, особенно при отсутствии своевременной поддержки со стороны взрослых.

В таких условиях педагог должен владеть не только методикой преподавания предмета, но и основами возрастной и педагогической психологии, чтобы своевременно распознать признаки переутомления, эмоционального напряжения или дезадаптации. Важно учитывать индивидуальные особенности учащихся, уровень их стрессоустойчивости, тип темперамента и характер межличностных отношений в классе. Эффективная профилактика школьного стресса требует комплексного подхода, включающего создание благоприятного психологического климата, снижение учебной перегрузки, а также внедрение элементов эмоциональной поддержки в образовательный процесс. Именно уроки физической культуры создают для этого естественные условия, так как двигательная активность сама по себе является мощным инструментом снятия внутреннего напряжения. Физические упражнения способствуют активации нейрофизиологических процессов, улучшают кровообращение, насыщение мозга кислородом, способствуют выработке эндорфинов - нейромедиаторов, повышающих настроение и снижающих уровень тревожности. Таким образом, физическая культура может рассматриваться не только как средство физического развития, но и как важный компонент психолого-педагогической поддержки учащихся, способствующий формированию эмоциональной устойчивости и гармоничного развития личности.

В рамках данной статьи физическая культура рассматривается как эффективное средство эмоциональной разгрузки и психоэмоциональной поддержки обучающихся. Регулярная двигательная активность положительно влияет на психическое состояние человека: активизируется кровообращение, улучшается снабжение мозга кислородом, ускоряется обмен веществ, что способствует выработке эндорфинов - природных антидепрессантов, повышающих настроение.

Как отмечает В.И. Лях, «уроки физической культуры способны выступать естественным средством эмоциональной разрядки, если в их структуре предусмотрены элементы игры, соревновательности и творческой активности» [6]. Даже простые упражнения - бег, прыжки, командные игры - позволяют учащимся «выпустить пар» и избавиться от накопившегося напряжения после сидячих уроков.

Кроме того, физическая культура помогает преодолеть застенчивость, формирует уверенность в себе и позитивное восприятие собственного тела. Это особенно важно в подростковом возрасте, когда самооценка учащегося нередко неустойчива. Как справедливо отмечает Н.В. Филатова, «движение для ребёнка - не просто физиологическая необходимость, а форма эмоционального самовыражения» [4].

Лишение детей активной деятельности или превращение урока физкультуры в формальную обязанность может усилить стресс. Важно учитывать, что физическая активность способствует нормализации уровня кортизола - гормона стресса, избыток которого негативно влияет на когнитивные функции и эмоциональное состояние ребёнка. Регулярные занятия формируют у школьников привычку к саморегуляции через движение, что особенно значимо в условиях постоянной учебной нагрузки. Таким образом, грамотно организованные физкультурные занятия становятся неотъемлемой частью системы поддержки психического здоровья учащихся и важным ресурсом формирования устойчивости к стрессовым факторам школьной среды.

Уроки физической культуры способствуют не только снятию индивидуального стресса, но и укреплению коллектива. Совместные игры, эстафеты и командные задания развивают навыки сотрудничества, чувство ответственности за партнёров и взаимное доверие. Всё это снижает уровень социального напряжения, связанного с межличностными конфликтами, конкуренцией и страхом быть «хуже других». Физическая активность в коллективе помогает детям чувствовать себя частью команды, а значит - нужными и принятыми. Это особенно важно для тех учащихся, которые испытывают трудности в общении или не уверены в себе. Как подчёркивает Г.С. Абрамова, «чувство принадлежности к группе является важным фактором эмоционального благополучия ребёнка» [1]. Когда ребёнок ощущает поддержку со стороны сверстников, снижается уровень тревожности, исчезает страх перед неудачей, появляется желание проявлять инициативу и открыто выражать эмоции. Кроме того, участие в коллективных формах физической активности развивает у учащихся навыки эмпатии, самоконтроля и взаимопомощи. По мнению Г.К. Селевки, «через совместную двигательную деятельность формируется основа для позитивного межличностного взаимодействия и воспитания чувства уважения к другим» [5]. Командные виды спорта, ролевые игры и даже парные упражнения требуют умения слушать партнёра, согласовывать свои действия, помогать, если кто-то отстаёт. Такие ситуации

способствуют развитию социальной зрелости и эмоционального интеллекта - качеств, необходимых не только в школе, но и в дальнейшей жизни.

Педагог должен поощрять инициативу, использовать игровые элементы и часто менять виды деятельности, чтобы сохранять интерес и эмоциональное вовлечение. Особое значение имеет использование музыкального сопровождения. Мелодии с умеренным ритмом и положительным настроением способствуют расслаблению и создают ощущение лёгкости. Можно включать короткие дыхательные или релаксационные паузы в начале и конце урока. Такие элементы не требуют много времени, но дают детям возможность осознанно «отключиться» от мыслей о контрольных и заданиях. Психоземotionalное состояние учащихся на уроках физической культуры напрямую влияет на их восприятие физической активности и результаты обучения. Рассмотрим ключевые методические приёмы, способствующие созданию комфортной эмоциональной атмосферы на занятиях.

Селевко Г.К. описывает совместные игры как один из наиболее эффективных методов для создания положительного эмоционального климата на уроках физической культуры. Они помогают детям почувствовать себя частью группы, развивают кооперативные навыки и способствуют снижению уровня тревожности. Преимущества совместных игр заключаются в снижении стресса через сотрудничество - в таких играх дети взаимодействуют, помогают друг другу, что снижает уровень конкуренции и способствует расслаблению. Ещё одним важным преимуществом совместных игр является стимулирование уверенности в себе - работая в команде, дети меньше фокусируются на собственных ошибках и неудачах. Это помогает сформировать здоровое восприятие процесса, где ошибки воспринимаются как естественная часть обучения[8]. Следует отметить и активное вовлечение всех участников - совместные игры обеспечивают участие каждого ребёнка, что способствует улучшению общего морального состояния группы и повышению её сплоченности.

Примеры совместных игр включают такие игры, как «Пожарные», где один ребёнок играет роль «пожара», а остальные - «пожарных», которые с помощью различных движений (прыжков, бега) пытаются «потушить» огонь. Игра направлена на развитие командного духа и снижает конкуренцию, акцентируя внимание на сотрудничестве. В игре «Колесо дружбы» все дети встают в круг и выполняют различные движения (например, прыжки или упражнения на растяжку), тем самым укрепляя чувство общей цели и взаимопомощи.

Музыка является мощным инструментом для создания нужной атмосферы на занятиях. Пашинская А.К. отмечает, что использование мелодий с умеренным ритмом и положительным настроением способствует формированию расслабленной атмосферы, а также поддерживает эмоциональный комфорт учащихся. Преимущества использования музыки включают успокаивающее воздействие - мелодии с умеренным темпом и мягким звучанием способствуют снижению уровня стресса и тревожности, создавая атмосферу расслабления, уменьшение психоземotionalного напряжения - музыка с позитивным настроением поддерживает эмоциональное равновесие, стимулирует положительные эмоции, что важно для успешного выполнения физической активности[9]. Также следует отметить ритмическое сопровождение - музыка с чётким, но мягким ритмом помогает детям синхронизировать свои движения, улучшая координацию и плавность выполнения упражнений.

Примеры использования музыки включают начало занятия с включением спокойной музыки, чтобы дети могли расслабиться и настроиться на урок. Во время разминки или растяжки музыка с умеренным ритмом помогает создать плавный переход от пассивного состояния к физической активности. В заключительной части урока музыка с успокаивающими мелодиями способствует расслаблению и подготовке детей к завершению занятия с положительным настроением.

Игровая форма организации занятий является эффективным методом, способствующим снижению стресса и созданию непринуждённой атмосферы на уроках физкультуры. Ляудис Е.В. пишет, что игры с элементами соревновательности, но без акцента на победу, способствуют повышению физической активности и эмоционального вовлечения учащихся. Преимущества игровых видов деятельности заключаются в повышении мотивации - игры помогают детям развивать физические качества (выносливость, силу, координацию) без создания давления на результат. Важно, чтобы дети воспринимали игру как процесс, а не как соревнование. В игровых упражнениях дети могут проявить свою фантазию и креативность, что способствует не только физическому, но и эмоциональному развитию. Также игровые виды деятельности позволяют детям сосредоточиться на процессе и взаимодействии, а не на результатах или оценках[10].

Примеры игровых видов деятельности включают игру «Мыши и кошки», где один ребёнок играет роль кошки, а остальные – мышей. Кошка пытается поймать мышей, а те пытаются увернуться. Игра способствует развитию гибкости, скорости и реакции, при этом не акцентируется внимание на победе. В игре «Кубики» на площадке расставляются разноцветные кубики, каждый из которых символизирует определённое действие (например, прыжки или бег). Дети, перемещаясь по площадке, выполняют указанные действия, что помогает развивать координацию и снижает уровень стресса.

Дыхательные упражнения, описанные Белоусовой И.П. также являются важным элементом в методической практике физкультуры, так как они способствуют регулированию эмоционального состояния и снижению уровня стресса. Они позволяют учащимся расслабиться и восстановить силы между интенсивными физическими нагрузками. Преимущества дыхательных упражнений включают снижение уровня тревожности – глубокое и ровное дыхание активирует парасимпатическую нервную систему, что способствует расслаблению и снижению стресса, улучшение физического состояния – дыхательные паузы помогают восстанавливать дыхание и насыщать организм кислородом, что способствует улучшению физической формы, а также фокусировку внимания – дыхательные упражнения помогают детям сосредоточиться на своём теле и дыхании, что способствует снятию внешних раздражителей и снижению уровня тревожности[11].

Примеры дыхательных упражнений включают «Тишина и вдох», где дети сидят на ковриках и сосредотачиваются на дыхании, представляя, как с каждым вдохом они «набирают» энергию, а с каждым выдохом – отпускают усталость. В упражнении «Дыхание как волна» дети представляют, что они – море, и на вдохе «поднимаются» волны, а на выдохе – они «спокойно опускаются». Это упражнение помогает в расслаблении и восстановлении после активных упражнений.

Методические приёмы, направленные на создание положительного эмоционального настроя, играют ключевую роль в физкультурном обучении детей. Совместные игры, использование музыкального сопровождения, игровые виды деятельности и дыхательные паузы позволяют снизить уровень стресса, повысить эмоциональную вовлечённость и улучшить физическое развитие учащихся. Физическая культура занимает особое место в системе образования, так как объединяет физическое и психическое развитие учащегося. Педагог, осознающий психологическую ценность физической активности, способен сделать каждый урок не просто средством тренировки тела, а источником внутреннего равновесия и радости. Как отмечает А.К. Пашинская, «систематическая физическая активность тренирует не только мышцы, но и способность человека сохранять спокойствие в трудных ситуациях» [7].

Эффективность занятий физкультурой во многом определяется личностью педагога и выбранными методическими приёмами. Именно учитель задаёт эмоциональный тон урока, регулирует отношения между учениками и направляет их в русло сотрудничества. Важно создать атмосферу, где ребёнок не боится ошибиться или проиграть, ведь чрезмерный акцент на соревновании и сравнении результатов способен вызвать тревожность и неуверенность. Поддержка каждого ученика формирует доверие и равенство, превращая урок физкультуры в средство укрепления здорового микроклимата в классе. Как отмечает В.И. Лях, «в условиях доброжелательности и взаимного уважения даже слабо подготовленные учащиеся чувствуют уверенность и стремление к развитию» [6].

Для многих детей физическая культура становится пространством успеха: ученик, испытывающий трудности в других предметах, может проявить себя в спортивной игре, почувствовать лидерство или просто ощутить поддержку. Это повышает самооценку и компенсирует стресс, накопленный на уроках. Именно поэтому физкультуру называют «уроком радости движения». По словам Н.В. Филатовой, «положительный опыт взаимодействия в движении переносится на другие сферы жизни ребёнка, повышая его социальную адаптацию и устойчивость к стрессовым ситуациям»[4]. Физическая культура выполняет не только физиологическую и психокоррекционную, но и социально-воспитательную функцию: она развивает коммуникативные навыки, учит воспринимать успех как результат коллективных усилий, укрепляет уверенность и снижает уровень тревожности. По мнению А.К. Пашинской, «физическая культура становится эффективным средством борьбы со стрессом только при условии эмоционально комфортной атмосферы и педагогической поддержки»[7]. Следовательно, роль учителя заключается не только в организации двигательной активности, но и в управлении эмоциональным состоянием группы.

Таким образом, проведенный анализ подтвердил, что уроки физической культуры обладают высоким потенциалом в снижении уровня школьного стресса за счет комплексного воздействия на физиологическое и психоэмоциональное состояние учащихся. Определенные в ходе исследования методические приемы - использование совместных игр, музыкального сопровождения, дыхательных практик и создание атмосферы сотрудничества - являются эффективными инструментами формирования положительного эмоционального фона. Их системное внедрение позволяет трансформировать урок физической культуры из стандартной учебной дисциплины в пространство психологической разгрузки, способствующее не только укреплению телесного здоровья, но и развитию эмоциональной устойчивости младших школьников.

Список литературы:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология, учебник для студентов вузов. - М.: Юрайт, 2014. -463 с.
2. HBSC Kazakhstan National Report 2022. Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Study. – Astana: National Center of Public Health, 2023. – 148 p. URL: https://hls.kz/wp-content/uploads/2023/03/Национальный-отчет-HBSC-Казахстан-2022_010323.pdf
3. Министерство здравоохранения Республики Казахстан. Особенности психического здоровья подростков. <https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm/press/news/details/633694?lang=ru>
4. Филатова Н.В. Психологическое здоровье школьников и пути его сохранения: монография. - СПб.: Просвещение, 2020. -224 с.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учебное пособие. - М.: Народное образование, 2021. -288 с.
6. Лях В.И. Методика преподавания физической культуры в школе : учебное пособие. - М.: Просвещение, 2019. -256 с.
7. Пашинская А.К. Физическая культура как важнейший фактор для профилактики заболеваний и укрепления здоровья, 2022. <https://repo.vsavm.by/bitstream/123456789/20636/1/k-2022-9-2-159-160.pdf>
8. Селевко Г.К. Педагогическая психология. - М.: Высшая школа, 2001. - 320 с.
9. Пашинская А.К. Музыкально-двигательные игры и их роль в развитии детей младшего школьного возраста. - М.: Академический проект, 2009. - 240 с.
10. Ляудис Е.В. Игровая деятельность как основа эмоционально-комфортной образовательной среды. - М.: Академия, 2015. - 150 с.
11. Белоусова И.П. Психофизиологические основы дыхательных упражнений в педагогической практике. - СПб.: Речь, 2012. - 180 с.

Бекқасым А.Б., Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, БОПмЭ-23-1(к).

(Ғылыми жетекші: аға оқытушысы, п.ғ.м. Бакирова И.Д.)

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

XXI ғасыр — ақпараттық-коммуникациялық технологиялар дәуірі. Білім беру жүйесі дәстүрлі әдістерден цифрлық және инновациялық технологияларға белсенді көшіп, оқыту үрдісін жаңарту мен жетілдіруді басты бағыттардың біріне айналдырды. Бастауыш сыныптарда жаңа технологияларды қолдану тек білім беруді қызықты етуге ғана емес, сонымен қатар оқушының танымдық қабілетін, шығармашылық және логикалық ойлау дағдыларын дамытуға да септігін тигізеді. Заманауи технологиялар — интерактивті тақталар, бейне сабақтар, ойын және жобалық әдістер, виртуалды экскурсиялар, цифрлық тренажерлер — сабақ сапасын арттырады.

Осы мақалада мақсат — бастауыш мектепте жаңа технологияларды енгізудің педагогикалық мәнін, олардың артықшылықтары мен қиындықтарын, сондай-ақ оқу процесінде тиімді қолдану жолдарын ғылыми тұрғыдан талдау.

Кілт сөздер: бастауыш сынып, жаңа технологиялар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, оқыту әдістемесі, танымдық қызығушылық, білім сапасы, педагогикалық инновация.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

«Жаңа технологиялар» ұғымы қазіргі білім беру практикасында кең мағынаға ие және оған мультимедиа құралдары, интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, онлайн платформалар, виртуалды зертханалар, ойын-жобалау әдістері, цифрлық ресурстар, мобильді қосымшалар мен білім беру робототехникасы сияқты инновациялық құралдар кіреді. Ғылыми зерттеулерге сәйкес, жаңа технологияларды сабаққа енгізу оқушының танымдық қызығушылығын 20–30% арттырады, сабаққа қатысу белсенділігін жоғарылатады және ақпаратты есте сақтау тиімділігін арттырады. Мысалы, интерактивті тақталар арқылы өткізілген сабақтарда визуалды ақпарат пен қозғалыс үйлесімі оқушының қабылдау қабілетін күшейтеді, ал виртуалды зертханалар арқылы тәжірибелерді орындау қауіпсіз әрі нәтижелі болады.

Педагогикадағы жаңа технологиялар тек ақпарат жеткізу құралы ғана емес, сонымен бірге оқыту процесін интерактивті, көрнекі және шығармашылыққа негізделген етуге жағдай жасайды. Олар оқушының белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, сыныптағы әртүрлі оқу траекторияларын қолдауға жағдай жасайды. Мысалы, бейне сабақтар, ойындар, сандық тренажерлар және жобалық тапсырмалар әр оқушыға өзінің темпі мен қызығушылығына сәйкес білім алу мүмкіндігін береді.

Бастауыш сынып — баланың негізгі оқу дағдыларын, танымдық қабілеттерін, ойлау және сөйлеу дағдыларын дамытатын, дүниетанымын қалыптастыратын кезең. Сонымен қатар, цифрлық ресурстар мен виртуалды тәжірибелер оқушыларға нақты өмірмен байланыс орнатуға, ғылыми фактілерді тәжірибемен ұштастыруға, қоршаған әлемді тереңірек түсінуге жағдай жасайды.

Ғаламдық тәжірибе көрсеткендей, Финляндия, Жапония, Оңтүстік Корея сияқты елдерде бастауыш сынып оқушыларына жаңа технологияларды ерте енгізу оқу нәтижелерін арттырады, сыни ойлауды дамытады және шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді. Мысалы, виртуалды лабораториялық жұмыс арқылы оқушылар табиғи құбылыстарды қауіпсіз түрде зерттеп, өз нәтижелерін визуалды түрде талдай алады, бұл дәстүрлі әдістермен салыстырғанда тиімділігін бірнеше есеге арттырады [1].

Жаңа технологиялардың бастауыш білімдегі артықшылықтары мен қиындықтары

Сонымен, мультимедиялық құралдар, интерактивті тақталар, электронды оқулықтар және онлайн платформалар балалардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, Кембридж университетінің зерттеуінде интерактивті тақтаны қолданған сыныптарда оқушылардың сабаққа қатысу деңгейі дәстүрлі сабақтарға қарағанда 25% жоғары болғаны анықталды. Смарт-оқыту (smart learning) форматындағы сабақтар оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, ынталылық пен белсенділігін арттырады. Оқушылар көрнекі, динамикалық, ойын элементтерімен үйлестірілген тапсырмаларды орындаған кезде ақпаратты жақсы есте сақтап, өздігінен ізденуге бейімделеді.

Жаңа технологиялар күрделі ұғымдарды визуализация, мультимедиа және симуляциялар арқылы жеңіл әрі түсінікті жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе математика, жаратылыстану, шет тілдері және әдебиет пәндерінде тиімді. Мысалы, виртуалды лабораториялар арқылы бастауыш сынып оқушылары физикалық тәжірибелерді қауіпсіз орындауы мүмкін, ал интерактивті математикалық тапсырмалар арқылы сандық және геометриялық ұғымдарды тез меңгереді. Цифрлық платформалар теория мен практиканы ұштастыруға көмектеседі: оқушылар алған білімдерін ойын элементтері арқылы тексереді және тәжірибелік тапсырмаларды орындап бекітеді [2].

Әр оқушының оқу қабілеті, қарқыны және қызығушылығы әртүрлі болғандықтан, жаңа технологиялар оқу процесін жекешелендіруге мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстар әр оқушыға жеке оқу траекториясын құруға, тапсырмаларды деңгейіне қарай беру арқылы білім алу тиімділігін арттырады. Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы бағдарламалар мен қосымшалар, адаптивті тапсырмалар қолданылады. Мысалы, дыбыстық немесе визуалды көмек арқылы оқу қабілеті төмен оқушылардың материалды меңгеруі жеңілдейді, бұл олардың әлеуметтік интеграциясына және сабаққа деген мотивациясына оң әсер етеді.

Жаңа технологиялар тек ақпарат жеткізуші құрал ғана емес, сонымен қатар 21-ғасыр тұлғасын қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушылар цифрлық сауаттылыққа ие болып, ақпаратты іздеу, талдау, сараптау, шешім қабылдау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, шығармашылық тәсілдер, логикалық ойлау, проблемаларды шешу дағдылары, серіктестік және өздігінен жұмыс істеу мүмкіндігі артады. Халықаралық PISA зерттеулері бойынша, интерактивті

платформаларды қолданған сыныптарда оқушылардың сыни ойлау қабілеті дәстүрлі сабақтарға қарағанда 15–20% жоғары көрсеткіш көрсеткен.

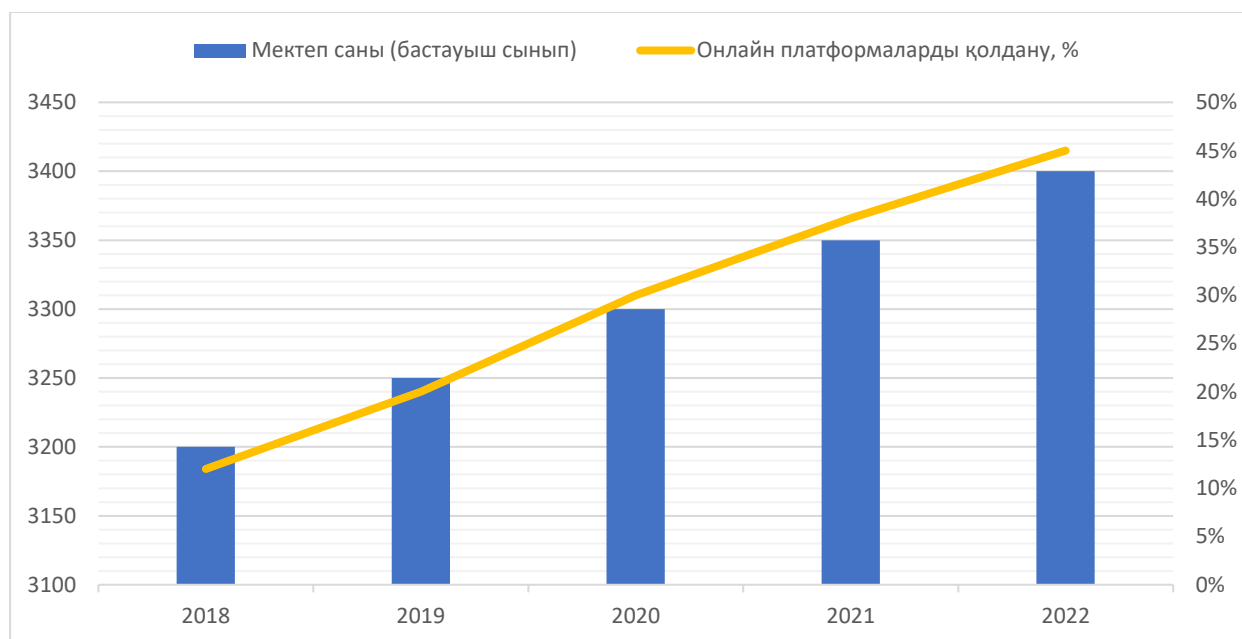
Барлық мектептерде интерактивті тақталар, планшеттер, компьютерлер немесе тұрақты интернет қолжетімді емес. UNESCO-ның 2022 жылғы зерттеуіне сәйкес, дамушы елдерде бастауыш мектептердің шамамен 40–50%-ында цифрлық оқыту құралдары жеткіліксіз немесе мүлдем жоқ. Қазақстандағы кейбір ауылдық аймақтарда интернеттің жылдамдығы мен сенімділігі төмен, бұл онлайн сабақтар мен виртуалды лабораторияларды қолдануға кедергі жасайды.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне байланысты ұзақ уақыт экран алдында отыру, тек визуалды ақпаратқа сүйену оқушының ой-өрісін шектеуі мүмкін. Америкалық психологиялық ассоциацияның зерттеуіне сәйкес, 6–10 жас аралығындағы балалар үшін күнделікті экран алдында өткізілетін уақыт 1–2 сағаттан аспауы тиіс. Тым көп визуалды және интерактивті құрал қолдану баланың зейінін бір бағытқа шоғырландыру қабілетіне әсер етеді, ал бұл оқу мотивациясы мен білімді есте сақтау сапасына кері әсер тигізеді. Сондықтан жаңа технологияларды дәстүрлі әдістермен үйлестіру, баланс сақтау маңызды: тәжірибелік жұмыстар, топтық жобалар, көрнекі құралдар мен ойын элементтері арқылы сабақ өткізу ұсынылады [3].

Кесте-1. Бастауыш сынып мұғалімдерінің жаңа технологияларды қолдануы

Жыл	Мектеп саны (бастауыш сынып)	Интерактивті тақта бар мектептер, %	Электронды оқулықтар қолданатын мұғалімдер, %	Онлайн платформаларды қолдану, %
2018	3200	45%	30%	12%
2019	3250	52%	38%	20%
2020	3300	60%	45%	30%
2021	3350	68%	52%	38%
2022	3400	75%	60%	45%

Дереккөз: ҚР Білім және ғылым министрлігінің статистикалық бюллетендері[4].

Сурет-1. Бастауыш сынып мұғалімдерінің жаңа технологияларды қолдануы

Кестеден көрініп тұрғандай, Қазақстандағы бастауыш сынып мектептерінде жаңа технологияларды қолдану соңғы бес жылда тұрақты түрде өсіп отыр. 2018 жылы интерактивті

тақта бар мектептердің үлесі 45% болса, 2022 жылы 75%-ға жеткен. Электронды оқулықтарды қолданатын мұғалімдердің үлесі 30%-дан 60%-ға дейін артты.

Сондай-ақ, онлайн платформаларды пайдалану 12%-дан 45%-қа дейін өскен. Бұл көрсеткіштер жаңа технологияларды енгізудің кеңейіп келе жатқанын және мұғалімдердің цифрлық құралдарды қолданудағы біліктілігінің артып жатқанын көрсетеді.

Тиімді жаңа технологияларды қолданудың әдістемелік жолдары

Мультимедиялық презентациялар, интерактивті тақталар, аудио-визуалдық материалдар және анимациялар сабақ материалын көрнекі әрі қызықты етеді. Зерттеулерге сәйкес, балалар ақпаратты визуалды түрде қабылдағанда есте сақтау қабілеті 40–50% артады (Eurasia Science, 2021). Мысалы, «Жануарлар әлемі» тақырыбында анимациялық бейнеролик көрсету оқушыларға жануарлардың өмірлік циклін түсінуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, интерактивті тақталар арқылы балалар тапсырмаларды тікелей экранда орындап, кері байланыс алады, бұл оқу мотивациясын арттырады.

Электронды оқулықтар мен онлайн платформалар (мысалы, Google Classroom, Moodle, Kahoot!, Quizlet) оқушыларға дербес жұмыс жасауға, материалды қайталауға, өзіндік бағалау жасауға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе жеке қабілеті әртүрлі, білім алу қарқыны әр балаға тиімді. UNESCO 2022 жылғы зерттеуі бойынша, электронды оқулықтарды қолдану нәтижесінде білім сапасы орта есеппен 20–25% жоғарылаған. Сонымен қатар, онлайн ресурстар арқылы үй тапсырмалары мен жобалық жұмыстар тиімді ұйымдастырылады, оқушылардың ақпаратты іздеу және сыни ойлау дағдылары дамиды.

Ойын және жобалық әдістерді сабаққа енгізу оқушылардың белсенді қатысуын, шығармашылық пен сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді. Заманауи технологиялар — AR/VR, робототехника, STEM-жобалар, виртуалды зертханалар — балаларға теорияны тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, виртуалды зертханалар арқылы физика немесе химия сабақтарында тәжірибелерді қауіпсіз түрде көрсетуге болады, бұл балалар үшін есте қаларлық тәжірибе болып, пәнге деген қызығушылықты арттырады.

Жаңа технологияларды тиімді қолдану мұғалімнің педагогикалық әдістемелік дайындығына, цифрлық сауаттылығына тікелей байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, кәсіби даму курстары мен семинарларға қатысқан мұғалімдер сабақ барысында технологияны тиімді пайдалана алады, жаңа әдістерді енгізуге бейім. Мысалы, Еуропадағы DigCompEdu бағдарламасы мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыруға бағытталған. Сонымен қатар, әдістемелік қолдау — сабақ жоспарларын цифрлық құралдарға бейімдеу, оқушылармен жұмыс кезінде технологияны дұрыс кіріктіру — оқу процесінің тиімділігін арттырады [5].

ҚОРЫТЫНДЫ

Жаңа технологияларды бастауыш сынып білім беру үрдісіне енгізу — білім беру сапасын көтеруге, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға, оқу процесін жандандыруға, 21-ғасыр дағдыларын дамытуға ықпал ететін тиімді әрі қажетті бағыт. Интерактивті құралдар, мультимедиа, электронды оқулықтар, онлайн платформалар, ойын-жобалар — бәрі білім беру үдерісін дәстүрлі форматтан цифрлық, заманауи форматқа көшіруге мүмкіндік береді.

Алайда, тек құралдарды қолдану жеткіліксіз: мұғалімдердің кәсіби даярлығы, инфрақұрылымның қолжетімділігі, әдістемелік қолдау — басты шарттар. Ал егер осы талаптар орындалса — жаңа технологиялар бастауыш білім берудің сапалы әрі бәсекеге қабілетті болуына, оқушылардың жан-жақты дамуына, олардың болашаққа дайын болуына үлкен үлес қосады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Бастауыш сынып білім беру үрдісінде жаңа технологияларды қолдану»: әдістемелік материалдар жинағы. — Электронды дереккөз. — URL: https://ust.kz/word/bastayys_synyp_bilim_beru_urdisinde_janga_tehnologiyalardy_qoldany-386799.html?utm_source
2. Menzhanova D. Innovative technologies in primary school education // Eurasian Science Review. — Электронды дереккөз. — URL: https://eurasia-science.org/index.php/pub/article/view/204?utm_source
3. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды орта мектеп білім беру жүйесінде оқытуда жаңа педагогикалық технологияларды қолдану [Электронды ресурс] // Web-journal.ru. — URL: https://web-journal.ru/index.php/journal/article/view/3977?utm_source
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Статистикалық бюллетеньдер / ҚР Білім және ғылым министрлігі. — Электронды дереккөз. — 2022.

Гамидова М.Н., Карагандинский Национальный академик Е.А.Букетова, Исследовательский университет имени педагогический факультет, гр. ПиМНО-22-2(р)
(Скакова А.К., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики школьного обучения)

ВЛИЯНИЕ ГАДЖЕТОВ НА УРОВЕНЬ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: КАК ПРЕОДОЛЕТЬ МАЛОПОДВИЖНЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ

В современном мире гаджеты (смартфоны, планшеты, игровые консоли) стали неотъемлемой частью жизни детей, включая младших школьников (6-11 лет). Дети в этом возрасте проводят в среднем от 2 до 4 часов в день перед экранами, включая время на учебу и развлечения. Это способствует развитию малоподвижного образа жизни, или гиподинамии, которая негативно влияет на физическое и психическое здоровье, а также на социальное развитие. Для младших школьников, находящихся на этапе формирования двигательных навыков и привычек, эта проблема особенно актуальна. В статье рассмотрено влияние гаджетов на физическую активность младших школьников, выявляет связанные с этим риски и предлагает практические решения для преодоления малоподвижного образа жизни.

Негативное влияние использования гаджетов на уровень физической активности. Гаджеты, несмотря на их образовательный и развлекательный потенциал, сокращают время, которое младшие школьники посвящают физической активности. Исследования показывают, что чрезмерное экранное время связано с несколькими негативными последствиями:

1. Физическое здоровье

Длительное пребывание в статичной позе приводит к нарушениям осанки, снижению мышечного тонуса и ухудшению зрения. По исследования (Влияние экранного времени на систему кровообращения у детей и подростков), у детей, проводящих более 3 часов в день с гаджетами, наблюдаются ранние признаки сердечно-сосудистых проблем, включая повышенное артериальное давление. Гиподинамия способствует росту детского, это недостаток физической активности. У детей она может приводить к снижению энергозатрат, нарушению обмена веществ, повышению аппетита и формированию неправильных пищевых привычек, накоплению лишнего жира в организме [1].

2. Психическое здоровье и социализация

Чрезмерное использование гаджетов снижает мотивацию к активным играм, которые необходимы для развития социальных навыков. Младшие школьники, увлеченные играми или социальными сетями, реже участвуют в командных видах спорта, что ограничивает развитие навыков общения и сотрудничества. Постоянное взаимодействие с экранами может вызывать стресс и тревожность, особенно если дети сталкиваются с перегрузкой информацией или кибербуллингом.

3. Снижение двигательной активности

Младший школьный возраст - ключевой период для формирования координации, гибкости и выносливости. Гаджеты отвлекают от подвижных игр, которые традиционно были основой физического развития детей 6-11 лет. Доступность цифровых устройств усиливают проблему: дети предпочитают виртуальные игры прогулкам или спортивным занятиям на улице.

4. Вред для зрения и осанки

Часы, проведенные за экраном смартфона, компьютера или планшета, увеличивают нагрузку на глаза, что может привести к ухудшению зрения. Долгие часы, просиженные в неудобной позе влияют на осанку и может вызвать боли в шее и спине. Для профилактики рекомендуется делать регулярные перерывы, выполнять простые упражнения для глаз и следить за правильной позой.

5. Нарушение сна

Синий свет от экранов тормозит выработку гормона сна мелатонина, что мешает засыпанию и снижает качество сна. Недостаток сна приводит к снижению концентрации,

раздражительности и усталости. Специалисты рекомендуют выключать гаджеты минимум за час до сна и установить четкий режим [2].

Эти факторы подчеркивают необходимость поиска эффективных решений, которые позволят сбалансировать использование гаджетов и физическую активность.

Исследования подтверждают, что дети, чрезмерно увлекающиеся гаджетами хуже учатся. У них ухудшается внимание, не могут сосредоточиться, постоянно отвлекаются. Могут возникать проблемы с памятью, воображением, фантазией. Страдает свободный мыслительный процесс, который подменяется готовыми ответами виртуальной реальности. Ребенок не испытывает необходимости самому осмысливать события реальной жизни. От этого страдает скорость развития сенсомоторных и визуально-двигательных навыков, без которых невозможно обучение; пропадает желание учиться, самому добывать знания; снижается мотивация обучения [3].

Гаджеты не развивают умение общаться, так как при активном использовании их живое общение вытесняется виртуальным. При общении в интернете человек не видит лица собеседника, его выражений, жестов и поз, которые многое могут рассказать об эмоциях. Это не дает возможности развивать социальные навыки, необходимые для успешного взаимодействия с людьми. Виртуальное общение лишает ребенка возможности увидеть реакцию другого человека, и не дает возможности задуматься о последствиях своих слов и действий [4].

Для получения данных о влиянии гаджетов на физическую активность младших школьников был проведен опрос «Физическая активность младших школьников и влияние гаджетов: мнение родителей» среди родителей детей 6-11 лет детей [5]. Целью опроса являлось определить особенности использования гаджетов детьми и уровень их физической активности. В опросе приняли участие 34 родителей младших школьников.

Опрос состоял из 5 вопросов с вариантами ответов, охватывающих время, проводимое ребенком за гаджетами, частоту и виды физической активности, степень ограничения экранного времени.

1. Сколько часов в день ваш ребенок проводит за гаджетами (смартфон, планшет, компьютер)?

- Менее 1 часа
- 1-2 часа
- 3-4 часа
- Более 4 часов

2. Вы считаете, что гаджеты негативно влияют на физическую активность вашего ребенка?

- да
- нет
- не уверен(а)

3. Сколько раз в неделю ваш ребенок занимается физическими упражнениями или спортом в неделю?

- Ежедневно
- 3-4 раза в неделю
- 1-2 раза в неделю
- никогда

4. Ограничиваете ли вы время пользования гаджетами?

- Да, специально для ребенка
- Нет, допускаю свободное использование
- Ограничиваю, но не очень строго

5. Какие меры, по вашему мнению, помогут повысить физическую активность ребенка?

- Создание условий для игр и спорта дома
- Ограничение времени за гаджетами
- Вовлечение в спортивные секции и кружки
- Совместные прогулки и игры всей семьи

Анализ ответов на первый вопрос (рисунок 1) показал, что 15 детей проводят менее 1 часа в день за гаджетами, 15 детей используют гаджеты 1-2 часа, однако 3 ребенка используют гаджеты 3-4 часа, и 1 ребенок - более 4 часов в день. Это показывает, что значительная часть детей проводит перед экранами больше рекомендованного времени, что связано с повышенным риском снижения физической активности.

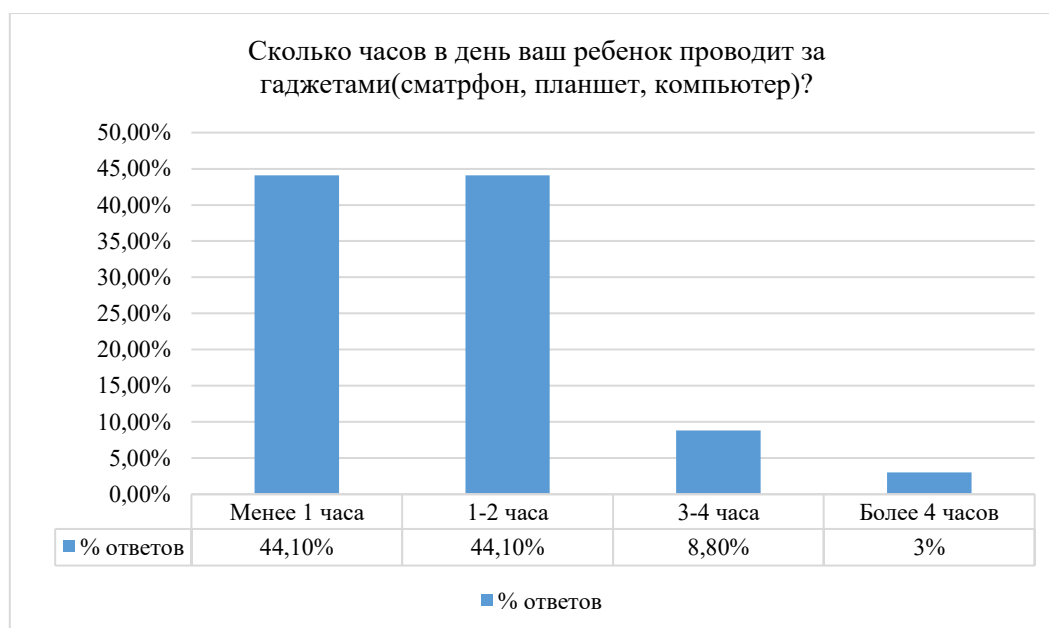

Рисунок 1. Результаты ответов на вопрос №1

По результатам второго вопроса (рисунок 2) большинство родителей (91,2%) считают, что гаджеты негативно влияют на физическую активность их детей. Высокое экранное время снижает мотивацию к активным играм, ухудшает мышечный тонус и приводит к ослаблению физического развития ребенка.

Рисунок 2. Результаты ответов на вопрос №2

Ответы на третий вопрос (рисунок 3) продемонстрировали различные уровни регулярности физической активности у детей: 8 детей занимаются спортом 1-2 раза в неделю, 6 детей же занимаются редко или почти не занимаются, 6 детей - 3-4 раза в неделю, и 14 - ежедневно. Регулярные занятия спортом помогают компенсировать время, проведенное за гаджетами, но их недостаточно для всех детей. Это требует дополнительных мер по вовлечению в активность.

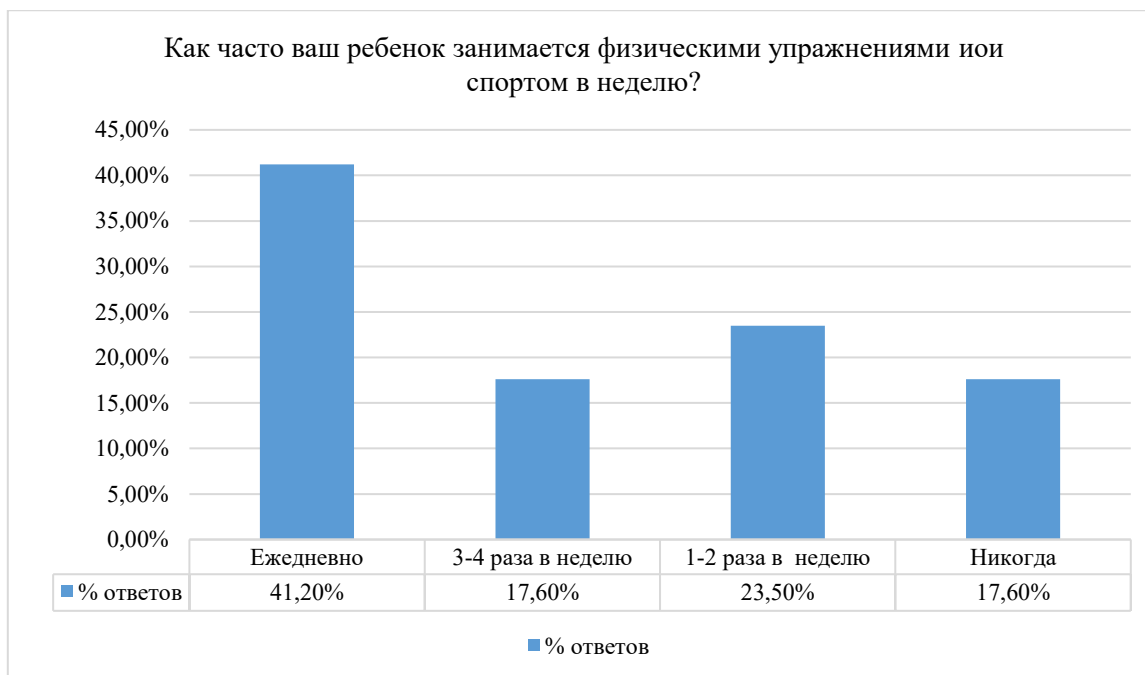

Рисунок 3. Результаты ответов на вопрос №3

Результаты ответов на следующий вопрос (рисунок 4) показал, что 20 родителей (58,8%) строго ограничивают время пользования гаджетами, что является положительной практикой, способствующей повышению физической активности и снижению риска ожирения, четверо делают это менее строго.

Рисунок 4. Результаты ответов на вопрос №4

Результаты пятого вопроса (рисунок 5) подчеркивают роль семьи в повышении физической активности детей, среди мер по повышению физической активности наиболее популярными стали совместные прогулки и игры всей семьи 35,3% (12 ответов), создание условий для игр и спорта дома 32,4% (11 ответов), ограничение времени за гаджетами 11,8% (4 ответа) и вовлечение детей в спортивные секции 20,6% (7 ответов). Семья является важным фактором в повышении физической активности детей. Этот вывод подчеркивает важность семейного участия и создания благоприятной среды для повышения уровня физической активности у детей.

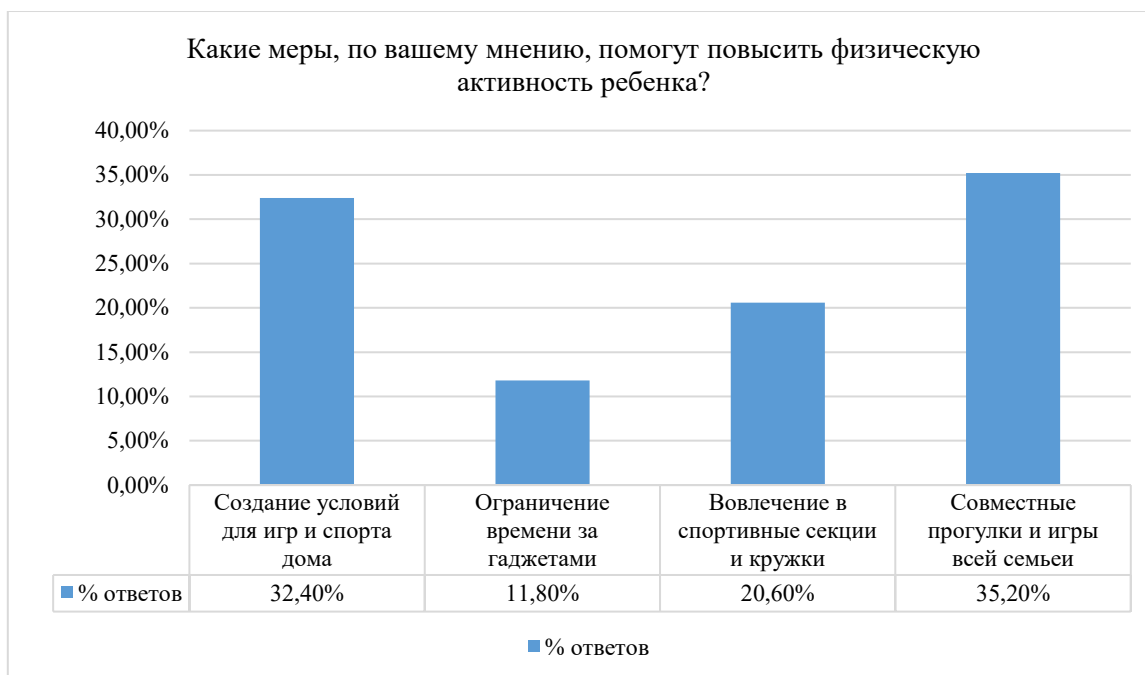

Рисунок 5. Результаты ответов на вопрос №5

Результаты опроса подтверждают, что значительная часть младших школьников проводит большое количество времени за гаджетами, что негативно влияет на их физическую активность и здоровье. Большинство родителей осознают этот факт и предпринимают меры, главным образом ограничивают время экранного времени и стимулируют совместные активные игры и занятия спортом. Однако в ряде семей детей с низкой физической активностью все еще немало, что требует дальнейшей работы по формированию здоровых привычек и условий для активного образа жизни. Комплексный подход, включающий контроль за временем за гаджетами, организацию активного досуга и вовлечение в спорт, является важным для профилактики гиподинамии и детского ожирения.

На основе проведенного опроса мы предлагаем следующие решения как преодолеть малоподвижный образ жизни. Для противодействия негативному влиянию гаджетов на физическую активность младших школьников можно использовать комплексный подход включающий следующие меры:

1. Интеграция активных пауз в школьный день

Организация физкультминуток длительностью 5-10 минут между уроками помогает поддерживать двигательную активность. Простые упражнения, такие как прыжки, растяжка или подвижные игры, снижают утомляемость и повышают концентрацию. Например, использование танцевальных видео на проекторе или интерактивных приложений с физическими заданиями мотивирует детей двигаться.

2. Геймификация физической активности через гаджеты

Гаджеты могут стать не проблемой, а частью решения. Фитнес-приложения и носимые устройства (например, шагомеры) позволяют детям участвовать в челленджах, зарабатывать виртуальные награды за физическую активность. Например, приложение, отслеживающее количество шагов или выполненных упражнений, может быть интегрировано в школьные соревнования.

3. Приобщение спортивных секций и внеурочной деятельности

Спортивные кружки и секции физического воспитания включающие новые виды спорта, такие как спортивный туризм и хоккей на траве, которые привлекают младших школьников своей новизной и командным характером. Организация «Дни здоровья» с эстафетами, походами или играми на свежем воздухе помогает отвлечь детей от гаджетов и развивает интерес к движению. Такие мероприятия также способствуют формированию патриотических и нравственных ценностей, что соответствует государственной стратегии.

4. Работа с родителями и цифровая дисциплина

Родители играют ключевую роль в формировании привычек младших школьников. Рекомендуется ограничивать экранное время до 1-2 часов в день для досуга, как советуют международные исследования. Школы могут проводить семинары по цифровой гигиене, объясняя влияние гаджетов на здоровье. Совместные семейные активности - прогулки, велоспорт, игры на улице - помогают детям переключиться с экранов на движение.

5. Релаксационные практики

Включение элементов йоги, дыхательных упражнений или медитации в уроки физкультуры помогает снизить стресс, вызванный цифровой перегрузкой, и повысить интерес к физической активности. Для младших школьников такие занятия можно проводить в игровой форме, например, через «йогу для детей» с историями и персонажами.

Таким образом, гаджеты существенно снижают физическую активность младших школьников, что негативно сказывается на их физическом здоровье. По результатам опроса родителей выявлено, что значительная часть детей проводит за экранами больше рекомендуемого времени, а большинство родителей осознают негативное влияние гаджетов и предпринимают меры по ограничению экранного времени, эти данные подтверждают важность семейного участия и создания условий для активного образа жизни у детей, а также необходимости контроля за временем, проводимым за гаджетами.. Для преодоления малоподвижного образа жизни предлагаются следующие меры: интеграция активных пауз в школьный день, геймификация физической активности с помощью гаджетов, привлечение детей в спортивные секции и кружки, работа с родителями по цифровой дисциплине, а также включение релаксационных практик. Комплексное применение этих мер помогает создать баланс между использованием гаджетов и поддержанием физической активности, что необходимо для здорового развития детей и формирования устойчивых двигательных навыков.

Список литературы:

1. Емельянич Е.Ю., Лаптева Л.В., Куулар С.Б. Влияние экранного времени на систему кровообращения у детей и подростков (обзор исследований в регионах мира)
2. Влиянии гаджетов и соцсетей на здоровье подростков
-URL: <https://kilc.edu.kz/vliyanii-gadzhetov-i-soczsetej-na-zdorove-podrostkov/>
3. Лукьянец Г.Н., Макарова Л.В., Параничева Т.М., Тюрина Е.В., Шибалова М.С. Влияние гаджетов на развитие детей
4. Зелинская.А.Г. Научно исследовательская работа "Вред Гаджетов"
-URL: <https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2021/10/01/nauchno-issledovatel'skaya-rabota-vred-gadzhetov>
5. Опрос «Физическая активность младших школьников и влияние гаджетов: мнение родителей»https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSchKFDpdC92KrlU_kRDl4v_7ORoCsxRDm5qRvtNuy59-LGjNA/viewform?usp=publish-editor

Грозовская В.А., Карагандинский Национальный Исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ПиМНО-22-2(р)
(Скакова А.К., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики школьного обучения)

ФИЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ РАБОТА В РЕЖИМЕ ДНЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА: МЕТОДИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ И ПРАКТИКА ОРГАНИЗАЦИИ

Современный образовательный процесс в начальной школе характеризуется значительной интенсификацией и высоким уровнем умственного напряжения, что продиктовано требованиями современного. Обучающиеся младшего школьного возраста, начиная с 7-10 лет, вынуждены проводить большую часть учебного дня в статичном положении, сидя за партой. Как отмечают исследователи, это приводит к критическому снижению общей двигательной активности, которая порой составляет менее 50% от физиологической нормы, необходимой для гармоничного развития [1]. С приходом в школу количество движений у детей резко снижается. Такая статическая нагрузка приводит к быстрому утомлению организма ребенка и отрицательно сказывается на его здоровье [2]. Такое положение входит в острое противоречие с психофизиологическими потребностями детей, поскольку младший школьный возраст является

сенситивным периодом для формирования опорно-двигательного аппарата, становления сердечно-сосудистой и дыхательной систем. Естественная потребность в высокой двигательной активности является важнейшим условием нормального развития организма ребенка и его адаптации к школьной среде. Именно в школьный период формируется здоровье человека на всю последующую жизнь [3-4]. Ребенок в этом возрасте физиологически не приспособлен к длительным статическим нагрузкам. Возникающий дефицит двигательной активности, или гиподинамия, выступает одним из ключевых факторов риска для здоровья обучающихся, приводя к развитию так называемых «школьных болезней» и снижению умственной и физической работоспособности [5].

Длительные статические нагрузки вызывают локальное мышечное утомление, особенно в мышцах спины, шеи и глаз. Это является причиной быстрого снижения умственной и физической работоспособности, а также ухудшения способности к концентрации внимания. Более того, гиподинамия провоцирует развитие функциональных отклонений и хронических заболеваний, включая: нарушения опорно-двигательного аппарата (слабость мышечного корсета, приводящая к сутулости, сколиозу и другим нарушениям осанки); снижение иммунитета (недостаток движения ухудшает метаболические процессы и снижает сопротивляемость организма, что способствует частым простудным заболеваниям); и невротические состояния (монотонность и длительное умственное напряжение без адекватной разрядки приводят к психоэмоциональному перенапряжению) [6]. Таким образом, проблема недостаточной двигательной активности, не компенсируемой в режиме учебного дня, напрямую коррелирует с ухудшением общего состояния здоровья школьников и их адаптационных возможностей. В связи с этим, цель статьи состоит в том, чтобы на основе анализа методических основ и физиологического воздействия малых форм физической культуры рассмотреть, физкультурно-оздоровительную работу, интегрированную в режим дня, как обязательный компонент здоровьесберегающей образовательной среды в начальной школе и эффективное средство укрепления здоровья обучающихся. Для достижения этой цели необходимо изучить физиологическое и педагогическое значение малых форм физической культуры (гимнастики до занятий, физминуток, подвижных перемен) для компенсации гиподинамии и профилактики утомления, детализировать методические основы, структурные требования и дозировку основных форм физкультурно-оздоровительной работы [7].

Правовой основой для организации физкультурно-оздоровительной работы в режиме дня младшего школьника служит Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте». В Главе 3, статья 15 четко определяется роль и задачи общеобразовательных организаций в данной сфере. Согласно пункту 1, физическое воспитание должно осуществляться «в учебное и во внеучебное время», что непосредственно касается как урочной деятельности, так и организации перемен и досуга. Пункт 3 данной статьи прямо обязывает общеобразовательные школы проводить физкультурно-оздоровительные и спортивные мероприятия. Таким образом, организация гимнастики до занятий, физминуток и подвижных перемен является не просто методической рекомендацией, а законодательно закрепленной обязанностью школы, направленной на формирование навыков физической культуры и укрепление здоровья обучающихся [8].

По мнению Калугиной Г.К., физкультурно-оздоровительные мероприятия в режиме дня - это не просто паузы для отдыха, а научно обоснованные средства восстановления работоспособности. Их ключевое отличие от уроков физической культуры заключается в интегративности, малой форме и оперативной профилактической направленности. Эти формы работы служат целям немедленной компенсации неблагоприятных воздействий учебного процесса [7]. Исходя из рекомендаций Всемирной организации здравоохранения по вопросам физической активности и малоподвижного образа жизни детям и подросткам следует еженедельно посвящать в среднем не менее 60 минут в день занятиям физически активной деятельностью средней или высокой интенсивности, в основном с аэробной нагрузкой [9].

Физкультурно-оздоровительные мероприятия включают компенсаторный механизм, направленный на преодоление гиподинамии, так как короткие, но систематические двигательные паузы позволяют временно восполнить дефицит двигательной активности, предотвращая развитие застойных явлений, их систематическое проведение способствует повышению двигательной активности и воспитанию чувства дисциплинированности. Второй механизм - восстановительный (активный отдых по Сеченову), который подразумевает, что смена вида деятельности ведет к более быстрому и полноценному восстановлению

работоспособности за счет переключения утомленных нервных центров на динамическую деятельность по принципу доминанты. Третий - нейрофизиологический, который предотвращает развитие глубокого утомления, позволяя нервным клеткам перейти в фазу парабоза, что обеспечивает сохранение умственной работоспособности [3]. Наконец, эмоционально-регулятивный механизм проявляется в том, что подвижные игры и ритмичные упражнения служат аппаратом эмоциональной и физической разрядки, что критически важно для младших школьников с их неустойчивой нервной системой. Эффективным средством для этого являются психотехнические игры и упражнения, целью которых является предотвращение усталости, снятие напряжения и активизация внимания учеников. Они выполняют релаксационную, коммуникативную и развлекательную функции [10]. Сходную роль играет и психогимнастика как невербальный метод, направленный на сохранение психического здоровья, предотвращение эмоциональных расстройств и снятие психического напряжения [11]. В педагогическом контексте, данные мероприятия являются неотъемлемой частью правильно организованного режима дня, и согласно принципам организации физкультурно-оздоровительных мероприятий, обеспечивают обоснование необходимости формирования навыка здорового образа жизни у младших школьников [6].

Практическая реализация описанных выше механизмов - от компенсации гиподинамии до эмоциональной регуляции - осуществляется через систему так называемых «малых форм физического воспитания». Эти организационные элементы интегрируются непосредственно в учебный процесс, обеспечивая непрерывность оздоровительного воздействия в течение всего дня. Рассмотрим подробнее методику и специфику проведения основных из них: гимнастики до занятий, подвижных перемен и физкультурных минуток во время уроков.

Гимнастика до учебных занятий (ГДЗ) - это оперативная организационная форма, направленная на функциональную подготовку. Ее задачи включают повышение тонуса центральной нервной системы, мобилизацию внимания, активизацию работы вегетативных систем, а также формирование правильной рабочей позы [6]. Методика ГДЗ предполагает проведение упражнений за 10-15 минут до начала первого урока в хорошо проветриваемом помещении, что является обязательным условием. Продолжительность составляет 7-10 минут, интенсивность умеренная. Структура включает вводную часть (1-2 мин) для организации внимания, основную часть (5-7 мин) с общеразвивающими упражнениями для всех основных мышечных групп (шея, плечевой пояс, туловище, ноги, включая приседания и махи) и заключительную часть (1 мин) на расслабление. Важно использовать музыкальное сопровождение с четким ритмом для создания эмоционального настроения.

Подвижная перемена (динамическая пауза) - это форма активного отдыха, реализующая естественную потребность в движении и являющаяся профилактикой гиподинамии. Ее задачи - массовая компенсация дефицита движений, снятие психоэмоционального напряжения и развитие коммуникативных навыков через игру. В младшем школьном возрасте ведущим видом деятельности остается игра, поэтому в качестве основного средства на переменных используются подвижные игры [12]. Можно использовать психотехнические игры, которые занимают 3-5 минут и не требуют инвентаря, например, «Монетка в кулачке» или «Мимическая гимнастика» [10]. Учитель при этом выступает в роли мощного аппарата управления, обеспечивая четкость и контроль выполнения. Методика требует, чтобы перемены были организованы и безопасны. Выбор игр должен быть направлен на среднюю и низкую интенсивность, чтобы избежать перевозбуждения перед следующим уроком. Эффективны модели применения подвижных игр, классифицированных по их интенсивности (низкая, средняя, большая) на основе частоты сердечных сокращений [5]. Оптимальная длительность - одна большая организованная игра на протяжении 10-15 минут. Целесообразно использовать актив класса для организации и судейства игр.

Физкультурная минутка (физминутка) - это обязательный элемент урока, направленный на оперативное снятие утомления. Ее задачи - профилактика локального и зрительного утомления, а также снятие статического напряжения. Методически физминутка проводится строго на 15-20 минуте урока, при первых признаках утомления, с продолжительностью всего 1,5-3 минуты. Содержание должно быть дифференцировано в зависимости от вида деятельности на уроке и степени утомления. Так, после письма и чтения необходимы упражнения для кистей рук (пальчиковая гимнастика) и гимнастика для глаз, направленная на снижение зрительного напряжения. Для снятия статического напряжения с мышц туловища и позвоночника используются потягивания, наклоны и повороты. Также в комплексы целесообразно включать

упражнения, направленные на улучшение мозгового кровообращения (наклоны и повороты головы) и дыхательные упражнения [3, 12].

Критическим фактором в реализации здоровьесберегающей функции является методическая грамотность педагога начальных классов, как компонента его практической подготовки [13]. Однако опросы, проведенные Сухостав О.А. и Смирновой Е.И. показывают, что, несмотря на понимание значимости физкультминуток, лишь 20% учителей проводят их ежедневно на каждом уроке, при этом 75% ссылаются на недостаток времени, а 10% - на нехватку знаний [2].

В рамках нашего исследования было проведено анкетирование среди 26 учителей начальных классов, которое включало 5 вопросов о применении физминуток в структуре уроков, а именно, как часто педагоги используют этот инструмент, каковы их основные мотивы использования и с какими препятствиями они сталкиваются.

Результаты ответов на первый вопрос анкетирования: «Как часто Вы включаете физминутки (короткие перерывы для физической активности) в структуру своих уроков?», демонстрируют высокую вовлеченность педагогов в данную практику: абсолютное большинство респондентов (57,7%) проводят физминутки на каждом уроке, а еще 30,8% делают это несколько раз в неделю (2-4 раза). Таким образом, свыше 88% учителей регулярно включают физические паузы в свою работу, и лишь один участник опроса (3,8%) указал, что никогда не использует их. Ответы респондентов представлены на рисунке 1.

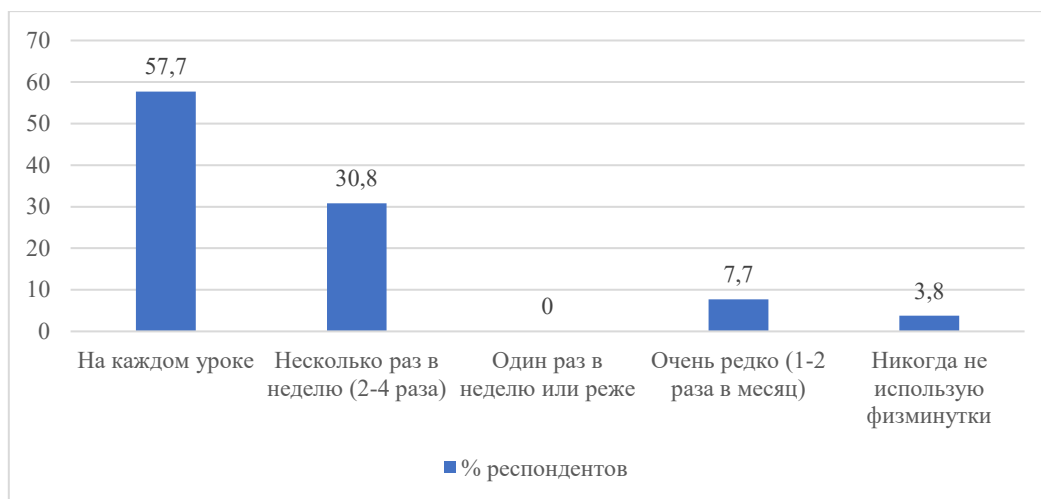

Рисунок 1. Ответы респондентов на вопрос №1.

Что касается продолжительности упражнений, (вопрос №2: «Если Вы используете физминутки, сколько времени они обычно занимают? Выберите один ответ из списка»), педагоги отдают предпочтение коротким, эффективным паузам: почти 70% (69,2%) всех физминуток занимают 1-2 минуты, и только 19,2% опрошенных выделяют на них более длительное время (3-5 минут). Ответы респондентов представлены на рисунке 2.

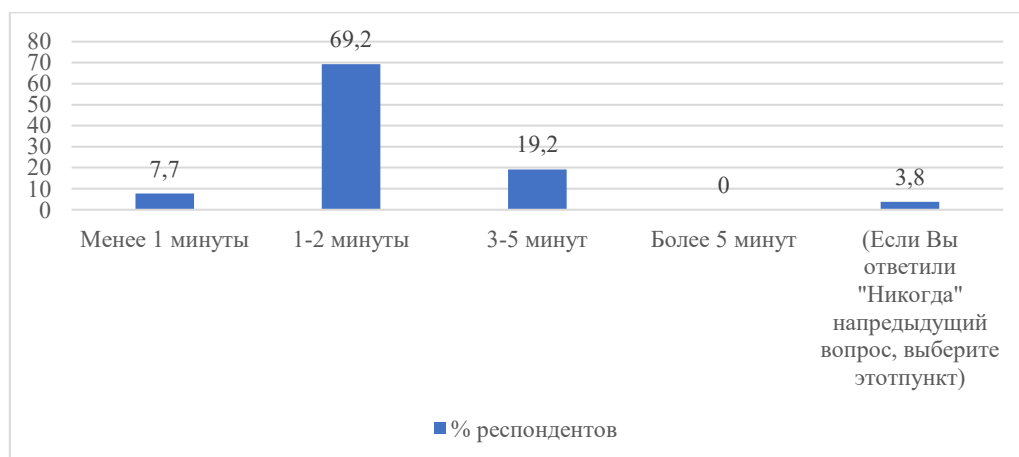

Рисунок 2. Ответы респондентов на вопрос №2.

Проанализировав ответы на вопрос №3: «Какие основные причины побуждают Вас использовать физминутки? (Выберите все подходящие варианты)», мы выявили, что ключевой мотивацией побуждающей учителей использовать активные паузы, является забота о физиологическом и когнитивном состоянии учеников. Результаты (рисунок 3) показывают, что подавляющее большинство (80,8%) респондентов проводят физминутки для снижения утомляемости и повышения концентрации внимания обучающихся. Кроме того, учителя используют их как важный инструмент управления динамикой урока: 42,3% отметили, что это помогает в смене видов деятельности для поддержания интереса, и столько же (42,3%) руководствуются интуитивным желанием дать детям подвигаться, когда это необходимо. При этом формальные требования школьной программы или санитарных норм оказались наименее значимым фактором (7,7%).

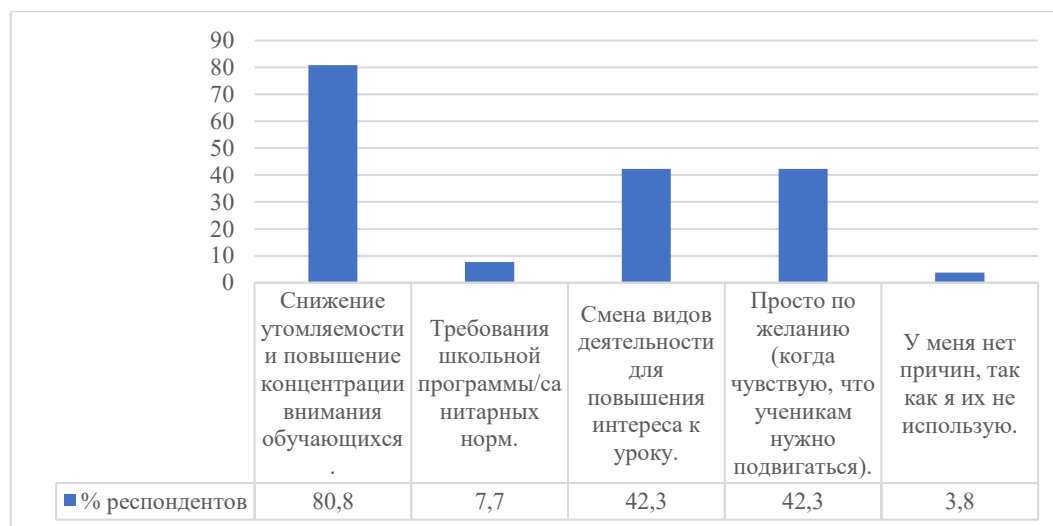

Рисунок 3. Ответы респондентов на вопрос №3.

Анализ распределения ответов на вопрос №4: «Какие основные факторы мешают Вам чаще использовать физминутки? (Выберите все подходящие варианты)», позволил выявить факторы, препятствующие более частому использованию физминуток. Здесь обнаруживается главный конфликт, связанный с нехваткой времени: 53,8% респондентов назвали недостаток времени на уроке (риск не успеть пройти учебный материал) основной проблемой. Однако, при этом крупная группа опрошенных (46,2%) заявила, что не сталкивается с мешающими факторами и использует паузы регулярно. Остальные препятствия, такие как неудобство проведения в классе (мало места), упоминались редко (11,5%). Ответы респондентов на данный вопрос представлены на рисунке 4.

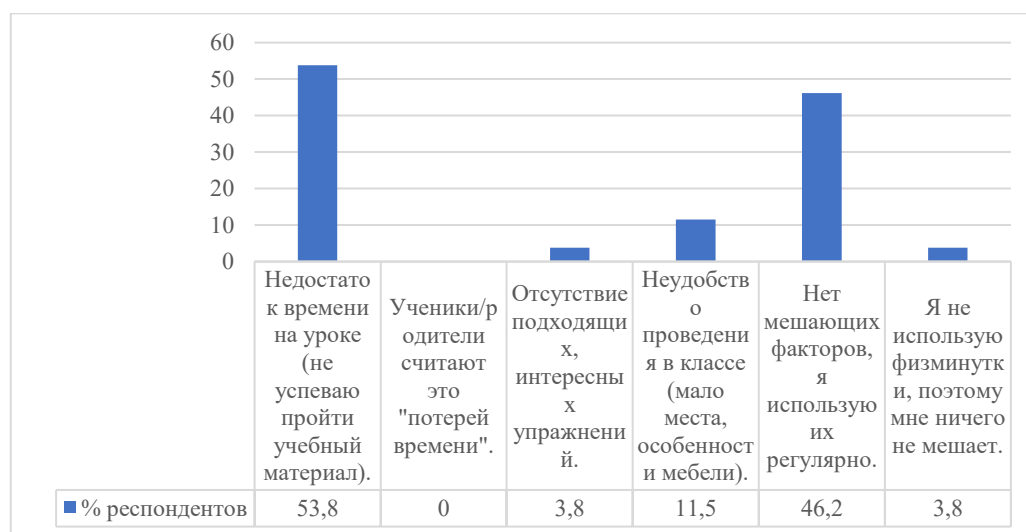

Рисунок 4. Ответы респондентов на вопрос №4.

Изучив ответы на вопрос №5: «Какого типа физминутки Вы используете чаще всего? (Выберите все подходящие варианты)», можно сделать вывод, что педагоги предпочитают динамичные формы. Ответы респондентов (рисунок 5) показывают, что на первом месте с одинаковым результатом (по 69,2%) оказались активные упражнения с подъемом и движениями (стоя) и танцевальные/музыкальные паузы. Также популярны мелкомоторные и зрительные упражнения: половина опрошенных (50%) включает в уроки пальчиковую гимнастику, а 46,2% - упражнения для глаз (зрительную гимнастику). Упражнения для шеи, плечевого пояса и спины в положении сидя используются реже (38,5%).

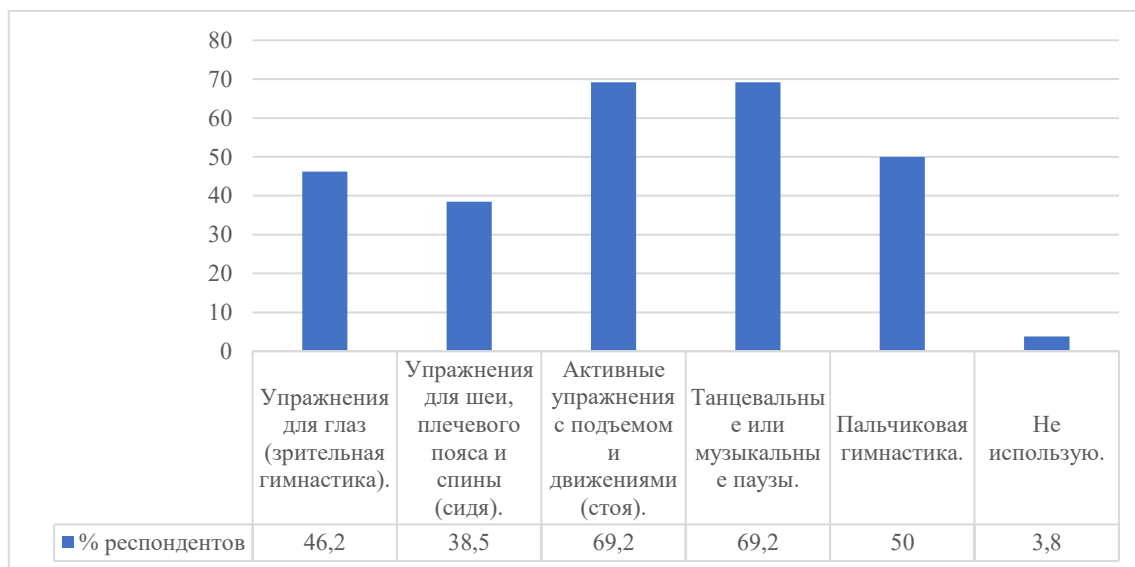

Рисунок 5. Ответы респондентов на вопрос №5.

Проведенное исследование подтверждает, что физминутки являются повсеместно применяемой и высоко востребованной практикой в учебном процессе: подавляющее большинство педагогов (более 88%) используют их регулярно, при этом более половины - на каждом уроке. Основной движущей силой является забота о когнитивном состоянии обучающихся (снижение утомляемости и повышение концентрации), а не формальные требования. В большинстве случаев физминутки занимают короткий промежуток времени (1-2 минуты). Однако основным барьером, сдерживающим более частое применение, остается противоречие между потребностью учеников в активности и нехваткой времени для прохождения учебного материала у учителей. Эти данные подчеркивают, что, несмотря на осознание учителями важности коротких пауз, для достижения максимального здоровьесберегающего эффекта и преодоления системных препятствий необходим комплексный и научно обоснованный подход.

Необходимо отметить, что для полноценной реализации здоровьесберегающей функции усилий одних лишь педагогов недостаточно. Требуется активное привлечение родителей и превращение их в «союзников» школы, что позволит обеспечить преемственность в формировании здоровых привычек и единство требований к режиму дня ребенка дома и в классе. В то же время эффективность самих внутришкольных мероприятий напрямую зависит от методической дисциплины: эти занятия не терпят стихийности. Каждая из малых форм физического воспитания имеет строго регламентированную структуру, точную дозировку нагрузки и конкретную цель.

Проведённый анализ теоретических основ, нормативно-правовой базы и практического опыта организации физкультурно-оздоровительной работы в режиме дня младших школьников убедительно показывает, что малые формы физической культуры - гимнастика до занятий, физкультминутки и подвижные перемены - являются не второстепенным элементом, а обязательным компонентом здоровьесберегающей образовательной среды начальной школы. Интенсификация учебного процесса и длительные статические нагрузки создают реальную угрозу здоровью детей: приводят к гиподинамии, нарушениям осанки, снижению иммунитета, быстрому утомлению и падению концентрации внимания. Систематическое и методически грамотное применение коротких двигательных пауз эффективно запускает компенсаторный,

восстановительный, нейрофизиологический и эмоционально-регулятивный механизмы, предотвращая развитие утомления и сохраняя высокую умственную и физическую работоспособность обучающихся. Проведённое анкетирование учителей начальных классов подтверждает высокий уровень осознания педагогами важности данной практики: более 88% используют физкультминутки регулярно, 57,7% - на каждом уроке, а главной мотивацией (80,8%) выступает забота о снижении утомляемости и повышении внимания детей. Таким образом, полноценная реализация физкультурно-оздоровительной работы возможна только при комплексном подходе: строгая методическая регламентация мероприятий, повышение профессиональной компетентности учителей в области здоровьесберегающих технологий, активное вовлечение родителей и организационная поддержка администрации школ. Только при соблюдении этих условий физкультурно-оздоровительная работа в режиме дня младшего школьника станет действенным инструментом формирования устойчивого здоровья, успешной адаптации к учёбе и основой здорового образа жизни на всю последующую жизнь.

Список литературы:

1. Якубовская Л.А. Организация подвижных перемен в начальной школе // Всероссийские с международным участием научные Давлеские чтения молодых исследователей: материалы X чтений, посвященных памяти В.И. Даля. Т. 1. - Канск, 2013. - С. 173-175.
2. Сухостав О.А., Смирнова Е.И. Двигательная активность младших школьников в режиме учебного дня // Тенденции развития науки и образования. - 2024. - № 109-3. - С. 98-99.
3. Бежанян М.П., Нагайцева И.Ф. Физкультурно-оздоровительные мероприятия в режиме дня: физкультминутка и её роль в физическом воспитании младших школьников // Автономия личности. - 2023. - № 2 (30). - С. 62-66.
4. Черногорова А.С. Формирование ценности здорового образа жизни посредством специальной организации учебно-воспитательного процесса у детей 9-11 лет // Историческая и социально-образовательная мысль. - 2013. - № 4 (20). - С. 122-126.
5. Смирнова М.А., Стафеева А.В., Грязнов И.Ю., Дерябина А.Л. Модель применения подвижных игр в режиме дня младших школьников как средство повышения умственной и физической работоспособности // Глобальный научный потенциал. - 2020. - № 12(117). - С. 83-85.
6. Кравченко А.В. Принципы организации физкультурно-оздоровительной работы студентов педвуза // Известия ЮФУ. Технические науки. - 2007. - №1. Тематический выпуск. - С. 276-278.
7. Калугина Г.К. Оценочные средства и методические материалы по организации физкультурно-оздоровительных мероприятий в образовательных организациях. - Челябинск: Уральский государственный университет физической культуры, 2024 (2021-2025). - 22 с.
8. Закон Республики Казахстан «О физической культуре и спорте» от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК. [Электронный ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228> (дата обращения: 26.11.2025).
9. Рекомендации ВОЗ по вопросам физической активности и малоподвижного образа жизни [WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour]. Женева: Всемирная организация здравоохранения; 2021 г. Лицензия: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
10. Диганова И.С., Рябцева Д.А. Применение психотехнических игр в режиме учебного дня школьников младших классов // V Международный научно-исследовательский конкурс «Студенческие научные достижения». - 2019. - С. 112-114.
11. Литвина Г.А., Кульчицкий В.Е., Манаков В.Д. Психогимнастика на занятиях по физкультуре // Научно-практический журнал «Аспирант». - 2021. - № 1 (21). - С. 146-149.
12. Коновалов В.Л., Копылов В.Г. Предупреждение утомления у младших школьников в режиме учебного дня средствами физического воспитания // XI МНПК «Современные проблемы и перспективы развития педагогики и психологии». - Махачкала: НИЦ «Апробация», 2016. - С. 61-62.
13. Матюнина Н.В. Практическая подготовка как компонент элективной физической культуры в профессиональном образовании будущих педагогов // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. - 2021. - № 7 (197). - С. 213-218.

Далабаева Е. К., Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-1(к) тобы
(Бейсенбаева А.М., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

Қазіргі мектеп білім алушылардың ХХІ ғасыр дағдыларын: сыни ойлауды, креативтілікті, коммуникацияны және коллаборацияны дамытуға бағытталған. Осы құзыреттерді қалыптастырудың тиімді тәсілдерінің бірі — зерттеушілік қызмет, ал STEM-технологиялар оны бастауыш мектептен бастап дамытуға қолайлы жағдай жасайды. STEM — бұл ғылымды (S — Science), технологияны (T — Technology), инженерингті (E — Engineering) және математиканы (M — Mathematics) біріктіретін интегративті оқу тәсілі, ол практикалық міндеттерді шешуге, эксперимент жасауға, жобалау іс-әрекетіне және инженерлік ойлауды дамытуға бағытталған [1]. STEM теория мен тәжірибені байланыстырып, оқу процесін эксперимент, жобалау және конструкциялық іс-әрекет түрінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл балалардың бастауыш мектеп жасына тән психологиялық ерекшеліктеріне толық сәйкес келеді.

Выготскийдің пікірінше, бұл жастағы балалар көрнекі-бейнелі және бастапқы логикалық ойлауды белсенді түрде дамытады, ал зерттеушілік қызмет олардың қоршаған әлемді тануының маңызды құралына айналады [2]. Д.Б. Эльконин де бастауыш мектеп жасында жетекші іс-әрекет оқу болып табылатынын, алайда ізденіс элементтері оқуға деген қызығушылықты айтарлықтай арттыратынын атап көрсеткен [3].

Бастауыш сынып оқушыларына жоғары танымдық қызығушылық, қабылдаудың эмоциялық бояуы, практикалық әрекетке деген ұмтылыс, көрнекілік пен экспериментке деген қажеттілік тән. Осындай жас ерекшеліктері STEM-құрылымын зерттеушілік дағдыларды дамыту үшін барынша қолайлы етеді. STEM ғылыми білім мен практикалық әрекетті біріктіреді. Бастауыш мектепте бұл қарапайым ғылыми тәжірибелер жүргізу, робототехника және конструкторлармен жұмыс істеу, цифрлық зертханаларды (температура, жарық, қашықтық датчиктері) пайдалану, инженерлік модельдер құрастыру, математикалық есептерді практикалық контексте шешу арқылы көрініс табады.

STEM-технологиялар бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік әрекетін қалыптастыруға қолайлы орта жасайды. Олардың интегративті табиғатының арқасында балалар талдауға, модельдеуге, эксперимент жүргізуге және қорытынды жасауға үйренеді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері STEM-подходты жүйелі түрде қолдану танымдық белсенділікті арттыратынын, сыни және логикалық ойлауды дамытатынын, эксперимент жүргізу дағдыларын қалыптастыратынын, коммуникативтік және инженерлік қабілеттерді жақсартатынын, ғылым мен техникаға тұрақты қызығушылықтың пайда болуына ықпал ететінін көрсетеді.

STEM-методика бастауыш білім мазмұнын жаңартудың перспективалы бағыты ретінде қарастырылуы мүмкін. Дәстүрлі оқытуда пәндер бөлек оқытылса, STEM білімді біртұтас жүйеге біріктіріп, олардың шынайы өмірде қалай қолданылатынын көрсетеді.

STEM-оқытудың негізгі принциптері оқушыларда практикалық бағытталған және зерттеушілік дағдыларды қалыптастыруға арналған қазіргі талаптарды көрсетеді. Негізгі принциптердің бірі — білімді интеграциялау: математика, табиғаттану, технология және компьютерлік ғылымдар оқытылуда оқшауланбаған, бір-бірімен байланыста қарастырылады. Бұл балаларға тұтас көріністі көруге, әртүрлі ғылымдардың нақты мәселелерді шешу кезінде өзара қалай әрекет ететінін түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, маңызды принциптердің бірі — проблемалық оқыту. Оқушылар қарапайым дайын ақпаратты қайталаудан гөрі, талдау және шешім іздеуді талап ететін жағдайларға тап болады. Нақты проблемалар танымдық қызығушылықты оятады және білімді жаңа жағдайларда қолдану дағдысын қалыптастырады.

Үшінші принцип — жобалық қызмет. STEM-де негізгі мақсат — нақты өнім жасау: көпір моделі, қарапайым робот, зерттеушілік тәжірибе, схема немесе цифрлық жоба. Бұл балаларға ойдан нәтиже шығаруына дейінгі толық циклді меңгеруге көмектеседі.

Эксперимент және зерттеу STEM-де маңызды орын алады. Оқушылар бақылаулар жүргізеді, тәжірибелер қояды, мәліметтер жинайды және оларды талдайды. Мұндай тәсіл ғылыми ойлауды дамытады, қорытынды жасауға және өз әрекеттерін түзетуге үйретеді.

Тағы бір негізгі принцип — технологиялық құралдарды пайдалану. Оқу процесіне цифрлық құрылғылар, датчиктер, мобильді қосымшалар, конструкторлар және робототехника енгізіледі, бұл оқытуды заманауи әрі нақты техникалық ортаға жақын етеді.

Сондай-ақ, командалық жұмыс принципі STEM-тің маңызды бөлігі болып табылады. Жобаларды орындау рөлдерді бөлу, коммуникация, ынтымақтастық және бір-біріне көмек

көрсету талап етеді, бұл әлеуметтік және коммуникативтік дағдылардың қалыптасуына ықпал етеді [4].

STEM-технологияларының мақсаттары оқушылардың кешенді дамуына бағытталған. Олардың ең маңызды мақсаттары — инженерлік және сыни ойлауды дамыту, зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру, оқу мотивациясын арттыру, сондай-ақ технологияларды жасау және қолдануды үйрету. STEM балаларды болашақта IT, робототехника, инженерлік іс, биотехнология және басқа да жоғары технологиялық салалармен байланысты мамандықтарға дайындайды.

Бастауыш мектепте STEM-құрылымы ерекше тиімді, себебі балалар ең жақсы көрнекі, практикалық және ойын түріндегі әрекеттер арқылы қабылдайды. Осыған байланысты STEM оқу пәндеріне табиғи түрде интеграцияланады. «Қоршаған орта» пәнінде балалар тәжірибелер мен бақылаулар жүргізеді; математикада — өлшеулер жасайды, модельдейді және деректерді талдайды; информатикада — бағдарламалар, алгоритмдер және моделдеу орталарымен, мысалы, Scratch-пен жұмыс істейді; технология пәнінде — конструкторлық жұмыс жүргізіп, модельдер жасайды және инженерлік тапсырмаларды шешеді. Сыныптан тыс іс-әрекеттерде мини-жобалар, робототехника бойынша сабақтар және зерттеу жұмыстары жүзеге асырылады.

STEM-педагогиканың артықшылықтары оқушылардың танымдық және практикалық қабілеттерінің жан-жақты дамуына көрініс табады. Ең алдымен, STEM-құрылымы логикалық ойлауды, аналитикалық дағдыларды және өз әрекеттерін жоспарлай алу қабілетін қалыптастырады. Зерттеушілік және жобалық тапсырмаларды орындау барысында оқушылар мақсатты дұрыс қоюды, оны іске асыру жолдарын таңдай білуді және нәтижені алдын ала болжауды үйренеді, бұл стратегиялық ойлау дағдыларын дамытады.

Оқу пәндеріне қызығушылық айтарлықтай артады, себебі STEM-технологиялары балаларға білімнің практикалық құндылығын және оның нақты өмірлік жағдайлармен байланысын көруге мүмкіндік береді. Оқушылар тек теориялық материалды ғана үйреніп қоймай, оны практикада қолданады: модельдер жинайды, конструкторлық жұмыс жасайды, бағдарламалайды, тәжірибелер жүргізеді. Интеллектуалды және қолмен іс-әрекеттің осындай үйлесімі балалардың гармониялы дамуына жағдай жасайды.

Сонымен қатар, STEM-оқыту өздігінен зерттеу жасау қабілетін қалыптастырады. Балалар сұрақ қоюды, гипотезаларды ұсынуды, оларды тәжірибе барысында тексеруді және бақылаулар мен жинақталған деректер негізінде қорытынды жасауды үйренеді. Бұл сыни ойлау және ғылыми сауаттылықты дамытуға ықпал етеді.

Айтарлықтай маңызды артықшылықтардың бірі — оқушылардың өз күшіне сенімін және тәуелсіздігін арттыру. Жетістіктерге жеткен жобалар, жеке шешімдер қабылдауға мүмкіндік және топтық жұмысқа қатысу жауапкершілік пен бастамашылық сезімін нығайтады. Нәтижесінде оқушылар көп мотивацияланған, белсенді болып, әрі қарайғы оқуға және зерттеушілік қызметке дайын болады [5].

STEM-педагогиканың мектепке пайдасы ең алдымен білім сапасының артуында көрінеді. Ғылыми, инженерлік және технологиялық тәсілдерді біріктіру оқу процесін тереңірек, практикалық бағытталған және қазіргі заман талаптарына сай етеді. Мектепке қазіргі заманға сәйкес білім беру технологияларын, цифрлық құралдарды және инновациялық әдістемелерді енгізу мүмкіндігі беріледі, бұл оқу ортасын жаңғыртуға және ХХІ ғасыр дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Мұндай орта оқу процесін динамикалық, мотивациялық және нәтижеге бағытталған етеді.

Мұғалімге STEM-педагогика да жаңа кәсіби мүмкіндіктер ашады. Ең алдымен, мұғалімге қызықты, интерактивті және практикалық бағытталған сабақтар өткізуге арналған құралдар беріледі, бұл оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттырып, материалды жақсы меңгеруге мүмкіндік береді.

STEM-ресурстардың кең таңдауы, дайын модульдер, проекттер, әдістемелік кешендер педагогке сабақ дайындау уақытын қысқартуға және әртүрлі деңгейдегі оқушыларға бейімделген тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, STEM-педагогиканы қолдану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін арттырады: ол жаңа технологиялармен жұмыс істеуді меңгереді, зерттеушілік және жобалық оқытудың әдіснамасын игереді, заманауи білім беру трендтерін тәжірибесіне енгізеді. Нәтижесінде мұғалімнің кәсіби өсуі қамтамасыз етіліп, оның педагогикалық тәжірибесі инновациялық сипатқа ие болады [6].

STEM-құрылымын білім беру процесіне енгізу нәтижелері оның жоғары тиімділігін және оқушылардың дамуына айтарлықтай әсерін көрсетеді. Ресейде, Қазақстанда және АҚШ-та

жүргізілген педагогикалық зерттеулер деректері бойынша, STEM-технологияларын қолдану оқу мотивациясының айтарлықтай өсуіне әкеледі: сабаққа қызығушылық орта есеппен 30–60% өседі. Бұл оқушылардың практикалық, зерттеушілік және жобалық іс-әрекеттерге тартылуымен байланысты, ол нақты өмірмен тікелей байланыста болып, білімді практикада қолдануға мүмкіндік береді [7].

Сонымен қатар, логикалық және аналитикалық ойлау деңгейі артады — бірнеше зерттеулерде көрсетілгендей, көрсеткіштер 25–40% жақсарады. Оқушылар заңдылықтарды анықтауды, гипотезалар құруды, эксперимент нәтижелерін талдауды және дәлелді қорытынды шығаруды үйренеді. Математика және қоршаған орта пәндері бойынша білім сапасы айтарлықтай артады, себебі STEM-құрылымы пәндік мазмұнды терең түсінуді және пәндер арасындағы байланысты дамытуға ықпал етеді.

Шығармашылық инженерлік ойлауды дамыту ерекше назар аударуды қажет етеді. Балалар жобалау, конструкторлық жұмыс жасау, модельдер құрастыру, бағдарламалау және стандарттан тыс тапсырмаларды шешу дағдыларын меңгереді. Мұндай іс-әрекет олардың ойлау икемділігін, оңтайлы шешім қабылдау қабілетін және жаңашылдыққа ұмтылысын қалыптастырады. STEM-ті енгізудің маңызды нәтижелерінің бірі — қателіктен қорқуды азайту және тәуелсіздікті арттыру. Оқушылар қателікті зерттеу процесінің бір бөлігі ретінде қабылдауды үйренеді, өз әрекеттерін түзетеді, тәжірибені қайталайды, нәтижелерді салыстырады және жаңа шешім жолдарын іздейді.

Осылайша, STEM-технологиялары — оқу процесін практикалық, қызықты және уақыт талабына толық сәйкес ететін заманауи әрі перспективалы тәсіл болып табылады. STEM-ті қолдану оқушыларда зерттеушілік және жобалық іс-әрекетті қалыптастыруға, сыни, логикалық және инженерлік ойлауды дамытуға, балаларды болашақ технологияларға дайындауға, сондай-ақ мақсатты және мотивациялық оқыту жағдайларын жасауға мүмкіндік береді [8]. STEM негізінде оқу процесін жаңғырту баланың тұлғалық дамуына және бастауыш білім мазмұнының сапалы жаңаруына ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. English L. D., King D. STEM Education: An Emerging Field of Inquiry // International Journal of STEM Education. — 2015. — Vol. 2, № 1. — P. 1–8.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. — М.: АСТ, 2005. — 480 с.
3. Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника. — М.: Просвещение, 1974. — 192 с.
4. STEM-подход в обучении: методическое пособие. — Астана: Назарбаев Интеллектуальные школы, 2019. — 120 с.
5. Васильева Е. Ю. STEM-подход в начальной школе: методические рекомендации. — М.: Медиа, 2021. — 72 с.
6. Левченко И. В. Интеграция STEM-технологий в современную школу // Педагогика. — 2021. — № 5. С. 45–52.
7. Касымова Г. К., Мухамеджанова Ж. К. STEM-образование в школе: теория и практика внедрения. — Алматы: РОНЦО, 2020. — 156 с.
8. Маркова С. М., Скуратова А. Б. STEM-образование как инновационная модель обучения. - М.: ИИРО РАО, 2018. — 98 с.

Даян М., академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультеті, ДПМНО-25-1к(қысқы)
(*Мухаметжанова А.О., п.ғ.к., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры*)

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ DAҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ДИЗАЙН-ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰМКІНДІКТЕРІ

Заманауи әлемде қазіргі білім беру саласы бірқатар өзгерістер мен инновациялардың арқасында дамуда. Бұл жағдай білім беретін мамандарды, әсіресе бастауыш сынып мұғалімдерін дайындауға жаңа талаптар қойып отыр. Бастауыш білім - бұл баланың тұтас білім беру жолының негізі, сондықтан бұл сатыдағы мұғалім тек оқытушы ғана емес, сонымен қатар зерттеуші,

инноватор және өзгерістер иегері болуы тиіс. Осыған орай, болашақ мұғалімдердің зерттеу дағдыларын қалыптастыру ерекше маңызға ие, өйткені бұл дағдылар оларға күрделі педагогикалық мәселелерді шешуге, оқу процесін тиімді жобалауға және өз кәсіби қызметін үздіксіз жетілдіруге мүмкіндік береді. Зерттеу дағдыларын дамытудың тиімді әдістерінің бірі ретінде дизайн-ойлау технологиясын атап айтсақ болады, ол болашақ мамандардың креативті ойлауын, мәселелерді шешу қабілетін және инновациялық көзқарасын дамытуға бағытталған.

Жоғарыда айтылғандарды ескеретін болсақ, бірінші зерттеу дағдыларының мәні мен маңызына тоқталып өтейік. Зерттеу дағдысы деп түрлі педагогикалық жағдайларды талдау, мәселелерді анықтау, гипотеза құру, ақпарат көздерін іздестіру және талдау, тәжірибе жүргізу, нәтижелерді жүйелеу және қорытынды жасау қабілеттерінің жиынтығын түсінеміз. Бұл дағдылар мұғалімге білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін жобалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, педагогикалық қиындықтарды жеңу үшін креативті шешімдер табуға көмектеседі, ғылыми-әдістемелік әдебиеттермен жұмыс істеу және жаңа педагогикалық тәжірибені өзгерту дағдыларын қалыптастырады, рефлексия жасау және өз кәсіби қызметін үнемі жақсарту қабілетін дамытады.

Болашақ мұғалімнің зерттеу дағдысы оның тек білім беруді ғана емес, сонымен қатар оны үздік етіп жетілдіруші ретіндегі қызметінің негізі болып табылады. Бұл дағды оқу процесін жобалаудан бастап, оның нәтижелерін бағалауға дейінгі барлық кезеңдерді қамтитын кешенді түсінікті талап етеді.

В.И. Загвязинский мұғалімнің зерттеу функцияларын дамыту мәселесін шешуге үлкен үлес қосып, зерттеу қызметін мектепке жақындата алды. Бұл функцияға тән белгілері: зерттеу мәселелері мен бағыттарын терең және жан-жақты философиялық-әдіснамалық негіздеу, зерттеушіні қызықтыратын тақырып бойынша практиканың жай-күйін зерттеу; практика сұраныстарына жауап беру; жалпы теориялық тұжырымдарды мұғалімнің күнделікті жұмысында ғылымды шығармашылықпен пайдалануды ынталандыратын ғылыми негізделген ұсыныстарға жедел аудару; оларды оңтайлы тандау тәсілін негіздеу отырып, балама шешімдер; оларды қолданудың тиімділігін қамтамасыз ететін жағдайларды талдау; зерттеу нәтижелерін практикаға енгізудің нақты қажеттіліктеріне байланысты тұжырымдамалық аппаратты ойластырылған байыту [1].

Ал ғалым А.Б. Рахмонов көзқарасына сүйенсек, зерттеушілік дағдылар іс-әрекет барысындағы белсенділікті арттыру, білімді меңгеруде өз бетінше іздену, шығармашылық ойлау қабілетін меңгеру мен зерттеу нәтижелерін талдау, қойылған міндеттерді шешу үшін білімді тәжірибеде ұтымды қолдануды қамтиды. Зерттеушілік дағдылар оқыту, тәрбиелеу және дамытудың объективті заңдылықтарын анықтауға бағытталған танымдық іс-әрекеттің нәтижелерін іздеу, іріктеу, өңдеу, талдау, құру, жобалау және дайындау бойынша тапсырмаларды саналы түрде орындау қабілетінен тұрады. Жоғары оқу орындарында студенттердің зерттеушілік дағдылары оқу-зерттеу және ғылымизерттеу қызметі үдерісінде қалыптасады.

Оқу-танымдық зерттеулерді орындау барысында болашақ мамандар өз бетінше эксперименттер жүргізуге, алдына қойған нақты ғылыми міндеттерді шешуде игерген білімдерін қолдануға машықтанады, демек, жоғары кәсіби дамуға ықпал ететін негізгі базалық зерттеу дағдыларын игереді. Ғылыми зерттеулердің оқу-зерттеу жұмыстарынан айырмашылығы күтілетін және алынатын нәтижелердің объективті әлеуметтік маңыздылығын көрсете отырып, зерттеудің жоғары деңгейін болжайды [2, 12-13].

Келтірілген деректерге сәйкес қазіргі білім беруде зерттеу дағдыларын қалыптастыруда инновациялық технологияларды пайдалану маңызды. Осы ретте болашақ астауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыруда тиімді технологиялардың бірі ретінде дизайн-ойлау технологиясын айтқымыз келеді.

Дизайн-ойлау – эксперимент жасау, бақылау, модульдер құру, прототиптеу, визуализациялау, рефлексиялау, жобалау және қайта жобалау сынды әдіс-тәсілдердің басын біріктірген аналитикалық-шығармашылықты ауқымды процесс. Ұғымды ғылыми айналымға ендірген Стэнфорд университетінің машина құрастырушы, IDEO авторы, профессоры Дэвид Кэлли.

Дизайн-ойлаудың басты әрі негізгі мақсаты – ұтымды әрі оңтайлы шешім қабылдау. Себебі, өмір сапасы қабылданған шешімдердің салдарларынан құралады. Дизайн-ойлау теориялық категорияларды санаға нақты жеткізу мен тез қабылдауды, терең ұғынуды, байыпты саралауды талап ететін болғандықтан жобалаушының түсіну мәселесін басты орынға қояды.

Дизайн-ойлау процесінің құрылымдық мәніне үңілмес бұрын ғалымдардың зерттеулері мен іс-тәжірибелеріне жүгініп көрелік:

- Дизайн-ойлау процесінің АҚШ-тағы белді өкілдерінің бірі экономист Герберт Саймон «The Sciences of the Artificial» атты еңбегімен көпшілікке танымал. Ол дизайнойлау 3 негізгі фазаның айналасында жүреді, олар: шабыт, идея және іске асыру деп негіздейді [3];

- Дизайн-ойлау процесінің шығармашылықты тәжірибе арқылы қалай жұмыс істейтінін зерттеген Ричард Бьюкененнің «Дизайн ойлаудағы зұлымдық мәселелер» атты 1992 жылы жарық көрген жарияланымы бар. Онда ол дизайн-ойлау арқылы қуатты мүмкіндіктерді пайдалану мәселесін көтереді, тіпті соған шақырады [4];

- Дизайн-ойлаудың мінез-құлық, висцеральды және эмоционалды деп үш өлшемге бөліп оның эстетикалық аспектісін қарастырған Дональд Артур Норман 2005 жылы бірқатар жариялымдар жариялады. Ол өз эксперименттерін жапондық ғалымдарды қайталау арқылы негіздеді. Эстетикалық талғамға сай дүниелердің пайдалануға ыңғайлы екенін дәлелдеді [5];

Дизайн-ойлау – бұл адамдардың нақты қажеттіліктеріне баса назар аудара отырып, күрделі мәселелерді шешуге бағытталған инновациялық технология. Бұл тек сыртқы түрге емес, сонымен қатар ішкі мазмұнға, пайдаланушы тәжірибесіне баса назар аударатын ойлау мен әрекет ету тәсілі.

Дизайн-ойлау технологиясы бірнеше интеграциялық кезеңдерден тұрады:

1. Эмпатия – мәселенің контекстін және пайдаланушылардың қажеттіліктерін тереңірек түсіну. Бұл кезеңде сауалнама жүргізу, бақылау, сұхбаттасу сияқты әдістер қолданылады. Эмпатия кезеңінде адамның мәселені өзі үшін түсінуі, ал ол үшін сол тақырыпты жалпылама талқылауы қажет

2. Мәселені анықтау – жиналған ақпарат негізінде нақты және пайдаланушыға бағытталған мәселе тұжырымын құру. Бұл кезеңде бірінші кезеңдегі ақпараттарды түйіндеу, тұжырымдау және оның шешу жолдарына ерекше немесе бар ықыласпен қарау.

3. Идеялау – шектеусіз ойлау арқылы мәселені шешудің мүмкін болатын барлық нұсқаларын жасау. Идеяларды қалыптастыру. Бұл кезеңде екінші кезеңдегі таңдап алынған ең үздік нұсқаны ары қарай жетілдіру, идеялармен байыту мәселесі орын алады.

4. Прототип жасау – таңдалған идеяларды жеңіл, тез модельдер түрінде жасақтау. Генерациялау, прототиптеу, эскиздеу. Бұл әдепкі үш кезеңнің дұрыстығы мен бұрыстығын бағалап, оны прототиптеу, генерациялау немесе эскиздеу кезеңі. Бұл осы кезге дейінгі қабылданған шешімдердің ұтымды не болмаса ұтымсыз екенін анықтайтын кезең.

5. Сынау – дайын болған прототипті нақты пайдаланушылармен сынау, кері байланыс алу және нәтижелерді талдау. Бұл соңғы кезең ретінде барлығын сынау, қайта қарау, талдау, бөлшектеп саралауға жауап береді және жетілдіру үшін үнемі әдепкі кезеңдерге қайта оралудың нақты жолын көрсете алады.

Дизайн-ойлау – бұл сызықты емес, интеграциялық процесс, яғни кез келген кезеңге қайта оралуға болады, бұл мәселені тереңірек зерттеуге және шешімді жетілдіруге мүмкіндік береді.

Дизайн-ойлау технологиясы болашақ мұғалімдердің зерттеу дағдыларын жан-жақты дамыту үшін келесі педагогикалық мүмкіндіктерді ұсынады:

1. Зерттеудің адамға бағытталған көзқарасын қалыптастыру. Эмпатия кезеңі білім алушы-мұғалімдерге оқу-тәрбие процесінің басты субъектісі – баланың қажеттіліктерін, мотивациясын, қиындықтарын түсіндіреді. Бұл зерттеуді дерексіз емес, нақты баланың мәселесіне бағыттайды, яғни зерттеу белсенділігінің мақсаттылығын арттырады.

2. Мәселелерді анықтау және тұжырымдау дағдыларын жетілдіру. Дәстүрлі білім беруде мәселелер көбінесе дайын түрде ұсынылады. Ал дизайн-ойлау күнделікті педагогикалық тәжірибеден нақты, зерттеуге тұрарлық мәселелерді өздігінен анықтауға, оны нақты және түсінікті тұжырымдауға үйретеді.

3. Критикалық және креативті ойлауды дамыту. Идеялау кезеңі білім алушыларды стереотиптік шешімдерден шығуға, тәжірибелік шектеулерді ескермей, бастапқыда барлық мүмкін болатын нұсқаларды ойлап табуға итермелейді. Бұл ойлаудың икемділігін, еркіндігін және шығармашылық сипатын дамытады.

4. Гипотеза құру және оны сынау дағдыларын қалыптастыру. Әрбір ұсынылған идея – бұл болжам. Оны прототип түрінде жасақтау және сынау – бұл гипотезаны тексерудің нақты әрекеттік әдісі. Бұл процесс болашақ мұғалімге теорияны практикамен байланыстыруға, алдын ала болжам жасап, оның жүзеге асырылу мүмкіндігін бағалауға үйретеді.

5. Тәжірибе жүргізу және талдау қабілеттерін нығайту. Прототипті сынау – бұл шағын тәжірибе. Студент-мұғалім өз шешімінің тиімділігін бақылау, кері байланыс жинау, алынған деректерді саралау және талдау арқылы бағалайды. Бұл тәжірибелік зерттеу әдістерін меңгеруге тікелей ықпал етеді.

6. Командалық жұмыс және коммуникация дағдыларын жетілдіру. Дизайн-ойлау – бұл әдетте командалық процесс. Топтық талқылау, идеяларды бөлісу, бірлесіп прототип әзірлеу болашақ мұғалімдердің кәсіби әрекеттесу мәдениетін қалыптастырады.

7. Төзімділік пен рефлексия дағдыларын қалыптастыру. Интеграциялық процесс сәтсіздіктерді және қайта қарауларды бірінші кезектегі ресурс ретінде қарастыруға үйретеді. Прототиптің сәтсіздігі – бұл жаңа білім, ал оны түзету – өсу мүмкіндігі. Бұл тәжірибе студент-мұғалімнің рефлексиялық дағдыларын дамытады.

Жоғарыда айтылған деректерге сәйкес болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын дамытуда дизайн-ойлау технологиясының педагогикалық мүмкіндіктерінің жоғарылығын байқай аламыз.

Осылайша, дизайн-ойлау технологиясы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын дамытудың тиімді жолы болып табылады. Ол зерттеуді нақты педагогикалық тәжірибенің контекстіне сіңіреді, оны адамгершілікке бағыттайды және креативтілікпен толықтырады. Бұл технологияның интеграциялық сипаты тәжірибе арқылы үйрену мен өзін-өзі жетілдіру принципін сәйкестендіреді.

Сонымен қатар, дизайн-ойлау үдерісі болашақ мұғалімдерді оқушылардың қажеттіліктерін терең түсінуге, проблемаларды жүйелі талдауға және инновациялық шешімдер ұсынуға үйретеді. Мұғалімдердің зерттеу дағдылары мен кәсіби рефлексиясын қалыптастыруда бұл технологияның рөлі ерекше, себебі ол тек теориялық біліммен шектелмей, нақты жағдайларда әрекет етуге мүмкіндік береді.

Дизайн-ойлау технологиясын жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына енгізу болашақ мамандарды заманауи білім беру кеңістігінің талаптарына дайындауға, оларды тәуелсіз, сын тұрғысынан ойлай алатын, өзгермелі білім беру үдерісіне бейімделе алатын және үздіксіз өз білімін жетілдіретін шығармашыл тұлға ретінде қалыптастыруға септігін тигізеді. Бұл өз кезегінде бастауыш білім беру сапасын арттыруға, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін нығайтуға және инновациялық педагогикалық орта қалыптастыруға негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Загвязинский В.И. Исследовательская деятельность педагога: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений - 3-е изд., испр. – Москва: Академия, 2010.
2. Рахмонов А.Б. Формирование исследовательских умений будущих педагогов в научно-проектной деятельности [Электронный ресурс]. Современное образование (Узбекистан). — 2020. — № 12 (97). — 11–18 с.
3. Liedtka J., Salzman R., Azer D. Design Thinking for the Greater Good: Innovation in the Social Sector. – Columbia Business School Publishing. 2017. – 352 p.
4. Buchanan R. Wicked Problems in Design Thinking // Design Issues. – 1992. – Vol. 8, No. 2, – 5-21 p.
5. Norman D.A. Emotional Design. Why We Love (or Hate) Everyday Things. – Basic books. A member of the perseus books group New York. – 2004. – 257 p.

Дүйсен Қ.А., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, УПМНО-24-1к тобы
(Бакирова И.Д. – бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – білімді тұтынушы емес, оны өндіруші, өз бетінше дами алатын, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру. Бұл мақсатқа жетудің негізгі шарты – оқушының оқуға деген тұрақты ішкі мотивациясы. Мотивацияның төмендігі оқу үлгерімінің нашарлауына, білімге деген қызығушылықтың жоғалуына және мектептен алыстауға әкеледі. Сондықтан, интерактивті әдістерді (ойындық, топтық, рөлдік) қолдану арқылы оқу процесін

балалардың психологиялық ерекшеліктеріне бейімдеу, оларды белсенді іс-әрекетке тарту бүгінгі бастауыш білім берудегі негізгі әдістемелік мәселе болып табылады. Оқу мотивациясы бастауыш сынып оқушыларының оқу процесіндегі белсенділігі мен жетістігіне тікелей әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бастауыш мектеп – баланың интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуының алғашқы кезеңі. Сондықтан осы кезеңде оқу мотивациясын қалыптастыру мен дамыту аса маңызды. Оқу мотивациясы – бұл баланың білім алуға деген қызығушылығы, ынтасы мен ұмтылысын бейнелейтін күрделі психологиялық процесс. Ол ішкі және сыртқы факторлардың ықпалымен қалыптасады және дамиды.

Ғалымдар оқу мотивациясының қалыптасуына ерекше назар аударған. А.Н. Леонтьев мотивацияның қажеттіліктермен және қызығушылықтармен тығыз байланысын атап өтті. Оның пікірінше, сыртқы ынталандыру ұзақ мерзімді нәтижеге қол жеткізу үшін ішкі мотивацияға ауысуы керек. Бұл идеяны Д.Б. Эльконин де қолдап, бастауыш сыныпта ойыннан оқу әрекетіне көшу мотивацияны дамытудың негізі екенін көрсетті.

Қазіргі білім беру жүйесінде мотивацияны арттырудың түрлі тәсілдері қарастырылған. Бастауыш сынып оқушыларының мотивациясы көбінесе сабақтың мазмұнына, әдістеріне және мұғалімнің қарым-қатынасына байланысты. Сабақ барысында ойын элементтерін қолдану балалардың қызығушылығын арттырып, сабаққа деген ынтасын күшейтеді. Мысалы, математиканы оқытуда қызықты есептер мен ойын түріндегі тапсырмалар қолданылса, бала күрделі тақырыптарды жеңіл қабылдайды. Әдебиет сабақтарында шығармаларды рөлдік қойылымдар арқылы талқылау балалардың сабаққа белсенді қатысуына ықпал етеді. Мотивацияны арттырудың маңызды әдістерінің бірі – мадақтау мен марапаттау. Бастауыш сынып оқушылары үшін мұғалімнің жылы сөзі, мақтауы ерекше маңызға ие. Балалар өз жетістіктерінің бағаланғанын көргенде, оларда өзіндік сенімділік артады. Сонымен қатар, ынталандырудың бұл түрі балалардың оқу процесіне жағымды қарым-қатынас қалыптастыруына көмектеседі. Бірақ бұл жерде мұғалімнің әділдігі маңызды рөл атқарады. Барлық оқушының жетістіктерін тең дәрежеде бағалау олардың арасындағы бәсекелестікті арттырмай, ынтымақтастықты нығайтады.

Қазіргі уақытта оқу мотивациясын зерттеуші ғалымдар Қазақстандағы бастауыш мектептердің ерекшеліктеріне де тоқталады. Мысалы, Қазақстан Республикасының білім беру стандарттары мен бағдарламаларына сәйкес, оқу материалы балалардың жас ерекшеліктеріне бейімделген. Бұл баланың қызығушылығын сақтап қана қоймай, олардың танымдық қабілеттерін дамытуды көздейді. Оқу процесінде ұлттық құндылықтарды қолдану, әдеби шығармаларды талқылау, тарихи фактілерге негізделген тапсырмалар арқылы оқушылардың отансүйгіштік сезімі оянады. Бұл тек оқу мотивациясын ғана емес, олардың тұлғалық дамуын да қамтамасыз етеді.

Статистикалық деректер бойынша, бастауыш сынып оқушыларының 70%-ға жуығы оқуға деген қызығушылығын дұрыс ұйымдастырылған сабақтар арқылы арттырады. Қазақстанда енгізілген жаңартылған білім беру бағдарламасы осы мотивацияны сақтау мен нығайтуға бағытталған. Бағдарлама шеңберінде оқу процесі тек білім беру емес, сондай-ақ оқушылардың шығармашылық және жеке қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді.

Ішкі мотивация баланың білім алуға деген табиғи қызығушылығынан туындайды. Мұндай мотивацияның негізінде жаңа нәрсені тануға ұмтылыс, өзін-өзі дамытуға деген талпыныс жатыр. Ішкі мотивация баланың оқу үрдісіне деген оң көзқарасын қалыптастырады, оның интеллектуалдық белсенділігін арттырады. Сонымен қатар, ішкі мотивация баланың өзіне деген сенімін нығайтады. Ал сыртқы мотивация көбінесе мақтау, баға, сыйақы сияқты сыртқы ынталандыру құралдары арқылы жүзеге асады. Дегенмен, тек сыртқы мотивацияға сүйену ұзақ мерзімді нәтиже бермейді, себебі ол уақытша сипатқа ие. [1,134]

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру үшін педагогикалық және психологиялық тәсілдерді қолдану қажет. Мұғалімнің рөлі бұл тұрғыда ерекше маңызды. Мұғалім балалардың оқу процесіне деген қызығушылығын оятып, оны сақтау үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануы керек. Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, мұғалім сабақтарды қызықты және түсінікті етіп өткізуге тырысуы қажет. Балалардың ой-өрісін, қиялын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған тапсырмалар олардың оқу процесіне деген ынтасын арттырады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттырудың ең тиімді тәсілдерінің бірі – ойын элементтерін қолдану. Ойын – балалардың негізгі іс-әрекетінің түрі, сондықтан оны сабақ барысында пайдалану өте тиімді. Мысалы, математика сабағында «Кім жылдам?» немесе «Сандар

патшалығы» сияқты ойындарды қолдануға болады. Бұл ойындар балалардың есептеу дағдыларын дамытып қана қоймай, олардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, қазақ тілі сабақтарында сөздік қорды байытуға бағытталған.«Сөздерді тап» немесе «Сөздік домино» ойындары балалардың тілдік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.[2,98]

Интерактивті әдістер – ойынға негізделген оқыту. Интерактивті әдістер бастауыш сыныпта, әсіресе, ойын технологиялары (геймификация) арқылы тиімді қолданылады.

* Ішкі Мотивацияны Дамыту: Интерактивті ойындар мен жобалар оқушыға еркіндік, таңдау құқығы және құзыреттілік сезімін береді. Ойын арқылы жетістікке жету баланың ішкі "Мен қолымнан келеді" (self-efficacy) деген сенімін нығайтады.

* Белсенділік және Қызығушылық: Өртүрлі рөлдерді ойнау, топтық тапсырмаларды бірлесіп орындау оқушыны сабаққа толығымен енгізеді, оның зейінін ұзақ уақыт бойы ұстап тұруға мүмкіндік береді.

Интерактивті оқыту әдістері оқушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді қатысушыға айналдырады.

Кесте 1

Интерактивті әдіс	Мотивацияға әсер ету механизмі
Жобалық оқыту	Дербестікті (жоба тақырыбын таңдау), құзыреттілікті (проблеманы шешу) арттырады. Нақты кнім жасау жетістік сезімін береді.
Кейс-стади /талдау	Нақты өмірлік жағдайларға негізделгендіктен, өзектілігі жоғарылайды. Критикалық ойлауды дамвтады.
Геймификация	Ойын элементтерін (ұпайлар, деңгейлер,марапаттар) қолдану арқылы қызығушылықты тудырады және бәсекелестік арқылы ынтаны күшейтеді (сыртқы мотивация).

Бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын арттыру үшін мынадай интерактивті әдістердің түрлері ұсынылады және қолданылады:

Кесте 2. Интерактивті әдістердің түрлері

Интерактивті әдіс	Қолданылу мысалы	Мотивацияға әсері
Ойындық технология (геймификация)[7,112]	Математика сабағындағы Есептерді шеш-қазына тап квесті. Оқушылар ұпай жинап, кедергілерден өтеді.	Қызығушылықты,бәсекелестік: Тапсырманы орындауды міндетті әрекет емес, қызықты сайыс ретінде қабылдау.
Рөлдік ойындар [8,230-235]	"Дүкенге бару" (Сауат ашу, Математика) немесе "Дәрігер мен Науқас" (Дүниетану).	Өзектілік, Өлеуметтік Мотивация: Оқу материалын өмірмен байланыстыру, өзара әрекеттесу, коммуникативтік дағдыны дамыту.
Шағын жобалар	"Біздің Сыныптың Қызыл Кітабы" жобасы (Дүниетану). Балалар сурет салады, ақпарат жинайды, қорғайды	Дербестік, Құзыреттілік: Жұмысты өз бетінше жоспарлау және оның нақты нәтижесін көру арқылы жетістікке жету сезімі.
Интерактивті тақта құралдары	"Сәйкестендіру", "Дұрыс/Бұрыс" (LearningApps, Kahoot) сияқты жылдам интерактивті	Кері байланыс: Алынған білімді тез арада тексеру және жедел кері байланыс алу.

Интерактивті әдістерді жүйелі қолдану нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының сабаққа дайындығы, сыныптағы белсенділігі және үй тапсырмасын орындауға деген жауапкершілігі 15-20% артқандығы бақыланады.

Оқу мотивациясын арттырудың тағы бір маңызды тәсілі – шығармашылық тапсырмаларды қолдану. Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың ойлау қабілетін, қиялын және танымдық белсенділігін арттырады. Мысалы, оқушыларға әңгіме немесе ертегі жазуды, сурет салуды,

шағын жоба жасауды ұсынуға болады. Мұндай тапсырмалар балалардың өзіндік ойлау қабілетін дамытып, олардың оқу процесіне деген қызығушылығын оятады. Сонымен қатар, шығармашылық тапсырмалар балалардың өзін-өзі көрсетуіне, өз күшіне сенуіне мүмкіндік береді. Оқу мотивациясын арттыруда мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Мұғалімнің оқушыларға деген жылы қарым-қатынасы, оларды қолдап, мақтап отыруы балалардың өздеріне деген сенімін арттырады. Мұғалім оқушылардың жетістіктерін бағалауда әділ болуы керек. Балаларды мақтау, олардың жетістіктерін атап өту – мотивацияны арттырудың маңызды құралы. Дегенмен, мұғалім тек мақтаумен шектелмей, оқушыларға олардың қателіктерін түсіндіріп, оларды түзетуге мүмкіндік беруі қажет. [3,24]

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясына ата-аналардың да ықпалы зор. Ата-аналар баланың оқу процесіне белсенді қатысуын қолдауы және оны ынталандыруы керек. Баланың жетістіктерін атап өту, оған қолдау көрсету, оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады. Ата-аналар баланың сабақтарына, үй тапсырмаларына назар аударып, оның оқу барысындағы жетістіктері мен қиындықтарын талқылауы керек. Сонымен қатар, ата-аналар баланың оқу материалдарын меңгеруіне көмектесіп, оны жаңа нәрселерді білуге ынталандыруы қажет. Оқу мотивациясын арттыруда қазіргі заманғы технологияларды қолдану да маңызды рөл атқарады. Мультимедиялық құралдар, интерактивті тақталар, электрондық оқулықтар және онлайн платформалар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. Мысалы, интерактивті ойындар немесе видеоматериалдар балалардың назарын аударып, олардың жаңа материалды оңай қабылдауына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, онлайн платформалар арқылы оқушыларға өздігінен білім алу мүмкіндігі беріледі, бұл олардың оқу процесіне деген ынтасын арттырады.[4,56]

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыруда жеке тәсілдерді қолдану өте маңызды. Әр оқушының жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын және қабілеттерін ескеру арқылы мотивацияны арттыруға болады. Кейбір оқушылар өз бетінше жұмыс істеуді ұнатса, басқаларына мұғалімнің немесе ата-ананың көмегі қажет болуы мүмкін. Мұғалім оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, оларға жеке тапсырмалар беріп, олардың оқу процесіне деген ынтасын арттыра алады. Оқу мотивациясын арттырудың тағы бір тиімді тәсілі – оқушыларға мақсат қоюды үйрету. Балаларға өз мақсаттарын анықтап, оларға жету жолдарын жоспарлау маңызды. Мысалы, оқушыларға белгілі бір уақыт аралығында кітап оқып бітіру немесе математикалық есептерді шешу сияқты мақсаттар қоюға болады. Бұл балалардың өз-өзін басқару қабілетін дамытып, олардың оқу процесіне деген жауапкершілігін арттырады. Сонымен қоса, мұғалім оқушылардың мақсаттарына жетуін бақылап, олардың жетістіктерін атап өтуі қажет.

Оқу мотивациясын арттырудың маңызды факторларының бірі – оқу материалының мазмұны. Оқу материалы балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес болуы керек. Материал қызықты әрі түсінікті болған жағдайда, оқушылардың оған деген қызығушылығы артады. Сонымен қатар, оқу материалына танымдық тапсырмалар, қызықты фактілер мен мысалдар қосу арқылы оқушылардың мотивациясын арттыруға болады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттырудың тиімді әдістерін анықтау үшін зерттеулер жүргізу қажет. Бұл зерттеулер оқу мотивациясының деңгейін бағалау, оны арттыру жолдарын анықтау және оларды тәжірибеде қолдану бойынша нақты ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, сауалнамалар, бақылау және эксперименттер арқылы [5,242] оқушылардың мотивациясына әсер ететін факторларды анықтауға болады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру мәселесін тиімді шешу үшін нақты ұсыныстар мен әдістемелік тәсілдер енгізу қажет.

Сонымен бірге, бұл тәсілдерді қолдау үшін статистикалық мәліметтер мен зерттеулердің нәтижелеріне сүйенген дұрыс.

1. Тапсырмаларды даралау және шығармашылық жұмыстарды дамыту

Балалардың оқу мотивациясын арттыруда жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды. Әр оқушының қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып, шығармашылық тапсырмалар беру олардың сабаққа деген ынтасын арттырады.

Түркістан облысында бастауыш сынып оқушылары арасында өткізілген зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, шығармашылық тапсырмалар енгізілген сабақтарда оқушылардың мотивациясы 25%-ға өскен. Мысалы, «Сурет бойынша әңгіме құрастыру», «Мәтінге қосымша оқиға ойлап табу» сияқты шығармашылық тапсырмалар балалардың танымдық белсенділігін күшейтеді.

2. Мультимедиялық құралдарды қолдану

Заманауи технологиялар балалардың қызығушылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Интерактивті тақталар, видеосабактар, онлайн платформалар сабақтарды қызықты әрі тиімді етеді. 2020 жылы Нұр-Сұлтан қаласында жүргізілген зерттеулер барысында мультимедиялық құралдар қолданылған сыныптарда оқушылардың оқу материалын меңгеру деңгейі 22%-ға жоғарылаған. Білім беру процесінде Khan Academy, Bilimland, Quizizz сияқты онлайн платформаларды пайдалану ұсынылады. Бұл құралдар арқылы балалар өздігінен білім алып, қызығушылықтарын дамыта алады.

3. Ата-аналарды оқыту процесіне белсенді қатыстыру

Ата-аналардың қолдауы оқу мотивациясына айтарлықтай әсер етеді. Балалардың оқу жетістіктеріне тек мұғалім ғана емес, ата-ана да жауапты болуы керек. Зерттеулер көрсеткендей, отбасында баланың оқуына қолдау көрсетілсе, оның оқу үлгерімі мен мотивациясы жоғарылайды.

4. Жетістіктерді марапаттау жүйесін енгізу

Балаларды жетістіктері үшін марапаттау олардың мотивациясын арттырады. Марапат тек материалдық болуы шарт емес, мысалы, «Аптаның үздік оқушысы» атағын беру немесе сертификат табыстау. Бұл әдіс балалардың өзін-өзі бағалауын арттырып, олардың сабаққа деген қызығушылығын оятады.[6,42]

Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыруда интерактивті әдістерді қолдану – оқу процесінің тиімділігін арттырудың заманауи және ғылыми негізделген жолы. Бұл әдістер баланың танымдық қажеттіліктерін, эмоционалдық дамуын және әлеуметтік қарым-қатынасын ескере отырып, оқуды қызықты, мәнді және мағыналы іс-әрекетке айналдырады. Ең бастысы, олар балалардың білім алуға деген ішкі ынтасын – өмір бойы оқуға деген құштарлығының негізін қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана: ҚР БҒМ, 2012.
2. Сатбаева, Қ. Бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын арттыру әдістері. – Алматы: «Фолиант» баспасы, 2017.
3. Әбілқасымова, А. Е. Педагогика негіздері. – Нұр-Сұлтан: Қазақ университеті баспасы, 2018.
4. Хайтбаева, М. Мектептегі инновациялық технологиялар және олардың оқу процесіне ықпалы. – Шымкент: «Оңтүстік» баспасы, 2019.
5. Көпжасарова, Г. Ж., & Құсайынова, Ж. Б. Интерактивті оқыту әдістерінің бастауыш мектептегі рөлі // Педагогика журналы. – 2021. – №3(45). – Б. 56–62.
6. Выготский, Л.С. (2005). Педагогическая психология. М.: АСТ.
7. Оразбекова, А. (2022). Геймификация бастауыш сыныптардағы оқытудың тиімді құралы ретінде.
8. Деси, Э.Л., Райан, Р.М. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. Psychological

Едіге Е.М., академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-24-1к

Жабагина Ж.Т., «66 мектеп – лицейі» КММ, бастауыш сынып мұғалімі

Айдарбекова К.А., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

XXI ғасырдың басындағы әлемдік білім беру үрдістерінің ең маңызды бағыттарының бірі – инклюзивті білім беруді дамыту болып табылады. Инклюзивті білім беру (лат. inclusion – қосу, енгізу) барлық балаларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі (ЕББҚ) бар балаларға жалпы білім беру ұйымдарында сапалы білім алуға тең мүмкіндіктер беретін білім беру жүйесін көздейді. Қазіргі Қазақстанның білім беру жүйесінде инклюзивті тәсілді дамыту басым бағыттардың біріне айналды. «Білім туралы» Заң пен «Қазақстан Республикасындағы мүгедектердің әлеуметтік қорғалуы туралы» заңдар инклюзивті білім берудің құқықтық

негіздерін қалыптастырды [1]. Бұл процесс балалық шақтан бастау алады және бастауыш білім беру деңгейінде ерекше маңызға ие болады.

Инклюзивті білім берудің философиялық негізі – әрбір баланың құндылығын мойындау, олардың ерекшеліктеріне қарамастан білім алуға құқығын қамтамасыз ету болып табылады. 1994 жылғы Саламанка декларациясы мен БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары туралы» конвенциясы инклюзивті білім беруді адам құқықтарының негізгі бөлігі ретінде бекітті [2]. Инклюзивті білім берудің гуманистік тәсілі баланы дамудың субъектісі ретінде қарастырады және әрбір баланың бірегейлігін мойындап, олардың дербес қажеттіліктеріне сәйкес білім беру жағдайларын жасауды көздейді. Гуманистік педагогика тұрғысынан қарағанда, инклюзия – бұл тек арнайы жағдайларды жасау емес, балалардың әртүрлілігін қоғамдық байлық ретінде қабылдау және құрметтеу.

Инклюзивті педагогиканың теориялық негіздері Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы мен компенсация тұжырымдамасына, Ж. Пиаженің танымдық даму теориясына, А.Н.Леонтьевтің қызмет теориясына негізделеді. Выготскийдің «жақынғы даму аймағы» концепциясы инклюзивті білім берудің әдістемелік негізін құрайды және оған сәйкес балалар өз мүмкіндіктерінен жоғары деңгейде орындалатын міндеттерді ересектердің немесе құрдастарының көмегімен орындай алады, бұл олардың дамуын ынталандырады. Қазіргі зерттеулер инклюзивті білім беру ортасында оқитын балалардың әлеуметтік дағдыларының, эмпатиясының және төзімділігінің жоғары деңгейде дамитынын көрсетеді, бұл барлық оқушылардың тұлғалық дамуына оң ықпал етеді [3].

Бастауыш мектеп жасы (6-10 жас) – баланың тұлғалық, танымдық және әлеуметтік дамуының негізгі кезеңі болып табылады. Бұл кезеңде қалыптасатын оқу дағдылары мен тұлғалық қасиеттер баланың келешек дамуына негіз болады, осы кезеңде балалар белсенді әлеуметтенуден өтеді, жаңа әлеуметтік рөлдерді игереді, өздерін ұжымның мүшесі ретінде сезінеді. Осы жастағы балалардың ерекшеліктері инклюзивті оқыту үшін қолайлы жағдайлар жасайды: олар ашық, серпінді, құрдастарының ерекшеліктерін табиғи түрде қабылдауға бейім және бастауыш сынып оқушыларында әлі де ерекшеліктері бар балаларға қатысты теріс стереотиптер қалыптаспаған, сондықтан олар инклюзивті ортада оңай бейімделеді.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық процестері белсенді дамиды: зейін көлемі ұлғаяды, ерікті есте сақтау қалыптасады, логикалық ойлау дамиды, алайда бұл жастағы балалар әлі де нақты бейнелік ойлау басым болғандықтан көрнекі құралдарды, ойындық әдістерді, практикалық қызметті талап етеді. Бұл жас кезеңі инклюзивті мәдениетті қалыптастыру үшін сенситивті кезең болып табылады, себебі балалар осы кезеңде өзгелердің қиындықтарын түсінуге, көмек көрсетуге және әртүрлі адамдармен тиімді қарым-қатынас орнатуға үйренеді.

Қазақстан Республикасының нормативтік құжаттарына сәйкес ЕББҚ балалар 8 негізгі санатқа бөлінеді және әрбір санат өзіндік психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерге ие болып, арнайы білім беру жағдайлары мен оқыту әдістерін талап етеді. Есту қабілетінің бұзылыстары бар балалар (саңырау, есту қабілеті нашар балалар) аудиовизуалды қолдауды, сурдопедагогтың көмегін, арнайы дыбыс күшейткіш жабдықтарды қажет етеді және мұндай балаларға оқытуда жетік тілді, көрнекілікті, жазбаша тапсырмаларды кеңінен қолдану маңызды. Көру қабілетінің бұзылыстары бар балалар (соқыр, көру қабілеті нашар балалар) үшін үлкен қаріппен жазылған материалдар, тактильді құралдар, аудиокітаптар, арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету қажет болып, кеңістікті ұйымдастыру, айқын бағдарлау жүйесі, қауіпсіздік шаралары маңызды рөл атқарады.

Сөйлеу тілінің бұзылыстары бар балаларға логопедиялық жұмыс, сөйлеу тілін дамыту бойынша арнайы жаттығулар, коммуникативті дағдыларды қалыптастыру қажет болса, опорлық-қозғалыс аппаратының бұзылыстары бар балаларға физикалық қолжетімділік (пандустар, арнайы жиһаз), қозғалыс режимін ескеру, арнайы техникалық құралдар қажет. Зияты дамуының бұзылыстары бар балаларға оқу материалының қарапайымдалған нұсқалары, қайталау, көрнекілік, жеделдетілген қарқын, дефектологтың көмегі қажет болып, мұндай балаларға нақты, қарапайым нұсқаулар беру, step-by-step оқыту әдістерін қолдану тиімді. Эмоциялық-еріктік саласының бұзылыстары бар балалар (аутистік спектр бұзылыстары, зейінінің тапшылығы және гиперактивтілік синдромы) тұрақты режим, болжанатын орта, эмоцияларды реттеу техникалары, психологиялық қолдауды қажет етсе, психикалық дамудың тежелуі бар балалар баяу қарқынмен оқыту, қайталау, дефектологтың көмегі, қосымша түсіндіруді талап етеді, ал күрделі даму

бұзылыстары бар балаларға кешенді мультидисциплинарлық қолдау, жеке бағдарлама, отбасымен тығыз ынтымақтастық қажет [4].

Инклюзивті оқытудың әдістемелік тәсілдері әрбір білім алушының ерекшелігін ескеруге негізделеді, сондықтан осы тәсілдердің ішінде кеңінен қолданылатын және оқу процесін бейімдеудің тиімді жолдарының бірі – саралап оқыту болып табылады.

Саралап оқыту – оқу материалын әр оқушының танымдық мүмкіндіктері, қабілеттері мен қажеттіліктеріне қарай бейімдеу процесі болып, ол үш негізгі бағытта жүзеге асырылады: мазмұн, процесс және өнім бойынша саралау. Мазмұн бойынша саралау оқу материалының күрделілік деңгейін, көлемін және берілу тәсілін әртараптандыруды қамтиды, мысалы математика сабағында бір топ оқушылар күрделі есептерді шығарса, екінші топ қарапайым есептерді көрнекі материалдармен шығарады, ал үшінші топ практикалық манипуляциялармен есепті шешеді. Процесс бойынша саралау оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес әртүрлі оқыту стратегияларын қолдануды көздейді, себебі кейбір балалар визуалды ақпаратты жақсы қабылдаса, басқалары аудиалды немесе кинестетикалық әдістерді қажет етеді. Өнім бойынша саралау оқушыларға білімдерін әртүрлі тәсілдермен көрсетуге мүмкіндік береді: кейбіреулер жазбаша жұмыс орындаса, басқалары ауызша баяндайды, үшіншілері сурет салады немесе макет жасайды және бұл әдіс әрбір баланың күшті жақтарын пайдалануға мүмкіндік береді.

Универсалды оқытуды жобалау (УОД) принциптері барлық оқушылар үшін қолжетімді оқу ортасын жасауға бағытталған және үш негізгі принципке негізделеді: ақпаратты ұсынудың көп тәсілдері (визуалды, аудиалды, кинестетикалық), оқушы белсенділігін қамтамасыз етудің әртүрлі жолдары (жеке, жұптық, топтық жұмыс), оқу нәтижелерін көрсетудің әртүрлі нысандары (тестілер, жобалар, презентациялар, практикалық жұмыстар). УОД принциптері бойынша жобаланған сабақ барлық оқушыларға қолжетімді, ешкімді ерекше бөліп көрсетпейді және барлығына өз қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік береді [5].

Кооперативті оқыту әдістері инклюзивті сыныпта өте тиімді болып табылады, себебі топтық жұмыс, жұптық оқыту, ролдік ойындар арқылы барлық оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз етуге болады және бұл әдістер әлеуметтік дағдыларды дамытып, өзара көмек мәдениетін қалыптастырады. «Peer tutoring» әдісі ЕББҚ балалар үшін өте тиімді болып, бұл әдіс кезінде белгілі бір тақырыпты жақсы меңгерген оқушы құрдасына көмектеседі және екі жаққа да пайдалы: бірі білімін бекітеді, екіншісі жаңа білімді құрдасынан үйренеді. Визуалды қолдау әдістері барлық оқушылар үшін, бірақ ерекше ЕББҚ балалар үшін аса маңызды болып, күннің визуалды кестесі, пиктограммалар, схемалар, интеллект карталары, түрлі-түсті белгілеу жүйелері оқу материалын түсінуді жеңілдетеді. Ойын технологиялары бастауыш сыныпта ерекше маңызға ие, себебі ойын арқылы балалар күрделі ұғымдарды оңай меңгереді, белсенді қатысады, эмоционалды түрде ынталанады және дидактикалық ойындар, ролдік ойындар, жағдаяттық ойындар оқу материалын игеруді жеңілдетіп, сабақты қызықты етеді [6].

Тиімді инклюзивті білім беру үшін бірнеше маманның үйлесімді жұмысы қажет. Сынып жетекшісі оқу процесінің негізгі ұйымдастырушысы ретінде оқыту әдістерін таңдап, сыныптағы қолайлы психологиялық климатты қалыптастырады. Педагог-психолог балалардың эмоционалдық жайлылығын қамтамасыз етіп, бейімделуіне көмектеседі және өзара қарым-қатынасты реттейді. Логопед сөйлеу тілінің дамуын қолдап, артикуляциялық бұзылыстарды түзетеді, фонематикалық есту мен лексика-грамматикалық құрылымдарды дамытады. Дефектолог танымдық процестерді түзетуге, оқу дағдыларын қалыптастыруға және баламен жеке бағдарлама бойынша жұмыс жүргізуге жауапты. Әлеуметтік педагог отбасыға бағытталған қолдау көрсетіп, мектеп пен ата-ана арасындағы байланысты нығайтады. Педагог-ассистент сыныпта тікелей қолдау көрсетіп, мұғалімге көмектеседі және ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕББҚ) балаға жеке сүйемелдеу ұйымдастырады.

Инклюзивті команданың барлық мүшесі бір бағытта жұмыс істегенде ғана нәтиже жоғары болады. Сондықтан мультидисциплинарлық команданың тиімді қызметі жүйелі кездесулерге, үздіксіз ақпарат алмасуға, бірлескен жоспарлауға және мамандардың бір-бірінің кәсіби еңбегін құрметтеуіне негізделеді. Жеке білім беру бағдарламасы (ЖББ) ЕББҚ баланың оқуын ұйымдастырудың негізгі құжаты болып табылады және баланың дербес ерекшеліктеріне сәйкес жасалады, үнемі мониторинг пен түзету жұмыстарына ұшырайды. ЖББ мынадай элементтерді қамтиды: баланың қазіргі даму деңгейін сипаттау (күшті жақтары, қиындықтары, қызығушылықтары), нақты, өлшенетін, қол жеткізуге болатын оқу мақсаттары, оқыту мазмұны (қандай пәндер, қандай көлемде), әдістері мен стратегиялары (қандай тәсілдер қолданылады), бағалау критерийлері мен әдістері, қолдау шаралары (мамандардың көмегі, арнайы құралдар),

жоспарланған нәтижелер мен уақыт шеңбері. ЖББ әзірлеу кезінде мұғалім, мамандар, ата-аналар, мүмкіндігінше баланың өзі қатысуы керек және әрбір оқу тоқсанында қайта қаралып, баланың нақты жетістіктеріне қарай түзетіледі.

Барлық балалар үшін қолжетімді білім беру ортасын ұйымдастыру – инклюзивті оқытудың негізгі шарттарының бірі. Ол бірнеше бағыттағы кешенді шараларды қамтиды.

Физикалық қолжетімділік универсалды дизайн принциптерін сақтауға негізделеді: пандустардың, кең есіктердің, төмен табалдырықтардың болуы, арнайы жабдықталған санитарлық бөлмелер, лифттер немесе көтергіштер, қозғалысқа ыңғайлы кең дәліздер – бұл мүмкіндігі шектеулі балалардың еркін қозғалуын қамтамасыз етеді.

Сенсорлық ортаны реттеу оқушылардың әртүрлі сезімталдық ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Ол үшін дыбыс деңгейін төмендетуге арналған дыбыс окшаулағыш материалдарды қолдану, жарықтандыруды реттеу (жеке шамдар, жарық интенсивтілігін басқару), ашық әрі көзге жайлы түстерді таңдау маңызды. Сенсорлық сезімталдығы жоғары балаларға арналып тыныш аймақтар мен релаксация бұрыштары ұйымдастырылады.

Арнайы жабдықтар да инклюзивті ортаның ажырамас бөлігі. Есту қабілетінде бұзылысы бар балаларға арналған FM-жүйелер, көру қабілеті төмен балаларға үлкейткіш құрылғылар, арнайы компьютерлік бағдарламалар мен адаптивті құрылғылар (балама пернетақта, арнайы тінтуір), сондай-ақ реттелетін эргономикалық парталар мен орындықтар оқу процесін жеңілдетеді.

Көрнекі ақпарат жүйесі мектеп ортасын барлық балаға түсінікті етеді. Бұл бағытқа күн тәртібі, сабақ кестесі, сынып ережелері сияқты кестелер, бағдарлау мен нұсқауларды көрсететін пиктограммалар, түрлі-түсті жолақтар мен таңбалар түріндегі бағыттаушы белгілер, сондай-ақ мінез-құлық нормалары визуалды түрде ұсынылған ережелер кіреді.

Бұл шаралар кешені оқу орнында әр баланың физиологиялық, когнитивтік және сенсорлық ерекшеліктерін ескерген қолайлы, қауіпсіз және қолжетімді орта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Инклюзивті мәдениетті қалыптастыру үшін мынадай шарттар қажет: өзара құрмет пен түсіністік атмосферасын жасау - балаларға әр адамның бірегейлігі туралы, әртүрлілікті құндылық ретінде қабылдау туралы үйрету, дискриминацияға қарсы саясатты жүргізу, балалардың арасында достық қатынастарды қолдау; әртүрлілікті құндылық ретінде қабылдау - әртүрлі мәдениеттер, тілдер, діндер, қабілеттер туралы оқыту, әртүрлілікті көрсететін кітаптар, фильмдер, материалдар қолдану, ерекше қажеттіліктері бар адамдардың жетістіктері туралы айту; барлық оқушылардың табыстарын мойындау - әрбір баланың жеке жетістіктерін атап өту, салыстырмалы емес, жеке бағалау жүйесін қолдану, «табыстың қабырғасын», портфолиолар жасау; кемсітушілікке қарсы саясатты жүргізу - кемсітушілікке қарсы нақты қағидалар қабылдау, мұндай жағдайларды ашық талқылау, балаларға эмпатияны, төзімділікті үйрету; ата-аналармен жұмыс - ата-аналарды білім беру процесіне тарту, жүйелі кездесулер, консультациялар өткізу, инклюзивті білім беру туралы ақпараттандыру, ата-аналарды мектеп өміріне қатыстыру.

Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту бойынша көптеген шаралар қабылданды және 2024 жылы елімізде 8500-ден астам ЕББҚ бала жалпы білім беру мекемелерінде оқиды, мектептердің 90%-ында инклюзивті оқыту үшін белгілі бір жағдайлар жасалған. Негізгі жетістіктерге заңнамалық базаның қалыптасуы (инклюзивті білім беру туралы нормативтік құжаттар, мемлекеттік білім беру стандарттары), ПМПК орталықтарының дамуы (әр облыста, көптеген қалаларда балаларды кешенді тексеріп, ұсынымдар беретін орталықтар ашылды), мұғалімдерді даярлау және қайта даярлау жүйесінің құрылуы (педагогикалық университеттерде инклюзивті білім беру курстары, біліктілікті арттыру бағдарламалары), арнайы оқулықтар мен әдістемелік материалдардың дайындалуы (брайль жазуындағы кітаптар, аудиокітаптар, бейімделген электронды оқулықтар), қалалық және облыстық ресурстық орталықтардың ашылуы жатады.

Қазіргі қиындықтар мен шектеулер: білікті мамандардың тапшылығы (педагог-психологтар, дефектологтар, логопедтер, педагог-ассистенттер жетіспейді, әсіресе ауылдық аудандарда, көптеген мұғалімдер инклюзивті оқыту бойынша арнайы даярлықтан өтпеген), материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі (кейбір мектептерде физикалық қолжетімділік проблемалары бар, арнайы жабдықтар жоқ, дидактикалық материалдар жетіспейді, қаржыландыру көбінесе жеткіліксіз), қоғамда стереотиптердің болуы (кейбір ата-аналар, мұғалімдер, қоғам мүшелері инклюзивті білім беруді қолдамайды, ЕББҚ балаларға қатысты теріс көзқарастар бар), ата-аналардың дайындығының жеткіліксіздігі (кейбір ата-аналар балаларының

диагнозын қабылдауға дайын емес, мамандардың ұсынымдарын орындамайды), бағалау жүйесінің икемділігінің жетіспеушілігі (стандартталған тестілер, бірыңғай ұлттық тестілеу ЕББҚ балаларға әділетсіз болуы мүмкін, балама бағалау әдістері әлі де кең қолданылмайды).

Ғылыми зерттеулер инклюзивті білім берудің барлық балалар үшін оң нәтижелерін растайды: ЕББҚ балалар академиялық дағдыларын жақсартып қана қоймай, әлеуметтік дағдыларды да дамытады, өзіне деген сенімділігі артады, қоғамда өмір сүруге дайындалады, ал дамуында ауытқулары жоқ балалар эмпатияны, төзімділікті, басқаларға көмектесу дағдыларын игереді және әртүрлілікті құрметтеуді үйренеді. Инклюзивті білім беруді дамыту үшін болашақта маңызды бағыттар: мұғалімдерді даярлаудың сапасын арттыру (педагогикалық университеттерде инклюзивті педагогика курстарын кеңейту, практикалық дағдыларға баса назар аудару, тәлімгерлік жүйесін дамыту, мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуын қолдау), материалдық-техникалық базаны жақсарту (мектептерді қажетті жабдықтармен жабдықтау, қолжетімді орта құру, заманауи технологияларды енгізу үшін қаржыландыруды арттыру), қоғамдық сананы дамыту (БАҚ-та, әлеуметтік желілерде инклюзивті білім беру туралы оң ақпарат тарату, ЕББҚ адамдардың жетістіктерін насихаттау), ата-аналарды қолдау (психологиялық, әдістемелік, заңнамалық кеңестер беру, ата-аналар қауымдастықтарын құру), ерте диагностика мен ерте араласу жүйесін дамыту (балалардың даму ерекшеліктерін ерте анықтау, уақтылы көмек көрсету), бағалау жүйесін жетілдіру (балама бағалау әдістерін кеңінен енгізу, ЖББ негізінде жеке бағалау критерийлерін қолдану), зерттеулер мен мониторингті жүргізу (инклюзивті білім берудің тиімділігін зерттеу, деректерге негізделген шешімдер қабылдау) [7].

Бастауыш сынып оқушыларына инклюзивті білім беруді ұйымдастыру – күрделі, бірақ өте маңызды педагогикалық міндет болып табылады және бұл процесс тек білім беру әдістерін өзгертуді ғана емес, қоғамдық сананы, құндылықтарды, көзқарастарды өзгертуді талап етеді. Тиімді инклюзия үшін мұғалімдердің жүйелі кәсіби даярлығы (инклюзивті педагогика бойынша білім, практикалық дағдылар, үздіксіз кәсіби даму), психологиялық-педагогикалық қолдау жүйесінің жұмыс істеуі (мамандардың толық командасы, олардың тиімді ынтымақтастығы, баланың кешенді сүйемелденуі), қолжетімді білім беру ортасын жасау (физикалық қолжетімділік, арнайы жабдықтар, көрнекі ақпарат жүйесі, қауіпсіздік шаралары), ата-аналармен тығыз ынтымақтастық (жүйелі байланыс, ата-аналарды шешім қабылдауға тарту, олардың пікірін ескеру, қолдау көрсету), қоғамдық сананы дамыту (инклюзивті мәдениетті қалыптастыру, стереотиптерді бұзу, ЕББҚ адамдардың құқықтары мен мүмкіндіктерін қорғау) қажет.

Инклюзивті білім беру тек ЕББҚ балалар үшін ғана емес, барлық оқушылар үшін пайдалы, себебі ол әлеуметтік дағдыларды дамытып, эмпатия мен төзімділікті қалыптастырады, әртүрлілікті құрметтеуге үйретеді және инклюзивті сыныпта өскен балалар болашақта әртүрлі адамдармен тиімді қарым-қатынас орната алатын, әділетті және гуманды қоғам құруға қатыса алатын азаматтар болады. Бастауыш мектепте инклюзивті білім беруді дамыту Қазақстанның білім беру жүйесін жаһандық стандарттарға сәйкес келтірудің, инклюзивті қоғам құрудың маңызды жолы болып табылады және бұл процестің сәтті жүзеге асуы үшін мемлекеттік қолдау, қоғамдық мойындау және кәсіби педагогикалық қауымдастықтың белсенді қатысуы қажет. Инклюзивті білім беру – бұл тек білім беру саясаты емес, бұл философия, әлеуметтік құндылық, адамгершілік міндет және әрбір баланың ерекшеліктеріне қарамастан сапалы білім алуға құқығын қамтамасыз ету гуманды, дамыған қоғамның белгісі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Нұр-Сұлтан, 2007 (2024 жылғы толықтырулармен).
2. UNESCO. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. – Paris: UNESCO, 1994. – 50 p.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
4. Оралбекова А.К., Арзымбетова С.З., Бегалиева С.Б. Инклюзивті білім беру жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану // International Journal of Environmental and Science Education. – 2016. – Vol.11. – №18. – P. 12799-12813.
5. «Инклюзивті білім беру жүйесінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау» әдістемелік ұсынымдар. – Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім беру академиясы, 2023. – 124 б.

6. Makoele T.M., Burmistrova V. Teacher education and inclusive education in Kazakhstan: Challenges and opportunities // International Journal of Inclusive Education. – 2023. – Vol.27. – №1. – P. 1-16.
7. Мамерханова З.Қ., Сакаева А.Б., Исакова А.Т. Қарағанды облысында инклюзивті білім беруді дамыту: Қазіргі жағдай және перспективалар // Педагогика және психология. – 2024. – №2(59). – 45-52 бб.
8. Rollan K., Somerton M. Inclusive education reform in Kazakhstan: Civil society activism from the ground up // International Journal of Inclusive Education. – 2021. – Vol. 25. – №4. – P. 402-417.
9. Жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті оқыту: Әдістемелік құрал / Құраст. Б.А. Досымова, Г.К. Ниязова. – Алматы: Академия баспасы, 2024. – 128 б.

Ерғали К., Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ, педагогикалық факультет, ПМНО 23-1(к) тобы
(Тлеуберлинова Э.Б., п.ғ.к., аға оқытушы)

МҰҒАЛІМ МҮДДЕСІН ҚОРҒАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ МАҢЫЗЫ

Мұғалімнің мүддесін қорғау қазіргі білім беру жүйесінің тұрақты дамуы үшін шешуші мәнге ие, себебі педагог — жас ұрпақтың құндылықтық, зияткерлік және әлеуметтік қалыптасуын айқындайтын негізгі тұлға. Білім берушінің кәсіби құқығы қорғалмаған жағдайда оқу сапасының төмендеуі, кадр тапшылығы, эмоционалдық күйіп-жану сияқты жағымсыз құбылыстар жиілейді. Қазақстанда педагог мәртебесін арттыруға бағытталған маңызды заңдар қабылданғанымен, олардың практикалық орындалуы кейбір аймақтарда әлі де жеткіліксіз [1, 5-6 б.]. Осы жағдай білім беру ұйымдарына ұстаз құқығын қорғау бағытында жүйелі механизмдер енгізуді, басқару құрылымдарының жауапкершілігін күшейтуді және педагогтың кәсіби еркіндігін қамтамасыз етуді талап етеді.

Бүгінгі таңда тәрбиешіге жүктелетін әлеуметтік, құқықтық және әдістемелік талаптар күрделеніп отыр, бұл өз кезегінде педагогтың жұмысын жоғары деңгейде орындауы үшін қолайлы орта қажеттілігін айқын көрсетеді. Педагогтың мүддесі толық қорғалмаған жағдайда оның кәсіби белсенділігі әлсірейді, шығармашылық бастамалары шектеледі, ал оқушылардың білім сапасына тікелей әсер ететін оқу процесінің тиімділігі төмендейді. Сондықтан педагог мүддесін қорғау мәселесі тек заңнамалық деңгейде ғана емес, мектептегі басқару мәдениеті, ата-ана–мектеп қарым-қатынасы, педагогтердің кәсіби қауымдастығы сияқты бірнеше деңгейде кешенді қарастырылуы тиіс. Бұл бағыттағы жұмыстардың жүйелі жүруі білім берушінің қоғамдағы беделін арттырып, оның кәсіби жауапкершілігі мен мотивациясына оң әсер етеді.

Қазіргі мектеп жағдайында педагогтар артық құжат толтыру, ата-аналар қысымы, жоғары бақылау, ақпараттық жүктеменің артуы, әртүрлі психологиялық қиындықтар сияқты факторларға жиі тап болады. Бұл жағдайлар оқытушы мүддесін қорғаудың құқықтық, кәсіби және психологиялық тетіктерін жүйелі түрде жетілдіруді қажет етеді [2, 17-18 б.]. Ұстаздың күнделікті жұмысында туындайтын осындай көпқырлы қысымдар оның негізгі педагогикалық міндеттерін сапалы орындауына кедергі келтіріп, кәсіби әлсіздік пен эмоционалдық шаршауға әкелуі мүмкін. Әсіресе есептіліктің шамадан тыс көп болуы мен әкімшілік тарапынан талаптардың жиі өзгеруі педагогтің уақытын оқытудан гөрі техникалық жұмыстарға көп жұмсауға мәжбүрлейді. Сонымен бірге ата-аналардың кейде негізсіз талаптар қоюы немесе педагогтың кәсіби шешіміне күмән келтіруі педагогтың психологиялық жағдайына кері әсер етіп, оның беделіне нұқсан келтіреді. Ақпараттық жүктеменің артуы – цифрлық платформалар санының көбеюі, әр түрлі жүйелерге есеп енгізу қажеттілігі – педагогтің жұмыс күніне қосымша салмақ түсіреді. Мұндай жағдайларда құзырлы органдар тарапынан тәрбиешіге жасалатын қолдау тетіктерінің күшеюі, құқықтық нормалардың нақты орындалуы, мектеп әкімшілігінің педагог мүддесін қорғауда белсенді позиция ұстануы — қазіргі білім беру жүйесі үшін аса маңызды. Осы факторлардың барлығы мұғалім мүддесін қорғауды тек формалды шара ретінде емес, әрбір білім беру ұйымының стратегиялық басымдығы ретінде қарастыру қажеттігін көрсетеді. Педагогтің психологиялық тұрақтылығы мен кәсіби қауіпсіздігі қамтамасыз етілгенде ғана оқыту үрдісі жоғары деңгейде жүзеге асады, ал мектептің жалпы нәтижелілігі айтарлықтай артады.

Тақырыптың өзектілігі — педагогтың мүддесін қорғау тек жеке маманның ғана емес, тұтас білім беру жүйесінің сапасына әсер ететіндігімен шартталады. Сондықтан мұғалімнің құқықтық

қауіпсіздігі, кәсіби қолдауы және психологиялық саулығы негізінде білім беру сапасын арттыруға бағытталған ғылыми негізделген шешімдер аса қажет.

Педагог мүддесін қорғаудың алғашқы және негізгі бағыты — құқықтық қамтамасыз ету. Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы педагогтың ар-намысы мен беделін қорғау, артық есептіліктен босату, қызметіне заңсыз араласуға жол бермеу, педагогке қысым көрсеткен тұлғаларды жауапкершілікке тарту сияқты нормаларды қамтиды [1, 12 б.]. Алайда бұл нормалардың орындалуы біркелкі емес, көптеген мектептерде мұғалімдер әлі де артық жүктемеге тап болатыны байқалады [5, 121-122 б.].

Педагог құқығын қорғаудың маңызды құрылымдарының бірі — кәсіподақ ұйымдары, педагогикалық әдеп кеңестері және медиативтік орталықтар. Бұл институттар педагог пен басқа тараптар арасындағы дауларды шешуге, әкімшілік қысымды азайтуға және мұғалімнің құқықтық сенімін күшейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, құқықтық мәдениетті арттыру және заң нормаларын күнделікті тәжірибеде дұрыс қолдануды үйрету педагогтің өзін-өзі қорғау қабілетін күшейтеді [5, 55-56 б.].

Осылайша, құқықтық қорғаныстың мықты жүйесі мұғалімнің кәсіби қызметін қауіпсіз етеді және оның беделін көтеруге ықпал етеді. Мұғалім өз құқығының толық сақталып отырғанын сезінген жағдайда ғана білім беру процесінде барынша еркін, сенімді және жауапкершілікпен жұмыс істейді. Құқықтық негіздің тұрақты болуы педагогтің кез келген жағдайдағы кәсіби шешіміне сенім білдіруге мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде мұғалім мен оқушы арасындағы өзара құрметті нығайтады. Қоғамдық көзқарас та көбіне педагогтің құқықтық қорғалу деңгейіне байланысты қалыптасады: егер мұғалім қауіпсіз ортада жұмыс істесе, оның беделі көтеріледі, ал беделдің нығаюы білім беру сапасына ұзақ мерзімді оң әсерін тигізеді. Сондықтан құқықтық қорғаныс — тек техникалық тетік емес, ол педагогтың қоғамдағы орнын айқындайтын стратегиялық фактор болып табылады.

Педагогтың кәсіби мүддесін қорғау тек құқықтық нормалармен шектелмейді. Ол мұғалімнің әдістемелік еркіндігі, кәсіби дамуы, жүктеменің әділ бөлінуі және шығармашылық бастамаларын қолдау сияқты факторларды қамтиды. Жүнісбекова Г.Т. еңбектерінде кәсіби еркіндіктің жоғарылығы мұғалімнің мотивациясы мен жұмыс сапасын арттыратыны ерекше атап өтіледі [3, 88 б.]. Әдістемелік еркіндік педагогке оқу процесін өзінің тәжірибесі мен педагогикалық көзқарасына сәйкес ұйымдастыруға мүмкіндік береді, бұл оқытудың тиімділігін арттырады. Сонымен қатар, шығармашылық бастамаларға қолдау көрсету мұғалімнің кәсіби дамуына, өзін-өзі жүзеге асыруына және жаңа әдістемелерді қолдануға ынталандырады. Кәсіби ортадағы осындай еркіндік педагогтың өзін маңызды тұлға ретінде сезінуіне және өзінің құндылығын терең түсінуіне жағдай жасайды.

Педагогке кәсіби дамуға жағдай жасау үшін тұрақты курстар, семинарлар, шеберлік сыныптарын ұйымдастыру – негізгі талаптардың бірі. Оқыту үдерісіндегі әдістемелік еркіндік мұғалімнің шығармашылық әлеуетін ашады және жеке педагогикалық стилін қалыптастыруға мүмкіндік береді [3, 41-42 б.]. Кәсіби дамудың үздіксіз болуы мұғалімнің пәндік құзыреттерін тереңдетеді, заманауи педагогикалық технологияларды меңгеруге және оқу үдерісін инновациялық тәсілдер арқылы ұйымдастыруға жол ашады. Сонымен қатар, оқу үдерісіндегі бюрократиялық міндеттерді қысқарту педагогке оқытуға көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді [2, 33-34 б.]. Құжат айналымының азаюы педагогтің негізгі қызметіне — сабақ беруге және тәрбиелік жұмысты сапалы жүргізуге — көбірек көңіл бөлуге мүмкіндік жасайды. Бұл мұғалімнің жұмысқа деген қызығушылығын арттырып, кәсіби тиімділігін күшейтеді.

Жүктеменің әділ бөлінуі де педагогтың мүддесін қорғаудың маңызды элементі. Әр пән мұғаліміне жүктеме көлемі нормадан аспауы тиіс, өйткені артық жұмыс педагогтың денсаулығына, мотивациясына және кәсіби тиімділігіне кері әсер етеді [4, 102 б.]. Артық жүктеме мұғалімнің физикалық және психологиялық шаршауына әкеліп, кәсіби күйіп-жануды жылдамдатады. Бұл тек педагогтің емес, бүкіл оқу үдерісінің сапасын төмендетуі мүмкін. Оқу жүктемесі әділ және тең бөлінген жағдайда мұғалім өз жұмысын сабырлы, жүйелі және жоспарлы түрде атқарады. Сонымен бірге жүктеменің реттелуі педагогтің жеке өмірі мен кәсіби қызметі арасындағы тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі, ал бұл ұзақ мерзімді кәсіби тұрақтылықтың негізгі шарты болып табылады. Сондықтан жүктемені әділ бөлу – мұғалім мүддесін қорғаудың тек қосымша емес, негізгі бағыттарының бірі.

Кесте 1. Мұғалім мүддесін қорғауға әсер ететін кәсіби факторлар

Факторлар	Мұғалімге әсері	Қорғау тетіктері
Әдістемелік қолдау	Кәсіби өсу, мотивация артады	Курс, семинар, шеберлік сыныптары
Бюрократиялық жүктеме	Шаршау, күйіп-жану қаупі	Құжат айналымын цифрландыру, қысқарту
Оқу жүктемесі	Денсаулыққа салмақ, сапаның төмендеуі	Жүктемені әділ бөлу, норма сақтау
Шығармашылық еркіндік	Жаңашылдық, бастама көтеру	Авторлық бағдарламаларға рұқсат
Әділ бағалау	Психологиялық тұрақтылық	Ашық аттестация, әділ критерийлер

Психологиялық аспект мұғалім мүддесін қорғаудың ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Соңғы зерттеулер педагогтар арасында эмоционалдық күйіп-жану, стресс, шаршау және мотивацияның төмендеуі жиілеп бара жатқанын көрсетеді [4, 74-75 б.]. Бұл — қазіргі білім беру жүйесінің күрделенуімен, мұғалімге жүктелетін міндеттердің сандық және сапалық тұрғыдан артуымен тікелей байланысты құбылыс. Эмоциялық күйіп-жану синдромы педагогтің оқу процесіне деген қызығушылығын төмендетіп қана қоймай, оның жалпы кәсіби денсаулығына, мінез-құлқына, жұмысқа деген көзқарасына теріс әсер етеді. Мұндай күйдегі мұғалім өз әрекеттеріне сенімсізденеді, шығармашылық белсенділігі бәсеңдейді және оқушылармен байланыс орнату қабілеті әлсірейді.

Стресс деңгейінің жоғары болуы мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасын әлсіретіп қана қоймай, мектептегі жалпы психологиялық климаттың нашарлауына алып келеді. Мысалы, эмоционалдық шаршаған педагогтың дауыс ырғағы, сабырлылығы, оқу материалын түсіндіру әдісі өзгеріп, оқушылардың пәнге деген ынтасына тікелей ықпал етуі мүмкін [4, 74-75 б.]. Осыған қоса, психологиялық қысымның жиі байқалуы педагогтың әкімшілікпен, әріптестермен және ата-аналармен байланыс орнатуда қиындықтарға тап болуына, тіпті кәсіби ортадан эмоционалдық оқшаулануына әкеледі. Бұл жағдайда мұғалім өзін жалғыз сезініп, кез келген мәселеде қолдаудың жетіспейтінін байқайды.

Психологиялық ахуалдың нашарлауы педагогтің кәсіби тиімділігін төмендетеді, себебі мұғалімнің эмоциялық ресурстары таусылғанда ол оқу процесін жоспарлауда, оқушыларды ынталандыруда, тәрбие жұмыстарын жүргізуде қиындықтарға жиі тап болады. Эмоциялық ресурстың әлсіреуі мұғалімді тек кәсіби тұрғыда емес, жеке тұлғалық деңгейде де шаршатады, бұл ұзақ мерзімде оның денсаулығына зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан педагогтің психологиялық саулығын қорғау — мұғалім мүддесін қорғаудың ажырамас элементі ғана емес, бүкіл білім беру жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып саналады [4, 74-75 б.].

Қауіпсіз психологиялық орта құру үшін мектептерде педагогтарға арналған релаксациялық тренингтер, стресс-менеджмент бағдарламалары, психологиялық кеңес беру қызметтерін күшейту қажет. Корпоративтік мәдениетті нығайту, ұжымдағы қолдау атмосферасын қалыптастыру және тиімді коммуникация жүйесін құру да мұғалімнің психологиялық әлауқатын арттырады [4, 102 б.].

Сонымен қатар, мұғалімге қатысты агрессия немесе негізсіз талаптар болған жағдайда мектеп әкімшілігі педагогты толық қорғауға міндетті. Бұл — педагогтың кәсіби құқығын сақтау мен оның беделін қорғаудың ең маңызды тетіктерінің бірі. Мұндай жағдайларда әкімшілік тарапынан нақты, жедел және батыл қолдау көрсетілуі мұғалімнің өзін қауіпсіз сезінуіне, өз жұмысына сенімді болуына және кез келген психологиялық қысымнан қорғануына мүмкіндік береді [4, 102 б.]. Егер педагог өзіне қатысты орын алған әділетсіз жағдайларда жалғыз қалмай, білім беру ұйымының қолдауын нақты сезінсе, бұл оның кәсіби мәртебесін нығайтып қана қоймай, мектеп ішіндегі әлеуметтік-психологиялық климаттың жақсаруына да ықпал етеді. Керісінше, әкімшілік үнсіздігі немесе мұғалімге қатысты келеңсіз жағдайларды елемей педагогтің күйзеліске ұшырауына, мотивациясының төмендеуіне және оқу үдерісінің тиімділігінің әлсіреуіне әкелуі мүмкін.

Мұғалім мүддесін қорғау білім беру жүйесінің сапалы дамуы үшін шешуші мәнге ие. Педагогтың құқықтық қорғанысы, кәсіби қолдауы және психологиялық қауіпсіздігі қамтамасыз етілген кезде ғана оқыту үдерісі нәтижелі ұйымдастырылады. Мұндай қолдау жүйесінің күшеюі мұғалімнің кәсіби мотивациясын арттырып, өз мамандығына деген жауапкершілігін күшейтеді және шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді [3, 88 б.]. Сонымен қатар

педагогтардың эмоционалдық жағынан тұрақты болуы, өзін сенімді сезінуі мен кәсіби ортаның қолайлығы мектеп ішіндегі өзара қарым-қатынастарға оң әсер етіп, оқушылар үшін қолайлы білім беру ортасын қалыптастырады. Мұғалімнің құқығы мен мүддесі жүйелі түрде қорғалған сайын кадрлардың тұрақтылығы артады, кәсіби күйіп-жану көрсеткіші төмендейді, нәтижесінде білім сапасы да жоғарылайды.

Құқықтық нормалардың тиімді орындалуы, кәсіби еркіндіктің кеңейтілуі, жүктеменің оңтайландырылуы және психологиялық ахуалдың жақсартылуы – мұғалім мүддесін қорғаудың басты бағыттары. Бұл бағыттардың әрқайсысы педагогтің жұмыс жағдайын жақсартуға, оның кәсіби рөлін нығайтуға және оқу үдерісін сапалы ұйымдастыруға ықпал етеді. Әсіресе артық есептілікті азайту, әділ еңбек нормаларын сақтау және педагогикалық бастамаларға еркіндік беру мұғалімнің кәсіби өз-өзіне сенімділігін арттырады [2, 33-34 б.]. Сонымен бірге құқықтық мәдениетті дамыту, басқару құрылымдарының ашықтығын қамтамасыз ету және педагогке қатысты шешім қабылдау процесін әділ жүргізу — білім беру ұйымдарының жауапкершілігін күшейтетін маңызды шарттардың бірі. Осы бағыттар жүйелі түрде жүзеге асқанда педагог мәртебесі нақты нығайып, білім беру саласы бәсекеге қабілетті деңгейде дамиды, ал мұғалімнің мүддесі шынайы түрде қорғалған кәсіби орта қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заңы. - Астана: ҚР Парламенті, 2019. - 24 б.
2. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Мұғалімдердің әлеуметтік жағдайы бойынша талдамалық есеп. - Астана: БҒМ Білім саясатын талдау орталығы, 2023. - 56 б.
3. Жүнісбекова, Г.Т. Мұғалімнің кәсіби құқығы мен мүддесін қорғау мәселелері. - Алматы: Қазақ университеті, 2022. - 148 б.
4. Сейтханова, А.Т. Педагогикалық этика және мұғалімнің кәсіби қауіпсіздігі: оқу құралы. - Қарағанды: КарУ баспасы, 2021. - 132 б.
5. Педагогтердің құқықтық мәдениеті: ғылыми-әдістемелік жинақ. - Алматы: Ұлттық ғылыми-практикалық орталық, 2022. - 200 б.

Ерқосаева Ж.Ж., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. УПМНО-25-2 (р)
(*Отынышина Г.С., м.п.н., старший преподаватель*)

ТРУДНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ДИСТАНЦИОННЫХ УРОКОВ

Развитие цифровых технологий и расширение возможностей онлайн-коммуникации существенно изменили современную образовательную среду. Переход к дистанционному обучению, вызванный внешними обстоятельствами, стал серьёзным испытанием для системы образования, выявив как потенциал цифровых решений, так и значительные ограничения их применения. Данные изменения проявились в начальном звене, где специфика психофизиологического развития младших школьников предъявляет повышенные требования к методике преподавания и организации учебного процесса.

В Послании Президента Республики Казахстан 2025 года К.К. Токаева особое внимание уделено задачам цифровой трансформации, модернизации образовательных процессов и обеспечению доступности качественного обучения [1]. В этом контексте изучение трудностей учителей начальных классов при проведении дистанционных уроков является актуальным и социально значимым. Учителя начальных классов столкнулись с необходимостью оперативной перестройки привычной модели обучения, адаптации учебных материалов к онлайн-формату и освоения цифровых инструментов. Вместе с тем дистанционный формат выявил ряд существенных трудностей технического, дидактического и социально-психологического характера. К наиболее распространённым проблемам относятся ограниченный доступ семей к цифровым ресурсам, недостаточная цифровая компетентность педагогов и родителей, снижение учебной мотивации детей, а также сложности в обеспечении обратной связи и контроле освоения материала.

Несмотря на растущий интерес исследователей к вопросам цифровизации образования, проблемы, с которыми сталкиваются учителя начальных классов в процессе дистанционного

обучения, остаются недостаточно изученными, особенно в контексте национальной образовательной системы. Дальнейший анализ этих трудностей необходим для разработки эффективных методических рекомендаций и повышения качества дистанционного обучения младших школьников.

Цель данной статьи - определить ключевые трудности учителей начальных классов при проведении дистанционных уроков и обозначить направления их преодоления. Исследование основывается на анализе педагогических источников, практического опыта учителей и современных требований к цифровой организации образовательного процесса.

Дистанционное обучение - образовательный процесс, реализуемый через информационно-коммуникационные технологии, не требующий постоянного физического присутствия учителя и ученика в классе [2, 7].

Цифровая компетентность учителя начальных классов заключается в совокупности знаний и навыков, которые позволяют педагогу эффективно применять цифровые технологии в учебном процессе, адаптировать учебные ресурсы под онлайн-формат, взаимодействовать с учащимися и родителями через цифровые каналы.

Синхронное и асинхронное обучение - формы дистанционного обучения: синхронное подразумевает одновременное присутствие участников (видеоуроки, вебинары), асинхронное - гибкую работу в своём темпе (записи, модули) [3, 35].

Цифровое неравенство - различия в доступе к интернету, устройствам и качеству связи, влияющие на возможность полноценного участия в дистанционном обучении.

Одной из ключевых проблем в Казахстане при переходе на дистанционное обучение является нехватка соответствующей инфраструктуры. Во многих школах, особенно в сельских районах, наблюдаются проблемы с качеством интернет-соединения и ограниченный доступ к необходимым электронным устройствам как для преподавателей, так и для учащихся. Это подтверждается исследованиями казахстанских педагогов, которые в своих статьях указывают на частые технические сбои [4, 21].

Несмотря на то, что образовательная платформа BilimLand сыграла значительную роль во время карантина, не все учебные заведения смогли в полной мере воспользоваться ее возможностями из-за недостаточного интернет-покрытия и отсутствия необходимого оборудования [5, 65].

При дистанционном формате младшие школьники быстрее теряют концентрацию, если учебный материал не адаптирован к их возрастным особенностям. Учителя сталкиваются с вопросами: как сделать задания более интерактивными, как эффективно оценивать знания на расстоянии, как удерживать внимание детей и поддерживать их вовлеченность. Международный опыт требует адаптации к местным условиям, что особенно актуально для Казахстана, где педагогическая практика зачастую все еще ориентирована на традиционные методы [6, 71].

Учителя начальных классов отмечают повышенную эмоциональную нагрузку, связанную с необходимостью постоянного взаимодействия с родителями, поддержки детей, адаптации к новым форматам и опасением технических сбоев. Важно отметить, что родители младших школьников должны активно участвовать в образовательном процессе, что увеличивает нагрузку на учителя и требует от него дополнительных усилий. Одной из ключевых проблем стала необходимость срочного перехода к новым форматам преподавания.

Учителя отмечали следующие сложности:

- недостаточная методическая база для проведения полноценных дистанционных уроков с младшими школьниками;

- отсутствие адаптированных под дистанционный формат учебных материалов;

- трудности в поддержании внимания и мотивации детей через экран;

- ограниченная возможность использования игровых и практических методов обучения.

Учителя были вынуждены самостоятельно разрабатывать интерактивные задания, подбирать платформы и оптимизировать учебный материал, что увеличивало их нагрузку.

Технические проблемы стали одним из наиболее частых препятствий:

- неравный доступ обучающихся и педагогов к устройствам и стабильному интернету;

- низкий уровень цифровой грамотности части учителей;

- сбои платформ, затрудняющие проведение уроков;

- нехватка оборудования для демонстрации практических заданий.

Эти факторы снижали качество взаимодействия и затрудняли достижение учебных целей.

Работа с младшими школьниками в дистанционном формате имеет свои особенности:

- повышенная утомляемость детей при длительной работе перед экраном;
- сложность установления эмоционального контакта;
- необходимость постоянного участия родителей, не всегда имеющих время или навыки;
- усиление тревожности у детей и педагогов из-за нехватки живого общения.

Учителя отмечали, что поддерживать дисциплину и учебную мотивацию стало значительно труднее.

Переход к дистанционному формату значительно увеличил объем работы:

- необходимость подготовки цифровых материалов;
- проведение индивидуальных консультаций;
- постоянная обратная связь с родителями;
- увеличение времени на проверку заданий.

Это приводило к профессиональному выгоранию и эмоциональному истощению педагогов.

Проведённый анализ показывает, что учителя начальных классов столкнулись с комплексом трудностей организационного, методического, технического и психологического характера. Для повышения эффективности дистанционного обучения в младшей школе необходимо:

- разработка методических рекомендаций, адаптированных под дистанционный формат;
- повышение цифровой грамотности педагогов;
- обеспечение технической доступности дистанционного обучения;
- внедрение программ психологической поддержки учителей и семей.

Дальнейшие исследования могут быть направлены на разработку интерактивных методик, соответствующих возрастным особенностям младших школьников в дистанционной среде.

Исходя из анализа существующих трудностей и государственной политики, предлагается следующий план действий:

- гарантировать стабильное и быстрое интернет-соединение во всех учебных заведениях, особенно в сельской местности, через государственные программы цифровизации;
- обеспечить учителей и учеников необходимыми цифровыми устройствами, устраняя тем самым цифровое неравенство;
- регулярно проводить обучение учителей современным методикам дистанционного преподавания, включая работу с образовательными платформами, проведение онлайн-уроков и применение инновационных педагогических подходов;
- разработать адаптированные методические рекомендации и готовые шаблоны для дистанционных занятий с младшими школьниками, делая акцент на интерактивность, наглядность и игровые формы;
- организовать информационные и обучающие мероприятия для родителей, помогающие им эффективно поддерживать детей в условиях дистанционного обучения;
- создать условия для профессиональной поддержки педагогов через групповые занятия, коучинг и супервизии, где они смогут обсуждать трудности и находить решения;
- разработать механизмы сбора обратной связи от учителей, учеников и родителей для оценки эффективности дистанционного обучения.

Несмотря на выявленные проблемы, опыт дистанционного обучения стал важным этапом в развитии цифровой педагогики. Учителя приобрели новые навыки работы с онлайн-платформами, интерактивными материалами и инструментами коммуникации. Полученные данные свидетельствуют о необходимости дальнейшего повышения цифровой грамотности педагогов, разработки методических рекомендаций и совершенствования технической инфраструктуры школ.

Таким образом, дистанционное обучение в начальной школе требует комплексного подхода, включающего методическую, техническую и психологическую поддержку педагогов. Совершенствование профессиональных компетенций учителей и создание благоприятных условий для онлайн-взаимодействия станут ключевыми факторами повышения качества образования в условиях цифровой трансформации.

Список литературы:

1. Токаев К.К. Послание Президента Республики Казахстан «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта» // Официальный портал правительства РК, 2025.

2. Касымова, А.Х., Габдрахманова, Ш.Т., Сагизова, Г.Г. Дистанционное обучение - современная педагогическая технология // РМЭБРК, 2021.
3. Кемельбекова, Ж.С., Азибаев, М.А., Жайдакбаева, Л.К. Методы и особенности синхронизации дистанционного образования // Педагогика Ғылымдары, 2021.
4. Бузаубакова, К.Д., Нурманалиева, У.Т. Технологические и методические аспекты формирования цифровых компетенций будущих педагогов в условиях дистанционного образования // SMART-PEDAGOG, 2020.
5. Педагогическое исследование (пандемия COVID-19) об организации дистанционного обучения в Казахстане // Вестник педагогики, Букетов университет, 2021.
6. Информация о платформе BilimLand и её роли во время дистанционного обучения в Казахстане // Википедия, 2023.
7. Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., Bond, A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning. // Educause Review. - 2020.
8. Шарипов Б.Ж., Джусубалиева, Д.М. Современный подход к подготовке специалистов новой формации // Педагогикалық ғылымдар, 2022.

Жақбар С.Қ., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық - зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2 ПМНО – 251К тобы
(*Мухаметжанова А.О.- педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор*)

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНА ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қай дәуірдің келбеті қандай болса да, халықтың түп-тамыры өзгермейді. Қазақ деген кең жүректі халықты ғасырлар бойы алып өткен күш – оның рухани әлемі, адамдық қасиеті, салт-санаға деген адалдығы. Жаһандану дәуірінде ұлттың өзін жоғалтпай, қайта тамырына оралуы – болашақ ұрпақтың тәрбиесіне байланысты дүние. Бала жүрегіне қандай дән себілсе, ертең сол елдің сипаты да сондай болады. Сол себепті ұлттық құндылықты сіңіру – бір күндік шара да, бір кабинеттің құжаты да емес; ол – әженің әлдиінен басталып, мектептің табалдырығынан өтіп, қоғамның кең кеңістігіне жалғасатын ұзақ жол. Бүгінгі таңда бұл бағытта елдің деңгейінде жүйелі қадам жасалып келеді. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылғы Ұлттық құрылтайда: «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс – жаңа ұрпақтың мінезін қалыптастыратын басты құндылық» деп атап өтті [1]. Бұл сөз – ұлттық тәрбиенің тек мәдени міндет емес, елді алға жетелейтін азаматтық бағдар екенін көрсетеді. Ұрпақтың таза рухын, әділетке жақын жүрісін, еңбекке бейімділігін қалыптастыру – ұлттық құндылықтың ең өзекті тарауы.

Ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу – Қазақстандағы білім беру жүйесінің стратегиялық маңызы бар негізгі бағыттарының бірі. Қазіргі педагогикалық дискурста ұлттық құндылықтар мәселесі ұлттың рухани қауіпсіздігімен, мәдени кодын сақтаумен және жас ұрпақтың азаматтық болмысын қалыптастырумен тікелей байланысты. Бұл құндылықтар тұрақты, өзгермейтін категория емес; олар әр тарихи кезеңнің әлеуметтік, мәдени, технологиялық өзгерістеріне сәйкес үздіксіз дамып, жаңарып, толықтырылып отырады. Ғылыми әдебиеттерді талдау негізінде ұлттық құндылықтардың тұлға бойында қалыптасуы үш деңгейлі бірізді әрі өзара ықпалдасқан модель ретінде қарастырылады. Бірінші деңгей — отбасылық және әлеуметтік орта, мұнда бала алғаш рет тәрбие нормаларымен, дәстүрлермен, отбасылық ұстанымдармен танысып, ұлттық сәйкестікке негіз қалайды. Екінші деңгей — білім беру жүйесі; дәл осы кезеңде оқушы мәдени нормалар туралы жүйелі білім алып, оларды құрдастарының тәжірибесімен салыстыра отырып, саналы түрде мінез-құлықтың дұрыс үлгілерін меңгереді. Педагогикалық ортаның сапалы ұйымдастырылуы осы деңгейде ұлттық құндылықтарға негізделген тұрақты дағдылар мен құндылықтық бағдарлардың қалыптасуына мүмкіндік береді. Үшінші деңгей — саналы жаңғырту және үздіксіз толықтыру, яғни тұлғаның ұлттық құндылықтарды рефлексиялап, қайта түсіндіруі және оларды заманауи әлеуметтік жағдайларға бейімдеуі [2]. Мемлекеттік идеологиялық құжаттар да ұлттық құндылықтардың маңызын айқындайды. «Рухани жаңғыру» стратегиясында елдің өркениетті дамуы ұлттық тарих пен мәдениетті терең меңгерумен тығыз байланысты екені атап өтіледі [3]. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру жүйесінің барлық сатыларында, әсіресе бастауыш мектепте ұлттық құндылықтарға тәрбиелеудің ғылыми

негіздерін анықтау, тиімді әдіс-тәсілдерін жүйелеу және педагогикалық тәжірибеге енгізу – заманауи білім саясатының өзекті міндеттерінің бірі болып табылады.

Ұлттық құндылықтар ұғымын анықтау барысында зерттеушілер бұл құндылықтардың тарихи-мәдени мұрамен және ұлттық бірегейлікпен тығыз байланысты екенін айқындайды. Мысалы, американдық ғалым Эдвард Холл мәдениетаралық коммуникациядағы ұлттық код пен құндылықтар жүйесінің маңызын айта келіп, мәдениетті «жасырын бағдарлама» ретінде қарастырады, ол бала бойында балалық шақтан бастап қалыптасады [4]. Сонымен қатар, Хофстеде Герттің ұлттық мәдениет модельдері ұлттық құндылықтар мен тәрбие жүйелерінің қоғамдағы құрылымына әсер ететінін көрсетеді [5]. Бұл теориялар ұлттық құндылықтардың тек отбасында емес, білім беру жүйесінде де мақсатты түрде қалыптасатынын дәлелдейді. Ал отандық зерттеуші Ж. Базарғалиева ұлттық құндылықтарды адам тұлғасының рухани-мәдени ядросы ретінде қарастырып, оның бастауыш сынып жасындағы баланың әлеуметтік бейімделуіне шешуші ықпал ететінін атап өтеді [6]. Осы ғылыми еңбектердің барлығы ұлттық тәрбиенің мазмұнын заманауи педагогикамен ықпалдастыра отырып, жүйелі іске асыру қажеттілігін негіздейді.

Алиева Ж. және әріптестерінің (2022) зерттеуінде мұғалімдермен өткізілген сұхбат әдісі арқылы алынған мәліметтер ұлттық құндылықтардың сабақ барысында оқушыларға қалай дәріптелетінін анықтауға мүмкіндік берді [7]. Бұл жұмыста 40 бастауыш сынып мұғаліміне жартылай құрылымдалған сұхбат жүргізіліп, олар балаларға қазақ ертегілері мен дәстүрлі әңгімелер арқылы өз елінің тарихын, ту мен ұлттық мерекелерді үйретудің тиімділігін айтып берген. Осы әдістер негізінде алынған эмпирикалық мәліметтер статистикалық өңдеу арқылы талданып, білім алушылардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығы мен санасының динамикасы бағаланды.

Қалыптасу деңгейі	Сипаттамасы мен құрамдас бөліктері	Тәрбие мақсаты
Отбасылық/әлеуметтік орта	Ұлттық салт-дәстүрлер, отбасылық әңгімелер мен кешкі киім үлгілері арқылы балаға ұлттық мәдени мұра мен моральдық бағдарларды сіңіру.	Ұлттық сәйкестік пен біртектілік негізін қалыптастыру, балаға патриоттық сезім ұялату.
Білім беру жүйесі	Мектеп бағдарламасына кірген қазақ әдебиеті, тарих, өнер сабақтарында мәдени код пен құндылықтар туралы білім беру, мерекелік іс-шаралар ұйымдастыру.	Саналы түрде ұлттық нормалар мен құндылықтарды игерту, рухани-адамгершілік дағдыларды нығайту.
Саналы жаңғырту	Оқушының тұлғалық даму сатысында ұлттық құндылықтарды талдау, рефлексия және оларды қазіргі өмір жағдайларына бейімдеу.	Ұлттық мұраны қайта жаңғырту арқылы оқушының өзі ұлттық көзқарасты қалыптастырып, оны өмірде ұстануына ықпал ету.

Осы кесте ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың негізгі деңгейлерін салыстырып көрсетеді. Кесте мәліметіне сүйенсек, отбасылық орта балаға құндылықтарды танытудың алғашқы буыны болса, білім беру жүйесі оны жүйелі түрде толықтырады, ал саналы жаңғырту кезеңі оқушының дербес ойлау қабілеті мен педагогикалық ресурстарды пайдалана отырып құндылықтарды тереңдетуге мүмкіндік береді.

Отандық және шетелдік ғалымдардың жұмыстарына теориялық талдау көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығы мен білім деңгейі әсіресе практика арқылы өнделгенде арта түседі. Мысалы, мектепте қазақ ертегілерінен үзінділер тыңдау немесе домбырамен мерекелік ән орындау сабақтары кезінде балалар ұлттық киім, музыкалық аспаптар, тарихи тұлғалар туралы белсенді сұрақ қоя бастады. Мұғалімдер мен ата-аналардың айтуынша, балалар осы ойын-сауық шараларын өткен тарих пен дәстүрге деген алғашқы қадамдар ретінде қабылдады. Сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімдері жүргізген сауалнама нәтижесінде белгілі болғандай, патриотизм, мемлекеттік туға құрмет, ұлттық мерекелер мен дәстүрлер, тарихи жәдігерлерге қызығу сияқты құндылықтарды оқушыларға қазақ ертегілері мен әңгімелері арқылы жеткізу тиімді екені анықталды. Мұғалімдер пікірінше, осындай мазмұндағы сабақтар балалардың эмпатиясын, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін, қиялын дамытуға ықпал етеді, оқу мотивациясын арттырады. Мысалы, Алиева Ж. т.б. (2022) зерттеуінде

мұғалімдер ұлттық құндылықтарды сабақта меңгерту барысында баланың халықтық сезімі мен шығармашылық белсенділігі көбейетіні көрсетілген.

Аталған нәтижелер негізінде мектеп пен отбасының тәрбиелік ықпалының сабақтасуы құндылықтарды қалыптастыруда шешуші рөл атқаратыны анық көрінеді. Біздің зерттеу тәжірибесінде де ата-аналар мен мұғалімдердің өзара үйлескен әрекеті балалардың ұлттық сана-сезімі мен әдет-ғұрыпқа деген құштарлығын нығайтты. Мысалы, ата-аналар үйде ұлттық бесікке бала салып, балаларға ән-жыр үйретсе, мектеп осы іс-шараны сабақ жоспарына енгізіп, оқушыларға практикалық ұғымдарды түсіндірді. Осының нәтижесінде, баланың бойында ұлттық рух пен патриоттық сезім қатар дамыды. Ғылыми әдебиеттерге сәйкес, отбасы — баланың құндылық әлемінің алғашқы қайнары, ал мектеп оны жүйелі тәрбие мен біліммен толықтырады.

Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды салыстыра талдай келе, олар бір-бірін толықтыратын, бір құндылық жүйесіне кіретінін түсінеміз. Танирбергенова А.Ш. атап өткендей, ұлттық мүдде, ар-ұят және талап сияқты құндылықтар білім беру бағдарламасына енгізілген кезде ғана жүреппен сіңетін тәрбие нәтижелі болады [8]. Сондықтан оқушыларға ұлы ақын-жыраулар, қазақтың салт-дәстүрі жайлы танымдық материалдар беріп, оларды саналы түрде меңгерту — тәрбиенің маңызды бағыты болуы керек. Ғалымдардың пікірінше, құндылықтық тәрбие – бала санасында өзіндік тұлғаны қалыптастыратын әлеуметтік-гуманитарлық процесс. Біздің зерттеу нәтижелері де ұлттық кодты сақтау мен дамыту — білім беру жүйесінің міндеті екендігін растайды. Атап айтқанда, ҚР Президенті айтқан «ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс» деген қағиданы мектеп пен отбасы бірігіп жүзеге асыруы қажет. Сонымен бірге жаңғыру барысында қажетсіз, кертартпа көзқарастардан арылу да педагогикалық тапсырма болып табылады.

Бастауыш білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру — тек оқу бағдарламасының бір бөлшегі емес, тұтас педагогикалық және мәдени стратегияның негізі болып табылады. Зерттеуіміз көрсеткендей, оқушы бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру көпдеңгейлі, кезеңдік, жүйелі үдеріс ретінде іске асырылады. Ол отбасындағы алғашқы тәрбиеден басталып, мектептегі оқу-тәрбие жүйесі арқылы жетіліп, саналы рефлексия сатысында жеке тұлғаның ішкі дүниесіне айналады. Мұндай көпсатылы үдерістің әрбір кезеңінде баланың жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін, мазмұны мен формасы жағынан оңтайлы педагогикалық тәсілдер қажет.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқушы бойына ұлттық құндылықтарды дарытуда ең маңызды факторлар — отбасы мен мектептің ынтымақтаса әрекет етуі, мұғалімнің рухани-адамгершілік ұстанымы, ұлттық мазмұндағы оқу материалдарының болуы, пәнаралық ықпалдастық және сабақтан тыс тәрбие жұмыстарының тиімді ұйымдастырылуы. Бұл факторлар өзара тығыз байланысты және бір-бірін толықтырып тұруы тиіс. Мәселен, мектеп сабақтарында ұлттық әдебиет, салт-дәстүр, тарихи оқиғалар оқытылып, ал отбасында бұл ұғымдар өмірлік үлгі арқылы бекітіліп отырса, бала санасында бұл құндылықтар терең әрі тұрақты түрде орнығады.

Сонымен қатар зерттеу барысында анықталған маңызды жайттардың бірі — ұлттық құндылықтарды оқыту тек формальды білім берумен шектелмеуі тиіс. Ол оқушылардың сезіміне әсер етіп, тәжірибелік әрекеттер арқылы жүзеге асқанда ғана тиімді болады. Мысалы, домбыра тарту, ұлттық киім үлгілерін таныстыру, тарихи-мәдени нысандарға саяхат, ұлттық ойындарды ойнау секілді әрекеттер балаларға құндылықтарды сөзбен емес, іспен жеткізудің нәтижелі тәсілдері болып отыр. Бұл тұрғыда мектеп мұғалімдеріне әдістемелік көмек көрсету, арнайы бағдарлама және көрнекі құралдармен қамтамасыз ету — ұлттық тәрбие жүйесін күшейтудің маңызды тетігі. Ұлт болашағы — ұрпақ тәрбиесінен басталады. Ендеше, жас буынның бойына төл тарихымызды, тілімізді, дәстүрімізді тереңінен сіңіре отырып, олардың ұлттық рухын тәрбиелеу — білім берудің ең биік мұраты болуға тиіс. Тек сонда ғана біз ұлттық болмысымызды сақтап, жаһандану жағдайында дербес әрі рухани бай қоғам қалыптастыра аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасым-Жомарт Тоқаев. Ұлттық құрылтайдағы баяндамасы «Адал адам — Адал еңбек — Адал табыс». — Астана, 2023.
2. Кешенкеев, М. М., Тұрсынбаева, Ж. Т. Бастауыш оқу оқытушыларын болашаққа дайындау жолдары // International Journal of Science Annals. — 2019. — No 5(2)
3. «Мәдени мұра», «Рухани жаңғыру», «Мәңгілік Ел» стратегиялық ұлттық жобалар тұжырымдамасы туралы. <https://adilet.zan.kz/kaz/https://www.researchgate.net/profile/Zumrud-Guliyeva-3/publication/38195663>
4. Hall, E. T. The Silent Language. — New York: Anchor Books, 1973. — 209 p.

5. Hofstede, G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations. – 2nd ed. – Thousand Oaks: SAGE Publications, 2001. – 596 p.
6. Базарғалиева Ж.Е. Ұлттық құндылықтар негізінде бастауыш сынып оқушыларының шығармашылығын дамыту: автореф. ... пед. ғыл. канд. – Атырау, 2020. – 26 б.
7. Алиева Ж., Әбдіқалық К., Аимхан А., Беркенова Р.А., Абищева Н. Teachers' views on teaching modern Kazakh stories over national values // Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2022. – Т. 17, № 1. – Б. 205–216.
8. Танирбергенова А.Ш. Біртұтас тәрбие бағдарламасы: зерттеулер мен іске асыру тетіктері // Білім. – 2023. – № 3. – Б. 143–156.

Жәдігерқызы Айғаным, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, БОПМЭ-23-2(к)
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН МЕНҒЕРТУДЕ МҰҒАЛІМНІҢ ӘДІСТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕМЕСІ

Бастауыш сынып оқушыларының білім берудегі жетістігі мұғалімдердің өз сыныптарында жүзеге асыратын оқыту тәсілдеріне байланысты. Мұғалімдер Әдістерді оқу мақсаттарына жетуге көмектесетін ұйымдастырылған әдістемелік жүйелер ретінде қолданады. Мұғалім оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыта отырып, жеке және әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастыра отырып, пәнді меңгеруге көмектесетін әдістерді жүзеге асырады. Оқытудың тиісті әдістерін таңдаған бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың жақсы қатысуы мен оқу нәтижелеріне қол жеткізеді (1,6, 10). Мұғалімдер білім беру мазмұнының құрылымы мен оқушылардың жас ерекшеліктеріне, олардың ойлау қабілеттері мен қабылдау қабілеттеріне негізделген әдістерді таңдауы керек. Оқыту әдісі мұғалімдерге сабақ берудің жоспарланған реттілігі арқылы оқушылардың ойлауын дамытуға көмектеседі.

Мұғалімнің оқыту әдістерін дамыта білуі оның кәсіби тәжірибесіне, психологиялық дайындығы мен шығармашылық ойлау қабілетіне байланысты. Диалогтік оқыту мен проблемалық түсіндіру және ойынға негізделген білім беру әдістерін енгізу Бастауыш сынып оқушыларының белсенділігі мен психикалық дамуын арттырады (2,6, 33). Оқытудың көрнекі және практикалық әдістерінің үйлесімі студенттерге жақсы білім алуға мүмкіндік береді, өйткені бұл тәсілдер оқытудың әртүрлі стильдерін қолдайды. Педагогикадағы зерттеулер көрсеткендей, топтық жұмыс және жобалық оқыту арқылы практикалық тапсырмалар балалардың ойлау қабілетін, зерттеушілік дағдыларын және шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Мұғалімдер сабақ алдында сабақтың нақты мақсаттарын анықтауы керек, ал оқушылардың білім деңгейлерін бағалауы және олардың эмоционалдық талаптарын анықтауы қажет. Бастауыш сынып оқушыларының білім берудегі жетістігі мұғалімдердің өз сыныптарында қолданатын оқыту әдістеріне байланысты. Мұғалімдер Әдістемелерді оқу мақсаттарына жетуге көмектесетін ұйымдастырылған әдістемелік жүйелер ретінде жүзеге асырады. Мұғалімнің әдістері екі мақсатқа қызмет етеді: олар оқушыларға пәнді меңгеруге көмектеседі және оқушылардың ойлау қабілеттері мен жеке және әлеуметтік құзыреттіліктерін дамытуға көмектеседі. Бастауыш мектеп деңгейінде оқытудың тиісті әдістерін таңдау оқушылардың қызығушылығының жоғарылауына және оқу нәтижелерінің жақсаруына әкеледі (4,6, 49). Мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктеріне және олардың ойлау қабілеттері мен қабылдау қабілеттеріне негізделген әдістерді таңдауы керек. Көрнекі оқыту әдістерінің практикалық іс-әрекеттермен және ойынға негізделген оқыту элементтерімен үйлесуі күрделі ақпаратты студенттерге қол жетімді етеді. Мұғалім студенттерге ғылыми әдістердің қалай жұмыс істейтінін көрсету үшін Ақпараттық Технологияларды енгізу және сабақтың интерактивті элементтері арқылы оқу материалын дұрыс ұйымдастыруы қажет. Бұл әдіс мұғалімдерге оқушылардың қызығушылығының жоғары деңгейін сақтай отырып, олардың білім беру мазмұнын терең меңгеруіне ықпал ететін орта құруға мүмкіндік береді.

Мұғалімнің оқытудың тиімді әдістерін жасай білуі оның кәсіби тәжірибесі мен педагогикалық құзыреттілігі мен шығармашылық ойлау қабілетіне байланысты. Диалогтік оқытуды проблемалық түсіндіру және ойынға негізделген білім беру әдістерімен үйлестіру

Бастауыш Сынып оқушыларының оқушылардың белсенділігі мен танымдық дамуын жақсартады (2,6, 6). Топтық және жеке жұмыстардың үйлесуі студенттерге басқалармен қарым-қатынас жасау, өз пікірлерін қорғау және қорытынды жасау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім әр оқушы үшін жетілдірудің нақты тәсілдерін анықтау үшін кері байланысты бағалау арқылы оқушылардың оқу дамуын қадағалайды. Білім беру әдісі студенттердің жеке тұлға ретінде дамуына көмектесе отырып, оқу үлгерімін жақсартуға мүмкіндік береді. Сабақ барысында оқытудың қолайлы әдістерін таңдау оқушылардың қатысуының артуына және оқушылардың оқуға деген қызығушылығының артуына әкеледі.

Мұғалім бастауыш білім беру мазмұнын оқытудың құрылымдық тиімді әдістерін ұстанатын дәлелді оқыту әдістерін қолдануы қажет. Оқытудың тиісті тәсілдерін қолданатын мұғалімдер өздерінің арнайы білімдерімен және сабақтың инновациялық дизайнымен ұштастыра отырып, студенттерге білім беру мазмұнын толық түсінуді дамыта отырып, табысты оқуға мүмкіндік береді. Мұғалімдерге инновациялық әдістерді интерактивті және проблемалық және практикалық оқыту әдістерімен үйлестіретін заманауи білім беру тәсілдерін енгізу қажет. Кәсіби құзыреттілігі мен психологиялық дайындығы мен педагогикалық шеберлігі бар мұғалімдер Бастауыш сынып оқушыларын оқытуда жақсы нәтижелерге қол жеткізеді. Педагогикалық әдістерде ғылыми принциптерді қолдану оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін арттыру және танымдық қабілеттерін арттыру арқылы олардың әлеуетін толық ашуға мүмкіндік беретін жоғары білім беру нәтижелерін береді. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық құзіреттілігі әдістемелік тәсілдер арқылы сабақтың сапасын анықтайды. Мұғалімдер әр сабақ барысында оқушылардың танымдық дамуын икемді оқыту тәсілдері арқылы бағалауы керек. Мұғалімдер диалогтік оқыту мен сұрақ-жауап әдістерін, интерактивті тапсырмалар мен шығармашылық іс-әрекеттерді оқу процесінде жүзеге асырған кезде оқу материалы студенттер үшін қызықты бола түседі. Топтық және жеке еңбек әрекеттерінің үйлесуі студенттерге өз идеяларын ұсынуға және логикалық қорытынды жасауға үйрете отырып, басқалармен жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі. Мұғалім жақсарту стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік беретін оқудағы олқылықтарды анықтау үшін кері байланысты бағалау арқылы оқушының дамуын бақылауы керек. Білім беру әдісі студенттерге өз-өзіне тәуелділік жолын қолдайтын ортаны құру кезінде жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі.

Бастауыш мектептер балалардың ойлау қабілеттері мен тұлғалық дамуын арттыру арқылы олардың ақыл-ой қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін даму кезеңдері ретінде жұмыс істейді. Осы кезеңде мұғалімдер қолданатын оқыту әдістері оқушылардың өз сабақтарын қаншалықты жақсы түсінетіндігін анықтайды. Мұғалім оқушылардың белсенділігін сақтай отырып, мазмұнды тиімді оқытуға көмектесетін құрылымдық білім беру тәсілдері ретінде әдістерді пайдаланады. Мұғалім әр сабақты белгілі бір оқу мақсаттарын анықтаудан және оқушылардың тиімді қатысуына көмектесетін оқыту әдістерін таңдау үшін оқушылардың бағалауын жүргізуден бастайды. Мұғалім сабақты бастамас бұрын олардың алғашқы білімдерін дұрыс бағалау арқылы оқушылардың сабаққа қатысуын арттыратын әдістерді таңдайды. Сабақ барысында оқыту әдістерін дұрыс таңдау оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуға, материалды жүйелі түрде меңгеруге және оқуға деген құштарлығын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Мұғалімдер жүзеге асыратын оқыту әдістері балалардың танымдық іс-әрекетке қаншалықты қатысатынын анықтайды. Бүгінгі таңда білім беру саласы оқытудың интерактивті әдістері студенттер үшін ең жақсы оқу нәтижелерін беретіндігін көрсетеді. Балалар проблемалық сұрақтар, оқу әрекеттері, ойындар, практикалық тапсырмалар, топтық және жобалық жұмыстар арқылы ойлау қабілеттері мен есте сақтау функциялары мен аналитикалық ойлауын дамытады. Топтық жұмыс іс-шараларына қатысатын студенттер басқаларды тыңдау, өз ойларымен бөлісу және олардың дәлелдерін қолдау қабілеттерін дамытады. Ойын элементтерінің сыныптағы іс-әрекеттермен үйлесуі оқушылардың интерактивті оқу материалдары арқылы шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушылардың интеллектуалды белсенділігін арттыру үшін психологиялық қажеттіліктерін ескере отырып, сабақтың мақсаттарын қолдайтын оқыту әдістерін таңдауы керек. Оқыту әдістерінің ғылыми негізі педагогика мен психологиядан және әдістемелік зерттеулерден туындайды. Психологиялық теориялар арқылы баланың танымдық дамуын зерттеу мұғалімдерге оқушылардың ойлау қабілеттері мен есте сақтау функцияларын, аналитикалық ойлау қабілеттерін арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалім әр сабаққа оқушылардың қазіргі жас деңгейіндегі нақты қажеттіліктеріне қарай оқытудың әр түрлі тәсілдерін таңдауы керек. Студенттер күрделі ақпаратты көрнекі оқыту әдістері мен практикалық тапсырмалар арқылы жақсырақ меңгереді,

бұл оларға тікелей тәжірибе арқылы үйренуге мүмкіндік береді. Мұғалімдердің іс-әрекетінің ғылыми негізі Олардың Ақпараттық Технологияларды дұрыс қолдануы және оқытудың интерактивті әдістерін және олардың ұйымдастырылған дидактикалық материалдық құрылымын жүзеге асыруы арқылы айқын көрінеді. Мұғалім әдістерді біріктіру арқылы сыныпты жақсырақ ұйымдастыруға қол жеткізеді, өйткені бұл тәсіл оқушылардың әртүрлі білім деңгейлерін шешуге мүмкіндік береді.

Мұғалімнің әдіс тиімділігін арттыру қабілеті оның кәсіби шеберлігі мен педагогикалық құзыреттілігі мен шығармашылық қабілеттеріне байланысты. Студенттер практикалық іс-әрекеттермен және интерактивті тапсырмалармен үйлесетін диалогтық оқыту әдістері арқылы білім беру мазмұнын тиімдірек меңгереді. Топтық және жеке жұмыстардың үйлесуі студенттерге тиімді қарым-қатынас дағдыларын игеруге, өз пікірлерін қорғауға және қорытынды жасауға қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім оқушылардың оқу үлгерімін бақылайды және оқуды жақсарту жолдарын таппас бұрын олардың жетістіктерін бағалау үшін кері байланысты пайдаланады. Білім беру тәсілі студенттерге жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі, сонымен бірге олардың өзін-өзі қамтамасыз ететін тұлға болып қалыптасуына көмектеседі. Мұғалімдер сыныптағы сабақтарға сәйкес оқыту тәсілдерін таңдауы керек, өйткені бұл әдістер оқушылардың өз пәндеріне деген қызығушылығын сақтауға көмектеседі, сонымен бірге тұрақты оқу мотивациясын дамытады.

Мұғалім бастауыш білім беруде мазмұнды меңгеру барысында жүйелі және тиімді және ғылыми дәлелденген әдістерді қолдануы керек. Оқытудың қолайлы әдістерін кәсіби сараптамамен және оқытудың шығармашылық тәсілдерімен ұштастыру студенттердің оқу нәтижелерін жақсартуға және оқу материалын жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Қазіргі білім беру саласындағы мұғалімдер оқытудың инновациялық және интерактивті, проблемалық және эксперименттік әдістерін біріктіретін оқытудың заманауи тәсілдерін енгізуі қажет. Мұғалімдер кәсіби құзыреттілігі мен психологиялық дайындығы мен педагогикалық шеберлігін көрсеткен кезде Бастауыш Мектепте білім беру сапасы жақсарады. Ғылыми дәлелдерге негізделген мұғалімнің әдістерін енгізу балалардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін нығайта отырып, олардың толық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім ғылыми дәлелдемелері бар әдістерді қолдануы және жүйелі тәсілді ұстануы және бастауыш білім беру мазмұнын оқытуда тиімділігін көрсетуі қажет. Оқытудың қолайлы әдістерін кәсіби сараптамамен және оқытудың шығармашылық тәсілдерімен үйлестіру оқушылардың оқу нәтижелерінің жақсаруына және білім беру мазмұнын түсінудің жақсаруына әкеледі. Қазіргі білім беру саласындағы мұғалімдер оқытудың инновациялық және интерактивті, проблемалық және эксперименттік әдістерін біріктіретін оқытудың заманауи тәсілдерін енгізуі қажет. Мұғалімдерге Бастауыш сынып оқушыларының оқу нәтижелерін жақсартуға көмектесетін негізгі элементтерге олардың кәсіби құзыреттілігі, психологиялық дайындығы мен педагогикалық дағдылары жатады. Ғылыми дәлелдерге негізделген мұғалімнің әдістерін енгізу студенттерге жақсы оқу нәтижелеріне қол жеткізуге және жеке тұлға ретінде олардың толық әлеуетін дамытуға мүмкіндік береді. Бастауыш мектепте оқыту әдістерінің ғылыми негізі педагогика мен психология мен әдістемелік зерттеулердің үйлесімінен туындайды. Балалардың оқу-тәрбие процесі мұғалімдерге олардың танымдық дамуын түсінуге және ойлау қабілеттері мен есте сақтау функциялары мен аналитикалық ойлау қабілеттерін жақсартуға көмектесетін психологиялық теориялар арқылы талданады (3,6, 7). Мұғалім оқушылардың ойлау қабілеттері мен есте сақтау қабілеттерін, аналитикалық ойлау және қорытынды жасау қабілеттерін қалыптастыруға көмектесетін оқыту әдістерін енгізуі керек. Проблемалық әдіс студенттерге шешім қабылдау дағдыларын үйрену және алған білімдерін іс жүзінде қолдану кезінде ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Педагогикалық әдістердің ғылыми негізі Олардың Ақпараттық Технологияларды дұрыс қолдануы мен оқытудың интерактивті әдістерін және олардың ұйымдастырылған дидактикалық материалдық құрылымын жүзеге асыруынан туындайды. Мұғалім сыныптағы іс-әрекеттерді оқушылардың білім деңгейіне сәйкес келетін әдістерді таңдау арқылы жоспарлауы керек.

Қорытынды

Бастауыш білім беруді оқытатын мұғалімдер өз әдістерін ғылыми зерттеулер мен психологиялық теориялар мен педагогикалық тәжірибеге негіздеуі керек. Мұғалім әр сабақ барысында оқушылардың қызығушылықтары мен танымдық дамуын түсінуді керек, сонымен бірге өзінің кәсіби тәжірибесін шығармашылық оқыту әдістерімен қолдана алады. Сарсенова (2020) мен Ахметованың (2019) пікірінше, мұғалімдер оқушылардың терең білім алуына және тұлғалық өсуіне ықпал ететін оқытудың заманауи тәсілдерін қолдануы керек. Бастауыш сынып

мұғалімдерінің әдістемесінің ғылыми негізі білім беру нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік беретін маңызды фактор болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сәрсенова, А. (2020). *Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесі*. Алматы: Білім.
2. Ахметова, Ж. (2019). *Интерактивті әдістер бастауыш мектепте*. Астана: Педагогика.
3. Пиаже, Ж. (1972). *Балалардың когнитивтік дамуы*. Париж: Presses Universitaires.
4. Выготский, Л. С. (1986). *Психология развития человека*. Москва: Педагогика.

Жетпісбай А.Б., Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-1(к) тобы

(Бейсенбаева А.М., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

ЦИФРЛЫҚ СТОРИТЕЛЛИНГ ҚҰРАЛЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар білім беру процесіне жаңа мүмкіндіктер енгізіп отыр. Цифрлық құралдарды пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға да ықпал етеді. Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуының маңызды аспектілерінің бірі — адалдық, жауапкершілік, достық, өзара сыйластық және қоғамға пайдалы әрекет жасау дағдыларын меңгеру [1].

Цифрлық сторителлинг (Digital storytelling, DST) — бұл дәстүрлі әңгімелеу өнерін заманауи технологиялармен біріктіретін, оқушылардың оқиғаларды цифрлық форматта құрастыру арқылы өз ойларын, сезімдерін және құндылықтарын көрсетуіне мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық және шығармашылық әдіс. Ол оқушыларға өз оқиғаларын мультимедиа құралдары арқылы құруға мүмкіндік береді: мәтін, сурет, видео, аудио, анимация және интерактивті элементтер. Сторителлинг (DST) тек шығармашылықты дамытуға ғана емес, сонымен қатар ақпараттық технологияларды меңгеруге, сыни ойлау қабілетін арттыруға және адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. [2].

Цифрлық сторителлинг (digital storytelling) — бұл дәстүрлі әңгімелеу өнерін заманауи технологиялармен біріктіретін әдіс, және оның педагогикалық мәні айрықша. Бастауыш сынып оқушылары үшін бұл әдіс тек шығармашылық қабілеттерді дамытуға ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, коммуникация, адамгершілік құндылықтар және цифрлық сауаттылық сияқты кешенді дағдыларды қалыптастыруға бағытталған.

1. Шығармашылық дамуы. Цифрлық сторителлинг арқылы оқушылар өз идеяларын, қиялдарын визуалды және аудиожүйеде көрсете алады. Мысалы, балалар өз кейіпкерлерін суреттеп, олардың оқиғаларын бейнелеу үшін анимациялар, дыбыстық эффекттер немесе интерактивті слайдтар қолданады. Бұл процессте олар шығармашылық ойлау қабілетін дамытып қана қоймай, өз шешімдеріне өзіндік ерекшелік қосуға үйренеді. Сонымен қатар, әртүрлі мультимедиа құралдарын пайдалану балалардың қиялдарын кеңейтіп, эстетикалық талғамын қалыптастырады.

2. Сыни ойлау. DST әдісі оқушыларға оқиғаларды құру кезінде себеп-салдар байланыстарын анықтап, талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, кейіпкердің әрекеті қандай салдарға әкелетінін ойластыру немесе шешімнің дұрыс-бұрыстығын бағалау оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін дамытады. Бұл процесс тек оқиғаларды талдаумен шектелмей, балаларға логикалық қорытынды жасау, мәселені шешу жолдарын іздеу және оқиға барысында туындаған қиындықтарды өз бетінше жеңу дағдыларын береді.

3. Коммуникациялық дағдылар. Цифрлық сторителлинг жобаларын топтық түрде орындау оқушылардың өз ойын жеткізу, тыңдау және талқылау қабілеттерін арттырады. Топ ішінде рөлдерді бөлу, бірлесіп шешім қабылдау және идеяларды біріктіру балаларға әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі. Бұл әсіресе презентация кезеңінде көрініс табады: балалар өз туындыларын сыныпта немесе онлайн ортада көрсетіп, пікір алмасады, сұрақтарға жауап береді және өз ойларын қорғайды.

4. Адамгершілік және әлеуметтік құндылықтар. DST әдісі арқылы балалар моральдық және әлеуметтік мәселелерді оқиғалар арқылы зерттейді. Мысалы, достық, адалдық, жауапкершілік немесе қоршаған ортаға деген қамқорлық сияқты тақырыптарды қамтитын әңгімелер жасау оқушылардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді. Кейіпкерлердің әрекеттерін талдау арқылы балалар дұрыс пен бұрысты ажырата білуге, эмоцияларды түсінуге және өз іс-әрекеттерінің салдарын бағалауға үйренеді.

5. Цифрлық сауаттылық. DST әдісі балаларға заманауи технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады. Оқушылар мультимедиялық редакторларды, компьютерлік бағдарламаларды, анимациялық платформаларды (мысалы, Scratch, Canva, Adobe Spark) қолдана отырып, өз әңгімелерін визуалды түрде құрастырады. Бұл процесс тек техникалық дағдыларды дамытып қана қоймай, балаларға ақпаратты жинау, өңдеу, құрылымдау және ұсыну қабілеттерін де береді.

Цифрлық сторителлинг сабақтары бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық, сыни ойлау және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға бағытталған, және олар келесі негізгі әдістемелік принциптерге сүйенеді:

1. Шығармашылық жобалау. Бұл принцип бойынша оқушылар өз оқиғаларын толыққанды құрастырады. Олар кейіпкерлерді таңдап, оқиға желісін ойластырады, сценарийге драмалық элементтер қосады және мультимедиялық құралдар арқылы көрнекі бейнелейді. Мұндай тәсіл балалардың қиялын белсенді пайдалануына, идеяларды еркін жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, шығармашылық жобалау оқушыларға өз туындыларын жоспарлау, құрылымдау және визуализациялау дағдыларын меңгеруге септігін тигізеді.

2. Проблемалық тұрғыдан ойлау. Цифрлық сторителлингте оқушыларға тек оқиға құру емес, сонымен қатар кейіпкерлердің моральдық мәселелерін шешуге бағытталған сценарийлер жасау тапсырмасы беріледі. Мысалы, достық, адалдық немесе жауапкершілік сияқты әлеуметтік құндылықтар тақырыбында кейіпкерлердің әрекетін талдап, олардың дұрыс шешім қабылдау жолдарын көрсету қажет. Бұл принцип балалардың сыни ойлау қабілетін дамытуға, себеп-салдар байланыстарын түсінуге және шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

3. Командалық жұмыс. DST сабақтарының маңызды элементтерінің бірі — командалық іс-әрекет. Оқушылар топқа бөлініп, өзара идея бөліседі, сценарийді бірлесіп құрастырады және мультимедиялық өнімді жасайды. Топтық жұмыс барысында балалар рөлдерді бөлісіп, бір-бірінің пікірін тыңдап, келісімге келуге үйренеді. Бұл оқушылардың әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларын дамытуға, топ ішінде ынтымақтастық пен өзара көмек көрсету мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

4. Технологиялық интеграция. Цифрлық сторителлингтің ерекшелігі — технологияларды тиімді пайдалану. Сабақ барысында компьютерлік презентациялар, аудио-видео редакторлар, анимациялық қосымшалар және басқа мультимедиялық құралдар қолданылады. Мысалы, оқушылар PowerPoint, Canva, Adobe Spark немесе Scratch сияқты платформаларды пайдаланып өз әңгімелерін визуализациялайды. Бұл әдіс балалардың цифрлық сауаттылығын дамытып қана қоймай, шығармашылық ойлау мен техникалық дағдыларды біріктіруге мүмкіндік береді.

Осы әдістемелік принциптер бірлесе отырып, бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауын, коммуникативтік дағдыларын және технологиялық сауаттылығын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық сторителлинг сабақтары арқылы балалар оқу процесіне белсенді қатысып, өз идеяларын нақты нәтижеге айналдыра алады.

Цифрлық сторителлинг (Digital Storytelling, DST) жобасының құрылымы бірнеше негізгі элементтен тұрады, әрқайсысы оқу процесінде маңызды рөл атқарады.

1. Тақырып және идея. Жобаның алғашқы кезеңі — оқиғаның тақырыбын және негізгі идеясын анықтау. Бұл кезеңде оқушылар ойлануға, өз қызығушылықтарын және қызықтыратын тақырыптарды таңдауға үйренеді. Тақырып нақты, мәні бар және балаларға түсінікті болуы тиіс. Сонымен қатар, осы кезеңде оқиғаның мақсаты айқындалады: моральдық сабақ беру, әлеуметтік құндылықтарды көрсету немесе нақты проблеманы шешуге бағытталуы мүмкін.

2. Сценарий құру. Келесі кезең — сценарий құру. Оқушылар кейіпкерлерді таңдайды, оқиға желісін ойластырады, негізгі мәселені анықтайды және шешу жолдарын көрсетеді. Бұл процесс балалардың логикалық ойлау, жоспарлау және құрылымдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, сценарийді жасау барысында оқушылар себеп-салдар байланыстарын түсінеді, кейіпкерлердің әрекеттерін және олардың нәтижелерін бағалай білуге үйренеді.

3. Мультимедиа элементтерін таңдау. Сценарий дайын болғаннан кейін оқушылар мультимедиа құралдарын таңдайды: сурет, видео, музыка, аудио және анимация. Бұл кезең шығармашылық қабілеттерді белсенді қолдануға мүмкіндік береді, өйткені оқушылар өз ойларын визуалды және дыбыстық түрде көрсетуге тырысады. Мультимедиа элементтері оқиғаны көрнекі етеді, оны қызықты әрі есте қаларлық етеді.

4. Өндіріс кезеңі. Өндіріс кезеңінде сценарий мультимедиялық өнімге айналдырылады. Оқушылар PowerPoint, Canva, Scratch, Adobe Spark сияқты платформаларды қолданып, өз жобаларын цифрлық форматта жасайды. Бұл кезеңде техникалық дағдылар дамып, оқушылар бағдарламалар мен қосымшаларды тиімді қолдануды үйренеді. Сонымен қатар, бұл процесс балаларға өз туындыларын нақты өнімге айналдыру арқылы нәтижеге қол жеткізуді көрсетеді.

5. Презентация және талқылау. Жасалған мультимедиялық жобаны оқушылар сыныпта немесе онлайн ортада көрсетеді. Презентация барысында олар өз ойларын жеткізіп, кейіпкерлердің іс-әрекеттерін түсіндіреді және сценарийдің мәнін талқылайды. Бұл кезең коммуникациялық дағдыларды дамытуға, сыныпта пікір алмасуға және тыңдаушылармен интерактивті қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді.

6. Рефлексия. Соңғы кезең — рефлексия. Оқушылар оқиға арқылы алынған моральдық сабақтарды бағалайды, кейіпкерлердің әрекеттерінен сабақ алады және өз ойларын қорытындылайды. Бұл процесс адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға, өз әрекеттерін бағалай білуді дамытуға және сыни ойлауды жетілдіруге септігін тигізеді.

Осы құрылым бойынша DST жобаларын ұйымдастыру бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық, аналитикалық және адамгершілік қабілеттерін кешенді дамытуға мүмкіндік береді. Әр кезең оқушыларға өз идеяларын жүзеге асыру, технологияларды пайдалану және командада жұмыс істеу тәжірибесін алуға жағдай жасайды.

Мысалы, бастауыш сыныпта «Достық орнату» тақырыбында өткізілген сторителлинг сабағында оқушылар әртүрлі топтарға бөлініп, біріншісі достық туралы анимациялық мультфильм жасап, екіншісі өз тәжірибесі негізінде қысқа видео-оқиға құрастырып, үшіншісі презентация арқылы әріптестеріне достық пен көмектің мәнін түсіндірді; зерттеу нәтижесінде балалардың басқа адамдарға көмектесу және өзара сыйластық сезімдері артқаны, оқиғалар арқылы шешім қабылдау қабілеті қалыптасқаны және шығармашылық қабілеттерінің дамығаны анықталды [4].

Цифрлық сторителлингті бастауыш сыныпта қолданудың негізгі артықшылықтары мынадай: оқушылар өз идеяларын, қиялдарын және ойларын визуалды және аудиожүйеде көрсетіп, шығармашылық қабілеттерін дамытады; кейіпкерлер мен оқиғаларды құру барысында себеп-салдар байланыстарын талдап, логикалық қорытындылар жасап, шешім қабылдауды үйренеді; топтық жұмыс пен интерактивті әдістер арқылы коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді, бір-бірімен байланыс орнатып, пікір алмасып, келісімге келуді үйренеді; компьютерлік бағдарламалар, мультимедиялық редакторлар мен анимациялық платформалар арқылы цифрлық сауаттылықтарын арттырады; сонымен қатар, оқиғалар арқылы моральдық сабақтарды меңгеріп, кейіпкерлердің әрекеттерін талдай отырып, адалдық, достық, жауапкершілік сияқты адамгершілік құндылықтарды қабылдайды. Осы педагогикалық әдістер мен стратегиялар арқылы цифрлық сторителлинг сабақтары бастауыш сынып оқушыларының кешенді дамуына, шығармашылық пен сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыруға, әлеуметтік және адамгершілік құндылықтарды меңгеруге тиімді жағдай жасайды.

Цифрлық сторителлинг құралдары бастауыш сынып оқушыларының адамгершілік құндылықтарын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылар шығармашылықпен айналыса отырып, моральдық мәселелерді шешуге үйренеді, командалық жұмыс арқылы әлеуметтік дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, сторителлинг оқушылардың сыни ойлау қабілетін, эмоционалды интеллектін және жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Цифрлық сторителлингтің педагогикалық тиімділігін арттыру үшін мұғалімдерге сабақтарды жүйелі түрде жоспарлау, тақырыпты нақты таңдау және оқушылардың өз идеяларын еркін білдіруіне жағдай жасау маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Капустина И.В. Формирование нравственных ценностей у младших школьников // Педагогическое образование. — 2020. — №4. — С. 45–52.
2. Robin B.R. The power of digital storytelling to support teaching and learning // Learning, Media and Technology. — 2008. — Vol. 33, №4. — P. 343–356.

3. Sadik A. Digital storytelling: A meaningful technology-integrated approach for engaged student learning // Educational Technology Research and Development. — 2008. — Vol. 56, №4. — P. 487–506.
4. Жақсыбаев А.Б. Цифрлық сторителлинг әдісі арқылы бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуы // Білім мен Ғылым. — 2021. — №6. — С. 112–119.

Жоламанова А.Г., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПИМНО-23-2 (к)
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

ӨЗДІК ЖҰМЫСТАР БАРЫСЫНДА БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ РЕФЛЕКСИВТІК ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ДАМУҒА ҚАТЫСТЫ КЕЙБІР ТҮЙТКІЛДЕР

Аңдатпа: Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби рефлексиясын ұйымдастыру процесі қарастырылған. Бұл рефлексия екі деңгейден тұрады: болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өздік оқу және оқуды ұйымдастыру деңгейі. Сондай-ақ, зерттеуде рефлексивті құзыреттілікті ұйымдастырудың кезеңдері мен әдістері анықталған. Рефлексивті құзыреттілікті арттыру үшін тапсырмалар жинағы ұсынылды.

Менің ойымша тұлғаның табысты кәсіби қалыптасуы оның өзін және кәсіби қызметін барабар бағалау қабілетіне, яғни адамның кәсібиленуінің барлық маңызды аспектілерін қаншалықты рефлексиялауға қабілетті екендігіне байланысты. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби рефлексивті құзыреттілігінің тиімді дамуына студенттердің субъективті дүниетанымы арқылы жұмысын жандандыру ықпал етуі мүмкін. Бұл мәселені студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыру арқылы шешуге болады.

Осы тұста рефлексивті құзыреттіліктің екі деңгейін ажырату маңызды: жеке оқытуға қатысты рефлексия («студент» позициясында) және оқытуды ұйымдастыруға қатысты рефлексия («педагог» позициясында) [1].

Рефлексивті құзыреттіліктің тиімділігіне әсер ететін маңызды фактор оның білім беру процесіне қатысушылардың жас ерекшеліктеріне және басқа да ерекшеліктеріне сәйкес келетін формаларының әртүрлілігі болып табылады. Студенттерде рефлексивті құзыреттіліктің қалыптасуын диагностикалау үшін мұғалім бақылау, сұрақ қою және белсенділік өнімдерін талдау сияқты әдістерді қолдана алады.

Студенттердің рефлексиялық әрекеттеріне педагогикалық қолдау көрсету студенттерге оқу бағдарламасының бөлімдерін оқу кезіндегі дидактикалық қиындықтарды жеңуге көмектесуді, рефлексиялық кезеңде олармен болған негізгі, принципті маңызды нәрселерді анықтауды, іс-әрекеттің мақсаттары мен нәтижелерін сәйкестендіруді, сондай-ақ өзін-өзі бағалауды дамытуды қамтуы мүмкін. Студенттердің рефлексиясын жүйелі түрде қолдануға болады, мысалы, ауызша мәлімдеме, сауалнама немесе бақылау түрінде және т.б. Бұл жағдайда сыртқы бақылауды да, ішкі бақылауды да қолдану қажет. Мінез-құлықты бақылау үшін сыртқы бақылау керек (мұны мұғалім жүргізеді). Ішкі бақылау (немесе өзін-өзі бақылау) оқушылардың өздері жүргізеді және өздік есептерінде жазылады.

Сабақта студенттердің өздік жұмыс шеңберін орнату үшін келесі аяқталмаған сөйлемдерді қолдануға болады:

- Маған бүгін қиын болды...
- Мен әрекет етуді ұнатамын...
- Менің қолымнан келеді...
- Мен бүгін жұмысқа кіріспес бұрын...
- Менің келесі сабақтағы әрекеттерім...

Т.Ф.Илларионованың пікірінше, оқу үдерісін ұйымдастыруда оқу сабағына, студенттің осы сабақтағы орнына байланысты аяқталмаған сөйлемдердің нұсқалары ұсынылуы мүмкін [3]. Пәннің тақырыбы немесе бөлімінің соңында студенттердің оқу жұмысы, соның ішінде бағалау әрекеттері туралы жазбаша рефлексия жасай аламыз. Рефлексия кезінде келесі сұрақтар студенттерге көмектеседі:

- Сіз не алғыңыз келді?
- Сіз не алдыңыз?
- Мақсат пен нәтиже арасындағы сәйкестіктер мен алшақтықтардың орындары қандай?

- Сіз не істедіңіз және қалай?

- Тағы не істей аласыз?

Бұл жерде рефлексия нәтижелері болашақ іс-шараларды жоспарлаудың негізіне айналуы өте маңызды. Сонымен бірге мұғалім болашақ мұғалімдерге рефлексиялық әрекет дағдылары оны меңгеру барысында қалыптасатынын және оған сілтеме жасау жиілігіне байланысты екенін үнемі ескертіп отыруы керек. ЖОО-да лекцияларды өткізу кезінде оқытушылар студенттің естігенінен нені «игергенін» анықтау (нақтылау) үшін студенттермен кері байланыс ұйымдастырмайды, яғни сабақтың бұл түрі рефлексивті өзін-өзі қалыптастыру үдерісінен шеттетіледі. Мәселені оңай шешуге болады - тест сұрақтары немесе сауалнама (семинар сабақтарында жазбаша немесе ауызша әртүрлі формада) [4]:

1. Лектор қандай мәселе көтерді деп ойлайсыз және неге?
2. Сіз бұл мәселеден не түйдіңіз? Сіз оны өзекті деп санайсыз ба? Себебін түсіндіріңіз.
3. Дәріс конспектісін оқығаннан кейін өзіңіз үшін қандай жаңа нәрселер аштыңыз?
4. Дәріс барысында қандай идеялар немесе ойлар үлкен әсер қалдырды және неге?
5. Дәрісте айтылған қандай ойлармен келіспейсіз? Өз ұстанымыңызды тұжырымдап, оның себептерін келтіріңіз.
6. Дәріс материалын зерттегеннен кейін өзіңіз үшін қандай қорытынды жасай аласыз?
7. Дәрістен қандай идеялар сізге болашақта пайдалы болуы мүмкін? Неліктен?
8. Осы лекция туралы достарыңызға не айтар едіңіз? Неліктен бұл оларды қызықтырады деп ойлайсыз?
9. Лектор не айтпады?
10. Осы тақырыпты оқуды жалғастыруға ниетіңіз бар ма?

Рефлексивті құзыреттілік - белсенділікке негізделген, мазмұнды, коммуникативті, тұлғалық белгілі бір жағдаяттарды объективті зерттеуден объективті-субъективті (тұлғалық-құндылық) оқытуға көшу арқылы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби дайындығында жаңа формациялардың пайда болуын қамтамасыз етеді.

ЖОО-да сабақты ұйымдастыру тәжірибесі рефлексивті құзыреттілікті қалыптастыру бірізді түрде жүзеге асатынын көрсетеді: педагогика бакалаврларының пән бойынша теориялық білімді меңгеруінен және рефлексияның пәндік-практикалық әрекеттерін меңгеруінен болашақ кәсіби ісәрекетті жобалауға дейін (сабақты жобалау, проблемалық жағдаяттар). Рефлексивті құзыреттілікті қалыптастырудың бұл тізбегі болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне өзінің кәсіби (педагогикалық) ұстанымын қалыптастыра отырып, кәсіби рефлексияны дамытумен бірлікте оқу рефлексиясын дамыту үшін іс-әрекет әдістерін меңгеруге көмектеседі.

Студенттерді рефлексиялық іс-әрекетке қосу белгілі бір пән шеңберінде ғана емес, барлық курстарды оқу процесінде орын алуы керек.

Семинар сабақтарының әртүрлі кезеңдерінде студенттердің рефлексиялық әрекеті дәстүрлі және жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (мысалы, ментальды карталарды құру кезінде), оқытудың әртүрлі ұйымдастырушылық формаларын пайдалана отырып, оқу іс-әрекетінің әртүрлі түрлерінде жүзеге асырылуы керек.

Екінші курста оқитын бакалавр студенттеріне коммуникативті, тұлғалық, интеллектуалдық және ынтымақтастық рефлексивті құндылықтарды дамытуға бағытталған тапсырмалар кешені ұсынылады, рефлексиялық оқытудың келесі әдістері қолданылады: диагностикалық-аналитикалық, баяндау, графикалық және интерактивті. Осындай тапсырмалардың мысалдары төменде көрсетілген:

1. Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы негізгі мәселелер бойынша өз ойларыңызды эссе (500 таңба) түрінде жазыңыз.
2. Сұрақтар негізінде аналитикалық эссе жазыңыз [5]. – Мен бұл тақырыпты қаншалықты түсіндім және меңгердім? – Қандай ақпаратты түсіну және есте сақтау оңайырақ болды?
3. «...» тақырыбын оқу кезінде жеке және кәсіби-педагогикалық өсуді тұжырымдаңыз. Әрі қарай жеке және кәсіби өзін-өзі жетілдірудің негізгі міндеттерін анықтаңыз.
4. Осы тақырыпты оқу барысында жасаған П.Я.Гальпериннің психикалық әрекеттердің біртіндеп қалыптасу теориясы туралы түсінігіңізді көрсетінің. Бастауыш мектеп оқушыларының білім сапасын қамтамасыз етудегі осы теорияның рөлі туралы түсініктеріңізді тұжырымдаңыз.

Ұжымдық сабақтарда, мысалы, семинарларда барлық студенттер, ең алдымен, болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін оқыту функциясы негізгі, ал рефлексия кәсіби қабілеттерді қалыптастыруда іргелі болады.

Әрине, оқушылардың рефлексиялық жұмысын ұйымдастыру үшін ұсынылған схеманы толық пайдалану әрқашан мүмкін емес. Бірақ оның жеке элементтерін жүйелі түрде қолдана аламыз.

Рефлексиялық педагогиканың авторы М.Уоллес [8], педагогикалық университеттегі сабақтарда қалыптасатын құзыреттіліктер құрылымдық талдау объектісіне айналғанда ғана болашақ бастауыш сынып мұғалімінің рефлексиясы кәсіби өсу көзіне айналады деп айта аламыз. Осы себепті «Бастауыш оқытудың психологиялық-педагогикалық теориялары мен технологиялары» курсын оқу барысында студенттер жаңа білім алып қана қоймай, олардың рефлексивті құзыреттілігін, деңгейі мен сапасын дамытатын осындай тапсырмаларға көп уақыт бөлінеді. Бұл олардың мұғалім ретіндегі кәсіби құзыреттілігін анықтайды.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексивті құзыреттілігін қалыптастыру - олардың кәсіби дамуының, әдістемелік ойлау деңгейінің және педагогикалық шеберлігінің негізін құрайтын маңызды бағыттардың бірі. Рефлексия студенттің өзіндік әрекетін түсінуге, жеке мүмкіндіктерін бағамдауға, кәсіби өсуіне ықпал ететін ішкі ресурстарын ашуға мүмкіндік береді. Зерттеу барысында болашақ педагогтің рефлексиясы екі негізгі деңгейде жүзеге асатыны анықталды: жеке оқу әрекетіне бағытталған «студент» позициясы және оқыту үдерісін ұйымдастыруға бағытталған «педагог» позициясы. Бұл екі деңгейдің үйлесімді дамуы мұғалімнің кәсіби тұлғасының тұтастай қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Рефлексивті құзыреттілік әртүрлі формалар мен әдістерді жүйелі қолдануды талап етеді. Өздік жұмысты дұрыс ұйымдастыру, аяқталмаған сөйлемдер арқылы өзіндік ойды белсендіру, ауызша және жазбаша рефлексия, бақылау және өзін-өзі бақылау, дәріс және семинар сабақтарындағы кері байланыс - мұның бәрі студенттің рефлексиялық мәдениетін дамытуға бағытталады. Әсіресе, дидактикалық қиындықтарды жеңуге көмектесетін педагогикалық қолдаудың маңызы зор. Студенттің өзінің оқу әрекеті туралы ойлануы, мақсат пен нәтиженің сәйкестігін анықтауы, өз жетістіктері мен кемшіліктеріне әділ баға бере алуы - кәсіби рефлексияның басты критерийлері болып табылады.

ЖОО-дағы педагогикалық даярлық үдерісі рефлексивті құзыреттілікті қалыптастырудың кезең-кезеңмен жүзеге асатынын көрсетеді: теориялық білімді игеруден бастап, практикалық әрекеттерді рефлексиялауға, одан әрі кәсіби міндеттерді жобалау және шешім қабылдау дағдыларын меңгеруге дейін. Семинарлар, топтық жұмыстар, интерактивті әдістер мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану студенттердің рефлексиялық әрекеттеріне қосылуына жағдай жасайды. Осы үдерісте студент тек тыңдаушы емес, белсенді талдаушы, шешім қабылдаушы, өз білімін бағалай алатын субъект ретінде көрінеді.

Сонымен қатар, рефлексивті педагогика қағидаттарына сүйену болашақ мұғалімнің кәсіби қабілеттілігін кешенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Құзыреттіліктерді құрылымдық талдау, өз әрекетінің тиімділігін бағалау, кәсіби қиындықтарды түсіну және оларды еңсеру жолдарын іздеу - мұғалім мамандығының шығармашылық және интеллектуалдық табиғатын терең ашатын маңызды факторлар. Сондықтан «Бастауыш оқытудың психологиялық-педагогикалық теориялары мен технологиялары» сияқты курстар студенттердің тек теориялық білімін емес, сонымен бірге олардың рефлексивті ойлауын, талдау және бағалау қабілеттерін дамытуды көздейді. Бұл болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінің нығаюына, педагогикалық ұстанымының қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Жалпы алғанда, рефлексивті құзыреттілік - кәсіби дамудың қуатты тетігі. Ол мұғалімді үнемі өз іс-әрекетін қайта қарауға, жетілдіруге, жаңа кәсіби міндеттерді дұрыс түсініп, тиімді шешуге үйретеді. Сондықтан болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау үдерісінде рефлексивті құзыреттілікті мақсатты түрде дамыту - сапалы білім берудің, бәсекеге қабілетті педагог даярлаудың басты шарты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Wallace M. Training Foreign Language Teachers. – Cambridge University Press, 1991. – 180 p.
2. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. – М.: Академия, 2007. – С. 290.
3. Илларионова Т. Ф. Коллективные учебные занятия как способ развития рефлексии будущих педагогов // Сибирский учитель. – 2006. – № 2. – С. 20-23.
4. Актывые лекции. – URL: <http://pedinnovatika.jimdo.com/%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B8/>
5. Голубева М. В. Рефлексивное обучение активному отношению к познанию // Образовательные технологии. – 2011. – № 2. – С. 78–86.

6. Учим не мыслям – учим мыслить. – URL: <http://pedinnovatika.jimdo.com/%D0%BF%D1%80%-D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/>
7. Ogle D. M. KWL: A teaching model that develops active reading of expository text // The Reading Teacher. – 1989. – Vol. 39. – P. 564–570. 8. Wallace M. Action research: How to do it // Paper presented at the 2nd international conference of the Malaysian English language teaching association, 24–27 May 2007 (mimeo).

Жомарт Ж.Е., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық - зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2 ПМНО – 25 - 1к тобы
(*Мухаметжанова А.О.- педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор*)

ҚАЗІРГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК БАҒДАРЛАР

Қазіргі қазақстандық бастауыш білім беру жүйесі жаһандық білім кеңістігіндегі модернизациялық тенденциялармен өзара байланыста дамып келе жатқан күрделі педагогикалық феномен болып табылады. Бастауыш білім – оқушы тұлғасының интеллектуалдық, әлеуметтік-психологиялық және құндылықтық әлеуетін қалыптастыратын базалық деңгей, сондықтан бұл кезеңде қолданылатын әдістемелік бағдарламалардың мазмұны, құрылымы мен ғылыми-әдіснамалық негіздері қоғамның әлеуметтік-экономикалық сұраныстарымен, білім берудің ұлттық саясатымен және әлемдік білім беру стандарттарымен өзара үйлесімді болуы тиіс. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы [1], Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім стандарты [2], сондай-ақ Президент Қ. Тоқаевтың Жолдауларында айқындалған ұлттық білім беру саясаты [3] қазіргі әдістемелік бағдарламалардың мазмұндық өзегін айқындап, олардың жаңашылдық сипаттарын белгілейді. Жаңа ғасырда бастауыш мектептің ғылыми негізделген әдістемелік жүйесін қалыптастыру мәселесі бірнеше фактордың тоғысында өзекті бола түсті. Әлемдік экономиканың цифрлануы, ақпараттық теңсіздік, технологиялық даму, білім беру сапасына қойылатын жаңа талаптар, адами капиталдың рөлі артып отырған жағдайда бастауыш деңгейдегі оқыту модельдері дәстүрлі парадигмадан жаңаша, конструктивистік, тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілік сипатқа ауысты. Бұл кезеңде білім мазмұнының жаңартылуы тек пәндік білімді меңгертумен шектелмей, оқушының оқу-танымдық қабілеттерін, сыни ойлауын, зерттеушілік дағдыларын, метатанымдық стратегияларын дамытуға бағытталады.

Осы педагогикалық өзгерістердің теоретикалық негізі ХХ ғасырдың екінші жартысындағы когнитивтік психология, гуманистік психология, конструктивизм, сонымен қатар мәдени-тарихи теория сияқты ғылыми бағыттардан бастау алады. Ж. Пиаже когнитивтік даму сатылары арқылы баланың ойлау деңгейі оның оқу әрекетін анықтайтынын дәлелдеді [6]. Л. С. Выготскийдің «жақын арадағы даму аймағы» концепциясы [7] оқушыға шамалы қолдау көрсету арқылы оның әлеуетті мүмкіндігін ашу қажеттігін көрсетті. Д. Брунердің спиральді оқу теориясы [8], Дж. Флейвелдің метатанымдық даму теориясы [9] – бастауыш білім мазмұны мен әдістемесін құруда негізгі теориялық тірек болып табылады. Бұл теориялық тұжырымдар қазақстандық білім беру жүйесінде жаңартылған мазмұн моделінің құрылуына ықпал етті. Білім беру процесінде оқушының оқу әрекетін ұйымдастыруда белсенді әдістерді қолдану, оқытудағы саралау, формативті бағалау, тапсырмаларды күрделілік деңгейі бойынша әртараптандыру, оқу мақсаттарын иерархиялық түрде құру сияқты әдістемелік жаңалықтар ендірілді. Бұлар қазіргі әдістемелік бағдарламалардың практикалық көрінісін анықтайды.

Әдістемелік бағдарламалардың ғылыми-теориялық және практикалық мазмұнын қалыптастыру Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы [1] мен МЖМБС (2022) [2] талаптарына сүйенеді. Занда білім беру жүйесінің негізгі қағидаттары – тұлғалық даму, нәтижеге бағыттылық, білімнің қолжетімділігі мен сапасы, инклюзивтілік, ғылымилық, үздіксіздік ұстанымдары бекітілген. МЖМБС-да бастауыш білім берудің мақсаттары нақты белгіленген: оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту; когнитивтік және метатанымдық дағдыларды қалыптастыру; білімді қолдану қабілетін арттыру; құндылықтық бағдарды, азаматтық саналылықты, мәдениаралық коммуникацияны дамыту. Бұл құжаттар әдістемелік бағдарламалардың нормативтік базасын ғана айқындап қоймай, олардың ғылыми-әдіснамалық бағытын да анықтайды.

Президент Қ. Тоқаевтың жолдауларында елдің болашағы жоғары сапалы білімді ұрпақтың қалыптасуына тікелей байланысты екені бірнеше рет атап өтіледі [3]. «Әділетті Қазақстан» тұжырымдамасында білімнің әділ, қолжетімді, сапалы болуына ерекше назар аударылып,

цифрлық теңсіздікті азайту, материалдық база мен мұғалімдердің кәсіби дайындығын жақсарту, ғылыми зерттеулерді жетілдіру міндеттері қойылған. Бастауыш білімге қатысты маңызды стратегиялық бағыттар: «Жайлы мектеп» жобасы аясында жаңа мектептер салу, педагогтерді даярлау сапасын арттыру, білім беру мазмұнын халықаралық стандарттарға жақындату, функционалдық сауаттылықты арттыру, инклюзивті білім беруді кеңейту. Осы стратегиялық бағыттар әдістемелік бағдарламаларды жаңғыртудың басты векторларын көрсетеді.

Білім сапасының кілті – оқушылардың оқи білу қабілеті, мәтінді түсіну, ақпаратты талдау, логикалық ойлау дағдылары. Бұл халықаралық бағалау зерттеулерінің нәтижелерімен дәлелденеді. PISA (OECD) нәтижелері [4] Қазақстанда функционалдық сауаттылықты күшейту қажеттігін көрсетсе, PIRLS (IEA) зерттеулері [5] бастауыш сынып оқушыларының мәтінді түсіну деңгейінің әлемдік тенденциялармен салыстырғандағы ерекшеліктерін айқындайды. Осы деректер әдістемелік бағдарламаларды зерттеушілік тапсырмалармен, мәтінмен жұмыс стратегияларымен, оқу дағдыларын диагностикалау әдістерімен толықтыру қажеттігін дәлелдейді.

Психология мен педагогика ғылымдары бастауыш кезеңнің дамуға аса сезімтал кезең екенін көрсетеді. Психологиялық негіздерге жұмыс жадының шектеулілігі, логикалық операциялардың біртіндеп қалыптасуы, танымдық белсенділіктің жетекші рөлі, метатаным және өзін-өзі реттеу, әлеуметтік өзара әрекет арқылы даму жатады. Бұл факторлардың барлығы әдістемелік бағдарламаларға тікелей әсер етеді. Әсіресе, «спиральді» оқу бағыты – теорияның практикаға енгізілген көрінісі. Жаңартылған мазмұн төмендегі ғылыми және дидактикалық принциптерге сүйенеді: құзыреттілікке бағытталу, спиральді құрылым, пәнаралық және метапәндік байланыстар, оқытудың белсенді әдістері, критериялы бағалау, саралап оқыту, зерттеушілік тәсіл, оқушының оқу әрекетін ұйымдастыру. Әдістемелік бағдарламаларда әрбір оқу мақсаты нақты күтілетін нәтижелермен айқындалған. Бұл мұғалімнің жұмыстарын жоспарлауда ғылыми дәлдікке сүйенуге мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім берудің педагогикалық мәні – оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, тең жағдай жасау. Қазақстанда инклюзивті білім саясаты нормативтік деңгейде бекітіліп, ғылыми-әдістемелік материалдармен толықтырылуда [10]. Инклюзивті оқытуда қолданылатын әдістемелік бағдарлар: жеке оқу траекториясы, сараланған тапсырмалар, психологиялық қолдау, логопедиялық сүйемелдеу, әлеуметтік дағдыларды дамыту. Бұл бағдарлар бастауыш оқыту жүйесінің гуманистік бағытта дамуына ықпал етеді. Цифрландыру бастауыш білімнің құрылымына елеулі өзгерістер әкелді.

Қазіргі әдістемелік бағдарламалар сандық білім ресурстарын, интерактивті платформаларды, адаптивті оқыту жүйелерін қолдануға негізделеді. Цифрлық әдістемелік бағыттар: интерактивті жаттығулар, онлайн бағалау, цифрлық портфолио, деректерді талдау (learning analytics), жасанды интеллектке негізделген оқыту құралдары. Бұл технологиялар мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оқушының оқу траекториясын дәл бақылауға мүмкіндік береді.

Метатаным – жеке тұлғаның өз танымдық әрекетін бақылау, жоспарлау және бағалау қабілеті ретінде қарастырылады. Флейвел еңбектерінде [9] метатаным оқыту нәтижесіне тікелей әсер ететіні дәлелденген. Бастауыш сыныпқа бейімделген метатанымдық әдістерге оқу мақсаттарын түсіндіру, стратегияларды таңдау, рефлексия, өзін-өзі бағалау, қиындықтарды еңсеру тәсілдерін үйрету жатады. Бұл әдістер оқушының дербестігін қалыптастыруда маңызды. Мұғалімнің кәсіби әлеуеті білім сапасымен тікелей байланысты. Қазіргі мұғалімге қойылатын талаптар күрделене түсті: ғылыми-педагогикалық ойлау, инновациялық әдістерді меңгеру, цифрлық сауаттылық, психологиялық қолдау көрсету, инклюзивті білім принциптерін түсіну, рефлексия дағдылары. Педагогтың ғылыми-әдістемелік жұмысы әдістемелік бағдарламалардың тиімді жүзеге асуына әсер етеді.

Қорытындылай келе, қазіргі бастауыш білім берудегі әдістемелік бағдарламалар – ғылым мен практиканың, ұлттық заңнама мен халықаралық стандарттардың, педагогикалық инновациялар мен психологиялық зерттеулердің синтезіне негізделген күрделі жүйе. Олар баланың танымдық, тұлғалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстанның білім беру саясаты, жаңартылған мазмұн, цифрлық трансформация, инклюзивті парадигма, метатанымдық стратегиялар мен мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін дамыту – әдістемелік бағдарламалардың жаңа сапалық деңгейде қалыптасуына мүмкіндік берді. Осы бағыттардың ғылыми негізделуі, педагогикалық зерттеулермен және халықаралық тәжірибемен үйлесімділігі бастауыш білім сапасының артуына, еліміздің адами капиталын дамытуға ықпал етеді. Қорытындылай келе, әдістемелік бағдарламалардың тиімділігі тек білім мазмұнының

ғылыми дәлдігіне ғана емес, сонымен қатар оқу процесін ұйымдастыру сапасы, педагогтің кәсіби шеберлігі, инновациялық технологияларды қолдану деңгейі, әрбір оқушының даму ерекшеліктерін ескеруге тікелей байланысты. Бастауыш мектепте қалыптасқан функционалдық сауаттылық, зерттеушілік дағдылар, метатанымдық қабілеттер мен әлеуметтік біліктілік болашақ білім беру кезеңдерінің табыстылығын қамтамасыз етеді. Сондықтан қазіргі әдістемелік бағдарламаларды әрі қарай жетілдіру, оларды халықаралық стандарттармен үйлестіру, педагогикалық зерттеулер нәтижелерін интеграциялау, сандық және инклюзивті ресурстарды кеңінен қолдану – Қазақстан білім беру жүйесінің сапасын ұзақ мерзімді перспективада арттырудың басты шарттары болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007 (2023 ж. өзгерістерімен). ҚР Оқу-ағарту министрлігі. ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандарты. – Астана, 2022.
2. Тоқаев Қ.Ж. Қазақстан халқына Жолдау. «Әділетті Қазақстан – Адамға бағытталған мемлекет». – Астана, 2023.
3. OECD. *PISA 2022 Results*. – Paris: OECD Publishing, 2023.
4. IEA. *PIRLS 2021 International Results in Reading*. – Amsterdam: IEA, 2022.
5. Piaget J. *The Psychology of the Child*. – New York: Basic Books, 1969.
6. Выготский Л.С. *Мышление и речь*. – Москва: Педагогика, 1996.
7. Bruner J. *The Process of Education*. – Cambridge: Harvard University Press, 1960.
8. Flavell J.H. *Metacognition and Cognitive Monitoring*. – American Psychologist, 1979.
9. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. *Инклюзивті білім беруді дамытудың ғылыми-әдістемелік негіздері*. – Астана, 2021.
10. Tokareva E., Orlova I. *Neuroeducation and Cognitive Development in Early Schooling*. – London: Springer, 2020.
11. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау агенттігі. *Ұлттық білім беру деректері – 2023*. – Астана, 2023.

Ибраева Г.М., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, М2 пмно25-1к тобы.

(Мухаметжанова А.О. п.ғ.к, қауымдастырылған профессор)

ПӘНДЕР ИНТЕГРАЦИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ІЗГІЛІКТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МОДЕЛІ

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушылардың тек танымдық қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың адамгершілік, ізгілік және әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Бастауыш сынып кезеңінде баланың тұлғалық дамуы, оның моральдық және этикалық қасиеттерін қалыптастыру ерекше маңызды. Пәндер интеграциясы (пәнаралық байланыс) бастауыш сыныпта оқушылардың дүниетанымын тұтастай қабылдауына, құндылықтарға баулуына және әлеуметтік мінез-құлық мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді (Абдуллаева Г.Ш., 2018; Айтбаев Ә.Б., 2017) [1, 2].

Интеграция – бұл білім беру мазмұнын жүйелі, біртұтас формада ұйымдастыру тәсілі, ол тек білім беруді жақсартып қана қоймай, оқушылардың ізгілікті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Пәндерді біріктіру арқылы сабақтар әртүрлі тұрғыдан қарастырылып, білім мен тәрбие біртұтас процеске айналады [1].

Пәндерді интеграциялау тәсілі әлемдік және отандық педагогикада кеңінен зерттеліп келеді. Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, пәнаралық сабақтар арқылы оқушылар тек білім алуымен шектелмей, сынып ішінде ынтымақтастық, жанашырлық және эмпатия сияқты ізгілікті дағдыларды меңгереді (Максаков А.И., 2021). Сонымен қатар, интеграциялық сабақтар оқушылардың шығармашылық ойлауын, сыни тұрғыдан талдау қабілеттерін және өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытады. Әлемдік тәжірибеде пәнаралық байланыс әсіресе гуманитарлық, әлеуметтік және табиғат пәндерінде тиімді деп танылған. Мысалы, әдебиет пен тарих пәндерін біріктіре отырып жүргізілген сабақтар балаларға моральдық және этикалық тақырыптарды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, ал математика мен дүниетану пәндерін біріктіру логикалық

ойлау мен практикалық әрекеттерді үйлестіруді дамытады (Сидорова Е.В., 2020; Петров А.А., 2019).

Қазақстандық зерттеушілер де соңғы жылдары интеграциялық оқытудың білім беруде, соның ішінде бастауыш мектепте моральдық тәрбиеге әсерін зерттеуде белсенді жұмыс жүргізуде. Суйндікова Л., 2021 зерттеулері пәндерді интеграциялау оқушылардың өзін-өзі реттеу, топ ішінде сыйластық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Жақсылықова Ж., Мұхамеджанова А., 2022 зерттеуі де интеграцияланған сабақтар арқылы оқушылардың тұлғалық даму көрсеткіштерінің артатынын дәлелдеді. Сонымен қатар, Қазақстандағы бастауыш мектептерде жүргізілген эксперименттік зерттеулер пәндерді біріктіру арқылы балалардың моральдық, эстетикалық және әлеуметтік құндылықтарды меңгеру деңгейін арттыруға мүмкіндік беретінін көрсетті (Абдуллаева Г.Ш., 2018; Айтбаев Ә.Б., 2017).

Интеграция концепциясының негізінде бірнеше педагогикалық қағидалар жатыр. Біріншіден, пәнаралық байланыс қағидасы – әр сабақ тек бір пәнді қамтып қана қоймай, басқа пәндермен үйлесімді байланыста өтеді, бұл оқушылардың білімді тұтастай қабылдауын қамтамасыз етеді. Екіншіден, әлеуметтік-эмоционалдық даму қағидасы – оқушылардың сынып ішінде өзара қарым-қатынасын дамыту, жанашырлық, ынтымақтастық және құрмет сезімдерін қалыптастыру. Үшіншіден, моральдық құндылықтарды игеру қағидасы – сабақтарда этикалық және моральдық мәселелерді талқылау арқылы бала тұлғасына ізгілікті қасиеттерді енгізу. Төртіншіден, танымдық үйлестік қағидасы – пәндік материалдарды біртұтас жүйе ретінде түсіндіру, оқушылардың ойлау, талдау және шешім қабылдау қабілеттерін дамыту.

Сонымен қатар, педагогикалық модельдерде әр сабақтың мақсат-міндеттері анық көрсетіледі, бұл оқушылардың өз әрекеттерін рефлексиялауына мүмкіндік береді. Мысалы, сабақтың басында белгілі бір моральдық немесе этикалық мақсат қойылады, сабақ барысында пәнаралық тапсырмалар ұсынылады, ал қорытынды кезеңде оқушылар өз әрекеттерін талқылайды, нәтижелерін қорытындылайды. Мұндай тәсіл оқушылардың өзіне сенімділігін арттырады, жеке тұлғалық қасиеттерін дамытады және олардың әлеуметтік ортада тиімді әрекет ету дағдыларын қалыптастырады (Сидорова Е.В., 2020; Петров А.А., 2019).

Қазақстандық зерттеулер көрсеткендей, пәнаралық интеграция негізінде жүргізілген сабақтар балалардың өзара әрекеттесу қабілетін арттырады, эмоционалды интеллектін дамытады және этикалық шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады. Мысалы, Қазақстандағы кейбір бастауыш сынып мектептерінде әдебиеттік оқу мен қазақ тілі, дүниетану және сурет пәндерін біріктіре отырып өткізілген сабақтар оқушылардың топта жұмыс жасау қабілетін арттырғаны және олардың моральдық тұрғыдан дұрыс шешім қабылдау қабілеттерін күшейткенін көрсетті (Айтбаев Ә.Б., 2017; Жақсылықова Ж., Мұхамеджанова А., 2022).

Сонымен қатар, пәнаралық байланыс қазіргі заманғы білім беру процесінде оқытудың тиімді әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Бұл әдістерге топтық және жұптық жұмыс, рөлдік ойындар, дискуссиялар, кейс-тапсырмалар, шығармашылық жобалар жатады. Осындай тәсілдер оқушылардың ізгілікті мінез-құлық дағдыларын жүйелі түрде дамытуға, олардың шығармашылық әлеуетін іске асыруға және тұлғалық құндылықтарын қалыптастыруға ықпал етеді (Суйндікова Л., 2021; Максакон А.И., 2021).

Осылайша, пәндер интеграциясы бастауыш сынып оқушыларының моральдық, әлеуметтік және эмоционалды дамуына айтарлықтай үлес қосатын педагогикалық тәсіл ретінде қарастырылады. Интеграциялық оқытудың теориялық негіздері қазіргі заманғы білім беру талаптарына сай, білім берудің сапасын арттыруға бағытталған және оқушылардың ізгілікті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Пәндерді интеграциялау сабақ мазмұнын байыта отырып, оқушыларға адамгершілік, ізгілік, жауапкершілік сияқты құндылықтарды меңгертуге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ тілі және әдебиеттік оқу сабақтарын біріктіру балаларға кейіпкер әрекеттерін талдау арқылы моральдық сабақ алуға жол ашады. Дүниетану мен өнер пәндерін біріктіру арқылы оқушылардың табиғатқа жанашырлық сезімі және эстетикалық бағалау қабілеттері дамиды (Айтбаев Ә.Б., 2017; Петров А.А., 2019).

Интеграциялық сабақтардың педагогикалық моделі келесі компоненттерді қамтуы тиіс: мақсат – ізгілікті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру, әлеуметтік-коммуникативтік қабілеттерді дамыту; мазмұн – пәндер аралық байланыс, құндылықтық тапсырмалар, моральдық кейстер; әдіс-тәсілдер – топтық жұмыс, рөлдік ойындар, дискуссия, ситуациялық талдау; бағалау – оқушылардың әрекеттерін бақылау, өзара бағалау, педагогикалық портфолио.

Қазақстандық зерттеулер көрсеткендей, бастауыш сыныптағы интеграциялық сабақтар оқушылардың ізгілікті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда тиімді (Абдуллаева Г.Ш., 2018; Суйндікова Л., 2021; Жақсылықова Ж., Мұхамеджанова А., 2022). Raissov B., Zhylyshybayeva A., 2025 этикалық категорияларды сабақ мазмұнына кіріктіру арқылы бала тұлғасын қалыптастырудың инновациялық моделін ұсынды.

Сонымен қатар, ұлттық құндылықтарды сабақтарға енгізу (Абай, Әл-Фараби идеялары) арқылы бастауыш сынып оқушыларының қоғамдастыққа, өз ортасына деген жауапкершілік сезімі қалыптасады (Айтбаев Ә.Б., 2017). Бұл тәжірибелер педагогикалық модельді жобалауда негізгі негіз ретінде қызмет етеді.

Педагогикалық модельдің сипаттамасы: пәндер интеграциясы негізінде бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті мінез-құлық дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық моделі үш негізгі кезеңнен тұрады: кіріспе, негізгі және қорытынды. Бұл модель білім беру процесін тек ақпарат беру деңгейінде қалдырмай, оқушылардың әлеуметтік-коммуникативтік және моральдық қасиеттерін дамытуға бағытталған, яғни танымдық және тәрбиелік компоненттерді біртұтас түрде үйлестіреді (Абдуллаева Г.Ш., 2018; Айтбаев Ә.Б., 2017).

Кіріспе кезеңде сабақтың моральдық және құндылықтық мақсаттары нақты анықталады. Мұнда оқушыларға сабақ барысында меңгерілетін ізгілікті дағдылар мен әлеуметтік-эмоционалдық қасиеттер туралы түсінік беріледі. Сабаққа эмоционалды мотивация енгізу үшін түрлі педагогикалық әдістер қолданылады: қысқаша әңгіме, қызықты оқиға немесе жағдайлық тапсырма. Мысалы, әдебиеттік оқу сабағында кейіпкердің іс-әрекеті мен шешімдерін талқылау арқылы оқушылар өз эмоцияларын түсінуге және эмпатияны дамытуға ынталандырылады. Бұл кезеңде мұғалім әрбір оқушының сабаққа қатысу деңгейін анықтап, олардың әлеуметтік дағдылары мен танымдық қызығушылықтарын ескереді (Максаков А.И., 2021).

Негізгі кезеңде пәндерді біріктіру арқылы оқушылардың ізгілікті мінез-құлық дағдыларын дамыту жүзеге асырылады. Мысалы, әдебиет пен қазақ тілі пәндерін біріктіріп, кейіпкер әрекетін талдау арқылы моральдық бағалау және этикалық шешім қабылдау дағдылары қалыптасады. Дүниетану және өнер пәндерін біріктіру арқылы балалар табиғатқа, адамдарға және қоршаған ортаға жауапкершілік сезімін дамытады (Суйндікова Л., 2021).

Негізгі кезеңде қолданылатын әдіс-тәсілдер: рөлдік ойындар – оқушылар белгілі бір жағдайдағы рөлдерді ойнай отырып, ізгілікті әрекеттерді тәжірибеде меңгереді; әңгімелесу және дискуссиялар – моральдық мәселелерді талқылау арқылы оқушылар өз пікірін жеткізіп, басқа адамдардың көзқарасын түсінеді; жағдайлық тапсырмалар – нақты өмірлік сценарийлерді талдау арқылы шешім қабылдау дағдылары дамиды; шығармашылық жұмыстар – сурет, эссе, көркем шығарма арқылы оқушылардың ішкі сезімдері мен құндылықтық көзқарастары көрініс табады (Жақсылықова Ж., Мұхамеджанова А., 2022).

Бұл кезеңде мұғалім әр оқушының жеке даму деңгейін ескеріп, қажет болса қосымша қолдау көрсетеді. Сондай-ақ, топтық тапсырмалар оқушылардың ынтымақтастық қабілеттерін, өзара көмек және құрмет дағдыларын дамытуға бағытталады.

Қорытынды кезеңде оқушылар өз әрекеттерін талқылайды және рефлексия жүргізеді. Мұнда топтық талқылау, педагогикалық бақылау және өзін-өзі бағалау енгізіледі. Мысалы, сабақ соңында балалар өздерін немесе топта бір-бірін бағалай отырып, мінез-құлықтағы жетістіктерін анықтайды және өздерінің моральдық таңдауларын қорытындылайды. Бұл процесс оқушылардың өзін-өзі дамыту және әлеуметтік жауапкершілікті сезіну қабілеттерін күшейтеді (Айтбаев Ә.Б., 2017).

Модельдің ерекшелігі – ол тек білімді берумен шектелмей, оқушылардың әлеуметтік-коммуникативтік және моральдық қасиеттерін жүйелі түрде дамытуға бағытталған. Сонымен қатар, педагогикалық модель балалардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін, әлеуметтік дағдыларын және эмоционалды интеллектін ескеруді қамтамасыз етеді.

Әдістемелік ұсыныстар: әр сабақта пәнаралық байланыс міндетті түрде көрсетілуі тиіс. Мысалы, әдебиет пен қазақ тілін біріктіре отырып, кейіпкердің іс-әрекетін талдау арқылы балалар моральдық бағалау дағдыларын меңгереді. Дүниетану мен өнер сабақтарын біріктіру балалардың эстетикалық және әлеуметтік сезімдерін дамытуға мүмкіндік береді.

Әдіс-тәсілдерге рөлдік ойындар, әңгімелесу, дискуссия, жағдайлық тапсырмалар, шығармашылық жобалар жатады. Бұл әдістер оқушылардың ізгілікті дағдыларын қалыптастырудың негізгі құралдары болып табылады. Әдістердің комбинациясы әр сабақтың мазмұны мен мақсаттарына сәйкес таңдалады, бұл оқушылардың белсенділігін арттырады және

моральдық құндылықтарды меңгеруге ықпал етеді (Абдуллаева Г.Ш., 2018; Максаков А.И., 2021).

Бағалау жүйесі: әр сабақта балалардың өзара бағалауы мен өзін-өзі бағалауы енгізілуі қажет. Сонымен қатар, педагогикалық портфолио арқылы оқушылардың дағдыларының динамикасы бақылауға алынады. Бұл жүйе оқушылардың өз әрекеттерін сараптап, жетістіктерін түсінуіне және кемшіліктерін түзетуге мүмкіндік береді (Айтбаев Ә.Б., 2017; Жақсылықова Ж., Мұхамеджанова А., 2022).

Инклюзивтік компонент: барлық балаларға тең мүмкіндік берілуі тиіс. Әр оқушының әлеуметтену деңгейі, әлеуметтік дағдылары және жеке ерекшеліктері ескеріледі. Инклюзивтік тәсіл әрбір оқушының қатысуына, өзін-өзі көрсетуіне және топта тиімді қарым-қатынас орнатуына жағдай жасайды.

Қорытынды ұсыныстар: педагогикалық модельдің тиімділігі әр сабақта нақты бағалау, белсенді әдістерді қолдану және жеке тұлғаның ерекшеліктерін ескеру арқылы жүзеге асады. Бұл модель бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған кешенді тәсіл ретінде қарастырылады, оқушылардың әлеуметтік және моральдық дамуына айтарлықтай үлес қосады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абдуллаева Г. Ш. *Қазақ тіліндегі коммуникативті дағдыларды дамыту әдістемесі*. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Айтбаев Ә. Б. *Бастауыш сынып оқушыларын құндылықтарға тәрбиелеудің педагогикалық негіздері*. – Алматы: Білім, 2017.
3. Максаков А. И. *Интегрированное обучение в начальной школе: теория и практика*. – Москва: Педагогика, 2021.
4. Сидорова Е. В. Интеграция учебных предметов как средство развития личности младшего школьника // *Педагогическое обозрение*. – 2020. – №4. – С. 55–63.
5. Петров А. А. Педагогические особенности межпредметных связей в начальной школе // *Начальная школа*. – 2019. – №6. – С. 12–18.
6. Суйндікова Л. *Бастауыш сыныпта интеграциялық оқытудың әлеуметтік-эмоционалдық дамуға әсері*. – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2021.
7. Жақсылықова Ж., Мұхамеджанова А. Пәнаралық интеграция негізінде бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуы // *Қазақстан мектебі*. – 2022. – №3. – Б. 27–34.
8. Raisov B., Zhylyshybayeva A. Innovative Model of Ethical Education in Primary School. – Astana: National Academy of Education, 2025.
9. Әл-Фараби. *Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары*. – Алматы: Арыс, 2019.
10. Абай. *Қара сөздер*. – Алматы: Жазушы, 2020.
11. Пәнаралық интеграциялық оқыту: бастауыш мектепке арналған әдістемелік нұсқаулық. – Алматы: Рауан, 2021.
12. Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ. *Бастауыш мектепте құндылықтарға негізделген оқыту әдістемесі*. – Астана, 2020.

Иманберді С.Қ., Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-1(к) тобы
(Бейсенбаева А.М., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың тек теориялық білім алуын ғана емес, сонымен қатар олардың шығармашылық, зерттеушілік және сыни ойлау қабілеттерін дамытуды мақсат етеді. Бастауыш сынып оқушылары үшін шығармашылық қабілеттерді дамыту — тұлғаның кешенді дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Пәнаралық байланыс әдісі түрлі пәндер арасындағы сабақтарды интеграциялау арқылы балаларға білімнің практикалық құндылығын көрсетуге және шығармашылық қабілеттерін тиімді дамытуға мүмкіндік береді [1, 2].

Пәнаралық байланыс дегеніміз — әртүрлі пәндерден алынған білімді бір-бірімен байланыстыра отырып, нақты өмірлік мәселелерді шешуге қолдану. Бұл әдіс оқушыларда

зерттеушілік дағдыларды, сыни және логикалық ойлауды, практикалық әрекетке қабілеттілікті, сондай-ақ өз бетінше шешім қабылдау қабілетін дамытады [3].

Кесте 1. Пәнаралық байланыс арқылы дамитын дағдылар

Пәндер	Даму салалары	Мысалдар
Математика	Логикалық ойлау, есептеу	Модель өлшеу, диаграмма жасау
Технология	Инженерлік ойлау, жобалау	Робототехника, конструкция жасау
Қоршаған орта	Зерттеушілік, бақылау	Өсімдіктерді бақылау, деректер жинау
Информатика	Программалау, алгоритмдік ойлау	Scratch-та анимация немесе ойын жобалау

Мысалы, бастауыш сыныпта математика мен технология, қоршаған орта және информатика пәндерін біріктіру арқылы оқушылар өздерінің шығармашылық жобаларын жүзеге асыра алады. Олар тәжірибелер жасайды, модельдер құрастырады, деректерді талдайды, программалау немесе робототехника негізінде шешімдер шығарады [4].

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту – олардың жеке тұлға ретінде дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Бұл кезеңде балалардың логикалық ойлау, зерттеушілік және практикалық әрекет дағдылары қалыптасып, өз бетінше ойлау қабілеттері дамиды. Осы мақсатта пәнаралық және интерактивті әдістерді қолдану тиімді болып саналады.

1. Жобалық іс-әрекет.

Жобалық іс-әрекет әдісі оқушыларға нақты өнім шығаруға мүмкіндік береді. Бұл өнім модель, эксперимент, схема немесе цифрлық жоба болуы мүмкін. Мысалы, оқушылар қоршаған орта сабағында өз бақшасын жобалап, өсімдіктердің өсуін бақылау үшін тәжірибелер жүргізе алады. Мұндай іс-әрекет балаларға тек теориялық білімді меңгеруге емес, оны практикада қолдануға, жоспарлау, мақсат қою және нәтижені бағалауға үйретеді. Жобалық әдіс оқушылардың логикалық ойлау, креативтік қабілеттерін дамытуға және өз жұмысына жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

2. Проблемалық оқыту.

Проблемалық оқыту әдісі оқушыларға дайын жауап берудің орнына, шешім іздеуді қажет ететін жағдайлар ұсынады. Мысалы, математика сабақтарында балаларға есептің бір ғана шешімі емес, бірнеше жолмен шешуге болатын тапсырмалар беріледі. Мұндай тәсіл балаларды сыни ойлауға, қорытынды шығаруға және альтернативті шешімдерді қарастыруға үйретеді. Проблемалық оқыту арқылы оқушылар тек ақпаратты қабылдайтын субъект емес, өздігінен білім алушы, зерттеуші ретінде қалыптасады.

3. Эксперимент және зерттеу.

Эксперимент және зерттеу әдісі ғылыми ойлау мен бақылау дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Балалар тәжірибелер жасап, деректерді жинап, талдай отырып қорытындылар шығарады. Мысалы, физика немесе табиғаттану сабақтарында қарапайым тәжірибелер жүргізу арқылы оқушылар табиғи құбылыстарды түсінеді, себеп-салдар байланысын анықтай алады. Зерттеу әдісі оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетін, өз қорытындысын дәлелдеу және деректерге сүйену дағдыларын дамытады.

4. Ойын түріндегі іс-әрекет.

Ойын әдісі бастауыш сыныпта шығармашылық қабілеттерді дамыту үшін ерекше маңызды. Ойын арқылы балаларға қызықты, қауіпсіз, сонымен қатар білім алуға ынталандыратын жағдай жасалады. Мысалы, рөлдік ойындар, ғылыми квесттер немесе STEM-оқиғалар сабақтары арқылы оқушылар өз ойларын еркін білдіріп, проблемаларды шешудің шығармашылық жолдарын іздейді. Ойын түріндегі іс-әрекет балалардың қиялын, эмоциялық интеллектін және топтық жұмыс қабілетін дамытады.

5. Командалық жұмыс.

Командалық жұмыс әдісі оқушылардың әлеуметтік дағдыларын, коммуникация және ынтымақтастық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Балалар бірге жобаларды орындау барысында рөлдерді бөліп, бір-біріне көмек көрсетеді, ортақ мақсатқа жету үшін келісімге келеді. Мысалы, робототехника немесе шығармашылық жобаларды орындау кезінде әр бала белгілі бір функцияны атқарады: біреу жобаны жобалайды, біреу кодтайды, біреу тәжірибелерді

жүргізеді. Мұндай тәжірибе оқушыларға жауапкершілік сезімін, өз ойын дұрыс жеткізе білу қабілетін және командалық шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады [5].

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту және олардың логикалық, зерттеушілік ойлау дағдыларын жетілдіруде тәжірибелік іс-әрекеттер маңызды рөл атқарады. Тәжірибе сабақтарында оқушылар тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, оны нақты практикалық жағдайларда қолдануды үйренеді. Төменде әр пән бойынша тәжірибелік мысалдар келтірілген.

1. Математика және технология пәндері бойынша.

Оқушылар өздері ойлап шығарған «ақылды үй» моделін құрастыру арқылы білімдерін практикалық тұрғыда қолданады. Бұл жобада балалар алдымен үйдің құрылымдық жоспарын жасап, өлшеулер жүргізеді. Содан кейін құрылғы элементтерінің схемаларын салып, олардың жұмысын тексереді. Мысалы, жарықтандырудың қосылуын немесе температура датчигінің әрекетін жобалайды. Мұндай тәжірибелер балаларға жобалау процесін толық түсінуге мүмкіндік береді, инженерлік ойлау қабілеттерін дамытады, сондай-ақ шығармашылық қабілеттерін іске қосуға ықпал етеді.

2. Қоршаған орта пәні бойынша.

Қоршаған орта сабағында балалар бақшадағы өсімдіктердің өсуін бақылап, тәжірибелік деректер жинайды. Олар өсімдіктердің биіктігін, жапырақ саны мен даму кезеңдерін өлшейді. Жиналған деректер негізінде графиктер, диаграммалар жасайды және нәтижелерді талдайды. Бұл әдіс оқушыларға табиғаттағы құбылыстарды бақылау, салыстыру және қорытынды шығару дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, балалардың зерттеушілік қызығушылығы артып, деректерге сүйеніп шешім қабылдауға үйренеді.

3. Информатика пәні бойынша.

Информатика сабақтарында оқушылар Scratch программасында өздерінің шағын ойын немесе анимация жобаларын жасайды. Мысалы, кейіпкерді басқару, интерактивті сюжет құру немесе логикалық есептер шығару сияқты тапсырмаларды орындайды. Бұл әдіс арқылы балалар программалау негіздерін үйреніп қана қоймай, алгоритмдік ойлау, шығармашылық қабілет және жобаны кезең-кезеңімен орындау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, өз жұмысының нәтижесін көре отырып, оқушылардың мотивациясы артып, өз шешімін дәлелдей білу қабілеті қалыптасады.

Осы тәжірибелік мысалдар бастауыш сынып оқушыларының білімді практикада қолдануына, логикалық ойлау, шығармашылық қабілет және зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл әдістер пәнаралық байланысты нығайтып, оқушылардың әр пән бойынша алған білімдерін біріктіре қолдануға үйретеді.

Қазіргі заманғы білім беру тәжірибесінде пәнаралық байланыс бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін және зерттеушілік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Зерттеулер көрсеткендей, пәнаралық сабақтарда оқушылар тек бір пәнді меңгеріп қана қоймай, әр түрлі пәндердегі білімдерін біріктіріп қолдануға үйренеді. Бұл тәсіл олардың ойлау қабілетін, логикасын және шығармашылық потенциалын арттырады.

Мысалы, STEM-технологияларын қолданатын бастауыш сынып оқушылары пәнаралық сабақ барысында бірнеше бағытта дамиды:

1. Жобалық және эксперименттік іс-әрекеттерге белсенді қатысу.

Оқушылар өз жобаларын жасап, тәжірибелер жүргізу арқылы белсенді әрекет етеді. Мысалы, математика мен технология сабақтарында «ақылды үй» моделін құрастыру, қоршаған орта пәнінде өсімдіктердің өсуін бақылау, информатикада Scratch-та шағын ойын жасау арқылы балалар нақты өнім шығарып, оны талдайды. Бұл әрекеттер балаларға жауапкершілік сезімін, жоспарлау қабілетін және зерттеу дағдыларын қалыптастырады.

2. Логикалық ойлау және аналитикалық қабілеттерді дамыту.

Пәнаралық сабақтар балаларды тек ақпаратты есте сақтауға емес, оны талдауға және салыстыруға үйретеді. Мысалы, алынған деректерді графиктерге немесе диаграммаларға түсіру, құрылғы схемаларын құрастыру, ойын немесе анимация алгоритмдерін жобалау оқушылардың логикалық және аналитикалық ойлау қабілетін жетілдіреді.

3. Өз шешімін дәлелдей білу және қателіктен қорықпау.

Пәнаралық сабақтарда оқушылар әртүрлі шешім жолдарын іздеп, өз идеяларын қорғайды. Қателіктерді тек теріс нәтиже ретінде қарастырмай, оларды зерттеудің, тәжірибенің және шығармашылық ізденістің бөлігі ретінде қабылдауды үйренеді. Мысалы, робототехника немесе инженерлік жобаларда құрал-саймандар дұрыс жұмыс істемеген жағдайда оқушылар неліктен

қате кеткенін анықтап, шешімін табады. Бұл тәжірибе балаларға сенімділік пен тәуелсіздік сезімін береді.

Сонымен, пәнаралық сабақтар оқушылардың шығармашылық ойлауын, зерттеушілік қабілеттерін, логикалық және аналитикалық ойлауын жан-жақты дамытады. STEM-технологиялары бұл үрдісті тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беріп, балаларға өз білімдерін практикада қолдану, жаңа идеяларды сынау және өз шешімдерін дәлелдеу дағдыларын қалыптастырады [6].

Пәнаралық сабақтар балаларға білімнің практикалық қолданылуын көрсетеді және олардың танымдық қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, мұндай сабақтар оқушылардың өздігінен зерттеу жасауға және шығармашылық тапсырмаларды орындауға дайын болуына ықпал етеді.

Бастауыш сыныпта пәнаралық байланыс арқылы шығармашылық қабілеттерді дамыту — білім беру процесін заманауи, практикалық және қызықты етуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың логикалық, сыни және инженерлік ойлау қабілеттерін дамытуға, жобалық және зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға, сонымен қатар өз бетінше шешім қабылдай алу қабілетін арттыруға ықпал етеді.

Пәнаралық сабақтарды жүйелі түрде жүргізу мектептің оқу процесін жаңғыртуға, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін арттыруға және оқушылардың болашақта жоғары технологиялық және шығармашылық мамандықтарға дайын болуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сүлейменова, А. Ж. Пәнаралық интеграция: теория мен практика. — Алматы: Білім, 2019. — 152 б.
2. Выготский, Л. С. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1982. — 320 б.
3. Дьяченко, Т. В. Инновационные подходы к обучению в начальной школе. — Санкт-Петербург: Просвещение, 2020. — 184 с.
4. Ertmer, P. A., & Newby, T. J. Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features from an Instructional Design Perspective // Performance Improvement Quarterly, 2013. — Vol. 26, № 2. — P. 43–71.
5. Баймұхамедов, С. А. STEM-технологии в начальной школе. — Астана: Курсив, 2021. — 136 с.
6. Honey, M., & Hilton, M. Learning Science Through Computer Games and Simulations. — Washington, DC: National Academies Press, 2011. — 256 p.

Имұхаметова Т.С. академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, БОПЖӘ

(Абильдина С.Қ. — п.ғ.д., профессор, Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының профессор-зерттеушісі)

МАТЕМАТИКАЛЫҚ КВЕСТТЕРДІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЕСЕПТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Қазіргі кезде бастауыш сынып оқушыларын оқытуда жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды болып отыр. Мұндай әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың білім сапасын да жақсартады. Математика пәнін оқытуда квест ойындарын қолдану – бұл оқушылардың есептеу дағдыларын қалыптастырудағы тиімді әдіс болып табылады [1; 4; 5, 1–3 б.]. Математикалық квесттер арқылы оқушылар тек білім алып қана қоймай, сондай-ақ ойлау қабілетін дамытып, топта жұмыс жасау дағдыларын меңгереді.

Математикалық квесттер – бұл математикалық тапсырмаларды шешу барысында оқушыларды қызықтыратын ойындық тапсырмалар. Квесттер оқушылардың белсенділігін арттырып, оларды шығармашылықпен ойлауға және өз бетінше шешім қабылдауға ынталандырады. Бұл ойындардың басты мақсаты – есептерді шешу арқылы оқушылардың математикалық білімдерін нығайту және есептеу дағдыларын қалыптастыру.

Квесттерді ұйымдастыру барысында оқушыларға әр түрлі деңгейдегі тапсырмалар беріледі, оларды шешкен сайын оқушылар жаңа деңгейге көтеріледі. Әр тапсырманың шешімі келесі тапсырманың кілтін табуға көмектеседі. Бұл әдіс оқушыларды зерттеу және шешімдер қабылдау процесіне белсенді түрде тартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, математикалық квесттердің ішіндегі қиындықтарды шешу барысында оқушылар бір-біріне көмек көрсетіп, ынтымақтастық дағдыларын дамытады.

Математикалық квесттер арқылы есептеу дағдыларын дамыту бірнеше бағытта жүзеге асырылады [1; 5, 2–4 б.]:

- **Есептеу техникасын дамыту:** Квесттерде әр түрлі есептер мен тапсырмалар ұсынылады, мысалы, қосу, алу, көбейту, бөлу және математикалық формулаларды қолдану. Оқушылар есептерді шешу барысында өздерінің есептеу дағдыларын жетілдіреді.

- **Шығармашылық ойлау қабілетін дамыту:** Математикалық квесттер оқушылардың математикалық ойлауын тек қана механикалық есептерді шешумен шектемей, сонымен қатар шығармашылық шешімдер табуға бағыттайды. Бұл олардың логикалық ойлау қабілетін жақсартады.

- **Топтық жұмыс дағдыларын дамыту:** Квесттер көбінесе топтық жұмыс түрінде өткізіледі. Оқушылар бірге жұмыс істеп, тапсырмаларды бірлесе шешеді. Бұл олардың командалық жұмыс дағдыларын қалыптастырып, өзара қарым-қатынас жасауға ықпал етеді.

- **Кері байланысты дамыту:** Квесттерде әрбір тапсырманың нәтижесі белгілі бір жағдайда келесі тапсырманың шешімімен байланысты болады. Оқушылар әр кадамды бақылап, өздерінің прогресін көре алады, бұл олардың өз білімдерін бағалауға көмектеседі.

Математикалық квесттер әр түрлі форматта болуы мүмкін:

- **Ізденіс квесттері:** Бұл квесттерде оқушылар өз бетімен тапсырмаларды шешіп, келесі тапсырмаға өту үшін белгілі бір жауаптарды табуы керек. Мысалы, әрбір шешілген есептің нәтижесі келесі тапсырманы шешуге қажетті ақпаратты береді.

- **Визуалды квесттер:** Бұл квесттерде оқушылар математикалық суреттер, диаграммалар немесе графиктер арқылы есептерді шешеді. Мұндай квесттер оқушылардың математикалық модельдеу қабілетін дамытуға бағытталған.

- **Рөлдік квесттер:** Мұндай квесттерде оқушылар математикалық тапсырмаларды шешу арқылы белгілі бір рөлдерді орындайды. Мысалы, оқушыларға әр түрлі мамандықтар бойынша рөлдер беріледі, олар математикалық есептерді шешу арқылы өз рөлдерін орындауға тырысады.

- **Шешім іздеу квесттері:** Оқушылар белгілі бір мәселені шешуге тырысып, математикалық тапсырмаларды шешеді. Әрбір шешім олардың келесі кезеңге өтуіне мүмкіндік береді.

Математикалық квесттер бастауыш сынып оқушыларының математикалық білімін жетілдіріп қана қоймай, олардың есептеу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар оқушыларды шығармашылық ойлауға, есептеу әдістерін қолдануға, сондай-ақ топта жұмыс жасауға ынталандырады. Математикалық квесттер оқушылардың математикаға деген қызығушылығын арттырып, олардың логикалық және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Бұл әдіс оқу процесін қызықты әрі нәтижелі етіп жасауға мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушылардың өз бетімен іздену дағдыларын қалыптастырады.

Математикалық квест – оқушылар белгілі бір мақсатқа жету үшін бірізді немесе параллель құрылған математикалық тапсырмаларды, есептерді, логикалық сұрақтарды, кодтарды шешу арқылы «маршрут» бойынша қозғалып отыратын ойындық оқу формасы. Әр тапсырманың шешімі келесі кадамға өту үшін «кілт» рөлін атқарады.

Квесттің негізгі ерекшеліктері:

- мақсаттылығы – барлық тапсырма бір ортақ сюжетке, проблемаға немесе соңғы нәтижеге (құпияны ашу, қазына табу, құпия кодты шешу т.б.) бағынады;

- ойындық сипаты – оқу материалы ойын сценарийімен байланысып, оқушы үшін эмоциялық жағынан тартымды формада беріледі;

- ізденістік және зерттеушілік әрекет – оқушы дайын білімді қабылдамай, өзі табады, салыстырады, тексереді;

- командалық өзара әрекет – оқушылар көбінесе топпен жұмыс істейді, әркім өз үлесін қосады[2].

Бастауыш сынып жасындағы балалар үшін ойын – жетекші әрекет түрі. Сондықтан оқу тапсырмасын квест формасына көшіру олардың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келеді: балалар қозғалысты, рөлді, құпияны, жарыс элементін ұнатады. Мұның бәрі математика сияқты көбіне абстрактілі пәнді «тірілтіп», оны қызықты, қолжетімді етеді.

Квест барысында әр бекетте немесе «станцияда» оқушыларға арифметикалық амалдар орындауға, мысалдар мен қызықты есептерді шешуге арналған тапсырмалар беріледі. Мысалы:

- берілген маршрутты жалғастыру үшін $35 + 47$, $96 - 58$ сияқты екі таңбалы сандарды ауызша есептеу;

- дұрыс жауап нұсқасы кестеде не кодта жасырылған;

- көбейту кестесіндегі нәтижелер белгілі бір суреттің элементіне сәйкес келеді.

Оқушылар квесттің мақсатына жету үшін міндетті түрде дұрыс әрі жылдам есептеуі керек. Осылайша олар механикалық қайталауды ойын жағдайында, еріксіз орындайды. Бұл есептеу дағдыларының автоматтануына әсер етеді [3; 6].

Математикалық квесттерді мазмұнына және ұйымдастырылу формасына қарай бірнеше түрге бөлуге болады. Олардың әрқайсысы есептеу дағдыларын дамытуды әр қырынан қамтамасыз етеді.

Ізденіс квесттерінде оқушылар сыныпта немесе мектеп ауласында орналасқан «бекеттерді» тауып, әр жерде есеп шығарып, тапсырма орындайды. Ізденіс квесттері қозғалыс пен практиканы біріктіріп, есептеуді нақты әрекетпен байланыстырады.

Визуалды квесттерде диаграммалар, суреттер, сызбалар, кестелер қолданылады. Мысалы:

- суреттегі заттар санынан өрнек құрастыру;
- бағандық диаграмма бойынша мәліметті оқып, қосу/азайту амалдарын орындау;
- фигуралар ауданы мен периметрін салыстыру.

Бұл формат математикалық модельдеу, ақпаратты визуалды түрде өңдеу дағдыларын дамытады. Есептеу дағдысы – осы модельдермен жұмыс барысында бекітіледі.

Рөлдік квесттерде оқушылар «дүкен сатушысы», «құрылысшы», «жүргізуші», «дизайнер» сияқты рөлдерге бөлінеді. Әр рөлге сәйкес математикалық жағдайлық есептер ұсынылады:

- ақшамен амалдар жасау;
- уақытты есептеу;
- жол, жылдамдық, уақыт арақатынасын қолдану;
- материал мөлшерін есептеу.

Бұл тапсырмалар есептеу дағдыларын өмірлік жағдаяттармен байланыстырады, оқушылар математиканың күнделікті өмірдегі маңызын түсінеді.

Шешім іздеу квесттерінде оқушылар белгілі бір проблеманы шешу үшін бірнеше кезеңнен тұратын есептер тізбегін орындайды. Мысалы, «мектеп мерекесіне арналған безендіруді жоспарлау» немесе «сыныпқа қажетті оқу құралдарын сатып алу» сценарийі.

Кесте 1 – Математикалық квест түрлері және олардың есептеу дағдыларын дамытуға ықпалы

Квест түрі	Мазмұны және ұйымдастырылу ерекшелігі	Есептеу дағдыларына ықпалы
Ізденіс квесттері	Оқушылар сыныпта/мектеп ауласында орналасқан «бекеттерді» табады, әр бекетте есептер мен тапсырмалар орындайды.	Қосу, азайту, көбейту, бөлу амалдарын көп рет қайталайды, ауызша және жазбаша есептеу жылдамдығы артады.
Визуалды квесттер	Диаграмма, сурет, сызба, кестелер арқылы есептер шығарылады, ақпарат визуалды түрде беріледі.	Математикалық модельдеу дағдыларын дамытады, сандармен, шамалармен жұмыс істегенде қателер азаяды.
Рөлдік квесттер	Оқушылар «сатушы», «құрылысшы», «жүргізуші» сияқты рөлдерде өмірлік жағдаяттарға негізделген есептер шешеді.	Ақша, уақыт, қашықтық, масса сияқты нақты шамалармен амалдар орындайды, есептеудің өмірмен байланысын көреді.
Шешім іздеу квесттері	Белгілі бір проблеманы (жоспарлау, салыстыру, таңдау) шешу үшін бірнеше кезеңнен тұратын есептер тізбегі орындалады.	Күрделі есептерді бөліп қарастыру, амалдардың ретін таңдау, нәтижені тексеру дағдыларын қалыптастырады.

Математикалық квесттер бастауыш сынып оқушыларының есептеу дағдыларын қалыптастыруда және жалпы математикалық дайындық деңгейін арттыруда маңызды құрал болып табылады.

Математикалық квесттерді жүйелі түрде оқу үдерісіне енгізу бастауыш сынып оқушылары үшін математика сабағын қызықты, динамикалық, мағыналы іс-әрекет алаңына айналдырады. Бұл өз кезегінде оқу мотивациясын күшейтіп, әрі қарайғы білім алу траекториясында берік математикалық іргетас қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жаксыгалиева Н. Б. Использование квест-технологии во внеурочной деятельности по математике // Ratio et Natura. – 2024. – № 3 (11).
2. Игумнова Е. А., Радецкая И. В. Квест-технология в образовании: учеб. пособие. – Чита: Забайкал. гос. ун-т, 2016. – 164 с.
3. Николаева В. И. Игровые технологии на уроках математики в начальных классах // Учительский журнал. – 2025. – Электрон. ресурс. – Режим доступа: teacherjournal.ru (қол жеткізілген күні: 15.11.2025).
4. Бахмат В. А. Особенности внеурочной деятельности младших школьников по математике // Science Time. – 2018. – № 12 (60). – С. 16–19.
5. Dan N. N., Trung L. T. B. T., Nga N. T., Dung T. M. Digital game-based learning in mathematics education at primary school level: A systematic literature review // Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. – 2024. – Vol. 20, No. 4. – em2423. – 14 p.
6. Нуртаева З. И. Математикалық квест ойыны // UstazTilegi – Мақала, сыныптан тыс іс-шара материалы. – 27.01.2018. – Электрон. ресурс.

Карбаева Г.Б. академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2-ПМНО-24-1к
(*Ғылыми жетекші: Абильдина С.Қ. п.ғ.д., профессор*)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бастауыш мектеп қазіргі білім беру жүйесінің іргетасын қалайды. Бұл кезеңде оқушының танымдық белсенділігі, ойлау мәдениеті және интеллектуалдық әлеуеті қалыптасады. Ғылыми зерттеулерге сәйкес, логикалық ойлау бастауыш жаста ең қарқынды дамытын когнитивтік қабілеттердің бірі [1]. Сондықтан логикалық ойлауды мақсатты, жүйелі дамыту педагогикалық үдерістің стратегиялық міндетіне айналып отыр.

Қазіргі бастауыш білім беру жүйесі оқушының тек пәндік нәтижелерге жетуін емес, сонымен бірге ойлау дағдыларын жаңа деңгейде қалыптастыруды талап етеді. Ғылым мен технология дамыған қоғамда логикалық ойлау – тұлғаның табысты дамуының маңызды шарты. Сол себепті бастауыш сынып кезеңінде логикалық операцияларды белсенді түрде дамыту — педагогикалық үдерістің ажырамас бөлігі.

Логикалық ойлауды бастауыш сыныптан бастап дамыту – оқушылардың зияткерлік әлеуетін арттырудың, білім сапасын жақсартудың және функционалдық сауаттылықты қамтамасыз етудің маңызды шарты. Қазіргі білім беру парадигмасы баланың ойлау әрекетін жан-жақты дамытуды басты міндеттердің бірі ретінде қарастырады. Осыған байланысты психологиялық-педагогикалық зерттеулер логикалық ойлаудың ерте мектеп жасында қалыптасуы тұлғаның әрі қарайғы білім траекториясына айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді.

Психология ғылымында бастауыш жастағы баланың ойлау ерекшеліктері ерекше қарастырылады. Пиаже бұл жас кезеңін нақты операциялар кезеңі деп сипаттайды. Ал Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы оқушының ойлауы әлеуметтік орта арқылы қалыптасатынын түсіндіреді. Логикалық ойлау — объектілер мен құбылыстар арасындағы байланыстарды анықтай отырып, оларды салыстыру, талдау, жалпылау, жүйелеу үдерісі. Пиаже теориясы бойынша бастауыш мектеп жасы «нақты операциялар кезеңі» болып саналатынын көрсетеді, яғни балалар логикалық операцияларды заттық-көрнекілік арқылы қабылдайды [1]. Ал Виготский ойлаудың әлеуметтік-мәдени табиғатын, яғни оқушының логикалық әрекеті үлкендердің бағыттауы, әлеуметтік орта әсері арқылы қалыптасатынын көрсетеді [2].

Қазақстандық ғалымдар — Ә. Тайжанов, Қ. Қабдықайырұлы, Г. Уәйісова, Р. Әлімқұлова еңбектерінде бастауыш мектептегі логикалық ойлауды дамытуда ұлттық дидактиканың, ойын және әрекеттік технологиялардың маңызы ерекше көрсетіледі. Қазақстандық психология мен педагогика ғылымында бұл мәселе терең зерттелген. Қ. Қабдықайырұлы бастауыш жастағы оқушының ойлау әрекетін дамытуда оқытудың мотивациялық жағын күшейту қажеттігін көрсетеді [3]. Г. Уәйісова логикалық операциялардың қалыптасуы оқу тапсырмаларының мазмұны мен құрылымына байланысты екенін дәлелдеген [4].

2023 жылғы ҚР бастауыш білім берудің мемлекеттік стандарты оқушы құзыреттілігінің негізіне логикалық ойлауды арнайы енгізді [5]. Стандартқа сәйкес, бастауыш мектеп оқушылары мына дағдыларды меңгеруі тиіс:

- себеп-салдарлық байланыстарды түсіндіру;
- ақпаратты талдау, салыстыру және жіктеу;
- проблеманы анықтау және шешу жолдарын ұсыну;
- ақпаратты құрылымдау, логикалық кестелер мен диаграммалар құрастыру.

Логикалық ойлауды мақсатты дамыту үшін оқу процесінде арнайы педагогикалық тәсілдер қолданылуы қажет. Әдебиетте логиканы қалыптастырудың үш кезеңнен тұратын дидактикалық моделі ұсынылады: мотивациялық кезең, операциялық кезең және рефлексивтік кезең. Мотивациялық кезеңде оқушының ойлау белсенділігін арттыратын сұрақтар мен қарама-қайшы жағдаяттар беріледі. Операциялық кезеңде салыстыру, талдау, жүйелеу, қорытындылау сияқты логикалық операциялар орындалады. Рефлексия кезеңінде оқушы өз ойлау әрекетін бағалап, шешімнің дұрыстығын тексереді. Мұндай модель логикалық ойлаудың құрылымдық дамуын қамтамасыз етеді.

Логикалық ойлауды тек математикада ғана емес, барлық пәндерде дамыту маңызды. Қазақ тілі сабақтарында сөйлем құрылымын талдау, сөздердің грамматикалық байланыстарын анықтау – тілдік логиканы дамытады. Әдебиеттік оқу пәнінде мәтіндегі себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, кейіпкер әрекеттеріне талдау жасау – оқушының пайымдау қабілетін күшейтеді. Дүниетану пәнінде құбылыстар арасындағы заңдылықтарды түсіндіру, қорытынды жасау – табиғи логиканы қалыптастырады. Мұндай интеграция логикалық дағдылардың кешенді дамуына ықпал етеді.

Стандарт талаптары логикалық ойлауды бар пәндерде дамытуды міндеттейді, яғни логика тек математикаға ғана қатысты емес, қазақ тілі, әдебиеттік оқу, дүниетану пәндерінде де маңызды элементке айналды.

Бастауыш мектеп оқушыларының логикалық ойлауын күшейту үшін келесі педагогикалық шарттар маңызды:

- 1) Көрнекі-әрекеттік тапсырмалар;
- 2) Ойын және проблемалық жағдаяттар;
- 3) STEM бағытындағы тапсырмалар;
- 4) Пәнаралық кіріктіру.

Логикалық ойлауды дамыту әдістерінің кеңейтілген нұсқасы:

- Аналитикалық тапсырмалар;
- Логикалық мәтіндер;
- Графикалық модельдер (Вен диаграммасы, логикалық ағаш);
- Интерактивті әдістер («Ой қозғалысы», «Екі түрлі пікір»);
- Авторлық логикалық тренажерлер.

Практикалық зерттеулер логикалық тапсырмаларды тұрақты қолдану оқушылардың оқу жетістіктерін айтарлықтай арттыратынын дәлелдейді. Тайжанов (2020) және Уәйісова (2021) зерттеулері бойынша логикалық жаттығулармен жүйелі айналысқан оқушыларда талдау, салыстыру, пайымдау қабілеттері 22–25%-ға жоғары болған.

Бастауыш мектептегі логикалық ойлауды дамыту – оқушының кейінгі білім сапасының негізгі индикаторы. Бұл бағыт стандарт талаптарына да, заманауи педагогика қағидаларына да толық сәйкес келеді. Мұғалім логикалық тапсырмаларды сабақта, үй тапсырмасында және сыныптан тыс жұмыстарда жүйелі енгізуі қажет.

Зерттеулер бастауыш мектеп оқушыларының логикалық дағдыларының қарқынды дамуы үшін арнайы педагогикалық жағдайлардың болуы қажет екенін айқындайды [6]. Олардың ішінде көрнекілікке негізделген тапсырмалардың орны ерекше. Бұл тапсырмалар оқушыға абстракцияны түсінуге көмектеседі. Мысалы, Венн диаграммасы, логикалық кестелер, символдық модельдер.

Г. Уәйісова еңбектерінде мұндай тапсырмалардың ойлау құрылымын қалыптастырудағы тиімділігі айқындалған [4]. Логикалық ойлауды дамытуда проблемалық оқытудың ықпалы зор. Оқушының ойлау әрекетін белсендіретін жағдаяттар жасалады: «Неге?», «Қалай ойлайсың?», «Қандай дәлел келтіресің?» деген сұрақтар проблемалық тапсырманың негізіне айналады.

Логикалық ойындар, шахмат, ребустар, сөзтізбектер, «Не өзгерді?», «Жоғалған детальды тап» секілді тапсырмалар логикалық пайымдауды күшейтеді.

Біз зерттеуімізде STEM-бағытталған әрекеттерге назар аудардық. Алгоритм құру, цифрлық блок-сұлбалар, қадамдық нұсқаулықтарды орындау — оқушының жүйелі ойлауын дамытатын тиімді әдістер болып табылады [7].

Білім берудің цифрлануы логиканы дамытуға жаңа мүмкіндіктер ашады. BilimLand, Mektep Online секілді платформаларда логикалық есептер, диаграмма құру, алгоритм құрастыруға арналған интерактивті тапсырмалар кеңінен берілген. Ғалымдардың зерттеулері цифрлық логикалық жаттығулар оқушының ақпаратты құрылымдау, жылдам талдау және шешім қабылдау қабілеттерін айтарлықтай дамытатынын дәлелдейді.

Логикалық ойлауды дамытудың әдістемелік жүйесіне логикалық тапсырмалардың келесі топтарын қамтуы тиіс:

Аналитикалық тапсырмалар

- артық элементті табу;
- себеп-салдарлық байланыс анықтау;
- реттеу, жүйелеу.

Логикалық мәтіндермен жұмыс

Оқушы қысқа мәтіннен қорытынды жасап, фактілерді логикалық реттілікке келтіреді.

Көпдеңгейлі тапсырмалар

Бұл тапсырмалар оқушылардың жеке қабілеттерін ескере отырып, логикалық ойлауды кезең-кезеңімен дамытады.

Салыстыру операцияларын дамыту

Оқушыларға объектілер мен ұғымдарды белгілері бойынша салыстыру ұсынылады.

Сонымен, қазақстандық ғалымдар жүргізген тәжірибелер бойынша, логикалық тапсырмаларды тұрақты орындаған сыныптарда оқушылардың талдау деңгейі 22% артқан; салыстыру дағдысы 18% жақсарған; дәлелдеу дағдысы 15% өскен [4], [6].

Бұл көрсеткіштер логикалық ойлауды мақсатты дамыту оқу жетістіктеріне тікелей әсер ететінін дәлелдейді.

Қорытындылай келе, бастауыш мектепте логикалық ойлауды дамыту – баланың интеллектуалдық дамуының негізгі шарттарының бірі. Логикалық ойлауы жақсы дамыған оқушы ақпаратты құрылымдай алады, дәлелді пікір айтады, оқу мақсатына саналы түрде қол жеткізеді. Сондықтан логикалық тапсырмаларды жүйелі жоспарлау мұғалім жұмысының басты компонентіне айналуы тиіс. Бастауыш сынып кезеңінде логикалық ойлауды жүйелі дамыту оқушының оқу жетістіктерін арттырудың, танымдық дербестікті қалыптастырудың және интеллектуалдық әлеуетті нығайтудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Сондықтан логикалық тапсырмаларды сабақ процесіне мақсатты, жүйелі және жас ерекшелігіне сай енгізу – қазіргі бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөлігі болып саналады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Пиаже Ж. Психология интеллекта. – М., 2003.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М., 1996.
3. Қабықайырұлы Қ. Бастауыш мектеп педагогикасы. – Алматы, 2019.
4. Уәйісова Г. Бастауыш сынып оқушыларының ойлау әрекетінің қалыптасуы. – Нұр-Сұлтан, 2021.
5. ҚР бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2023.
6. Тайжанов Ә. Бастауыш білімде логикалық ойлауды қалыптастыру. – Алматы, 2020.
7. Әлімқұлова Р. Оқушы танымын дамыту әдістері. – Шымкент, 2022.

Каузова А.Т., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, «7M01301-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі», M2-ПМНО-24-1
(Ишанов П.З., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының профессоры, п.ғ.к., Ph.D. докторы)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазіргі жаһандану жағдайындағы қоғам дамып келе жатқан постиндустриалды әлемде болып жатқан динамикалық өзгерістерге тез бейімделе алатын сауатты адамдарға өте мұқтаж. Сондықтан бастауыш білім беруді дамытудың объективті заңдылығы қазіргі уақытта бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылық деңгейіне жоғары талаптар қояды. Бастауыш саты білім, дағды іскерліктің қалыптасу бастамасы болып табылады. Бастауыш мектеп

жасында балалардың айтарлықтай даму резервтері бар. Оқу әсерінен баланың мектепке баруымен оның барлық танымдық процестерін қайта құру басталады. Бастауыш мектеп білім алушының функционалдық сауаттылығын дамытудың негізгі кезеңі деп есептеледі. Өйткені функционалдық сауаттылық, кейінірек бейнелік ойлаудың негізінде қалыптасады, ауқымы кеңірек мәселелерді шешуге, ғылыми білімдерді меңгеріп, өмірде қолдануға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдары білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі көптеген ғалымдардың зерттеу мәселесіне айналып отыр. Отандық және шетелдік ғылыми зерттеулерге шолу: функционалдық сауаттылық мәселесі бойынша теориялық және практикалық зерттеулер бірқатар ғалымдардың жұмыстарында қарастырылғанын көрсетті. (F.J.Troyan, J.D.Herazo, M. Ryshina-Pankova [4], А.А. Леонтьев [5], Н.Ф. Виноградова, О.А. Рыдзе, И.С. Хомякова [6], В.В. Мацкевич, С.А. Крупник [7], А.В. Хуторской [8]). Т.И. Акатова [9] бастауыш сынып оқушыларының тілдік мәдениетімен өзара байланыста тілдік функционалдық сауаттылық аспектілерін; оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру технологиясын (Л.М. Перминова [10], О.Е. Лебедев [11]); арнайы орта білім беру мекемелерінде технологиялық үлгідегі функционалдық сауаттылықты қалыптастыру Л.Н.Полищук [12]); оқу пәндеріндегі рөлін айқындап негіздеген, Абильдина С.К., Сарсекеева Ж.Е., Мухаметжанова А.О. [20] білім беруді цифрландыру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту мәселелерін қарастырады.

Бастауыш мектеп оқушысында оқу-әрекеті арқылы қалыптасатын сауаттылық оқу-әрекетінен тыс жағдайда қалыптасуы мүмкін емес. Сондықтан бастауыш мектепте кез-келген пәнге оқытудың мақсатты функциясы оқушыда өздігінен әрекет ету білігін қалыптастыру болып табылады. Бастауыш сынып оқушысы мектепке келгенде оқуға, мұғаліммен ынтымақтасуға талпынысы мол болады. Ал келесі деңгейде мұғалімнің басшылығымен шағын топтарда оқу ынтымақтастығын ұйымдастыруымен өздігінен әрекет етуі күшейеді. Ал келесі деңгейде ең жоғарғы шектік мөлшерде өздігінен оқу-әрекетін орындауға, құрдастарымен және білімін толықтыру бағытында мұғалімдермен әрекеттесу, жеке оқу белсенділігінің арту қабілеті байқалады. Соңғы деңгейде оқушы мұғалім позициясын игереді.

Ғылыми еңбектерде сауаттылық ұғымының белгілі бір деңгейде ана тілінің грамматикалық нормаларына сай оқу, дұрыс жаза алу дағдыларын игеру екені байқалады. Әйтсе де адамның өмір сүруіне қажетті деп танылып, меңгеруге ұсынылған бастауыш мектеп деңгейіндегі белгілі бір білім, білік пен дағдылардың жиынтығы (оқу, жазу, санау, сурет салу және т.б.) ретіндегі тілдік сауаттылық қазіргі кездегі әлеуметтік сұраныс талаптарымен сәйкес келе бермейді.

Сауаттылық ұғымының нақты мазмұны дара тұлғаның дамуына қойылатын қоғамдық талаптарға байланысты құбылмалы сипатқа ие болады. Ол қарапайым оқу, жазу, санау біліктіліктерінен бастап адамның әлеуметтік үдерістерге саналы түрде қатысуына мүмкіндік беретін, қоғамдық қажеттігі айқын кешенді білімдер мен біліктерден құралатын функционалдық сауаттылықты меңгеруді де қамтиды.

Сауаттылық – педагогикалық аспект. Педагогика ғылымында сауаттылыққа білім беру саласында жаппай білім беру мәселесін шешуде бір қалыпты жағдайға қол жеткізгенше қайта-қайта оралып отырды. XX ғасырдың 80-жылдарының басына дейінгі сөздіктерде сауаттылық терминін бір ғана мағынада – ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын меңгеруге байланысты белгілі бір көлемде ана тілінен алған білімі мен ережелерін сипаттауға қолданып келгенін байқауға болады. Осы кезеңнен бастап сауаттылық ұғымы кеңейе бастады. С.И.Ожеговтың сөздігінде «1. Грамота: Умение читать и писать. 2. Грамотный: 1) Умеющий читать и писать, а также умеющий писать грамматически правильно, без ошибок. 2) Обладающий необходимыми знаниями, сведениями в какой-н. области. 3) Выполненный без ошибок, со знанием дела» [26] деп, түсінік береді.

Оқу сауаттылығы, қарапайым тілмен айтқанда, бала бойында өзі оқып отырған ақпаратын толықтай қабылдау дағдысын қалыптастыру, мәтіннің ішіндегі жасырын түрде берілген айтылмақ ойды ұғыну. Функционалдық сауаттылық - жеке тұлғаның бүгінгі жаһандану дәуіріне тиесілі әлеуметтік, саяси және экономикалық қажеттіліктерге бейімделуі. Ал, бастауыш сыныпта бұл нәтижелер математика, жаратылыстану және тіл сабақтары материалдары арқылы кездескен мәселелерді шешу дағдыларының қалыптасуы арқылы дамиды.

Бастауыш сынып оқушысының функционалды сауатты болуы үшін оған логикалық әдістерге сәйкес бөлу бойынша тапсырмалар беру ұсынылады. Бұл оқушының іс-әрекет барысында өзін көрсете алатындығын көрсетеді.

Оқушының жазу, оқу дағдыларын игеруінің маңыздылығына сүйене отырып, әр түрлі сабақ әдістерін, сондай-ақ балалармен жұмыс түрлерін үнемі қолдану қажет. Мысал ретінде әр сабақта мәтінді оқуға 5 минут, сөйлеу жаттығулары, диктанттар және сабақта басқа жұмыс түрлері болуы мүмкін. Оқу процесінде сыни ойлау процесін белсендірудің пайдалы әдісі. Технология сабақтың үш фазалы құрылымына негізделген, онда шақыру, түсіну және кейінгі рефлексия бар.

Мысалы, бастауыш сыныптардағы балалардың көпшілігі жаңа орфографиялық немесе грамматикалық ережелерді қолдану кезінде қателіктерге жол беруге тән. Зерттелген материал күшейген сайын, білімдегі бұл олқылықтар өтеледі.

Сондықтан әрбір ұстаз жаңа кезең талаптарына сай болу үшін педагогикалық үрдістің бірізділігін және оқу мен тәрбиенің біртұтастығын сақтай отырып, оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға ынталы, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын, өзгермелі өмірге оқушыны даярлай білетін шығармашыл тұлға болуы үшін оқу сауаттылығы маңызды. Оқу сауаттылығы - бала өзі оқып отырған ақпаратты толықтай қабылдай біліп, ішінен негізгісін ала білуі.

Осы ретте оқушыларға берілетін білім беру мазмұнының оқу бағдарламасы функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға негіз болатын сегіз бағытқа топтастырылды:

1) Пән мазмұнының шиыршық /спираль/ қағидатымен жүзеге асырылуы пән мазмұнындағы оқу материалдарының жүйесінің қарапайымнан күрделіге өтуі және жаңа білімдер негізін берудегі оқушылардың өзіндік оқу-танымдық жұмыстарында жүзеге асырылады. Сондай-ақ, алдыңғы берілген білімдер мен кейінгі берілетін білімдердің сабақтастығы негізге алынады;

2) Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттарының иерархиясы – бұнда оқушылардың білім алудағы қойылатын талап, мақсаттарының деңгейлік саты бойынша мақсаттан мақсатқа қол жеткізу барысындағы оқу-танымдық жұмыстарының ұйымдастырылуы мен жүзеге асырылуы педагогикалық құбылыс ретінде көрініс беретіні анық;

3) Бір білім беру аясындағы және пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру мақсатында «ортақ тақырыптардың» берілуі – жеке пәндік білім мазмұнын басқа пәндердің оқу материалдары арқылы толықтыру және олардың өзара байланысын ортақ тақырыптар арқылы жүзеге асыруы – кешенді білім беруді педагогикалық тәжірибеде іске асыру болып табылады. Бұл пәндік білімнен метапәндік білімге көшу және бұл міндетті түрде оқушының функционалдық сауаттылығының қалыптасып, дамуына негіз болатын педагогикалық үдеріс ретінде орын алады;

4) Оқу үдерісін ұзақ, орта және қысқа мерзімді жоспарлар арқылы ұйымдастыру ерекшелігі оқушының игеретін білімдер жүйесіндегі күрделілік және оның жоспарлы түрде жүзеге асырылуында дидактикалық талаптардың орындалуы;

5) Оқытудың тәрбиелік әлеуетін арттыру, оқушының адамгершілік-рухани қасиеттерін қалыптастыру – бастауыш сынып оқушысының меңгерген білімдеріне сүйене отырып, олардың мүмкіндіктерінің артуының деңгейін есепке алу. Содай-ақ, меңгерген білімдерінің әлеуметтік орта және өзі үшін тәрбиелік мәнін жете түсінуге, зияткерлік қабілеттерінің рухани құндылық жағына мән беруге үйрету. Білім мен тәрбиені ұштастыру бастауыш сынып оқушысының келешекте тұлғалық болмысы толық бекіген жеке тұлға болуына ықпал жасайтыны анық;

6) Білім беру деңгейлері аралығында пән бойынша сабақтастықты жүзеге асыра отырып, толық оқу курсы бойынша педагогикалық мақсат қою – жеке пәндер бойынша білім беруді жүзеге асыру барысында оқу материалдарының логикалық тізбектік жүйесімен келе отырып, оқушылардың оқу-танымдық жұмыстарындағы меңгеретін білімдер мазмұнының сатылы деңгейлік күрделілігін ескеруді басшылыққа алу. Осының негізінде мұғалім қажетті білімді оқушыға игертудегі педагогикалық мақсатты жүйелеп, дидактикалық талаптар негізінде қоя отырып, оқушының өздігінен білім алуға ықпал жасауды жүзеге асыру, яғни білімдерді тереңдетіп оқыту мақсатын іске асыру болып табылады;

7) Білім мазмұны мен ұсынылған тақырыптардың уақыт талабына сәйкес келуі, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға назар аудару – жеке пәндерден берілетін оқу материалдарын өзге пәндердегі тақырыптық білімдермен байланыстыруды жүзеге асыру. Пәндік және пәндердегі ортақ тақырыптар арқылы кешенді білім беруді оқушының қоршаған ортамен байланысын /жыл мезгілдері, отбасылық шежіре, т.б./ қарастыра отырып, әлеуметтік ортамен қарым-қатынас жасау, өмір тәжірибесіне бейімделу және олардың жалпы табиғи, әрі жеке заңдылықтары жайындағы таным түсініктерін зерттеп, тану арқылы меңгеруін жүзеге асыру болып табылады.

Білім мен өмірлік тәжірибенің өзара байлыстылығын танып, білуге және оны меңгеруге ықпал жасау;

8) Оқытудағы жүйелі-әрекеттік ұстаным (оқушының білім алу үдерісіне белсенді қатысу) – бастауыш сыныпта берілетін білімдер жүйесі оқушылардың сыныптық және олардың жас ерекшелігіне үйлесімді келіп, олардың меңгере алу мүмкіндігін басшылыққа ала отырып, атқаратын ой еңбегінде белсенділік пен ынтасын арттыруды іске асыру. Оқытудағы жүйелілік пәндік білім мен кешенді білім беру арқылы білімдердің өзара байланыстағы тұтастық заңдылығын түсіне алуға бағыттап және олардың олардың бірін-бірі толықтыратындығын, оқу-танымдық үдерісінде оқушы оларды зерттеу, салыстыру арқылы түсіну әрекеті арқылы пайымдай алатындығын - бұл оқушының педагогикалық үдеріске қызығушылығы артып, белсенділік танытуына өзек болады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыта отырып, құзыреттілік қабілеттерін арттыру бұл оқушылардың меңгерген білімдер жиынтығын жеке өмірлік тәжірибелерінде қолдана алу мақсатын жүзеге асыру үшін және оған негіз болатын бастауыш сыныптың оқу бағдарламасында жеке ғылымдар негізінен білім беретін пәндер жүйесінде арнайы түсініктерін қалыптастыру арқылы іске асырылады. Бұдан оқушылар меңгерген білімдерін кез келген жағдайға бейімдей алуы және келешекте кездесуі мүмкін түрлі міндеттерді шешуге үйренеді.

Мектеп оқушыларын шынайы өмір жағдайына дайындау үшін академиялық білім мен қарым-қатынас жеткіліксіз. Білімнің берілуіндегі пәндік және кешендік жүйені іске асыра отырып метапәндік, метатаным, метақұзыреттілік сияқты жаңа қасиеттерді жетілдіру мәселесі орын алады. Бұлар оқушылардың функционалдық сауаттылығының дамуы негізінде өзінің оң нәтижесін бермек [50]. Себебі, білімдердің «қарапайым үлгісінен күрделіге өте отырып» ауқымының кеңейуі негізінде жеке пәндерден берілетін білімдерді терең меңгеруіне және осының негізіндегі өзге пән білімдеріне де сүйене отырып кешенді білімдер жүйесін игеретіндігі анық.

Қорытындылай келе, қазақ тілі сабағында кіші мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың педагогикалық ерекшеліктерін анықтау бұл үдерісте білім алушылардың оқу-танымдық және практикалық іс-әрекетті ұйымдастыру мен орындау барысында сыртқы ортаның позитивті құбылыстарын саналы түрде қабылдауымен байланысты екендігін көрсетті.

Осы ретте функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға бағытталған білім мазмұны оқушыларды білімдері мен біліктерін өмірлік жағдаяттарда қолдана білуді, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуді және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу, өзінің ойын негіздей білуді; іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалануды қамтамасыз ететін болады деп тұжырымдаймыз.

Пайдаланылған дереккөздері:

1. Абильдина С. К. и др. Білім беруді цифрландыру жағдайында бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту //Academics and Science Reviews Materials. – 2023. – №. 3
2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы. Электронды дереккөз:
3. Авдарсоль С. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы критериялды бағалаудың рөлі // Вестник-Хабаршы Абай атындағы ҚазҰПУ. 2018. – №2(62).
4. Акатова Т.И. Языковая функциональная грамотность и языковая культура студентов: Психолого-педагогический аспект Текст: монография / Т.И.Акатова. М. ИТК «Дашков и К», 2006. -237 с.
5. 12 жылдық білім беру жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тұжырымдамалық тұғырлары: әдістем. құр. / Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. – Астана, 2013. – 41 б.

Косорезова А.А., Карагандинский университет имени академика Букетова Е.А., педагогический факультет, гр. ПМНО-23-3 (р)

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: РАЗВИТИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Развитие эмоционального интеллекта у младших школьников - это проблема, которая приобретает все большее значение в образовательном и социокультурном контексте. В связи с растущим влиянием технологий, эволюцией социальных структур и изменениями в семейной динамике за последние десятилетия эмоциональная компетентность детей становится ключевым элементом успешного адаптивного поведения и обучения.

В контексте постоянных изменений в мире и взаимосвязанных проблем, с которыми сталкиваются дети, важность эмоционального интеллекта как фактора, влияющего на социальное, эмоциональное и когнитивное благополучие, выходит на первый план. Эмоциональная готовность к обучению, способность эффективно управлять эмоциями и отличать их от других являются важнейшими составляющими успешной социализации и формирования жизненных навыков.

В своей научной работе Е. П. Ильин, анализируя классификации эмоций, выделяет их ключевые характеристики. Он описывает эмоцию как переживаемую или осознанную реакцию; как действие, основанное на эмоциональном состоянии и проявляющееся в различных физиологических системах организма (нервной, эндокринной, дыхательной, пищеварительной и т.д.); а также как чувство, выражающееся во внешних признаках — мимике, двигательных реакциях, особенностях поведения. голос (интонация, тембр, выразительность) [1].

Показателен подход Ю. Б. Гиппенрейтера, который рассматривает эмоции как врожденные реакции, проявляющиеся в органических, моторных и секреторных изменениях организма. По мере развития эти реакции теряют свою инстинктивную основу и становятся более сложными и социально обусловленными. Это приводит к их дифференциации и формированию различных типов так называемых высших эмоциональных процессов (социальных, интеллектуальных, эстетических), которые составляют основу эмоциональной жизни человека. Такое понимание эмоций подчеркивает возможность их целенаправленного развития, в том числе и посредством педагогического воздействия.

Важность формирования продуктивной модели эмоционального реагирования в младшем школьном возрасте объясняется возникновением в этот период психофизиологических предпосылок для развития эмоционального интеллекта, в основе которого лежит активное взаимодействие учащегося с самыми разными людьми в его окружении. Кроме того, его эмоциональная спонтанность тесно связана с познавательной активностью, в которой особенно ярко проявляется творческий аспект опыта познания и самопознания.

Эмоциональная сфера детей младшего школьного возраста характеризуется активными реакциями на отдельные элементы, сдержанностью в выражении эмоций, развитием их выразительности, в частности, разнообразных оттенков интонации в речи и мимике, распознаванием чувств других людей и способностью к сопереживанию и эмоциональной отзывчивости. В этом возрасте дети овладевают навыками управления своими эмоциями, но в то же время в произвольной регуляции наблюдается изменчивость и непостоянность. Поэтому главной задачей педагогов является обеспечение адекватных условий для формирования и развития параметров эмоциональной сферы младших школьников с учетом их особых образовательных потребностей.

В современном начальном образовании акцент смещается с простого усвоения знаний на формирование всесторонне развитой личности, обладающей эмоциональной зрелостью, способностью сопереживать, адекватно оценивать себя и контролировать свои эмоции. Для этого в учебный процесс активно внедряются специальные методы и техники, направленные на развитие эмоционального интеллекта у младших школьников.

Одним из действенных способов является включение упражнений, развивающих эмоциональную сферу, непосредственно в структуру урока. Например, в начале занятия можно проводить короткие "эмоциональные разминки", предлагая детям описать свои чувства, выразить их через рисунок или жесты. Это помогает им лучше понимать себя и учиться выражать свои эмоции.

Важную роль играют и групповые занятия, где дети учатся работать вместе, помогать друг другу и находить общие решения. Это способствует развитию навыков общения и понимания чувств других людей. Использование игр, театральных постановок, сказкотерапии и ролевых игр особенно эффективно для развития эмоциональной отзывчивости и сочувствия. Крайне важно, чтобы сам учитель обладал развитым эмоциональным интеллектом, умел понимать эмоциональное состояние учеников, создавать в классе атмосферу поддержки и снижать уровень тревожности. Эмпатия педагога, его умение слушать и понимать, служит примером для детей и способствует установлению доверительных отношений.

Для развития эмоционального интеллекта у детей крайне важно обогащать их словарный запас, чтобы они могли точно описывать свои чувства. Младшие школьники часто испытывают трудности с вербализацией эмоций, что может вызывать фрустрацию и проблемы с адаптацией. Активное расширение "эмоционального словаря" через беседы, анализ чувств персонажей в литературе и создание "эмоциональных карт" помогает детям лучше понимать и выражать свои эмоции.

Развитие эмоционального интеллекта неразрывно связано с обучением саморегуляции. У младших школьников еще не полностью сформированы навыки управления поведением, но с помощью дыхательных упражнений, релаксации и "техник паузы" они учатся справляться с сильными эмоциями, такими как волнение, гнев или страх. Это, в свою очередь, снижает конфликтность в классе, улучшает дисциплину и закладывает фундамент для психоэмоционального благополучия. В младшем школьном возрасте саморегуляция развивается, в частности, через освоение навыков планирования и организации. Дети начинают осознавать, что для достижения цели нужен план действий и его соблюдение. Они учатся распределять время, организовывать свою деятельность и контролировать выполнение задач. Однако их способность к долгосрочному планированию пока ограничена неделями.

Взрослым, будь то родители или педагоги, крайне важно осознавать, что трудности, с которыми сталкиваются дети в процессе взросления, являются естественными. Их поддержка и помощь, а также участие других взрослых, могут стать ключевым фактором в успешном преодолении этих препятствий и формировании у ребенка более глубокого понимания себя.

Эмпатия, то есть способность понимать и разделять чувства других, начинает активно формироваться у детей младшего школьного возраста. В этот период они учатся сопереживать своим сверстникам, оказывать им поддержку, внимательно слушать и понимать их, а также выражать собственное сочувствие. Развитая эмпатия способствует построению и поддержанию гармоничных отношений с окружающими, а также воспитывает толерантность и уважение. Тем не менее, на этом этапе развития могут возникать определенные сложности с проявлением эмпатии.

Одной из причин трудностей с эмпатией у младших школьников может быть ограниченный опыт социального взаимодействия и свойственный этому возрасту эгоцентризм. Если ребенок редко общается со сверстниками или взрослыми, у него может не быть достаточных возможностей для освоения навыков эмпатии.

Кроме того, проблемы с эмпатией могут быть связаны с трудностями в коммуникации. Некоторые дети могут испытывать страх или неуверенность при общении, что мешает им проявлять сочувствие. Для эффективного решения этих проблем у младших школьников необходимо систематически и целенаправленно применять разнообразные методики. Например, проведение специальных упражнений, направленных на развитие эмоционального интеллекта и коммуникативных навыков, будет весьма полезным. Также эффективным инструментом являются ролевые игры, которые помогают детям лучше понять чувства других людей в различных жизненных ситуациях.

В целом, трудности с эмпатией у детей младшего школьного возраста – это распространенное явление, которое успешно поддается коррекции с помощью различных педагогических и психологических подходов. Умение проявлять эмпатию является ценным навыком, который помогает детям строить прочные отношения и успешно адаптироваться в обществе [2].

Учителям следует помнить, что с возрастом дети лучше управляют своими чувствами. Однако даже школьники, особенно младшие, могут испытывать сильные эмоциональные реакции из-за обилия впечатлений. Например, агрессия может навредить как самому ребенку, так и другим. Частые слезы, в свою очередь, негативно сказываются на психике, ухудшают общее эмоциональное состояние и затрудняют взаимодействие с окружающими. Какое решение

можно предложить? Нужно создать условия для того, чтобы дети могли выражать свои эмоции. Праздники, радостные события, увлекательные мероприятия, экскурсии и поездки, где они могут проявить себя, а также важное общение – все это необходимо. Родителям таких детей стоит подумать о том, чтобы записать их в спортивные секции или кружки по интересам. В таких местах дети отвлекаются, постоянно заняты интересной деятельностью, и учатся дисциплине, контролю и управлению своими эмоциями.

Привлечение младших школьников к общественно полезной деятельности оказывает заметное влияние на их развитие. В возрасте от 7 до 11 лет активно формируются мотивация и самосознание. В этот период особенно важно желание самоутверждения и стремление получить одобрение от родителей, учителей и сверстников. Участие в общественно полезной работе становится действенным способом для детей почувствовать признание со стороны взрослых и укрепить свою самооценку. Такой подход способствует развитию эмоционального интеллекта и формирует идеал ученика, к которому стремится современный педагог. Учебная деятельность также требует от детей ответственности, что способствует формированию этой черты характера. Согласно возрастной психологии, возрастает значимость оценки учебной активности со стороны учителей и сверстников, а также развиваются самооценка и личная рефлексия. Ребенок начинает осознавать свои возможности, планировать свои действия и контролировать поведение.

К концу младшего школьного возраста может возникнуть мотивационный кризис, когда учеба становится рутинной обязанностью, а интерес к знаниям снижается. Это может проявляться в нежелании выполнять задания и в конфликтных ситуациях с учителями. Недостаток успехов в учебе приводит к негативному восприятию школьной жизни. Статус ученика становится неустойчивым, особенно при переходе в средние классы, где нерешенные проблемы в обучении усугубляются. В этот период особенно важно создать условия для достижения успеха, предлагая детям доступные проблемные задачи и эффективные методы обучения. Участие в общественно полезных работах, таких как уборка класса, уход за пришкольными растениями, сбор макулатуры и участие в творческих проектах, повышает социальную значимость детей и развивает важные нравственные качества [3].

Возможные важные направления организации работы с младшими школьниками:

Игры. Игровая деятельность способствует развитию восприятия, внимания, воображения и мышления. Она формирует личные интересы ребенка, способствует проявлению инициативы и активности, а также вызывает положительные эмоции. Игра позволяет школьникам отдохнуть от умственной нагрузки.

Досугово-развлекательная деятельность. Посещение театров, музеев, концертов, выставок и других культурных мероприятий активно поддерживает воспитательный процесс, развивает эмоциональную восприимчивость, помогает детям получить социальные знания и сформировать первичное понимание повседневной жизни и социальной реальности.

Спортивно-оздоровительная деятельность. Занятия физкультурой, спортивные соревнования, физкультминутки и другие формы физического воспитания в начальной школе, а также классные часы и проекты по темам, связанным с основами здорового образа жизни и правилами безопасности, способствуют полезному и разнообразному досугу, создают общее эмоциональное пространство.

Деятельность учащихся начальной школы должна быть как самостоятельной, так и творческой. Одной из наиболее перспективных форм работы являются коллективно-творческие проекты. Педагог-новатор И.П. Иванов отмечал, что «коллективно-творческое дело — это совместная забота старших и младших о том, чтобы улучшить окружающую действительность, приводящая к практическим результатам». Важным аспектом здесь является коллективная подготовка, которая способствует сплочению класса, помогает выявить скрытые таланты учеников и дает возможность их проявления. После завершения такого проекта ребята испытывают эмоциональный подъем от достигнутого успеха. Важно, чтобы педагог похвалил и отметил каждого участника, иначе те, кто не получил признания, могут не ощутить чувство успеха, необходимое для формирования уверенности в себе и дальнейшей мотивации к развитию.

Обсуждение в конце проекта также играет значительную роль. Школьники могут выделить положительные моменты, выразить благодарность друг другу, поделиться своими эмоциями и переживаниями, обсудить, что можно улучшить и на что следует обратить внимание. Успешно проведенное дело создает основу для содержательной беседы, где можно акцентировать внимание на эмоциональной стороне, обсудить чувства детей в процессе работы, их поведение,

восприятие друг друга, кому они смогли помочь и почему. Такая работа, связанная с реальными ситуациями и конкретными переживаниями, активизирует их эмоциональную сферу, предоставляет важный опыт совместной деятельности и рефлексивного анализа своих действий, переживаний и способов взаимодействия с окружающими.

Эмоциональный интеллект детей младшего школьного возраста значительно влияет на образовательный процесс и его результаты. Степень развития эмоционального интеллекта зависит от различных факторов, в том числе и педагогических. Хорошо развитый эмоциональный интеллект способствует формированию позитивного психологического состояния учащихся, а также их общему жизненному и психологическому благополучию, что подтверждается результатами многоуровневой психологической диагностики эмоционального интеллекта у детей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Хохулаева О.В. Тропинка к своему Я уроки психологии в начальной школе (1-4)./Хохулаева О.В., 10-е изд., М. Генезис, 2020. 312 с.
3. Стажкова М. А. Роль трудового воспитания в становлении волевых качеств младших школьников // Концепт. 2014. № 11 (ноябрь). ART 14320. URL: <http://e-koncept.ru/2014/14320.htm>.

Котлевская Ю.С., НАО «Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова», педагогический факультет, ПМНО-22-2 (р)
(Скакова А.К., магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Педагогика и методика начального обучения»)

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Современное состояние общества, высочайшие темпы его развития предъявляют все новые, более высокие требования к человеку и его здоровью. Здоровье – бесценное достояние не только каждого человека, но и всего общества. Идеи приоритетности и значимости здоровья и здорового образа жизни для развития цивилизации очевидны для всех. Проблемы сохранения здоровья детей становятся актуальными во всех сферах человеческой деятельности и особенно остро – в образовательной области. Ведущее место в этом процессе принадлежит системе физического воспитания, его содержательной части, в которой знания о человеке должны быть направлены на формирование физического и нравственного здоровья.

В соответствии ст.48 «Охрана здоровья обучающихся, воспитанников» Закона Республики Казахстан «Об образовании» предусматривается выполнение необходимых мер по предотвращению заболеваний, укреплению здоровья, физическому совершенствованию, формированию здорового образа жизни обучающихся, воспитанников, что свидетельствует о признании здоровья человека как одного из приоритетных направлений государственной политики в области образования [1]. Президент Касым-Жомарт Токаев на совместном заседании палат Парламента озвучил Послание народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» в котором подчеркнул, что нужно уделять повышенное внимание развитию массового спорта. Без этого невозможно добиться цели воспитания здоровой молодежи и укрепления здоровья всей нации. [2].

Актуальность исследования обусловлена тем, что именно в младшем школьном возрасте формируются основы здорового образа жизни, развиваются физические качества, двигательные навыки, создаются предпосылки для их дальнейшего совершенствования, прививается интерес и любовь к физической культуре. Здоровьесберегающие технологии направлены на решение приоритетной задачи современного начального образования – задачи сохранения, поддержания и обогащения здоровья младших школьников.

В Единой программе воспитания «Адал азамат» [3] внимание уделяется интеграции ценностно-ориентированного образования в учебный процесс и системе внеклассной деятельности, которая направлена на **продвижение здорового образа жизни**, формирование у обучающихся устойчивой мотивации к сохранению и укреплению здоровья, развитию физических качеств и ответственности за личное благополучие.

Здоровьесберегающие технологии широко освещаются в трудах зарубежных, и казахстанских ученых, которые рассматривают их теоретические основы и практические модели внедрения в образовательный процесс. Айзман Р.И. [4], Митяева А.М. [5], Смирнов Н.К. [6], Ширинкина О.А. [7] проводили исследования по созданию системы учебно-воспитательной работы со здоровьесберегающей направленностью и др. В Казахстане исследователи Горбань И.П., Раисов Б.Б. [8] рассматривали использование здоровьесберегающих технологий в условиях общеобразовательной школы; Жалмагамбетова Б. [9] исследовала формирование здоровьесберегающего образовательного пространства школы, связанное с обновлением содержания образования и соответствующей организацией деятельности субъектов данного процесса; Ахаев А.В. [10] изучал управление здоровьесберегающим образовательным процессом и др.

В настоящее время во всех сферах деятельности мирового сообщества происходит изменение ценностных ориентаций, требующих нового подхода к организации здоровьесберегающего пространства. Здоровье – понятие комплексное, зависящее от социально-экономического положения, экологической обстановки в местах проживания, профилактической работы с обучающимися медиков и педагогов. Совершенствование системы образования играет важную роль в достижении этой цели путем формирования здорового, интеллектуального, физически и духовно развитого гражданина Республики Казахстан, удовлетворения его потребности в получении образования, обеспечивающего успех в быстро меняющемся мире.

Учитывая вышеизложенное, считаем, что применение здоровьесберегающих технологий как средство развития физических качеств у младших школьников является актуальной, требующей своего разрешения в рамках педагогического исследования.

Состояние здоровья подрастающего поколения – важнейший показатель благополучия общества и государства, отражающий не только настоящую ситуацию, но и дающий точный прогноз на будущее. Детский возраст – время интенсивного формирования и роста тела, развития функций всех систем организма и психики, формирования личностных особенностей и развитие возможностей ребенка. Вместе с тем, это благоприятный период для положительного воздействия на развитие детей младшего школьного возраста средствами физической культуры. Для всестороннего гармоничного физического развития, образования, воспитания и оздоровления младших школьников создаются все условия.

При использовании средств физической культуры необходимо ориентироваться на гуманистический подход к оздоровлению детей с учетом современных условий, в которых живет ребенок; на возрастные и индивидуальные физические и психические особенности детей; на широкое и умелое применение природных средств для закаливания. Таким образом, приобщение к физической культуре – одна из важнейших программных задач начального образования.

Анализ Типовой учебной программы по учебному предмету «Физическая культура» для 1-4 классов уровня начального образования показывает, что одной из задач обучения предмету «Физическая культура» является «развитие двигательных навыков обучающихся, способствующих выносливости, скорости, силе, ловкости и гибкости» [11]. Так, в базовое содержание учебного предмета с 1 класса включен широкий ряд двигательных навыков и развитие их посредством игр; во 2 классе – развитие силы через серию различных физических нагрузок, активная деятельность для воспитания выносливости; в 3 классе – подвижные игры для быстроты реакции и выносливости, физические упражнения для ловкости; в 4 классе – приобретение навыков через практику.

В связи с тем, что в программе по учебному предмету [11] указано на необходимость развития двигательных навыков у младших школьников, при этом перечислены физические качества – выносливость, быстрота, сила, ловкость и гибкость, представляется целесообразным более подробно рассмотреть содержание и взаимосвязь данных понятий [12-13] (Таблица 1).

Таблица 1. Сходство и развитие понятий «физические качества» и «двигательные навыки»

Критерий сравнения	Физические качества	Двигательные навыки
Определение	Индивидуальные свойства человека, определяющие уровень его физических возможностей и работоспособности (сила,	Автоматизированные, устойчивые формы двигательных действий, выработанные в процессе обучения и упражнений.

	выносливость, быстрота, ловкость, гибкость).	
Характер проявления	Как потенциал организма, физиологическая основа двигательной активности.	Как результат обучения и практики , обеспечивающий точное и экономичное выполнение движений.
Механизмы формирования	В процессе систематических физических упражнений, тренировок, закаливания	В процессе освоения и многократного повторения конкретных двигательных действий.
Основная направленность	Связана с развитием возможностей организма (мощность, скорость, выносливость).	Связана с развитием координации движений и точности их выполнения.
Зависимость друг от друга	Развитие физических качеств способствует успешному овладению двигательными навыками	Совершенствование двигательных навыков возможно при достаточном уровне развития физических качеств.
Результат проявления	Повышение общей физической подготовленности, выносливости, силы, гибкости и т.д.	Освоение конкретных двигательных действий (ходьба, бег, прыжки, метание, упражнения и др.).
Методы развития	Физические упражнения развивающего характера (бег, гимнастика, спортивные игры, тренировки).	Обучение движениям, упражнения с постепенным усложнением техники, повторение и коррекция ошибок.

Физические качества включают в себя такие понятия, как быстрота, сила, выносливость, гибкость, ловкость. Необходимо дать определение физическим качествам младших школьников на основе анализа методической литературы [14-16] (Рисунок 1).

Рисунок 1. Определение физических качеств

Для детей младшего школьного возраста характерно быстрое реагирование и высокая подвижность нервных процессов, что создает благоприятные условия для развития быстроты через эстафеты, игры и упражнения на скорость реакции. Развитие выносливости у младших школьников осуществляется преимущественно через игровые упражнения, бег на средние дистанции, подвижные игры с дозированной нагрузкой. Развитие силы у обучающихся происходит преимущественно средствами общей физической подготовки – через упражнения с собственным весом, метания, лазанье, удержание равновесия. Ловкость – качество тесно связано с координацией движений и особенно эффективно формируется у детей младшего школьного возраста через разнообразные подвижные игры, упражнения на равновесие, меткость и ориентацию в пространстве. Гибкость развивается наиболее активно, поэтому важно

использовать упражнения на растяжку, подвижные игры и элементы гимнастики для поддержания и совершенствования этого качества.

Развитие физических качеств младших школьников напрямую связано с применением различных видов здоровьесберегающих технологий (Рисунок 2), применяемых на уроках физической культуры, направленные на создание условий, обеспечивающих сохранение и укрепление здоровья обучающихся, оптимизацию их физической активности и формирование устойчивой мотивации к здоровому образу жизни.

По мнению Митяевой А.М., здоровьесберегающие образовательные технологии (ЗОТ) - системно организованная совокупность программ, приемов, методов организации образовательного процесса, не наносящего ущерба здоровью его участников на основе качественной характеристики педагогических технологий по критерию их позитивного воздействия на здоровье учащихся и педагогов [17].

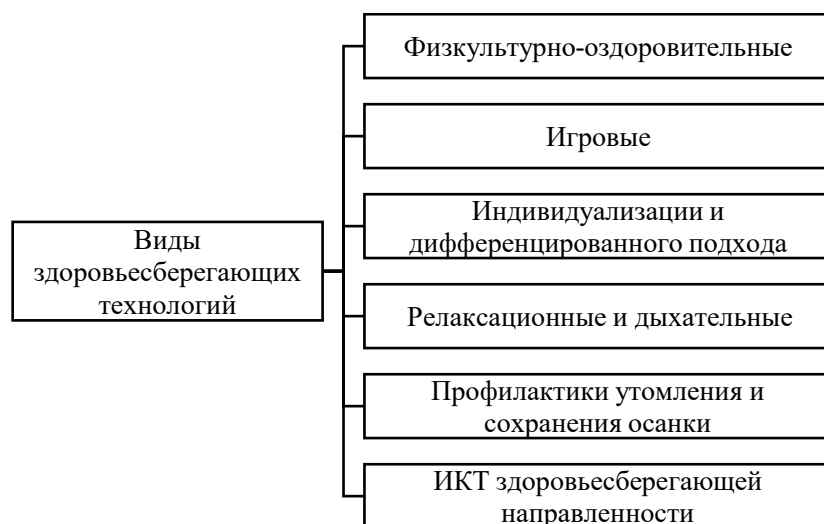

Рисунок 2. Классификация технологий на уроках физической культуры в начальной школе (Иванов С.А.)

На повышение уровня физической активности, развитие силы, выносливости, ловкости, гибкости и скорости направлены физкультурно-оздоровительные технологии, реализуемые через комплексы общеразвивающих упражнений, подвижные и спортивные игры, бег, элементы спортивных упражнений.

Создают положительный настрой, снижают утомляемость и обеспечивают эмоциональную вовлеченность младших школьников игровые технологии – эстафеты, соревнования, подвижные игры, способствующие развитию двигательных навыков и коллективному взаимодействию.

Технологии индивидуализации и дифференцированного подхода учитывают уровень физической подготовленности, возрастные и психофизиологические особенности младших школьников, предусматривают дозирование физической нагрузки, подбор индивидуальных упражнений, чередование видов деятельности.

Восстановлению работоспособности, снятию эмоционального и физического напряжения способствуют релаксационные и дыхательные технологии, например, упражнения на расслабление, растяжка, дыхательная гимнастика после нагрузки.

Технологии профилактики утомления и сохранения осанки направлены на предупреждение нарушений опорно-двигательного аппарата, в связи с этим целесообразно на уроках применять упражнения, направленные на формирование правильной осанки, включать элементы корректирующей гимнастики, что способствует укреплению мышечного корсета и предупреждению сколиотических и осаночных нарушений у младших школьников.

Для демонстрации правильной техники выполнения упражнений, анализа осанки, мониторинга физического состояния обучающихся используются информационно-коммуникационные технологии здоровьесберегающей направленности в форме видеоуроков, интерактивных презентаций и др.

Использование различных видов здоровьесберегающих технологий способствует целенаправленному развитию силы, выносливости, быстроты, ловкости и гибкости, что в свою очередь обеспечивает гармоничное физическое и психическое развитие обучающихся начальной школы. Таким образом, здоровьесберегающие технологии выступают эффективным педагогическим инструментом, обеспечивающим развитие физических качеств и формирование двигательных навыков, являющихся неотъемлемой частью системы воспитания здоровой, активной и социально адаптированной личности младшего школьника.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.09.2025г.). – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» – <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>
3. Единая программа воспитания «Адал азамат». – Астана, 2025. https://uba.edu.kz/storage/app/media/BIRTUTAS_TARBIE_KAZ%20new%2005.08.2024.pdf
4. Айзман Р.И. Здоровьесберегающие технологии в образовании: учебное пособие для академического бакалавриата/ Р.И.Айзман, М.М.Мельникова, Л.В.Косованова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2019. – 282 с.
5. Митяева А.М. Здоровьесберегающие педагогические технологии. – М.: Академия, 2010. – 192 с. – <https://j.twirpx.link/file/640691/>
6. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе – М.: АПК и ПРО, 2020. – 121с
7. Ширинкина О.А. Здоровьесберегающие образовательные технологии / О.А.Ширинкина, С.В.Комлева // Проблемы качества физкультурно-оздоровительной и здоровьесберегающей деятельности образовательных организаций: сборник материалов 11-й Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, 21 апреля 2021 г., г. Екатеринбург / Рос. гос. проф.-пед. ун-т. – Екатеринбург: РГППУ, 2021. – С. 185-193.
8. Горбань И.П., Раисов Б.Б. Теоретические обоснование использования здоровьесберегающих технологий в условиях общеобразовательной школы / «Молодежь и наука-2024: двигатель настоящего и залог успешного будущего»: материалы международной научно-практической конференции: Т.1. – Петропавловск: СКУ им. М. Козыбаева, 2024. – С. 58-60. – https://is.ku.edu.kz/publishings/%7BD838CEFD-7CE6-4F3F-9946-65BC0DAF2C3D%7D.pdf?utm_source=chatgpt.com
9. Ахаев А.В. Здоровьесберегающие технологии обучения в реализации модели валеологизации образовательного процесса // Білім берудегі менеджмент = Менеджмент в образовании. – 2010. – № 3. – С.26-32.
10. Жалмагамбетова Б. Здоровьесберегающее образовательное пространство: монография. – М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2017. – 188с.
11. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 16 сентября 2022 года № 399 «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам и курсам по выбору уровней начального, основного среднего и общего среднего образования». Приложение 34. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029767>
12. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры (общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры): Учеб. для интов физ. культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 543 с. – <https://bms7.ru/custom/default/books/book1.pdf>
13. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. учеб.заведений. – 2-е изд.,испр.идоп. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 475 с. – <https://ksderbenceva.ucoz.ru/dokumenty/xolodovjk-kuznecovvsteoriyaimetodikafizicheskogo.pdf>
14. Виленская Т.Е. Теория и методика физического воспитания: оздоровительные технологии физического воспитания младших школьников: учебник для среднего профессионального образования. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 283 с.
15. Алхасов Д.С. Методика обучения физической культуре в начальной школе: учебник для среднего профессионального образования. – М.: Издательство Юрайт, 2025. – 689 с.
16. Иванов С.А. Теория и методика физического воспитания в понятиях,таблицах и рисунках: наглядное пособие для студентов специальности 1 – 03 02 01 «Физическая культура» / С.А.Иванов; М-во образования РБ, Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины», 2011. – 180 с. – <https://files.core.ac.uk/download/pdf/76000065.pdf>
17. Митяева, А. М. Здоровьесберегающие педагогические технологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. М. Митяева. — 2-е изд., стер. — М. : Издательский центр «Академия», 2010. —192 с 179— с.

Котлевская Ю., НАО «Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова», педагогический факультет, ПМНО-22-2 (р)
(Одинцова С.А., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры педагогики и методики начального обучения)

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ: ОТ ТЕОРИИ КЛАССИКОВ ПЕДАГОГИКИ К ПРАКТИКЕ КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Современная система образования Республики Казахстан направлена на всестороннее развитие личности ребенка, включая укрепление здоровья и формирование двигательной активности. Согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании» [1], одной из задач системы образования является создание условий для охраны здоровья обучающихся. Государственный общеобязательный стандарт начального образования [2] предусматривает формирование у младших школьников устойчивой мотивации к занятиям физической культурой, развитие основных физических качеств. В Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы [3] подчеркивается приоритет массового спорта и системной физической подготовки детей как основы здоровья нации, акцентируется внимание на повышении уровня физической активности детей и подростков, внедрении современных здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс. Национальный проект «Комфортная школа» [4] ориентирован на создание инфраструктуры, способствующей укреплению здоровья обучающихся и повышению качества физического воспитания. Санитарные правила и нормы (СанПиН) регламентируют организацию режима дня, физической активности и охраны здоровья школьников.

Физическое воспитание – педагогический процесс, направленный на достижение хорошего здоровья, физического и двигательного развития ребенка. В процессе физического воспитания одновременно решаются и задачи разностороннего развития (умственного, нравственного, эстетического, трудового). Сущность физического воспитания одни авторы анализируют, преимущественно, на биологическом уровне, другие рассматривают физическое воспитание в самом широком аспекте, отражая в его содержании все основные виды воспитания; третьи понимают его как процесс управления физическим развитием; четвертые – как вид воспитания, спецификой которого является обучение движениям и воспитание физических качеств [5, 6]. В связи с этим, физическое воспитание можно рассматривать в широком и узком смыслах.

Возникновение физического воспитания относится к самому раннему периоду в истории человеческого общества. Элементы физического воспитания возникли в первобытном обществе (Н.И.Пономарев, 1970). Люди добывали себе пищу, охотились, строили жилье, и в ходе этой естественной, необходимой деятельности спонтанно происходило совершенствование их физических способностей – силы, выносливости, быстроты. Постепенно в ходе исторического процесса люди обратили внимание на то, что те члены племени, которые вели более активный и подвижный образ жизни, многократно повторяли те или иные физические действия, проявляли физические усилия, были и более сильными, выносливыми и работоспособными. Это привело к осознанному пониманию людьми явления упражняемости (повторяемости действий). Именно явление упражняемости стало основой физического воспитания. Осознав эффект упражняемости, человек стал имитировать необходимые ему в трудовой деятельности движения (действия) вне реального трудового процесса, например, бросать дротик в изображение животного. Как только трудовые действия начали применяться вне реальных трудовых процессов, они превратились в физические упражнения. Превращение трудовых действий в физические упражнения значительно расширило сферу их воздействия на человека, и в первую очередь в плане всестороннего физического совершенствования. Далее, в ходе эволюционного развития выяснилось, что значительно лучший эффект в физической подготовке достигается тогда, когда человек начинает упражняться в детском, а не в зрелом возрасте, т.е. когда его готовят к жизни и к труду предварительно.

Таким образом, осознание человечеством явления упражняемости и важности так называемой предварительной подготовки человека к жизни, установление связи между ними послужили истоком появления подлинного физического воспитания. Формы организованного физического воспитания возникли в Древней Греции в виде специального обучения молодежи военным и спортивным упражнениям, но вплоть до Новейшей истории они оставались

достоянием немногих представителей привилегированных классов или ограничивались рамками военного обучения.

В широком смысле физическое воспитание представляет собой образовательно-воспитательный процесс, характеризующийся всеми присущими педагогическому процессу общими признаками, направленный на всестороннее физическое развитие людей, их подготовку к выполнению социальных обязанностей в обществе. Физическое воспитание в узком смысле – вид воспитания, педагогический процесс, протекающий по закономерностям деятельности, обеспечивающий упорядоченное формирование и совершенствование двигательных умений и навыков, наряду с оптимизацией развития физических качеств человека, совокупность которых и определяет его физическую дееспособность [7].

Наука о физическом воспитании складывалась под влиянием богатого наследия прошлого, корни которого уходят в историю педагогики. Я.А. Коменский одним из первых предложил включать физическую подготовку в программы обучения и увязывать ее с уроками по другим предметам. Теорию физического воспитания развивали Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци и др. [8].

В России научные основы физического воспитания были разработаны в последней четверти XIX в. Значительное внимание вопросам физического воспитания уделял известный русский хирург Н.И.Пирогов [9], заслуга которого состоит в том, что в ряде своих работ он впервые говорит о необходимости применения в школах научно обоснованной системы физического воспитания, не существовавшей тогда в России.

К.Д.Ушинский придавал большое значение играм, гимнастике, пребыванию детей на воздухе и рекомендовал делать в занятиях с детьми небольшие перерывы для выполнения кратковременных движений, способствующих восстановлению внимания. Педагог, считая русские народные игры могущественным средством воспитания, советовал их для широкого использования и призывал педагогов к собиранию игр для детей. Большую воспитательную ценность, по его мнению, имели коллективные игры, вырабатывающие у детей навыки общественного поведения, завязывающие «первые ассоциации общественных отношений» [10]. Особая роль в пропаганде подвижных игр в физическом воспитании принадлежит педагогам Е.А.Покровскому, П.Ф.Каптереву, рассматривающие подвижную игру как эффективное средство разностороннего воспитания ребенка.

Создателем теории физического воспитания в России является П.Ф.Лесгафт – ученый-педагог, доктор медицины и хирургии, принадлежавший к числу передовых людей своего времени. В трудах «Руководство по физическому воспитанию детей школьного возраста», «Семейное воспитание ребенка и его значение», «Об отношении анатомии к физическому воспитанию» он утверждал, что главная цель воспитания – гармоническое развитие ребенка, под которым понимал правильное сочетание умственных и физических сил, их неразрывную связь и активное включение в деятельность человека при ведущей роли сознания человека. Им разработана целостная система физических упражнений для детей, которая рассматривается автором во взаимосвязи с физическим воспитанием (гигиеническое и оздоровительное значение физических упражнений), он ввел понятие «физическое образование» [11]. В основу подбора физических упражнений положил возрастные анатомо-физиологические и психологические особенности детей, постепенность усложнения и разнообразие упражнений, стремясь к тому, чтобы определенная система упражнений вела к всестороннему развитию и правильному функционированию организма человека, способствовала постепенной тренировке его физических сил. Физическое развитие признавал только во взаимосвязи с умственным, нравственным, эстетическим развитием и трудовой деятельностью. Процесс выполнения физических упражнений рассматривал как единый одновременный процесс духовного и физического совершенствования. Основной задачей при обучении упражнениям считал воспитание сознательного отношения, дающее возможность выполнять большую работу с меньшей затратой сил и преодолевать встречающиеся трудности.

В.В.Гориневский в своей врачебно-педагогической деятельности и печатных трудах развил и углубил учение П.Ф.Лесгафта о физическом воспитании, на базе научных исследований разработал вопросы физического воспитания, гигиены физических упражнений, закаливания организма, лечебной физической культуры [12].

Психологи Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, Д.В.Эльконин внимание акцентировали на взаимосвязи физического и психического развития ребенка, особенно в младшем школьном возрасте, когда формируются базовые двигательные умения и потребность в активности.

В казахстанской педагогической науке проблема физического воспитания детей занимает одно из ведущих мест и рассматривается как важнейшее средство формирования гармонично развитой, социально ответственной и нравственно зрелой личности. Казахские исследователи подчеркивают, что физическое воспитание в условиях обновленного содержания образования должно рассматриваться не только как процесс укрепления здоровья и развития двигательных способностей, но и как средство нравственного, трудового и духовного развития ребенка.

Так, У.С.Марчибаева исследует проблемы адаптивной физической культуры и спорта в системе образования Казахстана. В ее статье подчеркивается необходимость педагогической модернизации содержания физического воспитания, ориентированного на инклюзивность, дифференциацию и поддержку детей с различными физическими возможностями. Ученый отмечает, что физическое воспитание должно быть не только средством развития двигательных качеств, но и инструментом формирования социальной активности, толерантности и эмоционального благополучия обучающихся [13].

Исследователи А.У.Иссаева и У.С.Джусупов изучают условия и содержание физического воспитания в сельских школах, анализируют влияния социокультурных и этнических факторов на физическое воспитание школьников, обосновывают важность включения в образовательный процесс национальных подвижных игр и традиционных форм двигательной активности. Особое внимание уделяют взаимосвязи семьи и школы в формировании у детей устойчивой мотивации к занятиям физкультурой [14].

Важные эмпирические данные о состоянии здоровья и физического развития школьников представлены в исследованиях Н.Т.Джайнакбаева, Л.Ж.Оракбай и А.В.Вдовцева, которые выявили особенности морфофункционального развития детей младшего школьного возраста, показали динамику физической подготовленности и обозначили необходимость индивидуализации учебных программ по физической культуре. Полученные ими данные легли в основу методических рекомендаций для школ и спортивных секций [15].

Значительный интерес представляют труды исследователей А.Н.Ильясовой и Б.К.Адамбекова, рассматривающие роль семьи как ключевого института в формировании культуры здоровья, физического развития детей и подростков. Авторы доказывают, что систематическое физическое воспитание в домашних условиях способствует укреплению здоровья, развитию выносливости и формированию положительной мотивации к занятиям физической культурой. Исследование акцентирует внимание на необходимости взаимодействия семьи и школы в воспитании у подрастающего поколения осознанного отношения к здоровому образу жизни [16].

Совокупность трудов казахстанских ученых формирует научную основу для интеграции физического и нравственного воспитания. Эти исследования способствуют переосмыслению целей физического воспитания, утверждению принципов гуманизации, субъектности и духовно-нравственной направленности образовательного процесса.

Национальный научно-практический центр физической культуры Министерства просвещения Республики Казахстан [17] проводит систематическую работу по научно-методическому обеспечению учебного процесса. Центр разрабатывает учебные программы, методические пособия, рекомендаций по организации физкультурно-оздоровительных мероприятий и внедрение инновационных технологий укрепления здоровья детей, критерии мониторинга физического состояния школьников. Материалы центра активно внедряются в практику общеобразовательных школ Казахстана, обеспечивая единство подходов к оценке физической подготовленности обучающихся. Дополняют научную картину исследования, опубликованные в ведущих педагогических журналах Казахстана, в которых обсуждаются вопросы диагностики уровня физического развития, использование здоровьесберегающих технологий и психологической поддержки обучающихся, формируются основы для совершенствования содержания предмета «Физическая культура» в начальной школе и обосновывается комплексный подход к воспитанию здоровой, активной и нравственно зрелой личности. В сборнике материалов международной научно-практической конференции «Трансформация концептуальных основ физического воспитания в организациях образования» представлены актуальные проблемы и пути совершенствования физической культуры в организациях образования, вопросы формирования культуры здоровья обучающихся в процессе физического воспитания [18].

Анализ историко-педагогических источников показал, что развитие системы физического воспитания представляет собой сложный, но закономерный процесс, в котором идеи классиков педагогики стали теоретическим фундаментом для современных подходов в области физического развития личности. Педагоги, ученые заложили основы научного понимания физического воспитания как неотъемлемой части всестороннего и гармоничного воспитания человека, где телесное совершенствование тесно связано с духовно-нравственным становлением и развитием интеллекта.

Современная система образования Республики Казахстан, реализующая обновленное содержание обучения, сохраняет преемственность с классическим педагогическим наследием. Нормативные документы подчеркивают приоритет формирования культуры здоровья, физической активности и личной ответственности обучающихся за свое развитие. Развитие системы физического воспитания в Казахстане демонстрирует интеграцию традиционных педагогических принципов и современных здоровьесберегающих технологий, направленных на обеспечение физического, психического и нравственного благополучия обучающихся. В этом контексте идеи классиков педагогики приобретают новую актуальность, наполняясь современным содержанием и опираясь на достижения педагогической науки, психологии и физиологии.

Исходя из вышеизложенного, следует сделать вывод о том, что эволюция педагогических идей физического воспитания от классической теории к современной практике свидетельствует о преемственности и устойчивости гуманистических ценностей образования. Физическое воспитание остается не только средством укрепления здоровья, но и важнейшим механизмом формирования личности, готовой к активной, творческой и ответственной жизнедеятельности в обществе.

Список литературы:

1. Закон РК «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2025г.) – https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747
2. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года №348 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования». Приложение 2. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
3. Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года №251. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000251>
4. Об утверждении пилотного национального проекта в области образования «Комфортная школа». Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года №963. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000963>
5. Голощапов, Б. Р. История физической культуры и спорта: учеб. для студентов учреждений высш. проф. образования. – 9-е изд., стер. – М.: Академия, 2012. – 310 с.
6. Григорьев Д.В. *История физического воспитания*. – М.: Советский спорт, 2004. – 320 с.
7. Алхасов Д.С. Теория и история физической культуры и спорта: учебник и практикум для среднего профессионального образования. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2025. – 216 с.
8. Краевский В.В., Петровский А.В. *История педагогики*. – М.: Академия, 2001. – 512 с.
9. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1985. – 320 с.
10. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. – М.: Archive publica, 2025. – 894 с. https://dugward.ru/library/pedagog/ushinskiy_chelovek1.html
11. Гаспарян А.Г. «П.Ф.Лесгафт о физическом воспитании детей и подростков» // Обучение и воспитание: методики и практика. – 2016. – №30-1. – С. 42-48. <https://cyberleninka.ru/article/n/p-f-lesgaft-o-fizicheskom-vospitanii-detey-i-podrostkov/viewer>
12. Гориневский В.В. Физическая культура и здоровье: Посмертный сборник трудов отдельных статей и выступлений / Проф. В.В. Гориневский. – М.: Физкультура и спорт, 1945. – 128 с.
13. Марчибаева У.С. Развитие адаптивной физической культуры и спорта в образовательной системе Республики Казахстан: педагогические вызовы и перспективы исследований // Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан». – 2024. – №5(411). – С.148-164. <https://doi.org/10.32014/2024.2518-1467.832>
14. Иссаева А. У., Джусупов У. С. Физическое воспитание школьников в казахской сельской школе // Научный взгляд в будущее. – 2019. – Т.2. – №13. – С. 87-92. – Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2019. – https://elibrary.ru/item.asp?utm_source=chatgpt.com&id=39193310
15. Джайнакбаев Н. Т., Оракбай Л. Ж., Вдовцев А. В. Показатели физического развития школьников г. Нур-султан// Вестник КазНМУ. – 2020. – № 3. – С. 244-246.

<https://vestnik.kaznmu.edu.kz/10.53065/kaznmu.2020.54.3.pdf>

16. Ильясова А. Н., Адамбеков Б. К. Физическое воспитание детей и подростков в семье как основа здоровья детей // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Начальная школа и физическая культура». — 2014. — № 3(42). — С. 5-8. [ISSN 1728-5496](https://doi.org/10.17726/1728-5496.2014.3.5-8)

17. Национальный научно-практический центр физической культуры Министерства просвещения Республики Казахстан. — <https://nnpcfk.kz/index.php/ru/o-nas/o-nas>

18. Трансформация концептуальных основ физического воспитания в организациях образования/ Материалы международной научно-практической конференции (12-13 декабря 2024). — Астана: КР МП ННПЦФК, 2024. Том II, — 215 с. — [sbornik2.pdf](https://doi.org/10.26907/2542-4552.2024.2.113-118)

Крауберг Н.Е., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ПиМНО – 23-3 (р)

(Сафарова Н.Б., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения.)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В современных реалиях начальная школа находится в бесконечном поиске новых методов и технологий, способных сделать процесс обучения не только эффективным, но и интересным. Один из наиболее эффективных подходов является использование игровых технологий. Игровые технологии, являясь составной частью педагогических технологий, представляют собой обширную группу методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр. Ключевым признаком педагогической игры является четко поставленная цель и соответствующий результат, что характеризует ее учебно-познавательную направленность. В младшем школьном возрасте игра остается ведущим видом деятельности, и ее потенциал может быть успешно направлен на формирование устойчивой познавательной активности, что является залогом успешного обучения в дальнейшем.

Познавательная активность – это активная познавательная направленность, связанная с положительным эмоционально окрашенным отношением к изучению предмета, с радостью познания и преодоления трудностей [1]. Для детей младшего школьного возраста развитие этой активности наиболее естественно происходит в открытой и привлекательной форме, т.е. через игру. Функция игровой деятельности многогранна и выходит далеко за рамки развлечения. Помимо основной развлекательной функции, игра выполняет коммуникативную, коррекционную, диагностическую, игротерапевтическую и, что особенно важно, функцию самореализации и социализации [2].

При включении детей в ситуацию игры изучаемый материал становится для них более понятным, а работоспособность и мотивация повышаются. Во время игры ученик является полноправным участником познавательной деятельности: он самостоятельно ставит перед собой задачи и решает их, отдавая игре максимум энергии, ума и выдержки. Игровые технологии отличаются большим разнообразием и могут применяться в зависимости от целей урока, уровня подготовки учащихся и педагогических задач. В научной литературе выделяются следующие основные виды педагогических игр:

- Дидактические игры – это специально разработанные игры, направленные на формирование и закрепление учебных умений и навыков. Они имеют четкую цель, правила и заранее определенный результат. Примеры: «Угадай слово», «Математическая цепочка», «Найди ошибку».

- Имитационные игры – предполагают моделирование реальных ситуаций (магазин, почта, космическая станция).

- Сюжетно-ролевые игры – основаны на разыгрывании определенного сюжета или роли (учитель, путешественник, исследователь и др.). они развивают воображение, речь, коммуникативные качества и социальный опыт.

- Творческие игры – не имеют жестких правил, акцент делают на проявлении креативности и самостоятельности ребенка. Примеры: придумай начало или конец сказки, составь задачу.

- Деловые и проблемные игры (адаптированные) – предполагают решение учебной задачи в условиях выбора стратегии или обсуждения. Развивают логическое мышление, аргументацию и самостоятельность.

Таким образом, классификация игровых технологий подчеркивает их многогранность и позволяет педагогу эффективно подбирать формы для развития познавательной активности учащихся [3].

На уроках могут использоваться различные форматы:

Рольевые игры – позволяют учащимся примерять на себя разные роли и моделировать учебные ситуации. Например, на уроках русского языка можно организовать игру «Редакция газеты», где дети выступают редакторами и журналистами. Это формирует ответственность, развивает речь и коммуникативные навыки. Игровая модель целого урока делает занятие динамичным и увлекательным. Урок-соревнование формирует здоровое соперничество, урок-путешествие – образность и вовлеченность. На уроке познания мира это может быть «Путешествие по материкам», где каждая станция – новое задание. Урок-КВН объединяет элементы конкурса, юмора, творчества, способствует развитию быстроты мышления и сплоченности класса. Даже небольшой игровой элемент оживляет урок, стимулирует внимание и делает усвоение материала легче. Игры-миниатюры помогают поддерживать интерес у детей младшего школьного возраста на уроках. Внеклассная работа – школьные олимпиады; тематические вечера, посвященные языку, литературе или математике; лингвистические КВН и интеллектуальные игры; межклассные турниры типа «Знатоки природы», «Юные математики». Эти мероприятия формируют учебную мотивацию, развивают командное взаимодействие и создают эмоциональное подкрепление к обучению.

Игра обеспечивает развитие произвольности поведения, внутренней мотивации и способности регулировать свою деятельность. Именно через игру младшие школьники активно познают мир, учатся взаимодействовать и принимать решения. Игровая деятельность способствует развитию основных психических функций: внимание, память, мышление, воображение, речь. В игре природная любознательность ребенка соединяется с целью обучения. Мотив «хочу играть» легко перерастает в мотив «хочу знать», что делает процесс обучения менее напряженным. Потому что в игре ребенок не боится ошибиться – ошибка воспринимается как элемент процесса.

Современный этап развития образования подразумевает необходимость использования цифровых образовательных ресурсов. Начальное образование требует от учителя использования инновационных инструментов, улучшающих познавательную деятельность учащихся. Информационные и коммуникационные технологии становятся не только средством передачи информации, но и способом организации взаимодействия в сфере образования с целью сделать обучение более интересным и эффективным. На уроках можно использовать разнообразные цифровые образовательные ресурсы, к примеру:

- BilimLand.kz - платформа включает интерактивные уроки, анимации, тренажеры, видеоматериалы. С помощью BilimLand.kz можно проводить различные игровые задания, интерактивные тренировки по математике и языку, работу с видео при объяснении нового материала, формативное оценивание с мгновенной обратной связью. Ресурс привлекателен для детей благодаря наглядности и яркому визуальному сопровождению.

- Kahoot! - международная платформа для проведения игровых викторин. Подходит для опросов в формате соревнования, повторения темы, проверки усвоения материала и командных игр. Ритм, музыка, баллы и рейтинг увеличивают мотивацию и интерес учащихся на протяжении всего урока.

- Uchi.ru - одна из самых популярных интерактивных платформ для начальной школы. Преимуществ у данной платформы достаточно. Например, с ее помощью можно адаптировать задания под уровень ребенка, там представлены обширные материалы по русскому языку, познанию мира и многим другим предметам. Uchi.ru подходит для самостоятельной работы, домашних заданий и игровой отработки тем.

- LearningApps.org позволяет создавать интерактивные модули («Найди пару», «Классификация», «Кроссворд и др.). Сервис поддерживает русский язык, прост и позволяет организовать работу в классе. Например, на этой платформе можно создать игру для урока математики «Математический цветок», на тему «Таблица умножения», для отработки знаний, где за ошибку отрывается лепесток у цветка. То есть, учитель может адаптировать игры под любую тему урока, делая обучение более гибким и индивидуальным.

- Moodle - система дистанционного образования, которая используется в школах и университетах Казахстана. На данной платформе можно проводить игровые курсы с элементами геймификации (бейджи, рейтинги, задания-уровни), тестирование с автопроверкой, размещению различных учебных материалов, командные проекты. Moodle подходит для смешенного обучения, домашних заданий и дистанционного обучения.

- Quizlet предлагает работу с флеш-карточками в различных режимах, включая игры «Подбор» и «Гравитация». Quizlet помогает автоматизировать навыки благодаря многократному повторению в игровой форме.

Использование таких платформ на уроках действительно разнообразит процесс обучения и будет способствовать развитию таких навыков, как умение классифицировать, сопоставлять, анализировать и принимать решения. Игра стимулирует умственную деятельность, развивает память, внимание, речь и творческие способности. Она помогает преодолеть пассивность учащихся и создает условия для их самовыражения. Сочетание классических педагогических игр с современными цифровыми инструментами открывает перед учителем широкие возможности для создания динамичной, гибкой и высокоэффективной образовательной среды, с которой каждый ребенок должен раскрыть свой внутренний потенциал. Кроме того, важной особенностью игровых технологий является их гибкость и возможность сочетания с современными цифровыми ресурсами. Интерактивные платформы и образовательные сервисы позволяют расширить традиционное игровое пространство, сделать его более динамичным, вариативным и индивидуализированным. Игровые методы оказываются особенно эффективными при формировании универсальных учебных действий, развивая у детей способность к сотрудничеству, планированию, контролю и рефлексии. Они создают ситуацию успеха, что чрезвычайно важно для младших школьников, у которых только формируется отношение к учебе и уверенность в собственных знаниях [4].

Таким образом, использование игровых технологий в начальной школе является очень мощным средством формирования познавательной активности учащихся. Теоретически обоснованное и методически грамотное применение таких игр отвечает возрастным особенностям младших школьников и превращает обучение в процесс, который заполнен интересом и внутренней мотивацией.

Список литературы:

1. Григорьева Н. П. Инновации в образовательной практике: от традиционного обучения к цифровому – М.: Издательство «Наука», 2020..
2. Гаврилина О.В. Развитие познавательной активности учащихся начальной школы средствами игровых технологий на уроках математики. // <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-poznavatelnoy-aktivnosti-uchaschihsya-nachalnoy-shkoly-sredstvami-igrovyyh-tehnologiy-na-urokah-matematiki?ysclid=mi649oix7580626513>
3. Занько С.Ф. Игра и учение. – М.: Просвещение, 2018.
4. Ляушина Н. П. Цифровые образовательные ресурсы в образовательном процессе начальной школы. – М.: Просвещение, 2020..

Курбанова Акерке Бахытқызы – Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, ПМНО-23-2к тобы
(Бакирова И.Д.- бастауышта оқыту педагогикасымен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

ЗАМАНАУИ БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН КӘСІБИ ТАЛАПТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі білім беру жүйесі бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушыларды оқуда алға жылжытуына, сонымен бірге олардың толыққанды тұлға болып өсуіне көмектесуіне байланысты. Бастауыш сынып мұғалімі пәндік сараптаманы және педагогикалық қабілеттерін, психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерін және заманауи ақпараттық технологиялар дағдыларын көрсетуі керек (1, б. 16). Қазіргі білім беру жағдайындағы мұғалімдер әртүрлі күрделі және әр түрлі кәсіби стандарттарға сай болуы керек. Мақалада бастауыш сынып

мұғалімдеріне қойылатын негізгі оқыту талаптары, олардың маңызды сипаттамалары мен осы құзыреттіліктерді дамыту әдістері қарастырылған.

Бастауыш сынып мұғалімдеріне кәсіби жұмысында жетістікке жету үшін психологиялық-педагогикалық қабілеттер қажет. Мұғалімге пәндік білімнен гөрі көп нәрсе қажет, өйткені ол оқушының психологиялық ерекшеліктерін түсініп, оқушылардың тиімді қарым-қатынасын дамытуы керек. Мұғалім психологиялық-педагогикалық қабілеттерін оқушының даралығын қолдайтын, оқуды ынталандыратын және сыныптағы жағымды эмоцияларды орнататын тиімді сынып ортасын құру үшін пайдаланады. Осы қабілеттер арқылы мұғалімнің кәсіби өсуі оқушылардың білім сапасының жақсаруына, тұлғалық дамуы мен әлеуметтік дайындығына әкеледі. Бастауыш мектеп деңгейіндегі оқушыларға мұғалімдер өз сабақтарын жеке ерекшеліктеріне қарай құрастыруы керек, өйткені олар толық эмоционалды, әлеуметтік және танымдық дамуға жете алмаған. Мұғалім оқушының жас ерекшеліктерін олардың психологиялық-педагогикалық қабілеттерінің бірі ретінде түсінуі керек. Мұғалімдер әр жастағы оқушылардың даму кезеңдерін түсінуі керек, өйткені олар білім беру мазмұнын ұсыну үшін оқытудың қолайлы тәсілдерін қолдануы керек. Әр түрлі жастағы оқыту әдістері жеке тәсілдерді қажет етеді, өйткені белгілі бір жасқа дейінгі балалар ойындар мен көрнекіліктер арқылы жақсы үйренеді, бірақ осы жастан асқан оқушыларға логикалық тапсырмалар мен жобалық жұмыстар қажет. Мұғалімнің оқушылардың қажеттіліктерін түсіну қабілеті сабақ барысында оқушылардың белсенділігі мен оқушылардың белсенді қатысуына әкеледі.

Эмоцияларды түсіну және басқару қабілеті психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктің маңызды бөлігін құрайды. Мұғалімдер стресстік кезеңдерде сабырлы бола отырып, эмоцияларын басқаруы керек, сонымен қатар тиісті қолдау көрсету үшін оқушылардың эмоцияларын түсінуі керек. Мұғалім эмоционалды интеллект арқылы сыныптағы оңтайлы психологиялық жағдайларды сақтайды, бұл оған оқушылардың жанжалдарын шешуге көмектеседі және оқушыларға эмоцияларын дұрыс түсінуге үйретеді. Мұғалім осы дағды арқылы кәсіби тұрақтылыққа қол жеткізеді, бұл оларға ұзақ уақыт сабақ беру қажет болған кезде стрессті жеңуге көмектеседі. Мұғалімдер оқушылардың қарым-қатынасының сәтті әдістерінен басталатын негізгі психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерді меңгеруі керек. Мұғалім әр оқушымен олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын түсініп, олардың проблемаларын мойындай отырып, жеке байланыстар орнатуы керек. Сыныптағы орта оқушылардың өзара қарым-қатынасын жақсарту арқылы жақсарады, бұл оқушылар арасындағы өзара сыйластықты дамытады. Мұғалім оқушыларға сыныптағы пікірталастарға белсенді қатыса отырып, өз ойларын білдіруге және сұрақтар қоюға мүмкіндік беретін ашық қарым-қатынас жолдарын жасайды. Мұғалім сыныптағы іс-шараларға оқушылардың қатысуын арттыру үшін оқушының тұлғалық қасиеттерін пайдаланады.

Мотивациялық құзыреттілік барлық психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерді қолдайтын маңызды база ретінде қызмет етеді. Мұғалімдер барлық студенттерді академиялық жауапкершілікке үйрете отырып, олардың сенімділігін арттыруға шақыратын білім беру тәсілдерін әзірлеуі керек. Мұғалім оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне және олардың қазіргі даму сатысына сәйкес келетін оқыту әдістерін таңдайды. Мұғалім оқушылардың қалауына сәйкес келетін сабақ әдістерін таңдауы керек, өйткені көрнекі оқушыларға оқу үшін сызбалар мен диаграммалар қажет, ал практикалық оқушыларға табысқа жету үшін практикалық әрекеттер қажет. Мұғалім оқушылардың жеке өсуіне қолдау көрсете отырып, олардың білімге деген қызығушылығын дамыту үшін мотивациялық тәсілдерді қолданады. Психологиялық-педагогикалық қабілеттерін дамытқысы келетін мұғалімдер педагогикалық практика арқылы тәжірибе жинақтауы керек. Мұғалімдер қажет болған жағдайда оқыту әдістерін түзету үшін сабақ барысында оқушылардың жауаптары мен сабаққа қатысуын бақылайды. Өз қабілеттерін дамытқысы келетін мұғалімдер студенттердің психологиялық ерекшеліктері туралы психологиялық тренингтер мен педагогикалық семинарлар мен курстарды қамтитын үздіксіз кәсіби дамуға қатысуы керек. Мұғалім әр оқушымен жеке жұмыс жасау арқылы өзінің психологиялық-педагогикалық шеберлігін шыңдай алады. Практикалық жұмыс мұғалімдерге педагогикалық құзыреттіліктерін қалыптастыра отырып, оқушылардың үлгерім нәтижелерін арттыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектеп деңгейінде шығармашылық ойлау қабілеттерін көрсететін мұғалімдер өздерінің психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерін жоғары деңгейге көтереді. Мұғалім әр сабақ барысында оқушылардың белсенділігін арттыру және шығармашылық ойлау мен сабаққа белсенді қатысуға ықпал ету үшін әр түрлі тәрбиелік тәсілдерді қолданады. Мұғалім

шығармашылық ойлауды сабақтың мазмұнын біріктіру үшін қолданады, сонымен бірге әр оқушыға жеке оқыту әдістерін жасайды. Мұғалім оқушыларға сыныптастарымен берік қарым-қатынас орната отырып, өзіне деген сенімділікті дамытуға көмектесетін қолдау сыныптарын құру үшін оқытудың шығармашылық әдістерін қолданады.

Бастауыш сынып мұғалімдері өз міндеттерін ойдағыдай орындау үшін психологиялық-педагогикалық шеберліктерін пайдалануы керек. Мұғалім бұл қабілеттерді оқушылардың эмоционалды және әлеуметтік дамуын қолдайтын, оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыратын және сыныпта жағымды жағдай туғызатын берік қарым-қатынас орнату үшін пайдаланады. Мұғалімдер өздерінің психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерін үнемі тәжірибе жинақтау және кәсіби өсу, өзін-өзі жетілдіру және шығармашылық ойлауды дамыту арқылы дамытады. Бұл дағдыларды сынып жұмысында дамытатын мұғалімдер оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттыруға және олардың жеке тұлғалық өсуіне толық қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қазіргі бастауыш сынып мұғалімі өзінің бірінші талабы ретінде кәсіби білімнің жоғары деңгейіне жетуі керек. Мұғалім пәндік әдіснаманы қолданудың тиімді әдістерін игере отырып, оқу бағдарламасын терең түсінуі керек. Педагогикалық құзыреттілігін көрсететін мұғалім өзінің педагогикалық міндеттерін ерекше деңгейде орындай алатындығын көрсетеді. Мұғалім оқушылардың даму кезеңдеріне сәйкес келетін оқу мақсаттарын әзірлеу кезінде сабақ жоспарлары мен сыныптағы іс-әрекеттерді құруы керек (2,6, 3). Студенттерге мұғалімдерінен сапалы білім алу үшін жеткілікті пәндік білім қажет. Заманауи мұғалім дәстүрлі оқулық материалынан бас тартуы керек, өйткені ол оқушыларды оқытуда шығармашылық оқыту әдістері мен көптеген білім беру ресурстарын пайдалануы керек.

Қазіргі білім беру жүйесі бастауыш сынып мұғалімдерінің негізгі міндеттерін орындауына байланысты. Мұғалім Бастауыш сынып оқушыларының алғашқы білім беру тәжірибелері арқылы академиялық оқу мен тұлғалық өсуін қалыптастырады. Жетістікке жету үшін мұғалімге пәндік білімі де, педагогикалық шеберлігі де, психологиялық-педагогикалық құзыреттілігі де, заманауи технологиялық дағдылары да болуы керек. Қазіргі заманғы бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың оқу процесін ұйымдастыруға деген жеке қажеттіліктерін түсіне отырып, шығармашылық ойлау мен инновациялық тәсілдерді көрсететін жан-жақты маманға айналуы керек. Мұғалімдерді оқытудың тиімділігі және олардың сыныптағы оқушылармен қарым-қатынасы және оқушылардың ынтасы олардың кәсіби дамуына байланысты. Қазіргі педагогикалық жағдайдағы мұғалімдер оқушылардың оқу қабілеттерін, сыни ойлау қабілеттерін және эмоционалды интеллектісін дамытуға көмектесетін ақпарат берушілер ретінде де, үлгі-өнеге ретінде де қызмет етуі керек. Белгіленген талаптар мұғалімдерге оқушылардың оқу жетістіктеріне, олардың әлеуметтік қабілеттері мен мәдени дамуына әсер ететін толыққанды мамандарға айналуға көмектеседі. Бастауыш сынып мұғалімдері өздерінің екінші маңызды талабы ретінде психологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерін көрсетуі керек. Мұғалім оқушыларды сыныптағы жағымды ортаны құруға ынталандыратын тартымды сабақ дизайны арқылы оқушылардың жасына сәйкес мазмұнды оқытуы керек. Мұғалімдер эмоционалды тұрақтылықты сақтауы керек, сонымен бірге оқушылармен дұрыс қарым-қатынас орнатып, сыныптағы мінез-құлықпен айналысып, сыныптағы мәселелерді тиімді шешуі керек. Эмоционалды интеллектті дамытатын мұғалімдер балаларға өз эмоцияларын дәл тануға мүмкіндік береді, сонымен бірге оқушылардың сыныптағы іс-шараларға қатысуына ықпал ететін құрметті кеңістіктер жасайды. Қазіргі бастауыш сынып мұғалімі оқуға және шығармашылық ойлауға ықпал ететін білім беру әдістерін таңдау үшін оқушының жеке талаптары мен эмоционалдық жағдайларын білуді талап етеді. Мұғалімдер оқушылардың өзіне деген сенімділігі мен әлеуметтік дағдыларын қалыптастыру арқылы тұлғалық өсуін дамытуға мүмкіндік беретін оқыту тәсілдері арқылы оқу кеңістігін құрады. Мұғалімдер өздерінің педагогикалық шеберліктерін практикалық тәжірибе арқылы сыныптағы теориялық білімінен тыс әр түрлі әдістемелік тәсілдермен дамытады. Педагогикалық құзыреттілікті дамыту мұғалімдерден семинарлар мен тренингтерге, кәсіби бірлестіктерге және білім беру технологияларын оқыту бағдарламаларына қатысуды талап етеді.

Қазіргі білім берудегі мұғалімдер ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өздерінің маңызды құзыреттерінің бірі ретінде пайдалану қабілеттерін дамытуы қажет. Интерактивті тақталар мен презентацияларды, сондай-ақ онлайн платформалар мен электрондық ресурстарды пайдаланатын мұғалімдер студенттерге тиімдірек оқуға көмектесетін білім беру ортасын жасайды. Технологияны тиімді меңгерген мұғалім білім беру мазмұнының тартымды көрнекі презентацияларын жасай алады, бұл оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын

арттырады және оқуды өз бетінше үйренуге мүмкіндік береді. Ақпараттық технологиялар мұғалімдерге оқушылардың үлгерімін бақылау және үй тапсырмасын ұйымдастыру, кері байланыс жинау және сыныптағы интерактивті іс-шаралар арқылы өз жұмыстарын жеңілдетуге мүмкіндік береді. Өз дағдыларын дамытқысы келетін мұғалімдер әдістемелік тренингтер, семинарлар мен вебинарлар, сондай-ақ басқа адамдармен кәсіби тәжірибе алмасуды қамтитын үздіксіз оқыту арқылы өзекті болып қалуы керек. Мұғалімдердің кәсіби өсуі оқыту әдістерінің жақсаруына және оқушылардың оқу нәтижелері мен тұлғалық дамуының жақсаруына әкеледі. Біліктілікті арттыру жұмыстарын жалғастыратын оқытушылар студенттердің оқу нәтижелерін жақсартады және студенттердің жеке дамуына көмектеседі. Оқытудың шығармашылық тәсілдерін жүзеге асыратын мұғалімдер студенттерге заманауи әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыратын студенттерді шығаратын интерактивті оқу кеңістігін құру кезінде өздерінің жасырын қабілеттерін табуға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып мұғалімдері кәсіби білімдерін және педагогикалық құзыреттіліктерін түсіну арқылы кәсіби жұмыстарын көрсетуі керек. Оқытудың сапасы мен сыныптағы тәртібі, оқушының дамуы мен оқу процесінің тиімділігі мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне тікелей байланысты. Қазіргі білім беру жүйесі мұғалімдерден пәндік білім мен педагогикалық теория мен әдістемелік дағдылар мен психологиялық құзыреттіліктерді меңгеруді талап етеді. Жеткілікті кәсіби білімі бар мұғалім тиісті оқу жоспарларын құра алады, оқытудың жеке әдістерін жасай алады және оқу іс-әрекетін тиімді орындай алады. Бастауыш сынып мұғалімі кәсіптік білім беру кезінде әртүрлі маңызды компоненттерді орындауы керек. Мұғалім өзінің бірінші талабы ретінде өзінің пәндік саласын толық меңгергендігін көрсетуі керек. Математика және жаратылыстану пәндерінен, сондай-ақ қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ беретін мұғалімдер заманауи оқу материалдары арқылы өткен оқулықтарды қамтитын ресурстардан ақпарат алуы керек. Студенттер теориялық білім алумен қатар практикалық тәжірибе арқылы оқудың жақсы нәтижелеріне қол жеткізеді.

Қорытынды

Қазіргі білім беру жағдайындағы мұғалімдер кәсіби тәжірибе мен педагогикалық құзыреттілікке, психологиялық қабілеттерге және технологиялық құзыреттіліктерге және үздіксіз кәсіби даму дағдыларына ие болуы керек. Бұл қасиеттерді дамыту мұғалімдерден жүйелі оқу бағдарламаларына қатысуды, семинарларға қатысуды және кәсіби ұйымдармен жұмыс істеуді және білім берудің жаңа тәсілдерін қабылдауды талап етеді. Мұғалімнің біліктілігін арттыру оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға және оқушылардың дамуын жақсартуға әкеледі. Білім беру жүйесі мұғалімдердің біліктілігін арттыруға қолдау көрсету үшін белгіленген бағдарламаларды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет

1. Назарбаев Н.Ә. Ұлы даланың жеті қыры. — Астана: Елорда, 2018. — 56 б.
2. Әлімбаев Ж. Педагогикалық шеберлік негіздері. — Алматы: Білім, 2016. — 184 б.
3. Бектемісова А. Психология және бастауыш сынып педагогикасы. — Алматы: Атамұра, 2017. — 232 б.
4. Сейітова Л. Ақпараттық технологиялар және заманауи педагогика. — Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. — 168 б.
5. Құдайбергенова Ж. Мұғалімнің кәсіби дамуы және инновациялық әдістер. — Алматы: Рауан, 2020. — 192 б.

Қали Г.С., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, тобы М2-ПМНО-25-1к

Жүнүсбекова У.Ж., «№ 66 мектеп- лицейі» КММ, бастауыш сынып мұғалімі

(Шаушекова Б.Қ., п.ғ.к., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Қазіргі заман талаптары білім беру жүйесінің мақсаттары мен мазмұнын түбегейлі өзгертті. Бүгінгі мектеп дайын ақпаратты жаттататын орта емес, оқушыны ойлануға, талдауға, салыстыруға, өзіндік пікір айтуға және дәлелдеуге үйрететін зияткерлік ортаға айналуы тиіс.

Қазақстан Республикасының МЖМБС–2021 құжатына сәйкес бастауыш мектеп оқушыларында логикалық, сыни, шығармашылық ойлау дағдылары негізгі білім нәтижелері ретінде белгіленген. Бұл дағдылар интеллектуалды мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазіргі балалардың күрделі мәтіндерді түсіну, ақпаратты талдау, қорытынды жасау қабілеттері әлсіз екені PISA-2022 нәтижелерінде көрсетілген. Сондықтан бастауышта интеллектуалды мәдениетті дамыту — білім берудің стратегиялық міндеті. Интеллектуалды мәдениет – тұлғаның жоғары деңгейлі танымдық әрекетін, ойлау мәдениетін, талдауға, дәлелдеуге және зерттеуге қабілеттілігін сипаттайтын интегралды сапа [1].

Интеллектуалды мәдениеттің қалыптасуының психологиялық негізі Выготскийдің мәдени-тарихи теориясынан бастау алады. Ғалым ойлау дамуының әлеуметтік, бірлескен әрекет барысында жүретінін, оқу үдерісінің баланың жақын арадағы даму аймағына әсер ететін жетекші фактор екенін дәлелдеген [2]. Давыдовтың дамыта оқыту теориясы бастауыш мектеп жасын теориялық ойлаудың қалыптасу кезеңі ретінде сипаттап, оқушының ойлау әрекетін мақсатты ұйымдастырудың маңызын көрсетеді [3].

Осы ғылыми негіздер бастауышта инновациялық технологияларды қолданудың ерекше мәнге ие екенін дәлелдейді. Инновациялық технологиялар – тек техникалық құралдар ғана емес, оқытудың жаңа формалары, әдістері мен тәсілдерінің кешені. Cambridge, Oxford, Finland және Singarore бастауыш білім беру жүйелерінде интерактивті, зерттеушілік, ойын, модельдеу және цифрлық технологияларға сүйенген педагогикалық тәсілдер интеллектуалдық дамуды күшейту құралы ретінде қарастырылады.

Cambridge Primary бағдарламасында inquiry-based learning – зерттеушілік тәсіл – оқытудың негізгі компоненті ретінде бекітілген. Бұл тәсілде оқушы білімнің дайын нұсқасын алмайды, керісінше сұрақ қояды, болжам жасайды, дәлелдер іздейді, қорытынды шығарады. Мұндай әрекеттер интеллектуалды мәдениеттің негізгі компоненттерін – логикалық, аналитикалық және рефлексивтік ойлауды дамытады [4]. Cambridge құжаттарында reasoning (дәлелді ой айту) және problem-solving (мәселелерді шешу) дағдылары бастауыштағы маңызды құзыреттер ретінде анықталған.

Оксфорд университетінің бастауыш бағдарламасында визуалды және ойындық әдістер бастауыш жастағы түсіну және ойлау әрекетін қолдаудың негізгі тетіктері ретінде сипатталады [7]. Oxford International Curriculum баланың күрделі ұғымдарды көрнекілік, сурет, диаграмма, графикалық модельдер арқылы меңгеруі оқытудың тиімділігін арттыратынын ғылыми түрде дәлелдейді. Мұндай визуалды модельдер логикалық құрылымдарды анықтауға, салыстыруға, жіктеуге, талдауға мүмкіндік береді.

Финляндияның 2016 жылғы бастауыш білім стандарты инновациялық тәсілдердің бірі – феноменге негізделген оқытуды ресми түрде бекітеді. Бұл модельде оқушы құбылыстарды пәнаралық тұрғыда қарастырады, мысалы, «Су», «Жарық», «Көлік» тақырыптарын математика, жаратылыстану, тілдік пәндер және өнер сабақтары арқылы зерттейді. Бұл оқушының жүйелі ойлауын, себеп–салдар байланыстарын табу қабілетін, зерттеушілік әрекетін және рефлексия жасауын дамытады [5].

Инновациялық технологиялардың ішінде CPA (Concrete–Pictorial–Abstract) моделі – Сингапур математикасының негізі – бастауыш жастағы логикалық ойлауды қалыптастырудағы тиімді құралы. CPA моделі алдымен нақты әрекетпен (манипулятивтермен) жұмыс істеуді, кейін визуалды бейнелеуге көшуді, соңында абстракциялық деңгейге өтуді көздейді. Singapore MOE 2019 есептерінде CPA моделі қолданылған сыныптарда оқушылардың логикалық есептерді шешу нәтижесі 20–25% жоғары болғаны көрсетілген [6].

Инновациялық технологияларды қолданудың тағы бір маңызды қыры – оқушылардың танымдық дербестігін дамыту. Интеллектуалды мәдениет танымдық дербестікпен тығыз байланысты, себебі оқушының өзіндік ізденісі, ақпаратпен жұмыс істеуі және дербес шешім қабылдауы оның интеллектуалды қабілеттерін белсенді түрде дамытады. Зерттеушілік тәсілдер бойынша жүргізілген халықаралық зерттеулерде бастауыш жастағы оқушылардың дербес оқу әрекеті артқан сайын олардың логикалық ойлауы, проблеманы шешу дағдысы және метатанымдық қабілеттері жоғарылайтыны көрсетілген. Cambridge Primary жүйесінде бұл құбылыс «self-regulated learning» ұғымымен түсіндіріледі және мұғалімнің рөлі бағыттаушы, кеңесші деңгейіне ауысады [4].

Ойын технологиялары да бастауыш мектеп жасындағы балалардың зияткерлік қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Зерттеулер ойын барысында балада ойлау әрекеті белсенді болатынын, шешім қабылдау, болжау, салыстыру, логикалық байланыстарды анықтау сияқты

процестердің табиғи түрде жүретінін дәлелдейді [7]. Ойын – 7–8 жастағы оқушының жетекші әрекеті болғандықтан, ойындық тәсілдер интеллектуалды мәдениеттің дамуына барынша сәйкес келеді. Интеллектуалды міндеттері бар ойындар (логикалық жұмбақтар, рөлдік жағдаяттар, стратегиялық ойындар) баланың ойлау әрекетін дамытудың табиғи жолы болып табылады.

Пәнаралық интеграция да интеллектуалды мәдениетті қалыптастырудың маңызды бағытына айналып отыр. Finland Core Curriculum бағдарламасында пәнаралық жобалар арқылы оқушылардың дүниетанымы кеңейіп, құбылыстарды жүйелі түрде түсіну қабілеті қалыптасатыны ерекше атап көрсетіледі [5]. Мысалы, «Су айналымы» тақырыбын математика (өлшемдер), жаратылыстану (физикалық құбылыстар), әдебиеттік оқу (мәтін түсіну), бейнелеу өнері (иллюстрация) пәндерінде бір мезетте зерттеу – оқушының тұтас ойлауын дамытады. Мұндай интеграция интеллектуалды мәдениеттің ең жоғары деңгейлерінің бірі — ақпаратты біріктіру және жаңа контексте қолдану қабілетін қалыптастырады.

Бастауыш білімнің мазмұнына жасалған талдау да инновациялық технологиялардың қажеттілігін дәлелдейді. Математика пәнінде оқушыдан есептің бірнеше шешімін табу, үлгі бойынша жалғастыру, логикалық операцияларды орындау күтіледі. Жаратылыстануда бақылау, талдау, эксперимент жүргізу, қорытынды шығару талап етіледі. Әдебиеттік оқуда мәтінді түсініп оқу, кейіпкердің іс-әрекетін бағалау, идеяны анықтау сияқты тапсырмалар орындалады. Қазақ тілінде сөйлемді дұрыс құрастыру, ойды дәл жеткізу, салыстыру және талдау әрекеттері жүзеге асады. Бұл оқу мақсаттарының барлығы интеллектуалды мәдениет компоненттерімен тікелей байланысты екенін көрсетеді [1].

Қазақстандық бастауыш мектеп мұғалімдерінің тәжірибесінде инновациялық технологиялардың фрагменттік түрде ғана қолданылуы олардың интеллектуалды дағдыларды мақсатты дамытуға барынша ықпал етуіне кедергі келтіреді. Мұғалімдер көбіне ойын, топтық жұмыс, АКТ элементтерін қолданумен шектеледі, ал дағдыларды біртұтас дамытуға бағытталған жүйелі модель жеткіліксіз. Бұл қазіргі ғылыми-педагогикалық зерттеулердің жиі көрсететін өзекті проблемаларының бірі. Инновациялық технологиялар бір-бірінен оқшау емес, кешенді түрде қолданылуы тиіс, өйткені интеллектуалды мәдениет те кешенді құбылыс.

Осы тұрғыдан қарағанда, инновациялық технологиялар бастауыш пәндердің барлығында қолданылуы қажет. Математикада CPA моделі, модельдеу, салыстыру әдістері логикалық ойлауды дамытады. Жаратылыстануда зерттеушілік тәсілдер, тәжірибелік жұмыстар және бақылау әрекеттері талдау, себеп-салдарлық ойлау және рефлексияны қалыптастырады. Әдебиеттік оқуда түсіну стратегиялары, сұрақ-жауап әдістері, рөлдік оқу сыни ойлау мен тілдік логиканы дамытады. Қазақ тілінде синтаксистік құрылымдармен жұмыс, сөйлемнің дұрыстығын дәлелдеу әрекеттері ойды жүйелеуге мүмкіндік береді. Көркем еңбек сабақтарында шығармашылық ойлау, композициялық құрылымдарды түсіну, өнер тілін меңгеру қабілеттері дамиды. Осы пәндердің барлығында интеллектуалды мәдениетті дамытуға бағытталған әдістер қолданылған жағдайда ғана оқушының зияткерлік әлеуеті жан-жақты қалыптасады.

Бастауыш мектептегі өз педагогикалық тәжірибемде аталған технологиялардың тиімділігін нақты сабақтарда байқадым. Математика сабақтарында абстракт ұғымдарды меңгерту үшін CPA (Concrete–Pictorial–Abstract) моделін қолданамын. Мысалы, «сыныпта 10 оқушы волейбол ойнайды, ал футбол ойнағандар одан 2-уі артық» деген мәтіндік есепті оқушыларға алдымен пиктограммалар мен қарапайым сызбалар арқылы көрсетемін: волейбол ойнаған 10 оқушыны белгішемен бейнелеп, футбол ойнағандарға екі белгішені артық қосамыз. Осы визуалды модель негізінде ғана кейін « $10 + 2 = 12$ » түріндегі абстракт жазбаға өтеміз. Бұл тәсіл балалардың салыстыру, жалпылау, логикалық қорытынды жасау дағдыларын күшейтіп, есептің құрылымын көру қабілетін дамытады [7; 9].

Геометриялық фигураларды оқытуда да модельдеу әдісі тиімді. Сабақта оқушыларға түрлі-түсті түтікшелер (трубочка) беріп, сол материалдар арқылы үшбұрыш, төртбұрыш сияқты фигураларды өз қолдарымен құрастырады. Үшбұрышты жинақтау барысында оның үш қабырғасы, үш төбесі және үш бұрышы бар екенін материалдық модель негізінде түсінеді. Мұндай әрекет кеңістіктік ойлауды, құрылымдық анализді, фигураны тек сурет емес, нақты объект ретінде елестету қабілетін дамытады [9].

Жаратылыстану сабағында inquiry-based learning тәсілін хлорофилл мен өсімдіктердің фотосинтезін түсіндіруде қолданамын. Оқушылар жапырақты жарықта және көлеңкеде бақылап, шағын тәжірибе барысында су, жарық, ауа факторының өсімдікке әсерін зерттейді. Бақылау мен тәжірибеден кейін ғана «жапырақтағы жасыл пигмент – хлорофилл жарықты сіңіріп, өсімдіктің

қоректену процесіне қатысады» деген абстракт түсінікке өздері келеді. Бұл тәсіл зерттеушілік ойлауды, себеп-салдарлық байланыстарды табуды және рефлексияны дамытады [4].

Пәнаралық интеграцияны «Су» феноменін зерттеу арқылы жүзеге асырамын. Математикада оқушылар судың көлемін литр, миллилитр арқылы өлшеп, оның құйылған ыдыстың пішінін қабылдайтынын модельдейді; жаратылыстануда судың түссіз, иіссіз, дәмсіз екеніне, агрегаттық күйлеріне тәжірибе арқылы көз жеткізеді; әдебиеттік оқуда «Бұлақ көрсең – көзін аш» сияқты мақал-мәтелдер мен көркем мәтіндер негізінде судың адам өміріндегі құндылығын талдайды. Мұндай интеграция бір құбылысты әртүрлі пәндік контексте қарастыруға мүмкіндік беріп, оқушының жүйелі және тұтас ойлауын қалыптастырады [5; 8].

Әдебиеттік оқу мен тіл сабақтарында балаларға түсініксіз көнерген сөздер мен дәстүрлі өлшем атауларын визуалды және жағдаяттық модельдеу арқылы түсіндіремін. Мысалы, «шегене» сөзінің «аз, кішкене» мағынасын заттың кішірейтілген макеттері, ал «қарыс», «құлаш» сияқты қазақтың өлшем бірліктерін – оқушының өз денесімен салыстыру, сурет және сызба арқылы көрсетемін. Бұл тәсіл лексикалық мағынаны механикалық жаттатудан гөрі, нақты тәжірибе мен бейнелік елестету арқылы меңгеруге жағдай жасайды.

Бастауыш жастағы жетекші іс-әрекет ойын болғандықтан, ойын технологияларын да жиі қолданамын. «Барьер» ойынында оқушы қораптың ішіндегі геометриялық фигураны көрмей, тек сипап-сезу арқылы оның қасиеттерін сипаттайды, ал сыныптастары осы сипаттамаларға сүйене отырып, фигураны табуға тырысады. Бұл ойын сенсорлық қабылдауды, логикалық талдауды және математикалық терминологияны қолдану дағдысын дамытады. Ақша және өлшем бірліктері тақырыптарында рөлдік ойындар («дүкен», «валюта») ұйымдастырып, оқушылардың бір-бірінен зат сатып алу, әртүрлі тиындар комбинациясымен белгілі бір соманы құрастыру секілді тапсырмалар арқылы білімдерін өмірлік жағдаятта қолдануына мүмкіндік жасаймын. Мұндай ойындар стратегия құру, шешім қабылдау, дәлелдеу сияқты интеллектуалды әрекеттерді белсендіреді [7].

Инновациялық технологиялардың интеллектуалды мәдениетке әсерін түсіндіретін тағы бір ғылыми негіз – когнитивтік жүктеме теориясы. Бұл теорияға сәйкес, оқушының ойлау әрекеті шамадан тыс жүктелген жағдайда ақпараттың түсінуі нашарлайды. Ал визуалды модельдер, қысқа шағын зерттеулер, ойын элементтері және СРА секілді сатылы құрылымдар когнитивтік жүктемені азайтып, негізгі ойлау процестерінің қарқынды дамуына жағдай жасайды [6]. Яғни инновациялық технологиялар баланың жас ерекшеліктеріне сай жұмыс істейтін табиғи орта жасайды.

Халықаралық нәтижелер мен ғылыми деректердің жиынтығы инновациялық технологиялардың бастауыш мектептегі интеллектуалды мәдениетті қалыптастырудағы тиімділігін толықтай қолдайды. Cambridge, Oxford, Finland және Singapore жүйелерінде қолданылатын тәсілдердің әрқайсысы баланың ойлау әрекетіне ықпал етсе де, олардың бірлескен, кешенді қолданылуы ең жоғары нәтижелер береді. Осыған байланысты Қазақстан мектептерінде де инновациялық технологияларды тек жеке әдіс ретінде емес, оқыту жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажет.

Инновациялық технологияларды қолдану бастауыш мектептегі педагогикалық ортаны түбегейлі өзгертеді. Дәстүрлі оқытудан айырмашылығы, инновациялық тәсілдер оқу үдерісін оқушының танымдық белсенділігіне, зерттеушілік қызығушылығына және дербес ойлау әрекетіне негіздейді. Бұл тәсілдер арқылы оқушы өзінің оқуына жауапкершілікпен қарайды, өз ойын дәлелдей алады, ақпаратты талдауға қабілетті болады және білімді жаңа жағдайда қолдануды үйренеді. Инновациялық технологиялар тек оқытудың құралы ғана емес, оқушының интеллектуалды мәдениетін қалыптастыратын ортаның ажырамас бөлігіне айналады.

Интеллектуалды мәдениетті дамыту үрдісінде мұғалімнің кәсіби рөлі де қайта қаралуда. Қазіргі ғылыми әдебиетте мұғалім «білім беруші» емес, «оқу әрекетін ұйымдастырушы», «бағыттаушы», «педагогикалық фасилитатор» ретінде сипатталады. Бұл рөл мұғалімнен инновациялық технологияларды терең түсінуді, оларды оқушылардың жас ерекшеліктеріне бейімдеуді, зерттеушілік тапсырмаларды құрастыруды және оқу үдерісін дербестендіруді талап етеді. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі артқан сайын оқушылардың интеллектуалды мәдениеті де жоғары деңгейде қалыптасатыны зерттеулерде жиі дәлелденеді [1; 4].

Сонымен қатар, инновациялық технологияларды енгізу оқу ортасының қауіпсіздігі мен қолжетімділігін қамтамасыз етуді қажет етеді. Бұл аспект цифрлық технологияларды қолданғанда айқын көрінеді. Дегенмен, цифрлық құралдарды тиімді пайдалану оқушылардың ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырып, олардың интеллектуалды әрекетке

дайындығын арттырады. Cambridge және Oxford тәжірибелерінде цифрлық ресурстар визуалды қолдау, тәжірибелік тапсырмалар, модельдеу және рефлексияны ұйымдастыруда кеңінен қолданылады [7].

Инновациялық технологияларды бастауыш мектептің оқу бағдарламаларымен интеграциялау барысында пәндердің мазмұны мен мақсаттарына сәйкес келетін педагогикалық шешімдерді таңдау маңызды. Мысалы, математикалық мазмұнға CPA моделі мен логикалық тапсырмалар, жаратылыстану пәніне inquiry-based learning және тәжірибелер, әдебиеттік оқуға мәтінді мәнерлеп талдау мен «ойды дәлелдеу» стратегиялары, қазақ тіліне «диалогтік оқыту» мен сөйлемді модельдеу тәсілдері табиғи түрде енуі мүмкін. Осылайша, әр пән интеллектуалды мәдениеттің белгілі бір қырын дамытуға үлес қосады.

Интеллектуалды мәдениеттің бастауыш деңгейде қалыптасуы оқушының кейінгі білім алу кезеңдеріндегі жетістігіне де тікелей ықпал етеді. Зерттеулер бастауышта логикалық ойлау, метатаным, рефлексия және зерттеушілік қабілеттері дамыған балалардың негізгі және жоғары сыныптарда күрделі ұғымдарды оңай меңгеретінін, математикалық және тілдік пәндерден жоғары жетістік көрсететінін анықтаған [2; 3]. Бұл идея инновациялық технологиялардың тек бір реттік қосымша құрал емес, оқытудың стратегиялық бағыты екенін дәлелдейді.

Инновациялық технологияларды қолдану нәтижесінде бастауыш мектеп оқушыларының интеллектуалды мәдениетін дамытудың келесі тенденциялары айқындалады: оқу әрекетінің белсенді субъектісі ретіндегі оқушының рөлі күшейеді; ақпаратпен жұмыс істеу, талдау және модельдеу дағдылары қалыптасады; жеке оқу траекториясы көрінеді; рефлексивтік ойлау дамиды; шығармашылық әлеует ашылады. Бұл процестер ХХІ ғасырдың білім беру талаптарына толық сәйкес келеді және бастауыш мектеп мұғалімдерінің кәсіби қызметінің мазмұнында орталық орын алуы тиіс.

Халықаралық тәжірибелердің жүйелі талдауы, Қазақстандық білім беру реформаларының бағыттары және психологиялық-педагогикалық теориялар инновациялық технологиялардың интеллектуалды мәдениетті қалыптастырудағы шешуші рөл атқаратынын көрсетеді. Бастауыш мектеп жасында оқушының ойлау мәдениеті жаңа деңгейге көтерілуі үшін оқыту тек мазмұн жағынан емес, әдіснамалық тұрғыдан да жаңаруы қажет. Зерттеушілік, жобалық, ойын, CPA, феноменге негізделген және визуалды модельдеуге сүйенген технологиялар бастауыш мектептің оқу үдерісіне ықпалдастырылғанда ғана интеллектуалды мәдениет қалыптасады.

Осылайша, бастауыш мектептегі интеллектуалды мәдениет педагогикалық ықпалдар мен инновациялық технологиялардың бірлігінде жүзеге асады. Мектептің оқыту жүйесінде мұндай технологиялардың жүйелі қолданылуы оқушының интеллектуалды дамуына тікелей әсер етіп, білім беру сапасын арттырады. Ұсынылған практикалық мысалдар инновациялық технологияларды жүйелі енгізу бастауыш білім алушыларының интеллектуалды мәдениетін мақсатты түрде дамытуға нақты мүмкіндік беретінін көрсетеді. Инновациялық тәсілдерді кешенді қолдану – Қазақстандық бастауыш білім берудің қазіргі заман талаптарына сай болуына мүмкіндік беретін маңызды педагогикалық шарт.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбиев Ж., Бабаев С., Құдиярова А. *Педагогика*. – Алматы: Дарын, 2019. – 480 б.
 2. Жұмабаев М. *Педагогика*. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 240 б.
 3. Қараев Ж.А. *Инновациялық технологиялар және білім беру жүйесі*. – Алматы: Білім, 2018. – 296 б.
 4. Выготский Л.С. *Мышление и речь*. – Москва: Педагогика, 1999. – 351 б. («Л.С. Выготский. Собрание сочинений» 2-том)
 5. Давыдов В.В. *Теория развивающего обучения*. – Москва: Интеллект-Центр, 1996. – 512 б.
 6. Пиаже Ж. *Речь и мышление ребёнка*. – Москва: Педагогика-Пресс, 1994. – 248 с. ISBN 5-7155-0930-4
 7. Cambridge Assessment International Education. *Cambridge Primary Curriculum Framework*. – Cambridge University Press, 2020. – 124 б
- Ресми құжат: <https://www.cambridgeinternational.org/programmes-and-qualifications/cambridge-primary/>
8. Finnish National Agency for Education. *National Core Curriculum for Basic Education 2014* (баспа – 2016). – Helsinki: Opetushallitus, 2016. – 536 б. PDF: <https://www.oph.fi/>
 9. Ministry of Education Singapore. *Primary Mathematics Teaching and Learning Syllabus*. – Singapore: MOE, 2019. – 210 б. <https://www.moe.gov.sg/education/syllabuses/mathematics>
 10. Oxford University Press. *Oxford International Curriculum: Primary Programme Overview*. – Oxford: OUP, 2020. – 58 б. <https://education.oup.com/international>

Қожамұрат Мәдина Тәңірбергенқызы - Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, ПМНО-23-2к тобы
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.)

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЗАМАНАУИ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ: ТИІМДІ ЖОЛДАР МЕН ТӘЖІРИБЕ

Қазіргі білім беру жүйелерінің негізгі мақсаты бастауыш мектептерден оқушылардың жеке басының даму талаптарына сәйкес келетін оқыту әдістерін жаңғыртуды талап етеді. Бастауыш сынып оқушылары ХХІ ғасырдағы әртүрлі жағдайлар бойынша ақпаратты талдайтын және шешім қабылдайтын тәуелсіз ойшылдарға айналуы керек. Қазіргі білім беру жүйесі студенттерді шығармашылық ойлау қабілеттерін, зерттеушілік құзыреттіліктері мен коммуникативтік дағдыларын дамытуға үйретуге баса назар аударады. Қазақстандық педагогика ғылымы соңғы бірнеше жыл ішінде критериалды бағалауды және жаңартылған бағдарламалық-Жобалық және ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүзеге асыру арқылы Бастауыш Білім беру мазмұнын жаңартуға көп көңіл бөлді (1, б, 45). Қазіргі уақытта білім беру саласы оқытудың төрт негізгі тәсілін жүзеге асырады, олар бірлескен оқыту мен цифрлық технология әдістерін, студенттердің дербестендірілген оқу жолдарын және пәндік құзыреттілікті дамытудың инновациялық әдістерін қамтиды.

Оқытудың оқу-әдістемелік әдісі кооперативті оқыту қазіргі заманғы сынып жағдайында ең танымал тәсіл болып табылады. Оқыту әдісі студенттерге әлеуметтік қабілеттерін дамытуға көмектесу кезінде олардың жеке белсенділігін арттыратын топтарда бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Студенттер ақпарат жинау үшін бірлесіп жұмыс істейді, содан кейін олар бірыңғай шешім қабылдағанға дейін талдайды. Зерттеулер көрсеткендей, студенттердің ынтымақтастығы сыни тұрғыдан ойлау дағдыларының жоғарылауына және оқуға белсенді қатысуға әкеледі (2, р, 87). Балалар бастауыш мектепте олардың әлеуметтік дамуын қолдайтын бірлескен оқыту арқылы өмірлік маңызды қарым-қатынас дағдылары мен әлеуметтік өзара әрекеттесу қабілеттерін меңгереді. Мұғалім барлық оқушылардың пікірталастарға қатыса алатындығына көз жеткізе отырып, оқушыларға психологиялық жайлылықты орнатудың Топтық әдістерін қолданады. Бастауыш мектептің оқу жоспары "Ойлау — жұптық бөлісу" және "Джигсо" және "Төрт Бұрыш" сияқты үш тиімді топтық оқыту әдістерінен пайда көреді.

Цифрлық білім беру ресурстары бастауыш сынып мұғалімдеріне өз жұмысында көмектесетін заманауи сыныптар үшін іргелі оқу ресурстары ретінде қызмет етеді. Интерактивті тақталарды BilimLand, Moodle және Kahoot сияқты онлайн платформалармен, Сондай-ақ Викториналармен, сондай-ақ цифрлық ойындармен және бейне дәрістермен біріктіру студенттердің оқуға деген қызығушылығын арттырады, сонымен бірге оқу материалын терең түсінуге мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстар үш маңызды артықшылықты қамтамасыз етеді, соның ішінде көрнекілікті арттыру және дереу кері байланыс, сондай-ақ жеке оқушылар үшін оқу жылдамдығын икемді реттеу. Мұғалімдер өздерінің сыныптық жұмыстары арқылы цифрлық білім беру әдістері оқушылардың логикалық ойлауын, кеңістіктік хабардарлығын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектесетінін көрсетеді (3, б, 123). Осы жас деңгейіндегі оқушылар көрнекі және динамикалық мазмұн арқылы күрделі пәндерді жақсы меңгереді, олар тез өндей алады. Білім беру жүйесі математикалық білім беруді және қазақ тілін үйренуге арналған интерактивті жаттығуларды, сондай-ақ оқыту әдістерін жетілдіру мақсатында әлемдік зерттеулерге арналған виртуалды практикалық іс-шараларды қолдайтын визуалды модельдеулерден пайда көреді. Жобалық және ғылыми-зерттеу дайындығының тәрбиелік тәсілі оқытудың тиімді әдісі болып табылады. Студенттер өз бетінше зерттеу жүргізуді үйренеді, сонымен бірге сұрақ қою және дәлелдеу арқылы өз жұмыстарын қорғау қабілеттерін дамытады. Студенттер алған білімдерін практикалық іс-әрекеттер арқылы пайдалануды үйренеді, бұл оларға сыныптағы материалды нақты жағдайлармен байланыстыруға көмектеседі. Бастауыш Мектеп деңгейіндегі шағын жобалар, соның ішінде табиғи бақылаулар мен қарапайым эксперименттер, әдеби кейіпкерлерді салыстыру және тұрмыстық заттарды зерттеу оқушылардың қызығушылығын тудырады.

Бастауыш мектеп кезеңі оқушылардың интеллектуалдық қабілеттері мен эмоционалдық дағдылары мен әлеуметтік құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік беретін іргелі білім беру кезеңі ретінде қызмет етеді. Осы даму кезеңіндегі балалар өздерінің ойлау қабілеттері мен тілдік

дағдыларын және шығармашылық ойлау қабілеттерін белсенді түрде қалыптастырады. Бүгінгі білім беру жүйесі студенттерге нақты білім алудан тыс білім беруді қажет етеді, өйткені олар өз бетінше ойлауды, мәселелерді шешуді және ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауды үйренуі керек. Бастауыш мектепте оқыту әдістері дәстүрлі тәсілдерден инновациялық білім беру тәсілдеріне ауысуы керек.

Мұғалім оқушылардың оқуға деген туа біткен құштарлығын оята отырып, жеке дамуына мүмкіндік беретін нұсқаулық қызметін атқарады. Осы кезеңдегі оқу процесі практикалық іс-әрекеттерді, топтық жұмысты, визуализация әдістерін және ойынға негізделген оқытуды қамтуы керек. Мұғалімдер өз оқушыларының ерекше таланты мен жеке қасиеттерін түсінетін оқытудың жеке тәсілдерін қолдануы керек. Оқушылардың оқу сапасы балалар үлкен қызығушылық танытып, олардың оқу іс-әрекетіне белсенді қатысқан кезде жақсарады.

Кооперативті оқытудың тәрбиелік тәсілі оқытудың заманауи әдісін ұсынады. Студенттер біртұтас шешімге қол жеткізу үшін өз идеяларымен бөлісуді талап ететін тапсырмаларды орындау үшін топтарда жұмыс істейді. Оқыту әдісі оқушылардың топтық жұмысқа қатысуы арқылы әлеуметтік қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Студенттер топтық жұмыста өз жұмысына жауапкершілікті сақтай отырып, өздеріне жүктелген міндеттерді орындайды. Топ мүшелері өз жұмыстарын үш бөлікке бөледі, онда бір оқушы ақпарат жинайды, ал екіншісі оны талдайды, ал үшінші мүше топпен бөлісу үшін қорытынды жасайды. Бұл әдіс студенттерге басқаларды құрметтеуге, белсенді тыңдауға және құрдастарына қолдау көрсетуге үйрету арқылы топтық жұмыс үшін қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Бірлескен оқыту әдісі мұғалімдерге жеке оқу жылдамдығын ескере отырып, оқу қарқынын өзгерту кезінде көмекке мұқтаж оқушыларды бақылауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс студенттерге шығармашылық ойлау қабілеттерін көрсете отырып, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Студенттер Алған білімдерін Топтық әдістер арқылы нығайта отырып, бір-бірінен үйрене алады.

Менің ойымша, цифрлық технологиялар мен интерактивті құралдар заманауи оқытудың өзегі болып табылады. Интерактивті тақта, планшет, компьютерлік бағдарлама, онлайн платформа балалардың оқу процесін қызықты әрі түсінікті етеді. Бұл құралдар мұғалімдерге материалды көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді, бұл құралдар балаларға ақпаратты тез қабылдауға көмектеседі. Мысалы, мұғалім математикалық ұғымдарды интерактивті модельдеу арқылы түсіндіре алады, мұғалім қазақ тілі сабақтарында мультимедиялық жаттығулар жасай алады, мұғалім әлемдік білім сабақтарында виртуалды эксперименттер жүргізе алады, ал балалар көбірек есте сақтайды. Цифрлық ресурстар әрбір оқушыға тапсырманы өз деңгейінде орындауға мүмкіндік береді, цифрлық ресурстар жылдам кері байланыс береді, ал цифрлық ресурстар баланың белсенділігін арттырады. Менің ойымша, мұндай әдістер баланың логикалық, кеңістіктік, шығармашылық ойлауын шынымен дамытады. Заманауи мұғалім сабақта ойын элементтерін, тестілеу бағдарламаларын, бейне сабақтарды қамтиды, осылайша оқушылар сабаққа көбірек қызығушылық танытады. Әдістемелер оқушының жеке қабілеттерін ескереді, сондықтан оқу процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Менің ойымша, бастауыш мектепте жобалық әдіс пен зерттеу әдісі өте маңызды. Жоба әдісі арқылы балалар шағын жобаны орындау кезінде ақпаратты өздері іздейді, ақпаратты талдайды, ақпараттан қорытынды жасайды. Жобалық әдіс барысында студент білім алады, студент алған білімдерін практикада қолданады. Мысалы, табиғат құбылыстарын бақылау, шағын эксперимент жүргізу, өмір сүру жағдайларын зерттеу, әдеби кейіпкерді салыстыру – мұндай жобалар балалардың қызығушылығын арттырады. Жобалық тәсіл балалардың уақытты ұйымдастыру, жоспарлау және басқару қабілеттерін дамытады. Зерттеу әдісі балалардың сыни ойлауын, аналитикалық қабілеттерін дамытады, зерттеу әдісі ғылыми ойлауға үйретеді. Менің ойымша, бұл тәсіл әр оқушыны өз тәжірибесін жасауға, бақылауға, қорытынды жасауға итермелейді. Жоба әдісі сабаққа шығармашылықты қосуға, әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Мен бұл әдісті студенттерге бір-бірімен жұмыс істеуге мүмкіндік беру және оларды топ ішінде өз пікірлерін ашық айтуға үйрету деп санаймын.

Менің ойымша, әр түрлі қабілеттері бар дарынды және жеке балаларға арналған әдістер қазіргі заманғы оқытудың тиімді әдісі болып табылады. Жеке оқыту әр оқушының ерекшелігін ескереді, мұғалім тапсырма деңгейін өзгерте отырып сабақ береді. Дарынды балаларға қиын тапсырмалар беріледі, ал баяу оқитын балаларға қосымша көмек көрсетіледі. Бұл тәсіл студенттерге өз әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Қалыптастырушы бағалауды, өзін-өзі бағалауды, кері байланысты қолдану балаларға өз оқуы үшін жауапкершілік жүктейді. Мұғалім әр оқушының күшті және әлсіз жақтарын анықтайды, мұғалім жеке тапсырмалар береді. Мен бұл

әдісті сабақтарымда қолдандым, нәтижелері жақсы болды. Оқыту әдістерінің жиынтығы бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген ынтасын арттырады. Оқыту әдістерінің жиынтығы балаларға білімдерін дамытуға мүмкіндік береді.

Оқыту әдістерінің жиынтығы балаларға сөйлеу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Мен оқытудың жаңа әдістерін үнемі қолдану бастауыш мектептегі білім сапасын арттырудың негізгі әдісі екенін көріп отырмын. Оқытудың жаңа әдістерін үнемі қолдану мектепті жақсартады. Оқытудың жаңа әдістерін үнемі қолдану мұғалімдер мен балаларға көмектеседі. Менің ойымша, оқыту әдістерінің жиынтығы бастауыш сынып оқушылары үшін жақсы жұмыс істейді.

Менің ойымша, педагогикалық практикада жобалық әдіс студенттердің ақпаратты жоспарлау, жүйелеу, уақытты басқару дағдыларын дамытады. Менің ойымша, зерттеу әдістері баланың сыни көзқарасын қалыптастырады, бала ғылыми ойлауға машықтанады. Менің ойымша, бұл бастауыш сыныптан бастап функционалдық сауаттылықты дамытудың негізгі тәсілдерінің бірі.

Жаңартылған оқу жоспары талап ететін маңызды бағыттардың бірі-әрбір оқушы үшін жеке оқу жолын құру, яғни оқу процесін баланың қабілеті мен даму деңгейіне бейімдеу. Оқытудың дараланған әдісі оқушының жеке ерекшеліктерін қарастырады және тапсырмалардың күрделілігін өзгертеді. Мұғалім дарынды оқушыларға қиынырақ тапсырмалар бергенде, мұғалім баяу оқитын оқушыларға қосымша көмек көрсетеді. Бұл тәсіл әр оқушыға оқушының өз әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Мен бұл жұмысты өз сыныбымда көрдім. Сонымен қатар, қазіргі педагогикада қалыптастырушы бағалау, өзін-өзі бағалау және кері байланыс әдістері қолданылады және бұл әдістер оқушының өз оқуы үшін жауапкершілікті өз мойнына алуына көмектеседі (5, в, 102). Оқыту әдістемесін жаңарту Білім беру сапасын жақсартады. Бұл Бастауыш Сынып оқушыларының оқу құзыреттілігін, сөйлеу дағдыларын, өмірлік дағдыларын нығайтады. Менің ойымша, мұндай жаңартулар студенттерге жақсы әсер етеді. Сондықтан оқытудың заманауи әдістерін жүйелі қолдану бастауыш білім беруді тиімді етудің негізгі әдісі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құдайбергенова Г. Заманауи білім берудегі педагогикалық инновациялар. — Алматы: Білім, 2020.
2. Жанпейісова М. Педагогикалық технологиялар және олардың бастауыштағы маңызы. — Астана: Назарбаев Зияткерлік мектептері, 2016.
3. Әлімов А. Оқыту әдістемесіндегі цифрлық ресурстар. — Алматы: Рауан, 2019.
4. Мұқанова Б. Бастауыш сыныптағы зерттеушілік оқыту. — Қарағанды: Болашақ, 2021.
5. Құсайынова Л. Жаңартылған білім мазмұны бойынша оқыту әдістері. — Астана: Арман-ПВ, 2022.

Қуантаева М.Б., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-3к

(Айдарбекова Кулжан Асетовна, п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМУ

Шығармашылық жұмыс пен сыни ойлау – бір-бірімен өзара тығыз байланысты, баланың ойлау әрекетін жан-жақты дамытатын екі негізгі педагогикалық құбылыс. Әсіресе бастауыш сынып кезеңінде шығармашылық тапсырмалар оқушының танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау, дәлелдеу, логикалық шешім қабылдау сияқты сыни ойлау дағдыларының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Шығармашылық тапсырмалар табиғаты жағынан оқушыны стандартты емес шешім іздеуге, жаңа өнім жасауға, дербес ойлауға итермелейді. Мұнда дайын алгоритм жоқ, оқушының өзіндік ойлауы, талдауы және интерпретациясы маңызды. Осы процестің өзі – сыни ойлаудың механизмі.

XXI ғасырдағы білім беру жүйесінің басым бағыты – оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамыту болып табылады. Қазақстан Республикасының «Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты» (2023) баланың сыни ойлау, шығармашылық қабілеттері мен зерттеушілік

дағдыларын жүйелі түрде дамытуды міндеттейді [1]. Бұл үрдіс халықаралық PIRLS, TIMSS сияқты бағалау жүйелерінің талаптарымен және заманауи еңбек нарығының қажеттіліктерімен де сәйкес келеді.

Шығармашылық әрекет кезінде оқушы:

- ақпаратты қайта өңдейді;
- мәселенің мағыналық құрылымын түсінеді;
- себеп-салдар байланыстарын анықтайды;
- өз идеясын дәлелдейді;
- балама шешімдер ұсынады.

Бұл дағдылар сыни ойлаудың негізгі компоненттерімен толық сәйкес келеді. Шығармашылық жұмыс дәл осыны талап етеді. Мысалы:

- Мәтіннен өзіне маңызды ақпаратты іріктеу → талдау
- Оқиғаға басқа жақтан қарау → интерпретация
- Кейіпкер әрекетін бағалау → бағалау
- Жаңа идея ұсыну → синтез және жорамал жасау

Осылайша, шығармашылық жұмыс ақпаратты жаңа құрылымға келтіру арқылы сыни ойлауды табиғи түрде дамытады.

Сыни ойлау – бұл ақпаратты саналы түрде талдау, бағалау, салыстыру және негізделген қорытынды жасау қабілеті. Әлемдік педагогикалық ғылымда сыни ойлау теориясын дамытуға үлкен үлес қосқан Дж. Дьюи, Б. Блум, Л.С. Выготский, Ж. Пиаже, Р. Пол сияқты ғалымдар болды [2]. Олардың зерттеулері сыни ойлау баланың танымдық дамуының табиғи процесі екенін және оны арнайы педагогикалық әдістермен жетілдіруге болатынын дәлелдеді.

Қазіргі Қазақстандық білім беру контекстінде сыни ойлау «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дәрiсханалары арқылы және Кембридж университетінің әдіснамасы негізінде белсенді енгізілуде [3]. Florea N.M. және Hurjui E. (2015) сыни ойлаудың бастауыш мектеп жасындағы балаларда табиғи түрде пайда бола бастайтынын, бірақ оны дамыту үшін арнайы педагогикалық жағдайлар қажет екенін атап өткен [4].

Сыни ойлаудың негізгі компоненттері:

- Талдау – ақпаратты бөліктерге жіктеу, құрылымын түсіну
- Синтез – бөлек элементтерден жаңа тұтастық құру
- Бағалау – ақпаратты өлшемдер бойынша бағалау
- Интерпретация – мәтін мен жағдаятты түсіндіру
- Рефлексия – өз ойлау үдерісін бақылау
- Дәлелдеу – пікірді негіздеу, аргументтеу

Шығармашылық әрекет – бұл жаңа, бұрын болмаған өнім жасау процесі, онда тұлғаның барлық танымдық, эмоционалдық және еріктік қасиеттері іске қосылады. Л.С. Выготский баланың шығармашылық қиялы оның тәжірибесіне негізделетінін, сондықтан бастауыш сыныпта қиял мен шығармашылықты дамыту үшін тәжірибені байыту маңызды екенін көрсеткен [2].

Шығармашылық жұмыс сыни ойлауды дамытуға бірнеше тұрғыдан әсер етеді:

Біріншіден, шығармашылық тапсырмалар оқушының ойлау әрекетін белсенді етеді. Мұндай тапсырмаларда нақты дұрыс жауап болмайды, оқушы өз бетінше ізденіп, еркін ойлайды. Бұл жағдайда ақпаратты талдау, түсіндіру, салыстыру, логикалық байланыстарды анықтау сияқты сыни ойлау дағдылары табиғи түрде іске қосылады.

Екіншіден, шығармашылық әрекет ақпаратты қайта құруды талап етеді. Мәтінге иллюстрация салу, комикс құрастыру, әңгіме соңын жалғастыру, жаңа кейіпкер енгізу сияқты тапсырмалар барысында оқушы білімді басқа формада бейнелеп, жаңа мағына жасайды. Бұл – сыни ойлаудың «интерпретация» және «синтез» дағдыларын дамытатын маңызды процесс.

Үшіншіден, шығармашылық жұмыс рефлексия мен өзіндік пікірді қалыптастырады. Оқушы өз идеясын неге солай орындағанын түсіндіру арқылы, жұмысын бағалау арқылы және оны жетілдіру жолдарын ұсыну арқылы рефлексия жасайды. Рефлексия – сыни ойлаудың негізгі шарты. Оқушы өз ойын дәлелдеуге, пікірін қорғауға үйренеді. Бұл оның логикалық, талдау және бағалау дағдыларын жетілдіреді.

Төртіншіден, шығармашылық орта оқушылардың еркін пікір алмасуына жағдай жасайды. Мұғалім тарапынан қолайлы психологиялық атмосфера қалыптасқанда оқушылар ашық сөйлеуге, өз ойын жеткізуге, бір-бірінің пікірін тыңдауға және салыстыруға мүмкіндік алады.

Шығармашылық тапсырмалар топтық диалогқа, пікірталасқа жетелейді. Бұл өзара әрекеттесуде дәлел келтіру, қарсы аргумент айту, ақпаратты бағалау дағдылары дамиды. Мұндай орта сыни ойлаудың мәдениетін қалыптастырады.

Бесіншіден, шығармашылық жұмыстың табиғаты проблеманы шешуге бағытталған. Оқушы шығармашылық тапсырманы орындау үшін міндетті түрде мәселені анықтап, оның шешімін табуға тырысады. Мысалы, оқиғаның басқа нұсқасын құрастыру, жаңа кейіпкердің әрекетін болжау, тақырып бойынша постер жасау, өз қаласының болашақ моделін бейнелеу сияқты тапсырмалар аналитикалық ойлауды қажет етеді. Бұл процестерде оқушы себеп-салдар байланыстарын анықтайды, дәлелдер жинайды, тиімді шешім қабылдайды.

Алтыншыдан, шығармашылық тапсырмалар баланың ішкі мотивациясын арттырады. Қызығушылық оянған кезде сыни ойлау табиғи түрде жанданады. Шығармашылық жұмыс ойын элементтерімен, көркемдік әрекетпен, нәтижелі өніммен байланысты болғандықтан, оқушы өз еркімен ізденуге, әрекет жасауға ынталы болады. Қызығушылық артқан сайын талдау, салыстыру, дәлелдеу дағдылары да белсенді түрде қалыптасады.

Alghafri A.S.R. және Ismail H.N.B. (2014) шығармашылық және сыни ойлау арасындағы өзара байланысты зерттеп, бұл екі процестің де идеялар генерациялау мен синтездеуді қамтитынын дәлелдеген [5]. Олардың зерттеулері көрсеткендей, шығармашылық тапсырмалар сыни ойлауды дамытудың табиғи контексті болып табылады, өйткені оқушылар өз идеяларын жасау барысында талдау, бағалау және түсіндіру дағдыларын қолданады.

Ülger K. (2016) оқушылардың шығармашылық ойлау мен сыни ойлау дағдылары арасында тікелей корреляция бар екенін анықтаған. Бұл дегеніміз, шығармашылық қабілеттері жоғары оқушылар сыни ойлауда да жақсы нәтиже көрсетеді [6].

Көркем шығармашылық жұмыстарға мыналар жатады:

- Сурет салу, коллаж жасау
- Комикс құрастыру
- Иллюстрация жасау
- Визуалды презентация дайындау

Әсері: Оқушы мәтін мазмұнын терең түсініп, негізгі идеяны бөліп алады, бейнелеу арқылы ақпаратты қайта өңдейді. Бұл – талдау және интерпретация дағдыларын дамытады. Мысалы, оқыған әңгіме бойынша комикс құрастырған оқушы оқиғаның маңызды кезеңдерін анықтап, реттілікке келтіріп, диалог құрап, себеп-салдар байланыстарын көрсетеді.

Жазба жұмыстары шығармашылықтың ең тиімді түрлерінің бірі болып табылады:

- Шығарма және эссе жазу
- Әңгіме құру
- Кейіпкерге хат жазу
- Аяқталмаған мәтінді жалғастыру
- Жаңа аяқталу нұсқасын ойлап табу
- Күнделік жүргізу

Әсері: Оқушы өз ойын логикалық жүйелеп жеткізеді, дәлелдейді, оқиға желісін құрастырады – яғни, себеп-салдарлық байланыстарды анықтайды. Martin D.S., Craft A.R. және Tillemans H.N. (2002) бастауыш мектеп мұғалімдерінің арасындағы зерттеулерінде жазба шығармашылық тапсырмалардың оқушылардың сыни және шығармашылық ойлау стратегияларын дамытудағы маңызды рөлін анықтаған [7].

Драмалық шығармашылық жұмыстар:

- Сахналық көрініс қою
- Кейіпкерлер диалогын құрастыру
- Ситуациялық тапсырмалар орындау
- Импровизация жасау
- Театрландырылған оқу

Әсері: Оқушылар түрлі жағдаяттарды талдап, шешім қабылдайды, кейіпкердің мотивін бағалайды, балама шешімдер ұсынады. Драма барысында оқушы басқа адамның позициясына қойылып, оның көзқарасын түсінуге тырысады, бұл эмпатия мен сыни түрде бағалау дағдыларын дамытады.

Зерттеушілік сипаттағы шығармашылық жұмыстар:

- Мини-зерттеу жүргізу
- Тәжірибе жасау және нәтижені баяндау

- Презентация дайындау
- Жоба құрастыру
- Ғылыми-танымдық есеп дайындау

Әсері: Оқушы ақпарат жинап, оны жүйелеп, талдап, қорытынды жасайды. Irwan I. және Aslan A. (2024) жобалық жұмыстардың оқушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытудағы тиімділігін атап көрсетті [8].

Логикалық және шығармашылық ойын тапсырмалары санатына мыналар жатады:

- Ребус, жұмбақ құрастыру
- Пазл, метафоралық тапсырмалар
- «Миға шабуыл» әдісі
- «SCAMPER» технологиясы
- «6 ойлау қалпағы» әдісі (Эдвард де Боно)
- Кейс-стади шешу

Әсері: Оқушылар бір мәселені бірнеше қырынан қарауға үйренеді, логикалық үйлесімділік табады, креативті шешімдер ұсынады. Agusta A.R. (2020) жүргізген зерттеу мұғалімдердің бастауыш сыныпта сыни және шығармашылық ойлау дағдыларын қалыптастыру әдістемесін білу маңыздығын көрсетті [9].

«Сын тұрғысынан ойлау» технологиясы Қазақстанда кең қолданылады және үш кезеңнен тұрады:

1. Қызығушылық тудыру (вызов)
2. Ұғыну (осмысление)
3. Рефлексия (размышление)

Бұл технология шығармашылық тапсырмалармен үйлескенде ең жоғары нәтиже береді. Мысалы, «ББҰ» (білемін-білгім келеді-үйрендім) кестесі, «INSERT» әдісі, «Кластер» құру, «Фишбоун» (балық қаңқасы) сияқты тәсілдер шығармашылық ойлауды белсенді қолданады.

Шығармашылық жұмыстар бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлауын дамытудың тиімді құралы болып табылады. Олар оқушының аналитикалық, бағалау, интерпретациялау, дәлелдеу, салыстыру дағдыларын қалыптастырумен қатар, тұлғалық дамуына, қиял мен елестету қабілетінің өсуіне ықпал етеді.

Зерттеулер көрсеткендей, шығармашылық және сыни ойлау бір-бірін толықтырады және бірге дамиды. Мұғалім дұрыс әдістер мен тапсырмаларды таңдай отырып, оқушыларды өздігінен ойланатын, білімді түрлі жағдаяттарда қолдана алатын, саналы пікір айтуға қабілетті ұрпақ ретінде тәрбиелей алады.

Бастауыш сыныптағы шығармашылық жұмыстар – тек пәндік білімді меңгерту құралы емес, ең алдымен оқушының ойлау мәдениетін қалыптастыратын педагогикалық маңызды ресурс болып саналады. ХХІ ғасырдың талаптарына сай функционалды сауатты, сыни ойлайтын, шығармашыл тұлғаны қалыптастыруда шығармашылық әрекеттің маңызы зор.

Болашақта бұл бағытта жүргізілетін зерттеулер нақты сабақ түрлері бойынша (әдебиеттік оқу, математика, дүниетану) шығармашылық тапсырмалар жүйесін әзірлеуге және олардың тиімділігін эксперименттік түрде дәлелдеуге бағытталуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. «Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты». – Астана, 2023. – URL: <https://adilet.zan.kz/>
2. Әбенбаев С.Б. Педагогика және психология негіздері. – Алматы: Дарын, 2020. – 312 б.
3. Жүнісбек Ә. Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 256 б.
4. Florea N.M., Hurjui E. Critical thinking in elementary school children // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Vol. 180. – P. 565-572. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.02.161
5. Alghafri A.S.R., Ismail H.N.B. The effects of integrating creative and critical thinking on schools students' thinking // *International Journal of Social Science and Humanity*. – 2014. – Vol. 4(6). – P. 518-525. URL: <https://www.academia.edu/68561498/>
6. Ülger K. The relationship between creative thinking and critical thinking skills of students // *Hacettepe University Journal of Education*. – 2016. – Vol. 31(4). – P. 695-710. DOI: 10.16986/HUJE.2016018493
7. Martin D.S., Craft A.R., Tillema H.H. Developing critical and creative thinking strategies in primary school pupils: An inter-cultural study of teachers' learning // *Journal of In-service Education*. – 2002. – Vol. 28(1). – P. 115-134. DOI: 10.1080/13674580200200174

8. Irwan I., Aslan A. Developing critical thinking skills of primary school students through independent curriculum learning // Indonesian Journal of Education (INJOE). – 2024. – Vol. 4(1). – P. 89-102. URL: <https://felifa.net/index.php/INJOE/article/view/235>
9. Agusta A.R. The exploration study of teachers' knowledge and ability on application of critical thinking and creative thinking skills on learning process in elementary school // 6th International Conference on Education and Technology (ICET-20). – 2020. – P. 267-272. DOI: 10.2991/assehr.k.201204.245

Қуаныш А.Н. - Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, БОММЭ 23-2к

(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі, кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

БАСТАУЫШТА ДҮНИЕТАНУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ОЙЛАУ ЖӘНЕ ТАНЫМ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ

Қазіргі жаһанданған әлемде білім беру тек жеке тұлғаның кәсіби дамуына ғана емес, сонымен қатар қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық өрлеуіне де тікелей әсер етеді. Сапалы білім беру жүйесі оқушылардың интеллектуалдық, шығармашылық және әлеуметтік дағдыларын кешенді түрде дамытуға бағытталған. Бұл жүйеде сыни тұрғыдан ойлау қабілеті басты рөл атқарады, себебі ол оқушыға ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және жаңа идеяларды қалыптастыруға мүмкіндік береді ([Facione, 2011](#)). Сыни ойлауды дамыту процесі оқушының тек логикалық ойлауын ғана емес, сонымен қатар жеке шешім қабылдау қабілетін, проблемаларды шешу стратегияларын меңгеруін қамтамасыз етеді. Мысалы, дүниетану сабақтарында оқушылар қоршаған орта, табиғат және қоғам құбылыстарын зерттей отырып, нақты фактілерді жинап, оларды салыстырып, өз қорытындыларын шығарады. Мұндай тәжірибе олардың ақпаратты жүйелі түрде қабылдауын және оны сыни тұрғыдан талдауын дамытады ([Cleovoulou, 2021; Purba, 2022](#)).

Дүниетану материалын пайдалану балалардың логикалық ойлауын, аналитикалық қабілетін, сондай-ақ шығармашылық ойлауын дамытады. Әдістемелік жүйенің дамуы бастауыш білім беру бағдарламасына сүйенеді. Оның тұжырымдамалық негізі – бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыру, олардың ой-өрісін кеңейту және тілдік, танымдық, коммуникативтік және дүниетану саласындағы қабілеттерін жүйелі түрде дамыту. «Тіл дағдылары» таңдаулы курсының бағдарламасы тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын сыни тұрғыдан ойлау негізінде дамытуға бағытталған. Бұл курс оқушыларға ойларын жүйелі түрде жеткізу, тіл бірліктерін тиімді қолдану, тәуелсіз пайымдау қабілетін қалыптастыру, сондай-ақ сөздік қорын кеңейту және өз пікірін айқын әрі мәдени тұрғыда білдіру мүмкіндігін береді. Бағдарлама сонымен қатар ауызша және жазбаша сөйлеудің нормаларын сіңіру, тіл мәдениетінің негіздерін үйрету, сондай-ақ функционалдық сауаттылықты дамыту мақсатында құрылымдалған. Мұндай тәсіл оқушыларды тек тілдік құзыреттермен ғана шектемей, дүниетану арқылы олардың танымдық, коммуникативтік және шығармашылық қабілеттерін толыққанды дамытуға ықпал етеді.

Тілдік дағдыларды дамыту сыни ойлаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бастауыш сыныпта оқушылардың тіл байлығы олардың ойларын дәл жеткізуіне, тиімді қарым-қатынас жасауына және топтық жұмыстарға белсенді қатысуына ықпал етеді. Тілдік дағдыларды дамыту арқылы оқушы тек грамматикалық немесе лексикалық жағынан ғана емес, сонымен бірге ойлау қабілеті мен шығармашылық потенциалын да жетілдіреді. Оқу тапсырмаларына мәтін талдау, әңгімелесу, эссе жазу және презентация жасау сияқты белсенді әдістерді қосу арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілеттері нығаяды. Демек, сыни ойлауды үйрету – бұл күнделікті сабақтармен үздіксіз үйлестіріліп, әрбір оқытушының тәжірибесіне енген процесс ([Bailin et al., 1999](#)). Интеграциялық тәсілдерді қолдану білім беру сапасын арттырудың маңызды әдісі болып табылады. Мысалы, сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдыларын дүниетану мазмұнымен үйлестіріп дамыту оқушыларға әртүрлі дағдыларды біртұтас жүйеде меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың логикалық және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар, заманауи цифрлық платформалар мен интерактивті құралдарды пайдалану оқушылардың шығармашылығын көтеріп, сыни ойлау қабілетін нығайтуға септігін тигізеді. Тиісті қолданылған жағдайда, бұл

дағдылар оқушылардың логикалық ойлауын жетілдіріп, мәселелерді шешудегі сенімділігін арттырады (Dwyer et al., 2014). Мұғалімдердің рөлі ерекше. Оқытушының кәсіби шеберлігі мен сыни тұрғыдан ойлауға бағытталған педагогикалық стратегияларды тиімді қолдануы оқушылардың ой-өрісін дамытуда негізгі фактор болып табылады. Мұғалімдер үшін арнайы әдістемелік тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру олардың білім беру тәжірибесін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әр сабақта интерактивті әдістерді пайдалану, мәселен, топтық талқылаулар, рөлдік ойындар немесе зерттеу жобалары арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілеті үнемі дамытылады. Білім – адамның рухани және интеллектуалдық дамуының басты кепілі, ал сыни тұрғыдан ойлау қабілеті – сол білімнің ең негізгі қазығы. Сыни тұрғыдан ойлау – ақпаратты жүйелі түрде қабылдау, оны талдау, бағалау және жаңа мәліметтерді синтездеу қабілеті (Bean, 2011; Irwan et al., 2024).

Оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда қосымша мүмкіндіктерді қолдану да маңызды. Мысалы:

1. Жобалық және зерттеу жұмыстарын жүргізу: Оқушылар өз тақырыптарын зерттеп, ақпаратты жинау, оны талдау және қорытынды жасау дағдыларын үйренеді.

2. Дүниетану сабақтарында тәжірибелік әрекеттерді енгізу: Табиғат құбылыстарын бақылау, эксперименттер жасау, салыстыру және қорытынды шығару арқылы аналитикалық қабілеттер дамиды.

3. Цифрлық ресурстарды қолдану: Онлайн энциклопедиялар, білім беру платформалары және интерактивті тапсырмалар оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілетін жетілдіреді.

4. Кросс-пәндік байланыстар орнату: Мысалы, математика мен дүниетану сабақтарын біріктіріп, логикалық есептеулер мен тәжірибелік мәліметтерді салыстыру арқылы ойлау қабілетін дамыту.

Ғылыми әдебиеттерге сүйенсек, бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту сыни тұрғыдан ойлау арқылы жүзеге асырылғанда тиімді болады. Әдістемелік жүйе тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу сияқты тілдік құзыреттерді жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ оқушылардың ақпаратты талдау, ойларын нақты жеткізу және тәуелсіз пайымдау қабілеттерін дамытады. Дүниетану сабақтарын интеграциялау арқылы оқушылар қоршаған ортаны, табиғат және қоғам құбылыстарын зерттеп, оларды сыни тұрғыдан талдай білуді үйренеді, бұл өз кезегінде тілдік және танымдық дағдыларын одан әрі нығайтуға ықпал етеді. Сонымен қатар, **дүниетану** – бұл бастауыш сыныпта оқушыларға қоршаған әлемді, табиғат пен қоғам құбылыстарын зерттеп, түсінуге үйрететін пән. Дүниетану сабақтары арқылы оқушылар ақпаратты жүйелі түрде қабылдауды, оны сыни тұрғыдан талдауды, өз ойларын дәлелді жеткізуді, логикалық қорытынды жасау қабілеттерін меңгереді. Сонымен қатар, дүниетану материалын қолдану арқылы оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау және танымдық белсенділік дағдылары тиімді дамиды.

Бірінші мүмкіндік – оқу процесін жоспарлау және ұйымдастыру кезінде сыни тұрғыдан ойлау негізінде тілдік дағдыларды дамытуға бағытталған білім беру қызметін жүзеге асыру. Бұл әдістемелік жүйенің мазмұнын дамыту үшін берік негіз болады.

Екінші мүмкіндік – сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын дамытуға арналған белсенді оқу тапсырмаларын оқу үдерісіне енгізу. Мұндай тапсырмалар оқушыларға тілдік бірліктерді меңгеруге, грамматика мен сөздік қорын байытуға, ойларын тиімді жеткізе білуді үйренуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, олар оқуға қосымша дағдыларды, мысалы, түсіну үшін оқу, үнсіз оқу, нақты ақпарат алу үшін оқу немесе егжей-тегжейлі оқу сияқты қабілеттерді дамытады. Бұл тапсырмалар тілдің фонологиялық аспектілерін түсінуді де жеңілдетеді.

Үшінші мүмкіндік – оқу процесінде сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдыларын дамытуға арналған интеграциялық белсенді тапсырмаларды, соның ішінде дүниетану мазмұнын пайдалану арқылы енгізу және ұйымдастыру. Бұл оқушылардың әртүрлі дағдыларын біртұтас жүйеде дамытуға септігін тигізеді.

Төртінші мүмкіндік – мұғалімдерді сыни тұрғыдан ойлауға бағытталған оқыту әдістері мен стратегияларымен қаруландыру, және оларды сабақта тиімді қолдануды қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлу. Мұғалімнің шеберлігі – оқушының ой-өрісін дамытудағы басты кілт.

Бесінші мүмкіндік – тілдік дағдыларды дамытуда цифрлық платформаларды пайдалану. Бұл оқушылардың ақпаратты қабылдауын жеңілдетіп, шығармашылық пен сыни ойлауды арттыруға жол ашады.

Алтыншы мүмкіндік – бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын жүйелі түрде арттыруға арналған «Тіл дағдылары» атты 34 сағаттық таңдаулы курсты оқу үдерісіне енгізу. Сонымен бірге, дүниетану сабақтары арқылы оқушылар қоршаған орта мен табиғат құбылыстарын зерттеп, сыни ойлау, логикалық және аналитикалық дағдыларын жетілдіреді. Дүниетану сабақтарында балалар табиғат, қоршаған орта және қоғам құбылыстарын зерттей отырып, ақпаратты сыни тұрғыдан талдай білуге үйренеді, өз пікірін нақты және мәдени түрде жеткізеді. Сыни ойлау тек танымдық қабілетті ғана емес, сонымен бірге ойды жүйелі және ұтымды бағыттау, нақты шешім қабылдау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Ол – қазіргі күрделі және белгісіз әлемде дұрыс шешім қабылдаудың басты құралы. Бұл процесс проблемаларды анықтау, қажетті деректерді жинау және бағалау, аргументтерді зерделеу, болжамдар жасау, әртүрлі көзқарастарды қарастыру, логикалық қорытындыларға келу және шешімдердің салдарын бағалауды қамтиды ([Purba, 2022](#); [Cleovoulou, 2021](#)). «Тіл дағдылары» таңдаулы курсы оқушылардың сөздік қорын кеңейту, грамматикалық және фонетикалық сауаттылығын жетілдіру, тіл мәдениеті мен коммуникациялық қабілеттерін қалыптастыру сияқты маңызды аспектілерге бағытталған. Сонымен қатар, белсенді оқу тапсырмалары, түрлі әдістемелік тәсілдер, цифрлық платформалар және дүниетану мазмұны арқылы берілетін практикалық мысалдар оқушылардың оқу танымын арттырып, олардың күрделі ақпаратты қабылдау және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін тиімді жетілдіреді. Мысалы, оқушыларды топтық жобаларға енгізу арқылы олар өзара пікір алмасып, аргументтерді салыстыра және қорытынды жасай алады. Сонымен қатар, цифрлық платформаларды пайдалану арқылы оқушылар табиғат құбылыстарын виртуалды зерттеп, алынған мәліметтерді талдап, нәтижесін презентация түрінде жеткізуді үйренеді. Мұндай тәжірибе олардың ақпаратты талдау, логикалық ойлау және шығармашылық қабілеттерін күшейтеді. Сонымен бірге, оқушылардың сөйлеу және жазу дағдыларын дамыту үшін интерактивті әдістерді қолдану тиімді. Мысалы, эссе жазу, мәтіндік тапсырмаларды талдау, сұрақ-жауап, рөлдік ойындар сияқты әдістер арқылы олар өз ойларын дәлелді жеткізе үйренеді. Бұл әдістер сыни ойлауды ғана емес, сонымен бірге тілдік құзыреттерді де дамытады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту сыни тұрғыдан ойлау арқылы жүзеге асырылғанда тиімді болады. Әдістемелік жүйе тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу сияқты тілдік құзыреттерді жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ оқушылардың ақпаратты талдау, ойларын нақты жеткізу, тәуелсіз пайымдау қабілеттерін дамытады. Дүниетану сабақтарын кіріктіру арқылы оқушылар қоршаған ортаны, табиғат және қоғам құбылыстарын зерттеп, оларды сыни тұрғыдан талдай білуді үйренеді, бұл өз кезегінде тілдік және танымдық дағдыларын одан әрі нығайтады. «Тіл дағдылары» таңдаулы курсы оқушылардың сөздік қорын кеңейту, грамматикалық және фонетикалық сауаттылығын жетілдіру, тіл мәдениеті мен коммуникациялық қабілеттерін қалыптастыру сияқты маңызды аспектілерге бағытталған. Сонымен қатар, белсенді оқу тапсырмалары, түрлі әдістемелік тәсілдер, цифрлық платформалар және дүниетану мазмұны арқылы берілетін практикалық мысалдар оқушылардың оқу танымын арттырып, олардың күрделі ақпаратты қабылдау және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін жетілдіреді.

Қазіргі зерттеулер көрсеткендей, оқушылардың сыни ойлау және тілдік дағдыларын біртұтас дамыту олардың академиялық жетістіктерін арттырып қана қоймай, әлеуметтік және эмоционалдық қабілеттерін де жетілдіреді. Сонымен қатар, мұндай тәсіл балалардың өз бетімен ақпарат жинау, оны талдау және шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастыруға көмектеседі ([Facione, 2011](#); [Dwyer et al., 2014](#)). Сондай-ақ, педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, сыни ойлауға бағытталған тілдік тапсырмаларды сабаққа енгізу арқылы оқушылардың логикалық пайымдау, шығармашылық шешім қабылдау және командалық жұмыс дағдылары айтарлықтай жетіледі. Мысалы, тәжірибелік лабораториялық жұмыстар, экологиялық жобалар, әлеуметтік сауалнама және рөлдік ойындар оқушыларға ақпаратты көп қырлы талдау, пікірталас жүргізу және қорытынды жасау мүмкіндігін береді. Бастауыш сыныпта тілдік дағдыларды дамытуға арналған жүйелі әдістемелік тәсілдер, дүниетану сабақтарымен интеграцияланғанда, оқушылардың жан-жақты дамуына, функционалдық сауаттылыққа және өмір бойы білім алуға деген қызығушылыққа ықпал етеді. Бұл бағыт білім беру бағдарламаларына енгізілгенде ғана оқушылардың толыққанды тілдік, танымдық және дүниетану саласындағы дамуы қамтамасыз етіледі.

Қорыта айтқанда, бастауыш сыныптағы тілдік дағдылар мен дүниетану сабақтары арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамыту олардың болашақта шығармашылық, кәсіби және

әлеуметтік жетістіктерге жетуінің басты негізі болып табылады. Бұл тек жеке тұлғаның дамуына ғана емес, сонымен бірге қоғамның инновациялық және интеллектуалдық әлеуетін арттыруға да ықпал етеді. Сыни ойлау қабілеттері дамыған әрбір оқушы – елдің білімді, шығармашыл және саналы азаматы болып қалыптасады. Сонымен қатар, сыни ойлау және тілдік дағдылардың үйлесімі оқушыларды өз ойларын дәлелді жеткізе білетін, шешім қабылдай алатын және әлеуметтік ортада белсенді әрекет ететін тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Фасионе, П.А. (2011). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*. Сан-Франциско: Measured Reasons LLC.
2. Кливулу, А. (2021). Бастауыш білім беруде сыни ойлау дағдыларын дамыту. Білім беру және оқыту, 10(2), 45-53.
3. Пурба, Р.А. (2022). Ұлттық көзқарастар негізінде сыни ойлау үлгілерін жетілдіру үшін технологиямен үйлескен оқыту модельдері. Білім беру және оқыту журналы, 55(1), 152–162.
4. Бейлин, Ш., Кейз, Р., Кумбс, Ж., Дэниелс, Л. (1999). *Common Misconceptions of Critical Thinking*. Journal of Curriculum Studies, 31(3), 269-283.

Құдайбергенова А.Р., Е.А.Бөкетов атындағы ҚарҰЗУ, педагогика факультеті, ПМНО-22-3 (к)
(Асетова Ж.Б., Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ӘЛЕУЕТІ

Бастауыш мектеп жасы - тұлғаның құндылықтық әлемі қарқынды қалыптасатын кезең. Осы уақытта баланың мінез-құлқы, қарым-қатынас мәдениеті, әділдік пен адалдық туралы алғашқы түсініктері бекіп, әлеуметтік-эмоциялық дағдылары дами бастайды. Алайда қазіргі мектеп тәжірибесінде бұл бағытта бірқатар қиындықтар байқалады: оқушылардың өзара сыйластық деңгейінің төмендеуі, буллинг көріністерінің кездесуі, тапсырманы орындаудағы жауапкершіліктің жеткіліксіздігі, цифрлық ортаға тәуелділік салдарынан эмоциялық тұрақсыздықтың артуы. Аталмыш келеңсіз құбылыстар бастауыш мектептен бастап құндылыққа бағытталған білім берудің қажеттілігін айқын көрсетіп отыр. Бұл мәселе педагогикада тек бүгін ғана көтеріліп отырған жоқ - қазақтың дәстүрлі ойшылдары мен ағартушы ғалымдары да тұлғаның адамгершілік қасиеттерін ерте жастан қалыптастырудың маңызын бірнеше ғасырдан бері атап көрсетіп келеді. Зерттеушілер Нурмуратов С.Е. мен Курманғалиева Г.К. рухани құндылықтар қоғамның тұрақты дамуының негізі екенін атап көрсетіп, құндылықтық тәрбиенің тиімділігі ең алдымен баланың ерте жаста алған рухани тәжірибесіне байланысты екенін дәлелдейді. Авторлар жас ұрпақтың рухани дамуындағы бастапқы әлеуметтік орта - отбасы мен бастауыш мектептің шешуші рөл атқаратынын ерекше көрсетеді[1].

Осы мақсатта 2025 жылдан бастап еліміздің барлық білім беру ұйымдарында «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы енгізілуі - рухани-адамгершілік тәрбиені стратегиялық деңгейде жүйелеуге бағытталған мемлекеттік бастама. Бағдарлама балабақша, мектеп және колледж деңгейлерінде оқушылардың мінез-құлық мәдениетін, әдебін, азаматтық жауапкершілігін дамытуға арналған. Сонымен қатар, ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев бұл жобаны педагог мамандарын дайындайтын жоғары оқу орындарының оқу процесіне енгізуді ұсынды[2]. Осы бастама жас ұрпақтың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған маңызды қадам болып саналады. Сондықтан дәл бүгінгі күні оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру мәселесі қоғам үшін де, білім беру жүйесі үшін де айрықша өзекті болып отыр. Қазіргі білім беру саясатында құндылықтық бағыттылықтың басым болуы - әлемдік тренд. OECD, UNESCO құжаттарында ХХІ ғасыр дағдыларының негізінде жауапкершілік, адалдық, азаматтық ұстаным, эмпатия сияқты адамгершілік құндылықтар тұрғаны атап көрсетіледі. Бұл құндылықтарсыз цифрлық қоғамда тұлғаның бәсекеге қабілетті болуы мүмкін емес. Қазақстанның «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы осы жаһандық бағытпен үйлеседі және ұлттық тәрбиенің әлеуметтік-мәдени контекстімен тығыз байланысты.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы[3] - ұрпақ тәрбиесін балабақшадан бастап жүйелі түрде ұйымдастыруға арналған кешенді құжат. Бағдарлама көпқырлы тәсілмен жүзеге асырылады және тәжірибелік оқыту мен мінез-құлық қалыптастыруға арналған іс-шараларды қамтиды. Бағдарламада этикалық жағдаяттарды талқылау, қоғамдық қызметке қатысу және тәлімгерлік жұмыстар сияқты элементтер қарастырылған. Бұл іс-әрекеттер оқушыларға рухани құндылықтарды нақты өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай тәжірибелер моральдық мәселелерді сыни тұрғыдан түсінуге, эмпатияны дамытуға және өз әрекеттерінің айналаға, қоғамға тигізетін әсерін терең сезінуге жағдай жасайды. Ол жас буынды әділ, еңбекқор, отансүйгіш және жауапкершілігі жоғары тұлға етіп тәрбиелеуге бағытталған. Мұндай бастама елдің рухани жаңғыруына, ұлттық бірегейлікті сақтауға және бәсекеге қабілетті азаматтарды дайындауға зор үлес қосады.

«Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының мақсаты - оқушылардың мінез-құлық мәдениетін қалыптастыра отырып, оларды шынайылыққа, әділдікке, тәртіпке және өз ісіне жауапкершілікпен қарауға баулу. Бұл мақсатқа жету үшін бағдарлама мына міндеттерді көздейді:

- ✓ Оқушыларға адалдық құндылығының мәнін түсіндіру және күнделікті өмірде қолдану дағдыларын қалыптастыру;
- ✓ Балаларды әділ шешім қабылдауға, шындықты айтуға және өз ісіне жауап беруге үйрету;
- ✓ Рухани-адамгершілік тәрбие арқылы достықты, сыйластықты, ынтымақтастықты нығайту;
- ✓ Оқушылардың қоғамға пайда тигізетін жақсы әрекеттер жасауына жағдай туғызу;
- ✓ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана мен мәдениетті ерте жастан қалыптастыру.

Педагог-ғалымдар Қылышпай Б.С. мен Махарова Г.С.[4] құндылықтарды қалыптастырудың негізгі шарттарына «тәрбие процесінің жүйелілігі», «оқушының ішкі рефлексиясына мүмкіндік беру», «мектеп–отбасы–қоғам ынтымақтастығы» жататынын көрсетеді. Бұл міндеттер «Адал азамат» бағдарламасының құрылымымен толық үйлеседі.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында «Адал адам - Адал еңбек - Адал табыс» тақырыбында сөз сөйлеп, қоғамның дамуы мен елдің болашағына әсер ететін негізгі құндылықтарды атап өтті[5]. Президент өз баяндамасында әр азаматтың бойында қалыптасуы тиіс маңызды қасиеттерді нақтылап, оларды ел көлемінде ортақ тәрбие берудің негізіне айналдыру қажеттігін ерекше атап көрсетті.

Мемлекет басшысы атап өткен басты құндылықтар мыналар:

- ✓ Тәуелсіздік және отаншылдық
- ✓ Бірлік және ынтымақ
- ✓ Әділдік және жауапкершілік
- ✓ Заң және тәртіп
- ✓ Еңбекқорлық және кәсіби біліктілік
- ✓ Жасампаздық және жаңашылдық

Осы құндылықтар жалпыадамзаттық және ұлттық тәрбиелік қағидаларды біріктіре отырып, өскелең ұрпақтың дүниетанымын қалыптастыруға бағытталған «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының негізін құрайды.

Бағдарлама құндылықтарға негізделген жүйеге сүйенеді: әр ай белгілі бір құндылыққа арналады. Бұл тәсіл балабақша, мектеп және колледждерде тәрбие сағаттары мен іс-шараларды жоспарлы және жүйелі түрде өткізуге мүмкіндік береді.

- ✓ Қыркүйек - еңбекқорлық және кәсіби біліктілік айы;
- ✓ Қазан - тәуелсіздік және отаншылдық айы;
- ✓ Қараша - әділдік және жауапкершілік айы;
- ✓ Желтоқсан - бірлік және ынтымақ айы;
- ✓ Қаңтар - заң және тәртіп айы;
- ✓ Ақпан - жасампаздық және жаңашылдық айы;
- ✓ Басқа айларда да тақырыпқа сай іс-шаралар ұйымдастырылады[3].

2025-2026 оқу жылынан бастап еліміздегі барлық білім беру ұйымдарында тәрбие жұмысы осы Бағдарламаның негізгі ережелері мен мазмұнына сәйкес ұйымдастырылатын болады. Бағдарлама балалар мен жасөспірімдердің рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуға, отбасылық және қоғамдық құндылықтарды құрметтеуге, еңбекке адалдық пен жауапкершілікке тәрбиелеуге бағытталған. Қазан айына белгіленген «Тәуелсіздік және отаншылдық»

құндылықтары бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне толықтай сай келеді. Бұл кезеңдегі балалар туған жер, Отан, ел тарихы сияқты ұғымдарды қарапайым деңгейде қабылдап, оларды күнделікті өмірмен байланыстыра отырып түсінуге бейім. Сондықтан тәрбие жұмыстарының мазмұны оқушыларға жеңіл, көрнекілікке толы және тәжірибелік әрекет арқылы меңгерілетіндей болуы маңызды.

Біріншіден, бала өз туған өлкесі туралы әңгімелеу, отбасы тарихын білу, туған жерінің табиғатын суреттеу арқылы Отанға деген алғашқы сүйіспеншілік сезімін қалыптастырады. Бұл жаста олар өз елін мақтаныш етуді ойын, ән айту, шығармашылық тапсырмалар арқылы табиғи түрде меңгереді. Екіншіден, мемлекеттік тілді меңгеру мен оны құрметтеу бастауыш сыныптың оқу бағдарламасымен тікелей байланысты. Тіл арқылы баланың ұлттық сана-сезімі, елімізге деген құрметі қалыптасады. Үшіншіден, Қазақстанның мемлекеттік рәміздері - Ту, Елтаңба, Әнұран - балаларға түсіндіруге өте қолайлы тақырып. Көрнекілікпен таныстыру, рәміздердің мағынасын әңгімелеу, Әнұранды дұрыс айтуға үйрету оқушыларда елге деген жауапкершілік сезімін дамытады. Төртіншіден, отбасының Отанның бір бөлшегі екендігін түсіндіру бастауыш жаста жақсы қабылданады. Бала өз отбасының тарихы мен дәстүрін білген сайын, үлкен Отан - Қазақстан туралы түсінігі де тереңдей бастайды. Осылайша, Қазан айындағы «Тәуелсіздік және отаншылдық» бағытындағы тәрбие жұмыстары бастауыш сынып оқушыларының танымдық, эмоционалдық және тұлғалық дамуына толық сәйкес келеді. Бұл құндылықтар балалардың елін тануына, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуіне, туған жеріне деген сүйіспеншілігін нығайтуға тиімді негіз болады. Махарова Г.С. еңбектерінде бастауыш жаста «құндылықты ойын арқылы меңгерту», «үлгі көрсету арқылы қалыптастыру», «рефлексивті әңгіме жүргізу» әдістерінің жоғары тиімділігі дәлелденген[6]. Бұл әдістер «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасындағы тәрбие сағаттарында кеңінен қолданылуы қажет.

Бағдарламада құндылықтарды дамытуға қоса, арнайы жобалар да оқушылардың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға үлес қосады. Бағдарлама шеңберінде қазіргі уақытта 6 жоба іске асырылуда:

«Қамқор» жобасы - оқушыларды жауапкершілік пен мейірімділікке тәрбиелеуге бағытталған. «Қамқор» жобасының негізгі мақсаты - балаларға қоғамға, адамдарға, жануарларға және қоршаған ортаға қамқорлық жасауды үйрету. Бұл жоба балалардың мейірімділік, адамгершілік, жауапкершілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуды көздейді. Жоба үш бағытта жүзеге асырылады. Біріншіден, балалар аға буын адамдарға көмектеседі. Мысалы, қарт адамдарға хат жазу, сыйлық жасау немесе күнделікті тұрмыстық мәселелерде қолдау көрсету. Екіншіден, балалар жануарларға қамқор болады. Олар үй жануарларына немесе даладағы жануарларға азық беріп, олардың жай-күйін бақылауды үйренеді. Үшіншіден, балалар қайта өңделген материалдарды пайдаланып, құстарға ұя жасайды. Бұл іс-шара арқылы олар экологиялық тәрбие алады және табиғатты қорғауды үйренеді. *«Шабыт» жобасы* - шығармашылық пен өнер әлеуеті арқылы тәрбиелеуді мақсат етеді. *«Еңбегі адал - жас өрен» жобасы* - жас жеткіншектерді әртүрлі мамандықтарға баулу арқылы еңбекқорлық дағдыларын қалыптастырады. *«Smart Bala» жобасы* - оқушыларды жаңашылдыққа жетелеп, инновациялық белсенділікке ынталандырады. Жоба аясында балалар түрлі инновациялық өнімдерді жасап, оларды ұсынады. *«Балалар кітапханасы» жобасы* - шәкірттердің оқу сауаттылығын дамыту, оқырман мәдениетін қалыптастыру және рухани кемелдікке жетелеу мақсатында жүзеге асырылады. *«Ұшқыр ой алаңы» жобасы* - оқушылардың тілдік қабілеттерін жетілдіру және тақырыптық талқылаулар арқылы маңызды құндылықтарды насихаттау.

«Адал азамат» бағдарламасы арқылы рухани құндылықтарды қалыптастыру жолдары:

1. Тәрбие сағаттары мен сынып сабақтары

Бағдарлама аясында бастауыш сынып оқушыларына «Адалдық деген не?», «Әділдік пен жауапкершілік», «Жақсылық жасаудан жарысайық» тақырыптарында арнайы тәрбие сағаттары өткізіледі. Бұл сабақтарда: қысқа мультфильмдер, өмірден алынған жағдаяттар, мақал-мәтелдер, рөлдік ойындар арқылы балалардың түсінігі тереңдетіледі.

2. Ата-анамен бірлескен жұмыс

Рухани құндылықтар тек мектеппен шектелмейді. Бағдарлама аясында ата-аналарға арналған жиналыстар, кеңестер, бірлескен іс-шаралар ұйымдастырылып, «Адалдық отбасыдан басталады» идеясы нығайтылады.

3. Қоғамдық пайдалы жұмыстар

Қоршаған ортаны тазалау, қарттарға көмектесу, «Жақсылық жаса күні» сияқты іс-шаралар оқушылардың мейірімділік, қамқорлық және жауапкершілік сезімін күшейтеді.

4. Рөлдік және ақпараттық-танымдық жобалар

Оқушыларға «Мен адал азаматпын», «Жақсылық жасаудан жарысайық» атты шағын жобалар орындату олардың шығармашылық қабілетін дамытып, адалдықтың өмірлік маңызын түсінуге көмектеседі.

5. Мектеп ішіндегі адалдық мәдениеті

«Адалдық бұрышы», «Адалдық ағашы», «Адалдық поштасы», «Жақсы іс күнделігі» сияқты шағын жобалар оқушыларды күнделікті адал әрекет жасауға ынталандырады. Олардың мінез-құлық дағдылары мен көзқарастары мұғалімнің, ата-ананың және сынып ортасының әсерімен дамиды. Сондықтан мектеп пен отбасы бірлесе отырып, оқушылардың рухани құндылықтарын жүйелі түрде дамыту қажет. Бұл кезеңде балалар үлгі көрсету арқылы тез үйренеді, әрбір жақсы немесе жаман әрекетке сезімтал келеді, адалдық пен әділдікке қатысты түсініктері жаңа қалыптаса бастайды, құндылықтар ойын, әңгіме, көрнекілік арқылы тиімді сіңеді. Сондықтан бағдарлама әдістері бастауыш жас ерекшелігіне сай жұмсақ, түсінікті және қызықты болуы қажет. Бағдарлама арқылы оқушылар өз өмірінде қолдана алатын өмірлік құндылықтарды меңгереді, дұрыс шешім қабылдауды, өз ісіне жауап беруді үйренеді және қоғамға пайдалы тұлға болуға қадам жасайды. Бағдарлама аясында оқушылар патриотизм, еңбекқорлық, әділдік, бірлік және жаңашылдық сияқты маңызды құндылықтарға тәрбиеленеді. Сонымен қатар, ата-аналар мен қоғаммен тығыз байланыс орнату арқылы тәрбие үдерісі тиімді жүзеге асырылады. Әр айға жоспарланған шаралар мен қолданылатын материалдар білім беру процесіне құндылықтарды жүйелі түрде енгізуге мүмкіндік береді. Демек, «Адал азамат» бағдарламасы жас ұрпақты адамгершілігі жоғары, әділ, жауапкершілікті, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген тұлға ретінде қалыптастырудың тиімді жүйесі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нурмуратов С. Е., Курманғалиева Г. К. Рухани құндылықтар қоғамның тұрақты дамуының негізі //Аль-Фараби. – 2021. – Т. 73. – №. 1.
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Білім келешегі: адал азамат, кәсіби маман» тақырыбындағы тамыз конференциясы 2025 жылғы 15 тамыз. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-bilim-keleshegi-adal-azamat-kasibi-maman-takyrybyndagy-tamyz-konferenciya-nyn-plenarlyk-otyrysynda-soylegen-sozi-1571340>
3. «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы. (ҚР Оқу-ағарту министрі бұйрығы 26.05.2025ж. №123) (бұдан әрі – Бағдарлама). - Астана: 2025.
4. ҚЫЛЫШПАЙ Б. С., МАХАРОВА Г. С. Жастардың рухани құндылықтарын қалыптастыру мүмкіндіктері //Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы Учредители: Казахский национальный женский педагогический университет. – №. 2. – С. 112-118.
5. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысын да сөйлеген сөзі 15 наурыз 2024 жыл. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты](#)
6. Махарова Г. С. и др. Жастардың рухани құндылықтарын қалыптастыру мүмкіндіктері //Вестник Казахского национального женского педагогического университета. – 2018. – №. 2. – С. 112-117.

Лес Б.А., Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, БОПмӘ-23-2(к).

(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМІНЕ ҚАЖЕТТІ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

«Кәсіби құзыреттілік» ұғымы — маманның білім, білік, дағды, құндылықтық-мотивациялық бағыт, педагогикалық мәдениет және зерттеушілік қабілеттерінің кешенді жиынтығы. Ол нақты педагогикалық іс-әрекеттерде тиімді және табысты жұмыс істеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар кәсіби даму мен жеке тұлғаның өсуіне негіз болып табылады.

Кәсіби құзыреттілік тек теориялық білімді меңгеру емес, практикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру қабілетін, этикалық нормаларды сақтау, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларды, шығармашылық шешім қабылдауды қамтиды.

Ғылыми зерттеулерде кәсіби құзыреттер екі негізгі топқа бөлінеді:

1. **Әлеуметтік және жалпы өмірлік құзыреттер:** бұл топқа адамгершілік қағидалары, мәдени құндылықтарды сақтау, коммуникативтік дағдылар, әлеуметтік жауапкершілік, эмоционалды интеллект және топта жұмыс жасау қабілеттері кіреді. Мұғалімнің әлеуметтік құзыреттілігі сыныптық ортаны тиімді басқаруға, оқушылармен сенімді қарым-қатынас орнатуға, олардың мотивациясын арттыруға ықпал етеді.

2. **Нақты кәсіби қызметке бағытталған құзыреттер:** бұл топ мұғалімнің кәсіби іс-әрекетін тікелей қамтамасыз ететін дағдыларды қамтиды. Олар:

Педагогикалық құзыреттер — сабақ жоспарлау, оқыту әдістерін таңдау, оқу процесін басқару және бағалау.

Методикалық құзыреттер — оқу материалын тиімді жеткізу, әртүрлі әдіс-тәсілдерді пайдалану және сабақта инновациялық технологияларды енгізу.

Психологиялық құзыреттер — оқушылардың жас ерекшелігі мен психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, олардың оқу мотивациясын көтеру және эмоционалды қолдау көрсету.

Пәндік құзыреттер — өз пәнінің теориялық және практикалық білімдерін терең меңгеру, жаңалықтарды оқу процесіне енгізу қабілеті.

Зерттеу-шығармашылық дағдылар — оқу процесінде жаңа әдіс-тәсілдерді тәжірибе жүзінде қолдану, проблемалық жағдайларды шешу, инновациялық жобаларды әзірлеу.

Қазіргі заманғы педагогика теориясы бойынша, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі тек жеке компоненттердің жиынтығы емес, олар өзара байланысқан, сабақтың тиімділігін арттыратын интеграциялық жүйе ретінде қарастырылады. Зерттеулер көрсеткендей, кәсіби құзыретті мұғалім оқу процесінде белсенді, сыни тұрғыдан ойлайтын, шығармашыл оқушыларды тәрбиелеуге қабілетті [1,2].

Негізгі кәсіби құзыреттер

Бастауыш сынып мұғалімі тек жеке пәнді білумен шектелмей, бірнеше пәндерді меңгеруі мүмкін — тіл, әдебиет, математика, логика, жаратылыстану, өнер және дене шынықтыру. Пәндік құзыреттілік мұғалімнің білімін терең меңгеруін ғана емес, оны әдістемелік тұрғыдан дұрыс қолдана алу қабілетін де қамтиды. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, пәндік және педагогикалық құзыреттердің үйлесімділігі оқушылардың оқу жетістігін 30–40% арттыруға ықпал етеді. Педагогикалық құзыретке сабақ жоспарлау, оқу мақсаттарын анықтау, әдіс-тәсілдерді таңдау және сабақ мазмұнын жаңартылған білім беру стандарттарына сай ұйымдастыру кіреді. Мысалы, бастауыш сыныпта “Жануарлар әлемі” тақырыбын оқыту кезінде мұғалім тек фактілерді айтып қана қоймай, интерактивті тапсырмалар, бейнематериалдар және кестелер арқылы тақырыпты толық меңгертуі қажет.

Бастауыш сынып оқушылары — жас ерекшелігіне, эмоционалдық және психологиялық сипаттарына байланысты ерекше тәсілді қажет ететін топ. Мұғалім оқушының жас ерекшелігін, психологиялық және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеріп, жеке көзқарас таныта білуі қажет. Зерттеулер көрсеткендей, мұғалімнің эмоционалды интеллекті жоғары болған жағдайда, оқушылардың сабаққа деген ынтасы 25–30% артады. Сонымен қатар, мұғалім тек оқушылармен ғана емес, олардың ата-аналары, әріптестерімен тиімді қарым-қатынас орната білуі тиіс. Сыныптағы сенімді, ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыру — оқу процесінің тиімділігін арттыратын маңызды фактор. Мысалы, “Сынып сағатында” ата-аналармен кері байланыс орнату, оқушы жетістіктерін бірлесіп талдау оқушылардың психологиялық дамуына оң әсер етеді.

Қазіргі білім беру динамикалық, инновацияға ашық сала болып табылады. Мұғалім тек берілген бағдарламаны оқытушы емес, шығармашылық және зерттеушілік қабілеті бар тұлға болуы тиіс. Бұл жаңа әдістер, педагогикалық технологиялар мен инновациялық тәсілдерді меңгеру, өз тәжірибесін талдау, оны жаңарту және тиімдірек қолдану қабілеті. Мысалы, зерттеушілік мәдениеті дамыған мұғалім “Су айналымы” тақырыбында тек теориялық білім беріп қана қоймай, тәжірибелік тәжірибелер, эксперименттер және жобалық тапсырмалар арқылы сабақ өткізеді. Мұндай тәсіл оқушылардың сыни ойлау, проблемаларды шешу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Білім беру әлемі жылдам өзгеріп жатқандықтан, мұғалім кәсіби деңгейін үнемі ұстап, дамыта білуі қажет. Бұл құзырет өзін-өзі дамыту, кәсіби өсу жоспарын құру, жаңа білім мен

дағдыларды меңгеру, педагогикалық рефлексия арқылы сабақ әдістерін жетілдіруді қамтиды. Сонымен қатар, педагогикалық мораль-этика, адамгершілік құндылықтар мен мәдениет мұғалімнің тұлғалық қасиеттерін қалыптастырады. Зерттеулерге сәйкес, педагогикалық этика мен кәсіби құндылықтарды ұстанатын мұғалімдердің оқушыларға ықпалы елеулі болады, бұл олардың әлеуметтік дағдылары мен жеке қасиеттерінің дамуына оң әсер етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінде, әсіресе инклюзивтік білім беру жағдайында, мұғалімнің әлеуметтік-психологиялық құзыреті аса маңызды. Бұл құзырет әртүрлі қажеттіліктері бар оқушылармен тиімді жұмыс істеу, ерекше психологиялық немесе білім беру қолдау қажет балаларға көмек көрсету қабілетін қамтиды. Мысалы, аутизмі бар немесе оқу қиындықтары бар оқушылар үшін арнайы әдістемелік тәсілдерді пайдалану, визуалды құралдар мен ойын технологияларын қолдану олардың оқу процесіне интеграциялануына көмектеседі.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі — оқыту сапасына тікелей әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Педагогикалық, психологиялық, әдістемелік және инновациялық құзыреттердің жоғары деңгейі оқушылардың білім алу мотивациясына, пәнді меңгеру сапасына және оқу нәтижелерінің тұрақтылығына оң әсерін тигізеді. Мысалы, халықаралық зерттеулерде педагогикалық құзыреттілігі жоғары мұғалімдердің сабақтарында оқушылардың оқу жетістігі 20–35% артып, шығармашылық тапсырмаларды орындау қабілеті де жақсарғаны анықталған. Мұғалімдердің зерттеу мәдениеті қалыптасқан жағдайда олар сабақ барысында эксперименттер, жобалық жұмыстар және проблемалық әдістерді белсенді қолданады [3].

Инклюзивтік білім беру жағдайында мұғалімнің психологиялық және әлеуметтік құзыреті шешуші мәнге ие. Зерттеулер көрсеткендей, ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың әлеуметтік адаптациясы мен оқу жетістігі сол балалармен жұмыс істейтін мұғалімдердің әлеуметтік-психологиялық құзыретіне тікелей байланысты. Мысалы, аутизмі бар немесе оқу қиындықтары бар оқушыларға бағытталған арнайы әдістемелік тәсілдерді қолдана білетін мұғалімдер балалардың оқу процесіне толық қатысуын, сенімділік сезімін және топтық ынтымақтастықты қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, кәсіби құзыреттілік мұғалімнің шығармашылық және инновациялық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Зерттеулер көрсеткендей, жаңартылған білім беру технологияларын (интерактивті тақталар, мультимедиа, ойын және танымдық материалдар) қолданатын мұғалімдердің сабақтары оқушылар үшін есте қаларлық және қызықты болады, бұл олардың пәнге деген қызығушылығын және оқу мотивациясын 30%–ға дейін арттыра алады.

Кесте-1. «Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттерін қалыптастыру деңгейінің статистикалық көрсеткіштері (%)»

Құзырет түрі	Университеттік дайындықта қамтылу деңгейі, %	Үздіксіз кәсіби даму курстарына қатысу, %	Рефлексия және зерттеу тәжірибесі, %	Коммуникация және әлеуметтік ынтымақтастық, %
Педагогикалық және пәндік	85	70	60	75
Психологиялық-дидактикалық және коммуникативтік	80	65	55	80
Зерттеушілік-шығармашылық және инновациялық	75	60	70	65
Өздігінен даму және кәсіби өсу	70	80	60	70
Инклюзивтік және әлеуметтік	65	55	50	85

ҚР Білім және ғылым министрлігі сайтынан [4]

Кестеден көрініп тұрғандай, педагогикалық және пәндік құзырет университеттік дайындық бағдарламаларында ең жоғары деңгейде қамтылған (85%), бұл болашақ мұғалімдердің

негізгі пәндік білімін толық меңгеруге мүмкіндік береді. Алайда, олардың зерттеушілік тәжірибесі салыстырмалы түрде төмен (60%), бұл үздіксіз кәсіби даму мен ғылыми-әдістемелік жұмыстарға көп көңіл бөлу керектігін көрсетеді.

Психологиялық-дидактикалық және коммуникативтік құзырет те жоғары көрсеткішке ие, әсіресе әлеуметтік ынтымақтастық деңгейі 80%-ға жетеді, бұл мұғалімдердің сыныптағы және ата-аналармен қарым-қатынас дағдыларының дамығанын дәлелдейді.

Зерттеушілік-шығармашылық және инновациялық құзырет бойынша университеттік дайындық деңгейі 75% болса, рефлексия және зерттеу тәжірибесі 70%-ды құрайды, яғни мұғалімдердің жаңашылдыққа бейімділігі айтарлықтай. Өздігінен даму және кәсіби өсу құзыретінде үздіксіз кәсіби даму курстарына қатысу деңгейі (80%) университеттік дайындықтан жоғары, бұл педагогтардың өзін-өзі жетілдіруге үлкен мән беретінін көрсетеді.

Инклюзивті және әлеуметтік құзырет бойынша әлеуметтік ынтымақтастық деңгейі ең жоғары көрсеткіште (85%), алайда университеттік дайындық деңгейі салыстырмалы түрде төмен (65%), бұл мамандыққа дайындау кезеңінде инклюзивтік оқыту мен әлеуметтік дағдыларды жетілдіру қажет екенін көрсетеді.

Кәсіби құзыреттерді дамыту жолдары

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау кезінде теориялық біліммен қатар практикалық дағдылар, зерттеу және шығармашылық қабілеттерді қалыптастыру аса маңызды. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, университеттік білім беру бағдарламалары тек пәндік біліммен шектелмей, педагогикалық психология, дидактика, коммуникация, инклюзивті білім беру және оқу әдістемесін қамтуы тиіс. Мысалы, «Болашақ мұғалінің кәсіби құзыреттілігін университеттік білім беру жүйесінде қалыптастыру» атты монографияда көрсетілгендей, мұғалімдерді кәсіби шығармашылық іс-әрекетке даярлау теориялық білім мен практикалық тренингтерді үйлестіру арқылы жүзеге асады.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мен нығайту тек университетте емес, еңбек жолында да үздіксіз процесс болып табылады. Білім беру саласында мұғалімдер үшін семинарлар, мастер-класстар, тренингтер, конференциялар, тәжірибе алмасу бағдарламалары ұйымдастырылуы тиіс. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибеде (мысалы, Финляндия, Сингапур) мұғалімдерді үздіксіз кәсіби дамыту курстары олардың инновациялық және әдістемелік құзыретін 25–30% арттыратыны көрсетілген. Мұғалімдерді жаңа технологияларды сабаққа енгізуге ынталандыру оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Мұғалімдер өз тәжірибесін жүйелі түрде талдап, зерттеп, ғылыми-әдістемелік ізденістер жүргізуге тартылуы тиіс. Рефлексиялық практика сабақ сапасын жақсартып, оқушылардың оқу мотивациясын арттырады. Зерттеушілік мәдениет педагогқа сабақ жоспарын жәналауға, инновациялық педагогикалық әдістерді енгізуге, оқу мазмұнын оқушылардың қажеттілігіне бейімдеуге мүмкіндік береді. Мысалы, мұғалім зерттеу жобалар ұйымдастыра отырып, тақырыптық квесттер, тәжірибелік зерттеулер, эксперименттер арқылы сабақтың тиімділігін арттыра алады. Сонымен қатар, мұндай тәжірибе педагогтың кәсіби сенімділігін қалыптастырып, шешім қабылдау дағдыларын жетілдіреді.

Кәсіби құзыреттілік тек пәндік немесе методикалық біліммен шектелмейді, сонымен қатар әлеуметтік және коммуникативтік қабілеттерді қамтиды. Мұғалім әрқашан ата-аналармен, әріптестерімен, мектеп әкімшілігімен және қоғаммен өзара тиімді қарым-қатынас орната білуі қажет. Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық құзыреті ерекше маңызды. Зерттеулер көрсеткендей, ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істейтін мұғалімдердің коммуникативтік дағдылары мен әлеуметтік құзыреті олардың оқу жетістігіне және әлеуметтік бейімделуіне тікелей әсер етеді [5,6]

ҚОРЫТЫНДЫ

Бастауыш сынып мұғаліміне қажет кәсіби құзыреттер — көпқырлы, кешенді және бірізді даму талап ететін қасиеттер жиынтығы. Олар — пәндік-педагогикалық білім мен әдістеме, психологиялық-дидактикалық дағдылар, зерттеушілік пен шығармашылық қабілет, коммуникативтік және әлеуметтік құзырет, өздігінен даму және кәсіби өсуге дайындық.

Мұғалімдерді дайындаудағы жоғары оқу орындары, мектептер мен білім беру жүйесі — тағылымдамалар, курстар, семинарлар, зерттеу жұмыстары арқылы олардың кәсіби құзыреттілігін дамытуда қолдау көрсетуі тиіс. Сонымен қатар, мұғалімдер үшін өзін-өзі дамыту, рефлексия жүргізу, инновациялық әдістер мен зерттеу-әдістемелік жұмыспен айналысу — үздіксіз процесс болуы қажет.

Осылайша, сапалы, бәсекеге қабілетті, ХХІ ғасыр талаптарына сай бастауыш мұғалімін қалыптастыру — тек жеке мұғалімнің міндеті емес, бүкіл білім беру жүйесінің ортақ мақсаты.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «THE ROLE AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE SYSTEM OF INCLUSIVE EDUCATION». Eurasian Science Review. https://eurasia-science.org/index.php/pub/article/view/250?utm_source
2. Taurbekova, A.S. Bolashaq bастауыш synyp mugalimderinin kásibi quzyretinin qurylymy. Taldykorgan: Zhetysu University.
3. Bастауыш bilim berý pedagogtarynyń kasibi quzyrettiligin qalyptastyry. Ust.kz. [https://ust.kz/word/bastayys bilim bery pedagogtarynyng kasibi quzyrettiligin qalyptastyry-291755.html?utm_source](https://ust.kz/word/bastayys_bilim_berý_pedagogtarynyng_kasibi_quzyrettiligin_qalyptastyry-291755.html?utm_source)
4. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Цифрлық білім беру ресурстары мен электрондық оқулықтардың енгізілуі туралы ақпарат.
5. Бурибаев, Д., Бахтиярова, Г., & Ольховая, Т. (2023). Кәсіби қасиеттер болашақ бастауыш сынып мұғалімінің зерттеушілік мәдениетін дамытудың шарты ретінде. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы, 142(1), 168–177.
6. Таубаева Ш.Т. Педагогикалық зерттеулердің әдіснамасы мен әдістері. – Алматы: ИП «Ашикбаева», 2018. – 228 б. – (электронды ресурс). – URL: <https://atyrau-edu.kz/fund/show/fe8e2d1d-0516-4ab9-b750-9a887f85dad3>

Магазова К.Б., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, «7М01301-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының магистранті (Ишанов П.З., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының профессоры, п.ғ.к., Ph.D. докторы)

БАСТАУЫШ СЫНЫП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ФАКТОРЛАРЫ

Қазіргі мектептегі бастауыш оқыту мазмұнының ерекшелігі бұл білім алушының қандай қызмет түрлеріне ие болуы керек, ол не істей алуы керек, болашақта үйренген білімін қалай пайдалануға үйрету керек деген сұрақтарға жауап іздеуден тұрады.

Бастауыш мектеп жағдайында рефлексия қабілетін дамыту білім алушы және оқушы ретінде өзінің әлеуметтік рөлін түсінуге және қабылдауға ықпал ететін негізгі қасиеттердің бірі болып табылады. Бұл бастауыш сынып оқушыларына дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі: өз ойларын, іс-әрекеттері мен нәтижелерін объективті бағалау; оларды қойылған оқу міндеттерімен байланыстыру; білімдерін талдау және анықтау [1].

Осы мәмәтінде, Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «Құзыреттілік тәсіл іс-әрекетке деген көзқарастың негізгі тұжырымдамасын – "іс-әрекет арқылы оқытуды" қамтиды және ол білім алушы игерілген білімді іс жүзінде қолдана білуі керек деген талаппен күшейтіледі. Оқу бағдарламаларының мазмұнында пәндерді, тараулар мен тақырыптарды интеграциялау қағидаты күшейтіледі. Осылайша, бастауыш білім беруде барлық пәндердің мазмұнында ортақ өтпелі тақырыптар болады. Негізгі мектепте өзара деңгейлес және сатылас пәнаралық байланыстар қамтамасыз етіледі. Жоғары мектепте пәндер мен оқу бағдарламаларының мазмұнын интеграциялау арқылы бейіндеу жүргізіледі. Барлық деңгейдегі интеграциялау STEAM-тәсілдер негізінде жүзеге асырылады» деп нақтыланған [2].

Демек, зияткерлік дағдылар мен дағдыларды дамыту процесінде оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған "білім" компоненті оқу, жазу, санау қабілетімен байланысты, ал оқу мазмұнындағы белсенділік компоненті ғылым мен практиканың жетістіктерін пайдалануда "тепе-теңдікті" сақтауға бағытталған. "Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуы" ұғымының мәнін ашу үшін біз осы ұғыммен тығыз байланысты байланысты категорияны – "дамуды" талдауға жүгіндік.

Біз философия ғылымында "даму" ұғымы "материя мен сананың өзгеруі", бір сапалы күйден екіншісіне, ескіден жаңаға ауысу жүретін қозғалыстың ең жоғары түрін білдіретінін білдік. Даму категориясы объектінің ішкі құрылымындағы, оның құрылымындағы өзгерістерге

байланысты өзгерістерді білдіреді [3]. Психологиялық-педагогикалық ғылымда бұл категория адамның ерекше жоғары функцияларының неоплазмасын білдіреді.

Қазіргі кезеңде оқыту процесінің басты міндеті оның сапасын арттыру болып қала береді, ол өз кезегінде зияткерлік дағдыларды дамытумен және оларды білім алушылардың автоматтандырылған дағдылары дәрежесіне жеткізумен байланысты мәселелерді шешумен тығыз байланысты. Зерттелетін тақырып бойынша ғылыми еңбектерде дәстүрлі дидактикалық процесс, әдетте, алынған ақпаратты игеруге және қайта құруға бағытталған Оқушылардың репродуктивті әрекеттерімен анықталады, ал зияткерлік дағдыларды қалыптастыру және оларды оқушының автоматтандырылған дағдылары дәрежесіне жеткізу жеткілікті көңіл мен уақытты қажет етпейді.

Оқудың алғашқы жылдарында, бастауыш сынып оқушыларының болашақ белсенді жұмысының базасы қалыптасқан кезде, бұл мәселені шешуге мұқият назар аудару қажет, өйткені интеллектуалды дағдылардың берік және саналы қалыптасуы және оларды оқытудың бастапқы кезеңінде автоматтандырылған дағдылар дәрежесіне жеткізу Зундарды тиімді және сапалы игеруге және оларды орта және үлкен жастағы практикалық қолдануға негіз болады сілтеме.

Бастауыш мектептегі іс-әрекеттің ерекшелігі білім алушылар өмірінің осы қолайлы кезеңіне тікелей байланысты: қоршаған әлем туралы білімнің іргелі негіздерін қалау; оқу-танымдық еңбектің қызығушылығы мен мотивациясын қалыптастыру; оқушының одан әрі білім алуының мақсатын және үздіксіздігін анықтайтын зияткерлік дағдыларды дамыту. Практик-мұғалімдердің жұмысын бақылау көрсеткендей, интеллектуалдық және ақыл-ой дағдылары қалыптаспаған, оқуды білмейтін, қарапайым оқу операцияларын білмейтін бастауыш сынып оқушысы орта мектеп жағдайында баяу және үлгермеген мектеп оқушыларының санын толықтырады.

Тиімді интеллектуалды дамуға ықпал ететін факторларға мыналар жатады: бастауыш сынып оқушыларының қажеттілік - мотивациялық танымдық сферасын қалыптастыру; білім алушылардың ғылыми білімге деген танымдық қызығушылығын дамыту; бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу және есепке алу; бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығының табиғатын, олардың жаңа білімді игеруге ерекше бейімділігін, сондай-ақ білім алуға белсенді қызығушылығын шебер пайдалану. барлық белгісізге; белгілі нәрседен белгісізге қарай жылжу процесінде қуаныш күйі; танымдық іс-әрекеттегі өзіндік жетістік сезімі: олар қызықты, оңай, қуанышпен үйренеді [4].

Білім алушылар үшін білім жаңа, кейде парадоксалды біліммен байытылған жағдайда ғана ерекше мәнге ие болатыны жалпыға ортақ. Қазіргі оқытуда мұғалім оқушыларға интеллектуалды іс-әрекеттің қиындықтарымен күресуге үйретеді, бұл олардың интеллектуалды жұмысының мәнін түсінуге ықпал етеді, бұл құбылыстардың, жағдайлардың, жағдайлардың қайшылықтарын ашуға мүмкіндік беретін интеллектуалды операциялар мен әрекеттерсіз мүмкін емес.

Сондықтан оқушының зияткерлік мүмкіндіктерін жандандыру және әр оқушының жеке-маңызды қасиеттері мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуға ықпал ету үшін жалпы дидактикалық процесті және жеке сабақтарды құру қажет. Дамып келе жатқан тұлғаның жетекші психикалық процесі ретінде ойлау интеллекті дамыту және интеллектуалды дағдыларды қалыптастыру және оларды автоматтандырылған дағдылар дәрежесіне жеткізу процесінде өте маңызды [5].

Оқушыларды жаңа, жиі түсініксіз, ерекше жағдайларды түсінуге шақыратын тез өзгеретін өмір жағдайында бастауыш оқытудың жаңартылған мазмұны жағдайында бастауыш мектептің басты міндеттерінің бірі зияткерлік қызметті дамыту болып қала береді. Бастауыш мектепте оқу барысында студенттер ақыл-ой операцияларының әдістерін меңгереді, оларды "ойда" қолдана алады және өз тұжырымдарын талдай алады. Білім алушыларда интеллектуалдық дамудың және зияткерлік дағдылардың қалыптасуының көрсеткіштері болып табылатын талдауға, синтездеуге, салыстыруға, жүйелеуге, жалпылауға байланысты ақыл-ой әрекеттерін қолдануға байланысты операцияларға негізделген заңды түрде дұрыс пайымдаулар пайда болады [6].

Талдау, синтез, салыстыру, жалпылау және жүйелеу сияқты ақыл-ой операциялары Оқу білімін толық игерудің, олардың негізінде интеллектуалды дағдыларды қалыптастырудың және оларды автоматтандырылған дағдылар деңгейіне жеткізудің негізі болып табылады. Демек, бастауыш мектепте оқыту мұғалімдерден оқушылардың ойлауының барлық түрлерін дамыту бойынша жоспарлы және мақсатты әрекеттерді талап етеді және олардың негізінде ортақ нәрсені табуға, ең маңыздысын бөлуге, яғни ұғымдардың дұрыс жұмыс істеуіне байланысты интеллектуалды дағдыларды қалыптастырады.

Білім алушыларда интеллектуалды дағдыларды және олармен байланысты автоматтандырылған дағдыларды қалыптастыра отырып, өз бетінше ойлануға, қойылған міндеттерді дұрыс шешудің ерекше тәсілдерін іздеуге байланысты әдеттерді дамыта отырып, мұғалім ойлау әрекеттері мен операцияларын белсендіреді. Бұл қасиеттер оқушыға оқу іс-әрекетінде жетістікке жету үшін қажет болады. Осылайша, талдауға, синтездеуге, салыстыруға, жалпылауға, жүйелеуге және егжей-тегжейге байланысты ойлау әрекеттеріне негізделген ойлауға байланысты әрекет.

Салыстыру операциясы олардың арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды табу мақсатында құбылыстар мен заттарды салыстырумен байланысты. Объектілерді, құбылыстарды немесе заттарды құрамдас бөліктерге ойша бөлумен, олардағы жеке элементтерді, ерекшеліктер мен қасиеттерді бөлумен байланысты – талдау операциялары. Синтездің әрекеттері жеке бөліктер мен олардың белгілерін тұтастай біріктірумен байланысты. Ең маңызды ойлау әрекеттеріне өзара тәуелділікте ілім процесінде бір-бірімен тығыз байланысты талдау мен синтез жатады.

Зияткерлік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру процесінде оқушылардың жүйелі іс-әрекетінің белсенділігі мен бастамашылығы оқу материалын қызықты ұсыну, бастауыш сынып оқушыларын оқытудың белсенді және интерактивті әдістері мен құралдарын пайдалану арқылы ынталандырылады. Ғылыми еңбектерді зерделеу оқу үдерісі, оны дәстүрлі түрде жаңғыртуда, білім алушыларда шығармашылық және зияткерлік қызметпен толық байланысты емес мектеп бағдарламасының Зундарының дамуына ықпал ететіндігін көрсетеді. Бұл формада бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды дамуының кешеуілдеуіне әкелуі мүмкін, сондықтан қажетті дағдылар мен дағдылардың тиімді дамуын қамтамасыз ететін мектептердің педагогикалық ұжымдарының осындай жүйесі қажет.

Бастауыш мектепте оқу барысында студенттер ақыл-ой операцияларының әдістерін меңгереді, оларды "ойда" қолдана алады және өз тұжырымдарын талдай алады. Ойындар оқушыларға зейін мен есте сақтау сияқты процестердің еріктілігін дамытуға мүмкіндік береді. Ойын тапсырмалары тапқырлықтың, тапқырлықтың, тапқырлықтың дамуына оң әсер етеді.

Білім алушыларда интеллектуалдық дағдылардың және соған байланысты автоматтандырылған дағдылардың қалыптасуының көрсеткіштері болып табылатын талдауға, синтездеуге, салыстыруға, жүйелеуге, жалпылауға байланысты ақыл-ой әрекеттерін қолдануға байланысты операцияларға негізделген дұрыс пайымдаулар заңды түрде қалыптасады. Себебі, бастауыш сынып оқушылары ойынға қатысу кезінде жаттығулар мен тапсырмаларды жүйелі түрде орындайды, өз ойларымен реттеу әдістерін үйренеді, яғни қажет болған кезде дәл ойлауды үйренеді.

Дидактикалық ойындардың мазмұндық құрылымы барлық ақыл-ой тапсырмаларын орындаудан тұрады. Ойын ережелерін сақтау қиял және ақыл-ойдың дамуына ықпалын тигізеді. Дидактикалық ойындарды пайдалану сабақ үстінде оқыту, дамыту, қалыптастыру қызметінің тиімділігін арттырады, балалардың логикалық ойлауы мен математикалық қабілеттерін, сөйлеу дағдыларын дамытады. Бұл ойындарды қызметтің мазмұнына сәйкес жаңа тақырыпты зерделеу, өткен материалды қайталау, білімдерін бекіту, балалардың психофизиологиялық ерекшеліктерін есепке алу кезінде қолдануға болады.

Дидактикалық ойындар балалардың ойлау тереңдіктерін, қабылдау мүмкіндіктерін, еліктеу мен қиялын, заттардың түр-түсін, көлемін, сол зат пен құбылысқа ғана тән ерекшеліктері мен қасиеттерін ажырата білу қабілетін дамыту үшін өте қажет.

Зияткерлік дағдылар қалыптасатын және олармен байланысты барлық іс-әрекеттер, автоматтандырылған дағдылар бір-біріне тәуелді және олардың толық дамуы оқу сабақтары мен ойын әрекеттері процесінде жүзеге асырылады. Интеллектуалды дамуға ықпал ететін әдістерді қарастырыңыз бастауыш сынып оқушылары. Көптеген психологиялық зерттеулер кез-келген мәселені шешуде біздің ойымызға бірінші болып келетін ойлар мен идеялар сирек кездеседі деп болжайды. Проблемалық жағдайдың көптеген ықтимал шешімдерін шығару қабілеті ретінде түсінілетін еркін ойлау интеллектуалды қызметтің қажетті шарты болып табылады

Пайдаланылған дереккөздері:

1. Гальперин П.Я. Формирование умственных действий. Хрестоматия по общей психологии: Психология мышления. – М.: МГУ, 1981. – 420 с.
2. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.

3. Философский словарь / Составитель А.С. Подопригора. – Ростов н/Д: Феникс, 2010. – 562 с.
4. Лейтес Н.С. Умственные способности и возрастная одаренность. - М., 2016. – 198 с.
5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: научное издание / Л.С. Выготский. - СПб: Союз, 1997. - 93 с.
6. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. – М., 2019. – 241 с.

Мадали Аяулым Канатқызы - Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, ПМНО-23-2к тобы
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Алты жастан он жасқа дейінгі балалар өздерінің білім беру дамуы мен отбасылық ортасы кезінде ерекше психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерді көрсетеді. Бұл кезеңде балалар өздерінің танымдық дамуының ең маңызды кезеңіне тап болады, өйткені олар қоршаған ортаны бақылау арқылы біледі және олардың тұлғалық ерекшеліктері пайда бола бастайды. Зерттеулер көрсеткендей, алты жастан он жасқа дейінгі балалар ойлау қабілеттерін көрнекі-бейнелі және теориялық кезеңдер арқылы дамытады, сондықтан мұғалімдер визуализация әдістері мен ойынға негізделген білім беру тәсілдерін енгізуі керек [1, 45-бет]. Бастауыш мектептегі тәрбие жұмысы адамгершілік құндылықтар мен мінез тұрақтылығы мен балалардың өзін-өзі бағалау деңгейлерін дамытуға бағытталуы керек. Әлеуметтік орта балалардың классикалық педагогикалық теорияларға сәйкес білім беру жағдайына қаншалықты бейімделетіндігін анықтайды [2, 102-бет]. Мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы серіктестік бастауыш мектеп жылдарында дұрыс тәрбиені қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады.

Бастауыш мектепте бала тәрбиесінің жетістігі көбіне білім беру ортасын дұрыс ұйымдастыруға байланысты. Бұл кезеңде балаға сыныптағы тұрақты психологиялық орта, мұғалім мен бала арасындағы қарым-қатынас және сабақты жоспарлау қажет, өйткені сыртқы әсерлер оған қатты әсер етеді. Балалар өз мұғалімін оларға сабақ беретін адам ретінде қарастырады, сонымен бірге олардың жеке үлгісі, эмоционалды қолдауы және білім беру нұсқаулығы ретінде қызмет етеді. Мұғалімнің сөйлеудегі мәдени ортасы және оның оқушылармен қарым-қатынас орнату қабілеті, оның әділ мінез-құлқы мен сабырлы мінез-құлқы бастауыш сынып оқушыларының өз мектебіне деген көзқарасына тікелей әсер етеді. Мектепте қауіпсіздікті сезінетін, еркін ойлайтын, белсенді және тәрбие жұмысына деген оң көзқарасты дамытатын балалар. Бастауыш сынып оқушыларына түсінікті және түсінікті тәртіп пен оқу процесіне қойылатын талаптар қажет. Балаға дұрыс әрекеттер мен түзетуді қажет ететін әрекеттерді ажырату үшін көмек қажет. Дұрыс жобаланған тәртіп жүйесі балаларға өз іс-әрекеттерін басқару қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Баланың эмоционалды қолдауының дамуы белгілі бір тәртіпті сақтауы керек, өйткені бұл олардың толық дамуын қолдайды. Осы жас тобындағы балалар өздерінің жетістіктеріне үлкен мән береді, бірақ олармен айтылған кез келген сөздерге жоғары жауап береді. Балалар шынайы оқу мотивациясын дамытады, өйткені мұғалім оларға шынайы мақтау мен сенім мәлімдемелері мен жылы сөздер береді. Жетістікке жеткен студент өзінің академиялық біліміне, сондай-ақ жеке басына деген сенімділікті дамытады. Мұғалім оқушылар жұмыс барысында қателіктерге тап болған кезде кінәні тағайындаудың орнына түсініктемелер мен нұсқаулар беруі керек. Мектепте эмоционалды қолдауы жоқ балаларда қорқыныш пен сенімсіздік пайда болады, бұл олардың оқу іс-әрекетіне кедергі келтіреді. Мұғалімдер оқушылардың эмоцияларын бақылауы керек, өйткені олар оқушыларда күйзеліс белгілері пайда болған кезде дереу көмек көрсетуі керек. Мектептер психологиялық қолдау қызметтерін ұсынуы керек, өйткені бұл қызметтер бастауыш жастағы балалардың қалай дамитынын анықтайды. Психологтар мен мұғалімдер арасындағы кәсіби қарым-қатынас балаларды жеке бағалаумен қатар оқушылардың жақсы бейімделуіне мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған білім беру мазмұны олардың даму сатысына, ақыл-ой қабілеттеріне және ақпаратты түсіну қабілетіне сәйкес келуі керек. Бұл кезеңдегі оқу тапсырмаларының күрделілігін арттыру қажет, себебі олар оқушылардың ойлау қабілетін

дамытуға көмектеседі. Бастауыш сынып оқушыларын оқытудың негізгі әдістеріне визуализация және ойынға негізделген оқу-қозғалыс әрекеттері мен практикалық жұмыстар жатады. Балаларға абстрактілі ойлау арқылы күрделі ақпаратты түсіну қабілеті жетіспейді, сондықтан мұғалімдер жаңа ұғымдарды нақты мысалдар мен көрнекі құралдар мен эксперименттер арқылы түсіндіруі керек. Балалар ақпаратты еріксіз есте сақтауға бейім, өйткені олар тек өздерін қызықтыратын және эмоцияларына әсер ететін нәрсені сақтайды. Мұғалім сыныптағы іс-әрекеттерін мазмұнды және қызықты етіп жасауы керек, өйткені балалар материалды тартымды деп тапқан кезде зейінін жақсырақ аударады. Бала логикалық ойлау қабілеттерін әдебиеттік оқу сабақтары, математика және жаратылыстану сабақтары және ойлау сұрақтары мен есептерді шешу әрекеттерін қамтитын шығармашылық тапсырмалар арқылы дамытады.

Жеке қасиеттерді дамыту бастауыш сынып оқушылары үшін академиялық оқумен қатар жүретін өмірлік маңызды білім беру мақсаты болып табылады. Бұл кезеңде балалар жауапкершілік пен еңбекқорлықты, шыдамдылықты, өзін-өзі талап етуді және басқаларды құрметтеуді қамтитын құндылықтарды дамытуды үйренеді. Тәрбие жұмысы өткен жоспарланған оқу сағаттарын ұзартуы керек, өйткені ол сыныптағы іс-әрекеттің қалыпты ағымында жұмыс істеуі керек. Балалар тыңдау дағдыларын және топ болып шешім қабылдау қабілетін дамытуға көмектесетін топтық жұмыс әрекеттері арқылы өз пікірлерін құрметпен айтуды үйренеді. Студенттер ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыта отырып және уақытты басқарудың тиімді әдістерін үйрене отырып, жұмысты уақытында аяқтауды үйренуі керек. Мұғалім жағымды қасиеттерді дамыту үшін оқушының мінез-құлық ерекшеліктерін бақылайды және оқушыларға қиын мінез-құлықтарын жеңуге көмектесетін әрекеттерді орындайды. Сыныптағы орта мен оқушылардың достығы, балалар арасындағы өзара сыйластық білім сапасын анықтайды.

Отбасылық қарым-қатынас бастауыш сынып оқушыларына білім беру мақсаттарына жетуге мүмкіндік беретін өмірлік негіз ретінде қызмет етеді. Балалар өз уақыттарын үйде оқу сағаттары мен мектептегі оқу сағаттары арасында өткізеді. Балалар тұрақты мінез-құлықты дамытады және үйдегі іс-әрекеттері мектеп жұмысының талаптарына сәйкес келген кезде тиімді үйренеді. Кездесулер, жеке әңгімелер, үй тапсырмаларын түсіндіру және оқушылардың үлгерімі туралы есептер арқылы ата-аналармен үнемі байланыста болатын мұғалімдер ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізеді. Ата-аналарының мектеп тапсырмаларымен жұмыс істеп жатқанын бақылайтын балалар өз біліміне деген қызығушылықты арттыра отырып, өзіне деген сенімділікті арттырады. Ата-аналар балаларына шамадан тыс қысым жасаудан аулақ болу керек, себебі бұл балаларда қорқыныш, стресс және зерігу тудырады. Баланың жан-жақты дамуы үйдегі үш маңызды факторға байланысты, олар дұрыс күнделікті тәртіп пен оқу аймағын, сондай-ақ ата-ананың қатысуын және шығармашылық әрекеттерді қолдауды қамтиды.

Бастауыш мектептегі оқу іс-әрекетін дұрыс жүзеге асыру оқушылардың болашақ оқу жұмысында табысқа жетуі үшін қажетті маңызды білімді қалыптастырады. Мұғалімдер өз оқушыларына үздіксіз көмек көрсете отырып, оқушылардың оқу іс-әрекетін қадағалап отыруы керек. Балалар күнделікті мектеп материалдарын дайындауды, тапсырмаларды жүйелі түрде орындауды және жұмыстарын қайта қарауды үйренуі керек. Студенттерге бұл дағдылар болашақ оқу жұмысында табысқа жетуге көмектесетін өзін-өзі басқару тапсырмаларын орындау үшін қажет. Мұғалім оқушыларға әр тапсырманың мақсатын түсіндіретін кезең-кезеңмен оқыту процесін құруы керек. Өз міндеттерінің мақсаты мен күтілетін нәтижелерін түсінетін балалар өз жұмыстарын ынтамен орындайды. Осы жастағы оқу іс-әрекеті студенттерден алған материалдарын қайталауды талап етеді. Балалардың есте сақтау қабілетінің қысқа болуы үй тапсырмасын ұйымдастыруды, жұмысты және ойынға негізделген жаттығуларды жүйелі түрде ұйымдастыруды тиімді етеді.

Бастауыш мектеп жылдарында балалардың коммуникативтік дағдылары мен сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Алты жастан он жасқа дейінгі балалар өз ойларымен еркін бөлісуді үйренеді, сонымен бірге дұрыс сөз құрылымдарын құрып, өз пікірлерін қорғап, сұрақтар қояды. Оқыту әдістері диалогтік оқыту және әңгімелесу, пікірталас және шағын жобалар арқылы қарым-қатынас қабілеттерін дамытуға бағытталуы керек. Күшті қарым-қатынас дағдыларын дамытатын студенттер басқалармен ақпарат алмасып, белсенді тыңдай алады, сыйластықпен диалог жүргізе алады және өз қорытындыларын жасай алады. Балаларға академиялық жетістікке жету және басқалармен әлеуметтік қарым-қатынастарын сақтау үшін осы қарым-қатынас қабілеттері қажет.

Бастауыш мектептегі оқу процесі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ерекше көңіл бөледі. Балалар өз қиялдарын сурет салу, ән айту, қолөнер және сахналық қойылымдар арқылы көрсетеді, бұл олардың көрнекі ойлауы мен эстетикалық санасын дамытуға

көмектеседі. Шығармашылық әрекеттер арқылы балалар эмоцияларын тиімді басқаруға көмектесетін әртүрлі өмірлік көзқарастарды сезіне алады. Оқыту әдістемесінде шығармашылық тапсырмаларды қолданатын мұғалімдер оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға әкелетін білім беру кеңістігін жасайды және оқушылар өз жұмыстарына қызығушылық танытады. Шығармашылық қабілеттерін дамытатын балалар икемді ойлау қабілеттерін арттыратын мәселелердің балама шешімдерін табуды үйренеді.

Бастауыш мектепте балаларды тәрбиелеу процесі күрделі жүйені құрайтын көптеген білім беру әдістерін қажет етеді. Мұғалімдер оқытудың тиісті әдістерін таңдау үшін психологиялық білімдерін қолдана отырып, балаларды терең түсінуі керек. Мұғалімдер оқу процесінде ата-аналармен бірлесіп жұмыс жасау арқылы ең жақсы білім беру нәтижелеріне қол жеткізеді. Осы кезеңдегі балалардың дамуы олардың өзін-өзі бағалауы мен тәрбиелік мотивациясын, шығармашылық қабілеттері мен жеке ерекшеліктерін қалыптастырады. Бастауыш сынып оқушыларына арналған білім беру тәсілі олардың жеке даму қажеттіліктеріне сәйкес әдістерді қолдана отырып, балалардың табиғи өсу заңдылықтарын сақтауы қажет. Тәрбие мен тәрбие іс-әрекетін дұрыс жүзеге асыру баланың жан-жақты дамуына және мектептегі үлгерімінің жақсаруына және болашақта тұлғаның дамуына әкеледі. Оқушылардың мотивациялық аймақтарын құру бастауыш сынып мұғалімдері оқыту әдістемесінде жүзеге асыруы керек негізгі элемент болып табылады. Баланың осы кезеңдегі оқуға деген қызығушылығы мұғалімнің жеке басына және оның тиімді оқу кеңістігін құру және эмоционалды қолдау көрсету қабілетіне байланысты. Эльконин мен Давыдовтың дамытушылық оқыту теориясында бастауыш сынып оқушылары өздерінің оқу үдерісін басқаратын білім беру іс-әрекеттеріне назар аударуы керек, өйткені білім беру ойлау қабілеттерін, талдау, салыстыру, жалпылау және рефлексия дағдыларын дамытуы керек делінген. Оқуға деген ынтасы жоғары студенттер жаңа ақпаратты тез үйренеді, ал олардың өзін-өзі бақылау дағдылары дамиды. Мұғалім оқушының оларға деген сенімі арқылы оқуын қолдайды, сонымен бірге олардың жұмысы үшін лезде мақтау және қателіктер жіберген кезде көмек көрсетеді. Бастауыш мектептің оқу-тәрбие процесі балаларға қолайлы мотиваторлар мен қолдау тетіктерін қамтамасыз ететін қалыптасқан жүйені қажет етеді.

Балалардың әлеуметтік және эмоционалды дамуы олардың бастауыш мектеп жылдарындағы бүкіл өсу процесін анықтайды. Дамудың осы кезеңіндегі балалар выготскийдің (1983, 89-бет) пікірі бойынша топтық жұмыста эмоционалды бақылау мен достық қарым-қатынас орнату дағдылары мен жауапкершілігін үйренуі керек. Балалар өздерінің қарым-қатынас қабілеттерін топтық жұмыс, топтық тапсырмалар және әлеуметтік ойындар арқылы дамытады, бұл оларға тыңдау дағдыларын қалыптастыруға, өз ойларымен бөлісуге және жанжалдарды шешуге үйренуге көмектеседі. Тәрбие жұмысы жалпы талаптарды бөлісу үшін мектеп пен отбасылық тәрбиені қажет етеді. Оқу іс-әрекеті мен эмоционалды қолдау кезінде ата-аналарының бақылауына алынған балалар мектептегі жағымды көзқарастарды дамытады, бұл оқу қабілетінің жақсаруына әкеледі. Зерттеулер көрсеткендей, оқудағы жетістік оқу орындары мен отбасы мүшелерінің бірлескен күш-жігеріне байланысты [3, Б, 41]. Балаларды сәтті тәрбиелеу мектептер мен ата-аналар мен балалардың бірлескен күш-жігеріне байланысты.

Бастауыш мектептер оқушыларға оқу процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік беретін оқытудың жаңа әдістерін қажет етеді. Білім беру саласы ойын технологиялары мен жобалық жұмыстар мен ғылыми-зерттеу жұмыстарын, сараланған оқыту мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды интеграциялауды қамтитын оқытудың көптеген инновациялық әдістерін жүзеге асырады. Бала табиғи дамуға сәйкес ойын арқылы үйренеді, өйткені ол қоршаған ортаны терең түсінуді дамытады [4, б, 53]. АКТ құралдарының интерактивті тақталармен, цифрлық эксперименттермен және мультимедиялық мазмұнмен үйлесуі оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыруға және білімді сақтауды жақсартуға әкеледі. Бастауыш сынып мұғалімі оқушылардың жеке ерекшеліктерін түсінуі керек, өйткені олар оқыту әдістерінде саралау элементтерін қолдануы керек. Студенттер үшін оқытудың ең тиімді әдісі-тапсырмаларды нивелирлеу, өйткені студенттер әртүрлі жылдамдықпен оқиды, ал кейбіреулері ақпаратты бірнеше рет жаттықтыруы керек, ал басқалары оны бірден түсінеді [5, б, 22]. Оқыту әдісі мұғалімдерге өз оқушыларына жеке көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Бастауыш мектептегі балаларға жеке білім беру жоспарлары қажет, өйткені олардың өсуіне арнайы сараптамалық және психологиялық көмек қажет. Бастауыш мектеп кезеңі баланың эмоционалды өсуін, әлеуметтік дамуын және жеке дамуын қалыптастыратын маңызды негіз ретінде қызмет етеді. Бастауыш сынып оқушыларының дамуы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін

және ата-ана мен мұғалімнің тұрақты қарым-қатынасын және дәйекті білім беруді ұйымдастыруды қамтитын үш маңызды элементке байланысты. Қазіргі кездегі бастауыш мектеп екі маңызды мақсатқа бағытталған, оның ішінде оқушылардың білім мотивациясын дамыту, тұлғалық сапаның өсуі және білім беру іс-әрекетінің өзін-өзі тануы. Қазіргі білім беру тәсілі мұғалімдерден қолдау көрсететін оқу орталарын құру және жоспарлы білім беру іс-шараларын орындау кезінде баланың даму кезеңдерін ұстанатын әдістерді қолдануды талап етеді. Мұғалімдер балалар психологиясын оқытуға, оқытудың қолайлы тәсілдерін таңдауға және ата-аналармен тиімді қарым-қатынасты дамытуға толық жауапкершілікті өз мойнына алуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р. Педагогика. – Алматы: Білім, 2010. – 352 б.
2. Мұқанова Б. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысы. – Қарағанды: Болашақ, 2014.
3. Epstein, J. School, Family, and Community Partnerships. – Boulder, CO: Westview Press, 2002.
4. Жұмабаев Ә. Педагогика. – Алматы: Пауан, 2012.
5. Tomlinson, C. The Differentiated Classroom. – ASCD, 2014.

Медет Г.М., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті.

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІ ҮШІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ЫҚПАЛЫ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауында жасанды интеллектінің маңызы ерекше атап көрсетілген. Президент өз сөзінде: «Министрлік және Ғылым академиясы бірлесіп, ғылыми институттар мен жоғары оқу орындарын үйлестіру ісімен белсенді түрде айналысуы керек. Жасанды интеллектіні кеңінен қолданатын университеттерге көбірек дербестік беруге болады. Жасанды интеллектіні жаппай енгізу және жаппай цифрландыру еліміздің барлық саладағы әлеуетін еселеп арттырады. Біздің стратегиялық бағдарымыздың ең басты қыры осы болуға тиіс», — деп атап өткен [1].

«2025–2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хатта жасанды интеллектке мынадай анықтама берілген: «Жасанды интеллект – бұл педагогтің жаңа мүмкіндіктері мен цифрлық көмекшісі». Осыған байланысты педагогтердің цифрлық көмекшілері - жасанды интеллект негізінде жасалған, мұғалімдердің кәсіби қызметін жеңілдетіп, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға бағытталған құралдар ретінде сипатталады [2, 72-73б.].

Білім беру саласында жасанды интеллект (ЖИ) соңғы жылдары айтарлықтай танымалдыққа ие болуда. Әсіресе бастауыш сыныптарда ЖИ технологияларын қолдану оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруда және мұғалімдердің кәсіби қызметін жеңілдетуде маңызды рөл атқарады. Осы мақалада бастауыш сынып мұғалімдері үшін ЖИ-дің рөлі, оның оқу жетістіктеріне әсері және тиімді қолдану жолдары қарастырылады.

Алдымен жасанды интеллект ұғымының шығу тарихымен танысып алсақ. «Жасанды интеллект» терминін алғаш енгізген американдық ғалым Джон Маккарти, ол Дартмут конференциясында «Жасанды интеллект» ұғымын алғаш рет пайдаланған болатын. Маккарти өзінің барлық зерттеулерінде тек тапсырмаларды орындап қана қоймай, адамның мінез-құлқына еліктей алатын машиналар жасау екенін көрсеткісі келді. Ал, 1963 жылы Джон Маккарти Стэнфордта жасанды интеллект зертханасын ашады. Американдық ғалым Джозеф Вейценбаум 1966 жылы «Eliza» атты алғашқы чатбот жасайды. Оны компьютердің табиғи тілді өңдеуін көрсету үшін қолдануды көздеді. 1976 жылы ол «Компьютерлердің күші және адамның ақыл-ойы: пайымдаудан есептеуге дейін» кітабын жазды[3].

Білім берудегі жасанды интеллект – оқу үдерісін жақсарту және оның тиімділігін арттыру мақсатында интеллектуалдық технологияларды қолдану мүмкіндігі.

Бастауыш сыныптарда жасанды интеллектті (ЖИ) қолданудың көптеген артықшылықтары бар. Ең алдымен, мұғалімдер өз оқушыларының білім деңгейін дәлірек бағалауға арналған

құралдарға ие болады. ЖИ негізіндегі бағдарламалық қамтамасыз ету үй тапсырмаларының, тесттердің және басқа да тапсырмалардың орындалуын нақты уақыт режимінде бағалай алады. Бұл мұғалімдерге мәселелерді жылдам анықтап, оларды шешуге арналған қосымша материалдарды ұсынуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ЖИ жеке тұлғалық оқу жоспарларын жасауға ықпал етеді. Әрбір оқушы өз деңгейіне сәйкес тапсырмалар алады. Бұл әртүрлі қабілеттері мен оқу қарқыны бар оқушылардан тұратын сыныптар үшін ерекше маңызды. Мұғалімдер деректерді талдау нәтижелерін пайдалана отырып, өздері енгізген стратегиялардың оқу тиімділігіне қалай әсер ететінін жақсырақ түсіне алады [4].

Тағы бір маңызды артықшылығы – күнделікті бір сарынды тапсырмаларды автоматтандыру мүмкіндігі. Жазбаша жұмыстарды оқу және бағалау, тесттерді тексеру, есептер жасау сияқты әрекеттер мұғалімдерге көп уақыт алады, бұл олардың оқушылармен қарым-қатынас жасау мен сабақ жоспарын дайындау сияқты маңызды істерінен алаңдатуы мүмкін. ЖИ платформалары осы міндеттерді орындауға көмектесіп, мұғалімдерге оқушылармен тікелей жұмыс істеуге көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау бағдарламасына жасанды интеллектіні енгізу оқу нәтижелерін жақсарту және педагогикалық тәжірибелерді түрлендіру әлеуетіне байланысты үлкен қызығушылық тудырып отыр. Бұл өзгеріс білім берудегі жаңа дәуірдің басталуына жол ашуда [5].

Жасанды интеллект бастауыш сынып мұғалімінің жұмысында күнделікті тапсырмаларды жеңілдетуге, оқуды жеңілдетуге және әр оқушымен шығармашылық және жеке жұмыс істеуге уақыт бөлуге қабілетті құрал.

Білім берудегі ЖИ жеке оқытудың, әкімшілік міндеттерді оңтайландырудың және оқыту сапасын арттырудың арқасында трансформациялық әлеуетке ие. Бастауыш білім беру саласында виртуалды шындық (VR) және кеңейтілген шындық (AR) сияқты ЖИ технологиялары оқу және жазу дағдыларын жетілдіре алады, оқушылар арасындағы ынтымақтастықты дамытады және жекелендірілген кері байланысты қамтамасыз етеді. Зерттеулер көрсеткендей, ЖИ негізіндегі оқыту модульдері оқушылардың білім беру тәжірибесін және олардың оқу нәтижелерін айтарлықтай жақсартып алады [6].

2022-2023 жылдардағы зерттеулер дәстүрлі тапсырмаларды жеңілдету және тиімдірек білім беру ортасын құру арқылы оқытуды трансформациялаудағы жасанды интеллект әлеуетіне қызығушылықтың артқанын көрсетеді. Жасанды интеллектті тиімді пайдалану, әсіресе VR және AR, оқу нәтижелерін арттыруға, жекелендірілген тәсілді қолдауға және оқушылардың шығармашылығын дамытуға бағытталған. Кейбір зерттеулер сонымен қатар жасанды интеллект оқытушылардың үздіксіз кәсіби дамуына қалай ықпал ететінін және оқу нәтижелерін жақсартатынын қарастырады [7].

Жасанды интеллектіні білім беру саласына интеграциясы педагогикаға, қолданылатын медиаға және қажетті құзыреттерге әсер ете отырып, оқыту мен оқу процестерін тез жаңартты. Мұғалімдердің цифрлық дағдылары интерактивті және өзекті білім беру тәжірибесін құру үшін маңызды бола түсуде.

Алайда, көптеген мұғалімдер технологияны өз жұмысына толық енгізуге әлі дайын емес және жасанды интеллект туралы терең түсінікке мұқтаж. Болашақ мұғалімдерді даярлау бағдарламалары екі негізгі компонентті қамтуы керек: - жасанды интеллект саласындағы сауаттылық; - жасанды интеллектті тиімді пайдаланатын оқу әрекеттеріне бағытталған жасанды интеллект педагогикасы [8].

ЖИ құралдарының кең таралуы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын жаңа талаптарды қалыптастырып отыр. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері технологиялық өзгерістерге бейім болуға, ЖИ-ды дидактикалық тұрғыдан дұрыс қолдануға және оның мүмкіндіктері мен шектеулерін түсінуге тиіс. Бұл әсіресе Қазақстан жағдайында өзекті, себебі цифрлық білім беру саясаты, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы және мектептерді технологиялық жаңғырту бағытындағы реформалар мұғалімдердің ЖИ-мен жұмыс істеу даярлығына тікелей ықпал етеді.

Қазіргі кезде білім беру саласында қолдануға болатын жасанды интеллекттер тізімін ұсынғым келеді. Бұл жасанды интеллекттер оқу материалдарын құрастыру, мәтіндерді өңдеу, тапсырмаларды бейімдеу, сабақ жоспарлау, кері байланыс ұйымдастыру және оқу үдерісін жекешелендіру сияқты міндеттерді орындауда педагогтерге айтарлықтай қолдау көрсетеді.

Conker – бұл жасанды интеллект негізіндегі құрал, ол мәтіндік сұраныс арқылы қызықты тесттер жасайды. Оқу материалдарын дайындауға жұмсалатын уақытты үнемдеп, дайын тесттерді пайдалануға және оларды әртүрлі оқушылардың қажеттіліктеріне қарай бейімдеуге мүмкіндік береді.

Slidebean – жасанды интеллекті бар презентация құрастыру платформасы. Дайын тақырыптар, түстер және элементтердің дұрыс орналасуын автоматты ұсынады. Кәсіби слайдтарды тез әрі күш жұмсамай жасауға көмектеседі. Сонымен қатар аналитика мен жақсарту бойынша пайдалы кеңестер береді. Жылдам, ыңғайлы және нәтижесі сапалы құрал.

Gamma.Ai – бірнеше минутта әдемі, заманауи презентациялар дайындайтын ақылды платформа. Мәтінді енгізсеңіз болды, талдап, автоматты түрде презентацияға айналдырады. Таңдауға болатын стильді шаблондар көп, әр элементті өз талғамыңызға сай өзгерте аласыз. Дайын жобаны оңай бөлісуге, онлайн көрсетуге және кез келген форматта жүктеп алуға болады.

SlidesAi.io – Google Slides пен PowerPoint ішінде мәтіннен автоматты түрде слайд жасайтын нейрожелі. Контентті талдап, дайын презентацияны визуалды элементтерімен бірге өзі құрастырады. Дизайн жасауға кететін уақытты айтарлықтай қысқартады.

Genially — интерактивті контент жасауға арналған көпфункционалы платформа. Бұл платформада презентациялар мен толық слайдтық курстар, инфографикалар, таймлайндар, викториналар, ойындар, интерактивті суреттер, тіпті тармақталған квесттер әзірлеуге болады. Сонымен қатар Genially көмегімен кез келген элементті — суретті, белгішені, батырманы және басқа компоненттерді — оңай әрі жылдам интерактивті етуге немесе анимациялауға мүмкіндік бар.

Grok – қазақша аудиомен сапалы және тегін мультфильм жасап береді. Басқа тілдік модельдерден өзара әрекеттесу тәсілінің ерекшелігімен дараланады

Educaplay - сабаққа қызықты тапсырмалар жасауға болады. Мысалы: сәйкестендіру, сөзжұмбақ секілді түрлі ойындар құрастыруға болады. Интерактивті білім беру материалдарын әзірлеуге арналған онлайн платформа. Ол мұғалімдерге, оқушыларға және ата-аналарға өз оқу тапсырмаларын құрастыруға немесе дайын ресурстарды қолдануға мүмкіндік беріп, оқу үдерісін неғұрлым жекелеңдірілген әрі интерактивті сипатқа жеткізеді.

Umaigra – жасалу жолы оңай, әрі тегін. Бұл дидактикалық ойындар жасауға арналған онлайн-платформа. Ойынның түрін, баланың жасын, тақырыпты таңдап қызықты тапсырмалар жасауға болады.

Stopwatch – шаблондарды таңдау арқылы тапсырмалар жасалынады. Қатысушыларды креативті жолдармен шақыруға көмектеседі.

Baamboozle-дидактикалық ойын құрастырушысы Baamboozle қызметі. Пәнді, тақырыпты жазып, қаласаңыз фото салып ойындар құрастырасыз.

Edpuzzle – бұл мұғалімдерге кез келген бейнежазбаға сұрақтар, тесттер және түсіндірмелер қосу арқылы интерактивті бейнелер жасауға мүмкіндік беретін платформа.

Sketch Meta – бұл құрал статистикалық суреттердегі кейіпкерлерді анимациялайды. Бұл оқушыларға өз қолымен салған кейіпкерлерін тірілтуге мүмкіндік береді.

Auto Draw – бұл Google компаниясының құралы, ол жасанды интеллект көмегімен сіздің не салып жатқаныңызды болжайды және оның неғұрлым дәл, әдемі нұсқасын ұсынады. Бұл жас оқушыларға сурет салу дағдыларын жетілдіруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектесетін тамаша әрі қарапайым құрал.

Socrative — бұл студенттердің білімін лезде бағалауға және олардың сабаққа қатысуын арттыруға арналған инновациялық құрал, ол оқу процесінің прогресін нақты уақыт режимінде визуализациялайды.

SchoolAI - мұғалімдерге уақытты үнемдеуге көмектесетін құрал, ол оларға жасанды интеллект арқылы бағалаулар, сабақ жоспарлары, идеялар, викториналар, миға шабуыл, есептер құрастыру және тағы басқа мүмкіндіктерді ұсынады.

Curipod.com – тегі жасанды интеллект. Тақырыпқа қатысты ақпарат салып өзімізге ұнайтын слайд, ойындар жасаймыз. Тапсырмалар орындау үшін өзінің QR коды арқылы ашып, орындай береміз.

Wordwall - ресурстың көмегімен әр оқушының мүмкіндіктерін ескере отырып, әртүрлі типтегі жаттығуларды жасап, дифференциалды және жеке оқытуды ұйымдастыруға болады.

Sheber.education – қажет пәнді, сыныпты және тақырыпты таңдасаңыз 30 секундта слайд жасап береді. Қосымша ақпарат қоссаңыз болады.

LearningApps – онлайн интерактивті жаттығулар мен тапсырмаларды жасауға мүмкіндік береді.

ChatGPT - OpenAI компаниясы әзірлеген, генеративті жасанды интеллектке негізделген, диалогтық режимде жұмыс істей алатын және табиғи тілдегі сұрауларды өңдеуді қолдайтын чат-бот.

Осыған байланысты қазіргі білім беру жүйесінде жиі қолданылатын ЖИ құралдарын талдау және болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің оларды пайдалану деңгейін анықтау маңызды ғылыми-тәжірибелік мәселе болып табылады. ЖИ-дың оқу үдерісіне ықпалын бағалау, оның артықшылықтары мен шектеулерін анықтау және педагогтердің оны қолдануға даярлығын зерттеу - сапалы білім беру моделін қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі.

Осы зерттеудің өзектілігі - ЖИ құралдарын қолдану тәжірибесінің болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығындағы рөлін айқындау және бастауыш сынып оқушыларының оқу нәтижелеріне ықпалын бағалау.

Зерттеу шеңберінде бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының төртінші курс студенттері арасында «Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін жасанды интеллектің рөлі және оның оқу жетістіктеріне ықпалы» тақырыбында сауалнама жүргізілді. Сауалнама білім беру үдерісіне жасанды интеллектіні (ЖИ) енгізілу деңгейін, студенттердің ЖИ құралдарын қолдану тәжірибесін, сондай-ақ олардың бұл технологиялардың бастауыш мектептегі оқу нәтижелеріне ықпалы жөніндегі көзқарастарын анықтауға бағытталды.

Сауалнама мақсаты: 4-курс студенттерінің жасанды интеллектіні (ЖИ) бастауыш білім беру үдерісінде қолдануға қатысты көзқарасын, дайындық деңгейін және ЖИ-дің оқу нәтижелеріне ықпалын бағалау.

Сауалнама Google Forms платформасында әзірленіп, студенттерге таратылды. Оның құрылымы бірнеше мазмұндық блоктан тұрды. Бірінші блок респонденттердің жалпы мәліметтерін қамтыды: аты-жөні, электрондық поштасы және педагогикалық іс-тәжірибеден өту фактісі. Бұл деректер студенттердің тәжірибелік даярлық деңгейін айқындауға мүмкіндік берді.

Екінші блок студенттердің жасанды интеллект туралы базалық білімін және теориялық дайындығын анықтауға бағытталды. Респонденттер жасанды интеллектінің функциялары мен жұмыс принциптерімен таныстығы, ЖИ-ді педагогикалық мақсатта қолдануға теориялық дайындық деңгейі және этикалық-қауіпсіздік талаптары туралы хабардарлығы жөнінде пікір білдірді. Алынған қорытынды нәтижесі бойынша жасанды интеллект туралы жалпы түсінігі бар студенттер - 84%, ал терең хабардарлар студенттер - 25% құрайды.

Үшінші блокта студенттердің цифрлық платформалар мен ЖИ қолдайтын сервистерді қолдану тәжірибесі бағаланды. Kundelik, BilimLand сияқты білім беру платформаларын пайдалану дағдылары, сондай-ақ ChatGPT, Google Gemini, Khanmigo секілді ЖИ құралдарын сабақ жоспарлау процесінде қолдану мүмкіндігі туралы сұрақтар енгізілді. Сонымен қатар студенттердің педагогикалық тәжірибе кезінде ЖИ құралдарын қолданған- қолданбағаны туралы мәлімет алынды. Студенттердің жауаптары бойынша алынған ең танымал құралдар: ChatGPT - 29 адам (91%), Gemini - 17 адам (53%), Wordwall - 5 адам, Canva - 4 адам, SMM/AI mix (Khan Academy AI, Copilot, т.б.) - 3 адам белсенді түрде пайдаланатыны анықталды.

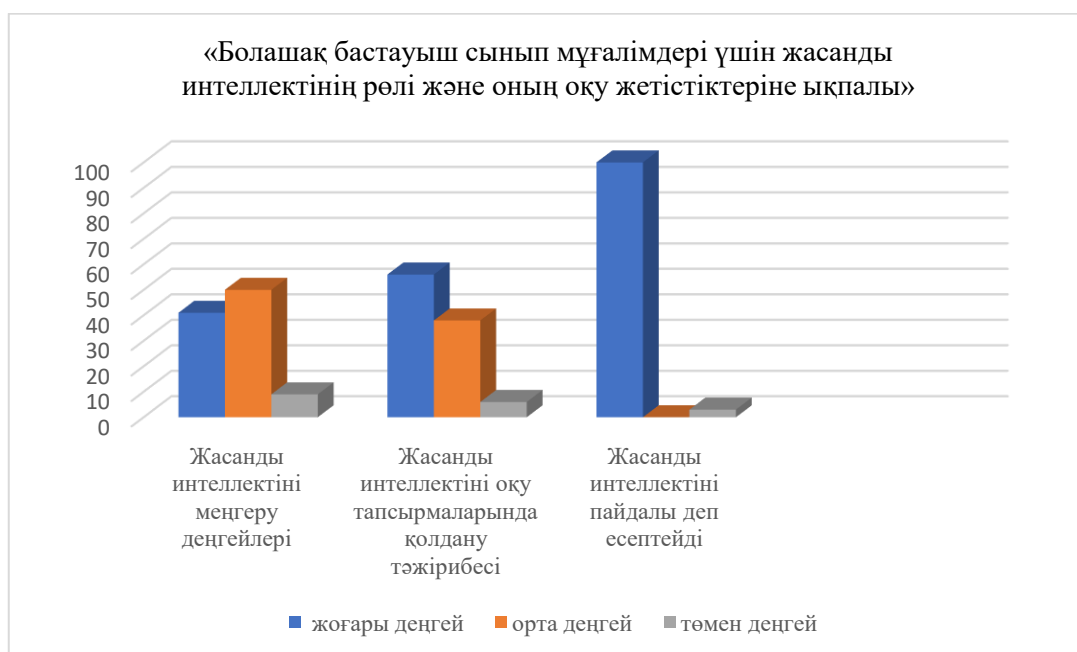
Төртінші блок болашақ мұғалімдердің ЖИ-дің бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктеріне ықпалы жөніндегі көзқарастарын анықтауға арналды. Бұл бөлімде оқу материалдарын жылдам әзірлеу тиімділігі, оқушылардың жеке оқу қарқынын ескеру мүмкіндігі, оқыту мотивациясына ықпалы сияқты аспектілер қамтылды. Бұл көрсеткіштер ЖИ-дің оқу процесін дараландыру және интерактивті оқыту әдістерін дамыту әлеуетін бағалауға мүмкіндік берді. Жасанды интеллектінің оқу жетістіктеріне ықпалы туралы пікір: уақыт үнемдеу – 87%, күрделі тақырыптарды түсіндіру – 72%, шығармашылық идея генерациясы – 66%, мәтін құрастыру/жинақтау – 81%, өзіндік білімін толықтыру – 53% құрайды. Жалпы 100% студент ЖИ-нің белгілі бір деңгейде пайдалы екенін мойындаған.

Сауалнаманың соңғы бөлімінде студенттерге ашық сұрақтар ұсынылды. Олар ЖИ құралдарын қолдану барысында туындайтын қиындықтарды, практикада байқалған нәтижелерді және өздері тиімді деп санайтын кемінде үш ЖИ құралын атауды қамтыды. Сонымен қатар респонденттердің алдағы уақытта ЖИ жөнінде қосымша білім алуға қызығушылығы анықталды. Бұл ақпарат болашақ педагогтардың кәсіби дамуға деген мотивациясын және цифрлық педагогикаға қатысты қажеттіліктерін айқындауға мүмкіндік берді.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен алынған сауалнама болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ЖИ технологияларын қабылдау ерекшеліктерін, оларды қолданудағы дайындық

деңгейін және ЖИ-нің оқу жетістіктеріне ықпалына қатысты пікірлерін жүйелі түрде зерделеуді мақсат етті. Жиналған деректер зерттеудің нәтижесі төменде көрсетілген.

Сауалнамаға 32 болашақ бастауыш сынып мұғалімі қатысты. 32 респонденттің нәтижелері болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жасанды интеллектіні қолдануға жоғары деңгейде дайын екенін көрсетті. Қатысушылардың 81%-ы педагогикалық тәжірибеден өткен, бұл олардың пікірін практикалық тұрғыдан құнды етеді. Респонденттердің 84%-ы ЖИ-дың жұмыс принциптерімен таныс, ал 91%-ы ChatGPT сияқты құралдарды белсенді қолданатынын хабарлады. ЖИ оқу жетістіктерін арттыруда уақытты үнемдеу, материалды түсіндіру, шығармашылық ойлау және мәтін құрастыру қабілеттерін жақсарту тұрғысынан тиімді деп бағаланған. Сонымен қатар ақпараттың дәлдігі, қазақ тілін тану сапасы және интернетке тәуелділік сияқты қиындықтар анықталды. Жалпы алғанда, болашақ мұғалімдердің 97%-ы ЖИ бойынша қосымша білім алуға дайын екенін білдіріп, педагогикалық білім мазмұнына ЖИ-ды терең интеграциялаудың өзектілігін растады. Сауалнама нәтижелері төменде көрсетілген.

Сурет 1. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жасанды интеллектіні меңгеруі және қолдану деңгейлері

Диаграммада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жасанды интеллектіні меңгеру деңгейі, оны оқу тапсырмаларында қолдану тәжірибесі және ЖИ-дың тиімділігіне қатысты қабылдауы салыстырмалы түрде көрсетілген. Алынған нәтижелер респонденттердің басым бөлігінің жасанды интеллектіні жоғары немесе орта деңгейде меңгергенін айғақтайды. Атап айтқанда, ЖИ-ды меңгеру деңгейін бағалауда студенттердің елеулі бөлігі жоғары (шамамен 45–50%) және орта деңгейде (50%-ға жуық) жауап берген, ал төмен деңгей көрсеткіші өте аз (9–10%) болды. Бұл болашақ мұғалімдердің ЖИ құралдарын кәсіби мақсатта қолдануға жеткілікті дайын екенін көрсетеді.

ЖИ-ды пайдалы деп есептеу көрсеткіші диаграммада айқын басымдыққа ие. Жоғары деңгей индикаторы 100%-ға жуық мәнге жетіп, респонденттердің барлығы дерлік ЖИ-дың оқу үдерісіне оң ықпал ететінін мойындағанын көрсетеді. Орта және төмен деңгейлердің көрсеткіштері өте төмен, бұл ЖИ-дың тиімділігіне қатысты келісімнің толық қалыптасқанын білдіреді.

Сауалнама нәтижелері бойынша болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жасанды интеллектіні меңгеруде және оны оқу тапсырмаларын орындауда қолдануда жоғары деңгейде дайын екендігін, сондай-ақ оның білім сапасын арттырудағы маңызын толық қолдайтынын көрсетеді. Бұл нәтижелер педагогикалық білім беру жүйесіне ЖИ-ды терең интеграциялаудың өзектілігін ғылыми тұрғыдан растайды.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып мұғалімдері үшін жасанды интеллект - білім беру үдерісін жаңғыртатын маңызды құрал болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, ЖИ-ны

қолдану оқушылардың оқу жетістіктерін арттыруға, сыныптағы әр оқушыға лайықталған қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ мұғалімдердің уақытын үнемдеуге, бағалау мен бақылау процесін жеңілдетуге көмектеседі.

Дегенмен, ЖИ-ның толық әлеуетіне жету үшін мұғалімдердің цифрлық дайындығы, әдістемелік қолдау және этикалық нормалардың сақталуы маңызды. ЖИ - тек құрал ретінде қарастырылуы тиіс, ол мұғалімнің педагогикалық рөлін алмастырмай, оқу процесін тиімді әрі сапалы ұйымдастыруға көмектеседі. Осылайша, болашақта жасанды интеллектіні тиімді пайдалану білім сапасын арттыруға және оқушылардың шығармашылық, сыни ойлау және сандық сауаттылық дағдыларын дамытуға бағытталған маңызды қадам болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы – 2025. 8 қыркүйек 2025 жыл. <https://e-history.kz/kz/news/show/50000604>
2. «2025-2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» Әдістемелік нұсқау хат, - Астана, 2025.
3. Трайнев В.А. Білім берудегі жасанды интеллект. М.: МАКС Пресс, 2019.
4. Aletras, K. (2024). Statistical Research in Primary Education on Artificial Intelligence and Its Prospects in Education. *European Journal of Engineering and Technology Research*.
5. Aravantinos, S., Lavidas, K., Voulgari, I., Papadakis, S., Karalis, T., & Komis, V. (2024). Educational Approaches with AI in Primary School Settings: A Systematic Review of the Literature Available in Scopus. *Education Sciences*.
6. Artificial intelligence in education|UNESCO. (n.d.). <https://www.unesco.org/en/digital-education/artificial-intelligence>
7. Chen, S. (2024). Exploration of the Application of Artificial Intelligence Technology in Primary Education in Hong Kong. *Advances in Educational Technology and Psychology*.
8. Dai, Y., Lin, Z., Liu, A., Dai, D., & Wang, W. (2023). Effect of an Analogy-Based Approach of Artificial Intelligence Pedagogy in Upper Primary Schools. *Journal of Educational Computing Research*, 61(8), 1695-1722. <https://doi.org/10.1177/07356331231201342> (Original work published 2024)
8. Daneva, M.Y. (2025). Enhancing Learning Outcomes of Bachelor's Engineering and Pedagogy Students Through AI. *2025 60th International Scientific Conference on Information, Communication and Energy Systems and Technologies (ICEST)*, 1-4.

Мукашева А.А., академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарҰЗУ, педагогика факультеті, ПМНО-22-Зк.

(Асетова Ж.Б., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ SOFTSKILLS DAҒДЫЛАРЫН ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ ДАМУ

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек академиялық біліммен ғана шектелмей, өмірде қажет болатын тұлғалық, әлеуметтік дағдылармен де қарулануы – заман талабы. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында (2020 жылғы өзгерістер мен толықтырулармен) білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі ретінде «жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуаттық мүмкіндіктерін дамыту, салауатты өмір салтын қалыптастыру, даралықты дамыту» деп көрсетілген [1]. Бұл – білім берудің басты мақсатының тек танымдық қабілет емес, жан-жақты дамыған, әлеуметтенген тұлға қалыптастыру екенін айғақтайды.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың жеке қабілеттерін дамыту мен оларды жан-жақты жетілдіруге баса назар аударылады. Әсіресе, бастауыш мектепте оқушының тұлғалық қалыптасуына, танымдық белсенділігін арттыруға және өмірлік қажетті дағдыларын меңгеруіне жағдай жасау – білім беру үдерісінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл ретте soft skills – «жұмсақ дағдыларды» дамыту мәселесі өзекті тақырыпқа айналууда. Soft skills – бұл коммуникативтік, командада жұмыс істеу, өз эмоцияларын басқару, сыни және креативті ойлау сынды ХХІ ғасырдың табысты тұлғасына қажетті дағдылар жиынтығы. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім алушылардың жеке қабілеттері мен шығармашылық мүмкіндіктерін ашу, білім сапасын арттыру және өмірлік дағдыларды меңгерту

басты қағидаттардың бірі ретінде айқындалған [1]. Сонымен қатар, 2020-2025 жылдарға арналған ҚР орта білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында білім беру мазмұнын құзыреттілік тәсіл негізінде құру қажеттілігі атап көрсетілген. Бұл талаптар soft skills дағдыларын қалыптастыру мен дамытуға бағытталған білім беру үдерісінің қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім беру стандартына сәйкес, оқыту оқушылардың жеке, метатанымдық және пәндік нәтижелерін дамытуға бағытталған. Осы талаптарды жүзеге асыруда оқушының функционалдық сауаттылығын, өзін-өзі басқару мен ұжымда әрекеттесу қабілеттерін дамыту өзекті болып табылады. Осыған байланысты, бастауыш сынып оқушыларының soft skills дағдыларын интерактивті әдістер арқылы дамыту тақырыбы бүгінгі педагогикалық тәжірибеде өзектілігімен және практикалық маңыздылығымен ерекшеленеді. Бұл бағытта жүргізілетін ғылыми-зерттеу жұмысы білім сапасын арттыруға, оқушылардың өмірлік қажетті дағдыларын қалыптастыруға және жаңартылған білім беру мазмұнын тиімді жүзеге асыруға ықпал етеді. Соңғы жылдары Қазақстан білім беру жүйесінде жеке тұлғаны жан-жақты дамытуға бағытталған реформалар белсенді түрде жүзеге асып келеді. Оның ішінде оқушылардың soft skills дағдыларын дамыту өзекті мәселелердің біріне айналды. Мемлекеттік деңгейде бұл қажеттілік Қазақстан Республикасының 2023–2029 жылдарға арналған Білімді дамыту тұжырымдамасында айқын көрсетілген, онда білім беру жүйесі оқушылардың шығармашылық, коммуникациялық, сын тұрғысынан ойлау, проблеманы шешу және икемді бейімделу сияқты жұмсақ дағдыларын дамытуды міндет етеді [1].

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – тек білім беру емес, сонымен қатар жеке тұлғаны жан-жақты дамыту, оны өмірлік жағдайларға бейімдеу. Бұл міндет ХХІ ғасырда аса өзекті бола түсті. Қазіргі білім беру жүйесінде жеке тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталған жаңа көзқарастар қалыптасуда. Бұл тұрғыда «soft skills» ұғымы, яғни жұмсақ дағдылар мәселесі ерекше мәнге ие. Softskills - адамның жеке, әлеуметтік және кәсіби өмірінде табысты әрекет етуіне мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттер мен мінез-құлық дағдыларының жиынтығы [2].

Педагогика және психология ғылымдарында бұл ұғымға әртүрлі анықтамалар берілген. Ғалым Т.И.Шамова softskills-ті «тұлғаның әлеуметтік бейімделу және өзара әрекеттестік дағдылары» ретінде сипаттайды [3]. Ал А.Маслоу мен К.Роджерс еңбектерінде бұл дағдылар адамның өзін-өзі тануы мен дамуына бағытталған қабілеттер жиынтығы ретінде қарастырылады [4]. Отандық педагог-ғалымдар soft skills ұғымына тікелей анықтама бермесе де, олар тұлғаның үйлесімді дамуын, коммуникативтік, эмоционалды, әлеуметтік дағдыларды қалыптастырудың маңыздылығын атап өтеді. Бұл тұрғыда отандық зерттеушілер әлеуметтік педагогтарды кәсіби тұрғыда даярлау үдерісіне және оның сапасына ерекше назар аударуда. Соңғы жылдары Г.Е. Қожабергенова, А.Ж. Черниязова, Д.А. Искакова, Д.Б. Ордабаева және И.Ю. Мордвинцева өз еңбектерінде әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметінің өзектілігін айқындап, олардың кәсіби құзыреттілігінің құрылымы мен мазмұндық ерекшеліктерін жан-жақты талдаған [5, 6, 7].

Педагогикалық ғылымда softskills ұғымына нақты анықтама беру әлі де даму үстінде. Дегенмен көптеген зерттеушілер softskills-ті оқушының әлеуметтік, тұлғалық, коммуникативтік, эмоционалды және когнитивтік қабілеттерінің жиынтығы ретінде қарастырады. Мәселен, В.Л. Матвиенко, А.Г. Асмолов, К.Р. Атаманова сынды зерттеушілер softskills-ті адамның әлеуметтік бейімделуіне тікелей ықпал ететін дағдылар қатарына жатқызады. Soft skills – бұл жай дағдылар емес, өмірде де, кәсіби қызметтерде де қажетті қасиеттердің жиынтығы. Бұл жеке қасиеттер, әмбебап дағдылар, адам қызметінің тиімділігіне әсер ететін кәсіби емес және жүре қалыптасатын дағдылар деп түсіндіріледі [8].

Шетелдік тәжірибеге, яғни Гарвард пен Стэнфорд университеттерінің зерттеулеріне сүйенсек, адамның академиялық білімі оның болашақтағы оқу жетістіктері мен кәсіби өмірінде тек 15%-ын ғана анықтайды. Ал қалған 85% табыс жеке тұлғаның өмірлік дағдыларына, яғни softskills-ке тікелей байланысты. Бүгінгі қоғамда «болашақ дағдылары», және «жұмсақ дағдылар» секілді ұғымдар күннен-күнге өзекті бола түсуде [9].

Финляндияда soft skills жалпы білім беру жүйесіне ерте жастан енгізіледі. Мұғалімдер балалардың эмоционалды интеллектісін, өзін-өзі басқару қабілетін, креативті ойлау мен ынтымақтастық дағдыларын бастауыш сыныптан бастап дамытады. Бұл тәсіл оқушылардың білімге деген ішкі мотивациясын арттырып, жоғары оқу орындарында әрі қарай жетілуіне негіз қалайды.

АҚШ-та soft skills дағдыларына ерекше көңіл бөлінеді. Мұнда оқу бағдарламаларына communication, teamwork, problem-solving, adaptability секілді дағдылар арнайы курстар мен жобалық жұмыстар арқылы енгізілген. National Association of Colleges and Employers (NACE) ұйымының зерттеулеріне сәйкес, жұмыс берушілер техникалық білімнен бұрын үміткердің коммуникация, уақытты басқару және командамен жұмыс істей білу қабілеттеріне аса мән береді. Осындай дағдыларды меңгерген түлектердің жұмысқа орналасу мүмкіндігі жоғары болатыны дәлелденген. Жалпы алғанда, шетелдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, soft skills дағдыларына жүйелі түрде көңіл бөлу – кәсіби табыстылықтың, еңбек нарығына тиімді бейімделудің және әлеуметтік үйлесімділіктің маңызды шарты болып табылады.

Softskills дағдылардың қатарына: сыни тұрғыдан ойлау; тиімді шешім қабылдау және ой қалыптастыру қабілеті; топпен бірлесіп жұмыс істей білу; бірнеше тапсырманы бір мезетте орындау немесе жаңа жағдайға бейімделу икемділігі; көшбасшылық пен адамдарды басқару қабілеті; тұтынушыға бағытталған қызмет көрсету; күрделі мәселелерді тиімді шеше білу; келіссөздер жүргізу шеберлігі; эмоцияларды бақылау және өзгелердің көңіл-күйін түсіне білу (эмпатия); шығармашылық және креативті ойлау жатады.

Танымал американдық жазушы, психолог Д. Гоулман жұмсақ дағдыларды былай топтастырды:

- Эмоционалдық интеллект(өз сезімін түсіну және басқару);
- Әлеуметтік дағдылар (қарым-қатынас, жанашырлық, ұжымда жұмыс істеу);
- Сыни және шығармашылық ойлау;
- Көшбасшылық қабілет;
- Бейімделу және стресстік жағдайларда әрекет ету [10].

Жүргізілген әдебиет шолу негізінде [2-10] Қазақстан мектептерінде бастауыш сынып оқушыларының soft skills дағдыларын дамытуда бірқатар мәселелер байқалады деп айтуға болады:

1. Оқыту мазмұны мен бағдарламаларда жеткілікті деңгейде көрініс таппауы

Қазіргі бастауыш білім беру бағдарламалары негізінен пәндік білім мен дағдыларға (hard skills) бағытталған. Soft skills дағдыларына тікелей арналған бөлімдер өте аз немесе жалпықұзыреттілік сипатында ғана берілген. Бұл мұғалімдерге нақты бағыт-бағдар бермей, тек жанама түрде қолдануға итермелейді.

2. Мұғалімдердің әдістемелік дайындығының жеткіліксіздігі

Мұғалімдердің басым бөлігі soft skills ұғымын және оның түрлерін жақсы біле бермейді, әсіресе ауылдық аймақтарда бұл дағдылар туралы түсінік әлі де төмен деңгейде қалып отыр. Жұмсақ дағдыларды дамытуға арналған әдістер мен тәсілдерді игеру үшін арнайы курстар мен біліктілікті арттыру бағдарламаларының саны шектеулі.

3. Бағалау жүйесінде ескерілмеуі

Мектептегі бағалау жүйесі көбіне пәндік білім нәтижелеріне негізделген. Soft skills дағдыларына қатысты нақты бағалау критерийлері мен өлшемшарттар жетіспейді. Бұл оқушының тұлғалық даму деңгейін объективті бақылауға кедергі келтіреді.

4. Ата-аналар мен қоғам тарапынан жеткілікті түсініктің болмауы

Soft skills-тің маңыздылығын кейбір ата-аналар немесе педагогтар бағаламай, тек білім мазмұнын меңгеруге басымдық беріп келеді. Бұл оқушылардың эмоционалды, коммуникативтік дамуына шектеу қояды.

5. Тәрбиелік жұмыстармен байланыс әлсіздігі

Мектептегі тәрбие жұмыстары мен сыныптан тыс шаралар көбінесе формалды түрде өтеді. Алайда, дәл осы үдерістер оқушылардың өзара қарым-қатынас, көшбасшылық, ынтымақтастық сияқты дағдыларын дамытуға үлкен мүмкіндік бере алады.

Интерактивті әдістер – бұл оқушылар мен мұғалімнің үздіксіз диалог пен өзара әрекеттесуіне негізделген, тәжірибелік іс-әрекет арқылы өз бетінше ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерді дамытуға бағытталған педагогикалық тәсілдер кешені. [11]. Бұл әдістер оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырумен қатар, олардың soft skills дағдыларын қалыптастыруға да ықпал етеді.

Оқытудың интерактивті әдістерінің міндеттері:

- білім алушылардың пәнге деген ынтасын арттыру және өз бетімен білім алуға деген талпынысын қалыптастыру;
- оқушылардың жеке көзқарасын дамыту және оны дәлелдеп, қорғай алу қабілетін жетілдіру;

- әлеуметтік ортада және болашақ кәсіби өмірде қажет болатын дағдыларды меңгерту;
- оқу материалын терең әрі тиімді меңгеруге жағдай жасау;
- берілген тапсырмалар мен мәселелердің шешімін өз бетінше іздеп табуға және сол шешімдердің дұрыстығын дәлелдеуге баулу;
- білім алушылардың бір-бірімен белсенді түрде қарым-қатынас жасауына жағдай жасау және оларды бірлесе әрекет етуге үйрету;
- оқушылардың саналы түрде әрекет ету қабілетін, яғни құзыреттілігін қалыптастыру.

Білім беруде әртүрлі интерактивті формалары белгілі [12]: дөңгелек үстел әдісі; дебат; миға шабуыл; іскерлік және рөлдік ойындар; case-study (нақты жағдайларды талдау, ситуациялық талдау); тренингтер, шеберлік сабақтары. Оқу процесінде туындайтын жағдайларды ескере отырып, оқытушы оқытудың тиімді түрлерін өздігінен іріктейді.

Интерактивті әдістер арқылы оқушы бойында мынадай дағдылар қалыптасады:

- Өз ойын еркін және нақты жеткізу;
- Құрдастарымен тиімді қарым-қатынас орнату;
- Өз әрекетіне жауапкершілікпен қарау;
- Жанаша ойлау, шығармашылық таныту;
- Қиындықтарды еңсере білу және шешім қабылдау.

Интерактивті әдістер оқушыларды тек білім алушы ретінде ғана емес, белсенді тұлға ретінде дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай әдістерді жүйелі түрде қолдану бастауыш сынып оқушыларының soft skills дағдыларын тиімді қалыптастырып, олардың болашақ өмірде табысты болуына негіз қалайды.

Қорытындылай келгенде, бастауыш сынып оқушыларының soft skills дағдыларын қалыптастыруда интерактивті әдістердің маңыздылығы айқындалды. Қазіргі таңда мұғалімдер soft skills дағдыларын дамытуда сапалы нәтижеге қол жеткізу үшін әдістемелік, ақпараттық және практикалық қолдауды қажет етеді. Сондықтан бұл бағытта болашақта жүйелі қолдау шараларын ұйымдастыру – білім беру сапасын арттырудың маңызды бір жолы болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.), (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.)
2. Ермаков Д. С., Амантай Ж.А. Изучение и развитие «гибких» навыков как психолого-педагогическая проблема. Материалы международной научно-практической конференции «образование и психолого-педагогическая наука: системность, преемственность, инновационность», посвященной 110-летию со дня рождения академика Т.Т. Тажибаева – Алматы: Казахский университет, 2020. – с.17-19.
3. Шамова Т.И. Организация учебно-воспитательного процесса в школе. — М.: Просвещение, 2006
4. Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Питер, 2018.
5. Iskakova D.A., Ordabaeva R.B., Mordvinceva I.YU. Rol' i znachenie deyatel'nosti social'nogo pedagoga v sovremennoj shkole // VESTNIK KazNPU im. Abaya, seriya «Pedagogicheskie nauki». - No2 (74), 2022 g. – 302-309 b.
6. Кожабергенова Г.Е. Научные основы учебно-методического обеспечения качества обучения будущих социальных педагогов в системе университетского образования. – Алматы. 2019. – С. 116 –201.
7. Черниязова А.Ж. К проблеме профессиональной подготовки социальных педагогов в республике Казахстан. – Петропавловск. 2019. [Электрондық ресурсы]: URL: [https:// articlekz.com/article/33625](https://articlekz.com/article/33625) (әтінім берілген күні 12.07.2023).
8. Ермаков Д. С., Амантай Ж.А. Изучение и развитие «гибких» навыков как психолого- педагогическая проблема. Материалы международной научно-практической конференции «образование и психолого-педагогическая наука: системность, преемственность, инновационность», посвященной 110 летию со дня рождения академика Т.Т. Тажибаева – Алматы: Казахский университет, 2020. – с.17-19.
9. Гуацаева, А.А. Soft skills дағдыларын дамыту қазіргі заманғы кәсіби білім берудің тренді ретінде (коммуникативтілік, командада жұмыс істей білу)
10. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2020.
11. М.Қ. Әбділаевтың "Интерактивті оқытудың теориялық және практикалық негіздері" (2012)
12. Bulanova-Toporkova M.V. Pedagogika i psihologija vyshej shkoly: Ucheb. posobie dlja vuzov. – Rostov-na-Donu: Feniks, 2002. – 504 s. (In Russ.).

Мукашева А.А., Өскінбай Н.Н., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-3 (к)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ШЕКТЕУЛЕРІ

Қазіргі цифровизация дәуірінде білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап, жаңа технологияларды оқу үдерісіне енгізу қажеттілігі артып келеді. Соның ішінде жасанды интеллектіні (ЖИ) қолдану – бастауыш мектептегі оқыту сапасын арттырудың тиімді бағыттарының бірі ретінде қарастырылуда. ЖИ – оқушының білім деңгейін талдап, жеке оқу траекториясын ұсынатын, мұғалімнің жұмысын жеңілдететін, оқу материалдарын саралап беруге мүмкіндік беретін инновациялық құрал. Зерттеу саласы ретінде жасанды интеллект XX ғасырдың ортасында, негізінен 1950-жылдары қалыптасты. Термин алғаш рет 1956 жылы Дартмут колледжіндегі конференцияда ұсынылған. Сол жиында Джон Маккарти, Марвин Мински, Эндерсон Ньюэлл және Герберт Саймон сияқты көрнекті ғалымдар машиналардың адам интеллектіне ұқсас әрекеттерді орындай алатын мүмкіндіктерін жүйелі түрде зерттеуге кіріскен [1, 593 б]. Жасанды интеллекттің негізгі зерттеу нысаны – адамның интеллектуалдық іс-әрекетіне тән мінез-құлық элементтерін модельдей алатын және оларды қайта өндіретін интеллектуалдық жүйелерді жобалау мен құрастыру. Бұл салаға машиналық оқыту, компьютерлік көру, табиғи тілді өңдеу сияқты бағыттар кіреді. Жасанды интеллект әдістерінің бірі – табиғи тілді өңдеу, ол компьютерлік жүйелерге адамның табиғи тілінде жазылған мәтінді түсінуге, талдауға және жаңа мәтін құрастыруға мүмкіндік береді. Мұндай технология автоматты аударма жүйелерін, дауыспен басқарылатын көмекшілерді, мәтіндік ақпараттың үлкен көлемін сараптайтын бағдарламаларды әзірлеуде ерекше маңызды рөл атқарады [2, 458 б].

Бастауыш мектеп кезеңі баланың танымдық қабілеттері қалыптасатын, логикалық ойлауы, тілдік дағдылары, оқу мотивациясы дамитын ерекше маңызды уақыт. Осы жастағы оқушылар үшін оқу материалының жас ерекшелігіне сай, қолжетімді әрі қызықты болуы аса маңызды. ЖИ технологиялары дәл осы талаптарға сай интерактивті, бейімделген, жекелендірілген оқу ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, бейімделген жаттығулар, автоматты кері байланыс, ойын элементтерін қолданатын платформалар оқушының оқу белсенділігін арттырады.

Алайда ЖИ-ді бастауыш мектепте қолдану тек мүмкіндіктермен ғана емес, белгілі бір шектеулермен де байланысты. Оқушылардың жас ерекшелігі, цифрлық сауаттылық деңгейі, мұғалімдердің дайындық дәрежесі, сондай-ақ қауіпсіздік және ақпараттық құпиялылық мәселелері – назар аударуды талап ететін маңызды аспектілер. Сондықтан ЖИ-ді тиімді енгізу мұғалімнің кәсіби құзыреттілігімен, оқу мақсатының нақты қойылуымен және педагогикалық үдерістің дұрыс ұйымдастырылуымен тікелей байланысты. Сондықтан бұл мақалада ЖИ-дің оқу процесіне әкелетін артықшылықтары мен ықтимал тәуекелдері қарастырылады.

Білім беру жүйесі ұзақ уақыт бойы барлық оқушыларға бірдей оқыту тәсілін қолдануға бағытталған. Бастауыш сыныпта оқушылардың қабілеті, қызығушылығы, ойлау қарқыны бір-бірінен қатты ерекшеленеді. Осы себепті ғалымдардың пікірінше, жасанды интеллект бастауыш жастағы балалардың жеке ерекшеліктерін сақтап, оларға сәйкес оқыту ортасын құруға мүмкіндік береді. ЖИ құралдары бастауыш сынып оқушыларының қай тұста мықты екенін, ал қай жерінде қиналатынын анықтап, мұғалімге сол бағытта жұмыс тәсілін өзгертуге көмектеседі. Мысалы, бір бала есеп шығаруды тез меңгерсе, екіншісіне бұл тақырыпты бірнеше рет визуалды түсіндіру қажет болуы мүмкін. Жасанды интеллект осындай айырмашылықтарды байқап, әр оқушыға жеке тапсырма немесе қосымша жаттығу ұсына алады. Сонымен қатар, ЖИ ойын түріндегі жаттығулар, интерактивті платформалар арқылы баланың оқу қарқынына сай материал береді. Бұл бастауыш мектеп жасындағы балалардың қызығушылығын арттырып, оқу процесін жеңіл әрі түсінікті етеді. Зияткерлік алгоритмдер сыныптағы ерекше қабілетті оқушыларды да ерте анықтап, олармен күрделірек тапсырмалар арқылы жұмыс істеуге жағдай жасай алады. Ал топтық жұмысты ұйымдастыруда балалардың бір-бірінің қарқынын тежемеуі үшін тиімді жұп немесе шағын топ құруға көмектеседі. Сондықтан болашақта білім беру әлдеқайда жекелендірілген болып, әр баланың жеке оқу траекториясын құруға басымдық берілетін болады [3, 130 б].

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан» атты Жолдауында жасанды интеллектіні (ЖИ) ұлттық деңгейдегі стратегиялық басымдық ретінде айқындады. Президенттің айтуынша, ЖИ технологиялары елдің

экономикалық дамуын жеделдетіп, мемлекеттік басқару тиімділігін арттыруда, сондай-ақ білім беру мен ғылым саласын жаңғыртуда шешуші рөл атқарады. Жолдаудың маңызды бөлімдерінің бірі – ЖИ-ды білім беру саласына енгізу. Президент ең алдымен мектеп оқушыларында цифрлық сауаттылық пен алгоритмдік ойлауды дамыту қажеттігін атап өтті. ЖИ-мен жұмыс істеу дағдыларын мектеп кезеңінен бастап қалыптастыру – болашақ мамандарды технологиялық экономика талаптарына бейімдеудің негізгі шарты [4].

Жасанды интеллектті қолданудың негізгі мүмкіндіктерін келесі бағыттар бойынша бөліп қарастырамыз:

1. Педагогтің жұмысын жеңілдету

2025 – 2026 оқу жылына арналған әдістемелік нұсқау хаттың IX бөлімінде жалпы білім беретін мектептерде жасанды интеллектті (ЖИ) жүйелі түрде кіріктіру қажеттілігін атап өтеді. Бұл талап Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауымен, 2024–2029 жылдарға арналған жасанды интеллектті дамыту тұжырымдамасымен және БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының әдістемелік ұсынымдарымен үндес келеді. Білім беру жүйесінде ЖИ қолдану оқыту сапасын арттыруға, оқу материалдарын дараландыруға және педагогтердің жұмысын оңтайландыруға жаңа мүмкіндіктер ашады [5].

Сурет 1. Оқу процесіне жасанды интеллектті кіріктіру (2025-2026 жылында ҚР жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйысдастырудың ерекшеліктері туралы нұсқау хат бойынша ЖИ – бөліміне сызба)

Әдістемелік нұсқау хатқа сәйкес, ЖИ педагогтің «цифрлық көмекшісі» ретінде қарастырылады. ЖИ құралдары сабақ жоспарлау, бағалау критерийлерін әзірлеу, тапсырма үлгілерін дайындау, көрнекіліктер жасау сияқты күнделікті жұмыстарды автоматтандырады. Бұл педагогтің уақытын үнемдеп, оқу-тәрбие процесін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, ЖИ:

- сабақтың мақсаты мен критерийлерін ұсынады;
- презентациялар мен тапсырмаларды автоматты түрде дайындайды;
- тесттерді құрастырып, тексеруді жеңілдетеді;
- оқушы прогресін талдап, жедел кері байланыс береді.

2. Оқытуды жекелеңдіру

ЖИ оқушылардың дайындық деңгейі мен оқу қарқынын ескере отырып, жеке оқу траекториясын құруға мүмкіндік береді. Адаптивті тапсырмалар автоматты түрде қалыптастырылады, күрделілік деңгейі оқушының қажеттілігіне қарай реттеледі. Бұл тәсіл білім алушылардың өз темпімен жұмыс істеуіне жағдай жасайды.

3. Оқу материалын визуализациялау және түсіндіру

Математика, жаратылыстану сияқты пәндерде ЖИ-көмекші платформалар интерактивті кестелер, сызбалар, графиктер, диаграммалар жасайды. Бұл абстрактілі ұғымдарды нақтылау арқылы оқушылардың логикалық және алгоритмдік ойлауын дамытады.

4. Тіл және гуманитарлық пәндердегі тиімділік

ЖИ чат-боттары мәтінді талдау, жоспар құрастыру, мазмұндама жасау, кейіпкер атынан баяндау сияқты тапсырмаларды орындауда оқушыларға көмек береді. Бұл сөйлеу, жазу, шығармашылық қабілеттердің дамуына ықпал етеді.

5. Зерттеу және жобалық жұмыстарды қолдау

ЖИ құралдары (Scholarcy, Elicit және т.б.) мәтіндерді қысқарту, дерек жинау, ақпаратты жүйелеу сияқты зерттеу дағдыларын жеңілдетеді. Бұл жоғары сыныптарда жобалық жұмыстарды орындауды тиімді етеді.

6. Интерактивті және ойын арқылы оқыту

Бастауыш сынып оқушылары үшін ЖИ негізіндегі платформалар ойын түріндегі интерактивті тапсырмалар ұсына отырып, оқушылардың қызығушылығын арттырады. Ойын элементтері арқылы берілген жаттығулар оқу мотивациясын күшейтіп, ақпаратты меңгеруді жеңілдетеді.

7. Шығармашылық қабілеттерді дамыту

ЖИ құралдары бастауыш сынып оқушыларына шығармашылық тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Мысалы, интерактивті мультимедиялық жобалар, әңгімелер құрастыру немесе визуалды шығармашылық тапсырмалар балалардың қиялы мен логикалық ойлау қабілетін дамытады.

Бастауыш мектеп деңгейіндегі ЖИ платформалары қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып, оқушыларға сәйкесінше бағытталған материалдар ұсынады. Мұғалімдердің бақылау мүмкіндігі бұл процесті басқаруға және түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы білім беру процесінде жасанды интеллект (ЖИ) құралдары оқыту мен оқушылардың шығармашылық дамуын қолдаудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады. Дегенмен, ЖИ-ді пайдалану кезінде белгілі бір шектеулер мен сақтық шараларын сақтау қажет. Бұл құралдардың тиімділігі оқушылардың деректерін қорғау, алынған нәтижелерді сыни тұрғыдан талдау, тәуелділіктің алдын алу және этикалық қағидаларды сақтау арқылы ғана қамтамасыз етіледі. Білім беру саласында жасанды интеллектті пайдалану кейбір тәуекелдермен байланысты. Ең басты мәселелердің бірі – оқушылардың ЖИ құралдарын пайдаланып, тапсырмаларды дұрыс орындамай, бағаларын алу мүмкіндігі. Мысалы, Кавале мен Форнесс (2019) атап өткендей, ЖИ оқушыларға арналған құжаттарды дайындап, тапсырмаларды олардың білімін толық көрсете алмайтын түрде орындай алады, бұл білім беру мақсатына зиян тигізуі мүмкін. Осы тәуекелді азайту мақсатында кейбір педагогтар дәстүрлі бағалау әдістерін қайта қарауға және ЖИ жылдам шешім бере алмайтын шығармашылық немесе ашық типтегі тапсырмаларға көшуге шақырған [6, 496 б]. Жасанды интеллектті білім беру процесінде пайдалану белгілі бір тәуекелдермен байланысты, соның ішінде жеке өмірге қол сұғылмаушылық мәселелері және оқу тәжірибесінің адамгершілік сипатқа ие болмауы туралы алаңдаушылықтар бар. ЖИ негізіндегі құралдар студенттердің жеке деректерін мақсатсыз жинауы немесе оларды жоғалту, ұрлану қаупін тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, ЖИ алгоритмдері қоғамдағы стереотиптер мен көзқарастарды автоматты түрде сақтап қалуы ықтимал, бұл білім беру мүмкіндіктерінің теңсіздігіне әкелуі мүмкін. Зерттеушілердің пайымдауынша, ЖИ-ді қолдану оқушылардың оқу процесінде адам мұғаліммен қарым-қатынас жасау орнына машиналармен өзара әрекеттесуін көбейтіп, оқу тәжірибесінің толыққанды және адамгершілікке сай болуына кері әсерін тигізуі ықтимал [7, 116 б].

ЖИ қолданудың шектеулері және сақтық шаралары:

Білім беру үдерісіне жасанды интеллектті енгізу үлкен мүмкіндіктерге жол ашқанымен, оны шектеусіз пайдалану бірқатар тәуекелдерді туындатуы мүмкін. Сондықтан педагог ЖИ құралдарын тиімді қолданумен қатар, қауіпсіздік, этика және кәсіби жауапкершілік талаптарын сақтауы тиіс. Төменде ЖИ қолдануда ескерілетін негізгі сақтық шаралары мен шектеулер жүйеленіп берілді.

1. Деректер қауіпсіздігі – әдістемелік нұсқау хатта білім алушылардың жеке деректерін ашық немесе бөгде платформаларға жүктеуге қатаң тыйым салынатыны ерекше атап өтіледі. Қазіргі заманда цифрлық қауіпсіздік — педагог жұмысының ажырамас бөлігі.

ЖИ құралдарын қолдану кезінде ескерілетін негізгі талаптар:

- Оқушылардың аты-жөні, туған күні, сыныбы, байланыс деректері сияқты ақпараттарды ЖИ жүйелеріне енгізбеу;

- Мектептің ішкі мәліметтері немесе құпия құжаттармен жұмыс істегенде офлайн немесе ресми бекітілген платформаларды пайдалану;

- Цифрлық гигиенаны оқушыларға түсіндіру: құпиясөзді сақтай білу, бөгде сайттарға дерек енгізбеу, киберқауіптерді тану.

- Бұл талаптар деректердің таралып кетуін, үшінші тараптардың заңсыз пайдалануын, сондай-ақ балалардың қауіпсіздігіне байланысты тәуекелдерді азайтады.

2. ЖИ нәтижелерін тексеру қажеттілігі

ЖИ модельдері ақпаратты талдауда көмектескенімен, олар әрдайым нақты, толық немесе дұрыс жауап бере бермейді. Кейде модельдер жалған немесе бұрмаланған деректер ұсынуы мүмкін. Сондықтан педагог:

- ЖИ берген ақпаратты міндетті түрде тексеріп, бірнеше дереккөзбен салыстыруы керек;

- Оқушыларды алгоритмдік мәтінге сын көзбен қарауға үйретуі қажет;

- ЖИ-дің логикалық қателерін тауып, талдау арқылы оқушылардың аналитикалық дағдыларын дамытуы тиіс.

Бұл тәсіл оқушылардың сыни ойлау, дәлелдеу және ақпаратты зерделеу қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

3. Тәуелділік қалыптастыру қаупі

ЖИ-ді шектен тыс пайдалану оқушылардың өз бетінше ойлауын, шығармашылық қабілетін, зерттеушілік дағдыларын әлсіретуі мүмкін. Осындай тәуекелдердің алдын алу үшін:

- ЖИ тек қосымша құрал ретінде қарастырылуы керек;

- Негізгі танымдық және ойлау әрекеттері оқушының өзіне қалдырылуы тиіс;

- Педагог тапсырмаларды орындауда ЖИ көмегін шектеулі деңгейде пайдаланып, оқушының өзіндік өнім жасауына басымдық беруі қажет.

Бұл оқушылардың мотивациясын, жауапкершілігін және білімді қолдану қабілетін сақтап қалуға мүмкіндік береді.

4. Этика және жауапкершілік

Жасанды интеллектпен жұмыс жасауда оқушыларға сандық мәдениет, этика және авторлық құқық жөнінде түсінік беру аса маңызды. Мұнда келесі қағидаттар басшылыққа алынады:

Авторлық құқықты сақтау: ЖИ жасаған мәтінді дайын күйінде көшіріп қоймау, алынған ақпаратты дұрыс рәсімдеп, дереккөз көрсету;

Академиялық адалдықты сақтау: Жұмыстарды толықтай ЖИ-ге жаздырмау, жеке еңбектің маңызын түсіндіру;

Жауапкершілікпен пайдалану: ЖИ көмегін тек оқу мақсатында қолдану, оны ойын немесе әлеуметтік желілік әрекеттерге теріс қолданбау.

Этикалық сауаттылық — цифрлық замандағы оқушы тұлғасының негізгі қасиеттерінің бірі.

5. ЖИ-ге қолжетімділіктегі теңсіздік мәселесі (қосымша)

Өртүрлі мектептер мен өңірлерде интернет жылдамдығы, құрылғылар саны, бағдарламаларға қолжетімділік бірдей емес. Бұл жағдайда ЖИ-ді тиімді пайдалану мүмкіндігі шектеулі болуы мүмкін. Сондықтан:

- Мектеп әкімшілігі инфрақұрылымды жүйелі түрде жаңартып отыруы керек;

- Педагогтар оқушылар арасындағы цифрлық теңсіздікті азайту үшін офлайн баламаларды да ұсынуы қажет.

6. Педагогтің цифрлық құзыреттілігі (қосымша)

ЖИ құралдарын дұрыс қолдана алу — мұғалімнің кәсіби шеберлігінің бір бөлігі. Жеткілікті дайындық болмаған жағдайда мұғалім құралдарды тиімсіз немесе қате пайдалануы мүмкін. Сондықтан:

- Педагогтарға тұрақты түрде курстар, тренингтер ұйымдастыру;

- Цифрлық педагогикалық мәдениетті дамыту;

- ЖИ-ді оқу бағдарламасына сәйкес сапалы интеграциялау жолдарын үйрету қажет.

ЖИ қолданудың шектеулері мен сақтық шаралары — білім берудің қауіпсіз әрі этикалық жүйесін қамтамасыз етудің маңызды бөлігі. Әдістемелік нұсқауларда көрсетілген талаптарды сақтау педагогтің кәсіби жауапкершілігін арттырып қана қоймай, оқушының цифрлық ортаны

қауіпсіз әрі саналы пайдаланушы ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Жасанды интеллектті тиімді қолдану үшін оның әлеуетін дұрыс танып, шектеулерді ескеріп, білім беру үдерісіне мақсатты, жауапты және теңгерімді түрде енгізу қажет.

Жасанды интеллектті оқу процесіне кіріктіру бастауыш білім беру жүйесіне жаңа мүмкіндіктер мен артықшылықтар әкеліп отыр. Бұл технология әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқу материалын оның қабілетіне, танымдық деңгейіне және оқу қарқынына бейімдеуге мүмкіндік береді. ЖИ көмегімен оқыту жекелендіріліп, оқушылардың қызығушылығын арттыратын ойындық, интерактивті әдістер кеңінен қолданылады. Сонымен қатар, интеллектуалды жүйелер мұғалімдердің жұмысын жеңілдетіп, олардың уақытын тиімді ұйымдастыруға, оқу материалдарын дайындауға және білім алушылардың прогресін бақылауға қолдау көрсетеді. Дегенмен жасанды интеллектті қолдану мұғалімнің рөлін толық алмастырмайды. ЖИ – мұғалімді алмастырмайды. Ол – көмекші. Мұғалім тексеруге, бейімдеуге, түсіндіруге және этикаға жауап береді. Мұғалімге ЖИ-ді тек техникалық құрал ретінде емес, оқыту процесін жеңілдететін, саралауды дамытатын, оқушы мотивациясын арттыратын интеллектуалды ассистент ретінде пайдалану керек. Бұл педагогтің кәсіби шешім қабылдауын күшейте отырып, білім беру сапасын арттыруға бағытталған қосымша құрал ретінде қарастырылады. Сондықтан ЖИ-ді тиімді пайдалану үшін мұғалімдерге тиісті цифрлық құзыреттерді меңгеру, қауіпсіздік талаптарын сақтау және оқушылардың жауапкершілікпен қолдануын бақылау маңызды.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект бастауыш сыныптағы оқыту процесін жаңа деңгейге көтеріп, әр баланың жеке оқу траекториясын қалыптастыруға жол ашады. Оның көмегімен білім беру жүйесі баланың мүддесіне бағытталған, икемді және заманауи сипатқа ие болады.

ЖИ құралдарын шамадан тыс қолданудан туындайтын тәуелділік қаупін азайту үшін оқу тапсырмаларын теңгерімді құру, шығармашылық және зерттеушілік бағыттағы жұмыстарды күшейту, оқушының жеке ойлау белсенділігін жандандыру қажет. Сонымен қатар, цифрлық этика нормаларын сақтау — ЖИ интеграциясының ажырамас бөлігі. Оқушыларға авторлық құқықты құрметтеу, академиялық адалдықты сақтау және ЖИ-ді тек оқу мақсатына сай пайдалану қағидаттарын түсіндіру мұғалімнің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

ЖИ-ге қолжетімділіктегі өңірлік немесе мектепаралық теңсіздікті азайту да өзекті мәселе. Бұл тұрғыда мектептердің цифрлық инфрақұрылымын кезең-кезеңімен жетілдіру, интернет желісінің қолжетімділігін арттыру және құрылғылармен қамтамасыз ету шаралары қажет. Ал педагогтердің цифрлық құзыреттілігін дамыту — ЖИ-ді тиімді қолданудың негізгі алғышарты. Мұғалімдерге арналған тренингтер, әдістемелік нұсқаулықтар мен тәжірибелік семинарлар ЖИ-ді оқу үдерісіне сауатты түрде интеграциялауға мүмкіндік береді.

Осы шаралардың барлығы жасанды интеллектті білім беру жүйесінде қауіпсіз, тиімді және жауапкершілікпен қолдануға жағдай жасайды. Шектеулерді дұрыс басқару мен сауатты ұйымдастыру ЖИ-дің оқу процесін жетілдіруге, оқушылардың танымдық, шығармашылық дағдыларын дамытуға және білім сапасын арттыруға оң ықпал етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ayala-Pazminho M. (2023). Artificial intelligence in education: a study of potential benefits and risks. — DIGITAL Publisher CITY. — ISSN 2588-0705. — 593 p.
2. Харабаджох Мелия Наримановна (2020). «В.И. Вернадский атындағы Қырым федералды университеті» Жоғары білім берудің федералды мемлекеттік автономды білім беру мекемесінің Гуманитарлық-педагогикалық академиясы (филиалы) (Ялта) – 458с.
3. Боровская Е.В., Давыдова Н.А. (2020). Жасанды интеллект негіздері: оқу құралы білім зертханасы. — С.130
4. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-zhasandy-intellekt-dauirindegi-kazakstan-ozekti-maseleler-zhane-ony-tubegeyli-cifrlyk-ozgerister-arkyly-sheshu-881957>
5. <https://uba.edu.kz/storage/app/media/77777%20KZ%20%20KZ.pdf>
6. Полвинкин В. В. (2023). Студент ұлттық зерттеу университеті: Санкт-Петербург қ., «Жас ғалым» — С.496.
7. Пенкова Т.Г. (2019). Жасанды интеллект модельдері мен әдістері: оқу. құралы: Красноярск. – 116 с.

Муталхан Елік Сабырханқызы, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, БОПмӘ-23-2(к)
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі білім беру жүйесі өзінің заманауи білім беру процестерін басқаруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларға сүйенеді. Цифрлық платформалар мен интерактивті тақталар мен білім беру қосымшаларын қамтитын цифрлық білім беру құралдары Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын дамытуда ерекше тиімділікті көрсетеді. Қазіргі уақытта студенттер дәстүрлі сынып әдістеріне онша қызығушылық танытпайды, сондықтан тәрбиешілер оқушыларды өз бетінше оқуға көмектесу кезінде оларды қызықтыру үшін заманауи білім беру технологияларын енгізуі керек. Цифрлық технологияның білім беру құралдары оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін, сыни ойлау қабілетін және өзін-өзі оқыту құзыреттілігін дамытатын интерактивті сабақтар арқылы оқушылардың оқуын жақсартады (1, б, 7). Цифрлық құралдар білім беру ұйымдарына білім берудің барлық деңгейлерінде оқыту тәсілдерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Интерактивті тақталарды планшеттермен біріктіру студенттерге жаңа пәндерді жақсырақ меңгеруге мүмкіндік береді, себебі бұл құралдар сыныптың көрінуін және визуализациясын жақсартады. Google Classroom және Kahoot сияқты білім беру платформалары! Ал Викторина мұғалімдерге оқушылардың үлгерімін бақылауға мүмкіндік береді, ал оқушылар өз тапсырмалары бойынша өз бетінше жұмыс істейді. Зерттеулер көрсеткендей, сыныптарда цифрлық құралдарды енгізу студенттерді интерактивті ойындармен, көрнекі мазмұнмен және практикалық әрекеттермен өзара әрекеттесу арқылы 30-40% жоғары оқу мотивациясын көрсетуге итермелейді (2, б, 10). Цифрлық технологиялар студенттерге әртүрлі оқу талаптары мен теңшелген оқу материалдарына қол жеткізу мүмкіндіктерін береді.

Цифрлық білім беру ресурстарының табыстылығын анықтайтын негізгі элемент олардың оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру қабілетіне байланысты. Қызықты және түсінікті материалдар арқылы білім беру мазмұнын ұсыну Бастауыш сынып оқушыларына жоғары оқу мотивациясын дамытуға көмектеседі. Студенттер виртуалды зертханалар мен имитациялық әрекеттерді ойнақы оқыту әдістерімен үйлестіру арқылы оқу материалымен күшті эмоционалды байланыстарды дамытады. Цифрлық құралдар студенттерге оқу үлгерімін бақылауға, жұмысын бағалауға және сенімділікті арттыруға мүмкіндік беретін дереу кері байланыс алуға мүмкіндік береді (Айдарова, 2022). Оқушылар интерактивті викториналармен, сандық бейнелермен және қолданбалармен біріктірілген геймификация элементтері арқылы сабақта белсендірек болады, бұл қызықты және есте қаларлық оқу тәжірибесін жасайды. Цифрлық білім беру құралдары Бастауыш сынып оқушыларына оқуға деген ынтасын арттыруға көмектесетін өмірлік маңызды ресурстар ретінде жұмыс істейді. Оқу құралдары студенттерге көрнекі әдістер арқылы жақсырақ үйренуге көмектеседі және олар ойын арқылы оқуды қызықты етеді, сонымен бірге студенттерге өздерінің оқу маршруттарын жобалауға мүмкіндік береді (5, б, 56). Мұғалімдер өз сабақтарында цифрлық құралдарды тиімді пайдалануы керек, ойынға негізделген оқыту және оқушылардың қызығушылықтарына сәйкес тапсырмаларды орындау арқылы. Мұғалімдер оқытудың нақты мақсаттары мен бағалау критерийлерін белгілей отырып, цифрлық білім беру құралдарын енгізуге белсенді қатысуы керек. Зерттеулер цифрлық құралдардың әртүрлі пәндер бойынша және әртүрлі жас деңгейлеріндегі оқушылардың үлгеріміне қалай әсер ететінін анықтау үшін ауқымды зерттеулер жүргізуі керек.

Қазіргі білім беру мекемелері негізгі білім беру ресурстары ретінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларға тәуелді. Қазіргі педагогика Бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген ынтасының өсуін өмірлік маңызды білім беру басымдығы ретінде анықтайды. Оқушылардың ынтасы мен оқуға деген қызығушылығы олардың болашақтағы оқу жетістіктерінің деңгейін тікелей анықтайды. Қазіргі кездегі білім беру әдістері оқытудың заманауи қажеттіліктерін қанағаттандырмайды, сондықтан цифрлық оқу материалдары мұғалімдерге өз оқушылары үшін интерактивті оқу іс-әрекеттерін жасауға мүмкіндік береді. Цифрлық платформалардың мобильді қосымшалармен және ойын әдістемелерімен, виртуалды зертханалармен және интерактивті тақталармен үйлесуі бастауыш сынып оқушыларына

шығармашылық ойлау және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін, сондай-ақ өз бетінше оқу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар студенттерге көрнекі аудиториялық оқыту және материалды кезең-кезеңімен сіңіру, сондай-ақ әртүрлі интерактивті оқыту әдістері арқылы жақсырақ есте сақтауға көмектесетін білім беру құралдарын ұсынады. Студенттер өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік беретін планшеттермен және білім беру платформаларымен біріктірілген интерактивті тақта жүйелері арқылы жаңа пәндер бойынша жақсы оқу нәтижелеріне қол жеткізеді. Зерттеулер көрсеткендей, сыныптарда цифрлық құралдарды енгізу оқушылардың оқуға деген ынтасының 35-45% - ға артуына әкеледі, өйткені оқушылардың ойындар мен көрнекі мазмұн арқылы интерактивті оқытуға деген қызығушылығы артады (3,6, 16). Қол жетімді кең цифрлық ресурстар мұғалімдерге Бастауыш сынып оқушыларының нақты талаптарын қанағаттандыратын жекелендірілген оқу жоспарларын жасауға мүмкіндік береді.

Мұғалімдер өздерінің педагогикалық тәжірибелерінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді қолдануы керек, өйткені қазіргі білім беру жүйесі оны қажет етеді. Қазіргі білім беру тәсілі Бастауыш сынып оқушыларының мотивация деңгейін арттырудың жаңа әдістерін қажет етеді. Оқушылардың білімге деген қызығушылығының қалыптасуы осы кезеңде жүреді, өйткені олардың болашақ оқу жетістіктері олардың қазіргі мотивация деңгейіне байланысты. Бұрынғы білім беру әдістері оқушылардың қажеттіліктерін толығымен қанағаттандырмайды, өйткені олар кейде оқушылардың сыныптағы іс-әрекетке деген қызығушылығын төмендетеді. Мұғалімдер оқушылардың қызығушылығын сыныптағы тиімді білім беру нәтижелерімен байланыстыратын интерактивті оқу тәжірибесін дамыту үшін цифрлық білім беру құралдарын пайдаланады. Цифрлық платформалардың интерактивті тақталармен, мобильді қосымшалармен және геймификация элементтерімен үйлесуі оқушылардың шығармашылық ойлауы мен сыни ойлауын және өз бетінше оқу дағдыларын дамытуға қолдау көрсететін сыныптағы жақсы ортаны жасайды.

Сандық құралдар оқу процесін жақсартатын негізгі элементтер ретінде жұмыс істейді. Оқу құралдары мұғалімдерге оқушыларға көрнекі мазмұнды көрсетуге мүмкіндік береді, ал оқушылар қадамдық тапсырмаларды орындайды және бірнеше оқыту әдістерімен айналысады. Оқушылар көрнекі презентациялар арқылы жаңа білім беру мазмұнымен жақсы оқу нәтижелеріне қол жеткізеді, өйткені интерактивті тақталар планшеттерге ұқсас жұмыс істейді. Білім беру платформалары студенттерге тапсырмаларды орындау кезінде өз қарқынымен өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл оларға жеке оқу жылдамдығымен оқуға көмектеседі. Сыныптардағы цифрлық ресурстардың үйлесімі студенттерге ойын элементтері мен көрнекі материалдар арқылы белсенді оқуға мүмкіндік береді, бұл жоғары оқу мотивациясына әкеледі. Мұғалімдер оқушылардың жеке қажеттіліктерін қанағаттандыратын жекелендірілген білім беру бағыттарын дамытуға мүмкіндік беретін цифрлық құралдар арқылы оқушылардың оқуын жетілдіреді.

Цифрлық білім беру құралдарының басты артықшылығы студенттерге оқу процесінде мотивацияның жоғары деңгейлерін дамытуға көмектесетіндіктен пайда болады. Қызықты және түсінікті материалдар арқылы білім беру мазмұнын ұсыну Бастауыш сынып оқушыларына жоғары оқу мотивациясын дамытуға көмектеседі. Виртуалды зертханалардың модельдеу және геймификация элементтерімен үйлесуі мұғалімдерге оқушылардың эмоционалды белсенділігін арттыратын интерактивті іс-шаралар арқылы сабақтарды басқаруға мүмкіндік береді. Цифрлық құралдар студенттерге олардың үлгерімін бақылауға, жұмысын бағалауға және өзіне деген сенімділікті арттыруға мүмкіндік беретін жедел кері байланыс алуға мүмкіндік береді. Кахуттың үйлесімі!интерактивті викториналар арқылы Викториналық платформалар арқылы оқушылардың зейінін шоғырландыруға және сыныптағы материалдарды есте сақтау қабілетін жақсартуға көмектеседі. Кахуттың үйлесімі!интерактивті викториналар арқылы Викториналық платформалар арқылы оқушылардың зейінін шоғырландыруға және сыныптағы материалдарды есте сақтау қабілетін жақсартуға көмектеседі.

Цифрлық білім беру ресурстары оқушылардың оқу мотивациясына әсер ететін тікелей әсерлерді тудырады. Ойын-сауық әдістері арқылы білім беру мазмұнын ұсыну Бастауыш Сынып оқушыларына оқу жұмыстарымен күшті эмоционалды байланыстар орнатуға мүмкіндік береді. Виртуалды зертханалар модельдеу және интерактивті тапсырмалармен біріктіріліп, оқушылардың оқу іс-әрекетіне қатысуын арттыратын орта жасайды. Оқушылар сыныптағы мазмұнды түсінуін бақылауға мүмкіндік беретін цифрлық құралдар арқылы дереу кері байланыс ала алады. Студенттер бұл құралдарды өз нәтижелерін бағалау және қателіктерін түзету үшін

қолдана алады, сонымен бірге өзіне деген сенімділікті арттырады. Геймификация элементтерінің интерактивті викториналармен, бейнелермен және онлайн ойындармен үйлесуі балалардың сыныптағы мотивациясын күшейтеді. Бұл тәсілдің білім беру әдістері оқушылардың материалды сақтауын жақсартуға әкелетін интерактивті оқу ортасын жасайды. Сандық құралдар әр түрлі деңгейлерде жұмыс жасау арқылы сабақтың тиімділігін арттырады. Білім беру мазмұнындағы көрнекі презентациялар студенттерге жаңа пәндерді оқуды қолжетімді етеді, бұл оларға жаңа пәндерді тиімді меңгеруге мүмкіндік береді. Интерактивті тақта мен планшет технологиясы студенттерге сабақ бойы сыныптағы іс-шараларға белсенді қатыса отырып, зейінін шоғырландыруға мүмкіндік береді. Студенттер интерактивті викториналар мен тапсырмаларды ұсынатын білім беру платформалары арқылы өз бетінше білім ала алады, бұл олардың қиындық деңгейін жеке оқыту талаптарына сәйкес реттейді. Оқыту әдісі студенттер әр түрлі жылдамдықта оқыған кезде жақсы нәтижеге жетеді, өйткені ол тез оқитын студенттерге және қосымша көмекке мұқтаж студенттерге қолдау көрсетеді. Мұғалімдер цифрлық ресурстар арқылы жекелендірілген оқу тәжірибесін дамыта алады, өйткені оқушылар өздері қалаған пәндерге назар аудара отырып, өз бетінше өз бетінше білім алады, бұл олардың мотивациясын арттырады. Қазіргі кездегі білім беру жүйесі оның негізгі білім беру негізі Ретінде Ақпараттық-Коммуникациялық Технологияларға тәуелді. Педагогика саласы Бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген ынтасын арттыруы керек, өйткені бұл жас кезеңі олардың білімге деген қызығушылығы мен оқу жетістіктерін анықтайды. Қазіргі кезде қолданылып жүрген білім беру әдістері оқушылардың қызығушылығын оята алмайды, өйткені олар кейде сыныптағы жұмысты оқушыларға онша тартымды етпейді. Мұғалімдер оқушыларды қызықтыратын және оқуда табысқа жетуге көмектесетін цифрлық білім беру құралдары арқылы интерактивті оқу тәжірибесін жасай алады. Цифрлық платформалар мобильді қосымшалармен, интерактивті тақталармен және геймификация элементтерімен бірге оқушылардың шығармашылық ойлау қабілетін, сыни ойлау қабілетін және өз бетінше оқу құзыреттілігін дамытуға көмектесу арқылы сынып сапасын арттырады.

Мұғалімдер цифрлық білім беру ресурстарын барынша пайдалану үшін осы негізгі әдістемелік нұсқауларды орындауы керек. Мұғалімдер оқу мақсаттарын қолдайтынына көз жеткізе отырып, сабақтарды жоспарлау арқылы цифрлық ресурстарды алдын ала жоспарлауы керек. Оқушыларға арналған ойын әрекеттері мен виртуалды тапсырмаларды таңдау олардың қазіргі жас деңгейіне сәйкес келуі керек. Оқушылардың оқу жылдамдығы мен қабілеттеріне негізделген дербестендірілген тапсырмалардың үйлесуі оқушылардың мотивациясының жоғары деңгейіне әкеледі. Мұғалімдер сурет салу, бейне түсіру және презентация жасау әрекеттерін қолдау үшін цифрлық құралдарды пайдаланады, бұл оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді (4, б, 42). Енгізілген тәсілдер сыныптағы іс-әрекеттерді қызықты және есте қаларлық оқу тәжірибесіне айналдыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Цифрлық білім беру ресурстары Бастауыш сынып оқушыларына оқуға деген ынтасын арттыруға көмектесетін бірегей құралдар ретінде қызмет етеді. Оқушылар көрнекі сабақтың мазмұнын интерактивті ойындармен және тапсырмалармен үйлестіру арқылы өздерінің оқу іс-шараларына белсенді қатыса алады. Мұғалімдер цифрлық құралдардың ең жақсы нәтижелеріне қол жеткізу үшін кері байланыс жүйелерін құра отырып, оқушылардың қызығушылықтарына сәйкес келетін студенттерге бағытталған іс-шараларды құруы керек. Зерттеулер бастауыш сынып оқушыларының мотивациясын арттыратын жаңа білім беру әдістерін жасау үшін әртүрлі жас топтарындағы әртүрлі оқушылар топтарына цифрлық құралдардың әсерін зерттеуі керек.

Пайдаланылған әдебиет

1. Назарбаев, Н. (2020). *Цифрлық білім беру технологияларының педагогикалық әлеуеті*. Алматы: Білім баспасы.
2. Тоқтарова, А. (2021). *Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру жолдары*. Алматы: Ғылым.
3. Айдарова, Ж. (2022). *Интерактивті оқу әдістері және цифрлық құралдардың тиімділігі*. Нұр-Сұлтан: Педагогика журналы.
4. Сәдуақасова, М. (2023). Бастауыш сыныпта цифрлық ресурстарды қолданудың педагогикалық аспектілері. Алматы: Педагогика және инновациялар журналы.
5. Жақыпова, Л. (2021). *Оқу мотивациясын арттырудағы заманауи технологиялар*. Нұр-Сұлтан: Білім және технологиялар.

Мұсан Бейбіт Ерболқызы, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, БОМмӨ 23-2к тобы
(Бакирова И.Д. -бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі).

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бастауыш сынып оқушыларына тиімді білім беру тәсілдері арқылы ұлттық құндылықтарды оқыту әдістері келтірілген. Мақалада ұлттық білім беру және оның оқушылардың тұлғалық өсуіне әсері туралы толық ақпарат берілген. Мақалада академиялық пәнге негізделген ұлттық құндылыққа негізделген оқыту әдістері мен дәстүрлі тәжірибені енгізу, мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастық және цифрлық технологияларды қолдану қарастырылады. Мақалада мектептерге неліктен ұлттық бағдарланған оқу орындары қажет екендігі көрсетілген және оқушыларға жас кезінде ұлттық сананы үйретудің әртүрлі тәсілдері түсіндіріледі. Мақалада бастауыш жастағы ұлттық сананы дамытудың толық стратегияларын ұсына отырып, ұлттық бағыттағы білім беру ортасын қалай құру керектігі көрсетілген. Мақалада ұлттық рух пен мәдени бірегейлікті қолдайтын патриоттық ұрпақты қалыптастыру бойынша әдістемелік зерттеулер арқылы ғылыми дәлелдер келтірілген.

Адамдарда рухани-адамгершілік құндылықтардың қалыптасуы олардың бастауыш мектеп жылдарында жүреді. Осы кезеңде бала өзінің дүниетанымы мен мінез-құлық үлгілерін, әлеуметтік көзқарастарын және алғашқы ұлттық бірегейлік тұжырымдамаларын дамытады. Білім беру жүйесі бастауыш сынып оқушылары үшін негізгі білім беру мақсаты ретінде ұлттық құндылықты дамытуға басымдық беруі керек. Ұлттық құндылықтарды меңгерген студенттер өз елінің тарихы мен дәстүрлеріне, тіліне және ұлттық ерекшелігіне деген құрметті дамытады, бұл оларға толық әлеуметтік мүшелікті сезінуге мүмкіндік береді. Ақпараттық қоғам бүгінде мәдени әртүрліліктің артуына тап болып отыр, өйткені шетелдік элементтер балалардың санасына жылдам қарқынмен енеді. Мұғалімдер мен ата-аналар оқушыларға мәдени мұраларын ашуға көмектесетін ұлттық мұраны тәрбиелеу үшін бірлесіп жұмыс істеуі керек. Бастауыш сынып оқушылары үшін ұлттық құндылық тәрбиесіне жүйелі көзқарас олардың болашақ азаматтық дамуын анықтайды.

Ұлттық құндылықтар жинақталған рухани және мәдени, тарихи және дәстүрлі, адамгершілік және дүниетанымдық элементтерден тұрады, олар ғасырлар бойы ұлт болып дамыды. Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу сынып мазмұны мен мектептегі әр түрлі күнделікті іс-әрекеттер арқылы жүзеге асады. Баланың ұлттық бірегейлікті табиғи түрде қабылдауы мұғалімдерден ұлттық тәрбие жұмысы кезінде оның жеке қызығушылығына назар аударуды талап етеді. Қазақ қонақжайлылығының дәстүрлерін, үлкендерді құрметтеу мен табиғатты қорғауды тәрбиелеу сыныптарда теориялық оқудан өтуі керек. Н.Ә. Назарбаев «Ұлы даланың жеті қыры» еңбегінде қазақ халқының тарихи тәжірибесі мен мәдени мұрасының сабақтастығын терең талдай отырып, ұлттық руханияттың қалыптасуы мәдени мұраға сүйенетінін атап өтеді. Ол ұлы дала өркениетінің ерекшеліктері – атқа міну мәдениеті, металлургия, жауынгерлік дәстүр, тұрмыс-салт, тарихи тұлғалардың мұрасы — бүгінгі ұрпақтың ұлттық болмысын айқындайтын негізгі құндылықтар екенін көрсетеді [1,15-бет]. Мұғалім ұлттық тәрбиені сыныптағы барлық іс-әрекеттерінде практикалық мысалдар арқылы көрсетуі керек, сонымен бірге оқушыларға жақсы мінез-құлық пен әдептілік, мейірімділік, сыйластық пен бауырластықты дамытуға көмектесуі керек. Бұл әдіс студенттерге оқудың алғашқы күндерінен бастап ұлттық менталитеттің маңызды құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік береді.

Кешенді академиялық тәсіл бастауыш мектепте ұлттық білім берудің ең жақсы әдісін ұсынады. Ана тілі мен әдебиетті оқу, дүниетану, музыка және бейнелеу өнері пәндері ұлттық құндылықтарды танытуға тамаша мүмкіндіктер береді. Ана тілі мен әдебиетті оқу сабақтарында фольклорлық мысалдар мен ертегілерді, батырлық әндер мен аңыздарды, мақал-мәтелдер мен жұмбақтарды қолдану оқушылардың ұлттық ойлау қабілеті мен дүниетанымын кеңейте отырып, тілдік дағдыларын дамытуға көмектеседі. Әлемдік зерттеулер сабақтары студенттерге қазақ халқының өмір салты мен олардың табиғи ортасын, мал шаруашылығы мен қоршаған ортаны қорғау әдет-ғұрыптарын бағалауды үйретеді. Оқушылар ұлттық музыка туралы түсініктерін музыка сабағында халық әндері мен күйлерін тыңдау тәжірибесі арқылы дамытады. Студенттер

ұлттық эстетика туралы түсініктерін бейнелеу өнерімен жұмыс жасау арқылы дамытады, оған ұлттық ою-өрнектерді салу, қолөнер бұйымдары мен киіз үй бұйымдарын көрсету кіреді. Мектеп пәндері арасындағы байланыс жүйелі түрде құрыла отырып, ұлттық білімнің үздіксіз таралуына мүмкіндік береді. Б. Мұқанованың еңбегінде бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының мазмұны, формалары және ұйымдастыру тәсілдері жан-жақты талданған. Автор тәрбие іс-шараларын жоспарлауда оқушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық даму деңгейін және қызығушылықтарын ескерудің маңызын көрсетеді [2,122-бет].

Бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтардың дамуы оларға дәстүрлі әдет-ғұрыптарын практикалық мысалдар арқылы көрсетуі керек. Мұғалімдер студенттерге дәстүрлі қолөнерді көрсету үшін ұлттық киімдер мен қолөнер бұйымдарын пайдалана алады, сонымен бірге олардың ұлттық мәдениетке деген қызығушылығын арттыратын дәстүрлі ойындарды ойнай алады. Қазақ ұлттық ойындары – "асық ату"," арқан тарту"," ақсерек-көксерек", "тоғызқұмалақ" оқушылардың логикалық ойлау және қимыл-қозғалыс дағдыларын, тапқырлығы мен ептілігін дамытуға, достық пен топтық бірлікті қалыптастыруға көмектеседі. Студенттер ұлттық құндылықтар практикалық іс-шараларға қатысқан кезде уақыт өте келе сақталатын маңызды мәдени мұраны қалыптастыратынын біледі. Ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу мұғалімдерден ата-аналармен бірлесіп жұмыс жасауды талап етеді, өйткені балалар мектепте оқуды үйде ұстап, дамытуы керек. Р. Сәрсенбаева Қазақстан халқының рухани мәдениетінің тарихи қалыптасу жолдарын, оның тәрбиелік және әлеуметтік рөлін жан-жақты сипаттайды. Автор рухани мәдениеттің негізгі құрамдас бөліктері — тіл, дін, дәстүр, өнер, әдебиет — ұрпақтар арасындағы мәдени сабақтастықты қамтамасыз ететін маңызды факторлар екенін көрсетеді [3,84-бет].

Оқу процесі бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды терең деңгейде түсіну үшін үш маңызды элементті қажет етеді: жүйелілік пен ғылыми негізді жоспарлау және педагогикалық икемділік. Бұл кезеңде балалар жылдам оқу қабілеттерін көрсетеді, бірақ олар эмоционалды сигналдарды ұстануға бейім және олардың қызығушылықтары тез өзгереді. Ұлттық білім беру бағдарламасы әр элементтен тиімді эмоционалды-танымдық және практикалық презентация әдістерін қолдана отырып, баланың даму кезеңдеріне сәйкес келуін талап етеді[4,84-бет]. Мұғалім білім беру саласындағы беделін сақтай отырып, екі рөлді орындауы керек, сонымен бірге студенттерге оқу процесінде бағыт-бағдар беру үшін ұлттық мәдениет елшісі қызметін атқаруы керек.

Пәндердің әртүрлі пәндер арасындағы интеграциясы оқушылардың бастауыш мектеп жылдарында ұлттық құндылықтарды дамытуға көмектеседі. "әдебиеттік оқу" пәні студенттерге қазақ фольклорын, оның ішінде ертегілер мен аңыздарды, батырлар туралы әндерді зерделеу арқылы батырлық, адалдық, еңбекқорлық және үлкендердің құрметі туралы білуге мүмкіндік береді. Дүниежүзілік зерттеулердің оқу бағдарламасында қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері, олардың табиғатпен байланысы, экономикалық жүйелері, дәстүрлі киімдері мен күнделікті өмір салты туралы кең ақпарат болуы керек. "музыка" сабағы студенттерге қазақ күйлері мен халық әндері мен ұлттық аспаптар тарихы туралы домбыраның құрылымы мен дыбыстық белсенділігі арқылы олардың рухани түсінігін дамытуға үйретеді. "көркем еңбек" пәні студенттерге ою-өрнек жасау мен ируді, ұлттық бұйымдарды модельдеуді және қолданбалы өнер элементтерін қолдануды қамтитын практикалық іс-шаралар арқылы ұлттық білімдерін дамытуға мүмкіндік береді.

Мектеп ортасы оқушыларға ұлттық мінез-құлық стандарттарын түсінуге көмектесетін маңызды жағдай жасайды. Мектептегі сыйластық пен сыпайылық пен өзара сыйластықты көрсету дәстүрі ұлттық тәрбиенің негізгі аспектісі болып табылады. Дәстүр бойынша сәлемдесу апталығы мен қадір-қасиет ережелері, үлкендерді құрметтеу күні және отбасылық мәдениет айлығы студенттерге ұлттық этикалық нормаларды меңгеруде практикалық тәжірибе береді. "бесік" және "тұсаукесер", "сүндет той" және "құда түсу" сияқты рөлдік іс-шаралар арқылы қазақ дәстүрлерін таныстыру балалардың қазақ мәдениетіне деген қызығушылығын арттырып, ұлттық тәрбиенің өшпес естеліктерін қалыптастырады.

Ұлттық білім беру мұғалімдерден оқытудың инновациялық тәсілдері мен білім беру әдістерін әзірлеуді талап етеді. Мұғалімдер өздерінің кәсіби тәжірибелеріне сүйене отырып, оқушылардың даму сатысына сәйкес келетін оқыту әдістерін таңдауы керек. Тұлғаға бағытталған оқытуды ойын технологиялары мен дизайн әдістерімен, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен және интерактивті тәсілдермен үйлестіру ұлттық құндылықтарды игеруде ерекше нәтижелерге қол жеткізеді. Студент өз бетінше зерттеушілік дағдыларын дамытады және

отбасылық дәстүрлер мен белгілі ұлттық ойындар мен қазақ әдет-ғұрыптары туралы шағын ғылыми жобалар арқылы ұлттық білімін кеңейтеді. Студенттер өздерінің ұлттық дүниетанымын тиімді әдістер арқылы дамытады, соның ішінде топтық плакаттар жасау және шығармашылық тапсырмалар, эссе жазу және қолөнерге негізделген ұлттық өнімді әзірлеу.

Ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу ата-аналар мен мұғалімдердің бірлескен жұмысына ерекше назар аударуды талап етеді. Балалар мектеп тапсырмаларын орындағаннан кейін үйдегі іс-шаралар арқылы мектептегі оқуын жалғастыруы керек. Ұлттық тағамдар дайындау, бесік жырын айту, қазақтың әдет-ғұрпын ұстану, үлкендерге құрмет көрсету, кенже балаларға қамқорлық көрсету сияқты отбасылық іс-шаралардың үйлесуі оқушылардың табиғи ұлттық құндылықтарын дамытуға көмектеседі. Мұғалімдер жиналыстар кезінде ата-аналарға ұлттық тәрбиенің ерекшеліктерін түсіндіріп, үйде ұлттық іс-шараларды ұйымдастыруға көмектесуі керек. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сананы дамытуын қамтамасыз ететін негізгі фактор олардың мектебі мен отбасылық ортасы арасындағы шығармашылық байланыстардан туындайды. Оқушыларға "отбасылық шежірелер "мен" менің әулетімнің дәстүрлері "және" атамның сенімі " үй тапсырмаларын беру олардың тегін түсінуге және ұлттық мақтанышын дамытуға көмектеседі[5,42-бет].

Ақпараттық технологиялар ұлттық құндылықтарды дамытудың тиімді жүйесі ретінде қызмет етеді. Сандық мазмұн заманауи балаларды қызықтырады, сондықтан мультимедиялық ресурстар ұлттық білім берудің өзін заманауи тәсілдермен көрсетуге мүмкіндік береді. Қазақтың анимациялық ертегілері мен тарихи фильмдерінің танымал тұлғалар туралы қысқаша бейнероликтермен және ұлттық музыканы интерактивті тыңдаумен үйлесуі студенттердің білімдерін тереңдете отырып, эмоционалды түсініктерін дамытуға көмектеседі. Оқушылар қазақ мәдениетін цифрлық қосымшалар, интерактивті карталар және бастауыш сынып оқушыларына арналған ұлттық ойындарға негізделген 3d модельдер арқылы зерттей алады. Тәрбие әдістері балалардың бойында жағымды рухани дамуды дамыта отырып, ұлттық тәрбиені заманауи стандарттарға сай етіп өзгертеді.

Қазіргі заманғы бастауыш білім беру жүйесі студенттерге барлық деңгейлерде ұлттық құндылықтарды енгізу арқылы толық дамуға мүмкіндік береді. Балалар әдеттегі мектеп сабақтарында кездесетін ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді шынайы өмірде сезіну арқылы жақсырақ үйренеді. Ұлттық ойындардың отан туралы мақал-мәтелдермен, тарихи оқиғалармен және ұлттық қаһармандардың үлгілерімен үйлесуі студенттер үшін олардың ұлттық болмысын нығайтатын бай рухани орта қалыптастырады. Мұғалімдер әр сабақ барысында оқу материалдарын ұсынуы керек, сонымен бірге оқушыларға адамгершілік құндылықтар мен патриотизмді дамытуға көмектесіп, білім мен ұлттық тәрбиенің тепе-теңдігін сақтауы керек.

Мектептің білім беру ортасы оның білім беру мазмұнымен бірге бастауыш сынып оқушылары үшін ұлттық құндылықты қалыптастырудың сәттілігін анықтайды. Балалардың ұлттық санасы оқулықтардан асып түсуі керек, өйткені ол мектептегі ішкі рухани кеңістігінде дамуы керек. Оқушылардың қазақ мәдениетіне деген қызығушылығы мектеп ортасы өзінің дәліздері мен сыныптарында, кітапхана-акт залы мен мектеп ауласында қазақ мотивтерін көрсеткенде арта түседі. Мектеп қабырғасында қазақ көшбасшылары мен олардың өмір тарихы мен атақты сөздері туралы тарихи мәліметтерді үнемі көрсету оқушылардың үздіксіз рухани өсуін қамтамасыз етеді. Ұлттық өнер үйірмелері өз жұмысын бастаған кезде мектеп ортасы тәрбиелік сипатқа ие болады, өйткені бұл бастауыш сынып оқушылары үшін белгілі бір оқу ортасын жасайды. "домбыра", "қазақ биі", "жыр-терме", "қолөнер", "асыл мұра" үйірмелері студенттерге шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, ұлттық өнерді ашуға көмектеседі. Ер балаларға арналған "сержан "және" ерлік мектебі " бағдарламалары оқушыларға өз халқының ұлттық мұрасына сәйкес келетін еркектік қасиеттерді дамытуға көмектеседі. Қыздарға арналған "өнерлі қыз "және" абырой мектебі " бағдарламалары олардың нәзік мінезін, дұрыс тәрбиесі мен әдепті мінез-құлқын дамытуға көмектеседі. Іс-шаралар үйірмелерден тыс, сыныптан тыс іс-шаралар арқылы жалғасуы керек, оған ұлттық ойындар мен мақал-мәтелдер байқаулары, қолөнер көрмелері, ұлттық тағамдар күндері және этнографиялық жәрмеңкелер кіреді, бұл балаларға тікелей тәжірибе арқылы қазақ мәдениетін ашуға көмектеседі. Ұлттық мазмұнды тренингтер театрландырылған қойылымдармен және рөлдік ойындармен бірге бастауыш мектептің тиісті деңгейлерінде оқушыларға тиісті ұлттық мінез-құлықты үйренуге мүмкіндік береді. "үлкендерді құрметтеу", "қонақжайлылық", "сәлемдесу әдет-ғұрыптары", "табиғатты қорғау" және "дана әже" туралы қысқаша театрландырылған көріністер балаларға қазақтың дәстүрлі әдет-ғұрыптарын орындау кезінде осындай жағдайларды бастан өткеруге көмектеседі. Оқыту әдістері

бастауыш сынып оқушылары үшін жақсы жұмыс істейді, өйткені олар абстрактілі интеллектуалды ұғымдардың орнына тікелей тәжірибе мен физикалық жаттығулар арқылы жақсы үйренеді. Ұлттық құндылықтарды насихаттайтын мектеп ортасы ұлттық білім берудің тиімді және органикалық жүйесін жасайды. Осы ортада өскен балалар өздерінің мәдени мұралары туралы біле отырып, қазақтың мәдени мұрасына деген құрметті дамытады.

Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды оқытудың оқу-тәрбие процесі оқытудың әртүрлі элементтерін қамтитын толық әдісті қажет етеді. Мектептің білім беру жүйесі мұғалімдердің құзыреттілігімен, отбасын асыраумен және әлеуметтік тұрақтылықпен қатар ұлттық құндылықтардың дамуының сәттілігін анықтайды. Ұлттық тәрбие балалар үшін маңызды фактор болып табылады, өйткені бұл олардың ұлттық мұраларын түсінуге және қабылдауға мүмкіндік береді. Ұлт өзінің болашағын азаматтардың тарихи бастауларды түсінуге, мәдени мұраны қорғауы және күшті ұлттық сүйіспеншілігі арқылы қалыптастырады. Ұлттық білім беру бағдарламалары бастауыш мектепте басталып, мектептегі барлық іс-шараларға таралуы керек. Бастауыш мектептен басталатын ұлттық білім беру бағдарламалары ұлттық рухты да, жауапты азаматтықты да иеленетін ұрпақты дамытуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Ұлы даланың жеті қыры. — Астана: Елорда, 2018
2. Мұқанова Б. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысы. — Қарағанды: Болашақ, 2014.
3. Сәрсенбаева Р. Қазақстан халқының рухани мәдениеті. — Алматы: Қазақ университеті, 2017
4. Әбдіразақов Е. Қазақ халық педагогикасы. — Алматы: Білім, 2001. —
5. Айтпаева А. Бастауыш мектептегі тәрбие жұмысы. — Алматы: Атамұра, 2010.

Мұсылманбек Ж.Т., академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-24-1к

(Айдарбекова Күлжан Асетовна, п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДАҒЫ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ

Қазіргі білім беру парадигмасының трансформациясы оқушының белсенді, мотивацияланған және өзіндік дамуға бағытталған тұлға ретінде қалыптасуын талап етеді. Қазақстан Республикасының жаңартылған білім беру бағдарламасы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуды, сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыруды басым бағыттар деп белгілеген. Осы мақсаттарға жетудің тиімді педагогикалық құралдарының бірі — ойын технологиялары.

Бастауыш білім беру практикасында оқушылардың оқуға деген қызығушылығының төмендеуі, білім алуға деген ішкі мотивацияның әлсіреуі, сабақта пассивтілік пен эмоционалдық шаршаудың артуы сияқты мәселелердің өршуінен туындайды. Цифрлық технологиялардың дамуы балалардың ақпаратты қабылдау психологиясын өзгертті — олар интерактивті, визуалды және динамикалық мазмұнға бейімделген. Дәстүрлі авторитарлық оқыту әдістері қазіргі заманғы баланың когнитивтік ерекшеліктеріне толық жауап бермейді.

Осындай жағдайда ойын технологиялары педагогикалық дәстүр мен заманауи балалық психологиясының қажеттіліктерін байланыстыратын көпір ролін атқарады. Ойын — баланың табиғи әрекет формасы ретінде — оқу процесіне органикалық енгізілгенде білім беруді жеке мәнді, эмоционалды тартымды және нәтижелі етеді.

Ойынның педагогикалық мәнін түсіну үшін оның психологиялық табиғатын анықтау қажет. XX ғасырдағы психология мен педагогика ғылымы ойын феноменін түсіндіруге бірнеше ірі теориялық тұжырымдамалар ұсынды.

Л.С. Выготскийдің культурлық-тарихи теориясы. Кеңестік психолог Л.С. Выготский ойынды баланың психикалық дамуының маңызды механизмі деп қарастырды. Оның «жақын даму аймағы» концепциясы бойынша, ойын балаға өзінің нақты мүмкіндіктерінен жоғары деңгейдегі міндеттерді орындауға мүмкіндік береді [1]. Ойын контекстінде бала «өзінен бір басқа жоғары» тұрады — ол ересек рольдерін сомдайды, күрделі әлеуметтік қатынастарды модельдейді, ерікті мінез-құлықты дамытады. Выготскийдің тұжырымдамасы бойынша, ойын — бұл баланың

ойын әрекеті арқылы мәдениетпен, символдармен және әлеуметтік рольдермен танысуының құралы.

Педагогикалық контекстте бұл теория ойын арқылы оқытудың екі маңызды принципін негіздейді: а) ойын тапсырмалары оқушының қазіргі білім деңгейінен сәл жоғары болуы керек (жақын даму аймағында); б) ойын әлеуметтік өзара әрекеттесу мен ынтымақтастық арқылы жүзеге асқанда тиімдірек.

Ж. Пиаженің когнитивтік даму теориясы. Швейцариялық психолог Жан Пиаже ойынды танымдық құрылымдарды (схемалар) қалыптастыру тәсілі ретінде сипаттады [2]. Пиаже бойынша, бала ойын процесінде екі когнитивтік процесті іске қосады: ассимиляция (жаңа ақпаратты бар білімге біріктіру) және аккомодация (жаңа тәжірибеге сәйкес өз түсініктерін өзгерту).

Пиаже ойындарды үш негізгі кезеңге бөлді: практикалық ойындар (0-2 жас), символдық ойындар (2-7 жас) және ережелі ойындар (7-11 жас). Бастауыш мектеп жасы «ережелі ойындар» кезеңіне сәйкес келеді, мұнда бала логикалық ойлауды, ережелерді сақтауды, бәсекелестікті және ынтымақтастықты үйренеді. Пиаженің тұжырымдамасы дидактикалық ойындардың құрылымын түсінуге негіз береді: ережелердің анықтығы, қиындықтың кезеңділігі, логикалық тапсырмалардың болуы – осылардың барлығы баланың операциялдық ойлауын дамытуға бағытталған.

Д.Б. Эльконин мен «жетекші іс-әрекет» теориясы. Кеңестік психолог Д.Б. Эльконин өзінің «баланың психикалық дамуының периодизациясы» теориясында ойынды мектепке дейінгі және кіші мектеп жасындағы балалардың «жетекші іс-әрекеті» деп атады [3]. Жетекші іс-әрекет дегеніміз – берілген жас кезеңінде баланың барлық психикалық функцияларын (ойлау, жады, зейін, қиял, сөйлеу) қарқынды дамытатын іс-әрекет түрі.

Эльконин ойынның үш негізгі функциясын атап өтті: әлеуметтендіру функциясы (бала ересектер әлемінің рольдері мен қатынастарын меңгереді), мотивациялық функция (ойын ішкі қызығушылық пен белсенділікті тудырады) және дамытушы функция (ойын зейінді, жадыны, ойлауды, қиялды дамытады).

Американдық психологтар Э. Деси мен Р. Райанның «өзін-өзі анықтау теориясы» (Self-Determination Theory) ойынның мотивацияға әсерін түсіндіруде маңызды теориялық база болып табылады [4]. Теория бойынша, адамның үш базалық психологиялық қажеттілігі бар: автономия (өзін-өзі басқару, таңдау еркіндігі), құзыреттілік (өзін қабілетті сезіну, міндеттерді орындау) және байланыс (әлеуметтік қатынастар, қабылдану сезімі).

Ойын осы үш қажеттілікті қанағаттандыру арқылы ішкі мотивацияны қалыптастырады. Ойында бала таңдау жасайды (автономия), қиындықтарды жеңеді (құзыреттілік), басқалармен өзара әрекеттеседі (байланыс). Сондықтан ойын – бұл «табиғи мотиватор». Педагогикада бұл теория геймификация (gamification) принциптерін негіздейді: ұпайлар, деңгейлер, марапаттар, прогресс-бар – осылардың барлығы оқушының құзыреттілік сезімін арттырып, мотивацияны күшейтеді.

Ойын технологияларының классификациясы мен типологиясына келсек, олар білім алушылардың жас ерекшелігіне, оқу мақсаттарына және педагогикалық міндеттерге сай әртүрлі формада қолданылады.

Дидактикалық ойын – оқу мақсатына бағытталған, нақты ережелері мен күтілетін нәтижесі бар ойын түрі. Отандық дидактика саласындағы еңбектерде оның құрылымдық компоненттері айқындалған: дидактикалық міндет (оқыту мақсаты), ойын міндеті (қызықты мақсат), ойын әрекеттері, ойын ережелері және ойын нәтижесі [5]. Шетелдік зерттеулер де бұл тұжырымды қуаттайды. Мәселен, 2022 жылы Journal of Computer Assisted Learning журналында жарияланған 35 эксперименталды зерттеуді қамтыған метаталдау бастауыш мектепте дидактикалық ойындарды қолданудың оқу нәтижелеріне орташа және жоғары деңгейде оң әсер ететінін анықтаған.

Рөлдік ойындар білім алушыларға әлеуметтік рөлдерді, мамандықтарды және өмірлік жағдаяттарды модельдеуге жағдай жасайды. Зерттеулер рөлдік ойындардың тілдік, коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларды дамытуда өте тиімді екенін дәлелдейді.

Қозғалыс ойындары балалардың дене белсенділігін арттыра отырып, миға оттегінің жақсы жетуін қамтамасыз етеді. Нейропсихологиялық зерттеулер физикалық белсенділіктің когнитивтік функцияларға тікелей оң ықпал ететінін дәлелдейді.

Цифрлық ойындарды білім беруде қолдану соңғы екі онжылдықта белсенді зерттелуде. 2024 жылғы системалық шолу бастауыш білімде цифрлық ойындардың танымдық даму,

элеуметтік дағдылар, оқу мотивациясы және эмоционалдық қатысуға орташа және жоғары деңгейде оң әсер ететінін көрсеткен [6].

Геймификация – ойын емес ортада (оқу процесінде) ойын механикалары мен элементтерін енгізу әдісі. Оның негізгі элементтері: ұпайлар, деңгейлер, марапаттар/бейджер, рейтингтер, квесттер, прогресс-бар. Отандық зерттеулер қазақстандық бастауыш мектептерде геймификация элементтерін қолдану оқу мотивациясын 31–38%-ға арттыратынын айқындаған [7].

Оқу мотивациясы жалпы екі түрге бөлінеді: ішкі мотивация – әрекетті танымдық қызығушылық пен қанағат үшін орындау, сыртқы мотивация – марапатқа жету немесе жазадан қашу арқылы әрекет ету. Зерттеулер ішкі мотивацияның білімнің тұрақтылығына әсері әлдеқайда жоғары екенін көрсетеді. Осыған байланысты оқу процесіне ойын технологияларын енгізу маңызды, себебі олар білім алушыны ерікті түрде әрекет етуге итермелеп, оқу мазмұнына табиғи қызығушылық тудырады.

Ұзақ мерзімді зерттеулер ойын элементтерін жүйелі қолдану ішкі мотивацияны күшейтетінін дәлелдейді. Бұл – ойын барысында оқушы өз жетістігін бірден көріп, жедел кері байланыс алуымен, сондай-ақ оқу әрекетінің эмоционалдық жағымды сипат алуымен түсіндіріледі. Жас ерекшеліктеріне байланысты ішкі мотивация біртіндеп төмендеу үрдісіне ие болғанымен, ойын технологияларын қолданған топтарда бұл құбылыс баяу жүреді.

Ойын технологияларының оқу жетістіктеріне әсерін талдаған көптеген ғылыми жұмыстар ойын элементтерінің жүйелі қолданылуы білімді меңгеруге, оны ұзақ мерзімді есте сақтауға және оқу мотивациясын арттыруға оң әсер ететінін көрсетеді. Мұндағы негізгі фактор – оқушының белсенді іс-әрекетке тартылуы, оқу материалына тереңдеу, қателерді табиғи түрде түзету мүмкіндігінің болуы.

Дегенмен зерттеушілер ойын технологиялары дәстүрлі әдістерге қарағанда материалды «жедел меңгеру» көрсеткішін әрдайым жоғарылатпайтынын атап өтеді. Бірақ олардың ұзақ уақыт сақталатын білім мен талдау, салыстыру, синтездеу сияқты когнитивтік дағдыларды дамытуда тиімділігі айқын.

Пәндер бойынша тиімділігіне тоқталсақ:

Математика: математикалық ойындар санау, логикалық ойлау, геометриялық түсініктерді және есеп шығару дағдыларын қалыптастыруда жоғары тиімділік көрсетеді.

Оқу сауаттылығы: рөлдік және интерактивті ойындар мәтінді түсіну, оқу жылдамдығын арттыру және мәтінге эмоционалдық қызығушылық қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Жаратылыстану бағыты: ойын технологиялары табиғат құбылыстарын модельдеу, экологиялық мәдениетті қалыптастыру, бақылау және болжау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Ойын платформалары бойынша зерттеулер және олардың тиімділігі.

Kahoot платформасына қатысты жүргізілген зерттеулер оның оқу белсенділігін 67%, сабақтан ләззат алу деңгейін 72%, ал оқу нәтижелерін 18–24% аралығында арттыратынын көрсетеді. Quizizz платформасының негізгі артықшылығы – тапсырмаларды жеке қарқынмен орындау мүмкіндігі. Ғылыми деректер Quizizz-дің үлгерімі төмен оқушылар үшін ерекше тиімді екенін дәлелдейді.

LearningApps платформасы 30-дан астам интерактивті жаттығу түрін ұсынады. Зерттеулер бұл платформаны қолдану танымдық белсенділікті, өзіндік жұмыс дағдысын және цифрлық сауаттылықты айтарлықтай арттыратынын көрсетеді.

Minecraft Education Edition бойынша жүргізілген зерттеулер оның кеңістіктік ойлауды, шығармашылық қабілеттерді, топпен жұмыс істеу дағдыларын және STEM бағытындағы құзыреттерді дамытатынын дәлелдейді.

Қазіргі зерттеулерде бірқатар шектеулер бар: үлгінің шағын болуы, ұзақ мерзімді әсерлерді жеткіліксіз зерттеу, мәдени-контекстілік факторларды ескермеу. Болашақ зерттеулер келесі бағыттарды қамтуы тиіс:

1. Лонгитюдті зерттеулер – бастауыш мектептің 4 жылдық кезеңін қамту;
2. ЖИ мен ойынның интеграциясы – бейімделген ойын жүйелерінің тиімділігін зерттеу;
3. Гибридтік модельдер – цифрлық және дәстүрлі ойындардың синергиясын талдау;
4. Инклюзивті бағыт – ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар үшін ойын технологияларын бейімдеу.

Ойын технологияларын тиімді қолдану принциптері

1. Мақсатқа сәйкестік – ойын сабақтың оқу мақсатына сәйкес болуы;
2. Жас ерекшелігіне сәйкестік – ойын күрделілігінің оқушы деңгейіне үйлесуі;
3. Жүйелілік – тұрақты қолдану;

4. Түрлілік – дидактикалық, рөлдік, қозғалыс және цифрлық ойындарды біріктіру;
5. Рефлексия – оқушылармен талқылау арқылы түсінуді бекіту;
6. Цифрлық-аналогтық баланс – екі бағытты үйлестіру.

Талдау нәтижесінде келесі қорытындылар жасалды:

- Теориялық негіздеме – классикалық және заманауи теориялар ойынның дамытушылық рөлін дәлелдейді.
- Эмпирикалық дәлелдер – ойын технологиялары мотивацияны, танымдық дамуды және үлгерімді арттырады.
- Тиімділік түрлі факторларға байланысты өзгереді: ойын түрі, пән, жас деңгейі, педагогтің біліктілігі.
- Цифрлық трансформация – жаңа платформалар оқытуды жеделдетеді және тартымды етеді.
- Практикалық маңызы – ойын әдістерін дұрыс жоспарлау оқу сапасын арттырады.

Ойын технологиялары бастауыш білім беруде тиімділігі теориялық тұрғыдан негізделіп, эмпирикалық тұрғыдан дәлелденген педагогикалық құрал болып табылады. Олар оқу процесін эмоционалдық жағынан тартымды етіп қана қоймай, оқушылардың зейінін тұрақтандырады, ішкі оқу мотивациясын арттырады және танымдық белсенділігін күшейтеді. Ойын барысында оқушы оқу міндетін табиғи қажеттілік ретінде қабылдап, белсенді әрекетке еркін қосылады, бұл оқу материалын терең әрі ұзақ мерзімді есте сақтауға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге ойын технологиялары оқушылардың шығармашылық ойлауын, коммуникативтік қабілеттерін, әлеуметтік өзара әрекет дағдыларын дамытуда ерекше рөл атқарады. Топтық, жұптық және рөлдік ойындар ынтымақтастық мәдениетін қалыптастырып, оқушының «оқу арқылы әрекеттену» моделін белсенді қолдануына жағдай жасайды. Цифрлық ойындар мен интерактивті платформалар (Kahoot, Quizizz, Minecraft Education, LearningApps және т.б.) оқыту процесіне жедел кері байланыс, бейімделген күрделілік, визуалды қолдау және жеке оқу траекториясын құру секілді қосымша мүмкіндіктер береді.

Болашақта ойын технологияларының әлеуеті одан әрі кеңейе түседі. Жасанды интеллектке негізделген ойын жүйелері оқушылардың жеке ерекшеліктерін автоматты түрде анықтап, оқу мазмұнын, қиындық деңгейін және тапсырма ретін жеке бейімдей алатын болады. Виртуалды және толықтырылған шындық технологиялары күрделі табиғи құбылыстарды, тарихи оқиғаларды, математикалық модельдерді көрнекі түрде қайта жасауға мүмкіндік беріп, бастауыш жастағы балаларға қолжетімді immersive-оқыту ортасын қалыптастырады. Бейімделген оқыту жүйелері мен смарт-платформалар ойын әрекетін оқу аналитикасымен біріктіріп, оқыту сапасын объективті бағалауға жол ашады.

Осы трендтерді ескере отырып, ойын технологияларын тиімді пайдалану мұғалімнің кәсіби даярлығына тікелей байланысты. Педагог ойынның түрін, мақсатқа сәйкестігін, жас ерекшелігіне сай болуын, уақыт пен ресурс қажеттілігін нақты жоспарлап, ойыннан кейін оқушылармен рефлексия жүргізе алуы қажет. Ойын технологияларының заманауи үлгілерін меңгерген мұғалім білім алушылардың оқу қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың ХХІ ғасыр дағдыларын (сыни ойлау, шығармашылық, коммуникация, цифрлық сауаттылық) дамытуға мүмкіндік жасайды.

Қорыта айтқанда, ойын технологиялары — қазіргі бастауыш мектептің жаңартылған білім мазмұнына толық сәйкес келетін, педагогикалық тұрғыда тиімді және болашағы зор инновациялық бағыт. Оларды ғылыми негізде, жүйелі түрде және шығармашылықпен қолдану білім сапасын арттырудың, оқушының тұлғалық дамуын қолдаудың, әрі цифрлық дәуірге бейімделген жаңа буын оқушысын қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. — М.: Педагогика-Пресс, 1996. — 536 с.
2. Piaget J. Play, Dreams and Imitation in Childhood. — London: Routledge & Kegan Paul, 1962. — 296 p.
3. Эльконин Д.Б. Психология игры. — 2-е изд. — М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — 360 с.
4. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health // Canadian Psychology. — 2008. — Vol. 49(3). — P. 182-185.
5. Жұмабаева Ә.Қ. Ойын технологиялары және бастауыш мектептегі қолдану әдістемесі: Оқу құралы. — Алматы: Білім, 2015. — 184 б.
6. Li M.C., Tsai C.C. Game-based learning in early childhood education: A systematic review // Frontiers in Psychology. — 2024. — Vol. 15. — Article 1358790.

7. Мұқанова Б.С. Инновациялық оқыту технологиялары бастауыш сыныпта: Әдістемелік құрал. — Астана: Ұлағат, 2018. — 156 б.
8. Wang A.I., Tahir R. The effect of using Kahoot! for learning – A literature review // Computers & Education. — 2020. — Vol. 149. — Article 103818.

Мыңбай Ұ.Қ. Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-3к

(Айдарбекова Кулжан Асетовна, п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ЦИФРЛЫҚ СТОРИТЕЛЛИНГТІ ҚОЛДАНУ

Бастауыш мектеп кезеңі – оқушылардың оқу дағдыларының қалыптасуы мен дамуының ең маңызды сатысы. Бұл кезеңде оқу сауаттылығы тек техникалық оқу қабілетімен шектелмей, мәтіннің мазмұнын түсіну, ой қорыту, ақпаратты талдау және оны өмірлік жағдаяттарда қолдану сияқты күрделі когнитивтік процестерді қамтиды.

Қазақстан Республикасының жаңартылған білім беру стандарттарында оқу сауаттылығы функционалдық сауаттылықтың негізгі компоненті ретінде айқындалған [1]. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған әдістемелік тәсілдер мен педагогикалық технологияларды іздеу қазіргі білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Бастауыш мектепте цифрлық сторителлинг технологиясын оқу сауаттылығын арттыру құралы ретінде қолданудың педагогикалық негіздерін анықтау және әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу міндеттері:

1. Оқу сауаттылығының теориялық негіздерін және халықаралық стандарттарын талдау;
2. Цифрлық сторителлинг технологиясының педагогикалық мүмкіндіктерін зерделеу;
3. Бастауыш мектепте цифрлық сторителлингті қолданудың әдістемесін жасау;
4. Технологияның артықшылықтары мен шектеулерін анықтау.

Оқу сауаттылығы қазіргі білім беру саласында іргелі ұғымдардың бірі ретінде қарастырылып, оның мазмұны тек мәтінді формалды немесе механикалық түрде оқумен шектелмейді. Керісінше, бұл ұғым оқушының мәтін мазмұнын терең түсіну, ақпаратты саралау, өмірлік жағдаяттарға сәйкес қолдану қабілеттерімен тығыз байланысты.

UNESCO (2021) деректеріне сәйкес, оқу сауаттылығы – тұлғаның өмір бойы үздіксіз білім алуына мүмкіндік беретін базалық функционалдық қабілеттердің бірі [2]. Бұл құзыреттілік қазіргі цифрлық қоғам жағдайында ақпаратпен тиімді әрекеттесуді қамтамасыз ететін маңызды алғышарттардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, UNESCO сарапшылары оқу сауаттылығы ұғымын тек дәстүрлі жазбаша мәтіндермен шектемейді, олар мультимодальды мәтіндермен (бейне, инфографика, анимацияланған цифрлық мәтіндер) жұмыс істеу қабілетін де оқу сауаттылығының құрамдас бөлігі ретінде қарастырады [2].

PISA (Programme for International Student Assessment) зерттеулері оқу сауаттылығын тереңірек түсінуге және оны бағалауға арналған нақты критерийлер ұсынады. PISA-2018 шеңберінде оқу сауаттылығы үш негізгі компонентке бөлінеді [3]:

1. Мәтінді түсіну – ақпаратты табу, негізгі идеяны анықтау;
2. Мәтінге сыни тұрғыдан баға беру – дереккөздердің сенімділігін талдау;
3. Мәтінді өмірлік міндеттерді шешуде қолдану – алған білімді практикада пайдалану.

Бұл талаптар оқушылардың алған білімін шынайы өмірде қолдану қабілетін бағалауға мүмкіндік береді және білім мазмұнын өмірлік маңызға бағыттау қажеттілігін айғақтайды.

Оқу сауаттылығы мазмұны жағынан бірнеше өзара байланысқан компоненттерден тұрады:

1. Негізгі оқу дағдылары

Мәтінді дұрыс және мәнерлеп оқу, сөйлемдердің құрылымын талдау, мәтіндегі басты ойды анықтау сияқты техникалық және мазмұндық оқу біліктері. Аталған дағдылар бастауыш білім беру кезеңінде негізделеді [4].

2. Сыни ойлау

Оқушының ақпаратты талдап, оның негізділігі мен сенімділігін бағалауы, дәлелдерді сын тұрғысынан талдауы жалған ақпаратты ажыратып, нақты әрі дұрыс шешім қабылдауына мүмкіндік береді.

3. Шығармашылық дағдылар

Оқушының мәтіннен алынған мәліметтерді өз білімдерімен ұштастыра отырып, жаңа идеялар ұсынуы немесе күрделі мәселелерге тың шешімдер табуы [5].

4. Цифрлық сауаттылық

Қазіргі оқушының интернет-ресурстар мен электрондық дерекқорларды орынды қолдана білуі, цифрлық ортада ақпаратпен қауіпсіз әрі тиімді жұмыс жүргізе алуы – оқу сауаттылығының маңызды құрамдас бөлігі.

Цифрлық сторителлинг – оқыту процесінде мультимедиа құралдарын пайдалана отырып, оқушылардың өз ойларын әңгімелеу, оқиғаны бейнелеу және мазмұнды визуалды түрде жеткізуге мүмкіндік беретін инновациялық педагогикалық әдіс [6].

N. Smeda, E. Dakich және N. Sharda (2014) өздерінің кешенді зерттеуінде цифрлық сторителлингтің оқушылардың жазу дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін және цифрлық құзыреттіліктерін дамытудағы тиімділігін дәлелдеген [7]. 742 рет дәйексөз келтірілген бұл зерттеу цифрлық сторителлингтің білім беру саласындағы маңыздылығын көрсетеді.

Кесте 1. Дәстүрлі және цифрлық сторителлинг салыстыруы

Сипаттама	Дәстүрлі сторителлинг	Цифрлық сторителлинг
Құралдар	Кітап, сурет	Бейне, аудио, анимация
Оқушы рөлі	Тыңдаушы	Белсенді жасаушы
Дағдылар	Оқу, тыңдау	Мультимедиа, сыни ойлау
Мотивация	Орташа	Жоғары

O. Sarigöz және B. Yıldırım (2024) бастауыш мектеп оқушыларымен жүргізілген квази-эксперименттік зерттеуде цифрлық сторителлингтің оқу түсінігін арттырудағы статистикалық маңызды әсерін анықтаған [8]. Зерттеу нәтижелері бойынша:

- Эксперименттік топтың оқу түсінігі 23% артқан;
- Оқушылардың оқуға деген қызығушылығы 18% өскен;
- Топтық жұмыс дағдылары 31% жақсарған.

Цифрлық сторителлингтің оқу сауаттылығын дамытудағы мүмкіндіктерін бірнеше бағытта қарастыруға болады:

Біріншіден, мәтінді түсіну дағдыларын жетілдіреді. Оқушылар оқиғаны құрастыру барысында мәтіннің негізгі идеясын анықтап, мазмұнды құрылымдауды үйренеді.

Екіншіден, ақпаратты талдау және синтездеу қабілетін дамытады. Оқушылар берілген ақпаратты бөліп, оны жаңа мазмұнға айналдырады.

Үшіншіден, коммуникативтік дағдыларды қалыптастырады. Топтық жұмыс барысында оқушылар пікір алмасып, өз ойларын жеткізеді, бір-бірінің көзқарасын тыңдайды.

Төртіншіден, шығармашылық ойлауды ынталандырады. I.Y. Maureen, H. Van Der Meij және T. De Jong (2018) өздерінің зерттеуінде ерте балалық шақта сторителлинг қызметі арқылы дәстүрлі және цифрлық сауаттылықты бір мезгілде дамытуға болатынын көрсеткен [9].

Бесіншіден, цифрлық сауаттылықты арттырады. Мультимедиа құралдарын қолдану арқылы оқушылар ақпараттық технологияларды меңгереді, бұл қазіргі қоғамда қажетті дағдылардың бірі болып табылады.

Бастауыш мектепте цифрлық сторителлингті қолдану әдістемесі бірнеше кезеңнен тұрады:

1-кезең: Дайындық және жоспарлау (1-2 сабақ)

- Тақырыпты тандау немесе мұғалім ұсынған тақырыпты талқылау;
- Оқиғаның негізгі желісін құрастыру;
- Кейіпкерлерді анықтау және сипаттау;
- Әңгіме жоспарын жасау (кіріспе, негізгі бөлім, соңы).

2-кезең: Мәтін құрастыру (2-3 сабақ)

- Әңгіменің толық мәтінін жазу;
- Диалогтар мен сипаттамаларды қосу;
- Мәтінді редакциялау және түзету;

- Дыбыстық жазбаға дайындау.
- 3-кезең: Визуализация және мультимедиа қосу (3-4 сабақ)
 - Суреттерді таңдау немесе жасау;
 - Дыбыстық эффекттер мен музыка қосу;
 - Анимация элементтерін енгізу;
 - Бейнені монтаждау.

- 4-кезең: Презентация және бағалау (1-2 сабақ)
 - Дайын жобаларды сыныпта көрсету;
 - Қарсы пікір және ұсыныстар айту;
 - Өзін-өзі бағалау және топтық бағалау;
 - Рефлексия жүргізу.

Бастауыш мектепте цифрлық сторителлинг жасауда қолдануға ыңғайлы платформалар:

Кесте 2. Цифрлық сторителлинг платформалары

Платформа	Артықшылықтары	Жас ерекшелігі
Storybird	Көркем иллюстрациялар, жеңіл интерфейс	1-4 сынып
Book Creator	Интерактивті кітаптар жасау, аудио қосу	2-4 сынып
Adobe Spark Video	Профессионалдық бейне монтаж	3-4 сынып
PowerPoint	Қолжетімді, танымал	1-4 сынып
Canva	Шаблондар, ынтымақтастық режимі	2-4 сынып

Цифрлық сторителлингті енгізуде қолданылатын әдістер:

«Кейіпкер көзімен жаз» – оқушылар мәтінді оқығаннан кейін, оқиғалар мен жағдайларды кейіпкердің атынан баяндайды [5]. Бұл әдіс баланың мәтінді терең қабылдауына, оқиғаны эмоциялық тұрғыдан бағалауына және ішкі сезімдерге енуіне мүмкіндік береді.

Топтық сторителлинг – оқушылар 3-4 адамдық топтарға бөлініп, бірлесіп әңгіме құрастырады. Әрбір мүше белгілі бір міндетті атқарады (сценарист, суретші, дикторы, монтажер).

Сериялық әңгімелер – оқушылар ұзақ мерзімді жоба ретінде бірнеше эпизодтан тұратын әңгіме сериясын жасайды.

Цифрлық сторителлингтің негізгі артықшылықтары:

1. Мотивацияны арттыру – визуалды және интерактивті элементтер оқушылардың қызығушылығын 2 есе көтереді;

2. Шығармашылықты дамыту – оқушылар өз идеяларын еркін көрсете алады;

3. Цифрлық құзыреттілікті қалыптастыру – заманауи технологияларды меңгеру;

4. Топтық қарым-қатынасты нығайту – ынтымақтастықта жұмыс дағдылары;

5. Мәтінмен терең жұмыс – түсіну, талдау, қайта құрастыру.

Дегенмен, бұл технологияны қолдануда белгілі бір қиындықтар да бар:

Біріншіден, техникалық құралдардың жетіспеуі. Қазақстанның кейбір ауылдық мектептерінде жеткілікті компьютерлік жабдық жоқ.

Екіншіден, мұғалімдердің әдістемелік дайындығы. Мұғалімдердің цифрлық сторителлингті тиімді қолдану үшін арнайы даярлықтан өту қажеттілігі бар.

Үшіншіден, уақыт шығыны. Бір жобаны дайындау орта есеппен 8-10 сабақты қажет етеді.

Төртіншіден, интернетке тәуелділік. Көптеген платформалар онлайн-режимде жұмыс істейді.

Зерттеу нәтижелері бастауыш мектеп білім алушыларының оқу сауаттылығын дамытуда цифрлық сторителлингтің тиімді педагогикалық технология екенін көрсетеді. Бұл әдіс оқушылардың мәтінді түсіну, ақпаратты талдау, шығармашылық ойлау және коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Халықаралық зерттеулер (Smeda et al., 2014; Sarigöz & Yıldırım, 2024; Maureen et al., 2018) цифрлық сторителлингтің статистикалық маңызды оң әсерін дәлелдеген. Қазақстан білім беру жүйесінде бұл технологияны кең ауқымда енгізу үшін:

1. Мектептердің техникалық жабдықталуын жақсарту;
2. Мұғалімдерге арнайы тренингтер ұйымдастыру;
3. Қазақ тіліндегі цифрлық сторителлинг платформаларын әзірлеу;

4. Әдістемелік нұсқаулықтар мен оқу құралдарын жасау қажет.

Цифрлық сторителлингті оқу процесіне енгізу оқушылардың оқу мотивациясын күшейтіп, олардың оқу әрекетіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Бұл әдіс оқушылардың жеке тұлғалық дамуына, өзіндік ойлау қабілетінің қалыптасуына және топтық қарым-қатынасты нығайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Үкіметі. (2021). Жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Астана: Білім және ғылым министрлігі.
2. UNESCO. (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris: UNESCO Publishing. <https://www.unesco.org/en/literacy>
3. OECD. (2019). PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/education/pisa-2018-assessment-and-analytical-framework-b25efab8-en.htm>
4. Пірімова, Ә.Ә. (2018). Оқу сауаттылығын арттыру тәсілдері. Қызылорда: Қызылорда мемлекеттік университеті баспасы.
5. Наралиева, Р.Т., Тойғанбекова, М.Ш., Сұлтанова, Б.М. (2019). Оқу сауаттылығы. Алматы: «Дәуір» баспасы.
6. Robin, B.R. (2016). The Power of Digital Storytelling to Support Teaching and Learning. Digital Education Review, 30, 17-29. <https://revistes.ub.edu/index.php/der/article/view/16104>
7. Smeda, N., Dakich, E., & Sharda, N. (2014). The effectiveness of digital storytelling in the classrooms: a comprehensive study. Smart Learning Environments, 1(1), 1-21. <https://doi.org/10.1186/s40561-014-0006-3>
8. Sarigöz, O., & Yıldırım, B. (2024). Effects of Digital Storytelling on Reading Comprehension Skills: A Quasi-Experimental Study With Primary School Students. International Journal of Eurasia Social Sciences, 15(56), 445-468.
9. Maureen, I.Y., Van Der Meij, H., & De Jong, T. (2018). Supporting literacy and digital literacy development in early childhood education using storytelling activities. International Journal of Early Childhood, 50(3), 371-389. <https://doi.org/10.1007/s13158-018-0230-z>
10. Хабиева, Д.Ф., Темиралиева, А.Ш. (2020). Бастауыш сынып оқушыларының оқумен жазу дағдыларын қалыптастыру. Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ.

Назарбекова Ш.Е., НАО «Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова», педагогический факультет, УПМНО-23-2 (2р)
(Одинцова С.А., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры педагогики и методики начального обучения)

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ФИГУРАХ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Современное образование ориентировано на развитие личности, способной к самостоятельному мышлению, поиску решений и активному усвоению знаний. Согласно Закона «Об образовании» Республики Казахстан [1], Государственного общеобязательного стандарта начального образования [2] главная цель обучения заключается не только в передаче знаний, но и в формировании у обучающихся ключевых компетенций, среди которых особое место занимает умение решать учебные и жизненные задачи, применять приобретенные знания в новых ситуациях.

Учебный предмет «Математика» имеет особое значение, так как направлен на формирование математических представлений, освоение устных и письменных вычислительных алгоритмов, развитие универсальных способов решения задач, а также умений строить логические рассуждения на основе вычислительных и измерительных действий [3]. В современных условиях математика становится важным инструментом развития самостоятельной, активной и критически мыслящей личности.

В начальной школе геометрия не выделена в самостоятельный учебный предмет, однако ее основы изучаются на уроках математики в разделе «Элементы геометрии» [3], который включает несколько подразделов, направленных на формирование у младших школьников элементарных геометрических знаний и умений (Рисунок 1).

Изучение подраздела «Геометрические фигуры и их классификация» позволяет

обучающимся ознакомиться с основными видами фигур – плоские (треугольник, круг, квадрат, прямоугольник) и пространственные (куб, шар, конус, цилиндр, пирамида). На уроках математики у обучающихся формируются навыки измерения и построения фигур, сравнения значений величин, преобразования единиц измерения, а также применения формул нахождения периметра и площади прямоугольника, квадрата, треугольника и составных фигур [3].

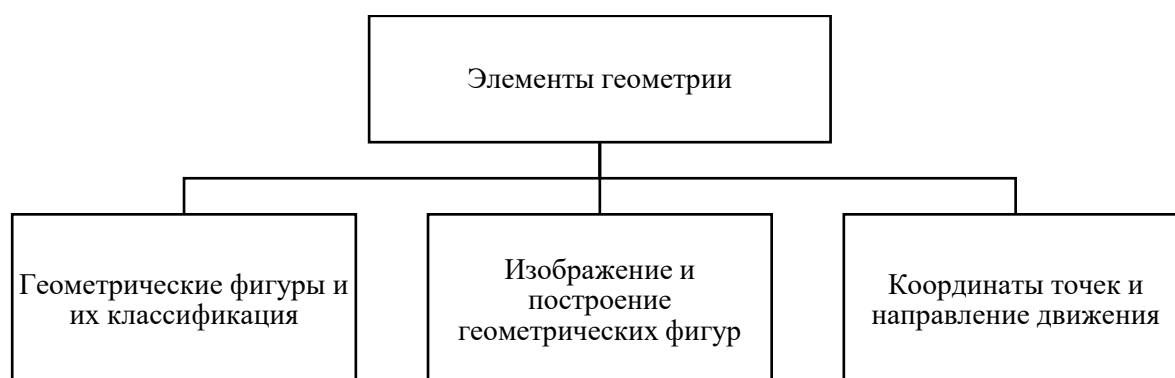

Рисунок 1. Раздел «Элементы геометрии» и его подразделы в Типовой учебной программе по учебному предмету «Математика» для 1-4 классов уровня начального образования

В подразделе «Изображение и построение геометрических фигур» младшие школьники осваивают моделирование плоских фигур, создают композиции, изготавливают и распознают развертки пространственных геометрических фигур, собирают модели, соотносят их с предметами окружающего мира.

Подраздел «Координаты точек и направление движения» направлен на формирование умения определять расположение точек на числовом луче и плоскости, а также составлять схемы движения объектов.

Одним из наиболее эффективных и методически обоснованных способов формирования у младших школьников представлений о геометрических фигурах является использование элементов проблемного обучения, направленного на активное включение обучающихся в самостоятельную познавательную деятельность. Проблемные задачи, основанные на идеях развивающего, деятельностного, личностно-ориентированного обучения, а также на конструктивистском и компетентностном подходах, создают условия, при которых младший школьник, сталкиваясь с познавательным затруднением, вовлекается в активный поиск способов его преодоления и осознанное открытие нового знания.

М.И. Махмутов, внесший фундаментальный вклад в разработку теории и методики проблемного обучения как системы организации познавательной деятельности обучающихся, указывал, что создание на уроке проблемных задач и ситуаций способствует развитию активности, самостоятельности, логического и творческого мышления, умению применять знания в новых условиях, способности к самообучению [4]. Данная характеристика подчеркивает необходимость постоянного стимулирования познавательной активности младших школьников, возникающей в условиях интеллектуального напряжения и отсутствия готового решения.

В процессе решения проблемных задач обучающиеся, опираясь на ранее усвоенные знания, вырабатывают новые способы действия, адаптируя их к измененным условиям, что способствует формированию устойчивых представлений о геометрических фигурах, их свойствах и взаимосвязях, а также развитию способности применять полученные знания не только на уроках математики, но и в различных видах деятельности – познавательной, трудовой, изобразительной и повседневной, обеспечивающей решение учебно-практических и жизненных задач, требующих пространственного воображения, логического и творческого мышления.

В педагогическом энциклопедическом словаре под проблемной задачей понимается «специально созданная познавательная задача, решение которой невозможно без активного поиска, применения ранее усвоенных знаний в новых условиях» [5]. Таким образом, проблемная задача, будучи педагогическим инструментом, направленным на развитие аналитического мышления, представляет собой не просто учебное упражнение, а особую ситуацию, побуждающую младшего школьника к интеллектуальной активности.

Проблемное обучение, органично интегрированное в педагогический процесс начальной

школы, выполняет дидактическую, развивающую функции, способствует активному участию младших школьников в процессе поиска и открытия новых знаний, побуждает их к самостоятельному анализу, выдвижению гипотез и проверке собственных предположений.

Обучающиеся, решая проблемные задачи, опираются на имеющийся опыт, одновременно осознавая необходимость его переосмысления и расширения они усваивают способы анализа и поиска решений, проходя через этапы затруднения, осмысления и открытия. Такой процесс способствует развитию способности к переносу знаний и умений в новые ситуации, что имеет особое значение при формировании представлений о геометрических фигурах, характеризующихся высоким уровнем абстрактности.

Учитель, создавая и реализуя на уроках математики условия для решения проблемных задач, с опорой на закономерности протекания когнитивных (познавательных) психических процессов у детей младшего школьного возраста, обеспечивает постепенное и осознанное усвоение понятийного аппарата, в частности – геометрических представлений, таких как форма, размер, расположение в пространстве и взаимосвязи между фигурами.

Как отмечают С.А. Одинцова и др. [6], использование при изучении геометрического материала исследовательских и игровых форм работы, например «Пицца», «Классификация», моделирование окружности и круга, делает процесс усвоения знаний более активным, осмысленным и лично значимым для обучающихся. В рамках нашего педагогического эксперимента, опираясь на эти идеи, были использованы проблемные задачи, направленные на осмысление свойств, формы, размера и пространственных отношений геометрических фигур. Эти задачи различаются по содержанию, уровню сложности и характеру познавательной деятельности младших школьников. В ходе исследования разработаны и апробированы следующие виды проблемных задач (Таблица 1).

Таблица 1. Классификация проблемных задач на уроках математики при изучении геометрических фигур

№	Вид проблемных задач	Примеры заданий	Ожидаемый результат
1.	На распознавание и анализ формы	«Кто спрятался?» – определить фигуру по описанию ее углов и сторон.	- знает геометрические фигуры и их признаки; - умеет распознавать геометрические фигуры по их существенным признакам; - понимает роль углов, сторон и формы как оснований для классификации фигур.
		«Одинаковые или нет?» – сравнить прямоугольники разной формы.	
		«Как найти круг?» – объяснить, почему фигура круг без измерений.	
2.	На сравнение и классификацию фигур	«Лишняя фигура» – выбрать фигуру, не относящуюся к группе по определенному признаку.	- знает свойства геометрических фигур; - умеет сравнивать и классифицировать фигуры по их признакам; - понимает основания для группировки; - анализирует сходства и различия между фигурами.
		«Кто чей родственник?» – определить общее и различное между квадратом и прямоугольником.	
3.	На построение фигур по условиям	«Невидимый квадрат» – построить квадрат по четырем заданным точкам.	- знает способы построения фигур; - умеет строить геометрические фигуры по заданным условиям; - применяет доступные средства моделирования при их создании.
		«Нарисуй фигуру без линейки» – изобразить равнобедренный треугольник, используя подручные приемы.	

4.	На пространственные отношения	«Сколько треугольников?» – определить количество треугольников на рисунке.	- знает понятия симметрии и пространственного расположения;
		«Домик для гнома» – рассмотреть изменение симметрии при переворачивании фигур.	- умеет наблюдать, распознавать и анализировать взаимное расположения фигур; - применяет знания о пространственных отношениях при решении учебных задач.
5.	На установление свойств фигур	«У кого все стороны равны?» – сравнить квадрат, ромб, прямоугольник по длине сторон и величине углов.	- знает и умеет определять свойства геометрических фигур (равенство сторон, углов, симметрия);
		«Магический многоугольник» – определить, какие из фигур являются правильными многоугольниками.	- понимает их взаимосвязь; - анализирует и оценивает соответствие фигур заданным признакам.
6.	С элементами логики и творчества	«Фигура из палочек» – составить разные варианты треугольников.	- умеет применять знания для решения нестандартных и творческих задач;
		«Секрет художника» – определить фигуру с равными сторонами и не прямыми углами (ромб).	- анализирует условия и создает новые образы фигур на основе логических рассуждений.
		«Фигура-загадка» – распознать прямоугольник по описанию.	
7.	На ориентировку в пространстве и на плоскости	«Найди путь» – составить схему движения по клетчатому полю.	- знает способы определения направления и положения объектов;
		«Где спряталась фигура?» – определить положение фигуры на координатной плоскости.	- умеет определять направление и положение фигур на плоскости и в пространстве; - применяет знания в практических ситуациях.

Педагогический эксперимент по формированию представлений о геометрических фигурах проводился среди обучающиеся 4-х классов в КГУ «Общеобразовательная средняя школа №81» г. Караганды. В исследовании приняли участие 47 обучающихся контрольного и экспериментального класса. Средний возраст испытуемых составил 10 лет.

Целью педагогического эксперимента являлось проверка эффективности применения системы проблемных задачи, направленных на формировании у младших школьников представлений о геометрических фигурах.

В соответствии с поставленной целью были определены следующие задачи исследования:

1. Определить возможности использования проблемных задач на уроках математики в 4 классе при изучении раздела «Элементы геометрии».
2. Разработать систему проблемных задач, направленных на формирование у младших школьников представлений о геометрических фигурах.
3. Экспериментально проверить эффективность применения системы проблемных задач для формирования у младших школьников представлений о геометрических фигурах.

Исследовательская работа состояла из следующих этапов:

I этап – констатирующий эксперимент. На данном этапе требовалось определить начальный уровень сформированности представлений о геометрических фигурах.

II этап – формирующий эксперимент. Данный этап включал разработку системы проблемных задач и внедрение их в педагогический процесс начальной школы.

III этап – контролирующий эксперимент. Цель эксперимента: определение результатов выполненной работы путем вторичного диагностирования обучающихся, сравнения и анализа данных первого констатирующего этапа нашего исследования.

Результаты констатирующего и контрольного срезов представлены в таблице 2.

Таблица 2. Динамика уровней сформированности представлений о геометрических фигурах у обучающихся 4-х классов КГУ Общеобразовательная средняя школа №81» г.Караганды

Уровни	Контрольный 4 «Б» класс				Экспериментальный 4 «В» класс			
	1 «срез»		2 «срез»		1 «срез»		2 «срез»	
	Кол-во об-ся	%	Кол-во об-ся	%	Кол-во об-ся	%	Кол-во об-ся	%
Высокий	5	22	6	26	4	17	9	38
Средний	11	48	12	52	12	50	13	54
Низкий	7	30	5	22	8	33	2	8

На основании представленных данных видно, что в контрольной группе, где обучение велось традиционным способом, динамика показателей оказалась незначительной: доля обучающихся с высоким уровнем выросла на 4%, при небольшом снижении числа обучающихся с низким уровнем, что отражает естественный процесс накопления знаний. В экспериментальной группе, где на уроках математики по разделу «Элементы геометрии» была внедрена система проблемных задач, наблюдается устойчивая положительная динамика. Количество младших школьников с высоким уровнем увеличилось более чем в два раза (с 17% до 38%), а доля с низким уровнем снизилась почти в четыре раза (с 33% до 8%). Такое распределение указывает на результативность педагогического эксперимента по применению проблемных задач при изучении элементов геометрии на уроках математики.

Обучающиеся экспериментального класса показали более высокий уровень понимания свойств и признаков геометрических фигур; успешно классифицировали фигуры и устанавливали связи между ними; демонстрировали сформированность пространственного воображения и наблюдательности; активно переносили знания, полученные на уроках математики, в практическую деятельность.

Исходя из вышеизложенного, следует сделать вывод о том, что использование проблемных задач в процессе обучения математике способствует формированию у младших школьников прочных, осмысленных и функционально значимых представлений о геометрических фигурах, повышает уровень познавательной активности и учебной мотивации, развивает мышление, способность к самостоятельному поиску решений, интеллектуальную самостоятельность.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2025 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 22.10.2025).
2. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования». Приложение 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> (дата обращения: 21.10.2025).
3. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 16 сентября 2022 года № 399 «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам и курсам по выбору уровней начального, основного среднего и общего среднего образования». Приложение 26. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029767> (дата обращения: 21.10.2025).
4. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: Книга для учителей. – М.: Просвещение, 1977. – 240 с.
5. Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б. М. Бим-Бада. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2020. – 528 с.
6. Одинцова С.А., Песцова А.И., Шовкович О.Л. Изучение элементов геометрии на уроках математики в начальной школе // Международный журнал экспериментального образования. – 2021. – № 6. – С.59-66. DOI: <https://doi.org/10.17513/mjeo.12067>

Новикова В.Р., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ПИМНО – 23-3 (р)
(Сафарова Н.Б., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения.)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ КАЗАХСТАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Современный казахстанский школьник — это цифровой носитель. Внедрение цифровых инструментов в начальную школу продиктовано не только общемировыми трендами, но и задачами государственной программы «Цифровой Казахстан» [1]. Грамотное использование этих ресурсов позволяет перейти от традиционной модели обучения к персонализированной и развивающей.

Основные цели и преимущества использования цифровых инструментов в РК:

Реализация обновленного содержания образования через интерактивные и дифференцированные задания.

Подготовка к формативному и суммативному оцениванию с помощью онлайн-тренажеров.

Развитие функциональной грамотности и навыков XXI века (критическое мышление, креативность, коллаборация).

Индивидуализация обучения в условиях разноуровневого класса.

Повышение мотивации учащихся через геймификацию и интерактив.

Цифровые ресурсы для начальной школы можно условно разделить на несколько категорий:

Таблица 1. Классификация цифровых образовательных ресурсов.

Категории инструментов	Ключевые возможности	Примеры платформ и сервисов, используемые в РК
Официальные образовательные платформы	Дистанционное обучение, доступ к учебным материалам, проведение СОР/СОЧ	OnlineMektep, Kundelik.kz, BilimLand
Интерактивные тренажеры и учебные ресурсы	Отработка учебных навыков, игровое обучение, адаптивные задания	iTest, iMektep, Daryn Online, Uchi.kz
Цифровые образовательные ресурсы (ЦОР)	Электронные учебники, интерактивные задания, виртуальные лаборатории	BilimLand, Twig Bilim, Коллекция ЦОР МОН РК
Сервисы для создания интерактивных заданий	Разработка дидактических материалов, кроссвордов, викторин	LearningApps.org, Wordwall, Liveworksheets
Инструменты для обратной связи и оценивания	Проведение опросов, викторин, формативное оценивание	Kahoot!, Quizizz, Plickers, Google Forms
Сервисы для совместной работы	Совместные проекты, обсуждения, облачное хранение файлов	Google Classroom, Padlet, Trello
Творческие платформы	Развитие креативного мышления, создание презентаций, видео	Canva, Paint 3D, Stop Motion Studio

Современные цифровые платформы, применяемые в школах Казахстана, играют ключевую роль в реализации обновлённого содержания образования и формировании цифровой грамотности учащихся. Каждая из них выполняет собственную педагогическую функцию, дополняя традиционные формы обучения и создавая условия для индивидуализации учебного процесса.

OnlineMekter — одна из базовых образовательных платформ Республики Казахстан, созданная в период активного внедрения дистанционного обучения. Она предоставляет доступ к систематизированным видеоурокам, интерактивным заданиям и электронным ресурсам по предметам начальной школы. Платформа позволяет организовать комплексное изучение тем, обеспечивает преемственность между классами и помогает учителю выстраивать дифференцированное обучение.

Kundelik.kz — официальная информационная система, интегрированная во все казахстанские школы. Она выполняет функции электронного дневника и журнала, обеспечивает связь между учителем, учеником и родителями, позволяет отслеживать динамику успеваемости, посещаемости и выполнения заданий. Благодаря встроенным инструментам обратной связи Kundelik способствует повышению прозрачности оценивания и взаимодействия всех участников образовательного процесса.

BilimLand — одна из самых востребованных платформ, включающая интерактивные видеоуроки, симуляции, тренажёры и виртуальные лаборатории. Материалы соответствуют обновлённой программе начальной школы, а адаптивные задания позволяют подбирать уровень сложности под каждого ученика. Использование BilimLand помогает школьникам развивать критическое мышление, работать с мультимедийной информацией и отрабатывать навыки в игровой форме.

iMekter ориентирован на поддержку учебной программы начальной школы и широко используется для формативного оценивания. Платформа предоставляет учителям объективную аналитику по каждому ученику, показывая пробелы в знаниях и предлагая адаптивные задания для их коррекции. Это делает процесс обучения более гибким и персонализированным.

Daryn Online предназначена для подготовки к олимпиадам, конкурсным заданиям и дополнительному развитию учащихся. Интерактивные занятия и соревновательный формат помогают мотивировать детей и формировать устойчивые познавательные интересы.

iTest, Uchi.kz, Wordwall, LearningApps, Kahoot и другие платформы дополняют учебный процесс игровыми заданиями, творческими упражнениями, интерактивными викторинами и адаптивными тренажёрами. Эти ресурсы повышают мотивацию школьников и делают уроки более динамичными и увлекательными.

Использование данных платформ показывает, что цифровая среда становится не просто вспомогательным компонентом обучения, а полноценной образовательной экосистемой, в которой каждый участник учебного процесса получает новые возможности. Учителя могут гибко планировать уроки, комбинируя интерактивные ресурсы с традиционными методами; ученики — учиться в собственном темпе, получать мгновенную обратную связь и развивать интерес к предметам; родители — быть вовлечёнными в образовательный процесс ребёнка и видеть его реальные достижения.

Особенно важно, что цифровые платформы способствуют повышению инклюзивности образования. Дети с различными образовательными потребностями получают доступ к визуальным материалам, тренажёрам, пояснениям и заданиям, которые учитывают их темп и особенности восприятия. Это делает обучение более доступным и справедливым, независимо от места проживания или социально-экономических условий семьи. Развитие цифровых инструментов в Казахстане продолжает усиливаться: создаются новые библиотечки электронных ресурсов, совершенствуются системы оценивания, внедряются элементы искусственного интеллекта, обучающие чат-платформы и адаптивные задания. В перспективе это позволит школам перейти к ещё более гибкой модели обучения, основанной на анализе данных, персонализации и сотрудничестве между учителем и учеником.

Таким образом, цифровые инструменты, интегрированные в образовательную систему Казахстана, способствуют созданию гибкого, интерактивного и персонализированного обучения. Их использование позволяет учителям повышать качество преподавания, эффективно проводить формативное оценивание и формировать у младших школьников ключевые навыки XXI века.

Внедрение цифровых технологий в образовательный процесс казахстанских школ стало ключевым направлением государственной политики в рамках программы "Цифровой Казахстан". Особую значимость этот процесс приобретает в начальной школе, где закладываются основы цифровой грамотности и формируются навыки работы с современными технологиями [2].

Опыт казахстанских школ показывает, что системное использование цифровых образовательных платформ позволяет существенно повысить качество обучения. Такие платформы, как BilimLand, iMektep, Daryn Online и Kundelik.kz, предлагают интерактивные уроки, адаптивные задания и виртуальные лаборатории, полностью соответствующие обновленному содержанию образования. Эти ресурсы помогают учителям организовать дифференцированное обучение, учитывая индивидуальные особенности каждого ученика. Например, с помощью платформы iMektep можно проводить формативное оценивание знаний учащихся, получая детальную аналитику по каждому ребенку и всему классу в целом. Это позволяет своевременно выявлять пробелы в знаниях и проводить коррекционную работу [3].

Практика применения цифровых инструментов в казахстанских школах демонстрирует впечатляющие результаты. По данным мониторинга, проведенного в школах-лидерах цифровизации, наблюдается рост среднего балла по основным предметам на 0,5-0,7 балла, увеличивается процент выполнения домашних заданий с 78% до 92%, а участие в олимпиадах и конкурсах возрастает с 15% до 45%. Особенно важно, что цифровые технологии помогают обеспечить равный доступ к качественному образованию для детей из сельских и городских школ.

Организация урока с использованием цифровых инструментов требует от учителя тщательного планирования. Рекомендуется выделять 10-15 минут урока для работы с интерактивными платформами, сочетая ее с традиционными формами работы. Такой подход позволяет поддерживать интерес учащихся и одновременно развивать их цифровые навыки. Например, на уроках познания мира можно использовать виртуальные экскурсии BilimLand для изучения исторических тем, а на уроках математики - интерактивные тренажеры iTest для отработки вычислительных навыков. Несмотря на очевидные преимущества, внедрение цифровых технологий сталкивается с определенными проблемами. Медленный интернет в некоторых регионах, недостаточное количество устройств в школах, необходимость постоянного повышения цифровой компетентности педагогов - все эти вопросы требуют системного решения. Важную роль в этом процессе играют курсы повышения квалификации, организованные Национальной академией образования им. И. Алтынсарина, и методическая поддержка на платформах образовательных ресурсов [4]. Перспективы развития цифрового образования в Казахстане включают внедрение искусственного интеллекта в образовательные платформы, создание мобильных приложений для родителей, разработку виртуальных лабораторий и систем микрообучения. Эти инновации позволят еще больше персонализировать образовательный процесс и повысить его эффективность [5].

Цифровые инструменты становятся неотъемлемой частью современной образовательной системы Казахстана, позволяя готовить учащихся к жизни в цифровом обществе и формируя у них навыки, необходимые в XXI веке. Успешная реализация этих задач зависит от слаженной работы всех участников образовательного процесса - учителей, учащихся, родителей и администрации школ.

Список литературы:

1. Государственная программа «Цифровой Казахстан». Официальный сайт Министерства цифрового развития РК.
2. Приказ Министра просвещения РК № 125 от 20.02.2023. Интернет-ресурс «Әділет»: adilet.zan.kz
3. Цифровые образовательные платформы: – BilimLand — <https://bilimland.kz/kz> – iMektep — <https://imektep.kz> – Daryn Online — <https://daryn.online> – Kundelik.kz — <https://kundelik.kz>
4. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. Официальный сайт: nao.kz
5. Республиканский научно-практический центр «Дарын». Официальный сайт: daryn.kz

Нұржауова М.Б. Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, М2-ПМНО-24-1к тобының 2 курс магистранты

Нұржан Ж.Н., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Педагогика факультеті, БОПиӘҚ білім беру бағдарламасының 2 курс білім алушысы.

(Шаушекова Б. Қ. Ғылыми кеңесші педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІГІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ ТӘЖІРИБЕСІ

Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев 2024 жылғы «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты Ұлттық құрылтайда ұлттық даму бағытының өзегін «ұлттық бірегейлікті нығайту» міндетімен байланыстырды [1]. Президент атап өткен тәуелсіздік, отаншылдық, бірлік, әділдік, жауапкершілік, заң, тәртіп, еңбекқорлық, жаңашылдық секілді құндылықтар мемлекеттіліктің тірегі ғана емес, қоғамдық мәдениеттің, әлеуметтік қатынастардың, жас ұрпақ тәрбиесінің темірқазығы.

Демек, бұл құндылықтар этномәдени бірегейліктің құрылымдық компоненттері болып табылады. Себебі этномәдени бірегейлік – тұлғаның ұлттық мәдени кодты сезінуі, құндылықтық бағдарларының қалыптасуы және осы негізде патриотизмнің орнығуы. Берілген терминнің ауқымы кең және қазіргі білім беру саласында үлкен басымдыққа ие. Бұл ұғым философиялық еңбектерде адамның өзін белгілі бір этникалық не әлеуметтік қауымдастықтың мүшесі ретінде қабылдауы және қоғамдық ортадағы орны мен рөлін айқындауы ретінде түсіндіріледі. Ал педагогика ғылымында этномәдени бірегейлік жеке тұлға тәрбиесінің негізгі бағыттарының бірі саналады, өйткені ол ұлттық сананың қалыптасуына және ұрпақтар арасындағы рухани жалғастықтың сақталуына ықпал етеді [2, 132].

Сондықтан құндылықтарға негізделген этномәдени бірегейлікті қалыптастыру білім беру мазмұнын жаңаша ұсынууды талап етеді және бұл міндетті жүзеге асыруда жасанды интеллект құралдарын тиімді пайдалану өзекті. Этномәдени мазмұнды меңгерту үдерісі оқушының зейініне, танымдық белсенділігіне, қабылдау жылдамдығына және ақпаратты өңдеу қабілеттеріне тікелей байланысты. Бүгінгі таңда адамның танымдық үдерістері, технологиялардың когнитивтік даму мен ойлау жүйесіне ықпалы кең көлемде зерттеліп келеді, сондықтан білім беруде жасанды интеллекттің қолданылуы – педагогикалық тұрғыдан негізделген қажеттілік.

Жасанды интеллекттің білім алуға әсері туралы ғылыми тұжырымдар 1956 жылы Дж. Маккарти «жасанды интеллект» терминін енгізген кезеңнен бастау алады. Ол машиналардың адам әрекетін имитациялап, оқытудың түрлі аспектілерін модельдей алатынын болжап, бұл технологияның әлеуетін дер кезінде көрсеткен. Қазіргі кезеңде жасанды интеллект интернеттегі білім алушылар санын көбейтіп, оқыту үдерісін жекелендіру, жоспарлау, бағалау және тиімділігін арттыру сияқты міндеттерді шешуге мүмкіндік беретіні дәлелденді. ЖИ-дың негізгі ерекшеліктерінің бірі – оқушыға өз қарқынымен білім алуына жағдай жасау және ынталандырушы әсер тудыру. Б.Ф. Скиннердің когнитивтік тілдік теориясы жасанды интеллектіні қолданудың екі маңызды қырын айқындайды:

- 1.білім алушы ақпаратты тез меңгеруге бейімделеді;
- 2.бұл үдеріс дұрыс мінез-құлық пен оң оқу дағдысының қалыптасуына ықпал етеді [3, 972].

Демек, бастауыш сынып оқушыларының этномәдени бірегейлігін дамытуда жасанды интеллект құралдарын қолдану – құндылықтарды меңгертудің тиімді, дәлелденген және педагогикалық негізі анық тәсілі.

Жасанды интеллект технологиялары бала санасына ұлттық мазмұнды тек ақпарат ретінде жеткізумен шектелмей, оны визуалдау, модельдеу және интерактивті түрде меңгерту арқылы тұлғалық деңгейде қабылдауға мүмкіндік береді. ЖИ көмегімен оқушылар Абай, Ыбырай, Ахмет сияқты ұлы тұлғалардың шығармаларын талдайды, ұлттық рәміздер мен этнолексикалық бірліктерді интерактивті карталар түрінде құрастырады, ауыз әдебиеті үлгілерін визуалды форматта бейнелейді. Бұл тәсіл этномәдени мазмұнды оқушының жас ерекшелігіне бейімдеп, түсінікті әрі тартымды форматта ұсынуға жағдай жасайды.

Ұлт ұстазы А.Байтұрсынұлы «әдіс деген қатып-семіп қалған догма емес» деп, жақсы немесе жаман әдістің болмайтынын, ең маңыздысы – мұғалімнің әдісті орынды және шебер қолдануы екенін атап көрсеткен [4, 324]. ЖИ технологиялары дәл осы қағиданы бүгінгі білім беру кеңістігінде іске асыратын құрал ретінде көрініс табады: мұғалім ұлттық мазмұнды баланың танымдық мүмкіндігіне сай әртүрлі формада ұсына алады, ал ЖИ бұл әдістерді түрлендіруге, бейімдеуге және тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Осыған сәйкес Абай мұрасының ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы аталған рөлі оны қазіргі білім беру жүйесінде, әсіресе бастауыш мектепте этномәдени тәрбие мазмұнының негізгі компоненттерінің бірі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Абай ұсынған «толық адам» тұжырымы – тұлғаның адамгершілік, танымдық, еңбекқорлық, жауапкершілік сияқты

қасиеттерінің өзара бірлігін көрсететін кешенді педагогикалық модель. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында ақын шығармашылық мұрасын «*парасатты патриотизм*» мектебі деп айқындап, Абай мұрасы елдікті қадірлеудің, ұлттық сананы нығайтудың, мәдени-рухани құндылықтарды түсінудің маңызды факторы деген тұжырым келтіреді [5]. Демек, Абай шығармашылығын бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігіне сәйкес меңгертудің жаңа тәсілдерін қарастыру – қазіргі педагогиканың өзекті міндеттерінің бірі.

Енбі практикалық кезеңде біз Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін жасанды интеллект көмегімен талдауды ұсынбақпыз. Бұл өлең – талап, еңбек, терең ой сияқты тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған мазмұны жағынан құндылықтық материал, сондықтан оны ЖИ арқылы құрылымданған талдау оқушының жас ерекшелігіне сәйкес түсінікті форматта ұсынылуына жағдай жасайды. Осы мақсатта аталған өлеңге жасанды интеллект көмегімен Блум таксономиясына негізделген алты қадамдық талдау моделі қолданылады. Мұндай модель «білу», «түсіну», «қолдану», «талдау», «бағалау» және «жасау» деңгейлерін қамтиды.

1-қадам. Білу – негізгі ақпаратты еске түсіру. Білім алушы QR-код арқылы Абай Құнанбаев өлеңімен танысады. Тапсырма: 4-сынып оқушыларына Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі ұсынылады.

Сурет 1. Өлең мәтіні

2-қадам. Түсіну – мағынаны ашу. Өлеңнің негізгі ойы мен тәрбиелік мәнін түсінеді. ЖИ берген түсініктемені оқып, өз сөздерімен қайта жазады. «Абай неге ғылымды бірінші орынға қояды?» деген сұраққа жауап береді.

Сурет 2. chat gpt

3-қадам. Қолдану – тәжірибеде қолдану. Өлең мазмұнын өмірлік жағдаяттарға қолдана білу. 4-сынып оқушысына арналған 3 жағдаят құрастыр. Оқушы осы жағдаяттарда Абай айтқан қасиеттердің қайсысы керек екенін анықтасын. Әр жағдаятқа «талап», «еңбек», «ықылас», «терең ой» сияқты қасиеттерді сәйкестендіреді. Оқушы Абай өсиетін өмірмен байланыстырады.

Сурет 3. fobizz

4-қадам. Талдау – мәтінге талдау жасау. sozdikqor.kz арқылы сөздердің мағынасын, қолданылу аясын анықтайды. Өлеңдегі жақсы қасиеттер мен жаман қасиеттерді екі бағанға бөледі. Өлеңді 2 бөлімге бөліп, әр бөліктің идеясын анықтайды. Нәтижесінде оқушы өлең құрылымын талдайды, идеялық мәнін ажыратады, дәлел сөз табады.

Сурет 4. sozdikqor.kz

5-қадам. Жинақтау–бағалау, пікір білдіру. Жұмысты Google Docs платформасына жүктеп, топ мүшелерімен бөлісіңіз. Бірге талқылап, ортақ кесте толтырады. «Маған ең қажет қасиет – ...» деген сөйлемді жалғастырады.

Сурет 5. Google docs

6-қадам. Жасау – шығармашылық өнім құру. Өлең мазмұнын шығармашылық жолымен жеткізіп, жеке туынды жасайды. Үш түрлі тапсырма үлгісі ұсынуға болады: 1. *«Менің Абайға хатым»*: Ақынға 4-сынып оқушысы атынан 60 сөздік хат үлгісін дайындау. 2. *Инфографика жасау*: Canva құралы арқылы. 3. *«Абай айтқан жақсы қасиеттер» комиксі*: ЖИ арқылы комикс сюжетін құрастыр.

- нәтижесінде 4-сынып оқушылары:
- шығармадағы негізгі идеяны жеңіл түсінеді;
- ұлттық қасиеттерді өмірмен байланыстырады;
- ЖИ арқылы мәтінді талдау, инфографика құру дағдыларын меңгереді;
- шығармашылық, зерттеушілік, цифрлық сауаттылығы артады;
- этномәдени бірегейлік (ұлттық мінез, құндылық) күшейеді.

Қорыта келгенде, мақаланың теориялық және практикалық талдауы көрсеткендей, бастауыш сынып оқушыларының этномәдени бірегейлігін қалыптастыруда жасанды интеллект құралдарын қолдану білім берудің мазмұнын жаңғыртудың тиімді бағыты болып табылады. ЖИ оқу материалын визуалдау, даралау және интерактивтендіру арқылы оқушының ұлттық құндылықтарды меңгеруін жеделдетеді және оны тұлғалық тәжірибемен байланыстырады. Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін Блум таксономиясы негізінде талдау моделі – этномәдени және құндылықтық мазмұнды заманауи технологиямен ықпалдастырудың нәтижелі үлгісі ретінде бағалануы мүмкін. Болашақта ЖИ құралдарын этнопедагогикалық концепциялармен толық біріктіру, цифрлық мазмұн банкін құру және мұғалімдердің ЖИ-сауаттылығын арттыру – зерттеудің келесі перспективалық бағыттары болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тоқаев Қ. (15.03.2024). мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың «Адал адам-Адал еңбек-Адал табыс» Ұлттық құрылтайының үшінші отырысында сөйлеген сөзі. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-ulattyk-kuryltaydyn-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1525727>
2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – Москва: Педагогика, 1981. – 382 с.
3. Skinner B.F. Teaching Machines // Science. – 1958. – Vol. 128, Issue 3330. – P. 969-977.
4. Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы. Тіл – құрал (қазақ тілі мен оқу ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: «Ел-шежіре», – 2013. Т. III: –384 б.
5. <https://eqemen.kz> «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» – Егемен Қазақстан. 9 қаңтар, 2020 жыл.

Орынбасар Бірғаным Көкебайқызы - Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, ПМНО-23-2к тобы
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.)

МЕКТЕПТЕГІ БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БЕЙІМДЕЛУІ

Балаларға арналған мектептің бірінші күні олардың физикалық өсуі мен психикалық дамуына әсер ететін маңызды даму кезеңін белгілейді. Балабақшадағы тегін ойын әрекетінен мектептегі тәрбие жұмысына көшу оқушылардың мінез-құлқы мен мотивациясына, зейінін шоғырландыру қабілетіне және эмоционалдық тұрақтылығына әсер ететін елеулі өзгерістерді тудырады. Зерттеулер көрсеткендей, бірінші сыныпқа бейімделу баланың мектепте оқуға дайындығын және құрдастарымен әлеуметтік қарым-қатынасты қамтитын үш факторға байланысты. Балалар Л.с.сипаттайтын әлеуметтік тәжірибені игеру процесі арқылы жаңа ортаға бейімделуді үйренеді [1, б. 112]. Баланың мектептегі алғашқы күні ата-аналар қолдау көрсетіп, мұғалімдер педагогикалық шеберліктерін көрсетіп, сынып ортасы достық қарым-қатынаста болған кезде жеңілдейді. Осы элементтердің үйлесуі мектептің бейімделуіне мүмкіндік беретін табысты базаны орнатады.

Зерттеулер бірінші сынып оқушыларының бейімделу процесінде бастан кешіретін физикалық аспектілеріне бағытталған. Психофизиологтар 6 мен 7 жас аралығындағы балаларды олардың жүйке жүйесінің дамымағанын көрсету үшін зерттеді, бұл олардың ұзақ жаттығуларды орындауға және сыныптағы тапсырмалар мен мінез-құлықты бақылау кезінде зейінін сақтауға кедергі келтіреді [2, б. 57]. Мектептегі алғашқы айлар оқушылардың шаршауына, ұйқысының бұзылуына және салмақ жоғалтуына әкелетін бейімделу проблемаларын тудырады. Денсаулық сақтау педагогикасы мұғалімдерге сабақ уақытын қадағалап, осы мәселелердің алдын алуға көмектесетін тиісті демалыс кезеңдері мен ойынға негізделген іс-шаралар кестесін құруды ұсынады. Оқу әрекеті жұмсақ өтпелі кезеңді бастан өткерген кезде баланың жетекші әрекетіне айналады [3, б. 43]. Бірінші сыныптағы оқу процесі балалардың біркелкі және тиімді бейімделуіне қол жеткізу үшін табиғи қабілеттерін сақтауы керек.

Бірінші сынып оқушыларының мектеп өміріне бейімделу процесі олардың психологиялық дамуына, физикалық өсуіне және әлеуметтік қатынастарына әсер ететін дамудың жаңа кезеңдеріне өтуін қамтиды. Мектептің бірінші күні олардың бұрынғы күнделікті іс-әрекеттерінен, әлеуметтік өзара әрекеттесулерінен және жауапкершілік деңгейлерінен ерекшеленетін мүлдем жаңа ортаның басталуын білдіреді. Оқу іс-әрекетін бейімдеу теориясы балалардың белсенді танымдық оқуды осы кезеңде бастайтынын, ал олардың зейіні мен есте сақтау қабілеті мен логикалық ойлау қабілеттері әлеуметтік тәжірибені игеру арқылы жаңа ортаға бейімделу қабілетін анықтайтын жоғары деңгейлерде дамитынын түсіндіреді. Балалар өздерінің эмоцияларын басқару, жаңа ережелерді меңгеру және мұғалімдерімен байланыс орнату қабілетінің арқасында психологиялық бейімделуге қол жеткізеді. Балалар мектептегі алғашқы кездесуі арқылы оқу мотивациясын, өзін-өзі имиджін және сыныптағы мінез-құлқын дамытады. Мектепке дайындығын көрсететін оқушылар эмоционалды тұрақтылықты көрсетеді және олар мектеп жұмысына деген құлшынысын көрсетеді және құрдастарымен сыныптағы пікірталастарға ықыласпен қатысады [4, б. 128]. Бірінші сыныпқа баратын балалар қорқыныш пен ұялшақтықты сезінеді және сөйлеу белсенділігі төмендейді. Мұғалім оқушыларға қолдау сөздері мен жағымды пікірлері, сондай-ақ қиын сәттерде сыныптағы жылы қарым-қатынасы арқылы қауіпсіздік сезімін береді. Мектепке баруға және мұғалімдердің қолдауына ие бола алатынына сенетін балалар жаңа ортаға бейімделуге көмектесетін жақсы оқу мотивациясын дамытады.

Әлеуметтік бейімделу бірінші сынып оқушыларынан сыныптастарымен, мұғалімдерімен және мектеп қызметкерлерімен тиімді қарым-қатынас орнатып, мектеп ережелерін сақтай отырып, сыныпта өз орнын табуды талап етеді. Сыныптағы сынып оқушылары бірлескен жұмыс тапсырмалары арқылы топтық жұмыс қабілеттерін дамытуға көмектесетін ойын әрекеттері арқылы бір-бірін ашады. Зерттеулер көрсеткендей, өз командаларына қосылған оқушылар алдымен эмоцияларының тұрақтылығын сақтай отырып және сыныптағы ұйымның жақсарғанын көрсете отырып, жақсы оқу дағдыларын дамытады [5, 74-Беттер]. Ұялшақ мінез-құлық танытатын немесе әлеуметтік тәжірибесі жоқ балалар құрдастарының қоршаған ортаға бейімделу кезеңдерін ұзағырақ бастан кешіреді. Мұғалім топтық іс-шаралар мен жұптық

жұмыстар арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға көмектесетін фасилитатор қызметін атқарады. Әлеуметтік бейімделу осы процестің жүруінің негізгі шарты ретінде қызмет ететін эмоционалды қауіпсіздік ортасын қажет етеді. Отбасы баласына мектепке қатысты ойларды талқылау және тұрақты күнделікті кесте құру арқылы қолдау көрсетуі керек.

Педагогикалық бейімделу процесі баланың қажеттіліктерін қанағаттандыратын оқу іс-әрекетінің деңгейлерінен және оқушылардың оқу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін мұғалімдерді қолдау деңгейлерінен тұратын екі негізгі элементті қажет етеді. Бірінші сынып оқушысы студент ретінде жаңа жауапкершілікті де, жаңа әлеуметтік мәртебені де әкелетін жаңа әлеуметтік позицияны бастан кешіреді. Мұғалім осы кезеңде оқушылардың оқуға деген ынтасын дамытуға жетекшілік етуі керек. Мектептің алғашқы айлары мұғалімдерден білім беру мазмұнын ойынға негізделген іс-әрекеттермен, шығармашылық тапсырмалармен және көрнекі оқыту тәсілдерімен үйлестіретін жекелендірілген оқыту әдістері арқылы оқушыларға қолдау көрсетуді талап етеді. Осы білім беру әдістерінің үйлесімі оқушылардың оқу іс-әрекетін жақсартады, сонымен бірге олардың сыныптағы іс-әрекетке деген қызығушылығын арттырады. Л.Занков әзірлеген дамытушылық оқыту жүйесі балаларға белсенді оқыту тәсілін дамыта отырып, олардың ойлау қабілеттерін қалыптастыруға көмектеседі. Мұғалім әр оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес келетін іс-әрекеттерді таңдап, олардың білім беру дамуын қолдау үшін ойынға негізделген оқыту әдістері мен шығармашылық тапсырмалар мен көрнекі құралдарды қолдануы керек. Мұғалім оқушылардың жазушылық және оқу қабілеттерін, проблемаларды шешу құзыреттілігі мен аналитикалық ойлауын дамытуға көмектесетін оқытудың біртіндеп ілгерілеуін орнатуы керек. Мұғалім оқушыларды тәрбие жұмысын бақылауға, тапсырмалар ретін түсінуге және уақытын тиімді пайдалануға үйретуі керек. Бірінші сынып оқушыларына арналған оқу процесі кезең-кезеңмен оқыту тәсілі арқылы негізгі дағдылардан басталады. Мұғалім оқушылардың оқу мотивациясын олардың шағын жетістіктерін мойындай отырып, оң пікірлер мен сенімге негізделген бағалау арқылы қалыптастырады.

Бірінші сыныпқа көшу студенттерден болашақ психологиялық және интеллектуалдық дамудың негізі болып табылатын жаңа білім беру талаптарына бейімделуді талап етеді. Осы кезеңде баланың мінез-құлқында, эмоционалды күйінде және зейінінің ауқымында, ойлау қабілеттерінде, қарым-қатынас дағдыларында және өзін-өзі бағалауында көптеген өзгерістер болады. Мектеп өмірінің басталуы кейбір балаларға бақыт әкеледі, ал басқаларында ішкі мазасыздықты тудырады. Бала өзінің жаңа студенттік мәртебесін және көптеген жаңа міндеттерін қамтитын бейтаныс рөлдер жүйесіне тап болады. Студенттік мәртебені қабылдау студенттердің академиялық ортаға бейімделуіне көмектесетін негізгі психологиялық элемент ретінде қызмет етеді.

Бала бейімделу процесінде өзінің жаңа әлеуметтік ортасымен қарым-қатынас орнатуы керек. Сынып ортасы өзін көптеген оқушылар үшін мүлдем жаңа әлеуметтік орта ретінде көрсетеді. Балалар сыныпқа жеке тұлғалық ерекшеліктерімен және отбасылық қарым-қатынас арқылы қалыптасқан әлеуметтік қабілеттерімен кіреді. Сыныпта ашық мінез-құлықты, ашуланшақтықты және тез достық қарым-қатынас дағдыларын көрсететін немесе жалғыз қалып, әлеуметтік қарым-қатынастан аулақ болатын әр түрлі типтегі оқушылар бар. Сынып өзінің әлеуметтік құрылымын мектептің алғашқы айларында оқушылар көшбасшы немесе белсенді немесе пассивті оқушылар немесе оқшауланған оқушылар ретінде өз позицияларын орнатқан кезде дамытады. Мұғалім уақтылы көмек көрсету үшін сыныптағы әлеуметтік динамиканы сақтауы керек, бұл оқушыларға сынып жағдайында тұрақты оң позицияларды орнатуға көмектеседі. Бала әлеуметтену проблемаларына тап болады, бұл мектептен аулақ болу мінез-құлқына әкелуі мүмкін.

Бірінші сыныпқа бейімделу процесі әр оқушының эмоционалды тұрақтылық деңгейіне байланысты. Мектепке барған кезде балалар әртүрлі эмоцияларды бастан кешіреді, соның ішінде қызығушылық, қуаныш, қорқыныш, сенімсіздік, толқу және түсініксіз алаңдаушылық. Студент сыртқы факторларға тәуелді, өйткені оның эмоционалды өзін-өзі реттеу қабілеті оның жасындағы балалар басқара алатын деңгейден төмен болып қалады. Сынып ережелері мен мұғалімдердің нұсқауларына сәйкес ұзақ уақыт бойы сыныптарда болатын оқушыларда эмоционалды проблемалар туындайды. Мұғалім баланың ішкі қорқынышын басқаруға көмектесу үшін қолдау көрсететін қарым-қатынас жасай отырып, оның эмоционалды жағдайын бақылауы керек. Мектеп психологы оқушыларды қолдау үшін нақты жағдайларға араласуы керек.

Оқу мотивациясы оқушылардың жаңа білім беру жағдайындағы жетістіктерін көрсететін негізгі көрсеткіш ретінде қызмет етеді. Бірінші сынып оқушылары мотивацияның үш түрлі түрін көрсетеді, олар қызығушылықтан туындайтын ішкі мотивацияны және мұғалімнің мақұлдауына сыртқы мотивацияны және ата-ананың күтуінен туындайтын міндетті мотивацияны қамтиды. Балалар өздерінің ең жақсы мотивациясына өз бетінше оқуға деген қызығушылық арқылы қол жеткізеді. Бала жаңа ақпаратты білуге деген қызығушылығын дамытады, бұл сабақтың жақсы өтуіне және тапсырмаларды орындаудан қанағаттануға әкеледі. Бала ішкі мотивацияның төмендігін көрсетеді, себебі ол мектепке барудан қорқады. Мұғалім ата-анасымен бірге бұл балаға оның кішкентай жетістіктерін мойындай отырып, қолдау көрсетуі керек.

Бала жаңа кестеге бейімделуі керек, бұл олардың бейімделуінің маңызды факторы болып табылады. Мектепке дейінгі жастағы балалар өз уақыттарын еркін өткізеді, өйткені олар қалағанын істеп, ойнап, демалады. Оқу күні сабақтар мен үзілістердің, тамақтанудың және үй тапсырмасын орындаудың нақты уақыттарын қамтитын қатаң кестеге сәйкес өткізіледі. Оқу күнінің қатаң кестесі кейбір оқушылар үшін бастапқы бейімделу кезеңінде қиын міндет болып табылады. Бала ерте ояну қажет болғанда қиындықтарға тап болады, өйткені оның денесі бұл жаңа әдетке бейімделуді үйренбеген, әсіресе оның отбасы тұрақты күнделікті кестені орнатпаған кезде. Ата-аналар баласына тұрақты ұйқы режимін және тамақтану кестесін қалыптастыруға көмектесу үшін мектепке дейінгі жастағы баланың дұрыс күнделікті кестесін құруы керек. Балалар белгіленген уақытта ұстанатын күнделікті тәртіптердің арқасында шаршауды азайтып, мектепке ауысуды жеңілдете алады.

Бірінші сыныпқа бейімделу процесі оқушылардың өз сыныптарында кездесетін оқыту әдістеріне байланысты. Заманауи білім беру мекемелері ойынға негізделген оқыту мен дамытушылық оқытуды, құзыреттілікке негізделген оқытуды, топтық жұмысты және жобалық жұмысты қамтитын көптеген оқыту тәсілдерін жүзеге асырады. Білім беру әдістері жаңа дағдыларды оқыту және белсенді ойлауды дамыту арқылы оқушылардың қызығушылығын дамыту үшін интерактивті оқыту тәжірибесін пайдаланады. Ойынға негізделген оқыту тәсілі бейімделу үшін жақсы жұмыс істейді, өйткені балалар ойын әрекеттеріне автоматты түрде қатысады. Студент сыныптастарымен қарым-қатынас орнату кезінде жаңа қабілеттерге ие болуға мүмкіндік беретін ойындар кезінде жайлылықты сезінеді. Мұғалім оқу іс-әрекетінен ойынға негізделген оқытуға бақыланатын ауысуды жүзеге асыруы керек, себебі бұл процесс оқытудың күрделі әдістерін қажет етеді.

Ата-аналар бейімделудің әр кезеңіне қатысуы керек. Отбасы балаларға эмоционалды қолдау көрсететін алғашқы әлеуметтік орта ретінде қызмет етеді. Ата-аналардың мектепке деген көзқарасы олардың баласына деген ауызша мәлімдемелерімен және оның оқу жетістіктеріне немесе сәтсіздіктеріне реакциясымен бірге оның мектепке қаншалықты бейімделетінін анықтайды. Ата-анасынан мектептегі жетістіктері мен мұғалімнің сүйіспеншілігі туралы мәлімдеме алған балалардың өзіне деген сенімділігі артады. Ата-аналардың жоғары үміттерін балаларды салыстырумен және жағымсыз пікірлермен үйлестіру олардың өзін-өзі қабылдауына нұқсан келтіреді. Ата-аналар бейімделу кезінде баласына эмоционалды қолдау көрсетуі керек, ал олар мектептегі мұғалімдермен байланыста болуы керек.

Мектеп оқушылардың жаңа ортаға бейімделуін қолдайтын тұрақты бағдарламалар құруы керек. Мектептің алғашқы апталары оқушылардың бейімделуіне бағытталған бейімделетін сыныптық іс-шаралармен жұмыс істеуі керек. Мектеп психологтары өзін-өзі тану сабақтары мен әлеуметтік дағдыларды дамытатын ойындар арқылы балалардың өзін-өзі жақсы түсінуіне көмектесетін іс-шаралар ұйымдастыруы керек. Жалпы мектеп ортасы дәліздің жарықтандырылуымен және оқушылардың қауіпсіздігі шараларымен және мұғалімдердің достығымен бірге баланың қаншалықты бейімделетінін анықтайды. Балаларды құрметтеуге тәрбиелейтін мектеп ортасы балалардың жаңа ортаға сәтті бейімделуіне оңтайлы жағдай жасайды.

Бірінші сынып оқушылары жаңа мектеп жағдайына бейімделу үшін егжей-тегжейлі процестен өтуі керек. Бейімделу процесі физикалық аспектілер мен психикалық элементтерді, әлеуметтік элементтер мен білім беру элементтерін қамтитын біртұтас жүйе ретінде бірге жұмыс істейтін бірнеше элементтерді қамтиды. Бұл кезеңдегі басты мақсат-балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, олардың мектептегі жағымды көзқарастарын дамытуға көмектесу және олардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, жаңа талаптарды ыңғайлы қарқынмен орындау. Бірінші сыныпқа бейімделуде жетістікке жеткен оқушылар жеке дағдыларын үйренуге және дамытуға тамаша мүмкіндіктерге қол жеткізеді. Бейімделу мәселелерін уақытында шеше алмау

балалардың мектептегі жағымсыз көзқарастарының дамуына әкеледі, бұл оқу проблемаларына, эмоционалдық тұрақсыздыққа және әлеуметтік оқшаулануға әкеледі. Бірінші сынып оқушысы жаңа оқу ортасында табысқа жету үшін мұғалімдердің, ата-аналардың және психологтардың көмегіне мұқтаж.

Бірінші сынып оқушылары физикалық, психикалық және әлеуметтік дамуына әсер ететін дамудың жаңа кезеңіне өтуді көздейтін күрделі бейімделу процесіне тап болады. Бала мектепке алғашқы қадамын жасаған кезде мүлдем басқа ортаға түседі, өйткені қоршаған орта олардың бұрынғы тәжірибелерінен өзгеше. Оқу іс-әрекетін бейімдеу теориясы балалардың белсенді танымдық оқуды осы кезеңде бастайтынын, ал олардың зейіні мен есте сақтау қабілеті мен логикалық ойлау қабілеттері әлеуметтік тәжірибені игеру арқылы жаңа ортаға бейімделу қабілетін анықтайтын жоғары деңгейлерде дамитынын түсіндіреді. Бірінші сыныптағы әлеуметтік бейімделу процесі баланың болашақта қаншалықты жақсы дамитынын анықтайды. Бейімделу процесінде табысқа жету үшін студенттерге кәсіби оқыту дағдылары, отбасының қолдауы және қолдау көрсететін сынып ортасы қажет. Сәтті бейімделудің негізгі факторлары уақытты тиімді басқару және жоспарланған демалыс үзілістері, сондай-ақ позитивті көзқарасты сақтайтын және сыныпта қолдау ортасын құратын мұғалімдер болып табылады. Қолдау алған балалар қауіпсіздік пен оқу ортасына деген қызығушылықты сезіне отырып, мектепке деген жағымды сезімдерін дамытады. Жаңа жағдайларға бейімделуде қиындықтарға тап болған оқушылар мектептегі үлгерімі нашар болады және сенімсіздік сезімін дамытады, бұл тұрақсыз эмоционалдық жағдайларға әкеледі. Мұғалімдер психологтармен және ата-аналармен бірге бірінші сынып оқушыларының мектеп өмірінде табысқа жетуі үшін барлық қажетті жағдайларды жасау үшін бірлесіп жұмыс істеуі керек. Бүгінгі таңда салынған инвестиция баланың болашақ дамуына, оқу үлгеріміне және жеке басының өсуіне пайда әкеледі.

Бірінші сынып оқушылары табысты интеграция үшін әртүрлі элементтерді қажет ететін ұзақ процесс арқылы мектепке бейімделуі керек. Баланың бейімделу қабілеті оның физикалық өзгерістер мен психикалық өсу, әлеуметтік даму және білім беру арқылы дамуына байланысты. Бейімделудің сәттілігі мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастықты, мұғалімдердің біліктілігін және сыныптағы эмоционалды жайлылықты қамтитын үш маңызды элементке байланысты. Мұғалімдер мектептегі алғашқы айларындағы оқушылардың айырмашылықтарын түсінуі керек, өйткені олар болашақ оқу жетістіктерінің берік негізін құру үшін тиісті қолдау көрсетіп, оқу жүктемесін басқаруы керек. Зерттеу деректері көрсеткендей, бірінші сыныпқа жақсы бейімделген оқушылар оқу материалын тиімді меңгереді, сонымен бірге сыныпқа деген сенімділікті көрсетеді және мектепті жағымды тәжірибе ретінде қарастырады. Мұғалімдер мен ата-аналар мен мектеп психологтарының бірлескен күш-жігері балалардың мектептегі табысты интеграциясына әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сатыбалдиева Г. Бастауыш сынып оқушыларының мектепке бейімделуін зерттеу. — Қарағанды: Болашақ, 2017.
2. Жарықбаев Қ. Психология. — Алматы: Білім, 2002.
3. Кравцова Е.Е. Психологическая готовность к школе. — Москва: МГППУ, 2013.
4. Қоянбаев Ж.Б. *Педагогика*. — Астана, 2010.
5. Сатбаев Ә. *Бастауыш мектеп педагогикасы*. — Алматы, 2014.

Осипова А.А., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. ПМНО-22-2(р)
(Скакова А.К., магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Педагогика и методика начального обучения»)

ФОРМИРОВАНИЕ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ

В условиях цифровизации современного образования наблюдается тенденция снижения двигательной активности детей младшего школьного возраста. Долгое пребывание за компьютером, использование гаджетов и ограничение подвижных игр негативно влияют на физическое развитие учащихся. По данным Всемирной организации здравоохранения,

ежедневная физическая активность детей должна составлять не менее 60 минут [1]. Однако исследования показывают, что значительная часть школьников не достигает этой нормы [2].

Формирование двигательной активности в начальной школе предполагает целенаправленную педагогическую деятельность, ориентированную на развитие у учащихся устойчивой мотивации к движению и понимания его роли в сохранении здоровья [3]. Казахстанские исследователи подчёркивают необходимость интеграции элементов физической культуры во внеурочную деятельность и учебный процесс [4]. В частности, рекомендуется использование физкультминуток, подвижных игр и активных перемен, которые способствуют снятию утомляемости и укреплению здоровья [5].

Формирование физической культуры личности младшего школьника представляет собой направленный, комплексный и в то же время противоречивый процесс, который имеет целостный характер и определяется совокупностью социальных, психологических и педагогических факторов. Именно эти условия выступают основой, движущей силой и причиной развития физической культуры ребёнка младшего школьного возраста. В рамках данного процесса ключевое значение приобретают факторы формирования, которые отражают влияние среды, семьи, образовательного пространства и индивидуальных особенностей ребёнка.

Младший школьник выступает одновременно как объект и как субъект педагогического воздействия и социальных взаимодействий. Его развитие определяется биологическими предпосылками (наследственностью), уровнем воспитанности, а также способностью адаптироваться к окружающим условиям через активную деятельность. Ребёнок данного возраста — это динамичная, саморегулирующаяся и способная к саморазвитию система. При этом решающую роль играет воспитание, которое обеспечивает эффективное использование внутренних ресурсов личности и согласованность внешних факторов. Структурно взаимодействие этих компонентов можно изобразить в виде схемы (Рисунок 1):

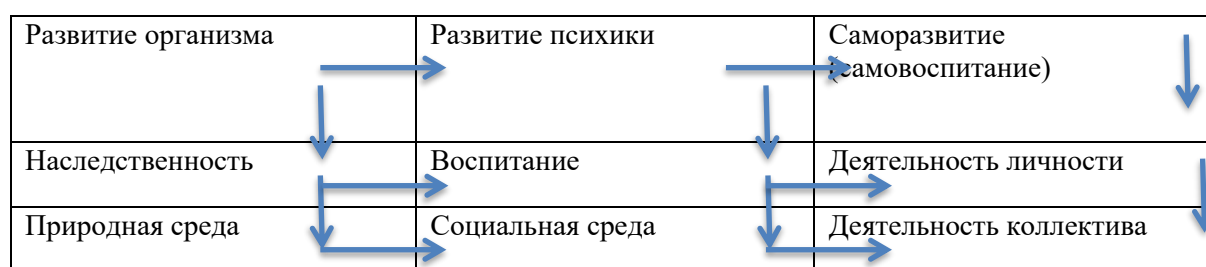

Рисунок 1. Взаимосвязь факторов и условий формирования личности

Как видно из представленной схемы (рис. 1), развитие личности младшего школьника определяется взаимодействием трёх групп факторов — биологических, социальных и деятельностных. В структуре выделяются такие компоненты, как наследственность и природная среда, обеспечивающие природно-физиологическую основу развития; воспитание и социальная среда, формирующие социальный опыт и ценностные ориентации; а также саморазвитие и деятельность личности, которые отражают активную позицию ребёнка в собственном становлении [6].

Данная взаимосвязь подчёркивает, что формирование двигательной активности младших школьников не может рассматриваться изолированно от общих закономерностей личностного развития. Уровень двигательной активности, физическое и психическое состояние ребёнка во многом зависят от сочетания внешних условий (семейное воспитание, школьная среда, организация уроков физической культуры) и внутренних факторов (мотивация, интерес, индивидуальные особенности).

В ходе подготовки статьи были изучены труды отечественных и зарубежных исследователей, раскрывающих сущность двигательной активности, факторы её формирования и педагогические условия организации физического воспитания. Так, Т. А. Киспаев в исследовании, проведённом на базе школ г. Караганды, отмечает, что более 45 % учащихся младших классов демонстрируют недостаточный уровень суточной двигательной активности. Автор подчёркивает необходимость интеграции динамических пауз и активных перемен для компенсации гипокинезии у школьников. Согласно данным автора, ежедневный объём двигательной активности детей составляет в среднем от 3 000 до 4 500 шагов, что значительно

ниже санитарно-гигиенической нормы, рекомендованной Всемирной организацией здравоохранения (не менее 10 000 шагов в сутки) [7].

Киспавев подчёркивает, что основными причинами гипокинезии выступают преобладание статических форм деятельности на уроках, недостаток активных перемен, а также недостаточная организация подвижных игр во внеурочное время. Автор отмечает, что при наблюдении за учащимися 2–3 классов выявлена тенденция к снижению уровня общей выносливости и координационных способностей при переходе от 1 к 3 классу. Для профилактики данных нарушений Т. А. Киспавев рекомендует использовать модульные комплексы коротких двигательных пауз длительностью 1–2 минуты каждые 15–20 минут учебного времени. Эти упражнения направлены на активацию крупных мышечных групп, улучшение кровообращения и снятие умственного напряжения. Эффективность такой методики, по данным эксперимента, проявляется уже через три недели систематического применения, когда повышается концентрация внимания и устойчивость к утомлению у школьников [7].

О.А. Казакова рассматривает проблему формирования двигательной активности младших школьников через призму мотивационно-ценностного подхода, акцентируя внимание на том, что недостаточная заинтересованность детей в двигательной деятельности напрямую связана с ограниченными формами организации уроков физической культуры [8].

Автор отмечает, что в начальной школе большинство учащихся воспринимают движение исключительно как обязательный элемент урока, а не как средство самовыражения или часть здорового образа жизни. В ходе проведённого педагогического эксперимента Казакова выявила, что введение игровых упражнений и элементов соревновательности в структуру урока способствует повышению внутренней мотивации к физической активности у 68 % учащихся. Особое внимание уделено индивидуализации двигательной нагрузки. Исследователь отмечает, что при подборе упражнений с учётом физических возможностей ребёнка наблюдается повышение эмоционального состояния и снижение уровня тревожности (по шкале Спилберга – Ханина на 12–15 %) [8].

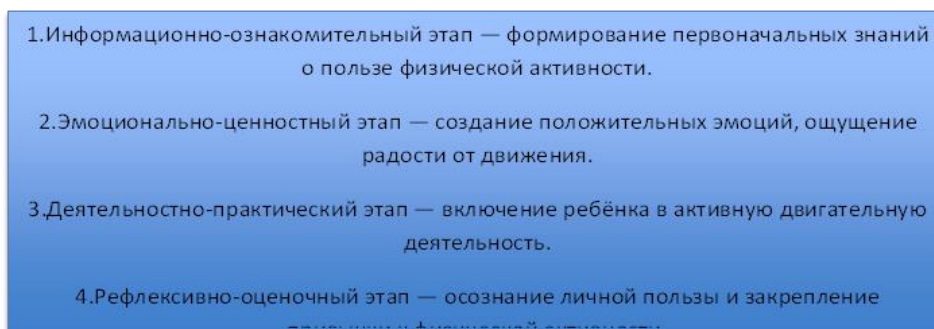

Рисунок 2. Этапы формирования мотивации к физической активности младших школьников (по О.А. Казаковой)

Казакова приходит к выводу, что оптимизация учебных и внеурочных форм физического воспитания возможна при интеграции педагогических технологий личностно-ориентированного типа и психолого-педагогического мониторинга, позволяющих регулировать двигательную активность на основе данных диагностики.

Заключение. Повышение двигательной активности младших школьников требует комплексного подхода, включающего взаимодействие семьи и школы, использование инновационных методик физического воспитания, а также систематический контроль за уровнем активности учащихся. Проведённый анализ отечественных и зарубежных исследований показал, что проблема формирования двигательной активности младших школьников является многоаспектной и требует комплексного педагогического подхода. Устойчивое формирование интереса к физическим упражнениям возможно лишь при условии их включения в игровую и эмоционально насыщенную среду обучения. Таким образом, повышение двигательной активности должно рассматриваться не только как физиологическая, но и как психолого-педагогическая задача.

Список литературы:

1. World Health Organization. Global recommendations on physical activity for health. – Geneva: WHO, 2010. – P. 15–20.
2. Strong W. B., Malina R. M., Blimkie C. J. Evidence based physical activity for school-age youth // Journal of Pediatrics. – 2005. – Vol. 146, №6. – P. 732–737.
3. Шаяхметова Н. Б. Формирование физической культуры личности младшего школьника // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». – 2021. – №2. – С. 45–51.
4. Калдыбекова А. К. Современные подходы к физическому воспитанию в начальной школе // Педагогика и психология. – Алматы, 2022. – №3. – С. 18–23.
5. Mukasheva G. S., Nurgaliyeva A. T. Physical activity and motor development in Kazakhstani primary schools // Central Asian Journal of Education. – 2023. – Vol. 2, №1. – P. 55–61.
6. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс. В 2 т. Т. 1. Общие основы педагогики: процесс обучения. — М.: Владос, 2008. — 368 с.
7. Kispayev T. A. Двигательная активность и физическая подготовленность обучающихся в общеобразовательных школах г. Караганды // Journal of Educational Sciences (KazNU Bulletin). – 2015. – № 3 (45). – С. 99–103.
8. Казакова О. А. Формирование мотивации к физической активности младших школьников в процессе уроков физической культуры // Вестник Карагандинского университета. Серия: Педагогика. – 2020. – № 2 (98). – С. 57–61.

Өскінбай Н.Н., Е.А.Бөкетов атындағы ҚарҰЗУ, педагогика факультеті, ПМНО-22-3 (к)
(Асетова Ж.Б., Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, п.ғ.м.)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ МАТЕМАТИКА ОҚУ ПӘНІНДЕ БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесі жаһандық өзгерістер мен цифрлық технологиялардың дамуымен қатар жаңа талаптарға бет бұруда. Білім алушының тек дайын ақпаратты меңгеруі жеткіліксіз, керісінше оны талдай алуы, түрлі жағдаяттарда қолдануы, салыстырып бағалауы және жаңа идеялар құра білуі маңызды құндылыққа айналды. Мұндай кешенді құзыреттерді қалыптастыру үшін білім беру үдерісін жаңаша ұйымдастыру, оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану және оқу мақсаттарын нақты құрылымдау өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Осы тұрғыда әлемдік педагогикада кең қолданыс тапқан Блум таксономиясы – оқушылардың ойлау дағдыларын жүйелі дамытуға бағытталған тиімді модель болып табылады. Таксономияның деңгейлік құрылымы мұғалімге оқу мазмұнын жоспарлауды жеңілдетіп қана қоймай, білім алушының танымдық белсенділігін арттыруға, логикалық және шығармашылық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді. Әсіресе қазіргі білім беру жүйесінің негізгі бағыты болып табылатын құзыреттілікке негізделген оқытуда бұл модельдің маңызы артып келеді.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту мен тереңдетуге ерекше көңіл бөлінеді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 3-бабында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптерінің бірі – жеке адамның білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру, білім беру процесінде оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту деп көрсетілген [1]. Бұл талап Блум таксономиясының негізгі идеяларымен сәйкес келеді, өйткені ол қарапайым есте сақтау деңгейінен бастап, жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған. Блум таксономиясы – оқыту мақсаттарын бірізді құрылымға келтіріп, білім алушылардың ойлау деңгейлерін қарапайымнан күрделіге қарай сатыландыра сипаттайтын педагогикалық модель. Бұл таксономия оқушылардың білімді қабылдау, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау және бағалау сияқты когнитивтік әрекеттерін жүйелі жіктеуге мүмкіндік береді. Оның негізгі мақсаты – оқу үдерісін нәтижеге бағыттап ұйымдастыру, оқушылардың ойлау дағдыларын кезең-кезеңімен дамыту және мұғалімге оқу мақсаттарын нақты жоспарлауға әдістемелік негіз ұсыну. Блум таксономиясы арқылы білім мазмұнының меңгерілу деңгейі айқындалып, тапсырмалардың күрделілігі оқушының танымдық мүмкіндіктеріне сәйкес реттеледі.

XXI ғасырда білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырап, оқушы тұлғасын жан-жақты дамытуға бағытталған жаңа әдістемелік тәсілдерге сұраныс артты. Осы тұрғыда білім беру жүйесінде кеңінен тараған педагогикалық идеялардың бірі – Чикаго университеті ғалымдарының психолог Бенджамин Блумның жетекшілігімен құрастырған таксономиясын келтіруге болады.

Б.Блум бір топ әріптестерімен бірге 1956 жылы «Таксономияның» танымдық (когнитивтік) саладағы мақсаттарды сипаттайтын бірінші бөлімін жарыққа шығарды. Кейінірек Д.Кратволь және басқа ғалымдар «Таксономияның» аффективтік (эмоционалды-құндылықтық) және психомоторлық салалардағы мақсаттарды қамтитын екінші бөлімін құрастырған. Б.Блум таксономияны құрастыруды оқу үдерісінде жоспарланған мақсаттарды нақты айқындау қажеттілігімен түсіндірген. Оған дейін оқу бағдарламасының мақсаты, оқушылардың үйрену мүмкіндіктері және оқу нәтижесінде үйрену нәтижелері бір-бірімен сәйкес келмеген: бағдарлама тек оқушылардың білім мазмұнын көрсетсе, оқу нәтижелері көбінесе басқаша көрсеткіштер тұрғысынан құрастырылатын. Ал Блум таксономиясы оқудың нақты нәтижелерін оқушылардың әрекеттері тұрғысынан көрсетуге бағытталған: «Дидактикалық мақсаттар біздің оқытуда қандай нәтижелерді күтетінімізді түсіндіреді. Олар біздің оқу мақсаттарымызды оқыту нәтижесінде оқушылардың құлықтарындағы өзгерістер арқылы сипаттайды» (Н.Гренлунд). Мәселен, «сабақ нәтижесі бойынша (немесе «сабақ аяғында») оқушылар: нені, қалай...ажыратады, ...салыстырады, ...негіздейді, ...талдайды, ...құрастырады, ...бағалайды, ...қолданады» [2].

Таксономияның жоғары деңгейлері өзінен төмен деңгейлерден күрделі болып келеді және олардың барлығын қамтиды, мәселен, «Бағалау» деңгейі барлық деңгейлерді қажеттейді. Блум таксономиясының идеялары бүкіл әлем педагогикалық жұртшылығында таным және ойлау әрекеттерінің деңгейлерін, оқу мақсаттарын айқындауда кеңінен қолданыс тапты. Блум таксономиясы бойынша жоғары деңгейдегі мақсаттар төменгі деңгейлерді міндетті жасайды. Мәселен, үйренушілерге «Бағалау» деңгейіндегі сұрақ қойып немесе тапсырма ұсыну олардан төменгі деңгейдегі («Білім», «Түсіну», «Қолдану», «Талдау», «Синтез») әрекеттерді меңгеруді талап етеді, яғни оқушылар қарастырылатын мәселені өздігімен білуі, түсінуі, қолдануы, талдауы және оның негізінде жаңа мазмұн құрастыруы (синтездеу) қажет [2].

Блум таксономиясының әлемдік тәжірибеде қолданылуы әртүрлі елдердің білім беру жүйелерінде жан-жақты зерттеліп, тәжірибеде кеңінен ендірілді. Әлемдік педагогикада Блум таксономиясы бірнеше кезеңде дамып, жаңартылды. 2001 жылы америкалық ғалымдар Лоран Андерсон мен Дэвид Кратволл бұл жүйені жаңартып, когнитивтік деңгейлердің ретін өзгертіп, еске алу, түсіну, қолдану, талдау, бағалау және жаратуды (шығармашылықты) көрсетті. Осыған сәйкес, «Андерсон мен Кратволл (2001) «Жинақтау» деңгейін ең жоғарғы шығармашылық деңгейімен ауыстырып, «Бағалауды» одан төменгі орынға түсірді» деп атап көрсеткен [3]. Бұл жаңарту таксономияны заманауи білім беру үрдістеріне бейімдеуге мүмкіндік берді және оқытудың тиімді әдістерін табуға септігін тигізді.

Мысалы, АҚШ-та бұл жүйе оқу мақсаттарын анықтауда және студенттердің оқу жетістіктерін бағалауда негізгі құрал ретінде қолданылады. Американдық зерттеуші Кратволлдың (2002) пікірінше, «Блум таксономиясы оқу бағдарламаларын жобалау мен оқытуды ұйымдастыруда нақты әрі тиімді бағдарлама құруға мүмкіндік береді» [4].

Қазақстандық білім беру жүйесінде Блум таксономиясының мүмкіндіктері 2016 жылдан бастап кеңінен таныла бастады. Бұл кезеңде орта білім мазмұнын жаңарту реформасы жүзеге асырылып, оқыту үдерісіне заманауи педагогикалық тәсілдер енгізілді. Жаңартылған білім мазмұны, критериалды бағалау жүйесі, тапсырмаларды саралау әдістері сияқты компоненттердің барлығы Блум таксономиясының деңгейлік құрылымымен өзара үйлеседі. Сондықтан таксономия идеялары қазіргі педагогикалық тәжірибеде маңызды әдіснамалық негізге айналды.

Сонымен қатар, Н. Назарбаев Зияткерлік мектептерінің тәжірибесі мен педагогикалық қауымдастықтағы озық мұғалімдер арасында да Блум таксономиясына сүйенген оқу мақсаттарын жүйелеу кең қолданыс тапқан. Бұл мектептердің оқу бағдарламаларында әрбір пән бойынша оқу мақсаттары Блум таксономиясының деңгейлеріне негізделе отырып құрылады [5]. Мысалы, математика пәні бойынша мақсаттар оқушылардың тек формуланы жаттап алуын емес, оны қолдана алуын, талдай алуын және математикалық тұрғыда бағалау дағдыларын меңгеруін көздейді.

Қазіргі білім беру мазмұны мұғалімнен жоғары кәсіби құзыреттілікті, оқу мақсаттарын жүйелі жоспарлауды және оқушылардың ойлау дағдыларын дамытуды талап етеді. Осыған байланысты бастауыш мектеп мұғалімдерінің математика пәнін оқытуда Блум таксономиясын қолдану ерекшеліктерін анықтау – өзекті мәселе. Осы мақсатта бастауыш сынып мұғалімдерінің тәжірибесін зерделеу үшін арнайы сауалнама жүргізілді.

Сауалнама Абай атындағы мектеп-гимназияның бастауыш сынып мұғалімдері арасында жүзеге асырылып, 15 сұрақтан тұрды. Зерттеу келесі бағыттарды қамтыды:

- Мұғалімдердің Блум таксономиясы туралы білімі және хабардарлығы;

- Таксономияны сабақ барысында қолдану жиілігі мен оның тиімділігіне қатысты пікірлері;

- Қолдану барысында туындайтын қиындықтар мен кедергілер;

- Таксономияның оқушылардың оқу жетістігіне әсері туралы көзқарастар.

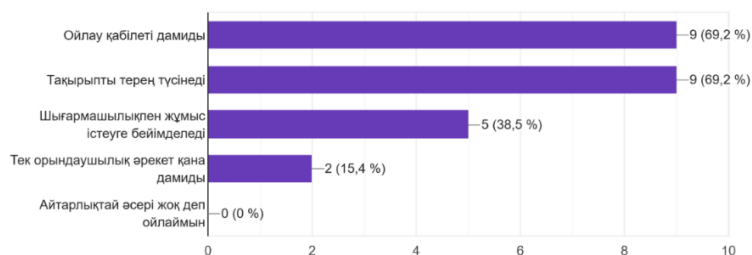
Жүргізілген сауалнама нәтижелері мұғалімдердің Блум таксономиясын қолдану тәжірибесін жан-жақты талдауға, әдістемелік ерекшеліктерін анықтауға және практикалық мәселелерді айқындауға мүмкіндік берді. Сауалнама нәтижелерін талдау барысында мұғалімдердің Блум таксономиясы туралы хабардарлық деңгейі жоғары екені анықталды. Атап айтқанда, сұраққа берілген жауаптар бойынша, респонденттердің басым бөлігі – шамамен 80–90%-ы – Блум таксономиясы туралы естігенін және оның деңгейлерін білетінін нақты көрсетті. Бұл көрсеткіш бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық теория мен заманауи әдістемелерге қызығушылығының жоғары екенін көрсетеді. Мұғалімдердің айтуынша, олар бұл білімді көбінесе жоғары оқу орнында педагогикалық пәндер аясында меңгерген. Сонымен қатар, Блум таксономиясы туралы түсініктерін педагогикалық біліктілікті арттыру курстары арқылы, сондай-ақ өздігінен оқып-үйрену жолымен толықтырған. Бұл мәліметтер Блум таксономиясы туралы жалпы хабардарлықтың жақсы деңгейде екенін көрсеткенімен, оны тәжірибеде қолдану жиілігі мен сапасына қатысты мәселелер бар екенін де аңғартады. Сондықтан теориялық білімді тәжірибемен ұштастыру мақсатында нақты әдістемелік ұсыныстар мен практикалық құралдардың қажет екені байқалады.

Келесі сауалнама нәтижелері бойынша Блум таксономиясын қолдану жиілігіне қатысты мәліметтер жинақталды. Нәтижесінде бастауыш сынып мұғалімдерінің тек бір бөлігі – шамамен 60–70%-ы ғана Блум таксономиясын математика сабағында сабақ мақсаттарын құруда жүйелі түрде қолданатынын мәлімдеді. Сонымен қатар сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің біршама бөлігі (шамамен 25–30%) бұл тәсілді кейде ғана қолданатынын, ал аз ғана бөлігі Блум таксономиясын мүлде қолданбайтынын мойындады. Осы нәтижелер негізінде бастауыш мектеп мұғалімдері арасында Блум таксономиясын қолдану әртүрлі деңгейде жүзеге асырылатыны анықталды. Бұл әдісті оқу процесіне кеңінен енгізу үшін мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулықтар мен тәжірибелік семинарлар ұйымдастыру қажеттігі туындайды.

Сауалнама нәтижелері бойынша мұғалімдердің 60%-ы Блум таксономиясы деңгейлеріне сәйкес тапсырмаларды құрастыруда белгілі бір қиындықтарға тап болатынын көрсетті. Бұл қиындықтар, әсіресе, «жинақтау» және «бағалау» деңгейлерінде жиі кездеседі. Сондықтан да мұндай тапсырмаларды әзірлеу үшін қосымша тәжірибе мен әдістемелік қолдау қажет екені анықталды. Сауалнама нәтижелері бойынша мұғалімдер бастауыш сынып оқушылары үшін Блум таксономиясының «Білу», «Түсіну» және «Қолдану» деңгейлері ең тиімді екенін атап көрсетті. Бұл деңгейлер арқылы оқушылар жаңа ақпаратты қабылдап, оны түсініп, қарапайым тапсырмалар арқылы меңгеруге мүмкіндік алады. Аталған деңгейлер бастауыш мектеп жасындағы балалардың жас ерекшелігіне сәйкес келеді және оқу үдерісін жүйелі түрде ұйымдастыруға жағдай жасайды. Сонымен қатар сауалнамаға қатысқан кейбір мұғалімдер жоғары деңгейлі тапсырмаларды – «Талдау», «Жинақтау», «Бағалау» – мақсатты түрде енгізу қажет деп есептейді. Олардың пікірінше, бұл тапсырмалар оқушылардың ойлау аясын кеңейтіп, логикалық және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Жоғары деңгейлер оқушыны өз ойын еркін айтуға, салыстыру, тұжырым жасау және қорытынды беруге үйретеді. Осылайша, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бастауыш сыныпта Блум таксономиясының төменгі үш деңгейін басым қолдану тиімді болғанымен, жоғары деңгейлерді де кезең-кезеңімен, оқушының даму қарқынына сай енгізу – олардың жан-жақты дамуына оң ықпал ететін маңызды әдіс.

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, мұғалімдер Блум таксономиясын қолданудың оқушылар үшін айтарлықтай тиімді екенін атап өтті. Бұл тәсіл оқушылардың математикалық ойлау қабілетін дамытып, тақырыпты терең меңгеруге, шығармашылық дағдыларын арттыратыны анықталды. Мұғалімдердің пікірінше, Блум таксономиясының деңгейлері бойынша құрылатын тапсырмалар оқушылардың ойлау әрекетін біртіндеп дамыта отырып, білімді тек жаттап қана қоймай, оны түсініп, қолдануға, талдауға және бағалауға бағыттайды. Мұндай тапсырмалар оқушыны белсенді әрекетке итермелеп, сабаққа деген қызығушылығын арттырады. Әсіресе жоғары деңгейлі (талдау, жинақтау, бағалау) тапсырмалар баланың логикалық, сын тұрғысынан ойлау қабілетін жетілдіріп, шығармашылықпен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Осылайша, Блум таксономиясына негізделген оқыту — оқушылардың білімді терең әрі саналы меңгеруіне, өз ойын еркін жеткізіп, нақты шешім қабылдай алуына ықпал ететін тиімді әдіс екені дәлелденді.

10. Блум таксономиясын қолдану оқушының оқу әрекетіне қалай әсер етеді деп ойлайсыз? (Төмендегіден бір немесе бірнеше жауапты белгілеңіз)
13 ответов

Сурет 1. Блум таксономиясының оқушылардың оқу іс-әрекетіне әсер ету деңгейі

Ашық сұраққа жауап берген мұғалімдердің пікірінше, Блум таксономиясы негізінде жүйелі түрде жұмыс жүргізгеннен кейін оқушылардың сабақтағы белсенділігі айтарлықтай артқаны байқалды. Мұғалімдер атап өткендей, бұл тәсіл оқушыларды тек ақпарат қабылдаушы ретінде қарастырудан шығарып, оларды оқу процесіне жан-жақты қатысуға ынталандырады. Нәтижесінде оқушылардың логикалық ойлау қабілеттері жетіліп, күрделі есептерді шешу және өз шешімдерін дәлелдеу дағдылары дамиды. Сонымен қатар, мұғалімдер Блум таксономиясын қолдану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, оларды жаңа білімді игеруге ынталандыратынын атап өтті. Оқушылар бұрынғыдан көп сұрақ қоя бастайды, тапсырмаларды әртүрлі тәсілдермен орындауға тырысады және өз білімдерін тексеру мен бағалауға белсенді араласады. Бұл әдістің арқасында оқушылардың пәнге деген мотивациясы мен оқу тиімділігі едәуір жақсарғаны көрінеді. Осылайша, мұғалімдер пікірінше, Блум таксономиясын сабақта жүйелі түрде пайдалану оқушылардың танымдық дамуына оң әсер етіп, олардың өзіндік ойлау және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, Блум таксономиясын сабақ барысында қолданудың тиімділігі байқалады. Мұғалімдер бұл тәсілдің оқушылардың ойлау қабілетін дамытуда, тақырыпты терең түсінуде және шығармашылық қабілетін арттыруда оң ықпалы бар екенін атап өтті. Сонымен қатар, сабақ құрылымында мақсатты нақты қою, тапсырмаларды жүйелі іріктеу, оқушының белсенділігін арттыру секілді жағымды нәтижелер байқалған. Блум таксономиясын қолдану бойынша кедергілер де анықталды. Сауалнама нәтижесінде мұғалімдер Блум таксономиясын сабақта жүйелі қолдануға кедергі келтіретін негізгі себептер ретінде уақыт тапшылығын, құзыреттіліктің жеткіліксіздігін және тапсырма әзірлеудегі қиындықтарды атады. Сондай-ақ кейбір мұғалімдер оқушылардың жас ерекшелігі мен дайындық деңгейінің таксономия талаптарына сәйкес келмеуін де кедергі ретінде бағалаған.

Мұғалімдердің Блум таксономиясын қолдануға қызығушылығы мен ықыласы бар. Мұғалімдердің көпшілігі Блум таксономиясының тиімділігін түсінеді және оны қолдануға ұмтылыс білдіреді. Бұл көрсеткіш — аталған тәсілді кеңінен ендіру үшін педагогтерге әдістемелік қолдау көрсетудің өзектілігін дәлелдейді.

Жүргізілген сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып, бастауыш сынып мұғалімдерінің математика пәнінде Блум таксономиясын қолдану тиімділігін арттыру үшін бірқатар ұсыныстар әзірлеуге болады. Ең алдымен, мұғалімдердің теориялық дайындығын жүйелі жетілдіру қажет. Бұл бағытта мектепшілік және аудандық деңгейдегі әдістемелік семинарлар, шеберлік сабақтары, тәжірибе алмасу алаңдары ұйымдастырылуы тиіс. Сонымен қатар, Блум таксономиясының деңгейлерін нақты мысалдар арқылы түсіндіретін әдістемелік нұсқаулықтар мен практикалық құралдар дайындау мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Жас мамандар үшін тәлімгерлік қолдауды күшейту де маңызды.

Таксономияны сабақ барысында жүйелі қолдану үшін сабақ жоспарлаудың ортақ шаблондарын дайындау ұсынылады. Мұғалімдерге сабақ мақсаттарын дұрыс құру, тапсырмаларды деңгейге сәйкес іріктеу және оларды математика пәнінің мазмұнына бейімдеу бойынша әдістемелік көмек көрсету қажет. Әсіресе жоғары деңгейлі (талдау, жинақтау, бағалау) тапсырмалар құрастыруда қиындықтар байқалғандықтан, осы бағытта арнайы тренингтер мен практикалық жаттығулар ұйымдастыру тиімді болады. Бұл мұғалімдердің күрделі тапсырмалармен жұмыс істеу дағдысын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес төменгі деңгейлі тапсырмалар (білу, түсіну, қолдану) сабақта жиі қолданылатыны анықталғанымен, біртіндеп жоғары деңгейге өту қажеттілігі де айқындалды. Сондықтан мұғалімдерге жеңілдетілген аналитикалық тапсырмалар ұсыну, сабақ құрылымына шағын талдау, салыстыру немесе бағалау элементтерін енгізу ұсынылады. Бұл оқушылардың логикалық ойлауын дамытып, шығармашылық қабілетін арттыруға ықпал етеді.

Сонымен бірге, оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын арттыру үшін Блум таксономиясына негізделген жұптық, топтық және шығармашылық жұмыстарды жүйелі қолдану ұсынылады. Оқушының өзіндік ойлауын, өз пікірін дәлелдеуін және өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуға бағытталған тапсырмалар енгізу де маңызды.

Жалпы алғанда, Блум таксономиясын тиімді қолдануды қамтамасыз ету үшін мектеп деңгейінде әдістемелік қолдауды күшейту, педагогтерді кәсіби қоғамдастықтарға тарту, үздік тәжірибелерді жинақтау және тарату қажет. Мұғалімдердің осы тәсілге деген қызығушылығы жоғары болғандықтан, жүйелі қолдау көрсетілген жағдайда таксономияны оқу үдерісіне толыққанды енгізу мүмкіндігі артады.

Қорытындылай келе, Блум таксономиясы бастауыш мектеп математикасын оқыту үдерісін жаңаша ұйымдастыруға, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға және оқу мақсаттарын нәтижеге бағыттауға мүмкіндік беретін ғылыми негізделген модель болып табылады. Оның жүйелі қолданылуы оқыту сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты Блум таксономиясын оқу тәжірибесіне одан әрі енгізу – қазіргі білім берудің маңызды міндеттерінің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.)
2. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы/ А.Қ.Әлімов Асхат Қамзаұлы. - Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014.- 188 бет (85-86б)
3. Anderson, L.W. & Krathwohl, D.R. (Eds.) (2001). A taxonomy for Learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Addison Wesley Longman. Bloom, B.S. (Ed.), Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., & Krathwohl, D.R. (1956). Taxonomy of educational objectives: Handbook I: Cognitive domain. New York: David McKay
4. Anderson and Krathwohl Bloom's Taxonomy Revised Understanding the New Version of Bloom's Taxonomy ©Leslie Owen Wilson (2016, 2013, 2005, 2001)
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық. ҚР орта білім мазмұнын жаңарту аясында қазақ тілінде оқытатын мектептердің қазақ тілі мұғалімдерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы, Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББ, 2015. (24б)

Персикова Е.И., Карагандинский национально исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр.ПМНО-22.2(р)

Песцова А. И., КГУ «Школа-лицей №66», учитель начальных классов, педагог-эксперт, магистр педагогических наук

Скакова А.К., Карагандинский национально исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, старший преподаватель кафедры «Педагогика и методика начального обучения», магистр педагогических наук)

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Современное образование, нацеленное на воспитание целостной личности, придает особое значение игровым технологиям на уроках физической культуры. Младший школьный возраст (6–10 лет) - это время активного физического, психического и социального становления, когда, по мнению Л.С. Выготского, игра выступает как ведущая форма активности [1]. Интеграция игровых подходов в физкультурные занятия не только пробуждает интерес к урокам, но и является эффективным инструментом для развития всех аспектов личности, от физической

подготовки до формирования нравственных ориентиров.

Актуальность исследования обусловлена трансформационными процессами, связанными с цифровизацией, которые проявляются в значительном увеличении экранного времени у детей (5-7 часов в сутки) и, как следствие, в снижении их двигательной активности на 30-40% [2]. Игровые технологии представляют собой способ для нивелирования данного негативного эффекта, трансформируя образовательный процесс в интерактивное и увлекательное занятие. Цель настоящей статьи заключается в проведении анализа значимости игровых технологий для развития личности ребенка младшего школьного возраста.

Для достижения поставленной цели будут решены следующие задачи: анализ механизмов психолого-педагогического воздействия игр, изучение педагогического опыта по применению игровых технологий и разработка методических рекомендаций для педагогических работников.

Игровые технологии – это совокупность методов, основанные на использовании игры как главного инструмента для достижения образовательных и воспитательных целей. Игровая учебная деятельность сплачивает школьников и воспитывает уважение друг к другу, формирует толерантное отношение к различным мнениям и понимание социального многообразия [3]. Применительно к физической культуре, они охватывают подвижные игры, эстафеты, ролевые игры и соревнования, специально подобранные для разных возрастных групп. Согласно Ж. Пиаже, игра стимулирует познавательное развитие, позволяя детям экспериментировать с движениями, а Д.Б. Эльконин указывал на ее значение в освоении социальных ролей и развитии саморегуляции.

В начальной школе игры служат естественным механизмом познания мира, оказывая положительное влияние на физическое и психическое развитие детей. Государственный общеобразовательный стандарт Республики Казахстан по физической культуре устанавливает, что игры должны занимать 60-80% урока в начальной школе, поскольку они играют ключевую роль в формировании двигательных компетенций, навыков командной работы и этических норм [4].

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О физической культуре и спорте», который предписывает физическое воспитание в образовательных организациях как обязательный элемент, игровые технологии в работе с младшими школьниками полностью отвечают его положениям. Закон подчеркивает, что этот процесс призван формировать у детей культуру здорового образа жизни, обеспечивать их всестороннее развитие и стимулировать к регулярным занятиям спортом как в урочное, так и во внеурочное время [5].

Игровой процесс оказывает комплексное влияние на формирование личности младшего школьника, охватывая все ключевые сферы развития. На уроках физкультуры, дети, проходят всестороннее развитие. Они не просто тренируют тело, но и оттачивают умственные способности, учатся управлять эмоциями и совершенствуют социальные навыки. При этом процесс проходит легко и увлекательно, принося радость, а не чувство усталости. В таблице 1 представлен анализ комплексного влияния игровых активностей на развитие личности ребенка младшего школьного возраста.

Таблица 1. Влияние игры на развитие младшего школьника

Сфера влияния	Описание влияния игрового процесса
Физическая составляющая	Игры играют важную роль в развитии моторики и координации, стимулируя кровообращение и ускоряя метаболизм. В отличие от пассивных упражнений, которые задействуют около 50% мышц, активные игры могут активировать до 90% мышечной системы.
Интеллектуальная сфера	Игровые механики, особенно связанные со стратегическим планированием (как в эстафетах, где нужно продумывать каждый шаг), способствуют развитию логического мышления и способности к прогнозированию.
Социально - нравственное становление	Игры являются площадкой для формирования эмпатии и понимания принципов справедливости.

	Программы, подобные "Адал азамат", используют игры для воспитания гражданственности, патриотизма и бережного отношения к природе.
Эмоциональная регуляция	Успехи, достигаемые в игре, способствуют повышению самооценки и снижению уровня тревожности, создавая позитивный эмоциональный фон.

Таким образом, игры следует рассматривать не как досуг, а как мощный инструмент для всестороннего развития личности, где физическая активность тесно связана с формированием психики и навыков взаимодействия с другими. Важнейшая роль в игровых технологиях принадлежит заключительному подробному обсуждению, в которых обучающихся совместно с учителем анализируют ход и результат игры, оценивают весь учебно-игровой процесс, делают свои выводы [6].

Следует отметить, структура урока в начальной школе, построенная на игровых технологиях, включает три этапа: вводную часть с веселыми имитационными играми (например, подражание животным), основную часть с соревновательными элементами (эстафеты, игры с мячом) и заключительную часть с релаксационными играми. Это позволяет эффективно решать задачи предмета, направленные на развитие физических качеств – силы, ловкости, выносливости – через позитивный опыт движения.

Примеры игр:

Активные игры для укрепления физической формы: игры типа «Охотники и утки» сочетают бег и меткость, способствуя развитию скорости и точности. Элемент соревнования стимулирует активность. Внедрение подобных игр в течение четверти увеличивает выносливость учащихся.

Игровые сценарии для формирования социальных навыков: игры, имитирующие «Путешествие по Казахстану», где дети перемещаются между тематическими станциями (например, Алматы для прыжков, Астана для эстафет), способствуют развитию патриотических чувств и навыков коллективного взаимодействия.

Обучающие игры для развития умственных способностей: «Математическая эстафета», включающая элементы подсчета шагов во время бега, позволяет интегрировать математические знания в активную деятельность, тем самым повышая интерес к изучению различных дисциплин.

Состязательные игры как стимул к достижениям: мероприятия вроде «Олимпийских стартов», представляющие собой мини-соревнования с вручением наград, направлены на развитие стремления к победе, при этом уделяя особое внимание важности самого участия.

Мы изучили передовой опыт ведущих школ Казахстана по организации физкультурно-оздоровительных факультативов с применением игровых технологий для младших школьников, ознакомились с современными методическими разработками в области детского спорта и физического воспитания.

В целях повышения мотивации к занятию физической культурой и формирования гармонично развитой личности для учеников младших классов в школе-лицее № 66 г. Караганды успешно реализуется факультатив «Спортивные игры», с учебного плана на 2024 год и по настоящее время. Практика показала, что это занятие оказалось ценным и востребованным, эффективно способствуя развитию всесторонне развитой, активной и физически грамотной личности младшего школьника.

Цель программы – всестороннее развитие обучающихся через физическую активность и расширение знаний о спорте. Она направлена на укрепление здоровья, развитие физических качеств и формирование двигательных навыков. Факультатив «Спортивные игры» особенно важен для младших школьников, так как обеспечивает необходимую им двигательную активность в игровой форме. Кроме того, он интегрируется с предметами «Познание мира», «Естествознание» и «Физическая культура», расширяя знания о спорте, Олимпийских играх и спортивных достижениях Казахстана.

Факультатив «Спортивные игры» – рассчитан на один учебный год, состоящий из 33/34 часов, где еженедельно проводится одно 40-минутное занятие. Программа построена на сочетании различных видов деятельности: от изучения теоретических основ (правила, техника)

и физической подготовки до активного игрового процесса, который является ключевым для поддержания интереса и вовлеченности. Завершающим этапом являются разнообразные соревнования: эстафеты, мини-турниры и командные состязания.

Многогранное развитие личности младшего школьника в рамках факультатива «Спортивные игры» обеспечивается за счет чередования образовательных и двигательных компонентов. Такое взаимодействие способствует одновременному улучшению здоровья ребенка, развитию его умственных способностей, эмоциональной сферы и социально-нравственных установок. В таблице 2 представлена структура и содержание теоретической подготовки и практической деятельности.

Таблица 2. Теоретические и практические аспекты программы факультатива «Спортивные игры»

Теоретическая подготовка	Практическая деятельность
Формирование исторического представления о спорте и Олимпийском движении.	Разнообразные игровые формы: подвижные, спортивные и народные казахские игры.
Познание культурного наследия через национальные казахские игры.	Целенаправленное развитие физических способностей: силы, быстроты, ловкости и координации.
Обеспечение безопасности и заботу о здоровье через основы гигиены.	Формирование навыков командной работы и соревновательного духа через эстафеты, мини-соревнования и групповые задания.
Развитие понимания физиологии человека (мышцы, дыхание) и профилактики проблем с осанкой.	Овладение фундаментальными двигательными навыками, необходимыми в повседневной жизни: бег, прыжки, метание, лазание.
Осознание физической культуры как неотъемлемого компонента здорового образа жизни.	Приобретение базовых технических навыков в популярных видах спорта: футбол, баскетбол, волейбол.

Особое внимание уделяется игровому методу, который способствует эмоциональной вовлеченности, развивает самостоятельность, креативность и умение работать в команде. Уже с первых занятий формируется позитивное отношение к физической активности, воспринимаемой как источник радости и удовольствия.

Кружок «Спортивные игры» показал свою высокую эффективность. Он не только способствует физическому развитию школьников, но и играет ключевую роль в формировании их личности.

На занятиях ребята учатся:

1. Сотрудничать в команде и поддерживать друг друга.
2. Следовать правилам и этикету.
3. Быть ответственными и целеустремленными.
4. Ценить свое здоровье и вести здоровый образ жизни.
5. Оценивать свои достижения и стремиться к лучшему.

Реализация факультатива «Спортивные игры» в школе-лицее № 66 г. Караганды стала ярким примером того, как теория воплощается в жизнь. Результаты превзошли ожидания: за короткий период ученики 1-4 классов не только стали гораздо активнее двигаться, но и обрели искреннюю, долгосрочную мотивацию к занятиям физкультурой. Для них движение превратилось из обязательства в источник радости, дружбы и личных побед. Родители с удовлетворением отмечают позитивные изменения в детях: улучшение осанки, укрепление здоровья, рост уверенности в себе и формирование устойчивой привычки к ежедневной физической активности. Ценность данного подхода заключается в том, что через игру удалось эффективно интегрировать физическое развитие с воспитанием важных нравственных качеств – честности, уважения к оппонентам и умения радоваться успехам товарищей. Кроме того, знакомство с национальными казахскими играми пробудило у детей живой интерес к истории и традициям своего народа, способствуя сохранению культурной идентичности.

Чтобы учителя начальных классов могли эффективно использовать игровые методики не только на факультативах, но и на уроках, предлагаем следующие практические рекомендации:

1. Игры – основа обучения: для младших школьников игры должны занимать основную часть урока – 60-80% времени. Оставшееся время можно посвятить коротким объяснениям и обсуждению пройденного.
2. Быстрое включение в процесс: начинать каждое занятие с веселой 3-5-минутной разминки-игры. Это поможет детям сразу настроиться на активную работу и почувствовать себя комфортно.
3. Разнообразие для развития: в течение одного урока необходимо чередовать игры.
4. Развитие эмоциональной сферы: после каждой игры уделять 1-2 минуты на обсуждение: "Что было сложно?", "Кто помог команде?", "Как можно было сыграть честнее?". Это помогает детям развивать эмоциональный интеллект.
5. Развитие лидерских качеств: вводите в игры различные роли (капитан, судья, помощник тренера, болельщик), меняя их на каждом уроке. Это учит детей брать на себя ответственность, проявлять инициативу и следовать правилам.

Изучение теоретических основ, нормативных документов и педагогического опыта показало, что игровые технологии являются наиболее эффективным и естественным инструментом для всестороннего развития младших школьников в сфере физической культуры. В возрасте 6–10 лет, когда игра остается ведущей деятельностью, физическое воспитание выходит за рамки отдельного предмета, становясь мощным интегративным процессом, который одновременно развивает тело, интеллект, эмоции и социальные навыки ребенка.

Игровые технологии в физическом воспитании младших школьников Казахстана являются ключевым направлением современного образования, что полностью подтверждается их потенциалом. Масштабное и целенаправленное применение этих технологий позволяет эффективно бороться с такими актуальными проблемами, как недостаток физической активности, падение мотивации к занятиям физкультурой и отрыв физического развития от формирования целостной личности.

Список литературы:

1. Выготский Л.С. Психология развития ребёнка. – М.: Эксмо, 2005. – С. 512.
2. World Health Organization. Physical activity measurement and surveillance in youth: report of a scoping and planning meeting, 8–10 May 2024. Geneva: WHO, 2024. 48 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240102545>
3. Жумашева С.А., Паникарская М.А., Алхатова Т.С., Ракишева А.Ж. Применение игровой формы технологии на занятиях в начальных классах инновационно-инклюзивного образования // Проблемы педагогики. 2017. №3 (26). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-igrovoy-formy-tehnologii-na-zanyatiyah-v-nachalnyh-klassah-inovatsionno-inklyuzivnogo-obrazovaniya>
4. Государственный общеобязательный стандарт начального образования Республики Казахстан. Утверждён приказом Министра просвещения Республики Казахстан от 03 августа 2022 года № 348 // Информационно-правовая система «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>
5. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V «О физической культуре и спорте» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.04.2025) // Информационно-правовая система «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228>
6. Есенғалиева А. Игровые технологии как принцип активности и эффективности обучения младших школьников // Начальная школа Казахстана. – 2023. – № 3. – С. 14–19.

Полатова Г.Ш., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті, Педагогика факультеті, ПЖП 24-1к тобы

ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЖАҢА ӘДІС ЖӘНЕ ТӘЖІРІБЕ

Тәуелсіз елдің биік тұғырлы болуына бірден-бір себепші ұлттық құндылықтары мен рухани салт-сананың сақталуы болмақ. Еліміздің өзге елдермен иық теңестіретін дәрежеде болуының шарты да осында. Болашақ бүгіннен басталмақ. Мағжандай арысымыз сеніп кеткен жастардың тәрбиесі мен білім қазірде, бұрында да, болашақта да өзектілігін жоғалтпайын

тақырып екені белгілі. Жалпы тәрбие отбасыдан бастау алады десек, оны жалғар келесі тұлға ұстазы болмақ. Ұстазы жақсының – ұстанымы жақсы деп бекер айтылмаса керекті. Әрбір жас ұрпақтың көкейінде елге деген отансүйгіштік қасиеті басым болып тұратын болса, онда тәуелсіз елдің болашағы жарқын болары сөзсіз. Қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің біраз өзгешеленіп, заман талабына сай болып жасалынып жатқандығы, ұстаздарымызға да оқушыларымызға да біраз жауапкершілік жүктегендей. Елбасымыз өзінің халқына деген жолдауында тікелей білім кеңістігінде болып жатқан жаңашылдарға мұғалімдер де, оқушыларда белсене ат салысуға үндейді. Ұстаздардан жаңаша әдіс-тәсілдер мен кәсіби біліктілікті талап етеді. Әрбір ұстаз өз алдына жеке мақсат қойса,соңында парасатты ұрпақты тәрбиелеп шығар еді. Осы білім беру жүйесі бойынша өз ұсыныстарым ме ой - тұжырымдамаларымды осы мақаламда жеткізсем.Жоғарыда аталған білім берудің әдіс-тәсілдерін оқушыларға жеткізіп, санасына сіңдіру ұстаздың басты міндеті болып отыр. Ұстаз оны балаға сіңдіреді, алайда осы жаңашылдыққа үйреніп, жетік меңгерген жағдайда ғана. Мұғалім сабақта әдіс - тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс - пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс – тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан - жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті.Жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан – жақты, білімі қажет. Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын, педагогикалық өзгерістерге тез төселетін, жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын, оқушылармен ортақ тіл табыса алатын, білімді, іскер, шебер болу керек.

Ойын – балалар үшін күрделі әрекет, ол білімді, ақылды ұйымдастыруды қажет етеді. Ал білімді бала қайдан алады? Оған бала ойын арқылы өзі үйренеді, үлкендер де үйретуге тиіс. Ойынның өз мақсаты, жоспары, арнайы заттары, т.б. көптеген ерекшеліктері болады.

Ойын – балалардың негізгі іс – әрекетінің бір түрі. Ойын арқылы бала өмірден көптеген мәліметтер алады, өзінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады, яғни ойын арқылы бала білім алады. Бала зейіні қажет ететін, әдейілеп ұйымдастырылған ойындар оның ақылын, дүниетанымын кеңейтеді, мінез – құлқын, ерік – жігерін қалыптастырады. Аса ірі психологтардың айтуы бойынша, бала ойын үстінде қандай болса, өскенде еңбекте де сондай болады. Ойын – адамның өмір танымының алғашқы қадамы. Жас сәбидің өмірі, қоршаған ортаны танып, еңбекке қатынасы, психологиялық ерекшеліктері ойын үстінде қалыптасады. Балалар ойын барысында өздерін еркін сезінеді, ізденімпаздық, тапқырлық әрекеті (сезіну, қабылдау, ойлау, зейін қою, ерік арқылы байқалады.) Түрлі психологиялық сезім әрекетіне сүңгиді.Ойын үстінде бала бейнебір өмірдің өзіндегіндей қуаныш пен реніш сезімінде болады.

Қазіргі таңда бастауыш сыныптар үшін оқытуда қолданылатын ойындар;

Дидактикалық ойын-жаңа ақпаратты қабылдау және бекітуге арналған тапсырмалар

«Суреттер арқылы сөйлем құрау»

Мысалы:Мұғалім үй жұмысын кітаптан берді.

«Жасырын әріп»

Ш	Е	Г		Р	Т	К	

Жасырын әріптер : і мен е (шегіртке)

«Жануар мен қорек»

Жануармен қорегін сәйкестендіру:

Рөлдік ойындар арқылы қарым-қатынас сөйлеу дағдысы қалыптасады. Мысалы:

Сатушы сатып алушы:

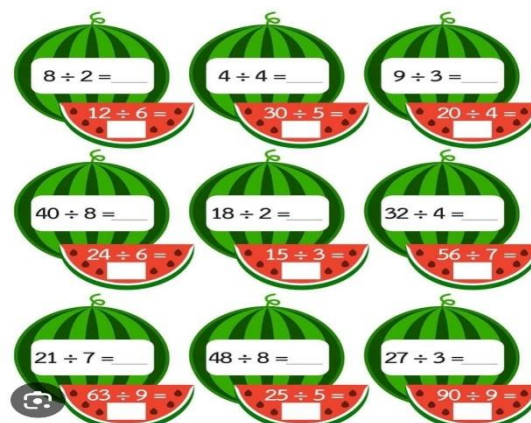
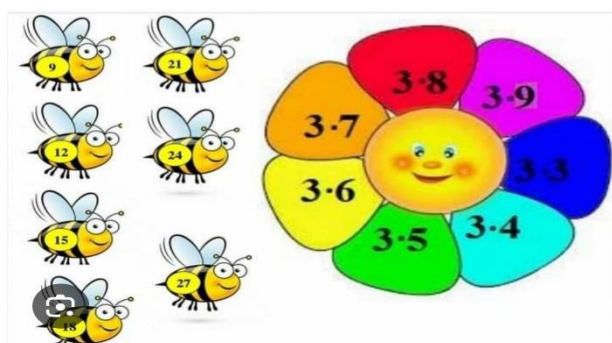

Дәрігер рөлінде:

Интерактивті ойындар:

«Кездейсоқ дөңгелек»

WordWall сайты арқылы әр бөлікке оқушы атын жазып дайындап қай оқушының есімін дөңгелек көрсетеді сол оқушы сабақта не түсінгенімен бөліседі.

Интерактивті тақта арқылы ойын қосылады оқушылар тақтаны қолмен басып дұрыс жауаптарға араларды орналастырады.

Қарбыз бөліктерін сай келетін амалдармен байланыстырады.

Білім беру сапасын арттыру бүгінде бүкіл әлемдік қауымдастық үшін өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл мәселенің шешімі білім беру мазмұнын жаңғыртумен, білім беру үдерісін ұйымдастырудың әдістері мен технологияларын оңтайландырумен және, әрине, білім берудің мақсаты мен нәтижесін қайта қарастырумен байланысты.

Ресейлік білім беруді модернизациялау әр түрлі деңгейдегі білім беру жүйелеріндегі ауқымды өзгерістерді көздейді: федералдық, аймақтық, муниципалдық. Бұл өзгерістер жүйелі

сипатқа ие және білім берудің құзыреттілік моделіне дәйекті көшуді, білім берудің құрылымы мен мазмұнын жаңартуды, білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етуге қабілетті жаңа білім беру тәжірибесін құруға қажетті дидактикалық және бағдарламалық-әдістемелік материалдарды түрлендіруді көздейді. білім беру. Мектептің оқу іс-әрекеті үдерісінде жастардың кәсіби ортаға бейімделу үдерісін едәуір жеңілдететін, олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыра алатын тұлғалық және құзыреттілікке бағдарлану басым рөлге ие болады. Заманауи білім берудің мақсаты - баланы бір нәрсеге баулу ғана емес, сонымен бірге оған әртүрлі өмірлік және кәсіби жағдайларды ойдағыдай шешуге мүмкіндік беру. Бұл дегеніміз: білім беру үдерісі білім алушылар тез өзгеретін әлемге сәтті бейімделіп қана қоймай, сонымен бірге осы дүниені өзгертуге қабілетті болатындай етіп, білімге ие болып қана қоймай, сонымен қатар оны өз бетінше кәсіби және шығармашылық іс-әрекет процесінде қолдана алатындай етіп құрылуы керек. Сондықтан әрбір мұғалімнің басты міндеті – балалардың өз бетінше жұмыс істеу, өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру қабілетін қалыптастыру; алған білімдерін өмірлік жағдаяттарға жеткізе білу, т.б. олардың бойында тұлғалық-мәнді құзыреттілік пен оқуға деген қызығушылықты дамыту, өзіндік танымдық іс-әрекетін белсендіру және үйрету:

- 1 – оқу;
- 2 - білу;
- 3 - тану;
- 4 - істеу;
- 5 - өмір сүру;
- 6 - Адам болу.

Мектептегі білім беру сапасының мәселесі балалардың интеллектуалдық және физикалық, адамгершілік және рухани дамуына қажетті жағдайларды жасауда жатыр; оқушылардың жеке басын, олардың қызығушылықтарын, талпыныстары мен тілектерін зерттеу негізінде тұлғалық-мәнді құзыреттіліктерді қалыптастыруға жағдай жасау. Мәселе туындайды: заманауи педагогикалық инновациялардың ұсынылған спектрінен мұғалім-оқушы жүйесіндегі ең оңтайлы өзара әрекеттесу режимін қалай таңдауға болады. Бұл бір технология бола ма, әлде бірнеше технологияның қосындысы бола ма?

Өйткені оқытудың ойластырылған технологиялары, әдістері мен формалары болмаса, табысты оқу үдерісін ұйымдастыру қиынға соғады. Сондықтан әрбір мектеп, әрбір мұғалім оқушыларды танымдық ізденіске, оқу-тәрбие жұмысына, шығармашылыққа баулуға көмектесетін оқыту әдістері мен құралдарын жетілдіреді (өзі арқылы сындырады): оқушыларды белсенді, өз бетінше білім алуға үйретуге көмектеседі, пәнге, іс-әрекетке қызығушылығын дамыту.

Қорытындылай келе айтқым келеді: "Иә, инновациялар орасан зор күш-жігерді, уақытты қажет етеді, бірақ бұл бізді өз заманымызға сай етеді. Біз табысқа жетуге ұмтыламыз. Ал егер мұғалімдер мен мектеп табысты болса, онда біздің оқушылар да табысты және бақытты болады деген үміт бар!"

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2019. – 356 б.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М.
3. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2020. – 345 б.
4. Бастауыш білім беру жүйесінде оқытудың инновациялық технологиялары // Білім берудегі инновациялар журналы. – 2022. – №3. – 45–50 б.
5. OECD Education Report.
6. Education Policy Outlook: Russian Federation and Kazakhstan. – Қолжетімді: OECD education portal. – Қаралған күні: 26.11.2025.

Рақыш Н.Қ, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2-БОПМӘ-25-1к

(Абильдина С.Қ., п.ғ.д., профессор, бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының профессор-зерттеушісі)

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ТҰРАЛЫ

XXI ғасыр - ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы мен білім беру жүйесін цифрландыру кезеңі. Бұл үдеріс оқу мазмұнын, оқыту әдістемелерін және білім берудің жалпы құрылымын жаңартуды талап етеді. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінің негізгі мақсаты - оқушыларға тек теориялық білім беріп қана қоймай, олардың алған білімін күнделікті өмірде, оқу процесінде және шығармашылық тапсырмаларды орындауда тиімді қолдана алу қабілетін, яғни функционалдық сауаттылықты қалыптастыру болып табылады.

Функционалдық сауаттылық өзіне ақпаратты іздеу, өңдеу, бағалау және қолдану, сондай-ақ логикалық ойлау, сыни талдау және мәселені шешу дағдыларын қамтиды. Бастауыш мектеп кезеңі бұл дағдылардың қалыптасуы үшін шешуші кезең болып саналады, себебі осы кезеңде игерілген білім мен дағдылар оқушының келешектегі оқу жетістігіне тікелей әсер етеді.

Қазіргі білім беру үдерісінде цифрлық білім беру ресурстары маңызды құрал болып табылады. Олар оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттырады, ақпаратты қабылдау мен меңгеруді жеңілдетеді, сонымен қатар оқу процесін интерактивті және дараланған түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Цифрлық ресурстар мультимедиялық мазмұн, ойын элементтері, интерактивті тапсырмалар және онлайн-платформалар арқылы бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын жан-жақты дамытуға жағдай жасайды.

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру және цифрлық ресурстарды қолдану заңдық тұрғыда бекітілген. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС, 2022) бойынша бастауыш мектепте оқушылардың ақпараттық және функционалдық сауаттылығын дамыту міндеті қойылған. Сонымен қатар, әдістемелік ұсынымдар мектептерде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және цифрлық білім беру ресурстарын сабақта тиімді пайдалану бағытында жасалған.

Цифрлық білім беру ресурстары мен функционалдық сауаттылықтың теориялық негіздері.

XXI ғасырда білім беру жүйесі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдануды талап етеді. Дәстүрлі оқыту әдістерінен цифрлық ресурстарға көшу - оқушылардың тек теориялық білімін емес, сонымен қатар оны өмірде тиімді қолдану қабілетін қалыптастыру қажеттігін көрсетеді. Бұл қабілет - функционалдық сауаттылық, қазіргі білім беру теориясында маңызды құзырет ретінде қарастырылады. OECD мәліметтеріне сүйенсек, функционалдық сауаттылық - оқушының алған білімін практикалық өмірлік және оқу тапсырмаларында қолдану қабілеті, яғни ақпаратты табу, өңдеу, бағалау және пайдалану, сыни ойлау, логикалық қорытынды жасау, мәселені шешу сияқты дағдылардан тұрады [1].

Цифрлық білім беру ресурстары - оқу процесінде қолданылатын мультимедиялық, интерактивті және ақпараттық технологияларға негізделген оқу құралдары. Оларға электрондық оқулықтар, мобильді қосымшалар, бейнедәрістер, симуляциялар, виртуалды зертханалар, онлайн-платформалар мен интерактивті тапсырмалар кіреді. ЦБР қолданудың педагогикалық негізі конструктивизм, проблемалық оқыту және дамыта оқыту теорияларына сүйенеді. Бұл әдістер оқушыны білімді өз бетінше құрастыруға ынталандырады, оқу процесін даралайды және оқушының танымдық белсенділігін арттырады [2].

Зерттеулер көрсеткендей, ЦБР-ды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын, ақпаратты талдау қабілетін және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, PhET виртуалды зертханалары мен интерактивті симуляциялар физика мен математика пәндерінде оқушыларға тәжірибелік тапсырмаларды өздігінен орындауға, бақылау жүргізуге және қорытынды жасауға жағдай жасайды [3]. Сонымен қатар, мультимедиялық оқулықтар мен бейнедәрістер ақпаратты визуалды қабылдауды жеңілдетіп, оқушылардың есте сақтау және талдау дағдыларын нығайтады.

Қазақстандағы білім беру жүйесінде ЦБР қолдану мемлекеттік деңгейде қолдау табады. «Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты» бойынша бастауыш сыныпта оқушыларға ақпараттық және функционалдық сауаттылықты дамыту міндеті қойылған [4]. Сонымен қатар, Мемлекеттік жалпыға міндетті стандартқа сәйкес мектептерде АКТ қолдануды әдістемелік қамтамасыз ететін ұсынымдар бар, бұл мұғалімдерге сабақтарды цифрлық ресурстар арқылы тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, цифрлық білім беру ресурстары тек оқу процесін қызықты әрі интерактивті етуге ғана емес, сонымен бірге оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға, сыни ойлау

және зерттеушілік дағдыларын дамытуға, ақпараттық және цифрлық құзыреттерін жетілдіруге мүмкіндік беретін негізгі құрал болып табылады.

Кесте 1. Цифрлық білім беру ресурстарының бастауыш сыныптағы функционалдық сауаттылықты дамытуға ықпал ету деңгейлері

Дамытылатын құзырет	ЦБР арқылы дамыту жолдары	Теориялық негіз	Қолданылатын ресурстар
1. Танысдық құзырет	Интерактивті тапсырмалар, мультимедиалық түсіндірмелер	Оқушының назарын шоғырландыру, ұғымдарды терең түсіну (Пиаже танымдық даму теориясы)	BilimLand, интерактивті презентациялар
2. Сыни ойлау	Мәселе шешуге бағытталған тапсырмалар, симуляциялар	Талдау, салыстыру, аргумент келтіру қабілеті артады (Bloom Taxonomy – higher-order thinking)	PhET, онлайн логикалық тапсырмалар
3. Зерттеушілік дағды	Виртуалдды зертханалар, тәжірибелік модельдер	Бақылау жасау, гипотез ұсыну, қорытынды шығару дағдылары дамиды	Virtual Lab, STEM платформалары
4. Ақпараттық сауаттылық	Ақпаратты іздеу, дерек көздерін тексеру, ақпаратты сараптау	Ақпаратты бағалау, дәлелді таңдау қабілеті қалыптасады	Google Workspace, Wikipedia Edu
5. Цифрлық сауаттылық	Цифрлық құралдармен жұмыс, онлайн тапсырмалар	Интерфейспен жұмыс, цифрлық қауіпсіздік, онлайн этика дамиды	Kahoot, LMS (Moodle), Quizizz
6. Коммуникативтік дағды	Топтық онлайн жұмыс, форумдар, бірлескен тапсырмалар	Диалогтық қарым-қатынастың дамуы, пікір білдіру мәдениеті	Padlet, Mentimeter, Jamboard
7. Оқырмандық сауаттылық	Электрондық мәтіндер, аудио, бейнемәтіндер	Мәтінді түсіну, интерпретациялау және рефлексия жасау дағдылары қалыптасады	Электронды кітаптар, StoryLine apps
8. Мотивация және эмоциялық қызығушылық	Геймификация элементтері, анимациялар, бейнесабақтар	Оқу мотивациясының артуы, эмоционалдық қатысудың күшеюі	Oriq, Kumon apps, бейнесабақ платформалары

Цифрлық білім беру ресурстары.

Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) — бұл оқу процесінде қолданылатын электрондық, мультимедиалық және интерактивті материалдар, соның ішінде электрондық оқулықтар, мобильді қосымшалар, виртуалды зертханалар, бейне сабақтар және онлайн-платформалар [5].

Олардың басты мақсаты — білімді тиімді, қызықты және қолжетімді түрде жеткізу, сондай-ақ оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту.

ЦБР-дың педагогикалық тиімділігі бірнеше аспектілерде көрінеді:

1. Ақпараттық қабылдау мен өңдеуді жеңілдету — мультимедиялық презентациялар, интерактивті тапсырмалар және бейне сабақтар ақпаратты визуалды және аудио түрде жеткізу арқылы оқушылардың түсінуін арттырады. Мысалы, PhET симуляциялары арқылы бастауыш сынып оқушылары физикалық құбылыстарды өз тәжірибесімен зерттеп, қорытынды жасай алады [4].

2. Оқу мотивациясын арттыру — ойын элементтері мен интерактивті тапсырмалар оқушылардың сабаққа қызығушылығын күшейтеді. Мысалы, Kahoot! және Quizlet платформалары тестілеу мен жаттығуларды ойын түрінде өткізіп, білімді есте сақтау деңгейін жақсартады [5].

3. Дараланған оқыту мүмкіндігі — әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырмаларды беру, оқу траекториясын жеке бағыттау арқылы білімді тиімді меңгеруге жағдай жасайды. Мысалы, BilimLand платформасында әр пән бойынша түрлі деңгейдегі тапсырмалар ұсынылады.

4. Зерттеушілік және сыни ойлау дағдыларын дамыту — виртуалды зертханалар мен симуляциялар оқушыларға тәжірибелік есептерді өз бетінше орындауға, бақылау жүргізуге және қорытынды жасауға мүмкіндік береді, бұл функционалдық сауаттылықтың негізгі компоненттерін қалыптастырады [2].

Қазақстанда ЦБР қолдану мемлекеттік деңгейде қолдау табады. МЖМБС-те бастауыш сынып оқушыларына ақпараттық және функционалдық сауаттылықты дамыту міндеті қойылған, және мектептерде АКТ-ны сабаққа тиімді енгізуге арналған әдістемелік ұсынымдар бар [3]. Бұл бастауыш сыныпта ЦБР арқылы білім беру процесін жаңартуға, оқушылардың белсенділігін арттыруға және функционалдық дағдыларын жүйелі дамытуға мүмкіндік береді.

Функционалдық сауаттылықты дамытудағы ЦБР-дың теориялық байланысы

Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда негізгі құралдардың бірі болып табылады, себебі олар оқушыларға ақпараттық, зерттеушілік және сыни ойлау дағдыларын жүйелі түрде дамытуға мүмкіндік береді.

1. Ақпараттық сауаттылық:

ЦБР арқылы оқушылар ақпаратты іздеуді, бағалауды және қолдануды үйренеді. Мысалы, интернет-ресурстардан сенімді ақпаратты таңдау және зерттеу тапсырмаларын орындау барысында оқушылар дереккөздерді сыни тұрғыдан талдап, ақпараттың сенімділігін бағалауды үйренеді [5].

2. Цифрлық сауаттылық:

Оқушылар электрондық платформалар мен бағдарламаларды пайдалану арқылы цифрлық дағдыларын жетілдіреді. Мысалы, BilimLand немесе Khan Academy Kids платформаларында интерактивті есептерді орындау оқушыларды компьютерлік бағдарлама мен интернет құралдарымен жұмыс істеуге үйретеді, бұл олардың өз бетінше білім алу қабілетін арттырады [5].

3. Сыни ойлау және зерттеушілік дағдылар:

ЦБР оқушыларға тәжірибелік және зерттеушілік тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Мысалы, PhET виртуалды зертханаларында физика немесе математика тәжірибелерін жүргізу кезінде оқушылар бақылау жүргізіп, нәтижелерді талдайды және қорытынды жасайды. Бұл олардың мәселені шешу, логикалық ойлау және ғылыми тұжырым жасау қабілеттерін дамытады [4].

4. Оқырмандық сауаттылық:

Электронды мәтіндермен және гипермәтіндік құрылымдармен жұмыс жасау оқушылардың мәтінді түсіну, ақпаратты сұрыптау және интерпретациялау қабілеттерін жетілдіреді. Мысалы, электрондық оқулықтардағы мәтіндер мен бейнелік материалдар ақпаратты қабылдауды жеңілдетіп, логикалық байланыстарды дұрыс бағалауға мүмкіндік береді [2].

Осылайша, ЦБР қолдану функционалдық сауаттылықтың барлық негізгі компоненттерін дамытуға ықпал етеді: ақпараттық, цифрлық, зерттеушілік және сыни ойлау, сондай-ақ оқырмандық дағдылар. Бұл бастауыш сынып оқушыларының өз бетінше білім алуына, практикалық тапсырмаларды шешуіне және ақпараттық қоғамдағы қажетті құзыреттерді игеруіне мүмкіндік береді.

ЦБР-дың функционалдық сауаттылыққа әсер ету механизмдері

Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуда бірнеше теориялық механизм арқылы әсер етеді. Олар ақпараттық, зерттеушілік, сыни ойлау және мотивациялық компоненттерді қамтиды.

Ақпараттық және цифрлық сауаттылықты қалыптастыру

ЦБР оқушылардың ақпаратты іздеу, бағалау, өңдеу және қолдану қабілеттерін дамытады, бұл функционалдық сауаттылықтың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады [5]. Мысалы, электрондық оқулықтар мен онлайн платформалар (BilimLand, Khan Academy Kids) арқылы оқушылар әртүрлі ақпарат көздерінен қажетті мәліметтерді тауып, оларды салыстырып, талдай алады. Сонымен қатар, электрондық ресурстар цифрлық дағдылардың қалыптасуына жағдай жасайды — оқушылар компьютерлік бағдарлама, интерактивті тапсырмалар, онлайн тесттерді тиімді пайдалану арқылы ақпараттық қоғамда қажетті құзыреттерін жетілдіреді. Бұл тұжырым OECD-тің PISA зерттеулерінде де расталған, мұнда цифрлық сауаттылық деңгейі жоғары оқушылар ақпараттық тапсырмаларды тиімді шешетіні анықталған [3].

Сыни ойлау және зерттеушілік дағдыларын жетілдіру

ЦБР интерактивті симуляциялар, виртуалды зертханалар және зерттеушілік тапсырмалар арқылы оқушылардың логикалық ойлау, гипотезаларды тексеру және қорытынды жасау қабілеттерін дамытады [4]. Мысалы, PhET виртуалды зертханалары физика және математика пәндерінде оқушыларға тәжірибелік есептерді өз бетінше орындауға, бақылау жүргізуге және қорытынды шығаруға мүмкіндік береді. Теориялық тұрғыдан бұл әрекеттер В. Виготскийдің дамыта оқыту теориясына сүйенеді, онда білім алушының Зоны ближайшего развития (ЗБР) шеңберінде әрекет етуі оның функционалдық дағдыларын қалыптастырады [6].

Мотивация мен оқу белсенділігін ынталандыру

ЦБР интерактивтілік, мультимедиялық мазмұн және ойын элементтері арқылы оқушылардың оқу мотивациясын арттырады. Мысалы, Kahoot! және Quizlet платформаларындағы интерактивті викториналар сабаққа қызығушылықты күшейтіп, ақпаратты есте сақтау деңгейін арттырады. Теориялық тұрғыдан мотивацияның өсуі білімді практикалық жағдайда қолдануға ықпал етеді және функционалдық сауаттылықтың дамуына тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, мультимедиялық материалдар мен бейнелек сабақтар оқу процесін визуалды және интерактивті түрде ұйымдастыруға мүмкіндік беріп, әр оқушының дараланған оқу траекториясын қолдайды, бұл да функционалдық дағдылардың қалыптасуына жағдай жасайды [3].

Теориялық тұжырымдамалар мен модельдер

Цифрлық білім беру ресурстарының (ЦБР) тиімділігін түсіндіру үшін педагогикадағы бірнеше теориялық модельдер мен тұжырымдамалар қолданылады. Олар функционалдық сауаттылықтың қалыптасу механизмін ғылыми тұрғыдан негіздейді.

Конструктивизм

Конструктивизм теориясына сәйкес, білім алушы өз бетінше ақпаратты зерттеп, тәжірибе жасап, білімді құрастырады. ЦБР осы процеске тікелей ықпал етеді, себебі интерактивті тапсырмалар, симуляциялар және виртуалды зертханалар оқушыны белсенді танымдық әрекетке тартады. Мысалы, GeoGebra немесе PhET симуляторлары арқылы математикалық немесе физикалық есептерді тәжірибелік түрде шешу оқушылардың аналитикалық және логикалық ойлау қабілеттерін дамытады. Конструктивизм тұрғысынан, мұндай тәжірибе оқушының білімді пассивті қабылдауынан гөрі, оны өздігінен меңгеруіне мүмкіндік береді [5].

Дамыта оқыту (Vygotsky, 1978)

Л. Виготскийдің дамыта оқыту теориясы бойынша, оқушының білім мен дағдыларды меңгеру қабілеті Зоны ближайшего развития (ЗБР) шеңберінде тиімді жетілдіріледі. ЦБР бұл шеңберде оқушыға тапсырмаларды жеке деңгейде орындауға мүмкіндік береді, яғни мұғалімнің немесе интерактивті платформа құралдарының бағыттауымен оқушы жаңа дағдыларды меңгереді. Мысалы, Khan Academy Kids платформасында әр тапсырма оқушының ағымдағы деңгейіне бейімделіп ұсынылады, бұл білім алушының функционалдық сауаттылығын біртіндеп арттыруға жағдай жасайды [6].

Мета-дағдылар теориясы

Функционалдық сауаттылықты дамыту — бұл ақпаратты талдау, сыни ойлау және мәселені шешу дағдыларын жүйелі қалыптастыру процесі. ЦБР осы дағдыларды қалыптастыруға тиімді құрал болып табылады, өйткені интерактивті тапсырмалар, онлайн тесттер және мультимедиа арқылы оқушылардың ойлау қабілеті, логикалық талдау және проблемаларды шешу дағдылары дамиды [2]. Мысалы, виртуалды зертханалар мен ғылыми симуляциялар

ақпаратты тек қабылдаумен шектелмей, оны талдауға, салыстыруға және қорытынды шығаруға мүмкіндік береді.

Қорытынды тұжырым

Жоғарыда аталған теориялар ЦБР-дың бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудағы педагогикалық негізін айқындайды. Конструктивизм, дамыта оқыту және мета-дағдылар теориясы бірігіп, интерактивті ресурстар арқылы білім алушының ақпараттық, зерттеушілік және сыни ойлау дағдыларын тиімді қалыптастыру механизмін көрсетеді.

Қазақстандағы нормативтік-құқықтық негіздер

Қазақстанда бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту және цифрлық білім беру ресурстарын (ЦБР) қолдану заңдық деңгейде бекітілген. Бұл бағыттағы нормативтік-құқықтық негіздер білім беру саласындағы стратегиялық құжаттар мен мемлекеттік стандарттарда көрініс табады.

Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС) бойынша, оқушыларға тек пәндік білім берумен шектелмей, ақпараттық, цифрлық және функционалдық дағдыларды меңгерту міндеті қойылған. МЖМБС-тің мақсаты — әр оқушының ақпараттық қоғам жағдайында тиімді әрекет ете алатын функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, сонымен қатар жеке білім траекториясын дамыту.

МЖМБС-ке қосымша дайындалған әдістемелік ұсынымдар ЦБР-ды сабақта тиімді қолдануға бағытталған. Оларға электрондық оқулықтар, виртуалды зертханалар, мультимедиа және интерактивті платформаларды пайдалану кірді. Мұндай ресурстар сабақ үдерісін даралау арқылы оқушының функционалдық сауаттылығын жүйелі дамытуға мүмкіндік береді, ақпаратты іздеу, өңдеу, талдау және практикалық жағдайда қолдану дағдыларын қалыптастырады [3].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы (№ 319, 2007 жыл, өзгерістер мен толықтырулармен) цифрлық технологияларды білім беру процесіне енгізудің мемлекеттік деңгейде қолдау табатынын көрсетеді. Бұл заң білім беру мазмұны мен технологияларын жаңарту, оқушылардың ақпараттық және функционалдық дағдыларын арттыру бағытында нақты міндеттер белгілейді [7].

Қорыта айтқанда, нормативтік-құқықтық база ЦБР-ды бастауыш сыныпта қолданудың теориялық және практикалық негізін қалыптастырады. Ол оқушының ақпараттық, зерттеушілік, сыни ойлау дағдыларын тиімді дамытып, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Бастауыш білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – заманауи білім берудің басты стратегиялық мақсаттарының бірі. Осы бағытта цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) оқыту процесінің мазмұнын, құрылымын және әдістемесін заманауи талаптарға сай жаңғыртудың негізгі құралы ретінде танылады. Зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, ЦБР оқушылардың оқу әрекетін белсенді, саналы, дербес және тәжірибеге бағытталған үдеріс ретінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Алынған теориялық деректер ЦБР-дың функционалдық сауаттылықты дамытудағы тиімділігі келесі ғылыми тұжырымдар арқылы расталатынын көрсетеді:

Біріншіден, ЦБР конструктивистік оқыту теориясына сәйкес оқушылардың білімді өз бетімен құрастыруына жағдай жасайды. Интерактивті тапсырмалар, бейне-анимациялық материалдар мен виртуалды зертханалар оқушылардың нақты әрекет арқылы түсінуіне ықпал етеді. Бұл функционалдық сауаттылықтың негізгі компоненттері – ақпаратты талдау, салыстыру, сұрақ қоя білу, гипотеза ұсыну және дәлелдей алу дағдыларын қалыптастырады.

Екіншіден, Виготскийдің «жақын арадағы даму аймағы» (ЗБР) теориясы тұрғысынан ЦБР оқушыларға жедел кері байланыс, жеке деңгейге бейімделген тапсырмалар және интерактивті қолдау элементтерін ұсынады. Мұндай қолдау оқушылардың мүмкіндігіне қарай жеке траекториямен дамуына жағдай жасап, функционалдық сауаттылық дағдыларын біртіндеп күрделендіре отырып қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, цифрлық ресурстар оқушылардың метатанымдық және зерттеушілік дағдыларын дамытуға қолайлы орта жасайды. Мәселен, симуляциялық бағдарламалар тәжірибені нақты өмірдегі қауіпсіз емес немесе қолжетімсіз жағдайларда жасауға мүмкіндік береді. Ал цифрлық оқу платформалары тапсырмалар нәтижесін автоматты талдап, оқушының өз оқуын бағалау және реттеу дағдыларын жетілдіреді.

Төртіншіден, ЦБР оқу мотивациясын күшейтетін құрал ретінде де маңызды рөл атқарады. Ойын элементтері (геймификация), интерактивті сюжеттер, мультимедиялық тәсілдер оқушылардың оқу үрдісіне қызығушылығын арттырып, олардың функционалдық әрекетке белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Бұл факторлар функционалдық сауаттылықтың эмоционалдық-еріктік компонентін қалыптастыруда айрықша маңызды.

Бесіншіден, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері ЦБР-ды қолдануды білім беру сапасын арттырудың негізгі тетігі ретінде мойындайды. МЖМБС және білім беру бағдарламалары функционалдық сауаттылықты цифрлық ортада дамыту бойынша нақты талаптар қояды. Бұл талаптар теориялық тұрғыдан ЦБР-ды бастауыш білім мазмұнының ажырамас бөлігіне айналдырып, оқушының оқу әрекетін ХХІ ғасыр дағдыларымен ұштастыруға мүмкіндік береді.

Жалпы қорытындылай келе, цифрлық білім беру ресурстары функционалдық сауаттылықты дамытуда кешенді, ғылыми негізделген және тиімді педагогикалық құрал екені анықталды. Олар оқушылардың:

- ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын;
- оқу-танымдық қызығушылығын;
- зерттеушілік және тәжірибелік дағдыларын;
- логикалық және сыни ойлауын;
- оқу әрекетін өз бетінше жоспарлау және реттеу қабілеттерін
- жүйелі әрі мақсатты түрде дамытады.

ЦБР қолдану бастауыш білімді жаңғыртуға, оқушыларды ақпараттық қоғам талаптарына бейімдеуге және функционалдық сауатты, белсенді, ойлай білетін тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2019. URL: <https://www.oecd.org/pisa/>
2. Хуторской, А.В. Компетентностный подход в образовании. Москва: Институт практической психологии, 2003.
3. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder, 2024. URL: <https://phet.colorado.edu>
4. МЖМБС. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан, 2022.
5. Sametova, G., Kiynova, A., Orynkhanova, D. Interactive Digital Resources in Primary Education, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/Interactive_Digital_Resources_in_Primary_Education
6. Vygotsky, L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
7. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, № 319, 2007 жыл. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>

Рахметова А.Т., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПИМНО-23-2к4

(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЙЛЕСІМДІ СӨЙЛЕУІН ДАМУЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Қазіргі кезде қоғамда білім берудің негізгі мақсаты туралы жаңа түсінік қалыптасты. Білім беру мазмұнын жаңартудың негізгі қағидаттарының бірі-оқушылардың субъективті тәжірибесіне, әр баланың өзекті қажеттіліктеріне сүйенуді көздейтін оның жеке бағдары. Осыған байланысты бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық тәжірибесін жинақтауға әсер ететін оқушылардың белсенді танымдық және шығармашылық қызметін ұйымдастыру туралы мәселе өзекті болды, онсыз үздіксіз білім берудің келесі кезеңдерінде тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы тиімсіз болады.

Қазіргі заманғы ғалымдар педагогтың міндетін әр бала үшін күшті ынталандырушы іс-әрекетті қалыптастырудан көреді, онда әр оқушы жаңа нәрселерді білуге, әлемнің өзіндік бейнесін байытуға, оқу іс-әрекетін игеруге ұмтылады. (Горбенко И. А. "Бастауыш мектеп жасындағы балаларда жазбаша сөйлеу мотивациясын қалыптастыру", 48-бет).

Қазіргі мектеп тек білімі ғана емес, сонымен бірге бұл білімді өмірде қолдана алатын, қарым-қатынас жасай алатын және ішкі мәдениеті бар ойлайтын және сезінетін тұлғаны қалыптастыруы керек.

Бұл үшін басым құрал - оқушыларды коммуникативті тәрбиелеу, өйткені сөйлеу дамуындағы жетістік мектеп пәндерін меңгерудің тиімділігін анықтайды, қоғамдық өмірге белсенді қатысудың негізін қалайды, балаларды сөйлеу әрекетінің қажетті дағдыларымен қамтамасыз етеді. Нақты және грамматикалық тұрғыдан дұрыс сөйлеуді үйрену, жақсы дауысқа ие болу, өз ойларын еркін шығармашылық интерпретацияда ауызша және жазбаша түрде білдіру, эмоцияларын әртүрлі интонациялық құралдармен жеткізу, сөйлеу мәдениетін сақтау және қарым-қатынас жасау қабілетін арттыру әркімге қажет. Сондықтан балаларды оқытудың қазіргі кезеңіндегі маңызды міндеттердің бірі-сөйлеу әрекеті.

Ұзақ уақыт бойы балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі біздің әлемде бар. Қазіргі қоғамда ерекше ойлайтын, шығармашылық, қойылған міндеттерді қораптан тыс шеше алатын адамдарға қажеттілік туындайды. Өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті, өсіп келе жатқан проблемалар ағымын жеңе алатын шығармашылық дамыған тұлғаны тәрбиелеу бала кезінен басталады.

Мемлекеттік білім беру стандарттарының негізгі міндеттерінің бірі-баланың жеке қабілеттерін сақтау және қолдау, оның әлеуетін дамыту. Қазір шығармашылықпен дарынды оқушылардың дамуы өмірдің білім алуға қоятын негізгі сұраныстарының бірі болып табылады. Өмірдің барлық салалары бұрын-соңды болмаған жылдамдықпен өзгереді. Ақпараттың үлкен ағыны екі жыл сайын артып келеді. Білім адам оны қолдана алатыннан тезірек ескіреді. Қазіргі әлемде толық өмір сүру үшін сіз өзіңіздің бірегейлігіңізді сақтай отырып, үнемі өзгеруге дайын болуыңыз керек.

Сондықтан баланы балабақшада немесе мектепте мүмкіндігінше ертерек жан-жақты дамытуды

бастау өте маңызды. Бірақ бұл жерде мәселе туындайды, мектепте мұғалімнің жұмысында шаблон жиі кездеседі. Көптеген мұғалімдер балалардың қалауы мен мүдделерін ескермей, бірдей әрекеттерді, әдістерді қайталауды қолданады. Бұл көбінесе оқуға, дамуға, шығармашылықпен ойлауға және өз бетінше жұмыс істеуге деген ұмтылыстың жоғалуына әкеледі. Сондықтан қазіргі мектептегі мұғалімдер баланың қазіргі өмір жағдайларына оңай бейімделуі үшін шығармашылық қызметке көбірек көңіл бөлуі керек. Оқу процесінде жалпы оқу қабілеті қалыптасады, ал шығармашылық іс-әрекетте жаңа шешімдерді, мақсатқа жетудің ерекше тәсілдерін іздеу және табу қабілеті қалыптасады, балалар мәселені әр түрлі жағынан көруге және оны стандартты емес тәсілдермен шешуге үйренеді.

Шығармашылықты дамыту-мұғалім үшін оңай міндет емес. Мұғалім өз әдістемелік қоржынынан қызықты олжалар мен әзірлемелер ұсына отырып, оқушыларды жандандырып, тартуы керек. Бұл жағдайда білім беру процесі туралы ұмытпау керек. Сондықтан шарттарға сәйкес келетін тапсырмалар бар: үйрету, қандай да бір оқу дағдысын пысықтау және қазіргі уақытта балада осындай маңызды шығармашылық қабілеттерді дамыту.

Математика сабақтарының мысалын қарастырайық:

Бұл қызықты тапсырмалар, дидактикалық ойындар, диктанттар, қолданбалы тапсырмаларға арналған түрлі-түсті иллюстрациялар, поэтикалық формадағы тапсырмалар, эсселер мен баяндамаларға арналған қызықты тақырыптар болуы мүмкін.

Шығармашылықты дамытудың тағы бір тәсілі-ұқсастық. Оны математикада қолдану теореманы дәлелдеудің, мәтіндік есептерді шешудің негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Ұқсастық жасау қабілетін дамыту үшін әртүрлі объектілер арасындағы ауызша ұқсастықтарды, ұқсастықтарды табуға арналған тапсырмаларды қолдануға болады.

Мысалы, бірінші жұпқа ұқсас, басқа жұпта жетіспейтін сөзді таңдаңыз:

- 1) жоғары-төмен, оңға - ...
- 2) айырмашылық-азайту, өнім - ...

Үлгіні тауып, қатарды жалғастырыңыз:

- a) 1,22,333.....;
- б) 7,67,567...

Классификация-шығармашылықты дамытуға ықпал ететін ойлаудың тағы бір әдісі. Оның мәні қарастырылып отырған көптеген құбылыстарды немесе объектілерді жұптасып қиылысатын ішкі жиындарға бөлуде. Мұндай тапсырмалар дағдыларды дамытуға көмектеседі-таным объектілерді тану, білімді ерекше жағдайға көшіру, объектінің құрылымын көру.

Мысалы: артық санды тауып, оның неге артық екенін түсіндіріңіз 14, 23, 78, 212, 50.

Шығармашылықты дамытуға көмектесетін келесі әдіс-жалпылау. Бұл ақыл-ой белсенділігінің даму дәрежесі, хабардарлық, игеру күші және оқушылардың білім көлемі туралы айтады.

Мысалы:

Бір топқа кіретін объектілерге жалпы атау беріңіз: тіктөртбұрыш, үшбұрыш, шаршы шеңбер...

Тапсырмаларды, басқатырғыштарды, жұмбақтарды, ойын-сауық тапсырмаларын, тапқырлық тапсырмаларын шешу де шығармашылықтың дамуына ықпал етеді. Оларды орындау кезінде балалар жиі сынақ пен қателік әдісін қолданады, бұл өз кезегінде интуицияны, шығармашылықты, қиын мәселелерді шешудің әртүрлі тәсілдерін іздеу қабілетін дамытуға көмектеседі. Мұндай тапсырмалармен жұмыс табандылыққа тәрбиелейді, есте сақтаудың әртүрлі түрлерін, зейінді дамытады, бұл қазіргі әлемнің шындықтарында өте маңызды.

Ребустар мен шығармашылық міндеттер тәуелсіздікті талап етеді. Олар іздеу ақпаратына, ерекше, дәстүрлі емес тәсілге және білімді шығармашылық қолдануға арналған

Барлық осы әдістер, әдістер мен жұмыс түрлері қазіргі балалардың дұрыс және жан-жақты дамуына ықпал етеді. Бұл тез өзгереді әлемде сіз тез өзгере білуіңіз керек, жаңа нәрсеге бейімделе білуіңіз керек және проблемалардың шешімін өз бетіңізше таба білуіңіз керек. Мұғалімнің басты міндеті-баланы ересек әлемде кездесетін жағдайларға мүмкіндігінше жақсы дайындау, оны қиындықтардан қорықпауға және шегінуге емес, оларды мақтанышпен басымен қарсы алуға үйрету.

Оқушылардың сөйлеуін дамыту дегеніміз-оның мазмұнымен жүйелі түрде жұмыс істеу, балаларға сөйлем құруды, дұрыс сөз бен оның формасын ойластырылған таңдауды жүйелі түрде үйрету, үнемі ойларды сауатты жеткізу бойынша жұмыс жасау. Сондықтан оқытушының басты міндеті-балалардың санасында, сезімдерінде шығармашылық пен сөз әлемін байланыстыру, олардың өзара байланысын қалыптастыру. Тек осындай жағдайларда ғана адамгершілік және эстетикалық сезімдерде тілге деген көзқарас қалыптасады. Осылайша, бала сөздің көмегімен өз сезімдері мен ойларын білдіргісі келеді ауызша да, жазбаша да.

Мұғалімнің оқушылардың сөйлеуін дамытудағы басты міндеттерінің бірі-оның тақырып қоя білуі, оны қызықтыруы, оны талқылауға қатысуға ниет білдіруі, сол арқылы оқушының осы бағыттағы жұмысын жандандыруы.

Менің ойымша, шығармашылық өнімді тапсырмаларды қолданған жағдайда бастауыш сынып оқушыларының сөйлеуі ұтымды дамиды. Шығармашылық-бұл жаңа идеялардың пайда болуы, көп нәрсені үйренуге, басқаша ойлауға және оны жақсартуға деген ұмтылыс. Шығармашылық жаңа көзқарасты, жаңа тәсілді, жаңа шешімді қамтиды, білімді өзгертілген немесе стандартты емес жағдайда қолдануды талап етеді. Шығармашылық сипаттағы тапсырмалар деп оқушылардың бұрын кездеспеген оқу міндеттерінің өзгермелі шешімін өз бетінше табу қабілеті мен қажеттілігін қалыптастыратын, ойды босататын, жаңасын құруға ынталандыратын, өзін-өзі анықтауға және өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған тапсырмалар түсініледі. Біз кез-келген сабақта шығармашылық тапсырмаларды қолдана аламыз.

Бүгінгі таңда оқу процесіне шығармашылық өнімді тапсырмалардың жаңа түрлері енгізілуде. Қиял-шығармашылық қиял қабілеті. Қиялдай алмай, жаңа ештеңе жасау мүмкін емес еді. Бастауыш мектеп оқушыларын білім беру және тұлғалық қалыптастыру барысында келесі елестету тәсілдерін қолдануға болады:

1. Жандандыру. Балаларға қандай да бір тақырып туралы ертегі ойлап табу тапсырылады. Сіз осы тақырыптың атынан әңгіме немесе ертегі ойлап таба аласыз. Мысалы: жапырақ, снежинка, құмырсқа, сызғыш, қалақай және т. б.

2. Әйгілі итальяндық жазушы Джанни Родари жазған "Бином-қиял" техникасы. "Қиял биномын" қолдану үшін екі сөз алынады, зат есімдер кездейсоқ, бір-бірімен ешқандай байланысы жоқ. Біреуі екіншісіне жат болуы керек, сондықтан олардың көршілігі ерекше болуы керек-сонда ғана қиял біртұтас, бұл жағдайда фантастикалық, тұтас құруға ұмтылып, белсендіруге мәжбүр болады. Сондықтан "қиял биномы" әртүрлі жағдайға байланысты анықталса жақсы. Екі сөзді екі бала айтсын, біреуі екіншісінің айтқанын білмеуі үшін жеребені қолдануға болады (Родари Д. " қиял грамматикасы. Тарихты ойлап табу өнеріне кіріспе", б. 52).

Сонымен, екі кездейсоқ сөзді алайық: "піл" және "кірпі". Оларды біріктірудің ең оңай жолы-көсемше мен істің көмегіне жүгіну. Осылайша біз бірнеше картиналар аламыз: кірпі мен піл, піл мен кірпі, және т. б.

Бұл картиналардың әрқайсысы белгілі бір жағдайды ойлап табуға негіз бола алады және балалар мен мен осы тақырыпта қиялдайды. Әр оқушыға сабақта "піл" және "кірпі" туралы өз тарихын ойлап табу ұсынылды. Балалар бұл сабаққа өте әуестік танытады, өйткені әркім өз қиялын жүзеге асыра алады және ертегілер мен әңгімелер ойлап табуға тырысады.

3. Балалардың сөйлеуін дамыту әдістемесі ертегілердің сюжеттеріне де, ертегінің тіліне де ұзақ уақыт бөлінеді. Балалар ертегілерді тындап, оқып қана қоймай, өздері де айтып, сюжетті қайта құрып, жаңа әрекет желілерін, жаңа кейіпкерлерді қосып, шытырман оқиғаларды ойлап табады. Бұл жұмыста бізге "ертегілерді іштей" қабылдау көп көмектеседі. Қабылдаудың мәні ертегінің бір немесе бірнеше элементтерін толық немесе ішінара бұрмалау болып табылады.

Ертегілермен жұмыс жасаудағы қиялдау әдістері:

Қасиеттері, керісінше, балаларға ертегі ойлап табуға ұсынылады, мысалы, түлкі мен сұр қасқыр туралы. Бұл ертегідегі түлкілер ғана зұлым және айлакер, Қасқыр мейірімді және сенімді. Немесе Қызыл телпек бұзақы және тентек, ал қасқыр кедей және бақытсыз,

"Жаңа сөз" - балаларға қандай да бір әңгіме ойлап табуы керек сөздер беріледі. Мысалы, "Қызыл телпек" ертегісінің сюжетін ұсынатын 5 сөз: қыз, орман, гүлдер, Қасқыр, әже, тағы 6 сөз, бөтен, мысалы, тікұшақ. Балалар жаңа күтпеген элементке жауап беруі керек, бұл сөзді бұрыннан белгілі сюжетте қолдана білуі керек, таныс сөздерді жаңа контекстке жауап беруге міндетті етуі керек (бұл қызық оқиға болды, онда қасқыр әжесінің есігін қағып тұрған сәтте жол полициясының тікұшағын байқады. Тікұшақ төмен қарай түсті, ал қасқыр керісінше, аңшыға қарай).

4. Фантастикалық гипотезалар. Басталған фраза бойынша әңгіме құрастыру:

- Мен есікті аштым, сонда...

- Мен терезеге қарадым ...

Не болар еді және егер сіз не істер едіңіз:

- жаңбырдың орнына бұлттан мейіз түсе бастады;

- адамдар ұшуға арналған сиқырлы сусын ойлап тапты.

5. Ертегі кейіпкерлеріне, шетелдіктерге, ойдан шығарылған кейіпкерлерге хаттар. Эссе түрі ретінде. Жұмыстың бұл түрі дұрыс және астарлы сөйлеуге үйретеді, байқауды дамытады.

6. Мәтінді жалғастырыңыз. Бұл тапсырма қиялдың, ойдың және сөздердің көмегімен өз қиялыңызды ұшқырлығын білдіру қабілетінің дамуын қамтиды.

Мысалы: Бір кездері жұлдыз болды. Бір күні таңертең тұрып, күнге күн сәулесін жағу керек болғанда, ұшып бара жатқан жұлдызша ұшқынды тастады. Бірден қараңғы болды. Не істеу керек? (Сидорчук Т. А., Кузнецова А. Б. кескіндеме бойынша шығармашылық мәтіндерді құрастыру технологиясы, 44 Б.)

Осылайша, сөйлеуді дамыту сабақтары-бұл білім алушыларға грамматикалық теория мен орфографиялық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар сөйлеу практикасы барысында сөздерді дұрыс айту және оларды сөйлеуде дұрыс пайдалану, сөз тіркестерін, сөйлемдерді, келісімді сөйлеуді меңгеруге бағытталған көп қырлы жұмыс. Жалпы, сөйлеуді дамыту-бұл оқушылардың сөйлеу мәдениеті бойынша жұмыс, демек, баланың жеке басын дамыту бойынша үлкен іс. Бұл тапсырмалар балалардың тіл байлығын арттырып қана қоймай, ойлау, қиялдау және өз ойын жүйелі жеткізу дағдыларын қалыптастырады. Эссе жазу, ертегі құрастыру, диалог құру, сурет бойынша әңгіме жазу сияқты тапсырмалар арқылы білім алушы тілдік нормалары қалыптасады, сөйлеу мәдениетін үйренеді.

Сонымен қатар, шығармашылық тапсырмалар баланың логикалық ойлауын, коммуникативтік қабілетін, сөздік қорын және эмоционалдық дамуын да қолдайды. Бұл бастауыш буындағы оқушылар үшін үйлесімді (гармониялы) сөйлеу қабілетін дамытуда тиімді әдіс болып табылады. Шығармашылық өнімді тапсырмаларды қолдану мұғалімге оқушылардың білім беру процесіне белсенді қатысуына қол жеткізуге көмектеседі, олардың сөйлеу шығармашылығын, коммуникативті дағдыларын дамытады, семантикалық оқу қабілетін қалыптастырады және сол арқылы қазіргі сабақтың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Горбенко И.А. «Бастауыш мектеп жасындағы балаларда жазбаша сөйлеу мотивациясын қалыптастыру»
2. Родари Д. «Қиял грамматикасы. Тарихты ойлап табу өнеріне кіріспе»
3. Сидорчук Т.А., Кузнецова А.Б. кескіндеме бойынша шығармашылық мәтіндерді құрастыру технологиясы.

Сабыр Әсем Керимжанқызы, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, БОММӘ 23-2к тобы
(Бакирова И.Д. -бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі. кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Оқушылар бастауыш мектеп жылдарында болашақ академиялық оқуда табысқа жетуге көмектесетін маңызды оқу дағдыларын дамытады. Осы жастағы балалар салыстыру дағдылары мен талдау әдістерін қолдана отырып, логикалық ойлау қабілеттерін дамытуды үйренеді және ақпаратты жалпылауды үйренеді. Қазіргі педагогика ғылымы бастауыш математика сабақтарын ұйымдастыратын оқытудың жаңа әдістерін енгізуді қолдайды. Бүгінгі таңда білім беру жүйесі мотивациялық әдістерді практикалық математикалық қосымшалармен үйлестіретін студенттерді дамыту әдістерін қолданады. Мұғалім ақпаратты тікелей жеткізудің орнына оқушының ойлау әрекетін басқаратын бағыттаушы қызметін атқарады. Қазақстандық педагог-ғалымдардың Студенттерге Бағытталған Оқыту Моделі т. Сабыровтың қолдауына ие болды, ол оқушылардың қатысуын арттыру бойынша негізгі іс-әрекет тәсілін қолдайды [1, 37-бет]. Қазіргі білім беру талаптары мұғалімдерден математиканы оқытудың жаңа әдістерін жасауды талап етеді.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған математикалық білім беруді жетілдіруге бағытталған ғылыми-зерттеу жұмыстары соңғы бірнеше жылда белсенді бола бастады. Білім беру жүйесі әлеуметтік өзгерістер мен технологиялық жетістіктерге және жұмыс күшінің жаңа талаптарына бейімделуі керек. Бастауыш сынып оқушылары математикалық сауаттылықты меңгереді, бұл олардың функционалдық сауаттылық дағдыларын дамытуға негіз болады. Қазіргі заманғы математика сабағында оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға, сонымен бірге шығармашылық ойлау қабілеттері мен ақпаратты талдау қабілеттері мен есептерді шешудің практикалық құзыреттіліктерін қалыптастыруға көңіл бөлінуі керек. Мұғалім қазір оқушыларға сабақ барысында алдын-ала дайындалған ақпаратты ұсынудың орнына білім табуға бағыт беретін нұсқаулық қызметін атқарады. Білім беру тәсілінде бастауыш математиканы оқыту үшін жобалық жұмыс пен өмір мысалы, коммуникация және зерттеу элементтері, визуалды модельдеу және тәжірибеге негізделген тапсырмалар қолданылады. Білім беру әдістері оқушыларға ережелерді есте сақтаудың орнына логикалық ойлау арқылы мәселелерді шешуге үйрету кезінде проблемалық заңдылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Математиканы оқыту іс-шараларына қатысатын студенттер математикаға деген қызығушылықты арттырады, сонымен бірге оқу үлгерімін жақсартады.

Қазіргі білім беру тәсілі өзінің негізгі әдісі ретінде математиканы оқытуды ойынға негізделген оқытуға негіздейді. Бастауыш мектеп жасындағы балалар өздерінің психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес ойын әрекеттері арқылы табиғи мінез-құлықты көрсетеді. Сыныптағы сабақтарда ойын элементтерін енгізу оқушылардың зейінін шоғырландыруға, сонымен бірге математика үшін жағымды эмоционалды оқу ортасын құруға мүмкіндік береді. Гамификация әдістерін енгізу бірнеше білім беру деңгейлерінде жүзеге асырылады, оған нүктелік жүйелер мен бәсекелестікке негізделген тапсырмалар, математикалық есептер, логикалық басқатырғыштар, интерактивті іс-шаралар және командалық ойындар кіреді. "Шоттар Банкі" және "математикалық аукцион", "сандар әлеміне саяхат" және "жасырын фигураны тап" сияқты сюжеттік желілерді ұстанатын білім беру ойындары студенттерге оқу процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Студенттер топта жұмыс істеу кезінде бір-бірімен бәсекелеседі және стратегиялық шешімдер қабылдау үшін үздіксіз ойланады. Ойынға негізделген әдіс интерактивті ойындар арқылы математиканы үйренуі керек бірінші сынып оқушылары үшін тамаша нәтиже береді. Математиканы оқытуда қолданылатын білім беру ойындары студенттерге қарым-қатынас қабілеттерін, топтық жұмыс дағдыларын және тыңдау құзыреттіліктерін дамыта отырып, ұғымдарды оңай меңгеруге мүмкіндік береді. Мұғалім сабақ барысында оқушылардың зейінін сақтауды қолдау үшін геймификацияны дұрыс құрастыруы керек, ал оқушылар жаңа ақпаратты белсенді түрде меңгереді.

Студенттерге Бағытталған Оқыту Моделі және Т.Сабыровтың негізгі іс-әрекетке деген көзқарасы қазақстандық педагог-ғалымдар өздерінің білім беру әдістерін жаңарту үшін қолданатын екі танымал әдіс ретінде қызмет етеді. Білім беру әдісі мұғалім мен оқушы

арасындағы әдеттегі қарым-қатынасты алмастыратын оқушы мен оқушы арасындағы оқу байланыстарын орнатады. Бірлесіп жұмыс істейтін студенттер өз идеяларын қорғау, басқаларды тыңдау және ұжымдық шешімдерге қол жеткізу қабілеттерін дамыта отырып, тапсырмалардың шешімдерімен бөліседі. Топтық жұмыс бір оқушының тұжырымдамасы өз тобының мүшелері арасында түпнұсқа шешімдерді жасау үшін жаңа идеяларды тудырған кезде өзінің ең үлкен артықшылығын береді. Бұл әдіс математикалық білім берудегі мәтіндік есептер мен формаларды салыстыру тапсырмалары мен логикалық жұмбақтарды шешуде ең тиімді болып табылады. Бірлесіп жұмыс жасайтын студенттер проблемаларды бір-біріне түсіндіруге тырысады, сонымен бірге ең тиімді тәсілді табу үшін әртүрлі шешімдерді бағалайды. Оқу іс-әрекеті оқушылардың математикалық тілдік дағдыларын және аргументтер құру қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Мұғалім күрделі мәселелерді шешуге бағыт-бағдар бере отырып, көмек көрсету үшін студенттер топтары арасында ауысуы керек. Топтық жұмыс оқу әдісі ретінде математика сабақтарын қызықты етеді, ал оқушылар бірлесіп жұмыс істеуге және бір-біріне қолдау көрсетуге үйренеді.

Модельдеудің және визуализацияға негізделген оқытудың тәрбиелік әдісі қазіргі білім беру жағдайында оқытудың негізгі тәсілі ретінде қызмет етеді. Дамудың осы кезеңіндегі балалар ең жақсы ойлау үшін көрнекі және бейнелі психикалық процестерді қолданады. Математикалық ұғымдарды оқыту мұғалімдер материалды түсіндіру үшін белгілі бір объектілер мен схемалар мен диаграммаларды, кестелер мен диаграммаларды қолданған кезде тиімдірек болады. Ондықтар мен бірліктерді оқытуда таяқшалар, текшелер мен чиптер қолданылады, ал геометриялық пішіндерді оқытуда түрлі-түсті материалдар, макеттер мен конструкторлар қолданылады. Студент бит блоктары, сандық сәулелер және блок-схемалар сияқты көмекші сызбаларды пайдаланған кезде үш таңбалы сандарды қосуды жақсырақ түсінеді. Көрнекілік әдісі студенттерге математикалық қатынастарды зерттеу барысында нақты ойлаудан абстрактілі ойлауға ауысуға мүмкіндік береді. Студенттер күрделі мәтіндік есептерді шешуде модельдеу әдістерін қолдануы керек. Студенттер логикалық ойлау қабілеттерін есеп беру шарттарын схемалау және диаграммаларды құру және кестелерді ұйымдастыру арқылы дамытады. Бұл тәсіл бастауыш сынып оқушыларына қиындық туғызатын барлық пәндер үшін тиімді жұмыс істейді.

Зерттеуге негізделген оқыту тәсілі бастауыш сынып оқушыларына толық математикалық түсінікті дамытуға мүмкіндік беретін оқытудың негізгі әдісі ретінде жұмыс істейді. Оқыту әдісі студенттерге белгіленген процедураларды орындаудың орнына мәселелерді шешкісі келетін қызығушылық танытатын оқушыларға айналуға мүмкіндік береді. Мұғалім "КІРІСТІРУ" және "топтау" және "Венн диаграммасы" және "қарсы сұрақтар" стратегияларын жүзеге асыру арқылы проблемалық оқытуды белгілейді. "Болжау-тексеру-қорытынды" оқыту әдісі студенттерге жаңа пәндерді оқу кезінде математикалық пайымдау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Технология арқылы білім алатын студенттер дәлелдер келтіруге, шешім қабылдауға және өз пікірлерін қолдауға сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытады. Ж. әзірлеген прогрессивті оқыту теориясы. Караев бұл оқыту әдісі [3, б. 1] сәйкес сәтті нәтиже беретінін көрсетеді. Оқушылардың ойлау мәдениетін дамыту мұғалімдерден сұрақ қою әдістерін және логикалық есептерді шешу әрекеттерін және нақты өмірлік сценарийлерді модельдеуді қолдануды талап етеді. Білім беру әдістері оқушылардың математикалық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру үшін бірлесіп жұмыс істейді, сонымен бірге оларды ақпаратты талдауға, дәлелдеуге және салыстыруға үйретеді.

Бастауыш мектепте математиканы оқытуды ұйымдастыру үш маңызды факторға байланысты, оның ішінде мұғалімнің кәсіби шеберлігі және сабақты тиісті жоспарлау және оқушы жасына қойылатын талаптар. Сабақ барысында оқытудың әр әдісінің мақсаты нақты анықталуы керек. Жаңа материалды түсіндіру визуализация мен модельдеудің пайдасын көреді, бірақ ойын технологиялары мен жұптық жұмыс мақұлдау сатысында жақсы жұмыс істейді. Мұғалім сабақтың әр сегментінің психологиялық-педагогикалық талаптарына сәйкес келетін әдістерді таңдауға көп уақыт бөлуі керек. Өз жұмысында жаңа тәсілдерді белсенді түрде іздейтін мұғалім сабақтың мазмұнын да, оқушының әлеуетін ашуды да жақсартуға тырысады. Бұл әдіс оқушыларды мектептегі іс-әрекеттеріне көбірек қызығушылық танытуға итермелейтін оптимистік оқу кеңістігін құруға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесі студенттерді академиялық оқытуды нақты әлемдегі қосымшалармен байланыстыратын практикалық әдістер арқылы оқытады. Оқушылар сандарды есте сақтаудан және формулаларды еске түсіруден гөрі көп нәрсені үйренуі керек, өйткені математикалық білім олардан математикалық ұғымдарды нақты әлемдегі есептерге қолдануды талап етеді. Студент материалды түсінуді үш білім беру әдісі арқылы сақтайды, олар дүкенге

қосу мен азайтуды, сондай-ақ жол жүру уақытын қосу және мерекелік торттарды егжей-тегжейлі көрсету тәжірибесі арқылы жылдамдық пен қашықтықты түсіндіруді қамтиды. Нақты өмірдегі тапсырмалар студенттерге математиканы жақсырақ меңгеруге көмектеседі, өйткені олар оқушыларға математикалық ұғымдардың нақты жағдайларда қалай жұмыс істейтінін көрсетеді. Бұл әдіс балаларға логикалық ойлау қабілеттерін қалыптастыруға көмектеседі, сонымен бірге оларға табиғи оқу процесі арқылы психикалық релаксация әдістерін үйретеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) өзін бастауыш математикалық білім беруге бағытталған жаңа білім беру тәсілі ретінде танытты. Интерактивті тақталарды смартфондармен және планшеттермен, сондай-ақ онлайн жаттығулар мен бейне платформалармен (BilimLand, Kahoot және GeoGebra) біріктіру оқуды қызықты етеді, сонымен бірге көрнекі білімді ұсынуға мүмкіндік береді. Сандық модельдер арқылы геометриялық фигураларды интерактивті түрде көрсету оқушылардың кеңістіктік ойлау қабілеттерін дамытуға көмектеседі, ал онлайн бағалау студенттерге өз нәтижелерін жылдам тексеруге мүмкіндік береді. А. Әлімжанов АКТ арқылы цифрлық оқыту процесін оңтайландыру балалардың ғылыми-зерттеу құзыреттіліктерін дамытуға мүмкіндік беретінін түсіндіреді [4, 2-бет]. Геймификация әдістері арқылы ойын элементтерін математиканы оқытумен үйлестіру оқушылардың сыныптағы іс-шараларға қатысуын арттыра отырып, оқуды жағымды етеді. Студенттер ЦИФРЛЫҚ сауаттылық дағдыларын дамыта отырып, АКТ арқылы өз бетінше білім ала алады.

Бастауыш Мектепте математиканы заманауи оқытуда оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартатын және олардың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына қолдау көрсететін білім беру әдістері қолданылады. Сараланған оқыту мен сыни тұрғыдан ойлау технологиясын оқыту әдістері, АКТ интеграциясы және ойынға негізделген оқыту студенттерге математикалық ұғымдарды жақсырақ түсінуге көмектеседі. Студенттер осы білім беру тәсілдері арқылы проблемаларды шешу қабілеттерін дамытады, сонымен бірге ақпаратты талдауды және оны ұйымдастыруды, түсінігін дәлелдеуді және оны нақты жағдайларға қолдануды үйренеді. Бастауыш мектептегі математикалық білімнің сапасы оқушылардың болашақтағы жетістіктерін анықтайды, ал мұғалімнің кәсіби дағдылары мен әдістері білім беру нәтижелеріне тікелей әсер етеді. Мұғалімдер оқушылардың әлеуетін барынша арттыруға, ойлау қабілеттері мен қызығушылықтарын арттыруға көмектесетін оқытудың жаңа әдістерін қолдана отырып, кәсіби дамуында белсенді болуы керек. Қазіргі білім берудегі мұғалімдер оқытудың интерактивті ортасын құру үшін оқытудың шығармашылық тәсілдерін қолдана отырып, инновациялық әдістерді ашуы керек. Бүгінгі білім беру жүйесі мұғалімдерден тиімді оқу іс-әрекетін жобалау үшін өз шығармашылығын пайдалана отырып, үнемі жаңа әдістерді іздеуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сабыров Т. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. – Алматы: Білім, 2014.
2. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жаңартылған білім мазмұны бағдарламасы. – Астана, 2016.
3. Қараев Ж. Деңгейлеп оқыту технологиясы. – Алматы: Рауан, 2001.
4. Әлімжанов Ә. Бастауыш сыныпта АКТ қолданудың тиімділігі. – Алматы: Ұлағат, 2019.
5. Мұқанов С. Педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2018.

Сагадатов А.Т., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, философия және психология факультеті, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасының ғылым магистрі, аға оқытушы

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЗҒЫ ДЕМАЛЫСЫНДА ТОПСЕРУЕНДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тәуелсіздіктен қаз тұра бастаған елімізде санасы оянған жас ұрпақты тәрбиелеу саясатын жасақтау туралы күрделі мәселе туындауда, оның маңызды бөлігі ретінде мектептен тыс қосымша білім беру танылған. Балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету аясында олардың сауықтыру демалысын, бос уақытын және жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру мемлекеттің әлеуметтік саясатының ажырамас бөлігі және балалардың шығармашылық дамуы, олардың рухани әлемі мен зияткерлігін байыту мүмкіндігі болып табылады [1,2]. Егер бастауыш мектепте оқушыларға міндетті білімді, бейімділік пен дағдыны мемлекеттік стандарттарға

сәйкес толық көлемде алса, құзыреттіліктерді қалыптастыратын қосымша білім әртүрлі және кең ауқымды болады. Балалар өздерінің жанына жақын, қызықтыратын, өмірлік сұраныстарын қанағаттандыратын нәрсені сұрыптап таңдай алады. Мектептен тыс, қосымша білім берудің ерекше құндылығы осыдан айқындалады: ол мектепте меңгерілген сапалы білімдерін өз өмірінде қолдануға ықпал етеді, өзін-өзі анықтап, танытуға септігін тигізеді, өз мүмкіндіктерін көрсетіп, жүзеге асыруға, мағыналы өмір сүруге мүмкіндік береді. Өзін қоршаған мына тылсым әлемдегі объектілерден, заттардан, құбылыстардан оң-солын танып үлгермеген бала өзін қызықтырған дүниелерді таңдайды, оған ерекше назар аударады. Құмарта зейін салу - әрқашан бір нәрсені бөліп қарастыру арқылы тұрақты назар аудару. Адамның барлық қырынан жан-жақты дамуы, оның ішінде ақыл-ой және рухани-адамгершілік жетілу назар аудару бағытында көрінеді, ол, әрине, үздіксіз, біртіндеп дамиды және оның дамуының белгілі бір деңгейінде тұлғаның сапалық қасиетіне айналады. Бұл баланың ақыл-ой өрісінің кеңеюіне үнемі қамқорлық жасағанда ғана болады. Баланың жеке тұлғасын, оның зияткерлігін қалыптастыруға әсер етудің ең тиімді құралдары – саяхаттар, топсеруендер, бейтаныс жаңа жерлермен, есте қаларлық оқиғалармен жіті танысу. Топсеруен қарым-қатынастың табиғи, тікелей түрі ретінде эмоционалды үндестікті, кері жауаптылықты тудырады, адами кескін-келбетті қалыптастырады. Тәңір жаратқан мына әлемнің әсемдігі мәдениет пен өнер объектілеріне эстетикалық қатынасты тәрбиелейді. Жоғарыда айтылғандарға байланысты әртүрлі қосымша білім беру орталықтарында өткізілген психологиялық-педагогикалық практиканың кейбір тәжірибелік нәтижелерін «Бастауыш мектепте балаларға топсеруенді ұйымдастыру және өткізу ерекшеліктері» ретінде ұсынуды дұрыс санадым. Осылайша, осы тақырыпты барынша кеңінен ашу үшін келесі мақсаттар қойылды: нақ осы жастағы балалар топсеруенін ұйымдастыру мен өткізуді теориялық негіздеу, ол бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеу, ұсынымдар негізінде адамгершілік, тарихи, мәдени және өнертану құндылықтарын игеруге ұмтылатын жан-жақты, үйлесімді дамыған тұлғаның қалыптасуына қолайлы жағдай жасау.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін міндеттер қойылды: балалардың ұсынылған тарихи жәдігерлерге, ескерткіштерге адамның жалпы мәдениеттілігінің көрінісі саналатын рухани-адамгершілік, ізгіліктік көзқарасын қалыптастыру, мұражай мәдениетін тәрбиелеу, қабылданған ақпаратты тыңдау және талдай білу, коммуникативтілікті жетілдіру, балаларды мәдени қарекеттілікке тарту арқылы бос уақытты өткізудің табысты тәсілдері мен формаларына баулу.

Тақырыптың өзектілігі балалардың қоршаған әлем туралы білімдерін байыту үшін стандартты емес әдістерді қолданудың тиімділігімен, балалардың назарын, қызығушылығын өмірдің, мәдениеттің әртүрлі құбылыстарына сауатты эстетикалық қарым-қатынасты қалыптастыруға деген әсер ету мүмкіндігімен түсіндіріледі.

Аталмыш зерттеудің практикалық маңыздылығы – университеттің профессор-оқытушы құрамының қосымша білім беру орталықтарының педагогтарымен бірлесе балалардың жазғы лагерьдегі демалысын ұйымдастырудағы және өткізудегі жұмысының тәжірибесі жасақталады: бастауыш мектеп жасындағы балалардың өз мүмкіндіктеріне сәйкес хабарламаларды, ақпараттарды қабылдауын оңтайлы ететін әдіс-тәсілдерді тиімді қолдану жолдары көрсетіледі, бұл өз кезегінде жетістікке жетуді қалаған баланы шынайы дамыту және сезімдерін жетілдіру тек оны кез келген тәрбиелік іс-шараға тікелей қатыстыру арқылы жүзеге асыруға жетелейді.

Педагогика саласында танымал болған оқу құралдарының заманауи авторлары осы тақырыпты терең зерттеуде тірек етуге мүмкіндік беретін бірқатар ұсыныстар әзірлеген. Мәселен, мысалы, Сластенин В.А. топсеруенді арнайы оқу-тәрбие іс-шарасы ретінде анықтаған, Тюмасева В. И. мұны балаларға білім берудің ерекше түрі деп санайды, Олесюк Л. Н. топсеруенді қоршаған ортаны танып-білуді ұйымдастырудың бір түрі ретінде қабылдаса, ал Виноградова Н. Г. топсеруендердің педагогикалық маңыздылығын анықтаған. Мектептен тыс және қосымша білім беру құралдарын тиімді, әрі кешенді сипатта үнемі пайдалану жаңа мүмкіндіктерге жол ашып, болашақта жаңа мақсаттар жасақтауға ниеттендіреді [3].

Топсеруендерді әзірлеу әдістемесін, оған дайындалуды, тақырыпты таңдауды қарастырайық. «Топсеруен» сөзінің арғы тегі латынның «экскурсия» сөзінен шыққан. Әуел баста «қашып шығу, әскери шапқын», кейіннен «қыдыру, сапар шегу» деген мағынаны білдіреді. Ендеше, топсеруен - бұл көрнекті жерлерді барып көру, білім алудың формасы мен әдісі. Ол, әдетте, тәлімгер-жетекшінің басшылығымен жүзеге асырылады, оның негізгі функциясы - ақпаратты әңгімелеп беру ғана емес, сонымен қатар оқушыларға пайдалы білімді тиімді игерту болып табылады. Мазмұны бойынша топсеруендер шолу жасау және тақырыптық болып жіктеледі, өткізілетін орны бойынша олар әдетте мұражай, қала, қала маңындағы, табиғат

аясындағы, жол бойындағы (жолға шолу) болып бөлінеді. Топсеруендер қатысушылар құрамы бойынша санаттарына қарай ерекшеленеді: жас балалар мен оқушылар, ересектер: студенттер, оқушы жастар және т.б.; қала тұрғындары, ауыл тұрғындары, жергілікті тұрғындар, сырттан келген туристер, өз бетімен жеке қыдырушы адамдар.

Жаңа топсеруенді дайындау үш негізгі кезеңнен тұрады:

1) алдын ала жұмыс - болашақ топсеруенге арналған мол материалдарды сұрыптап іріктеу, олармен танысу үшін зерделеу, топсеруеннің міндеттері мен мақсаттарын айқындау;

2) топсеруен жасалатын объектілерді іріктеу;

3) тікелей әзірлеу – топсеруеннің жүру жолын жасауды, қолда бар нақты материалдарды өңдеуді, топсеруеннің мазмұнымен атқарылатын жұмысты, бақылау мәтінін жазу, топсеруенді өткізу барысында қолайлы болатын ең тиімді көрсету және әңгімелеу әдістерін таңдау, жаңа топсеруеннің әдістемелік әзірлемесін дайындау, жеке мәтіндер жазу.

Топсеруеннің өткізудің тақырыбына, түріне және формасына қарамастан барлық топсеруендердің сұлбесі бірдей: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды. Топсеруеннің қызықты болуы, оған қатысушыларға қажет емес шектен тыс мол ақпарат ағынымен жүктелмеуі өте маңызды, ал ұсыну әдісі жалықтырмауға тиісті. Жұмыс оның мақсатын нақты анықтаудан бастау алады. Топсеруеннің мақсаты - тарих, мәдениет ескерткіштері және басқа да нысандар көрсетіледі. Мұражай қызметкерінің әңгімесі сол мақсатқа бағынады, мысалы, эстетикалық тәрбие, ақыл-ой өрісін кеңейту, ғылым, мәдениет және т. б. саласында қосымша білім алу. Топсеруен жетекшісі мұражайға келгендерді объектіге деген көзқарасын, есте қаларлық орынды бағалауды, тарихи оқиғаны барынша түсінуді жеткізеді, топсеруенге қатысушыларды іс-шараның тиімділігіне қол жеткізіп, қажетті қорытындылар мен бағалаулар жасауға жетелейді. Оқиғаны эмоционалды сүйемелдейтін бет пішінінің құбылуы мен қол-саусақ қимылдары мағыналы, қысқа қайырымды, шат-шадыман ырғақты, мазмұнды болуы керек. Осындай топсеруен жүргізушінің мінез-құлқы, өзіні ұстау тәсілі, басқа адамдармен қарым-қатынас формасы үлкен күшке ие. Педагогикалық әдептіліктің, сыпайылықтың, сабырлылықтың, төзімділіктің көрінісі тыныш іскерлік жағдаят туғызуға ықпал етеді, жағымсыз жағдайлардың пайда болуына жол бермейді. Ол айтатын мәтін оқиғаның тақырыптық бағытын қамтамасыз етуге арналған, онда топсеруенде көрсетілген деректер мен оқиғаларға белгілі бір көзқарас тұжырымдалады, көрсетілген объектілерге шынайы әділ баға беріледі [4].

Топсеруенді ұйымдастыру мен өткізудің әдістемесі тиімді әдістерді зерттеуді, жүйелеуді, тұжырымдап жасақтауды, түсіндіруді қамтиды. Топсеруендік әдістеме бірнеше қырынан қарастырылады:

- топсеруенді жүргізушінің кәсіби шеберлігінің негізі;
- материалды жеріне жеткізуді жетілдіретін механизм;
- топсеруенді жүргізушінің қызметін реттеу процесі.

Әдістеме тәлімгер-педагогқа қысқа уақыт ішінде топсеруенге қатысушылардың санасына үлкен көлемдегі білімдік ақпаратты жеткізуге көмектесетін рычаг рөлін атқарады. Жетілдірілген әдістеме оқушыларға сол тақырыпты ашатын дәрістен гөрі көп нәрсені көруге, есте сақтауға және түсінуге көмектеседі. Топсеруен әдістемесі келушілердің барлық сезім мүшелерін пайдалануды ескеріп, олардың объектілермен қарым-қатынасына, әртүрлі талдау түрлеріне, көрнекі салыстыруларға негізделген. Әдістеме екі бөлікке бөлінеді: көрсету әдістемесі және әңгімелеу әдістемесі, бұл іс-шара барысында сондай-ақ мынадай талаптарды сақтау қажет – оқиға туралы баяндаудан бұрын жәдігерді көрсетудің басталуы, оған қатысты оқиғаны бізмезгілде көрсетумен жұптастыра үйлестіру, ең тиімді әдіс-тәсілдерді таңдау, «тірі» білімді игеру процесі ретінде топсеруеннің үздіксіздігін қамтамасыз ету, топсеруен барысында тек тақырыпқа терең назар аудару. Топсеруенді дайындау және өткізу жөніндегі жұмыс топсеруендік объектілерді іріктеуге арналған әдістеменің талаптарына сәйкес құрылуы тиіс. Бұл өлшемшарт мұражай топсеруенін дайындауда да маңызды, өйткені мұражай залдарындағы жәдігерлердің көптігі олардың толық сипаттамасына тоқталуға мүмкіндік бермейді. Экспонаттарды іріктеу кезінде олар топсеруеннің тақырыбы мен мақсатын басшылыққа алады, тек шектен тыс айқындылығымен және маңыздылығымен ерекшеленетін дүниелерді ғана сұрыптайды: тарихи процестердің маңызды жақтарын сипаттауға қажетті, мұражайдың қалпына келтіру, жинау және ғылыми-зерттеу жұмыстарын көрсететін бірегейлерін таңдап ұсынады. Мұражайдың ең басты қызметі - коллекцияларды құнды материалдармен жинау, сақтау және үнемі толықтырып отыру. Мұражайдың жақсы дайындалған экспозициясы, әдетте, мұражайда ғылыми қызметкерлер өткізетін топсеруенді сәтті өткізуге негіз болады. Тақырыптық

топсеруенде 2-3, сирек жағдайда 4 зал және олардың әрқайсысында 40-50 ескерткіш, ал шолу кезінде 10-12 зал, бірақ бар-жоғы 5-10 ескерткіш көрсетілуге ұсынылады. Мұражайлар аса көрнекті тарихи оқиғаларға, мемлекет, қоғам, әскери қайраткерлерге, ғылым, мәдениет және өнер қайраткерлеріне арналған іс-шараларды мына бағыттарда жүзеге асырып, топсеруендік қызмет көрсетеді: жаратылыстану-ғылыми (геологиялық, зоологиялық, медициналық және т. б.), тарихи (әскери-тарихи, археологиялық, жауынгерлік даңқ және т. б.), өнертану (ұлттық, шетелдік, халықтық бейнелеу өнері, көркем қолөнер, театрлық, музыкалық), техникалық (политехникалық, салалық), мемориалдық. Осыған байланысты топсеруен тақырыбы мұражайға келушілердің белгілі бір санатына бағытталуы керек: ересектер немесе балалар, жастар, шетелдіктер және т.б. Бұлайша жіктеу топсеруендік қызмет көрсетудің сараланған тәсілі деп аталады [5].

Балалар топсеруенін ұйымдастырудың ерекшеліктеріне тоқталайық. Қосымша білім беру және балаларды тәрбиелеу ісіндегі ең қолжетімді әдістің бірі және бірегейі - топсеруен. Жоғарыда атап өтілгендей, топсеруен - бұл маманның, оны жүргізушінің басшылығымен, білім беру және тәрбие мақсатында жоспарланған тақырып пен арнайы траектория бойынша өткізілетін мұражайлық немесе мұражайлық емес объектіні ұжыммен барып көру. Бұл жағдайда оқушылардың жас мөлшерін де, психологиялық ерекшеліктерін де, топтың топсеруенде көретін материалды қабылдауға дайындығын ескеру қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелігі - ерікті зейіннің салыстырмалы әлсіздігі, оның аз тұрақтылығы, жұмысқа ұзақ уақыт назар аудармауы, әсіресе бірсарынды және қызықсыз, назарының басқаға ауып кете беретіндігі. Оқиганың жарқын, эмоционалды бай сәттерін түсіретін еріксіз жадының басымдылығы байқалады. Балалар ұсынылған материалдағы маңызды және елерліктей сәттерді жіберіп алып, мәнділігі төмен нәрселерге баса назар аударуға бейім, өйткені олар кейбір алаңдатқыш қызықты бөліктерімен тартымды болуы мүмкін. Сондықтан, балалармен жұмыс істейтін тәжірибелі мұғалімдер материалдың тұсаукесер көрсетілімі өте көрнекі болуы үшін өз сабақтарын жарқын, қызықты етуге тырысады. Осыдан балалар топсеруенін дайындау мен ұйымдастырудың маңызды міндеттерінің бірі туындайды: балалардың ерікті, тұрақты назарын дамытуға ықпал ететін осындай педагогикалық және әдістемелік тәсілдерді дұрыс сұрыптап алып қолдану. Бұл ерекшеліктерді айрықша бөліп көрсету, оларды сан қырынан ұғынықты сипаттау, олардың белгілі бір жас мөлшеріндегілер үшін маңыздылығын анықтау қажет. Топсеруендер, мұражайлар мен көрмелерге бару кезінде оқушыларды заттардың, құбылыстардың тек өзіне ғана тән бөлшектері мен әртүрлі ерекшеліктеріне назар аударуға, оларды ұқсастыруға және салыстыруға, олардың байланыстары мен қарым-қатынастарын байқауға үйрету керек.

Балаларға арналған топсеруендер қандай болады? Олар қандай мақсатпен өткізіледі? Білім берушілік және тәрбиелік іс-шараны ұйымдастырудың бұл формасы балаларға қалайша әсер етеді? Балалар үшін топсеруен - бұл саяхат, ресми оқу орнының тар қабырғаларынан еркін кеңістікке шығу (З.И. Тюмасеваның айтуынша). Кез келген саяхат ерекше сезім әлемін, шаттана эмоционалды көтерілуді және жақсы көңіл-күйді тудырады. Адамдар көңілденіп, еш қысылмастан еркін, көпшіл бола бастайды және айналадағы әлемді қабылдауға мәжбүрлемей-ақ ерекше тілек пайда болады. Тіпті қысқа сапардан туындаған жағымды әсер туғызған тәжірибелердің барлық ауқымы оны ерекше тартымды және қалаулы етеді. Сол себепті балаларға арналған кез келген топсеруенді дайындау және ұйымдастыру әдістемесі оның шағын саяхат ретіндегі ерекшелігіне негізделуге тиісті. Виноградова Н. Ф. балаларға арналған топсеруендердің үш негізгі жағын анықтайды: эмоционалдық, мазмұндық және ұйымдастырушылық. Эмоционалдық жағы топсеруеннен туындаған көңіл-күйлік жағдайды қолдауда көрінеді. Бұған өктемшілдік басшылықтың мүлде болмауы, еркіндік сезімін қолдау, босансу арқылы қол жеткізіледі. Тәртіптік ескертулерден, тікелей нұсқау берулер мен жазалардан аулақ болған жөн. Мазмұндық жағы - нақты анықталған бағдарламалық мазмұн, жүйе және сұрақтардың бірізді тізбегі. Ұйымдастырушылық жағы - ұйымдастырудың нақты ойластырылған жоспарында. Осы ұйымдастырудың бір жағы - топсеруендердің ұзақтығы, ол «ересектердікінен» өзгеше, 40-45 минуттан 2 сағатқа дейін созылуы керек. Мұндай топсеруендерді өткізудегі басты міндет - балалардың назарын нақты ұсынылған объектіге аудармау білу. Оны жүзеге асыру үшін әрбір кішкентай оқушыға, әсіресе алаңғасар балаға атүсті қарап қана қоймай, оны жақсылап көруі, тыңдап қана қоймай, естуі үшін жағдай жасау керек. Әртүрлі топсеруендерді өткізудің осындай бірнеше ережелері белгілі. Оларды ұстану және пайдалану

арқылы топсеруен жүргізушісіне оны ұйымдастыру, дайындау және балаларды қызықтыру оңай болатынына сенуге болады.

Топсеруенге барар алдында мақсатты, жоспарды және маршрутты алдын-ала хабарлаңыз. Табиғат аясында, мұражайда оқушының өзін ұстау, мінез-құлық ережелері туралы, белгілі бір тәртіпті сақтау туралы нұсқаулық өткізіңіз. Мұражай қызметкерінің белсенді жұмысын тек көрермендер мен тыңдаушыларға ғана тиісті санамай, оны арнайы ұйымдастыру керек. Тақырыптан ауытқулардан және ұзақ ауызша түсініктемелерден аулақ болған жөн. Балаларды көптеген арнайы терминдермен және объектілердің атауларымен шамадан тыс жүктемеу керек, сонымен қатар 8-10-нан астам объектілерді қарастыруға болмайды. Топсеруенде заттарды, тіпті ең кішкентай бұйымды да дұрыс көрсете білу өте маңызды. Білім алушылар үшін өткізілетін барлық топсеруендерде тыныштандыру, күш-қайратты қайта жинақтау элементі – ойындар, сұрақ-жауап және т. б. болуы тиіс екенін ұмытпау керек.

Ересектерге арналған топсеруенмен салыстырғанда балаларға арналған топсеруеннің айрықша ерекшелігі - оларда жалпылама сипаттағы, мол ауқымды білім беру элементтері емес, танымдық және тәрбиелік элементтер маңызды орын алады. Топсеруен жүргізушісі көркем әдебиет шығармаларынан үзінділерді, салыстыруларды, өлеңдерді, қызықты деректерді пайдаланып, қызықты ақпарат беруі керек.

Топсеруенді дайындау жоспарының элементтері:

- тақырыпты анықтау, яғни оның негізі неде, көрсетілім мен әңгімелеу не жайында;
- топсеруеннің мақсатын анықтау, мысалы, еңбекке баулу, экологиялық тәрбие, эстетикалық тәрбие, өлке табиғатының ерекшеліктерімен танысу.
- топсеруен барысында қарастырылатын және негізгі мағыналық жүктемені көтеретін топсеруен объектісін анықтау. Бұл ескерткіш орындар, табиғи нысандар, мемлекеттік мұражайлардың экспозициялары, көркем галереялар, тұрақты және уақытша көрмелер, археология ескерткіштері болуы мүмкін. Объектінің сипаттамасын сыртқы ерекшеліктерден бастап, сосын біртіндеп ішкі мазмұнды талдауға көшкен жөн;
- жоспар бойынша топсеруен мәтінін құрастыру: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды. Кіріспе 3-5 минуттан аспайды және әңгіме немесе сұхбат түрінде өткізіледі. Негізгі бөлімде топсеруен қарапайым сабаққа немесе дәріске айналып кетпеуіне назар аудару керек. Қорытындыда жаңа мәліметтер жалпыланады, негізгі ұсыныстар қалыптастырылады.
- топсеруенді қорытындылау.

Жоғарыда айтылғандарға сүйеніп, топсеруенді қосымша білім берудегі ең танымал, тиімділігі жоғары дәрежедегі педагогикалық әдістердің біріне жатқызуға болады.

Балалар топсеруенін өткізудің ерекшеліктерін сипаттайық. Өнердің барлық түрлері және олардың саны он үшеуі (сәулет, мүсін, кескіндеме, графика, фотография, әдебиет, театр, кино, цирк, хореография, теледидар, музыка, сәндік-қолданбалы) өзіндік ұғымдық аппараты бар, эстетиканы танып-білудің объектісі болып саналады. Бұл ізгі мұраттар, категориялар, ішкі және сыртқы пішіндер, мазмұн мен пішіннің үйлесімділігі, көркемдік образ және оны көрсету құралдары және т.б. Топсеруендеушілерге шебер әсер ету, олардың эстетикалық санасын қалыптастыру, талғамға тәрбиелеу, көрермендер мен авторды біріктіретін шығармашылық эмпатия тудыру үшін мұражай қызметкері балалардың жоғарыда айтылған жас ерекшеліктерін ескеріп, әрбір жәдігердің мазмұнына, құрамына, түсіне, пішініне, материалына, ырғағына, пропорциясына және т. б. назар аударып, осы түсінік-ұғымдық аппаратты түсінуі, білуі, қолдана алуы керек. Білім беру ошақтарынан айырмашылығы, топсеруендегі тәрбие топсеруен объектілерімен тікелей қарым - қатынас процесінде жүреді, бұл балаларға топсеруендер жүргізудің негізгі міндетін шешуге мүмкіндік береді - балалардың адамзаттың рухани тәжірибесімен танысуы және түсінуіне қол жеткізіледі.

Енді осы мақаланың практикалық бөлігіне өтуге болады. Сонымен, топсеруен ұйымдастырылған Қарағанды облыстық тарихи – өлкетану мұражайы 14 залда орналасқан. Мұражай экспозициясы бірнеше тақырыптық залдарға бөлінген. «Табиғат» залында Орталық Қазақстанда мекен ететін, құстар, сүтқоректілер мен жануарлардың алуан түрлері ұсынылған. Қазақ халқының аңшы құстарын үйрету өнерін дәріптейтін дәстүрді жаңғыртқан «Құсбегі» Қазақстан халықаралық мектебі келушілердің асқан қызығушылықтарын тудырады. Осы аймақтағы алғашқы адамдардың еңбек құралдарымен таныстырады. Алғаш рет экспозицияда руникалық жазбалары бар Орхон – Енисейлік Күлтегін тасының көшірмесі бейнеленген панно түріндегі ежелгі түрік империясынан мәлімет беретін тарихи раритеттер ұсынылған. «Дәстүрлі қазақ қоғамы» залында хандар мен билер туралы бірегей экспонаттар ұсынылған. Үлкен

залдардың бірі Қарағанды көмір бассейнінің қалыптасу тарихына арналған. Космонавтика залында Байқоңыр ғарыш айлағымен байланысты экспонаттар ұсынылған. Онда Халықаралық ғарыш станциясының макеті, Т.Әубәкіровқа қатысты жәдігерлер қойылған. «Арғы аталарымыздың келбеті» атты компьютерлік анимациясында «жанданған» ежелгі қазақстандық адамдар өз тайпаларының маңызды оқиғаларын айтып береді. «Сақ мәдениеті» залында Қарқаралы ауданындағы Талды - 2 обасы қорғандарын зерттеу барысында табылған Сарыарқаның «Алтын адамы» көрсетілген.

Әртүрлі жастағы балаларды өнермен таныстыру, балалардың өнер пәндеріне деген қызығушылығын ояту, эстетикалық талғамды қалыптастыру мақсатында топсеруендер кешені дайындалды, мысалы, «Мұражай - тарих жаңғырығы», «Мұражай арқылы саяхат» топсеруен – ойыны, «Танысыңыз: біздің қарағандылық суретшілер», «Ежелгі қазақ ыдыстары» саздан кішкентай ыдыс-аяқтар моделін жасау бойынша шеберлік-сыныбымен, топсеруен - «Теңгені тап» квесті және т.б.

«Мұражай - тарих жаңғырығы» топсеруені барысында балаларды мұражай ісінің қыр-сырымен таныстырудың негізгі мақсаты балаларға мұражайлар, олардың жіктелуі, әрбірінің бір-бірінен ерекшеленетіні туралы айтылды, «Алтын ғасыр» галереясының мысалында мұражай экспозициясының не екенін көрсетті, содан кейін балалар мұражайда қандай мамандар жұмыс істейтінін білді, олардың жұмысын бақылап, көрмені қарау ережелерімен танысты. Мұражайды толық аралап шыққан оқушылардың әрқайсысы ненің есте қалғанын және ең ұнағанын терең әсермен айтып берді, дөңгелек үстел барысында жаңа терминдерді бекіту ойыны өткізілді.

«Теңгені тап» топсеруені Ұлы Жібек Жолыны бойында орналасқан виртуалды көне шаһар аумағында өткізілді. Қызықты тапсырмалардың, жұмбақтардың, викториналардың арқасында балалар ойын түрінде ежелгі қала тұрғындарының өмірімен танысып, кейбір құрылымдардың сәулеті мен мақсаты туралы білді, виртуалды теңге сарайының жұмысына қатысты, жоғалған теңгені іздеуге көмектесті, осылайша ежелгі замандағы досын қиындықтан құтқарды. Бұл қаланың барлық құпияларын жеңуге және бірінші болып ашуға деген қуаныш, шаттық, тілек керемет болды! Квест соңында жаңа білімді қайталап, қатысушылардың әрқайсысы көшелердің орналасуы туралы оңай айтып, белгілі бір ұғымдардың пайда болуын түсіндіре алатындығы анықталды. Бұл тек құмарлық, қызығушылық, зейінді ауыстыру балалар аудиториясы үшін жаңа білімді тамаша игерудің кепілі екендігінің дәлелі.

Мен тағы бір топсеруен туралы, балалар топсеруендерін ұйымдастыру және өткізу әдістемесін қолданудың мысалы ретінде айтқым келеді. Оның тақырыбы «Танысыңыз: біздің қарағандылық суретшілер» және ол бастауыш мектеп оқушыларына дайындалды. Жасыратыны жоқ, бұл жаста балалардың назары мен қызығушылығын сақтау оңай емес, әсіресе балаларға әрқашан түсінікті және жақын емес өнер тақырыптары туралы мәлімет беру қиын. Бұл топсеруеннің негізгі мақсаты балаларды «Алтын ғасыр» галереясында ұсынылған Орталық Қазақстан суретшілерінің ерекше талантты жұмыстарымен таныстыру болды. Замануи өнердің «SUPER 10» жобасы қаламыздың жеті суретшісінің басын қосқан. Бұлар 2014 жылы Суретшілер Одағына қабылданғандар, он жылдан кейін көрме жобасын өз жұмыстарын бірге қойып, көрермендерге ұсынуға шешім қабылдаған: Павел Боженков, Каныш Балабеков, Владимир Фатьянов, Галина Коломенская, Марьяна Макеева, Сергей Чеченов и Евгений Ким. Мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды: заманауи суретшілердің шығармашылығы мысалында бейнелеу өнерінің стильдері мен бағыттары туралы білімді кеңейту, шығармаларға деген қызығушылықты арттыру, оларды талдау, өмірді, эмоцияларды, табиғатты бейнелеудің ерекше, стандартты емес тәсілдерін көре білу, толыққанды, рухани бос уақытты байыту. Топсеруеннің құрылымы, мәтіні, маршруты барлық қырынан нақтыланып, егжей-тегжейлі пысықталды. Импрессионистік музыкалық шығармалардың фонограммалары, суретшілердің өз жұмыстары туралы әңгімелерінің жазбалары қолданылды, топсеруеннің бір бөлігін автор жүргізді. Әр суретшінің стилінің өзіне тән ерекшеліктері оның замандастарымен және классикалық шығармаларымен салыстырғанда атап өтілді. Топсеруеннің қорытынды бөлігінде меңгерілген материалдарды тексеру және бекіту үшін шағын викторина өткізілді, оның жеңімпаздары өздеріне ұнайтын репродукциялармен марапатталды. Балалар жүргізушінің әңгімесін құмарта тыңдады, топсеруен кезінде алдын ала арнайы дайындалған, күтпеген бұрылыстарға таң қалды, жаңа сезімдер мен ақпаратқа өте риза болды. Топсеруен аяқталғаннан кейін шаршау, зерігу сезілмеді, барлығы өз әсерлерімен бөлісті. Олардың көпшілігі Қарағанды өлкесінің заманауи суретшілеріне ғана емес, жалпы кескіндемеге де қызығушылық танытады деп үміттенемін. Осылайша, балаларға арналған топсеруендерді ұйымдастыру мен өткізудің ерекшеліктерін

ескеріп, ең үлкен нәтижеге қол жеткізуге болады деген қорытынды жасауға болады. Топсеруендер бастауыш мектеп оқушыларының саналы тәртібін, өз көзқарастарын қалыптастырудағы дербестігін нығайтады. Топсеруендер өскелең ұрпаққа сапалы білім беру мен саналы тәрбиелеуде үлкен маңызға ие.

Қорытындылай келе, бастауыш мектеп оқушыларымен мектептен тыс және қосымша жұмысты жоспарлау және ұйымдастыру кезінде балалардың жас ерекшеліктерін және психикасы мен зияткерлік мүмкіндіктерін ескеру қажет екенін атап өткен жөн. Топсеруендердің барлық түрлері тұрақты назар аудартатын зейінді дамытады, өйткені психикалық белсенділік белгілі бір объектіге немесе құбылысқа бағытталады, әрі оны ерекше терең тануға ниеттендіреді. Топсеруен қолайлы, шебер құрылған жайлы ортада жасақталған болса табиғатқа деген сүйіспеншілік, эстетикалық сезімдер, жаңа білімге деген қызығушылық тәрбиеленеді. Оқушыларды өнер объектілерінің, табиғат құбылыстарының өзіне тән ерекше бөлшектері мен әртүрлі ерекшеліктеріне назар аударуға, оларды ұқсастыруға, салыстыруға, айырмашылық пен ұқсастықты талдап анықтауға, байланыстар мен қарым-қатынастарға қатысты байыпты байқамдық танытуға үйрету керек. Мұның бәрі өте күрделі процесс, ол балалар топтарымен жұмыс істейтін тәлімгер-педагогтардан, топсеруен объектісінің қызметкерлерінен, қатысушылардың өздерінен мұқият дайындықты қажет етеді. Бұл жағдаяттағы ересектердің міндеті - әр балаға жаңа ақпаратты дұрыс қабылдау үшін қолайлы жағдай туғызу, бұл іс-әрекеттің мақсатын, оның маңыздылығын, орындалатын жұмысқа деген көзқарасын түсінуге кепілдік береді. Осы шарттар мен міндеттерді кәсіби деңгейде жетік орындау кезінде практикалық жұмыс көрінетін нәтиже беретініне сенеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан балалары - жазды қуанышқа толтырайық!» сауықтыру демалысын ұйымдастыру, демалыс кезінде балалардың бос уақыты мен жұмыспен қамтылуы Тұжырымдамасы. –Астана, 2023.
2. 2024-2026 жылдардағы жазғы каникул кезеңінде балалардың сауықтыру демалысын, бос уақытын және жұмыспен қамтылуын ұйымдастыру: негізгі нормативтік құжаттар: Астана қ., ҚР Оқу-ағарту министрлігі, 2024 ж. - 212 б.
3. Вайндорф - Сысоева М. Е. «Основы вожатского мастерства». – М.: ЦГЛ, 2005.
4. Арсенина Е.Н. Возьми с собою в лагерь: (игры, викторины, конкурсы, инсценировки, развлекательные мероприятия) / Волгоград: Учитель-Пресс, 2007.
5. Ямщик М.Ю. Особенности организации и проведения детской экскурсии. ЧОУ «Школа «Хабар». – Севастополь. <https://www.lurok.ru/categories/7/articles/28044>

Сағынтай Ш.А., Карагандинский Национальный исследовательский университета им. Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. М2-ПиП-25-1к
(Айтжанова Р.М., к.п.н., ассоциированный профессор Карагандинского Национального исследовательского университета им. Е.А.Букетова)

ПОВЫШЕНИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕРСОНАЛИЗИРОВАННОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ ПЛАТФОРМЫ

Аннотация: Статья посвящена анализу возможностей использования технологий искусственного интеллекта (ИИ) для повышения учебной мотивации школьников. Рассматриваются концептуальные подходы к интеграции ИИ в образовательный процесс, а также оцениваются механизмы его влияния на мотивационные компоненты учебной деятельности. Описываются примеры применения адаптивных обучающих систем и элементов мотивационного дизайна, функционирующих на основе ИИ, демонстрируется их потенциал в укреплении познавательной инициативы и стимулировании самостоятельной учебной активности обучающихся.

Ключевые слова: мотивация, искусственный интеллект, обучение, адаптация, цифровая педагогика.

Одной из центральных задач современной школы становится повышение мотивации учащихся к обучению. В условиях переизбытка информации, высокой конкуренции за внимание

и изменяющихся интересов молодого поколения традиционные методы педагогического воздействия всё чаще теряют эффективность. В этих условиях технологии искусственного интеллекта (ИИ) открывают новые горизонты для построения адаптивных, персонализированных и мотивирующих образовательных сред, способных не только удерживать внимание, но и вызывать у учащихся подлинный интерес к знаниям.

Персонализированный подход, реализуемый средствами ИИ, позволяет сделать обучение по-настоящему ученик-оцентричным. Адаптивные системы подбирают материалы и задания в соответствии с уровнем подготовки, стилем мышления и предпочтениями школьника. Когда ученик получает учебный опыт, совпадающий с его интересами и возможностями, он испытывает меньше тревожности и больше уверенности, что напрямую влияет на вовлечённость и мотивацию [1].

Геймифицированные элементы — баллы, уровни, достижения, внутри-игровые награды — усиливаются за счёт ИИ, который способен отслеживать успехи, предлагать задания нужной сложности и управлять динамикой игры. Это делает обучение захватывающим процессом. ИИ способен моделировать поведение игрового наставника, соперника или союзника, адаптируя сюжет и структуру заданий под поведение ученика, что делает процесс обучения психологически насыщенным и эмоционально вовлекающим [2].

Эмоциональный интеллект машинных систем позволяет распознавать настроение учащегося и адаптировать под него подачу материала. На основании анализа мимики, интонации, темпа работы ИИ может определить усталость, скуку, заинтересованность и менять сценарий обучения. Это делает ИИ не просто инструментом передачи знаний, а настоящим цифровым партнёром в обучении, способным учитывать эмоциональное состояние ученика.

Одним из ключевых аспектов поддержания мотивации является наличие постоянной и понятной обратной связи. ИИ способен давать моментальный отклик на действия учащегося, объяснять ошибки, подсказывать направления для повторения. Это снижает фрустрацию, укрепляет ощущение контроля над процессом обучения и стимулирует к дальнейшему продвижению [5].

Современные ИИ-среды могут сопровождать учеников при выполнении учебных проектов, помогать в сборе и анализе информации, строить гипотезы, визуализировать данные. Это расширяет возможности исследовательской деятельности и делает её доступной даже в рамках школьной программы. Проектная работа с ИИ воспринимается учениками как значимая и приближённая к реальному миру, что существенно повышает их заинтересованность в обучении.

ИИ-системы позволяют выстраивать оценивание, не только фиксирующее результаты, но и помогающее ученику видеть прогресс. Платформы, отслеживающие развитие навыков, визуализирующие достижения, помогают формировать положительную учебную самооценку. Понимание того, что даже небольшие усилия приводят к заметному улучшению, поддерживает стремление продолжать обучение [3].

Школьники с трудностями в обучении часто теряют интерес из-за частых неудач. ИИ может вовремя зафиксировать снижение активности, предложить альтернативные формы работы, подобрать задания, которые дадут быстрый успех. Это критично для формирования мотивации у учеников, которые чувствуют себя исключёнными из общего темпа класса. Таким образом, ИИ становится инструментом педагогической инклюзии.

Внутренняя мотивация учащегося формируется тогда, когда обучение воспринимается как интересное, значимое и соответствующее личным целям. ИИ может поддерживать эту мотивацию за счёт создания адаптивной среды, в которой ученик сам выбирает путь решения задач, исследует темы, которые вызывают интерес, и получает подкрепление не внешней оценкой, а внутренним удовлетворением от результата. Такая образовательная среда формирует чувство автономии, которое является ключевым фактором устойчивой учебной активности [5].

Системы на основе ИИ могут сопровождать развитие саморегуляции у учеников: помогать ставить цели, планировать шаги, контролировать процесс, анализировать ошибки. Гибкая система подсказок и поддержки не только делает обучение более эффективным, но и развивает осознанность в действиях ученика. Понимание собственного прогресса, умение оценить усилия и результат укрепляют уверенность и снижают зависимость от внешней мотивации.

Современные образовательные платформы, использующие ИИ, встраивают механизмы, поддерживающие мотивацию: визуализация прогресса, индивидуальные траектории, гибкий уровень сложности, а также контекстуализация задач. Такие механизмы позволяют сохранять

баланс между вызовом и достижимостью цели — важным условием поддержания вовлечённости. Когда ученик чувствует, что задача посильна, но требует усилий, он включается в процесс глужбе.

Использование ИИ способствует развитию меж предметных связей, предлагая задания, включающие элементы разных дисциплин. Такой формат позволяет ученику воспринимать знания как единое целое, что повышает смысловую мотивацию — стремление понять, зачем изучается тот или иной материал. ИИ способен предложить задания, где математика включена в биологию, история — в литературу, технологии — в искусство, что делает обучение целостным и приближённым к реальному миру [6].

Групповые формы работы часто требуют от учащихся умения координировать действия, брать на себя ответственность, взаимодействовать. ИИ может поддерживать такие формы, анализируя вклад каждого участника, подсказывая оптимальное распределение задач, отслеживая взаимодействие в команде. Это создаёт ощущение значимости личного вклада, стимулирует к активному участию и способствует формированию социальной мотивации в обучении.

Одним из препятствий учебной активности является прокрастинация — откладывание выполнения заданий. ИИ способен выявлять такие паттерны в поведении ученика, анализировать динамику активности, предлагать микро цели, фокусироваться на коротких достижимых задачах. Это способствует формированию привычки к регулярной учебной деятельности и укреплению самодисциплины, что, в свою очередь, влияет на устойчивую мотивацию.

Важным направлением является разработка ИИ- сред на основе культурной и языковой специфики. Сценарии, примеры, интерфейсы и темы должны быть релевантны конкретной образовательной среде и учитывать ценности, обычаи, эмоциональные коды учащихся. Такой подход обеспечивает не только вовлечённость, но и доверие к технологии, что критически важно для формирования устойчивой мотивации к обучению.

Современные ученики всё чаще сталкиваются с необходимостью учиться самостоятельно — в онлайн- курсах, цифровых платформах, дополнительных образовательных проектах. ИИ может существенно облегчить этот процесс, выступая в роли персонального наставника. Он предлагает ученику индивидуальную траекторию, делит объёмный материал на удобные фрагменты, настраивает частоту повторений и способ подачи информации. Всё это позволяет учащемуся не теряться в потоке данных и сохранять чувство продвижения и контроля, что напрямую влияет на мотивацию [2].

ИИ-системы могут поддерживать регулярное обучение с помощью напоминаний, встроенных в повседневный ритм школьника. Эти напоминания

— не навязчивые, краткие, своевременные — позволяют сформировать привычку учиться понемногу, но постоянно. Микро обучение с ИИ, построенное на логике коротких, завершённых циклов усвоения, даёт ощущение лёгкости и доступности процесса, что особенно важно для повышения мотивации у учеников с низкой учебной самооценкой.

Одним из наиболее мотивирующих эффектов ИИ является иллюзия постоянного присутствия поддержки. Даже если ученик занимается один, он получает впечатление, что рядом есть кто-то, кто подскажет, объяснит, направит. Это чувство снижает тревожность, делает обучение безопасным пространством и способствует формированию доверия к учебной деятельности.

Интерактивные системы на основе генеративных моделей ИИ позволяют вести диалог с учеником. Это могут быть виртуальные тьюторы или ассистенты, задающие вопросы, предлагающие размышления, формирующие мета познание. Диалог с машиной, в отличие от теста, воспринимается как более личностный, гибкий и мотивирующий процесс, особенно у цифрового поколения.

Одним из сильнейших мотивирующих факторов является визуализация достигнутых результатов. ИИ может строить графики, диаграммы, цифровые отчёты, в которых видно, как ученик развивается во времени. Наглядность и доступность таких отчётов способствуют формированию позитивного отношения к обучению, активируют желание достичь следующего рубежа [1].

В классе, где работает ИИ- платформа, учитель получает аналитику по каждому ученику: уровень вовлечённости, частоту ошибок, зоны успеха. Это позволяет учителю точнее выстраивать взаимодействие с каждым учеником, уделяя больше внимания тем, кто теряет интерес. Такое опосредованное взаимодействие через ИИ делает образовательный процесс более

человечным и направленным на потребности ученика.

Образовательная среда, спроектированная с участием ИИ, становится гибкой и адаптивной. Сценарии обучения, визуальный интерфейс, типы заданий, форматы коммуникации — всё может подстраиваться под эмоциональные и когнитивные особенности ученика. Это создаёт ощущение комфорта, безопасности, персонального подхода, что является важнейшей предпосылкой мотивации к обучению [6].

ИИ способен формировать цифровой профиль ученика — отражение его интересов, достижений, сильных и слабых сторон. Когда ученик видит, как его усилия отражаются в цифровом портфолио, это формирует учебную идентичность: ощущение себя как развивающегося, успешного, активного участника образовательного процесса. Именно эта идентичность становится внутренним источником мотивации, особенно у подростков.

Мотивация к обучению формируется не только на уроках, но и во внеурочной активности. ИИ может поддерживать участие в олимпиадах, конкурсах, проектах, рекомендовать подходящие мероприятия, предлагать темы и партнёров. Это делает образовательную среду целостной, связанной с интересами и увлечениями ученика.

Учебная перегрузка, рутинность и отсутствие успеха приводят к выгоранию. ИИ-системы, анализируя динамику активности и эмоциональные сигналы, могут вовремя поставить на паузу, предложить другую форму задания, снизить уровень сложности. Такой подход способствует восстановлению интереса и энергии, помогает вернуть позитивный настрой на обучение.

ИИ может стать партнёром в создании — сочинений, изображений, музыки, цифровых проектов. Это развивает у учеников чувство авторства, инициативы, воображения. Создание с ИИ — это не только обучение, но и самовыражение, что особенно важно для подростков, ищущих своё место в мире. Когда ИИ используется как творческий инструмент, мотивация к обучению возрастает многократно.

ИИ может анализировать интересы, склонности и успехи ученика и рекомендовать направления дальнейшего образования. Это помогает учащимся видеть смысл в текущем обучении, связывать его с будущими профессиями и жизненными планами. Осознанность в выборе усиливает учебную мотивацию и помогает формировать ответственность за собственное развитие [6].

Для устойчивой мотивации важно, чтобы ученик понимал, как работает ИИ. Объяснимые рекомендации, понятные интерфейсы, возможность уточнить и изменить предложенные сценарии обучения формируют доверие к системе и желание сотрудничать с ней, а не воспринимать её как внешнюю силу.

В конечном счёте, мотивация к обучению связана с ощущением смысла. ИИ может помочь школе снова стать местом, где растёт не просто ученик, а человек. Если ИИ используется для поддержки, а не замещения, для раскрытия, а не стандартизации, он становится мощным ресурсом личностного роста, помогающим ученикам найти свой путь и сохранить интерес к познанию.

Мотивация учащихся во многом зависит от того, насколько комфортной и привлекательной является образовательная среда. ИИ позволяет анализировать предпочтения учеников и адаптировать визуальное оформление платформ, типы шрифтов, цветовые схемы и даже фоновые звуки в зависимости от когнитивного профиля ученика. Подобная настройка способствует снижению раздражающих факторов и усиливает положительное восприятие учебной информации [5].

Вовлечённость родителей играет важную роль в мотивации ученика. ИИ может формировать отчёты, понятные и доступные для родителей, с рекомендациями по поддержке, объяснением динамики развития и подсказками по взаимодействию с ребёнком. Такое партнёрство делает образовательный процесс более осознанным и с координированным, усиливая мотивационный климат вокруг ученика.

Для учеников с ограниченными возможностями здоровья ИИ становится окном в мир знаний. Он адаптирует контент, предлагает альтернативные формы коммуникации, подстраивается под особенности восприятия информации. Это делает обучение доступным и мотивирующим, снижая барьеры и повышая чувство включённости в образовательный процесс [4].

Одним из факторов потери мотивации является страх ошибки. ИИ позволяет использовать ошибки как ресурс обучения: анализировать их, предлагать повторные попытки, формировать задания, направленные на устранение типичных затруднений. Такой подход формирует

позитивное отношение к ошибке как к ступени развития, а не как к поражению.

ИИ может регулировать уровень когнитивной нагрузки на ученика, управляя количеством и типами заданий, частотой смены форматов, уровнем сложности. Это снижает переутомление, способствует удержанию внимания и повышает результативность обучения, сохраняя мотивацию на протяжении длительного периода.

Заключение. Технологии искусственного интеллекта являются эффективным инструментом повышения мотивации и учебной инициативы школьников. Они обеспечивают адаптивность, персонализацию, эмоциональную вовлечённость, поддержку саморегуляции и социальную интеграцию. Применение ИИ в образовательной среде способствует формированию внутренней мотивации, учебной идентичности и компетентного поведения. Образование с ИИ становится пространством личностного роста, самовыражения и осознанного обучения, что имеет стратегическое значение для развития современного школьника.

Список литературы:

1. Афанасьева, О. С. Мотивация школьников к обучению в условиях цифровизации образования // Педагогика. – 2021. – № 9. – С. 14–19.
2. Шустова, Л. В. Геймификация и ИИ как ресурсы повышения учебной мотивации // Цифровая школа. – 2022. – № 4. – С. 27–33.
3. Гаврилова, Т. А. Эмоциональные технологии в цифровом обучении // Вопросы психологии. – 2022. – № 2. – С. 54–60.
4. Вишнякова, Л. А. Искусственный интеллект в современной школе: риски и перспективы // Современная школа России. – 2023. – № 4. – С. 31–38.
5. Иванова, Н. Н. Формирование учебной мотивации в цифровой образовательной среде // Вестник образования. – 2020. – № 6. – С. 18–23.
6. Куликова, Е. А. Эффективность применения ИИ в школьной практике // Образовательная реальность. – 2022. – № 3. – С. 41–47.

Садуакасова Ж.Т., Е.А. Бөкетов атындағы ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, Д-БОПмЭ-24-1к
(Ишанов П.З., п.ғ.к, Ph.D., БОПмЭ кафедрасының қауымдастырылған профессоры)

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ӘЛЕУЕТІН АШУ ҮШІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ: ӨЗЕКТІ ТӘСІЛДЕР МЕН ӘДІСТЕР

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде өзгерістер күннен – күнге жиі орын алуда. Осы орайда ЖИ-ның (жасанды интеллект) білім беру саласында кіріктірілуі өзекті тақырыпқа айналып отыр.

ЖИ құралдары болашақ педагогтерге өз еңбектерін жаңа сатыға көтеруге, оқу үдерісін жекешелендіруге, статистикалық деректерді терең талдау арқылы шешімдер қабылдауға мүмкіндік тудырады. Мұғалімнің үлкен ерлігі – ол педагогика саласында жаңа әдіс-тәсілдерді оңтайландыруы және ЖИ құралдарды оқу-тәрбие процесінде орнымен қолдануы, зерттеушілік қабілеті мен жаңа идеяларды дамытуы, сонымен қатар білімін тұрақты түрде жақсартуымен ерекшеленеді. Мұғалімнің жетістігінің негізгі көрсеткіші болып оның зияткерлік әлеуеті болып қала береді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында ЖИ-ні қолдануға бағытталған педагогикалық жағдайларды теориялық жағынан талдау маңызды зерттеу мәселесіне айналып отыр.

Бұл мақалада үш негізгі аспект қарастырылған: білім беруде жасанды интеллектті енгізудің перспективалық бағыттары және оның мұғалімдердің кәсіби өсуіне әсері; бастауыш сынып мұғалімдерінің интеллектуалды әлеуетін анықтайтын сипаттамалар; және педагогикалық жағдайлар және AI арқылы осы әлеуетті дамытуға ықпал ететін кедергілерді анықтау. Қолданыстағы зерттеулерді талдау нәтижесінде жасанды интеллект технологияларын қолдана отырып, бастауыш сынып мұғалімі мамандығына дайындалып жатқан оқушылардың зияткерлік қабілеттерін жетілдіру бойынша практикалық ұсыныстар ұсынылады.

Бұған дейін білім беру процесіне ЖИ енгізу туралы мәселе бірнеше рет көтерілген болатын. Сонымен, Тап Х. және оның әріптестері 2015 жылдан 2024 жылға дейін мұғалімдердің ЖИ қолдануына қатысты зерттеулерге терең талдау жүргізіп, ЖИ-нің мұғалімдердің кәсіби дамуына айтарлықтай әсері туралы қорытындыға келді[1]. Сонымен қатар Yim I. H. Y. өзінің зерттеуінде (2025) теориялық негіздерді, педагогикалық тәсілдерді және бағалау әдістерін

қарастыра отырып, бастауыш білім беруде "ЖИ-сауаттылық" (AI literacy) ұғымын терең зерттеді[2]. Білім беруде жасанды интеллектті қолдануға арналған кейбір шолулар (мысалы, Portilla et al., 2025), ЖИ жеке оқытуға, білімді бағалауға және мұғалімдер мен оқушылар арасындағы оқу процесін басқаруға байланысты процестерді автоматтандыруға қабілетті екенін атап көрсетеді[3].

ЖИ-ні игеру кезінде мұғалімдердің алдында тұрған мәселелерді талдау негізгі қиындықтарды анықтады, олар: техникалық дағдылардың болмауы, цифрлық ресурстарға қол жетімділіктің шектелуі, этикалық дилеммалар және әділ қол жетімділік мәселелері[4]. Мұғалімдерге білім беру бағдарламаларына ЖИ енгізудің артықшылықтары мен шарттарын зерттеу ауқымды қолдану, дербестендірілген тәсіл, деректер мен оқыту бағдарламаларын талдау құнды кері байланыс алуға ықпал ететіндігін көрсетті[5]. Әдебиеттерді зерттеу барысында бастауыш сынып мұғалімдерін оқытудың инновациялық әдістеріне дайындау мәселесі зерттеушілердің назарын аударатындығы анықталды. Дегенмен, жасанды интеллект арқылы бастауыш сынып мұғалімдерінің зияткерлік қабілеттерін дамытуға ықпал ететін педагогикалық тәсілдерді әзірлеуге аз көңіл бөлінеді. Осыған байланысты бұл зерттеу тақырыбы өзінің маңыздылығын жоғалтпайды.

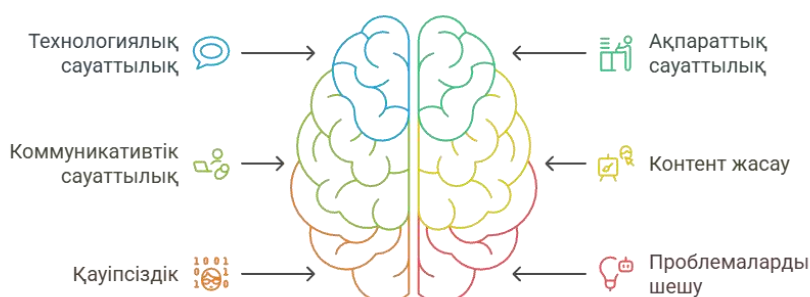
Осы жұмыс аясында 2019-2025 жылдар аралығында жарияланған шетелдік ғылыми еңбектерге негізделген теориялық және аналитикалық талдау жүргізілді. Ақпарат көздері Scopus, Web of Science, Springer және MDPI сияқты мәліметтер базасында қол жетімді мақалалар мен шолулар болды. Қойылған мақсаттарға жету үшін әдеби шолу, салыстырмалы талдау және жинақтау әдістері қолданылды. Зерттеудің негізгі міндеті ЖИ-ні қолдана отырып, бастауыш сынып мұғалімдерінің зияткерлік әлеуетін дамытуға ықпал ететін педагогикалық жағдайларды анықтау болды.

Кесте 1. Мұғалімнің зияткерлік әлеуетін анықтайтын басты көрсеткіштер

Көрсеткіш	Негізгі сипаттама
Сандық (ЖИ-) дағды	Мұғалім ЖИ-құралдарын меңгереді және оларды пәндік оқытуда қолдана біледі
Жоба-негізделген инновациялық іс-әрекет	Мұғалім зерттеушілік көзқарас арқылы оқу-үйрену процесін ұйымдастырады
Деректерді талдау арқылы шешім қабылдау	Мұғалім оқыту нәтижелері мен оқушы мәліметтерін саралап, ЖИ негізінде шешім қабылдайды
Тұрақты кәсіби өсу	Мұғалім өз білімін жетілдіруге және ЖИ-мен үйлесімді педагогикалық тәжірибесін дамытуға дайын
Этикалық саналы әрекет	ЖИ қолдану кезінде этикалық нормаларды сақтайды, цифрлық теңдік қағидаларын ескереді

Ұсынылған деректер мұғалімнің зияткерлік бағажын тұтас бағалауға мүмкіндік береді. Мұғалімдердің ЖИ-құралдарын меңгеруі оларға цифрлық сауаттылықты арттыру, инновациялық жобаларды іске асыру және деректерді ескере отырып оқыту әдістемелерін бейімдеу үшін мүмкіндіктер ашады. Бұл тұрғыда мұғалімнің білім беру саласындағы көшбасшылық қасиеттерін көрсете алатын үздіксіз кәсіби жетілдіру және этикалық тұрғыдан саналы қызмет маңызды рөл атқарады.

Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі

Сурет 1. Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі және ЖИ-құралдарды интеграциялау

1-суретте мұғалімнің цифрлық құзыреттілігінен бастап ЖИ-құралдарды қолдану сауаттылығы, коммуникативтік сауаттылық, проблемаларды шешу арқылы зияткерлік әлеуеттің артуына дейінгі құрылым көрсетілген.

Кесте 2. ЖИ-құралдарды енгізу барысында педагогикалық шарттардың модельдік көрсеткіштері

№	Педагогикалық шарт	Жаңартылған мазмұны
1	Инфрақұрылымдық қамтамасыз ету	ЖИ-технологиялармен жұмыс істеуге қажетті цифрлық ресурстарға, интернет желісіне және техникалық құрылғыларға толық қолжетімділіктің болуы
2	Мұғалімнің ЖИ-ге қатысты сенімі	Педагогтің жасанды интеллект құралдарын қолдануға бағытталған жағымды ұстанымы және оларды тиімді пайдалана алатынына кәсіби сенімділігі
3	ЖИ-құзыреттілікті арттыру курстары	Мұғалімдерді ЖИ негіздері, оны оқу үдерісінде қолдану тәсілдері, қауіпсіздік және этикалық нормалар бойынша арнайы даярлайтын оқыту бағдарламалары
	Педагогикалық-әдістемелік кіріктіру	ЖИ-құралдарды білім беру процесіне мақсатты және жүйелі енгізу: сабақ жоспарын құрудан бастап оқыту, бағалау және кері байланыс кезеңдеріне дейінгі толық ықпалдастыру

ЖИ-құралдарды сәтті енгізу үшін инфрақұрылымнан бастап мұғалімнің мотивациясына дейінгі шарттар маңызды. Инфрақұрылымдық қамтамасыз ету болмаса, ЖИ-интеграциясы кешіктірілуі мүмкін. Сондай-ақ, мұғалімнің ЖИ-құралдарға сенімі және қажетті оқыту алынуы - процестің табыстылығына тікелей әсер етеді. Педагогикалық-әдістемелік интеграция ЖИ-ны жай ғана қосу емес, оқыту жүйесіне белсенді енгізуді білдіреді.

Кесте 3. ЖИ-қолдану процесіндегі кездесетін кедергілер және оларды жеңу жолдары

№	Кедергі	Жеңу жолы
1	Техникалық жаттықсыздық	Мұғалімдерге ЖИ-құралдарын меңгерту, практикалық тренингтер ұйымдастыру
2	Цифрлық теңсіздік	Барлық мектептерге қажетті технология мен интернетті қамтамасыз ету, арнайы қолдау бағдарламаларын енгізу
3	Этикалық және деректер қауіпсіздігі мәселелері	Мұғалімдерді деректер қорғау, алгоритмдер этикасы бойынша оқыту; мектеп деңгейінде саясатын әзірлеу
4	Педагогикалық интеграцияның болмауы	Оқыту бағдарламасына ЖИ-құралдарын кіріктіру, мұғалімдермен бірлескен әдістемелік әзірлемелер жүргізу
5	Мұғалімдердің уақыты мен жүктемесінің артуы	ЖИ-құралдарды пайдаланып әкімшілік жұмыс ауыртпалығын азайту; сабақ жоспарлау үшін шаблондар мен қолдау ресурстарын әзірлеу

3-кесте ЖИ енгізу кезінде туындайтын жалпы кедергілерді көрсетеді және оларды жою жолдарын ұсынады. Негізгі мәселелердің ішінде техникалық сәйкессіздік пен цифрлық теңсіздік ерекшеленеді. Педагогикалық қиындықтар мен мұғалімдерге жүктеменің артуы мұғалімдердің кәсіби қызметінің тиімділігін арттыру үшін жасанды интеллектті оңтайлы пайдалануға бағытталған ойластырылған стратегияның маңыздылығын көрсетеді.

Қорытындылай келе, Ұсынылған материалды зерттеу бастауыш сынып мұғалімдерінің интеллектуалды деңгейін арттырудағы ЖИ-нің сөзсіз рөлі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Педагогтердің цифрлық сауаттылығын дамыту, педагогикалық процеске ЖИ-технологияларды шебер енгізу, деректерді пайдалана отырып негізделген шешімдер қабылдау, жобалау жұмыстарын іске асыру және кәсіби құзыреттіліктерді ұдайы жетілдіру - осының бәрі мұғалімдердің интеллектуалды өсуіне ықпал етеді. Білім беруде жасанды интеллектті сәтті жүзеге асыру үшін бірқатар негізгі педагогикалық жағдайлар жасау қажет. Оларға мыналар жатады: сапалы материалдық-техникалық база, мұғалімдердің ЖИ қолдануға деген сенімділігі мен қызығушылығы, ЖИ саласындағы арнайы дайындық, ЖИ технологияларын оқу процесіне жүйелі түрде енгізу және оларды қолдануға этикалық-саналы көзқарасты тәрбиелеу. Сонымен бірге техникалық құзыреттіліктің жетіспеушілігімен, цифрлық алшақтықпен, жасанды интеллекттің тиімсіз интеграциясымен және мұғалімдерге жүктеменің артуымен байланысты мәселелерді шешу қажет.

Осылайша, жоғарыда аталғандар негізінде тұжырымдауға болады: болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің зияткерлік әлеуетін ЖИ-тәсілдері арқылы дамытуға мүмкіндік бар, алайда ол үшін кешенді педагогикалық шарттар мен жүйелі қолдау қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Tan X. және басқалар. Artificial intelligence in teaching and teacher professional development: A systematic review // *ScienceDirect*. – 2025. – Қолжетімді ресурсы: ScienceDirect.
2. Yim I. H. Y. Artificial intelligence literacy education in primary schools. – *Springer*, 2025. – Қолжетімді ресурсы: link.springer.com.
3. Portilla J. E., Zapa J. K., León G. O., Manzano L. A. Systematic Review: Artificial Intelligence (AI) in Education 4.0 // *Journal of Educators Online*. – 2025. – Қолжетімді ресурсы: files.eric.ed.gov.
4. Aljemely Y. Challenges and best practices in training teachers to utilize artificial intelligence // *Frontiers in Education*. – 2025. – Қолжетімді ресурсы: Frontiers.
5. Kumari A. The Role of Artificial Intelligence in Teacher Training (Enhancing Pedagogical Effectiveness) // *Journal of Marketing & Social Research (JMSR)*. – 2025. – Қолжетімді ресурсы: JMSR-Online.

Сайлаубай М.С., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультет, М2-БОПмӨ-25-1к

Ақтай Ж.М., Қарағанды қаласы №66 мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімі

Шаушекова Б.К., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, п.ғ.к., бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУДА AR,VR ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 2023 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Жолдауында білім беру саласына айрықша мән беріп, инновациялық және цифрлық технологияларды оқыту процесіне енгізуді стратегиялық міндет екенін атап көрсеткен [1]. Президентіміздің бұл жолдауы тек мемлекеттік саясаттың бағдарын айқындап қана қоймай, сонымен бірге AR,VR технологияларын оқу процесінде қолданудың құқықтық және әдістемелік негіздерін айқындап береді. Білім беру саласында жаңашыл әдістемелерді енгізу және білім алушылардың танымдық қабілеттерін дамыту мәселелері – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды бағыттары болып табылады.

Виртуалды шындық VR – компьютерлік графика, сенсорлар мен арнайы бағдарламаларды қамту арқылы жүзеге асырылатын интерактивті орта. VR технологиясының негізгі ерекшелігі – пайдаланушыны оқу үдерісіне толықтай енгізу [2]. Яғни, оқушы өзіне шынайы өмірдегідей әсер беретін виртуалды әлемге кіріп, оны бақылап, зерттеп, әрекет жасай алады. 4-сынып білім алушылары үшін VR технологиясы оқу процесінде нақты тәжірибелік мақсатта қолданылуы мүмкін. Мәселен, «Су асты әлеміне саяхат», «Тау жыныстарын зерттеу», «Ғарышқа ұшу», сияқты тәжірибелерді іске асыру арқылы оқушылар өз білімдерін тек теориялық түрде емес, сондай-ақ эмоционалды және тәжірибелік тұрғыда да игереді. VR-дың басты мақсаты – ақпаратты эмоционалды тәжірибеге айналдыру, яғни оқушы тек мәліметті қабылдамай, сондай-

ақ оны сезініп, бақылай отырып өзі тәжірибелерді орындайды. Бұл тәсіл жаратылыстану пәнінің түсінуге қиын мәліметтерін, мысалы, күн жүйесінің динамикасы, жер қыртысының қабаттары, ғарыштағы планеталардың қозғалысы, оқушылар үшін оңай әрі түсінікті етеді. VR сабақтары оқушылардың кеңістіктік ойлауын дамытуға, ғылыми бақылау мен талдау қабілеттерін жетілдіруге бағытталған.

Толықтырылған шындық (AR) – нақты физикалық ортаны виртуалды мәліметпен толықтыратын жүйе. AR технологиясы арқылы оқушылардың қоршаған ортасы мен оқу материалдары біріктіріліп, планшет, смартфон арқылы 3D үлгісін қарау мүмкіндігі туады. 4-сынып оқушысы AR технологиясының көмегімен үстел үстінде планшет немесе смартфон арқылы адам ағзасын, бұлттың пайда болуын, құстың ұя салу процесін толықтай бақылай алады. AR-дың ерекшелігі – оның мобильділігі мен оқушыны шынайы ортасынан ажыратпауы. Бұл құрылғы интерактивтілікпен қоса, оқушының тәжірибелік дағдысын жетілдіреді. Оқушылар AR құрылғысының төңірегінде дербес зерттеулер жүргізу арқылы нақты нысандар әрекеттеседі, болжамдар құрып, нәтижелерін талдайды. Бұл тәсіл сыныптағы әр оқушыны белсенді қатысуға мүмкіндік береді [3].

Бастауыш сынып оқушыларының жаратылыстану пәнінде AR (толықтырылған шындық) және VR (виртуалды шындық) құрылғыларын қолдану қазіргі оқу процесінде маңызды рөл атқарады. Цифрлық заманда оқушылардың оқу процесі тек ақпаратты қабылдаумен шектелмей, оны тәжірибеде пайдалану, зерттеу және шынайы әлеммен байланыс орнату дағдыларын жетілдіруге бағытталуы қажет. AR мен VR технологиялары мақсатқа жетудің тиімді құралы болып есептеледі, өйткені, олар оқу материалын оқушыларға визуалды, интерактивті және жан-жақсы тәжірибе арқылы қабылдауға жағдай жасайды. Қазіргі 4-сыныптың жаратылыстану бағдарламасы абстрактілі ғылыми ұғымдар мен күрделі табиғи процестерді қамтиды. Мысалы, ғарыш құрылымы, экожүйелердің өзара байланысы, Жер мен оның қабаттары, жануарлар мен өсімдіктердің күрделі құрылымы, адам ағзасының ішкі жүйелері сияқты тақырыптар балалар үшін көзге көрінбейтін, абстрактілі ұғымдар болып саналады. Бұл жағдайда бастауыш сынып оқушыларына арналған дәстүрлі оқулықтар мен сызбалар кейде жеткіліксіз болуы мүмкін, себебі балалардың ойлау қабілеті негізінен нақты-бейнелі, яғни көріп, сезініп, тәжірибе арқылы қабылдауға бейім. Сондықтан AR және VR технологиялары абстрактілі білімдерді нақты, көлемді, қозғалатын және интерактивті модельдерге айналдыруға мүмкіндік береді.

Ғылыми зерттеулер бұл технологияның тиімді екенін көрсетті. Chau (2020) өз еңбегінде AR технологиясы көмегімен өсімдіктердің ішкі құрылымы мен жер қабаттары сияқты күрделі ғылыми ұғымдарды көрнекі әрі интерактивті түрде көрсету 4-сынып оқушыларының оқу нәтижелерінің сапасын жақсартатынын көрсетті [4]. Ал Bower (2017) VR технологиясы оқушыларға физикалық тұрғыда қол жетпейтін ортаға енуге мүмкіндік беріп, мысалы, ғарышқа немесе мұхит түбіне виртуалды саяхат жасау арқылы пәнге деген қызығушылықты айтарлықтай арттыратынын атап көрсеткен болатын [5]. Отандық ғалымдардың көзқарастары да осы технологиялардың оқу үдерісіндегі тиімділігін қолдайды. Біздің пайымдауымызша, 4-сынып оқушыларының нақты бейнелі ойлау деңгейін арттыруда AR, VR технологиялары ерекше нәтижелі болып табылады. Себебі, виртуалды шындық білім алушыны оқыту процесіне толықтай кіріктіреді, ақпаратты тек меңгерумен шектелмей, оны сезініп, бақылап және тәжірибеден өткізу арқылы есте сақтау мүмкіндігін береді. Ал толықтырылған шындық дәстүрлі оқу материалын шынайы өмірмен ұштастырып, қосымша интерактивті элементтер арқылы оқушыны зерттеуге, сұрақ қоюға және қорытынды жасауға баулиды. Бұл тәсіл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың логикалық ойлау, мәселелерді шешу және зерттеу қабілеттерін дамытуға ықпалын тигізеді.

Бастауыш сынып пәндерінде, оның ішінде жаратылыстану пәнін оқытуда AR, VR технологияларын енгізу оқу процесін өзгертіп, танымдық мүмкіндіктерге жол ашады. Аталған технологиялар абстрактілі ұғымдарды нақты және көрнекі түрде жеткізуге, сондай-ақ білім алушылардың сабаққа белсене қатысуын қамтамасыз етеді. Виртуалды шындық оқушыны оқу процесіне толық енгізеді, мәліметті тек қабылдау емес, сонымен қатар сезіну, бақылау және тәжірибеден өткізу арқылы есте сақтауға мүмкіндік береді. Толықтырылған шындық болса, дәстүрлі оқулық материалын нақты өмірмен байланыстырып, қосымша интерактивті элементтер арқылы оқушыны зерттеуге, сұрақ қоюға әрі қорытынды жасауға баулиды [6].

Осылайша, AR, VR технологияларын жаратылыстану пәніне енгізу – 4-сынып оқушыларының білім алу сапасын арттырудың тиімді, заманауи және ғылыми негізделген тәсіл

болып табылады. Бұл технологиялар оқушыларды жаңа білімдерді үйренуге ынталандырады, білімдерін тәжірибеде сынайды және өз функционалдық сауаттылығын жетілдіреді.

Виртуалды шындық және толықтырылған шындық технологияларын 4-сынып жаратылыстану сабағында қолдануға болады.

AR, VR технологияларын білім беруде қолданудың негізгі аспектілері 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1. AR, VR технологияларын білім беруде қолданудың негізгі аспектілері

Кеңістікті ойлауды дамыту	4-сыныпта оқытылатын көптеген ұғымдар (ғарыш, жер бедері) балаларға түсініксіз әрі абстрактілі болып көрінеді. AR, VR технологияларын қолдану арқылы оқушылар бұл тұжырымдамаларды 3D форматында қарап, олардың көлемін, формасын және орналасуын нақты түсінуге мүмкіндік алады. Мысалы, AR көмегімен оқушы жердің қабаттарын үстел үстінде визуалдап, әр қабаттың ерекшеліктерін айыра біледі, ал VR көмегімен ғарышқа саяхаттап, планеталардың қалай орналасқанын өз көздерімен көре алады.
Экологиялық сауаттылық	VR ортасында оқушылар өзеннің ластануынан кейінгі өзгерістерді, орманның күйреуін немесе жануарлардың азаюын бақылау мүмкіндігіне ие болады. Мұндай тәжірибелер балаларға қоршаған ортаны сақтау және оған жауапкершілікпен қараудың маңыздылығын эмоционалды түрде жеткізеді. Бұл тәсіл экологиялық тәрбиені тек теориялық емес, нақты тәжірибелік деңгейде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.
Зерттеушілік дағдылар	4-сынып оқушылары AR және VR зертханаларында дербес тәжірибелер жасайды, нәтижелерді сараптайды, болжамдар құрастырады және оларды тәжірибе арқылы дәлелдей отырып ғылыми зерттеу әдістерін меңгереді. Мысалы, AR технологиясы арқылы өсімдіктердің өсу процессін бақылап, әртүрлі әсер етуші факторларды зерттеу оқушылардың ғылыми ойлауын дамытуға, тәжірибелік әдістерді қолдануға және логикалық қорытындылар шығаруға үйретеді [7].
Мотивация және зейін шоғырландыру	AR/VR сабақтары оқушыларды оқу процессіне толық енгізеді, бұл олардың зейінін ұзақ уақыт бойы бір нүктеде шоғырландыруға мүмкіндік береді. 4-сынып оқушылары әдетте белсенді әрі қозғалысты қажет ететін жас кезеңінде болады, сондықтан интерактивті, визуалды және тәжірибелік сабақтар олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады, сабаққа қатысу белсенділігін күшейтеді.
Ақпараттық-коммуникативтік сауаттылық	Оқушылар AR/VR құралдарын қолдану арқылы цифрлық құрылғыларды басқаруды үйренеді, ақпаратты виртуалды кеістіктен табу мен сынып ішінде талқылауды игереді. Бұл қабілеттер қазіргі заман білімінде маңызды орын алады, себебі олар оқушыларды ғылыми пәндерді меңгеруден бөлек цифрлық икемділікке, техникалық дағдыларға және командалық жұмысқа дайындауға мүмкіндік береді.

Жаттығулар мен тапсырмалардың қолданбалы мысалдары

1. Ғарыш тақырыбы бойынша VR тәжірибесі:
 - Оқушылар виртуалды ғарышқа саяхаттап, ғаламшарлардың қозғалысын бақылайды;
 - Жер мен айдың қозғалысын модельдеу арқылы сұрақтарға жауап береді: «Қайсысының көлемі үлкен?» немесе «Күн жүйесінде ғаламшарлар қалай орналасқан?».
2. Өсімдіктерді зерттеу AR тәжірибесі:
 - Планшет арқылы өсімдіктің фотосинтез процесін бақылау;
 - Жапырақтардың түсі, су мөлшері және күн сәулесі әсерін талдау;
 - Балалар тәжірибелік болжамдар жасайды: «Егер өсімдікте су жетпесе не болады?»

3. Экожүйелерді зерттеу:

- VR арқылы орман немесе мұхит экожүйесіне «ену»;
- Жануарлардың өзара байланысын бақылау;
- AR арқылы қоршаған ортаға әсерін түсіндіретін интерактивті тапсырмалар орындау.

Қиындықтар және шешу жолдары

Зейіннің төмендігі: Кейде оқушылар VR/AR тәжірибелерінде ұзақ уақыт бойы назарларын шоғырландыра алмайды. Бұл мәселені шешу үшін сабақтарды интерактивті, ойын түрінде ұйымдастыру және сессиялардың ұзақтығын бастауыш сынып жасына сай қысқа ұстау қажет.

Технологияны меңгерудегі қиындықтар: Балалар AR/VR құралдарын қолдануда алғашқы кезеңде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Сондықтан, мұғалімдер техниканы қолдануды алдын ала көрсетіп, әр тапсырманы практикалық түрде түсіндіруі, сондай-ақ оқушыларға жеке көмек көрсетуі қажет.

Жеке ерекшеліктер: Әр оқушының қабілеті мен даму қарқыны әртүрлі болғандықтан, мұғалім тапсырмаларды дифференциациялап, оқушылардың деңгейіне сәйкес интерактивті жаттығулар ұсынып, олардың жеке жетістіктерін қадағалауы тиіс [2].

Қорытындылай келе, AR/VR технологияларының дидактикалық және техникалық мүмкіндіктерін жаратылыстану сабақтарында тиімді пайдаланатын болсақ, 4-сынып оқушыларының білім деңгейі айтарлықтай жоғарылап, пәнге деген тұрақты қызығушылығы мен мотивациясы артады. Бұл заманауи және ғылыми негізделген тәсіл дәстүрлі оқытудың шектеулерін бұзып, білім алуды белсенді және есте қаларлық тәжірибеге айналдырады. Виртуалды және толықтырылған шындық оқушыларға күрделі ұғымдарды үш өлшемді форматта көруге, тәжірибе жасауға және оқу материалын нақты өмірмен байланыстыруға мүмкіндік береді. Осылайша, білімді тек қабылдау емес, сонымен бірге қолдану дағдысы қалыптасады.

AR/VR-ды оқу процесіне енгізу — бұл тек білім беру сапасын арттыру ғана емес, сонымен қатар балаларды ХХІ ғасырдың талаптарына сай функционалдық сауаттылықпен қаруландыруға, олардың логикалық ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытуға кешенді жағдай жасайтын, болашаққа бағытталған маңызды қадам.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы. Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары. 2023 жылғы 1 қыркүйек. [Ресми дереккөз: <https://www.akorda.kz/kz/zholdau-23>].
2. Yuan, M., Yang, H.H., Cheng, Y., Sung, Y.T. Developing elementary school students' science concepts with VR-based learning: a quasi-experimental study. *Interactive Learning Environments*, 2019, 27(6), 803-817. [DOI: <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1620942>]
3. Radu, I. Augmented reality in education: a systematic review of the literature. *Perspectives in Science*, 2014, 2(1-6), 18-23. [DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pisc.2014.12.007>].
4. Bower, M. The Potential of Virtual Reality in Primary Education. *British Journal of Educational Technology*, 2017, 48(1), 124-135. [DOI: <https://doi.org/10.1111/bjet.12351>].
5. Chau, W. J. Enhancing Primary School Science Education through Augmented Reality: A Systematic Review. *Educational Technology & Society*, 2020, 23(3), 11-25. [URL: http://www.ifets.info/journals/23_3/3.pdf].
6. Мұхамедияров С.Т. Педагогикалық әдістер мен цифрлық дағдыларды дамыту. *Білім және Ғылым Хабаршысы*, 2020, (2), 55-63. [DOI: <https://doi.org/10.1000/BJES.2020.02.007>].
7. Жаратылыстану: жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық. 1–2 бөлімдер / Биғазина, П. Қ., Жаманқұлова, А. Ж., Кажекенова, Э. А., Тураканова, Г. А., Хонтай, М. Қ.—Нұр-Сұлтан: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2019.

Самат Ұ.Д., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПИМНО-23-2 (к)
(Бакирова И.Д. - бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУДАҒЫ ОЙЫН САУЫҚ ТАПСЫРМАЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

Аннотация: Бастауыш мектептегі ойын-сауық тапсырмалары, әсіресе 1-4 сыныптар үшін, Негізгі математикалық білімді тез игеруге және пәнге тұрақты қызығушылықты қалыптастыруға көмектеседі.

Түйінді сөздер: ойын-сауық міндеттері, оқушылардың қызығушылығын дамыту, математика сабақтары, бастауыш мектеп.

Математиканы оқытудың алғашқы кезеңдерінде көптеген балалар тақырыпты механикалық есте сақтауды қажет ететін ережелер мен мысалдар жиынтығы ретінде қабылдайды. Бұл пассивтілікті, қателіктерден қорқуды және оқуға деген ынтаның төмендеуін тудырады.

Мұндай жағдайда сабақтар математиканы игеру үшін ғана емес, жалпы интеллектуалды даму үшін де маңызды пәнге тұрақты қызығушылықты қалыптастыру мүмкіндігін жоғалтады.

Көңіл көтеру тапсырмалары-бұл қызығушылықты тудыратын, шешім іздеуді талап ететін, шығармашылық ойлауды және оқушылардың бірлесіп жұмыс істеуін ынталандыратын тапсырмалар. Олардың бастауыш мектептегі мақсаты:

- оқушылардың түсіністік жолындағы қадамдар ретінде қателіктерге деген қызығушылығы мен оң көзқарасын дамыту.

- тәжірибе мен эксперимент арқылы негізгі математикалық ұғымдарды қалыптастыру.

- логикалық ойлауды, есте сақтауды, зейінді және математикалық сөйлеуді дамыту.

- математиканың нақты өмірмен байланысын көрсету: ойындар, конструкторлар, математикалық әңгімелер және практикалық қолдануға арналған есептер.

Ойын-сауық тапсырмалары осы қызығушылық дағдарысын жеңудің негізгі құралы ретінде әрекет етеді: олар оқу процесін жарқын, мағыналы және қол жетімді етеді, күнделікті өмірде математиканың практикалық маңыздылығын көруге мүмкіндік береді. Қызықты тапсырмалары бар сабақтар оқушыларға ұғымдарды көрнекі түрде бекітуге және математиканы одан әрі оқуға оң мотивация жасауға көмектеседі.

Ойын-сауық тапсырмаларының түрлері:

Ойын тапсырмалары мен басқатырғыштар: ребустар, жұмбақтар, логикалық есептер, олар стандартты емес шешімді табуды немесе сандар мен геометриялық пішіндер арасындағы жасырын байланыстарды көруді талап етеді. Мұндай тапсырмалар ынтаны(мотивацияны) белсендіреді және балаларды әртүрлі тәсілдерді қолдануға үйретеді.

Күнделікті интерактивті ойындар: оқушылар бірлескен мақсатта жұпта немесе топта жұмыс істейтін бәсекеге қабілетті және кооперативті форматтар. Бұл қарым-қатынас дағдыларын дамытады, шешіміңізді дәлелдеуге және жолдасыңыздың пікірін құрметтеуге үйретеді.

Практикалық және манипулятивті тапсырмалар: санау таяқшаларын, геометриялық пішіндерді, шарикті есеп құралдарын қолдану абстрактілі түсініктерді белгілі бір түрде елестетуге мүмкіндік береді. Физикалық әрекетті өз тәжірибесінде сезіну білімді нығайтады. Нақты өмірде қолдану жаттығулары: шағын жобаларды ұйымдастыру, онда оқушылар сыныптағы заттарды өлшейді, кесте құрастырады, текшелерден үй үлгілерін жасайды. Бұл математиканың маңызын көрсетеді және жобалық ойлауды дамытады.

Әңгімелер мен әдебиеттер: кейіпкерлер математикалық есептерге тап болатын қысқа сюжеттер. Бұл тәсіл математикалық сөйлеуді дамытады және тұжырымдамаларды контекстке табиғи енгізуге әкеледі.

Сабақта ойын-сауық тапсырмаларын енгізу әдістері.

Ойын арқылы тақырыпқа кіріспе: сабақты зерттелетін ұғымға әкелетін және қызығушылық тудыратын шағын ойыннан бастаңыз.

Біртіндеп күрделілік деңгейін таңдай алатындай пен өзгергіштік: әр бала тиісті қарқын мен қиындық бірнеше тапсырма деңгейлері ұсынылады.

Көрнекілік : жарқын көрнекі материалдарды, диаграммаларды, диаграммаларды, түрлі-түсті карталарды пайдалану балаларға тапсырманың құрылымын көруге және шешімін табуға көмектеседі.

Шешудің бірнеше әдісін қарастыру: балаларды әртүрлі жолдармен бөлісуге ынталандыру және сыни ойлау мен ойын ашық жеткізу қабілетін дамытатын таңдау туралы дау айту.

Рефлексия және ұғымдармен байланыс: тапсырманы орындағаннан кейін қандай математикалық идеялар қатысқанын, қандай стратегиялар жұмыс істегенін және неге екенін талқылаңыз.

Инклюзивті тәсіл: барлық оқушылардың қызығушылықтарын, ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, тапсырмаларды әртүрлі дайындық деңгейіне бейімдеу.

Қызығушылық пен дағдыларды дамытуға әсері.

Мотивацияны дамыту: ойын-сауық тапсырмалары математиканы ойын мен приключенияға айналдырады, бұл оқушылардың оқуға және зерттеуге деген құштарлығын арттырады.

Математикалық сөйлеуді қалыптастыру: балалар ойларын тұжырымдауды, олардың бағытын түсіндіруді, сұрақтар қоюды және дәлелдер келтіруге дағдыланады.

Дәлелдеу мен логикалық ойлауды нығайту: шешімдерді табу және оларды іс жүзінде тексеру мақсатқа жету жолдарын талдауға үйретеді.

Тұрақты зейін мен есте сақтауды дамыту: қызықты тапсырмаларға қатысу стратегияларды шешу барысында шоғырландыруды және сақтауды талап етеді.

Болашақ оқу кезеңдеріне дайындық: сыни тұрғыдан ойлау дағдылары, топта жұмыс істеу және көрнекілікті қолдана білу болашақта күрделі математикалық тұжырымдамаларды зерттеу кезінде пайдалы болады.

1-4 сынып оқушыларына арналған тапсырмаларды қалай таңдауға болады? Педагогтарға арналған практикалық ұсыныстар:

- Сыныптың жас ерекшеліктері мен мәдени контекстін ескере отырып тапсырмаларды таңдаңыз, тұжырымдамалардың қол жетімділігі мен түсінігі маңызды. Төменгі сыныптар үшін көрнекілік, ұғымға жеңіл тұжырымдар және санау, ережелерді оқу, 20-100-ге дейін санау, сандармен және геометриялық фигуралармен танысу маңызды.

- Сабақ бойы эмоционалды жауап пен қызығушылықты сақтау үшін әр сабаққа кем дегенде бір ойын-сауық тапсырмасын қосыңыз. Назар аударудың қарапайым жолдары: қысқа тапсырмалар, өзгермелі әрекеттер және форматтардың өзгеруі.

- Әр түрлі жұмыс түрлерін ынталандырыңыз: жеке талпыныс, жұптық пікірталас, топтық мини-белсенділік.

Қол жетімділік пен қолдауды қамтамасыз етіңіз: тақырыптық материалдарды, суреттерді, манипуляциялық материалдарды және "көріңіз - түсіндіріңіз - қайталап көріңіз"жақтауын пайдаланыңыз.

- Қателер үшін қауіпсіз ортаны қамтамасыз етіңіз: қолдау мәдениетін құрыңыз және шешімдерді оқушымен бірге іздеңіз.

Ойындар мен рәсімдердің элементтерін қосыңыз: ойын бөлігі, шешімдерді "тексеру" және әрекет пен стратегия үшін шағын сыйақылар.

- Тапсырмадан кейін қысқа рефлексия жасаңыз: қандай стратегиялар жұмыс істеді, жаңа не білді, басқа тапсырмаларда не қолдануды үйренді.

- Ата-аналарды қатыстырыңыз: оларға үйдегі қызықты тапсырмалар туралы айтып беріңіз, сабақ тақырыптарына қатысты шағын микрожобалар ұйымдастырыңыз. Ересектермен бірге орындауға болатын қарапайым үй тапсырмаларын ұсыныңыз.

Тақырыптар бойынша нақты тапсырмалардың мысалдары:

Санау және сан ұғымы.

1 сынып: "жұпты тап". 1 сандары бар карталарды пайдаланыңыз-

Оқушылар карточкаларды таңдап, заттардың тиісті санын табады (мысалы, үстелдегі 8 алма).

1-2 сынып: "қанша болды?». Заттардың кішкене жиынтығын беріңіз және 1-2 затты қосыңыз немесе алыңыз. Оқушыдан қорытынды санды атауын сұраңыз және олардың таңдауын түсіндіріңіз.

2-сынып: "ондықты жина". Монета фигураларын немесе таяқшаларды беріңіз, тапсырма дәл 5 затты жинау және 5 санын басқа тәсілдермен қалай құруға болатындығын көрсету.

Салыстыру, Тапсырыс және шама:

2 сынып: "қайсысы көп?». Әр түрлі заттары бар екі себет беріңіз. Оқушыға айырмашылық неде және қай сан артық екенін айтып, тең болу үшін бір себетті қалай өзгертуге болатынына мысал келтіріңіз түсіндіріп беріңіз.

3 сынып: "жұптарды салыстыр". 0-ден 20-ға дейінгі сандарды жазыңыз. Тапсырма: олардың арасына $<$, $>$ немесе $=$ белгілерін қойып, жауапты қарапайым тілмен негіздеңіз.

Геометрия негіздері:

1 сынып: "фигураны тап". Геометриялық фигуралары бар суреттерді көрсетіңіз (шеңбер, шаршы, үшбұрыш).

Оқушы фигураны атап, әрқайсысының қанша бұрышы бар екенін көрсетеді.

2-сынып: "пішінді жина". Фигуралар жиынтығын беріңіз (квадраттар, үшбұрыштар) және олардан сурет немесе өрнек құрастыруын сұраңыз.

3-4 сынып: "Өлшемдер". Қарапайым пішіндердің периметрі туралы түсінік қалыптастырыңыз: тіктөртбұрыш пен квадрат, жақтарды өлшеу және периметрді есептеу үшін сызғыштар мен сызғыштарды қолданыңыз.

Логика және есептерді шешу:

3 сынып: "қатарды жалғастыр". Қарапайым сандар қатарын беріңіз және оқушылардан үлгіні тауып, қатарды жалғастыруды сұраңыз.

4-сынып: "терминдерге бөл". Мысалы, Сан беріңіз

37 және бірнеше ондыққы, бірлікке бөліну тапсырмаларын ұсыныңыз (30+7, 20+17 және т.б.) және олардың ыдырау стратегиялары арасындағы айырмашылықты талқылаңыз.

Математикалық ойлауды дамытуға арналған міндеттер:

1 сынып: "сандар лабиринті". Параққа 1-ден 20-ға дейінгі сандармен маршрут сызыңыз. Оқушы көршілес сандарды қосып, соманың ережеге сәйкес келетіндігін тексеріп, бойынша үлгі бойынша жүруі керек (мысалы, 1-ге толықтыру).

4-сынып: "логикаға арналған есептер" шағын логикалық есептер, онда шарттарды сақтай отырып, кестеде дұрыс есептеу жолын таңдау керек.

Сабақта осы тапсырмалармен қалай жұмыс істеу керек:

Сабақтың басында мақсатты көрсетіп, қандай дағдылар дамитынын түсіндіріңіз.

Сабақ барысында ауыспалы форматтар: жеке жұмыс, жұптық жұмыс, топтағы шағын пікірталастар.

Көрнекі белгілерді қолданыңыз: суреттер, карталар, шарлар немесе шоттар.

Сабақтың аяқталуы: жылдам рефлексия, не жақсы болды, не қиындық тудырды, келесі сабақта қандай жаңа идеяларды пайдалануға болады.

Ата-аналарға арналған кері байланыс: сабақта оқушының қандай қасиеттері дамығандығы және үйдегі қандай тәжірибелерді бірге жасауға болатындығы туралы қысқаша жазбалар жүргізу.

Сабақтарда осындай тапсырмаларды жүзеге асыра отырып, мұғалімдер қолайлы білім беру ортасын жасайды, онда әр бала математикадағы жаңа жаңалықтарға жол ашуға ынтаны және шабытты сезінеді.

Қорытынды

Бастауыш мектепте математиканы оқытуға деген қызығушылықты сақтау және дамыту оқушының одан әрі академиялық жетістігінің, сыни ойлау мен танымдық белсенділіктің негізі болып табылады. Ойын-сауық пен ойын элементтері бар тапсырмалар механикалық есте сақтауға тәуелділікті азайтады және оқу процесін баланың табиғи зерттеу дағдыларына жақындатады. Бұл есептер математикалық ұғымдарды іс жүзінде түсінуге мүмкіндік беріп қана қоймай, логикалық ойлау, зейін, есте сақтау, математикалық сөйлеу сияқты негізгі дағдыларды жүйелі түрде қалыптастырады.

Ойын -сауық, интерактивті, манипуляциялық және өмірге байланысты тапсырмаларды сабаққа біріктіру-оқудың тиімділігін арттырады және әрбір оқушыға табысты сезінуге жағдай жасайды. Мұндай әдіс-тәсілдер қателесуден қорықпай жаңа әдістерді сынауға мүмкіндік беретін қауіпсіз және қолайлы білім беру ортасын жасайды. Сонымен қатар, топтық жұмыс, пікірталастар, эксперименттер және жобалық іс-шаралар арқылы балалардың коммуникативті қабілеттері нығаяды, математиканың күнделікті өмірмен тығыз байланысы ашылады.

Жүйелі түрде қолданылатын қызықты тапсырмалар бастауыш сынып оқушыларының ынтасын арттырып, математиканы тек оқу пәні емес, ойлау мәдениетін дамытатын маңызды құрал ретінде қабылдауға көмектеседі. Осылайша, бұл тәсілдер балаға оқытудың болашақ кезеңдерін сенімді түрде бастауға, күрделі математикалық ұғымдарды түсінуге дайын болуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Тихомирова Л.Ф.«Бастауыш мектептегі Математика. Білім беру ойындары, тапсырмалар, жаттығулар».2002

2.Т.К.Жикалкина.«Математикадан ойын және ойын-сауық тапсырмалары».1986

3.Ырысбек М.,Есбол М.,Есқат Қ.,Ардақ Д.«Математикалық олимпиада және логика».2023

4. Родионова Е.А.«Математикалық ойлауды дамыту».2024

Сауытжан А.А.,Е.А.Букетов атындағы Қарағанды Зерттеу университеті, педагогика факультеті, БОПмӘ-22-3 тобы (к)

МУЛЬТИМОДАЛЬДЫ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ DAҒДЫЛАРЫН ДАМУ

XXI ғасыр – білімділер ғасыры. Қазіргі жаһандану жағдайында қоғамның дамуы білікті, жан-жақты ойлай алатын, ақпаратты талдап, оны тиімді пайдалана білетін жас ұрпақты қалыптастыруды талап етеді. Осы мақсатта білім беру саласында түбегейлі өзгерістер орын алып, оқытудың инновациялық бағыттары мен жаңа әдіс-тәсілдері кеңінен енгізілуде. Бүгінгі күні білім сапасын арттыру, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту, шығармашылық қабілетін жетілдіру – ең өзекті міндеттердің бірі болып табылады.

Осы міндеттерді жүзеге асыру үшін заманауи педагогикада сан түрлі жаңа **оқыту технологиялары**, авторлық бағдарламалар, цифрлық құралдар мен интерактивті әдістер қолданылуда. Алайда, кез келген технологияның тиімділігі оны мұғалімнің қаншалықты шебер қолдана алуына тікелей байланысты. Дұрыс таңдалған және орынды пайдаланылған технология оқыту процесін жандандырып қана қоймай, оқушының өз бетімен білім алуына, ойлау белсенділігінің артуына және коммуникативтік қабілеттерінің дамуына ықпал етеді.

Осындай заман талаптарына сай туындаған жаңа педагогикалық бағыттардың бірі — **мультимодальды оқыту технологиясы**. Бұл тәсіл білімді бірнеше арна арқылы: көрнекілік, дыбыс, мәтін, қимыл және цифрлық ресурстар көмегімен ұсынуға негізделеді. Мультимодальды оқыту оқушылардың ақпаратты әртүрлі сезім мүшелері арқылы қабылдауына мүмкіндік беріп, білімді терең әрі тиісті меңгеруіне жағдай жасайды. Сондықтан қазіргі уақытта мультимодальды оқыту бастауыштан жоғары сыныпқа дейінгі оқу процесінде маңызды, тиімді педагогикалық құрал ретінде қарастырылып отыр.

Мультимодальды оқыту дегеніміз - білім берудегі бірнеше режимдерді қолдана отырып, тұжырымдамаларды оқыту [1]. Режимдер - бұл ақпарат арналары немесе мәтінді қандай да бір жолмен жеткізу, соның ішінде: суреттер, аудио, сөз, жазу, сызбалар, музыка, қозғалыс, қимылдар және тағы басқалар жатады. Режимдерді әр сезім мүшелері әр түрлі қабылдайды әдетте визуалды түрде. Олар көбінесе бір - бірімен өзара әрекеттесіп, динамикалық оқу тәжірибесін жасайды. Мысалы, білім беруде сөйлеу, суреттер, музыка және мәтін болуы мүмкін - мұның бәрі оқушының оқу тәжірибесін жақсартып алады.

«Мультимодальды» термині қамтамасыз етуші немесе пайдаланушы деген мағынаны білдіреді. Яғни, білім беру жүйесінде бірнеше бағыттарды (кестелер, анимациялық суреттер, сызбанұсқалар, мәтіндер, презентациялар) пайдалана отырып ақпаратты түсіндіруді қамтамасыз етуді сипаттайтын технология ретінде қолданылады [1]. Мультимодальды оқыту - бұл әртүрлі режимдердің бірлескен көріністерін ұсынудың жақсы моделі болып саналады.

Сонымен қатар қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларының функционалдық және коммуникативтік сауаттылығын қалыптастыру. Оқушының сөйлеу тілін дамыту — оның жалпы оқу жетістігінің, әлеуметтік бейімделуінің және тұлғалық дамуының маңызды шарттарының бірі. Соңғы жылдары зерттеушілер мен педагогтар оқыту үдерісін тиімді ұйымдастырудың жолы ретінде **мультимодальды оқытуды** жиі қолдана бастады. Мультимодальды оқу материалының түрлі арналар арқылы (көрнекілік, дыбыс, мәтін, интерактив) берілуіне негізделіп, баланың сөйлеу әрекетінің барлық қырын дамытуға мүмкіндік береді.

Алайда жүргізілген ғылыми-практикалық талдаулар қазіргі бастауыш мектеп оқушыларының тілдік дамуына қатысты бірқатар проблемалардың бар екенін көрсетеді. Қазіргі зерттеулер бастауыш жастағы балалардың тілдік дамуында бірқатар қиындықтар бар екенін көрсетеді. Атап айтқанда:

- оқушылардың сөйлеу белсенділігінің төмендігі;
- ойды толық әрі жүйелі жеткізе алмау;
- сөздік қорының шектеулілігі;
- тілдік құрылымдарды қате қолдану;
- отбасындағы ауызша қарым-қатынастың азаюы;
- цифрлық құрылғыларға шамадан тыс тәуелділік.

Бұл факторлар баланың коммуникативтік дағдысының қалыптасуына кері әсер етеді. Сондықтан дәстүрлі оқыту әдістерінен бөлек, оқушыны белсенді қатысуға тартатын, тілдік орта жасайтын, сөйлеу әрекетін табиғи жағдаяттарда ұйымдастыратын мультимодальды тәсілдерді

енгізу өзекті болып отыр. Солардың ішінде ең жиі кездесетіні – **оқушылардың сөйлеу белсенділігінің төмендігі**, өз ойын толық әрі жүйелі жеткізуге қиналуы, **сөздік қорының шектеулі болуы**, тілдік бірліктерді орынсыз немесе жеткіліксіз қолдануы. Мұндай мәселелердің қалыптасуына бірнеше фактор әсер етеді: отбасылық қарым-қатынастың азаюы, цифрлық құрылғылармен шамадан тыс айналысу нәтижесінде ауызша коммуникация көлемінің қысқаруы, тілдік тәжірибенің жеткіліксіздігі, кейбір сабақтарда біржақты дәстүрлі түсіндіру әдістерінің басым болуы.

Осы аталған проблемалар оқушының сөйлеу тілін дамытуда дәстүрлі әдістердің білім алушының қажеттілігін толық қанағаттандырмайтынын көрсетеді. Сондықтан мультимодалды оқыту технологиясын қолдану — оқушылардың тілдік белсенділігін арттыру, сөздік қорын байыту, байланыстырып сөйлеуін дамыту және оқу мотивациясын күшейту үшін ғылыми тұрғыда негізделген тиімді шешімдердің бірі болып табылады.

Жалпы нәтижелі білім берудің мәні оқушының іс-әрекеті оның жеке басының әлеуетін іске асыруға, оқылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім алуын талап етеді. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында «бастауыш білім берудің мақсаты – білім алушылардың оқу іс-әрекетін меңгеруі және олардың жеке қасиеттерін ашу үшін жағдай жасау», – деп көрсетілген [2;3].

Адам баласы қоршаған дүниені екі түрлі жолмен танып біледі:

-бақылау (көру, есту, сезу);

-сөз арқылы жаңа ұғымды қабылдау.

Екі тәсілде де белсенді ойлау қызметі арқылы жүзеге асады. Баланың сөздік қоры мен сөйлеу тілін дамыту - оның ойлауын дамыту. Себебі сөз – тіл мен сөйлесім әрекетінің негізгі бірлігі. Сөз – тіл білімінің барлық саласына – тілдің дыбыстық жүйесіне де, сөзжасамға да, морфологияға да, лексикаға да қатысты болады. Демек, тіл білімінің қай саласын алсақ та, оның зерттеу нысаны – сөз.

Оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуда тіл сабақтарында қалыптасқан білім, білік, дағды ықпал етеді. Бұл даму тіл пәнінде игерілетін тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым дағдылары арқылы оқушының ойлауын дамыта отырып, қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Ондай деңгейге көтерілу үшін оқушының сөздік қорын молайту арқыл тілді дамытуға деген саналы көзқарасы бала кезінен сезілуі шарт. Оқушы өз пікірін білдіріп, ойын тұжырымдай алған да ғана тілге деген танымы айқындала бастайды. Бұл танымды қалыптастыруда оқушы тілді әртүрлі қырынан қарастыруға болатын феномен ретінде тани бастағанда ғана оқушының тіл жайындағы пайымдаулары пайда болады.

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының тілдік дағдыларын дамыту – қарым-қатынас үдерісіне қатысушылар арасында ақпараттың тиімді алмасуын қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық міндет. Коммуникативтік-сөйлеу қабілетінің жеткілікті деңгейде қалыптасуы оқушының ақпаратты дұрыс қабылдауына, түсінуіне және оны саналы түрде қайта жеткізуіне ықпал етеді. Демек, бастауыш жастағы оқушылардың тілін дамыту арқылы қоғамға жан-жақты дамыған, белсенді, өздігінен ой қорытынды жасай алатын, шығармашылық тұрғыдан ойлайтын және ой-пікірін анық әрі жүйелі жеткізе алатын тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік туады. Бұл, өз кезегінде, олардың тілдік қатысым құралдарын тиімді пайдалануын қамтамасыз етеді.

Осы тұрғыдан алғанда, еліміздің өркениетті азаматтық қоғамға бағыт ұстануы білім беру жүйесінен халықаралық талаптарға сай жоғары мәдениетті, сапалы біліммен қаруланған жас ұрпақты даярлауды қажет етеді. Сондықтан бастауыш білім беру кезеңінде оқушылардың тілдік және коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру — болашақта бәсекеге қабілетті, интеллектуалды ұлт қалыптастырудың маңызды алғышарты болып табылады. Бастауыш білім алушыларының сөйлеу тілін дамытуға ықпал ететін, оларға жақын табиғи жағдаяттар негізінде оқыту ортасын үлгілеу үшін білім беру жүйесін ақпараттандыру жағдайында өз бетінше шығармашылық жұмыстарды ұйымдастырып және білім деңгейін бағалауға қажетті цифрлық технологиялар және АКТ-ны тиімді пайдаланудың көкейкестілігі күннен-күнге өсуде [4].

XXI ғасырдың ақпараттық қоғам ғасыры аталуы тегін емес. Бүгінгі күні компьютер өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. Жаһандандыру дәуірінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қоғам өмірінің барлық саласында жетістікке жетудің маңызды тетігі болып отыр. Мультимодалдылықты сабақта тиімді қолдану арқылы мұғалім оқушылар бойында визуалды, есту, когнитивтік және мінез-құлық әрекеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оқушылардың әрі қарайғы оқу әрекетінің сапасын арттырып, олардың танымдық деңгейінің саналы әрі бейсаналы деңгейде белсенді болуына жағдай жасайды [5].

Бүгінгі таңда оқушылар үшін ең тиімді әдістердің бірі – мультимодалды ресурстарды, яғни әртүрлі режимдерді (бейне, аудио, мәтін, анимация, интерактив) біріктіре отырып оқыту. Мультимодалды оқыту технологияларын орынды қолданатын жаңашыл мұғалімдер түрлі модальдық элементтердің үйлесімі арқылы оқушылардың назарын тұрақтандырып, оқу материалына қызығушылығын арттыра алады. Онлайн қызметтер, интерактивті платформалар және мультимодалды білім беру ресурстары қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналды. Мұғалімдер модальдық ресурстармен еркін жұмыс жүргізу үшін мультимодалды материалдарды оңтайлы және тиімді пайдалана алу құзыреттілігіне ие болуы қажет.

Мультимодалды оқытудың бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын дамытудағы рөлі ерекше. Оның тиімділігі бірнеше аспектілерден көрініс табады:

-Оқу жүйесін жобалау мен сабаққа дайындықты оңтайландыру. Мультимодалды оқыту мұғалімге сабақ мақсатына сәйкес материалды дұрыс таңдап, визуалды, аудиалды және мәтіндік ресурстарды үйлестіре отырып, дидактикалық материалдарды жедел әрі тиімді құрастыруға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың сөйлеу дағдысын дамытуға бағытталған тапсырмаларды жүйелі жоспарлауды жеңілдетеді.

-Сөйлеу әрекетін ойын түрінде ұйымдастыру. Мультимодалды элементтерді (аудиожазба, бейне, интерактивті жаттығулар, рөлдік ойындар) қолдану оқу іс-әрекетін қызықты етіп, оқушылардың айтылым және тыңдалым әрекеттерін табиғи түрде дамытуға жағдай жасайды.

-Эргономикалық талаптарды қамтамасыз ету. Әртүрлі модальдық арналардың үйлесімді берілуі оқушылардың когнитивтік жүктемесін азайтып, ақпаратты жеңіл қабылдауына мүмкіндік береді. Бұл сөйлеу дағдысын қалыптастыруда тиімді орта жасайды.

-Нақты тілдік жағдаяттарды имитациялау. Мультимодалды құралдар (бейнесюжеттер, интерактивті сценарийлер, анимациялар) арқылы шынайы қарым-қатынас жағдайларын модельдеу мүмкіндігі туады. Мұндай жағдайлар балаларды табиғи сөйлеуге ынталандырып, тілдік бірліктерді нақты контексте қолдануға үйретеді.

-Ақпаратты мультимедиялық форматта беру. Гипермәтіндер, аудиомәтіндер, бейнематериалдар мен графикалық ресурстарды қатар қолдану оқушылардың сөздік қорын байытып, сөйлеу әрекеті барысында ақпаратты жүйелі қолдану қабілетін арттырады.

-Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру. Мультимодалды орта достық интерфейсті, икемді тапсырмаларды, дараланған қарқын мен қолжетімді мазмұнды ұсыну арқылы әр оқушының сөйлеу дағдысын өз деңгейіне сай дамытуға мүмкіндік береді.

Көлемді тілдік ақпаратты тиімді сақтау және қолдану. Мультимодалды ресурстарды жүйелеу мен сақтау жеңіл болғандықтан, мұғалім мен оқушылар сөздіктер, мәтіндер, бейнематериалдар және жазба жұмыстары сияқты тілдік материалдармен тұрақты жұмыс жүргізе алады.

Осы аталған артықшылықтар мультимодалды оқытудың бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу әрекетін дамытуда маңызды педагогикалық құрал екенін дәлелдейді. Мультимодалды ортада оқушылардың тіл үйрену мотивациясы артып, сөздік қоры кеңейіп, өз ойын еркін, мәнерлі әрі дұрыс жеткізу дағдылары қалыптасады.

Бастауыш сыныптағы мультимодалды жұмыс түрлеріне мысалдар:

- бейнефрагмент бойынша әңгіме құрау;
- аудиожазба тыңдап, оқиға мазмұнын айту;
- комикс пен иллюстрация арқылы диалог құру;
- интерактивті ойындарда рөлдік сөйлесу;
- QR-код арқылы шағын бейне көріп, пікір айту;
- анимация бойынша сипаттама беру;
- цифрлық презентациялар негізінде ауызша жауап дайындау.

Осындай тапсырмалар оқушылардың тілдік тәжірибесін көбейтеді, сөйлеу әрекетін белсенді етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дамыту – білім беру процесіндегі өзекті педагогикалық міндеттердің бірі болып табылады. Мультимодалды оқыту технологиясы осы міндетті тиімді шешудің заманауи тәсілі ретінде танылып отыр. Ол оқу материалын көрнекі, аудиалды, мәтіндік, интерактивті және қимылдық арналар арқылы ұсынуға мүмкіндік беріп, оқушылардың сөйлеу әрекетін кешенді түрде дамытуға жағдай жасайды.

Мультимодалды оқыту бастауыш сынып оқушыларының қызығушылығын арттырып, оқу-танымдық іс-әрекетке белсенді қатысуын қамтамасыз етеді, сөйлеу дағдыларының қалыптасуына ықпал етеді, сөздік қорын байытады және ойды жүйелі жеткізу қабілетін дамытады. Сонымен қатар, мұндай әдіс әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, шығармашылық ізденісін қолдауға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, мультимодалды оқыту арқылы бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын дамыту – ақпаратты қабылдау мен жеткізу қабілетін жетілдірудің, коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың және жалпы тұлғалық дамудың тиімді әдісі болып табылады. Бұл тәсіл қазіргі білім беру жүйесінің сапасын арттыруға, оқушылардың тілдік және коммуникативтік қабілеттерін жан-жақты дамытуға маңызды үлес қосады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Монахова Г. А. Монахов Д. Н. Мультимодальные технологии в учебном процессе высшей школы // Теория и практика общественного развития. 2013, № 11. - С.158-160.
2. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» (бұдан әрі – МЖМБС) (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы (ҚР Оқу-ағарту министрінің 23.09.2022ж. № 406 бұйрығымен енгізілген өзгерістерімен).
3. Сарыбаев Х.Ш. Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері. – Алматы: ҚМОПБ, 1959. - 76 б.
4. Abdurazakov F.A., Meliev S.K. Interactive Methods Used In The Formation Of Creative Activity (On The Example Of Primary School Students) // Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 1. – С. 257-262. [Электрондық ресурс]: URL: <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/1011>
5. Kataev N., Yerkinzyu A. Оқыту процесін ұйымдастыруда цифрлық білім беру технологияларының тиімділігі // Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2021. – Т. 67. – №. 2. – С. 71-80.

Сауытжан А.А., Құдайбергенова А.Р., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, БОПмӘ-22-3 тобы (к)
(*Медет Г.М., п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы*)

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КІТАП ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі заманда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы оқушылардың дәстүрлі кітап оқуына деген қызығушылығын төмендетуде. Смартфон, әлеуметтік желі және онлайн ойындар оқушылардың назарын тез аударып, оқуға деген қызығушылықты азайтады. Осыған байланысты мектептерде оқушылардың кітап оқуға деген қызығушылығын арттыру үшін заманауи әдістерді пайдалану қажеттілігі туындап отыр. Заманауи әдістер оқыту процесін интерактивті, қызықты және тиімді етеді. Мақалада осы әдістердің тиімділігі талданып, олардың оқушылардың кітап оқуына әсері зерттеледі.

Білім берудің бастауыш сатысында мектептегі оқыту үдерісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оқушыларының ХХІ ғасыр және кең ауқымды дағдыларының қалыптасуын қамтамасыз етеді [1]. Осыған сәйкес ақпараттық-зияткерлік ресурстарды өз бетінше тауып, талдап және пайдалана білетін, идеялардың қуат көзі болатын, жедел өзгермелі қоғамға бейім, қоршаған ортамен үйлесімді қарым-қатынасқа түсе алатын белсенді тұлғаны қалыптастырудың маңыздылығы жылдан-жылға күшеюде.

Сондықтан, мұғалім талапқа сай оқушының білім алу белсенділігін жоғарылату үшін өздерінің оқыту стратегияларын, оқыту үдерісін, білім сапасын түрлендіруде технологияға негізделген оқытудың құралдары мен түрлерін, инновациялық әдістерді онтайлы қолдана білу қажет. Бастауыш білім алушыларының сөздік қоры мен сөйлеу тілінің дамуы тілдік коммуникацияға түсу әрекет түрлеріне қарай жүзеге асырылады [2]. Ал осы тілдік коммуникацияға түсу әрекетін цифрлық тілге айналдыру арқылы ғана қазіргі оқушыны қызығушылығын оятып, оның сабаққа деген зейінін бір арнаға шоғырландырып, тақырыпты тыңғылықты меңгеруіне жол ашуға болады.

Қазіргі ақпараттық дәуірде білім беру мазмұны мен оқыту формалары терең трансформацияға ұшырап, оқушылардың оқу дағдысы, мәтінді түсіну қабілеті, оқу жылдамдығы мен оқу мотивациясы білім сапасының негізгі индикаторлары ретінде айқындала түсуде. Соңғы жылдары әлемдік педагогикалық тәжірибеде онлайн кітап оқу, аудиокітаптар, интерактивті оқылым платформалары секілді жаңа форматтар оқушылардың оқу белсенділігін арттырудың тиімді тетіктері ретінде кеңінен қолданылып келеді. PISA–2018 зерттеуінің нәтижелері қазақстандық оқушылардың оқу сауаттылығы көрсеткіштері OECD орташа деңгейінен төмен екендігін айғақтап, бұл жағдай мектеп оқушыларының кітап оқуға қызығушылығын көтеруге бағытталған заманауи әдістерді енгізудің өзектілігін арттыра түседі [3]. Сонымен қатар, Қазақстанда жүзеге асырылып жатқан «Оқуға құштар мектеп» жобасы оқу ортасын жаңғыртуды, кітап оқу мәдениетін қалыптастыруды және цифрлық оқылым платформаларын білім беру үдерісіне ықпалдастыруды мақсат етеді. Осыған байланысты, аталған ғылыми зерттеу онлайн кітап оқудың тиімділігін, сондай-ақ оның оқушылардың оқу мотивациясы мен оқу дағдысына ықпалын кешенді түрде талдауға бағытталады.

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы оқушылардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін түбегейлі трансформациялады. Қазіргі білім беру кеңістігі де осы өзгерістердің ықпалымен сапалық жаңа сипатқа ие болып отыр: электрондық кітапханалардың қолжетімділігі кеңейді, виртуалды зертханалық жұмыстар оқу үдерісінің ажырамас бөлігіне айналды, ал әрбір білім алушының интернетке қосылған мобильді құрылғыға ие болуы білім ресурстарына жедел қол жеткізуді қамтамасыз етті. Білім беру ұйымдарына еніп отырған цифрлық платформалар мен бағдарламалар оқушылардың жеке оқу траекториясын, ізденісін, танымдық белсенділігін және жалпы зерттеу әлеуетін қалыптастыруда, сондай-ақ оны жүйелі түрде дамытуда маңызды фактор ретінде айқындалуда.

Г. Халикованың айтуынша «Цифрлық бағдарламалар - дамытуды қамтамасыз ететін жаңа цифрлық ортаны құруға мүмкіндік туғызатын құрал», О.К. Тихомировның айтуынша «Цифрлық бағдарламалар - экстериоризация үдерістеріне ықпал ету, нақтырақ айтқанда, сыртқы және ішкі элементтері бар, түбегейлі жаңа белгілі құрал мен семиотикалық жүйені құру мүмкіндігінен туғызатын, мазмұнды ішкіден сыртқы формаға ауыстыру құралы». Ал, О.В. Машевскаяның айтуынша «Цифрлық бағдарламалар – нақты жиілік және жүйелілікпен дабыл және кодтық импульстарды жазу үшін компьютерлер мен/немесе заманауи техниканы қолданатын технологиялар».

Цифрлық бағдарламаларды білім беру үдерісіне енгізудің негізгі құрамдас элементтерінің бірі - ақпараттық-білім беру ортасын қалыптастыру. Бұл орта өз кезегінде бірыңғай ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Ақпараттық-коммуникациялық орта – бұл пайдаланушының ақпараттық ресурстармен жұмыс істеуін қамтамасыз ететін жағдайлар жүйесі. Ол ақпаратпен өзара әрекеттесуді интерактивті құралдар арқылы жүзеге асыратын ақпараттық-коммуникациялық технологияларға негізделеді және тұлғаның ақпараттық кеңістікпен тиімді қатынасуына мүмкіндік береді [4].

Қазіргі «цифрлық ұрпақ» өкілдері ақпаратты жедел, визуалды және интерактивті форматта қабылдауға бейім болғандықтан, білім беру жүйесінде заманауи әдістерді қолдану қажеттілігі айқын сезілуде. Ақпараттың визуалдануы, мультимедиялық мазмұнға қызығушылық, цифрлық ортада еркін әрекет ету қабілеті, қысқа әрі тез оқылатын материалдарға сұраныс және интерактивтікке жоғары қажеттілік - осы өзгерістерді айқындайтын негізгі факторлар.

Онлайн кітап оқу форматы қазіргі білім беру кеңістігінде ерекше мәнге ие. Электронды оқылым дәстүрлі кітаппен оқуға қарағанда оқу үдерісін анағұрлым икемді, қолжетімді және оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімдейді. Цифрлық платформалар мәтінді қабылдаудың бірнеше тәсілдерін үйлестіруге мүмкіндік береді: оқушы мәтінді оқумен қатар оның аудионұсқасын тыңдай алады, түсініксіз сөздердің мағынасын жылдам анықтап, сөздік қорын кеңейте алады, сонымен бірге мазмұнды визуалды иллюстрациялар, интерактивті элементтер мен анимациялар арқылы тереңірек ұғынады. Мұндай көпқырлы оқылым таным үдерісін жеңілдетіп қана қоймай, оқуға деген тұрақты қызығушылықтың қалыптасуына да ықпал етеді.

Онлайн кітаптардың салмақсыздығы, кез келген уақытта қолжетімді болуы және оқу статистикасын автоматты түрде тіркеуі - бастауыш мектеп оқушылары үшін ерекше маңызды артықшылықтар. Бұл мүмкіндіктер оқушылардың оқу қарқынын жүйелі бақылауға, оқу нәтижелерін нақты бағалауға және олардың мотивациясын тұрақты қолдауға жағдай жасайды. Осы себепті онлайн кітап оқу оқушылардың оқу сауаттылығын дамытуда педагогикалық тұрғыдан негізделген, тиімді және заманауи құрал ретінде кеңінен танылады.

Онлайн оқылымның басты артықшылықтарына қолжетімділік, жеке оқу қарқынын сақтау мүмкіндігі, мәтінді түсінуді жеңілдететін қосымша функциялардың, атап айтқанда аудиоқолдау, анықтамалық сөздіктер, қаріпті үлкейту, оқу динамикасын бақылаудың болуы.

Бастауыш жастағы балалардың шамамен 80%-ы ақпаратты визуалды түрде қабылдайтыны белгілі, сондықтан суретті кітаптардың рөлі ерекше. Иллюстрацияланған мәтіндер материалды елестетуге көмектесіп, оқу жылдамдығын орта есеппен 20–35%-ға арттырады, есте сақтауды күшейтеді және күрделі мәтіндерді түсінуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, геймификация элементтерін қолдану оқушылардың оқу белсенділігін шамамен 40%-ға арттыратыны анықталған. Ұпай жинау, виртуалды марапаттар, деңгейлер ашу, викториналар мен QR-квесттер сияқты ойын механизмдері оқушылардың ішкі мотивациясын көтеріп, мәтінді есте сақтауды жеңілдетеді.

Осылайша, визуалды қолдаудың, интерактивті мүмкіндіктердің және геймификация тәсілдерінің үйлесуі онлайн кітап оқуды бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдысын қалыптастыру мен оқу мотивациясын арттыруда маңызды әрі заманауи педагогикалық құрал ретінде айқындайды.

Оқушылардың кітап оқуға қызығушылығын арттыруда заманауи әдістер - онлайн кітаптар, интерактивті ертегілер, мультимедиялық қолдау және геймификация элементтері - тиімді құрал болып табылады. Бұл әдістер:

- оқушылардың оқу мотивациясын күшейтеді;
- оқу жылдамдығы мен мәтін түсінуін арттырады;
- бастауыш сынып оқушылары үшін оқу процесін жеңілдетеді;
- оқу мәдениетін қалыптастырады.

Сондықтан мектептерде онлайн кітап оқу мен мультимедиялық оқылым платформаларын енгізу қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыты болып саналады.

Осы мақсатта 2025–2026 оқу жылында «С.Саттаров атындағы мектеп-лицейінің» 3 «А» және 3 «Ә» сынып оқушылары арасында төрт аптаға созылған бақылау жұмысы ұйымдастырылды.

Зерттеу жұмысына дайындық кезеңінде 3-сынып оқушыларының оқу әрекетіне қатысты бастапқы педагогикалық бақылау жүргізілді. Алынған эмпирикалық деректер оқушылардың едәуір бөлігінде кітап оқуға деген танымдық қызығушылықтың жеткілікті деңгейде қалыптаспағанын көрсетті. Атап айтқанда, оқу тапсырмалары ұсынылған кезде оқушылардың мәтінді өз бетінше оқуға ынтасының төмендігі, оқу қарқынының баяулығы және мазмұнды түсінуге бағытталған сұрақтарға жауап беруде қиналуы жиі байқалды. Бұл көрсеткіштер оқу үдерісіндегі ішкі мотивацияның әлсіздігін және оқылым дағдыларының жеткілікті жетілмегенін айғақтайды.

Сонымен қатар, еркін оқу уақытында жүргізілген бақылаулар барысында оқушылардың баспа кітаптарға қарағанда аудиовизуалды контентке (бейнематериалдар, ойындық платформалар, мультимедиялық тапсырмалар) көбірек қызығушылық танытатыны анықталды. Мұндай үрдіс қазіргі балалардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерінің өзгергенін және оқылым тәжірибесінің цифрлық ортаға қарай ығысқанын көрсетеді. Осыған байланысты оқушылардың дәстүрлі кітаппен жұмыс жасауға деген ынтасы мен дағдыларының төмендеуі оқу сапасына тікелей әсер ететін фактор ретінде қарастырылды.

Осыған орай зерттеуді жүргізу қажеттілігі бірнеше факторлармен айқындалды:

-цифрлық оқылымның кең таралуы — заманауи оқушылардың оқу қызметі көбіне онлайн форматта жүзеге асатынын көрсетеді;

-мультимедиялық контенттің танымдық ынтаны арттыру әлеуеті — визуалды және интерактивті элементтердің баланың қабылдауына оң ықпал ететіні жөніндегі ғылыми тұжырымдарға негізделеді;

-онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілердің оқылым дағдыларына әсерінің толық зерттелмеуі — отандық ғылыми әдістемеде бұл бағыттың әлі де кенже дамығанын көрсетеді;

-оқу мотивациясының төмендеуі — оқу процесінің тиімділігін арттыру барысында мотивациялық компоненттің маңызды рөл атқаратынын дәлелдейтін педагогикалық зерттеулерге сүйенеді.

Осы ғылыми алғышарттар зерттеу жұмысын ұйымдастырудың өзектілігін айқындап, онлайн кітаптар мен мультимедиялық ертегілердің бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясына, оқу жылдамдығына және мәтінді түсіну деңгейіне ықпалын кешенді түрде зерделеуге негіз болды.

Зерттеу барысында оқушылармен бірқатар практикалық тапсырмалар орындалды: онлайн кітаптар мен ертегілерді оқу, мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап беру, иллюстрациялар мен аудио қосымшаларды қолдану, оқылған материалды қорытындылау және өз ойларын жазбаша түрде жеткізу. Мұндай жұмыстар онлайн оқылымның оқушылардың түсіну, талдау және ойды жазбаша құрылымдау дағдыларына ықпалын кешенді бағалауға мүмкіндік берді.

Зерттеудің мақсаты - онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілердің бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясына, оқу жылдамдығына және мәтін мазмұнын түсіну деңгейін айқындау. Аталған мақсатқа қол жеткізу үшін бірнеше зерттеу міндеттері нақтыланды: онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілердің тиімділігін бағалау, онлайн және дәстүрлі форматтағы кітап оқудың көрсеткіштерін салыстырмалы талдау, оқушылардың оқу мотивациясындағы динамиканы анықтау, сондай-ақ суретті электронды кітаптар мен мультимедиялық ертегілердің бастауыш мектеп жастағы балаларға танымдық әсерін жан-жақты қарастыру.

Зерттеу барысында оқу ресурстары ретінде iKitap, Kitap&Pro және Google Books платформалары таңдалып, оларды қолдану ерекшеліктері оқу процесінің тиімділігі тұрғысынан талданды. Оқу жылдамдығын және мәтін мазмұнын түсіну деңгейін анықтау үшін арнайы әзірленген диагностикалық тест тапсырмалары пайдаланылды. Жиналған эмпирикалық деректер статистикалық әдістермен өңделді: орташа мәндер есептелді, пайыздық үлестік көрсеткіштер анықталды және негізгі айнымалылар бойынша салыстырмалы талдау жүргізілді. Мұндай тәсіл зерттеу мақсатына сәйкес алынған нәтижелердің валидтілігі мен сенімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Арнайы цифрлық платформа негізінде бастауыш сынып оқушыларының оқу дағдыларын, сөздік қорын және тілдік қатысымын дамытуға бағытталған интерактивті онлайн ертегі кітабы әзірленді. Цифрлық білім беру ресурсы ретінде ұсынылған бұл электронды ертегі жинағы бастауыш білім беру мазмұнына сәйкес іріктелген мәтіндерді, көркем иллюстрацияларды және оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған интерактивті элементтерді қамтиды. Онлайн ертегі кітабының құрылымы білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сай бейімделіп, мәтінді қабылдау, түсіну, мазмұндау, сөздік қорды кеңейту және сөйлеу әрекетінің түрлі формаларын дамыту міндеттерін кешенді түрде жүзеге асырады. Платформа мүмкіндіктері арқылы мәтіндер дыбыстық сүйемелдеумен, анимациялық көріністермен және тапсырмалардың әртүрлі форматтарымен толықтырылып, оқу үдерісінің динамикалық әрі қолжетімді болуына ықпал етеді.

Цифрлық ертегі кітабының ерекшеліктері:

- Мәтіндер бастауыш мектеп жасындағы балалардың тілдік, танымдық және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес жеңілдетілген және құрылымданған.

- Иллюстративтік материалдар мен визуалды дизайн ертегілердің мазмұнын қабылдауды жеңілдетіп, оқушының эмоционалдық қызығушылығын арттырады.

- Интерактивті функционал (дыбыстық белгі, белсенді батырмалар, жасырын тапсырмалар) оқушының оқу әрекетіне тікелей қатысуын қамтамасыз ететін қатысымдық орта қалыптастырады.

- Қосымша тапсырмалар мәтін бойынша сұрақтар, сөздік жұмыс, логикалық тапсырмалар, шығармашылық бағыттағы әрекеттер түрінде ұсынылып, тілдік және когнитивтік дағдыларды дамытуды көздейді.

Артықшылықтары:

- Цифрлық формат оқу материалының кез келген құрылғыда үздіксіз қолжетімді болуына мүмкіндік береді.

- Оқыту контенті интерактивті элементтер арқылы жедел жаңартылып, қажеттілігіне қарай толықтырылып отырады.

- Онлайн режим оқушылардың өз бетімен білім алу мәдениетін, оқу дербестігін және оқу жылдамдығын дамытуға әсер етеді.

- Аудиосүйемелдеу дұрыс, түсініп және шапшаң оқу дағдысын қалыптастыруда қосымша құрал қызметін атқарады.

- Мұғалім мен ата-ананың оқу үдерісін бақылауына, оқушының оқу жетістігін мониторингілеуге мүмкіндік береді.

Білім алушы дамуына әсері:

- Интерактивті ертегі кітабы бастауыш сынып оқушыларының:

- сөздік қорын жүйелі түрде кеңейтуге,

- тілдік қатысым әрекеттерін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым) біртұтас дамытуға,

- көркем мәтінді түсіну, мазмұндау және бағалау қабілеттерін қалыптастыруға,
- логикалық, сыни және креативті ойлау дағдыларын жетілдіруге,
- шығармашылық әрекетке қызығушылығын арттыруға,
- оқуға деген ішкі мотивациясын қалыптастыруға оң ықпал етеді.

Платформада құрастырудың тиімділігі: арнайы цифрлық платформаның интуитивті интерфейсі мен визуалды редактор құралдары электронды ертегі кітабын тез әрі тиімді құрастыруға мүмкіндік береді. Мәтін, иллюстрация, аудио және интерактивті модульдерді біріктіру бірнеше кезеңде жүзеге асатындықтан, педагогтер мен әдіскерлер үшін ресурсты әзірлеу процесі уақыт үнемдеуге және сапалы контент жасауға қолайлы жағдай туғызады. Төменде зерттеу барысында жасалған электронды ертегі кітаптар ұсынылған.

Сурет 1. Онлайн платформада жасалған ертегі

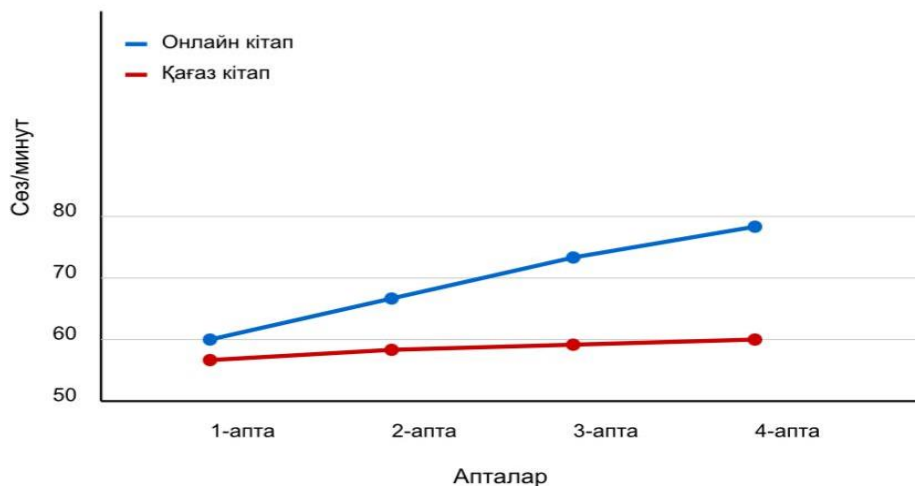

Сурет 2. Онлайн платформада жасалған ертегі

3 «А» және 3 «Ә» сыныптары зерттеу әдіснамасында тиісінше **бақылау тобы** және **эксперименттік топ** ретінде қарастырылды. 3 «А» сыныбына зерттеу кезеңінде онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілер ұсынылмай, оқу үдерісі тек дәстүрлі қағаз кітаптар арқылы ұйымдастырылды. Нәтижесінде олардың оқу көрсеткіштері бастапқы деңгейден айтарлықтай өзгермей, оқу жылдамдығы, мәтінді түсіну және талдау дағдыларында динамика байқалмады. Ал 3 «Ә» сыныбына арнайы әзірленген цифрлық оқу ресурстары жүйелі енгізіліп, онлайн форматтағы оқу тапсырмалары орындалды. Төрт аптаға созылған эксперименттік жұмыс барысында дәл осы сыныпта жоғарыда көрсетілген оқу мотивациясының, оқу жылдамдығының және мәтін мазмұнын түсіну деңгейінің айқын оң өзгерістері байқалып, онлайн оқу форматының тиімділігі ғылыми тұрғыдан расталды.

Зерттеу жұмысы барысында онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілерді қолданған 3 «Ә» сыныбының оқу көрсеткіштері 4 апта ішінде айтарлықтай жақсарғаны анықталды. Атап айтқанда, оқушылардың оқу жылдамдығы 10–18% аралығында артты, мәтін түсіну деңгейі 9–12% жоғарылады, ал талдау сұрақтарына жауап беру қабілеті 12–15% өсім көрсетті. Сонымен

қатар оқу мотивациясы да едәуір күшейгені байқалды: кітап оқуға қызығушылық 42% артты, күнделікті оқу уақыты 17 минуттан 28 минутқа дейін ұзарды (64% өсім). Оқушылар визуалды суреттер, аудиожазбалар және түсіндірме видеолар оқу материалын қабылдауды жеңілдететінін атап көрсетті. Жалпы алғанда, суретті онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілер бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігін 58% арттырып, жағымды эмоциялық көзқарасты екі есеге күшейтіп, мәтінді түсіну көрсеткішін 18% жақсартты.

Сурет 3. Зерттеу нәтижесі

Зерттеу барысында алынған нәтижелер онлайн форматтағы оқудың оқушылар денсаулығына да белгілі бір оң әсері бар екенін көрсетті. Бастауыш сынып оқушыларының мектеп сөмкесінің орташа салмағы 3,5–4 кг аралығында болатындығы анықталса, оқу үрдісіне планшет негізіндегі материалдарды енгізу аталған жүктеменің 75–80% төмендеуіне мүмкіндік берді. Мұндай азаю омыртқа жүйесіне түсетін күшті жеңілдетіп, оқушылардың жалпы физикалық дамуы үшін маңызды фактор ретінде бағаланды.

Жүргізілген талдау онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілердің оқу мотивациясын едәуір арттыратынын, оқу жылдамдығын жоғарылататынын және мәтін мазмұнын түсінуді жеңілдететінін айқын көрсетті. Сонымен қатар, цифрлық форматтың денсаулыққа зиянды әсерлерді азайтуға ықпал ететіні анықталды. Бұл әдістерді мектеп бағдарламасына жүйелі түрде енгізу оқушылардың оқу мәдениетін біртіндеп қалыптастыруға, оқу жетістіктерін арттыруға және бастауыш буындағы оқу процесін оңтайландыруға жағдай жасайды.

Онлайн оқу форматының оқушылардың оқу әрекетіне қызығушылығын күшейтуде және негізгі оқу дағдыларын дамытуда жоғары тиімділікке ие екені дәлелденді. Электронды және суретті кітаптар, мультимедиялық оқу платформалары оқу мотивациясын арттырудың пәрменді құралы ретінде танылып, оқушылардың оқу нәтижелерін жақсартуға ықпал етті. Осыған сәйкес, мектептерде онлайн оқу ресурстарын жүйелі қолдану оқу мәдениетін дамытуға, білім сапасын арттыруға, бастауыш сыныптағы оқу процесін жеңілдетуге және денсаулыққа түсетін шамадан тыс жүктемені азайтуға мүмкіндік береді. Ақпараттық цифрлық қоғамда жеке тұлғаның маңызды қасиеттерінің бірі - бұл жеке тұлғаның сандық білімі, яғни цифрлық технологияларды еркін меңгеруі, оларды күнделікті өмірде қолдана білуі. ХХІ ғасырдың цифрлық дағдылары мен құзыреттері бастауыш мектептен бастап бүкіл білім беру қызметі барысында қалыптасуы керек [5].

Бастауыш сынып оқушылары үшін суретті және интерактивті кітаптар оқу мотивациясын арттырады, мәтінді түсінуді жеңілдетеді, жаңа сөздерді тез меңгеруге көмектеседі, сонымен қатар күнделікті сөмке көтеру сияқты физикалық жүктемені азайтады. Геймификация элементтері оқу процесін ойын түрінде ұйымдастырып, балалардың қызығушылығын арттырады және оқу белсенділігін 40–50% дейін жоғарылатады.

Зерттеу барысында онлайн кітап оқу тәжірибесі көрсеткендей, оқушылардың оқу жылдамдығы мен мәтінді түсіну қабілеті артты, күнделікті оқу уақыты ұзарды, ал эмоционалды мотивациясы күшейді. Сонымен қатар, әлеуметтік оқылым және топтық талқылау, онлайн оқырман клубтары арқылы балалардың өзара әрекеті мен сыни ойлауы дамиды.

Арнайы цифрлық платформада әзірленген онлайн ертегі кітабының бірқатар артықшылықтарымен қатар, оны оқу үдерісінде пайдалануға қатысты белгілі шектеулері мен кемшіліктері де байқалады:

-Техникалық қолжетімділікке байланысты шектеулер: онлайн форматты пайдалану үшін тұрақты интернет желісі мен сандық құрылғы (компьютер, планшет, смартфон) қажет. Ауылдық немесе техникалық мүмкіндігі төмен аймақтарда аталмыш ресурстың толыққанды қолданылуы шектелуі мүмкін.

-Дәстүрлі кітаппен салыстырғанда экрандық жүктеменің жоғары болуы: ұзақ уақыт экранға қарау оқушылардың көру мүшелеріне қосымша күш түсіреді, шаршағыштықты арттыруы ықтимал. Бұл бастауыш сынып оқушылары үшін когнитивті жүктеменің көбеюіне әкелуі мүмкін.

-Педагог тарапынан жетекшілікті қажет етуі: сандық ертегі кітапты тиімді пайдалану үшін мұғалімнің бағыттауы, тапсырмаларды мақсатқа сай іріктеп, оқу үдерісіне үйлестіруі маңызды. Цифрлық ресурсты өз бетінше пайдалану кезінде кейбір оқушылар тапсырмалардың логикасын толық түсінбеуі ықтимал.

-Психологиялық және мінез-құлықтық тәуелділік: экран алдында ұзақ уақыт отыру оқушылардың зейін тұрақтылығына, тәртіп дағдыларына әсер етуі мүмкін. Кей балаларда сандық құрылғыны ойын-сауықпен байланыстыру басым болады, бұл оқу мақсатын әлсіретуі ықтимал.

Сол себептен онлайн ертегі кітаптарын пайдалану кезінде кездесетін шектеулерді тиімді шешу үшін бірнеше тәсілдер қолдануға болады. Біріншіден, техникалық қолжетімділік мәселесін жеңу маңызды. Оқу материалдарының офлайн нұсқаларын, мысалы, PDF немесе алдын ала жүктелген қосымшамен қамтамасыз ету арқылы интернеттің тұрақсыздығына қарамастан оқуды жалғастыруға болады. Сондай-ақ, ауылдық немесе интернетке қолжетімділігі төмен мектептерде дербес құрылғылар немесе жергілікті сервер арқылы ресурсты қолдану мүмкіндігі қарастырылуы қажет.

Екіншіден, экрандық жүктемені азайту үшін оқуды қысқа сессияларға бөлу ұсынылады. Мысалы, әр сабақта 10–15 минут экран алдында оқу, ал қалған уақыт дәстүрлі кітаппен немесе практикалық тапсырмалармен толықтырылуы мүмкін. Сонымен қатар, оқушылардың көзі шаршамауы үшін экранның жарықтығын және қаріп өлшемін оңтайландыру, үзіліс жасау ережелерін енгізу маңызды.

Үшіншіден, психологиялық және мінез-құлықтық тәуелділікті төмендету маңызды. Бұл үшін экран алдында өткізілетін уақытты шектеу, оқу мен ойын-сауық мақсаттарын нақты бөліп көрсету ұсынылады. Сонымен бірге дамытушылық тапсырмалар мен офлайн әрекеттерді қосу - мысалы, сурет салу, рөлдік ойындар немесе шығармашылық жазу - арқылы сандық құралды теңгерімді пайдалану мүмкін болады.

Нәтижесінде, осы тәсілдер онлайн ертегі кітаптарын оқыту процесінде тиімді, қауіпсіз және қызықты түрде қолдануға мүмкіндік береді.

Сондықтан, мектептерде заманауи әдістерді жүйелі түрде енгізу оқушылардың оқу мәдениетін қалыптастыруға, кітапқа деген сүйіспеншілікті арттыруға және жалпы білім сапасын жоғарылатуға мүмкіндік береді. Әсіресе бастауыш сыныпта онлайн және суретті кітаптарды пайдалану - оқу процесін қызықты, қолжетімді және тиімді етеді.

Қорытындылай келе, заманауи технологиялар мен әдістерді дұрыс қолдану арқылы балалардың кітап оқуға деген мотивациясын арттыру, оқу дағдыларын дамыту және оқу мәдениетін қалыптастыруға толық мүмкіндік бар. Зерттеу барысында онлайн кітаптар мен интерактивті ертегілерді қолдану бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясының артуына, оқу жылдамдығының жоғарылауына, мәтінді түсіну сапасының жақсаруына және оқу әрекетінің тұрақтылығына оң әсер ететіні дәлелденді. Онлайн форматта оқу оқу уақытының ұзаруына, мәтінмен жұмыс істеуге қызығушылықтың артуына және оқушылардың эмоциялық жағымды қатынас қалыптастыруына мүмкіндік берді. Визуалды қолдау, аудиосүйемелдеу және геймификация элементтері оқу үдерісін тартымды етіп қана қоймай, когнитивтік және тілдік дағдылардың дамуына жағдай жасады.

Арнайы цифрлық платформада әзірленген интерактивті ертегі кітабының қолданылуы сөздік қорды кеңейтуге, тілдік қатысым әрекеттерін кешенді дамытуға, логикалық және креативті ойлау дағдыларын жетілдіруге ықпал ететін тиімді педагогикалық құрал ретінде танылды. Цифрлық формат оқу материалын құрылымдауға, оны оқушылардың жас ерекшеліктеріне бейімдеуге және оқу мазмұнын қабылдауды жеңілдетуге мүмкіндік беретіндігімен ерекшеленеді.

Сонымен қатар зерттеу онлайн оқылымның белгілі шектеулері мен тәуекелдері бар екенін көрсетті: техникалық қолжетімділік мәселелері, экрандық жүктеменің жоғары болуы, сандық контентке тәуелділік, педагог тарапынан жетекшілік қажеттілігі және контент сапасының тұрақсыздығы. Бұл факторлар цифрлық оқу ресурстарын енгізуде жүйелілік пен педагогикалық үйлесімділіктің маңызын көрсетеді.

Жалпы алғанда, онлайн кітаптар, суретті электронды ресурстар және интерактивті ертегілер бастауыш мектеп оқушыларының оқу мәдениетін қалыптастыруда, оқу мотивациясын арттыруда және оқу дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық оқылым технологияларын білім беру үдерісіне ғылыми тұрғыдан негіздеп, жүйелі түрде енгізу – қазіргі білім беру жүйесін жаңғыртудың стратегиялық міндеттерінің бірі. Осылайша, заманауи әдістерді тиімді қолдану арқылы оқушылардың оқу сауаттылығын жаңа деңгейге көтеруге, кітапқа деген тұрақты қызығушылығын қалыптастыруға және білім сапасын арттыруға толық мүмкіндік бар.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

- 1.«Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» (бұдан әрі – МЖМБС) (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы (ҚР Оқу-ағарту министрінің 23.09.2022ж. № 406 бұйрығымен енгізілген өзгерістерімен).
- 2.Айтимова Ж. Қ. Тіл дамыту жұмысында жаңа технологияларды қолдану //Повышение качества образования, современные инновации в науке и производстве. – 2017. – С. 158-160.
3. Дүйсенова А.А. «Оқуға құштар мектеп» жобасының оқу сауаттылығын арттырудағы рөлі. — Қазақстан Педагогикалық Журналы, 2021. – 115-120 с.
- 4.Abdurazakov F. A., Meliev S. K. Interactive Methods Used In The Formation Of Creative Activity (On The Example Of Primary School Students) //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 1. – С. 257-262. [Электрондық ресурс]: URL: <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/1011>
5. Бейсенбаева А., Жумаадан А. З ұрпақты тәрбиелеу мен оқытуда әлеуметтік желілердің мүмкіндіктерін тиімді пайдалану //Педагогика и психология. – 2022. – Т. 51. – №. 2. – 102-111 с .

Сафарова Н.Б., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет

Акпаева А.Б., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, педагогический факультет

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ОБЛИК ПЕДАГОГА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Современный педагог начального образования является ключевой фигурой в системе школьного обучения. От его профессиональных и личностных качеств во многом зависит успешность первых школьных лет ребёнка, формирование у него познавательного интереса, учебной мотивации и позитивного отношения к школе. Период начального обучения — это время интенсивного развития личности, и учитель начальных классов становится проводником ребёнка в мир знаний, общения и самостоятельности. Поэтому профессиональный облик педагога данной ступени включает в себя комплекс компетенций, качеств и ценностных установок. Профессионально важные качества учителя начальных классов включают знание предметов и методик, коммуникативные и организаторские способности, а также личные качества, такие как терпение, доброжелательность и стрессоустойчивость. Важны умение работать с разными учениками, использовать современные технологии, строить отношения с родителями и создавать благоприятную атмосферу в классе. Специфика профессии учителя начальных классов обусловлена рядом факторов. При этом главную роль в формировании специфики профессии учителя младших классов принадлежит социальным факторам, таким, как запросы и установки детей в отношении первого учителя; особенности учебно-воспитательного процесса в начальной школе, которым должны соответствовать первый учитель и которые формируют этого учителя в определенном направлении; эталонные требования со стороны общества, системы образования именно к первому учителю детей; соответствующая профессиональная подготовка будущего учителя начальных классов. Специфика, следовательно, дается в готовом виде и не случайно: она закономерный результат дифференциации специальной подготовки, целенаправленного развития, особого вида труда; результат различного

индивидуального воспитания и опыта, что также закономерно приводит одних к профессии учителя начальных классов, других – к иным профессиям.

Центральным в проблеме специфики является вопрос о том, где ее искать и в чем конкретно она состоит. Специфика профессии учителя начальных классов может проявляться в следующем: в специфике педагогических функций и профессионально-важных качеств первого учителя, т.е. в наличии у него таких особых качеств, которые имеются или должны быть у него и которые не требуются учителям других специальностей; в разном уровне развития определенных функций и профессионально-важных качеств; в специфике иерархии функций и профессионально-важных качеств, их разном ранговом месте в общей структуре функций и профессионально-важных качеств учителя [1].

В.Б. Успенский [2] выделил такие особенности учителя начальных классов, как наличие у него педагогической позиции именно первого учителя и особой ответственности за обучение и воспитание детей, высокий авторитет, многопрофильность специальности; первый учитель в полной мере реализует единые требования к учащимся; он больше занимается коррекционной деятельностью, владеет игровой методикой.

А.К. Марковой [3] отмечается, что первый учитель закладывает основы умения учиться, задает эталон поведения в школе; перед ним стоят специфические учебные и воспитательные задачи; в работе с младшими школьниками учитель применяет особые методы обучения; имеет определенное своеобразие и его общение с учениками; он больше, чем другие учителя, сотрудничает с родителями учащихся. Профессиональный облик педагога невозможно представить без владения ключевыми педагогическими умениями:

- умение объяснять материал простым и понятным языком;
- умение мотивировать и поддерживать интерес ребёнка к учению;
- организация работы в разновозрастном и разноуровневом классе;
- педагогическая диагностика и оценивание;
- управление вниманием и поведением учащихся.

Базовые качества, необходимые хорошему педагогу начальной школы – системность, профессионализм и любовь к своей профессии. Это три столпа, без которых невозможно выстроить должным образом учебный процесс.

Системность позволяет учителю успешно справляться с нагрузкой, правильно расставлять приоритеты и следить за порядком. Работа в начальной школе требует больших эмоциональных затрат. Учитель, также, как и ученики с родителями, подвергается сильному стрессу, и только системность, аккуратность, хорошие организаторские способности и четкое видение методологии позволяют держать ситуацию под контролем. Педагог с твердыми принципами заряжает ребят уверенностью и даёт чувство защищенности.

Профессионализм – само собой разумеющееся качество для педагога. Образование, опыт работы, успехи учеников – всё это в совокупности даёт достаточно полную картину профессионального уровня учителя. Данные об образовании и опыте обычно доступны на сайте школы, отзывы о прогрессе учеников можно получить от родителей ребят. Понять, как проявляется профессионализм в нестандартных ситуациях, вы сможете только в процессе обучения. Однако, зачастую даже обычное знакомство и короткая беседа с педагогом бывают достаточно информативны.

Любовь к своей профессии – абсолютный must-have. Многие могут возразить, что учитель – это такая же работа, как и любая другая и достаточно просто добросовестно справляться со своими обязанностями. В случае с педагогом начальных классов это не так. Учитель должен не только обладать педагогическим талантом, но "гореть" своим делом, чтобы заряжать ребят жаждой знаний. Преподавание в младшей школе, как и дошкольное воспитание – это призвание. Желание ходить в школу, познавать новое, развиваться, стремление учиться может привить только увлеченный преподаватель. Применять новые методики, организовывать внеклассные мероприятия, создавать дружную атмосферу в классе – всё это не основные, но крайне желательные и показательные обязанности хорошего педагога.

Учитель начальных классов должен одновременно быть наставником, организатором, психологом и мотиватором для своих учеников.

Специфика профессионально-важных качеств личности учителя младших школьников может выражаться: в том, что среди них имеются качества, отсутствующие у других учителей, не требующиеся им; в необходимости разного развития одних и тех же качеств; в разной структуре этих качеств, их разной значимости и сочетаемости. Учителю младших классов

требуются особые профессионально-важные качества. Это объясняется своеобразием объекта педагогических воздействий первого учителя, т.е. особенности учащихся младших классов, спецификой задач и методов педагогического труда учителя начальной школы. Вышесказанное вполне соответствует общей закономерности появления специфики там, где особые субъекты и объекты взаимодействуют для достижения особых целей, применяя специфические средства и методы, и где, таким образом, общее необходимо дополняется особенным. У учителя начальных классов должна быть и имеется особая склонность к обучению и воспитанию детей младшего школьного возраста как предпочтение другим объектам педагогической деятельности. Однако важен не только положительный результат труда, но и то, с каким отношением к делу, к учащимся работает учитель. Если есть особая склонность, о которой говорилось выше, то учитель проявляет больше интереса и любви к ученикам, хочет больше для них сделать; он работает с лучшим настроением, общаясь с теми, кто больше других притягивает к себе. Поэтому наличие такой склонности следует считать одним из особых профессионально-важных качеств учителя начальных классов.

С рассмотренной склонностью тесно связана любовь к детям младшего школьного возраста как особая сердечная привязанность, обусловленная не профессиональным требованием к учителю по принципу «должен любить», а естественной человеческой потребностью любить детей, в данном случае еще и избирательно симпатизировать именно младшим школьникам в силу их особых привлекательных качеств и возможностями много сделать для них. Склонность рождает и усиливает любовь, а любовь стимулирует склонность к работе с детьми. К числу особых профессионально-важных качеств учителя начальных классов относятся и специальная подготовленность – значительный объем профессиональных знаний и умений, которыми овладевает первый учитель и которые не требуются другим учителям. Так, например, среди важнейших знаний и умений выделяют: знания возрастных и индивидуальных особенностей учащихся; методические знания и умения; знания учебных предметов; знания социальных условий жизни и воспитания детей; умение общаться с детьми; умение организовать детей; умение реализовывать индивидуальный и дифференцированный подход к ученикам; конструктивные умения; общая широкая эрудиция; умение применять игровые методики обучения и воспитания.

Таким образом, соотношение общепедагогического и специфического в профессионально-важных качествах учителя начальных классов следует рассматривать не в плане противопоставления общего и особенного, а в единстве и взаимодополнении того и другого. Профессиональный облик педагога начального образования представляет собой сочетание глубоких профессиональных знаний, методической компетентности, личностных качеств и высоких нравственных ориентиров. Учитель начальных классов задаёт основу дальнейшего обучения ребёнка, формирует его учебные умения, социальные навыки и уверенность в собственных силах. Поэтому совершенствование профессионального облика педагога является одним из ключевых условий повышения качества начального образования. Школьное образование – это не только уроки и оценки. Педагог начальных классов в какой-то степени берет на себя роль воспитателя и наставника. Выбирая специальность "Учитель начальных классов", студент колледжа, как правило, уже понимает, какая ответственность ложится на его плечи. Знания педагогики, психологии и обязательная любовь к детям – только с таким набором можно начинать работать в школе.

Список литературы:

1. Вавилов Ю.П. Специфика профессии учителя начальных классов // Начальная школа. – 2002. - № 8. – С. 87-93.
3. Успенский В.Б. Введение в педагогическую профессию. – Ярославль, 1997. – 62 с.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М., 1993. – 190 с.

Серікбай А.Б., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, ПМНО-22-3 (к)

(Медиева С.Х. п.ғ.м, “Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі” кафедрасының аға оқытушысы)

СӨЗ БАЙЛЫҒЫ - МӘДЕНИЕТТІ СӨЙЛЕУДІҢ НЕГІЗІ

Тіл - қоғам дамуының айнасы, ал сөз - сол тілдің мазмұнын құрайтын баға жетпес қазына. Адамның ойлау, түсіну, қабылдау, қарым-қатынас жасау қабілеттерінің барлығы да сөз арқылы жүзеге асады. Сөз байлығы мол адам өз ойын анық, жүйелі, дәл жеткізе алады; сондай-ақ ол тыңдаушыға әсер етіп, өз пікірін мәдениетті түрде білдіру мүмкіндігіне ие болады. Сондықтан «Сөз байлығы - мәдениетті сөйлеудің негізі» деген ойдың мәні өте терең. Қазіргі заман талабында тілдік мәдениет мәселесі ерекше өзектілікке ие. Ақпараттық қоғамда адамдар арасындағы байланыс жылдамдай түсті, ал қоғамның интеллектуалдық деңгейі көбіне тілдік мәдениетімен өлшенеді. Сол себепті адамның жеке мәдениетінің, тұлғалық дамуының, кәсіби жетілуінің негізінде сөздік қор мен сөйлеу мәдениеті жатыр. Бұл мақалада сөз байлығының табиғаты, оның мәдениетті сөйлеудегі рөлі, сөздік қорды дамыту жолдары және қоғам үшін маңызы жан-жақты қарастырылады. Сөз байлығының мәні және тіл дамуындағы рөлі. Сөз байлығы - белгілі бір тілдегі лексикалық қордың жеке адамның санасында жинақталуы. Әрбір адамның сөздік қоры әртүрлі болады: біреулер 3–4 мың сөз қолданса, ғылыммен шұғылданатын немесе көп оқитын адамдардың сөздік қоры 10–15 мың сөзге дейін, тіпті одан да көп болуы мүмкін. Сөз байлығы тек күнделікті тұрмыстық сөздерден ғана емес, әртүрлі стильдегі, салалардағы, тақырыптардағы сөздерден тұрады. Лингвистикалық тұрғыдан алғанда, сөз байлығы - тілдік тұлғаның басты көрсеткіші. Ғалымдар адамның сөз қолдану дағдысы оның ойлау қабілетімен, логикалық құрылымымен, эмоциялық әлемімен тығыз байланысты екенін дәлелдеген. Сөздік қоры бай адам өмірдегі құбылыстарды толықтай қабылдап, оларды дәл және бейнелі түрде жеткізе алады. Сонымен қатар сөз байлығы халықтың рухани деңгейінің сақталуына ықпал етеді. Әрбір жаңа сөз, жаңаша ойлау үлгісі, мәдени ұғым қоғамның интеллектуалдық әлеуетін қалыптастырады. Демек, сөз байлығы жеке адамның ғана емес, бүкіл ұлттың мәдени жетілуін айқындайды[1].

Мәдениетті сөйлеу - тілдік нормаларды, этикалық нормаларды, сөйлеу әдебін сақтай отырып, сөйлеушінің ойын ұғынықты, дәл, әсерлі түрде жеткізу қабілеті. Бұл ұғым бірнеше компоненттен тұрады:

1. Тілдік нормаға сай сөйлеу - орфоэпиялық, грамматикалық, лексикалық нормаларды сақтау.

2. Ойдың логикалық жүйелілігі - пікірдің ретімен, байланысымен берілуі.

3. Коммуникативтік тиімділік - тыңдаушыға әсер ету, түсіндіру, сендіру қабілеті.

4. Этикалық нормалар - сыпайылық, әдептілік, жағымды қарым-қатынас орнату.

5. Эстетикалық сапа - сөздің әсемдігі, тазалығы, бейнелілігі.

Бұл қасиеттердің барлығы тек сөздік қор молайған жағдайда ғана қалыптасады. Мысалы, сөздік қоры шектеулі адам ойын жеткізе алмай, жағымсыз әсер қалдыруы мүмкін; ал сөзді дұрыс тандай алатын, ойды бейнелеп жеткізе алатын адам әр ортада өз орнын табады. Сөйлеудің мәдениетті болуы ең алдымен қолданылған сөздердің дәлдігі мен орынды болуына байланысты. Бір сөзді бірнеше мағынада қолдану, сөздерді орынсыз алмастыру, синонимдерді дұрыс таңдамау сөйлеу сапасын төмендетеді. Сондықтан сөз байлығы мол адам әр жағдайға сәйкес сөз таба алады, өз ойын өзгеге түсінікті әрі тартымды жеткізеді.

1. Сөздің дәлдігі

Тілдік дәлдік — сөйлеу мәдениетінің негізгі принциптерінің бірі. Мысалы, «қайғырды», «мұнайды», «ренжіді», «кежірленді» сөздері әртүрлі эмоциялық реңк береді. Сөз байлығы мол адам қажетті сөзді дәл табады, сөйлеу нақтылығы артады.

2. Сөздің бейнелілігі

Мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, көркем сөздер сөйлеуді әсерлі етеді. Бұл да мәдениетті сөйлеудің бөлігі. Сөздік қор мол болса, сөйлеу де бай, әсем болады. Қазақ тілінде: «Тіл тас жарады», «Жүйелі сөз жүйесін табар», «Сөздің көркі — мысал» сияқты қанатты сөздер мұның айқын дәлелі.

3. Сөзді орнымен қолдану

Әр стильдің өз ерекшелігі бар. Мысалы:

- ресми стильде – нақты, қысқа, дәл сөздер;
- ғылыми стильде – терминдер;
- ауызекі тілде – қарапайым сөздер;
- көркем тілде – бейнелі, эмоциялық сөздер қолданылады.

Сөз байлығы мол адам стильдерді еркін меңгереді[2,4].

Тіл – қоғам дамуының айнасы, ал сол тілдің мазмұнын жасап тұрған ең негізгі күш – сөз. Сөз арқылы адам ойлайды, түсінеді, қабылдайды, өзгелермен қарым-қатынас жасайды. Осы

тұрғыдан алғанда, сөз байлығы адамның интеллектуалдық деңгейін, дүниетанымын және жалпы мәдениетін сипаттайтын маңызды көрсеткіш болып саналады. Сөздік қоры мол адам ойын дәл жеткізіп қана қоймай, әр жағдайға сәйкес дұрыс сөйлеу мәдениетін қалыптастырады. «Сөз байлығы – мәдениетті сөйлеудің негізі» деген пайымның да мәні осында. Сөз байлығы — адамның санасында жинақталған лексикалық қор. Біреулер күнделікті өмірге қажетті үш-төрт мың сөзбен шектелсе, ғылыммен айналысатын, көп оқитын, әртүрлі саладан ақпарат алатын адамдардың сөздік қоры он бес мыңға дейін жетуі мүмкін. Бұл адамның ойлау жүйесінің кеңдігіне, тілдік икеміне және сөйлеу шеберлігіне әсер етеді. Лингвистикалық тұрғыдан сөз байлығы тілдік тұлғаның айқындаушы белгілерінің бірі болып саналады. Сөздік қоры мол адам өмірдегі құбылыстарды толық қабылдап, оларды нақты әрі бейнелі түрде жеткізе алады. Сөз мәдениетінің қалыптасуы да осы қордың молдығымен тығыз байланысты[5,7].

Мәдениетті сөйлеу – адамның ойын анық, жүйелі, әсерлі әрі әдепті түрде жеткізуі. Мұнда тілдік норма, логикалық жүйелілік, этикалық әдеп, эстетикалық әсемдік сынды қасиеттер бір-бірімен байланыста көрінеді. Сөйлеу мәдениеті ең алдымен қолданған сөздің дәлдігіне сүйенеді. Бір ғана «ренжіді», «өкпеледі», «мұңайды» деген сөздердің өзі әртүрлі эмоционалдық реңк береді. Сөзді дәл таңдау сөйлеудің мазмұнын айқындайды. Бейнелі сөздер мен тұрақты тіркестер сөйлеуде әсемдік қалыптастырады. Қазақ халқының «Тіл тас жарады», «Сөздің көркі – мысал» деген даналықтары сөздің әсер ету күшін көрсетеді. Мұндай көркем құралдарды орынды қолдану сөйлеуге әсерлілік береді. Сөйлеудің сапасы сөздің орынды қолданылуымен де анықталады. Әр стильдің өзіне тән ерекшелігі бар: ресми ортада — нақты әрі қысқа, ғылыми ортада — терминологиялық, көркем әдебиетте — бейнелі, ауызекі тілде — еркін сөйлеу қажет. Сөздік қоры жеткілікті адам бұл стильдердің талаптарын еркін меңгеріп, ойын кез келген ортада дұрыс жеткізе алады. Сөз байлығын дамыту – үздіксіз жүретін үдеріс. Көркем әдебиет оқу — сөздік қорды байытудың негізгі жолдарының бірі. Әдеби шығармалар арқылы адам жаңа сөздер үйреніп қана қоймай, ұлттық дүниетанымды, ойлау мәдениетін, көркемдік өрнектерді меңгереді. Ғылыми және публицистикалық мәтіндерді оқу да ойдың нақтылығын арттырып, логикалық құрылымды дамытады. Жаңа сөздерді жазып, оларды сөйлеуде белсенді қолдану — сөзді есте сақтаудың ең тиімді әдісі. Сонымен бірге пікірталасқа қатысу, баяндама жасау, түрлі тақырыпта әңгімелесу сөйлеу тәжірибесін арттырады. Қазақтың ауыз әдебиетін меңгеру де сөздік қорды көркем тіркестермен толықтырады. Шешендік сөздер, жыраулар поэзиясы, мақалмәтелдер — тілді байытатын ұлттық қазына. Сөздік қор тек жеке адамның емес, тұтас қоғамның мәдени деңгейін көрсетеді. Қазіргі ақпараттық заманда тілдің құнсыздануы, сөйлеудің қарапайымдануы қоғамның ойлау мәдениетіне кері әсер етуі мүмкін. БАҚ-тағы тіл нормаларының сақталуы, мектептердегі тіл үйрету сапасы, жастардың сөйлеу дағдысы – қоғамның рухани деңгейін айқындайтын факторлар. Тіл құлдыраса – халықтың ойлау өрісі тарылып, мәдени дамуы баяулайды. Сондықтан сөз байлығын сақтап, дамыту – ұлттық болмысты сақтаудың бір жолы[8]. Осылайша, сөз байлығы мәдениетті сөйлеудің негізгі тірегі болып табылады. Тілі бай адам ойын жүйелі жеткізіп, өзгеге әсер ете алады, өз орнын таба біледі. Сөзді дұрыс қолдану, дәл таңдау, бейнелі жеткізу – рухани мәдениеттің маңызды бөлігі. Сөздік қорды дамыту – жеке тұлғаның өзін жетілдіру жолындағы маңызды қадам және ұлт үшін аса құнды міндет. Сөз байлығы және сөйлеу этикасы. Мәдениетті сөйлеудің тағы бір маңызды қыры - сөйлеу этикасы. Әдепті сөз қолдана білу, тыңдаушының көңілін табу, тілдік қарымқатынаста сыйластық сақтау - сөз мәдениетінің ажырамас бөлігі. Кей жағдайда дұрыс айтылған бір сөйлем дау-жанжалды шешсе, орынсыз айтылған сөз мәселені ушықтыра алады. Сондықтан сөзді таңдау - жауапкершілік.

Бұл мысалдар сөйлеу мәдениетінің тек сөз байлығымен ғана емес, этикамен де үйлесуі қажет екенін көрсетеді.

Кесте 1. Салыстыру

Кездесетін жағдай	Бұрыс сөйлеу	Дұрыс сөйлеу
Сын айту	«Сен мүлде дұрыс істемедің!»	«Бұнда аздаған қателік бар екен, бірге түзетіп көрейік.»

Көмек сұрау	«Маған көмектесші!»	«Саған ыңғайлы болса, маған аздап көмектесуіңе бола ма?»
Пікір білдіру	«Меніңше, сен қате айттың.»	«Бұл ойды басқа қырынан қарастыруға болады.»

Сөздік қор табиғи түрде жиналады, бірақ оны арнайы дамыту тәсілдері де бар. Бұл - тіл мәдениетін жетілдірудің ең тиімді жолы.

1. Көркем әдебиет оқу. Көркем шығармалар адамдардың тілдік қорын байытатын ең негізгі дереккөздердің бірі. Әдебиет оқыған сайын адам жаңа сөздерді, жаңа тіркестерді, авторлық стильдерді үйренеді. Бұл — сөздік қормен бірге ойлауды да дамытады.

2. Ғылыми және публицистикалық мәтіндер оқу. Өртүрлі стильдегі мәтіндерді оқу адамды жан-жақты дамытады. Ғылыми шығармалар ұғымдық аппаратты кеңейтсе, публицистика тілдік мәдениетке әсер етеді.

3. Жаңа сөздерді жазып отыру. Қазіргі заманда арнайы сөздік дәптер немесе телефондағы жазбалар жаңа сөздерді есте сақтауға көмектеседі. Сөзді тек біліп қана қоймай, оны сөйлеуде қолдану қажет.

4. Сөйлеу тәжірибесін арттыру. Диалог, пікірталас, баяндама жасау сөз байлығын практикалық тұрғыдан дамытады. Адам сөзді қолданған сайын оның белсенді сөздік қоры артады.

5. Қазақ тілінің ұлттық мұрасын меңгеру [9].

Мақал-мәтелдер, шешендік сөздер, жыраулар поэзиясы, халық ауыз әдебиеті ұлт тілінің алтын қоры. Оларды оқу сөздің көркемдігін, бейнелілігін арттырады. Сөздік қор тек жеке адамның мәдениетін көрсетпейді, сонымен қатар бүкіл қоғамның өркендеу деңгейін айқындайды. Әдеби тілдің дамуы, жастардың сөйлеу дағдысы, БАҚ тілінің сапасы бәрі де сөз байлығымен тікелей байланысты. Тіл құлдыраса халықтың ойлау деңгейі төмендейді. Сондықтан сөз байлығын сақтау - ұлт болашағын сақтау [10].

Қорыта айтқанда, сөз байлығы - мәдениетті сөйлеудің негізгі тірегі. Сөздік қоры мол адам ғана ойын анық, жүйелі, әсерлі жеткізе алады. Тілдің байлығын меңгеру тек қарымқатынас құралы емес, рухани мәдениетті қалыптастырудың басты жолы. Сөздік қорды дамыту жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіру жолындағы маңызды қадам. Бұл қоғамға да, ұлтқа да қажетті құндылық. «Сөз байлығы - мәдениетті сөйлеудің негізі» деген тұжырымның түп мәні тілге құрмет, ойға талап, мәдениетке жауапкершілік. Адамның сөздік қоры молайған сайын оның ойлау қабілеті тереңдейді, ойдың жүйелілігі артады, ақпаратты талдау, салыстыру, қорытындылау дағдылары жетіледі. Сондықтан сөз байлығы тек тілдік құбылыс емес, ол адамның интеллектуалдық дамуының маңызды элементі. Тілдің мәдениетті қолданылуы қоғамдағы қарым-қатынастың сапасын арттырады. Мәдениетті сөйлеу - адами қарымқатынасты жұмсартып, өзара түсіністікті күшейтетін құрал. Сөзді дәл әрі орнымен қолданатын адам кез келген ортада сый-құрметке ие болады, себебі оның сөйлеу мәнері қоғамда жағымды психологиялық ахуал қалыптастырады. Бұл педагогикада, медицинада, дипломатияда, басқару саласында, жалпы барлық кәсіби ортада ерекше бағаланатын қасиет. Демек, сөз байлығы кәсіби табыстың да негізгі алғышарттарының бірі болып табылады. Тіл мен қоғамның байланысы өте тығыз: тіл дамыса - қоғам дамиды, тіл құлдыраса - қоғамның да рухани әлеуеті әлсірейді. Сөз байлығы халықтың тарихи жады мен рухани мұрасының сақталу тетігі. Мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, шешендік сөздер ғасырлар бойы жинақталған даналықтың көрінісі. Бұл мұраны меңгеру ұрпақтың дүниетанымын кеңейтеді, ұлттық болмысты сақтауға ықпал етеді. Сондықтан сөз байлығын молайту ұлттық мәдениеттің тұтастығын сақтау жолындағы маңызды міндет. Қазіргі ақпараттық қоғамда тілдік орта үздіксіз өзгеріп, жаңа сөздер, жаңа ұғымдар пайда болуда. Осындай динамикалық кезеңде адам өз тілін байытып, жаңалықты игеріп, жаңа стильдік нормаларды меңгеріп отыруы қажет. Тілді жетік меңгерген адам ақпарат тасқынында еркін навигация жасап, қажетті мәліметті талдап, дұрыс түсініп, сауатты түрде жеткізе алады. Бұл - ХХІ ғасыр адамына қойылатын негізгі талаптардың бірі. Сөз байлығы жеке тұлғаның да, тұтас ұлттың да интеллектуалдық және мәдени өркендеуінің өлшемі. Оны дамыту үздіксіз еңбекті, білімге құштарлықты, тілге деген құрметті қажет етеді. «Сөз байлығы - мәдениетті сөйлеудің негізі» деген тезистің мәні осында: сөзді байыту өзінді дамыту, ал өзінді дамыту қоғамды көркейтуге қосылған үлес [11].

Әдебиеттер тізімі:

1. Әмір Р., Әмірова Ә. Тіл мәдениеті және сөз қолдану. — Алматы: Қазақ университеті, 2014.
2. Балақаев М., Жанпейісов Е., Томанов М., Манасбаев Б. Қазақ әдеби тілі тарихы. — Алматы: Ғылым, 2012.
3. Балақаев М. Қазақ тіл мәдениеті. — Алматы: Ана тілі, 1991.
4. Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. — Алматы: Арыс, 2008.
5. Сабыров Ж. Тіл дамуы және сөз байлығының ғылыми негіздері. — Алматы: Қазақ университеті, 2020.
6. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. — Алматы: Ғылым, 1999.
7. Айғабылов А. Тіл мәдениеті және қоғам. — Астана: Фолиант, 2018.
8. Қазақ тілінің орфографиялық сөздігі. — Алматы: Мектеп, 2013.
9. Сыздық Р. Сөз құдіреті. — Алматы: Санат, 1995.
10. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптануы. — Алматы: Елтаным, 2001.
11. Бектұрғанова Ш. Қазіргі қазақ тіліндегі тіл мәдениеті мәселелері. — Алматы: Қазақ университеті, 2017.

Соколова В.В., Карагандиский Национальный Исследовательский Университет, педагогический факультет, группа ПиМНО-22-2

(Скакова А.К., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения)

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В современном Казахстане, где образование переживает активные реформы в рамках государственной программы "Адал Азамат", особое внимание уделяется гармоничному развитию личности ребенка. В век цифровизации технологии внедряются в жизнь взрослых и детей. Интенсивная цифровизация как учебного процесса, так и досуга привела к тому, что дети значительную часть дня проводят за экранами цифровых устройств: гаджеты стали неотъемлемой частью выполнения школьных заданий, онлайн-уроков и электронных платформ, а в свободное время их использование продолжается в форме просмотра видео, игр и общения в социальных сетях. Подобное сочетание учебной и развлекательной экранной активности существенно усиливает гиподинамию. По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), более 80% детей в возрасте 6–9 лет не достигают рекомендуемого уровня физической активности – не менее 60 минут в день [1]. Это приводит к снижению не только физического здоровья, но и познавательных способностей, а также навыков общения.

На сегодняшний день проблема важности физического воспитания подрастающего поколения достаточно насущна. Её актуальность обусловлена несколькими факторами. Во-первых, в начальной школе закладывается фундамент интеллектуального и социального развития. Познавательные способности – это внимание, память, мышление, которые напрямую влияют на успеваемость. Коммуникативные навыки, в свою очередь, помогают ребенку адаптироваться в коллективе, формируя эмоциональный интеллект. Во-вторых, в условиях цифровизации образования наблюдается снижение уровня физической активности детей, что приводит к ухудшению выносливости, ослаблению мышечного корсета и росту числа нарушений опорно-двигательного аппарата (особенно это стало заметно после пандемии COVID-19). По данным итальянских врачей, время, отведенное детьми на спорт, сократилось в 2,3 раза, а продолжительность сна выросла на 65%. Другие зарубежные исследования показывают, что физическая активность американских детей старше 10 лет снизилась на 50% [2]. В-третьих, в Казахстане, где исторические традиции кочевого народа подразумевают активный образ жизни, игнорирование физической активности противоречит культурному наследию. Интеграция физических активностей в учебный процесс выступает инструментом для повышения мотивации и эффективности обучения. Цель статьи – анализ роли физической активности в развитии познавательных способностей и коммуникативных навыков, с опорой на теоретические основы и примеры исследований, разработка практических рекомендаций по оптимизации двигательного режима младших школьников.

Физическая активность – это не просто упражнения для тела, а мощный стимулятор мозга. Согласно теориям когнитивного развития, разработанным Жаном Пиаже, младшие школьники (возраст 7–11 лет) находятся на стадии конкретных операций, когда мышление опирается на реальные действия и манипуляции с объектами. Движение усиливает эту стадию, активируя нейропластичность – способность мозга формировать новые связи. Когда ребенок бежит, прыгает или играет в подвижные игры, в его организме вырабатываются нейротрансмиттеры: дофамин и серотонин, которые улучшают память и внимание – то есть, познавательные способности [3].

В контексте начального образования физическая активность способствует развитию ключевых познавательных процессов. Например, внимание: динамичные упражнения, такие как танцевальные разминки или физминутки на уроках, помогают переключать фокус и снижать гиперактивность. Исследования показывают, что после 10-минутной физической разминки концентрация внимания у детей повышается на 15–20% [4]. Память также выигрывает: повторяющиеся движения (например, ритмичные хлопки или прыжки под счет) закрепляют информацию в моторной памяти, делая ее более устойчивой. Мышление развивается через решение задач в движении – например, в играх типа «классики» или «эстафеты с загадками», где ребенок сочетает физическое усилие с логикой.

В казахстанских школах, где уроки физкультуры часто ограничиваются стандартными нормами, важно интегрировать физические упражнения в предметные занятия. Такие подходы могут включать: «математические эстафеты» – на уроке математики, где дети решают примеры, передавая эстафету друг другу. Это не только развивает познавательные навыки, но и делает обучение игровым, снижая усталость. На уроках естествознания можно интегрировать подвижные игры, такие как «Природные эстафеты». Обучающиеся делятся на команды и перемещаются между несколькими станциями, каждая из которых соответствует определённой природной зоне или объекту изучения. На каждой станции ребята выполняют задание: называют характерные особенности данной природной зоны, перечисляют её обитателей или решают связанную с ней задачу, после чего бегом или маршем переходят к следующей станции. Выполнение заданий на каждой станции сопровождается передачей эстафеты следующему участнику команды. Такой подход позволяет обучающимся не только закрепить знания о различных природных объектах и явлениях, но и активно перемещаться в процессе обучения, что делает урок динамичным и помогает поддерживать внимание на протяжении всего занятия. Дополнительно на уроках естествознания можно использовать игру «Пищевая цепочка». Обучающиеся получают карточки с изображением или названиями различных организмов и распределяются в пространстве класса таким образом, чтобы выстроить правильную пищевую цепь. Каждый участник должен занять своё место в последовательности, перемещаясь к тому или иному ученику в зависимости от роли организма в цепочке. После построения цепочки класс обсуждает взаимосвязи между её звеньями, а затем можно усложнить задание, предложив участникам перестроиться в новую цепочку при изменении одного из элементов, например, при исчезновении определённого организма. Такие подвижные игры, как «Природные эстафеты» и «Пищевая цепочка», позволяют интегрировать физическую активность непосредственно в процесс изучения материала по естествознанию. Обучающиеся не просто запоминают теоретические сведения, но и активно взаимодействуют с учебным содержанием через движение, что способствует лучшему усвоению знаний, развитию пространственного мышления и поддержанию рабочего состояния на уроке. Подобные подходы делают изучение естествознания более наглядным и увлекательным, сочетая познавательную деятельность с необходимой физической разрядкой. Также на уроках литературного чтения можно организовать игру «Цепочка выразительных средств». Обучающиеся поочередно называют различные художественные приёмы, используемые в произведении (эпитеты, сравнения, метафоры, олицетворения и т.д.), и выполняют простые двигательные действия: хлопки, прыжки или шаги. Каждый следующий участник должен назвать другой выразительный приём и выполнить движение, при этом нельзя повторяться. В результате образуется цепочка из различных тропов и фигур речи, что помогает обучающимся лучше усвоить и систематизировать знания о художественных средствах языка.

Также, физические упражнения оказывают прямое воздействие на коммуникацию. Коммуникативные навыки – это умение взаимодействовать, выражать эмоции и сотрудничать. Лев Выготский в своей идее о «зоне ближайшего развития» подчеркивал роль социального взаимодействия в обучении [3]. Физическая активность усиливает это, превращая

индивидуальные действия в командные. Подвижные игры требуют вербального общения: «Передай мяч!», «Давай вместе!», что формирует навыки диалога и эмпатии в детском коллективе.

Особенно актуально это для младших школьников, которые только осваивают навыки социализации в школьном коллективе. В пассивном двигательном режиме (сидение за партой) дети реже общаются, что приводит к изоляции. Напротив, групповые упражнения – футбол, баскетбол или народные игры вроде «асық ату» (традиционная казахская игра с костями) – стимулируют невербальную (жесты, мимика) и вербальную (обсуждение стратегий) коммуникацию. Исследования подтверждают: регулярные занятия спортом повышают социальную компетентность на 25%, снижая конфликты в классе [6].

В казахстанских школах, где обучение осуществляется на двух языках - казахском и русском, физическая активность помогает преодолевать языковые барьеры и способствует более эффективной интеграции обучающихся. Например, игры, не требующие вербального общения, такие как «Зеркало», в которой один ученик выполняет движения, а другой повторяет их, позволяют детям взаимодействовать без необходимости использования определённого языка. Такая деятельность создает условия, при которых общение происходит преимущественно через движение, что устраняет языковые барьеры и позволяет обучающимся сосредоточиться на совместной деятельности, независимо от того, на каком языке они привыкли общаться. Использование подобных подвижных игр и упражнений, не зависящих от вербального выражения, позволяет обучающимся эффективно взаимодействовать в коллективе, несмотря на различия в языковой среде. Эти занятия способствуют сплочению школьного коллектива, так как акцент смещается с языковых различий на совместное выполнение заданий через движение. Такой подход помогает преодолевать возможные трудности, связанные с двуязычием, и делает учебный процесс более естественным и доступным для всех обучающихся.

Для углубленного рассмотрения темы обратимся к исследованию, проведенному в рамках проекта «Физические упражнения и социальная компетентность» под руководством П. Ванга и коллег (2025). Целью которой являлось - выявление роли физической активности на когнитивные способности и навыки общения, авторы анализируют эксперимент с участием 1284 младших школьников из шести школ в восточном, центральном и западном регионах Китая (аналогичный казахстанским условиям по многонациональности и уровню урбанизации) [5]. Исследование длилось 8 месяцев и включало две группы: контрольную (стандартные уроки) и экспериментальную (с добавлением 30–45 дополнительных минут физической активности 3–4 раза в неделю – комбинация аэробных упражнений, командных игр и когнитивно-моторных заданий, таких как эстафеты).

Методика включала тесты на познавательные способности (адаптированный тест Векслера для детей на память и внимание) и коммуникативные (опросник социальной компетентности SECQ, оценивающий эмоциональную регуляцию и сотрудничество). Результаты впечатляют: в экспериментальной группе улучшение внимания составило 25%, памяти – 20%, а коммуникативных навыков (по шкале сотрудничества и эмпатии) – 35%. Авторы объясняют это нейрофизиологически: физическая активность увеличивает приток крови к префронтальной коре, ответственной за планирование и контроль, а также усиливает привязанность к сверстникам как медиатор социального роста. Гендерный модератор показал, что эффекты сильнее у девочек в коммуникативных аспектах (+38%), что актуально для казахстанских школ с гендерным разнообразием.

В казахстанском контексте это исследование адаптируемо. Например, в школах можно внедрить «активные перерывы» по 10–15 минут, интегрируя элементы национальных игр, танцевальной активности «Zumba», мини-соревнований, активностей на свежем воздухе, йоги, челленджей. Факультативные занятия в школах подтверждают потенциал подхода. На сегодняшний день внедрение подвижных активностей ограничено недостаточной подготовленностью учителей. Начинающие учителя зачастую не имеют достаточного опыта и методических инструментов для эффективной организации подвижных занятий, не понимают какие игры применять и как предотвратить возможные нарушения дисциплины при переходе от пассивной работы к двигательной активности. Отсутствие готовых методических материалов и практического опыта также затрудняет внедрение подобных подходов. Для решения этой проблемы необходимо включить в педагогическую подготовку и курсы повышения квалификации специальные модули по организации подвижных активностей, а также обеспечить учителей методическими пособиями с готовыми сценариями и рекомендациями по проведению

таких занятий. Снижение заболеваемости, повышение мотивации и улучшение познавательных способностей обучающихся делают решение этой задачи важным и целесообразным.

Физическая активность в возрасте 7–11 лет выступает важнейшим фактором нейропластичности, стимуляции нейрогенеза в гиппокампе и усиления кровотока в префронтальной коре мозга. Она способствует повышению концентрации внимания, укреплению рабочей и долговременной памяти, развитию логического и образного мышления, а также формированию навыков эмоциональной регуляции и кооперативного взаимодействия. В условиях многонациональных классов подвижные формы учебной деятельности дополнительно выполняют интегрирующую функцию, снижая языковые и культурные барьеры и способствуя развитию межэтнической толерантности.

Эмпирические данные и практический опыт свидетельствуют, что даже кратковременные организованные формы двигательной активности (10–15-минутные физические паузы, динамические разминки, интеграция моторных заданий в предметные уроки, использование элементов национальных подвижных игр) приводят к статистически значимому улучшению когнитивных показателей и социально-коммуникативных навыков при минимальных материальных затратах.

Таким образом, систематическая интеграция физической активности в повседневный образовательный процесс начальной школы является научно обоснованной и практически реализуемой мерой, позволяющей компенсировать негативные последствия цифровизации, повысить эффективность усвоения учебного материала и обеспечить гармоничное развитие личности ребёнка в соответствии с целями государственной образовательной политики.

Мы предлагаем следующие практические рекомендации по оптимизации двигательного режима для компенсации негативных последствий длительного статического положения тела в процессе обучения:

1. Систематическое включение кратковременных (2–3 минуты) динамических физминуток в структуру каждого урока с целью снятия мышечного и зрительного напряжения и восстановления кровотока в коре головного мозга.
2. Организация «активных перерывов» продолжительностью не менее 10–15 минут с обязательным выполнением упражнений умеренной и высокой интенсивности.
3. Интеграция моторных компонентов в предметные уроки (кинестетические методы обучения), позволяющая одновременно решать задачи когнитивного и двигательного развития.
4. Использование элементов национальных подвижных игр как культурно-адаптированного средства повышения мотивации и формирования межэтнической толерантности.
5. Корректировка программ подготовки и повышения квалификации учителей начальных классов путём включения обязательного модуля по методике двигательной интеграции в учебный процесс.

Указанные меры не требуют значительных финансовых вложений и могут быть реализованы в рамках действующих нормативов учебного времени и материально-технической базы общеобразовательных организаций Республики Казахстан.

Внедрение таких подходов будет способствовать формированию поколения физически здоровых, когнитивно развитых и социально компетентных граждан Республики Казахстан. Систематическое включение двигательной активности в школьный день не только компенсирует дефицит движения, вызванный цифровизацией, но и создаёт синергетический эффект: повышает академическую успеваемость, снижает уровень школьной тревожности и поведенческих проблем, укрепляет классный коллектив и формирует устойчивую внутреннюю мотивацию к обучению.

Список литературы

1. Физическая активность детей и подростков: рекомендации ВОЗ // Здоровый образ жизни. – 2023. – URL: <https://hls.kz/ru/archives/27460> (дата обращения: 15.11.2025).
2. Как пандемия коронавируса повлияла на здоровье детей // Вокруг газа. – 2022. – 5 января. – URL: https://www.vogazeta.ru/articles/2022/1/5/health/18938kak_pandemiya_koronavirusa_povliyala_na_zdorovie_detey (дата обращения: 15.11.2025).
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
4. Пиаже Ж. Психология интеллекта. – М.: Просвещение, 1969. – 188 с.
5. Wang P., Gao X., Cui X. et al. Associations between physical exercise and social-emotional competence in primary school children // Scientific Reports. – 2025. – Vol. 15. – Art. 19554. – P. 1–14. – DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-025-02871-6>

Суйндикова Н.Т., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, «7М01301-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының магистранті
(Ишанов П.З., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының профессоры, п.ғ.к., Ph.D. докторы)

БАСТАУЫШ МЕКТЕП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ САПАСЫН ПӘНДЕРДІ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ АРТТЫРУ

Қазіргі таңда ұрпақтың білімі мен тәрбиесіне көңіл аудара отырып, сапалы білім беру талаптары қойылып отыр. Оның ішінде мектепте сапалы білім алуы мектепалды дайындығына және бастауыш мектептің білім беру сапасын арттыру мәселесі көкейтесті болып табылады, өйткені бастауыш сатыда – мектепке дейінгі кезеңдегі жетістіктерінің барлық деңгейіне тірек болуды, қарқынды даму жағдайында жеке жұмыстарды, мектепке дейінгі қалыптасып болмаған қасиеттерді түзетуге арнайы көмек көрсетуді, жетекші әрекеттер арқылы қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас формаларын дамытуды қамтамасыз ету қажет.

Осы мәмәтінде, Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «Құзыреттілік тәсіл іс-әрекетке деген көзқарастың негізгі тұжырымдамасын – "іс-әрекет арқылы оқытуды" қамтиды және ол білім алушы игерілген білімді іс жүзінде қолдана білуі керек деген талаппен күшейтіледі. Оқу бағдарламаларының мазмұнында пәндерді, тараулар мен тақырыптарды интеграциялау қағидаты күшейтіледі. Осылайша, бастауыш білім беруде барлық пәндердің мазмұнында ортақ өтпелі тақырыптар болады. Негізгі мектепте өзара деңгейлес және сатылас пәнаралық байланыстар қамтамасыз етіледі. Жоғары мектепте пәндер мен оқу бағдарламаларының мазмұнын интеграциялау арқылы бейіндеу жүргізіледі. Барлық деңгейдегі интеграциялау STEAM-тәсілдер негізінде жүзеге асырылады» деп нақтыланған [1].

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі: 1) білім деңгейінің сабақтастығын қамтамасыз етуші мемлекеттік жалпы міндетті білім стандарттары мен білім берудің оқу бағдарламалары; 2) меншік түріне, типтері мен түрлеріне байланыссыз білімдік бағдарламаларды жүзеге асырушы білім беру ұйымдары; 3) білім берудің басқару ұйымдары мен тиісті инфрақұрылымдары, соның ішінде білім сапасы мониторингін жүзеге асыратын, ғылыми және оқу-әдістемелік қамсыздандыратын өзара іс-әрекет етуші ұйымдардың жиынтығын білдіреді.

Білім беру жүйесінің өзгеруі негізінде білім мазмұны жаңарады. Жеке тұлғаны дамытудың және оның жалпы адами құндылықтары жинақталған мәдениетін қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі білім мазмұны болып табылады және білім мазмұнының жаңаруы білім берудің нормативтік құжаттары - пәндер бойынша білім стандарттары, базистік, типтік жоспарлар, пәндер бойынша дайындалған оқу бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендердің мазмұнында көрініс табады.

Білім берудің мазмұны адам жинақтаған әлеуметтік тәжірибенің барлық элементтерін қамтиды және білім мазмұны оқыту үдерісі компоненттерінің бірі ретінде қарастырылады.

«Білім берудің мазмұны – тұлғаның жеке қасиеттері мен сапасындағы прогрестік өзгерістер, үдерістер мазмұны, оның қажетті шарты, ұйымдасқан іс-әрекет болып табылады» - деп В.С.Леднев білім мазмұнын тұтас жүйе ретінде талдау қажеттігін айта келіп, оған өзгеше анықтама берді [2].

Білім беру мазмұны – ғылыми білім, білік пен дағдылар, шығармашылық тәжірибе мен қатынас жүйесі, мұны меңгеру тәрбиеленушіде ақыл-ойы мен дене қабілетін, жан-жақты дамуын, оларды дүниетаным, мораль, мінез, қоғамдық өмір мен еңбекке дайындықты қамтамасыз етеді .

Р.С.Омарова білім мазмұнының төмендегіше жетекші әдіснамалық принциптерін көрсетеді:

–интеграция принципі – ұқсас пәндерді ықпалдастыру, балалардың шаршамауына мүмкіндік беру;

–пәнаралық байланыстар принципі – оқу пәнінің мазмұнын баяндауда әр түрлі пәндерді өзара байланыстыру;

–ғылымилық және жас ерекшеліктерін есепке алу принципі - әдістемелік жүйені таңдау, оқушылардың психологиялық, физиологиялық мүмкіндіктеріне байланысты дамуын, жас ерекшеліктерін ескеру;

–бала тұлғасын дербес дамытуда оқыту мен тәрбиелеудің деңгейлік принципі – дара жаттығулар жүйесін жүзеге асыру негізінде түрлі деңгейлік және қарапайым тапсырмаларды шығармашылықпен шешу;

–оқуда ана тіліне сүйену принципі – оқушылардың танымдық белсенділігін күшейту, ана тіліне қабілеттілігін арттыру;

–нәтижелі шығармашылық принципі – білімді қалыптастыру үдерісінде баланың шығармашылық қабілетін дамыту [3].

Бастауыш мектеп-оқушының жалпы білім беру процесіндегі маңызды кезең. Төрт жыл ішінде ол пәндік пәндердің бағдарламалық материалын меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар "кәсіби оқушы"болуды үйренуі керек. Бастауыш сынып мұғалімінің жауапкершілігі әрдайым ерекше болды. Бастауыш сынып оқушыларының құзіреттілігін қалыптастырудағы оқыту үдерісі үшін «пәнаралық байланыс», «пәнаралық іскерлік» ұғымдарының мәні мен маңызын дұрыс түсіну қажеттігі туындайды.

Бастауыш білім берудің мақсаты – оқу, жазу, санау, есептеу дағдылары қалыптасқан, ойын, оқу, еңбек, қарым-қатынас сияқты әрекет түрлерін меңгерген, тұлғалық, құндылық қасиеттерді бойына сіңірген, өзін-өзі бақылай және бағалай алатын, салауатты өмір салты мен жеке бас гигиенасы мәдениетпен таныстыру, шығармашылық қабілеттері дамыған жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуына мүмкіндік жасау болып табылады.

Бастауыш мектепте сабақты ұйымдастыру жүйелі іс-әрекеттік және практикалық бағдарланған тәсілдер аясында жүзеге асырылады.Сабақ жоспарлау кезінде уәж, мақсат, оқу міндеті, мақсатқа қол жеткізу үшін іс-әрекет тәсілдері, нәтижесі, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, рефлексия ескеріледі. Сабақтың мақсатты бағыты білім алушылардың оқу-танымдық және оқу-практикалық іс-әрекеттерін өз бетінше қалыптастыру және дамыту; белсенді оқыту әдістерін қолдану: проблемалық-диалогтық, ішінара іздеу, іздестіру, жобалау, зерттеу. Білім алушылардың сабақтағы жұмыстары жеке, жұптық, топтық, дара және саралап оқыту түрлері арқылы ұйымдастырылады. Жаңа білім беру стандартына бағдарланған сабақтың маңызды белгілері оның мазмұнында бастауыш сынып білім алушыларының спектрлі дағдыларға үйрету элементтерінің болуы. ББ МЖМС негізгі міндеттерін іске асыру үшін тиімді педагогикалық технологияларды, озық әдіс-тәсілдерді, тұлғалық бағдарланған оқыту тәсілін қолдану және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кіріктіру қажет.

Оқу процесінде осы іс-әрекеттерді (таным, өзара қарым-қатынас жасау, ойын, еңбек) бір-бірімен байланыста, мақсатты ұйымдастыру керек. Себебі дұрыс ұйымдастырылған іс-әрекет дамудың негізі.Оқыту мен оқу әрекетін бір-бірімен тығыз байланыста болып баланың ақыл ойын дамуына зор роль атқаратыны белгілі, ал оқыту барысында ақыл-ойдың интеллектінің дамуы. Осының негізінде, білім алушы өз бетінше оқи алуға үйренеді, себебі пәнаралық байланыс оқушының дамуының негізі болып табылатын оқу әрекеті әр интеграцияланған сабақтың өзегі деп түсіну керек.

Интеграциялық байланыстың арқасында білім алушылар құзыреттілік кешенін меңгереді: сөйлеу, тілдік, коммуникативтік, оқу-танымдық, мәдени және әлеуметтік-мәдени [4].

Интеграция, яғни пәнаралық байланыс мәселесін шешуде оқу-тәрбие үрдісіндегі пәнаралық байланыстарды айқындау әдістері мен жүзеге асыру жолдарын іздеуді керек етеді. Пәнаралық байланыстарды жүзеге асырудың объективті және субъективті екі жағын бөліп көрсетуге болады. объективті жағы оқыту мазмұнын анықтау кезінде көрініс табады және оқу жоспарларын, бағдарламаларын, оқулықтарды, оқу құралдарын және т.б. әзірлеу кезінде ескеріледі. Субъективті жағы тікелей оқыту үрдісінде көрініс табады, яғни оқушыларға қатысты пәнаралық байланысты жүзеге асырудың негізгі тәсілдері мен әдістері қарастырылады.

Еліміздегі Білім беру жүйесінің 12 жылдық оқу мерзіміне өтуде, жаңаланған оқыту мазмұнын айқындауда пәнаралық байланыс түрлерін педагог-ғалымдарымыздың, әдіскерлеріміздің есте ұстағаны дұрыс деп білеміз.

Пәнаралық байланыстарды жүзеге асырудың негізгі бағыттарында: пән бойынша оқулықтарды, оқу құралдарын жазу кезінде; оқу жоспарларын және бағдарламаларды даярлауда; жеке әдістемелерді және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді жазуда; оқу орындарының түріне байланысты әдістемелік және оқу-әдістемелік жұмыстарды жүргізуде бұларды басты назарда ұстаған жөн. Сондай-ақ педагогика ғылымында белгіленген пәнаралық байланыстарды оқу

материалдарының уақыт критерийі (алдын ала, сәйкес және кейінгі); жекелеген пәндердегі оқу материалын фактілік, ұғымдық, теориялық ақпараттық мәні; оқу пәндеріндегі білімдер мен іс-әрекет түрлері; мазмұндық ақпараттық, операциялық іс-әрекеттік, ұйымдастыру-әдістемелік сипатына тән талдап қорытындыланған түрі бойынша жүзеге асырғанымыз абзал. Келешек ұрпаққа білім берудегі күрделі мәселелердің бірі - біртұтас педагогикалық үрдіс кезіндегі сабақтарда пәнаралық байланысты жүзеге асыру. Пәнаралық байланыстың ең негізгі дидактикалық міндеті - оқыту үрдісінде білім беру, тәрбие беру, дамытушылық сипатының арасындағы байланысты құру.

Классикалық педагогика жүйесінде орын алған пәнаралық байланыс идеясы тарихи дамуды дәлелденіп, қазіргі, педагогика ғылымының, оның ішінде пәнді оқыту әдістемесінің басты мәселесіне айналып отыр. Сонымен қатар пәнаралық байланыс қазіргі заманғы ғылымдардың кірігу тенденциясы жағдайында мектеп жүйесінің білім мазмұнын айқындаудың басты шарты болып табылады.

Қазіргі педагогика ғылымында дидактикалық ұстанымдар білім мазмұнының негізін құраушы құрылым бөлігі болып есептеледі. Сол себепті оқыту үрдісіндегі пәнаралық және әр пәннің пәнішілік байланыстылық ұстанымының да өзіндік маңызы бар.

Жалпы білім беретін мектеп пән мұғалімдерінің пән бойынша пәнаралық білімдер мен іскерліктерді шеруі оқу үрдісін пәнаралық байланыс негізінде ұйымдастыру үшін алғы шарт.

Пәнаралық байланыстың құрылымын іске асыру барысында педагогика ғылымындағы көптеген қозғаушы факторларды ескеру керек. Оқыту үрдісінде пәнаралық байланысты іске асырудың құрылымдық белгілері мынадай:

- пәнаралық байланысты анықтау мақсаты;
- өзара байланысқа түсетін оқу пәндерін саралап, іріктеп алу;
- байланыс бөлігі немесе бөлігі болған оқу пәндерінің әрқайсысының ерекшелігі;
- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру жолдары;

Сабақ беруде пәнаралық байланысқа мән бермеу оқу пәндері материалдарының бірін-бірі қайталауға, оқушылардың көптеген ұғымдар мен заңдылықтарды тар еңбектерде түсінулеріне әкеп соғады. Білім мазмұнын меңгеру пәнаралық байланысты ескермейінше мүмкін емес. Өйткені ол өзара жақын пәндердің бағдарламасындағы оқу материалын үйлестірудің және іріктеудің маңызды көрсеткіштерінің бірі.

Пәнаралық байланысты оқу-тәрбие процесінде мынадай жағдайлардан көруге болады: пәнаралық байланыстар теориялық білімді іс жүзінде қолдануға, ғылымның түрлі салалары жөнінде кең ұғымы бар адамды тәрбиелеуге мүмкіндік береді; қазіргі кезде оқушыларға білім беру және олардың танымдық қызметін өркендетуге жағдай жасайды.

Көптеген педагогтар мен психологтар пікірлеріне қарағанда, оқушылардың түрлі пәндеріндегі білімдер бірліктерді, бейімділіктердің жеке элементтері арасындағы байланыстарды байқап және қабылдауы олардың білімдерін жүйеге түсіреді, ақыл-ойына серпіліс тудырады, таным қызметіне шығармашылық сипат береді.

Оқу процесінің барысында оқушылар танымдық, практикалық мақсатты-бағдарлы іс-әрекеттермен шұғылданады. Осы іс-әрекеттердің нәтижесінде оқушыда пәнаралық байланыс іскерлігі қалыптасады.

Пәнаралық іскерлік оқушының бір пәннен меңгерген білім іскерлік дағдыларын, екінші жақын пәндерді меңгеруді пайдалана білу қабілетінен көрінеді. Мәселен, тіл-әдебиет пәнінен меңгерген кітапты пайдалану іскерліктері, география, тарих, математика т.б. пәндерді оқып үйренуде қолданылады. Сол сияқты оқушының бір пәннен үйренген еңбек іскерліктері, екінші пәнді терең жан-жақты меңгеруге ықпал жасайды.

Оқу бағдарламаларында жеке пәндердің оқу материалдары басқа кейбір пәндердің тақырыптарымен өте тығыз байланысты болып келеді. Бұл жағдайда сабақтың өн бойында пәнаралық байланысты жүзеге асыруға мүмкіндік туады. Мұндай сабақтардың танымдық міндеттері, басқа пәндердің мазмұнын пайдалануды қажет етеді. Сондықтан сабақтар «пәнаралық сабақ» деп аталған.

Пәнаралық байланыс сабағы дегеніміз — зерттеліп отырған тұтас материалды жүйелілікпен меңгеруді қамтамасыз ету жұмысы. Нашар ұйымдастырылған сабақтың себебі сол, онда мұғалімнің қиын жұмысы мен оқушылардың басым көпшілігінің жұмыссыз бостан - бос отыруы орын алады. Сабақтың мазмұнының тар шеңберіндегі оқу тақырыбының шектелуі, пәнаралық байланыстың ескерілмеуі, қателіктердің бірі болып саналады. Тәжірибесі аз мұғалімдер бұл қайталауды курстың бүкіл өтілген материалдарын ұйымдастырмай, жаңадан

алынған білім мен іскерлік дағдыларын бекітпейді. Нәтижесінде оқушылар жаңа материалдар мен танысып үлгермей жатып, аз уақыттың ішінде оны естен шығарады, тек оның түсінігіне ғана жақындайды, өйткені келесі сабақта берілетін жаңа мәліметтер, фактілер және ғылыми-теориялық идеялар зейіннің және оқушылар назарын толық аударуын қажет етеді.

Маңызды дидактикалық заңдылықтардың бұзылуы сабақта пәнаралық байланыстың айтарлықтай төмендеуіне әкеліп соғады. Шығармашылықпен еңбек ететін тәжірибелі мұғалім сабақты басқаша құрады. Ол әр сабақтың мазмұнын бір ғана оқулық тақырыбы материалдарымен толықтырмай, оқушылардың ертеректе алған білімдерін басқа пәндермен алған білімдерімен үнемі байланыстырып отырады. Мектеп курсының әртүрлі бөлімдерінің көптеген тақырыптарын қайталау және тереңдете отырып фактілердің, ғылыми-теориялық идеялардың және оқушылар дағдыларының есте сақталуын ұйымдастырады.

Пәнаралық байланыстың ең негізгі дидактикалық міндеті - оқыту үрдісінде білім беру, тәрбие беру, дамытушылық сипатының арасындағы байланысты құру. Осыған орай, бастауыш сынып мұғалімі – бұл бір-екі аралас пәннен сабақ беретін, оқу пәндерінің барлық спектрін оқыту әдістері мен білімін меңгерген жалғыз маман-педагог. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі жеке пәндер бойынша әдістемелік білімдерді бірыңғай блокқа синтездеуге тура келеді.

Сондай-ақ педагогикалық іс-әрекет сипаты да айтарлықтай өзгереді: бастауыш мектепте көпмәдениетті білім беру тәжірибесі жүзеге асырылады, олар ЕҚБ-дан балаларды білім алу тәсілдеріне үйрету, олардың оқу іс-әрекетінің мазмұнын қалыптастыру, оқушылардың ойлау қабілетін дамытуды талап етеді, бұл педагогтан дәстүрлі педагогикалық практикалардың елеулі өзгерістерін талап етеді. Бүгінгі күні педагогтің кәсіби маңызды қасиеттерінің біз үшін үйреншікті кешеніне айналады және қосылады, олар қазіргі уақытқа дейін шешуші маңызды болып көрінбеген: жалпы мәдениеттің жоғары деңгейі, мұғалімнің психологиялық-педагогикалық және әдістемелік құзыреттілігі. Осылайша, бастауыш сынып мұғалімі, білім алушыларының білім сапасын пәндерді интеграциялау негізінде арттыруда негізгі тұлға болып есептеледі. Оның табыстылығы көбінесе мұғалімнің педагогикалық ұстанымына байланысты.

Атап кететін бір мәселе, ол бастауыш сыныптағы интеграциялық (пәнаралық) байланыс негізінде білім алушылардың білім сапасын пәндерді интеграциялау негізінде арттыру, ол оқытудың мазмұны, әдістері, оқытудың ұйымдастыру түрлерімен ғана шектелмейді. Ол бастауыш мектеп білім алушысы мен бастауыш сынып мұғалімінің оқу-таным іс-әрекетінің бір бөлігі болып саналады.

Пайдаланылған дереккөздері:

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
2. Леднев В.С. Научное образование: развитие способностей к научному творчеству. Издание второе, исправленное – М.: МГАУ, 2002. – 120 с.
3. Омарова Р.С. Организация учебно-познавательной деятельности учащихся / Р. С. Омарова, Г. М. Хамидуллина // ҚР ҰҒА хабаршысы=Вестник НАН РК. - 2008. - № 2. - С. 119-121.
4. Сивкова Л. Н. Возможности интеграции предметов естественнонаучного цикла. // Материалы семинара «Интеграция дисциплин как способ формирования ключевых компетенции учащихся» - Ижевск, 2011.

Түймебай Ұ.Т., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің педагогикалық факультеті, топ: М2 ПМНО 25-1к
(*Шаушекова Б.К., п.ғ.к., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының қауымдастырылған профессоры*)

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ: БАСТАУЫШ МЕКТЕПKE АРНАЛҒАН ТИІМДІ ТӘСІЛДЕР

Кіріспе

Бүгінгі білім беру жүйесі оқушылардың тек пәндік білімін қалыптастырумен шектелмей, олардың рухани, мәдени және әлеуметтік дамуына бағытталған кешенді тәсілдерді қажет етеді. Ұлттық құндылықтарды интеграциялау – бұл оқушыларды адамгершілікке, патриотизмге, мәдениетке және шығармашылыққа тәрбиелеудің тиімді жолы. Бастауыш мектептегі балалардың

психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, мұндай интеграция оқу үдерісін қызықты, көрнекі және интерактивті етеді.

Ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде енгізу оқушылардың моральдық қасиеттерін, патриоттық сезімін және эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл тәсіл тек білім беруді ғана қамтымай, сонымен қатар балалардың әлеуметтік дағдыларын, коммуникативтік қабілеттерін және шығармашылық белсенділігін дамытуға мүмкіндік береді. Заманауи білім беру талаптарына сәйкес цифрлық сауаттылық пен аналитикалық ойлау дағдыларын дамыту да маңызды болып табылады.

Ұлттық құндылықтарды пәндерге кіріктіру педагогтің кәсіби шеберлігін талап етеді. Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді тиімді пайдаланып, оқушыларға ұлттық материалдарды дұрыс түсінуге мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, ұлттық құндылықтарды интеграциялау бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімділігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Ұлттық құндылықтарды бастауыштағы оқу пәндеріне интеграциялау.

Ұлттық құндылықтарды әр пәнге кіріктіру оқушылардың мәдени және рухани дамуына тікелей әсер етеді. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ертегілер, аңыздар, мақал-мәтелдер, батырлар жырлары арқылы тілдік қор байытылады және ұлттық дүниетаным қалыптасады. Мұндай әдеби материалдар оқушылардың сөздік қоры мен сөйлеу мәдениетін дамытуға ықпал етіп қана қоймай, олардың тарихи және мәдени санасын қалыптастырады. Дүниетану пәнінде туған өлке, табиғат, тарихи орындар және салт-дәстүрлер туралы тақырыптар балалардың мәдени қызығушылығын арттырады. Осы сабақтар арқылы оқушылар өз ортасын тереңірек таниды, табиғатқа, қоршаған ортаға қамқорлық сезімін дамытады, сонымен қатар тарихи тұлғалар мен оқиғаларға қызығушылық тудырады [2, 52].

Музыка пәнінде халық әндері мен күйлерді тыңдату, ұлттық аспаптармен таныстыру патриоттық сезім мен эстетикалық тәрбиені қалыптастырады. Музыка арқылы балаларда әуездік талғам, ритм сезімі және музыкалық ойлау қабілеті дамиды, бұл өз кезегінде шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасайды. Көркем еңбек сабақтарында ою-өрнек салу, ұлттық бұйымдар жасау оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытады және ұлттық мәдени кодты меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл сабақтарда оқушылар өз қолдарымен ұлттық элементтерді жасап, дәстүрлі өнер мен мәдениетті тәжірибелік тұрғыдан сезінеді [6, 201].

Бастауыш сынып пәндеріне кіріктірілген ұлттық құндылықтар оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мысалы, топтық жұмыс және бірлескен жобалық тапсырмалар арқылы балалар өзара қарым-қатынас дағдыларын дамытады, ұйымшылдық пен ынтымақтастыққа үйренеді. Оқу үдерісінде әртүрлі ұлттық тақырыптық тапсырмалар қолдану оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады және сабаққа деген белсенділікті күшейтеді. Сонымен қатар, сабақта қолданылатын ұлттық материалдар мен мысалдар балаларға ел тарихын, салт-дәстүрін және мәдени мұраны түсінуге көмектеседі [7, 12].

Қазақ тіліндегі ертегілер мен аңыздар арқылы оқушылар моральдық құндылықтар мен адамгершілік қағидаларды үйренеді. Мысалы, батырлар туралы әңгімелер балаларды адалдыққа, әділдікке, батылдыққа тәрбиелейді. Дүниетану сабақтарында өткізілетін табиғат экскурсиялары мен тарихи жерлерге саяхаттар балалардың қоршаған ортаға, табиғатқа деген сүйіспеншілігін арттырады. Музыка және көркем еңбек сабақтарында ұлттық элементтерді қолдану арқылы оқушылардың эстетикалық талғамы қалыптасып, шығармашылық қабілеті жетілдіріледі.

Пәндік интеграцияның тағы бір артықшылығы – оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру. Ұлттық тақырыптық тапсырмалар арқылы балалар өз ойларын еркін білдіруге, талдау жасауға және шығармашылық шешім қабылдауға үйренеді. Сонымен қатар, мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен педагогикалық әдіс-тәсілдері оқушылардың ұлттық құндылықтарды дұрыс түсінуіне және меңгеруіне тікелей әсер етеді. Сондықтан бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтарды әр пәнге тиімді кіріктіру оқушылардың пәндік білімін, шығармашылық қабілеттерін, әлеуметтік дағдыларын және рухани дамуын кешенді түрде қамтамасыз етеді. Ұлттық құндылықтарды пәндерге кіріктіру оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттерін, патриоттық сезімін және мәдени санасын қалыптастырудың тиімді тәсілі болып табылады [7, 12].

Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық тәсілдері.

Ұлттық құндылықтарды бастауыш сыныпта қалыптастыру үшін әртүрлі педагогикалық тәсілдерді қолдану маңызды. Бірінші тиімді тәсіл – **ойын технологиялары**. Ұлттық ойындар («Асық», «Тоғызқұмалақ», «Арқан тарту») балалардың ұйымшылдық, тапқырлық және шапшаңдық қасиеттерін дамытады. Бұл ойындар арқылы оқушылар өзара ынтымақтаса жұмыс

істей білуге, ережелерді сақтауға үйренеді. Сонымен қатар, ойын сабаққа эмоционалды қызығушылық тудырып, оқушылардың белсенділігін арттырады. Ойын технологиялары оқушылардың когнитивтік және моторлық дағдыларын дамытуға ықпал етеді, шығармашылық ойлау қабілеттерін жетілдіреді [4, 55].

Екінші тәсіл – **жобалық оқыту**. Жобалық тәсіл («Менің ауылым», «Ұлы тұлғалар», «Ұлттық тағамдар») оқушыларға зерттеу, талдау және қорғай білу дағдыларын үйретеді, олардың шығармашылық және жауапкершілік қабілетін арттырады. Жобалық жұмыстар арқылы оқушылар өз елінің тарихын, мәдениетін және дәстүрлерін терең түсінеді. Сонымен қатар, жобалық әдіс топтық жұмысты ұйымдастыруға мүмкіндік беріп, балалардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіреді. Оқушылар өз жобаларын қорғау барысында пікірталасқа қатысып, өз ойларын дәлелдеуді үйренеді [5, 121].

Үшінші тәсіл – **көрнекілік және мультимедиялық ресурстар**. Виртуалды экскурсиялар, бейнефрагменттер, интерактивті платформалар сабаққа заманауи визуалды әдісті енгізіп, балалардың елдік құндылықтарды меңгеруіне ықпал етеді [3, 85]. Мысалы, Қазақстанның тарихи орындары мен салт-дәстүрлері туралы бейнероликтер оқушылардың мәдени қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, мультимедиялық материалдарды қолдану сабақтарды интерактивті етіп, оқушылардың ақпаратты қабылдауын жеңілдетеді. Бұл әдіс әсіресе жас ерекшелігіне сәйкес, визуалды ақпаратты жақсы қабылдайтын бастауыш сынып оқушылары үшін тиімді.

Төртінші тәсіл – **рөлдік және сахналық қойылымдар**. «Тұсаукесер», «Бесікке салу», «Шашу» сияқты салт-дәстүр көріністерін сахналау балаларға ұлттық мәдениетті тәжірибелік тұрғыдан сезінуге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып қана қоймай, оларды қоғамдық нормалар мен дәстүрлерге құрметпен қарауға үйретеді. Рөлдік ойындар арқылы оқушылар эмоцияларын тиімді білдіреді, өзара қарым-қатынас дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, сахналық қойылымдар топтық жұмысты дамытып, оқушылардың жауапкершілік сезімін қалыптастырады [1, 9].

Бесінші тәсіл – **ата-анамен бірлескен іс-шаралар**. Отбасылық дәстүрлерді таныстыру, ұлттық тағам дайындау, шежіре құрастыру секілді іс-шаралар мектеп пен отбасының үйлесімді байланысын нығайтады және патриоттық тәрбиенің тиімділігін арттырады. Ата-анамен бірлескен жұмыс балаларға мәдени мұраға деген құрмет пен қызығушылықты тереңдетеді. Сонымен қатар, бұл іс-шаралар оқушылардың әлеуметтік дағдыларын, топтық қарым-қатынастарын жетілдіреді. Оқушылар өз отбасыларындағы дәстүрлерді сабаққа енгізу арқылы ұлттық мәдениетпен байланысын нығайтады.

Бастауыш мектепте ұлттық құндылықтарды қалыптастыруда ойын технологиялары, жобалық оқыту, көрнекілік және мультимедиялық ресурстар, рөлдік қойылымдар және ата-анамен бірлескен іс-шаралар – негізгі және тиімді педагогикалық тәсілдер болып табылады. Бұл тәсілдердің әрқайсысы оқушылардың шығармашылық, танымдық және әлеуметтік дағдыларын дамытып, олардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне ықпал етеді. Ұлттық құндылықтарды әр пәнге интеграциялау балалардың мәдени санасын қалыптастырып, патриоттық сезімін нығайтады және моральдық-адамгершілік қасиеттерін дамытады. Осылайша, кешенді педагогикалық тәсілдерді қолдану арқылы балалар өз елінің тарихын, мәдени мұрасын және дәстүрлерін практикалық тұрғыдан меңгереді, бұл олардың тұлғалық дамуына және болашақ қоғамдағы орнына тікелей әсер етеді [8, 118].

Қорытынды

Бастауыш мектепте ұлттық құндылықтарды интеграциялау – оқушының тұлғалық, әлеуметтік және рухани дамуына ықпал ететін кешенді педагогикалық процесс болып табылады. Ұлттық құндылықтарды әр пәнге кіріктіру, сабақ мазмұнында дәстүрлі және заманауи элементтерді үйлестіру оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Пәндік интеграция арқылы оқушылар өз елінің тарихын, мәдени мұрасын, дәстүрлерін тәжірибелік тұрғыдан меңгереді. Ойын технологиялары мен жобалық тәсілдер оқушылардың шығармашылық, танымдық және әлеуметтік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді [7, 12].

Көрнекілік, мультимедиялық ресурстар және рөлдік қойылымдар сабақтың қызықты, белсенді және интерактивті болуын қамтамасыз етеді. Оқушылар визуалды және практикалық әдістер арқылы ұлттық құндылықтарды тәжірибелік түрде игеріп, патриоттық сезімін нығайтады. Ата-анамен бірлескен іс-шаралар мектеп пен отбасының үйлесімді байланысын қамтамасыз етіп, ұлттық тәрбиенің тиімділігін арттырады. Сонымен қатар, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мен педагогикалық шеберлігі осы үдерістің нәтижелілігін арттырады.

Ұлттық құндылықтарды бастауыш сыныпта енгізу оқушылардың коммуникативтік, әлеуметтік және эмоциялық дағдыларын жетілдіреді. Олар топтық жұмыс, пікірталас, презентация және шығармашылық тапсырмалар арқылы өзара қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Сабақта қолданылатын дәстүрлі және заманауи әдістер балалардың танымдық белсенділігін арттырады, өз ойын білдіруге және шешім қабылдауға үйретеді.

Практикалық іс-әрекеттер – жобалар, ұлттық ойындар, шығармашылық тапсырмалар – оқушылардың мәдени және рухани дамуына тікелей ықпал етеді. Мұндай тапсырмалар балалардың өз елінің тарихы мен мәдениетін терең түсінуіне, ұлттық ерекшеліктерді бағалай білуіне мүмкіндік береді. Сабақ барысында тәжірибелік әрекеттерді қолдану оқушылардың пәндік дағдыларын, шығармашылық ойлауын және аналитикалық қабілетін жетілдіреді.

Жалпы алғанда, бастауыш мектепте ұлттық құндылықтарды интеграциялау кешенді педагогикалық тәсілдерді талап етеді. Ойын технологиялары, жобалық оқыту, көрнекілік, мультимедиа, рөлдік қойылымдар және ата-анамен бірлескен іс-шаралар – тиімді әдістердің негізгі бөлігі болып табылады. Мұндай тәсілдер балалардың тұлғалық, әлеуметтік және рухани дамуын қамтамасыз етіп қана қоймай, патриоттық сезімді қалыптастырады.

Оқушылар өз елінің мәдениетіне, дәстүріне, өнеріне және тарихына құрметпен қарайды, ұлттық мұраға деген қызығушылығы артады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі сабақтың сапасын арттырып, оқушылардың білім мен тәрбие нәтижесін жетілдіреді. Бастауыш сыныпта ұлттық құндылықтарды интеграциялау – оқушыларды елжанды азамат етіп тәрбиелеудің негізгі құралдарының бірі болып саналады. Осылайша, сабақтар арқылы ұлттық құндылықтарды меңгеру оқушылардың танымдық, шығармашылық және әлеуметтік қабілеттерін дамытып, олардың тұлғалық дамуына маңызды үлес қосады. Сондықтан ұлттық құндылықтарды жүйелі түрде енгізу бастауыш мектепте патриоттық тәрбиенің тиімділігін арттырады және оқушылардың мәдени және рухани дамуын кешенді түрде қамтамасыз етеді. Мақалада көрсетілген тәсілдер мен практикалық мысалдар педагогикалық тәжірибеде қолдануға дайын, олардың тиімділігі ғылыми зерттеулермен дәлелденген [5, 124].

Пайдаланған әдебиттер тізімі

1. Айтжанова А. Б. ҚАЗАҚТЫҢ ХАЛЫҚТЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ҰРПАҚТАР САБАҚТАСТЫҒЫ //Известия. Серия: Педагогические науки. – 2024. – Т. 75. – №. 4. Сілтеме: <https://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/view/1691/591>
2. Жұмабаев М. Педагогика. – Litres, 2022. Сілтеме: <https://books.google.com/books?hl=ru&lr=&id=OUj2DQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA4&dq=%D0%96%D2%B1%D0%BC%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%B5%D0%B2+%D0%90.+%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BA%D0%B0.&ots=6tBQvAtGaY&sig=hcUkoRCDby94RMKTA8Xk4ldPys>
3. Закирьянова Ж., Жусупбекова Г. Бастауыш сынып оқушыларының цифрлық сауаттылығын дамытудың маңызы (педагогика) //Научно-методический журнал для магистрантов и докторантов" Восток-Запад". – 2025. – Т. 5. – №. 1. – С. 82-91. Сілтеме: <https://journal.e-asj.com/index.php/easj/article/view/85>
4. Иманбекова Б. И., Бәбітаева Ә. С. ӘОЖ 364: 398 ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНЕ САЛТ-ДӘСТҮРДІҢ ӘСЕРІ //ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ. – С. 49. Сілтеме: <https://rmebrk.kz/journals/3244/75494.pdf#page=54>
5. Курбанкулова Г., Стамбекова А. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГТЕРІН ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАУЛУҒА ДАЯРЛАУ ЖОЛДАРЫ //«Вестник НАН РК». – 2024. – Т. 411. – №. 5. – С. 120–133. Сілтеме: <https://journals.nauka-nanrk.kz/bulletin-science/article/view/6740>
6. Султанова Н. К. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ //СЕМЕЙ КАЛАСЫНЫҢ ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ. – С. 200. Сілтеме: <https://rmebrk.kz/journals/4838/91384.pdf#page=200>
7. Тлеуберлинова Э. Б., Мухаметжанова А. О. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ //Известия. Серия: Педагогические науки. – 2024. – Т. 72. – №. 1. Сілтеме: <https://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/view/1314/487>
8. Ыбыраимжанов К. Т., Бекбаева М. Ф., Радченко Н. Н. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ МҰРАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДАМУЫҒА ДАЯРЛАУ //Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки. – 2022. – Т. 73. – №. 1. – С. 118-131. Сілтеме: <https://bulletin-pedagogy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/939/604>

Уахитова Ақниет Қаржасқызы, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, 2 курс магистранты
(*Аяған Еркін.Сағынтайұлы, п.ғ.к., профессор*)

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН САҚТАУДЫҢ ЦИФРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қазақстан Республикасының бүгінгі күнгі білім беру тұжырымдамасы мен білім беру жүйесін реформалаудың негізгі бағыттарындағы оқыту үрдісінің педагогикалық технологиялары ретінде және денсаулықты сақтауды ұйымдастырудағы жаңалық ретінде оқу - тәрбие үрдісіне денсаулық сақтау цифрлік технологиялары енгізілуде. Оқыту мазмұнына жаңалық ендіру оқу үрдісіне қатысушылардан үлкен күш пен еңбекті талап ететін үрдіс. Ол өз кезегінде физиологиялық шаршау мен психоэмоциялық артық жүктеме түріндегі ағзаның функционалдық ахуалының әр түрлі ауытқуларын тудырады. Сол себепті де оқушыларда созылмалы аурулар, психиканың бұзылуы және стресстік жағдайлар көп болады. Сондықтан болар арнайы мамандандырылған мектептерде жалпы білім беретін мектептерге қарағанда оқушылар көп ауырады [1, 12].

Педагогика ғылымына «технология» ұғымы ХХ ғасырдың 60-жылдарында ене бастады [2, 15]. Қазіргі уақытта «технология» ұғымына бастапқы затты түрлендіріп күтілген параметрлерді алу үшін қажетті әдістердің жиынтығы деп түсінік береді. Денсаулық сақтау технологияларында күтілетін параметрге адамның (бала, жасөспірім, ересек адам) физикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайының сәтті болуы жатады. Ал педагогикалық технологиялар күтілген параметрлерге жетуді жеңілдететін біршама талаптарға жауап береді.

Технологиялардың негізгі ерекшелігі соңғы нәтижені алдын - ала болжай алады. Технологияда мақсат негізгі компонент ретінде қаралады және оған жету деңгейін анықтай алады. Технология алға қойылған мақсатқа жетудің барабар құралдарын қолдана отырып, оқу - тәрбие үрдісінің құрылымын анықтауға мүмкіндік береді. Барабарлық (адекваттық) дегенді педагогикалық технологиялардың оқушылардың жас ерекшелігіне, олардың физикалық, психоэмоциялық жай - күйіне сәйкес келуі деп түсіну керек. Сонымен бірге қалыптасқан педагогикалық жағдайға педагогикалық технология қолданатын денсаулық сақтау тәсілдерінің сәйкес келуі [3].

Соңғы кезде дәстүрлі сыныптық-сабақ жүйесінде оқу үрдісін ұйымдастырудың кейбір жақтарының кемшіл тұстары ашылуда. Сол себепті де оқытудың тиімділігін арттыратын қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды іздеп табу аса маңызды міндеттердің бірі.

Технология дегеніміз - білім беру үрдісіне қажетті әдіс - тәсілдер жүйесі және техникалық және адами ресурстарды пайдалана отырып оқытуды жетілдіре отырып білімді меңгерту.

Білім беру технологияларының жіктелуінде «денсаулық сақтау технологиялары» деген ұғым жоқ. Себебі, ол нақты бір технология түрінде болмайды. Десек те, «денсаулық сақтау технологиясы» ұғымы білім беру мекемесінің оқушы денсаулығын қалыптастыру, сақтау және нығайту бағытындағы барлық жұмыстарын біріктіреді [4].

Бүгінгі мектептің мақсаты - оқушыны өмірге дайындау. Оқушының мектепте алған білімі - оның болашақ өміріне қажетті, қолданылатын білім болуы қажет. Бұл мақсатқа оқушы мен мұғалім денсаулығын көздейтін оқу - тәрбие үрдісін ұйымдастырудың әдіс-тәсілдерін жинақтаған денсаулық сақтау педагогикасы арқылы жете алады. Мұғалім педагогиканың соңғы жаңалықтарын біле отырып, оқушы, ата - ана, медицина қызметкерлері мен өз әріптестерімен бірлесе отырып, өз жұмысын бүкіл педагогикалық үрдістің қатысушылары денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағыттап жоспарлайды [5].

Денсаулық технологиясы деген бірегей технология жол. Ол тек білім беру үрдісінің міндеттерінің бірі ретінде көрінуі мүмкін. Ол оқу үрдісінің медицина-гигиеналық бағыты (педагог - медицина қызметкері - оқушының тығыз байланысы жүзеге асатын), дене шынықтыру - сауықтыру бағыты (дене шынықтыру сабақтарына ерекше назар аударатын), экологиялық (табиғатпен үйлесімді қарым-қатынас жасау) және тағы басқа да болуы мүмкін. Тек оқытуды кешенді түрде қарастырғанда ғана оқушы денсаулығын қалыптастыру мен нығайту міндеттері шешілуі мүмкін [6,3].

Денсаулық сақтаудың цифрлік технологиялары көптеген педагогтарға белгілі психологиялық - педагогикалық әдіс - тәсілдер, технологияларды, мәселені шешу жолдарын жинақтайды және соған қоса мұғалімнің өзін-өзі үнемі жетілдіруге ұмтылысы қажет.

Сауықтыру педагогикасының негізгі артықшылықтары мынада:

- дені сау бала - практика жүзінде жетуге болатын бала дамуы;
- сауықтыру дегеніміз емдеу - профилактикалық шаралардың жиынтығы емес, баланың психофизиологиялық мүмкіндігін дамыту формасы;
- жеке-дара саралап оқыту дегеніміз - оқушыны сауықтыра дамыту жұмыстарының негізгі құралы [7,23].

Денсаулық сақтаудың цифрлік технологияларының мақсаты - оқушының мектепте жүрген кезінде денсаулығын сақтау, оның денсаулығын сақтау туралы білім, білігі мен дағдыларын қалыптастыру, алған білімдерін қолдана білуге үйрету. Барлық денсаулық сақтау технологияларының негізгі ерекшеліктері - оқушылар денсаулығын үнемі экспресс - диагностикадан өткізіп, бақылап отыру және ағзаның қалыпты дамуын бақылап, оқушы денсаулығы туралы қажетті қорытындылар (оқу жылының басы мен аяғында) жасап отырады.

Кез-келген білім мекемелерінің негізгі қызметі денсаулық сақтаудың цифрлік технологиялары негізінде оқушыны салауатты өмір сүруге дайындау [8,20].

Сонымен денсаулық сақтау технологияларын ендірудегі мақсат - денсаулық сақтау жөніндегі мұғалімнің білімін жетілдіру, оқушының дене шынықтыру жаттығулары мен салауатты өмір сүру салтының денсаулық сақтауды ұйымдастыру - сауықтыру әдістемесін жетілдіру.

Денсаулық сақтаудың цифрлік технологиясы мұғалімнен үлкен кәсіби біліктілікті (оның білімі, білігі, мәдениеті, оқушыға деген ізгілікті қарым - қатынасы, оқытудың жеке тұлғалыққа бағытталған жүйесінде жұмыс істей білуі) қажет етеді. Мақсатқа жету мен оң нәтиже алу үшін технологиялық амалдар мен денсаулық сақтаушы әрекеттер жасалу қажет [9].

Денсаулық сақтаудың цифрлік технологияларын талдау жасаудың мақсаты - пәнінің мазмұнын игертуге қажетті психологиялық қабілеттердің кешенін анықтау. Оқушының сенсомоторлы, перцептивті, интеллектуальды (көрнекі - образды) және эмоциялық, қызмет түрі пәнді игеру кезінде өзгеріске түседі: мақсат мотивке, амал - әрекетке айналуы мүмкін. Сондықтан негізгі және өзгерген түрдегі әрекеттерді ажырата білу керек [10,18].

Денсаулық сақтаудың цифрлік технологияларының жалпы құрылымы мен жүргізілу барысын біле отырып, денсаулық сақтаудың негізгі мәселелерін шешуді жүзеге асыруымыз қажет. Бұл денсаулық сақтаудың цифрлік технологияларының маңызды бірінші қадамы деп ойлауға болады. Екінші қадам оқушы мен педагог арасында сенімді қарым-қатынас орнату деп түсіну қажет, яғни оқушыны технологияның субъектісі деп қарау қажет [11.8].

Бұл жерде мұғалім мен оқушы қарым - қатынасы тек мәлімет алмасу ғана деп түсінбеу керек. Оқушыны «мен» тұрғысында дамыту сапалы даму деңгейін береді, осы тұрғыда дамыту оны нағыз субъект ретінде дамуын көздейді.

Қазіргі заман мұғалімі денсаулық сақтау жүйесіндегі мектепте жұмыс істеу үшін әдістемелік дағды мен технологиялық біліктіліктің «педагогикалық минимум» деңгейімен қамтамасыз етілуі қажет. Оқушыларға денсаулық сақтаудың негіздерін білдіре отырып, салауатты өмір сүруге қызығушылығы мен сұранысын туғызу қажет [12.8].

Демек, денсаулық сақтаудың цифрлік технологиялары дегенде оқу - тәрбие үрдісінде ұтымды пайдаланып жүрген, педагогикалық ұжым меңгерген оқушы мен олардың ата - аналар үшін оқытуда және күнделікті тұрмыста пайдалану деп түсіну керек.

Оқу - тәрбие үрдісіне денсаулық сақтаудың цифрлік технологияларын жасау мен ендіруде ғалымдар мынадай бағыттарды ерекше көрсетеді:

а/ оқушы ағзасын шынықтыруға негізделген оқу пәндерін тереңдетуге технологиялық жоспарлар жасау;

б/ оқушы қатысатын дене шынықтыру, спорттық секция мен мектептен тыс спорттық ұйымдардағы денсаулық сақтау компоненттерін жетілдіру;

в/ оқытудың мазмұнын оқушы денсаулығын сақтаудың цифрлік технологияларына бейімдеу (оқушының дем алысын, денсаулығын қалпына келтіруге бағытталған жаңа режимде жұмыс жасау, оқушылардың дұрыс тамақтануы, витаминді тамақтануы, дәрігерлік - гигиеналық қамсыздандыру)

г/ оқушының ортасы мен мектептің медико-биологиялық ресурстарын денсаулық сақтау мақсатында тиімді қолдану [13].

Қортындылай келе бастауыш сынып оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін денсаулық сақтаудың цифрлік педагогикалық технологияны пайдалану. Сондықтан бұл денсаулық сақтауда цифрлік педагогикалық технологияны дене шынықтыруда және сыныптан тыс үйірмелер мен спорт секцияларды ұйымдастырып, оқушыларға салауатты өмір салтын құндылық ретінде санасында қалыптастырып, жасұрпақтың денсаулығын сақтаудың цифрлік технологиялары жасалып, жүзеге асырылды.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.А. Казахстан- 2030- Алматы: Білім, 1997.-96с
2. Акиева Г.С. Педагогические основы развития и совершенствования системы охраны здоровья школьников.-Алматы, 1997
3. Алимжанова Г.Д. Концепция формирования здорового образа жизни школьников.- Алматы, 2001.-28с
4. Ахаев А.В. Управление здоровьесберегающим процессом.- Усть-Каменогорск, 2004.-70с
5. Даленов Е.Д. Хасин В.Б. О научном обосновании и технологическом обеспечении методик здоровьесбережения учащихся общеобразовательной школы // Здоровьеи болезнь-2007-№4
6. Аканов А.А. Формирование здорового образа жизни в Республике Казахстан // Валеология.Физвоспитание.Спорт-2004-№1
7. Смирнов Н.К. Забота о здоровье учащихся как критерий оценки работы школы // Методист-2005-№4
8. Брехман И.И. Введение в валеологию – науку о здоровье. - Л.: Наука, 1987.- 125с
9. Лисицын Ю.П. Образ жизни и здоровье населения. –М.: Знание, 1982. – 40с.
10. Тілеуова С., Ардақ А. “Педагогика”. – Шымкент, 2006. – 162 б.
11. Абылкасымова А.Е., Даниярова К.А., Тулеубаева Х.Т. Здоровьесберегающие образовательные технологии в учебно-воспитательном процессе.-Астана, 2005.-65с
12. Безруких М.М. Здоровьесберегающая школа.-М.: МПСИ, 2004.-240с
13. Романцов М.Г.,Лисовская Н.И. Здоровьесберегающее образование- стратегическая линия развития современного образования// Инновации в образовании-2004-№1

Фадеева А.И., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, группа ПМНО-22-2(р)
(Скакова А.К., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики методики начального обучения)

ВНЕДРЕНИЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В современной системе образования Казахстана вопрос сохранения и укрепления здоровья школьников перешел из разряда второстепенных в ключевые приоритеты. Это напрямую закреплено на законодательном уровне. Согласно Кодексу Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», мероприятия по охране здоровья воспитанников и школьников в обязательном порядке включают «внедрение в организациях дошкольного и среднего образования здоровьесберегающих технологий, направленных на профилактику заболеваний» [1].

Актуальность подчеркивается и в новых Профессиональных стандартах для педагогов, где создание «безопасной образовательной среды» определяется как одна из целей стандартов [2]. Задаётся четкий вектор, обязывающий образовательные учреждения внедрять и развивать здоровьесберегающий подход. Это является стратегическим ответом на вызовы, связанные с увеличением учебной нагрузки, распространением гиподинамии и общим ухудшением здоровья детского населения.

Что из себя представляет понятие «здоровьесберегающие технологии»? В научно-педагогической литературе не существует единого универсального определения этого термина. Разные авторы выделяют различные аспекты, подчеркивая, что здоровьесберегающие технологии – это комплексный подход, направленный на сохранение и укрепление здоровья обучающихся в образовательном процессе. Разночтения объясняются тем, что понятие охватывает множество направлений: организацию учебного режима, физическую активность, рациональное распределение нагрузки, психологический комфорт и эмоциональное состояние детей. Важно понимать, что использование таких технологий не ограничивается одной сферой – они интегрируются во все компоненты учебного процесса. Определения, предложенные

различными исследователями, приведены в таблице 1, что позволяет получить более полное представление о сущности и многообразии подходов к здоровьесбережению в школе.

Таблица 1. Определения понятия «здоровьесберегающие технологии»

Авторы	Определение	Ключевой акцент
Сосницкая Н.Л., Шманаева Ю.Н. (2023)	«Здоровьесберегающая культура учителя начальных классов» – это интегративное личностное образование, совокупность мотивационно- ценностных, когнитивных, деятельностных и рефлексивных компонентов [3]	Комплексное личностное качество педагога
Голякова Н.Н., Алексеева Е.Н. (2020)	Здоровьесберегающие технологии – это интегративные инновационные подходы, направленные на обновление системы физического воспитания [4]	Инновационный и интегративный подход в физическом воспитании
Сейдалиева Л., Шукурова С. (2024)	Здоровьесберегающие технологии – это группа технологий, тесно связанных с процессом обучения, направленных на сохранение и укрепление здоровья участников образовательного процесса через двигательную активность и физические упражнения [5]	Практические средства и методы через физическую активность

Из приведённых определений видно, что разные авторы по-разному объясняют, что такое здоровьесберегающие технологии. Но в целом все они сходятся в одном: эти технологии нужны для того, чтобы дети учились без вреда для здоровья. Это значит, что в школе должны учитывать, сколько нагрузки получает ученик, насколько комфортно он себя чувствует на уроках, как организована его физическая активность и отдых.

Сегодня под здоровьесберегающими технологиями понимают не только зарядку или физкультминутки. Это и удобный режим уроков, и правильное распределение заданий, и создание спокойной, доброжелательной атмосферы в классе. Большую роль играет и сам учитель: от того, как он готовит уроки и взаимодействует с детьми, зависит их самочувствие и мотивация.

Практическое применение здоровьесберегающих технологий на уроках физической культуры имеет особое значение для младших школьников, так как именно в этом возрасте формируются основные двигательные навыки и привычки к активному образу жизни. Даренская А.Д. выделяет три основные группы здоровьесберегающих технологий, применимых на уроках физической культуры в начальной школе. В таблице 2 приведена классификация здоровьесберегающих технологий [6], такая систематизация подходов позволяет учителю целенаправленно подбирать методы работы в зависимости от конкретных педагогических задач, физической подготовленности учащихся и условий проведения занятия.

Таблица 2. Классификация здоровьесберегающих технологий для уроков физической культуры

Группа технологий	Конкретные примеры и методы	Ожидаемый эффект для младших школьников

Технологии сохранения и стимулирования здоровья	Подвижные и спортивные игры, физкультминутки, дыхательная гимнастика, гимнастика для глаз, стретчинг.	Развитие ловкости, быстроты, координации; снятие мышечного и зрительного напряжения; улучшение психоэмоционального состояния.
Технологии обучения здоровому образу жизни	Технологии обучения здоровому образу жизни. Коммуникативные игры, игротренинги, беседы из цикла «Здоровье», самомассаж и точечный массаж	Формирование мотивации к ЗОЖ, приобретение знаний о своем организме, воспитание культуры здоровья.
Коррекционные технологии	Арт-терапия, сказко-терапия, психогимнастика, упражнения для коррекции осанки и профилактики плоскостопия	Коррекция имеющихся нарушений, снятие психоэмоционального напряжения, гармоничное физическое развитие.

Одной из ключевых здоровьесберегающих технологий является применение подвижных игр. В статье Рубцова В.В. и Савченко Е.А. отмечается: «...эффективным способом всестороннего развития ребёнка признана подвижная игра...» [7]. Авторы рассматривают подвижные игры на уроках физической культуры как фактор формирования здорового образа жизни обучающихся начальных классов. Исследование подчёркивает, что подвижная игра выполняет комплексную функцию: она одновременно развивает физические качества, повышает эмоциональный тонус и укрепляет интерес детей к занятиям физкультурой. Авторы обращают внимание, что именно на начальной ступени обучения закладываются долгосрочные привычки, а значит – любые методы, формирующие позитивное отношение к активности, являются стратегически важными. Также в работе отмечено, что подвижные игры помогают снизить уровень тревожности и повышенной утомляемости у учащихся, так как они естественным образом переключают виды деятельности и поддерживают двигательную активность в физиологической норме. Кроме того, исследование подчёркивает важное наблюдение: «дети, систематически участвующие в подвижных играх на уроках, проявляют более высокую учебную мотивацию и реже жалуются на утомление во второй половине дня» [7]. Это позволяет рассматривать подвижные игры как педагогическую технологию, поддерживающую работоспособность и предотвращающую перегрузку.

В исследовании Авиловой И.А. установлено: «...улучшение показателей физической подготовленности и адаптационных возможностей организма детей в результате применения подвижных игр ...» [8]. В экспериментальной выборке было отмечено, что спустя 2–3 месяца целенаправленного использования игр у детей улучшились такие показатели, как частота сердечных сокращений в покое, время восстановления после нагрузки, показатели гибкости и скорости. Также у участников эксперимента наблюдалось снижение количества простудных заболеваний и улучшение общего самочувствия, что авторы напрямую связывали с вовлечением в регулярные игровые физические нагрузки. Подчёркивается и психологический аспект – дети, активно участвующие в подвижных играх, демонстрировали более высокий уровень социальной включённости, уменьшение конфликтности, улучшение навыков общения. Кроме того, исследование отмечает, что регулярные подвижные игры способствуют формированию устойчивой мотивации к физической активности, развитию координации, выносливости и саморегуляции. Авилова И.А. подчеркивает, что такой игровой подход создаёт позитивную эмоциональную среду, где дети легче усваивают двигательные навыки и быстрее восстанавливаются после умственного и физического напряжения. Это указывает на комплексное влияние подвижных игр не только на физическое, но и на психоэмоциональное здоровье ребёнка, что делает их эффективным инструментом здоровьесберегающей педагогики в условиях начальной школы.

Эффективность здоровьесберегающих технологий подтверждается наблюдениями учителей и практическим опытом их применения в начальной школе. Например, Фирсова

С.В. в своей статье отмечает улучшение физического здоровья и эмоционального состояния детей при внедрении таких методов [9]. Их применение вариативно и зависит от учебного предмета.

Общеобразовательные предметы (математика, языки, познание мира): на этих уроках наиболее эффективны технологии, не требующие отрыва от основного содержания, но предотвращающие утомление:

– Физкультминутки и минутки релаксации – короткие серии простых физических упражнений, гимнастика для глаз, дыхательные упражнения. Проводятся в течение 2–3 минут на середине урока для снятия статического напряжения и восстановления умственной работоспособности. Такие паузы помогают детям снизить усталость, улучшить концентрацию и внимание, а также снизить напряжение в мышцах и глазах.

– Динамические дидактические материалы – использование карточек, которые дети могут не только показывать, но и перемещаться с ними по классу для выполнения задания, например, «Найди пару» или «Составь логическую цепочку». Это активизирует движение и одновременно стимулирует когнитивные процессы, делает урок более интерактивным и способствует лучшему усвоению материала.

– Игровые элементы и мини-соревнования – краткие интеллектуальные или творческие игры, где учащиеся должны перемещаться, обмениваться карточками или решать задания в парах/группах. Они повышают мотивацию, способствуют социальному взаимодействию и формируют положительное отношение к обучению.

Проведённый анализ показывает высокую эффективность здоровьесберегающих технологий в учебном процессе начальной школы. Систематическое использование физкультминуток, динамических дидактических материалов и подвижных игр способствует не только физическому развитию детей, но и улучшает их психоэмоциональное состояние, повышает концентрацию, учебную мотивацию и работоспособность.

Изучение передового педагогического опыта подтверждает, что регулярное применение подвижных игр на уроках физической культуры положительно влияет на физическую подготовленность младших школьников и формирует устойчивые привычки к активному образу жизни.

Здоровьесберегающие технологии – это действенный инструмент, позволяющий детям учиться эффективнее и чувствовать себя лучше. Их применение важно не только на уроках физической культуры, но и на общеобразовательных предметах. Такие методы развивают навыки саморегуляции, помогают грамотно чередовать активность и отдых, повышают способность к длительной умственной работе и формируют ответственное отношение к собственному здоровью.

Интеграция элементов здоровьесберегающих технологий в структуру урока предотвращает утомление, восстанавливает работоспособность, улучшает внимание и стимулирует познавательную активность. Это делает уроки более динамичными и способствует лучшему усвоению материала.

Современные школьники часто испытывают нехватку движения. Краткие двигательные паузы, гимнастика для глаз и физкультминутки помогают компенсировать гиподинамию, снижают напряжение и способствуют гармоничному физическому и эмоциональному развитию. Регулярная двигательная активность укрепляет иммунитет, развивает координацию, ловкость и гибкость, формируя привычку к здоровому образу жизни.

Таким образом, здоровьесберегающие технологии являются комплексным средством, обеспечивающим физическое, эмоциональное и когнитивное развитие учащихся. Их систематическое применение улучшает образовательные результаты и способствует формированию основ здорового и активного образа жизни в начальной школе.

Список литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» от 7 июля 2020 г. № 360-VI ЗРК, ст. 91. // ИПС «Әділет». – Электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360/k20_360.htm (дата обращения: 19.11.2025).
2. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 24 февраля 2025 года № 31 «Об утверждении Профессиональных стандартов для педагогов организаций образования». – Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G25HP000031> (дата обращения: 19.11.2025)
3. Сосницкая Н. Л., Шманаева Ю. Н. Содержание и структура здоровьесберегающей культуры будущих

учителей начальных классов // Инновационные технологии в образовательном процессе как составляющая качества образования. — Мелитополь: МелГУ, 2023. — С. 212-216.

4. Голякова Н. Н., Алексеева Е. Н. Инновационные здоровьесберегающие технологии на занятиях специальной медицинской группы // KANT. — 2020. — № 4(37). — С. 388.

5. Сейдалиева Л., Шукурова С. Здоровьесберегающие технологии в образовании и спорте // Science and Education. — 2024. — Т. 5, №2. — С. 600-605.

6. Даренская А. Д. Здоровьесберегающие технологии в подвижных играх как один из видов сохранения и стимулирования здоровья. — МЭЦ, г. Краснодар, 2025. — Электронный ресурс: <https://mcc-krasnodar.ru/mcc/metodiki/286-1/> (дата обращения: 19.11.2025)

7. Рубцов В. В., Савченко Е. А. Подвижные игры на уроках физической культуры в начальной школе как фактор формирования здорового образа жизни обучающихся // Education. Science. Scientific personnel. — 2023. — Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/podvizhnye-igry-na-urokah-fizicheskoy-kultury-v-nachalnoy-shkole-kak-faktor-formirovaniya-motivatsii-k-uchebnym-zanyatiyam> (дата обращения: 20.11.2025)

8. Авилова И. А. Возможность применения подвижных игр для повышения физических качеств и функциональных возможностей организма // Карельский научный журнал. — 2021. — Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnost-primeneniya-podvizhnyh-igr-dlya-povysheniya-fizicheskikh-kachestv-i-funktsionalnykh-vozmozhnostey-organizma> (дата обращения 20.11.2025)

9. Фирсова С. В. Здоровьесберегающие технологии в начальной школе // Симбирский научный вестник. — 2021. — № 3 (25). — Психология и педагогика. — Электронный ресурс: <https://sciup.org/14114392> (дата обращения: 20.11.2025)

Шарифи М., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ПиМНО – 23 – 3 (р)
(Сафарова Н.Б., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения.)

ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РИСКИ.

Современный процесс обучения невозможен без широкого использования цифровых технологий. Это особенно важно в контексте цифровой трансформации общества, которая охватывает все уровни образования, включая начальную школу. Использование цифровых ресурсов в работе с младшими школьниками вызывает интерес и споры среди педагогов и исследователей: с одной стороны, цифровые инструменты расширяют дидактические возможности, а с другой — создают новые педагогические, технические и психологические трудности. В Послании Президента от 8 сентября 2025 года («Казахстан в эпоху искусственного интеллекта») подчеркнута необходимость активной цифровой трансформации всех сфер — это усиливает значимость «Цифрового Казахстана» и задаёт новые ориентиры [1].

Впервые понятие «цифровизация» было предложено в 1995 году американским информатиком Николасом Нигропonte, который показал преимущество цифровых технологий над другими благодаря интенсивному развитию и использованию. По его мнению, цифровизация — это сложное понятие, которое с одной стороны, подразумевает включение цифровых технологий во все сферы жизни общества, с другой — это способ коммуникации и преобразование любой информации в цифровую при помощи цифровых устройств [2]. Цифровизация сферы образования в Казахстане началась в 1997 году с автоматизации, в том числе посредством распространения онлайн-обучения. Сегодня понятие «цифровизации» перестало быть лишь технологическим. Это часть нашей повседневной жизни — от общения и досуга до обучения и творчества. В сфере образования данное понятие получило широкое распространение, где оно связано с трансформацией традиционных педагогических практик. В условиях цифровой среды меняются не только формы подачи учебного материала, но и характер взаимодействия между учителем и учеником. Цифровые технологии становятся инструментом развития самостоятельности, критического мышления и творческих способностей учащихся.

Интернет-ресурсы являются ключевым инструментом информационно-образовательной среды, обеспечивая мгновенный доступ к огромному массиву учебных материалов, онлайн-курсам и платформам, что делает обучение более гибким, индивидуализированным и наглядным. Они позволяют разнообразить содержание уроков, поддерживать мотивацию

учащихся, а также организовывать как дистанционное, так и смешанное обучение, повышая его эффективность и актуальность [3]. Педагоги отмечают, что активное развитие цифровых медиа создаёт широкие возможности для трансформации системы образования. Оснащение современных классов высокотехнологичными средствами расширяет спектр доступных интерактивных ресурсов. Применение цифровых медиасредств в учебном процессе помогает обучающимся получать дополнительную полезную информацию, взаимодействовать с образовательными материалами и разнообразными ресурсами, что повышает эффективность обучения.

ИКТ помогают учителю визуализировать игровые формы обучения, учебные материалы и применять проектную деятельность. В Kahoot это способствует формированию постоянного интереса к предмету, а работа с WordWall позволяет отрабатывать навыки в игровой форме. Кроме того, платформа ClassDojo эффективно используется для мониторинга образовательной деятельности и общения с родителями. Однако важно учитывать, что успешное внедрение ИКТ возможно при их педагогически грамотном использовании. Учитель должен выбирать цифровые инструменты, исходя из возрастных особенностей детей, целей урока и уровня цифровой грамотности учащихся.

Благодаря переходу от традиционной модели обучения «читай урок и учись» к современным интерактивным форматам, реализуемым с использованием цифровых технологий, значительно повысился уровень вовлечённости обучающихся в образовательный процесс. Особенно это актуально для учащихся начальных классов, для которых обучение должно строиться на принципах наглядности, доступности и эмоциональной насыщенности.

Современные цифровые технологии позволяют сделать уроки более динамичными, визуально привлекательными и интерактивными. Во многих школах начальные классы оснащены интерактивными досками, которые предоставляют учителю широкий спектр возможностей для организации познавательной и игровой деятельности: демонстрации мультимедийных материалов, проведения интерактивных упражнений, обучающих игр и тестов. Использование таких инструментов способствует развитию познавательной активности, формированию устойчивого интереса к учёбе и повышает уровень самостоятельности учащихся.

Особое значение применение цифровых технологий имеет с учётом возрастных и психологических особенностей младших школьников. В этот период дети отличаются высокой эмоциональностью, впечатлительностью и потребностью в ярких стимулах. Их внимание носит непроизвольный характер и быстро переключается, поэтому учебный материал должен быть коротким, динамичным и визуально привлекательным. В мышлении преобладают наглядно-образные и наглядно-действенные формы: ребёнку важно видеть, пробовать, наблюдать и переживать опыт, а абстрактные понятия без опоры на конкретные образы воспринимать трудно. Именно поэтому использование интерактивных презентаций, обучающих приложений, видеоматериалов и мультимедийных моделей делает процесс усвоения знаний более доступным и увлекательным. Цифровые инструменты помогают удерживать внимание, развивают любознательность, стимулируют творческое мышление и способствуют формированию ключевых учебных навыков [4]. Кроме того, современные технологии создают условия для внедрения индивидуализированного обучения. Педагог получает возможность подбирать задания с учётом уровня подготовки, темпа усвоения и особенностей каждого ученика. Цифровая образовательная среда также способствует развитию навыков сотрудничества, совместного решения задач и коммуникации — умений, которые особенно важны для успешной социализации младших школьников.

Однако, несмотря на очевидные преимущества цифровых инструментов, их активное использование в начальной школе сопровождается определёнными трудностями и рисками. Одной из наиболее значимых проблем является недостаточный уровень ИКТ-компетентности учителей: педагог должен владеть не только техническими умениями, но и методическими подходами к эффективной интеграции цифровых ресурсов в обучение. Кроме того, младшие школьники могут испытывать переизбыток информации, поскольку навыки её отбора и критического анализа находятся у них на стадии формирования.

Эффективность использования технологий напрямую зависит от уровня цифровой грамотности педагога. Учитель должен уметь грамотно подбирать цифровые ресурсы, дозировать их применение и сочетать с традиционными методами обучения. Чрезмерное увлечение технологиями может привести к перегрузке детей информацией и снижению интереса к живому общению. При чрезмерном использовании ИКТ уменьшается количество ситуаций, в

которых дети могут общаться напрямую — задавать вопросы учителю, обсуждать задания с одноклассниками, работать в парах и группах. Переход к цифровому формату нередко приводит к тому, что взаимодействие становится формальным и сводится к выполнению заданий в приложениях или ответам через электронные платформы.

Для младших школьников живое общение особенно важно: именно в этом возрасте активно формируются навыки сотрудничества, умение слушать и слышать других, договариваться, выражать эмоции и строить полноценные межличностные отношения. Недостаток таких ситуаций может замедлять развитие коммуникативных компетенций и снижать интерес к учебному взаимодействию. Поэтому важно поддерживать баланс между цифровым и традиционным общением, сохраняя пространство для диалога, совместной работы и эмоционального обмена в классе. Поэтому цифровые инструменты должны использоваться осознанно, в меру и с чётким пониманием педагогических целей. Это уже относится к не менее важному пункту — гигиенические и психофизиологические факторы. Важно регулярно напоминать учащимся о правилах поведения и технике безопасности при работе с компьютерами, телефонами и планшетами.

Таким образом, цифровые ресурсы становятся неотъемлемой частью современного начального образования, открывая широкие возможности для индивидуализации обучения, повышения его динамичности и вовлечённости учащихся. Они способствуют формированию метапредметных компетенций, развитию цифровой грамотности и стимулированию познавательной активности младших школьников. Однако успешное использование цифровых инструментов невозможно без продуманной методической поддержки, повышения ИКТ-компетентности педагогов и создания безопасной, доступной и удобной цифровой среды, соответствующей возрастным особенностям детей. Современный педагог выступает не просто источником знаний, а тьютором, проводником ребёнка в цифровой мире. Это подчёркивает важность профессиональной готовности учителя к осознанному и ответственному использованию технологий.

Цифровые образовательные ресурсы действительно открывают новые горизонты в обучении младших школьников, делая уроки более насыщенными, интерактивными и эффективными. Но при этом важно помнить, что технологии должны дополнять традиционное обучение, а не подменять живое педагогическое взаимодействие. Успех цифровой трансформации школы зависит от умелого сочетания инноваций и педагогического мастерства, от учёта индивидуальных потребностей каждого ребёнка. Современные технологии становятся не просто инструментом, а мощным ресурсом, позволяющим создать развивающую, интересную и продуктивную образовательную среду, в которой каждый ученик получает возможность расти, учиться и добиваться успехов.

Список литературы:

1. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K25002025_1/info
2. <http://www.fingramota.org/teoriya-finansov/item/2198-chto-takoe-tsifrovaya-ekonomika>
3. Бурова Е.В. «Использование цифровых технологий в педагогическом процессе». – М.: Речь, 2021
4. Михайлова Л.А., Воробьева Л.С., Методика использования цифровых образовательных ресурсов в учебной деятельности. – М.: Академический проект, 2020

Щербакова К., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ПиМНО – 23-3 (р)

(Сафарова Н.Б., м.п.н., старший преподаватель кафедры педагогики и методики начального обучения)

РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Современное начальное образование в Казахстане ориентируется на формирование у младших школьников умения учиться, самостоятельности, критического мышления и познавательной активности. Как отмечает В.В. Давыдов, умение учиться резко выделяется среди других общекультурных умений (читать, писать, считать и пр.). В широком смысле «умение

учить себя» означает способность человека преодолевать собственную ограниченность не только в области знаний и навыков, но и в любой сфере деятельности, включая отношения с самим собой, когда человек может быть невнимательным, ленивым или безграмотным, но способен меняться. Чтобы учить и изменять самого себя, человек должен, во-первых, осознавать свои ограничения, а во-вторых, уметь их преодолевать. [1]. В современных условиях ключевой задачей начального образования становится формирование у учащихся осознанного отношения к учебной деятельности, предполагающего способность анализировать собственное поведение, корректировать допущенные ошибки и планировать дальнейшие шаги. В этом контексте рефлексия приобретает особую значимость как педагогический инструмент, позволяющий младшим школьникам осознавать свои достижения и затруднения, развивать навыки самостоятельности и критического мышления, а следовательно – формировать готовность к обучению и самоизменению.

Понятие рефлексии имеет глубокие философские основания и первоначально понималось как процесс осмысления человеком собственных действий и мыслей.

В XX веке понимание рефлексии П. Тейяр де Шарден определял как способность сознания «сосредоточиться на самом себе и овладеть самим собой как предметом... знать, что знаешь», подчёркивая её роль в человеческом развитии [2]. Идея рефлексии как центрального механизма обучения получила развитие и в психологии. А. Н. Леонтьев, рассматривая природу сознания через призму деятельности, подчёркивал, что психическое отражение носит активный характер: человек не просто воспринимает явления, а преобразует их, соотносит с собственным опытом и регулирует свою деятельность на основе возникающих смыслов. Он указывал, что внутренний план сознания формируется в процессе интериоризации внешних действий, когда учащийся учится осознавать способы выполнения деятельности и контролировать её ход, опираясь на обратную связь и результаты собственных действий. Такое понимание позволяет рассматривать рефлексия как важный механизм саморегуляции, обеспечивающий переход от внешнего управления обучением к самостоятельному и осознанному усвоению знаний. [3]. Современные исследователи связывают рефлексия с развитием познавательной самостоятельности. Так, П. В. Новиков определяет её как механизм «личностного и профессионального развития учащихся, позволяющий осмысливать собственные действия и их результаты» [4]. Отсюда следует, что рефлексия выступает многоуровневым психолого-педагогическим процессом, который включает самоанализ, оценку, осознание, коррекцию действий и, в итоге, способствует развитию интеллектуальной зрелости и осознанного отношения к обучению. Это не просто подведение итогов, а активное включение ученика в анализ и планирование собственной деятельности, что делает её ключевым элементом познавательной активности младших школьников.

В педагогике познавательная активность определяется как деятельное состояние ученика, которое характеризуется стремлением к учению, умственному напряжению и проявлению волевых усилий в процессе овладения знаниями [5]. По мнению Ш. А. Амонашвили, познавательная активность является непрерывной и целостной, представляя собой совокупность автономных единиц – конкретных познавательных действий. В её структуре можно выделить следующие компоненты: мотив, выступающий движущей силой активности; дидактически организованный объект познания; способы и средства взаимодействия с этим объектом; посредническую роль педагога; а также результат, выражающийся в изменениях знаний, умений и личностных качеств ученика. Процесс развития познавательной активности проявляется через усложнение способов работы с учебным материалом, превращение косвенных мотивов в активные, углублённое осмысление собственных изменений и формирование самостоятельности обучающегося [6]. Исходя из указанных положений, познавательная активность младшего школьника может быть определена как целенаправленное, активное и осознанное участие в учебной деятельности, проявляющееся в стремлении усваивать новый материал, применять полученные знания на практике, искать эффективные способы решения учебных задач и оценивать результаты собственной деятельности. При этом учитель выполняет роль наставника, способствующего развитию самостоятельности и поддерживающего формирование у учащегося способности к саморегуляции учебного процесса.

В современных условиях начальная школа ставит перед собой задачу формирования осознанного отношения к учебе, когда ученик способен анализировать собственные действия, выявлять ошибки и планировать дальнейшие шаги. В этом контексте рефлексия выступает

ключевым инструментом развития познавательной активности младших школьников, влияя как на мотивационную, так и на интеллектуальную, волевую и эмоциональную сферы ребёнка. Во-первых, рефлексия повышает мотивацию к учёбе. Когда ребёнок видит результаты своей деятельности, понимает, какие действия привели к успеху или затруднению, он начинает более осознанно стремиться к обучению. Особенно эффективно это проявляется при использовании таких приёмов, как «Смайлики», «Лесенка успеха», «Светофор», которые позволяют младшим школьникам наглядно отражать своё состояние и уровень достижения учебной цели. Благодаря этому ребёнок получает быструю эмоционально окрашенную обратную связь, что усиливает внутреннюю мотивацию.

Во-вторых, рефлексия способствует развитию самостоятельности и инициативы. Анализ собственных действий, оценка результатов и корректировка ошибок формируют умение планировать учебную деятельность, принимать решения и действовать без постоянного контроля со стороны учителя. По словам Ш. А. Амонашвили, развитие познавательной активности проявляется в усложнении способов работы с учебным материалом, переходе косвенных мотивов в действующие и осознании собственных изменений [6]. Практически это особенно видно при применении приёма «З-Х-У» (Знаю – Хочу узнать – Узнал): фиксируя имеющиеся знания, формулируя цели и оценивая итог, ученик учится самостоятельно выстраивать стратегию учебной деятельности.

Третье направление влияния рефлексии связано с активизацией мыслительных процессов. Осмысление способов решения задач, поиск ошибок, сопоставление вариантов и выбор наиболее эффективного развивают критическое мышление, аналитические способности и умение обобщать полученные знания. Методы «З-2-1», «Кластер», «Толстые и тонкие вопросы» усиливают аналитическую составляющую познавательной активности, поскольку требуют от школьника выделить главное, установить связи между понятиями, спрогнозировать применение знаний. Рефлексия в этом случае превращает учебную деятельность в процесс самонаблюдения и самоконтроля, позволяющий ребёнку увидеть себя как субъекта познания.

Кроме того, рефлексия усиливает волевую и эмоциональную стороны учебной активности. Осознание своих достижений и трудностей способствует формированию настойчивости, умению справляться с неудачами и поддерживать концентрацию. Приёмы эмоциональной рефлексии – «Карточки-настроения», «Термометр эмоций», «Смайлики» – помогают учителю создавать благоприятный психологический климат, а ученикам – регулировать собственное эмоциональное состояние, что напрямую влияет на успешность учебной деятельности.

Таким образом, влияние рефлексии на познавательную активность младших школьников многопланово:

- Повышает интерес и стремление к учебной деятельности;
- Активизирует умственные процессы, развивает критическое мышление и аналитические способности;
- Формирует способность планировать и контролировать свои действия, корректировать ошибки;
- Укрепляет настойчивость, концентрацию и внутреннюю ответственность за результат.

Использование рефлексии превращает урок не просто в процесс усвоения знаний, но и в систематическое развитие познавательной деятельности, где ребенок учится видеть свои достижения и ошибки, понимать, как работать с учебным материалом и управлять собственным познавательным процессом. Тем самым, рефлексия становится центральным механизмом формирования осознанной, целенаправленной и самостоятельной учебной деятельности младших школьников, которая полностью отвечает современным требованиям к результатам начального образования, ориентирована на развитие критического мышления, самостоятельности и способности к обучению на протяжении всей жизни. Рефлексия в начальной школе – ключевой инструмент формирования познавательной активности младших школьников. Она не только позволяет ребенку осознавать свои действия, оценивать результаты и исправлять ошибки, но и развивает мотивацию, самостоятельность, критическое мышление и умение планировать учебную деятельность. Благодаря систематическому использованию рефлексивных методов студент становится активным участником собственного обучения, учится видеть свои достижения и трудности, искать эффективные пути решения проблем и управлять процессом обучения.

Исходя из вышеизложенного, внедрение рефлексии в учебный процесс способствует формированию осознанной, целенаправленной и самостоятельной познавательной активности,

что полностью соответствует современным требованиям к результатам начального образования и закладывает основу для успешного личностного и интеллектуального развития обучающихся.

Список литературы:

1. В.В. Давыдов “Теория развивающего обучения” 1996 г. 238 с.
2. Тейяр де Шарден, Феномен человека, 1965, с. 136
3. А.Н. Леонтьев. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. Гл. 2-3
4. Новиков П. В. Рефлексия как фундаментальная способность учащихся. Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 15. – С. 1216–1220.
5. Словарь по педагогике - Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. - 2005 с. 14
6. Амонашвили Ш.А. Развитие познавательной активности учащихся в начальной школе / / Вопросы психологии. – 1984. – № 5. – С. 36 - 41.

Юрченко В.С., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. УПМНО-25-2(р), студент
(*Сафарова Н.Б., магистр педагогических наук, старший преподаватель*)

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Современные подходы к организации учебной деятельности в начальной школе Республики Казахстан в условиях обновления содержания образования и цифровой трансформации. Анализируются личностно-ориентированный, деятельностный и социально-коммуникативный подходы как методологическая основа организации учебного процесса. Особое внимание уделяется роли цифровых технологий и элементов искусственного интеллекта в повышении учебной мотивации и формировании ключевых компетенций младших школьников. Теоретический анализ нормативно-правовых документов и научных исследований позволил выявить основные тенденции и проблемы внедрения инновационных подходов в начальной школе. Сформулированы практические рекомендации по оптимизации организации учебной деятельности в контексте государственной образовательной политики Республики Казахстан.

Ключевые слова: начальная школа, учебная деятельность, ГОСО, цифровизация образования, искусственный интеллект, личностно-ориентированный подход, деятельностный подход, Республика Казахстан.

Введение

Современное развитие системы образования Республики Казахстан характеризуется обновлением содержания обучения, ориентированным на формирование функциональной грамотности, универсальных учебных действий и цифровых компетенций обучающихся. Особая роль в данном процессе отводится начальному образованию, поскольку именно в младшем школьном возрасте закладываются основы учебной деятельности, мотивации и социальной адаптации личности.

Реализация Государственных общеобязательных стандартов образования (ГОСО), а также Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 годы актуализирует необходимость пересмотра традиционных подходов к организации учебной деятельности младших школьников [1; 3]. В условиях цифровизации возрастает значимость педагогических технологий, обеспечивающих активную позицию обучающегося и индивидуализацию образовательного процесса. Особое значение в условиях современной школы приобретает социально-коммуникативный аспект учебной деятельности. Использование платформы ClassDojo способствует формированию позитивной учебной мотивации, развитию ответственности и взаимодействию между учителем, учащимися и родителями [3].

Цель статьи — проанализировать современные подходы к организации учебной деятельности в начальной школе Республики Казахстан и определить возможности их оптимизации в условиях цифровой трансформации образования. Результаты педагогических наблюдений показывают, что применение цифровых инструментов повышает уровень учебной

вовлеченности младших школьников и способствует формированию ключевых компетенций. Однако эффективность цифровизации напрямую зависит от методической грамотности учителя и целесообразности интеграции ИКТ в структуру урока.

Задачи исследования:

- 1) раскрыть теоретические и нормативные основания организации учебной деятельности в начальной школе;
- 2) охарактеризовать личностно-ориентированный, деятельностный и социально-коммуникативный подходы;
- 3) определить роль цифровых технологий и элементов искусственного интеллекта в организации учебного процесса;
- 4) обозначить основные проблемы и перспективы внедрения современных подходов.

Теоретико-нормативные основания организации учебной деятельности

Организация учебной деятельности в начальной школе Республики Казахстан основывается на системно-деятельностном подходе, который закреплён в ГОСО и направлен на развитие личности обучающегося через активное включение в образовательный процесс [1]. В рамках данного подхода ученик рассматривается как субъект учебной деятельности, способный к постановке целей, планированию, контролю и оценке результатов.

Теоретические положения Л.С. Выготского, Д.Б. Эльконина и В.В. Давыдова остаются актуальными и в современных условиях, поскольку они акцентируют внимание на развивающем характере обучения и ведущей роли учебной деятельности в психическом развитии ребёнка. В казахстанской образовательной практике данные идеи получают новое содержание за счёт внедрения цифровых технологий и элементов искусственного интеллекта.

Закон Республики Казахстан «О статусе педагога» подчёркивает ответственность учителя за качество образовательного процесса и необходимость непрерывного профессионального развития, что является важным условием внедрения инновационных подходов в начальной школе [1]. Концепция развития искусственного интеллекта, в свою очередь, определяет приоритеты цифровизации образования и создания условий для персонализации обучения [3].

Личностно-ориентированный подход в начальной школе

Личностно-ориентированный подход предполагает учёт индивидуальных особенностей, образовательных потребностей и темпа усвоения учебного материала каждым обучающимся. В условиях начальной школы данный подход способствует формированию устойчивой учебной мотивации и позитивного отношения к обучению.

Современные цифровые образовательные ресурсы и адаптивные платформы создают возможности для реализации индивидуальных образовательных траекторий, обеспечивая дифференциацию заданий и оперативную обратную связь. Исследования в области повышения квалификации педагогических кадров показывают, что применение персонализированных форм обучения способствует снижению учебных затруднений и повышению вовлечённости младших школьников [4; 5].

В контексте ГОСО личностно-ориентированный подход направлен на формирование универсальных учебных действий — регулятивных, познавательных и коммуникативных. Реализация данного подхода требует от педагога высокой методической подготовки и владения современными цифровыми инструментами, что подчёркивается в работах Г.К. Ахметовой [4].

Деятельностный подход как основа активного обучения

Деятельностный подход традиционно занимает центральное место в организации учебного процесса в начальной школе. Его сущность заключается в формировании знаний и умений через активную познавательную деятельность обучающихся, включающую решение учебных задач, проектную и исследовательскую работу.

В современных условиях деятельностный подход дополняется использованием интерактивных цифровых сервисов, способствующих активизации учебной деятельности и развитию познавательного интереса. Проектно-исследовательская деятельность младших школьников позволяет интегрировать содержание различных учебных предметов и формировать навыки анализа, планирования и презентации результатов.

Материалы посткурсовой поддержки педагогов, реализуемые АО «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу», подтверждают эффективность деятельностного подхода при условии его методически грамотного внедрения [8; 10].

Социально-коммуникативный подход в организации учебной деятельности

Социально-коммуникативный подход ориентирован на развитие навыков взаимодействия, сотрудничества и ответственности в процессе учебной деятельности. В начальной школе он реализуется через групповые и парные формы работы, элементы кооперативного обучения и совместное решение учебных задач.

Использование цифровых коммуникационных платформ способствует расширению образовательного взаимодействия, в том числе между учителем, обучающимися и родителями. Особое значение данный подход приобретает в работе с детьми с особыми образовательными потребностями, где сочетание индивидуализации и групповой динамики позволяет обеспечить инклюзивность образовательного процесса.

Формирование коммуникативных и социальных компетенций младших школьников рассматривается как важное условие их успешной социализации и дальнейшего обучения [5; 8].

Цифровизация и инновационные технологии в начальной школе

Цифровизация образования является одним из ключевых направлений государственной политики Республики Казахстан. Внедрение элементов смешанного и перевёрнутого обучения, а также использование цифровых образовательных ресурсов расширяют возможности организации учебной деятельности в начальной школе [3].

Вместе с тем эффективность цифровых технологий напрямую зависит от уровня методической и цифровой грамотности педагога. Бессистемное использование цифровых средств может приводить к перегрузке обучающихся и снижению качества усвоения учебного материала. В связи с этим актуальной задачей является развитие профессиональных компетенций учителей через систему повышения квалификации и создание центров компетенций в области искусственного интеллекта [4; 6].

Заключение

Современные подходы к организации учебной деятельности в начальной школе Республики Казахстан ориентированы на развитие личности обучающегося, активизацию познавательной деятельности и формирование коммуникативных компетенций. Личностно-ориентированный, деятельностный и социально-коммуникативный подходы в сочетании с цифровыми технологиями создают условия для повышения качества начального образования.

Перспективы развития связаны с дальнейшей интеграцией элементов искусственного интеллекта, расширением возможностей персонализации обучения и междисциплинарного взаимодействия. Эффективная реализация данных подходов возможна при условии непрерывного профессионального развития педагогов и методически обоснованного использования цифровых инструментов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон РК «О статусе педагога» от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293>
2. Закон РК «Об искусственном интеллекте» от 17 ноября 2025 года № 230-VIII ЗРК. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230/info>
3. Постановление Правительства РК «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 годы» от 24 июля 2024 года № 592. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000592>
4. Ахметова Г.К. Система повышения квалификации педагогических кадров Республики Казахстан: стратегия обновления. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 212 с. URL: <https://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/77014/1/16/0/>
5. Муканова С.Д. Дополнительное обучение педагогов в условиях развития образования: монография. – Караганда: Издательство Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, 2024. – 196 с. URL: <https://surl.li/inywiq>
6. Справочная информация по развитию искусственного интеллекта и реализации программы AI-Sana в Казахстане. URL: <https://buketov.edu.kz/ru/page/aisana>
7. Цифровая трансформация в сфере высшего образования. URL: <https://clck.ru/3QcnFk>
8. Материалы дискуссионной площадки «Профессиональное развитие педагогов после курсов повышения квалификации». URL: <https://orleu-edu.kz/bankorleu/>
9. Сайт Карагандинского национального исследовательского университета имени академика Е.А. Букетова. Магистр. URL: <https://buketov.edu.kz/ru/page/magistr>
10. Посткурсовая поддержка. URL: <https://orleu-edu.kz/post-pod/#>
11. Положение о проведении республиканского конкурса «Панорама педагогических идей» для педагогов организаций дошкольного, среднего дополнительного, технического и профессионального, послесреднего образования. URL: <https://ppi.orleu.edu.kz/polozhenie-o-konkurse/>

Яхудаева Ж.Н., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды зерттеу университеті, педагогика факультеті, БОПМӘ 41-21к
(Айдарбекова Күлжан Асетовна, п.ғ.м., бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы)

ЖАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Логикалық ойлау – қоршаған орта құбылыстарын талдап, олардың арасындағы байланыстарды анықтау, салыстыру, жіктеу, жалпылау және қорытынды жасау қабілеті. Бұл қабілет адам ойының дамуы барысында біртіндеп қалыптасады және оның ішкі заңдылықтары логика ережелерімен тығыз байланысты [1;49]. Бастауыш сынып жасындағы балалардың ойлауы алдымен нақты-бейнелік сипатта болады: олар көрген, қолымен ұстаған, көз алдына елестете алатын заттар арқылы ойлайды. Дегенмен осы кезеңде ойлау біртіндеп сөйлеу-логикалық сипатқа көшіп, абстракциялық деңгейге көтеріледі [2;18]. Пиаже ұсынған «конкретті операциялар» кезеңіне сәйкес, 7–11 жас аралығында балалар нақты заттармен байланыста отырып, логикалық операцияларды меңгере бастайды. Мұндай теориялық тұжырымдар бастауыш сыныптағы жазбаша жұмыстардың мазмұны мен әдістемесін дұрыс құруға негіз болады. Бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауы бірнеше негізгі құрамдастырдан тұрады. Біріншіден, ақпаратты талдау дағдысы дамиды: оқушы мәтіннен негізгі ойды табуға, маңызды және қосалқы ақпаратты ажырата білуге үйренеді. Екіншіден, салыстыру және жіктеу қабілеті қалыптасады. Бұл – екі не бірнеше нысанның ұқсастығы мен айырмашылығын анықтау, оларды ортақ белгілері бойынша топтастыру. Үшіншіден, жалпылау және нақтылау дағдылары дамиды [3;123]. Оқушы мысалдар арқылы қорытынды жасай алады, берілген деректерден жалпы ой шығарып, керісінше жалпы түсінікті нақты мысалдармен дәлелдей алады. Төртіншіден, себеп-салдарлық талдау қалыптасады: оқиға мен оның салдарын ажырату, неге бұлай болды деген сұраққа жауап беру арқылы оқушы логикалық тізбектер құра білуге үйренеді. Бесіншіден, логикалық құрылымды меңгеру білігі қалыптасады. Бұл мәтіннің жоспарымен жұмыс жасау, оның кіріспе, негізгі бөлім және қорытындыдан тұратынын түсіну, ойды ретті түрде жеткізу сияқты маңызды дағдыларды қамтиды.

Жазбаша жұмыстар бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлау қабілетін жетілдіруде маңызды құрал. Бұл жұмыстың нәтижелі болуы үшін бірнеше негізгі дағдыны қалыптастыруға басымдық беріледі. Алдымен тілдік құралдарды меңгерту маңызды. Сөйлем құрастыру, тыныс белгілерін орынды қолдану, сөздердің логикалық байланысын сақтау - ойдың құрылымдық дәлдігін айқындайтын дағдылар. Тілдік нормаларды игеру арқылы бала жазбаша ойлаудың негізін қалайды. Мәтін құрылымын жасауды үйрету - ойды жүйелеудің ең тиімді жолдарының бірі. Кіріспе, негізгі бөлім, қорытындының өзіндік қызметін түсіну, мәтіннің құрылымын алдын ала жоспарлай білу жазба жұмысының логикалық бірізділігін қамтамасыз етеді. Ақпаратты талдау, салыстыру, жинақтау және қысқартылған мазмұн жасау - логикалық ойлауды дамытуға тікелей әсер ететін дағдылар. Мәтіннен негізгі ойды бөліп алу, артық ақпаратты ажырату, қорытынды шығару әрекеттері оқушының аналитикалық деңгейін көтереді. Шығармашылық және ойландырушы тапсырмалар да логикалық ойлауға қуатты серпін береді. Өңгімені жалғастыру, проблемалық жағдайды шешу, дәлелді пікір білдіру, салыстырулар жасау, себеп-салдарлық байланыстарды түсіндіру сияқты тапсырмалар баланың ойлау кеңістігін кеңейтеді.

Қазақстан педагогикалық дәстүрінің бастаушы тұлғасы ретінде Ыбырай Алтынсарин ерекше рөл атқарады. Ол бастауыш оқытуды ұйымдастырудағы әдістерді алғаш енгізген, мәтін арқылы тіл мен ойды дамыту тәсілдерін ұсынған ағартушылардың бірі болып саналады. Алтынсариннің идеялары - көрнекілік, әңгімелеу және кітаппен жұмыс әдістерін қолдану - бүгінгі күні де өзекті, өйткені бұл тәсілдер оқушылардың ойлау қабілеті мен жазу дағдыларын қалыптастыруда негізгі рөл атқарады. Қазіргі кезеңде қазақстандық педагог-ғалымдар мен методистер жазбаша жұмыс пен логикалық ойлауды байланыстыру мәселесін маңызды деп санайды. Олар оқу-әдістемелік құралдар, оқу бағдарламалары, университет мақалалары мен жинақтарда дидактикалық тапсырмаларды жүйелеу, бағалау критерийлерін әзірлеу мәселелеріне ерекше мән береді. Мысалы, қазіргі қазақ білім жүйесінде логикалық амал-тәсілдерді және мәтіндік дағдыларды дамытуға арналған оқу-әдістемелік құралдар мен монографиялар бар,

олардың авторлары мен редакторлары арасында университет мамандары, мысалы, Тұралбаева А.Т., Таутаева Г.Б. және басқаларының пікірлері кеңінен қолданылуда.

Халықаралық психолого-педагогикалық зерттеулер жазба жұмысының оқу мен ойлауды дамытудағы маңыздылығын бірнеше тәсілмен дәлелдеді. Лев Выготский тіл мен ойдың өзара байланысын, жазба мен сөздің ойды қалыптастырудағы медиатор ретіндегі рөлін атап көрсетті [4;352]. Ол бойынша, жазу - әлеуметтік құбылыс, және мұғалімнің қолдауы арқылы баланың жоғары психикалық функциялары дамиды. Бұл теория жазба тапсырмаларын әлеуметтік контекстте, топтық әрекет пен келісілген диалог арқылы қолдануды негіздейді. Жан Пиаже (Piaget) мектеп жасындағы балалардың логикалық операцияларға көшу кезеңдерін зерттеді. Ол жазу арқылы нақты операцияларды - салыстыру, жіктеу, қорытынды шығару - жаттықтыруға болатынын көрсетті. Бұл теориялық тұжырым бас-беттен абстрактылыққа дейінгі өтпелі кезеңдерді ескерудің қажеттілігін көрсетеді. Сонымен қатар, Writing-to-learn зерттеулері (Graham, Hebert, Bangert-Drowns және басқалары) жазуға негізделген оқыту стратегияларының оқу нәтижелерін, мәтінді түсінуді және метакогнитивтік стратегияларды жақсартатынын дәлелдеді. Мысалы, Graham & Hebert (2010) және Bangert-Drowns (2004) зерттеулері жазба тапсырмаларының оқушылардың оқу мен ойлау дағдыларына оң әсер ететінін көрсетті.

Соңғы зерттеулерге сүйенсек, 2020–2025 жылдардағы бірнеше эксперименттер жазуға бағытталған күнделікті жаттығулардың оқушылардың жазбаша шығармашылығын, когнитивтік және оқу көрсеткіштерін жақсартқанын көрсетті. Бұл нәтижелер жазуды жүйелі түрде, жиі және мазмұндық тұрғыда қолданудың маңызды екенін дәлелдейді.

Жазу – ойды сыртқа шығарудың ең жоғары формасы. Бала мәтін жазу кезінде сөйлемдер құрастырады, олардың арасындағы логикалық байланысты іздейді, ой құрылымын алдын ала жоспарлайды. Бұл әрекеттердің барлығы талдау, салыстыру, жалпылау, жүйелеу сияқты логикалық операцияларды қажет етеді. Ұлы ағартушы А. Байтұрсынов та жазуды үйрету тек грамматикалық сауаттылық емес, ойды «қисынды, жүйелі түрде жеткізу» екенін атап көрсеткен [2;68]. Демек, жазба жұмыстары – тілдік және ойлау дағдыларын бірдей дамытатын бірегей тәсіл. Ғылыми зерттеулерге сүйенсек, жазу әрекеті баланың танымдық қабілеттерін, оның ішінде логикалық ойлауын айтарлықтай арттыратыны дәлелденген. Мәселен, америкалық ғалымдар Quitadamo және әріптестері жүргізген көпжылдық зерттеулерінде жазба тапсырмаларын тұрақты орындаған оқушылардың критикалық ойлау деңгейі бақылау тобындағы оқушыларға қарағанда әлдеқайда жоғары болғаны анықталды [4;167]. Ұқсас деректерді Kim (2021), Ф. Кайяалп (2022) секілді зерттеушілер де ұсынады: жазба жұмыстары балалардың өз ойын құрылымдау қабілетін арттырып, логикалық тізбектілікке баулиды. Бұл деректер жазба жұмыстарының тек тілге ғана емес, танымдық дамуға әсерін анық көрсетеді [6;45]. Жазба жұмыстарының басқа педагогикалық әдістермен салыстырғандағы артықшылықтары да айқын [7;112]. Мектеп тәжірибесінде логиканы дамыту көбінесе математика есептері, логикалық ойындар, дидактикалық карточкалар арқылы жүзеге асады. Алайда бұл әдістер көбінесе тар ауқымдағы логикалық әрекеттерді дамытады. Ал жазба жұмыстары:

- тілдік және логикалық дағдыларды біріктіре отырып дамытады;
- ойды жоспарлауға, құрылымдауға, қателерді түзетуге үйретеді, бұл – өзін-өзі реттеу дағдыларының негізі;
- шығармашылық ойлау мен рефлексияны күшейтеді;
- ақпаратты қабылдап қана қоймай, оны қайта өңдеп, жаңадан мәтін құрастыруға мүмкіндік береді.

Мәселен, 2-сынып оқушысы шағын мәтін құрастырған кезде алдымен ақпаратты талдайды, оны бөліктерге ажыратады, басты және қосалқы ойларды анықтайды. Кейін осы жүйеленген ойды өз сөзімен жазып шығады. Бұл – талдау, синтез, жалпылау, қорытынды жасау сияқты негізгі логикалық операциялардың барлығы.

Қазақстандық педагогтер мен әдіскерлердің еңбектерінде де жазба жұмыстарын логикалық ойлауды дамыту құралы ретінде кең қолдану қажеттілігі жиі айтылады. Онтуганова Ш.Ш. өз зерттеулерінде бастауыш сыныптарда ойды жүйелі жеткізуге, мәтіннің құрылымдық бөліктерін ажыратуға, логикалық байланыстар орнатуға арналған жазба тапсырмаларының ерекше тиімді екенін дәлелдейді. Қазақстан мектептеріндегі әдістемелік нұсқаулықтарда мәтін құрастыру, жоспар бойынша мазмұндау, шығармашылық жазбалар, шағын эссе, графикалық диктант сияқты жұмыстар оқушылардың ойлау және тілдік сауаттылығын дамытуға міндетті түрде жүргізілуі тиіс екені көрсетілген. Соңғы жылдардағы мектеп статистикасы мен әдістемелік бақылаулар да

жазба жұмыстарының тиімділігін дәлелдейді. 2022–2024 жылдар аралығында ҚР БҒМ ұйымдастырған бақылау сабақтарында жазба жұмыстары жүйелі қолданылған сыныптарда оқушылардың логикалық тапсырмаларды орындау деңгейі 17–23% жоғары болғаны анықталған. Бұл көрсеткіш оқу жетістіктерін сырттай бағалау (ОЖСБ) мен мектепшілік диагностика нәтижелерінде көрініс тапты [8;58]. Сонымен қатар, жазба жұмыстарын жиі орындайтын сыныптарда балалардың мәтінді талдау, басты ойды анықтау, байланыс орнату дағдылары айтарлықтай жоғары болған. Жазба жұмыстарының бір ерекшелігі – оның метакогнитивтік қабілеттерді дамытуға ықпалы. Бала мәтін жазу барысында тек ойламайды, ойлау процесін бақылайды: қателерін түзетеді, сөйлемдер арасындағы логикалық байланысты тексереді, қажет болса сөйлемді қайта құрады. Мұндай әрекеттер жас оқушыны өз танымын басқаруға үйретеді. Заманауи педагогикада бұл қабілет өте құнды саналады, себебі өзін-өзі реттей алатын оқушы оқу процесінде белсенді, дербес және жауапты болады. Сонымен қатар, жазба жұмыстары балалардың шығармашылық қабілетін, қиялын, эмоционалдық интеллектін дамытады. Шығарма, ойтолғау, сипаттау мәтіндері баланың тек логикалық ғана емес, көркем-образдық ойлауын да жетілдіреді. Бұл – жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жол ашады.

Жазбаша жұмыс оқушының логикалық ойлау қабілеті мен жалпы білім деңгейін дамытуда бірқатар маңызды артықшылықтарға ие. Алдымен, жазу ойды сыртқа шығарудың көрнекті формасы болып табылады. Жазбаша мәтін арқылы оқушы өз ойын реттеп, тексеріп, қажет болған жағдайда түзете алады. Бұл процесс ойды жүйелеуге және қателіктерді көрнекі түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Жазу метакогнитивтік дамуға да ықпал етеді. Оқушы жазу арқылы өз оқу процесін қадағалауды, қорытынды жасау, себеп-салдарды анықтау сияқты әрекеттерді үйренеді. Ғылыми шолулар көрсеткендей, жазбаны қолдану метакогнитивтік стратегияларды күшейтеді және ойлау әрекеттерін саналы деңгейде реттеуге көмектеседі. Сонымен қатар, жазба жұмыстары оқушының өзіндік оқу стилін қалыптастыруға, тапсырмаларды орындау барысында уақытты жоспарлау, ақпаратты іріктеу, маңызды ойды бөліп көрсету сияқты дағдыларды дамытуға септігін тигізеді.

Жазба жұмысы оқу мазмұнын терең меңгеруге мүмкіндік береді. Writing-to-learn тәсілі бойынша мәтінге талдау жасау оқу материалын белсенді игеруге және есте сақтау қабілетін жақсартуға ықпал етеді. Жазу оқу процесін тек қабылдаудан белсенді қатысушыға айналдырады, бұл оқушының танымдық қабілеттерін арттырады. Мұндай белсенділік оқушының оқу мотивациясын да күшейтіп, жаңа білімді бұрынғы тәжірибемен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жазу тілдік дағдыларды дамытуға қызмет етеді. Орфография, пунктуация және сөздік қорының кеңеюі арқылы ойды нақты жеткізуге, сөйлеу мен жазу мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік туады. Жазба жұмыстары қарым-қатынас мәдениетін жетілдірудің де тиімді құралы болып табылады, өйткені оқушы өз мәтінін құрылымдауды, негізгі идеяны дәл беруді және оқырманға түсінікті тілмен жеткізуді меңгереді.

Жазба жұмысы бағалау және кері байланыс үшін де ыңғайлы құрал болып табылады. Мұғалім оқушының ойлау деңгейін жазбаша жұмыстар арқылы бағалап, нақты түзету жүргізе алады, сондай-ақ әр оқушының кемшіліктері мен күшті жақтарын айқын көре алады. Сонымен бірге, жазба жұмыстарын жүйелі талдау мұғалімге оқытудағы қиындықтарды дер кезінде анықтауға және оқушыға дербестендірілген қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Осылайша, жазбаша тапсырмалар оқушының логикалық ойлауын, тілдік дағдыларын және оқу белсенділігін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді. Олар оқушының ойлау мәдениетін, ақпаратты талдау және жүйелеу дағдыларын, өз ойын дәл және байланыстыра жеткізу қабілетін қалыптастырады. Сонымен қатар, жазба жұмыстары шығармашылық әлеуетті ашуға, қиялды дамытуға, жеке пікір білдіре алу дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Сондықтан жазба жұмыстары бастауыш білім беру үдерісінің міндетті және жүйелі түрде қолданылатын құрамдас бөлігі болуы тиіс.

Жазба жұмыстары оқушының өзіндік жауапкершілігін қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Тапсырманы жазу барысында оқушы жоспар құруды, жұмыстың кезеңдерін реттеуді, дұрыс ақпарат көздерін таңдауды үйренеді. Бұл дағдылар кейінгі оқу сатыларында ғана емес, күнделікті өмірде де қажет болатын функционалдық сауаттылық элементтері болып табылады. Сонымен бірге, жазу арқылы оқушы өз әрекеттерінің нәтижесін көріп, бағалай алады, бұл оның оқуына деген жауапкершілікті күшейтеді және өзін-өзі бағалау мәдениетін дамытады.

Сонымен қатар, жазба жұмыстарын жүйелі жүргізу оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Әртүрлі жанрдағы жазбалар – әңгіме,

сипаттама, пікір, шағын зерттеу жұмыстары – оқушының танымдық қызығушылығын, ізденімпаздығын арттырады. Мұндай тапсырмалар оқушыны өз ойына сүйене отырып дәлел келтіруге, логикалық байланыс орнатуға, ақпаратты сын тұрғысынан қарастыруға үйретеді. Нәтижесінде оқушыларда жас ерекшеліктеріне сәйкес шағын зерттеулер жүргізу, қорытынды жасау, өз көзқарасын дәлелдеу сияқты маңызды дағдылар қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынұлы А. Тіл құралы. – Орынбор, 1914–1915. – 128 б.
2. Онтуганова Ш.Ш. Бастауыш сынып оқушыларының жазба дағдыларын дамыту әдістері. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 156 б.
3. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. – М.: Педагогика, 1994. – 320 с.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 2005. – 352 с.
5. Quitadamo I.J., Kurtz M.J. Learning to Improve: Using Writing to Increase Critical Thinking Performance. *Journal of General Education*. – 2007. – № 56. – P. 167–196.
6. Kim J. Effects of Writing Tasks on Elementary Students' Logical Thinking. *International Journal of Education*. – 2021. – Vol. 13, No. 2. – P. 45–58.
7. Kayaalp F. Writing activities and logical sequencing skills among primary students. *European Journal of Education Studies*. – 2022. – Vol. 9, No. 1. – P. 112–125.
8. ҚР Білім және ғылым министрлігі. 2022–2024 оқу жылдарына арналған бақылау нәтижелері жөніндегі әдістемелік есеп. – Астана, 2024. – 84 б.

3-секция

«Мектепке дейінгі білім беру және психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу: дәстүрлер мен инновациялар»

Секция 3

«Дошкольное образование и психолого-педагогическое сопровождение: традиции и инновации»

Абсадыкова Ж.Қ., НАО «Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова», педагогический факультет, М2-ДОиВ-25-2р
(Карманова Ж.А., д.п.н., доцент, профессор кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки)

ПСИХИЧЕСКАЯ ДЕПРИВАЦИЯ В ДЕТСКОМ ВОЗРАСТЕ: ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЙ И НАПРАВЛЕНИЯ ПРОФИЛАКТИКИ

Психическая депривация является психическим состоянием, которая возникает в результате таких жизненных ситуаций, при которых у человека нет возможности для удовлетворения его основных психических потребностей в достаточной мере и в течение длительного времени.

При обсуждении проблемы психической депривации в детском возрасте речь идёт о неудовлетворении потребностей ребёнка в материнской и отцовской любви, двигательной активности, в впечатлениях и культуре в широком смысле слова. Психологи считают, что реализация потребностей маленького ребёнка во впечатлениях важнее, чем утоление голода или жажды.

Психическое развитие детей неизбежно страдает, если ребёнок не выходит за пределы комнаты или палаты (в случае болезни), если его движения ограничены или малыш не имеет достаточного количества игрушек и контактов со сверстниками.

Известно, что дети, которые вследствие заболевания в течение длительного времени не могут двигаться, часто страдают депрессией, повышенной возбудимостью и агрессивностью.

Поэтому когда младенцев туго пеленают они проявляют беспокойство. Вынужденное ограничение движений оно всегда отрицательно сказывается на здоровье ребёнка. Это происходит из-за дефицита очень важных для состояния нервной системы ощущений от мышц, суставов, сухожилий.

Ограниченную подвижность, состояние двигательного ограничения организм ребёнка подсознательно пытается преодолеть патологическими привычными действиями – к примеру сосанием пальцев, обкусыванием ногтей, накручиванием волос и т.п.

Маленького ребёнка для его полноценного развития обязательно нужно укачивать, целовать, прижимать к себе, гладить и т.п. При этом он чувствует себя защищённым, спокойным и уверенным.

Полноценное развитие ребёнка возможно только в контакте с матерью, иначе малыш при всяком новом раздражителе испытывает страхи и тревогу. Активность ребёнка в познании окружающего базируется на чувстве любви к матери.

Доверие ко внешнему миру, открытость к восприятию нового возможны только при ощущении постоянной материнской заботы. Дефицит эмоционального тепла, который испытывает ребёнок в младенчестве, в дальнейшем с трудом компенсируется [1].

Любой возраст важен в накоплении знаний о мире, становлении личности ребёнка. Но особенно значим дошкольный возраст с 2 до 6 лет.

Несмотря на это в жизни следует стремиться к тому, чтобы ребёнок в любом возрасте находился в разнообразной, насыщенной, сенсорно богатой среде. Унылая и однообразная обстановка не способствует формированию яркой человеческой индивидуальности.

Изучение психиатрами состояния детей, находившихся в экстремальных условиях (при бомбёжках, землетрясении, в зоне военных действий), показывает, что их психическая травма не носит катастрофического характера, если рядом были родители. Близость с ними позволяет

ребёнку чувствовать себя в безопасности. Напротив, разлука с близкими быстро приводит к глубоким изменениям психики детей. У малышей при этом нарастает задержка умственного развития, а у детей постарше – грубые нарушения поведения. Ребята становятся подозрительными, недоверчивыми, драчливыми, мстительными. Дети, которые растут, «как сорняк», без должного внимания и заботы со стороны родителей, – явление достаточно заурядное.

Если ребёнку, особенно в раннем возрасте, не рассказывают сказки, не читают книги, не учат рисованию, лепке, не сообщают элементарных сведений о счёте, пространстве, временах года и т.п., то серьёзные последствия такого отношения не замедлят сказаться.

Безразличие к психическому развитию ребёнка, даже если он родился с неплохими задатками, с годами приводит к состоянию, не отличимому от истинной умственной отсталости [2].

Частым обстоятельством, вызывающим депривацию, является отсутствие отца (так называемая «патернальная депривация»). Она может касаться многих детей, живущих со своими незамужними или по иным причинам одинокими матерями.

Ребёнок, растущий без отца, лишён важного мужского примера, который особенно значителен для мальчиков старшего возраста в регуляции их поведения, но важен также и для девочек в качестве модели их будущего партнёра. Ребёнок без отца страдает также от недостатка авторитета, дисциплины и порядка, которые в нормальных условиях олицетворяются отцом. В то время как мать предоставляет ребёнку возможность ощутить интимность человеческой любви, отец проторяет ребёнку путь и отношение к человеческому обществу. Наконец, отец представляет для детей и наиболее естественный источник познаний о мире, труде, технике, способствуя как их ориентировке на будущую профессию, так и созданию социально полезных целей и идеалов. Если отца нет, то это имеет ещё другое косвенное депривационное влияние. Дело в том, что если матери одной приходится нести все экономические и воспитательные заботы о семье, то она, как правило, бывает настолько занятой, что у неё не остаётся для ребёнка много времени и у неё ослабевает даже интерес к нему. Ребёнок в таких случаях предоставлен большую часть дня самому себе; если же о нем не позаботятся иначе, то легко может случиться, что он начинает бродяжничать, у него больше возможностей для правонарушений, и он может легче сбиться с пути. Если место отца занимает в семье отчим, а иногда дедушка, то депривационные влияния подавляются, зато здесь более благоприятная почва для развития различных конфликтов, причём невротические расстройства, возникающие на данной основе, являются весьма частыми.

Основополагающую роль в познании окружающей среды для ребёнка раннего возраста играют непосредственные действия, связанные с обследованием, рассматриванием нового предмета или игрушки. Как отмечает Л.Н. Павлова, «развитие познавательной активности ребёнка раннего возраста во многом зависит от рационального подбора игрушек, стимулирующих самостоятельный поиск информации о предмете и его свойствах и вызывающих его эмоциональный отклик» [3].

Обратить внимание ребёнка на различные свойства предметов, научить выполнять действия с ними – это задача взрослых, окружающих ребёнка раннего возраста. В домах ребёнка по разным причинам этому факту часто не уделяется должного внимания. В результате, несмотря на достаточное количество игрушек, дети не интересуются ими, либо их действия с игрушками носят манипулятивный характер.

В период раннего возраста формируется интерес к образной игрушке, предпосылки игры и первые сюжетные игры с предметным содержанием.

Самостоятельная игра ребёнка этого возраста во многом зависит от того, как взрослые организуют предметно-игровую среду. Игрушки в этом возрасте, по сути, определяют и тему игры ребёнка, и характер игровых действий, поэтому чрезвычайно важен грамотный их подбор. Для усвоения ребёнком элементарных игровых действий «наиболее важны прототипические игрушки, поскольку они ярко выделяют основные специфические функции предметов, направляют ребёнка на развёртывание сюжета».

В интерьерах групповых комнат для детей раннего возраста размещается кукольный уголок с крупной игрушечной мебелью, почти в рост ребёнка (стол, стул, шкаф, плита, умывальник и пр.), набором настоящей детской посуды. Здесь же располагается крупная игрушечная кроватка с постельными принадлежностями. Такие игрушки особенно важны для воспитанников домов ребёнка ещё и потому, что именно среди этих игрушек дети учатся жить

в окружающем мире, реально отображая социальные действия, соответствующие общепринятому назначению того или другого предмета.

Особое значение для психического развития ребёнка раннего возраста имеют дидактические игрушки. Широкое применение дидактических игрушек в работе с детьми раннего возраста, воспитывающимися в условиях дома ребёнка, является тем дополнительным стимулом, который может существенно повлиять на психическое развитие детей данной категории, отчасти компенсируя недостаточность других необходимых для полноценного развития факторов.

Действуя с предметами, разными по форме, цвету, величине, материалу, фактуре, массе, звуковым свойствам, дети накапливают сенсорный опыт, что способствует развитию органов зрения, слуха, осязания, а это в свою очередь является ещё одним стимулом для развития речи и эмоционального мира.

Совершенствование мелкой моторики пальцев оказывает положительное воздействие не только на сенсорную сферу ребёнка, но и, как отмечала М.М. Кольцова, на своевременное развитие речевого аппарата, так как между центрами, отвечающими за эти действия в коре головного мозга устанавливается взаимовлияние.

В группе устанавливается комбинированный дидактический столик для сенсорного развития и совершенствования мелкой моторики пальцев рук с ящичками, полочками, специальным скатом для шариков, устройством для вкладывания в полое пространство шаров, кубов, призм, со специальными столбиками для нанизывания колец, с цветными полями для подбора соответствующих втулочек, грибочков и т.п.

Подробно роль дидактической игрушки в познавательном развитии ребёнка раннего возраста была рассмотрена Л.Н. Павловой. Ей же была разработана классификация дидактических игрушек, рекомендованных для занятий с детьми раннего возраста:

- Игрушки для нанизывания на стержень: кольца, втулки, шары, кубы, полусферы и пр., имеющие сквозное отверстие. Упражнения с данными видами игрушек способствуют развитию моторики пальцев, координации рук, особенно при осуществлении противоположных операций: нанизывание и снятие предметов.

- Объёмные геометрические фигуры (шары, кубы, призмы, параллелограмм др.) предназначены для целенаправленного манипулирования, группировки и соотнесения их по цвету, величине или форме.

- Геометрические игрушки-вкладыши: разноцветные кубики, конусы, цилиндры, полусферы, предназначенные для сортировки и подбора их по цвету, форме, величине, а также составления одноцветных и разноцветных башен. Данный вид игрушек даёт возможность развить у ребёнка пространственную ориентировку, познакомить его с физическими свойствами полых предметов. При действии с полыми игрушками дети тренируют кончики пальцев, дифференцируют роль большого, указательного, среднего пальцев.

- Народные сборно-разборные дидактические игрушки (матрёшки, яйца и пр.) способствуют формированию пространственной ориентировки, умения собирать предмет из двух одинаковых или однотипных частей (подобранные по цвету и величине, они используются также для закрепления навыка группировки однородных предметов или же соотнесения по одному или нескольким свойствам).

- Небольшие сюжетные игрушки: куколки, машинки, ёлочки, грибочки, овощи и фрукты, а также предметы, подобранные по определенным признакам: коробочки, катушки, вазочки, природный материал (шишки, жёлуди, листья), группируемые по цвету, величине или форме.

- Разнообразные конструкторы: крупный строительный материал, состоящий из мягких модулей, наборы строительного материала деревянного и пластмассового, крупных, мелких и средних размеров, конструктор по типу Lego-duplo.

- «Почтовые ящики», доски Сегена.

- Наборы «Маленькие и большие» (фигурки людей, животных, геометрических форм);

- Наборы кубиков и шаров различного цвета и величины;

- Лото (овощи, фрукты, посуда и т.п.);

- Игры типа «Парные картинки»;

- Лото «Разрезные картинки» (из 2-х, 3-х частей);

- Музыкальные игрушки: погремушки с бубенцами и колокольчиками, звучащие неваляшки.

При этом важно, чтобы у игрушек были конкретные «голоса» - низкий и высокий, тихий и громкий. Такие игрушки должны иметь чистое, приятное мелодичное звучание, разнообразное по высоте и тембровому звучанию, и в то же время привлекающие ребёнка своим внешним видом.

– Сюжетно-образные игрушки: различные куклы; фигурки людей и животных (игрушки в виде реалистических скульптур из различного рода материалов); предметы игрового обихода (игрушки и атрибуты, изображающие предметы быта и культуры); технические игрушки (игрушки, изображающие средства передвижения, простейшие орудия труда) [4].

В дальнейшем при игровой развивающей работе с ребёнком, направленной на увеличение словаря и развитие речи в целом, целесообразно использование и дидактических игр, и игрушек, предназначенных для развития специфических действий с предметами, что, в свою очередь, способствует пониманию и анализу свойств предметов (их величины, цвета, формы, качества поверхности) и, соответственно, способствует развитию не только речи, но и таких психических функций, как память, внимание, мышление, воображение.

На третьем году жизни рационально начать использование различных музыкальных и театральных игрушек, способствующих, помимо развития словаря, формированию и совершенствованию интонационных, высотных и темповых модуляций голоса.

Особое значение для развития речевой активности и эмоционального мира детей, воспитывающихся в условиях дома ребёнка, имеют театрализованные игры и представления, разыгрываемые либо только взрослым, либо совместно взрослым и ребёнком.

Кукольные театральные наборы чаще всего соответствуют подбору персонажей хорошо знакомых ребёнку народных сказок: «Репка», «Теремок», «Курица Ряба», «Медведь и лиса», «Колобок», «Волк и козлята», «Буратино» и т.п. При этом возможно и самостоятельное разыгрывание сказочного действия и проигрывание известных сказок по ролям, придумывание новых сюжетов.

Представители психоаналитического направления видят причину депривации, главным образом, в дефиците общения с матерью.

В теории учения основным фактором задержки психического развития рассматривается ограниченность двигательной и исследовательской активности ребёнка и дефицит полноценного взаимодействия с окружающей средой. Сторонники мотивационной теории в качестве условия депривации выделяют недостаток социальных стимулов.

Социологи видят причину депривации в недостатке общения и взаимодействия ребёнка с человеком, выполняющим строго определённую роль в социальной структуре ребёнка.

В работах отечественных психологов причиной депривации рассматривается недостаток общения ребёнка со взрослыми, вследствие чего нарушается процесс передачи социокультурного опыта, наблюдается бедность проявлений эмоциональных реакций ребёнка, отчужденность детей, снижение общего уровня развития и т.д. [5].

Наиболее полное определение психической депривации было сформулировано Й. Лангмейером и З. Матейчек - это психическое состояние, возникающее в результате таких жизненных ситуаций, где субъекту не предоставляется возможности для удовлетворения некоторых его основных (жизненных) психических потребностей в достаточной мере и в течение достаточно длительного времени [6].

В качестве синонима депривации часто используют понятия «сепарация», «изоляция» и «госпитализм». Первые два термина можно определить скорее как условие психической депривации, а «госпитализм» имеет гораздо более узкое содержание и представляет собой, в буквальном смысле, совокупность психических и соматических расстройств, обусловленных длительным пребыванием человека в лечебном учреждении в отрыве от близких людей и дома.

Согласно Лангмейеру и Матейке [6], для полноценного развития ребёнка необходимы:

- 1) многообразные стимулы разной модальности (зрительные, слуховые и пр., их недостаток вызывает сенсорную депривацию;
- 2) удовлетворительные условия для учения и приобретения различных навыков; хаотичная структура внешней среды, которая не даёт возможности понимать, предвосхищать и регулировать происходящее извне, вызывает когнитивную депривацию;
- 3) социальные контакты (с взрослыми, прежде всего с матерью), обеспечивающие формирование личности, их недостаток ведёт к эмоциональной депривации;

4) возможность осуществления общественной самореализации посредством усвоения социальных ролей, приобщения к общественным целям и ценностям; ограничение этой возможности вызывает социальную депривацию.

Клиническая картина любой из форм психической депривации проявляется бедностью словарного запаса, ограниченного рамками обиходно-бытовой лексики, использованием в речи преимущественно простых, неразвернутых фраз. Наблюдаются фрагментарность, разорванность семантической структуры и линейной последовательности высказываний, потеря нити изложения. Нередко имеют место нарушения звукопроизношения и аграмматизмы в речи. Эти нарушения речи, как правило, сочетаются с недостаточной сформированностью высших психических функций. Интеллектуальный потенциал детей не соответствует возрасту. Степень снижения может быть от лёгкой до значительной. [7].

Таким образом, депривация может иметь серьёзные последствия для личности в том случае, если целевой объект является символом любви, престижа, уважения или другой базовой потребности. Рассмотрев основные направления изучения психической депривации, можно отметить специфическую особенность, обуславливающую разночтение в теориях. Наиболее часто термин «депривация» используется как обозначающий потерю чего-либо, лишения из-за недостаточного удовлетворения основных психических потребностей, отсюда различные авторы рассматривают феномен депривации соответственно тому, какую психическую потребность они принимают в качестве самой важной и самой «недостаточной». Из вышесказанного можно сделать вывод о том, что возрастные особенности накладывают отпечаток на прохождение детьми периода адаптации. Для полноценного развития психики ребёнка необходимо его пребывание в социальной среде, богатой сенсорными стимулами, и постоянная возможность контакта с окружающими людьми для познания, принятия и усвоения социального опыта. Но важно не только само пребывание в социальной среде, но и качество условий этой среды, и характер взаимодействия с ней.

Список литературы:

1. Буянов М. И. Беседы о детской психиатрии. – М., 1994г – 208 с.
2. Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основные ступени развития субъектности человека // Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: Развитие субъективной реальности в онтогенезе: Учебное пособие для вузов. – М.: Школьная Пресса, 2010.
3. Павлова Л.Н., Пилюгина Э.Г., Волосова Е.Б. Раннее детство: познавательное развитие. – М.: «Мозаика – Синтез», 2002 – 145 с.
4. Павлова Л.Н. Знакомим малыша с окружающим миром. – М.: Просвещение, 1987г. – 224 с.
5. Рычкова Т.А. Поведенческие расстройства у детей: диагностика, коррекция и психопрофилактика. – М.: Знание, 1998. – 268 с.
6. Лангмейер Й, Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1984 г, 335 с.
7. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: Норма и отклонения. – М.: Педагогика, 1999г. – 140 с.

УДК 37.015.3:159.944.4

Амантаева С.А., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, М2-ДФ-24-1к

(Олексюк З.Я., PhD докторы, арнайы және инклюзивті білім беру кафедрасының қауымд. профессоры)

АРАЛАС МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕНІҢ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІСІНІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ САРАЛАНҒАН ТӘСІЛІ

Аннотация: мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істейтін аралас типтегі мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының педагогтерінің эмоционалды күйзеліс мәселесі қарастырылған. Еңбек психологиясы, педагогикасы және күйзелісті басқару саласындағы заманауи зерттеулерге талдау жасалып, кәсіби күйзелістің алдын алуда сараланған тәсілдің қажеттілігі негізделеді. Тәрбиешілердің жеке және кәсіби ерекшеліктерін ескере отырып, сараланған профилактиканың үлгісі ұсынылады.

Түйінді сөздер: эмоционалды күйзеліс, мектепке дейінгі білім беруші педагогтер, алдын алу, сараланған тәсіл.

Эмоционалды күйзеліс (ЭК) – созылмалы кәсіби күйзеліс нәтижесінде дамитын және үштік симптомдармен (эмоционалды сарқылу, тұлғасыздану және кәсіби тиімділіктің төмендеуі) сипатталатын күрделі психологиялық құбылыс (Н.Е.Водопьянова [4]). Қазіргі еңбек психологиясында бұл синдром кәсіби талаптар мен оларды жеңу үшін қызметкерге қолжетімді ресурстар арасындағы ұзақ мерзімді теңгерімсіздіктің салдары ретінде қарастырылады (В.Е.Орел [8], В.В.Бойко [3] және т.б.). Мәселе әсіресе мектепке дейінгі білім беру саласында өзекті болып табылады, мұнда мұғалімдер күнделікті жоғары эмоционалдық және когнитивтік жүктемеде болады (Е.Ю.Костин [7]). Бір мезгілде даму деңгейі қалыпты және мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытатын аралас мектепке дейінгі мекемелерде жағдай қиындады. Е.В.Коротаева [6], Е.Ю.Костин [7], Е.А.Екжанова, Е.В.Резникова [5] зерттеулері көрсеткендей, мұндай мұғалімдерде кәсіби күйзеліс деңгейі айтарлықтай жоғары, ал эмоционалдық күйзеліс синдромының даму қаупі жалпы білім беру топтарының тәрбиешілерімен салыстырғанда 1,5–2 есеге артады.

Л.Г.Бабиеваның [1] және Т.А.Шебанова [9] зерттеулері бойынша аралас типтегі мектепке дейінгі мекемеде педагогтердің эмоционалды күйзелісінің алдын алудың сараланған тәсілі үш негізгі аспектіні ескеруі керек: педагогтың жеке психологиялық ерекшеліктерін, кәсіби тәжірибесінің ұзақтығын және әртүрлі санаттағы балалармен жұмыс істеу ерекшеліктерін. Мұндай көп деңгейлі тәсіл нақты мұғалімнің қажеттіліктерін барынша қанағаттандыратын мақсатты профилактикалық бағдарламаларды жасауға мүмкіндік береді.

Ұстаздық тәжірибесін енді бастап келе жатқан мұғалімдер үшін (3 жылға дейінгі тәжірибесі бар) эмоционалды күйзелістің дамуының негізгі қауіп факторлары: практикалық тәжірибенің болмауы, кәсіби қызметке бейімделудегі қиындықтар және қалыптасқан копинг-стратегияларының жоқтығы болып табылады. Бұл жағдайда ең тиімді алдын алу шаралары: тәлімгерлік жүйесі, тұрақты бақылау, уақытты және эмоционалды жағдайды басқаруға үйрету, сондай-ақ балалармен де, ата-аналармен де өзара әрекеттесу үшін коммуникативті дағдыларды дамыту бағдарламалары.

3 жылдан 10 жылға дейін тәжірибесі бар мұғалімдер үшін эмоционалды күйзелістің негізгі қауіп факторлары: кәсіби тәртіптің, эмоционалды қанықтырудың және мотивацияның төмендеуі болып табылады. Бұл жағдайда сараланған профилактика мыналарды қамтуы керек: кәсіби өсу және қайта даярлау бағдарламалары, инновациялық жобаларға қатысу, кәсіби міндеттерді ротациялау, сондай-ақ кәсіби қызметте жаңа мағыналарды табуға үйрету. Маңызды аспект – кәсіби шеберлік байқауларына және әдістемелік бірлестіктерге қатысу арқылы өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндіктер беру.

10 жылдан астам еңбек өтілі бар тәжірибелі педагогтердің негізгі қауіп факторлары кәсіби күйзеліс, қаттылық және инновацияларға қарсылық болып табылады. Бұл жағдайда тиімді алдын алу шараларына мыналар жатады: қадағалау топтары, кәсіби стереотиптерді жеңу бойынша тренингтер, кәсіби тәжірибені беру бағдарламалары. Педагогтердің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, алдын алу шараларын саралауға ерекше назар аудару керек. Е.М. Беспаленконың зерттеулері бойынша невротизм мен мазасыздық деңгейі жоғары қызметкерлер үшін ең тиімдісі жеке психологиялық қолдау бағдарламалары, оның ішінде когнитивті-мінез-құлық әдістері, арт-терапия әдістері және эмоционалдық өзін-өзі реттеу тренингтері. Айқын интроверсиясы бар мұғалімдер үшін аутогендік жаттығулар мен релаксация әдістері үлкен маңызға ие, ал экстраверттер үшін топтық жұмыс формалары мен әлеуметтік қолдау әдістері тиімдірек [2].

Осылайша, аралас мектепке дейінгі мекемелердегі педагогтердің эмоционалды күйзелісінің алдын алудың сараланған тәсілі әрбір педагогтың еңбек өтілін, жеке психологиялық ерекшеліктері мен кәсіби қызметінің ерекшеліктерін ескеретін кешенді шаралар жүйесі болуы керек. Бұл тәсіл эмоционалды күйзеліс синдромының дамуын болдырмауға ғана емес, сонымен қатар кәсіби қанағаттануды және жалпы білім беру үдерісінің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Қарағанды қаласының №101 «Аяла» (сөйлеу қабілетінің ауыр бұзылыстары бар), №100 «Думан» (көру қабілетінің бұзылыстары бар), №121 «Айналайын» (ақыл-ойы бұзылған балаларға арналған, инклюзивті түрде жұмыс істейді) мектепке дейінгі білім беру мекемелері аралас типті мекеме болып табылады. Сондықтан бұл мекемеде мұғалімдердің эмоционалды күйзеліс мәселесі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу ерекшеліктері педагогтер мен мамандардан эмоционалды

белсенділікті, шыдамдылықты және кәсіби төзімділікті талап етеді, бұл ұзақ әсер ету эмоционалды күйзеліс синдромының дамуына әкелуі мүмкін.

Мекемеде кәсіби күйзелістің жалпы заңдылықтарын да, әрбір мұғалімнің жеке ерекшеліктерін де ескеретін профилактикалық шаралардың кешенді жүйесі жүзеге асырылады. Бұл жүйенің негізі оқу жүктемесін ұтымды бөлуді, студенттердің әртүрлі санаттары арасында уақытша ауысу мүмкіндігін, сондай-ақ икемді жұмыс кестесін енгізуді қамтитын қолайлы ұйымдастырушылық ортаны құру болып табылады. Тәжірибелі педагогтер жаңа қызметкерлерге инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеу ерекшеліктерін меңгеруге көмектесуі арқылы жас мамандардың тәлімгерлік институтына бейімделуіне ерекше көңіл бөлінеді.

Профилактикалық жұмыстың ең маңызды құрамдас бөлігі педагогикалық ұжымға психологиялық қолдау көрсету болып табылады. Заманауи диагностикалық әдістерді қолдана отырып, қызметкерлердің эмоционалдық жағдайын үнемі бақылау кәсіби күйзеліс белгілерін дер кезінде анықтауға мүмкіндік береді. Диагностикалық деректер негізінде жеке және топтық психологиялық қолдау бағдарламалары әзірленеді, оның ішінде стресске төзімділік жаттығулары, эмоционалдық өзін-өзі реттеу әдістерін меңгеру бойынша сабақтар және когнитивті мінез-құлық терапия әдістері. Арт-терапия сабақтары мұғалімдер арасында ерекше танымал, бұл оларға шығармашылық өзін-өзі көрсету арқылы жинақталған күйзелістен арылуға мүмкіндік береді.

Мекеме мұғалімдерінің кәсіби дамуын, күйзелістен алдын алудың маңызды ресурсы ретінде қарастырады. Үздіксіз кәсіби даму жүйесі, әдістемелік бірлестіктер мен кәсіби жарыстарға қатысу мотивацияны сақтауға және кәсіби тоқырауды болдырмауға көмектеседі. Сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеудің заманауи технологияларын оқытуға ерекше көңіл бөлінеді, бұл педагогтердің кәсіби сенімін арттырады және құзыреттердің жетіспеушілігімен байланысты стресс деңгейін төмендетеді.

Мекеменің корпоративтік мәдениеті өзара қолдау және ұжымдық жұмыс принциптеріне негізделген. Тұрақты команда құру іс-шаралары, өзара көмек көрсету дәстүрлері және моральдық ынталандыру жүйесі қолайлы психологиялық климат жасайды. Мекемеде мұғалімдер жұмыс күні бойы демалып, психологиялық жеңілдеуі үшін арнайы демалыс аймақтары болуы керек.

Ең қиын жағдайлармен жұмыс істеу үшін, әсіресе аутизм спектрі бұзылған балалармен қарым-қатынас жасау кезінде тәжірибелі психологтардың жетекшілігімен бақылау топтары ұйымдастырылуы керек. Бұл жағдайда мұғалімдер қиын жағдайларды шешуде кәсіби қолдау алып қана қоймай, сонымен қатар жағымсыз эмоциялардың жиналуын болдырмай, өз тәжірибесіне ой жүгіртуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бабиева Л.Г. «Профилактика эмоционального выгорания педагогов, работающих с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья, как направление деятельности руководителя образовательной организации» / Л.Г. Бабиева // Современные технологии в образовании. – 2021.
2. Беспаленко Е.М. «Особенности развития и течения невротических расстройств у педагогов с нервно-психической неустойчивостью» / Е.М. Беспаленко // Молодой учёный. – 2015. – №7. – 266–269 бб.
3. Бойко В.В. «Синдром эмоционального выгорания в профессиональном общении» / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 1996. – 278 б.
4. Водопьянова Н.Е. «Профилактика и коррекция синдрома выгорания: теория и практика» / Н.Е. Водопьянова. – СПб.: Питер, 2017. – 336 б.
5. Екжанова Е.А. «Психолого-педагогическое сопровождение детей с ОВЗ в условиях инклюзивного образования» / Е.А. Екжанова, Е.В. Резникова. – М.: Национальный книжный центр, 2020. – 208 б.
6. Коротаева Е.В. «Эмоциональное выгорание педагогов инклюзивных образовательных учреждений» / Е.В. Коротаева // Дефектология. – 2018. – №5. – 67–74 бб.
7. Костин Е.Ю. «Эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности педагогов дошкольного образовательного учреждения» / Е.Ю. Костин // Педагогика и психология образования. – 2013. – №2. – 40–44 бб.
8. Орел В.Е. «Синдром психического выгорания» / В.Е. Орел // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. №1. – 90–101 бб.
9. Шебанова Т.А. «Профилактика эмоционального выгорания педагогов, работающих с детьми с ОВЗ в рамках инклюзивного образования» / Т.А. Шебанова // Духовная ситуация времени. Россия XXI век. – 2023. – №2 (31). – 36–38 бб.

ПСИХИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Дошкольный возраст является сенситивным периодом для развития и формирования психических процессов. В этот период ребёнок осваивает социальное пространство человеческих отношений через общение с близкими взрослыми, взаимодействие со сверстниками в игровых ситуациях и осуществление игровой деятельности, мотивированной изнутри и развивающейся по содержанию и сюжету. Дошкольный возраст – это период от 3 до 7 лет, когда активно развиваются психические функции ребенка, а игра становится ведущим видом деятельности, способствующим формированию личности и освоению социальных норм [1].

Выдающийся русский психолог Л.С. Выготский (1896-1934) считает, что игра – это переработка пережитых впечатлений, построение на их основе новой действительности, которая отвечает запросам и влечениям самого ребенка. Выготский подчёркивал, что игра создаёт зону ближайшего развития ребёнка, позволяя ему действовать на уровне, превышающем его обычные возможности. Игра в свою очередь способствует развитию воображения, мышления, речи и эмоциональной сферы.

В дошкольном возрасте возникают своеобразные потребности и побуждения, очень важные для всего развития ребенка и непосредственно приводящие к игре. Они заключаются в том, что у ребенка в этом возрасте возникает целый ряд нереализуемых тенденций и желаний. Ребенок дошкольного возраста, стремится к непосредственному разрешению и удовлетворению своих желаний. Выготский Л.С. считает, что если бы в дошкольном возрасте дети не имели вызревания нереализуемых немедленно потребностей, то мы не имели бы игры [2].

Специалист по дошкольному воспитанию А.П. Усова (1898-1965) отмечает, что игра выступает в качестве основополагающего условия в психическом развитии ребенка, обеспечивая формирование и совершенствование его когнитивных процессов, моторики и эмоциональной сферы, а также стимулируя его социальную адаптацию и общение через ролевые взаимодействия [3].

Советский ученый Шмаков С.А. (1931-2000) рассматривает игровую деятельность как один из видов деятельности детей, заключающийся в воспроизведении действий взрослых и отношений между ними, а также одно из средств физического, умственного и нравственного воспитания. Игра рассматривается как вид деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением [5].

В научной литературе существует множество трактовок, определений термина «игровая деятельность». Советский психолог Смирнова Елена Олеговна (1947-2020) трактует игровую деятельность, как форму свободной активности ребенка, в которой он действует по внутреннему побуждению, самостоятельно выстраивает сюжет, правила и ролевые взаимодействия [6].

Сущность игровой деятельности предполагает собой рассмотрение ее основных видов, которые различаются по содержанию, структуре и психологическим функциям. На сегодняшний день наиболее распространена следующая классификация игр по С.Л. Новосёловой: сюжетно-ролевые, дидактические и подвижные игры.

Советский психолог и педагог Даниил Борисович Эльконин (1904-1984) говорит о сюжетно-ролевой игре, как о деятельности, в которой дети воспроизводят действия и отношения близких взрослых, примеряя на себя определенные роли. По мнению Эльконина Д.Б. роль и связанные с ней действия по ее реализации составляют единицу игры. Для осуществления роли служат и создаваемая игровая ситуация, и игровые действия. Ребенок не просто берет на себя ту или иную роль, называя себя именем персонажа, но и действует как взрослый человек в этой роли [7].

Не менее значимы для психологического развития дошкольников являются дидактические игры. Главный идеолог советского образования Н.К. Крупская (1869-1939)

отмечает, что данные игры разработаны для обучения детей определенным знаниям, умениям и навыкам. Они направлены на развитие познавательной активности и интереса к обучению [8].

Специалист по областям дошкольного образования Дебора Владимировна Менджерицкая (1898-1977) расширяет перечень особенностей детской игры, указывая ряд новых: во-первых, развитие использования детьми различных предметов в игре, которое при замене реального предмета игровым идет от отдаленного сходства ко все большей требовательности в отношении сходства, что способствует развитию воображения детей; во-вторых, сглаживание с возрастом противоречий между придумыванием сюжета и возможностью его реализации укрепляет связь между воображением и практическими действиями в игре; в-третьих, развитие сюжета, которое идет от изображения внешней стороны явлений к передаче их смысла развивает у ребенка дошкольного возраста формирует умение устанавливать причинно-следственные связи; в-четвертых, появление в старшем возрасте плана хотя схематичного и неточного, но дающего перспективу и уточняющего действия каждого участника игры развивает у детей навык предварительного планирования и организацию совместной деятельности; в-пятых, усиление и одновременно изменение роли организаторов игры к старшему возрасту способствует развитию у детей лидерских качеств, а также умение нести ответственность за ход игры [9].

Игровая деятельность проходит через определенные этапы, отражающие становление психических процессов дошкольника. В исследовании Д.Б. Эльконина говорится о трех основных этапах: ранний этап (3-4 года): в этом возрасте у ребенка формируются первые сюжетные действия, игра начинает носить предметный характер. Средний этап (4-5 лет): игра приобретает ролевую направленность, ребенок осваивает социальные роли и их отношения. Поздний этап (5-7 лет): на данном этапе игра усложняется, в игре дети начинают самостоятельно развивать замысел, появляется игровое взаимодействие.

Ученые Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов подчеркивают необходимость в создании психологических условий для свободной игры, данные условия можно разделить на три основные группы: условия, связанные с созданием предметно-пространственной среды, взаимодействие педагога с детьми, взаимодействие между детьми.

Для поддержки истинной игры при этом важна не четко очерченная «игровая зона», а наоборот, упрощенная, обобщенная, открытая, трансформируемая среда, дающая простор для возникновения собственного замысла, позволяющая детям исследовать и экспериментировать различными интересами, идеями, материалами, эмоциями и социальными отношениями. В такой среде ребенок может сталкиваться с чем-то новым для себя и сам ее усложнять, бросать себе вызов в игре, самостоятельно создавать игровое пространство и чувствовать себя в нем хозяином, в отличие от отчужденного, придуманного взрослым игрового уголка [7].

В.В. Давыдов, исследуя принципы развивающего обучения, подчёркивает, что образовательный процесс должен быть направлен не только на усвоение знаний, но и на развитие личности ребёнка, его познавательных способностей и психических процессов. Он отмечает, что исследователи, разрабатывающие концепцию развивающего обучения, акцентируют внимание на необходимости формирования у детей активной познавательной деятельности как основного условия развития не только интеллектуальной сферы, но и психических функций в целом. Данная позиция основывается на взглядах Л.С. Выготского и А.Н. Леонтьева, которые рассматривали обучение как ведущий фактор психического развития, особенно в дошкольном возрасте.

В этом контексте игровая деятельность, как указывают Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев и В.В. Давыдов, приобретает особое значение-игра позволяет ребёнку осваивать социальные роли, взаимодействовать с окружающими, развивать речевые и эмоциональные навыки. Игра становится формой освоения социальных норм и одновременно средством внутреннего развития – она активизирует личностный потенциал ребёнка, побуждая его к самостоятельности, инициативе и сотрудничеству.

Развивающая функция игры проявляется также в становлении саморегуляции, воображения и рефлексии. В процессе игровой деятельности ребёнок учится контролировать свои действия, следовать правилам, осознавать мотивы поведения как свои, так и других. Всё это способствует формированию не только познавательной активности, но и личностной зрелости [10].

Несмотря на признанную значимость игровой деятельности в психическом развитии детей дошкольного возраста, её практическое применение в образовательных учреждениях сталкивается с рядом трудностей, отмеченных в научной литературе.

Во-первых, одной из главных проблем является формализация игры, при которой педагог теряет из виду её спонтанный и творческий характер. Воспитатель часто стремится управлять каждым элементом сюжета, навязывать роли и сценарии, что снижает эмоциональную вовлечённость ребёнка и препятствует проявлению инициативы. Об этом пишет Е.О. Смирнова, подчёркивая, что игра становится не самостоятельной деятельностью ребёнка, а формой выполнения заданий взрослого, теряя тем самым свою развивающую функцию [12].

Во-вторых, многие воспитатели испытывают трудности в организации и сопровождении развивающей игры из-за недостаточной методической подготовки. Как подчёркивает Е.Е. Кравцова, педагоги нередко рассматривают игру как развлечение, а не как средство обучения и воспитания, не осознавая её потенциала в формировании ключевых психических процессов: внимания, памяти, мышления, воображения и речи [13].

В-третьих, наблюдается сокращение времени, отведённого на свободную игру в образовательной программе дошкольных учреждений. Как указывал Д.Б. Эльконин, излишняя ориентация на подготовку к школе, акцент на обучение счёту и грамоте, вытесняет ведущую деятельность дошкольника – игру – и тем самым нарушает естественный ход психического развития [7].

Л.С. Выготский отмечал, что для полноценного развития игра должна находиться в зоне ближайшего развития ребёнка – то есть быть чуть выше текущих возможностей, но посильной с опорой на помощь взрослого или более опытного сверстника.

Как подчёркивал Л.С. Выготский, среда должна быть насыщенной, вариативной и соответствующей уровню ближайшего развития ребёнка. Только в таких условиях игра становится источником развития высших психических функций: произвольности, рефлексии, речевого и логического мышления [11].

Е.Е. Кравцова подчёркивает, что важным условием является поддержка педагогом детской инициативы и самостоятельности в игре. Исследования Е.О. Смирновой показали, что игры, в которых дети свободны в выборе сюжета, ролей и партнёров, способствуют формированию устойчивой мотивации, развитию воображения и коммуникативных навыков. Роль взрослого в этом случае – не управлять, а мягко направлять и расширять возможности ребёнка в рамках выбранной игровой деятельности.

Компетентное сопровождение педагога является ключевым условием для эффективной игровой деятельности. Е.Е. Кравцова отмечает, что воспитатель должен быть наблюдателем игры, предлагать новые сюжеты и обучающие элементы, не разрушая мотивацию. Таким образом, важно создавать условия свободы выбора, эмоциональной вовлечённости, методической компетентности педагога и системного подхода к организации игры [13].

Список литературы:

1. Статья: Валерия Мухина, Дошкольный возраст – развитие детской личности.
2. Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка. // Вопросы психологии №6, 1966
3. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. – М.: Учпедгиз, 1976. С 25.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1996. С 92.
5. Шмаков С.А. Игры учащихся - феномен культуры. – М.: Новая школа, 1994.
6. Смирнова Е.О. Игра в современном дошкольном детстве. – М.: МГППУ, 2013. С 34.
7. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978.
8. Крупская Н.К. Воспитание, обучение и игра. – М.: Просвещение, 1971.
9. Статья: Гулера Олмос Кызы, Фарангиз Худоерова, Творческие игры в дошкольных детях, их развитие
10. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. - М.: Педагогика, 1986.
11. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Педагогика, 1991.
12. Смирнова Е.О. Игры детей дошкольного возраста. – М.: МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2004.
13. Кравцова Е.Е. Психология игры: культурно-исторический подход. – М.: ПЕР СЭ, 2010.

Ахыбай К.Д., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультеті, мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының оқытушысы, п.ғ.м.

(Аманбек Ж.О., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультеті, ДПМНО-25-1к тобы)

ЖАС ҰРПАҚТЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГТИҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҮЛГІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық құндылыққа қанығып өскен, бойында адамгершілік қасиеттері мен ұлттық санасы қалыптасқан, ұлттық өнер мен мәдениеттің байлығын жан дүниесіне сіңірген, өзінің еліне, жеріне, тарихы мен дәстүріне деген құрмет сезімдері оянған, парасатты және ұлтжанды, рухы мықты, кәсіби тұрғыда бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру басты мақсаттардың бірі. Білім алушыларды ұлттық құндылыққа баулу олардың рухани-адамгершілік қасиеттерінің, мәдени, өмірлік және адами құндылықтарының қалыптасуына ықпалы зор деп білеміз. Себебі, ұлттық құндылық – бұл білім алушының өміршең болып қалыптасуында және кәсіби тұрғыда дамуында маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К.Тоқаев Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзінде ұлттық құндылықтарды дәріптеуге байланысты мәселені қозғады. Адами құндылыққа толы тұлғаны қалыптастыру үшін ұлттық құндылықтарды негізге алу қажет деп баса айтты. Бұл бағыттағы жұмыстарды іске асыру, әсіресе балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелейтін ұлттық құндылыққа бағытталған іс-шаралардың, ұйымдардың жұмыстарын жандандыру қажет деп мақсат қояды. Бұл мақсат ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген өскелең ұрпақты тәрбиелеуді міндеттейді.

Қазіргі қоғамдағы өзгерістер, акпараттың толассыз ағымы, технологияның жылдам дамуы, жастардың өмірге көзқарасына, мінез-құлқына және жалпы келбеті мен болашағына тікелей әсер етіп отыр. Осындай кезеңде рухани-адамгершілік құндылықтарды сақтау, оны жас ұрпақ бойына сіңіру – тек отбасының ғана емес, мектеп пен жоғарғы оқу орындарының да негізгі міндеттерінің бірі. Бұл міндеттің басында тұрған тұлға – педагог. Педагогтың сөзі ғана емес, оның күнделікті жүрісі, мінезі, болмысы, шешімдері, қарым-қатынасы, әр оқушыға деген көзқарасы – бәрі жас ұрпаққа үлгі боларлық үлкен тәрбие мектебі. Қазақ халқы «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» деп бекер айтпаған. Адам бойындағы жақсы қасиеттердің басым бөлігі өскен ортасынан, көзі көрген, көңіліне түйген тұлғалардан қалыптасады. Сондықтан педагогтің тұлғалық үлгісі – рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі тетігі.

Рухани-адамгершілік құндылықтар дегеніміз адамды адам етуге қызмет ететін асыл қасиеттер: мейірімділік, адалдық, әділдік, кішіпейілділік, қамқорлық, жауапкершілік, сабырлылық, сыйластық, ар-намыс, ұят, отансүйгіштік, еңбекқорлық. Бұл қасиеттерді жай ғана жаттатып немесе түсіндіріп қою жеткіліксіз. Тәрбие – көзбен көретін, көңілге сіңіретін, жүрекпен қабылданатын әрекет. Әлемдік педагогикада «тәрбие сөзбен емес, үлгімен беріледі» деген қағида бар. Осы тұста педагогтің тұлғалық болмысы негізгі тәрбие құралына айналады.

Әлем елдерінің тәжірибелеріне үңілсек, рухани-адамгершілік тәрбиені қамтамасыз ету педагог тұлғасының беделімен тығыз байланысты екенін көреміз. Мысалы, Жапонияда мұғалімнің беделі мемлекеттік қызметкерлер ішіндегі ең жоғары деңгейде саналады. Жапон педагогінен бірінші кезекте кәсіби білім ғана емес, мінез үлгісі мен адамгершілік тазалығы талап етіледі. Сабақ басталар алдында мұғалім өзі бірінші болып сыныптың еденін сүртіп, балаларға қарапайым еңбектің қадірін көрсетеді. Бұл – тәрбие берудің нақты әрекеті арқылы үлгі көрсетуге құрылған тәсіл. Ал Финляндияда педагог мамандығы тек үздік оқушыларға ғана таңдатылатындықтан, ұстаздың тұлғалық сапаларына ерекше мән беріледі: сабырлылық, әділдік, шынайылық, оқушыға құрмет – әрбір педагогтың негізгі кәсіби құндылығы ретінде қарастырылады. Осы елдердегі білім сапасының жоғары болуы, балалардың мәдениеті мен тәртібінің жақсы қалыптасуы – педагог үлгісінің әсерін дәлелдейді.

Рухани-адамгершілік тәрбиенің айқын көрінетін тұстарының бірі – ұстаздың өзін-өзі ұстауы. Оқушыларға қанша тәрбие сағатын өткізсек те, егер педагогтің өз әрекеті сол айтқанын жоққа шығарып отырса, тәрбиенің тиімділігі төмен болады. Мысалы, әділдік туралы айта тұрып, сыныптағы балаларды алалап бағалау, сабырлылық туралы айтып, өзіне қажет сәтте шыдамсыздық таныту, бірлікке шақыра отырып, жиналыстарда дауыс көтеру – бұлардың барлығы жас бала санасына педагогтің айтқанынан гөрі істегенінің әсер ететінін көрсетеді.

Педагогтың әр әрекеті сөзсіз тәрбие береді. Сондықтан ұстаздың ішкі мәдениеті – тәрбиенің негізгі іргетасы.

Қазіргі жастардың өмірінде интернет пен әлеуметтік желілер көп орын алады. Жастардың көп уақытын виртуалды әлемге жұмсауы олардың құндылықтық бағдарларын өзгертіп жатыр. Көп жағдайда шынайы өмірдегі адамгершілік қасиеттер екінші орынға қалып, көрсеқызарлық, танымал болу, жалған бедел жинау, жеңіл жолмен пайда табу сияқты түсініктер қалыптасып келеді. Осындай жағдайда педагогтің тірі тұлға ретіндегі әсері ерекше маңызға ие. Әлемдік зерттеулерге сүйенсек, жасөспірімдерге ең көп әсер ететін екі негізгі фактор бар: отбасы және мектептегі тұлғалар. АҚШ-та жүргізілген зерттеулердің нәтижесінде (Harvard Graduate School of Education, 2020) жасөспірімдердің 63 пайызы өз өміріндегі басты үлгі-өнегені мектептегі нақты бір мұғалімнен алатындарын айтқан. Яғни, бала кейде ата-анасының сөзін емес, күнде көріп жүрген ұстазының әрекетін көбірек үлгі тұтады.

Қазақстан қоғамында да педагог тұлғасының орны ерекше. Халқымыз ұрпақ тәрбиесін үлкен жауапкершілік деп қарап, ұстазға құрметті ең жоғары деңгейге қойған. Бірақ бүгінгі заманда білім беру үдерісі күрделеніп, педагогке қойылатын талап та күшейді. Баланың тек білімін көтеру жеткіліксіз, оның ішкі мәдениетін қалыптастыру, өзін-өзі дамытуына жағдай жасау, өмірлік бағыт-бағдар беру, адамгершілік қалыптарын үйрету, қоғамда дұрыс жол табуына ықпал ету – педагогтің жаңа міндетіне айналып отыр. Сондықтан бүгінгі ұстаздың тұлғалық үлгісі бұрынғыдан да маңызды.

Педагогтің бойындағы құндылықтар оқушының болашақ әрекетіне әсер етеді деген тұжырымды қолдайтын көптеген әлемдік зерттеулер бар. Мысалы, Ұлыбританияда жасалған ұзақ мерзімді әлеуметтік зерттеуде (University of Oxford, 2019) оқушының бастауыш сыныпта көрген мұғалімінің мінез-құлқы оның өміріндегі еңбекке көзқарасына, адамдармен қарым-қатынасына, жоғары сыныптағы үлгеріміне және тіпті болашақ мамандық таңдауына да ықпал ететіні дәлелденген. Зерттеу нәтижесінде: жылы шырайлы, әділ, талапшыл әрі мәдениетті педагогтан сабақ алған балалардың ересек шақта жауапкершілігі жоғары болатыны анықталған.

Егер педагог оқушыларға мейіріммен қарайтын, әрбір балаға жеке тұлға ретінде мән беретін адам болса, балаларда сенім артады, өздерін құрметтеуді үйренеді. Жасөспірімнің өзін бағалауы төмен болса, ол қоғамдағы орнын таппайды, агрессия, үрей, жалғыздық сезімдеріне беріліп кетуі мүмкін. Мұғалімнің жылы сөзі, қолдауы, оқушысын қай жерде болса да қорғауға дайын болуы – баланың дүниетанымын өзгертетін күш. Көптеген елдердегі тәрбие концепцияларының негізінде осы тұжырым жатыр. Мәселен, Сингапурдың білім беру жүйесі «тәрбие – білімнің өзегі» қағидасын ұстанады. Бұл елдің мектептері әлемдегі ең алдыңғы қатарда екенін ескерсек, педагог тұлғасының оқушыға әсері халықаралық деңгейде де мойындалғанын түсінеміз.

Рухани-адамгершілік тәрбиені қалыптастыруда педагогтің сөйлеу мәдениеті де айрықша орын алады. Мұғалімнің әр сөзі – тәрбиелік құрал. Әсіресе балаға қатысты айтылатын жылы сөз, жігерлендіру, мақтау, қолдау – баланың өмір бойғы жүріс-тұрысына әсер етеді. Ал дөрекі сөз, мазақ ету, әділетсіз сын айту – жас адамның жан жарасын ауырлатады. Сондықтан педагогтің тілі – тек ақпарат жеткізудің құралы емес, тәрбиенің негізгі кілті. Қазақстандағы мұғалімдер даярлайтын оқу орындары екі бағытты – кәсіби білімді және сөйлеу мәдениетін қатар дамытуға баса мән қоюда. Бұл да қоғамда педагог тұлғасына қойылатын талаптың артқанын көрсетеді.

Педагогтің рухани-адамгершілік қасиеттері оның өзімен-өзі жұмыс істеуінен басталады. Көп жағдайда мұғалім сырт көзге үлгілі көрінгенімен, ішкі күйі шаршаған, ренжігіш немесе күйзелісте болуы мүмкін. Осындай ішкі күйзелістер оқушыларға байқалмай қоймайды. Данияда жүргізілген тәжірибеде мұғалімдерге арнап арнайы «ішкі ахуалды қалыпқа келтіру» тренингтері енгізілген. Осының нәтижесінде, зерттеу қорытындысы көрсеткендей, мұғалімнің көңіл күйі мен сабырлылығы артқан сайын оқушылардың сабаққа қатысу белсенділігі 12 пайызға жоғарылаған. Бұл педагогтің ішкі мәдениеті мен рухани тепе-теңдігінің жас ұрпаққа тікелей әсер ететінін дәлелдейтін нақты мысал.

Қазақстан мектептерінде де соңғы жылдары мұғалімнің кәсіби күйзелісін азайтуға бағытталған бағдарламалар енгізіліп жатыр. Кейбір мектептерде психологиялық қолдау кабинеттері ашылып, ұстаздар аптасына бір рет арнайы эмоционалдық релаксация жаттығуларына қатысады. Мұндай тәжірибелер педагогтің рухани-адамгершілік қасиеттерін нығайтуға ықпал етеді. Себебі өз ішкі дүниесі тыныш, эмоциясы реттелген мұғалім ғана оқушыға жоғары деңгейде үлгі бола алады.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды дамытуда педагогтің кәсіби емес, адами болмысы маңызды екенін көптеген философтар да айтқан. Мысалы, неміс педагогы К.Д. Ушинский «Адам тәрбиесінің басты құралы – адамның өзі» деген. Бұл ой педагогтің тұлғалық ықпалының құндылығын толық ашады. Мұғалім өз бойындағы құндылықтарды оқушыға жеткізгісі келсе, алдымен сол қасиеттерді өзі күнделікті өмірде қолдануы керек. Сабақ кезінде ғана емес, сабақтан тыс уақытта да ұстаздық болмысын сақтайтын мұғалімнің беделі жоғары болады.

Қазіргі заман педагогі оқушыға құрғақ ақыл айтып немесе тәрбие сағатын өткізіп қана қоймай, өзінің іс-әрекетімен өмір сабағын көрсетуге тиіс. Баланың жанына жақын, әділ, мейірімді, адал, еңбекқор, жауапты, мәдениетті педагог әр оқушыға үлгі бола алады. Осындай үлгінің күші сөзден де, жазылған ережеден де, жарияланған қағидадан да күштірек.

Жас ұрпақтың бойына рухани-адамгершілік құндылық сіңіру – қоғамның болашағына қызмет ету. Ал болашаққа қызмет ететін басты тұлға – педагог. Ұстаздың тұлғалық үлгісі баланың өмірінің кез келген кезеңінде оның бағыт-бағдарына ықпал ететін шамшырақ іспетті. Мұғалімнің жүріс-тұрысы, көңіл күйі, адамға қарым-қатынасы – жас жүректерге әсер ететін үнсіз тәрбие. Уақыт өзгерген сайын технологиялар жаңара береді, бірақ адам тәрбиесінің негізі – тұлғалық үлгі – ешқашан мәнін жоймайды. Сондықтан жас ұрпақты рухани биік, адамгершілігі мол етіп тәрбиелеу ең алдымен ұстаздың өз мәдениеті мен болмысынан басталатынын ұмытпауымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі. – [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділігі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-ulttyk-kuryltaydyn-adiletti-kazakstan-adal-azamat-atty-ekinshi-otyrasynda-soylegen-sozi-1752959>
2. Harvard Graduate School of Education. Child Development and Social Behavior Report, 2020.
3. Finnish National Agency for Education. Teacher Ethics Framework, Helsinki, 2021.
4. Oxford University Research Group. Longitudinal Study on Teacher Influence, 2019.
5. Ушинский К.Д. *Адам тәрбиесі туралы ойлар*. – Мәскеу, 1984.
6. ҚР БҒМ. *Білім беру ұйымдарындағы тәрбие тұжырымдамасы*, 2023.
7. Сингапур Білім министрлігі. Character and Citizenship Education Guide, 2022.

Габдрахимова А.Р., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, УПиП-25-2р

(Мукушева С.Б., к.п.н., ассистент профессора кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, заместитель декана по научной работе)

ОСОБЕННОСТЬ ПРОЯВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАМЕНТА В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Дошкольный возраст – это период интенсивного формирования личности, когда закладываются фундаментальные основы мировоззрения и приобретаются первые значимые социальные навыки. Именно в это время с особой яркостью проявляются индивидуальные особенности каждого ребенка, ключевыми из которых являются темперамент и характер. Эти два понятия, тесно взаимосвязанные, определяют неповторимость и уникальность личности.

Темперамент – это врожденная характеристика нервной системы, «биологический фундамент» личности, определяющий динамические аспекты психической деятельности: скорость реакций, интенсивность эмоций и общую эмоциональную окраску поведения. Характер же формируется в течение жизни под влиянием воспитания, семейного окружения и социальных взаимодействий. Это совокупность устойчивых черт, определяющих отношение человека к миру, другим людям и к самому себе [1, 128].

Понимание взаимосвязи темперамента и характера необходимо для создания оптимальных условий развития каждого ребенка, что особенно актуально в свете современных образовательных тенденций, ориентированных на индивидуализацию и личностно-ориентированный подход [3, 648].

В психолого-педагогической литературе традиционно выделяют четыре классических типа темперамента, соответствующих типам высшей нервной деятельности, выделенным И.П. Павловым:

– Сангвиник: очень живой, впечатлительный, легко приспосабливающийся. Эмоционально рассказывает о своих впечатлениях.

– Холерик: импульсивный, энергичный, говорит громко и быстро. Почти никогда не сидит на месте, склонен к спорам.

– Флегматик: отличается низкой эмоциональностью, невыразительной мимикой. Характерны высокая работоспособность, умение делать всё тщательно и кропотливо.

– Меланхолик: дети со слабым типом нервной системы, быстро устают. Обычно неразговорчивы, говорят тихим голосом, нуждаются в частых перерывах для отдыха [1, 129].

В дошкольном возрасте особенности темперамента проявляются более ярко, чем у взрослых, так как нервная система ребенка еще находится в стадии развития, а навыки саморегуляции только формируются [5, 45].

Характер ребенка-дошкольника находится в процессе активного формирования и ещё не является устойчивым. На его развитие влияют множество факторов: воспитание, социальные контакты, личный опыт и, что особенно важно, ведущая деятельность данного возраста – игра. Именно в игровой ситуации ребенок учится сотрудничеству, самостоятельности, проявлению инициативы и решению конфликтов [4, 73].

Среди основных черт характера, проявляющихся у дошкольников, можно выделить:

- Общительность/замкнутость
- Доброта/злоба
- Честность/ложь
- Трудолюбие/лень
- Ответственность/безответственность
- Самостоятельность/зависимость

Главная особенность характера заключается в том, что он всегда проявляется в деятельности и в отношении человека к окружающей действительности [2, 65].

Для изучения особенностей проявления темперамента у детей старшего дошкольного возраста было проведено исследование на базе предшкольной группы. В эксперименте участвовало 15 детей. В качестве основного метода использовалась методика «Карта наблюдений за проявлениями темперамента» (адаптированный вариант теста Я. Стреляу). Наблюдение за каждым ребенком проводилось в течение двух недель в различных ситуациях: во время игр, организованных занятий и в режимные моменты.

По результатам наблюдений были получены следующие данные о распределении типов темперамента в группе:

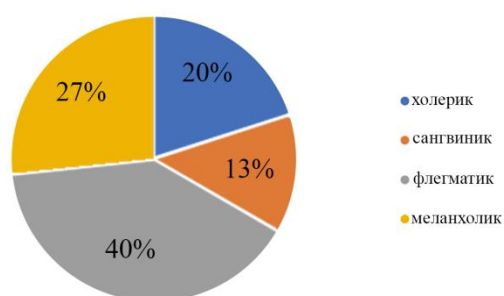
Таблица 1. Распределение типов темперамента среди детей старшего дошкольного возраста

№	Имя ребенка	Темперамент
1	Данелия А.	Флегматик
2	Елизавета А.	Холерик
3	Анна Б.	Меланхолик
4	Андрей Б.	Флегматик
5	Иван Б.	Меланхолик
6	Элина Б.	Сангвиник
7	Яша К.	Флегматик
8	Марианна К.	Сангвиник
9	Аяна К.	Меланхолик
10	Айлин М.	Флегматик

11	Асима М.	Холерик
12	Марк Р.	Флегматик
13	Алиса Ф.	Холерик
14	Дарья С.	Меланхолик
15	Илья К.	Флегматик
Холерик: 3 ребенка		
Сангвиник: 2 ребенка		
Флегматик: 6 ребенка		
Меланхолик: 4 ребенка		

Для наглядности распределение типов темперамента представлено на диаграмме.
Рисунок 1. Соотношение типов темперамента в исследованной группе

Типы темперамента

На формирующем этапе эксперимента для углубленного изучения были отобраны 4 ребенка с ярко выраженными типами темперамента. В ходе наблюдений и выполнения специальных заданий были выявлены их специфические особенности.

– Холерик отличается высокой работоспособностью и энергичностью, быстро схватывает новую информацию. Однако склонен к импульсивности и поверхностности знаний. Рекомендации: чаще менять виды деятельности, включать игровые элементы, конкурсы; обеспечивать полноценный отдых для предотвращения переутомления.

– Сангвиник легко адаптируется к новым условиям, общителен, оптимистичен и легко переносит неудачи. Минусы – может терять интерес к рутинным заданиям, не доводит начатое до конца. Рекомендации: дробить сложные задачи на этапы, постоянно поддерживать интерес, связывая обучение с его личными увлечениями.

– Флегматик спокоен, уравновешен, упорен и тщательно выполняет задания. Слабая сторона – медлительность и возможная пассивность. Рекомендации: давать больше времени на выполнение заданий, разбивать работу на простые этапы, мягко стимулировать активность и вовлекать в коллективную деятельность.

– Меланхолик чувствителен, раним, склонен к глубокому самоанализу и перфекционизму. Тяжело переносит критику и неудачи, испытывает трудности в больших группах. Рекомендации: создавать спокойную, безопасную атмосферу; давать подробные инструкции; избегать резких изменений; оценивать не скорость, а качество и оригинальность работы.

Проведенное исследование подтвердило, что темперамент и характер – взаимосвязанные, но не тождественные понятия. Темперамент задает динамическую основу, а характер формируется под влиянием среды и целенаправленного воспитания.

Общие рекомендации для воспитателей и родителей:

1. Принимайте ребенка таким, какой он есть. Каждый тип темперамента имеет свои сильные и слабые стороны.

2. Создавайте соответствующую среду:

- Для холерика – возможность двигаться, соревноваться, быть лидером.
- Для сангвиника – разнообразие, общение, новые интересные задачи.
- Для флегматика – четкий план, достаточное время, предсказуемость.
- Для меланхолика – эмоциональная поддержка, безопасность, минимум стресса.

3. Формируйте положительные черты характера через личный пример, поощрение хороших поступков, использование игр и бесед.

4. Будьте последовательны и сотрудничайте друг с другом (педагоги и родители) для обеспечения единого подхода.

Формирование гармоничной личности – это длительный процесс, требующий терпения, любви и понимания. Учитывая индивидуальные особенности темперамента и целенаправленно формируя характер, мы можем помочь каждому ребенку стать уверенной, счастливой и социально адаптированной личностью.

Статья подготовлена к публикации в рамках изучения академической дисциплины "Введение в педагогическую профессию" ОП 6В01101 - Педагогика и психология

Список литературы:

1. Алфимова М.В., Трубников В.И. Генные основы темперамента и личности// Вопросы психологии, 2020, №2. – С.128-130.
2. Белоус В. В. Пути гармонизации темперамента и деятельности // Вопросы психологии, 2024, №5. – С.65-69.
3. Ковалев А.К., Мясичев В.Н. Темперамент и характер / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я.Романова – М.: ЧеРо, 2024. – 776 с.
4. Никандров В.В. Психология. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2023. – 912 с.
5. Психология / Под ред. А.Г. Ковалёва. – М.: Просвещение, 2021. – 452 с.

Нурасамбай У.Б., «Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі» КМҚК, «Мектепке дейінгі тәрбие және оқыту» бөлімі, МД-22 тобы
(Мадешова А.А., м.п.ғ., педагог-сарапшы, арнайы пәндер оқытушысы)

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстандық білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі мен жаңа мазмұндағы жүйесінің басты міндеті – қазіргі заманғы ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде алынған білімді қажет жағдайда пайдалану икемділігін меңгерген, өз бетінше дұрыс, тиімді шешімдер қабылдайтын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Жаңа қоғамның дамуы мен нарықтық экономиканың қалыптасуының қазіргі жағдайында әр адамның жетістігі бәсекелестік жағдайында жұмыс істей білуіне байланысты: болып жатқан өзгерістерге тез әрекет ету, ақпаратты талдау және оқиғалардың одан әрі барысын болжау, тиісті шешімдер қабылдау және оларға сәйкес әрекет ету. Әлеуметтік белсенділікті, көшбасшылық мақсаткерлікті дамыту мектепке дейінгі кезеңнен бастау алуы керек. Дәл осы кезеңде болашақ тұлғаның негізі қаланып, адамдарға, әртүрлі қызмет түрлеріне, өзіне деген әр түрлі қарым-қатынастар дамиды [1, 6-6].

Көшбасшылық – адамның өзіне сенімді болуы, өзгелерді жетелеуі, шешім қабылдай білуі және жауапкершілікке дайын болуы. Бұл қасиеттерді тек ересек жаста емес, мектепке дейінгі кезеңнен бастап дамыту маңызды. Ерте жастағы балалардың көшбасшылық қабілеттерін қалыптастыру олардың болашақтағы тұлғалық дамуына, қоғамда өз орнын табуына ықпал етеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың көшбасшылық қасиеттерінің мәні – олардың өзін-өзі бағалауы арқылы өз мүмкіндігін түсініп, сенімді әрекет етуінде, жауапкершілік арқылы тапсырманы орындап, топ алдындағы міндетін сезінуінде, коммуникативтік дағдылар арқылы ойды жеткізіп, тыңдап, келісімге келу қабілетінде, сондай-ақ шығармашылық пен бастамашылдық арқылы жаңа идея ұсынып, ойындарда жетекші болуында көрініс табады.

Көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру туралы айтпас бұрын, көшбасшылыққа қандай қасиеттер қатысты екенін анықтап алайық

Оларды келесідей жіктеуге болады:

1. Көшбасшының жеке қасиеттері: өзін, сезімін және эмоциясын білу; тәуекелге баруға дайын болу; өзіне сенетін, үміт арттыратын, бірізділік және жүйелілік; белсенді өмірлік ұстаным; бастамашылдық және өзін-өзі ынталандыру.

2. Басқарушылық және ұйымдастырушылық көшбасшылық қасиеттер: ұжым құра білу; тапсырмаларды шешу үшін топты ұйымдастыра білу; болашаққа көзқарас; мінез-құлықтың икемділігі және жағдайға сезімталдығы; қиын уақытта қолдау көрсетуге дайын болу.

3. Психологиялық және әлеуметтік көшбасшылық қасиеттер: коммуникативті дағдылар; әділдік; ұжымның мүддесін білдіру және қорғау қабілеті; ізбасарларының өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау мүмкіндігі.

Көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру жолдары – ең алдымен ойын арқылы дамытуға негізделеді, мұнда рөлдік ойындарда («Дүкен», «Мектеп», «Құрылысшы») бала жетекші рөлді атқарып, ал командалық ойындарда топпен жұмыс істеп, ұйымдастырушы болуға мүмкіндік алады; сондай-ақ топтық іс-әрекеттерде бірлескен сурет салу, құрастыру, ән айту кезінде балаларға кезекпен жетекшілік етуге жағдай жасалып, әр балаға «топ басшысы» рөлі беріліп, жауапкершілікті сезінуіне ықпал етеді; бұдан бөлек шешім қабылдауға үйрету барысында балаларға таңдау жасауға мүмкіндік беріліп («Қай ойынды ойнаймыз?», «Қай түсті қолданамыз?»), өз пікірін айтуға және оны дәлелдеуге жағдай жасалады; үлгі көрсету арқылы тәрбиеші мен ата-ананың көшбасшылық әрекеттері көрсетіліп, баланы мақтап, сенімділікке баулу жүзеге асады; ал эмоциялық қолдау барысында баланың бастамасы қолданып, қателескен жағдайда сынамай, бағыт беріліп, «Сенің ойың маңызды», «Сен жақсы ұйымдастырдың» деген сөздер арқылы мотивация беріледі.

Тәрбиеші мен ата-ананың рөлі – мектеп жасына дейінгі балалардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда ерекше маңызға ие, себебі тәрбиеші топтағы әр баланың қабілетін байқап, көшбасшылыққа бейім балаларға жағдай жасаса, ал ата-ана үйде балаға таңдау еркіндігін беріп, оны жауапкершілікке баулиды.

Мектепке дейінгі тәрбиешінің негізгі міндеті – балаға өзін қажетті және қорғалғанын сезінетіндей, құрдастарымен және үлкендермен қарым-қатынастан қорықпайтын, өзін құрдастар арасында көшбасшы ретінде көрсете алатын қолайлы жағдай жасау. Балалармен жүргізілетін күнделікті жұмыс, олардың қабілеттері мен қызығушылықтарын білу, жаңа шығармашылық жаңалықтардан қуаныш сыйлай білу – бұл мектеп жасына дейінгі баланың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудағы мұғалімнің басты рөлі.

Барлығымыз білетіндей, ойын формасы мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті. Ойын – баланың жетекші іс-әрекеті, онда ол физикалық тұрғыдан жетіліп, рухани өседі және әлеуметтенудің алғашқы тәжірибесін алады. Ойын арқылы бала тұлға ретінде қалыптасып, оның психикалық дамуы жоғары деңгейге жетеді. Ендеше, мектепке дейінгі жастағы ересек топ балаларының көшбасшылық қасиеттерін дамытуда ойын әрекеті қандай рөл атқаратынын қарастырайық. Ересек топта шығармашылық ойындарға басымдық беріледі: сюжетті-рөлдік ойындар, құрылыстық-конструктивті ойындар, драматизациялық ойындар, режиссерлік ойындар және ережелері бар ойындар: үстел, дидактикалық және қимыл-қозғалыс ойындары.

Тәрбиешінің мақсатты басшылығымен бұл ойындардың маңызы зор. Ойындар балаларды алған әсерлерімен байытады, әдебиетке, ана тіліне деген қызығушылық пен сүйіспеншілікке тәрбиелейді. Қойылымға қатысу балаларға ынталылық пен шығармашылықтың көрінуіне кең мүмкіндік береді. Балаға тиісті образды жеткізу үшін өзін бейнеленген кейіпкердің орнында, оның сезімімен, тәжірибесімен сусындап елестету қажет. Оқиғаларды, іс-әрекеттерді, кейіпкерлердің бейнелерін талқылау оқиғаларды іздеумен ұштастыра отырып, балаларды қоршаған әлемге мұқият қарауға шақырады, адамдар арасындағы қарым-қатынаста жақсылық пен жамандықты ажырата білуге үйретеді, яғни жеке тұлғаның қалыптасуына белсенді ықпал етеді; бала бойында жоғары адамгершілік өлшемдер мен бағалауларды қалыптастырады. Ересек топ балалары ойын ережелерін заң ретінде қабылдайды. Балалардың ережелерді орындауы ерік-жігерді қалыптастырады, өзін-өзі бақылауды, төзімділікті, өз іс-әрекетін, мінез-құлқын бақылау қабілетін дамытады. Ережелер ұжымдағы тәртіпті сақтауға да көмектеседі. Қимыл-қозғалыс ойындары баланың әділдігін, адалдығын, тәртібін қалыптастырады. Балалармен кез келген ойынды ұйымдастыруда тәрбиеші жетекші рөл атқарады. Ойындарды

сәтті басқарудың бірінші шарты - балаларды бақылай білу, олардың тілектерін, ойын жоспарларын, тәжірибелерін түсіну. Көбінесе ойындар балалардың бастамасымен туындайды. Педагогтің міндеті – қызықты идеяны дер кезінде қолдау, мектеп жасына дейінгі балалардың күш-жігерін оны жүзеге асыруға бағыттау.

Ойын әрекетінде көшбасшылық қасиеттерді дамыту үшін тәрбиешіге:

- баланың әрбір, тіпті ең кішкентай жетістігін қолдау;
- белгілі бір істі, әрекетті мадақтау;
- көпшілік алдында мадақтау;
- алдыңғы тапсырмалар сәтті орындалғанда әрекетті қиындату;
- сәттілік жағдаяттарын жасау, бірақ бала өзінің табысқа жетуі үшін ересектердің ұсынысы бойынша емес, өзіне міндетті екеніне сенімді болатындай етіп жасау;
- мадақтау кезінде «Сен бәрін дұрыс істеп жатырсың!», «Жетістікке жететініңді білемін!», «Жарайсың! Сенде барлығы жақсы болады!»
- балаға сену. Бала ересек адамның қорқынышы мен күмәнін көрмеуі және сезінбеуі керек, өйткені ата-аналар мен педагогтердің оптимизмі мен сенімі ғана балалардың бойында қауіпсіздік сезімін тудырады, өзін-өзі бағалауды арттырады және олардың қабілеттеріне сенім ұялатады;
- балалардың күнделікті қарым-қатынас дағдыларын дамыту. Ересек топ балаларының көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың маңызды факторларының бірі қарым-қатынас болып табылады, өйткені бала ересектермен эмоционалды қарым-қатынаста ғана ең өмірлік маңызды мінез-құлық ережелерін меңгереді [3,4-6].

Мектеп жасына дейінгі кезең – көшбасшылық қасиеттердің негізін қалау уақыты. Ойын, топтық жұмыс, шешім қабылдау мүмкіндігі, үлгі көрсету және эмоционалды қолдау арқылы балада сенімділік, жауапкершілік, ұйымдастырушылық қабілеттер дамиды. Бұл қасиеттер олардың болашақта табысты тұлға болып қалыптасуына жол ашады.

Баланың көшбасшылық қасиеттерін бастапқы қалыптастыруда үлкен рөл атқаратын бала үшін тәрбиеші анадан кейінгі бірінші тұлға деп айта аламыз. Демек, тәрбиешінің баланы дамытудағы басты рөлі – қоршаған дүниенің жағымсыз әсерінен сенімді қорғау, мектеп жасына дейінгі баланың бойына жағымды қасиеттерді сіңіре білу, оның қабілетін анықтау.

Сондықтан көшбасшылықты құрудың құпиясы балалардың жетістігімен олардың өсуі, алға ұмтылуынан көрінеді. Тәрбиеші баланы мадақтауға, оған қолдау көрсетуге барлық мүмкіндікті табуы керек – бұл табысқа жетудің бірінші шарты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі 2021 жылғы 15 наурыз
2. Савенков А.И. Психология детской одаренности. М.: Юрайт, 2019. 334 с.
3. «Білімді ел» газеті 2020ж.

Ромакер И.Л., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова., педагогический факультет, УПиП 25-2р
(Мукушева С.Б., к.п.н., ассистент профессора кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, заместитель декана по научной работе)

ТРАДИЦИОННЫЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ВЫНОСЛИВОСТИ В СИСТЕМЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В статье рассматриваются подходы к развитию выносливости у детей дошкольного возраста в рамках психолого-педагогического сопровождения. Освещаются традиционные и инновационные методики формирования физической и психической выносливости, а также роль педагога и психолога в комплексном развитии личности ребёнка.

Введение. В современном обществе физическое и психическое здоровье ребёнка является приоритетным направлением работы педагогов и психологов дошкольных учреждений. Выносливость – это важнейшее качество, формирующее способность ребёнка преодолевать трудности, сохранять работоспособность и эмоциональное равновесие. Развитие выносливости в дошкольном возрасте требует системного подхода, включающего как традиционные, так и инновационные педагогические технологии [1].

Традиционные методики развития выносливости.

Традиционные подходы основываются на физическом воспитании: утренняя гимнастика, подвижные игры, физкультурные занятия и закаливающие процедуры. Основная цель – формирование общей физической выносливости и укрепление здоровья ребёнка.

Психолого-педагогический аспект традиционных методик заключается в поэтапном усложнении задач и создании условий, стимулирующих саморегуляцию и волевые усилия. Важную роль играет создание положительного эмоционального фона и развитие мотивации к движению [2].

Особое значение придаётся регулярности занятий, дозировке физических нагрузок и индивидуальному подходу. Педагог должен учитывать особенности темперамента, уровень физического развития и эмоциональное состояние ребёнка [3].

Инновационные методики развития выносливости.

Современные методики показывают, что инновационные технологии позволяют комплексно воздействовать на физическую и психическую сферу ребёнка. Одним из перспективных направлений является использование игровых тренингов и технологий нейропсихологической коррекции [4].

В качестве примеров инновационных методик можно выделить:

- динамические паузы с элементами йоги и дыхательной гимнастики.
- музыкально-ритмические занятия.
- психогимнастику.
- интерактивные игры с биологической обратной связью.

Использование цифровых технологий делает процесс развития выносливости более интересным и доступным. Такие занятия укрепляют не только тело, но и психическую устойчивость ребёнка, что является ключевой задачей психолого-педагогического сопровождения [5].

Роль психолого-педагогического сопровождения.

Психолого-педагогическое сопровождение предполагает системную работу педагога, психолога и родителей. Оно направлено на создание условий, при которых развитие выносливости становится естественной частью образовательного процесса.

К основным задачам сопровождения относятся:

1. Диагностика уровня физического и психического развития ребёнка.
2. Подбор индивидуальных упражнений и игр.
3. Обучение родителей методам поддержки выносливости дома;
4. Формирование у ребёнка положительной самооценки и устойчивости к стрессу.

Таким образом, выносливость рассматривается не только как физическое качество, но и как компонент эмоционально-волевой сферы личности [6].

Практические рекомендации по развитию выносливости у детей дошкольного возраста.

Для повышения эффективности психолого-педагогического сопровождения важно применять практические методы, доступные воспитателям, психологам и родителям в повседневной работе с ребёнком. Ниже представлены наиболее результативные направления.

1. Регулярное включение двигательной активности в режим дня. Наиболее устойчивые результаты наблюдаются при систематических нагрузках небольшой продолжительности. Каждые 2-3 часа рекомендуется проводить короткие физкультминутки, развивающие дыхание, координацию и мышечную выносливость. Такой подход помогает поддерживать работоспособность нервной системы и снижает утомляемость дошкольников.

2. Развитие эмоциональной выносливости. Так как психическая устойчивость является неотъемлемой частью общей выносливости, важно уделять внимание формированию навыков саморегуляции. В этом помогают:

- дыхательные упражнения (например, «вдох через нос – длинный выдох»),
- приёмы релаксации,
- тренинги «узнавания и управления эмоциями»,
- психологические игры на развитие воли и выдержки. [2].

3. Индивидуализация нагрузки. Каждый ребёнок имеет свой темп развития и особенности состояния здоровья. Поэтому упражнения подбираются с учетом:

- физического уровня,
- двигательных возможностей,

- эмоционального фона,
- особенностей нервной системы и темперамента.

Такая дифференциация создаёт ощущение успеха, снижает тревожность и формирует положительную мотивацию к занятию [3,6].

Заключение

Развитие выносливости в дошкольном возрасте – важный компонент воспитания гармоничной личности. Эффективность данного процесса обеспечивается сочетанием традиционных и инновационных методик, основанных на междисциплинарном взаимодействии.

Инновационные подходы, такие как психогимнастика, дыхательные практики, музыкально-ритмические и цифровые технологии, значительно расширяют возможности педагогов в формировании устойчивости и жизненной активности ребёнка.

Статья подготовлена к публикации в рамках изучения академической дисциплины "Введение в педагогическую профессию" ОП 6В01101 - Педагогика и психология.

Список литературы:

1. Вайцеховская С.С. Теоретические основы физического воспитания дошкольников. – М.: Академия, 2021.
2. Ефимова Н.В. Подвижные игры как средство развития выносливости у детей дошкольного возраста // Вопросы дошкольной педагогики. – 2022. – №3. – С. 45–49.
3. Киселёва И.А. Индивидуальный подход в физическом воспитании дошкольников. – СПб.: Питер, 2020.
4. Пономаренко О.В. Инновационные технологии развития психической выносливости у детей. – Алматы: КАЗНПУ, 2023.
5. Соколова Е.Ю. Использование цифровых технологий в формировании двигательной активности дошкольников // Современное образование. – 2024. – №2. – С. 88–93.
6. Хасанова А.Б. Роль психолого-педагогического сопровождения в развитии личности ребёнка. – Нур-Султан: Логос, 2022.

Сәбитбек А.М., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университетінің, педагогика факультеті, М2-ДОиВ-25-1к
(Бельгибаева Г.К., п.ғ.к., мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының қауымдастырылған профессоры)

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ДАМУ

Қазіргі қоғамда тұлғаның эмоционалды интеллектісі (ЭИ) оның әлеуметтік табыстылығының, психологиялық денсаулығының және тиімді коммуникациясының негізгі факторы ретінде қарастырылады (Гоулман, 2017). Мектеп жасына дейінгі кезең (3-7 жас) – баланың эмоционалдық-еріктік сферасы қарқынды дамып, іргелі әлеуметтік дағдылар қалыптасатын сензитивті кезең.

Баланың негізгі іс-әрекеті болып табылатын ойын – ЭИ-ді дамытудың табиғи, мотивациялық және педагогикалық тұрғыдан тиімді құралы. Ойын процесінде балалар эмоцияларды тәжірибеден өткізеді, оларды басқаруды үйренеді және әлеуметтік рөлдерді меңгереді (Выготский, 1966).

Мақаланың мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамытудағы ойын технологияларының педагогикалық әлеуетін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздеу және оларды қолданудың практикалық жолдарын ұсыну.

Қазіргі қоғамда тұлғаның эмоционалды интеллектісі (ЭИ) оның әлеуметтік табыстылығының, психологиялық денсаулығының және тиімді коммуникациясының негізгі факторы ретінде қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі кезең (3-7 жас) – баланың эмоционалдық-еріктік сферасы қарқынды дамып, іргелі әлеуметтік дағдылар қалыптасатын сензитивті кезең.

Баланың негізгі іс-әрекеті болып табылатын ойын – ЭИ-ді дамытудың табиғи, мотивациялық және педагогикалық тұрғыдан тиімді құралы. Ойын процесінде балалар эмоцияларды тәжірибеден өткізеді, оларды басқаруды үйренеді және әлеуметтік рөлдерді меңгереді [1].

Мақаланың мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін дамытудағы ойын технологияларының педагогикалық әлеуетін ғылыми-әдістемелік тұрғыдан негіздеу және оларды қолданудың практикалық жолдарын ұсыну.

ЭИ концепциясы Дж. Майер және П. Сэловейдің еңбектеріне сүйене отырып, төрт негізгі қабілеттің жиынтығы ретінде анықталады:

1. Эмоцияларды тану: мимика, пантомимика және интонация арқылы өз және өзгелердің эмоцияларын дәл анықтау.

2. Эмоцияларды пайдалану: эмоцияларды ойлау процестерін (проблема шешу, шығармашылық) жақсарту үшін қолдану.

3. Эмоцияларды түсіну: эмоциялардың себеп-салдарлық байланыстарын, олардың өзгеру динамикасын және күрделі сезімдерді (мыс., ұялу, қызғаныш) түсіну.

4. Эмоцияларды басқару: өз эмоцияларын реттеу және әлеуметтік қарым-қатынаста өзгелердің эмоционалды күйіне оң әсер ету. [2]

Мектеп жасына дейінгі кезеңде ЭИ-дің қалыптасуы өзіндік «Мен» концепциясының дамуымен және ерікті мінез-құлықтың пайда болуымен тығыз байланысты. Бұл кезде балалардың эмоционалды реакциялары дифференциацияланады және олар өздерінің сезімдерін вербализациялауға тырысады.

Мектеп жасына дейінгі бала үшін ЭИ төмендегі дағдыларды дамытады:

- эмоцияны дұрыс атау және ажырату;
- өзін-өзі реттеу;
- эмпатия;
- қарым-қатынас орнату;
- қақтығыстарды шешу [3].

Мектеп жасына дейінгі кезең – эмоционалды интеллектіні қалыптастырудың ең белсенді уақыты. ЭИ дамуы баланың мектепке, қоғамға бейімделуіне, өзін және басқаны түсінуіне көмектеседі. Ойын технологиялары – ЭИ-ді дамытудың негізгі құралы. Ойын технологиялары – бұл оқу-тәрбие процесінде баланың эмоциялық, танымдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін, нақты мақсаттарға бағытталған жүйелі әдістемелік кешен. Ойынның ЭИ-ді дамытудағы әлеуеті келесі аспектілермен анықталады:

Қарым-қатынас тәжірибесін модельдеу: сюжеттік-рөлдік ойындар әлеуметтік өмірдің әртүрлі жағдаяттарын қайта жаңғыртып, балаға қауіпсіз ортада эмоционалды жауаптарды тәжірибеден өткізуге мүмкіндік береді.

Эмпатияны қалыптастыру: Рөлдік ауысу кезінде бала басқа кейіпкердің позициясын қабылдап, оның сезімдерін сезінуге тырысады, бұл эмпатиялық қабілеттің негізін қалайды.

Өзін-өзі реттеуді дамыту: Ойын ережелерін сақтау қажеттілігі және жалпы сюжетті ұстап тұру – баладан ерікті зейін мен мінез-құлықты басқаруды талап етеді. [4].

Ойын технологиялары ЭИ дамытуда тиімді, себебі олар:

- эмоцияны қауіпсіз білдіруге мүмкіндік береді;
- басқа адамның орнына ену арқылы эмпатияны дамытады;
- қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады;
- өзін-өзі басқаруды үйретеді.

Ойын түрі	Негізгі дамытушы функциясы	ЭИ-ге әсері
Сюжеттік-рөлдік ойын	Әлеуметтік-рөлдік модельдеу, коммуникация.	Эмпатия, эмоцияларды түсіну, әлеуметтік өзін-өзі реттеу.
Дидактикалық ойындар	Танымдық-эмоциялық сөздікті байыту.	Эмоцияларды тану, дифференциациялау, вербализациялау.
Театрландырылған ойындар	Экспрессивті дағдыларды қалыптастыру.	Эмоцияларды сыртқы көрсету бағытталған.
Психологиялық-эмоциялық ойындар	Бұл бағыт эмоцияны тану мен реттеуге көмектеседі.	Эмоцияларды тану, көрсетуге дағдыландырады.
Арт-терапиялық ойындар	Баланың ішкі сезімін шығармашылық арқылы білдіруге мүмкіндік береді.	Шығармашылық дағдылар арқылы эмоцияларды тануға, білдіруге көмектеседі.

Кесте 1. Ойын түрлерінің ЭИ компоненттеріне әсері

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында ЭИ-ді дамыту үшін келесі әдістемелік жұмыстарды жүйелі түрде жүргізу қажет:

Эмоцияларды тануға бағытталған жаттығулар:

«Көңіл-күй галереясы»: балалар әртүрлі эмоцияларды бейнелейтін карточкаларды қарастырады және оларды атаулармен сәйкестендіреді. Жаттығудың күрделілігі – негізгі эмоциялардан (қуаныш, қайғы, ашу) күрделі эмоцияларға (тандану, ұялу, мұң) ауысу.

Эмоцияларды түсіну және эмпатияны дамыту:

«Егер мен сен болсам...» (Рөлдік жағдаят): Қуыршақтар немесе балалардың өзі нақты эмоционалды жағдаятты ойнайды (мыс., «біреудің ойыншығын сындырып алу»). Ойыннан кейін талқылау жүргізіледі: «Кейіпкер не сезінді? Ол неліктен олай сезінді? Оған қалай көмектесуге болады?». Бұл эмоционалдық децентрацияға ықпал етеді.

Баланың ішкі сезімін шығармашылық арқылы білдіруге мүмкіндік береді [5].

Қолданылатын әдістер:

- саусақпен сурет салу;
- құм терапиясы;
- түстер арқылы көңіл-күй бейнелеу;
- ермексаз терапиясы.

Педагог эмоционалды дамуды мақсатты түрде ұйымдастырады, эмоционалды жағымды орта қалыптастырады және әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс жүргізеді

Қорытынды

Жүргізілген талдау мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін ойын технологиялары арқылы дамытудың жоғары тиімділігін көрсетеді. Ойын әрекеті ЭИ-дің барлық төрт компонентінің (тану, пайдалану, түсіну, басқару) табиғи және тиімді қалыптасуына жағдай жасайды.

Ойын технологияларын жүйелі түрде қолдану балалардың әлеуметтік құзыреттілігін арттырып, жанжалдарды сындарлы шешу қабілетін және эмпатиялық өзара әрекеттесу дағдыларын айтарлықтай арттырады. Бұл нәтижелер баланың мектепке табысты бейімделуінің және оның болашақ өміріндегі психологиялық тұрақтылығының негізі болып табылады. Мектепке дейінгі ұйымдарға ЭИ-ді дамытуға арналған ойын бағдарламаларын кеңінен енгізу ұсынылады.

Ойын технологиялары – мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды интеллектісін қалыптастырудың тиімді құралы. Эмоционалды дамыған бала қоғамға тез бейімделеді, қарым-қатынаста ашық болады және өз эмоциясын басқаруды үйренеді. Сондықтан ойын технологияларын ЭИ дамыту процесінде жүйелі қолдану – мектепке дейінгі ұйымдардың негізгі міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1966. – №6. – С. 62-76.
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ, 2017. – 544 с.
3. Изотова Е.И. Эмоциональная сфера ребенка: развитие и регуляция. – М.: Академия, 2004. – 288 с.
4. Майер Дж.Д., Сэловей П. Эмоциональный интеллект и его развитие // *Вестник психологии*. – 2003. – №5. – С. 58-71.
5. Урунтаева Г.А. Практикум по дошкольной психологии. – М.: Академия, 2006. – 304 с.

Талгатқызы К., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, УПиП-25-2р

БУЛЛИНГ В ШКОЛЕ: ВЛИЯНИЕ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ И УЧЕБНУЮ МОТИВАЦИЮ ШКОЛЬНИКОВ 5-Х КЛАССОВ

Аннотация. В статье рассматривается проблема школьного буллинга среди учащихся 5-х классов. На основе данных Министерства просвещения Республики Казахстан и современных психологических исследований анализируется влияние травли на психическое здоровье, эмоциональное состояние и учебную мотивацию школьников среднего звена. Описываются

наиболее распространённые формы буллинга у школьников 10-11 лет, выделяются ключевые факторы риска, сопровождающие переходный период из начального в среднее звено. Представлены рекомендации по профилактике буллинга, направленные на создание безопасной образовательной среды и повышение уровня психологической устойчивости учащихся. Статья может быть использована педагогами, психологами и научными сотрудниками в рамках научно-практических конференций по вопросам воспитания и школьной безопасности.

Ключевые слова: буллинг, школьная среда, тревожность, самооценка, мотивация, школьники, психическое здоровье, профилактика.

Буллинг в образовательной среде является одной из наиболее серьёзных проблем современного школьного образования. По данным Министерства просвещения Республики Казахстан [1], именно учащиеся среднего звена – 5-6 классы – чаще всего сталкиваются с устойчивыми формами школьной травли. Переход из начальной школы в среднее звено сопровождается резкими изменениями: увеличением учебной нагрузки, появлением новых учителей, формированием новых социальных групп, усилением требований к самостоятельности школьника. Всё это создаёт повышенный стресс, который становится благоприятной почвой для возникновения конфликтов и агрессивных проявлений

Возраст 10-11 лет является критическим для формирования самооценки и личностной идентичности ребёнка. Исследователи отмечают, что в этот период школьники особенно чувствительны к оценке сверстников, стремятся занять место в коллективе и нуждаются в признании [2]. Поэтому любое негативное взаимодействие – насмешки, игнорирование, давление – оказывает на ребёнка значительно более сильное влияние, чем в другом возрасте.

Влияние буллинга на психическое здоровье школьников.

Буллинг оказывает долговременное и разрушительное влияние на эмоциональное состояние учащихся. Психологи утверждают, что систематическая травля провоцирует у детей хронический стресс, который может привести к серьёзным нарушениям психического здоровья.

1. Повышенная тревожность и эмоциональная неустойчивость

Дети начинают испытывать страх перед посещением школы, а порой – даже отдельных предметов или одноклассников. Возникают нарушения сна, чувство тревоги, навязчивые мысли. Нередко проявляются психосоматические симптомы: головные боли, тошнота, боли в животе.

2. Снижение самооценки и уверенности в себе

По мнению Есжановой С.Т. [2], дети, подвергающиеся травле, начинают воспринимать себя как «слабых», «недостаточно хороших» или «ненужных». Это проявляется в избегании любых ситуаций, где их могут оценивать: выступления, ответы у доски, участие в мероприятиях.

3. Депрессивные проявления

Длительная травля может привести к нарушению эмоционального фона, апатии, утрате интереса к учёбе и хобби. Некоторые дети становятся замкнутыми, теряют доверие к сверстникам и взрослым.

4. Социальная изоляция

Одним из типичных последствий является снижение социальной активности. Ребёнок избегает общения, не участвует в коллективных делах, проводит больше времени в одиночестве, что усиливает чувство отверженности.

Калиева И.Т. подчёркивает, что школьная дезадаптация, возникающая на фоне буллинга, способна привести к длительным нарушениям поведения и эмоционального состояния [3].

Влияние буллинга на учебную мотивацию школьников

Учебная мотивация – один из ключевых факторов успешности обучения. Буллинг оказывает прямое влияние на этот показатель.

1. Снижение внутренней мотивации

Ребёнок перестаёт воспринимать школу как безопасное пространство. Учебная деятельность начинает ассоциироваться с угрозой, а не с развитием. Это приводит к потере интереса к знаниям и снижению активности на уроках.

2. Утрата цели и смысловых ориентиров

Под воздействием травли школьник перестаёт видеть ценность образования и возможности, которые оно предоставляет. Некоторые дети отказываются выполнять домашние задания, перестают готовиться к урокам, допускают резкое снижение успеваемости.

3. Формирование школьной дезадаптации

Деадаптация проявляется в пропусках занятий, нарушении дисциплины, ухудшении концентрации внимания, снижении памяти и когнитивных функций. Всё это отрицательно сказывается на академической успешности и дальнейшем развитии личности [3].

Формы буллинга среди учащихся 5-х классов

Согласно классификации Д. Ольвеуса [5], существуют следующие формы буллинга:

- словесный буллинг: насмешки, оскорбления, унижения;
- социальный буллинг: игнорирование, исключение из группы, бойкот;
- физический буллинг: толчки, удары, попытки запугивания;
- распространение слухов, очернение репутаций;
- кибербуллинг: оскорбления в мессенджерах, социальных сетях, групповых чатах.

По данным Министерства просвещения РК [1], у учащихся 5-х классов наибольшее распространение имеют словесный и социальный буллинг, что связано с особенностями возраста и развитием коммуникационных навыков.

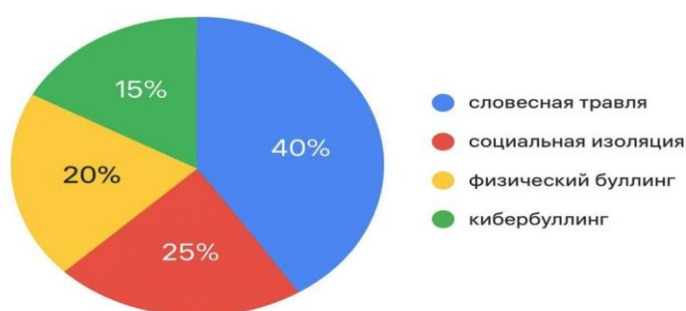

Рисунок 1. Форма буллинга

В диаграмме из исследования показывает, что словесная травля занимает первое место среди всех форм буллинга, что подтверждает её высокий уровень влияния на психическое состояние ребёнка.

Профилактика буллинга в образовательной среде

По мнению Шнеер и Козыревой [6], профилактическая работа должна носить комплексный и системный характер. Важнейшими направлениями эффективной профилактики являются:

1. Формирование безопасного психологического климата

В школе должны быть созданы условия доверия, сотрудничества и уважения. Учителя играют ключевую роль, так как их поведение моделирует поведение детей.

2. Развитие коммуникативных навыков у учащихся

Дети должны знать, как выражать свои эмоции конструктивно, как разрешать конфликты без агрессии и как отстаивать личные границы.

3. Работа с родителями

Необходимо обучать родителей признакам травли, способам поддержки ребёнка, а также методам взаимодействия со школой.

4. Профилактика кибербуллинга

Важно объяснять детям правила сетевой безопасности, культуру общения в интернете, последствия публикации личной информации.

5. Своевременное вмешательство педагогов

Учитель должен уметь замечать даже скрытые формы травли и принимать меры, предотвращающие её развитие.

Буллинг оказывает серьёзное влияние на психическое здоровье, социальное развитие и учебную мотивацию школьников 5-х классов. Своевременное выявление признаков травли, создание безопасной школьной среды и системная профилактическая работа позволяют минимизировать последствия буллинга и обеспечить успешную адаптацию учащихся в среднем звене.

Список литературы:

1. Министерство просвещения Республики Казахстан. Доклад о состоянии школьной среды и мерах по профилактике насилия среди учащихся. – Астана, 2023.

2. Есжанова С.Т. Психологические последствия школьного буллинга у подростков // Психология и образование. – 2021. – № 3. – С. 45-50.
3. Калиева И.Т. Школьная дезадаптация как следствие насилия в образовательной среде // Современное образование. – 2022. – № 4. – С. 62-66.
4. World Health Organization. Global Status Report on Violence Prevention. – Geneva: WHO Press, 2016.
5. Ольвеус Д. Буллинг в школе: что мы знаем и что можем сделать. – СПб.: Питер, 2011. – 192 с.
6. Шнеер А.И., Козырева Н.А. Профилактика буллинга и кибербуллинга в школе. – М.: Просвещение, 2020. – 144 с.

Филатова В.С., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, УПиП-25-2р
(Мукушева С.Б., к.п.н., ассистент профессора кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, заместитель декана по научной работе)

ПРОБЛЕМА ОСВЕДОМЛЕННОСТИ РОДИТЕЛЕЙ О ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье исследуется проблема недостаточной осведомленности родителей о психолого-педагогических особенностях развития детей дошкольного возраста. Рассматриваются ключевые причины: отсутствие знаний о возрастных нормах, страх стигматизации и недоверие к специалистам. Автор предлагает комплекс мер, включающий образовательные программы для родителей, новые формы сотрудничества с педагогами и совершенствование законодательной базы. Особое внимание уделяется необходимости активного вовлечения семьи в образовательный процесс для своевременного выявления и коррекции возможных нарушений развития.

Современному обществу требуется больше внимания уделять вопросам развития детей дошкольного возраста, поскольку именно в этот период формируется базовый фундамент для всей последующей жизни человека. Социально-экономические изменения, цифровизация и ускорение ритма жизни предъявляют новые, более высокие требования к адаптивным способностям личности, истоки которых закладываются в раннем детстве. Согласно данным Министерства здравоохранения Республики Казахстан, за последние пять лет количество детей с диагностированными задержками психического и речевого развития увеличилось на 18%. Эта тревожная статистика отражает не только медицинские, но и глубокие социально-педагогические тенденции. По информации Комитета по охране прав детей Министерства образования и науки РК, в 2022 году около 12% детей дошкольного возраста имели те или иные нарушения в развитии, требующие специализированной помощи [1]. При этом эксперты отмечают, что реальные цифры могут быть выше, так как многие случаи остаются невыявленными в силу отсутствия своевременной диагностики.

Эти цифры подчёркивают важность не только обучения детей, но и выявления возможных отклонений в их развитии, помогая своевременно скорректировать их. Однако, несмотря на важность работы педагогов, основная ответственность за развитие ребёнка лежит на родителях, которые зачастую не обладают достаточной осведомлённостью о психолого-педагогических аспектах воспитания. Многие родители либо не замечают тревожных сигналов, либо неправильно интерпретируют их, считая, что проблемы исчезнут сами собой с возрастом. Такая позиция часто основана на устаревших представлениях о воспитании, передающихся из поколения в поколение, а также на отсутствии доступа к современным и структурированным знаниям. Кроме того, часть родителей игнорирует рекомендации педагогов и психологов, что приводит к усугублению ситуаций. Недостаток знаний о возрастных нормах развития, а также нежелание обращаться за профессиональной помощью становятся серьёзными барьерами на пути к гармоничному развитию ребёнка. Этот барьер усугубляется высокой занятостью родителей, их сосредоточенностью на решении материальных вопросов, что зачастую отодвигает психолого-педагогические аспекты воспитания на второй план.

Таким образом, проблема осведомлённости родителей о психолого-педагогических аспектах развития детей дошкольного возраста становится всё более актуальной. Её решение требует не только активного участия педагогов и специалистов, но и изменения отношения самих родителей к вопросам воспитания и развития своих детей. Это комплексная задача,

затрагивающая систему образования, здравоохранения, социальной политики и, что немаловажно, культурные установки в обществе.

Современные исследования в области детской психологии и педагогики однозначно свидетельствуют, что дошкольный возраст является критически важным периодом для формирования базовых когнитивных, эмоциональных и социальных навыков. В этот период закладывается фундамент будущей личности, и любые отклонения в развитии требуют своевременного выявления и коррекции. Однако, именно на этом этапе возникает серьёзный разрыв между профессиональными знаниями педагогов и уровнем осведомлённости родителей о возрастных нормах и возможных проблемах развития их детей. Этот разрыв можно рассматривать как информационный вакуум, который заполняется зачастую непроверенными и противоречивыми данными, почерпнутыми из сомнительных источников.

Одной из ключевых проблем является недостаточная психолого-педагогическая грамотность родителей. Многие мамы и папы просто не знают, какие навыки должны быть сформированы у ребёнка к определённому возрасту, какие поведенческие проявления являются нормальными, а какие требуют внимания специалистов. Это приводит к тому, что важные сигналы остаются без внимания. Например, задержка речевого развития часто списывается на «индивидуальные особенности», а проблемы с социализацией объясняются «характером» ребёнка. Родители могут не придавать значения тому, что трехлетний ребенок использует для общения лишь несколько простых слов, оправдывая это тем, что «папа тоже поздно заговорил». Между тем, современные исследования доказывают, что раннее вмешательство специалистов в 80% случаев позволяет полностью компенсировать подобные нарушения к школьному возрасту. Бездействие же, напротив, приводит к накоплению проблем: задержка речевого развития тянет за собой трудности в коммуникации, которые, в свою очередь, провоцируют эмоциональные и поведенческие нарушения, создавая порочный круг.

Ещё одной серьёзной проблемой является сопротивление родителей профессиональной помощи. Это сопротивление имеет несколько причин. Во-первых, существует устойчивый страх «стигматизации», что негативно скажется на его будущем, ограничит его возможности при поступлении в обычную школу и приведет к формированию предвзятого отношения со стороны окружающих. Во-вторых, распространено ошибочное убеждение, что обращение к психологу или дефектологу является признаком родительской несостоятельности, своего рода публичным признанием в том, что они не справляются со своими прямыми обязанностями. В-третьих, многие родители просто не доверяют специалистам, считая, что лучше знают своего ребёнка, а рекомендации педагогов воспринимают как критику своего стиля воспитания или личной компетенции. Такая позиция часто приводит к упущенному времени, когда коррекционные мероприятия могли бы быть наиболее эффективными. Период сензитивного развития, наиболее благоприятный для формирования тех или иных функций, проходит, и последующая коррекция требует значительно больше усилий и времени, а иногда и не приводит к полному успеху.

Важным аспектом проблемы является и несовершенство системы информирования родителей. В большинстве случаев сведения о нормах развития и возможных проблемах носят фрагментарный характер. Родители получают информацию из непроверенных источников – интернет-форумов, советов знакомых, популярных блогов, которые часто дают противоречивые или неверные рекомендации. При этом официальные каналы информации – поликлиники, детские сады, образовательные центры – либо не предоставляют достаточных сведений, либо делают это в формах, недоступных для восприятия среднестатистического родителя. Информационные стенды в детских поликлиниках часто перегружены текстом, а брошюры написаны сложным медицинским или педагогическим языком. Воспитатели в детских садах, перегруженные административной работой и большой наполняемостью групп, зачастую не имеют ни времени, ни ресурсов для глубокого индивидуального консультирования каждой семьи. В результате родитель остается один на один с морем разрозненной и зачастую пугающей информации.

Для решения этих проблем требуется комплексный подход, который бы охватывал все аспекты взаимодействия между семьей, образовательной системой и государством. В первую очередь, необходимо создание системы психолого-педагогического просвещения родителей. Это должны быть не разовые лекции, а продуманная многоуровневая программа, включающая как очные консультации со специалистами, так и доступные онлайн-ресурсы с проверенной информацией. Особое внимание следует уделить формам подачи материала – они должны быть

максимально практикоориентированными, с конкретными примерами и рекомендациями. Эффективными могут стать тематические родительские клубы, где в неформальной обстановке можно обсудить актуальные проблемы, мастер-классы по организации развивающих игр в домашних условиях, а также короткие видеоролики и инфографика, наглядно демонстрирующие возрастные нормы и «тревожные звоночки».

Во-вторых, необходимо изменить подход к взаимодействию педагогов и родителей. Современные исследования показывают эффективность модели «равный – равному», когда педагоги не просто сообщают информацию, а вовлекают родителей в совместный процесс наблюдения и развития ребёнка. Это может включать ведение дневников развития, совместные занятия, систему обратной связи. Важно, чтобы родители чувствовали себя не объектами воздействия, а полноправными участниками образовательного процесса. Технология «педагогического партнёрства» предполагает, что воспитатель и родитель – это союзники, объединённые общей целью: максимально раскрыть потенциал ребенка. Для этого можно внедрять практику совместного обсуждения индивидуальных образовательных маршрутов, проведения открытых занятий с последующим обсуждением, создания цифровых платформ, где родители могли бы в режиме реального времени видеть динамику развития своего ребенка и получать персональные рекомендации от педагога.

В-третьих, требуется изменение нормативной базы. Необходимо законодательно закрепить право родителей на бесплатные консультации психологов и дефектологов, ввести обязательные программы родительского просвещения в дошкольных учреждениях, предусмотреть механизмы раннего выявления проблем развития. Особое внимание следует уделить подготовке специалистов, которые могли бы работать с родителями, сегодня таких кадров катастрофически не хватает. Требуется создание новой профессиональной ниши – родительского тьютора или семейного педагога, чьей основной задачей было бы сопровождение семьи и повышение ее педагогической компетентности. Кроме того, необходима разработка и внедрение государственных стандартов информационно-разъяснительной работы с родителями, которые бы гарантировали доступность, достоверность и единообразие предоставляемой информации по всей стране.

Подводя итоги, можно констатировать, что проблема низкой осведомлённости родителей о психолого-педагогических особенностях развития дошкольников требует незамедлительного решения. Современная ситуация, когда профессиональные знания специалистов не доходят до семей или остаются невостребованными, приводит к упущенным возможностям ранней помощи и коррекции. Это не только личная трагедия отдельных семей, но и серьезная социальная проблема, ведущая к увеличению числа детей, которые, переходя в школу, уже нуждаются в специализированной поддержке, что создает дополнительную нагрузку на систему образования.

Анализ показал, что ключевыми препятствиями являются:

- недостаток качественной информации в понятной для родителей форме;
- устойчивые социальные мифы и предубеждения;
- отсутствие эффективных каналов взаимодействия между семьёй и образовательными организациями.

Для кардинального изменения ситуации необходимо:

1. создать многоуровневую систему родительского просвещения, сочетающую традиционные и цифровые форматы;
2. разработать новые формы взаимодействия педагогов и семей, основанные на принципах партнёрства и взаимного уважения;
3. обеспечить правовую и организационную поддержку этих процессов, закрепив ответственность всех участников.

Особую важность приобретает переход от традиционной модели «специалист знает – родитель выполняет» к подлинному партнёрству, где семья становится активным участником образовательного процесса. Только объединив усилия все заинтересованных сторон – государства, образовательных учреждений, профессионального сообщества и самих родителей – можно создать условия для полноценного развития каждого ребёнка. Это инвестиция в будущее, где главным капиталом станет здоровое, гармонично развитое поколение.

Перспективным направлением представляется разработка конкретных программ поддержки родительской компетентности, учитывающих современные реалии и потребности семей. Это позволит не только повысить осведомлённость родителей, но и принципиально

изменить качество дошкольного образования в целом, сделав его более гибким, индивидуальным и эффективным. Такие программы должны быть вариативными, чтобы охватить разные категории семей, в том числе и те, которые в силу различных обстоятельств находятся в группе социального риска.

В конечном счете, преодоление низкой психолого-педагогической грамотности родителей – это не просто одна из задач системы образования, а долгосрочная инвестиция в человеческий капитал. Создание эффективной системы поддержки родительства позволит не только нивелировать риски задержек в развитии на самой ранней, наиболее пластичной стадии, но и сформировать новую культурную норму – норму ответственного и компетентного родительства, основанного на доверии к профессиональному знанию и активном участии в образовательном процессе. Результатом такой работы станет не только улучшение статистических показателей, но и принципиальное повышение качества жизни детей и их семей, закладывающее основу для более гармоничного развития общества в целом.

Статья подготовлена к публикации в рамках изучения академической дисциплины “Введение в педагогическую профессию” ОП 6В01101 - Педагогика и психология

Список литературы:

1. Министерство здравоохранения Республики Казахстан. Отчёт о состоянии здоровья детей дошкольного возраста, 2022. – С. 45-47.
2. Комитет по охране прав детей Министерства образования и науки РК. Статистические данные о нарушениях развития у детей дошкольного возраста, 2022. – С. 12-14.
3. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – М.: Юрайт, 2019. – 203 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – СПб. [и др.]: Питер, 2008. – 398 с.

Фомина Д.Н., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, УПиП-25-2р
(Мукушева С.Б., к.п.н., ассистент профессора кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки, заместитель декана по научной работе)

ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗМЕНЕНИЯ ПОДХОДОВ К ИНТЕРПРЕТАЦИИ РЕЗУЛЬТАТОВ РИСУНОЧНОЙ МЕТОДИКИ «ДОМ-ДЕРЕВО-ЧЕЛОВЕК»

Аннотация. В статье был выполнен анализ вариантов модификации рисуночной методики «Дом-Дерево-Человек». Описываются изменения, направленные на расширение диагностических возможностей методики, с том числе использование акварели, а также модификация, включающая в себя составление рассказа с объектами методики, использование «незавершенных» стимулов, рисование человека противоположного пола тому, что изображен респондентом изначально. Опыт зарубежных и отечественных педагогов и психологов в модификации методики, позволил шире взглянуть и более гибко интерпретировать результаты рисуночного теста Джона Бука «Дом-Дерево-Человек».

Ключевые слова: диагностика, интерпретация, рисуночные методики, модификация, рисуночная методика «Дом-Дерево-Человек».

В процессе развития ребенок не только овладевает новыми знаниями, умениями и навыками, но, также проходит путь планомерного формирования внутреннего мира ребенка, его самоощущения и мировоззрения, образуются противоречия, и они же разрешаются. Данный процесс требует постоянного мониторинга и своевременной диагностики.

Для диагностики детей дошкольного возраста существует множество инструментов, позволяющих выявить уровень развития психических процессов.

Стандартизированными методами диагностики принято считать: наблюдение, беседу, эксперимент, анализ продуктов деятельности, тесты, анкеты, опросники и т.д. Для проведения диагностики также применяются проективные методики.

Понятие «Проективные методики» введено для объединения ряда психологических методик по общему для них принципу выявления специфических личностных особенностей в ситуации эксперимента, отличающейся неопределенностью стимульного материала [1].

К таким методикам относят: методики структурирования: формирование стимулов, придание им смысла, методики конструирования: создание из деталей осмысленного целого, методики интерпретации: истолкование какого-либо события, ситуации, методики дополнения: завершение предложения, рассказа, истории, методики катарсиса: осуществление игровой деятельности в особо организованных условиях, экспрессивные: анализ почерка, особенностей речевого общения. Осуществление испытуемым изобразительной деятельности, рисунок на свободную или заданную тему, например рисуночные методики [2].

Рисуночные методики имеют преимущества перед другими диагностическими инструментами. Выполняя то или иное задание, изображая его, ребёнок не осознаёт значимость изображаемого, что позволяет работать с бессознательным. Увидеть то, что скрывается внутри. Потенциал детского рисунка, и рисунка в общем, в диагностировании был известен давно.

В рисунке будут отражены переживания, отражение окружающего мира, уровень интеллектуальных способностей и все то, что невозможно выяснить, используя беседу или анкетирование. При использовании рисуночных методик нет правильных и не правильных ответов. Рисуночные методики можно проводить многократно, они не вызывают стресса.

Для диагностики детей дошкольного возраста используются такие рисуночные тесты как: «Нарисуй человека», «Рисунок семьи», «Несуществующее животное», «Человек под дождем», «Кактус», «Три дерева», «Семья животных», «Дом-Дерево-Человек» и т.д.

Из большинства методик можно отметить «Дом-Дерево-Человек». Через объекты изображаемые при проведении методики, можно многогранно исследовать личность.

В 1948 году Дж. Бук предложил методику «Дом-Дерево-Человек» (Д-Д-Ч), где ребёнку нужно нарисовать дом, дерево и человека. Дом символизирует отношения с окружающей средой, дерево - рост и развитие, а человек - восприятие себя. После рисования проводится интервью, в котором ребёнок отвечает на вопросы о рисунке. Этот метод стал популярным в клинической практике. Именно в методике «Д-Д-Ч» потенциал рисунка был замечен, и использован эффективно.

Методика по сей день используется, но уже с адаптированными показателями и способами интерпретации результатов.

Цель статьи – провести анализ изменения подходов к интерпретации результатов рисуночной методики «Дом-Дерево-Человек» в историческом аспекте.

Возникновение методики было стихийным. При обследовании девятилетней девочки, пострадавшей от сексуального насилия в 1937 году. Джон Бук проводя с ней беседу, не смог добиться ответов. Получив карандаши и бумагу, девочка начала активно рисовать, в рисунке прослеживался сексуальный подтекст. Пока ребёнок рисовал, он снова попытался завязать разговор - к своему удивлению, автор обнаружил, что девочка заговорила с такой лёгкостью, которая резко контрастировала с её предыдущим полным молчанием. В течение следующих нескольких месяцев психолог пытался использовать этот «эффект карандаша», как способ в случаях работы с крайне замкнутыми детьми. Однако вскоре стало очевидно, что сами рисунки испытуемых содержат ещё более ценную информацию, чем их вербальные ответы во время рисования.

В 1938 году объекты для проведения методики были выбраны, а именно дом, дерево и человек. Эти объекты были выбраны по нескольким причинам: они чаще всего изображались испытуемыми спонтанно, обычно не вызывали протеста у представителей разных возрастов. Способствовали вербализации (спонтанной или стимулированной) в большей степени, чем другие объекты. Летом 1939 года стало ясно, что качественный анализ и интерпретация рисунков дома, дерева и человека могут дать богатую информацию об общей личности автора рисунка (респондента). Была разработана система качественного анализа, состоящая из десяти показателей. Рисунки сравнивались с нормой, оценивался интеллект и графические навыки. Бук предложил систему оценки пропорций и анализа деталей рисунка аналогично системе Ф.Гуденафа «Нарисуй человека».

В 1941 году в журнале «Virginia Mental Hygiene Survey» опубликовано первое описание теста JNB Drawing Test (позднее – «Дом-Дерево-Человек», «House-Tree-Person», Н-Т-Р англ.). В 1943–1945 годах начаты количественные и качественные исследования рисунков у взрослых. С 1946 год по 1949 год разработаны этапы пост-рисуночного опроса (Post-Drawing Interrogation), введены ахроматические (черные, серые и белые цвета) и хроматические (цвета спектра) рисунки. Методика представлена на научных конференциях. Начиная с 1956 года и заканчивая

1964 годом вышли каталоги интерпретаций, обновленные библиографии и руководства. Методика получила широкое распространение и научную валидацию [3].

Психологи и педагоги использующие методику в своей работе, оценили разработку и продолжили ее совершенствование и модификацию.

В. Спенсер выдвигает следующую гипотезу: «При последовательном использовании и цветных карандашей, и акварели в хроматическом варианте Д-Д-Ч получается больше диагностического и прогностического материала, чем при использовании каждого из этих материалов отдельно».

После многочисленных экспериментов с цветными карандашами, Вернер понял, что использование цветных карандашей ограничивало в интерпретации, точно так же как и использование простых карандашей для выполнения рисунков. Исследователь связывал это с художественными навыками работы с карандашом у респондентов.

Идеальным сочетанием оказались кисть и акварель. Эти инструменты позволяли создать большее разнообразие линий, оттенков и насыщенность по сравнению с карандашами. Акварель и кисть позволяли выявлять и усиливать малозаметные признаки психологических проблем [3, с.38].

Модификация методики по Топперу-Борингу. Роберт К. Топпер и Рэндольф О. Боринг описывают свою расширенную версию «Д-Д-Ч», состоящего из 3-х компонентного тестового набора для отбора персонала.

Модификации заключались в следующем:

1. После стандартной процедуры проведения методики, респонденту предлагается нарисовать человека противоположного пола, нарисовать себя и нарисовать рисунок на свободную тему.

2. Использование «незавершенных» стимулов – линий, которые нужно превратить в Дом Дерево и Человека (рис.1).

В случае использования методики для отбора персонала, данные полученные при диагностике использовались для выявления уровня интеллектуальных способностей, креативности и критического мышления.

Авторы утверждают, что их методика позволяет получить объективные данные, в отличие от обычного собеседования при приеме на работу, позволяет выявить потенциал и риски будущего работника [3, с.75].

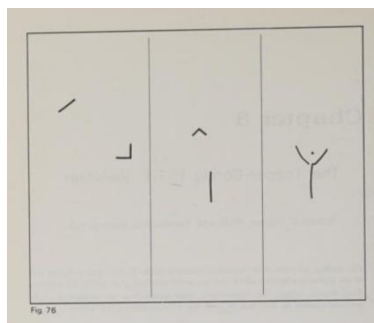

Рисунок 1. «Незавершенные» стимулы

Соломон Даймонд предлагает исследование символических значений ключевых элементов через составление историй. Испытуемым после выполнения рисунков предлагается создать историю с участием Дома, Дерева и Человека. В этой истории элементы оживают и общаются. Цель этого является выявление глубинных ассоциаций и личностных проекций. Проанализировав 300 историй, автор рассмотрел выбор пола «человека» в историях, темы историй. Составление историй с участием элементов методики, позволяет изучить ассоциации через истории, выявить конфликты, как внутренние так и внешние, отследить связь гендерной идентичности [3, с.86].

На территории СНГ методика Д-Д-Ч широко используется для диагностики. При использовании теста «Д-Д-Ч» испытуемого просят изобразить дерево, дом и человека на одном рисунке. Р.Берне считает, что взаимодействие между домом, деревом и человеком представляет собой зрительную метафору. Если привести весь рисунок в действие, то вполне возможно заметить то, что действительно происходит в нашей жизни

Интерпретация результатов происходит по оригинальной системе, под авторством Дж. Бука. Используется симптомокомплекс по Р.Ф. Беляускиске и составляется отчет [4].

Модификация методики «Дом-Дерево-Человек» существенно расширяет ее диагностический потенциал и позволяет получить больше информации о личности испытуемого. С момента её создания методика претерпела множество модификаций: использование разнообразных материалов для изображения, составление историй с объектами методики, изображение себя, человека противоположного пола и рисунка на свободную тему, расширена интерпретационная база, разработаны адаптации для детей. Эти изменения свидетельствуют о стремлении специалистов повысить точность диагностики и глубину анализа. Несмотря на множественные трансформации, методика сохранила свою диагностическую ценность и остаётся эффективным инструментом в работе.

Статья подготовлена к публикации в рамках изучения академической дисциплины "Введение в педагогическую профессию" ОП 6В01101 - Педагогика и психология

Список литературы:

1. Толковый словарь психиатрических терминов
2. URL: <https://609.slovaronline.com/2166-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B8>
3. Сборник проективных методик: по материалам сайта psytab.info: [электрон. изд.] / сост.: Акулов Владислав Александрович, Кудренко Татьяна Алексеевна. – [Б.м.], 2017. – 207 с.
4. URL: <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/2018-11/24/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D1%85%20%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2.pdf>
5. Buck J.N. Advances in the house-tree-person technique; variations and applications. -Los Angeles: Western Psychological Services, 1969 – 488p. URL: <https://archive.org/embed/advancesinhouset0000buck>
6. Проективные методы в психологии (Тест «Дом-дерево-человек»): методические указания / Г.А. Епанчинцева, Т.Н. Козловская. – Оренбургский гос. ун-т. – Оренбург: ОГУ, 2018. – 75 с.

Маликова К., Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДОиВ-24-2 (р)
(Мукушева С.Б., к.п.н., ассистент профессора кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки)

РОЛЬ САМООЦЕНКИ ПЕДАГОГА В ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РОСТЕ

Профессиональная деятельность педагога требует не только глубоких знаний и умений, но и способности анализировать и оценивать собственную работу. В этом контексте важным компонентом педагогической компетентности выступает самооценка – субъективная оценка педагогом собственных профессиональных возможностей и достижений. Самооценка педагога отражает степень доверия к своему мастерству и определяет его мотивацию к дальнейшему развитию. Адекватная самооценка помогает увереннее планировать свою деятельность, стимулирует его к освоению новых методик и приёмов, а также облегчает преодоление профессиональных трудностей. Понимание влияния самооценки на профессиональный рост важно для выстраивания эффективной стратегии его дальнейшего развития. Таким образом, тема «Роль самооценки педагога в его профессиональном росте и деятельности» представляется актуальной и значимой для повышения эффективности образовательного процесса.

Преподавание часто связано с высоким уровнем профессиональной ответственности и эмоциональных нагрузок. Адекватная самооценка помогает педагогу сохранять психологическую устойчивость, поддерживать уверенность в своих силах и снижает риск профессионального выгорания. Учитывая возросшие требования к квалификации педагогов и наличие формальных процедур аттестации (включающих навыки самоанализа), развитие и поддержание адекватной самооценки становится необходимым условием успешной педагогической деятельности.

Профессиональный рост педагога имеет огромное значение, так как он напрямую влияет на качество образовательного процесса и развитие личности самого педагога. Современное образование требует от педагога постоянного обновления знаний, освоения новых технологий и методик, умения адаптироваться к изменениям в обществе и потребностям учащихся. Развиваясь профессионально, педагог становится не просто передатчиком знаний, а наставником, способным вдохновлять, мотивировать и формировать у учеников стремление к саморазвитию.

Кроме того, профессиональный рост способствует личностному удовлетворению педагога, укрепляет его уверенность в своих силах и повышает статус в профессиональном сообществе. Участие в курсах повышения квалификации, методических объединениях, конференциях и конкурсах помогает обмениваться опытом, находить новые педагогические решения и поддерживать интерес к профессии. Таким образом, профессиональный рост является неотъемлемым условием успешной педагогической деятельности и важным фактором повышения качества образования в целом.

Самооценка педагога – это субъективная оценка педагогом собственных профессиональных возможностей, знаний, умений и достижений. Она отражает представление педагога о своей компетентности, уровне мастерства и значимости собственных качеств как профессионала.

Профессиональный рост педагога – процесс постоянного развития профессиональных знаний, умений и квалификации, а также саморефлексия и анализ своей деятельности. Профессиональный рост включает в себя совершенствование педагогического мастерства, приобретение нового опыта и повышение уровня компетентности в профессии.

Саморефлексия – анализ педагогом своего опыта и результатов деятельности, направленный на осмысление ошибок и успехов с целью повышения эффективности работы.

В контексте современных образовательных требований особую актуальность приобретает компетентность педагога к саморефлексии. Постоянно внедряются новые учебные технологии и подходы, которые требуют от педагога умения быстро анализировать собственный опыт и корректировать методику работы. Именно способность объективно оценивать свои сильные и слабые стороны позволяет своевременно улучшать уроки и повышать качество обучения. В условиях цифровизации и инклюзивного образования умение педагога рефлексировать над своей работой становится особенно востребованным.

Самооценка педагога напрямую влияет на многие аспекты его профессиональной деятельности.

Рассмотрим основные механизмы и проявления этого влияния:

1. Мотивация и профессиональный рост. Педагог с адекватной самооценкой уверен в своих силах и охотно совершенствует профессиональные навыки, осваивает новые технологии обучения. Он ставит перед собой реальные задачи и планомерно достигает целей, что способствует постоянному профессиональному росту. Напротив, педагог с заниженной самооценкой может недооценивать свои успехи и опасаться рисков, а педагог с завышенной самооценкой склонен игнорировать собственные ошибки, что тормозит его развитие.

2. Эмоциональное состояние и устойчивость. Отношение к успехам и неудачам во многом зависит от уровня самооценки. Адекватная самооценка помогает спокойно воспринимать критику, быстро восстанавливаться после неудач и избегать эмоциональных срывов. Педагог с заниженной самооценкой часто испытывает чувство неполноценности, безнадёжности и тревоги, тогда как переоценка собственных сил приводит к разочарованию при столкновении с реальными трудностями.

3. Взаимодействие с окружающими. Самооценка определяет стиль общения в педагогической деятельности: уверенный в себе педагог устанавливает более доверительные и конструктивные отношения с учениками и коллегами, открыт для обратной связи и сотрудничества. Напротив, педагог с низкой самооценкой может избегать тесного взаимодействия из опасения быть неправильно понятым, а педагог с завышенной самооценкой часто проявляет излишнюю требовательность или даже высокомерие.

4. Качество педагогических решений. Уровень самооценки влияет на готовность экспериментировать и вводить инновации. Уверенный педагог склонен искать новые подходы, адаптировать программу и осваивать современные методы обучения. Педагог с неадекватной самооценкой, наоборот, может придерживаться устаревших практик: заниженная самооценка

порождает боязнь перемен, а завышенная – излишнюю самоуверенность и непринятие чужой критики, что препятствует росту профессионализма.

5. Притязания и самокритичность. Педагог, предъявляющий к себе чрезмерно высокие требования и нацеленный на идеальный результат, нередко недоволен своими успехами и испытывает разочарование. Перфекционизм и нетерпеливое ожидание быстрых достижений могут существенно занижать самооценку педагога. Важным является разумный баланс ожиданий: реалистичное целеполагание позволяет сохранять мотивацию и веру в собственные силы.

6. Профессиональные ценности и ориентации. Уверенный в себе педагог ценит свои достижения и стремится к профессиональному росту, открыто обмениваясь опытом с коллегами. При заниженной самооценке педагог может обесценивать результаты своего труда и концентрироваться на защитных реакциях, что тормозит его развитие.

Психологи отмечают, что профессиональная самооценка педагога формируется под влиянием нескольких факторов. Один из них – соотнесение «реального Я» педагога с представлением об «идеальном Я». Если представление педагога о себе слишком расходится с реальностью, это может вызывать недовольство и занижение самооценки. Другой важный фактор – реакция окружающих: похвала учеников, коллег или руководителей укрепляет самооценку, а жесткая критика может её ослаблять. Исходя из этого, среда обучения и стиль взаимодействия с другими участниками образовательного процесса оказывают существенное влияние на самооценку педагога.

С моей точки зрения, самооценка действительно является одним из ключевых факторов в профессиональной жизни педагога. Педагог, умеющий честно оценивать свои сильные и слабые стороны, обычно увереннее планирует своё развитие и быстрее справляется с новыми задачами. На практике я замечал, что специалиста с адекватной самооценкой активнее внедряют новые методики и получают от этого удовлетворение. И наоборот, педагоги с заниженной самооценкой могут замыкаться в себе и испытывать трудности при столкновении с новыми требованиями. Из собственного опыта могу отметить, что с ростом профессионального мастерства и успешным применением новых методик постепенно укрепляется и уверенность педагога. Даже временное снижение уверенности после неудачи часто становится стимулом для поиска новых решений и улучшения практики. В конечном итоге высокий профессионализм всегда сопровождается адекватной самооценкой, основанной на реальных достижениях и стремлениях педагога. Важно отметить, что самооценка не статична – она может меняться под влиянием опыта и осознанного отношения педагога к своей деятельности. В конечном счёте грамотная работа над самооценкой помогает педагогу стать более уверенным, гибким и эффективным специалистом.

Далее приведу рекомендации, к которым я пришла в своей практике, и которые помогли мне в процессе определения и отслеживания самооценки:

1. Ведите профессиональный дневник или записи о своей работе, регулярно анализируя успехи и трудности. Систематическое отражение опыта помогает более объективно оценивать результаты и выявлять области для роста.

2. Спрашивайте мнение коллег, руководства или наставника о своей работе. Конструктивная обратная связь раскрывает «слепые зоны» в самооценке и даёт информацию для её корректировки.

3. Ставьте перед собой конкретные и достижимые цели. Разбивая сложные задачи на этапы и фиксируя их выполнение, вы будете видеть прогресс, что укрепляет веру в свои силы и снижает чрезмерную самокритику.

4. Активно развивайте профессиональные навыки – посещайте курсы, мастер-классы и семинары. Новые знания и умения повышают уровень компетентности и способствуют формированию более уверенной самооценки.

5. Поддерживайте баланс между работой и отдыхом. Регулярный отдых, хобби и поддержка близких помогают снизить стресс и сохранить позитивный настрой, что важно для адекватного восприятия собственных достижений.

6. Отмечайте свои успехи. Обращайте внимание на достижения и навыки, даже небольшие, – это способствует развитию положительного образа себя как профессионала и повышает мотивацию к дальнейшему развитию.

7. Старайтесь не сравнивать себя с другими педагогами. У каждого педагога свой путь и уникальный опыт: сравнения часто искажают самооценку. Лучше фокусируйтесь на собственном прогрессе и достижениях.

Подводя итог, подчеркнём: самооценка педагога является мощным внутренним ресурсом и основой его профессионального роста. Адекватная самооценка стимулирует постоянное развитие, позволяет эффективно решать профессиональные задачи и поддерживать высокий уровень качества обучения. Адекватная самооценка педагога положительно отражается и на атмосфере урока: уверенный педагог внушает ученикам доверие к себе и своему предмету, что способствует лучшим результатам обучения. Кроме того, уверенный в себе педагог своим примером вдохновляет учеников и создаёт атмосферу доверия на уроке, что способствует более эффективному усвоению материала. В то же время заниженная или завышенная самооценка создаёт психологические барьеры, мешающие развитию и приводят к неоправданным трудностям. Следовательно, формирование и поддержание адекватной самооценки – необходимый этап профессионального саморазвития, формирующий уверенного, гибкого и компетентного педагога. Постоянная работа над самооценкой позволяет педагогу раскрыть свой потенциал в полной мере.

Статья подготовлена к публикации в рамках изучения академической дисциплины «Педагогическое мастерство» ОП 6В01201-Дошкольное обучение и воспитание

Список литературы:

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. - М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. - 1136 с
2. Сергеева, М.Г. Психолого-педагогические условия профессионального роста педагога. - М.: ИНФРА-М, 2018. - 210 с.
3. Громова, Л.А. Самооценка и профессиональное развитие педагога: методологические подходы. - СПб.: Речь, 2015. - 188 с.12.
4. Андриенко О.А. К ПРОБЛЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМООЦЕНКИ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА // АНИ: педагогика и психология. 2020. №3 (32). <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-professionalnoy-samootsenki-sovremennogo-pedagoga>
5. Барышникова Е.В. Психолого-педагогические условия формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов-психологов // Вестник ЮУрГПУ. 2015. №8. <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-professionalnoy-kompetentnosti-u-buduschih-pedagogovpsihologov>

4-секция «Қазіргі педагогикалық кеңістіктегі көркемдік-эстетикалық білім беру және креативті тәжірибелер»

Секция 4 «Художественно-эстетическое образование и креативные практики в современном педагогическом пространстве»

Абикен.Г.М., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, педагогикалық факультеті, Диз 22-1(к) тобы

(Карипбаев Ж.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы)

ВЕБ ДИЗАЙН МЕН ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Бұл мақалада веб-дизайн мен графикалық дизайнның өзара байланысы мен айырмашылықтары ғылыми тұрғыдан талданады. Сандық технологиялардың дамуымен дизайн саласының құрылымы күрделеніп, жаңа функционалдық міндеттер пайда болды. Осыған байланысты дизайн түрлерін нақты ажырату, олардың мақсаттық, құрылымдық және технологиялық ерекшеліктерін жүйелеу өзекті мәселеге айналды. Мақалада веб-дизайнның интерактивті ортаға бағытталған ерекшеліктері, пайдаланушы тәжірибесі мен интерфейстік шешімдерге тәуелділігі қарастырылады. Сонымен қатар, графикалық дизайнның визуалды коммуникациядағы рөлі, көркемдік тәсілдері және дәстүрлі медиаға тән құралдары сараланады. Зерттеу нәтижелері екі бағыттың ортақ және айрықша сипаттарын анықтауға мүмкіндік береді және қазіргі кәсіби дизайн ортасының талаптарын түсіндіруге бағытталады. Қазіргі заманда цифрлық технологиялардың жедел дамуы дизайнерлік қызметтің мазмұны мен құрылымына айтарлықтай өзгерістер енгізді. Бұрын тек баспа өнімдері мен көркемдік композицияларға сүйенген графикалық дизайн бүгінде мультимедиялық платформаларды, интерактивті жүйелерді және цифрлық коммуникация форматтарын қамтитын кең ауқымды кәсіби салаға айналды. Соның ішінде веб-дизайн мен графикалық дизайн өзара тығыз байланыста болғанымен, олардың мақсаттық бағыты мен қолданылу аясы бір-бірінен едәуір ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтарды ғылыми тұрғыдан жүйелеу дизайн саласындағы кәсіби стандарттарды анықтауға және болашақ мамандарды даярлау стратегияларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Веб-дизайн ақпараттық-коммуникативтік ортадағы пайдаланушы әрекеттеріне негізделген функционалдық шешімдерді қажет етеді. Ол тек эстетикалық безендіруге емес, сонымен қатар интерфейстің қолжетімділігіне, ыңғайлылығына, құрылымдық логикасына және интерактивті элементтердің тиімділігіне тәуелді. Сондықтан веб-дизайнды зерттеу барысында UX/UI қағидаттарына, ақпараттық құрылымдауға, визуалды иерархия қалыптастыруға және веб-технологиялармен жұмыс істеу дағдыларына ерекше назар аударылады. Мұндай факторлар вебдизайнды динамикалық сипаты бар, үнемі жаңарып отыратын сала ретінде сипаттайды.

Ал графикалық дизайн негізінен визуалды коммуникация мен көркемдік бейнелеу құралдарына сүйенеді. Ол типография, иллюстрация, композиция және түстік шешімдер арқылы ақпаратты қабылдаудың эмоциялық және эстетикалық аспектілерін күшейтуге бағытталады. Графикалық дизайнның басты ерекшелігі - визуалды хабарламаның мәнін дәл жеткізу және көрерменге ықпал ету. Сондықтан оның әдіснамасы көбіне көркемдік стилистикамен, эстетикалық заңдылықтармен және символдық мағыналарды қалыптастырумен байланысады. Осы екі бағыттың тоғысатын тұстары болғанымен, олардың даму логикасы, кәсіби функциялары және қолданылатын технологиялары айтарлықтай өзгеше. Веб-дизайнер интерактивті жүйелерді жобаласа, графикалық дизайнер статикалық немесе жартылай динамикалық визуалды өнімдерді жасайды. Бұл айырмашылықтарды ғылыми жүйелеу дизайнерлік теория мен практикадағы түсініксіздіктерді азайтады, салалық ұғымдарды нақтылайды және кәсіби терминологиялық бірізділікті қамтамасыз етеді. Осы зерттеудің өзектілігі - веб-дизайн мен графикалық дизайнның шекараларын айқындау арқылы олардың қазіргі цифрлық кеңістіктегі рөлін түсіндіру. Сонымен бірге, дизайн индустриясының дамуы мен маман даярлау жүйесінде бұл саралау практикалық маңызға ие. Мақаланың мақсаты - екі бағыттың тарихи-теориялық негіздерін жүйелеп, негізгі айырмашылықтары мен ортақ белгілерін анықтау және қазіргі кәсіби тәжірибедегі қолданысын ғылыми тұрғыдан талдау. Веб-дизайн мен графикалық дизайн заманауи ақпараттық қоғамда ең талап етілетін

шығармашылық бағыттардың қатарына енеді. Екі сала да визуалдық коммуникация құралдарын қолданғанымен, олардың мақсаттары, технологиялық негіздері және қолдану аясы едәуір ерекшеленеді. Графикалық дизайнның басты міндеті - ақпаратты эстетикалық тұрғыда тартымды, құрылымды және мәнді түрде ұсыну. Ол көбінесе баспа өнімдері, жарнамалық материалдар, фирмалық стиль сияқты статикалық визуалды нысандарды жасаумен байланысты. Ал веб-дизайн компьютерлік және мобильді құрылғыларда интерактивті интерфейстерді жобалауға, қолданушының цифрлық ортадағы тәжірибесін оңтайландыруға бағытталады. Осыған орай, веб-дизайн дизайнерден тек көркемдік талғамды ғана емес, интерфейстік логиканы, UX/UI принциптерін, адаптивті макеттеу тәсілдерін меңгеруді талап етеді. Графикалық дизайнда көркемдік шешімдер композиция, түс үйлесімі, типография, визуалды иерархия сияқты классикалық дизайн заңдылықтарына сүйене отырып дайындалады. Мысалы, брендбук әзірлеген кезде дизайнер логотиптің құрылымын, корпоративтік қаріптерді, түстік палитраны және олардың қолдану ережелерін тұрақты түрде сипаттайды. Бұл материалдар баспа саласына тән болғандықтан, олардың түстік дәлдігі CMYK форматында есептеліп, материал сапасы қағаздың фактурасына тәуелді болады. Сондықтан графикалық дизайнердің жұмысының нәтижесі көбіне статикалық және өзгермейтін визуал болуы мүмкін. Бұл - графикалық дизайнның тұрақтылыққа, дәлдікке және көркемдік тұтастыққа бағытталған саласы екенін көрсетеді. Веб-дизайнның негізгі ерекшелігі оның интерактивтілігі мен технологиялық динамикасында. Веб-дизайнер жасаған интерфейс қолданушы әрекетіне бағынышты: батырмалар анимация арқылы қозғалысқа келеді, мәзірлер ашылады, сайттың құрылымы түрлі экран өлшеміне бейімделеді. Мұндай ерекшелік веб-дизайнды тек эстетикалық ойлауды емес, HTML, CSS, Figma-да прототиптеу, дизайн жүйелерін құру, ақпараттық архитектураны ұйымдастыру сияқты сан алуан техникалық дағдыларды меңгеруді қажет ететін салаға айналдырады. Мысалы, интернет-дүкен сайтының бетін әзірлегенде дизайнер тауар карталарының орналасуы, сүзгіш жүйесінің түсініктілігі, навигацияның қолжетімділігі және мобильді бейімделуі сияқты UX параметрлерін мұқият ескеруі керек. Бұл талаптар графикалық дизайнда дәл осындай деңгейде міндетті саналмайды. Екі саланың айырмашылығы олардың аудиториямен байланыс орнату тәсілдерінен де байқалады. Графикалық дизайнда коммуникация біржақты сипатта болады: пайдаланушы плакатты, журналды немесе логотипті сырттай қабылдайды, бірақ онымен тікелей әрекеттеспейді. Сондықтан графикалық дизайнер үшін көрерменнің қабылдау психологиясын болжау, визуалды риторикаға сүйену маңызды. Ал вебдизайнда қолданушының белсенділігі басты рөл атқарады. Сайт құрылымындағы әр элемент қолданушының мақсатқа жету жолын жеңілдетуі тиіс: ақпарат тез табылуы, батырмалар қолжетімді болуы, мәтін оқуға ыңғайлы орналасуы қажет. Осы себепті веб-дизайнда юзабилитестілеу, A/B-эксперименттер, қолданушы жолын картаға түсіру (user-flow) секілді зерттеу әдістері кеңінен қолданылады. Тағы бір маңызды айырмашылық - дизайн нәтижесінің өмірлік циклі. Графикалық өнімдер көбіне ұзақ мерзімге арналып, сирек өзгеріске ұшырайды. Мысалы, компанияның логотипі немесе фирмалық стилі бірнеше жыл бойы бірдей қалуы мүмкін. Бұл визуалдық тұрақтылық брендтің танылуына әсер етеді. Ал веб-өнімдер үнемі жаңартуды қажет етеді: жаңа функциялар қосылады, интерфейс трендтерге сәйкестендіріліп қайта жобаланады, адаптивтілік стандарттары жетілдіріледі. Сондықтан веб-дизайн динамикалық дамуды, нарықтағы өзгерістер мен технологиялық жаңалықтарға тұрақты бейімделуді талап етеді. Сонымен қатар, веб-дизайн мен графикалық дизайнды байланыстыратын ортақ элементтер де бар. Екі бағыт та визуалды коммуникацияны ұйымдастыруға бағытталғандықтан, композиция, қаріп таңдауы, түстік үйлесім тәрізді фундаменталды дизайн қағидалары екі салаға да ортақ. Алайда бұл ортақтық олардың мақсаттық бағытын теңестірмейді. Графикалық дизайн эстетикалық тұтастық пен символикалық мағынаны басым қойса, веб-дизайн қолданушылардың цифрлық кеңістікте тиімді әрекет етуін қамтамасыз етуге бағытталады. Мысалы, плакат жасайтын дизайнер шрифтің экспрессивті сипатына ерекше мән берсе, веб-дизайнер үшін қаріптің оқу жылдамдығы, хинтинг сапасы, әр құрылғыда бірдей көрінуі басым талап болып саналады. Веб-жобаларда дизайн мен техниканың өзара байланысы жоғары. Кейбір интерфейстер визуалды күрделілікке қарағанда өнімділікті, жүктелу жылдамдығын, қолжетімділік стандарттарын (WCAG) маңызды деп санайды. Бұл талаптар веб-дизайнердің жұмысына қосымша жауапкершілік жүктейді: визуалды элементтердің салмағын оңтайландыру, коды бар компоненттермен жұмыс істеу, дизайн-система құру сияқты міндеттер жиі кездеседі. Мәселен, халықаралық компаниялар сайттарын әзірлеуде қарапайымдылық, минимализм және

қолжетімділік принциптерін ұстанады, себебі аудиторияның техникалық мүмкіндіктері әртүрлі болуы мүмкін. Ал графикалық дизайнда файл салмағы, жүктелу уақыты немесе экран контраст стандарттары сияқты міндеттер бірінші кезекте тұрмайды. Жалпы алғанда, веб-дизайн мен графикалық дизайн бір-бірін толықтыратын, бірақ функционалдық міндеттері айқын ажыратылатын шығармашылық салалар болып табылады. Графикалық дизайн статикалық визуалдардың эстетикасына көңіл бөлсе, веб-дизайн цифрлық ортадағы интерактивті тәжірибені жобалауға бағытталған. Осы айырмашылықтарды нақты түсіну заманауи дизайнерлердің кәсіби шеберлігін арттыруға және салалық зерттеулердің методологиясын тереңдетуге мүмкіндік береді. Вебдизайн мен графикалық дизайнның айырмашылықтарын талдауға бағытталған бұл ғылыми жұмыс қазіргі цифрлық коммуникация саласындағы дизайн практикаларының эволюциясын жүйелі түрде сараптауға мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, екі бағыт ортақ эстетикалық заңдылықтарға сүйенгенімен, олардың қызметтік мақсаты, қолданылу ортасы, техникалық құрылымы мен тұтынушымен өзара әрекеттесу деңгейі түбегейлі ерекшеленеді. Графикалық дизайн дәстүрлі визуалды коммуникацияның негізін құрай отырып, статикалық бейнелер арқылы мағынаны жеткізуге бағдарланған. Оның теориялық моделі композиция, түс үйлесімі, типографика және көркемдік стиль секілді көрнекілік элементтерінің үйлесімділігіне сүйенеді. Бұл бағытта авторлық идеяны дәл әрі ықшам түрде берудің маңызы зор, сондықтан графикалық өнімдердің концептуалдық тұтастығы мен көркемдік мәнері бірінші орынға шығады. Графикалық дизайн көбіне баспа өнімдері, жарнама, фирмалық стиль, иллюстрация және брендинг секілді статикалық коммуникация құралдарын өндіруде қолданылады. Ал веб-дизайн динамикалық ортада қызмет атқарып, интерфейстік шешімдердің тиімділігін, пайдаланушы әрекетінің логикасын және интерактивтілікті қамтамасыз етуге негізделеді. Бұл салада визуалды эстетикадан бөлек, UX/UI қағидаттары, адаптивтілік, навигациялық құрылым, веб-бағдарламалаумен үйлесімділік, жүктелу жылдамдығы және қолжетімділік секілді функционалдық аспектілер шешуші рөл атқарады. Веб-дизайн үдерісі дизайнердің тек визуалды ойлауын ғана емес, пайдаланушы тәжірибесін терең түсінуді талап етеді. Осыған байланысты веб-дизайндағы шығармашылық шешімдер техникалық шектеулер мен интерактив орта заңдылықтарына тәуелді болып келеді. Зерттеу барысында анықталған тағы бір маңызды қорытынды – екі саланың кәсіби құзыреттері бір-бірін толықтырып, қазіргі цифрлық индустрияның дамуына ықпал ететіні. Графикалық дизайн визуалды мәдениетті қалыптастыруда шешуші қызмет атқарса, веб-дизайн бұл мәдениетті интерактивті ортада іске асырып, пайдаланушыға қолжетімді етіп жеткізеді. Осылайша, екеуінің өзара байланысы заманауи ақпараттық кеңістіктің эстетикалық және функционалдық үйлесімін қамтамасыз етеді. Жалпы алғанда, веб-дизайн мен графикалық дизайнның айырмашылықтары олардың тарихи даму жолымен, қолданылу контекстімен және пайдаланушыға бағытталған мақсатымен айкындалады. Графикалық дизайн мағынаны бейнелік формада жинақтап беруге ұмтылса, веб-дизайн сол мағынаның цифрлық ортада тиімді әрі қолданушыға ыңғайлы түрде іске асуын қамтамасыз етеді. Осы ғылыми зерттеу нәтижелері аталған екі бағыттың ерекшеліктерін теориялық тұрғыда айқындап қана қоймай, болашақта дизайн саласындағы кәсіби мамандарды даярлау, оқу бағдарламаларын жаңарту және жобалау тәжірибесін жетілдіру үшін маңызды әдіснамалық негіз ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіқадыров, Қ. Т. Ақпараттық жүйелер және веб-технологиялар. – Алматы: Білім, 2019. – 224 б.
2. Лебедев, А. Ководство. Книга о графическом дизайне. – Москва: АСТ, 2019. – 528 с.
3. Глазков, А. В. Основы веб-дизайна: учебное пособие. – Санкт-Петербург: Питер, 2020. – 304 с.
<https://www.piter.com/product/osnovy-veb-dizayna>
4. Караев, Ж. А., Жунусова, А. Р. Цифрлық графика және мультимедиа. – Астана: Фолиант, 2020. – 180 б.
5. Kalbach, J. Designing Web Navigation. – O'Reilly Media, 2016. – 416 p.
<https://www.oreilly.com/library/view/designing-webnavigation/9780596528102/>
6. Lupton, E. Graphic Design: The New Basics. – New York: Princeton Architectural Press, 2015. – 264 p.
<https://www.papress.com/>
7. Smashing Magazine. Principles of Web Design. – 2022.
<https://www.smashingmagazine.com/category/design/>
8. AIGA (American Institute of Graphic Arts). Graphic Design Standards. – 2021.

Абиханова Г.А., Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық,
ДИЗ-22-1 (к) тобы
(*Карипбаев Ж.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы*)

АРХИТЕКТУРА КӘСІБИ МАМАНДЫҚ РЕТІНДЕ: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ СӘУЛЕТШІНІҢ МӘНІ МЕН РӨЛІ

Сәулет - адам қызметінің ежелгі және маңызды салаларының бірі. Ол қоғам өмір сүретін, жұмыс істейтін және дамитын кеңістіктік ортаны қалыптастырады. Тарих бойында сәулет тұрмыстық қажеттіліктерді қанағаттандыру тәсілі ғана емес, сонымен қатар мәдени құндылықтарды, діни түсініктер мен әлеуметтік мұраттарды білдіру құралы болды. Бүгінгі таңда сәулет-бұл көркемдік, инженерлік, қала құрылысы және экологиялық аспектілерді біріктіретін күрделі кешен.

Бұл мақалада архитектураның кәсіби сала ретіндегі негізгі теориялық және практикалық аспектілері, оның мәні, құрылымдық бағыттары, сонымен қатар қазіргі қоғамдағы сәулетшінің рөлі көрсетілген. Сәулет көркемдік жобалау, инженерлік есептеулер, қала құрылысын жоспарлау, кеңістіктік ортамен жұмыс істеу, адам өмірін ұйымдастыру және функционалды-эстетикалық объектілерді құруды қамтитын көп салалы қызмет саласы ретінде ұсынылған.

Сәулет кәсіби сала ретінде көркемдік, техникалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерді біріктіретін кешенді қызмет саласы болып табылады. Оның мәні адам өмірі үшін функционалды, эстетикалық экспрессивті және қауіпсіз ортаны құру болып табылады. Сәулет тек өнер ретінде ғана емес, сонымен қатар инженерлік пән ретінде де қарастырылмайды-бұл кеңістікті ұтымды және үйлесімді қалыптастыруға бағытталған әртүрлі білімдердің синтезі.

Кең мағынада сәулет ғимараттарды, құрылыстарды, қалалық аумақтарды, интерьерлерді, ландшафттарды және инфрақұрылымды жобалауды қамтиды. Ол композицияның, пропорциялардың, конструктивті орындылықтың негізгі принциптеріне, сондай-ақ нормативтік құжаттаманың талаптарына, инженерлік есептеулер мен заманауи технологияларға сүйенеді. Сәулеттік қызметтің маңызды элементі-қоғамның қажеттіліктерін түсіну, оның дамуын болжау және жобалық шешімдерді өзгеретін жағдайларға бейімдеу мүмкіндігі.

Архитектураның мәні оның негізгі категорияларында көрінеді: кеңістік, пішін, функция, құрылыс және кескін. Кеңістік объектінің құрылымы мен ұйымдастырылуын анықтайды; пішін архитектуралық дизайнның сыртқы көрінісі болып табылады; функция ғимараттың мақсатын анықтайды; құрылым оның тұрақтылығы мен беріктігін қамтамасыз етеді; сурет эстетикалық және мәдени қабылдауды қалыптастырады. Бұл элементтердің үйлесімді үйлесімі кәсіби сәулет қызметінің негізі болып табылады.

Сәулетшілер-бұл біздің қалаларымыздың келбетін бейнелейтін және өз туындылары арқылы қоғамның жанын қалыптастыратын адамдар. Олар құрылымдардың беріктігін, пішіндердің сұлулығын және пайдаланудың қарапайымдылығын біріктіретін, адамдардың құндылықтары мен мәдениеті туралы айтатын ғимараттар жасайтын шеберлер. Олардың міндеті- Функционалды және эстетикалық жағынан мінсіз ғимараттар тұрғызып қана қоймай, тарихи және мәдени мұраны сақтай отырып, өткеннің қамқоршысы болу.

Сәулетшінің рөлі ғимараттарды жобалаудан әлдеқайда асып түседі. Олар қоғамдық әлауқатты қалыптастыруға жауапты. Архитектуралық шешімдер әлеуметтік өзара әрекеттесуге, өмір сапасын жақсартуға және қоғамдық құндылықтарды нығайтуға ықпал ететін кеңістіктер құру арқылы қоғамдық көңіл-күйге, ұйымшылдық пен жайлылыққа тікелей әсер етеді. Сәулетшілер сонымен қатар қоршаған ортаға әсерді азайтатын экологиялық таза ғимараттар мен инфрақұрылымды дамыту арқылы тұрақты дамуды қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Олардың жұмысы климаттың өзгеруіне қарсы тұру және өмір сүруге және экономикалық дамуға тартымды тұрақты қалалар құру стратегияларының ажырамас бөлігі болып табылады. Сайып келгенде, сәулетшілер-бұл шығармашылық пен кәсібилік біз өмір сүретін мәдени және функционалды ортаны қалыптастыратын, біздің қанағаттануымыз бен әлауқатымызға ықпал ететін қоғамдағы негізгі тұлғалар.

Сәулетшілер абстрактілі идеяларды нақты объектілерге айналдырудың ерекше сыйына ие. Олар табиғи жағдайлар мен тарихи мұрадан бастап Әлеуметтік және экономикалық шындыққа дейінгі барлық аспектілерді ескере отырып, қоршаған ортаға мұқият талдау

жасайды. Олардың міндеті-Сұлулық пен функционалдылық қатар жүретін, барлығына ыңғайлылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ететін қалалық ортаны құру.

Сәулетшілер қоғамның өзгеріп отырған сұраныстарына жауап беру арқылы қала эволюциясында шешуші рөл атқарады. Олар ең жаңа технологияларды енгізуде, өзекті трендтерді бақылауда және дамыған және ұзаққа созылатын қалалық кеңістіктерді құру үшін демографиялық өзгерістерді қарастыруда. Олардың ұмтылысы-әлеуметтік өзара әрекеттесуге, мәдени және іскерлік өмірдің өркендеуіне, сондай-ақ табиғи байлықты сақтауға ықпал ететін орындарды қалыптастыру.

Сәулетшілердің міндеті-сыртқы көріністі қалпына келтіру ғана емес, сонымен қатар объектінің шынайы тарихи және мәдени аурасын сақтау. Сәулетшілердің тынымсыз жұмысының арқасында уақыттың жойқын әсерінен немесе немқұрайлылықтан біржола жоғалып кетуі мүмкін көптеген ескерткіштер бүгінде біздің алдымызда өзінің барлық даңқымен көрінеді. Бұл қалпына келтірілген Нысандар қоғамда мақтаныш сезімін тудырып қана қоймайды, сонымен қатар мәдени туризмнің дамуына және аймақтардың экономикалық өсуіне ықпал ететін әлемнің түкпір-түкпірінен келген туристер үшін магнит болады. Сонымен қатар, сәулетшілер Тарихи қалалық аудандар мен ансамбльдердің тұтастығын сақтауға белсенді қатысады. Олар ескі аудандардың қайталанбас сәулеттік келбетін сақтауға тырысып, қайта құру мен жаңғыртудың кешенді жоспарларын әзірлеуде. Бұл бізге ескі көшелерде, тіпті қазіргі заманғы өзгерістерде де серуендеу арқылы өткен рухты сезінуге мүмкіндік береді. Осылайша, сәулетшілер алдыңғы ұрпақтардың мұраларын сақтаушылар мен таратушылар ретінде әрекет етеді. Олардың жұмысы ғимараттар мен қалалардың тарихи және мәдени құндылығын қалпына келтіруді және сақтауды қамтамасыз етеді, бұл біздің өткенімізді білуге және бағалауға, сондай-ақ оны болашақ ұрпаққа беруге мүмкіндік береді.

Сәулетшілердің қалалық ортаны қалыптастыруға қосқан үлесі шынымен де баға жетпес. Олардың шығармашылығы мен кәсібилігі тұрғындардың барлық қажеттіліктерін қанағаттандырып қана қоймай, шабыт көзі бола отырып, эстетикасымен таң қалдыратын қалалар құруға мүмкіндік береді.

Сәулет мамандық ретінде көркем шығармашылықпен тығыз байланысты. Сәулетші ғимараттың бейнесін жасай отырып, композиция, түс туралы ғылым, пішін пластикасы және визуалды қабылдау заңдарына ие болуы керек. Алайда, инженерлік ойлаусыз, қатаң есептеулерсіз және құрылыс технологияларын түсінбестен көркемдік тәсіл мүмкін емес. Бұл сәулетшіге өз идеяларын нақты кеңістікте жүзеге асыруға мүмкіндік беретін шығармашылық пен ұтымдылықтың үйлесімі.

Үш революциялық кезең сәулет өнерінің дамуына қатты әсер етті. XIX ғасырдың аяғындағы өнеркәсіптік революция кезінде физикалық еңбектің орнына машиналарды енгізу басталды. Бұл станоктар адамды вытестырып, орталық элементтерге айналған өндірістік шеберханалардың ауқымды қайта құрылуына әкелді. Сәулет жаңа шындыққа сәйкес келу үшін өзгеруге мәжбүр болды, бұл үлкен, автономды инженерлік жабдықтарды орналастыруды ескере отырып, ғимараттарды жобалау қажеттілігін тудырды.

Қазіргі заманғы сәулет экологиялық және әлеуметтік компоненттерді де қамтиды. Ғимараттардың энергия тиімділігіне, қоршаған ортаға әсерді азайтуға, жаңартылатын ресурстарды пайдалануға, инклюзивті кеңістіктер құруға және қалалық ортаның сапасын сақтауға көп көңіл бөлінеді. Осылайша, сәулетші объектілерді жобалап қана қоймай, тұрақты дамудың жаһандық мәселелерін шешуге қатысады.

Заманауи сәулет жайлылықтың, қауіпсіздіктің және функционалдылықтың жоғары деңгейін қамтамасыз ететін кеңістіктерді құруға бағытталған. Сәулетшілер ғимараттарды Эргономика, микроклимат, инсоляция, көлікке қол жетімділік және адамның кеңістікпен өзара әрекеттесуін ескере отырып жобалайды. Бұл шешімдер адамдардың денсаулығына, психологиялық жағдайына, өнімділігіне және өмір сүру сапасына тікелей әсер етеді.

Сәулет-әлеуметтік өзгерістердің құралы. Жақсы жобаланған қоғамдық кеңістіктер-саябақтар, жағалаулар, алаңдар, мәдени орталықтар-коммуникацияның дамуына, қауымдастықтардың қалыптасуына, әлеуметтік шиеленіс деңгейінің төмендеуіне және инклюзивті орта құруға ықпал етеді. Қазіргі заманғы сәулет халықтың әртүрлі топтарының: балалары бар отбасылардың, қарттардың, мүмкіндігі шектеулі адамдардың қажеттіліктерін ескеруге міндетті. Инклюзивті дизайн қалалық инфрақұрылымға тең қол жеткізуді қамтамасыз ететін маңызды бағытқа айналды.

Жаһандық экологиялық проблемалар жағдайында сәулет қоршаған ортаға теріс әсерді азайту үшін маңызды міндет алады. Қазіргі заманғы сәулетшілер: энергияны үнемдейтін технологиялар; жасыл шатырлар мен қасбеттер; күн энергиясы жүйелері; жаңбыр суын қайта өңдеу; экологиялық таза материалдар жасап шығаруда.

Заманауи немесе футуристік сәулет озық құрылыс технологияларын қолданумен, атап айтқанда, әйнекті, металды және темірбетонды белсенді қолданумен сипатталады. Бұл стиль сонымен қатар минимализмді ұстануды және әртүрлі өркениеттер мен дәуірлердің сәулетіне тән шамадан тыс сәндік элементтерден бас тартуды қамтиды. Негізгі идея-қоршаған ортаға әсерді (көміртегі ізі) азайтатын және өмір сүру үшін тамаша кеңістік туралы идеяларға сәйкес келетін тұрақты, өзін-өзі қамтамасыз ететін және қысқа құрылымдарды құру.

Ғимараттарды құру кезінде олардың табиғи апаттарға төзімділігі мен аумақты тиімді пайдаланудан бастап экологиялық таза және өзгермелі климатқа бейімделу принциптерін ұстануға дейінгі көптеген аспектілерді ескеру қажет. Қалалардың тұрақты дамуының негізіншексіз өсуге емес, дамуды тығыздауға бағытталған ойластырылған қала құрылысы. Халықтың қарқынды өсуі мен урбанизация жағдайында сәулет Көбінесе Негізгі тұрғын үй қажеттіліктерін қанағаттандырумен шектеледі, сауатты аймақтарға бөлу, көлік пен жаяу жүргіншілер ағындарын ұтымды бөлу және жеткілікті жарықтандыру сияқты маңызды сәттерді елемейді. Бұл ғимараттардың ішінде де, айналасында да аз тартымды және үйлесімді кеңістіктерге әкеледі.

XXI ғасырдың архитектурасы, көбінесе постмодернизм деп аталады, модернизмнің қатаң формальдылығына жауап ретінде пайда болды. Бір мақсатқа сызықтық прогресс идеясының орнына постмодернизм әлемді тікелей жол емес, күрделі байланыс желісі ретінде қарастыра отырып, молшылық пен әртүрлілік ұғымдарын қабылдады. Егер модернизм фокусты, тәртіпті және тұрақтылықты бағаласа, онда постмодернизм фрагменттілікті, көптікті, кездейсоқтықты және болжамсыздықты бірінші орынға қойды. XXI ғасырда постмодернизм неоклассицизм, деконструктивизм және жоғары технологиялық сияқты бағыттарға айналды. Бұл дәуірлер мен адам қажеттіліктерінің өзгеруіне байланысты сәулет өнерінің үздіксіз дамуын көрсетеді. Дизайндың, ойдың және функцияның тепе-теңдігі-бұл біздің үйлерімізді Функционалды және жайлы етуге тырысатын архитектураның негізі, ал қасбеттер эстетикалық тартымды және қоршаған ортаға үйлесімді түрде сәйкес келеді. Сәулет ғимараттарды ерекше етіп, оларға бірегейлік пен сұлулық сыйлауға арналған.

Цифрландыру сәулет кәсібін түбегейлі өзгертті. Сәулетшілер BIM технологиясы, ғимараттарды 3D басып шығару, визуализация үшін VR/AR, роботты құрылыс, параметрлік дизайн Бұл құралдар архитектуралық шығармашылықтың жаңа тұстарын аша отырып, инновациялық және үнемді шешімдер жасауға мүмкіндік береді.

Архитектурадағы экологиялық факторларды есепке алудың өзектілігі айқын және болашаққа кейінге қалдыруды емес, дереу енгізуді қажет етеді. Бұл факторлар табиғи ортамен тығыз байланысты. Сәулетшілер берік және экологиялық таза құрылыс материалдары мен әдістерін белсенді қолдануы керек. Салынған аумақтарда қолайлы микроклимат құру және қолданыстағы табиғи және сәулеттік ортаға Жаңа объектілерді органикалық құю олардың шығармашылық ниетіне байланысты. Парадоксальды түрде, энергияны тұтынуды, әсіресе жаңартылмайтын көздерді азайтуға қойылатын қазіргі заманғы қатаң талаптар көбінесе құрылыс қалдықтарын азайтуға және материалдарды қайта пайдалануға немқұрайлы қарауға әкеледі. Бұл олқылық шынымен тиімді сәулет, Көлік және экологиялық жүйелердің қалыптасуына жол бермейді.

Қазіргі заманғы қалалар халықтың көптігі, көлік кептелісі, жасыл аймақтардың жетіспеушілігі проблемаларына тап болады. Сәулет қала құрылысымен бірлесе отырып, қала құрылысын жоспарлау және реттеу механизмі ретінде әрекет етеді. Сәулетшілер көлік ағындарын оңтайландыру; инфрақұрылымды біркелкі бөлу; қоғамдық кеңістіктерді дамыту; табиғи ресурстарды сақтау; ауа сапасын жақсарту секілді мәселелерді шешеді. Жалпы, сәулет кәсіби сала ретінде өнер, технология және гуманитарлық білім өзара әрекеттесетін көп деңгейлі жүйе болып табылады. Ол адамның өмір сүру сапасын қамтамасыз ететін және қоғамның дамуына ықпал ететін жайлы, функционалды және көрнекі тартымды ортаны құруға бағытталған. Осылайша, сәулет урбанизацияны басқарудың стратегиялық құралына айналады.

Сәулет кәсіби сала ретінде өнерді, инженерлік дизайнды, әлеуметтік және экологиялық аспектілерді біріктіретін кешенді пән болып табылады. Зерттеу көрсеткендей, сәулет қалалық ортаны қалыптастыруда, жайлы және қауіпсіз кеңістікті қамтамасыз етуде, қоғамның

әлеуметтік, мәдени және экономикалық өмірін дамытуда шешуші рөл атқарады. Қазіргі заманғы сәулетші-бұл көркемдік және кеңістіктік ойлаудан бастап инженерлік және технологиялық дағдыларға, аналитикалық және коммуникативті дағдыларға дейінгі құзыреттердің кең спектріне ие жоғары білікті маман.

Сәулетші ғимараттар мен интерьерлерді құрып қана қоймайды, сонымен қатар адамдардың өмір сүру сапасына, әлеуметтік өзара әрекеттесуге және қалалардың экологиялық тұрақтылығына әсер ететін сәулет кеңістігін қалыптастырады. Тарихи талдау сәулетші мамандығы қолөнершіден инновацияларды, цифрлық технологияларды және тұрақты шешімдерді жобалау процесіне біріктіре алатын жоғары технологиялық маманға дейін барғанын көрсетеді. Сәулет өнерінің заманауи бағыттары-қала құрылысы, Ландшафттық сәулет, интерьер дизайн, өнеркәсіптік сәулет, қалпына келтіру және цифрлық технологиялар кәсіби қызметтің әртүрлілігін және оның қазіргі қоғамдағы сұранысын көрсетеді. Жаһандану, урбанизация және технологиялық прогресс жағдайында архитектураның рөлі тек артып келеді. Сәулет тек көркемдік көріністің ғана емес, сонымен бірге тұрақты дамудың, әлеуметтік интеграцияның және экономикалық өсудің құралына айналады. Ол мәдени сәйкестікті қалыптастырады, тарихи мұраны сақтайды және болашаққа бағытталған инновациялық шешімдерді жасайды.

Осылайша, сәулет кәсіби сала ретінде қазіргі қоғамның дамуы үшін іргелі болып табылады. Оның мәні ғимараттарды құрудан әлдеқайда асып түседі: ол өмір сапасын қалыптастырады, Әлеуметтік және экологиялық сын-қатерлерге жауап береді, инновациялар енгізеді және өркениеттің келбетін анықтайды. Бұл процестегі сәулетшінің рөлін асыра бағалау мүмкін емес-ол үйлесімді, Функционалды және тұрақты орта құру үшін өнерді, ғылымды және технологияны байланыстыратын негізгі маман болып қала береді.

Сәулетшінің қызметі тек ғимарат салумен шектелмейді. Ол қоғамның мәдени, әлеуметтік және экологиялық дамуына тікелей әсер етеді. Заманауи сәулетші қоғамдағы әлеуметтік жауапкершілігі жоғары маман ретінде қарастырылады. Сәулетшілер қалалық және ауылдық кеңістіктерді жобалау арқылы адамдардың өмір сүру сапасын арттырады. Олар: парктар, алаңдар, скверлерді жобалайды; көше мен қоғамдық орындардың қолжетімділігін қамтамасыз етеді; адамдардың демалысын, қозғалысын және коммуникациясын ыңғайлы етіп ұйымдастырады. Қалалық ортаны эстетикалық тұрғыдан тартымды ету әлеуметтік белсенділікті арттырады, тұрғындардың әл-ауқатын жақсартады.

Сәулетші тек сыртқы көріністі ғана емес, қауіпсіздікті де қамтамасыз етуге міндетті. Бұл: мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған жолдар, пандустар, лифттерді жобалау; қауіпсіздік стандарттарына сәйкес ғимараттарды салу; төтенше жағдайларға дайындықты ескеру (өрт, су тасқыны, жер сілкінісі).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://>Қазіргі әлемдегі сәулет: теория және практика. – М., 2020. – 312 б.
2. <https://>Витрувий. Сәулет туралы он кітап. – М., 2018. – 224 б.
3. <https://>Сәулет энциклопедиясы. – М., 2021. - 480 б.
4. <https://znanierussia.ru/articles/Архитектура>
5. <https://realty.yandex.ru/journal/post/osnovnye-stili-arhitektury-i-ih-klyuchevye-cherty/>
<https://realty.rbc.ru/news/68dd2d929a79471236d80591>

Аман А.Н. - Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. Педагогика факультеті. бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының 3 курс ИЗО-23-1 (к) тобының студенті
Карипбаев Ж.Б. - Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. Педагогика факультеті. Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының аға оқытушысы

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ВИЗУАЛДЫ КОММУНИКАЦИЯ ПРИНЦИПТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КЕҢІСТІК-ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУ

Бүгінгі білім беру жүйесі оқушылардың жан-жақты дамуына бағытталғандықтан, көркем еңбек сабағында кеңістік-құрылымдық ойлауды дамыту – маңызды педагогикалық міндеттердің бірі болып отыр. Кеңістік-құрылымдық ойлау – бұл объектілердің орналасуын, олардың арасындағы байланыстар мен пропорцияларды дұрыс қабылдау, бейнелеу және ойша

модельдеу қабілеті. Ол тек бейнелеу өнерінің ғана емес, сондай-ақ математика, физика және инженерлік пәндердің негізі болып табылады. Сондықтан кеңістік-құрылымдық ойлауды дамыту оқушылардың шығармашылық, танымдық қабілеттерін жетілдірумен қатар, олардың өмірдегі практикалық дағдыларын қалыптастырады.

Көркем еңбек сабағында визуалды коммуникация принциптерін қолдану арқылы оқушылардың кеңістік-құрылымдық ойлауын дамыту қазіргі педагогика мен өнер білімінің маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастырылады. Визуалды коммуникация – ақпаратты бейнелік, графикалық, символдық, түстік және композициялық тәсілдер арқылы қабылдау мен түсіндіру үдерісі, ал кеңістік-құрылымдық ойлау – нысандардың пішіні, пропорциясы, көлемі мен кеңістіктегі орналасуын ойша елестету, түрлендіру және модельдеу қабілеті. Бұл екі құбылыстың байланысы көркем еңбек сабағының мазмұнын жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді және оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуда ерекше рөл атқарады.

Көркем еңбек сабақтарында визуалды коммуникацияның негізгі элементтері – түс, форма, графикалық белгі, композициялық құрылым, кеңістік пен қозғалыс динамикасы – оқушының қабылдау мәдениетін жетілдіреді. Әсіресе символдық және пиктографиялық бейнелермен жұмыс істеу балалардың ақпаратты визуалды түрде сараптай білуін қалыптастырады. Мысалы, материалды меңгертуде инфографика, схемалық бейнелер, динамикалық эскиздер, қарапайым 3D модельдер қолдану оқушының затты бірнеше ракурстан қарастырып, оның құрылымын тұтастай түсінуіне ықпал етеді. Мұндай тәсілдер кеңістіктегі объектінің орналасу логикасын, оның бөліктерінің өзара байланысын анықтауға үйретеді.

Кеңістік-құрылымдық ойлау визуалды коммуникациямен тығыз байланысты, себебі көрнекі ақпарат арқылы оқушының ойша трансформация жасау, заттарды жан-жақты елестету қабілеті жедел дамиды. Көркем еңбекте оқушылар материалдармен жұмыс барысында кеңістікті ұйымдастыру, форманы құрастыру, бөліктер арасындағы пропорцияны сақтау сияқты міндеттерді шешеді. Бұл процесте визуалды коммуникация құралдары оқушының көру-есте сақтау механизмдерін белсендіреді, ақпаратты талдауға, салыстыруға және синтездеуге ықпал етеді. Визуалды коммуникация оқушылардың шығармашылық және жобалық іс-әрекетін құрылымдауда тиімді. Эскиз жасау, конструкциялық сызбалар құру, қарапайым макеттерді модельдеу барысында балалар визуалды тілдің мүмкіндіктерін терең түсіне бастайды. Мұндай жұмыс олардың жобалық ойлауын жүйелеп, идеяны бейнелік түрде жеткізуге дағдыландырады. Бұл әсіресе кеңістіктегі пішіндерді өзгерту, композициялық тепе-теңдікті сақтау, симметрия мен асимметрияны сезіну сияқты күрделі дағдылардың қалыптасуына әсер етеді.

Педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, визуалды коммуникация принциптерімен жұмыс істейтін оқушыларда көру мәдениеті, логикалық-кеңістіктік қабілет және шығармашылық белсенділік жоғары дамиды. Мұндай тәсілдер ақпаратты вербалды емес деңгейде қабылдауды, яғни бейнелік ойлау басымдығын арттырады. Көркем еңбек сабағының визуалды коммуникацияға негізделуі оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді, оларды көркемдік образдарды түсіндіруге, күрделі нысандардың құрылымын өзіндік интерпретациялауға үйретеді. Визуалды коммуникация принциптерін мақсатты түрде қолдану көркем еңбек сабағының тиімділігін арттырып қана қоймай, оқушылардың кеңістік-құрылымдық ойлауын жүйелі дамытуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл қазіргі білім беру жүйесінің креативті құзыреттерді қалыптастыру талабына толық сәйкес келеді және оқушының интеллектуалдық, эстетикалық, конструктивтік қабілеттерін кешенді жетілдіруге бағытталған.

Визуалды коммуникация – ақпаратты кескін арқылы жеткізу өнері мен техникасы ретінде кеңінен зерттелуде. Көркем еңбек сабағында визуалды коммуникация принциптерін меңгерту оқушыларға кеңістікті дұрыс түсініп, құрылымдау, идеяларын бейнелеу және өзара түсіністікті қалыптастыру мүмкіндігін береді. Бұл бағытта форма, пропорция, көлем, масштаб, бағыт, ритм және тепе-теңдік сияқты композициялық элементтер маңызды рөл атқарады. Осы элементтер арқылы оқушылар кеңістіктегі нысандарды дұрыс орналастыруды, олардың арасындағы байланыстарды тануды үйренеді.

Қазіргі педагогикалық тәжірибе мен зерттеулер көрсеткендей, көркем еңбек сабағында визуалды коммуникацияның принциптерін жүйелі қолдану оқушылардың кеңістік-құрылымдық ойлауын белсенді дамытады. Әсіресе нобайлау, макет жасау, графикалық дизайн және цифрлық құралдарды пайдалану арқылы кеңістікті визуализациялау олардың ойлау қабілетін тереңдетеді. Бұл әдістер оқушыларға күрделі құрылымдарды бөліп-жаруға, оларды қайта жинауға, объектілердің өзара орналасуын зерттеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар

визуалды коммуникация принциптері шығармашылық тапсырмаларды тиімді орындауға, эстетикалық талғам қалыптастыруға ықпал етеді.

Осы мақалада көркем еңбек сабағында визуалды коммуникация принциптерін қолданудың теориялық негіздері мен практикалық әдістері қарастырылады. Сонымен бірге, кеңістік-құрылымдық ойлаудың психологиялық және педагогикалық аспектілері, оқушылардың шығармашылық дамуына әсері талданады. Зерттеу нәтижелері көркем еңбек сабақтарының мазмұны мен әдістемесін жетілдіруге, оқыту үрдісінде жаңа технологиялар мен жобалық тәсілдерді енгізуге бағытталған [1].

Визуалды коммуникация дегеніміз – ақпаратты көрнекі құралдар арқылы жеткізу үдерісі болып табылады. Бұл үдеріс форма, түс, сызық, фактура, кеңістік сияқты элементтерді қамтиды. Көркем еңбек сабағында визуалды коммуникация оқушыларға бейнелеу өнерінің тілін меңгеруге, кеңістіктегі нысандарды дұрыс қабылдауға және өз идеяларын дәл әрі айқын жеткізуге көмектеседі. Кеңістік-құрылымдық ойлау – бұл объектілердің кеңістіктегі орналасуын, олардың арасындағы байланыс пен пропорцияларды түсініп, ойша құрастыра білу қабілеті.

Қазіргі педагогикада визуалды коммуникация тек ақпарат алмасу құралы ғана емес, сонымен бірге оқушылардың когнитивтік дағдыларын дамытуға ықпал ететін құрал ретінде қарастырылады. Кеңістік-құрылымдық ойлаудың дамуы логикалық және абстрактылы ойлаумен тығыз байланысты болып, оқушылардың математикалық және техникалық пәндердегі жетістіктеріне де оң әсерін тигізеді.

Визуалды коммуникацияның негізін құрайтын негізгі элементтер мен принциптер – форма, сызық, түс, масштаб, пропорция, ырғақ, баланс және акцент. Бұл элементтер оқушыларға эстетикалық үйлесімділік пен композициялық тұтастықты сезінуді, кеңістіктегі объектілерді дұрыс орналастыруды үйретеді.

Форма – көркем образдың негізгі бөлігі ретінде кеңістікті ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сызық объектілердің шекарасын анықтап, композицияға қозғалыс пен динамика қосады. Түс көркем туындыға эмоционалдық мән береді және оның құрылымын толықтырады. Масштаб пен пропорция бөлшектердің өзара үйлесімділігін қамтамасыз етеді, ал ырғақ пен баланс – композицияның тепе-теңдігін сақтайды. Акцент – назарды негізгі элементке бағыттайтын құрал болып табылады.

Бұл элементтер мен принциптер арқылы оқушылар кеңістікті дұрыс қабылдап, конструктивті шешімдер қабылдауды үйренеді. Мұның бәрі кеңістік-құрылымдық ойлаудың дамуына тікелей әсер етеді [2].

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, визуалды коммуникацияны меңгеру – бұл теориялық білім мен практикалық машықтардың үйлесуі. Сабақта оқушыларға көркем шығармаларды талдау, графикалық тапсырмаларды орындау, макеттер құрастыру, жобалау жұмыстарын жасау ұсынылады. Сондай-ақ қазіргі цифрлық технологияларды пайдалану кеңістікті визуализациялауды және күрделі композицияларды игеруді жеңілдетеді.

Психологиялық зерттеулер кеңістіктік ойлау дағдыларының тәжірибе негізінде дамитынын көрсетеді. Оқушылар формалармен тәжірибе жасап, объектілердің өзара байланысын зерттей отырып, визуалды ес, зейін, қиял және шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді. Визуалды коммуникацияның принциптерін қолдану бұл процесті жүйелі әрі мақсатты етеді.

Сонымен қатар, кеңістік-құрылымдық ойлау – тек көркемдік салаға ғана емес, инженерлік, архитектуралық және технологиялық салаларға да қажетті әмбебап қабілет. Сондықтан оны дамыту қазіргі білім беру жүйесінде маңызды орын алады.

Осылайша, визуалды коммуникация және кеңістік-құрылымдық ойлау теориясы педагогтарға оқыту үдерісін жүйелеуге мүмкіндік беретін методологиялық негіз болып табылады. Бұл теория арқылы оқушылар кеңістіктегі объектілерді дұрыс қабылдап, олардың құрылымын түсініп, шығармашылық тапсырмаларды орындауда кәсіби дағдыларын жетілдіре алады.

Көркем еңбек сабағында оқушылардың кеңістік-құрылымдық ойлауын дамытуға бағытталған педагогикалық әдістер мен тәсілдер кең және әртүрлі. Бұл үдерісте визуалды коммуникацияның принциптерін тиімді пайдалану оқушылардың бейнелеу өнерін меңгеру қабілетін арттырып қана қоймай, олардың ойлау құрылымын қалыптастырады. Әсіресе, форма мен көлемді түсіну, объектілердің кеңістіктегі өзара қатынастарын анықтау, пропорция мен

масштабты сезіну, композиция элементтерін дұрыс орналастыру сияқты дағдылардың дамуы маңызды.

Алдымен, көркем еңбек сабағында визуалды коммуникацияның негізгі элементтері – форма, сызық, түс, текстура, масштаб пен пропорция сияқты құрылымдық компоненттер оқушыларға теориялық тұрғыда түсіндіріледі. Мұғалімдер әрбір элементтің маңыздылығын, оның кеңістік-құрылымдық ұйымдастырудағы рөлін айқындайды. Мысалы, форма арқылы кеңістіктегі объектінің шекарасы мен көлемі айқындалады, ал түс пен жарық объектінің үшөлшемділігін және маңыздылығын жеткізеді.

Практикалық жағынан, оқушыларға эскиз, макет, нобайлар жасау арқылы кеңістікті жобалау тәжірибесі беріледі. Бұл жұмыстарда визуалды коммуникацияның композициялық принциптерін – тепе-теңдік, ырғақ, акцент, ритм, пропорцияларды қолдануға ерекше көңіл бөлінеді. Оқушылар өз жұмыстарында бұл принциптерді тиімді пайдалана отырып, композицияның құрылымын талдауды және қалыптастыруды үйренеді. Мысалы, нобай салу кезінде объектінің кеңістіктегі орналасуын, оның басқа элементтермен қатынасын, пропорциясын есепке алады [3].

Сонымен қатар, көркем еңбек сабағында заманауи технологияларды енгізу кеңістіктік ойлауды дамытуға тың серпін береді. Цифрлық графика, 3D модельдеу бағдарламалары арқылы оқушылар кеңістіктегі формаларды виртуалды түрде құрастырып, оларды кез келген бұрыштан қарап, өзгертулер енгізе алады. Бұл әдіс әсіресе күрделі құрылымдарды түсінуге және шығармашылық қабілеттерді дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

Жобалық оқыту технологиясы кеңістіктік ойлауды дамытуда аса тиімді құрал болып табылады. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша шығармашылық жобаларды жасап, оларды кезең-кезеңімен жоспарлап, орындап, қорытындылайды. Бұл әдісте визуалды коммуникация принциптерін қолдану – жоба мазмұнын нақты, көрнекі әрі үйлесімді құрастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, топтық жұмыс форматы оқушылардың бір-бірімен өзара қарым-қатынас жасау, пікір алмасу, идеяларын қорғау қабілетін дамытады.

Көркем еңбек сабағында музейлік педагогика элементтерін қолдану да кеңістіктік ойлаудың дамуына оң әсер етеді. Мысалы, ұлттық қолөнер бұйымдарының экспонаттарын зерттеу, олардың композициялық ерекшеліктерін талдау арқылы оқушылар тарихи-мәдени контексті түсініп, өз туындыларында сол дәстүрлерді жаңаша жеткізуге үйренеді. Бұл визуалды коммуникацияның мәдени-символдық аспектілерін меңгеруге септігін тигізеді.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, визуалды коммуникация принциптерін қолдану арқылы кеңістік-құрылымдық ойлауды дамыту оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырады, эстетикалық талғамын жетілдіреді және көркемдік сауаттылығын күшейтеді. Мұндай тәсіл оқушылардың бейнелеу өнеріндегі біліктілігін жоғарылатып, олардың болашақта кәсіби деңгейде жұмыс істеуіне дайындықты қамтамасыз етеді [4].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Амангелдиев Т. Көркем еңбек пәніндегі кеңістік ойлау дағдыларын дамыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2016. – 178 б.
2. Жұмабаев Н. Визуалды мәдениет және эстетикалық тәрбие. – Нұр-Сұлтан: Рауан, 2018. – 205 б.
3. Қайратова Ә. Педагогика және өнертану: теория мен практика. – Шымкент: Медиа-Пресс, 2020. – 224 б.
4. Төлегенов С. Бейнелеу өнері және кеңістік-құрылымдық ойлау. – Алматы: Ғылым, 2019. – 192 б.

Асланова М.А., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. Диз-22-2 (р)

(Научный руководитель: Жученко И.А., ст. пр., член Союза Дизайнеров Республики Казахстан)

ОБРАЗ И ТРАНСФОРМАЦИЯ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕТАФОРЫ И ГРОТЕСКА В ДИЗАЙНЕ

С каждым разом современный дизайн все больше эволюционирует, тем самым позиционирует и представляет собой сложную систему визуальной коммуникации некая «паутина», в которой важную роль играют выразительные средства, влияющие как на эмоциональное, так и на интеллектуальное восприятие аудитории. В условиях

информационного перенасыщения дизайнер стремится не только выделиться, но и донести смыслы максимально ёмко, ярко и доступно. А для этого нам помогают использования множество выразительных средств, которые позволяют передавать сложные идеи, эмоции и культурные смыслы, в тех или иных направлениях в дизайне. Исходя из этого, среди наиболее ярких и эффективных инструментов мы выделим визуальную метафору и гротеск – два, по сути, разных, но удивительно необычны и взаимодействующих приёмов. Поскольку они позволяют не только усилить восприятия образа, но и преобразовать его, создавая из этого новые значения.

Актуальность нашего исследования в том, чтобы глубже познать и раскрыть данные выразительные средства, поскольку они относятся к приемам смыслообразования, которые неоднократно мы можем повстречать в различных творческих направлениях. Но, прежде чем мы начнем разбирать визуальную метафору и гротеск, мы рассмотрим истоки, а именно смыслообразование.

Тип смыслообразования в дизайне представляет собой процесс создания визуальных сообщений, наполненных глубоким содержанием и с заложенным посылом. Оно помогает дизайнерам передать сложные идеи, делает коммуникацию более выразительной, интересной, понятной и запоминающейся, создавая тем самым у зрителя некую ассоциацию. Но для реализации данных пунктов, в дизайне можно опираться на ряд различных приёмов, которые позволяют усилить суть выразительности визуального послания.

Исходя из это в типологию смыслообразования входит 15 приёмов. А именно это:

- синонимия;
- метафора;
- метонимия;
- антонимия;
- гиперболлизация;
- гротеск;
- символизация;
- аллегория;
- стилизация;
- метаморфозы зрительных образов
- формализм;
- серийность;
- логографика;
- абсурдизация;
- синтез.

Каждый приём является по-своему особенным, где раскрывается своя индивидуальная методика работы, посыл и стилистическое направление. Где для каждого дизайнера преобладанием и обладанием данных направлений позволяет расширить дизайнерский кругозор. А именно позволяют открыть более глубокие понятия данных приёмов и раскрыть их с другой стороны. То есть усовершенствовать и направлять более современном тандеме, добавляя свои мотивы и видение на тот или иной тип смыслообразования.

Из всех типологий нами были отобраны и рассмотрены наиболее значимые и импонирующие приёмы, а именно ими являются метафора и гротеск – две мощные визуальные стратегии, которые не просто украшают изображение, но и делают его инструментом мышления. Они по-своему очень завораживающие и не обычны в творческих исполнениях.

Фундамент или же происхождение происходит от франц. «grotesque», что означает «причудливый», «затейливый». Данный термин появляется в европейском искусстве в XV-XVI в. За счет появления причудливых орнаментальных изображений животных и растений, найденных в различных древнеримских построек, называвшихся «гротами» от итал. («grotto» - «грот» - «античные руины»). Но также прежде всего гротеск – это намеренное искажение формы объектов, подчеркивающее их особенности в комическом и критическом ключе, порой это может быть, как насмешка. Тем самым гротеск непосредственно часто встречается в сатирической графике и плакатном искусстве.

В основе гротеск лежит активное неприятие изображаемой действительности, особенно в социальных аспектах. В изобразительном искусстве, и в графическом дизайне, гротеск заключается преувеличении каких-либо качеств изображения за счёт разрешения пропорциональных отношений. Внедряя в изображения элементы сатиры и карикатур.

Например, известных политических иллюстраторов, которые преувеличивают черты политиков для создания комического эффекта. Гротеск совмещает не только сатиру и карикатуры, но и фантастические элементы и шаржи, где будто бы намеренно деформировали форму дабы передать ту суть эмоции, которая была заложена в ту или иную иллюстрацию.

Однако как художественный приём гротеск начал активно изучаться гораздо позже. Среди исследователей стоит выделить:

1. Михаила Бахтина (1895 – 1975) – считается главным исследователем гротеска в гуманитарной науке. А если быть точнее он подробно раскрыл, как работает гротеск в культуре, в книге «Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья». Где описал гротеск, как особый тип образности, основанный на преувеличении, телесности, искажения формы, иными словами, свободе фантазии. Отсюда и выявилось понятие, как «гротескное тело» - что обозначает фигура, которое преувеличены, смешны и страшны, но при этом неся глубокий смысл. Это некая в своем роде на наш взгляд рассмотрения гротеска с точки зрения психологии.

2. Владимира Проппа (1895 – 1970) – напрямую не изучал гротеск как визуальный прием, но его исследования о народных сказках раскрыли принцип понятия фантастических преувеличенных образов. А быть точнее через созданных (гротескных) персонажей, это монстры, гиперболизированные люди в иллюстрациях, где с чистой логики можно было понять, на какой стороне относился персонаж «зло или добро». Где более нестандартные визуальные образы, всегда были негативными и были как со стороны насмешки.

3. Умберто Эко (1982 – 2026) – изучал семиотику (науку о знаках) и эстетику, включая уродливое, необычное, странное. Он объяснял, почему нам интересны искажения, почему гротеск притягивает внимание. В книге «История уродства» Эко показывает, что странные, фантастические, гиперболизированные образы – часть культурной традиции. Он рассматривал такие вопросы как:

- 1) как работает эстетика уродливого,
- 2) почему гротеск вызывает эмоцию,
- 3) как он взаимодействует со зрителем.

Тем самым У.Эко связывает визуальные искажения с культурным контекстом, уточняя, что гротеск не просто смешной, он осмысленный. Провоцирует, вызывает реакцию, заставляет думать.

Но помимо данной точки зрения и научных направлений, хочется выделить и художников-карикатуристов.

Оноре Домье (1808–1879) – французский карикатурист и один из ключевых представителей гротеска XIX века. В его работах гротеск проявляется через утрирование пластики тела, деформацию лиц и преувеличение мимики. В литографии «Gargantua» (рис. 1) Домье использует гиперболизацию размеров фигуры, превращая образ власти в чрезмерно прожорливый и абсурдный. Это подчёркивает сатирический характер и показывает алчность как гротескную черту. В серии «Эскизы мимики» (рис. 2) он намеренно деформирует выражения лиц, усиливая эмоциональность до уровня карикатурной нелепости. Гротеск у Домье — это способ разоблачения реальности через преувеличение, где каждый жест и каждый взгляд становятся визуальным критическим высказыванием.

Рисунок 1. Gargantua, 1831

Рисунок 2. Эскизы мимики, 1838

Томас Нэст (1840–1902) – американский политический карикатурист, который применял гротеск как средство критики власти и коррупции. В серии рисунков «Наст на Аляске» (рис. 3) он утрирует внешний вид политических фигур: чрезмерно увеличенные головы, тяжёлые силуэты и преувеличенные жесты. Такое искажение усиливает сатирический эффект и делает персонажей визуально неприглядными. В карикатуре «Съешь свои слова» (рис. 4) гротеск выражается в подчёркнутой массивности фигуры и утрированной мимике, что передаёт карикатуру времён президентской кампании 1872 г., на которой Горация Грили заставляют съесть его собственные слов. Т. Нэст использует гротеск для создания морально отрицательного образа – когда внешнее искажение отражает внутреннюю порочность.

Рисунок 3. Наст на Аляске, 1867

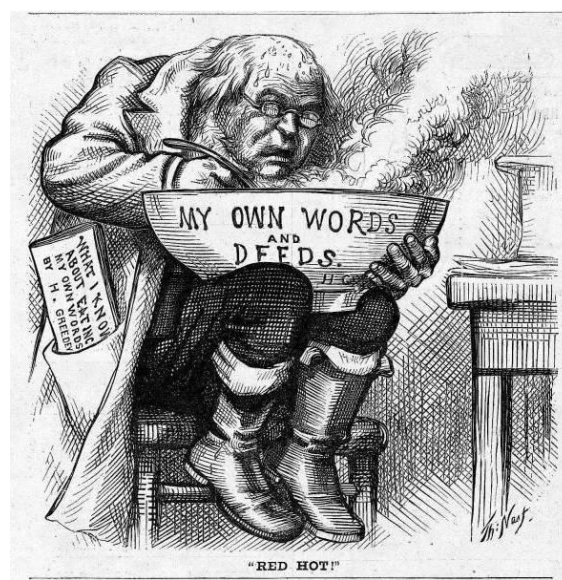

Рисунок 4. Съешь свои слова, 1872

Шепард Фейри (1970) – американский графический дизайнер и уличный художник. Получил известность благодаря своим политическим плакатам. Яркий пример политического гротеска – это серия работ «Obey Propaganda» (рис. 5). Где используются элементы стилистики пропаганды и ироничные визуальные коды. Серийность в данных работ то, что они выполнены под один стиль и тему, которую опирается автор. Гротеск у Фейри — это не насмешка ради смеха, а инструмент визуального протеста, который соединяет иронию и культурные критику. Он использует гротеск, как способ вызвать у зрителя сомнения в достоверности образа и сути власти особенно в работе «Пропганда глаз» (2014) (рис. 6).

Рисунок 5. Obey Propaganda

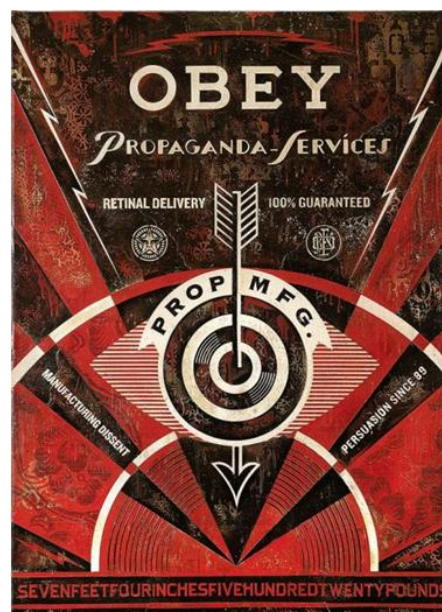

Рисунок 6. Пропганда глаз

Таким образом, гротеск в графическом дизайне выступает не только как приём утрирования и деформации, но и как способ критического осмысления визуальной информации. Он позволяет вывести скрытые смыслы наружу посредством преувеличения. Однако существуют и другие приёмы, которые работают не через искажение формы, а через создание новых смысловых связей. Одним из них является визуальная метафора, которая предлагает иной механизм смыслообразования – не через нарушение нормы, а через сопоставление образов.

Метафора – от греч. «metaphora», «перенос» – перенос значения с одного предмета на другое для создания образности. В графическом дизайне метафора используется, как способ визуализации невидимого смысла через сочетание символических изображений. Смысл рождается из «столкновения образов», часто выходя за рамки визуального. В искусстве рекламы метафора используется для остроты подачи рекламируемого товара, создавая конкуренцию в условиях рынка. Концептуальная формула метафоры строится на принципе иносказания: один объект выступает в роли другого, открывая новый ракурс восприятия. Благодаря этому метафора становится не только художественным приёмом, но и инструментом смыслообразования – способом активировать мышление зрителя, предлагая ему интерпретировать визуальный код.

Но метафора изначально появилась далеко не в дизайне. Само слово происходит от греческого «metaphora» – «перенос», то есть перенос смысла с одного объекта на другой. Первым подробно описал метафору Аристотель, который считал её способом выразить сложную мысль через сравнение. Для него метафора была не украшением, а способом «увидеть сходство в несхожем».

Со временем метафора стала основным художественным приёмом в живописи и литературе эпохи Средневековья и Возрождения, где ею передавали абстрактные идеи через символические образы. После с каждым разом усовершенствования данного приема привела к тому, что в наше время метафора используется везде, особенно в рекламных назначениях и других.

Понимая историческое становление метафоры и её роль как одного из ключевых приёмов смыслообразования, мы можем перейти к рассмотрению того, как этот способ визуального мышления проявляется в творчестве конкретных художников и дизайнеров.

Рене Магритт (1898–1967) – бельгийский сюрреалист, чьи работы стали классикой визуальной метафоры. В картинах Магритта метафора проявляется через неожиданные сочетания объектов, которые на первый взгляд не связаны между собой, но вместе создают новый смысл. Ярким таким примером является – «Вероломство образов» (1929) (рис. 7), где изображение трубки сопровождается надписью «Это не трубка». Такой визуальный парадокс становится метафорой различия между образом и реальностью, между знаком и объектом. Метафора у Магритта – это способ вызвать у зрителя размышления, сомнения и переоценку привычных представлений.

Рисунок 7. Вероломство образов, 1929

Бэнкси – псевдоним анонимного английского андерграундного художника стрит-арт. Британский уличный художник, известный своими социально-политическими плакатами и

граффити. В работе «Заметать следы» (2006) (рис. 8) художник использует метафору: уборщицы, сметающей будто бы краску с граффити, становится символом цензуры и попыток власти скрыть правду. Также хотелось бы выделить работу «Шпионская будка» (2014) телефонная будка превращена в визуальный символ слежки и контроля. Простая форма будки становится метафорой вторжения в личное пространство и постоянного наблюдения, заставляя зрителя задуматься о границах приватности. Метафора здесь работает через перенос образов 3 фигуры шпионов будто бы подслушивают разговор у телефонной будки, что на наш взгляд привела к мысли о «прослушки» или «у всех есть уши», работа будто бы напоминает, что не все разговоры могут быть конфиденциальны. Метафора у Бэнкси здесь служит инструментом смыслообразования, превращая простую сцену в многослойный образ, который сочетает социальную критику и визуальное воздействие.

Рисунок 8. Заметать следы, 2006

Рисунок 9. Шпионская будка, 2014

Паола Шер (1948) – американский графический дизайнер, известная своими проектами в области брендинга и визуальной идентичности. В её работах мы рассмотрим метафору в сфере проявления через логотипы и визуальные элементы брендов, которые символически передают характер компании и её ценности. Так, например, в проекте для «Citibank» (рис. 10) простые геометрические формы и цветовые решения становятся метафорой структуры, надёжности и порядка. А быть точнее арка над словом «Citi», будто бы визуально напоминает нам зонтик или мост, что метафорически символизирует нам о защите, надёжности и безопасности. Метафора у Шер работает как инструмент смыслообразования, делая дизайн одновременно понятным, выразительным и символически насыщенным.

Рисунок 10. Citibank, 1998

По итогам анализа, метафора остаётся мощным инструментом смыслообразования, позволяя художникам и дизайнерам создавать многослойные образы, соединять несопоставимые элементы и передавать скрытые идеи через визуальные символы.

А что касается нашего времени, в эпоху технологий и цифрового дизайна, этот приём продолжает развиваться: сегодня дизайнеры используют метафору и гротеск не только в традиционной графике, но и в интерактивных интерфейсах, рекламных кампаниях и цифровых медиа, иллюстрированные изображения, плакаты, создавая новые визуальные смыслы, актуальные для современного зрителя. Вот некоторые из них.

Гротеск:

Рисунок 11

Рисунок 12

Рисунок 13

Рисунок 11: <https://pin.it/7ruXOzygZ>

Рисунок 12: <https://pin.it/63Qlrg1zJ> (автр: Taylor Krahenbuhl)

Рисунок 13: <https://pin.it/5G0q4Q3hw> (предполагаемый автр: kkwona_blog)

Метафора:

Рисунок 14

Рисунок 15

Рисунок 16

Рисунок 14: <https://obeygiant.com/imperial-glory-offset/>
(автр: Shepard Fairey, искусство Obey Giant, 2013)

Рисунок 15: <https://pin.it/7eQb4c40y>

Рисунок 16: <https://www.timdoyle.com/archives/314> (автр: Tim Doele, 2011)

Но, без исключения хочется внести и собственные авторские работы с использованием данных приемов.

Рисунок 17. Все как у людей, 2025

Иллюстрация «Всё, как у людей» прием гротеск, описывает группу антропоморфных лягушек, находящихся в зале ожидания. Каждая лягушка – это отдельный тип людей. Выполнено в стиле гротеск (карикатура): а именно смешение лягушки в образах людей. В работе имеется социальная сатира, где через животных высмеиваются повадки и типаж современного общества. Идея: показать ироничность общества, где обыграна повседневная человеческая реальность через образы, подчёркивая абсурдность, стереотипность социальных ролей.

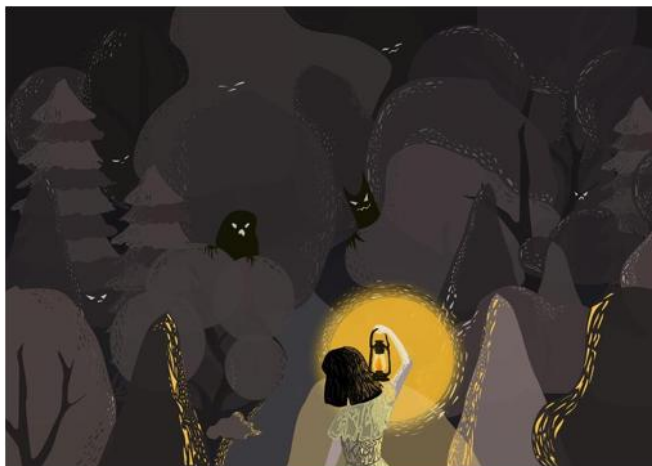

Рисунок 18. Фрэн Боу в поисках мистера полночь, 2025

Иллюстрация «Фрэнбоу в поисках мистера полночь», прием метафоры, а именно девушка, идущая по тёмному лесу с фонарём. Свет фонаря как яркое пятно в центре, когда остальное часть покрыто тьмой. Метафора в том, что героиня с фонарём символизирует человека, ищи путь в неизвестности. Где тёмные образы – это как внутренние вопросы, на которые ей нужно найти ответ. Идея-поиск себя или истины в условиях неопределённости.

В заключение, хочется отметить, что гротеск и метафора остаются не маловажными, но ключевыми приёмами смыслообразования в визуальном искусстве и дизайне. Они позволяют создавать образы, которые одновременно воздействуют на зрителя эстетически и концептуально, передают скрытые смыслы и эмоциональные состояния. Исторический опыт художников, демонстрирует, как эти приёмы работают в разных жанрах и направлениях. Сегодня, в эпоху технологий и цифрового дизайна, гротеск и метафора продолжают развиваться, находя новые формы выражения в интерактивной графике, рекламе и визуальных медиа, подтверждая свою актуальность и универсальность.

Список литературы:

1. Стор И.Н. Смыслообразование в графическом дизайне. Метаморфозы зрительных образов. М.: издательство МГТУ им. А. Н. Косыгина. – 2003.
2. Гельбард Я. Визуальные метафоры в рекламе и графическом дизайне – СПб.: Питер, 2018.
3. Жердев Е. В. Метафора в дизайне: Теория и практика тема диссертации и автореферата по ВАК РФ, 2002.
4. Леонова Е. Ю. Проблема визуальности гротеска в детской литературе и анимации // Практики и интерпретации: журнал филологических, образовательных и культурных исследований. 2019. Т. 4, № 1. С. 71–83.
5. Интернет-ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/problematika-groteska-v-tvorchestve-e-a-kibrika-kontsa-1930-h-godov-litografii-i-akvareli-k-sborniku-rasskazov-m-m-zoschenko/viewer>. (Дата обращения 15.11.2025 г.).

Алимжанова Д.Т., Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті,
педагогика факультеті, Диз-22-3 (к) тобы
(Кенжебеков Г.Б., аға оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі)

ДУБАЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ БУРЖ ХАЛИФА ЗӘУЛІМ ҒИМАРАТЫНЫҢ ДИЗАЙН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН СӘУЛЕТТІК ШЕШІМДЕРІ

Қазіргі заманғы сәулет өнері мен дизайны технологиялық прогресспен тығыз байланыста дамып, ХХІ ғасырдың қалалық кеңістігін қайта құруда. Әлемдік сәулет тарихындағы ең батыл және ауқымды қадамдардың бірі – Дубайдағы биіктігі 828 метрге жететін Бурж Халифа ғимаратының жобасы.

Бұл зерттеу Бурж Халифаның дизайн тұжырымдамасын, оның сәулеттік шешімдерін, құрылыс кезінде қолданылған инновациялық технологияларды, материалдарды таңдау философиясын, сондай-ақ оның қалалық ортаға әсері мен сәулеттік мұрасын жан-жақты зерттеуге арналған. Ғимараттың экстремалды жобалау (extreme engineering) саласындағы жетістіктері және болашақ мегаполистерді жобалаудағы әдіснамалық маңызы ең жоғары деңгейде талданады.

Бурж Халифа, бұрынғы атауы Бурж Дубай, 2010 жылы ашылғаннан бері әлемдегі ең биік құрылыс ретінде танылды. Оның сәулетшісі Адриан Смит және Skidmore, Owings & Merrill (SOM) тобы мұнда жергілікті мәдениет пен заманауи геометрияның тамаша үйлесімін көрсетті. Ғимараттың негізгі сәулеттік шабыты ретінде Ислам сәулет өнерінің геометриялық өрнектері мен Нумеросаллис (шөл лалагүлі) гүлінің формасы алынған. Бұл таңдау жобаның тек қана техникалық жетістік емес, сонымен бірге аймақтың тарихи және мәдени контекстімен байланысын білдіреді.

Ғимараттың негізгі құрылымы Y-тәрізді үш қанатты формада тұрады. Бұл дизайнның құрылымдық тиімділігі ерекше маңызды. Ол ғимараттың ауырлығын теңдей бөліп, орталық өзекті күшейтеді, бұл жоғары биіктіктегі бұрау күштеріне (торсион) қарсы тұруда ең тиімді болып шықты. Сонымен қатар, үш қанаттың әрқайсысы бір-бірінен әртүрлі биіктікте аяқталады. Бұл ауыспалы геометрия (спираль тәрізді бұралу) желдің ғимаратқа әсер ететін тұрақты толқындарын бұзып, жел жүктемесінің жалпы көлемін 25-30%-ға дейін азайтуға мүмкіндік берді. Бұл сәулеттік шешім зәулім құрылыстарды жобалаудағы желге қарсы тұру стратегияларын түбегейлі өзгертті.

Бурж Халифаның құрылысы кезіндегі инженерлік шешімдер мен материалтанудағы жаңашылдықтар таң қалдырады. Ғимараттың "жүрегі" – 'Buttressed Core' (Тіреуіш Өзек) жүйесі. Ол орталықтағы берік бетонды өзек пен үш тіреуіш қанаттың интеграциясын білдіреді. Бұл жүйе әлемдегі ең биік ғимараттарда алғаш рет осы ауқымда қолданылды. Құрылыста \$M-100\$ класындағы жоғары беріктікті бетон пайдаланылды, оның құрамына Дубайдың экстремалды ыстық климатында бетонның жарылып кетуіне жол бермеу үшін мұз қоспасы енгізілген. Бұл шешім бетонның температурасын бақылауға және оның біркелкі қатаюын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Бетонды 452 метр биіктікке дейін үздіксіз сору процесін жүзеге асыру үшін арнайы әзірленген сорғылар мен құбырлар жүйесі қолданылды, бұл құрылыс саласындағы үлкен техникалық жетістік болды. Іргетасқа қатысты да бірегей шешімдер қабылданды. Дубайдағы құмды және әлсіз топырақ жағдайында ғимараттың негізі 200-ден астам терең қадалардан (диаметрі 1.5 метрге дейін, тереңдігі 50 метрге дейін) тұрады. Бұл қадалар іргетасқа

түсетін 450 000 тонналық салмақты қауіпсіз тарату үшін қызмет етеді, бұл сейсмикалық және гидротехникалық тұрақтылықты қамтамасыз етті.

Технология/Материал	Қолданылу мақсаты
Биік берікті бетон (High-density concrete)	Салмақты көтеру қабілетін арттыру және беріктікті қамтамасыз ету.
Ауа-райын бақылау жүйесі	Сыртқы температура мен күн сәулесінің әсерін азайту үшін арнайы шыны қаптамалар.
Сорғы жүйелері	Суды 828 метр биіктікке көтеру үшін әзірленген қуатты сорғылар.

Ғимараттың қасбеттік жүйесі де күрделі инженерлік міндеттерді шешті. Қасбеттегі 160,000-нан астам текстураланған алюминий және тот баспайтын болат панельдер мен арнайы шынылар қолданылды. Шыны панельдердің үш қабаты бар: сыртқы қабаты – жылуды қайтаратын жабын, ортасы – ауа қабаты, ал ішкі қабаты – төмен эмиссиялы (Low-E) жабын. Бұл жүйе ішкі кеңістіктің жылуын айтарлықтай төмендетіп, кондиционерлеуге жұмсалатын энергияны үнемдеді. Сонымен қатар, лифт жүйелері ғимараттың ішіндегі "көлденең тасымалдауды" қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарды. Ғимараттың жоғарғы қабаттарына көтерілу үшін транзиттер (transfer points) қолданылады, бұл лифттердің жылдамдығын арттырып, сапар уақытын қысқартады. Лифттердің жанудан қорғайтын жүйесі бар, олар өрт кезінде адамдарды қауіпсіз аймақтарға жеткізу үшін арнайы әзірленген.

Бурж Халифа Дубайдың халықаралық имиджін толығымен өзгертті және қазіргі заманғы урбанистиканың символына айналды. Ол тек сәулеттік жетістік ғана емес, сонымен бірге аймақтың экономикалық және мәдени дамуына үлкен үлес қосты. Оның айналасында Downtown Dubai атты жаңа қалалық орта қалыптасты. Бұл сәулет нысаны әлемдік инженерлік және дизайн стандарттарын жаңа деңгейге көтерді. Кез келген жобаның сәттілігі тек оның биіктігімен немесе өлшемімен ғана емес, сонымен бірге оның адамдар мен қоршаған ортаға тигізетін оң әсерімен өлшенеді.

Бурж Халифа дизайнының тұрақтылық және әлеуметтік аспектілері де ескерілген. Ғимараттағы ең тиімді экологиялық шешім – бұл конденсацияланған суды жинау және қайта пайдалану жүйесі. Дубайдың ыстық және ылғалды климатынан жылына шамамен 57 миллион литрге жуық су жиналады. Бұл су ішкі жабдықтарды салқындатуға, бау-бақшаларды суаруға және Fountain Dubai субұрқағын толтыруға қолданылады, бұл қалалық су ресурстарына деген тәуелділікті едәуір азайтады. Ғимараттың көпфункционалды құрылымы (Mixed-use) тұрғын үйлерді, қонақүйлерді (Armani Hotel), кеңсе кеңістіктерін және бақылау алаңдарын біріктіреді. Бұл тек экономикалық тиімділікті ғана емес, сонымен бірге ғимараттың тәулік бойы белсенді болуын қамтамасыз етеді, бұл оны қоршаған Downtown Dubai аймағына оң әлеуметтік және экономикалық әсер етеді.

Бурж Халифаның Buttressed Core жүйесінің өзі ғимаратқа жоғары демпфирлеу қасиетін береді. Дегенмен, ғимаратқа қосымша динамикалық демпферлер (Dampers) орнатылмаған. Оның орнына, оның геометриялық пішінінің өзгеруі (сіз атап өткен спираль тәрізді бұралу) желдің әсерінен болатын тербелістерді тиімді таратады, бұл пассивті демпфирлеу рөлін атқарады.

Құрылым жер сілкінісі кезінде болатын тербелісті барынша төмендететіндей етіп жобаланған. Үш қанатты тіреуіш өзек жүйесі (Y-формасы) сейсмикалық күштерді орталық өзекке тиімді түрде бағыттады және ғимараттың іргетасқа деген тұтастығын арттырады.

Қорытындылай келе, Бурж Халифа – ХХІ ғасыр сәулет өнерінің шедеві, ол дизайнды, инженерлікті, материалтануды және экологиялық жауапкершілікті біріктірген. Оның Y-тәрізді құрылымы, жел жүктемесін басқарудағы үздік шешімдері, жоғары беріктікті бетонды қолдануы және суды қайта өңдеу жүйесі болашақ жоғары қабатты құрылыстарды жобалауға жаңа стандарттар енгізді. Бурж Халифа дәстүрлі мәдениет пен озық технологияны біріктіре отырып, Дубайды жаһандық сәулеттік картадағы маңызды нүктеге айналдырды. Бұл ғимарат –

адамзаттың инженерлік батылдығы мен эстетикалық ұмтылысының айқын көрінісі және сәулет саласындағы жаңа дәуірдің бастауы

Әдебиеттер тізімі

1. Фамилия А.Б. Жаһандық сәулет өнерінің жаңа бағыттары – Алматы: Ғылым, 2020. – 150-165 б.
2. Сәулетші С.Д. Биік ғимараттарды жобалаудағы инновациялар. Инженерлік журнал. – 2022. – № 5. – 45-55 б.
3. Design Group International. Будущее высотного строительства. – NY: Tech Press, 2018. – 200 с.
4. Смит А.Е. Сәулет және тұрақтылық: XXI ғасырдың сын-қатерлері. – Астана: СәулетПресс, 2023. – 98-110 б.
5. Инженерлік Э.Ф. Үлкен биіктіктегі құрылыстардың сейсмикалық тұрақтылығын қамтамасыз ету. – Қарағанды: Техника, 2019. – 70-85 б.

Әбді Ш.Ж., академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университетінің Педагогика факультеті, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы, ДИЗ-22-З(к) тобы
(Кенжебеков Г.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы)

ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҚОЛДАНУ САЛАЛАРЫ

I. Дизайн Концепциясы және Іргелі Принциптер

Графикалық дизайн – бұл визуалды коммуникацияның күрделі және көп қырлы саласы, ол көркемдік эстетика мен нақты коммуникациялық мақсаттарды біріктіреді. Қазіргі қоғамда визуалды ақпараттың басымдығы артуына байланысты, графикалық дизайн кез келген бизнестің, білім берудің, мәдениеттің және технологияның ажырамас бөлігіне айналды. Дизайндың сәттілігі келесі принциптерді сақтауға негізделген: композиция, иерархия, тепе-теңдік және контраст [1]. Бұл принциптер дизайндың барлық түрлеріне ортақ және оның функционалдығын арттыруға қызмет етеді, сонымен қатар визуалды хабарламаның мәдениет және қабылдау аспектілерін ескеру қажет [5].

II. Мамандандырылған Дизайн Түрлері және Салалары

Графикалық дизайн саласы бірнеше негізгі бағыттарға бөлінеді, олардың әрқайсысы белгілі бір индустрияға бағытталған және арнайы білімді талап етеді. 2.1. Брендтік Идентичность Дизайны

Бұл ең жоғары деңгейдегі стратегиялық дизайн. Ол тек логотип жасаумен шектелмейді, компанияның тұтас тұлғасын қалыптастырады [2]. Құрамы: Логотип, корпоративті түстер, негізгі және қосалқы типографика, кескіндер мен графикалық элементтердің бірегей стилі. Шығу Өнімдері: Брендбук немесе Brand Guide, кеңсе құжаттарының шаблондары, визиттік карточкалар. 2.2. Маркетинг және Жарнама Дизайны

Сатылымды арттыруға және хабардарлықты таратуға бағытталған коммерциялық дизайн. Қолданылуы: баспа материалдары, цифрлық жарнама, инфографика. Инфографика күрделі деректерді тез және оңай қабылданатын визуалды форматқа айналдыру үшін қолданылады [2].

2.3. UI/UX Дизайн (Цифрлық Интерфейстер) Веб-сайттар мен мобильді қолданбалардың функционалдық және визуалды аспектілерін қамтиды. UX дизайн өнімнің логикасын, құрылымын және қолдануға ыңғайлылығын жобалауға жауапты, ал UI дизайн – оның визуалды келбетіне жауап береді [7]. Дизайндың барлық құрылғыларда адаптивті және респонсивті болуы міндетті. 2.4. Қаптама және Этикетка Дизайны Өнімнің сату нүктесіндегі ең бірінші әсерін қалыптастыратын дизайн. Қаптама – сатудың маңызды құралы, ол брендтік графиканың заңды талаптармен (құрамы, штрих-код) үйлесуін талап етеді. Бұл саланың маркетингтік аспектісі өте жоғары [2]. 2.5. Моушн-дизайн (Қозғалыстағы Графика) Уақыт пен қозғалыс элементтерін пайдаланатын динамикалық визуалды коммуникация. Қолданылуы: анимациялық логотиптер, бейне жарнамалар, фильмдердің титрлары. Моушн-дизайн арқылы қысқа уақыт ішінде күрделі хабарламаны эмоционалды түрде жеткізуге болады, бұл компьютерлік графиканың негізін талап етеді [4]. 2.6. Экологиялық Графика және Навигация (Wayfinding) Адамдардың қоршаған ортадағы қарым-қатынасын реттейтін дизайн. Навигациялық жүйелердегі белгілерді, карталарды және ақпараттық панельдерді жобалауда Қазақстан Республикасының ресми дизайн стандарттарын (МемСТ) сақтау маңызды [8]. III. Дизайндағы Техникалық және Баспа Аспектілері Дизайнердің техникалық білімі оның идеясын өмірге енгізуде шешуші рөл атқарады.

3.1. Кескін Түрлері және Компьютерлік Графика Дизайнер векторлық (AI, SVG) және растрлық (JPEG, PNG) кескіндермен жұмыс істеуді меңгеруі керек [4]. Векторлық кескіндер өлшемін сапасын жоғалтпай өзгертуге мүмкіндік береді. 3.2. Түс Модельдерін Басқару Дизайнда CMYK (баспаға арналған) және RGB (экранға арналған) түс модельдері қолданылады. Түстердің психологиясы мен композициядағы рөлін терең түсіну дизайнның эмоционалды әсерін арттырады [3]. 3.3. Баспаға Дайындық (Prepress) Баспа дизайнындағы негізгі міндеттер: қаріптерді конверттеу, Bleed (кесу жиегін) орнату және файлды PDF форматында дайындау. Бұл процестерді Баспа Ісіне қатысты әдебиеттерден үйренуге болады [6]. IV. Кәсіби Тәжірибе және Қосымша Салалар 4.1. Типографиканың Техникалық Аспекттері

Типографикадағы kerning (екі әріптің арасын реттеу), tracking (жалпы аралық) және leading (жоларалық интервал) мәтіннің оқылу сапасын анықтайды. Бұл элементтер композициялық шешімдермен тығыз байланысты [3]. 4.2. Қорытынды және Дизайнердің Миссиясы Графикалық дизайнның кең ауқымы оның мәдени және коммерциялық маңыздылығын көрсетеді [5]. Кәсіби дизайнердің миссиясы – эстетикалық сұлулық пен функционалдық тиімділікті үйлестіру арқылы визуалды коммуникацияның сапасын арттыру болып қала береді. Дизайнердің сәттілігі тек креативті дағдыларға емес, сонымен қатар қазіргі маркетинг талаптарын түсінуге де байланысты [2]. V. Дизайндағы Адам Факторы және Психологиялық Қабылдау Тиімді графикалық дизайн — бұл тек визуалды тартымдылық қана емес, сонымен қатар адамның ақпаратты қабылдау және өңдеу психологиясын ескеру. Дизайнер қолданушының назарын басқару, эмоционалды реакция тудыру және визуалды есте сақтауды қамтамасыз ету үшін психологиялық принциптерді қолданады [5]. 5.1. Гештальт Принциптерінің Қолданысы

Графикалық дизайн Гештальт психологиясының бірқатар принциптеріне сүйенеді, олар: Жақындық (Proximity): Бір-біріне жақын орналасқан элементтерді адам санасы бір топ ретінде қабылдайды. Бұл топтастыру мәтін мен кескіндерді ұйымдастыруда өте маңызды. Ұқсастық (Similarity): Түсі, пішіні немесе өлшемі ұқсас элементтердің мағынасы бірдей деп қабылданады.

Үздіксіздік (Continuation): Көз үздіксіз сызықтар мен қисықтарды үзік-үзік сызықтардан гөрі жеңіл қабылдайды. Бұл элементтердің ағынын және навигациялық жолды құруда пайдалы [1].

5.2. Түс Психологиясы және Эмоция Түстердің мағынасы және олардың адам эмоциясына әсері брендтік идентичность пен маркетингтік дизайнда шешуші рөл атқарады. Мысалы, көк түс сенімділік пен кәсіпқойлықты білдірсе, қызыл түс белсенділік пен қауіпті білдіруі мүмкін. Дизайнер брендтің мақсатына сәйкес келетін, сондай-ақ мәдениетке сәйкес түс палитрасын таңдауы керек [3, 5]. VI. Жобаны Басқару және Кәсіби Этика Графикалық дизайнердің кәсіби қызметі тек креативті жұмыспен шектелмей, жобаны тиімді басқаруды және этикалық нормаларды сақтауды талап етеді. 6.1. Дизайн Жобасының Циклі Кез келген дизайн жобасы бірнеше кезеңнен тұрады: Бриф және Талаптарды Анықтау: Клиенттің мақсатын, бюджетін және уақытын нақты бекіту. Маркетингтік жобаларда бұл кезең өнімнің нарықтағы орнын анықтауға мүмкіндік береді [2]. Зерттеу және Концептуалдау: Әлемдік және отандық деректер негізінде зерттеу жүргізу, идеяларды (концепттерді) дамыту және алғашқы эскиздерді жасау [1]. Итерация және Прототиптеу: Өсіресе Веб-дизайнда [7] макеттерді (мокаптар) жасау және оларды тестілеу. Handoff (Өндіріске Тапсыру): Файлдарды баспаға (CMYK, bleed, 300 dpi) немесе бағдарламашыларға (SVG, CSS кодтары) техникалық талаптарға сай дайындап беру [6, 4]. 6.2. Авторлық Құқық және Лицензиялау Дизайндағы этика мәселесі: қолданылатын қаріптердің, stock кескіндердің және template-дердің заңды лицензиясын тексеру. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, авторлық құқықтарды бұзуға жол берілмейді [8]. Дизайнер жасаған жұмысының интеллектуалды меншігін қорғауды да қарастыруы керек.

VII. Технологиялық Интеграция және Болашақ Трендтер. Компьютерлік графиканың үздіксіз дамуы графикалық дизайнның келешегін айқындайды. 7.1. Қаріптерді Басқару және Типографикалық Иерархия Цифрлық ортада Variable Fonts сияқты технологиялар қаріптің қалыңдығын, енін және басқа да параметрлерін динамикалық түрде өзгертуге мүмкіндік береді. Баспа дизайнында [6] және Веб-дизайнда [7] мәтіннің дұрыс иерархиясы оқырманның назарын маңызды ақпаратқа бағыттау үшін қолданылады. 7.2. Жасанды Интеллекттің (AI) Үлгісі AI құралдары (Midjourney, DALL-E) графикалық дизайнердің жұмысын айтарлықтай өзгертуде. AI қарапайым дизайн тапсырмаларын (mockups, color palettes) жылдам орындауға немесе идеяларды генерациялауға көмектеседі. Дизайнердің негізгі рөлі креативті бағыттаушы, AI нәтижелерін өңдеуші және соңғы өнімді мақсатқа сай реттеуші ретінде өзгеріп отыру [4].

Қорытынды Графикалық дизайнның көптеген салалары, оның ішінде брендтік идентичность, UI/UX және маркетингтік дизайн, үнемі дамып отырады. Дизайнердің табысты болуы үшін оның көркемдік дағдыларымен қатар, психологиялық қабылдауды, технологиялық жаңалықтарды және кәсіби басқару принциптерін білуі аса маңызды. Қазақстандық контекстегі оқу құралдары мен стандарттарды қолдану отандық дизайнерлердің білімін нығайтуға негіз болады

VIII. Жүйелі Дизайн және Дизайн Жүйелері (Design Systems)

Қазіргі графикалық дизайн көптеген платформалар мен құралдарда біркелкілікті талап етеді. Бұл мәселені шешу үшін дизайн жүйелері (Design Systems) қолданылады. Жүйелі дизайн – бұл бір өнімді немесе бірнеше өнімді жобалауға арналған стандартталған элементтердің, компоненттердің және нұсқаулықтардың толық жиынтығы. 8.1. Дизайн Жүйелерінің Құрылымы

Дизайн жүйесінің негізгі элементтері: Стильдік Нұсқаулықтар: Түстер, типографика, бос орындар (spacing) және тонның қолданылуы бойынша нақты ережелер. Компоненттер Кітапханасы: Қайта қолдануға болатын элементтердің (мысалы, түймелер, навигациялық жолақтар, карточкалар) жиынтығы. Бұл, әсіресе, Веб-Дизайн және Интерфейстерді жобалауда [7] тиімді. Қолдану Принциптері: Компоненттердің қалай және қай жерде қолданылуы керектігі туралы егжей-тегжейлі құжаттама. 8.2. Жүйелі Ойлаудың Артықшылықтары. Жүйелі ойлау дизайн процесін жеделдетеді, қателерді азайтады және әртүрлі дизайнерлер мен бағдарламашылар арасындағы ынтымақтастықты жеңілдетеді. Бұл үлкен компаниялардың Брендтік Идентичностьты [2] сақтауы үшін өте маңызды.

IX. Әлеуметтік Жауапкершілік және Дизайн. Графикалық дизайн тек коммерциялық мақсаттарға ғана емес, сонымен қатар қоғамдық мәселелерді шешуге де қызмет етеді. Бұл дизайнның мәдениет пен визуалды коммуникациядағы рөлімен тығыз байланысты [5]. 9.1. Инклюзивті Дизайн (Inclusive Design) Инклюзивті дизайн – бұл өнімдер мен қызметтерді мүмкіндігі шектеулі жандарды қоса алғанда, барлық адамдар пайдалана алатындай етіп жобалау. Бұған түс контрастын арттыру, мәтін өлшемін реттеу және интерфейстерді оңайлататын элементтерді қолдану кіреді [7]. Бұл принциптер әсіресе ақпараттық дизайн мен қоғамдық маңызы бар жобаларда өте қажет. 9.2. Қоғамдық Науқандар Дизайны Денсаулық сақтау, білім беру және экология тақырыбындағы әлеуметтік науқандар (плакаттар, инфографика) арқылы дизайнерлер маңызды хабарламаларды көпшілікке жеткізеді. Бұл жұмыстардағы визуалды коммуникацияның тиімділігі қоғамдық әрекетті өзгертуде шешуші рөл атқарады [5].

X. Дизайн Тарихындағы Негізгі Кезеңдер

Графикалық дизайнның қазіргі бағыттары оның бай тарихи дамуының нәтижесі. Отандық дизайнерлер үшін бұл саланың әлемдік дамуын және қазақстандық дизайн мұрасын білу маңызды. 10.1. Өндірістік Революция және Баспа. 19-ғасырдағы өнеркәсіптік революция жарнама плакаттарының, газеттердің және журналдардың жаппай өндірілуіне алып келді. Бұл кезеңде баспа ісі және дизайны [6] қарқынды дамыды. Литография және хромолитография сияқты технологиялар визуалды жарнаманың дәуірін ашты. 10.2. 20-ғасырдағы Негізгі Ағымдар. Баухаус (Bauhaus): 20-шы ғасырдың басындағы бұл мектеп дизайнды өнермен және өндіріспен біріктіріп, функционализмге және қарапайым геометриялық пішіндерге басымдық берді [1]. Швейцариялық Дизайн (Халықаралық Типографиялық Стил): 1950-60 жылдары дамыған бұл стиль айқындыққа, қарапайым типографикаға (Sans-serif қаріптер) және жүйелі торларға (grids) негізделді. Бұл қазіргі Веб-дизайнның [7] және Корпоративті Идентичностьтың [2] қалыптасуына үлкен ықпал етті. Қорытынды: Графикалық дизайнның ауқымы кеңейіп, жүйелі ойлау, әлеуметтік жауапкершілік және тарихи білімді талап ететін пәнаралық салаға айналды. Дизайн жүйелерін құру өнімнің сапасын арттырады, ал этикалық және әлеуметтік принциптер дизайнды қоғамға пайдалы етеді. Қазақстандық дизайнерлер үшін отандық стандарттармен [8] қатар, әлемдік дизайн мұрасын зерделеу кәсіби деңгейді көтерудің негізі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қалиев, С., т.б. Өнер және Дизайн Негіздері. Алматы: Жеті Жарғы, 2017.
2. Аманжолов, Б. Қазіргі Қазақстан Маркетингі. Астана: Фолиант, 2021.
3. Нұрқатова, К. С. Түс және Композиция. Алматы: Санат, 2019.
4. Сейтов, А. М. Компьютерлік Графика Негіздері. Астана: Еуразия, 2018.
5. Қожамқұлов, Е. Мәдениет және Визуалды Коммуникация. Алматы: Білім, 2020.

Z6. Мұхамеджанова, А. Баспа Ісі және Дизайны. Алматы: Таймас, 2016.

7. Исламов, Е. Веб-Дизайн және Интерфейстерді Жобалау. Астана: Astana Digital, 2023.

8. Қазақстан Республикасының Дизайн Стандарттары (МемСТ). Техникалық регламенттер мен стандарттар жинағы. (Жылдық басылымдар).

Әлпейіс Н.С. Диз 22-3 «к» тобының студенті, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті, педогогика факультеті, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы
(*Карипбаев Ж.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы*)

ИНТЕРЬЕР ДИЗАЙНЫНДАҒЫ СТИЛЬДЕР ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Интерьер дизайны – адам өмір сүретін, жұмыс істейтін немесе демалатын кеңістікті эстетикалық және функционалдық тұрғыдан үйлесімді етуге бағытталған кәсіби сала. Бұл бағыт архитектура, өнер тарихы, мәдениеттану, технология және психология ғылымдарымен тікелей байланыса отырып дамиды. Интерьер дизайны ғасырлар бойы өзгерістерді бастан кешіріп, әр дәуірдің идеологиясын, қоғамның әлеуметтік құрылымын, мәдени құндылықтарын бейнелеп келген. Стилдердің қалыптасуында адамдардың өмір салты, өндірістік мүмкіндіктер, қолөнер деңгейі, саяси жүйелер мен материалдық мәдениет ерекше рөл атқарды.

Қазіргі интерьер дизайнын түсіну үшін оның тарихи қалыптасу жолдарын терең зерттеу қажет. Стилдердің эволюциясы – тек көркемдік бағыттардың ауысуы ғана емес, сонымен бірге адамның кеңістікке деген көзқарасының өзгеруі. Осы мақалада интерьер дизайнының негізгі тарихи кезеңдері, олардың ерекшеліктері, даму заңдылықтары және заманауи интерьерге ықпалы жан-жақты қарастырылады.

1. Ежелгі дәуір интерьер стилдері

Интерьер дизайнының алғашқы үлгілері Ежелгі Египеттен бастау алады. Бұл кезеңде кеңістікті безендіру тек сәндік мақсатта емес, діни және символикалық мәнге ие болды. Фараон сарайларындағы интерьерлерде симметрия басым болып, табиғаттан алынған оюлар, геометриялық элементтер жиі қолданылды. Материал ретінде ағаш, тас, алтын және жартылай асыл тастар пайдаланылды.

Ежелгі Грекия интерьерінде қарапайымдылық пен үйлесімділік басым болды. Гректер эстетика мен пропорция заңдылықтарын дамытты, нәтижесінде олардың кеңістіктері функционалды әрі әсем бола түсті. Мәрмәр, ағаш, терракота материалдары кең қолданылды. Грек стилі кейін Рим интерьерінің дамуына зор ықпал жасады.

Ежелгі Рим интерьері көлемді, монументалды және эстетикалық жағынан жоғары болды. Римдіктер мозаика өнерін дамытып, қабырғаларды фрескалармен безендірді. Монументалды бағаналар, аркалар, декоративті элементтер бүгінгі классикалық стильге негіз болды. Рим тұрғын үйлеріндегі атриум, перистиль тәрізді кеңістіктер қазіргі заманауи үй жоспарлауында да кездеседі.

2. Орта ғасыр интерьерінің ерекшеліктері

Орта ғасырлар кезеңінде интерьердің басты бағыты христиандық діни идеологияға негізделді. Готикалық стильдің қалыптасуында асқан биік төбелер, витраж терезелер, созылық формалар және символикалық элементтер ерекше орын алды. Кеңістіктер шіркеулер мен монастырьлар арқылы дамыды, ал тұрғын үйлер қарапайым және функционалды болды. Бұл кезеңдегі интерьерлерде ағаш жиһаз, темірден жасалған фурнитура, қолөнер бұйымдары басым болды. Әшекейлеу элементтері күрделі әрі нәзік оюлармен ерекшеленді. Готика стилі бүгінгі интерьер дизайнында декоративті шешім ретінде қайта жаңғырып келеді.

3. Қайта өрлеу және классицизм дәуірі

Ренессанс кезеңі Еуропаның мәдени және көркемдік қайта өрлеуін білдіреді. Бұл кезеңде интерьер дизайнында пропорция, симметрия, үйлесімділік принциптері күшейе түсті. Қабырғалар фрескалармен, мүсіндік элементтермен безендірілді. Жиһаздар массивті, сонымен қатар симметриялы болды. Материалдар ретінде ағаштың қымбат түрлері, барқыт, жібек қолданылды. Классицизм интерьері Ренессанс ықпалын жалғастырып, оны жетілдірді. Қатаң геометриялық формалар, пропорцияның сақталуы, ашық түстер, алтын жалатулар кең

қолданылды. Бұл стиль мемлекеттердегі саяси тұрақтылықтың, ғылым мен өнердің дамуының көрінісі болды. Қазіргі интерьердегі неоклассика бағыты осы дәуірдің тікелей мұрагері.

4. XVIII–XIX ғасыр интерьерлері: барокко, рококо және викториан стилі

Барокко стилінде эмоциялық әсер, сән-салтанат, көлемді декоративті элементтер маңызды рөл атқарды. Интерьерлерде алтын элементтер, күрделі мүсіндер, алып люстралар, ауыр перделер кең тарады. Бұл стиль билік пен байлықтың көркемдік көрінісі ретінде қабылданды.

Рококо – барокконьң жеңілдетілген әрі нәзік нұсқасы. Жиһаздар шағын, иілген формалы, түстер палитрасы ашық әрі пастель реңкте болды. Бұл стиль интерьерге романтикалық, әсем атмосфера сыйлады. XIX ғасырдағы Викториан стилі индустриялық революцияның нәтижесінде қалыптасты. Жиһаздар көп, бөлмелер безендіруге толы болды. Өндірістің дамуы интерьерді жаппай қолжетімді етті, соның арқасында әр үй өз стилінде сәндене бастады.

5. Модернизм және XX ғасыр интерьері

XX ғасыр интерьері қоғамның индустриялануы, ғылыми-техникалық прогресс және жаңа материалдардың пайда болуымен тығыз байланысты болды. Модернизм дизайны «форма функцияға бағынады» қағидасын басшылыққа алды. Интерьерлерде қарапайымдылық, геометриялық формалар, метал, шыны, пластик сияқты материалдар кең қолданыла бастады.

Баухаус мектебі интерьер дизайнының дамуына ерекше үлес қосты. Олар эстетика мен функционалдықты бір-бірінен ажырамас элемент деп санады. Жиһаздар трансформацияланатын, жинақы әрі әмбебап болуымен ерекшеленді. Модерн стилі табиғи формаларға, өсімдік тәрізді элементтерге негізделді. Кеңістіктер жұмсақ, ағаш элементтері мен ирек сызықтарға бай болды.

6. Постмодернизм және заманауи интерьер бағыттары

Постмодернизм модернизмнің қатаң ережелеріне қарсы пайда болды. Бұл стиль эклектика, түрлі түстер мен формалардың үйлесімі, ирония, символизм сияқты ерекшеліктерімен танылды. Интерьерде классикалық элементтерді заманауи материалдармен бірге қолдану кең тарады. XXI ғасыр интерьерінде эклектика, минимализм, лофт, скандинав стилі, хай-тек, биофильді дизайн кең тараған. Минимализм артық элементтерді алып тастап, кеңістіктің тынысын ашуға бағытталған. Лофт бұрын өнеркәсіптік орындардан шыққан стиль болса, бүгінде тұрғын үйлерде де жиі қолданылады. Скандинав стилі табиғилық пен жарықтың мол болуын дәріптейді. Биофильді дизайн табиғи материалдарды, жасыл өсімдіктерді кеңінен пайдалана отырып, адамның табиғатпен байланысын күшейтеді.

Қазіргі заманғы және болашаққа бағытталған стильдер.

Стильдер эволюциясына әсер утетін факторлар

Стиль атауы	Сипаттамасы	Негізгі материалдар	Түстік палитра	Ерекшелікте рі	Психологиялық әсері
Минимализм	Артық затсыз, кеңістікті визуалды жеңілдету	Шыны, металл, ағаш, бетон	Ақ, сұр, пастель реңктер	Қарапайым жиһаз, таза сызықтар, функционалды	Тыныштық, реттелгендік, фокус
Лофт	Өнеркәсіптік стиль, кең ашық кеңістік	Шыны, металл, бетон, кірпіш	Ашық сұр, табиғи реңктер	Ашық түсті қабырғалар, ескі өнеркәсіптік элементтер	Еркіндік, шығармашылық, кеңістік сезімі
Скандинав	Табиғилық, жарықтық, жайлылық	Ағаш, табиғи мата, террикон	Ақ, боз, табиғи ағаш реңктері	Жеңіл жиһаз, көп жарық, табиғи текстура	Жайлылық, жылы атмосфера, жеңілдік
Хай-тек (High-Tech)	Заманауи технология мен функционал	Металл, шыны, пластик	Қара, сұр, ақ	Техникалық элементтер көрініп тұрады,	Инновация, ұйымдасқандық, заманауилық

				функционалды	
Биофильді дизайн	Табиғатпен үйлесім, экологиялық	Ағаш, тас, табиғи тастар, өсімдіктер	Табиғи жасыл, ағаш, жер реңктері	Өсімдіктер, табиғи жарық, су элементтері	Релаксация, табиғатпен байланыс, стресс азайту
Эклектика	Түрлі стильдерді біріктіру	Аралас: табиғи + заманауи	Ашық + контраст реңктер	Классикалық элементтерді заманауи стильмен үйлестіру	Шығармашылық, динамика, әртүрлілік
Футуризм (болашақ стилі)	Инновациялық, технологиялық, эксперименталды	Металл, пластик, шыны, жаңа композиттер	Металл реңктер, неон, контрастты түстер	Жаңаша геометрия, заманауи технологиялар, AR/VR интеграция	Шабыт, инновация, болашаққа бағытталған атмосфера

Интерьер дизайнындағы өзгерістер төмендегідей негізгі факторларға байланысты:

–Технологиялық Прогресс: жаңа құрылыс және әрлеу материалдарының, сондай-ақ "ақылды үй" технологияларының пайда болуы.

–Әлеуметтік Өзгерістер: орта таптың өсуі, қалалық өмір салты, тұрғын үй алаңының кішіреюі (мысалы, Минимализм, Лофт стильдеріне әкелді).

–Мәдени Әсерлер: жаһандандудың арқасында әртүрлі этникалық (араб, шығыс, скандинавиялық) стильдердің араласуы.

–Экологиялық Сана-сезім: тұрақтылық пен табиғилыққа деген сұраныстың артуы (Экостиль).

Интерьер дизайнының эволюциясы – бұл адамзаттың өзгеріп отырған қажеттіліктерін, армандарын және эстетикалық талғамдарын бейнелейтін үнемі жалғасып жатқан, адамзат мәдениетінің даму тарихымен тығыз байланысты күрделі процесс. Ежелгі өркениеттердің символикалық кеңістіктерінен бастап, Ренессанс үйлесімділігіне, модернизмнің қарапайымдылығына және бүгінгі эклектикалық бағыттарға дейінгі жол кеңістіктің қоғам өміріндегі маңызын көрсетеді. Қазіргі интерьер дизайны түрлі стильдер синтезіне негізделген. Әрбір бағыт өзінің тарихи тамырына сүйене отырып, заман талабына сай жаңа мәнге ие болып келеді. Сондықтан интерьер дизайнын зерттеу – тек кеңістік көркемдеуді емес, адамзат мәдениетін тануды білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кузьмина, Л. В. Интерьер тарихы. – Москва: Академия баспасы, 2016.
2. Антонович, А. Н. Интерьер дизайны: стиль, түс және композиция. – Киев: Баланс баспасы, 2014.
3. Киселёв, Ю. А. Өнер және дизайн тарихы. – Москва: Архитектура-С, 2010.
4. Быстрова, Т. Ю. Интерьер: композиция теориясы мен практикасы. – Москва: Академиялық жоба, 2018.
5. Лаптева, Е. В. Интерьер дизайнындағы стильдік бағыттар. – Санкт-Петербург: Питер баспасы, 2020.
6. Кравцова, Е. А. Дизайн: тарихы және заманауи үрдістері. – Москва: Юрайт, 2021.
7. Чинг, Ф. Д. К. Интерьер дизайнының иллюстрацияланған анықтамалығы. – Москва: АСТ баспасы, 2021.
8. Тлеубаева, Б. Дизайн негіздері. – Алматы: Қазақстан Өнер академиясының баспасы, 2019.
9. Жанбыршиева, А. Композиция негіздері. – Алматы, 2020.
10. ҚР Білім және ғылым министрлігі. "Дизайн" мамандығына арналған оқу бағдарламасы (Силлабус). – Астана, 2022.

АРХЕТИПЫ В ВИЗУАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ: ПОЧЕМУ ОБРАЗЫ ПОВТОРЯЮТСЯ В РАЗНЫХ КУЛЬТУРАХ

Архетипы — устойчивые образы и символы, повторяющиеся в визуальных культурах разных народов и эпох. Почему человечество, будучи разделено пространством, языком и историческим контекстом, создаёт сходные художественные формы? Этот вопрос актуален как в культурологии, так и в визуальных исследованиях. Цель статьи — проанализировать природу повторяющихся визуальных образов через призму архетипов, понять механизмы их трансляции в изобразительном искусстве и выявить интерпретационные особенности в различных культурных контекстах.

В качестве методологической базы используются:

- аналитико-интерпретационный метод при работе с визуальными источниками;
- юнгианская модель архетипов и коллективного бессознательного [1, С. 14–16];
- элементы сравнительно-культурологического анализа визуальных мотивов [2, С. 52–60].

Понятие архетипа в научный оборот ввёл К. Г. Юнг в начале XX века. В своих трудах («Архетипы и коллективное бессознательное», 1954) он доказывал, что человеческое сознание содержит врождённые образные структуры, которые проявляются в мифах, религиях, искусстве [1, С. 19–22]. Архетипы — это «структурные элементы психики», существующие вне времени и культуры. К числу универсальных архетипов он относил Матерь, Героя, Самость, Тень, Аниму и др.

Работы К. Леви-Стросса, К. Кереньи и Э. Кассирера расширили интерпретацию архетипа до структур мифологического мышления и символических систем. Леви-Стросс утверждал, что в основе культурных повторов лежит бинарная логика мышления [2, С. 83–85], универсальная для всех обществ. Кассирер в «Философии символических форм» предложил рассматривать искусство как визуальный язык, где архетипы служат грамматикой бессознательного [3, С. 112–118].

В современной гуманитаристике архетипы изучаются в контексте визуальных культур (Н. Бурдо, О. Соколова) [4], нарративов (Ю. Лотман) [5], а также в психоанализе и семиотике. Проблематика визуальных архетипов особенно актуальна в междисциплинарных исследованиях искусства, антропологии и психологии.

Интерпретация архетипов в визуальном искусстве:

1. Архетип круга: целостность, космос, «самость»

Круг как архетип встречается в культурах от тибетской мандалы до христианского нимба. В тибетском искусстве мандала — образ упорядоченной вселенной, используемый в медитации [6]. Юнг интерпретирует мандалу как символ Самости — центра личности, стремящейся к интеграции [1, С. 254–257].

В христианской иконографии круг нимба вокруг головы святых также указывает на внутреннюю полноту, чистоту, обожествление. В этом смысле круг — визуальный код завершенности. Аналогичный мотив можно найти в египетской традиции — солнечный диск Ра, в индийской — чакра как колесо времени и закона.

Рисунок 1. Песочная мандала

2. Змея: двойственность, знание, опасность

Змея — символ амбивалентный. В древнеегипетском искусстве змея Уаджет охраняла фараона [7, С. 44], в образе уробороса — цикл рождения и смерти. В христианстве — искушение (змей в раю), но и мудрость («будьте мудры, как змии...»). В индийской традиции Наги — покровители воды и подземных сокровищ [8, С. 133].

Юнг рассматривал змею как фигуру бессознательного и трансформации [1, С. 302]. Её тело извивается, как поток инстинктов. Единый визуальный мотив приобретает культурно обусловленные значения: в одних культурах змея — разрушитель, в других — защитник.

Рисунок 2. Змея у ног богини Дурги в индийской скульптуре

3. Архетип матери: опека, плодородие, двойственность

Фигура Матери — один из ключевых архетипов. Исида (Египет) с младенцем Гор, Мадонна с Младенцем (христианство), Шакти и Парвати (индуизм) — все эти образы изображают не только материнство, но и вечный источник жизни [1, с. 178–180].

Юнг описывает мать как фигуру амбивалентную: она даёт жизнь и может подавлять. В визуальном искусстве это проявляется в мягких, округлых формах, приглушённой гамме, жестах объятия. В то же время есть и «тёмная» сторона Матери — образы Кали или Бабы-Яги.

Рисунок 3. «Мадонна Литта» Леонардо да Винчи

4. Герой: преодоление, миссия, трансформация

Архетип Героя — один из самых визуально эксплуатируемых. Его путь описал Джозеф Кэмпбелл как универсальную «мономифическую» структуру: герой покидает дом, преодолевает испытания, возвращается преобразованным [9, с. 41–57].

Герой может быть богом (Геракл), правителем (Александр Македонский), мессией (Иисус). В искусстве это образ динамичный, часто с оружием, символизирующий волю и преодоление хаоса. В христианской живописи Иисус — герой духовного подвига. В современной культуре — супергерои комиксов (архетип сохранён, визуальная форма изменилась).

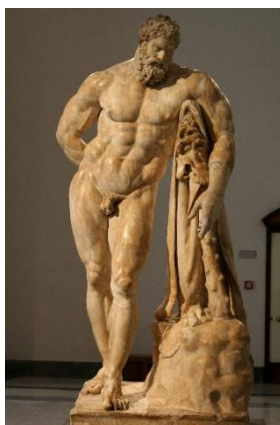

Рисунок 4. Статуя Геракла

Анализ архетипов в визуальном искусстве показывает, что повторяющиеся образы в культурах мира не являются случайным совпадением или следствием заимствований. Напротив, они представляют собой проявления универсальных структур человеческой психики, сформированных коллективным опытом и закреплённых в культурной памяти. Используемая в статье методология — сочетание сравнительного анализа, структурной интерпретации и обращения к визуальным источникам — позволила выявить устойчивые мотивы, такие как образ Великой Матери, Героя, Трикстера и Древа мира, и проследить их трансформации в различных исторических и художественных традициях.

Рассмотренная история вопроса показывает, что феномен архетипов исследуется на стыке психологии (К. Г. Юнг), культурной антропологии (К. Леви-Стросс, М. Элиаде), искусствоведения (Э. Панофский) и современных визуальных исследований. Эти дисциплины по-разному интерпретируют природу повторяющихся образов, но сходятся в одном: архетип — это не шаблон, а динамическая смысловая структура, которая адаптируется в зависимости от времени, контекста и культурной среды.

Применение интерпретационного подхода к художественным примерам — от древнеегипетских и японских изображений до европейского Средневековья и современного искусства — демонстрирует, что архетипические формы не только сохраняются, но и постоянно обновляются, приобретая новые функции и эмоциональные оттенки. Универсальные символы служат средством передачи коллективного опыта, но каждая культура наполняет их собственными значениями, отражающими её мировоззрение, социальные структуры и эстетические предпочтения.

Повторяемость визуальных образов в мировом искусстве объясняется сочетанием общих психологических оснований и культурной специфики. Архетипы становятся «мостом» между традициями, эпохами и художественными школами, позволяя искусству сохранять преемственность и одновременно оставаться открытым для изменений. Изучение архетипических мотивов не только расширяет понимание истории искусства, но и способствует более глубокому прочтению визуальной культуры современности, где древние символы продолжают жить в новых формах — от иллюстрации и графического дизайна до кино и анимации.

Список литературы:

1. Юнг К. Г. Архетипы и коллективное бессознательное. — М.: АСТ, 2021. — 512 с.
2. Леви-Стросс К. Структурная антропология. — М.: Эксмо, 2019. — 352 с.
3. Кассирер Э. Философия символических форм. Т. 1–3. — М.: Академический проект, 2011. — 912 с.
4. Бурдо Н. Архетипы в визуальной культуре. — М.: ЛКИ, 2018. — 224 с.
5. Лотман Ю. М. Семиосфера. — СПб.: Искусство-СПб, 2019. — 704 с.
6. Beer R. The Handbook of Tibetan Buddhist Symbols. — Boston: Shambhala, 2003. — 262 p.
7. Wilkinson R. Symbol and Magic in Egyptian Art. — London: Thames & Hudson, 2006. — 176 p.
8. Zimmer H. Myths and Symbols in Indian Art and Civilization. — Princeton: Princeton University Press, 1972. — 296 p.
9. Campbell J. The Hero with a Thousand Faces. — Princeton: Princeton University Press, 2004. — 390 p.

ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ДАМУЫ: БАСПА ДӘУІРІНЕН ЦИФРЛЫҚ ФОРМАТҚА ДЕЙІН

Бұл мақалада графикалық дизайнның тарихи эволюциясы, оның баспа дәуірінен бастау алып, заманауи цифрлық технологиялар арқылы жаңа деңгейге көтерілу үрдісі жан-жақты қарастырылады. Зерттеуде графикалық дизайнның қоғаммен, ғылыммен және техникалық жаңалықтармен өзара байланысы, сондай-ақ әр кезеңнің эстетикалық және функционалдық ерекшеліктері сараланады. Автор баспа машиналарының пайда болуы, типографика дамуы, полиграфиялық әдістердің қалыптасуы, кейіннен компьютерлік технологиялардың енгізілуі мен интернеттің графикалық коммуникацияға революциялық ықпалы сияқты факторларды жүйелі талдайды. Мақалада сонымен қатар бүгінгі цифрлық платформалардың ықпалы, жаңа медиа, UX/UI бағыттарының дамуы және жасанды интеллект құралдары графикалық дизайнға қалай ықпал етіп отырғаны ғылыми тұрғыда түсіндіріледі. Зерттеу нәтижесінде графикалық дизайнның тұрақты эволюциялық қозғалыста болатын, заман сұранысына сәйкес өзгеретін құбылыс екені дәлелденеді.

Графикалық дизайн - адамзаттың визуалды коммуникацияға деген қажеттілігімен бірге дамып келе жатқан күрделі әрі көпқырлы сала. Ол тек эстетикалық бейне жасаумен шектелмей, ақпаратты қабылдаудың тиімділігін арттыруға бағытталған коммуникациялық құрал ретінде қалыптасты. Графикалық дизайнның қалыптасуы қоғамдағы мәдени, әлеуметтік және технологиялық өзгерістерге тікелей тәуелді болды. Ерте кезеңдердегі қолжазба кітаптар мен алғашқы баспа нұсқаларынан бастап бүгінгі жоғары интерактивті цифрлық ортаға дейінгі ұзақ эволюция барысында дизайндық тәсілдер, материалдар және қолданылатын әдістер түбегейлі өзгерді. Сондықтан бұл саланың даму жолын зерттеу - қазіргі ақпараттық қоғамдағы дизайнның рөлі мен болашағын түсінудің маңызды алғышарты.

Баспа дәуірі графикалық дизайнның жүйелі кәсіби салаға айналуына шешуші әсер етті. Гутенбергтің баспа машинасы типографиканың дамуына жол ашып, мәтін мен бейнені стандарттау мүмкіндігін берді. Осы кезеңде шрифттерді жасау, композицияны реттеу, визуалды материалдарды көбейту әдістері қалыптасты. Полиграфиялық өнеркәсіптің дамуы нәтижесінде графикалық дизайн қоғамға кең таралып, жарнама, газет-журналдар, кітап безендіру сияқты салаларда кеңінен қолданыла бастады. Бұл кезең графикалық дизайнды шығармашылық пен технология үйлескен кәсіби бағытқа айналдырды.

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап компьютерлік технологиялардың пайда болуы графикалық дизайнның даму бағытын түбегейлі өзгертті. Цифрлық құралдардың көмегімен дизайн процесі автоматтандырылып, жаңа техникалық мүмкіндіктер ашылды. Adobe Photoshop, Illustrator секілді бағдарламалардың шығуы визуалды контент жасаудың жылдам әрі икемді тәсілдерін енгізді. Интернеттің пайда болуы графикалық коммуникацияға жаңа форматтар әкелді: веб-дизайн, интерфейс дизайны, анимациялық графика және интерактивті элементтер кеңінен таралды. Осылайша, дизайн тек статикалық бейне емес, пайдаланушы тәжірибесін қалыптастыратын динамикалық жүйеге айналды.

Бүгінгі таңда графикалық дизайн жасанды интеллект, VR/AR технологиялары, 3D моделдеу және автоматтандырылған генеративті құралдармен толыққан жаңа кезеңге өтті. Бұл сала енді тек көркемдік не техникалық бағыт емес, креатив индустрияның стратегиялық бөлігі ретінде қарастырылады. Сондықтан графикалық дизайнның өткен жолын талдау оның бүгінгі мүмкіндіктерін дәл бағалап, болашақ тенденцияларын болжауға мүмкіндік береді. Ал бұл ғылыми зерттеу осы эволюциялық байланыстарды жүйелі түрде қарастыруға бағытталған.

Графикалық дизайн - адамзат тарихымен бірге өзгеріп, қоғамның технологиялық, мәдени және экономикалық сұраныстарына бейімделіп отырған күрделі сала. Оның ғылым ретінде қалыптасуы XV ғасырдағы Иоганн Гутенберг жасаған баспа станогынан басталды. 1450 жылдардан кейін Еуропада кітап өндірісі қарқынды дамып, типография - шрифттерді жүйелі қолдану өнері - графикалық дизайнның алғашқы кәсіби бағытына айналды. Осы кезеңде Рим, Италик және Готикалық шрифттерді жетілдірумен айналысқан Николас Дженсон, Альдо Мануцио сияқты типографтар визуалды мәдениеттің дамуында маңызды рөл атқарды. Баспа

өнімдерінің көбеюі ақпаратты көпшілікке жеткізуді жеңілдетіп, дизайнның әлеуметтік функциясын күшейтті.

XIX ғасырдағы өнеркәсіптік революция графикалық дизайнның жаңа кезеңін қалыптастырды. Бу машиналары арқылы жұмыс істейтін баспа құрылғылары, литографияның жетілдірілуі және жарнамалық плакаттардың жандануы визуалды коммуникацияның ауқымын кеңейтті. Бұл дәуірде өнер мен технологияның тоғысуы айқын көрініп, графикалық дизайн тек кітап безендірумен шектелмей, коммерциялық мақсаттағы өнерге айнала бастады. Жюль Шере, Анри де Тулуз-Лотрек сияқты суретшілер плакат графикасына жаңа стиль енгізіп, композиция, бояу, типографика үйлесімін жетілдірді. Плакат бұқаралық ақпарат құралдарының бір тармағына айналып, компаниялар мен театрлар үшін негізгі жарнамалық құрал болды.

XX ғасырда графикалық дизайн кәсіби сала ретінде толық қалыптасты. Баухаус мектебі (1919–1933) дизайнды өнердің басқа түрлерімен біріктіріп, функционализм мен қарапайымдылықты басты қағидаға айналдырды. Герберт Байер, Ласло Мохой-Надь сияқты тұлғалар шрифт формаларын, геометриялық композицияларды, минималистік тәсілді дамытып, қазіргі корпоративтік стильдің негізін салды. 1950–1970 жылдары Швейцариялық стиль (International Typographic Style) пайда болып, тор жүйесін қолдану, айқын иерархия, Helvetica секілді нейтральды шрифттерді пайдалану бүкіл әлемге таралды. Бұл бағыт ақпаратты дәл әрі ғылыми түрде жеткізу мақсатында жасалды және қазіргі UI/UX дизайнда кеңінен сақталып отыр.

1980 жылдардан бастап компьютерлік технологиялардың дамуы графикалық дизайнның тарихындағы ең үлкен бетбұрыстардың бірі болды. Apple Macintosh компьютерінің 1984 жылы шығуы және Adobe компаниясының кәсіби бағдарламалар әзірлеуі дизайнерлердің жұмыс тәсілін түбегейлі өзгертті. Adobe Illustrator (1987) векторлық графикаға жаңа деңгей берсе, Adobe Photoshop (1990) растрлық өңдеудің кәсіби стандартына айналды. Сонымен қатар 1989 жылы CorelDRAW жарық көріп, типография мен иллюстрацияны біріктірген әмбебап құрал ретінде танылды. Компьютерлік дизайн нұсқаларды тез өзгертуге, түстермен еркін жұмыс істеуге және баспаға дейінгі процесті оңтайландыруға мүмкіндік берді.

1990–2000 жылдары интернеттің жаппай таралуы графикалық дизайнды жаңа сала — веб-дизайнға бөлді. Алғашқы веб-парақтардағы қарапайым HTML элементтері кейін күрделі визуалды жүйелерге, интерфейс дизайнына және пайдаланушылық тәжірибені (UX) зерттейтін жаңа бағытқа ұласты. Бренд фирмалық стилі енді тек баспа бетінде емес, сайт, мобильді қосымша, әлеуметтік желілер арқылы жасалатын кешенді визуалды экожүйеге айналды. Дизайнерлер ақпаратты жылдам қабылдау үшін иконография, инфографика, адаптивті дизайн әдістерін қолдана бастады.

Қазіргі кезеңде графикалық дизайн жасанды интеллект, генеративті модельдер, 3D-анимация, интерактивті медиа арқылы дамуда. Canva (2012), Figma (2016) сияқты платформалар бірлесіп жұмыс істеуді жеңілдетіп, дизайнды көпшілікке қолжетімді етті. Визуалды маркетинг пен бренд коммуникациясының негізгі құралына айналған графикалық дизайн бүгінде әлеуметтік желілердегі контенттен бастап, виртуалды шындық интерфейстеріне дейін кең саланы қамтиды. Оның даму тенденциялары тиімді визуалды коммуникацияға деген сұраныс артып, цифрлық ортада адамның ақпарат қабылдау ерекшеліктерін терең зерделеудің қажеттілігін көрсетеді.

Графикалық дизайнның тарихи эволюциясы - адамзаттың ақпаратты қабылдау, өңдеу және тарату тәсілдерінің түбегейлі өзгерістерін айқын көрсететін ғылыми-мәдени процесс. XV ғасырдағы Иоганн Гутенберг ойлап тапқан баспа станогы визуалды коммуникацияның алғашқы жаппай таралу кезеңін қалыптастырды. Типографиялық әдістердің жүйеленуі, шрифттік жүйелердің стандартталуы, макеттеу принциптерінің бекітілуі - кейінгі графикалық дизайн теориясының негізін қалаған мәдени технологиялық серпіліс болды. XX ғасырдың басындағы Баухаус мектебі дизайнның функционалдылыққа, минимализмге және рационалды композицияға бағытталған жаңа парадигмасын ұсынды. Бұл қозғалыс қазіргі цифрлық дизайн эстетикасының іргетасын қалауда шешуші рөл атқарды.

Өнеркәсіптік революция мен полиграфиялық технологиялардың жетілуі композициялық құрылымдардың күрделене түсуіне мүмкіндік берді. Литография, офсеттік баспа, фотоқұрастыру технологиялары дизайнерлерге визуалды ақпаратты дәл әрі эстетикалық өңдеуге жағдай жасады. XX ғасырдың екінші жартысында жарнама индустриясының кеңеюі, брендтік коммуникацияның күшеюі графикалық дизайнды коммерциялық мақсаттағы қуатты

құралға айналдырды. Осы кезеңде дизайн психологиясы, түс теориясы, визуалды қабылдау заңдылықтары ғылыми тұрғыдан зерттеліп, графикалық дизайн толыққанды академиялық пән ретінде қалыптасты.

XX ғасырдың соңында компьютерлік технологиялардың пайда болуы графикалық дизайнның даму тарихында ең ірі өзгеріс әкелді. 1984 жылы Apple компаниясының Macintosh компьютерін ұсынуы, Adobe фирмасының Photoshop (1990), Illustrator (1987), InDesign (1999) секілді бағдарламалар шығаруымен бірге, визуалды өндіріс толығымен цифрлық форматқа көшті. Дизайн жасау жылдамдығы артты, өңдеу сапасы жақсарды, ал шығармашылық мүмкіндіктер шексіз кеңейді. Цифрлық революция дизайнердің рөлін техникалық орындаушыдан креативті стратегке айналдырды. Бұл кезеңде веб-дизайн, UI/UX, мультимедиялық дизайн сияқты жаңа салалар туындап, графикалық дизайн көпсалалы интегративті кәсіби бағытқа айналды.

XXI ғасырда графикалық дизайн әлеуметтік медиа, мобильді қосымшалар, интерактивті интерфейстер, виртуалды және қосымша шындық платформаларының пайда болуымен жаңа деңгейге көтерілді. Векторлық және растрлық графика құралдарының жетілуі, жасанды интеллект көмегімен автоматтандырылған дизайн жүйелерінің енгізілуі, нейрожелілік генерация технологиялары кәсіби ортада жаңа әдіснамалық талаптарды қалыптастырып отыр. Сонымен қатар, жаһандық мәдени кодтар мен визуалды трендтердің тез таралуы дизайнердің жұмысын халықаралық стандарттарға бағыттай түсті. Бұл процестер графикалық дизайнды тек эстетикалық емес, сонымен бірге ақпараттық, прагматикалық және әлеуметтік коммуникация құралына айналдырып отыр.

Қорытындылай келе, графикалық дизайнның баспа дәуірінен цифрлық форматқа дейінгі эволюциясы - технологиялық прогресс, мәдени трансформация және ақпараттық қоғам қажеттіліктерінің өзара ықпалы арқылы қалыптасқан күрделі даму жолы. Қазіргі кезеңде графикалық дизайн тек көркемдік сала емес, адам мен технология арасындағы коммуникацияны жүйелейтін стратегиялық бағытқа айналды. Болашақта жасанды интеллект, нейродизайн, генеративті технологиялар бұл саланы одан әрі өзгертетіні анық, алайда негізгі мақсат - визуалды ақпаратты түсінікті, функционалды және эстетикалық түрде жеткізу - өзгеріссіз қалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нұрмаханов Б. Н., Әбілбекова Д. Д., Қарымсақов У. Т. Компьютерлік графика : оқу құралы. — Алматы, 2011. — 200 б.
2. Компьютерлік графика және дизайн : оқу құралы. — (Қазақша, ISBN 978-601-333-077-8; орысша ISBN 978-5-4468-2303-1). — (PDF-жинақ).
3. Кульбаева В. Б., Танбаев Х. К. Графика және жобалау : оқулық (10 сынып) / «Келешек-2030» баспасы. — 2020. — 127 б.
4. Айтбенова (Aytbenova) А. Web-дизайн негіздері : оқу-әдістемелік материал (PDF). — (электронды нұсқа).
5. Батырханова Ж., Ақылбекова Ж., Сырлыбаев Қ. «Графикалық дизайн тарихы...» (мақала / конференциялық материал) — (PDF). — 2019.
6. Дизайн тарихы мен теориясы : оқу құралы / жинақ. — Алматы, 2006. — 176 б.

Гүломамадова Ф.И., карагандинский национальный исследовательский университет имени Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-2 (р)
(Жученко И.А., старший преподаватель кафедры изобразительного искусства и дизайна, член Союза Дизайнеров Республики Казахстан)

ВЛИЯНИЕ ОДЕЖДЫ И МОДЫ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ, СОЦИАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ И КАЧЕСТВО ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

В XXI веке мода выступает одним из наиболее значимых феноменов культуры, оказывая сильное влияние на социальные, экономические и психологические процессы. Одежда уже давно перестала быть исключительно средством защиты от окружающей среды. Она превратилась в систему знаков, символов и сообщений, через которые человек выражает

индивидуальность, социальный статус, профессиональную принадлежность, эмоциональное состояние и отношение к миру. В этой связи изучение влияния моды и одежды на психологию человека становится особенно актуальным.

Практика показывает, что выбор одежды тесно связан с системой личных ценностей, уровнем уверенности в себе, особенностями самовосприятия и эмоциональными реакциями. Одежда может усиливать или ослаблять ощущение собственной компетентности, привлекательности, комфорта и безопасности. Современные исследования в области психологии моды подтверждают, что определённые стили, цвета, материалы и фасоны напрямую воздействуют на настроение человека, его активность, мотивацию и даже когнитивные функции.

Мода выступает также важным фактором социальной коммуникации. Через одежду человек передаёт окружающим определённые сигналы: принадлежность к группе, профессиональный статус, намерения, эмоциональное состояние. Визуальный образ формирует первое впечатление, которое зачастую определяет характер дальнейшего общения. Все эти аспекты указывают на необходимость комплексного изучения влияния одежды и моды на личность и качество жизни.

Цель данной статьи — проанализировать роль одежды и моды в формировании эмоционального состояния, поведения и социальной идентичности человека. В рамках исследования рассматриваются психологические механизмы воздействия одежды, её символическая функция, а также влияние модных тенденций на самовосприятие и стиль жизни.

1. Теоретические основы влияния одежды на психологию человека

Психология моды как научное направление опирается на исследования в области когнитивной психологии, социальной психологии, культурологии и нейронауки. Одним из ключевых понятий является **encllothed cognition** — феномен «воплощённого мышления», описанный учёными Адамом и Галински. Данный термин отражает идею о том, что одежда может изменять не только внешний образ, но и внутреннее состояние человека, его мышление и поведение. (см. таблицу 1)

Ученые доказали, что определённые элементы одежды активируют в сознании связанные с ними символические значения. Например, ношение делового костюма усиливает чувство ответственности и концентрацию внимания; спортивная одежда повышает уровень активности и мотивации; яркие цвета стимулируют эмоциональную включённость и ощущение энергии. Таким образом, одежда выступает мощным психологическим триггером [1].

Другая теоретическая база основана на исследованиях самопрезентации (Гоффман) и социальной идентичности (Таджфел, Тёрнер). С точки зрения этих концепций, одежда помогает человеку выстраивать желаемый образ — маску, посредством которой он взаимодействует с обществом. Мода, как динамическая система норм и правил, задаёт рамки того, каким должен быть внешний вид для успешной интеграции в социальную среду [3].

Кроме того, в исследованиях культурологов одежда рассматривается как текст или символическая система. Форма, цвет, фактура ткани, декоративные элементы — всё это работает как знаковая структура, несущая культурно обусловленные значения. Человек считывает эти значения и выстраивает своё отношение к окружающим и самому себе [2].

2. Эмоциональное влияние одежды: настроение, уверенность, самооценка

Одним из наиболее заметных эффектов является воздействие одежды на эмоциональное состояние человека. В психологии существует понятие «эмоциональное подкрепление», которое описывает, как определённые визуальные или тактильные стимулы могут вызывать чувство комфорта, радости, спокойствия или уверенности [8].

Во-первых, эмоционально-цветовое воздействие одежды играет ключевую роль.

Цветовая палитра способна вызывать физиологические реакции: красный повышает уровень энергии, стимулирует кровообращение и активность; синий способствует концентрации и снижению тревожности; зелёный ассоциируется со спокойствием и балансом; жёлтый усиливает чувство оптимизма. Эти эффекты используются не только в моде, но и в маркетинге, интерьерах и арт-практиках.

Во-вторых, крой и силуэт одежды также оказывают влияние на эмоциональное состояние. Одежда, подчёркивающая достоинства фигуры, улучшает самовосприятие и

повышает уверенность. В то время как неудобные или визуально неблагоприятные модели могут вызывать смущение, напряжение и снижение самооценки [4].

Тактильные свойства тканей — мягкость, гладкость, текстура — имеют большое значение для эмоционального комфорта. Приятные материалы снижают уровень стресса, создают ощущение защищённости и тепла. Это связано с работой сенсорных рецепторов кожи и выработкой нейромедиаторов, в том числе серотонина и окситоцина [5].

Отдельно стоит отметить феномен «одежды для настроения», когда человек сознательно подбирает образ в соответствии со своим эмоциональным состоянием или желаемым воздействием. Это подтверждает взаимосвязь между внутренними переживаниями и визуальным образом: эмоции влияют на выбор одежды, а одежда — на эмоции.

3. Мода как инструмент социальной идентичности и коммуникации

Мода играет огромную роль в формировании социальной идентичности. Через одежду человек демонстрирует принадлежность к определённой группе: профессиональной, возрастной, субкультурной или статусной. Например, в деловой среде сформированы строгие дресс-коды, где стиль служит маркером компетентности и профессионального уровня. В молодёжных субкультурах одежда становится способом выражения протестных, эстетических или музыкальных предпочтений [6].

С точки зрения социальной коммуникации, одежда является формой невербального общения. Первый визуальный контакт формирует впечатление, которое влияет на дальнейший диалог, доверие и восприятие компетентности. Социальные психологи утверждают, что внешний вид оказывает влияние на оценку личности даже сильнее, чем вербальные характеристики [7,10].

Мода также выступает способом конструирования «я-образа». Люди используют одежду как инструмент управления впечатлением: создают желаемый образ для разных ситуаций — рабочих встреч, общения с друзьями, публичных мероприятий. Таким образом, мода становится частью стратегии самопрезентации [3,9].

Особое значение имеет феномен «социального сравнения». Люди сравнивают свой стиль с образами окружающих, что может вызывать как чувство вдохновения и мотивации, так и тревожность, если возникает диссонанс между желаемым и реальным образом. Однако грамотный подход к моде способен повысить чувство принадлежности и уверенности в социальной среде [2].

4. Мода как фактор качества жизни и самореализации

Качество жизни включает физическое, эмоциональное, социальное и профессиональное благополучие. Одежда и стиль оказывают влияние на все эти компоненты.

Эмоциональный комфорт обеспечивает ощущение стабильности, удовлетворённости собой и повседневным образом жизни. Правильно подобранная одежда снижает уровень стресса, облегчает коммуникативные процессы и способствует повышению самооценки. (см. рисунок 1)

Социальное благополучие во многом зависит от того, насколько комфортно человек чувствует себя в обществе. Одежда, отражающая личность, облегчает коммуникацию и формирует позитивную социальную среду. Кроме того, мода может служить источником творческой активности: подбор образов, участие в модных проектах, дизайн одежды развивают креативные навыки и дают возможность самовыражения [12].

Профессиональное благополучие также связано с одеждой. В рабочей среде внешний вид может влиять на уровень доверия, успешность переговоров, восприятие компетентности. Исследования показывают, что сотрудники, соблюдающие профессиональный стиль, чаще воспринимаются как более организованные и мотивированные.

Мода выступает также как ресурс самореализации: создание индивидуального стиля позволяет человеку выразить ценности, мировоззрение и творческий потенциал.

Одежда становится медиатором между внутренним миром и внешней реальностью [11].

Анализ научных источников и психологических теорий показывает, что одежда и мода оказывают значительное влияние на эмоциональное состояние, социальное поведение и качество жизни человека. Одежда выступает не просто материальным объектом, но сложным социально-культурным феноменом, включающим символические, психологические и коммуникативные функции.

Во-первых, одежда влияет на эмоциональное состояние через цвет, крой, силуэт и тактильные свойства тканей. Эти элементы способны менять настроение, уровень энергии, восприятие собственного тела и уверенность в себе. Механизмы «воплощённого мышления» подтверждают, что одежда воздействует на когнитивные процессы и поведение.

Во-вторых, мода выполняет роль инструмента социальной идентичности. Через стиль человек выражает принадлежность к определённой группе, выстраивает самопрезентацию и конструирует собственный образ. Визуальный внешний вид становится частью социальной коммуникации, влияя на качество взаимодействия и успешность в профессиональной среде.

В-третьих, одежда является фактором качества жизни. Она влияет на эмоциональное благополучие, уверенность в себе, творческое самовыражение и социальные связи. Выбор одежды может стать ресурсом психологической устойчивости, возможностью развития личного стиля и важным инструментом самореализации.

Таким образом, мода и одежда являются значимыми элементами жизни современного человека, определяющими не только визуальный образ, но и психологическое состояние, социальные роли и качество жизни. Изучение этих аспектов остаётся актуальным направлением научных исследований и имеет большое значение для развития индустрии моды, психологии и социальной культуры.

Таблица 1. Влияние одежды на психологические аспекты жизни человека

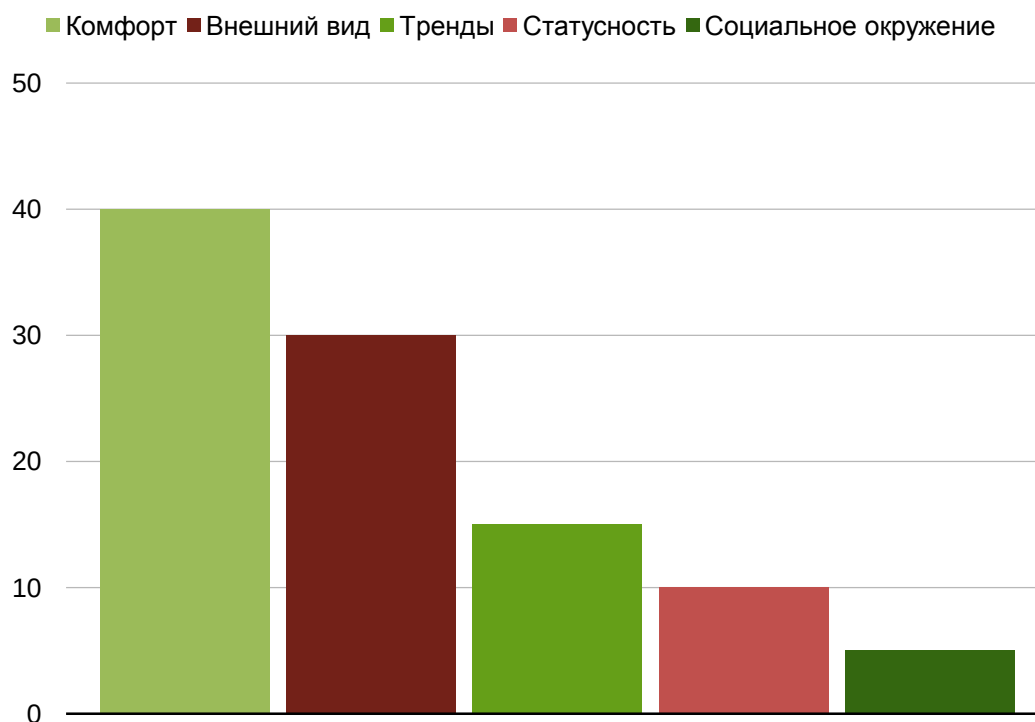

Рисунок 1. Факторы, влияющие на выбор одежды (опрос 30 человек)

Психологический аспект	Характер влияния одежды	Интенсивность влияния (условно, %)
Эмоциональное состояние	Цвет, фактура ткани, комфорт	85 %
Самооценка	Подчёркивание достоинств фигуры	78 %
Социальная идентичность	Символика, стиль, принадлежность	92 %
Профессиональная уверенность	Деловой стиль, структурированный образ	74 %

Список литературы:

1. Бардт Г. Психология моды. - М.: Институт психологии РАН, 2018. - 256 с.
2. Барт Р. Система моды. - М.: Академический Проект, 2013. - 408 с.
3. Гоффман Э. Представление себя другим в повседневной жизни. - М.: Канон-Пресс, 2020. - 256 с.
4. Демидова Н. В. Имиджелогия: теория и практика формирования индивидуального стиля. - СПб.: Питер, 2019. - 368 с.
5. Каверина Т. А. Психология восприятия внешнего облика. - М.: Флинта, 2017. - 224 с.
6. Липовецкий Ж. Империя моды. - М.: Новое литературное обозрение, 2021. - 392 с.
7. Солдатова Е. Л. Внешний образ как инструмент социальной коммуникации. - М.: Логос, 2019. - 210 с.
8. Adam H., Galinsky A. Enclothed cognition // Journal of Experimental Social Psychology. 2012. Vol. 48, No. 4. P. 918–925.
9. Crane D. Fashion and Its Social Agendas. - Chicago: University of Chicago Press, 2000. - 324 p.
10. Davis F. Fashion, Culture, and Identity. - Chicago: University of Chicago Press, 1994. - 320 p.
11. Entwistle J. The Fashioned Body. - Cambridge: Polity Press, 2015. - 288 p.
12. Kawamura Y. Fashion-ology. - Oxford: Berg Publishers, 2005. - 160 p.

Егорова Я. В., Карагандинский Национально Исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. Диз-22-2 (р)
Жученко И. А., старший преподаватель кафедры ИЗО и дизайна

ГЕЙМ-ДИЗАЙН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ: ОТ ИНТЕРАКТИВНОЙ ВИЗУАЛИЗАЦИИ К РАЗВИТИЮ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ И НАВЫКОВ

В этой статье мы хотели бы рассмотреть гейм-дизайн как современный инструмент художественно-эстетического и общего образования. Анализ выявил влияние интерактивных визуальных сред на развитие творческих и когнитивных компетенций учащихся. Сравниваются традиционные и цифровые методы обучения, а также представлены результаты современных исследований эффективности игровых механик в педагогике. [4, 7, 15]. Особое внимание уделяется реальным образовательным примерам – Minecraft Education Edition, VR-симуляторам, платформам игрового обучения, – а также оригинальным концепциям образовательных игр по биологии, истории, архитектуре и экономике. В статье делается вывод о необходимости интеграции игровых технологий в образовательные программы для удовлетворения потребностей нового поколения.

Проведя исследования, было выявлено следующее, современная система образования переживает период интенсивной трансформации: новые поколения учащихся растут в цифровой интерактивной среде, ежедневно взаимодействуя с играми, визуальными интерфейсами и виртуальными пространствами. Однако найденные исследования показывают, что традиционные методики преподавания часто не успевают за технологическим прогрессом и меняющимся способом восприятия информации [7]. В результате возникает заметный разрыв: студенты и школьники мыслят образами, симуляциями и интерактивными моделями, а преподаваемые дисциплины представляются в линейной, статичной форме. Это снижает учебную мотивацию, подталкивает студентов к поиску альтернативных источников знаний и усложняет процесс усвоения материала.

В таких условиях гейм-дизайн становится не только развлекательной, но и образовательной практикой. Игровая форма обучения доказала свою эффективность в развитии креативности, критического мышления, концентрации внимания и исследовательских навыков [4, 15]. Более того, интерактивная визуальная среда создаёт уникальные педагогические условия: моделирование процессов, экспериментирование без риска, мгновенную обратную связь и возможность самостоятельного получения знаний.

Цель данной статьи – проанализировать, как игровой дизайн способствует развитию образования и как игровые механики влияют на развитие художественных, творческих и когнитивных компетенций учащихся.

Статья отвечает на вопросы:

- почему игры становятся эффективным образовательным инструментом?
- как интерактивная визуальная среда меняет восприятие учебного материала?
- какие реальные образовательные игры уже доказали свою эффективность?

– какие игровые модели могут быть разработаны для школьных и вузовских дисциплин?

Актуальность данной работы обусловлена тем, что внедрение игровых технологий может повысить мотивацию учащихся, адаптировать обучение к требованиям цифрового поколения и улучшить успеваемость в сложных предметных областях – от химии до архитектуры.

Гейм-дизайн рассматривается исследователями (Jesper Juul, James Paul Gee, Katie Salen) как система, способная формировать «учение через действие» – подход, при котором знания усваиваются не через пассивное слушание, а через активное взаимодействие [4]. В игре обучающийся становится участником процесса, а не наблюдателем; это соответствует теории опыта Д. Колба и идеям Л. Выготского о зоне ближайшего развития [1, 11].

Игровая механика выполняет роль структурной модели, которая переводит абстрактные понятия в практические задачи. Например, физические явления можно объяснять через симуляцию, математические формулы – через игровые головоломки, исторические события – через интерактивную реконструкцию.

Важнейшая особенность игр – это мотивация, возникающая из внутреннего интереса, а не принуждения. Принцип «геймифицированного прогресса» способствует более глубокому и устойчивому усвоению материала [7].

Рисунок 1. Сравнительный анализ опроса учеников школы 12-15 лет.

Современные обучающиеся обладают клиповым, визуальным и образным мышлением. Игры, как визуально-насыщенные системы, гармонично соответствуют этому формату восприятия. Интерактивная среда стимулирует:

- визуально-пространственное мышление, усиливающее понимание форм, пропорций, движения;

- креативные стратегии решения задач, связанные с дивергентным мышлением;

- композиционное восприятие, важное для художественных специальностей;

- эмпатию и эмоциональное восприятие, что доказано исследованиями Исбистер [12].

Игровая деятельность, по Выготскому, является «зоной воображаемой ситуации», где ученик пробует новые роли, экспериментирует, создаёт собственные модели мира [11].

Чтобы доказать важность данных введений, нужно провести практические исследования.

И такие уже есть! Одним из наиболее успешных примеров внедрения геймификации в STEM-обучение является Minecraft Education Edition [15]. Эта платформа позволяет реализовывать редактор химических реакций, симулировать физические явления и проводить лабораторные эксперименты без риска, а также конструировать трёхмерные модели. Учителя активно используют возможности Minecraft на уроках химии, физики, биологии, географии и даже искусства, что делает процесс обучения интерактивным и наглядным.

Другим примером является Kerbal Space Program, которая способствует развитию инженерного мышления, пониманию орбитальной механики и навыкам моделирования конструкций [8].

Кроме того, VR-лаборатории показали высокую эффективность в образовательном процессе: исследования MIT Media Lab и Стэнфордского VR Lab доказали, что использование виртуальной реальности повышает качество усвоения сложного материала на 30–40% [3].

Далее, хочу предложить готовые игровые концепции для обучения, ведь одним из перспективных направлений интеграции геймификации в образование являются разработки авторских игр, специально созданных для обучения школьников и студентов различных дисциплин.

Первая игра что хотела бы предложить, “BIO-LAB VR”, предназначена для изучения биологии и анатомии. Проблема традиционного изучения этих предметов заключается в том, что многие процессы и структуры организма слишком сложны для визуализации и практического понимания в классе. Решением этой задачи становится виртуальная реальность: игрок попадает внутрь организма, рассматривает органы и биопроцессы изнутри, моделирует функциональные связи между системами. Такой подход развивает пространственное мышление, визуализацию и глубокое понимание биологических процессов.

Игра «ARCHI-CRAFT» ориентирована на студентов архитектурных и инженерных специальностей. Проблема здесь в том, что изучение конструкции и композиции в учебниках часто остаётся абстрактным и не даёт практического опыта. В игре пользователь строит модели с учётом реальных физических ограничений, экспериментирует с пропорциями, материалами и композиционными решениями. Результатом становится развитие конструктивного мышления, навыков проектирования и художественной композиции.

Для изучения экономики и управления разработана игра «ECONOMIA». Традиционные методы обучения сталкиваются с проблемой отсутствия практического опыта: учащиеся редко сталкиваются с динамикой рынка и последствиями принятых решений. В игре игрок управляет виртуальным рынком, справляется с кризисами и непредвиденными обстоятельствами, прогнозируя последствия своих действий. Это развивает аналитические навыки, навыки планирования, прогнозирования и управления рисками, а также позволяет учащимся практиковаться в принятии управленческих решений в практической обстановке.

Наконец, «HISTORY QUEST» служит для обучения истории. Проблема традиционного обучения заключается в поверхностном запоминании фактов без понимания их взаимосвязи. В интерактивных хрониках игроки путешествуют во времени, собирают артефакты и реконструируют события, устанавливая тем самым причинно-следственные связи. Такой подход развивает критическое мышление, аналитические навыки и способность выявлять связи между историческими событиями.

Таким образом, оригинальные игровые концепции посредством интерактивности и игрового дизайна решают специфические проблемы традиционного образования и превращают процесс обучения в практическую, увлекательную и наглядную деятельность.

Не менее важным аспектом эффективности образовательных игр является их художественно-эстетическое оформление. Визуальный стиль, цветовая гамма, пользовательский интерфейс и анимация создают среду, которая привлекает внимание учащихся, помогает им усваивать сложный материал и стимулирует творческое мышление. Таким образом, дизайн образовательной игры становится инструментом, усиливающим педагогическое воздействие интерактивности и игрового дизайна.

Эстетика игры выполняет несколько конкретных функций: она помогает визуализировать сложные концепции, упрощает ориентирование в интерфейсе, создаёт наглядную обратную связь через анимацию и динамику, а также повышает мотивацию и вовлечённость. Например, в BIO-LAB VR цветовое кодирование тканей и органов облегчает понимание биопроцессов, а в ARCHI-CRAFT логично структурированный интерфейс позволяет сосредоточиться на построении конструкций без лишних отвлекающих элементов.

В результате, интеграция визуального дизайна и гейм-дизайна превращает образовательную игру в эффективный инструмент обучения, где эстетика и содержание работают вместе, усиливая понимание, креативность и практические навыки учащихся.

Продолжая выполнять несколько ключевых функций:

- помогает визуализировать сложные концепции (например, биологические процессы, физические явления).

- упрощает ориентирование и взаимодействие с учебным материалом через интуитивную структуру и интерфейс.

–создаёт обратную связь через анимацию и динамику – учащийся видит результаты своих действий и корректирует решения.

–повышает мотивацию и вовлечённость, делая процесс обучения более эмоционально значимым и творческим.

В заключение хотелось бы подчеркнуть, что игровой дизайн – мощный инструмент модернизации художественного, эстетического и общего образования. Интерактивная визуальная среда позволяет учащимся не только взаимодействовать с учебным материалом, но и активно конструировать знания, моделировать ситуации, экспериментировать и творчески самовыражаться.

Рассмотренные примеры – Minecraft Education, VR-симуляции и оригинальные игровые модели – показывают, что игровое обучение повышает мотивацию, способствует пониманию сложных процессов и развивает навыки, востребованные в XXI веке.

Необходимость интеграции игр в образовательные программы становится всё более очевидной: цифровое поколение требует новых форм взаимодействия, соответствующих его образу мышления и восприятия.

Список литературы:

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. — СПб.: Союз, 1997. — 96 с.
2. Bogost I. Persuasive Games: The Expressive Power of Videogames. — Cambridge, MA: MIT Press, 2010. — 464 с.
3. Bailenson J. Virtual Reality and Education. — Stanford VR Lab, 2020. — (отчёт лаборатории; объём не стандартизирован).
4. Gee J. P. What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy. — New York: Palgrave Macmillan, 2003. — 256 с.
5. Juul J. The Art of Failure: An Essay on the Pain of Playing Video Games. — Cambridge, MA: MIT Press, 2013. — 172 с.
6. Kolb D. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — 2nd ed. — New Jersey: Pearson FT Press, 2014. — 416 с.
7. Salen K., Zimmerman E. Rules of Play: Game Design Fundamentals. — Cambridge, MA: MIT Press, 2004. — 688 с.
8. Squad. Kerbal Space Program: Developer's Educational Notes. — Squad Studio, без даты публикации (документация проекта).
9. Isbister K. How Games Move Us: Emotion by Design. — Cambridge, MA: MIT Press, 2016. — 188 p.
10. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. — New York: Basic Books, 1980. — 230 p.
11. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. — М.: ЭКСМО, 2004. — 512 с.
12. Isbister K. Better Game Characters by Design: A Psychological Approach. — San Francisco: Morgan Kaufmann, 2006. — 312 p.
13. MIT Media Lab. Educational Innovation Reports. — Cambridge, MA: MIT Media Lab, 2022–2024. — Серия аналитических отчётов.
14. Stanford VHIL. Immersive Learning Studies. — Stanford University, 2021–2023. — Исследовательские отчёты.
15. Microsoft. Minecraft Education Edition: Science Curriculum Documentation. — Microsoft Education, 2016–2024. — Методические материалы.

Елубай К.О.- Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті.педагогика факультеті.бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының 3 курс ИЗО-23-1 (к) тобының студенті
Айтымов Е.К. - Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті.педагогика факультеті.бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының оқытушысы

ҚАЗІРГІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНДЕГІ ВИЗУАЛДЫ ТІЛДІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ДӘСТҮРДЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯҒА ДЕЙІН

Қазіргі бейнелеу өнеріндегі визуалды тілдің эволюциясы дәстүрлі көркемдік тәсілдерден бастап цифрлық трансформацияға дейін үздіксіз дамып келе жатқан күрделі мәдени-философиялық үдеріс ретінде сипатталады. Визуалды тіл әр кезеңде қоғамның эстетикалық, технологиялық және дүниетанымдық ерекшеліктерін бейнелеумен қатар, көркем ойлаудың жаңа формаларын туындатады. Осы себепті қазіргі өнер кеңістігінде дәстүр мен инновация,

материалдық пен виртуалды, қолөнерлік орындау мен цифрлық генерация қатар тоғысып, визуалды коммуникацияның жаңа парадигмасын қалыптастырады.

Дәстүрлі бейнелеу өнерінде визуалды тіл негізінен нышандар, символдар, пропорциялық заңдылықтар, композициялық құрылымдар мен қолмен орындалатын техникалар арқылы өрнектелетін. Кескіндеме, графика, мүсін сияқты классикалық жанрларда форма мен мазмұнның үйлесімі, автордың қолтаңбасы, материалдың табиғи қимылы шешуші рөл атқарды. Мұнда визуалды тіл көркемдік шеберлікке, материалды терең сезінуге және заттық әлемді бейнелеуге бағытталды. Ұлттық дәстүрлерге тән өрнектер, ою-өрнектік жүйе, түстік кодтар мен символдық бейнелер көркем кеңістіктің мәдени негізін қалыптастырды.

XX ғасырдың екінші жартысында модернистік және постмодернистік ағымдар визуалды тілдің құрылымын едәуір өзгертті. Абстракция, минимализм, концептуализм, перформанс пен инсталляция секілді бағыттар өнердің мағынасын материалдан идеяға қарай ысырып, визуалды тілді мағыналық көпқабатты жүйеге айналдырды. Бұл кезеңде көрерменнің интерпретациясы мен авторлық ойдың символдық-кодтық берілуі алдыңғы қатарға шықты. Визуалды тіл енді тек бейнелеу немесе көру объектісі емес, мәдени мәтінге айналды.

Цифрлық технологиялардың дамуы визуалды тілдің трансформациясын жаңа деңгейге көтерді. Компьютерлік графика, 3D модельдеу, анимация, виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR), алгоритмдік және генеративті өнер визуалды коммуникацияның мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтті. Бүгінде суретшілер пиксель, код, цифрлық текстура, жасанды интеллект арқылы бейнелер жасайды, ал виртуалды кеңістіктер шынайы әлемнің заңдылықтарын қайта қарап, кеңістік пен форманы «материалсыз» модельдеуге мүмкіндік береді. Визуалды тіл интерактивтілікке, динамикаға, деректерді визуалдауға және мультимедиялық синтезге негізделген жаңа құрылымға айналды.

Цифрлық трансформация визуалды тілдің демократиялануына да ықпал етті. Әлеуметтік желілер, онлайн-платформалар, мобильді қосымшалар кез келген пайдаланушыны визуалды өнімнің авторы ету арқылы көркем коммуникацияны жеделдетті. Бұл мәдени ортада жаңа пиктографиялық кодтар, эмодзи, мемдер, қысқа форматтағы визуалды ақпараттар кеңінен таралып, қазіргі визуалды тілдің күнделікті қолданысқа бейімделген нұсқасын қалыптастырды. Мұндай синтез дәстүрлі өнер тәжірибесі мен цифрлық мәдениетті бір арнаға тоғыстырып, визуалды ойлаудың жаңа формаларын туындатады. Бейнелеу өнеріндегі визуалды тілдің эволюциясы дәстүрлі символдық жүйелерден бастап виртуалды кеңістікте жасалатын күрделі цифрлық құрылымдарға дейінгі кең ауқымды қамтиды. Бұл үдеріс тек технологиялық өзгеріс емес, адамзаттың көркемдік қабылдауының, эстетикалық талғамының және мәдени кодының өзгеруін айқындайтын маңызды көрсеткіш. Дәстүр мен цифрлық инновацияның синтезі болашақта визуалды тілді одан әрі дамытып, өнердің форма, мазмұн және коммуникация тәсілдерін жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Қазіргі бейнелеу өнері адамзат мәдениетінің ең күрделі де көпқабатты салаларының бірі ретінде жаһандану, ақпараттық технологиялардың дамуы және визуалды коммуникация көлемінің артуы жағдайында бұрын-соңды болмаған қарқынды өзгерістерге ұшырап отыр. Өнер тілінің тарихи қалыптасуына тән тұрақты канондар, композициялық құрылымдар мен бейнелеу принциптері цифрлық орта мүмкіндіктерімен өзара ықпалдаса отырып, жаңа мазмұндық деңгейге көтерілді. Бұл үдеріс тек техникалық жаңғыруды емес, сонымен бірге көркем ойлау логикасының, образдық жүйенің, қабылдау психологиясының және өнердің әлеуметтік мағынасының терең трансформациясын білдіреді.

Бейнелеу өнеріндегі визуалды тіл - кез келген көркемдік туындының мағыналық өзегі, идеялық құрылымын айқындайтын әмбебап коммуникациялық жүйе. Оның эволюциясын зерттеу өнер тарихы мен теориясының, мәдениеттану мен семиотиканың, сондай-ақ жаңа медиа зерттеулерінің тоғысында тұрған кешенді міндет болып табылады. Дәстүрлі өнер түрлерінде қалыптасқан образдық-символдық мәндер ғасырлар бойы адамзаттың дүниетанымын бейнелеп келсе, қазіргі кезеңде олар цифрлық кеңістікте қайта оқылып, жаңа интерпретациялық мүмкіндіктерге ие болуда. Цифрлық технологиялардың, виртуалды шындықтың, интерактивті платформалардың және визуалды коммуникация формаларының кеңеюі көрермен мен өнер туындысы арасындағы қатынасты да өзгертті: енді көркемдік қабылдау тек эстетикалық тәжірибемен шектелмей, ақпараттық, әлеуметтік және мультимодальдық деңгейлерді біріктіретін күрделі процесс ретінде қарастырылады. Осы жағдайда визуалды тілдің эволюциясын талдау өнердің даму динамикасын түсінуге, жаңа көркем бағыттардың пайда болу себептерін айқындауға, дәстүр мен инновация арасындағы байланыстарды анықтауға

мүмкіндік береді. Бұл зерттеудің өзектілігі - қазіргі бейнелеу өнеріндегі көпқырлы өзгерістерді жүйелі түрде қарастырып, визуалды тілдің мәдени-эстетикалық трансформациясын ғылыми тұрғыдан анықтау қажеттілігінен туындайды. Дәл осы бағыттағы зерттеу ХХІ ғасыр өнерінің болмысын түгел қамтитын іргелі мәселелерді ашуға бағытталады және көркемдік ойлаудың қазіргі кезеңдегі даму траекториясын түсіндіруге маңызды үлес қосады.

Қазіргі бейнелеу өнеріндегі визуалды тілдің өзгерісін түсіну үшін оның тарихи қалыптасу логикасын, символдық жүйелердің мәдени негізін және көркемдік формалардың қоғам өмірімен байланысын терең қарастыру қажет. Көркем тілдің эволюциясы бір сәттік құбылыс емес, керісінше, адамзат өркениетінің рухани-ойлау кеңістігімен бірге ілесе дамыған ұзақ тарихи процесс болып табылады. Ежелгі дәуірдегі петроглифтік бейнелеулердің шартты әрі әмбебап нышандары кейінгі ғасырларда көркем образдардың күрделі құрылымына айналды; ал орта ғасырлардағы діни-символдық жүйелер Ренессанс кезеңінде адам болмысының ақиқаттығын бейнелеуге бағытталған гуманистік көзқарастармен толықты. Осы тарихи сабақтастықтың өзі визуалды тілдің тек көркемдік құрал ғана емес, мәдени жадтың, дүниетанымдық құрылымдардың және әлеуметтік тәжірибенің тасымалдаушысы екенін көрсетеді.

Индустриалды қоғам мен техногендік өркениеттің қалыптасуы бейнелеу өнерінің бағыттары мен көркемдік әдістеріне жаңа серпін берді. ХІХ–ХХ ғасырлардағы авангардтық қозғалыстар визуалды экспрессияның шекарасын кеңейтіп, түстік, сызықтық, пластикалық элементтердің семантикасын қайта қарастырды. Әлемнің үздіксіз өзгеруі мен әлеуметтік құрылымдардың жаңаруы көркем ойлауды символдық айқындықтан абстрактілі еркіндікке қарай бұрды. Осы кезеңде суретшілер визуалды тілдің формасын ғана емес, оның мәнін де қайта анықтап, көрерменнің қабылдау деңгейін белсенді қатысуға бағыттады. Өнер туындысы енді дайын мағынаны жеткізетін объект емес, көпқабатты интерпретациялық кеңістікке айналды.

Цифрлық дәуірдің келуі бұл үдерістерді жаңа сапалық деңгейге көтерді. Экрандық мәдениеттің басымдығы, ақпарат ағынының шексіздігі, визуалды кодтардың жылдам жаңаруы және виртуалды шындықтың қалыптасуы көркемдік тілді бұрынғыдан да күрделендірді. Визуалды образдар енді тек материалдық тасымалдаушыларда ғана емес, сандық пикселдер мен алгоритмдік құрылымдар арқылы да жасалатын болды. Мұндай жағдай көркем образдың уақыт пен кеңістіктегі табиғатын өзгертіп, оның динамикалық, интерактивті, трансмедиялық сипат алуына ықпал етті.

Осы өзгерістерді ескере отырып, қазіргі бейнелеу өнерінің визуалды тілін зерттеу тек эстетикалық талдау деңгейінде шектелмей, сонымен бірге мәдениеттанулық, семиотикалық, технологиялық және коммуникациялық қырларын терең қамтуды талап етеді. Себебі бүгінгі күнде көркемдік тіл қоғамның ақпараттық үдерістерімен тығыз байланыста дамиды, ал визуалды мәдениеттің өзі адамның әлемді тану тәсілдерінің ажырамас бөлігіне айналған.

Қазіргі бейнелеу өнерінің визуалды тілін талдауда маңызды мәнге ие тағы бір қыры - көрерменнің қабылдау тәжірибесінің өзгеруі. Бұрын көркем туындыны қабылдау көбінесе статикалық, белгілі бір мәдени контекстпен шектелген процесс болса, бүгінгі ақпараттық қоғамда визуалды образды түсіну динамикалық, көпқабатты, интертекстуалдық сипатқа ие болды. Көрермен енді тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, визуалды мәтінді қайта құраушы, оны жеке тәжірибесімен, мәдени білімдерімен және цифрлық ортада қалыптасқан визуалды дағдыларымен толықтыратын белсенді интерпретатор.

Әртүрлі медиа платформалардың ықпалы көркем туындыға деген көзқарасты түбегейлі өзгертті. Визуалды образ экрандық форматта, интерактивті интерфейстерде, виртуалды кеңістікте немесе гибриді медиа орталарында ұсынылған кезде оның семиотикалық құрылымы күрделене түседі. Мұндай өзгеріс символдардың мағыналық өрісін кеңейтіп, көркемдік элементтердің жаңа функциялар атқаруына мүмкіндік береді. Түс, қозғалыс, жарық, ырғақ, фактура секілді дәстүрлі бейнелеу құралдары алгоритмдік анимациялармен, сандық сүзгілермен, үшөлшемді модельдеумен, кеңейтілген шындық элементтерімен үйлесе отырып, көркем тілдің жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырады.

Бұл құбылыс бейнелеу өнерін қабылдаудың психологиялық механизмдеріне де әсер етті. Зерттеушілер визуалды ақпаратты өңдеу жылдамдығының артуы, назарды шоғырландырудың фрагменттелуі, көру өрісінің кеңеюі және визуалды мәтіндерді параллель түсіну қабілетінің дамуы қазіргі көрерменнің ерекшеліктеріне тән екенін атап өтеді. Осы тұрғыдан алғанда, визуалды тілдің қазіргі трансформациясы адамның когнитивтік процестерімен тікелей

байланысты. Өнердегі образдардың құрылымы енді қарапайым көрнекіліктен гөрі, ақпараттық күрделілікті, символдық тереңдікті және мультимодальдық сипаттарды біріктіреді.

Мәдениетаралық коммуникацияның күшеюі бір визуалды кодтың әртүрлі аудиторияда түрліше түсіндірілуіне себеп болып отыр. Визуалды тіл енді белгілі бір этномәдени ортаның ғана емес, жаһандық кеңістіктің идеялық және эстетикалық алмасу алаңы ретінде көрінеді. Бұл жағдай көркемдік образдардың әмбебаптық деңгейін арттыра отырып, олардың локалдық мағыналық ерекшеліктерін сақтаудың маңыздылығын айқындайды.

Қазіргі көркем қабылдау феномені визуалды тілдің эволюциясында шешуші рөл атқарады, себебі көркем туындының мәні енді тек авторлық интенциямен емес, көпқырлы интерпретациялық үдерістермен айқындалады.

Қазіргі бейнелеу өнеріндегі визуалды тілдің эволюциясы дәстүрлі көркемдік формалардан цифрлық трансформацияға дейінгі күрделі тарихи және мәдени процесс болып табылады. Зерттеу көрсеткендей, визуалды тіл тек бейнелеу әдістерінің жиынтығы емес, ол мәдени кодтардың, символдық құрылымдардың және қоғамның эстетикалық қабылдауының маңызды элементі болып табылады. Ежелгі дәуірдегі петроглифтер мен шартты белгілерден бастап, орта ғасырлық сакралды бейнелерге, Ренессанс кезеңіндегі реалистік композицияларға және XX ғасырдағы авангардтық тәжірибелерге дейінгі эволюция көркем ойлау логикасының даму жолын айқындайды.

Цифрлық дәуірдің дамуы визуалды тілдің динамикалық, мультимодальдық және интерактивті сипат алуына себеп болды. Қазіргі кезеңде көркемдік образ тек авторлық идеяны жеткізетін құрал ғана емес, сонымен қатар көрерменнің белсенді қатысуымен интерпретацияланатын күрделі мәдени феноменге айналды. Осы тұрғыдан алғанда, визуалды тілдің эволюциясын зерттеу қазіргі бейнелеу өнерінің дамуын түсіну, дәстүр мен инновацияның байланысын айқындау және көркемдік коммуникацияның жаңа формаларын жүйелі талдау үшін маңызды ғылыми міндет болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бейсенов, А. К. Қазақстан өнерінің тарихы. Алматы: Аруна, 2018.
2. Жансугурова, Г. С. Цифрлық дәуірдегі бейнелеу өнері. Алматы: ҚазТБҰ, 2021.
3. Жұмаділов, М. А. Көркемдік тіл және визуалды коммуникация. Нұр-Сұлтан: Ғылым, 2019.

Ерғали Ж.М., Қарағанды қаласы, ЖМ «Болашақ» Академиясы, Педагогика факультеті, МПП-25-2

(Шалтаева Роза Жиёмбаевна ЖМ «Болашақ» Академиясы, Педагогика кафедрасының доценті)

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КРЕАТИВТІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Автор: Ерғали Ж.М. – Қарағанды қаласы, «Болашақ» Академиясы, педагогика және психология білім беру бағдарламасының 1-курс магистранты.

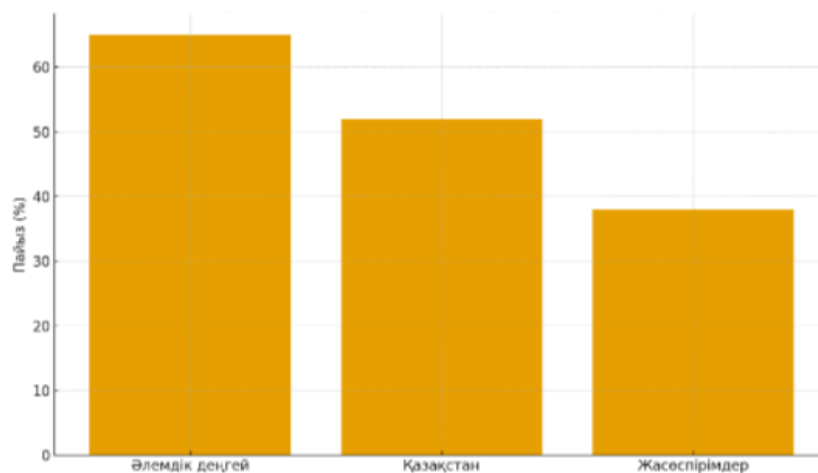
Аннотация: Бұл мақалада қазіргі қоғам жағдайында рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың өзектілігі мен оның жеке тұлғаның дамуына тигізетін әсері қарастырылады. Зерттеу барысында креативті педагогикалық тәсілдердің тәрбиелік және тұлғалық дамудағы рөлі талданады. Автор шығармашылық педагогиканың рухани-адамгершілік құндылықтарды меңгертудегі мүмкіндіктерін айқындап, инновациялық әдістер арқылы жас ұрпақтың моральдық мәдениетін дамыту жолдарын ұсынады. Креативті тәсілдердің ішінде арт-терапия, сторителлинг, тренинг және рефлексивті тапсырмалар секілді тәжірибелік элементтердің тәрбиелік әлеуеті сипатталады.

Зерттеу нәтижесінде креативті педагогика тұлғаның рухани тұрақтылығын, өзін-өзі тану мен өзін-өзі жетілдіру дағдыларын қалыптастырудың тиімді құралы екені анықталды. Мақалада педагогикалық үрдіске шығармашылық бағыттағы әдістерді енгізудің маңыздылығы мен болашақ педагогтардың кәсіби даярлығында рухани-адамгершілік құндылықтардың жетекші рөл атқаратыны көрсетілген.

Кілт сөздер: Дағдарыс, қоғам, тұлға, психология, руханият, адамгершілік, сала, әлеуметтік орта, жасөспірім.

«Бұл өмірдегі адамға қойылатын ең басты талаптың бірі – адами асыл қасиеттерді бойына сіңіру. Адамгершілік – адам бойындағы баға жетпес құндылық, жалпы адамзаттың ішкі жандүниесінің айнасы. Бұл қасиет ізгілікке, мейірімділікке, өзгелерге құрмет көрсетуге, Отанды сүюге үйретеді. Адам өз бойындағы адами қасиетінен айырылса, өзін-өзі реттей алмай, абыройын жоғалтып, өзгелерді құрметтеуден қалар еді.», – Абай. [4]

Қазіргі қоғамда жүріп жатқан әлеуметтік, мәдени және ақпараттық өзгерістер тұлғаның рухани-адамгершілік болмысына тікелей ықпал етуде. Тұтынушылық мәдениеттің күшеюі, әлеуметтік желілер мен виртуалды кеңістіктің басымдығы, өмірдің жедел қарқыны адамдардың ішкі құндылықтық бағдарларын әлсіретіп, рухани дағдарыс құбылысын туындатып отыр. Сол себептен тұлғаның психологиялық тұрақтылығын сақтап, рухани үйлесімді дамыту білім беру жүйесінің маңызды міндетіне айналууда. Осы бағытта *креативті педагогикалық* тәсілдер рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі ретінде қарастырылады. Осы ретте Қазақстан Республикасының Оқушылардың Рухани-адамгершілік Дамуы бойынша Ұлттық Мониторинг Орталығының 2024ж «Жасөспірімдердің құндылықтық бағдарлары және рухани тұрақтылығы» зерттеу есебіне [1] сүйене отырып қазіргі рухани тұрақтылықтың әлемдік деңгейден біршама төмен екендігін, оның ішінде жасөспірімдердің арасында өзекті мәселеге айналғандығын нақты айта аламыз. (1-сурет)

1-сурет. Жасөспірімдердің құндылықтық бағдарлары және рухани тұрақтылығы бойынша диаграмма.

Рухани-адамгершілік қасиеттер адамның ішкі дүниесін, өмірлік ұстанымдарын, ізгілікті мінез-құлқын, адамгершілік мәдениетін сипаттайды. Бұл қасиеттер жеке тұлғаның өзіндік сана-сезімін, жауапкершілігін және қоғаммен үйлесімді қарым-қатынас орнату қабілетін айқындайды. [2]

Адамның рухани байлығы оның адамдық болмысының өзегі болып табылады. Абай Құнанбайұлының «Толық адам» ілімінде адамның рухани жетілуі мен адамгершілік кемелденуі басты мақсат ретінде көрсетіледі. Абай «ақыл, қайрат, жүрек» үшеуінің бірлігі арқылы адам өзін-өзі жетілдіріп, үйлесімді тұлғаға айналады дейді. Бұл идея қазіргі заманның психологиялық тұжырымдамаларымен үйлеседі.

Мәселен, Э. Фромм өз еңбектерінде рухани құндылықтарды жоғалтқан қоғамда адам «жаттану» күйін бастан кешіретінін айтады. В. Франкл [6] адамның өмір мәнін іздеу арқылы рухани саулығы мен психологиялық тұрақтылығын сақтайтынын дәлелдеген. Ал К. Роджерс пен А. Маслоу тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруын рухани даму процесімен байланыстырады. Бұл ғалымдардың еңбектері адамның ішкі рухани әлемін тану мен оны тәрбиелеудің психологиялық негізін айқындайды.

Осы тұрғыдан алғанда, рухани-адамгершілік тәрбие тек моральдық ұстанымдарды қалыптастыру ғана емес, тұлғаның ішкі үйлесімін, эмоционалдық тұрақтылығын және өмірдің мәнін түсіну қабілетін дамыту үдерісі болып табылады.

Креативті педагогика – білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін, еркін ойлауын, эстетикалық және рухани сезімдерін дамытуды мақсат тұтатын педагогикалық бағыт. Бұл тәсіл оқушыны дайын білімді тыңдап қабылдаушы емес, оны ізденіс, сезім және әрекет арқылы таңып білуші тұлға ретінде қарастырады.

Креативті педагогикалық идеялар алғаш рет XX ғасырда Дж. Гилфордтың «креативті ойлау» теориясымен, кейін Э. Торренстің шығармашылық қабілеттерді диагностикалау әдістерімен және Р. Стернбергтің «интеллектуалды шығармашылық» тұжырымдамасымен негізделді. Олар тұлғаның ішкі әлеуетін ашудың басты шарты ретінде шығармашылық белсенділікті қарастырды.

Креативті тәсілдер – тұлғаның өз сезімін, ой-пікірін, өмірлік тәжірибесін еркін білдіруге мүмкіндік беретін оқыту формалары мен әдістерінің жиынтығы. Оған жобалық жұмыс, арт-терапия элементтері, драматизация, бейнелеу, музыкалық импровизация, рефлексиялық эссе, медиа-продукция жасау сияқты әдістер жатады. Бұл тәсілдер оқыту процесін тек когнитивті емес, эмоционалды және рухани деңгейде байытады. [8]

Бүгінгі таңда креативті педагогика рухани құндылықтарды жаңаша жеткізу құралына айналып отыр. Шығармашылық ортада оқушы өз-өзін танып, ішкі үйлесімге ұмтылады, ал бұл өз кезегінде психологиялық тұрақтылық пен адамгершілік мәдениетті қалыптастырудың негізі болып табылады.

Креативті педагогикалық тәсілдер рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруда бірнеше маңызды қызмет атқарады. Біріншіден, шығармашылық әрекет тұлғаның эмоционалды интеллектісін, эмпатиясын және адамдық сезімдерін дамытады. Мысалы, өнермен айналысу кезінде адам ішкі күйзелісін, уайымын немесе қуанышын көркем формада білдіреді, бұл – психологиялық тепе-теңдікті сақтаудың табиғи жолы.

Екіншіден, креативті тәсілдер адамды өз құндылықтарын саналы түсінуге жетелейді. Мәселен, бейнелеу немесе әдеби шығармашылықта тұлға өмірдің мәні, жақсылық пен жамандық, әділдік пен мейірім сияқты моральдық ұғымдарды бейнелей отырып, өз рухани көзқарасын қалыптастырады.

Үшіншіден, креативті педагогика жеке тұлғаның өзіндік «Меннің» дамуына мүмкіндік береді. Шығармашылық ортада адам өзін еркін сезінеді, өз мүмкіндіктерін сынайды, өзін бағалауға және өмірлік ұстанымын айқындауға үйренеді. Бұл өз кезегінде тұлғаның рухани-психологиялық тұрақтылығын нығайтады.

Психолог Л. Выготский шығармашылық әрекетті тұлғаның дамуының жоғарғы формасы деп бағалаған. Ол «шығармашылық — адамның болмысқа деген эмоционалды және рухани қатынасының көрінісі» деп тұжырымдады. Бұл пікір креативті тәсілдердің рухани тәрбиемен тікелей байланысын айқын көрсетеді. [3]

Заманауи педагогикалық тәжірибеде креативті технологиялар рухани құндылықтарды қалыптастырудың инновациялық жолдары ретінде кеңінен қолданылуда.

Мысалы, «арт-педагогика» мен «музыкалық терапия» әдістері адамның ішкі эмоциясын шығармашылық арқылы өңдеуге, рухани тыныштық орнатуға ықпал етеді.

Проектілік және құндылыққа бағытталған оқыту (values-based education) жастарды ізгілікке, жауапкершілікке, ұлттық және жалпыадамзаттық мәдени құндылықтарды бағалауға тәрбиелейді.

Көркем-эстетикалық пәндер мен шығармашылық бағыттағы сабақтар тұлғаның эстетикалық талғамын ғана емес, сонымен бірге адамгершілік сана мен рухани сезімталдығын дамытады. Бұл процессте педагогтың рөлі ерекше: ол білім алушыға тек ақпарат жеткізуші емес, рухани бағыт беруші, шабыттандырушы тұлғаға айналады. Осы әдістеменің практикалық маңыздылығын ашу мақсатында Қарағанды қаласы «№8 ЖОББ» КММ-нің 9 сынып оқушыларына тренинг элементтері пайдаланыла отырып семинар ұйымдастырылған болатын.

Барлығы 24 оқушы қатысты, оның ішінде 13 қыз, 11 ұл. Жас ерекшелігі — 14–15 жас, яғни тұлғалық-рухани құндылықтардың қарқынды қалыптасу кезеңі.

Зерттеу барысында оқушылардың қоғамға, моральдық нормаларға және жеке жауапкершілікке деген көзқарастары, сонымен қатар құндылықтық таңдауларды саналы түрде жасай алу деңгейі зерттелді.

Семинар-сабақ бағдарламасы

Сабақ тақырыбы: «Адалдық — тұлғаның рухани-адамгершілік өзегі»

Сабақ ұзақтығы 45 минут

Сабақтың мақсаты - Оқушылардың адамгершілік шешім қабылдау қабілетін дамыту, адалдық құндылығының әлеуметтік рөлін түсіндіру, топтық жобалау дағдыларын қалыптастыру болып бекітілді.

Сабақ құрылымы 4 бөлімнен және әр бөлім бірнеше тапсырмалар мен жаттығулар ұсынылды.

1-кесте. «Адалдық — тұлғаның рухани-адамгершілік өзегі» тақырыбындағы семинар-сабақтың бағдарламасы

I. Мотивациялық құндылықтық диалог	7 минут	Оқушыларға адалдық туралы қысқа мотивациялық видео көрсетілді. Талқылау сұрақтары: • «Қазіргі қоғам үшін қандай құндылықтар ең маңызды?» • «Адалдық адам өмірін қалай өзгертеді?»
II. Жобалық тапсырма – “Құндылық картасы”	15 минут	Оқушылар 3 топқа бөлініп, әр топқа өмірден алынған моральдық жағдай ұсынылды, мәселен: 1-топ: «Табылған телефон жағдайы» 2-топ: «Емтихандағы адалдық мәселесі» 3-топ: «Достықтағы жанжал және шындық» Әр топ жағдайды талдап, адал шешім жолдарын көрсететін мини-жоба жасады.
III. Топтық қорғау	10 минут	Әр топ өз жобаларын 2–3 минуттан қорғады. Бағалау критерийлері: • Құндылықтық шешімнің тереңдігі • Дәлелділігі • Шығармашылық деңгейі • Топтық үйлесімділік
IV. Рефлексия және құндылық шкаласы	10 минут	Оқушыларға “Мен үшін адалдықтың маңыздылығы” шкаласы берілді (1–10 балл). Олар өз ішкі ойларын жазбаша рефлексия парақтарына түсірді. Рефлексияда оқушылардың 70%-ы адалдықты өмірінің негізгі құндылығы ретінде атады.

Нәтижелерді ғылыми талдау

1. Қатысу белсенділігі — 85%

Оқушылардың басым бөлігі шығармашылық жобалық тапсырмаларға белсенді қатысып, топтық талқылауларда өз ойларын еркін жеткізді. Бұл әдістің жасөспірімдер үшін тартымды әрі мотивациялық екенін дәлелдейді.

2. Құндылық интериоризациясының деңгейі — 78%

Оқушылар моральдық таңдауды саналы түрде түсінуге, өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарауға ұмтылды. Ситуациялық тапсырмалар олардың этикалық ойлауын тереңдетті.

3. Сабаққа қанағаттану деңгейі — 90%

Оқушылар әдістің жаңашылдығын, еркін ой айтуға мүмкіндік беретінін атап өтті. Қанағаттану көрсеткішінің жоғары болуы креативті және жобалық технологияның эмоционалдық және тұлғалық әсерінің күшті екенін көрсетеді.

4. Қорытынды

Жүргізілген тәжірибе нәтижесінде «Проектілік және құндылыққа бағытталған оқыту» әдісі 9-сынып оқушыларының рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуда тиімді педагогикалық құрал екені анықталды.

Әдістің басты артықшылықтары:

- оқушылардың этикалық ойлауын қалыптастыруы;
- креативті тапсырмалар арқылы сабаққа қызығушылықты арттыруы;
- топтық атмосфераны нығайтуы;
- тұлғаның эмоционалдық және психологиялық тұрақтылығына оң әсер етуі.

Қорыта келгенде, қазіргі қоғамда рухани дағдарыс жағдайында креативті педагогикалық тәсілдер адамның ішкі әлемін үйлестіру мен адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың маңызды тетігі болып отыр.

Креативтілік арқылы оқушы өз сезімдерін таниды, өмірдің мәнін іздейді және ізгілікке ұмтылады. Шығармашылық іс-әрекет – рухани өзін-өзі жүзеге асырудың ең тиімді формасы.

Осылайша, креативті педагогика тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы мен психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ететін заманауи педагогикалық жүйе ретінде ерекше мәнге ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Оқушылардың Рухани-адамгершілік Дамуы бойынша Ұлттық Мониторинг Орталығы. «Жасөспірімдердің құндылықтық бағдарлары және рухани тұрақтылығы» зерттеу есебі, 2024 жыл. <https://nmo-kz-research.org/reports/value-study-2024>
2. Нұрғалиева Г.К. «Рухани-адамгершілік тәрбиенің психологиялық негіздері». – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 216 б.
3. Serikbayeva A.A. «Creative Pedagogy in Developing Students' Moral Values». – L: Academic Press, 2021. – 152 p.
4. Жұмабаев М. «Педагогика». – Алматы: Рауан, 2018. – 320 б.
5. Әл-Фараби. «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары». – Алматы: Арыс, 2019. – 280 б.
6. Dewey J. «Creativity and Experience in Education». – New York: Harper & Brothers, 2017. – 198 p.
7. Қожахметова К.Ж. «Жасөспірімдердің тұлғалық дамуы және рухани құндылықтар». – Алматы: Білім, 2023. – 205 б.
8. Аймағамбетов Е.К. «Құндылыққа бағытталған білім беру: теориясы мен тәжірибесі». – Астана: Ұлттық білім академиясы, 2022. – 184 б.

Жангозина А.- Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. педагогика факультеті. бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының 3 курс ИЗО-23-1 (к) тобының студенті
Аблаев Ә.А.- Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. педагогика факультеті. бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының оқытушысы

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: АВТОРЛЫҚ ПЕН ЭСТЕТИКАНЫҢ ЖАҢА ФОРМАЛАРЫ.

Көркем шығармашылықтағы жасанды интеллект интеграциясы қазіргі өнер кеңістігіндегі радикалды трансформациялардың бірі ретінде қабылданады. Жасанды интеллект тек техникалық құрал немесе көмекші механизм ғана емес, сонымен қатар авторлық ойлаудың, эстетикалық шешімдердің және шығармашылық эксперименттердің жаңа платформасына айналып отыр. Бұл құбылыс дәстүрлі өнер теориясы мен практикасын қайта қарауды талап етіп, авторлық пен эстетика ұғымдарының мәнін жаңаша түсіндіруге жол ашады.

Жасанды интеллекттің көркем шығармашылыққа енуі ең алдымен генеративті модельдер арқылы жүзеге асты. Машиналық оқытуға негізделген жүйелер үлкен көлемдегі визуалды деректерді талдап, стильдік ерекшеліктерді, композициялық заңдылықтарды, түстік шешімдер мен құрылымдық үлгілерді үйрене отырып, жаңа бейнелер құра алады. Бұл процесс суретші мен алгоритмнің бірлескен авторлығын қалыптастырады. Енді өнер туындысы тек адамның қолымен емес, адамның идеясы мен машинаның есептеу қабілетінің синтезі арқылы дүниеге

келеді. Осылайша авторлық ұғымы жеке шығармашылықтан ко-авторлық байланысқа ауысып, шығармашылықтың шекарасы кеңейеді.

Эстетика тұрғысынан жасанды интеллект өнердің жаңа формаларын дүниеге әкелуде. Генеративті бейнелер, нейрографикалық стильдер, деректерге негізделген визуалды құрылымдар дәстүрлі композиция қағидаларын жаңаша түсіндіреді. Композициялық тепе-теңдік, түстік үйлесім, фактура, ритм секілді категориялар алгоритмдік интерпретация нәтижесінде жаңа мәнге ие болады. AI негізіндегі жұмыстарда көрерменнің қабылдауы да өзгереді: олар машинаның логикасын, оның қателігін немесе күтпеген шешімдерін эстетикалық элемент ретінде қабылдай бастайды. Бұл өнердегі «кездейсоқтық» пен «есептелген бейберекеттің» ерекше синтезін тудырады.

Жасанды интеллектпен жұмыс істеу шығармашылық процестің уақыттық және технологиялық ауқымын кеңейтеді. Бұрын көп уақыт пен еңбекті талап ететін визуалды ізденістер енді алгоритм арқылы жеделдетіледі, суретшіге идеялық деңгейдегі терең эксперименттер жүргізуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге жасанды интеллект эстетикалық нормаларды стандарттан тыс үлгілерге бағыттап, адам қиялы жете бермейтін визуалды тәсілдерді ашық көрсетеді. Нейрондық желілер модельдейтін абстракциялар мен формалық құрылымдар кейде адамның интуитивтік ойлауынан да ерекше болып шығады.

Жасанды интеллект интеграциясының маңызды қыры – өнердің қолжетімділігін арттыруы. Бұрын кәсіби шеберлікті талап ететін кейбір визуалды техникалар EI құралдарының көмегімен көпшілікке қолжетімді бола бастады. Бұл демократияландыру үдерісі өнерді әлеуметтік кеңістікте кеңінен таратып, әрбір пайдаланушыны белгілі бір деңгейде «сандық суретшіге» айналдыруда. Дегенмен бұл құбылыс авторлықтың этикалық мәселелерін де туындатады: идеяның бастапқы иесі кім? Негізгі авторлық үлес адамға ма, әлде алгоритмге ме тиесілі? Осы сұрақтар қазіргі өнер теориясының өзекті талқылау нүктесіне айналды. Жасанды интеллект көркем шығармашылықта тек құрал ретінде ғана емес, жаңа эстетикалық жүйені қалыптастыратын белсенді агент ретінде көрінеді. Оның интеграциясы авторлықтың классикалық түсінігін өзгертеді, көркемдік формалардың эволюциясын жеделдетеді және визуалды тілдің жаңа қабаттарын дүниеге әкеледі. Адам мен машинаның бірлескен шығармашылығы болашақ өнерінің негізгі драйверлерінің біріне айналып, эстетика мен көркемдік ойлаудың жаңа парадигмасын қалыптастыруда.

Қазіргі кезеңде көркем шығармашылық әлемінде жасанды интеллект (ЖИ) интеграциясы шығармашылық процестер мен визуалды мәдениетті түбегейлі өзгертуге қабілетті жаңа феномен ретінде қарастырылады. ЖИ технологияларының дамуы көркем ойлаудың дәстүрлі модельдерін қайта қарауға және авторлық ұғымның мағынасын терең зерттеуге мүмкіндік береді. Көркемдік туынды бұрын тек автордың жеке субъективті тәжірибесі мен шығармашылық қабілеті арқылы қалыптасса, қазір алгоритмдік генерацияланған кескіндер, интерактивті платформалар, виртуалды және кеңейтілген шындық элементтері арқылы жаңа формалар ала бастады. Бұл жағдай көркемдік практикада автор мен технологияның арасындағы динамикалық өзара әрекеттің жаңа парадигмасын қалыптастырады.

Көркем шығармашылықтағы ЖИ интеграциясы екі негізгі аспектіні қамтиды: біріншіден, технологиялық аспект, онда ЖИ алгоритмдері композиция, түстік шешімдер, форма мен құрылымның генерациясына ықпал етеді; екіншіден, философиялық және этикалық аспект, онда авторлық құқық, шығармашылық субъективтілік және эстетикалық жауапкершілік мәселелері қайта қаралады. Осы тұрғыдан алғанда, ЖИ тек құрал ретінде емес, шығармашылық процеске белсенді қатысушы, жаңа эстетикалық тәжірибелерді қалыптастырушы ретінде қарастырылуы қажет.

Қазіргі зерттеулер ЖИ арқылы жасалған туындылардың дәстүрлі өнерден ерекшелігін және олардың көрерменге жеткізетін ақпараттық, эмоционалдық және концептуалдық әсерін талдауға бағытталған. Визуалды мәдениет пен медиа кеңістіктің үнемі өзгеріп отыруы, сонымен қатар алгоритмдік өнердің дамуы көркемдік тілдің эволюциясына ықпал етіп, жаңа визуалды парадигмалар мен стильдердің пайда болуына жағдай жасайды. Мұндай жағдай шығармашылық қоғамдастықта автор мен технология арасындағы диалогты күшейтеді, жаңа формадағы эстетикалық стандарттар мен көркемдік тілдің құрылымдық принциптерін қайта қарауды талап етеді. Көркем шығармашылықтағы ЖИ интеграциясының негізгі тенденцияларын анықтау, авторлық ұғымының трансформациясын қарастыру және эстетикалық тәжірибенің жаңа формаларын сипаттау. Зерттеу визуалды мәдениет пен медиа технологиялардың өзара байланысын, алгоритмдік генерацияның көркемдік мүмкіндіктерін

және ЖИ туындыларының әлеуметтік және мәдени рөлін жан-жақты қарастырады. Бұл зерттеу өнер мен технология арасындағы өзара ықпалды түсіну үшін, сондай-ақ болашақ көркем тәжірибелердің бағыттарын айқындау үшін маңызды ғылыми негіз құрайды.

Жасанды интеллекттің көркем шығармашылыққа интеграциясы негізінен технологиялық мүмкіндіктер арқылы жүзеге асады. Алгоритмдік генерация, нейрондық желілер, машиналық оқыту және генеративті модельдер арқылы суретшілер жаңа визуалды формалар мен композицияларды тез әрі тиімді түрде жасай алады. Генеративті алгоритмдер суретшінің бастапқы идеясына сүйене отырып, күрделі құрылымдарды, түстік комбинацияларды және композициялық шешімдерді автоматты түрде ұсына алады. Мұндай технологиялар дәстүрлі көркем әдістермен салыстырғанда эксперименттерге, вариацияларға және визуалды тәжірибелерге шексіз мүмкіндіктер береді.

Генеративті нейрондық желілер (мысалы, GAN – Generative Adversarial Networks) көркемдік процесс кезінде авторға қосымша «серіктес» рөлін атқарады. Олар белгілі стильдер мен визуалды элементтердің үлгілерін үйреніп, жаңа, уникалды кескіндерді қалыптастырады. Бұл процессте автор алгоритмнің ұсыныстарын тандайды, өзгерістер енгізеді немесе толықтай жаңа туындыға айналдырады. Нәтижесінде, ЖИ авторлық процесс үшін тек құрал болып қана қоймай, сонымен бірге шығармашылық интуицияны толықтыратын серіктеске айналады.

Интерактивті медиа және виртуалды шындық платформалары ЖИ-ны қолданудың жаңа бағыттарын ашады. Көрерменнің әрекеттері мен таңдауына байланысты туындының визуалды формасы өзгеріп отырады, бұл өнерді статикалық объект емес, динамикалық, мультимодальдық тәжірибе ретінде қабылдауға мүмкіндік береді. ЖИ арқылы жасалған визуалды элементтер көркем туындыны кеңейтіп, оның кеңістік пен уақыттағы құрылымын өзгертеді. Бұл, өз кезегінде, көрерменнің өнерді қабылдау процесін белсенді қатысуға және жеке интерпретация жасауға бағыттайды.

Технологиялық аспектінің тағы бір маңызды элементі алгоритмдік стильдік трансформация. ЖИ суретшінің стилін немесе белгілі бір тарихи бағытты үйреніп, жаңа композициялар мен бейнелерде сол стильді сақтай алады. Бұл дәстүрлі өнердегі техникалық шектеулерді жеңуге мүмкіндік береді, бірақ сонымен бірге авторлық ұғымның мәнін қайта қарауға қажеттілік туғызады. Автор енді тек идеяны ұсынушы ғана емес, алгоритммен өзара әрекеттесетін серіктеске айналады, ал эстетикалық шешімдер генеративті модельдің ұсыныстарымен қатар қалыптасады.

Осы тұрғыдан алғанда, ЖИ технологиялары көркем шығармашылықта жаңа парадигмалар қалыптастырады: туынды тек жеке автордың өнім емес, автор мен алгоритмнің бірлескен шығармашылық процесінің нәтижесі ретінде қарастырылады. Бұл көркемдік практикада шығармашылықтың мүмкіндіктерін кеңейтіп, визуалды мәдениеттің эволюциясын жаңа деңгейге көтереді.

Жасанды интеллекттің көркем шығармашылықтағы рөлі тек технологиялық құралдармен шектелмей, эстетикалық тәжірибелерді кеңейтуге де бағытталған. Алгоритмдік генерация өнердің жаңа визуалды тілін қалыптастырады, композициялық құрылымдарды әртүрліше интерпретациялауға мүмкіндік береді және дәстүрлі өнерден тыс жаңа стильдер мен формаларды дамытуға жол ашады. Мысалы, GAN (Generative Adversarial Networks) желілері белгілі бір суретшінің стилін үйреніп, жаңа туындыларда сол стильдік элементтерді сақтай отырып, бірегей визуалды комбинациялар жасай алады. Бұл процесс автор мен алгоритм арасындағы өзара әрекеттің көркемдік парадигмасын өзгертеді, өйткені эстетикалық шешімдер енді тек адам интуициясына емес, алгоритмдік ұсыныстарға да байланысты болады.

Интерактивті медиа және виртуалды шындық элементтері арқылы ЖИ туындылары көрерменмен тікелей байланысқа түседі. Көрерменнің әрекеттері немесе таңдауларына сәйкес визуалды композиция өзгеріп, динамикалық эстетикалық тәжірибе қалыптасады. Мұндай процесс шығармашылық тәжірибені біржақты қабылдаудан интерактивті, көпқабатты қабылдауға ауыстырады. Осылайша, визуалды тілдің эволюциясы алгоритмдік ұсыныстар арқылы жаңа эстетикалық парадигмалар мен формаларды қалыптастырумен толықтырылады. ЖИ арқылы жасалған көркем туындыларда эстетикалық бағалау критерийлері де өзгеруде. Классикалық өнерде эстетикалық тәжірибе автордың интуициясы мен көркемдік шеберлігіне негізделсе, ЖИ туындыларында эстетикалық бағалау алгоритмдік нәтижелер мен көрерменнің тәжірибелік қатысуын ескере отырып жүзеге асады. Бұл көркемдік тілдің көпқабатты, динамикалық және интерактивті сипатын көрсетеді.

ЖИ-ның эстетикалық ықпалы көркемдік практикада жаңа стильдік бағыттарды, визуалды эксперименттерді және интердисциплинарлық интеграцияларды дамытуға мүмкіндік береді. Алгоритмдік генерацияның көмегімен суретші тек композициялық шешімдер мен түстік палитраларды таңдауға ғана емес, сонымен бірге жаңа визуалды формалар мен концепциялар құруға бағыт алады. Бұл көркемдік тәжірибенің динамикалық, инновациялық және мультимодальдық сипат алуына ықпал етеді.

Көркем шығармашылықтағы жасанды интеллекттің интеграциясы авторлық ұғымның, эстетикалық тәжірибенің және көркемдік процесс құрылымының түбегейлі өзгеруін көрсетеді. Зерттеу барысында анықталғандай, ЖИ технологиялары тек көркем құрал ретінде ғана емес, шығармашылық процеске белсенді қатысушы ретінде қызмет етеді, жаңа визуалды формалар мен композициялық шешімдерді генерациялайды, автор мен алгоритм арасындағы коллаборациялық диалогты қалыптастырады. Алгоритмдік генерацияланған туындылар көрерменнің тәжірибесін динамикалық, мультимодальдық, интерактивті формада толықтырады, бұл дәстүрлі көркемдік қабылдаудан жаңа эстетикалық тәжірибелерді талап етеді.

Авторлық ұғымының трансформациясы маңызды аспект болып табылады: енді шығармашылықтың нәтижесі тек жеке адамның интуициясына емес, алгоритмдік ұсыныстар мен технологиялық процестерге де байланысты. Бұл жағдай авторлық құқық, этика және мәдени рөл мәселелерін қайта қарауды қажет етеді. Сонымен қатар, ЖИ көркемдік практикада жаңа медиа мен визуалды парадигмалар арқылы көркем тілдің эволюциясына ықпал етеді, дәстүрлі өнерден жаңа генеративті, интерактивті және алгоритмдік туындыларға көшуді қамтамасыз етеді.

Көркем шығармашылықтағы жасанды интеллект интеграциясы қазіргі өнердің жаңа парадигмасын қалыптастырады, авторлық пен эстетиканың формаларын қайта анықтайды, көрермен мен туынды арасындағы өзара әрекетті байытады және заманауи визуалды мәдениеттің эволюциялық дамуына үлес қосады. Бұл құбылыс өнердің теориялық, практикалық және мәдени аспектілерін терең зерттеуді талап етеді, сондай-ақ болашақ шығармашылық практика үшін жаңа ғылыми және эстетикалық негіз құруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қуанышев, С. Т. Заманауи визуалды мәдениет және жаңа медиа технологиялары. Алматы: Жаңғыру, 2020.
2. Айтжанов, Д. С. Көркем шығармашылықтағы инновациялық технологиялар. Нұр-Сұлтан: Ғылым, 2022.
3. Нұрбекова, Л. Ж. Көркемдік практикадағы жасанды интеллекттің ықпалы. Алматы: ҚазҰУ, 2023.
4. Сүлейменов, Т. Б. Визуалды өнердің технологиялық трансформациясы. Қарағанды: ҚарМУ, 2021.

Захватова П.Г., Комарова И.В., Карагандинский Национальный исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, группа Диз. 22-2 (р)
(Научный руководитель Золотарёва Л Р., засл. проф., член Союза художников Республики Казахстан)

ТУРИСТИЧЕСКАЯ КАРТА РАЙОНА ЮГО-ВОСТОЧНЫЙ ГОРОДА КАРАГАНДЫ

Актуальность исследовательского проекта: Современные туристические карты помогают формировать городскую идентичность и развивать локальный туризм. Они одновременно выполняют навигационную функцию и популяризируют культурные объекты. В условиях активного развития районов Караганды особую важность приобретают тематические маршруты, позволяющие познакомиться с архитектурой, историей и современной средой города.

Цель: Работа посвящена созданию туристической карты одного из самых молодых и динамичных районов Караганды – Юго-Восточного. В ней раскрывается его история,

описывается процесс разработки карты и представлен экскурсионный маршрут, предназначенный для туристов, гидов и иногородних русскоязычных студентов.

Караганда – один из крупнейших промышленных центров Казахстана, выросший благодаря добыче угля. Первые сведения о местных залежах относятся к XIX веку, однако активное развитие началось в 1930-е годы с созданием угольного месторождения и строительством первых шахт. К середине XX века город стал важным промышленным центром СССР. В послевоенный период Караганда быстро расширялась: появлялись новые микрорайоны и архитектурно-планировочные ансамбли. В 1968 году был принят Генеральный план, предусматривавший освоение восточных и южных территорий.

Юго-Восточный район начал застраиваться в рамках Генерального плана 1968 г. [1, с. 2]. Район задумывался как современный жилой массив с развитой социальной, транспортной и культурной инфраструктурой. Основу планировочной структуры составили широкие проспекты, крупные жилые кварталы, зоны рекреации, образовательные учреждения и новые общественные пространства [1, с. 22].

Активное строительство здесь продолжалось в 1980–2000-х годах. В XXI веке район стал одним из самых быстро развивающихся: появились современные торговые центры, спортивные объекты, парки, культурные и религиозные сооружения. На сегодняшний день Юго-Восточный является не только густонаселённой, но и туристически привлекательной территорией.

Таблица 1. Ключевые достопримечательности района.

Объект	Годы строительства / открытия	Особенности / значимость
Центральная мечеть им. Анет Баба	2000–2011	Крупнейшая мечеть, этнопарк
Собор Пресвятой Девы Марии Фатимской	2004–2012	Органные концерты, выдающаяся архитектура
Парк Победы	2005, открыт 2009	Мемориалы ВОВ, афганцам, ликвидаторам ЧАЭС
Центр бокса им. Серика Сапиева	2012	Крупный спортивный центр
«Караганда Арена»	2010–2012	Ледовый дворец, арена ХК «Сарыарка»
Флагшток (91 м)	2014	Один из символов района
Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова (главный корпус)	1972	Образовательный центр района
Памятники и стелы	–	Афганцам, ликвидаторам ЧАЭС, Победе

Эти объекты составляют культурно-просветительскую основу туристической карты. На первом этапе работы был проведён сбор данных о ключевых точках района, среди которых памятники и мемориалы, учебные корпуса Карагандинского университета им. Е.А. Букетова, культовые сооружения, зоны отдыха, спортивная инфраструктура, транспортные узлы и наиболее посещаемые объекты общественного питания.

Источником служили открытые данные о достопримечательностях района, кадастровые карты, официальные сайты объектов, данные исторических справок, визуальный анализ района. Важно было создать логически последовательный путь, который будет удобен туристу:

Таблица 2. Логическая структура туристического маршрута.

Этап маршрута	Что включает
Начало маршрута	Въезд в город, первая остановка
Университетский кластер	Гуманитарный корпус (Филологический, ин.яз. философия), педагогический корпус, главный корпус
Культовые объекты	Центральная мечеть, Кафедральный собор
Исторический блок	Парк Победы и его памятники
Современная городская среда	Проспект Строителей, ТРЦ, бизнес-центры
Спортивный кластер	Центр бокса, флагшток, Караганда Арена

Маршрут был разделён на пешеходные и транспортные участки, а карта оформлена в виде маршрутной схемы, где каждая точка имела нумерацию, указанные направления движения, отмеченные зоны пересадок на транспорт и миниатюры достопримечательностей. При разработке карты были соблюдены принципы визуальной читаемости, минимализма, цветового выделения типов объектов и точного совпадения расположения точек с реальной уличной сетью.

Рисунок 1. Туристическая карта района Юго-Восточный

Рисунок 2. Обложка и информационный раздел туристического буклета района Юго-Восточный

Ниже приведён адаптированный вариант маршрута, рассчитанный на работу гида с туристической группой.

Путешествие по Юго-Восточному району города Караганда.

Добро пожаловать в город Караганда – сердце казахстанской шахтёрской истории, центр культуры и динамичного современного развития. Сегодня мы отправимся в путешествие по одному из самых молодых и перспективных районов города – Юго-Восточному. Этот район – словно окно в новую Караганду: просторные проспекты, современные здания, молодёжные пространства, мощные спортивные центры и места памяти, бережно хранящие историю. Наш путь пройдёт по карте, созданной специально для туристического маршрута. Мы увидим знаковые объекты района и почувствуем, как здесь соединяются прошлое и будущее.

Въезд в город – начало маршрута. Наше путешествие начинается на въезде в город Караганда. Представьте: ещё столетие назад на этом месте простиралась степь, а сегодня – современный город. Пока мы движемся вглубь района, перед нами раскрывается его характер – просторность, свет, широкие улицы и новые кварталы. Здесь удобно сделать первую остановку, чтобы выпить кофе в одной из уютных местных кофейен и настроиться на экскурсию.

Гуманитарный корпус (Филологический, ин.яз. философия) им. Е.А. Букетова. Мы подъезжаем к улице С. Муканова. Перед нами – Гуманитарный корпус (Филологический, ин.яз. философия) №8 Карагандинского национального исследовательского университета имени академика Е.А. Букетова.

Здание окружено небольшим, но очень приятным сквером, где любят прогуливаться студенты. Время здесь будто течёт спокойнее – слышны смех молодёжи, лёгкий шум деревьев, и каждая деталь напоминает о том, что университетская среда – это живой организм, наполненный идеями и человеческими историями.

Педагогический факультет. Пройдя пешком совсем недалеко, мы оказываемся у следующего учебного здания – Педагогического корпуса №11. Здесь готовят будущих учителей – тех, кто потом будет формировать мировоззрение новых поколений, а так же дизайнеров.

(Гид может рассказать группе о студенческой атмосфере, культурных мероприятиях, волонтерских проектах – ведь университет давно стал символом молодости и энергии района).

Главный корпус университета – центр студенческой жизни. Перед нами – главный корпус университета. Это одно из старейших и значимых зданий района. По соседству расположена уютная аллея, где установлены музыкальные скамейки: если присесть, можно услышать мелодии, создающие особое настроение. Это место идеально подходит для небольшого отдыха и фотографий.

Областная мечеть. Областная мечеть Караганды имени Анет Баба, построенная в 2000–2011 годах и являющаяся одной из наиболее выразительных мечетей Казахстана, выделяется белоснежной архитектурой в восточном стиле и прилегающим этнопарком, созданным к 10-летию Независимости Республики Казахстана. В вечернее время сооружение приобретает особенно торжественный вид благодаря мягкой архитектурной подсветке купола и минаретов. На этом участке маршрута предусмотрена остановка для осмотра территории и краткого отдыха в спокойной и гармоничной атмосфере.

Кафедральный собор Пресвятой Девы Марии Фатимской (арх. В. Сергеев). Всего в нескольких минутах – ещё одно архитектурное сокровище. Перед нами – католический собор Пресвятой Девы Марии Фатимской, строительство которого началось в 2004 году. Собор поражает своей светлой архитектурой и необыкновенной акустикой. Летом здесь проходят бесплатные концерты: органые, оркестровые, хоровые. Туристы могут войти внутрь, услышать эхо под высокими сводами и почувствовать, как архитектура соединяется с духовностью.

Парк Победы (гл. арх. А. Золотарев). Наш маршрут продолжается в Парке Победы – символе исторической памяти района и одном из главных мемориальных комплексов Караганды. Это пространство напоминает живую энциклопедию подвигов XX века: здесь установлены Ротонда Победы, памятники ликвидаторам Чернобыльской аварии и воинам-афганцам, мемориальные плиты в честь героев Великой Отечественной войны, а неподалёку высится Католический собор. Парк создаёт особую атмосферу, которая неизменно вызывает глубокие эмоции и откликается в сердце каждого посетителя.

Проспект Строителей. Проспект Одна из самых молодых и динамичных магистралей района, своеобразная современная витрина Юго-Восточного. Покинув парк, экскурсия выезжает именно сюда. Здесь сосредоточены бизнес-центры, торгово-развлекательные комплексы, современные жилые кварталы. Главное украшение проспекта – памятник Строителям, символ уважения людям, которые возводили город по кирпичику. Гид может подчеркнуть, что район вырос благодаря труду тысяч строителей, и памятник напоминает об их огромном вкладе.

Центр бокса имени Серика Сапиева. Через дорогу расположено масштабное спортивное сооружение – Центр бокса имени С. Сапиева, олимпийского чемпиона и одного из самых известных спортсменов Казахстана. Здесь регулярно проходят спортивные матчи, турниры, концерты и крупные городские события. Здание центра символизирует силу и стремление района к развитию, подчеркивая его активный и энергичный характер.

NormaN. Далее маршрут приводит к супермаркету NormaN – месту, известному каждому карагандинцу. Это один из самых посещаемых магазинов города, куда жители приезжают даже из других районов. Ассортимент и качество давно сделали его маленькой легендой повседневной жизни. Здесь можно сделать непринуждённую остановку и приобрести что-то в дорогу.

Флагшток. Путешествие продолжается к величественному флагштоку высотой 91 метр, установленному в 2014 году. Отсюда раскрываются две живописные аллеи: спортивный парк «Атлетик», где жители ежедневно тренируются на свежем воздухе, и новая Аллея по улице Сарыарка – место, идеально подходящее для прогулок и фотосессий. Эта зона отражает современное, зелёное и дружелюбное лицо района.

Караганда Арена. Финальной точкой маршрута становится ледовый дворец «Караганда Арена» – крупный спортивный комплекс, принимающий матчи ХК «Сарыарка», массовые катания и большие концерты. Это одно из ключевых мест притяжения жителей и гостей города.

Завершая экскурсию, можно сказать, что маршрут проходит через весь спектр жизни Юго-Восточного района: от университетской атмосферы до тихих прогулочных аллей, от духовных центров до спортивных арен. Это район, где история встречается с современностью,

а будущее создаётся прямо на глазах. Спасибо за путешествие – и добро пожаловать снова в Караганду!

Создание туристической карты района Юго-Восточный позволило структурировать информацию о самых значимых объектах и разработать удобный экскурсионный маршрут. Карта служит эффективным инструментом для продвижения туристического потенциала района, а также способствует формированию культурной идентичности города. Представленный маршрут обеспечивает комплексное знакомство с историей, архитектурой и современной инфраструктурой одной из наиболее развивающихся частей Караганды.

Список использованных источников:

1. Золотарева Л.Р. Жизнь в архитектуре и градостроительстве. – Караганда, Гласир, 2021, 196 с.

2. Хохлов А.С. Генеральный план развития г. Караганды. – М.: ЦНИИП градостроительства, 1970.

Қадыров Қ.Е.- Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. педагогика факультеті. бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының 3 курс ИЗО-23-1 (к) тобының студенті
Кошқумбаев Қ.Т.- Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. педагогика факультеті. бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының менгерушісі

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДӘСТҮРЛІ КӨРКЕМДІК ПРАКТИКАЛАРЫНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Цифрлық дәуірдегі Қазақстанның дәстүрлі көркемдік практикаларының трансформациясы ұлттық мәдениеттің жаңа тарихи кезеңдегі бағыт-бағдарын айқындайтын маңызды құбылыс ретінде сипатталады. Дәстүрлі өнер түрлері – колөнер, зергерлік, кілем тоқу, ағаш және тері ою, ұлттық бейнелеу мотивтері – ғасырлар бойы ұлттың эстетикалық коды мен дүниетанымын сақтап келген құндылықтар. Алайда цифрлық технологиялардың жедел дамуы бұл салалардың мазмұнын, көркемдік формаларын, таратылу тәсілдерін түбегейлі өзгертіп, оларды жаңа мәдени-әлеуметтік талаптарға бейімдеуде.

Цифрлық трансформация ең алдымен дәстүрлі өнерді цифрлау, архивтеу және визуалды реинтерпретациялау процесінен байқалады. Ұлттық мұраларды жоғары сапада сканерлеу, 3D модельдеу, анимациялық реконструкция жасау, ою-өрнектерді цифрлық форматта жүйелеу – ұлттық көркем мұраның қолжетімділігін арттырып қана қоймай, оны білім беру, дизайн және медиа салаларында қолдануға мүмкіндік береді. Осы арқылы дәстүрлі формалар виртуалды кеңістікте тіршілік етіп, жаңа пайдаланушылар аудиториясына жол ашады.

Сонымен бірге дәстүрлі ою-өрнек, композициялық құрылым және түстік жүйелер қазіргі графикалық дизайн, сән индустриясы, иллюстрация, цифрлық өнер сияқты салаларда жаңаша өңделіп, жаңа визуалды стиль қалыптастыруда. Қазақтың классикалық «қошқармүйіз», «түйетабан», «сыңар мүйіз» мотивтері заманауи пиктографикамен, минималистік графикамен, интерактивті анимациялармен тоғысып, ұлттық идентификацияның жаңа формасын ұсынады. Мұндай синтез дәстүрдің тек сақталуын ғана емес, оның мәдени инновацияға әсерін көрсетеді.

Цифрлық дәуірде дәстүрлі колөнер шеберлері де жаңа технологияларды белсенді игеруде. Лазерлік кесу, CNC құрылғылары, графикалық планшеттер, 3D принтинг ұлттық бұйымдардың формасын модельдеуге, күрделі өрнектерді дәлдікпен орындауға, бұрын мүмкін болмаған эксперименттер жасауға жол ашады. Бұл дәстүрлі колөнердің техникалық мүмкіндіктерін кеңейтіп, оның эстетикалық сапасын жаңа деңгейге көтереді. Дегенмен колөнердің мәні тек технологияда емес, оның артындағы философияда, шеберлік дәстүрінде сақталатыны маңызды, сондықтан цифрлық құралдар көбінесе көмекші, кеңейтуші рөл атқарады.

Ұлттық мәдениеттің цифрлық кеңістікте танымал болуына әлеуметтік желілер мен онлайн платформалар да ықпал етеді. Жас шеберлер Instagram, TikTok, Behance сияқты алаңдарда дәстүрлі өнердің жаңа форматтағы интерпретацияларын ұсына отырып, кең аудиторияға қол жеткізеді. Мұндай ортада дәстүрлі өнер коммерцияланумен қатар, креативті

индустрияның маңызды сегментіне айналып келеді. Бұл үрдіс әсіресе этнодизайн, ұлттық fashion, цифрлық иллюстрация және заманауи инсталляция бағыттарының дамуына серпін беруде.

Цифрлық дәуірдің тағы бір маңызды аспектісі – дәстүрлі өнерді виртуалды және толықтырылған шындық форматтарында көрсету. VR арқылы тарихи экспонаттардың 360° көрінісі ұсынылса, AR технологиясы ою-өрнектерді заманауи киімдер мен тұрмыстық заттарда интерактивті түрде бейнелеуге мүмкіндік береді. Бұл әдістер дәстүрлі мұраның қабылдану тәсілін өзгертіп, мәдени тәжірибені кеңістіктік әрі эмоциялық деңгейде байытады. Осылайша цифрлық дәуір Қазақстанның дәстүрлі көркемдік практикаларын жоғалтып емес, қайта жаңғыртып, оларды заманауи мәдени контекстке үйлестіре отырып жаңа өмірлік циклге енгізіп отыр. Ұлттық өнердің цифрлық трансформациясы дәстүр мен инновация арасындағы үздіксіз диалогтың нәтижесі ретінде мәдениеттің тұрақтылығын, икемділігін және заманауи дамуға бейімділігін көрсетеді.

Қазақстанның дәстүрлі көркемдік тәжірибелерінің цифрлық дәуір жағдайында жаңаша сипат алуы қазіргі өнертану ғылымының маңызды зерттеу нысанына айналды. Ғаламдық медиамәдениеттің кеңеюі, визуалды коммуникациялардың жылдам өзгеруі және цифрлық технологиялардың жедел дамуы ұлттық бейнелеу мұрасының жаңа форматта қабылдануына ықпал етіп отыр. Дәстүрлі ою-өрнек жүйесі, иконографиялық белгілер, мифопоэтикалық образдар мен ғасырлар бойы қалыптасқан техника түрлері цифрлық кеңістікте қайта интерпретацияланып, эстетикалық және семиотикалық тұрғыдан жаңаша мағынаға ие болуда. Бұл үдеріс тек көркемдік формалардың өзгеруін ғана емес, сонымен қатар визуалды ойлау жүйесінің трансформациясын да көрсетеді.

Цифрлық медиа құралдары ұлттық пластикалық тілдің мүмкіндіктерін кеңейтіп, бұрын тек материалдық тасымалдаушыларда көрініс тапқан дәстүрлі өнерді виртуалды ортада да өміршең етуге жағдай жасады. Арнайы графикалық бағдарламалар, анимация, 3D модельдеу, компьютерлік иллюстрация және интерактивті платформалар дәстүрлі мотивтердің жаңа мазмұндық және композициялық қырларын ашуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар цифрлық технологиялар көркем мұраны сақтау, тарату және қайта өндіру тәсілдерін түбегейлі өзгертті: цифрлық архивтер, онлайн-экспозициялар және мультиформатты визуалды өнімдер ұлттық мәдениеттің кең өрістеп, халықаралық деңгейде танылуына ықпал етеді.

Дәстүрлі өнердің цифрлық кеңістіктегі трансформациясы мәдени сәйкестіктің репрезентациялануына да тікелей әсер етеді. Ұлттық ою-өрнек пен тарихи символдар заманауи дизайн, медиаөнер және иллюстрация салаларында жаңа контекстке түсіп, жастардың эстетикалық талғамына бейімделген визуалды кодтарға айналып отыр. Бұл құбылыс дәстүрлі мәдениет пен қазіргі заман арасындағы рухани-эстетикалық көпір рөлін атқарады. Дегенмен, цифрландыру үдерісі дәстүрлі формалардың бастапқы семантикасының бұрмалану қаупін де тудырады, сондықтан заманауи интерпретациялар ғылыми тұрғыдан талдауды, мәдени мәтінді дұрыс түсіндіруді және тарихи контексті сақтауды талап етеді.

Ұлттық көркемдік тәжірибелердің цифрлық ортада жаңғыруы тек техникалық немесе эстетикалық мәселе емес, ол мәдени мұраның жаңа форматтағы өміршеңдігін көрсететін күрделі мәдениеттанулық феномен болып табылады. Бұл құбылысты зерттеу арқылы дәстүрлі өнердің қазіргі медиамәдениет контекстіндегі рөлі, үйлесімділігі және болашақтағы даму бағыты тереңірек түсіндіріледі. Осылайша, цифрлық дәуірдегі ұлттық көркем практика трансформациясы көркем ойдың эволюциясын, мәдени кодтардың жаңаруын және визуалды коммуникациялардың өзгеру логикасын айқындайтын маңызды ғылыми бағыт ретінде қарастырылады.

Цифрлық ортада дәстүрлі көркемдік элементтердің қайта жандануы олардың семантикалық құрылымын жаңа контексттерде қайта ашуды талап етеді. Бұл әсіресе ою-өрнек жүйесінде айқын байқалады, себебі қазақтың дәстүрлі орнаментологиясы тек декоративтік мәнге ие емес, ол символдық, дүниетанымдық және мифологиялық мағыналардың күрделі кешенін қамтиды. Ахметова, Марғұлан, Қасиманов және басқа да зерттеушілер көрсеткендей, қазақ ою-өрнектерінің көпшілігі белгілі бір наным-сенімдер жүйесінің, табиғатты қабылдау ерекшеліктерінің және этномәдени тәжірибенің көркем коды ретінде қалыптасқан. Цифрлық медиада осы кодтардың қайта құрылуы олардың мағыналық өрісін кеңейтіп қана қоймай, визуалды мәтіннің жаңа деңгейін қалыптастырады. Мысалы, «қошқар мүйіз» мотиві 3D графикада көлемдік пластикаға ие болып, оның композициялық динамикасын бұрынғыдан күрделі формаларда көрсетуге мүмкіндік береді.

Дәстүрлі бейнелеу мәнерлерінің цифрлық платформаларда бейімделуі көркемдік стильдердің синтезін туындатады. Сандық иллюстрацияда акварельдің жұмсақтық эффектілерін, майлы бояудың фактуралық ерекшеліктерін немесе ұлпалы графикалық штрихтарды имитациялау арқылы материалдық әдістердің визуалды баламалары жасалады. Бұл тәсіл көркем тілдің универсализациясына әкелсе де, оның түпкі мәдени негізінен алшақтамауы маңызды. Себебі цифрлық технологиялар дәстүрлі техникадан алынған эффектілерді күшейтіп немесе трансформациялап, көрерменнің визуалды қабылдауын өзгерте алады. Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық репрезентация дәстүрлі форманы тек жаңғыртпайды, оның эстетикалық табиғатын қайта құрып, жаңа көркемдік сапа қалыптастырады.

Осы өзгерістер көркемдік коммуникацияның әлеуметтік қызметін де өзгертуде. Бұрын тек белгілі бір әлеуметтік-мәдени кеңістікте сақталған өнер туындылары енді жаһандық аудиторияға қолжетімді. Цифрлық платформалар арқылы таралу дәстүрлі өнерді халықаралық мәдени айналымға енгізіп, оның жаңа семиотикалық мәртебесін қалыптастырады. Бірақ мұндай жаһандану жағдайында дәстүрлі көркемдік кодтардың өзектілігі мен шынайылығы туралы мәселе өткір қойылады. Мәдени мұраны коммерцияландыру, визуалды стереотиптерді қалыптастыру және дәстүрлі символдардың мағыналық жеңілдеуі - осының бәрі ғылыми тұрғыдан бағалауды қажет етеді. Сондықтан цифрлық дәуірдегі ұлттық өнердің дамуын талдау мәдениеттің жаһандық үдерістерімен байланыстыра зерттеуді талап етеді. Ұлттық көркемдік тәжірибелердің цифрлық ортада қайта құрылуындағы тағы бір маңызды аспект - авторлық тұлғаның өзгеруі. Бұрын дәстүрлі өнер көбіне ұжымдық танымға негізделсе, заманауи цифрлық шығармашылықта автордың жеке стилі, интуициясы және эстетикалық таңдауы бірінші орынға шығады. Бұл феномен жеке шығармашылықтың ұлттық кодтармен үйлесім табу жолдарын айқындауға мүмкіндік береді. Цифрлық құралдар авторға бұрын қолжетімсіз болған визуалды эксперименттер жасауға жағдай жасап, көркемдік ойдың концептуалдық шекарасын кеңейтеді. Соның нәтижесінде дәстүрлі элементтер жаңа авторлық интерпретацияға ие болып, мәдени мұра жеке шығармашылықтың белсенді компонентіне айналады.

Зерттеу нәтижелері Қазақстанның дәстүрлі көркемдік тәжірибелерінің цифрлық дәуір жағдайында жаңа сапалық деңгейге көтерілгенін айқын көрсетеді. Цифрландыру үдерісі ұлттық өнердің тек техникалық және эстетикалық жаңғыруына ғана емес, оның семиотикалық, мәдени-философиялық және коммуникативтік мәндерінің кеңеюіне ықпал етті. Дәстүрлі ою-өрнек, иконографиялық бейнелер, мифопоэтикалық сюжеттер қазіргі цифрлық медианың шексіз мүмкіндіктері арқылы жаңа визуалды формаларға ие болып, бірнеше қабаттан тұратын күрделі мәдени мәтін ретінде қайта құрылды.

Зерттеу көрсеткендей, цифрлық орта дәстүрлі өнердің мағыналық тұтастығын бұзбай, керісінше оны жаңа контексттерге бейімдеу арқылы мәдени мұраның өміршеңдігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Графикалық бағдарламалар, 3D модельдеу, интерактивті платформалар мен онлайн-экспозициялар дәстүрлі формалардың бұрын мүмкін болмаған интерпретацияларын жасауға жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде ұлттық мәдени кодтардың жаһандық аудиториямен жаңа деңгейде байланыс құруына жол ашады.

Трансформация үдерісі бірқатар теориялық проблемаларды да алға тартады. Дәстүрлі эстетикалық жүйелердің цифрлық репрезентацияда жеңілдетілуі, символдардың семантикалық тереңдігінің жоғалуы, мәдени мәтіннің контекстен үзілу қаупі - осының бәрі цифрлық интерпретацияның жауапкершілігін арттырады. Сондықтан ұлттық өнердің цифрлық жаңғыруы тек технологиялық емес, мәдениеттанулық және философиялық тұрғыдан да жан-жақты қарастыруды қажет етеді. Жалпы алғанда, цифрлық медиамәдениет дәстүрлі көркемдік тәжірибелердің эволюциясына күшті серпін беріп, олардың заманауи мәдени кеңістікте жаңа қызмет атқаруына жол ашты. Бұл үдеріс ұлттық өнерді сақтаудың, жаңғыртудың және жаһандық мәдени айналымға енгізудің тиімді механизмдерінің біріне айналып отыр. Дәстүр мен инновацияның өзара әрекеттесуі ұлттық көркем ойдың дамуына, мәдени сәйкестіктің жаңа формаларының қалыптасуына және Қазақстанның визуалды мәдениетінің әлемдік өнер үдерісіндегі орнын нығайтуға елеулі үлес қосады.

Цифрлық дәуір жағдайында дәстүрлі көркем тәжірибелердің трансформациясын қарастыру ұлттық мәдениеттің даму динамикасын кешенді түрде түсінуге мүмкіндік береді. Бұл үдеріс тек жаңа технологияларды меңгерумен шектелмей, мәдени идентификацияны сақтаудың, оны қайта пайымдаудың және жаһандық мәдени кеңістікпен тең дәрежеде сұхбаттасудың жаңа стратегиясын қалыптастырады. Цифрлық ортадағы визуалды

коммуникацияның жылдамдығы мен универсализациясы дәстүрлі өнерді кең аудиторияға жеткізетін тиімді құралға айналып, ұлттық кодтардың өміршендігін күшейтеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі ою-өрнек пен бейнелеу жүйесі цифрлық платформаларда жаңа семиотикалық құрылымдарға ие бола отырып, мәдени мәтін ретінде қайта шынайыланады. Бұл құбылыс мәдени естіліктің сабақтастығын қамтамасыз етеді. Дәстүрлі элементтердің цифрлық өнерде мағынасыз декоративтік формаға айналмай, нақты этномәдени контекстпен байланысын сақтауы — зерттеушілер, суретшілер және дизайнерлер үшін маңызды міндет. Осыған байланысты цифрлық интерпретацияның мәдени жауапкершілігі мәселесі алдыңғы қатарға шығады

Әдебиеттер:

1. Ахметов, Б. (2022). Цифрлық өнер және графикалық дизайн: Теория мен практика. Алматы.
2. Ибраев, С. (2021). Көркемдік білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану. Астана.
3. Абдуалиева, С. (2023). Виртуалды және толықтырылған шындық технологиялары: Қазіргі заманғы өнер мен дизайнда қолдану. Алматы.
4. Шабанов, М. (2020). Көркемдік білім беруде 3D графика мен анимация құралдарын қолдану. Алматы.

Қабылтай А.М., Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті Педагогика факультеті, Диз-22-3(к) тобы
(*Карипбаев Ж.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы*)

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АРХИТЕКТУРА: ЖАСЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТҰРАҚТЫ ДИЗАЙН

Қазіргі урбанизация мен халық санының өсуі құрылыс саласын жаңа талаптарға бейімделуге итермелейді. Архитектура тек эстетика мен функционалдылық емес, қоршаған ортаға зиян келтірмейтін, ресурстарды үнемдейтін және ұзақ мерзімге бағытталған жүйе болуға тиіс. Осы тұрғыдан экологиялық архитектура (green architecture) мен тұрақты дизайн (sustainable design) бүгінгі күннің өзекті бағытын құрайды. Экологиялық архитектура – табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, энергия шығынын азайту, қалдықтарды минимумға түсіру және ғимараттың қоршаған ортамен үйлесімділігін қамтамасыз ететін жобалау әдісі. Оның негізгі мақсаты – адамға жайлы, табиғатқа зиянсыз, ұзақмерзімді ғимараттар салу.

Қазіргі заманғы қалалық құрылыстың басты сын-қатері – табиғатты сақтау мен ресурстарды тиімді пайдалану мәселесі. Қала инфрақұрылымы дамыған сайын, энергия мен су тұтыну, ауа ластануы, қалдық мөлшері артып келеді. Осы жағдайлар экологиялық архитектура мен тұрақты дизайнның маңыздылығын ерекше көрсетеді. Экологиялық архитектура – бұл ғимараттарды жобалау мен салуда табиғатқа зиян келтірмейтін, энергияны үнемдейтін және тұрғындарға жайлы өмір кеңістігін қамтамасыз ететін кешенді тәсіл.

Жасыл технологиялар мен тұрақты дизайн қағидаларын қолдану арқылы біз ғимараттарды ғана емес, қаланың жалпы экожүйесін жақсартып, болашақ ұрпақ үшін таза және үйлесімді ортаны қалыптастыра аламыз. Бұл бағыт заманауи архитектураның тек техникалық емес, әлеуметтік және экологиялық жауапкершілігін де арттырады, қала тұрғындарының өмір сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Жасыл технологиялардың негізгі бағыттары:

1. Энерго үнемдеу жүйелері, энергия тұтынуды төмендету экологиялық архитектураның маңызды бөлігі.

Энерго үнемдеу технологияларына мыналар жатады:

- күн панельдері – электр энергиясын күн сәулесінен өндіреді;
- жел генераторлары – жел энергиясын пайдаланады;
- геотермалдық жылыту жүйелері – жер асты жылуын қолданады;
- энергияны басқаратын «ақылды» жүйелер – энергия шығынын 30-40% азайтады.

Бұл тәсілдер климатқа зиян келтіретін газдардың шығарылуын төмендетеді.

2. Жасыл шатырлар және тік бақтар

Жасыл шатыр – ғимараттың төбесіне өсімдіктер отырғызу арқылы жасалатын экологиялық шешім.

Оның артықшылықтары:

- ауаны тазартады;
- ғимараттың жылу окшаулауын күшейтеді;
- жауын суын ұстап, су тасқынын азайтады;
- қаланың эстетикалық келбетін жақсартады.

Тік бақтар (vertical gardens) – орын тапшылығы бар қалаларға ең тиімді шешімнің бірі.

3. Табиғи және қайта өңделген материалдар

Экологиялық құрылыста химиялық қоспалары аз, қауіпсіз материалдар жиі қолданылады:

- бамбук;
- ағаш;
- тығын;
- табиғи тас;
- қайта өңделген шыны мен металл.

Бұл материалдар денсаулыққа зиянсыз және табиғи ресурстарды сақтау тұрғысынан тиімді.

4. Су ресурстарын үнемдеу жүйелері

Қазіргі заманда су тапшылығы әлемдік деңгейдегі экологиялық мәселелердің бірі болып отыр. Осыған байланысты ғимараттарды жобалауда су ресурстарын үнемдеу жүйелерін енгізу – тұрақты архитектураның маңызды бөлігі. Экологиялық құрылыс нысандарында жаңбыр суын жинау жүйелері кеңінен қолданылады: шатырдан ағатын су арнайы резервуарларда сақталып, кейіннен көгалдар суаруға, техникалық қажеттіліктерге пайдаланылады. Сонымен қатар сұр су жүйелері (қайта қолданылатын су) орнатылады. Бұл жүйе жуынатын бөлмелерден шыққан суды сүзгіден өткізіп, әжетхана, бақша суару сияқты екінші деңгейлі мақсаттарда қолдануға мүмкіндік береді. Үнемді сантехника да су шығынын айтарлықтай азайтады: екі режимді дәретханалар, аэрациялы шүмектер, автоматты өшетін душ бастары – барлығы су тұтынуды 30-50%-ға дейін төмендетеді. Су ресурстарын тиімді басқару тек экологияға ғана емес, тұрғындардың ай сайынғы коммуналдық шығындарын азайтуға да үлкен әсер етеді.

5. Ақылды үй технологиялары (Smart Home)

Ақылды үй технологиялары экологиялық архитектураның ажырамас бөлігіне айналды. Бұл жүйелер ғимараттың барлық инженерлік желілерін – жарықтандыруды, жылыту мен желдетуді, қауіпсіздік жүйелерін – автоматты түрде басқарады. Нәтижесінде энергия тұтыну реттеліп, ресурстардың артық жұмсалуына жол берілмейді. Мысалы, жарықтандыру жүйесі бөлмеде қозғалыс анықталмаса автоматты түрде өшеді, ал табиғи жарық жеткілікті болған жағдайда жарықтың қуатын өзі азайтады. Жылу жүйесі сыртқы ауа температурасына, бөлме ішіндегі адамдар санына қарай реттеледі. Бұл технология жылу энергиясын 20-40%-ға дейін үнемдеуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ ақылды үйлерде климаттық мониторинг жүйесі орнатылады: ауа сапасын, ылғалдылық деңгейін, көмірқышқыл газының мөлшерін автоматты тексеріп отырады. Жүйе көрсеткіштер өзгерсе, желдетуді қосып, үй ішіндегі микроклиматты бірқалыпты ұстайды. Мұндай жүйелер тұрғындарға жоғары жайлылық беріп қана қоймай, ғимараттың экологиялық тиімділігін арттырады.

Тұрақты дизайн қағидалары.

Тұрақты дизайн – ресурстарды үнемдеп, экологиялық зиянды азайтып, адамға ыңғайлы әрі ұзақ мерзімді кеңістік қалыптастыруды мақсат ететін жобалау тәсілі. Төмендегі қағидалар қазіргі заманғы экологиялық архитектураның негізгі бағытын айқындайды.

1. Ұзақ мерзімділік және беріктік.

Тұрақты дизайнның басты қағидаларының бірі – ғимараттың уақыт сынағына төтеп беруі. Бұл үшін сапалы, төзімді материалдарды қолдану қажет. Ұзақ мерзімге шыдамды материалдар жөндеу жұмыстарын азайтады, артық қалдықтың пайда болуына жол бермейді және табиғи ресурстарды үнемдейді. Сонымен қатар, ғимараттың құрылымдық шешімдері де орнықты болуы тиіс: деформацияға төзімді қаңқа, ылғалға қарсы қорғаныс, сапалы жылу окшаулау – барлығы ғимараттың қызмет ету мерзімін арттырады.

2. Қоршаған ортамен үйлесімділік.

Тұрақты дизайн табиғи ортаның ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Жобалау кезінде климаттық жағдайлар, жер бедері, күн бағыты, желдің бағыты мен күшін ескеріп, ғимараттың орналасуы соған сай реттеледі. Табиғи жарықты максималды қолдану жасанды жарыққа деген қажеттілікті азайтады, ал жел бағытына дұрыс орналастыру ғимаратты табиғи желдетуге

мүмкіндік береді. Сондай-ақ ландшафтпен үйлесімділік те маңызды: жасыл аумақтарды сақтап қалу, табиғи рельефті өзгертпеу – экожүйені қорғаудың тиімді тәсілі.

3. Қолайлылық және функционалдылық.

Тұрақты дизайн тек экологиялық көрсеткіштерге ғана бағытталмайды. Ең бастысы – адамға жайлы, денсаулыққа пайдалы орта құру. Функционалды кеңістік адамдардың күнделікті тұрмысын жеңілдетеді, жұмыс және демалу үрдісін қолайлы етеді. Табиғи жарық пен таза ауа, шудан қорғайтын материалдар, эргономика талаптарына сай жоспарлау – барлығы тұрғындардың физикалық және психологиялық жағдайына жақсы әсер етеді. Қолайлылық деңгейі жоғары ғимараттар ұзақ уақыт бойы құндылығын жоғалтпайды.

4. Ресурстарды тиімді пайдалану.

Бұл қағида энергия, су, материал сияқты барлық ресурстардың шығынын азайтуды көздейді. Энергияны үнемдеу үшін жылу оқшаулау, энергия тиімді терезелер, күн энергиясын пайдалану ұсынылады. Су ресурстарын үнемдеу үшін жаңбыр суын жинау, сұр суды қайта пайдалану, үнемді сантехника жүйелері енгізіледі. Құрылыс барысында қайта өңделетін және экологиялық таза материалдарды қолдану табиғи ресурстарға түсетін салмақты азайтады. Ресурстарды тиімді басқару – ғимараттың жалпы экологиялық ізі мен шығынын төмендетудің ең сенімді жолы.

5. Қалдықтарды азайту және қайта өңдеу.

Тұрақты дизайнда құрылыс пен пайдалануда пайда болатын қалдықтарды минимумға түсіру маңызды. Бұл үшін модульдік құрылыс әдістері, қайта өңделген материалдар және бөлшектеуге оңай элементтер қолданылады. Ғимараттың өзін кейін қайта өңдеуге немесе қайта қолдануға мүмкіндік беретін технологиялар да маңызды орын алады. Қайта қолдану мүмкіндігі жоғары материалдар (металл, шыны, ағаш) ғимараттың экологиялық тиімділігін арттырады.

6. Энергия тиімділігі және табиғи ресурстарды интеграциялау.

Ғимараттың қоршаған ортамен өзара байланысын тиімді пайдалану – тұрақты дизайнның басты шарттарының бірі. Табиғи жарықтандыру, пассивті күн жылуы, табиғи желдету жүйелері жасанды энергия көздеріне деген тәуелділікті азайтады. Сонымен қатар, жасыл шатырлар, тік бақтар және ландшафттық элементтер ғимараттың жылу оқшаулауын жақсартып, энергия шығынын төмендетеді.

7. Денсаулыққа қауіпсіз материалдарды қолдану.

Тұрақты дизайн адамның денсаулығына зиян келтірмейтін материалдарды таңдауды талап етеді. Бұл – формальдегидсіз ағаш, табиғи бояулар, экологиялық гипс, иіс шығармайтын желімдер, улы газ бөлмейтін жабын материалдар. Мұндай аймақтарда ауа сапасы жақсы болып, аллергиялық реакциялардың алдын алады.

8. Әлеуметтік тұрақтылық және қолжетімділік.

Тұрақты дизайн тек экологияға ғана емес, қоғамға да бағытталуы қажет. Ғимараттар барлық адамдар үшін қолжетімді болуы тиіс: мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған пандустар, кең есіктер, ыңғайлы қозғалыс жолдары қарастырылуы қажет. Сондай-ақ көпфункционалды қоғамдық кеңістіктер тұрғындар арасындағы әлеуметтік байланысты күшейтеді. Экологиялық архитектураның артықшылықтары өте көп және олар қазіргі заманғы қала құрылысында ерекше маңызға ие. Ең алдымен, мұндай тәсіл табиғатқа түсетін салмақты айтарлықтай азайтады. Қоршаған ортаға зиян келтіретін материалдардың орнына экологиялық таза, қайта өңделетін немесе табиғи ресурстар қолданылатындықтан, экожүйелердің бұзылу қаупі төмендейді. Сонымен қатар, энергия және су шығынының азаюы – экологиялық архитектураның басты жетістіктерінің бірі. Энергия тиімді материалдар, күн энергиясын пайдалану, суды қайта қолдану жүйелері табиғи ресурстарды үнемдеп қана қоймай, ғимараттың эксплуатациялық шығындарын да төмендетеді.

Осындай ғимараттарда өмір сүретін немесе жұмыс істейтін адамдар үшін қолайлы әрі денсаулыққа тиімді орта қалыптасады. Таза ауа айналымы, табиғи жарықтың мол болуы, зиянды химиялық қоспалары жоқ материалдарды қолдану адамның психикалық және физикалық денсаулығына оң әсер етеді. Бұдан бөлек, экологиялық архитектура қаланың жалпы экологиялық жағдайын жақсартады. Жасыл аймақтардың көбеюі, жаңартылатын энергия көздерін қолдану, ауаны ластайтын факторлардың азаюы – қаладағы өмір сапасын арттыратын басты көрсеткіштер. Ұзақ мерзімді перспективада экологиялық құрылыс экономикалық жағынан да тиімді. Энергияны аз тұтынатын технологиялар, берік материалдар және ресурстарды үнемдеу жүйелері уақыт өте келе шығындарды қысқартып, инвестицияның өзін

актауына мүмкіндік береді. Осылайша, экологиялық архитектура табиғаттың да, қоғамның да, экономиканың да дамуына оң ықпал ететін кешенді шешім болып табылады.

Экологиялық архитектура мен тұрақты дизайн – болашақтың емес, бүгінгі күннің шынайы қажеттілігі. Жасыл технологиялар арқылы қала инфрақұрылымын экологиялық таза, энергия тиімді және адамға жайлы етіп қалыптастыруға болады. Бұл бағыт архитектураның жаңа деңгейін қалыптастырып, келешек ұрпаққа таза табиғи орта қалдыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, тұрақты дизайн қоғамның қоршаған ортаға деген көзқарасын өзгертіп, табиғатты қорғау мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Экологиялық тәсілдер тек ғимараттардың өзін ғана емес, бүкіл қалалық ортаны жаңашыл, қауіпсіз және ұзақ мерзімді дамуға бейім етеді. Сондай-ақ, мұндай жобалар экономикалық тұрғыдан да тиімді болып, ұзақ жылдар бойы шығынды азайтып, ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік береді.

Экологиялық шешімдер арқылы салынған ғимараттар уақыт өте келе құндылығын жоғалтпай, керісінше, құнды инфрақұрылым элементіне айналады. Тұрақты архитектура қоғамның өмір сапасын арттырып қана қоймай, табиғатпен үйлесімді өмір сүруге деген саналы ұмтылысты күшейтеді. Сондықтан экологиялық бағытты дамыту – жауапты қала құрылысының басты басымдығы және болашаққа жасалған ең маңызды инвестиция.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Hosey, L. (2012). *The Shape of Green: Aesthetics, Ecology, and Design*. Island Press.
2. Mostafavi, M., & Doherty, G. (Eds.). (2010). *Ecological Urbanism*. Lars Müller Publishers.
3. Yeang, K., & Spector, A. *Green Design: From Theory to Practice*. Wiley.
4. Gauzin-Müller, D.L. *architecture écologique*. Birkhäuser.
5. Тетиор, А.Н. (2008). *Архитектурно-строительная экология*. Академия.
6. Лукашевич, О. Д. (2024). *Архитектурная экология*. Учебное пособие, ТГАСУ.
7. Усанова, Н., и др. (2022). Роль экоустойчивой архитектуры в решении актуальных экологических проблем. *Экологическая архитектура и строительство*, 8 (2), 34–41.

Ким М.Л., Карагандинский университет имени Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ 22-2 (р)

(Жученко И.А., ст. преподаватель, член Союза дизайнеров Казахстана)

ВЛИЯНИЕ ГРАФИЧЕСКОГО ДИЗАЙНА НА ГОРОДСКУЮ СРЕДУ

Современный город — это не только архитектурные формы, инфраструктура и транспортные сети, но и сложная визуальная экосистема, с которой жители и гости взаимодействуют ежедневно. Каждый указатель, вывеска, рекламный баннер, пиктограмма на асфальте или элемент городской айдентики является частью коммуникационного слоя среды. Именно графический дизайн связывает человека и город, превращая пространство в читабельную систему образов и смыслов.

Актуальность темы напрямую вытекает из ускоряющейся урбанизации. По данным ООН, более 55% населения планеты уже проживает в городах, и к 2050 году эта цифра может достигнуть 68%. Это означает, что городская среда становится основным пространством жизни, а её визуальное качество влияет на когнитивную нагрузку, эмоциональное состояние, ориентацию и даже модели поведения людей. Визуальная коммуникация перестала выполнять декоративную функцию — теперь она управляет сценариями движения, помогает принимать решения быстрее и снижает уровень стресса.

При этом растёт и противоположная проблема — визуальное загрязнение. Бессистемные рекламные конструкции, хаотичная типографика, конфликтующие цвета и неунифицированные вывески создают «визуальный шум», который приводит к дезориентации и усталости восприятия. В некоторых мегаполисах плотность наружной рекламы достигает таких масштабов, что жители сталкиваются с эффектом когнитивного. Введение правил визуальной иерархии и работа графических дизайнеров помогают снизить этот эффект и вернуть среде эстетический и функциональный баланс.

Исследовательский интерес к этой области также растёт. Урбанисты, дизайнеры и социологи рассматривают визуальный облик города как один из ключевых факторов формирования идентичности района и городской культуры. Качественно разработанная

графика усиливает чувство принадлежности, помогает формировать позитивный образ города в глазах туристов и инвесторов, а также влияет на безопасность — от снижения числа навигационных ошибок в транспорте до повышения читаемости дорожной разметки.

Таким образом, графический дизайн стал мощным инструментом, который:

- Формирует восприятие и «характер» города,
- Управляет навигацией и потоками людей,
- Способен как загрязнять среду, так и очищать её от визуального хаоса,
- Снижает когнитивную нагрузку и улучшает пользовательский опыт,
- Усиливает локальную культуру и чувство сообщества.

Графический дизайнер в этом контексте выступает не просто создателем визуальных элементов, а соавтором городского взаимодействия, влияющим на то, каким образом пространство ощущается, читается и проживается людьми.

Графическая и визуальная среда города — это не просто эстетика, а значимый фактор, влияющий на психическое состояние, эмоциональный комфорт, способность ориентироваться в пространстве и общее качество городской жизни. Исследование «Влияние визуальной среды города на психологическое состояние и здоровье человека» показывает, что ухудшение визуальной среды — чрезмерная визуальная насыщенность, несогласованность архитектуры и рекламных/информационных объектов — связано с ростом психологического дискомфорта у жителей. Систематизация городского визуального дизайна — важная задача проектирования комфортной среды [1, с. 3].

Качественная организация улиц и визуальных компонентов оказывает измеримое влияние на уровень стресса. В исследовании, где участники проходили по разным типам улиц с учётом зелёных зон, плотности трафика и визуальной обстановки, зафиксировано, что наибольший стресс испытывали на улицах с преобладанием транспорта, рекламы и урбанистической «плотности», а наименьший — на улицах с зеленью, простором и «человечным» дизайном [2, с. 3]. Элементы, такие как зелёные насаждения, простор, сбалансированная структура застройки и отсутствие визуального нагромождения, — сильно снижают стресс и способствуют эмоциональному комфорту.

Визуальные характеристики улиц — цвет, фактура фасадов, плотность строений, наличие природы — напрямую влияют на субъективное эмоциональное состояние людей. В одном из исследований отмечено, что фасады с тёплыми цветами, ухоженные фасады, деревья, просторные тротуары, сочетание натуральных материалов и зелени повышают у прохожих эмоции вроде удовольствия, расслабления и комфорта. В противоположность этому — заброшенные фасады, высокие и тесные здания, серые бетонные поверхности, отсутствие зелени — часто вызывают негативные чувства, тревожность и стресс [3, с. 3].

Архитектурно-графическое оформление улиц и публичных пространств может выступать как фактор оздоровления среды: исследования по урбанистическому дизайну демонстрируют, что сбалансированная застройка, оптимальный баланс зелени и «неба», умеренная плотность зданий и адекватное визуальное оформление способствуют психологической «восстановительности» среды — т.е. помогая жителям восстановить эмоциональное равновесие, снизить тревожность и улучшить субъективное самочувствие [4, с. 3].

Системное внедрение графического дизайна повышает визуальную гармонию и способность людей доверять пространству своего города. Приоритетные, понятные и согласованные графические решения работают как невидимый инструмент, направляющий городские сценарии движения, формирующий эмоциональный фон и влияющий на восприятие качества городской среды — гораздо глубже, чем просто «красиво» или «некрасиво», и напрямую отражаются на ежедневном опыте горожан.

Графический дизайн также становится фактором визуального «климата» района: палитра цвета, минималистичность или перегруженность графики, стиль наружных носителей формируют подсознательные ассоциации с районом — престижным, культурным, спонтанным или неупорядоченным. Было отмечено, что стильные, локально адаптированные графические объекты усиливают эмоции, помогают формировать связь между жителями и местом, а чрезмерные и стилистически конфликтующие элементы приводят к визуальной усталости и снижению общего комфорта восприятия.

Типографика играет важную роль в визуальной иерархии: неунифицированные шрифты и отсутствие иерархии визуальных текстовых блоков усиливают ощущение хаоса, тогда как единый шрифтовой подход повышает скорость чтения и снижает вероятность навигационных

ошибок. В городах, где для общественной графики используется структурный и стандартизированный подход, люди оценивают город как более организованный, понятный и дружелюбный.

Таким образом, эффект от графического и визуального дизайна в городе проявляется не косметически – он влияет на здоровье, психику, эмоциональное состояние и поведение людей. Улица, где фасады ухожены, где есть зелень, где визуальные сигналы и информация поданы стройно и понятно, воспринимается иначе – как комфортное, «живое» пространство. В то же время улицы, перегруженные рекламоносителями и хаотичной визуальной информацией, становятся источником дискомфорта, стресса, перегрузки внимания и даже ощущения небезопасности.

Для городов, проходящих через период урбанизации и роста застройки, особенно важно учитывать не только высотность зданий и транспортную сеть, но и визуальный дизайн, информационную и визуальную гармонию – иначе урбанизация может привести к росту визуального шума и снижению качества жизни.

Эти данные и выводы формируют базу, на которой стоит строить концепции городского дизайна – с заботой о визуальном комфорте, эстетике, функциональности, психическом здоровье и социальной устойчивости среды.

Вывод – графический дизайн является не вспомогательным, а инфраструктурным компонентом городской среды, оказывающим прямое влияние на психоэмоциональное состояние, когнитивные процессы и поведенческие сценарии жителей. Визуальная перегруженность и стилистический хаос приводят к значимому росту стресса, тогда как системное внедрение графики снижает когнитивную нагрузку, делая городское пространство читабельным и комфортным. Люди считают навигацию гораздо быстрее и точнее, когда графические конструкции имеют визуальный приоритет, логичную композицию и продуманную палитру. Дизайн элементов визуальной среды коррелирует с уровнем стресса жителей, а качественные дизайн-решения способны ощутимо снижать пространственную тревожность. Шрифтовая и цветовая несогласованность усиливают визуальный шум и формируют ощущение хаоса, что отражается на восприятии качества жизни в районе. Чрезмерная и нерегулируемая наружная графика, особенно реклама, выступает фактором визуального загрязнения, снижающего эстетический и ментальный комфорт среды.

На примере крупных городов, таких как Алматы, Астана, Шымкент и Караганда, видно, что динамика визуального развития городской среды напрямую требует системного дизайн-подхода, иначе риски когнитивной усталости и общего стресс-фона будут только возрастать. Быстрый рост мегаполисов делает визуальную коммуникацию ещё более критичной плоскостью городского взаимодействия: она должна не конкурировать с вниманием человека, а направлять его, структурировать и помогать ему существовать в пространстве осмысленно и без лишнего напряжения.

Городская среда – это холст, который человек «читает» каждый день. И качество этой визуальной прозы зависит от того, насколько ответственно и системно графический дизайнер проектирует свои высказывания в пространстве.

Отсюда вытекает главный вывод: графический дизайн в городе — это инструмент, который несёт ответственность за человека в пространстве. Он должен проектироваться системно, экологично и человеко-центрично — чтобы город не просто выглядел, а «читался» легко, работал на психологический комфорт и содействовал ментальному здоровью жителей, а не превращаться в источник визуального и когнитивного стресса.

Список использованной литературы:

1. Влияние визуальной среды города на психологическое состояние и здоровье человека: особенности восприятия пространства, *Белорусский государственный университет*, 2017.
2. Streets and Stress: A Pilot Study on How Quality and Design of Street Environment Affect Citizens' Stress Levels // PMC. 2023. URL: [articles/PMC10704892](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10704892/) [Электронный ресурс]. (Дата обращения 15.11.2025 г.).
3. Urban Street Design and Emotional Perception // Land. 2024. URL: 2073-445X/13/9/1398 [Электронный ресурс]. (Дата обращения 15.11.2025 г.).
4. Alzahrani N. The importance of Environmental Graphic Design in urban spaces. 2023. URL: [publication/374618739](https://www.researchgate.net/publication/374618739) [Электронный ресурс]. (Дата обращения 15.11.2025 г.).
5. Brightness, Color, Configuration and Spatial Comfort in Urban Navigation // Buildings. 2024. URL: 2075-5309/15/11/1918 [Электронный ресурс]. (Дата обращения 15.11.2025 г.).

Койшубаева Б.З., Карашина Ж.А., Карагандинский Национальный исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, группа Диз. 22-2 (р)
(Салкимбаева С.А., научный руководитель – м.п.н., старший преподаватель)

LOUNGE-КИНОЗОНА: ПОНЯТИЯ, ФУНКЦИИ И ОСОБЕННОСТИ

В современных общественных и жилых интерьерах всё более востребованными становятся пространства, ориентированные на отдых, неформальное общение и комфортный досуг. Одним из таких форматов выступает lounge-кинозона – специально организованная зона для просмотра кино и видеоконтента в расслабленной атмосфере, сочетающей элементы домашнего уюта и общественного пространства [1]. Появление и развитие подобных зон связано с изменением стиля жизни современного человека: люди всё чаще выбирают не только сам сервис или услугу, но и эмоциональное впечатление, атмосферу и визуальный образ интерьера.

Lounge-кинозона может быть частью кафе, антикафе, арт-пространства, коворкинга, студенческого кампуса, развлекательного центра, офиса или жилого интерьера. В отличие от классического кинозала, где основным акцентом являются экран и строго ориентированные в его сторону ряды кресел, lounge-кинозона строится по принципу более свободной планировки, разнообразных сценариев посадки и многофункционального использования пространства. Здесь возможно не только смотреть фильмы, но и играть на приставках, проводить встречи, общаться с друзьями и коллегами, устраивать небольшие мероприятия, как показано на рисунке 1.

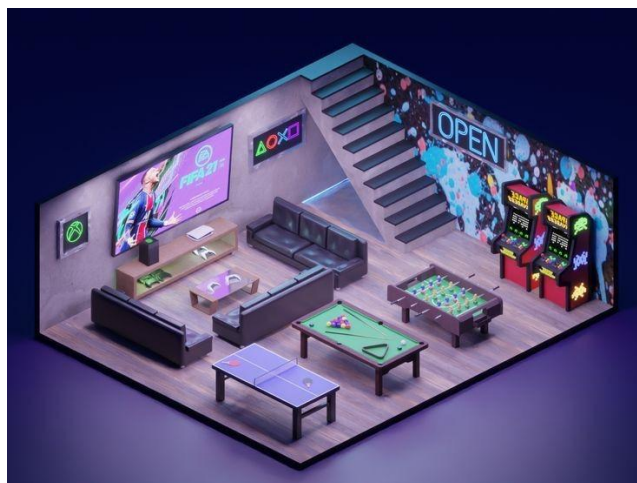

Рисунок 1. Пример интерьера lounge-кинозоны

С точки зрения понятийного аппарата lounge-кинозона представляет собой функционально и эстетически организованное пространство, предназначенное для аудиовизуального досуга в условиях повышенного комфорта. Ключевым является понятие «relax» – расслабление, снижение уровня стресса и создание ощущения «своего» места. В литературе по дизайну интерьеров подобные пространства часто рассматриваются как гибрид домашней гостиной и общественного зала, где важны не только технические параметры (качество звука, размер экрана), но и эмоциональные, психологические и визуальные характеристики среды [2].

Основные признаки lounge-кинозоны можно обозначить следующим образом:

во-первых, это приоритет комфортной, мягкой посадки: диваны, кресла, пуфы, кресла-мешки, подиумы с матрасами и большим количеством подушек. Посетитель не ограничен жёсткой позой, может менять положение, полулежать, располагаться группами;

во-вторых, это атмосферность: использование приглушённого, многозонального света, спокойной или сложной цветовой палитры, декоративных элементов (неоновые надписи, постеры, панели, текстиль), создающих особое настроение;

в-третьих, это гибкость сценариев использования: помещение может работать как кинозал, игровая зона, пространство для презентаций, лекций, караоке или камерных мероприятий. Наконец, важна общая информальность – отсутствие строгих правил поведения и «ритуала» классического похода в кинотеатр.

Функции lounge-кинозоны многослойны и могут быть разделены на досуговую, коммуникативную, рекреационную, эстетическую и социально-психологическую. Досуговая функция является базовой: здесь осуществляется просмотр фильмов, сериалов, концертных записей, спортивных трансляций, контента стриминговых платформ, а также видеоигр. Важным отличием от традиционного кинозала является камерный формат: небольшое количество мест, возможность арендовать зону для закрытого показа, организовать марафон по выбранному жанру, режиссёру или вселенной. Это усиливает ощущение приватности, эксклюзивности и индивидуального подхода к посетителю [3].

Коммуникативная функция реализуется через организацию пространства как места неформального общения. Люди приходят не только для того, чтобы «посмотреть фильм», но и для совместного времяпрепровождения: обсуждения сюжета, обмена эмоциями, знакомства с новыми людьми. Посадка, как правило, формируется группами, вокруг низких столиков, что поощряет диалог и позволяет совмещать просмотр с приёмом напитков и лёгких закусок. В некоторых интерьерах отдельно выделяются зоны для настольных игр или общения до и после сеанса, что усиливает роль lounge-кинозоны как социального пространства, как показано на рисунке 2.

Рисунок 2. Посадка и общение в lounge-кинозоне

Рекреационная функция связана со способностью подобного интерьера снижать уровень напряжения и усталости. Мягкий диффузный свет, отсутствие резких контрастов, удобная мебель, приглушённая цветовая гамма, звукоизоляция, использование текстиля и мягких поверхностей способствуют расслаблению и восстановлению ресурсного состояния человека. Для студентов и молодых специалистов lounge-кинозона может выступать своего рода «островком отдыха» между занятиями или рабочими задачами; для посетителей общественных пространств – местом, где можно «переключиться» с повседневной суеты на эстетическое и эмоциональное переживание кинематографа.

Эстетическая функция проявляется в том, что lounge-кинозона становится площадкой для демонстрации определённого стилистического подхода к интерьеру. Наиболее востребованными для подобных пространств являются софт-лофт, скандинавский лофт, минимализм с тёплыми акцентами, индустриальный стиль с мягкой «облегчённой» подачей, а также различные вариации неон-арта и современной эклектики [1;4]. Здесь могут использоваться фактурные материалы (кирпич, декоративный бетон, дерево, металл), насыщенные глубокие цвета (графитовый, тёмно-зелёный, синий), комбинированные с более

светлыми нейтральными оттенками, а также авторские постеры, иллюстрации, арт-объекты, связанные с кино, музыкой, поп-культурой. Таким образом, интерьер сам по себе становится важным визуальным впечатлением и частью бренда пространства.

Социально-психологическая функция lounge-кинозоны проявляется в её способности объединять людей, формировать чувство принадлежности к определённому сообществу и создавать позитивный эмоциональный фон. Неформальная обстановка, возможность свободно выбирать место, положение, соседей по просмотру, отсутствие строгого этикета способствуют раскрепощению и более естественному взаимодействию. Особенно это актуально для молодёжной аудитории, которая ценит свободу самовыражения и неформальный стиль общения. В рамках образовательных учреждений подобные пространства могут поддерживать студенческие инициативы, творческие показы, обсуждения фильмов и дискуссионные клубы [2; 5].

Особенности планировки lounge-кинозоны определяются необходимостью совмещать комфортную посадку, хороший обзор экрана, безопасные маршруты передвижения и грамотную организацию технического оборудования. Как правило, выделяются несколько зон: основная зона просмотра с экраном и посадкой, вспомогательная зона (столики, места для напитков, хранения пультов, приставок) и проходы. При проектировании важно учесть оптимальное расстояние до экрана и угол обзора для каждого места, чтобы избежать визуального дискомфорта. Нередко используются подиумы или различная высота посадки, что позволяет компенсировать небольшие размеры помещения и обеспечить видимость экрана даже при полной загрузке зала [3].

Освещение является одним из центральных элементов, формирующих атмосферу lounge-кинозоны. Задача дизайнера – добиться баланса между достаточной видимостью пространства и отсутствием бликов и пересветов на экране. Для этого применяется многозональное освещение: скрытая подсветка по периметру, точечные светильники с возможностью диммирования, локальные источники света (бра, подсветка полок, неоновые элементы), декоративная подсветка мебели и конструктивных элементов. Режим освещения может варьироваться в зависимости от сценария: подготовка к просмотру, сам сеанс, перерывы, послепоказовое общение. Грамотно выстроенный световой сценарий усиливает эмоциональное воздействие и помогает зрителю погрузиться в атмосферу фильма, как показано на рисунке 3.

Цветовое решение lounge-кинозоны чаще всего строится на сочетании спокойных, сложных оттенков с более яркими акцентами. Популярны комбинации серого, бежевого, тёплых древесных тонов с оливковым, тёмно-синим, графитовым и чёрным. Яркие акценты создаются за счёт текстиля, декоративных подушек, неоновых надписей, постеров, элементов мебели. При выборе материалов учитывается не только их эстетический потенциал, но и эксплуатационные характеристики: устойчивость к износу, лёгкость уборки, возможность быстрой трансформации пространства при смене сценариев использования [1; 4].

Рисунок 3. Пример многозонального приглушённого освещения в lounge-кинозоне

Техническое оснащение lounge-кинозоны включает качественную аудиосистему (саундбар или многоканальная система), большой телевизор или проекционный экран, медиаприставки, игровые консоли, оборудование для караоке и, при необходимости, для презентаций и лекций. Важное значение имеет акустика: использование мягких материалов, ковров, штор, акустических панелей позволяет уменьшить эхо и посторонние шумы, улучшить разборчивость звука и общее восприятие контента. В общественных пространствах дополнительно решаются задачи звукоизоляции от соседних помещений, чтобы не мешать другим посетителям и одновременно сохранить нужный уровень громкости внутри кинозоны [3; 5].

С точки зрения эргономики lounge-кинозона должна быть рассчитана на длительное пребывание человека в одном помещении. Это требует внимательного отношения к высоте и глубине сидений, мягкости подушек, расстояниям между местами, ширине проходов, температурному режиму и воздухообмену. Также важны удобные места для размещения личных вещей, напитков и лёгких закусок. В условиях общественного интерьера дизайнер учитывает вопросы безопасности: отсутствие травмоопасных выступов, достаточное освещение проходов, логичные пути эвакуации.

Рассматривая lounge-кинозону в более широком контексте, можно отметить её интеграцию в различные типологии пространств. В антикафе и коворкингах она выполняет роль зоны отдыха после работы или учёбы, в развлекательных центрах и кафе – становится дополнительной услугой, повышающей конкурентоспособность заведения, в офисах – инструментом корпоративной культуры и тимбилдинга, позволяющим проводить неформальные встречи и совместные просмотры. В жилых интерьерах формируются домашние мини-кинозалы, где lounge-подход выражается в создании уютной гостиной с большим экраном, мягким светом, текстилем и продуманной акустикой [2; 4].

Таким образом, lounge-кинозона представляет собой современный формат пространства для аудиовизуального досуга, в котором гармонично соединяются технические, функциональные и эстетические аспекты. Её ключевыми особенностями являются ориентация на комфорт и расслабление, многосценарность использования, выраженная атмосферность и поддержка неформального общения. Правильное планировочное решение, грамотно организованное освещение, продуманное цветовое и материаловое решение, а также качественное техническое оснащение позволяют создавать уникальные интерьеры, отвечающие запросам современной аудитории. Всё это делает lounge-кинозону важным объектом для исследования и практики в области дизайна интерьера, особенно в контексте развития общественных и образовательных пространств.

Список литературы

1. Дизайн интерьера: учебное пособие / Под ред. Н.Н. Александровой. – М.: Инфра-М, 2019.
2. Кузьмина Е.В. Проектирование общественных интерьеров. – СПб.: Питер, 2018.
3. Романова Л.С. Общественные здания: архитектура и интерьер. – М.: Архитектура-С, 2020.
4. Новые форматы общественных пространств: коворкинги, антикафе, lounge-зоны: сб. статей. – М.: БХВ, 2021.
5. Психология среды: человек в пространстве современного интерьера: монография. – Алматы: Эверо, 2022.

Корнеева В.Е., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)

(Жученко И.А., старший преподаватель кафедры изобразительного искусства и дизайна, член союза дизайнеров Казахстана)

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ УПАКОВКИ В СОВРЕМЕННОЙ ИНДУСТРИИ ТОВАРОВ

Современный рынок товаров развивается стремительными темпами, а вместе с ним растут ожидания потребителей. В условиях высокой конкуренции производители вынуждены уделять внимание не только качеству продукта, но и тому, как он выглядит, как его удобно хранить, транспортировать и распознавать среди множества аналогов. Именно упаковка становится тем элементом, который объединяет все эти аспекты. Сегодня она играет важную

роль в создании потребительского опыта, формировании отношения к бренду и обеспечении безопасности продукции.

Упаковка — это не просто внешний слой или коробка, окружающая товар. Это сложная система, которая включает в себя конструкцию, материалы, визуальный дизайн, информационное содержимое и функциональные характеристики. Она выполняет сразу несколько ключевых задач: защитную, логистическую, информационную, маркетинговую и экологическую. Каждая из этих функций имеет важное значение и оказывает влияние как на производителя, так и на конечного потребителя. Более того, упаковка стала неотъемлемой частью брендинга и маркетингового позиционирования, поскольку часто именно по ней покупатель делает первое впечатление о товаре.

В последние годы наблюдается рост интереса к вопросам экологичности и устойчивого развития. Это отражается в выборе материалов, в уменьшении количества пластика, в переходе на переработанные ресурсы и биоразлагаемые компоненты. Такое внимание к экологической составляющей делает тему исследования упаковки особенно актуальной, так как она затрагивает не только экономические и дизайнерские аспекты, но и вопросы, связанные с рациональным использованием ресурсов.

Таким образом, изучение упаковки — это многогранный процесс, в котором пересекаются промышленный дизайн, маркетинг, логистика, коммуникации и экология. Рассмотрение её функций помогает глубже понять, почему грамотное упаковочное решение является важным элементом успешного продукта и почему компании по всему миру продолжают совершенствовать свои упаковки, стремясь к удобству, безопасности, эстетике и ответственности перед окружающей средой.

Упаковка выполняет комплекс различных задач, каждая из которых влияет на общее восприятие продукта, его сохранность и удобство использования. Эти функции обеспечивают защиту товара, помощь в логистике, передачу необходимой информации и формирование привлекательного образа бренда. Рассмотрим основные функции упаковки подробнее.

Защитная функция является одной из наиболее важных, поскольку именно она обеспечивает сохранность продукта на всех этапах его жизненного цикла — от производства до конечного использования. Упаковка защищает содержимое от механических повреждений, ударов, вибрации, давления и других внешних факторов. Это особенно важно для хрупких товаров: стеклянной тары, электроники, косметики, фармацевтических препаратов.

Кроме механических факторов, упаковка защищает продукт от воздействия влаги, пыли, ультрафиолетового излучения, кислорода и температурных колебаний. Барьерные свойства материалов сохраняют качество продукта, предотвращают порчу, окисление или развитие бактерий. Например, пищевые продукты требуют герметичных или вакуумных упаковок, которые продлевают срок годности.

Таким образом, защитная функция гарантирует, что товар дойдёт до потребителя в неизменном виде, сохранив свои свойства, внешний вид и потребительскую ценность.

Упаковка играет ключевую роль в процессе логистики и транспортировки. Она обеспечивает удобство перемещения товара как на складе, так и при перевозке на большие расстояния. Прочная и продуманная конструкция позволяет штабелировать коробки друг на друга, экономя складское пространство и предотвращая повреждения.

Для производственных и торговых компаний важна стандартизация форм и размеров упаковок — это упрощает складирование, ускоряет обработку заказов и снижает риски повреждений при транспортировке. Например, коробки транспортного типа имеют усиленные стенки, дополнительные клапаны или ребра жесткости.

Также транспортировочная функция включает в себя нанесение маркировки — штрих-кодов, указаний о хрупкости, сроках хранения, температурных режимах. Эта информация помогает логистам и курьерам правильно обращаться с товаром, что напрямую влияет на его сохранность и качество.

Информационная функция упаковки обеспечивает передачу покупателю сведений, необходимых для выбора и безопасного использования товара. На упаковку наносятся такие данные, как: состав продукта; производитель и его контакты; инструкция по применению или хранению; срок годности и дата изготовления; штрих-коды и маркировка; предупреждающие знаки.

Для многих категорий товаров наличие точной информации является обязательным по закону — например, для пищевой продукции, лекарств, косметики. Потребитель делает

осознанный выбор именно благодаря тому, что видит на упаковке полное описание продукта. Информационная функция также способствует доверию к бренду: чем яснее и честнее подана информация, тем выше лояльность клиента.

Маркетинговая функция упаковки — это её способность привлекать внимание, выделять продукт среди конкурентов и формировать положительный образ бренда. В условиях перенасыщенного рынка упаковка часто становится ключевым фактором, влияющим на решение о покупке, особенно если покупатель видит товар впервые.

Дизайн упаковки — цвет, форма, графика, типография — создаёт визуальную идентичность бренда. Он может вызывать эмоции, передавать настроение, ассоциации, подчёркивать ценности компании. Например, минималистичный дизайн часто ассоциируется с премиальностью, а яркие цвета — с молодёжной аудиторией.

Кроме того, упаковка выполняет коммуникативную функцию: через текст, слоганы, инфографику, QR-коды она общается с потребителем, направляет его, объясняет преимущества продукта и мотивирует на покупку.

В последние годы экологическая функция упаковки стала особенно значимой. Производители стремятся снизить количество отходов, использовать перерабатываемые и биоразлагаемые материалы, уменьшать вес упаковок и выбирать более устойчивые решения.

Экологичная упаковка помогает бренду формировать положительный имидж, демонстрируя ответственность перед природой и обществом. Всё больше покупателей обращают внимание на значки переработки, на использование вторичной бумаги, на отказ от лишнего пластика.

Также экологическая функция включает оптимизацию конструкции упаковки — уменьшение её объёма, отказ от ненужных элементов, экономию материалов. Это выгодно как для экологии, так и для самого производителя, так как снижает себестоимость.

Выбор материала для упаковки является одним из ключевых аспектов в процессе разработки продукта. Материал определяет прочность, внешний вид, экологичность, возможности печати, а также стоимость производства. Каждый тип упаковочного материала выполняет свои задачи и подходит для разных категорий товаров. Ниже рассмотрены основные виды упаковок, наиболее широко применяемые в современной индустрии.

Картон и бумага — одни из самых распространённых и универсальных материалов, используемых для изготовления упаковок. Их популярность обусловлена невысокой стоимостью, экологичностью и широкими возможностями для печати и дизайна.

Бумажная упаковка применяется в виде пакетиков, обёрток, ярлыков, саше и вкладышей. Картон используется для производства коробок различной конструкции: складных, жёстких, самосборных, фигурных.

Преимущества: отличные печатные свойства — можно наносить высококачественные изображения, текстуры и графику; экологичность — бумага легко перерабатывается и разлагается; лёгкость и гибкость материала; вариативность толщины и плотности.

Картон часто используется для упаковки косметики, парфюмерии, электроники, обуви, пищевой продукции. Он позволяет создавать премиальные коробки с тиснением, ламинацией, УФ-лаком, что подчёркивает статус бренда.

Пластиковая упаковка является одной из наиболее функциональных и широко применяемых в мире. Она используется для бутылок, контейнеров, пакетов, блистеров, плёнок, флоу-паков и многослойных пакетов.

Пластик отличается высокой прочностью, влагостойкостью и универсальностью. Он легко принимает любую форму благодаря технологии литья, выдувания и термоформования.

Преимущества: герметичность и защита от влаги; высокая ударопрочность; возможность прозрачности — покупатель видит товар; относительно низкая стоимость массового производства; лёгкость и удобство транспортировки.

В то же время пластик вызывает обеспокоенность с точки зрения экологии. Поэтому сегодня всё чаще используют перерабатываемые полимеры, биоразлагаемые материалы и пластики, изготовленные из растительного сырья.

Пластиковая упаковка широко применяется в косметике, бытовой химии, пищевой индустрии, фармацевтике и электронике.

Стеклопакетная упаковка считается одной из самых экологичных и безопасных. Она на 100% пригодна для переработки и не взаимодействует с содержимым, что делает её идеальной для хранения химически активных веществ, напитков и косметики.

Чаще всего стекло используется для бутылок, банок, флаконов и ампул. Оно придаёт продукту премиальность и подчёркивает его качество.

Преимущества стеклянных упаковок: абсолютная нейтральность к содержимому — нет запахов и химических реакций; долговечность и устойчивость к воздействию температуры; экологичность и возможность многоразового использования; эстетичность и эффект премиальности; прозрачность — потребитель видит продукт.

Недостатком является хрупкость и больший вес по сравнению с пластиком, что увеличивает расходы на транспортировку. Однако для многих брендов преимущества стекла существенно перевешивают недостатки.

Металлическая упаковка традиционно используется для напитков, консервов, чая, кофе, косметики и различных промышленных товаров. Наиболее распространённые виды металлов — алюминий и жёсть.

Металл обеспечивает высокий уровень защиты от света, кислорода и влаги, что особенно важно для продуктов, чувствительных к внешней среде.

Плюсы металлической упаковки: высокая прочность, устойчивость к механическим повреждениям; герметичность и барьерные свойства; длительное сохранение свежести и аромата продукта; хорошая перерабатываемость; возможности для декоративной печати (тиснение, цветная печать, лакировка).

Алюминиевые банки широко используются для газированных напитков и энергетиков, так как легко поддаются переработке и имеют небольшой вес. Жестяные банки применяются для консервов, детского питания и кофе благодаря их способности сохранять продукт на протяжении длительного времени.

Комбинированная упаковка создаётся путём объединения нескольких материалов — бумаги, пластика, фольги, картона. Такая многослойная структура обеспечивает повышенную защиту, функциональность и привлекательный внешний вид.

Наиболее известный пример — Tetra Pak (картон + полиэтилен + фольга), используемый для соков, молока и других жидких продуктов.

Преимущества: превосходные барьерные свойства — защита от влаги, кислорода и света; лёгкость и прочность; удобство транспортировки; относительно низкая себестоимость при массовом производстве; большие возможности для печати и дизайна.

Комбинированные материалы также применяются для косметических саше, упаковок для кофе, лекарств, влажных салфеток и многослойных пакетов для снеков. Такие упаковки удобны, функциональны и способны сохранять продукт длительное время без потери качества.

Конструкция упаковки играет ключевую роль в том, как покупатель воспринимает товар, насколько удобно его использовать и насколько надёжно он защищён. Форма упаковки должна сочетать эстетичность, технологичность и функциональность. Грамотно разработанная конструкция не только привлекает внимание, но и обеспечивает оптимальную защиту продукта и комфорт при транспортировке. Форма упаковки часто становится частью фирменного стиля, а некоторые конструкции даже узнаются без логотипа, что говорит об их высокой эффективности. Рассмотрим наиболее распространённые формы и их особенности.

Прямоугольные коробки считаются самыми универсальными и часто применяются для широкого спектра товаров. Они экономичны в производстве, удобны для складирования и легко поддаются декорированию и брендингу. Такая конструкция обладает высокой степенью прочности и обеспечивает хорошую защиту содержимого. Их популярность объясняется тем, что они подходят для любых категорий товаров: косметики, электроники, обуви, аксессуаров, бытовой техники и пищевой продукции. Благодаря простой геометрии такие коробки можно эффективно упаковывать, перевозить и хранить.

Коробки с магнитным замком относятся к категории премиальных упаковок. Они создают впечатление дорогого продукта благодаря плавному закрыванию крышки и прочной конструкции. Магнит обеспечивает плотное прилегание, что делает упаковку не только красивой, но и надёжной. Такая форма хорошо подходит для подарочных наборов, ювелирных изделий, косметики класса люкс, электронных гаджетов и брендированной продукции. Одним из преимуществ является удобство многократного использования: покупатели часто сохраняют такие коробки, что повышает ценность бренда в глазах клиента.

Цилиндрические упаковки отличаются высокой визуальной оригинальностью и создают эффект необычности, выделяя продукт среди стандартных форм. Они используются для чая, кофе, алкоголя, косметики, текстиля и сувенирной продукции. За счёт своей формы тубусы

обладают высокой прочностью, поскольку цилиндр хорошо распределяет давление по поверхности. Внутреннее пространство защищено равномерно, а внешний вид способствует премиальному восприятию товара. Кроме того, тубусы легко декорируются и позволяют воплотить интересные дизайнерские решения, которые трудно применить к прямоугольным коробкам.

Саше представляют собой мягкие одноразовые упаковки, которые используются для косметики, пробников, влажных салфеток, соусов, специй и других продуктов, рассчитанных на быстрые порции. Они отличаются лёгкостью, компактностью и экономичностью. Мягкие пакеты могут иметь различную форму и объём, а их материал обеспечивает достаточную защиту от влаги и воздуха. Одним из преимуществ является возможность создавать многослойные структуры, которые хорошо сохраняют продукт. Саше удобно транспортировать и хранить, поскольку они занимают минимум пространства.

Блистерная упаковка используется тогда, когда важно наглядно демонстрировать товар. Она представляет собой прозрачный формованный пластик, который фиксирует продукт в определённом положении. Чаще всего блистеры применяются для игрушек, аксессуаров, электроники, инструментов, батареек и лекарств. Преимущество данной формы — высокая степень защиты от внешнего воздействия и возможность визуального осмотра товара без вскрытия упаковки. Блистер прочно удерживает продукт внутри и предотвращает его перемещение, что делает товар более аккуратным и привлекательным. Такие упаковки трудно подделать или вскрыть незаметно, что повышает их безопасность.

Упаковки с прозрачным окном сочетают в себе функциональность и визуальную привлекательность. Окно позволяет покупателю увидеть содержимое, что особенно важно для сладостей, выпечки, косметики, игрушек и сувениров. Такая конструкция создаёт доверие, так как покупатель видит реальный продукт, а не его изображение. Прозрачная вставка может быть выполнена из тонкого пластика или биоразлагаемого материала. Упаковка с окном делает товар более презентабельным и помогает выделить его среди аналогов.

Современная индустрия упаковки стремительно развивается, и каждый год появляются новые подходы, материалы и визуальные решения. Эти тренды формируются под влиянием технологического прогресса, изменения потребительских предпочтений и растущей роли экологичности. Упаковка перестала быть лишь практическим элементом — она стала частью маркетинга, брендинга, коммуникации и заботы об окружающей среде. В условиях высокой конкуренции компании вынуждены следить за актуальными тенденциями, чтобы оставаться востребованными и соответствовать ожиданиям покупателя. Ниже рассмотрены основные направления, которые сегодня определяют развитие упаковочной индустрии.

Минимализм стал одной из ключевых тенденций современного дизайна упаковки. Покупатели устали от перегруженной информации, ярких рисунков и сложных визуальных элементов. Чистый, лаконичный дизайн вызывает ассоциации с качеством, надёжностью и современностью. Такая упаковка легко воспринимается, не отталкивает и выглядит дорого даже при использовании недорогих материалов. В минималистичных решениях используется ограниченная палитра цветов, простая типографика и аккуратные линии. Это помогает бренду передать чувство порядка, аккуратности и уверенности. Минимализм подходит для премиальной продукции, косметики, техники, одежды и экологичных продуктов.

Экологичность стала центральным трендом в мире упаковки. Покупатели сегодня выбирают бренды, которые заботятся о природе и используют перерабатываемые материалы. Многие компании переходят на бумагу, картон, биоразлагаемые плёнки, переработанный пластик или даже растительные материалы, такие как кукурузный крахмал и сахарный тростник. Экологичная упаковка отражает ценности осознанного потребления и формирует лояльность у аудитории. Кроме самого материала, внимание уделяется уменьшению объёма упаковки, оптимизации формы и отказу от лишних элементов. Часто используется природная текстура бумаги, крафтовые оттенки, отсутствие глянца и минимальный декор, что подчёркивает натуральность и экологичность продукта.

Персонализированная упаковка стала мощным инструментом маркетинга. Она позволяет создать эмоциональную связь между брендом и покупателем. На упаковку могут наноситься имена, индивидуальные фразы, уникальные принты или даже персонализированные QR-коды. Такой подход делает продукт уникальным и вызывает дополнительный интерес. Персонализация особенно распространена среди подарочных наборов, косметики, одежды, сладостей и сувениров. Благодаря цифровой печати бренды могут выпускать небольшие серии

с индивидуальными дизайнами, что раньше было недоступно из-за высокой стоимости. Персонализация позволяет бренду выделиться и стать ближе к потребителю, что особенно важно в эпоху индивидуальности и самовыражения.

Тренд на натуральность выражается не только в выборе экологических материалов, но и в их внешнем виде. Все чаще можно увидеть упаковки, которые сохраняют природную текстуру дерева, крафтовой бумаги, льна, джута и других натуральных материалов. Такая эстетика создаёт ощущение тепла, уюта и экологичности. Натуральные текстуры вызывают доверие и ассоциируются с ремесленным качеством и заботой о деталях. Это особенно актуально для брендов, которые позиционируют себя как натуральные и органические. Подобный подход делает упаковку более живой и аутентичной, даже если она произведена промышленным способом.

Современные технологии активно интегрируются в дизайн упаковки. Смарт-упаковка позволяет предоставить покупателю больше информации, сделать взаимодействие с продуктом интерактивным или повысить уровень безопасности. На упаковки наносят QR-коды, NFC-метки, голограммы, защитные элементы, которые помогают отслеживать товар, подтверждать его подлинность или получать интерактивный контент. Например, с помощью смартфона потребитель может узнать историю бренда, состав продукта, посмотреть видео-инструкцию или проверить оригинальность товара. Смарт-упаковка особенно популярна в косметике, фармацевтике, электронике и premium-товарах. Этот тренд продолжает активно развиваться, поскольку помогает брендам повышать доверие и делать взаимодействие с продуктом более технологичным.

Визуальная коммуникация — это то, что создаёт общее ощущение бренда в пространстве студии: атмосфера, mood, настроение клиента, когда он только входит. Это не просто декор, а продуманная система визуальных сигналов, которые помогают человеку почувствовать доверие, чистоту, профессионализм и лёгкость.

Плюсы:

Визуальная коммуникация формирует цельный и гармоничный образ бренда. За счёт стилистически выверенных решений пространство начинает работать как немой продавец услуг: создаёт ощущение аккуратности, деликатности, чистоты и уверенной эстетики. Клиент чувствует, что попал в профессиональное и безопасное место, и это повышает доверие, формирует положительное впечатление, влияет на возвратность и отзывы. Каждый элемент интерьера — от навигации до декоративных акцентов — подкрепляет философию бренда и делает пребывание в студии комфортным и эмоционально приятным.

Минусы:

Создание проработанной визуальной коммуникации требует времени, внимания к деталям и финансовых вложений. Нужно продумывать гармонию цветов, материалов, форм, освещения; учитывать эргономику, навигацию и психологический комфорт. Некачественная реализация может разрушить впечатление: несоответствие элементов стилю бренда, визуальный шум или перегруженность приведут к чувству хаоса, а слишком стерильная и пустая среда может казаться холодной и «больничной». Также важно, чтобы все материалы и элементы были долговечными и поддерживали чистоту, иначе со временем эффект будет утерян.

Упаковка как элемент современного маркетинга, производства и коммуникации давно перестала быть вторичной частью товара. Сегодня она представляет собой целостный инструмент, объединяющий в себе функциональность, визуальную выразительность, технологические решения и психологическое воздействие на потребителя. Проведённый анализ подтверждает, что упаковка влияет не только на сохранность продукции, но и на формирование потребительских предпочтений, стратегию позиционирования бренда и даже на общую конкурентоспособность компании на рынке.

Современный рынок стремительно развивается: растут ожидания покупателей, усиливается борьба между брендами, появляются новые экологические требования и цифровые технологии. В таких условиях упаковка превращается в важнейший элемент коммуникации, который способен рассказать о продукте ещё до того, как потребитель прочитает характеристики или сравнит цену. Именно поэтому производители уделяют большое внимание как визуальному оформлению, так и применению инновационных материалов, эргономике, безопасности и экологической устойчивости.

Функциональные, информационные, эстетические и маркетинговые задачи упаковки формируют сложную систему, в которой каждый элемент работает на достижение общей цели — создание удобного, безопасного, привлекательного и конкурентоспособного продукта. Эффективная упаковка запускает механизмы доверия: она помогает бренду выделиться, транслировать ценности компании, вызывать эмоциональный отклик и формировать положительный пользовательский опыт.

В процессе развития индустрии особое значение приобретает экологичность и ответственное потребление. Компании всё чаще применяют перерабатываемые материалы, снижая экологический след и поддерживая глобальный тренд устойчивого развития. Таким образом, упаковка становится не только коммерческим инструментом, но и социальной ответственностью бизнеса.

Подводя итог, можно утверждать, что роль упаковки в современном мире выходит далеко за рамки базовой защиты продукта. Она становится стратегическим ресурсом, влияющим на эффективность продаж, восприятие бренда и экологическую культуру общества. Поэтому изучение функций, принципов разработки и современных тенденций в сфере упаковки является актуальным и важным направлением, особенно для специалистов, которые стремятся создавать продукты, отвечающие требованиям рынка и ожиданиям потребителей.

Список использованной литературы:

1. Алексеев А. И. Упаковка и ее роль в маркетинге. — Москва: Экономика, 2019.
2. Бердник Н. Н. Современные технологии упаковочного производства. — Санкт-Петербург: Профессия, 2018.
3. Гончаров В. П. Дизайн упаковки: теория и практика. — Москва: АСТ, 2020.
4. Котлер Ф., Келлер К. Л. Маркетинг менеджмент. — Москва: Вильямс, 2016.
5. Крижановский В. И. Материалы и технологии современной упаковки. — Алматы: КазНУ, 2021.
6. Лебедев Ю. В. Функции и принципы разработки потребительской упаковки. // Журнал «Маркетинг. Реклама. Дизайн». — 2020.
7. Панкратов Ф. Г., Баженова Ю. А. Маркетинговые коммуникации. — Москва: ИНФРА-М, 2017.
8. Розен А. Designing Brand Identity. — New Jersey: Wiley, 2017.
9. Соколова Е. В. Экологичная упаковка и устойчивое развитие. — Москва: Экология, 2022.
10. Шахов В. В. Упаковка как инструмент продаж и идентификации бренда. — Санкт-Петербург: Питер, 2019.
11. ISO 186: Packaging and the environment – General requirements for the use of ISO standards in the field of packaging and the environment. Geneva: ISO, 2018.
12. Smith K. Packaging Design: Successful Product Branding From Concept to Shelf. — London: Laurence King Publishing, 2020.

Ли Е.Г., Карагандинский национальный исследовательский университет им. академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4 (р)
(Бодиков С.Ж., старший преподаватель, академик Национальной Академии дизайна, член союза дизайнеров Казахстана)

ЭКЛЕКТИКА В ДИЗАЙНЕ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ

Эклектика в дизайне архитектурной среды представляет собой направление, основанное на продуманном сочетании элементов разных исторических эпох, художественных стилей и культурных традиций. Она не является хаотичным набором форм, наоборот - строится на осмысленном подборе выразительных средств, которые подчеркивают индивидуальность пространства и отражают многоуровневость современной среды. В архитектуре и дизайне интерьера эти элементы могут включать в себя структурные особенности, мебель, декоративные мотивы, особый исторический орнамент, традиционные культурные мотивы или стили других стран, причём комбинация, как правило, выбирается исходя из его пригодности к проекту и общей эстетической ценности [1].

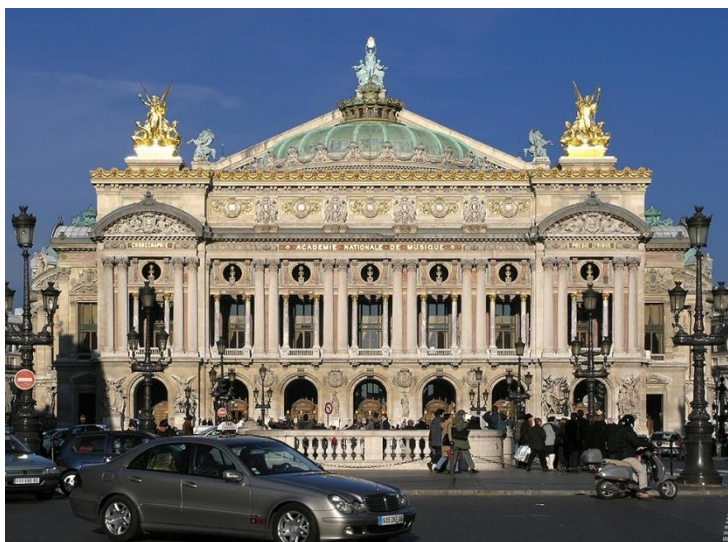

Рисунок 1. Пример эклектики в архитектуре. Здание Парижской оперы
Гарнье. Ш. Гарнье. 1861–1875

Возникнув в XIX веке как реакция на строгие каноны классики, эклектика позволила архитекторам свободно комбинировать готику, барокко, ренессанс и другие стили, создавая новые композиционные системы. Архитекторы искали стиль, который позволил бы им сохранить предыдущий исторический прецедент, но при этом создавать невиданные ранее проекты. За счёт практически полного перечня доступных образцов прошлого смешение и сочетание стилей давало архитекторам более выразительную свободу, обеспечивало расширенную палитру художественных форм и открывало бесконечный источник вдохновения. В то время как другие проектировщики (называемые «возрожденцами») стремились в точности копировать прошлые стили ради аутентичности, эклектизм выделялся тем, что его главной движущей силой было творческое созидание, а не ностальгия, и в основе направления лежало стремление к оригинальности архитектурных решений.

По мере развития городов, стремительного роста промышленности и появления новых строительных материалов, эклектика стала восприниматься не просто как свободная игра форм, а как функциональный и адаптивный инструмент архитектуры, отвечающий вызовам времени. Новые технологии позволяли использовать чугун, сталь, листовое стекло и массово производимый кирпич — что давало возможность реализовать конструкции с большей прочностью, просторными интерьерами, большими проёмами, высокими потолками и гибкими планировками. Такая технологическая база открывала архитекторам свободу: они могли органично соединять привычные человеку исторические элементы — ордера, арки, декоративные мотивы, формы прошлых эпох — с новыми функциональными запросами общества: торговыми рядами, вокзалами, банками, общественными зданиями, жилыми домами типовой планировки. В результате появлялись выразительные, современные, но при этом эстетически богатые сооружения, понятные и комфортные людям своей эпохи. Эклектичные здания часто объединяли эстетику прошлых эпох с удобством новых планировок, гибкой внутренней структурой, модернизированными инженерными системами — что делало их особенно востребованными в быстро меняющемся городе второй половины XIX — начала XX века. Жилые дома, доходные дома, общественные и коммерческие здания — всё это стало частью новой городской ткани, где эклектика выступала как мост между прошлым и настоящим. Благодаря такому подходу — сочетанию старых форм и новых технологий — архитектура того времени приобрела многослойность: историческая память, культурные отсылки, декоративное богатство гармонично уживались с практичностью, масштабируемостью и массовым строительством. Это сделало эклектику не просто художественным стилем, но мощным инструментом социализации и урбанистического роста [2].

Основой эклектичного подхода является сознательный выбор разнородных элементов, который опирается не на случайное смешение, а на продуманную концепцию. Важно, чтобы каждый декоративный мотив, материал или конструктивный приём был связан с общей идеей

проекта, поддерживал выбранный образ и не нарушал целостность восприятия объекта. Эклектика требует высокого профессионализма, поскольку архитектор должен уметь чувствовать, какие элементы различных эпох или культур могут взаимодействовать друг с другом, усиливая композиционное и смысловое единство пространства.

Гармония в эклектичном проектировании достигается благодаря точному балансу контраста и единства. Архитектор может сочетать разные фактуры, пропорции, формы и цветовые акценты, однако их взаимодействие должно подчиняться композиционным законам и общей логике построения. Контраст используется как инструмент выразительности, а разнообразие — как средство обогащения структуры объекта. При этом каждый элемент — будь то орнамент, текстура материала, ритм проёмов или пластика объёмов — должен быть интегрирован в общую систему, чтобы объект выглядел цельным и гармоничным, а не фрагментарным. Такой подход позволяет создавать архитектуру, насыщенную визуальными и культурными смыслами, но одновременно структурированную и уравновешенную. Благодаря продуманному подбору элементов эклектика становится не хаотичным миксом, а тщательно выстроенной композицией, в которой исторические отсылки, современные решения и индивидуальные художественные находки объединяются в единое выразительное пространство.

Эклектика активно взаимодействует с контекстом - она позволяет объединить историческую среду с современными технологиями, сохранив идентичность места и придав ему новое содержание. В архитектуре такое направление проявляется в фасадах, где стеклянные поверхности могут сочетаться с натуральным камнем, металлом или кирпичом ручной формовки. В интерьерах эклектика проявляется через комбинацию минималистичных решений с винтажными предметами, этническими деталями, коллекционными элементами декора. В эклектичном интерьере главную скрипку играет мебель и декоративные предметы. Отделка стен и пола служит фоном для предметов мебели разных стилей. Все элементы должны органично соединяться в гармоничный интерьер [3;4].

Несмотря на контраст стилей, у всей мебели и декора должно быть что-то общее. Стил должен быть функциональным и одновременно уютным и комфортным. Вместе можно соединять предметы двух, максимум трех эпох или стилей. Нельзя объединять кардинально различающиеся стили — например, неоклассику с хай-теком, лофт с «кукольным» провансом, деревенский стиль с роскошным модерном начала XX века или монументальными шкафами с резьбой, позолотой, инкрустациями и золочеными ручками. Чаще всего используют мебель в стилях XX века, достаточно характерных и в то же время близких по времени возникновения (или их современные имитации). Обычно один более спокойный стиль служит как бы базой для микса стилей. Обычно выбирают сдержанные стили: неоклассику, минимализм, скандинавский. Дополнительные мебель и декор могут быть любого другого стиля. Большое внимание уделяется цветовой насыщенности интерьера, подбору основных и дополнительных цветов.

Рисунок 2. Пример эклектики в интерьере

Не используют подчеркнуто современные цвета: бирюзовый, фиолетовый, коралловый, пастельные и ягодные оттенки, сиреневый, шоколадный. Использование большого количества декора: фотографий, ярких картин или репродукций, зеркал, дизайнерских украшений,

старомодных ваз, ярких декоративных подушек и салфеток. Приветствуется использование декоративных и отделочных материалов «с историей»: плитки, изразцов, тканей с необычной текстурой, ковров, крашеных дверей и т. д. [2]

По мере развития городов, усиления промышленного и технологического прогресса, а также появления новых строительных материалов, эклектика всё чаще стала восприниматься не просто как креативная свобода в формах, а как эффективный инструмент адаптации архитектуры к изменяющимся условиям времени и нуждам людей. Новые возможности работы с металлом, стеклом, бетоном, комбинациями материалов, а также современные инженерные и строительные технологии, позволили архитекторам создавать здания, сочетающие эстетическую выразительность с современной функциональностью — крупные проёмы, удобные планировки, гибкие внутренние пространства, устойчивые конструкции и т. д.

В этом контексте эклектика стала мостом между прошлым и настоящим: традиционные архитектурные мотивы, культурные и исторические орнаменты, «архитектурный язык» прежних эпох — всё это могло быть переосмыслено архитекторами и «переплавлено» в современные формы. Таким образом создавались выразительные, эмоционально насыщенные, но при этом функциональные здания, которые отвечали требованиям времени, задачам города и ожиданиям людей [3].

Благодаря такому подходу, эклектичные постройки становились востребованными в быстро меняющейся городской среде конца XIX — начала XX века, а сегодня — снова привлекают внимание архитекторов и застройщиков. Городская застройка, общественные пространства, жилые кварталы, многофункциональные комплексы — всё чаще используют эклектичные подходы, стремясь обеспечить баланс между сохранением культурной или исторической идентичности и современными нуждами комфорта, устойчивости и удобства.

Однако эклектика — это не «волюнтаризм», а тщательный продуманный выбор. Без профессионального подхода, без чёткого композиционного замысла и понимания стилистических особенностей смешение элементов разных эпох, культур и технологий может привести к визуальному перегрузу, стилистическому «шуму» и потере цельной архитектурной логики. Некорректные сочетания форм, пропорций, материалов, орнамента — легко превращают попытку эклектики в хаос [1].

Тем не менее, при грамотном проектировании эклектика остаётся одним из самых гибких, выразительных и многообещающих подходов, способных объединить традиции и инновации, удовлетворить разнообразные требования современного города, учитывать исторический контекст и создавать архитектурную среду, наполненную смыслом, функциональностью и эстетикой. Она формирует основу для проектных решений, в которых прошлое и настоящее соединяются органично, не вступая в конфликт, а превращаясь в единое многослойное пространство. Эклектика даёт архитектору свободу использовать уникальные исторические мотивы и культурные коды, адаптируя их под современные материалы, технологии и строительные возможности [1;4].

В современном мире это направление переживает новый этап развития. Глобализация, насыщение информационного пространства, взаимное проникновение культур и постоянная динамика городской жизни формируют новые запросы пользователей. Современному человеку нужна архитектура, которая не только отражает дух времени, но и учитывает индивидуальность, разнообразие опыта и гибкость образа жизни. Именно поэтому эклектика вновь становится актуальной — она позволяет объединять традиции и инновации, соединять локальные культурные коды с мировыми тенденциями, а также свободно экспериментировать с формой, цветом, материалами и пластикой фасадов. Сегодня эклектичный подход позволяет архитекторам создавать адаптивные, выразительные, многослойные по смыслу объекты, способные гармонично вписываться в контекст и одновременно становиться яркими акцентами в городской среде. Благодаря свободе композиционных решений и широкому диапазону выразительных средств эклектика остаётся одним из самых гибких и эмоционально насыщенных направлений, которое не теряет актуальности и продолжает активно влиять на формирование архитектурного облика современности [4].

Список литературы:

1. Коул Э. Архитектура в деталях: Путеводитель по стилям и эпохам мировой архитектуры / Э. Коул; пер. с англ. — Москва: Эксмо, 2021. — 352 с.
2. Шуази О. Мировая архитектура: История. Стили. Направления / Огюст Шуази; пер. с франц. Н. С. Курдюков, Е. Г. Денисова. — Москва: Эксмо, 2010. — 544 с.

3. Watkin D. A History of Western Architecture / D. Watkin. — London: Thames & Hudson, 1986. — 591 p. (7-е изд. — London: Laurence King Publishing, 2023. — 752 p.)
4. Эkleктика как всё самое лучшее, взятое вместе. URL: <https://artifex.ru/%BA%D0%B0> (дата обращения: 29.11.2025).

Манабаева А.Ш., к.п.н., ассистент профессора КНИУ им.Е.А.Букетова
Кенжегулов Ж.К., магистрант 2-го года обучения КНИУ им.Е.А.Букетова
Бахтыгалиева А.Б., м.п.н., преподаватель КНИУ им.Е.А.Букетова

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Современная система образования находится в условиях стремительных цифровых трансформаций, затрагивающих не только формы и методы преподавания, но и саму сущность педагогической деятельности. В эпоху цифровой экономики и технологических изменений возрастает спрос на педагогов нового типа – профессионально мобильных, технологически грамотных, способных эффективно использовать цифровые инструменты в образовательном процессе. Особенно это актуально в сфере профессионального обучения, где будущие педагоги готовят специалистов для высокотехнологичных отраслей и должны быть не только предметно-компетентными, но и цифрово-компетентными.

Согласно результатам исследования, проведенным Информационно-аналитическим центром МОН РК, с 2017 года казахстанские школы подключились к цифровым образовательным ресурсам (ЦОР), в базу которых вошли 40 000 видео- и интерактивных уроков. Учитывая, что пока еще не все школы обеспечены доступом к интернету, то цифровые образовательные ресурсы были размещены на специальных серверах школ. В рамках программы «Цифровой Казахстан» в Правительстве разработан комплексный план подключения всех школ в Интернету [1].

Формирование цифровых компетенций будущих педагогов профессионального обучения становится одной из приоритетных задач педагогического образования. Однако практика показывает, что на сегодняшний день этот процесс нередко осуществляется фрагментарно, без опоры на четкую теоретико-методологическую базу.

Существующие подходы к цифровой подготовке будущих педагогов часто не обеспечивают достаточного уровня интеграции цифровых технологий в учебную и профессиональную деятельность. Кроме того, процесс цифровизации образования в Республике Казахстан сопровождается рядом трудностей: региональным цифровым неравенством, недостаточной цифровой педагогической культурой преподавателей, нехваткой учебных ресурсов на казахском языке, слабой технической оснащённостью некоторых учебных заведений.

Итак, цифровой Казахстан – это будущее, в котором каждый житель страны, с помощью своего смартфона совершает десятки важных манипуляций. И при этом не тратит на это самые ценные ресурсы – время и энергию.

В этих условиях возникает необходимость разработки и внедрения целостной модели формирования цифровых компетенций, ориентированной на специфику профессионального обучения, потребности рынка труда и современные образовательные стандарты.

Кроме того, цифровая образовательная среда образовательной организации должна стать единым пространством коммуникации для всех участников образовательных отношений, действенным инструментом управления качеством реализации образовательных программ, работой педагогического коллектива.

Таким образом, цифровая образовательная среда образовательной организации (ЦОС ОО) – это управляемая и динамично развивающаяся с учетом современных тенденций модернизации образования система эффективного и комфортного предоставления информационных и коммуникационных услуг, цифровых инструментов объектам процесса обучения [2].

Согласно ГОСО основного общего образования указано, что «информационно-методические условия реализации основной образовательной программы общего образования должны обеспечиваться современной информационно-образовательной средой».

Основными структурными компонентами ЦОС ОО в соответствии с требованиями ГОСО являются:

- техническое обеспечение;
- программные инструменты;
- обеспечение технической, методической и организационной поддержки;
- отображение образовательного процесса в информационной среде;
- компоненты на бумажных носителях.

ЦОС ОО должна обеспечить решение следующих задач:

- информационно-методическую поддержку образовательного процесса;
- планирование образовательного процесса и его ресурсного обеспечения;
- мониторинг и фиксацию хода и результатов образовательного процесса;
- современные процедуры создания, поиска, сбора, анализа, обработки, хранения и представления информации;
- дистанционное взаимодействие всех участников образовательного процесса (обучающихся, их родителей (законных представителей), педагогических работников, органов управления в сфере образования, общественности), в том числе в рамках дистанционного образования;
- дистанционное взаимодействие образовательного учреждения с другими организациями социальной сферы: учреждениями дополнительного образования детей, учреждениями культуры, здравоохранения, спорта, досуга, службами занятости населения, обеспечения безопасности жизнедеятельности.

Такая модель должна включать в себя не только структурные компоненты цифровой компетентности, но и механизмы, условия и этапы её формирования в процессе подготовки будущих педагогов.

Рассмотрим модель формирования цифровых компетенций будущих педагогов профессионального обучения. Цель данной модели – обеспечить целостный и поэтапный процесс формирования цифровых компетенций у будущих педагогов профессионального обучения, ориентированный на требования цифровой трансформации образования в Республике Казахстан.

Структура модели включает пять взаимосвязанных компонентов:

- целевой компонент;
- содержательно-компетентностный компонент;
- технологический компонент;
- оценочно-результативный компонент;
- коррекционно-развивающий компонент.

Целевой компонент определяет стратегические ориентиры, направленность и конечные результаты образовательного процесса, связанного с развитием цифровых компетенций у будущих педагогов профессионального обучения. Он задаёт общую логику функционирования модели и определяет, какие качества, умения и профессиональные способности должен сформировать выпускник в области использования цифровых технологий.

В рамках целевого компонента формулируется цель, которая заключается в подготовке педагога профессионального обучения, способного эффективно применять цифровые инструменты, образовательные платформы, электронные ресурсы и современные технологии для организации, сопровождения и оценки учебного процесса. Это предполагает формирование не только технических навыков, но и цифровой педагогической культуры, готовности к инновационной деятельности и критическому отношению к цифровым ресурсам.

Результаты реализации целевого компонента представлены комплексом цифровых компетенций. К ним относятся информационно-поисковая компетентность, предполагающая умение работать с цифровыми источниками информации и критически оценивать данные; технологическая компетентность, включающая владение цифровыми инструментами, сервисами и программным обеспечением; методическая цифровая компетентность, обеспечивающая способность проектировать и применять цифровые образовательные ресурсы; коммуникативная цифровая компетентность, ориентированная на использование цифровых средств взаимодействия, сетевого сотрудничества и дистанционных технологий. Важными составляющими являются также компетенции в области цифровой этики и безопасности, связанные с соблюдением правовых норм и обеспечением защиты данных, а также креативно-инновационная компетентность, обеспечивающая внедрение цифровых инноваций в учебный процесс и адаптацию к технологическим изменениям. Все перечисленные компоненты способствуют формированию общей и профессиональной цифровой компетентности педагога.

Исходными установками разработки модели выступают национальные образовательные стандарты (ГОСО РК), адаптированная модель DigCompEdu, а также требования цифровой образовательной среды и приоритеты развития EdTech в Республике Казахстан.

Содержательно-компетентностный компонент модели формирования цифровых компетенций будущих педагогов профессионального обучения – это ключевой структурный элемент, который определяет, что именно и в каком направлении должно формироваться у студентов для достижения профессиональной готовности к педагогической деятельности в условиях цифровой образовательной среды. Он отражает целенаправленное наполнение модели знаниями, умениями, навыками и личностными качествами, связанными с использованием цифровых технологий в профессиональном обучении. Основное содержание компонента включает:

Целевые ориентиры подготовки будущих педагогов профессионального обучения предполагают формирование осознанного понимания роли цифровых технологий в современном образовании, а также развитие готовности к проектированию, реализации и оценке образовательного процесса с применением ИКТ и электронных ресурсов. В этом контексте важное значение приобретает формирование комплекса цифровых компетенций, отражающих требования современной образовательной среды.

Ключевыми структурными элементами цифровых компетенций выступают несколько направлений. Информационно-технологическая компетенция предполагает знание цифровых платформ, сервисов и инструментов, необходимых для организации обучения. Коммуникативно-цифровая компетенция ориентирована на использование цифровых средств для педагогического взаимодействия, включая дистанционные форматы. Методико-цифровая компетенция обеспечивает способность интегрировать цифровые технологии в методику преподавания профессиональных дисциплин. Рефлексивно-аналитическая компетенция связана с умением критически оценивать цифровой контент, а также анализировать результаты собственной деятельности и работы обучающихся. Важным компонентом является цифровая этика и безопасность, включающая соблюдение норм цифровой грамотности, авторского права, защиты данных и принципов этичного поведения в онлайн-среде.

Содержательное наполнение учебного процесса направлено на освоение теоретических основ цифровизации образования, изучение актуальных цифровых инструментов, необходимых в профессиональной педагогической деятельности, а также разработку и применение цифровых образовательных ресурсов, таких как электронные учебные материалы, интерактивные модули и виртуальные лаборатории. Кроме того, важную роль играет внедрение проектных, исследовательских и практико-ориентированных форм обучения с использованием ИКТ.

Результатом формирования цифровых компетенций становится готовность педагога эффективно использовать цифровые технологии в профессиональном обучении, способность к постоянному саморазвитию в цифровой образовательной среде, а также умение адаптировать учебный процесс к потребностям цифрового поколения студентов.

Таким образом, содержательно-компетентностный компонент обеспечивает связь между целевыми установками модели, образовательным содержанием и конечными результатами профессиональной цифровой подготовки будущих педагогов, выступая основой для формирования их цифровой педагогической идентичности.

Содержательно-компетентностный компонент включает ключевые структурные блоки цифровой компетенции педагога, которые представлены в таблице 1.

Таблица 1 Содержательно-компетентностный компонент

Направление	Конкретные компетенции
Цифровая грамотность	Работа с информацией, управление цифровыми ресурсами
Цифровое обучение	Использование LMS, разработка цифровых курсов, онлайн-коммуникация
Цифровое оценивание	Применение цифровых инструментов тестирования, аналитика результатов
Медиа- и киберэтика	Авторское право, цифровая безопасность, этика общения
Цифровое творчество	Создание обучающих видео, презентаций, сторителлинг, образовательные блоги

Технологический компонент (этапы реализации). Суть данного компонента заключается в формировании цифровых компетенций будущих педагогов, представляющий собой целенаправленный процесс подготовки студентов педагогических специальностей к эффективному использованию цифровых технологий в образовательной деятельности. Он включает освоение знаний, умений и практических навыков, необходимых для применения современных цифровых инструментов в обучении, воспитании и профессиональном взаимодействии.

Цифровые компетенции будущего педагога охватывают несколько ключевых направлений: умение работать с образовательными платформами, осуществлять поиск, анализ и критическую оценку информации; создавать и адаптировать цифровые учебные материалы; применять интерактивные и мультимедийные технологии для организации учебного процесса; обеспечивать кибербезопасность и этическое использование цифровых ресурсов. Важным является также развитие навыков цифровой коммуникации и сотрудничества в онлайн-среде.

Процесс формирования цифровых компетенций предполагает интеграцию цифровых технологий в учебные дисциплины, практико-ориентированное обучение, участие в проектах и тренингах, использование цифровых лабораторий, симуляторов и инструментов обратной связи. Они представлены в таблице 2. Особая роль принадлежит педагогическим практикам, в рамках которых будущие педагоги профессионального обучения учатся применять цифровые инструменты в реальных условиях обучения.

Таблица 2 Этапы формирования цифровых компетенций

Этап	Содержание	Методы и формы
I. Мотивационно-диагностический	Выявление уровня компетенций, мотивации, ожиданий	Опросы, самооценка, диагностика по DigCompEdu
II. Учебно-практический	Обучение и освоение цифровых технологий через модули	Тренинги, проектное обучение, геймификация
III. Рефлексивно-деятельностный	Применение в практике, разработка цифровых продуктов	Педпрактика, портфолио, коучинг, хакатоны

Развитие цифровых компетенций способствует повышению профессиональной гибкости будущих педагогов, их готовности к инновационной деятельности и способности эффективно работать в условиях цифровой трансформации образования. Это обеспечивает повышение качества обучения и соответствие современным требованиям информационного общества.

Оценочно-результативный компонент модели направлен на определение уровня сформированности цифровых компетенций у будущих педагогов и оценку их динамики. Для этого используются разнообразные инструменты, позволяющие получить комплексную картину цифровой подготовки. К ключевым инструментам оценки относятся диагностическая карта уровня цифровой компетентности, применяемая как на входном, так и на выходном этапах обучения; электронное портфолио студента, в котором отражаются 3–5 созданных цифровых продуктов; оценка преподавателя в сочетании с самооценкой обучающегося, позволяющая проводить сравнительный анализ; а также рейтинг вовлечённости студентов в работу с EdTech-платформами.

Результативность подготовки определяется по нескольким критериям: уровню сформированности цифровой компетентности (низкий, средний, высокий), степени применения ИКТ в педагогической практике, а также готовности студента к самостоятельной цифровой деятельности. Такие показатели позволяют объективно оценить качество цифровой подготовки и выявить направления дальнейшего совершенствования.

Коррекционно-развивающий компонент дополняет оценочный блок и ориентирован на адаптацию содержания и методов обучения под индивидуальные особенности студентов. Его реализация обеспечивается с помощью индивидуальных цифровых траекторий обучения, предоставления дополнительных курсов по выбору, организации наставничества и коучинга, а также применения формата peer-to-peer, предполагающего работу в цифровых парах и взаимное обучение.

Задачи реализации предлагаемой модели направлены на развитие у будущих педагогов профессионального обучения целостного понимания роли цифровой трансформации в системе образования и в профессиональных сферах деятельности. Важным является формирование

устойчивой системы знаний о цифровых технологиях, востребованных в профессиональном обучении, а также развитие практических умений работы с цифровыми инструментами, используемыми в процессе обучения, контроля и коммуникации.

Особое внимание уделяется формированию компетенций в области цифровой безопасности, этики и правовых аспектов применения технологий. Важным результатом становится готовность будущих педагогов к проектированию цифровой образовательной среды и созданию собственных цифровых учебных материалов, а также формирование мотивации к постоянному обновлению цифровых знаний.

Использованная литература:

1. Об утверждении Государственной программы "Цифровой Казахстан" Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. (Электронный ресурс) <https://primeminister.kz/assets/med> [Дата обращения 02.12.2025].

2. Григорьева И.В., Болкунов Г.А. Цифровая образовательная среда (ЦОС): вызовы и возможности. Вестник университета Российской академии образования. №2, 2023. – С.65-70.

3. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 5 августа 2022 года № 29031. (Электронный ресурс) <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> [Дата обращения 26.11.2025].

Мусина У.А., Протасова А. Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)
(Бодиков С.Ж., старший преподаватель, академик Национальной Академии дизайна, член Союза дизайнеров Казахстана)

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ГРАФИЧЕСКОМ ДИЗАЙНЕ

В последние десятилетия искусственный интеллект (ИИ) выступает не просто как технологическая инновация, но и как фактор, радикально меняющий методологию проектирования визуальных коммуникаций. Возникший на стыке компьютерных наук и цифрового искусства, ИИ стал средством, которое трансформирует последовательность дизайнерских операций, модифицирует содержание творческих практик и порождает новые формы взаимодействия между человеком и машиной. В контексте графического дизайна это проявляется в способности алгоритмов генерировать визуальные образы, систематически перерабатывать массивы визуальных данных и предлагать композиционные решения, которые ранее требовали длительной аналитической и творческой работы дизайнера. Настоящая статья направлена на методологическое осмысление применения искусственного интеллекта в графическом дизайне, на анализ исторического развития проблемы, на сопоставление ключевых исследовательских подходов, а также на выделение практических возможностей и рисков, связанных с интеграцией генеративных технологий в профессиональную и учебную практику.

Исторически автоматизация визуального творчества имеет корни в ранних экспериментах с компьютерной графикой середины XX века, когда алгоритмические процедуры использовались как инструмент для генерации форм и структуры изображения. Однако только с появлением глубоких нейронных сетей и, в частности, генеративно-состязательных сетей (GAN) в 2014 году, а затем диффузионных моделей в конце 2010-х — начале 2020-х годов — возникли предпосылки для качественного скачка в возможностях машинной генерации художественных образов. Эти технологические сдвиги позволили системе не только воспроизводить простые паттерны, но и моделировать сложные стили, композиции и художественные приемы, приближая результаты генерации к профессиональным дизайнерским решениям. Современные исследования поднимают наряду с техническими вопросами также проблематику авторства, легитимности использования обучающих датасетов и этических ограничений, что требует междисциплинарного подхода при оценке влияния ИИ на визуальную культуру.

Современная научная парадигма, рассматривающая ИИ в графическом дизайне, формируется на пересечении нескольких исследовательских векторов: теоретико-дизайнерских работ, посвящённых смыслообразованию и композиции; инженерно-технических исследований, изучающих архитектуры моделей и их параметрические поведения; а также гуманитарных исследований, фокусирующихся на вопросах этики и культурной адекватности генерируемого контента. Каждое из этих направлений вносит определённый вклад в понимание роли ИИ: теоретики выявляют трансформацию визуального языка и новые «грамматики» изображений, инженеры демонстрируют технические возможности и ограничения моделей, а культурологи и философы ставят вопрос о том, как генерация меняет представления о творчестве и авторстве. На практике это приводит к тому, что исследовательская перспектива становится многослойной: в ней сочетаются анализ алгоритмических возможностей и критическая рефлексия над социально-культурными последствиями внедрения ИИ.

Методологически данное исследование опирается на аналитический и сравнительный подходы, позволяющие сопоставить традиционные дизайнерские практики и процессы, включающие инструменты искусственного интеллекта. В качестве источников рассмотрены академические публикации по теории и методике графического дизайна, исследования по архитектурам нейронных сетей и практические кейсы применения современных ИИ-платформ (например, Stable Diffusion, Midjourney, Adobe Firefly, Figma AI). Кроме того, в работу включён анализ прикладных проектов авторов, выполненных с использованием генеративных инструментов, что позволило оценить не только теоретические, но и эмпирические аспекты интеграции ИИ в учебно-проектную деятельность.

Практические направления применения ИИ в графическом дизайне охватывают несколько взаимосвязанных областей. Во-первых, это генеративное создание визуального контента: алгоритмы по текстовому описанию или на основе выборки референсов способны генерировать иллюстрации, фоны, паттерны, концепт-арты и даже начальные варианты логотипов, тем самым значительно сокращая этапы поиска визуальной идеи. Во-вторых, ИИ обеспечивает автоматизацию технических процессов — ретушь, удаление фона, повышение разрешения изображений, корректировку света и цвета; эти операции высвобождают время дизайнера для работы на уровне концепции и стратегии. В-третьих, инструменты ИИ используются в UX/UI: генерация интерфейсов по описанию, автоматическая расстановка компонентов и предиктивный анализ пользовательских сценариев позволяют ускорить прототипирование и тестирование гипотез. Наконец, аналитические возможности алгоритмов дают возможность выявлять визуальные тренды, оценивать эффективность макетов и адаптировать дизайн коммуникаций под целевые аудитории, что особенно ценно в маркетинге и брендинге.

Преимущества внедрения ИИ в дизайнерскую практику очевидны: скорость производства, вариативность решений, снижение затрат на рутинные операции и возможность масштабирования персонализированного контента. Вместе с тем следует выделить ряд существенных ограничений и рисков. Ключевыми являются вопросы авторского права и правомерности использования обучающих датасетов, риск унификации визуального языка при массовом использовании одних и тех же моделей и промптов, а также ограниченность алгоритмов в понимании глубокого культурного контекста и эмоциональных нюансов, которые формируют значимую часть дизайнерского смысла. Помимо этого, чрезмерная зависимость от генерации может привести к ослаблению профессиональных навыков, традиционно формируемых в процессе ручной графики и композиционного анализа.

В условиях данных парадоксов роль дизайнера трансформируется: если ранее основной задачей специалиста было создание формы, то сейчас центром его профессиональной ответственности становятся смысл, концепция, курирование и критическая оценка результатов генерации. Дизайнер становится арт-директором по отношению к алгоритму — формулирует постановку, управляет параметрическим поиском, отбирает и дорабатывает предложенные варианты, обеспечивая соответствие визуальных решений брендовым и культурным задачам. Параллельно возрастает значимость компетенций в области prompt-инжиниринга, умения работать с генеративными инструментами и критического осмысления их результатов в контексте этики и прав.

Генеративные инструменты искусственного интеллекта открывают новые возможности для визуального эксперимента в графическом дизайне. Создание постеров, логотипов и иллюстраций с использованием ИИ позволяет быстро получить разнообразные варианты одной

концепции, исследовать цветовые решения, композиции и стилистические направления. При этом дизайнер остаётся центральной фигурой: он отбирает наиболее удачные результаты, адаптирует их под концепт и дорабатывает вручную, добавляя индивидуальные элементы.

Такой подход формирует гибридную модель творчества, где алгоритмы обеспечивают широкий спектр вариантов и визуальных идей, а человек — смысловую координацию и художественную доработку. В учебной и исследовательской практике это позволяет студентам анализировать различия в стилях, сочетать авторские решения с генеративными, а также критически оценивать эмоциональные и культурные аспекты визуального контента.

Включение сгенерированных изображений и авторских вариантов в проект демонстрирует, как ИИ становится инструментом творческого поиска, ускоряя процесс генерации идей, но не заменяя профессиональные навыки дизайнера. Такие визуальные материалы служат одновременно и иллюстрацией технологических возможностей, и частью методологической работы, подчеркивая синергию между машинным анализом и человеческой интуицией в современном графическом дизайне.

Рисунок 1. Генеративная визуализация постера

Примечание: изображение слева создано с помощью искусственного интеллекта, изображение справа представляет авторскую доработку и интерпретацию, вдохновлённую генеративной моделью.

Рисунок 2. Авторский постер, основанный на генерации ИИ

Примечание: постер демонстрирует итоговую визуальную концепцию, в которой синтезированы идеи, предложенные ИИ, и авторская художественная обработка.

Рисунок 3. Серия сгенерированных логотипов

Примечание: логотипы созданы с использованием генеративных инструментов ИИ, демонстрируя разнообразие композиционных и стилистических решений.

Рисунок 4. Авторские логотипы, разработанные на основе идей ИИ

Примечание: данные логотипы представляют авторскую доработку и интерпретацию сгенерированных вариантов, адаптированных под концептуальные и брендовые задачи

Подводя итоги, следует отметить, что искусственный интеллект не выступает в роли автономного замещающего фактора творческой деятельности, но представляет собой мощный инструмент, перестраивающий практическую и теоретическую парадигму графического дизайна. Интеграция генеративных технологий способствует возникновению гибридной модели творчества, в которой синергетически сочетаются аналитический потенциал машин и смысловая интуиция человека. Для устойчивого и ответственного внедрения ИИ необходима разработка нормативных практик, образовательных программ и методик, которые позволят сохранять и развивать профессиональные компетенции дизайнера, одновременно используя возможности автоматизации и генерации. Только при таком условии технология будет служить развитию визуальной культуры, а не её нивелированию.

Список использованной литературы:

1. Новиков, А. М. Методология научного исследования. — М.: МАКС Пресс, 2006.
2. Стор И.Н. Смыслообразование в графическом дизайне. — М.: МГТУ им. А.Н. Косыгина, 2003.
3. Устин В.Б. Композиция в дизайне: методические основы композиционно-художественного формообразования в дизайнерском творчестве. — М.: АСТ, 2008.
4. Соколова М.А. Современный пластический язык в обучении архитектора-дизайнера. — М.: Архитектура-С, 2016.

Нурат Н.К., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. М2-Доив-25-1К (зима)
(Айтжанова Р.М., к.п.н., ассоциированный профессор кафедры дошкольной и психолого-педагогической подготовки)

THE PEDAGOGICAL POTENTIAL OF AI-GENERATED CONTENT IN DEVELOPING CHILDREN'S AESTHETIC PERCEPTION AND SPEECH CULTURE

In the current period, the preschool education system is actively adapting to society's digital transformation, requiring new pedagogical technologies aimed at ensuring children's cognitive, aesthetic, and linguistic development. The rapid advancement of AI tools in recent years has created broad opportunities for updating educational content, enhancing learning environments, and implementing innovative approaches focused on the individual development of children. The visual, auditory, and textual capabilities of AI-generated content hold significant potential for shaping preschoolers' aesthetic perception, creative sensitivity, and speech culture [1, c. 45].

Aesthetic perception in early childhood is closely connected to the development of a child's ability to sense, interpret, and emotionally evaluate artistic elements of the surrounding world. It requires a well-structured artistic experience from an early age, and AI-generated images, illustrations, musical fragments, and interactive animations make it possible to expand this experience within the digital environment. Such content introduces a new qualitative dimension to children's imagination, visual thinking, artistic taste, emotional responsiveness, and creative visualization. Integrating AI-generated content into preschool education practice requires reconsideration of the methodological foundations of the pedagogical process, as well as clearly defined scientific principles for the purposeful use of digital tools. The relevance of this direction is shaped by several factors:

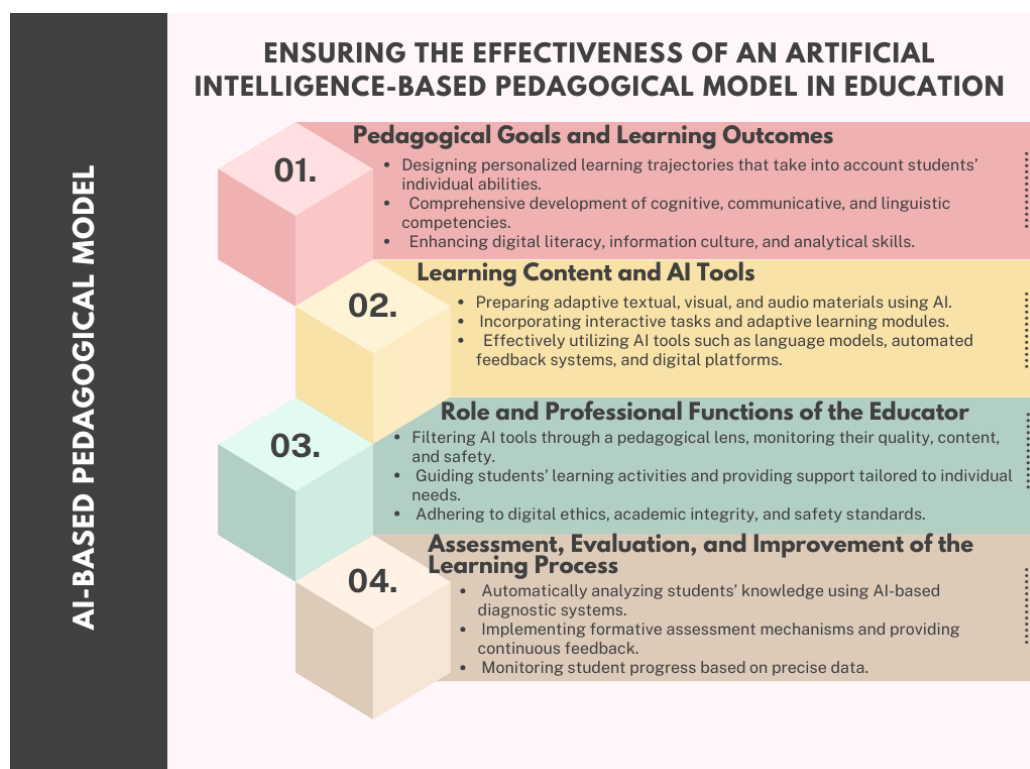
- children's upbringing in a digitally saturated environment;
- the growing need to integrate traditional pedagogical approaches with digital technologies;
- the ability of AI-generated content to comprehensively support both aesthetic and linguistic development [2, p. 20].

AI-generated content is increasingly recognized in modern pedagogy as a promising means of developing aesthetic perception and speech culture in preschool-aged children. AI-produced images, illustrations, animations, audio samples, and textual materials directly influence children's perceptual development, supporting artistic thinking, emotional sensitivity, linguistic activity, and communicative creativity. Aesthetic perception refers to a child's capacity to sense, interpret, and emotionally evaluate artistic objects. Emerging in early childhood, it contributes to the development of emotional intelligence, imagination, and figurative thinking. AI-generated content expands the boundaries of traditional artistic materials and enriches children's aesthetic experience. Neural network-based illustrations, stylized images, and imaginative characters or narratives stimulate creative thinking and encourage children to explore the world through artistic expression. These visual materials thus become effective tools for educators in nurturing aesthetic sensitivity. AI-generated textual and audio materials play a particularly significant role in the development of children's speech culture. AI systems are capable of producing age-appropriate speech patterns, introducing new vocabulary and syntactic structures aligned with the child's linguistic level, and generating interactive dialogic tasks. These features support vocabulary expansion, expressive speech, coherent articulation of ideas, regulation of speaking pace, and ease of engagement in dialogic communication. AI-based speech recognition and speech synthesis technologies provide opportunities to correct children's pronunciation errors, model accurate articulation, and design individualized linguistic learning trajectories [3, p. 210].

AI-generated content enables comprehensive support for both linguistic and aesthetic development. In multimedia environments where visual images, audio accompaniment, and textual material are presented simultaneously, children perceive information through several sensory channels at once. This multisensory approach enhances memory retention, emotional involvement, and linguistic activity. Interactive AI systems—for example, characters capable of responding to speech, neural-network-based story generators for children, or models that construct animated narratives based on plot development—stimulate creative engagement and harmoniously integrate aesthetic and linguistic growth. AI technologies can also identify the types of materials a child prefers, as well as the tasks that pose difficulties, and subsequently offer adaptive resources tailored to individual

developmental characteristics. This significantly increases the effectiveness of learner-centered instruction in preschool institutions [2, p. 32].

In the modern educational system, AI-based pedagogical models have become one of the key drivers of instructional innovation. The rapid advancement of information and communication technologies, the growing digital literacy of learners, and the transformation of learning environments collectively require new approaches within pedagogical theory and practice. From this perspective, an AI-based pedagogical model represents an innovative system that accommodates learners' individual abilities, adapts educational content, and enhances the effectiveness of teaching. The proposed model consists of four core components, each aimed at improving the quality of the learning process and functioning in close interrelation with one another [4, p. 87].

Picture 1. Key Factors of the AI-Based Pedagogical Model in Education

The first component-pedagogical goals and learning outcomes-constitutes the conceptual and methodological core of the model. The advantage of AI technologies lies in their capacity to analyze learners' individual characteristics in depth and thereby support the creation of personalized learning trajectories. This approach provides precise information about each child's learning pace, cognitive style, motivational level, and interests, enabling the individualization of the instructional process. Moreover, the use of AI expands opportunities for predicting learning outcomes, clarifying educational objectives, and designing teaching strategies aligned with expected results. This component aims to foster the comprehensive development of cognitive, social, and linguistic skills and to promote learners' ability to act independently in the digital environment, analyze information, and interpret data [5, p. 140].

The second component-learning content and AI tools-forms the technological foundation of the pedagogical model. AI-enabled adaptive content (including tailored texts, multimedia materials, and interactive tasks) enhances the effectiveness of the learning process and facilitates comprehension. For example, texts generated by language models can be adapted to a learner's linguistic level, while visual generation tools (such as Midjourney, DALL-E, and others) assist in presenting complex concepts in an accessible, visual manner. Automated feedback systems further analyze students' completed tasks instantly and provide specific recommendations. The scientific validity, accuracy, age appropriateness, and ethical compliance of such content represent key quality criteria within the model.

The third component-the role and professional functions of the educator-emphasizes the continuing significance of the human factor in AI-enhanced learning environments. Although AI capabilities are expanding, the educator's role does not diminish; rather, it becomes more complex. The teacher evaluates AI-generated materials through a pedagogical lens, assessing their scientific accuracy, methodological relevance, and alignment with the learner's developmental needs. Additionally, the educator is responsible for boosting students' cognitive engagement, fostering learning motivation, providing emotional support, and nurturing social-communicative skills. One of the essential professional responsibilities is the responsible use of AI tools-ensuring adherence to digital ethics, protecting personal data, and guiding learners to act appropriately in digital environments. Thus, the educator functions as a facilitator, regulator, and quality controller of the learning process [4, p. 85].

The fourth component-assessment, evaluation, and improvement of the learning process-is organized around AI's abilities to process and analyze data. Automated diagnostic systems identify learners' knowledge levels, learning dynamics, and error patterns using precise data. This enables teachers to detect areas of difficulty and adjust instructional strategies in a timely manner. Formative assessment, enhanced by AI, provides immediate feedback and individualized recommendations for learners. Furthermore, AI can analyze the overall effectiveness of the learning process, offering educators valuable insights for updating instructional materials, methods, and assessment approaches. The objectivity and immediacy of evaluation outcomes constitute one of the model's significant strengths[4, p. 90].

The AI-based pedagogical model opens new avenues for modernizing the educational system. It supports individualized instruction, adaptive content delivery, automated assessment, and the construction of personal developmental trajectories. The model represents not merely a set of technical tools but an integrated pedagogical system oriented toward fostering learners' cognitive and creative potential. Therefore, the integration of AI technologies into educational practice requires a re-examination of pedagogical methodologies, the enhancement of teachers' professional competencies, and the formation of a new pedagogical paradigm within the digital environment [7, p. 47]

The rapid development of artificial intelligence has become a key factor in transforming the education system, placing new demands on the theory and practice of preschool education. The findings of the study demonstrate that AI-generated content possesses high pedagogical effectiveness within the preschool learning environment. This effectiveness is primarily explained by the ability of AI-generated materials to adapt to children's age-specific characteristics, cognitive needs, and perceptual capacities. Additionally, the interactive, visual, and multimedia nature of AI-generated content aligns well with preschoolers' ways of perceiving the world, fostering active cognitive engagement [3, p. 215].

The pedagogical value of AI-generated content lies in its capacity to individualize the learning process, present educational material in diverse formats, simplify complex concepts through visual models, and monitor developmental dynamics based on accurate data. Collectively, these features contribute positively to the development of key domains in early childhood-speech, communication, aesthetics, cognition, and socio-emotional skills. AI-generated materials support increased speech activity, vocabulary expansion, structured development of linguistic skills, and the refinement of aesthetic perception [8, p. 99].

However, the integration of AI-generated content into the preschool education system requires careful and well-organized pedagogical implementation. The study revealed that the effective use of AI content is directly dependent on the educator's digital literacy, the scientific validity and methodological appropriateness of the materials, the creation of a safe digital environment for children, and adherence to ethical standards. These factors serve as essential prerequisites for incorporating AI technologies into pedagogical practice. The teacher's guiding role, professional judgment, and pedagogical adjustments ensure the high-quality application of AI-generated content and regulate its influence on the child's personal development [6, p. 70].

In conclusion, the pedagogical effectiveness of AI-generated content is grounded in its adaptability, interactivity, developmental capacity, and analytical data-processing functions. Introducing these technologies into preschool education in a scientifically informed manner allows for the enhancement of children's learning experiences, the optimization of the educational process, and the advancement of each child's individual potential. Thus, AI-generated content not only modernizes the structure of preschool education but also serves as an essential pedagogical resource that supports the formation of a generation prepared for the demands of the digital society. [9, p. 165].

Furthermore, future research should focus on the long-term impact of AI-generated content on preschoolers' cognitive, linguistic, and socio-emotional development. Investigating how different AI tools influence individualized learning trajectories and aesthetic perception can provide valuable insights for optimizing digital pedagogy. Educators are encouraged to develop professional competencies in integrating AI responsibly, ensuring that technological innovations complement traditional teaching methods while fostering ethical, safe, and inclusive learning environments [6, p. 75].

References:

1. Guarcello E., Longo A. School Children and the Challenge of Managing AI Technologies: Fostering a Critical Relationship through Aesthetic Experiences. Routledge, 2024. – 302 p. – Chapter 3: AI Tools in Early Education, p. 45–72.
2. Manovich L. AI Aesthetics. Strelka Press, 2018. – 57 p. – Chapter 2: Perception and Creative Visualization, p. 15–34.
3. Minsky M. The Emotion Machine: Commonsense Thinking, Artificial Intelligence, and the Future of the Human Mind. Simon & Schuster, 2006. – 425 p. – Part V: Language, Thought, and AI Interaction, p. 210–225.
4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. (ред.) Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Center for Curriculum Redesign, 2019. – 228 p. – Chapter 4: AI for Cognitive and Creative Development, p. 78–95.
5. Springer. Artificial Intelligence in Education: Emerging Technologies and Pedagogical Applications. Springer, 2023. – 312 p. – Chapter 6: Personalized Learning with AI, p. 120–145.
6. Simon H. A. The Sciences of the Artificial. MIT Press, 1969. – 320 p. – Chapter 3: Systems and Educational Design, p. 55–80.
7. Papadakis S. Teaching with Artificial Intelligence: A Guide for Primary and Elementary Educators. Routledge, 2026. – 260 p. – Chapter 2: AI in Early Childhood Education, p. 35–60.
8. Russell S. J., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4-th edi. Prentice Hall, 2020. – 1136 p. – Chapter 27: AI Applications in Education, p. 980–1010.
9. Tegmark M. Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence. Knopf, 2017. – 280 p. – Chapter 5: AI and Society, p. 120–145.

Попов Д.А., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)
(Бодиков С.Ж., старший преподаватель, академик Национальной Академии дизайна, член союза дизайнеров Казахстана)

ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В АРХИТЕКТУРЕ И ДИЗАЙНЕ

Аннотация

Развитие архитектуры XXI века характеризуется стремительным внедрением цифровых и материаловедческих инноваций. Современные города и строительные системы сталкиваются с возрастающей нагрузкой, истощением ресурсов, климатическими вызовами и запросом на устойчивое развитие. В этих условиях инновационные технологии становятся не только инструментом проектирования, но и фундаментом новой архитектурной парадигмы. В статье рассматриваются ключевые направления — параметрическая архитектура, цифровое строительство, роботизация, новые строительные материалы, умные экосреды, BIM-моделирование и цифровые двойники. Анализируются преимущества, применимость, ограничения и перспективы внедрения данных технологий в глобальной и региональной практике.

1. Введение

Технологическая трансформация архитектуры в XXI веке стала одной из наиболее значимых тенденций в культурно-строительной сфере. В условиях глобальной урбанизации, климатических изменений и увеличения энергопотребления архитектурные решения требуют интеграции новых подходов. Это касается не только визуальной эстетики и функциональности

объектов, но и их жизненного цикла, энергетической эффективности и устойчивости к нагрузкам.

Современная архитектура сталкивается с рядом вызовов: рост плотности городов, ограниченность земельных ресурсов, увеличение воздействия на окружающую среду, повышение требований к комфорту и безопасности. В этих условиях традиционные методы проектирования и строительства оказываются недостаточно эффективными. Инновационные технологии позволяют решать эти проблемы комплексно: за счёт цифрового моделирования, применения адаптивных материалов, энергоэффективных систем и роботизации процессов.

Особое значение имеют цифровые инструменты, такие как параметрическое проектирование и BIM-технологии, которые не только ускоряют процесс разработки проектов, но и позволяют создавать здания с высокой функциональной и эстетической ценностью. Архитектурные объекты становятся более адаптивными к климатическим условиям, экономичными в эксплуатации и соответствующими принципам устойчивого развития.

Таким образом, внедрение инновационных технологий в архитектуру не является простым модным трендом. Это стратегическая необходимость, обусловленная требованиями современного общества и глобальными экологическими и экономическими задачами. Архитектура XXI века формируется как интеллектуальная и динамическая дисциплина, способная интегрировать инженерные, художественные и экологические аспекты в единое целое.

2. Параметрическое проектирование как новая парадигма формообразования

Параметрическая архитектура (Parametric Design) использует алгоритмические зависимости и математические функции, определяющие форму объекта. В отличие от классического 3D-моделирования, где дизайнер вручную задаёт геометрию, параметрический подход позволяет строить формы на основе внешних факторов: ветровой нагрузки, освещённости, социальных потоков, экономических ограничений и характеристик материала.

Среди наиболее распространённых инструментов: Grasshopper, Dynamo, Rhinoceros 3D, TouchDesigner, Processing. Они позволяют генерировать сложные структуры— от мембранных оболочек до адаптивных фасадов, реагирующих на солнечный свет.

Особенность параметрики состоит в том, что архитектор работает не с конечной формой, а с набором правил. Таким образом объект становится не статической геометрией, а эволюционирующей системой. Это соответствует концепции «бионического дизайна», когда здания не копируют природу, а адаптируются по её принципам: иерархичность, саморегуляция, энергоэффективность.

Примером является музей MAXXI архитектора Захи Хадид: его поверхность определяется алгоритмическими кривыми, формирующими плавные переходы между пространствами. Другой известный пример — офисный комплекс One River Point в Майами, где оптимизация ветровых нагрузок повлияла на параметры здания.

3. Цифровое производство и новые строительные методы

Трёхмерная печать (3D-printing)

Трёхмерная печать стала революцией в строительстве. Она позволяет строить объекты по слоям, используя бетонные смеси, биополимеры или композитные материалы. Преимущества метода:

- снижение отходов до 60–70%;
- уменьшение использования опалубки;
- сокращение трудозатрат;
- высокая точность исполнения.

3D-печать особенно актуальна для малоэтажного строительства, временных сооружений, социальных объектов и экстренного жилья. В Китае и ОАЭ построены жилые дома полностью методом 3D-печати. В Европе роботизированные печатающие руки используются для изготовления фасадных панелей, купольных структур и мостов.

Роботизированные системы

Роботизация включает использование автономных строительных механизмов, машинного зрения, автоматических кранов и роботизированных манипуляторов. Одним из ключевых результатов является переход к концепции «безлюдного строительства», где человек участвует только в контроле. Роботы устойчивы к погодным факторам, выполняют опасные задачи и обеспечивают стабильное качество.

Модульное и сборное строительство

В городах с растущим спросом применяется Offsite Construction — производство блоков в заводских условиях, последующая доставка и сборка на участке. Метод снижает время возведения объекта в 2–3 раза, уменьшает нагрузку на транспортную инфраструктуру и повышает энергоэффективность конструкций.

4. Инновационные материалы в архитектуре будущего

Самовосстанавливающийся бетон

Это материал, включающий микроорганизмы или химические реагенты, активирующиеся при появлении трещин. Такой бетон способен заполнить повреждение, увеличивая срок службы на десятилетия и снижая затраты на обслуживание.

Наноматериалы

Нанотехнологии позволяют изменять свойства материалов на атомном уровне: повышать прочность, снижать массу, увеличивать термическую стойкость. Примеры — графеновые покрытия, нанокompозиты, ультралёгкие пеноматериалы.

Сплавы с памятью формы

Такие сплавы реагируют на температуру или давление, изменяя свою геометрию и возвращаясь в исходное состояние. Они применяются для создания адаптивных фасадов, вентиляционных систем и климатических экранов.

Термохромные и фазоизменяемые материалы

Фасады из термохромного стекла самостоятельно регулируют степень затемнения под воздействием температуры или света, уменьшая потребление электроэнергии. Фазоизменяемые материалы (PCM) аккумулируют тепло днём и выделяют ночью, что снижает нагрузку на систему отопления и охлаждения.

5. Энергоэффективные и «умные» архитектурные системы

Современные здания становятся «живыми организмами», интегрирующими датчики, модули управления, нейросети и системы климат-контроля.

Пассивная архитектура

Методы пассивного дома позволяют снизить энергопотребление на 60–90%, используя термосберегающие оболочки, естественную вентиляцию и геотермальные системы. Такие дома используют тепло человеческой активности и бытовых приборов, сводя к минимуму потребление внешней энергии.

Биофильный дизайн

Биофильная архитектура ориентирована на психологическое и физиологическое здоровье человека — зелёные стены, зимние сады, природные формы. Она снижает стресс, улучшает работоспособность и общее благополучие пользователей.

6. Цифровое проектирование: BIM, VR и цифровые двойники

BIM как ядро проектной среды

BIM (Building Information Modeling) объединяет архитектурные, инженерные и эксплуатационные данные в единую модель. Такой подход позволяет контролировать жизненный цикл объекта — от идеи до демонтажа.

BIM повышает точность расчётов, выявляет коллизии инженерных систем, снижает стоимость ошибок и позволяет прогнозировать эксплуатационные расходы.

AR/VR и иммерсивные модели

Виртуальная реальность позволяет «прожить» проект до его строительства — ходить по коридорам, оценивать освещение и акустику. Смешанная реальность даёт возможность архитекторам и заказчикам совместно корректировать решения.

Цифровые двойники

Это динамические виртуальные копии зданий, подключённые к датчикам реального объекта. Цифровой двойник прогнозирует аварии, оптимизирует энергопотребление и повышает безопасность. Такие системы активно внедряются в аэропорты, стадионы и общественные здания.

7. Перспективы и ограничения применения инноваций

Несмотря на впечатляющий прогресс, внедрение инноваций сталкивается с рядом барьеров:

- высокая стоимость оборудования;
- нехватка квалифицированных специалистов;
- законодательные ограничения;
- устаревшие нормы строительства.

Кроме того, многие технологии требуют локальной адаптации. Например, 3D-печать в регионах с резкими перепадами температуры нуждается в специальных составах бетонных смесей.

Закключение

Инновационные технологии трансформируют архитектуру, создавая более устойчивую, гибкую и экономичную среду. Комбинация цифрового проектирования, материалов нового поколения и роботизированного строительства открывает путь к архитектуре будущего, где здания не только обеспечивают комфорт, но и взаимодействуют с окружающей средой. Взаимодействие человека, технологии и природы становится фундаментом новой строительной культуры.

Список литературы

1. Воронцов, С. А. Современные технологии в архитектуре: цифровое проектирование и роботизация. Москва: Архитектура, 2020. – 256 с.
2. Петрова, Н. В. Параметрическая архитектура: методы и практика. Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2019. – 312 с.
3. Oxman, R. Digital Architecture: Design and Manufacturing. New York: Wiley, 2017. – 280 p.
4. Kolarevic, B., Klinger, K. Manufacturing Material Effects: Rethinking Design and Construction. Routledge, 2018. – 320 p.
5. Oxman, R., Gaboury, D. The New Structuralism: Design, Architecture and Materials. Architectural Design, 2020, Vol. 90(3), pp. 24–31.
6. Kensek, K., Noble, D. Building Information Modeling: BIM in Current and Future Practice. Hoboken: Wiley, 2014. – 400 p.
7. Gage, M., Halabi, R. Robotics in Architecture, Engineering and Construction. London: Springer, 2018. – 312 p.
8. Mostafavi, M., Doherty, G. Ecological Urbanism. Harvard: Harvard University Graduate School of Design, 2016. – 192 p.
9. Zaha Hadid Architects. Architectural Design and Parametric Projects. London: Thames & Hudson, 2019. – 256 p.
10. Kohler, N., Hassler, U. Smart Buildings and Smart Cities: Technologies, Innovations, and Applications. Berlin: Springer, 2021. – 288 p.

Прокопьева Д.К., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)
(Тусупова Ш.С., старший преподаватель, член Евразийского союза дизайнеров Казахстана)

ВЛИЯНИЕ ИИ-ИНСТРУМЕНТОВ НА КРЕАТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ

Развитие технологий ИИ в последние годы существенно изменило структуру и динамику творческой деятельности в индустрии моды. Инструменты машинного обучения, в особенности генеративные модели, обеспечивают новые способы визуализации идей, обработки данных и моделирования материалов. Это способствует переосмыслению традиционных подходов к созданию одежды и формирует условия для возникновения новых эстетических и производственных стратегий. Цель исследования — определить, каким образом ИИ влияет на креативные процессы дизайнера и какие последствия это оказывает на современную практику модного проектирования.

Стремительное развитие искусственного интеллекта существенно трансформирует практику модного дизайна, создавая предпосылки для переосмысления креативных процессов и роли дизайнера в цифровую эпоху. Теоретическая база исследования опирается на концепции компьютерной креативности, цифровой морфогенетики и алгоритмического моделирования, которые рассматривают ИИ не только как инструмент автоматизации, но и как активного участника творческого процесса. В основе работы лежит междисциплинарный исследовательский подход, объединяющий теории цифрового дизайна, принципы человеко-машинного сотворчества и современные представления о генеративных нейронных сетях,

включая GAN и diffusion-модели, способных синтезировать визуальные образы, выходящие за пределы традиционных стиливых систем.

Быстрый рост использования генеративных моделей, таких как Midjourney, DALL·E, CLO3D-автогенерация и Stable Diffusion, указывает на качественное изменение технологической инфраструктуры модной индустрии. Эти алгоритмы позволяют создавать высокореалистичные визуальные изображения, автоматизировать ранние этапы проектирования и ускорять процесс разработки концептуальных решений. Благодаря способности генерировать уникальные стилистические комбинации и моделировать материалы в виртуальной среде, данные инструменты становятся не просто вспомогательными технологиями, а интегральным компонентом современного креативного процесса, оказывая заметное влияние на методики работы дизайнеров и формирование новых эстетических подходов.

Современный фэшн-дизайн активно интегрирует широкий спектр ИИ-инструментов — от генеративных моделей для идеации и мудбординга до алгоритмов автоматизированного скетчинга, 3D-моделирования и симуляции материалов, — что существенно трансформирует ранние этапы творческого процесса, ускоряя поиск визуальных концепций и повышая вариативность решений. Наиболее глубокие изменения наблюдаются в идеации и мудбординге, где ИИ обеспечивает быстрый доступ к обширным стиливым комбинациям, а также в цифровом прототипировании, позволяющем мгновенно визуализировать силуэт и тканевые свойства. Преимущества такого внедрения включают рост продуктивности, расширение креативных возможностей, снижение затрат и повышение точности визуализации, тогда как ключевые риски связаны с возможной стандартизацией эстетики, зависимостью от алгоритмических предубеждений, снижением авторской уникальности, а также этическими и правовыми вопросами, связанными с обучающими данными и авторством генерируемого контента. Хочу подметить, что снижение навыков ручного скетчинга и конструирования представляет собой одно из наиболее значимых долгосрочных последствий широкого внедрения ИИ-инструментов в обучение молодёжи фэшн-дизайну: подростки-дизайнеры, получая возможность быстро генерировать визуальные концепты и готовые конструктивные решения, зачастую пропускают этапы традиционной практики, необходимые для формирования глубокого понимания пропорций, пластики ткани, особенностей посадки и технологичности изделий. Такая зависимость от автоматизированных систем может приводить к поверхностному владению профессиональными компетенциями, снижению способности к критическому анализу форм и материалов, а также к ослаблению навыков ручного рисунка и пространственного мышления, которые исторически выступают фундаментом дизайнерского мастерства. В перспективе это создаёт риск формирования поколения специалистов, ориентированных преимущественно на работу с интерфейсами алгоритмов, но менее подготовленных к самостоятельному созданию и корректировке конструктивных решений в условиях реального производственного процесса.

Тренд-аналитика с помощью ИИ инструментов. ИИ-помощники для тренд-аналитики, такие как Neuritech, Edited и AI-модули платформы WGSN, в последние годы становятся всё более востребованными инструментами в индустрии моды, существенно меняя подход к прогнозированию и анализу текущих и будущих тенденций. Эти системы позволяют автоматически обрабатывать огромные массивы данных из социальных сетей, подиумных показов, онлайн-магазинов и других источников, выявляя ранние изменения в цветовых палитрах, силуэтах, текстурах и паттернах, а также формируя подробные рекомендации по ассортиментной политике и стратегическому планированию коллекций брендов. Использование таких инструментов не только ускоряет процесс принятия дизайнерских и маркетинговых решений, но и повышает точность прогнозов, снижает субъективность человеческой оценки и открывает новые возможности для творческой адаптации коллекций к постоянно меняющимся потребительским предпочтениям. При этом внедрение ИИ способствует более комплексному подходу к анализу модных трендов, позволяя дизайнерам видеть взаимосвязи между глобальными и локальными явлениями и более гибко реагировать на динамику рынка.

ИИ-ассистенты. Дизайнеры также используют ИИ-ассистентов для рутинных задач, такие как ChatGPT, Adobe Firefly и Canva AI, они становятся незаменимыми инструментами в современном фэшн-дизайне, облегчая выполнение большого объёма повторяющихся и времязатратных операций, которые традиционно отнимают у дизайнеров значительное

количество времени. Эти системы позволяют автоматически генерировать текстовые описания товаров, включая детализированные характеристики и стилистические акценты, что существенно ускоряет подготовку контента для интернет-магазинов и каталогов. Кроме того, ИИ активно используется для создания визуальных мудбордов и презентаций, позволяя быстро собирать и структурировать идеи, вдохновение и референсы в единую визуальную концепцию, что повышает эффективность на этапе подготовки к проекту или разработке коллекции. Системы также способны подбирать релевантные теги, ключевые слова и даже названия коллекций, облегчая маркетинговую работу и улучшая видимость продуктов в онлайн-среде. Функция референс-поиска с использованием ИИ позволяет мгновенно находить изображения, материалы и стилистические решения по заданным критериям, что значительно сокращает время на исследования и анализ трендов, одновременно расширяя креативный потенциал дизайнеров. В целом внедрение таких инструментов позволяет не только автоматизировать рутинные процессы, но и высвободить больше времени для творческой работы, стратегического планирования и экспериментов с формой, текстурой и стилем, что ведёт к повышению качества и разнообразия дизайнерских решений.

Раскрой материала с помощью ИИ-ассистента. Системы искусственного интеллекта применяются для оптимизации раскроя тканей, что снижает отходы и сокращает затраты на материалы, одновременно обеспечивая более точное соблюдение дизайнерских спецификаций. ИИ также используется для прогнозирования объёмов продаж с учётом сезонности, трендов и потребительских предпочтений, что помогает брендам планировать производство более рационально и избегать избыточного запаса продукции. Автоматизация заказа тканей и комплектующих позволяет минимизировать ошибки и ускорить процесс снабжения, а использование виртуальных тестов спроса и симуляций коллекций помогает заранее оценить рыночный интерес к новинкам, снижая риск перепроизводства. В совокупности эти технологии делают производство более гибким, экономичным и экологически ответственным, позволяя брендам быстрее адаптироваться к изменениям спроса и оптимизировать весь цикл от проектирования до поступления товара к конечному потребителю.

Таким образом, в современном фэшн-дизайне, этап генерации идей заметно меняется под влиянием цифровых технологий и инструментов искусственного интеллекта. Если раньше на формирование концепции уходили дни и недели, теперь этот процесс можно значительно ускорить, а количество вариантов, которые рассматривает дизайнер, увеличивается в разы. ИИ позволяет экспериментировать с разными стилями, сочетать культурные мотивы и исторические элементы, предоставляя множество визуальных и стилистических интерпретаций исходной идеи. При этом ключевое творческое видение и смысловая глубина остаются за человеком, а технологии служат скорее вспомогательным инструментом для расширения возможностей и ускорения предварительной проработки коллекции. Такой подход освобождает время для детальной доработки, анализа и уточнения концепции, делая процесс более гибким и открытым для экспериментов.

Концепции креативности. Для того, чтобы лучше понимать саму концепцию креативности, ниже рассмотрено несколько вариантов, предложенные различными исследователями, которые дают основу для понимания того, какие механизмы творческого мышления могут быть усилены или трансформированы с помощью ИИ в дизайне одежды.

Гилфорд (J.P. Guilford) рассматривал креативность как совокупность когнитивных способностей, выделяя дивергентное мышление как ключевой компонент творческого процесса. Дивергентное мышление предполагает способность генерировать множество различных идей, находить альтернативные решения и комбинировать элементы нестандартным образом. В контексте ИИ это позволяет рассматривать генеративные модели как инструмент для расширения вариативности идей и ускорения процесса идеации.

Амбил (Amabile, T.M.) предложила компонентную модель креативности, в которой выделяются три ключевых фактора: внутренняя мотивация, экспертные знания и креативные когнитивные способности. По её модели, креативность проявляется сильнее, когда человек увлечён задачей, обладает глубокими знаниями в своей области и способен комбинировать информацию новыми способами. ИИ может поддерживать этот процесс, предоставляя дополнительные идеи и ресурсы, но не заменяет личностную мотивацию и экспертное суждение.

Валлах (Vallacher, Rolf) акцентировал внимание на процессуальном подходе к креативности, где важна динамика мышления, переход от одной идеи к другой через

рефлексию. Этот подход подчеркивает, что креативность не сводится к готовым продуктам, а проявляется в процессе поиска и модификации идей. ИИ-инструменты могут ускорять итерации, предлагать неожиданные комбинации и визуализировать промежуточные варианты, поддерживая непрерывный процесс креативного эксперимента.

ЭПП (экспериментально-психологические подходы) рассматривают креативность через призму эмпирических исследований: измерение оригинальности, гибкости, продуктивности и адаптивности идей. Эти подходы дают возможность объективно оценивать влияние ИИ на творческий процесс, например, сравнивая количество и разнообразие предложенных дизайнерских решений с использованием ИИ и без него.

В совокупности эти концепции позволяют видеть креативность как сочетание когнитивных, мотивационных и процессуальных факторов, которые могут быть усилены инструментами ИИ, при этом сохраняя центральную роль человека как источника смысла, оценки и оригинальности.

Далее следует разобрать самый важный этап в дизайне – мудбординг. С помощью ИИ, мудбординг как один из ключевых этапов работы фэшн-дизайна, переживает наиболее заметную трансформацию и степень этого изменения можно оценить как высокую. Если ранее дизайнеры тратили значительное время на поиск изображений в Pinterest, архивных ресурсах и онлайн-библиотеках, вручную подбирая визуальные референсы и пытаясь выстроить между ними стилистические связи, то сейчас ИИ позволяет выполнять эту работу практически мгновенно. Генеративные модели способны создавать уникальные визуальные подборки по заданным параметрам, формируя мудборды, которые не опираются на прямое копирование чужих работ, а представляют собой новые комбинации форм, текстур, настроений и культурных кодов. Кроме того, система может предложить бесконечные вариации на основе исходных референсов, позволяя дизайнеру гибко менять направление поиска, уточнять настроение коллекции, тестировать альтернативные эстетики или выстраивать сразу несколько концептуальных ветвей. В результате мудбординг перестаёт быть исключительно ручным сбором визуальных материалов и превращается в динамичный процесс генерации и переработки идей, где ИИ выступает не просто инструментом ускорения, но и средством расширения творческих возможностей, помогая найти «идеальный» мудборд с нуля и задавать более глубокий визуальный фундамент для последующих этапов разработки коллекции.

После мудбординга идёт следующий этап – скетчинг. Скетчинг как этап разработки одежды также претерпевает существенные изменения под влиянием ИИ. Если раньше дизайнер создавал эскизы вручную, опираясь на личный опыт, художественные навыки и визуальные материалы из мудборда, то теперь ИИ позволяет генерировать скетчи по текстовому описанию или набору визуальных референсов, значительно ускоряя переход от идеи к первому изображению изделия. Такие системы способны предлагать вариации форм, конструктивных линий, материалов и декоративных деталей, создавая множество альтернативных решений, которые дизайнер может сравнивать, комбинировать и дорабатывать. Кроме того, алгоритмы умеют стилизовать изображения под техскетч — стандартизированную схему изделия, что облегчает коммуникацию между дизайнерами, конструкторами и технологами. Благодаря этому скетчинг становится менее зависимым от уровня ручного мастерства, приобретает более экспериментальный характер и превращается в гибкий процесс визуального моделирования, где ИИ помогает быстрее находить выразительные формы и точнее формулировать конструктивные идеи, не отнимая у дизайнера творческого контроля.

Применение искусственного интеллекта в креативных процессах фэшн-дизайна обладает значительным потенциалом для комплексной трансформации профессиональной деятельности, выступая не только в роли вспомогательного инструмента, но и в качестве полноценного компонента творческой экосистемы. Одним из ключевых преимуществ ИИ является значительное расширение вариативности художественного поиска: генеративные модели способны создавать широкий спектр визуальных интерпретаций, оперируя сложными комбинациями форм, фактур, цветовых решений и культурных символов, что позволяет дизайнерам выходить за пределы собственного перцептивного опыта и формировать более сложные, многослойные концепции. Существенно ускоряется и темп творческих итераций: процессы, ранее требовавшие значительных временных ресурсов — от поиска референсов до первичных визуальных набросков, — теперь могут быть реализованы в сжатые сроки, что способствует повышению продуктивности и интенсивности креативного цикла.

Кроме того, ИИ повышает точность и обоснованность проектных решений благодаря возможности анализа больших массивов визуальных, поведенческих и социокультурных данных. Такие аналитические инструменты дают дизайнерам доступ к статистически подтверждённым трендам, паттернам потребительского поведения и динамике визуальных предпочтений, что улучшает качество прогнозирования и способствует формированию более конкурентоспособных коллекций. Важным аспектом является и снижение порога профессионального входа: начинающие дизайнеры, не обладая высокими навыками ручного рисунка или глубоким техническим опытом, получают возможность создавать качественные концептуальные материалы, что способствует демократизации творческой среды.

Следовательно, за преимуществом всегда идут риски использования. Риски применения искусственного интеллекта в креативных процессах фэшн-дизайна оказываются многослойными и затрагивают как профессиональное развитие дизайнеров, так и саму природу творческого выражения. Одной из наиболее значимых угроз становится постепенная потеря индивидуальности, поскольку широкое использование одних и тех же генеративных моделей приводит к стилистической стандартизации: визуальные решения начинают повторяться, а характерные особенности авторского почерка размываются. Алгоритмы, формирующие изображения на основе больших массивов данных, неизбежно тяготеют к усреднённым эстетическим паттернам, что делает творческую продукцию более предсказуемой и лишает её уникальности. При этом чрезмерная зависимость от ИИ может приводить к снижению уровня саморазвития: дизайнеры реже обращаются к самостоятельным исследованиям, анализу исторических источников, работе с материалами и ручной практике, что постепенно ослабляет фундаментальные навыки и снижает глубину художественного мышления.

Дополнительные риски связаны с профессиональной деградацией базовых компетенций, таких как композиционное мышление, техника скетчинга, понимание конструкции и технологических особенностей материалов. Если ИИ берёт на себя ранние этапы творческого цикла, дизайнер может утратить способность генерировать идеи автономно, полагаясь на алгоритмические предложения как на основную форму вдохновения. Существенной остаётся и правовая неопределённость: в условиях совместного творчества человека и ИИ трудно определить авторство, а следовательно — и степень защиты результата интеллектуальным правом. Это создаёт сложности как в юридической, так и в этической плоскости, особенно когда речь идёт о коммерческом использовании ИИ-сгенерированных образов.

Кроме того, существует риск формирования креативной зависимости, когда алгоритм становится не вспомогательным инструментом, а доминантным источником решений. В долгосрочной перспективе это может привести к снижению способности дизайнера критически оценивать идеи, проводить самостоятельные эксперименты и выстраивать оригинальные концептуальные линии без внешнего цифрового стимулятора. Таким образом, несмотря на значительные преимущества ИИ, его применение требует осознанной стратегии и сохранения баланса между технологической поддержкой и развитием собственной творческой идентичности, чтобы избежать утраты индивидуальности и ослабления профессионального роста.

Делая вывод, можно отметить, что внедрение ИИ-инструментов в креативные процессы фэшн-дизайна приводит к глубокой трансформации профессиональной деятельности, одновременно расширяя возможности дизайнера и создавая новые вызовы для сохранения творческой автономии. С одной стороны, искусственный интеллект ускоряет ключевые этапы разработки — от генерации идей до визуального моделирования, повышает вариативность художественных решений и обеспечивает доступ к масштабным аналитическим данным, что способствует более информированному и многослойному проектированию коллекций. С другой стороны, чрезмерная опора на алгоритмы может привести к утрате индивидуального стиля, снижению уровня саморазвития и возникновению правовых неопределённостей, связанных с авторством и оригинальностью созданных материалов. В совокупности это подчёркивает необходимость внимательного и осознанного использования ИИ, при котором технология выступает средством усиления творческого процесса, оставаясь дополнением, а не заменой человеческого авторства и профессионального мастерства.

Список использованной литературы:

1. Imtiaz A., Pathirana N., Saheel S., Karunanayaka K., Trenado C. A Review on the Influence of Deep Learning and Generative AI in the Fashion Industry // J. Future Artificial Intelligence and Technologies. – 2024. – Vol. 1, № 3. – P. 201–216.
2. Wu X., Li L. An application of generative AI for knitted textile design in fashion // The Design Journal. – 2024. – Vol. 27, № 2. – P. 270–290.
3. AI Technology Integrated Education Model for Empowering Fashion Design Ideation // Sustainability. – 2024. – Vol. 16, № 17. – P. 7262.
4. Unlocking the Potential of Artificial Intelligence in Fashion Design and E-Commerce Applications: The Case of Midjourney // J. Theor. Appl. Electron. Commer. Res. – 2024. – Vol. 19, № 1. – P. 654–670.
5. Human vs. AI: The battle for authenticity in fashion design and consumer response // Journal of Retailing and Consumer Services. – 2024. – Vol. 77.
6. Developing an AI-based automated fashion design system: reflecting the work process of fashion designers // Fashion and Textiles. – 2023. – Vol. 10. – Article 39.
7. Гульчеев В. Роль искусственного интеллекта в индустрии моды: современные инструменты и сервисы. – М.: Издательство «Бином», 2024. – 256 с.
8. Применение искусственного интеллекта в индустрии моды: обзор нейросетей и их роли в проектировании одежды // Технические технологии и прикладные исследования. – 2025. – № 8. – С. 34–45. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tp.ivgpu.com/wp-content/uploads/2025/08/%D0%98%D0%B7%D0%B2.-%D0%B2%D1%83%D0%B7%D0%BE%D0%B2-34172025.pdf>
9. Ahmed R., Ahmed E., Elbarbary A., Darwish A., Hassanien A.E. Fashion Industry in the Age of Generative Artificial Intelligence and Metaverse: A systematic Review // arXiv preprint. – 2025. – [Electronic resource]. – URL: <https://arxiv.org/abs/2505.17141>

Рысбек Н.А., НАО «Карагандинский национальный исследовательский университет имени Е.А. Букетова», педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)
(Золотарева Л.Р., заслуженный профессор кафедры изобразительного искусства и дизайна, к.п.н., академик)

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ТВОРЧЕСКАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИСТОРИИ ИСКУССТВ КАЗАХСТАНА

Актуальность исследования. Современные требования к выпускникам художественных специальностей, продиктованные динамикой развития креативных индустрий, требуют от высшего образования перехода к компетентностному подходу [1,с.9]. Для эффективной работы в сфере дизайна и изобразительного искусства необходима не только теоретическая эрудиция, но и способность к визуальной аналитике, критическому осмыслению и самоорганизации при работе со сложными историко-культурными массивами. Дисциплина «История искусств Казахстана» в этом контексте становится не просто историческим курсом, а методологической основой для культурно-ориентированного проектирования [2]. Самостоятельная творческая работа (СТРС) выступает в качестве центрального механизма, который трансформирует учебный процесс, переводя студента в позицию активного исследователя, способного самостоятельно структурировать, интерпретировать и, что наиболее важно для дизайнера, визуально транслировать полученные знания.

Цель данной статьи заключается в раскрытии роли, методическом обосновании эффективности и аргументации целесообразности внедрения разнообразных форм самостоятельной творческой работы (далее СТРС) в процесс обучения студентов художественно-дизайнерских специальностей. Роль СТРС проясняется как важнейший педагогический механизм, который обеспечивает трансформацию учебного процесса: студент переходит из статуса пассивного потребителя в активного исследователя, способного самостоятельно добывать, анализировать, интерпретировать и, что принципиально важно для дизайнера, визуально транслировать полученные знания. Аргументация базируется на том, что СТРС целенаправленно развивает те профессиональные компетенции, которые позволяют будущему специалисту интегрировать богатый национальный художественный код в свою современную профессиональную практику.

Методологические основы самостоятельной творческой работы

Самостоятельная работа студентов (СТРС), понимаемая как управляемая учебная деятельность, осуществляемая студентом под методическим руководством преподавателя, в рамках изучения истории искусств Казахстана приобретает специфическую творческую направленность. Основная задача такого подхода заключается в достижении синтеза теоретического искусствоведческого материала с практическими навыками визуализации и анализа. Это позволяет решить ключевую проблему подготовки дизайнера: научить его использовать знание о национальном художественном коде и культурном контексте как непосредственный инструмент для проектирования. Путем выполнения СТРС студенты развивают профессиональные навыки работы с визуальной иерархией, анализом функции и структуры художественных объектов, а также совершенствуют владение языком графики и композиции. Следовательно, СТРС обеспечивает формирование необходимой профессиональной визуальной грамотности и творческого мышления, требуемого на выпускном курсе.

Рассмотрим из личного опыта виды и формы самостоятельной и творческой работы студентов в учебном процессе.

Описание и анализ конкретного памятника

Одно из главных условий – формирование культуры художественного восприятия, развитие визуального мышления на основе освоения «языка искусств», описание и анализа произведения искусства конкретных архитектурных памятников. В этом нам помогает учебное пособие «Описание и анализ произведения искусства» [3], в котором предлагаются схемы анализа произведения живописи, графики, скульптуры и архитектуры [3, с.96].

Основные артефакты: Мавзолей Айша-биби (история реставрации и консервации); Дворец культуры горняков (арх. Бренер, Янош, 1952., Караганда); Драматический театр им. С.Сейфуллина в Караганде (арх. К.Мусаев); Православный храм (Свято-Введенский собор) в г. Караганде (арх. В.Сергеев); Кафедральный католический собор в г. Караганде (арх. В.Сергеев); Архитектурно-планировочное решение Парка Победы в г. Караганде (арх. А.А.Золотарев); «Хан Шатыр» (г. Астана); Архитектура театральных зданий Казахстана; Этнопарк «Атамекен» (г. Астана) и другие.

Разработка туристической карты Карагандинской области

Разработка туристической карты Карагандинской области является ярким примером междисциплинарной СТРС, которая объединила краеведение, историю искусств и информационный дизайн. Это задание имело сугубо профессионально-практическую направленность: создание детализированного туристического маршрута для въездного туризма, что потребовало от нас освоения роли экскурсовода-гида. Маршрут начинался от Карагандинского железнодорожного вокзала и последовательно охватывал ключевые достопримечательности региона, следуя заданному пути (показанному на карте оранжевым цветом) и включая объекты в Караганде, Темиртау, Сарани, Шахтинске и Абайе. При работе над картой (Рисунок 1,2) были применены специфические дизайнерские принципы: разработка системы цветовой кодировки для классификации объектов, подбор соответствующей типографики для легкой читаемости и создание иконографических элементов. Такая работа позволила конвертировать теоретические знания о культурном наследии в готовый, профессионально оформленный дизайнерский продукт с высокой степенью юзабилити.

Рисунок 1. Туристическая карта Карагандинской области (лицевая сторона)

Рисунок 2. Туристическая карта Карагандинской области (оборотная сторона)

Биография художника в формате инфографики

Задание по созданию инфографики (графический способ подачи информации) являлось проверкой способности студента к визуальному синтезу и структурированию сложного материала, что выступает ключевым навыком информационного дизайна. В рамках этой работы, посвященной творчеству Муратаева Каната Жарасовича (художника, чья деятельность тесно связана с Таразом), мною была разработана структурированная инфографическая схема, детально отражающая ключевые аспекты его жизнетворчества (Рисунок 3). Анализ, проведенный при создании инфографики, требовал не только сбора фактов, но и их аналитической классификации в логические блоки: «Жизненный путь» (хронологическая фиксация этапов), «Художественная манера» (анализ технических и стилистических особенностей) и значимость его работ в «Эпическом историческом жанре». Данный метод позволил глубоко осмыслить вклад художника в развитие национального художественного пространства, а также применить практические навыки по созданию визуально эффективной иерархии информации.

Рисунок 3. Биография в инфографике

Художники-узники Карлага

Следующим этапом в развитии самостоятельной работы студентов, требующим глубокого погружения в трагические страницы истории искусства Казахстана, стало индивидуальное исследовательское задание, сфокусированное на художниках-узниках КарЛАГа (Карагандинского исправительно-трудового лагеря). На основе монографии Гавриловой Е.П. «Художники: ГУЛАГ (КарЛАГ)» [4], посвященных творчеству художников-узников 1930–1960-х годов, был проанализирован обширный список, насчитывающий более сорока имен, включая таких мастеров, как П. Н. Антипов, В. М. Ермолаева и Ю. Й. Соостер и многих других. Для детального изучения был выбран художник Лев Михайлович Премиров (1912–1978), живописец и график, бывший студент Московского художественного института, чья судьба, сложенная арестом в 1934 году и двумя приговорами (включая замену расстрела на 10 лет ИТЛ, отбытых в КарЛАГе) [4, с.124]. Судьба Л. М. Премирова была сломлена системой ГУЛАГа с 1934 года. Л. Премиров, по данным исследований, стал единственным автором, «всецело посвятившим свое творчество теме ГУЛАГа». Свой «20-летний лагерный опыт» он воплотил в серии графических и живописных полотен, созданных в 1960–1970-е годы. Если его раннее полотно «Ухта» (1952) лишь символизировало безысходность через «удручающую северную природу без людей», то поздняя картина «Этап» (из цикла «1938 год») реалистично изображает страдания заключенных, используя изломанные деревца как аллерегию «бездушного отношения ко всему живому». Особую ценность несут иллюстрации из его дневника «Воспоминания о лагерной жизни» (37 рисунков), где запечатлены сцены бесчеловечности, такие как «Воды, воды!» и «Обыкновенный развод». Проведение индивидуального исследования по данной теме доказывает эффективность СТРС в формировании глубокой профессиональной этики, умения работать с историческими свидетельствами в искусстве и способности к комплексному анализу трагического культурного наследия.

Дискуссии как форма развития аналитических и коммуникативных компетенций

Дискуссионные занятия, проводимые под руководством Л.Р. Золотаревой, служили формой коллективной СРС, развивая навыки аргументации, публичной коммуникации и междисциплинарного синтеза. Этот метод, требующий от студентов высокого уровня

подготовки и оперирования профильными источниками, был успешно применен на двух многоплановых темах, демонстрируя его эффективность в освоении истории искусств Казахстана. Первым блоком, ставшим основой для СРС, стало изучение этнохудожественного наследия Чокана Чингисовича Валиханова (1835–1865), чье 190-летие отмечается в этом году. Опираясь на предоставленные материалы, в частности на пособие Л. Р. Золотаревой [5], дискуссия сосредоточилась на личности Валиханова как просветителя и феномена в культуре, чье мировоззрение сформировалось еще в Омском кадетском корпусе (с 1847). Как отмечает Л. Р. Золотарева в своем труде, личность Ч. Валиханова является центральной в контексте сохранения национального культурного кода. В ходе обсуждения студенты анализировали, каким образом его работы, выполненные преимущественно карандашом, тушью и акварелью, заложили основы профессиональной изобразительного искусства Казахстана в портретном, пейзажном и бытовом жанрах. Особое внимание в ходе дискуссии уделялось многогранности его деятельности, ведь он не только создавал художественные зарисовки (например, ранние акварели «Акшомчи» и «Джатак», 1847), но и проходил специальный курс «О значении архитектуры и составляющих её элементах» в кадетском корпусе. Это позволило ему выполнять топографические пейзажи, схемы и карты, а также провести полевую съемку Тургайской и Ишимской степей в 1850 году. Этот формат позволил студентам продемонстрировать глубокое понимание исторического, этнографического контекста и архитектурно-топографического контекста его творчества.

Другим, более сложным примером СТРС, стала дискуссия, посвященная синтезу искусств – визуализации литературного текста в графике на примере романа Чингиза Айтматова «И дольше века длится день» и иллюстраций художника Айбека Бегалина. Для успешного участия в дискуссии студентам требовалось провести междисциплинарный анализ. Обсуждение началось с определения философской и идейной основы романа: место действия – станция Торетам и пустыня Сары-Озеки, а центральный конфликт связан с легендой о Манкурте, человеке, лишенном памяти, который убивает свою мать Найман-Ану [6]. Студенты анализировали, как казахстанский художник Айбек Бегалин трансформировал эти идеи в визуальные образы, используя смешанную технику (уголь, тушь, перо) для создания работ 1989 года, таких как «Молодой Едигей» и «Буранный Едигей». Было отмечено, что творческий почерк А. Бегалина рождается в «синтезе философской фантазмагии с виртуозным, особенным правдоподобием», создавая «этномифологический кокон» вокруг образов романа. Студенты анализировали, каким образом Бегалин визуально передает экзистенциальную тревогу и тему забвения, тем самым демонстрируя способность к комплексному анализу преломления литературного кода в изобразительном искусстве. Следовательно, использование дискуссионного формата для анализа столь многоплановых тем – от историко-этнографического наследия Ч. Валиханова до философско-визуального синтеза Ч. Айтматова и А. Бегалина – доказывает эффективность СТРС в развитии комплексного междисциплинарного мышления, что является особенно важным для подготовки будущих дизайнеров и художников-педагогов.

Таким образом, применение разнообразных форм самостоятельной творческой работы в курсе «История искусств Казахстана» является высокоэффективным методическим инструментом, который обеспечивает не только глубокое усвоение историко-культурного материала, но и целенаправленно развивает у студентов креативность, навыки визуального анализа и информационного дизайна, необходимые для будущей профессии. В результате, СРС готовит выпускника как компетентного, мыслящего и национально-ориентированного специалиста, способного интегрировать богатое историко-культурное наследие в современную профессиональную практику, что полностью соответствует требованиям академического образования 4-го курса и является залогом успешной аттестации.

Список использованных источников:

1. Компетентностно-деятельный подход в системе современного образования: Материалы междунар. конф. – Горно-Алтайск: РМНКО, 2010. – 35с.
2. Золотарева, Л.Р. История искусств Казахстана. Караганда: Изд-во КарГУ им. Е.А.Букетова, 2000. 332 с., табл., ил.
3. Золотарева Л.Р. Описание и анализ произведения искусства. – Алматы: «Эверо», 2018. – 272 с., ил.
4. Гаврилова, Е.П. Мемориал Караганды. КарЛАГ, культура, художники. – Караганда: ТОО «Арко», 2003. – 200 с., ил.

5. Золотарева, Л.Р. Этнохудожественное наследие Чокан Валиханова: творческий проект. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2019. – 33 с., ил.

6. Золотарева, Л.Р. Художественные взаимосвязи в курсе истории искусств Казахстана: Айбек Бегалин – Чингиз Айтматов // Современные проблемы филологии, искусствоведения и культурологии: Материалы междунар. заоч. науч.-практ. конф. Ч. II. – Новосибирск: Изд-во «Сибирская ассоциация консультантов», 2012. – С. 91 – 98.

Рябикова А.А., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, группа Диз 22-4(р)
(Жученко И.А., ст. преподаватель. член Союза Дизайнеров Республики Казахстан)

КАК ВИЗУАЛЬНЫЙ СТИЛЬ ВЛИЯЕТ НА ВОСПРИЯТИЕ БРЕНДА ПОЛЬЗОВАТЕЛЯМИ

В современной бизнес-среде, где внимание потребителя стало главным ресурсом, визуальная идентичность играет критически важную роль. Ежедневно аудитория сталкивается с огромным количеством брендов, и чтобы выделиться, необходима четкая визуальная стратегия. Фирменный стиль, включающий логотип, цвета и шрифты, формирует первое впечатление о компании и вызывает определенные эмоции.

Стратегически выверенный визуальный стиль – это совокупность графических элементов и визуальных решений, которые формируют узнаваемый образ бренда и отражают его характер, ценности и позиционирование. Он включает в себя логотип, фирменную цветовую палитру, типографику, фирменные графические элементы, стиль иллюстраций и фотографий, композиционные принципы и любые визуальные приёмы, используемые в коммуникации бренда. Визуальный стиль играет ключевую роль в создании первого впечатления о компании, помогает выделиться среди конкурентов, обеспечивает целостность и последовательность всех материалов, повышает доверие пользователей и формирует устойчивую эмоциональную связь с аудиторией. Именно благодаря визуальному стилю бренд становится узнаваемым и понятным, а его сообщения — более выразительными и эффективными.

Актуальность данной темы обусловлена тем, что в условиях высокой конкуренции и перенасыщения информационного поля визуальная коммуникация стала главным способом привлечения и удержания аудитории. Поток рекламных сообщений обрушивается на пользователя ежедневно, создавая жесткую конкуренцию за внимание. В этой борьбе побеждает тот, чей визуальный стиль обеспечивает не только мгновенное узнавание, но и рождает сильные, устойчивые ассоциации.

Рост цифровых платформ, социальных сетей и мобильных устройств усилил значимость визуального контента: именно визуальный образ формирует первое впечатление о компании и влияет на эмоциональную оценку бренда. В эпоху быстрых решений и короткого внимания пользователи чаще ориентируются на визуальные сигналы – цвет, форму, типографику, композицию – чем на текстовую информацию.

Кроме того, развитие технологий, включая ИИ-генерацию графики и массовую стандартизацию брендов, делает грамотный визуальный стиль ключевым инструментом конкурентного преимущества. Компании стремятся создавать узнаваемые и последовательные визуальные системы, так как это напрямую влияет на доверие, лояльность и выбор потребителя.

Первое впечатление о бренде формируется в считанные секунды. Психологи утверждают, что человеку достаточно от 2 до 5 секунд, чтобы создать первоначальное мнение о продукте или компании. В условиях цифровой среды этот процесс происходит ещё быстрее: пользователь мгновенно решает, будет ли он продолжать взаимодействовать с брендом или пролистает информацию.

Визуальный стиль выполняет функцию «визуального фильтра». Хорошо продуманная палитра, гармоничная композиция, современная типографика и узнаваемые графические элементы создают ощущение профессионализма и качества. Наоборот, неаккуратный дизайн, визуальный шум или стилистическая неустойчивость вызывают недоверие, даже если сам продукт может быть качественным.

С помощью визуального стиля бренд транслирует свою позицию на рынке. Например, премиальные компании обычно используют минимализм, сдержанность и монохромные палитры — такие решения создают ощущение стоимости и высокого уровня. Молодёжные бренды чаще прибегают к ярким цветам, динамичным композициям и экспериментальным формам, показывая энергию, свободу и современность.

Таким образом, визуальный стиль формирует ожидания пользователя, помогает ему быстро понять, о чём бренд, и способствует созданию устойчивого первого впечатления.

Цвет является одним из самых сильных средств влияния на восприятие. Исследования показывают, что до 80% решения о покупке может зависеть от цветового оформления продукта или упаковки. Цвет не только привлекает внимание, но и вызывает определённые ассоциации, формирует эмоции и помогает бренду выделиться в конкурентной среде.

Цветовая психология стала одной из важнейших областей маркетинга. Разные оттенки способны вызывать у аудитории различные эмоциональные реакции:

- синий** ассоциируется со стабильностью, надёжностью и уверенностью. Именно поэтому его используют банковские, страховые и технологические компании;

- красный** формирует ощущение энергии, действия, импульсивности. Этот цвет часто применяется в сфере фастфуда и массовых товаров;

- зелёный** связан с экологичностью, натуральностью и гармонией;

- чёрный** выражает премиальность, строгость и элитарность;

- жёлтый** вызывает ощущение бодрости и оптимизма, часто используется для привлечения внимания.

Цвет также влияет на узнаваемость бренда. Исследования показывают, что яркие контрастные сочетания повышают запоминаемость примерно на 60%. Именно поэтому такие бренды, как Coca-Cola, IKEA или McDonald's, десятилетиями используют одни и те же доминирующие цвета, формируя устойчивые ассоциации.

Рисунок 1. Логотип бренда IKEA

Рисунок 2. Логотип бренда Coca Cola

Правильно выбранная палитра помогает бренду вызывать нужные эмоции, задаёт тон коммуникации и создаёт визуальный код, по которому пользователи быстро распознают бренд среди десятков других.

Шрифт — это один из ключевых элементов фирменного стиля, который отвечает за визуальное выражение «голоса» бренда и помогает передать его характер, настроение и ценности. Типографика влияет на то, как воспринимается бренд: строгим, дружелюбным, инновационным, премиальным или креативным. Выбор шрифта определяет читаемость, настроение коммуникации и общий визуальный облик бренда. Правильно подобранный шрифт

усиливает идентичность, делает бренд узнаваемым, поддерживает эмоциональный образ и обеспечивает единый стиль на всех носителях — от логотипа и сайта до упаковки и рекламы.

Типографика — это система использования шрифтов и текстовых элементов, которая формирует визуальный язык бренда и помогает передать его характер, ценности и стиль коммуникации. Она включает выбор основных и дополнительных шрифтов, их начертаний, размеров, интерлиньяжа, иерархии заголовков и принципов размещения текста. Типографика определяет, как бренд «звучит» визуально: строго, современно, дружелюбно, премиально или креативно. Грамотно выстроенная типографика повышает читаемость, усиливает узнаваемость, создаёт визуальную целостность и делает коммуникацию бренда более профессиональной и выразительной.

Рубленые (sans-serif) шрифты часто используют технологические, современные компании, так как они выглядят лаконично и актуально. Скруглённые шрифты формируют ощущение дружелюбия и простоты, их применяют для семейных и детских брендов. Serif-шрифты, наоборот, передают традиционность, серьёзность и надёжность, поэтому активно используются образовательными платформами, издательствами и финансовыми компаниями.

Шрифт должен соответствовать ценностям и характеру бренда. Неправильный выбор может создать когнитивный диссонанс: например, использование слишком игривой типографики для юридической фирмы снижает доверие, а строгие буквы для молодёжного бренда — делают его визуально «устаревшим».

Кроме того, типографика влияет на удобство восприятия. Читаемость, интерлиньяж, насыщенность, контраст — всё это влияет на то, насколько комфортно пользователю взаимодействовать с информацией. Хорошая типографика делает бренд не только красивым, но и удобным.

Логотип Spotify является ярким примером эффективного применения рубленого шрифта (sans-serif) в современном брендинге. Выбор данного типа шрифта полностью соответствует характеру бренда и задачам цифровой платформы. Spotify позиционирует себя как инновационный, доступный и динамичный сервис потоковой музыки, поэтому визуальные решения должны отражать эти особенности. Рубленый шрифт помогает создать ощущение современности, лёгкости и технологичности.

Во-первых, отсутствие засечек делает шрифт более чистым и лаконичным. Для бренда, который существует преимущественно в цифровой среде — в приложении, веб-интерфейсе, рекламе социальных сетей — такая форма букв повышает читаемость на любых устройствах, включая небольшие экраны смартфонов. Чёткие и гладкие линии символов подходят для быстрых визуальных контактов, когда пользователь мельком замечает логотип на иконке приложения или в интерфейсе.

Во-вторых, рубленый шрифт Spotify подчеркивает доступность и дружелюбность платформы. В отличие от строгих и тяжёлых serif-шрифтов, sans-serif выглядит более простым, открытым и понятным широкому кругу пользователей. Это согласуется с миссией Spotify — сделать музыку доступной каждому и создать интуитивно понятный сервис.

В-третьих, типографика логотипа хорошо гармонирует с фирменным графическим элементом — кругом с волнообразными линиями, символизирующими звук или поток. Минималистичный шрифт не перегружает композицию, позволяя графической части логотипа оставаться выразительной и узнаваемой. Такой баланс делает логотип визуально устойчивым и легко масштабируемым.

Наконец, использование рубленого шрифта помогает бренду выглядеть современно и актуально. В цифровую эпоху многие технологические компании переходят к минималистичным sans-serif шрифтам, и выбор Spotify вписывается в эту тенденцию. Это создаёт ощущение принадлежности к новому поколению цифровых сервисов и усиливает технологический образ бренда.

Таким образом, применение рубленого шрифта в логотипе Spotify является осознанным и функциональным решением. Он обеспечивает удобство восприятия, поддерживает современный и динамичный характер бренда, формирует визуальную чистоту и способствует узнаваемости в различных цифровых средах.

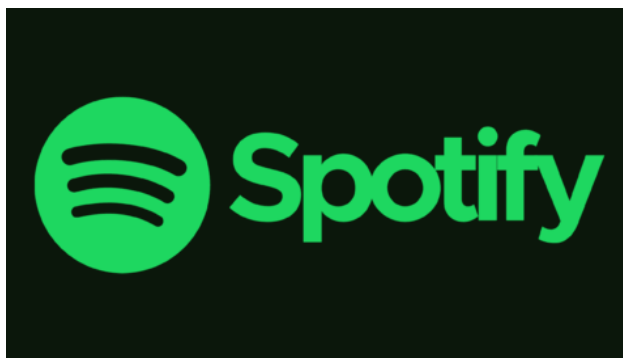

Рисунок 3. Логотип Spotify

Логотип – это уникальный графический идентификатор бренда, его визуальное воплощение. Главная задача логотипа – обеспечить мгновенное узнавание компании или продукта на фоне множества других. Он может представлять собой текстовую надпись (название), символическое изображение или их гармоничное сочетание.

Современный тренд – упрощение логотипов. Многие крупные компании (Pepsi, Burberry, Nokia, Volkswagen) за последние годы перешли к более минималистичным и плоским версиям своих логотипов. Это связано с тем, что бренды всё чаще используются в digital-средах, где сложные формы плохо читаются.

Удачный логотип обладает несколькими характеристиками:

- простота и ясность;
- адаптивность под любые носители (соцсети, упаковку, приложения);
- запоминаемость;
- соответствие характеру бренда.

Логотип в сочетании с фирменной графикой, цветами и шрифтами становится основой визуальной системы, которая удерживает бренд в едином образе.

Одно из важнейших правил бренд-дизайна – **последовательность**. Визуальная консистентность означает, что все элементы – цвета, шрифты, иллюстрации, фотографии, композиции – работают в единой системе

Если бренд использует разное визуальное оформление в соцсетях, на сайте и в офлайн-материалах, у пользователей возникает ощущение хаоса, что снижает доверие. Последовательность, наоборот, делает бренд профессиональным и надёжным.

Единый визуальный стиль помогает пользователю узнавать бренд моментально. Например, даже без логотипа можно узнать посты Netflix, Apple или Starbucks – благодаря оттенкам, композициям, фотографическому стилю и графике.

Визуальная система формирует устойчивую идентичность и делает бренд узнаваемым на любом носителе.

Брендинг – это не только про визуальность, но и про эмоции. Правильно выстроенный визуальный стиль способен вызывать у пользователя чувства, которые становятся основой лояльности.

Эмоции, как правило, формируются через:

- цвет и настроение изображений;
- композицию;
- ритм визуальных элементов;
- графические акценты;
- визуальные метафоры.

Например:

- пастельные палитры вызывают ощущение спокойствия, безопасности, заботы;
- яркие неоновые цвета – энергию, драйв и молодость;
- затемнённые минималистичные изображения – премиальность и эксклюзивность.

Когда визуальный стиль вызывает правильные эмоции, пользователь охотнее делает выбор в пользу этого бренда, даже если он не полностью осознаёт причины.

Сегодня визуальная коммуникация происходит в условиях быстрого потребления. Пользователь скроллит ленту и принимает решение о взаимодействии с контентом за доли секунды. Поэтому визуальный стиль должен быть:

- простым для восприятия;
- адаптированным под вертикальные форматы;
- узнаваемым даже при небольших размерах;
- динамичным и актуальным.

Digital-среда требует постоянного обновления визуальных решений. При этом важно сохранять фирменный стиль, чтобы не потерять идентичность. Особую роль играют микроанимации, иконографика, 3D-элементы, визуальный ритм и структура ленты.

Влияние алгоритмов соцсетей усиливает требования к визуальной узнаваемости: бренды, чей стиль легко идентифицировать, чаще попадают в рекомендации и удерживают аудиторию.

Визуальный стиль является ключевым инструментом формирования восприятия бренда пользователями и играет решающую роль в его узнаваемости, доверии и эмоциональной связи с аудиторией. Элементы визуального стиля — логотип, цветовая палитра, типографика, графические элементы и композиция — работают как единая система, позволяя бренду выделяться среди конкурентов и транслировать свои ценности. Последовательность и консистентность визуальных решений создают ощущение профессионализма и надежности, а грамотно подобранные цвета и шрифты формируют нужные эмоции и впечатления. В условиях современного цифрового мира, где внимание пользователей ограничено, визуальный стиль становится не просто эстетическим инструментом, а стратегическим ресурсом для эффективной коммуникации и долгосрочного развития бренда. Именно поэтому компании, уделяющие внимание созданию цельного и продуманного визуального образа, получают устойчивое конкурентное преимущество и формируют лояльную аудиторию.

Список литературы:

1. | Клиффорд Д. Иконы графического дизайна. — Москва: Эксмо, 2014 г.
2. Норман Д.А.: Дизайн привычных вещей. МИФ. Креатив. — Москва: Эксмо, 1988 г.
3. Брендинг как коммуникационная технология XXI века. Издательство Санкт-Петербургского Государственного экономического университета, 2024.
4. Эйри Д.: Логотип и фирменный стиль. Руководство дизайнера. 2-е изд. . — Москва: Эксмо, 2015 г.
5. Браун Т. Дизайн-мышление в бизнесе. От разработки новых продуктов до проектирования бизнес-моделей. Москва: Креатив, 2012 г.
6. Аарон Уолтер: Эмоциональный веб-дизайн — Москва: МИФ, 2012 г.

Садыханова А.Б., Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-3(к)

(Каришбаев Ж.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы)

БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ДИЗАЙННЫҢ КӨРКЕМДІК- ТӘРБИЕЛІК МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа: Бұл мақалада білім беру кеңістігіндегі дизайнның көркемдік және тәрбиелік әлеуеті қарастырылады. Орта құндылықтарды қалыптастыру құралы ретінде дизайнның рөлі, оның оқушылардың эстетикалық талғамына, шығармашылық қабілетіне және эмоциялық жай-күйіне ықпалы талданады. Сонымен қатар, қазіргі педагогикалық үдерісте дизайн элементтерін тиімді қолданудың жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: дизайн, эстетикалық тәрбие, білім беру кеңістігі, шығармашылық, визуалды орта.

Білім беру ортасындағы дизайнның маңызы.

Дизайн — бұл эстетика мен функционалдылықтың бірлігі. Мектеп, балабақша немесе жоғары оқу орындарының ішкі кеңістігі адамның психологиялық жағдайына әсер етіп, оқу үдерісінің сапасын арттыра алады. Жарық, түс, кеңістік құрылымы және қолданылған материалдар — барлығы да оқушының көңіл күйі мен зейініне ықпал етеді. Мәселен, ашық әрі жылы түстер баланың белсенділігін арттырып, зейінін шоғырландыруға көмектессе, қараңғы және тар кеңістіктер керісінше кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан оқу орындарының дизайны тек сән үшін емес, тәрбиелік мақсатта ойластырылуы қажет.

Сонымен қатар, білім беру ортасын жобалау кезінде эргономика қағидаларын сақтау маңызды. Оқу жиһаздарының өлшемі мен орналасуы, тақтаның биіктігі, парталардың арақашықтығы оқушылардың денсаулығын сақтауға, арқа мен көздің шаршауын азайтуға ықпал етеді. Дұрыс ұйымдастырылған кеңістік баланың физикалық жай-күйін жақсартып қана қоймай, оның оқу мотивациясын арттырады.

Білім беру мекемелерінде қолданылатын дизайн шешімдері балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес болуы тиіс. Мысалы, балабақшада жарқын түстер мен ойын элементтері басым болса, жоғары сыныптар мен университет қабырғасында нейтрал түстер мен минималистік стиль оқу материалын қабылдауды жеңілдетеді. Бұл – дизайнның педагогикалық мақсатпен тығыз байланыста екенін көрсетеді.

Сондай-ақ, инклюзивті білім беру жағдайында дизайнның рөлі ерекше. Физикалық мүмкіндігі шектеулі балалар үшін кедергісіз орта құру – заманауи білім беру жүйесінің маңызды талаптарының бірі. Пандустар, арнайы белгілер, тактильді жолдар, жеңіл ашылатын есіктер мен кең дәліздер – барлығы адамға қолайлы ортаны қалыптастыруға бағытталған дизайн шешімдері,

Дизайн тек физикалық кеңістікті ұйымдастырып қана қоймайды, сонымен қатар ақпаратты қабылдауды да жеңілдетеді. Мектептерде және жоғары оқу орындарында қолданылатын инфографика, көрнекі плакаттар мен навигациялық жүйелер оқушыларға қажетті мәліметтерді тез және оңай табуға көмектеседі. Бұл оқу процесін жүйелеп, уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Оқу кеңістігінде табиғи элементтерді қолдану да маңызды үрдіске айналып келеді. Өсімдіктер, табиғи жарық, экологиялық таза материалдар адамның психологиялық жай-күйіне жағымды әсер етіп, стрессті төмендетеді. Табиғатқа жақын интеллектуалдық орта қалыптастыру – қазіргі білім беру дизайнының негізгі бағыттарының бірі.

Осылайша, білім беру ортасындағы дизайн тек эстетикалық талаптарды ғана емес, психологиялық, гигиеналық және педагогикалық шарттарды да қамтитын күрделі процесс болып табылады. Жаксы жобаланған оқу кеңістігі оқушының дамуына қолайлы жағдай жасап, оның тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Сондықтан дизайн мәселесіне тек көркемдік тұрғыдан емес, ғылыми-педагогикалық көзқараспен қарау қажеттілігі туындайды.

Дизайн және эстетикалық тәрбие,

Эстетикалық тәрбие – тұлғаның көркемдік талғамын, әсемдікті сезіну қабілетін қалыптастыратын маңызды үдеріс. Бұл салада дизайн айрықша орын алады. Әдемі әрі үйлесімді ортада тәрбиеленген бала қоршаған әлемге эстетикалық тұрғыдан баға беруге үйренеді.

Көркемдік безендіру элементтері арқылы оқушылардың шығармашылық ойлау қабілеті дамып, олар өз ойын визуалды түрде жеткізуге үйренеді. Сонымен қатар, дизайн негіздерімен танысу болашақта кәсіби бағдар беруге де ықпал етеді.

Сонымен қатар, эстетикалық тәрбие үдерісінде дизайн адамның эмоционалдық интеллектін дамытуға ықпал етеді. Әсемдік пен үйлесімділікті қабылдау арқылы оқушының сезімталдығы артып, ұқыптылық, жауапкершілік және мәдени мінез-құлық қалыптасады. Көркемдік ортада өскен адам айналасына немқұрайлы қарамай, қоршаған кеңістіктің тазалығы мен тәртібін сақтауға бейім болады.

Дизайн арқылы оқушылар өз ойын тек сөзбен ғана емес, бейне, пішін, түс және композиция арқылы жеткізуді үйренеді. Бұл олардың өзіндік көзқарасын қалыптастырып, ішкі шығармашылық әлеуетін ашуға көмектеседі. Әсіресе балалар мен жасөспірімдер үшін визуалды ақпарат қабылдау маңызды болғандықтан, көркемдік орта оқу материалын жеңіл әрі қызықты етіп жеткізуге мүмкіндік береді. Эстетикалық тәрбие тек сурет салу немесе қолөнермен шектелмейді, ол дизайн арқылы өмірлік дағдыларды да қалыптастырады. Мәселен, түстер үйлесімділігі, формалардың сәйкестігі, кеңістікті дұрыс ұйымдастыру сияқты ұғымдар күнделікті өмірде де қолданылатын практикалық дағдыларға айналады. Бұл оқушылардың эстетикалық мәдениетін арттырып қана қоймай, олардың ойлау жүйесін жүйелейді.

Эстетикалық тәрбие тек сурет салу немесе қолөнермен шектелмейді, ол дизайн арқылы өмірлік дағдыларды да қалыптастырады. Мәселен, түстер үйлесімділігі, формалардың сәйкестігі, кеңістікті дұрыс ұйымдастыру сияқты ұғымдар күнделікті өмірде де қолданылатын практикалық дағдыларға айналады. Бұл оқушылардың эстетикалық мәдениетін арттырып қана қоймай, олардың ойлау жүйесін жүйелейді.

Сонымен қатар, дизайн сабақтары оқушыларды ұжыммен жұмыс істеуге, идея алмасуға және ортақ жобалар дайындауға үйретеді. Топтық шығармашылық жұмыс барысында олар бір-бірінің пікірін сыйлап, өз ойларын дәлелдеуге машықтанады. Бұл коммуникативтік қабілеттердің дамуына және әлеуметтік бейімделуге оң ықпал етеді.

Осылайша, дизайн – эстетикалық тәрбиенің тиімді құралы ғана емес, жеке тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін әмбебап құрал болып табылады. Ол оқушылардың көркемдік талғамын қалыптастырып қана қоймай, олардың креативті ойлауын, өзіндік көзқарасын және рухани мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім жүйесіндегі дизайнның қолданылуы,

Бүгінгі таңда дизайн білім беру үдерісінде кеңінен қолданылуда. Интерактивті тақталар, инфографика, заманауи оқулықтар мен цифрлық дизайн элементтері – барлығы да оқыту сапасын арттыру бағытында қолданылуда.

Сонымен қатар, мектептер мен университеттерде дизайн студиялары мен шығармашылық шеберханалардың ашылуы – жастардың практикалық қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Бұл тек көркемдік дамуға емес, сондай-ақ еңбек нарығында сұранысқа ие маман болуға жол ашады.

Цифрландыру жағдайында дизайн білім берудің ажырамас бөлігіне айналады. Онлайн платформалар, мультимедиялық презентациялар, анимациялық материалдар мен мобильді қосымшалар оқу үдерісін көрнекі әрі қолжетімді етеді. Нәтижесінде оқушылар оқу материалын тез қабылдап, ақпаратты ұзақ уақыт есте сақтай алады.

Дизайн арқылы ұсынылған бейнематериалдар күрделі тақырыптарды жеңіл түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы, схемалар, диаграммалар мен интерактивті модельдер дерексіз ұғымдарды нақты көрсетіп, оқыту тиімділігін арттырады. Бұл әсіресе бастауыш және орта буын оқушылары үшін маңызды.

Бүгінде білім беру саласында геймификация әдісі кеңінен қолданылуда. Графикалық дизайн элементтері бар ойын форматындағы тапсырмалар оқушылардың қызығушылығын арттырып, белсенді қатысуына ықпал етеді. Ойын арқылы оқыту балалардың логикалық ойлауын дамытып, пәнге деген оң көзқарасын қалыптастырады. Сондай-ақ, мұғалімдердің дизайн негіздерін меңгеруі де өзекті мәселе болып табылады. Заманауи педагог тек теориялық материалды жеткізуші ғана емес, сонымен қатар визуалды контент жасаушы болуы тиіс. Көрнекі құралдарды сапалы түрде дайындай алатын ұстаз оқу процесінің нәтижелілігін едәуір арттыра алады.

Жоғары оқу орындарында дизайн пәндерінің енгізілуі студенттердің креативті ойлауын дамытып қана қоймай, стартап-жобалар жасауына да жағдай жасайды. Оқушылар визуалды презентация, бренд жасау, графикалық өнім әзірлеу арқылы өз идеяларын нақты жобаға айналдыруға үйренеді. Осылайша, дизайн қазіргі білім жүйесінде тек қосымша құрал емес, білім сапасын арттыратын стратегиялық маңызды бағытқа айналып отыр. Ол оқыту мазмұнын жаңғыртып, заманауи талаптарға сай тұлға қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, дизайнды педагогикамен ұштастыру білім беру ортасын жаңғыртып қана қоймай, білім алушының жеке қабілетін ашуға бағытталған инновациялық тәсілдердің қалыптасуына жол ашады.

Дизайн арқылы тұлғаның танымдық қабілетін дамыту Дизайн білім беру үдерісінде оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Визуалды түрде ұсынылған ақпарат адам санасында тез қабылданып, ұзақ уақыт есте сақталады. Осы себепті қазіргі мектеп тәжірибесінде күрделі тақырыптарды схема, кесте, графика және иллюстрациялар арқылы түсіндіру кеңінен қолданылуда.

Көрнекі материалдар оқушының назарын шоғырландырып қана қоймай, ойлау үдерісін жүйелейді. Дұрыс ұйымдастырылған визуалды орта логикалық байланыстарды тез ұғынуға, анықтамалар мен терминдерді жеңіл меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде білім сапасының артуына тікелей әсер етеді.

Дизайн-білім берудің когнитивтік әлеуеті оқушылардың есте сақтау қабілетін дамытуда ерекше байқалады. Түрлі түстердің, қаріптердің және кеңістік құрылымының үйлесімі ақпаратты бейнелік түрде есте сақтауға жағдай жасайды. Әсіресе бастауыш сыныпта визуалды элементтердің көп қолданылуы баланың оқу әрекетіне қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, дизайн жобаларымен жұмыс істеу зерттеушілік қабілеттерді қалыптастырады. Оқушылар белгілі бір тақырып аясында визуалды жоба әзірлеу барысында ақпарат іздеуді, оны талдауды

және жүйелеуді үйренеді. Бұл оларға ғылыми ойлау дағдысын біртіндеп қалыптастыруға көмектеседі.

Дизайн элементтері оқушылардың сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытуға да ықпал етеді. Визуалды ақпаратты талдау барысында білім алушы материалдың мағынасын терең түсінуге, негізгі және қосымша ақпаратты ажыратуға үйренеді. Бұл дағды оқу барысында ғана емес, күнделікті өмірде де дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі.

Дизайн арқылы оқушылар түрлі тапсырмаларды шығармашылық тұрғыда орындауға бейімделеді. Мысалы, постер жасау, инфографика құрастыру, презентация дайындау сияқты жұмыстар логикалық ойлау мен қиялды ұштастырады. Мұндай тапсырмалар оқушының дербес жұмыс істеу қабілетін дамытып, өз нәтижесіне жауапкершілікпен қарауға тәрбиелейді.

Осы тұрғыда дизайн — тек ақпаратты жеткізу құралы ғана емес, оқушының интеллектуалдық әлеуетін арттыратын кешенді педагогикалық құрал екендігін атап өткен жөн. Дизайндың тұлғалық және әлеуметтік дамуға әсері

Дизайн тек танымдық емес, сонымен қатар тұлғалық дамуға да ықпал етеді. Шығармашылық тапсырмалар орындау арқылы оқушыларда өзін-өзі көрсету, өз ойын еркін жеткізу және дербес шешім қабылдау қабілеті дамиды. Бұл тұлғаның еркін қалыптасуына, сенімділіктің артуына септігін тигізеді. Топта орындалатын дизайн жобалары өзара қарым-қатынасты жақсартуға мүмкіндік береді. Оқушылар бірлесіп жұмыс істеу барысында өзара келісуді, пікір тыңдауды және ортақ нәтиже үшін жауапкершілік алуды үйренеді. Осы арқылы әлеуметтік құзіреттіліктер қалыптасады.

Дизайн адамның мәдени деңгейін де арттырады. Әртүрлі стильдермен, көркемдік бағыттармен және ұлттық өрнектермен танысу оқушылардың дүниетанымын кеңейтеді. Ұлттық эстетика элементтерін қолдану арқылы жас ұрпақтың мәдени мұраға деген құрметі қалыптасады.

Білім беру дизайнын дамыту перспективалары

Қазіргі уақытта білім беру дизайны тек мектеп қабырғасымен шектелмейді. Қашықтықтан оқыту платформалары, онлайн курстар мен цифрлық контент — барлығы да арнайы визуалды жобалауды қажет етеді. Болашақта интерфейс дизайны мен білім беру графикасы педагогика саласының ажырамас компонентіне айналады.

Оқу орындарында цифрлық дизайн негіздерін меңгеру болашақ мамандар үшін үлкен артықшылық береді. Бұл еңбек нарығында бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыруға тікелей әсер етеді.

Сондай-ақ, педагогтарды дизайн негіздеріне үйрету — маңызды мәселе. Мұғалімдердің визуалды сауаттылығы артқан сайын оқыту сапасы да жақсарады. Бұл әдістемелік үдерістің жаңаруына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оракова А.Ш., Наметқұлова Ф.Д., Корнилова Т.Б. «Үздіксіз білім беру контекстіндегі педагогикалық дизайн: жағдайы және болашағы» // Педагогика және психология журналы, 2023, № 2(55).
2. С.К. Абильдина, С.Х. Медіева, Р.Б. Асилбаева, Қ.Т. Аналбекова. «Болашақ педагогтардың педагогикалық дизайнды қолдануындағы шығармашылықтың рөлі» // ҚазҰПУ-ң Хабаршысы «Педагогика ғылымдары», 2023, № 1(77).
3. «Жалпы білім беретін мектептердегі оқу материалдарын жобалаудағы педагогикалық дизайн» — ғылыми мақала (түркі тілінде; PDF нұсқасы онлайн) .
4. «Педагогикалық дизайн — оқу процесін оңтайландыру және оқыту сапасын арттыру құралы» (ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану негізіндегі зерттеу).
5. «Педагогикалық дизайн және цифрлық білім беру ортасы: теория мен практика» — білім беру бағдарламаларын жобалау мәселелері жөніндегі зерттеу (PDF материал) .
6. «Цифрлық білім беру ортасының педагогикалық дизайны» — оқу материалдарын, цифрлық құралдар мен мультимедиа ресурстарын жобалау әдістемесі туралы зерттеу .
7. «Орта білім беру мекемелерінде оқыту ортасын жобалау: педагогикалық дизайн үлгілері мен тәсілдері» — университеттік және мектеп тәжірибесі негізінде жазылған ғылыми еңбектер жинағы.
8. «Оқыту-жобалау (дизайн) жүйесінің қолданылуы және оның білім нәтижесіне әсері» — педагогикалық дизайнның когнитивтік және әдістемелік аспектілеріне арналған зерттеу мақаласы.
9. «Педагогикалық дизайн: білім беру мазмұнын жаңарту және оқыту процесін модернизациялау» — цифрлық, мультимедиялық және интерактивті құралдарды қолдануға бағытталған зерттеу жұмысы.
10. «Педагогикалық дизайн және инклюзивті білім беру: қолжетімді оқу ортасын жобалау принциптері» — педагогика және дизайн салаларын біріктіретін зерттеу (PDF қолжетімді материал).

Сасым А., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогикалық факультеті, топ. Диз-22-3 к
(*Карипбаев Ж.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы*)

ДИЗАЙНДАҒЫ САЗБЕН МОДЕЛЬДЕУ: КЕРАМИКА

Құрылыс материалдар, тұрғын үйлер, қыш ыдыстар мен мүсіндер жасау үшін адамдар қолданған ең көне табиғи материалдардың бірі – саз. Ол – мөлшері 0,002 мм-ден кіші ұсақ түйіршікті минералды бөлшектерден тұратын шөгінді тау жынысы.

Сазбен модельдеу дизайнерлер үшін өте негізгі құрал болып табылады. Себебі заттың формасымен интуитивті және тактильді түрде жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, саздың көмегімен жұмыстың әлсіз тұстарын байқап, идеяны жан-жақты сынап көре алады. Көлемнің қалай жұмыс істейтінін және жарықтың бетке қалай түсетінін меңгереді. Керамика мен саздан жасалған мүсін мыңжылдықтар бойы қатар дамып, ежелгі көркемдік және утилитарлық шығармашылықтың маңызды түрлері ретінде бір-бірін толықтырып отырды.

Керамика өнері немесе қыш бұйымдары — бұл балшықтан заттарды (жалпы тамақ пісіру мен сақтау үшін арналған құмыралар) жасау және оларды кейін күйдіру процесі. Бұл жоғарғы палеолит дәуірінде денеге сурет салудан кейін пайда болған алғашқы функционалды өнер түрі болып табылады. Ең алғашқы белгілі керамикалық бұйымдар Қытайдағы Янцзы өзенінің оңтүстігіндегі Цзянси провинциясында пайда болған. Үңгірлік сурет өнері және тарихқа дейінгі басқа өнер түрлері сияқты, қыш бұйымдарын ойлап табу мен дамыту әлеуметтік, экономикалық және экологиялық жағдайларды көрсетеді және қоғамның мәдени дамуының маңызды көрсеткіші болып табылады. Сонымен қатар, алғашқы керамикалық құмыралар тас дәуіріндегі аңшыларға тамақ әзірлеу мен тұтынудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынған болуы мүмкін.

Археологиялық ізденістерге сүйенсек алғашқы керамикалық бұйымдар Шығыс Азияда – Қазіргі Қытай, Жапония және Ресейдің шығысындағы Амур өзенінің бассейнінде пайда болғанын көрсетеді. Бірнеше мың жылдан кейін, неолит дәуірінде керамикалық технологиялар Таяу Шығыс пен Жерорта теңізі аймақтарына тарала бастады. Онда керамика біртіндеп тек утилитарлық зат ғана емес, сонымен қатар маңызды мәдени элементке айналды: ыдыстар ежелгі халықтардың сенімдері мен өмір салтын көрсететін ою-өрнектермен, символдармен және дизайнерлермен безендірілді.

Алғашқы белгілі керамикалық мүсін - шамамен 25 000 жыл бұрын жасалған және қазіргі Чехия жерінде табылған әйгілі Дольни Вестоница Венерасы. Бұл мүсін көркем керамиканың алғашқы үлгілерінің бірі болып саналады, онда саз тек утилитарлық мақсаттарда ғана емес, сонымен қатар символикалық және мәдени идеяларды білдіру үшін де қолданылған.

Практикалық керамикаға келетін болсақ, алғашқы ыдыстар Қытайдың оңтүстік-шығысындағы Цзянси провинциясындағы Сяньжэньдун үңгірінен табылды және шамамен б.з.д. 18 000 жылға жатады. Бұл ежелгі құмыралар тамақ сақтау және, мүмкін, тамақ дайындау үшін пайдаланылған және ең көне белгілі керамикалық ыдыстар болып саналады. Бұл жаңалыққа дейін ең көне ыдыстар Хунань провинциясындағы Ючанянь үңгірінен (шамамен б.з.д. 16 000 ж.) табылған ыдыстар болып саналды.

Еуропада керамиканың өте ежелгі үлгілері Хорватиядағы Вела Спила үңгірінде (шамамен б.з.д. 15 500 ж.) кездеседі. Қазіргі Ресейдің Қиыр Шығысындағы Амур өзені бассейнінде табылған, шамамен б.з.д. 14 300 ж. жататын ежелгі керамика да маңызды. Бұл жаңалықтар саз балшықты қыш бұйымдар мен мүсіндер жасау үшін пайдаланудың ежелгі дәуірде де әлемнің түрлі бөліктерінде кең таралғанын көрсетеді.

Жапон тарихының шамамен 16 000 жыл бұрын басталып, шамамен 14 000 жылға созылған кезеңі Дзёмон кезеңі деп аталады. «Дзёмон» атауы «жіптік өрнек» деп аударылады және сол кезеңдегі керамиканы безендіру үшін қолданылатын ерекше техниканы білдіреді. Ежелгі жапондықтар саз ыдыстардың бетінде ерекше із қалдыру үшін арқандар мен бауларды пайдаланды, ерекше бедерлер мен сәндік өрнектер жасады.

Уақыт өте келе бұл сәндік әдістер жетілдірілді: Дзёмон кезеңінің соңына қарай ыдыстардың пішіні күрделене түсті, бай безендірілді, кейде рәсімдік немесе символикалық мақсаттарға ие болды. Археологиялық зерттеулер бұл керамикалық ыдыстардың, соның ішінде теңіз өнімдері мен тұщы су балықтарын дайындау үшін белсенді түрде қолданылғанын көрсетеді. Осылайша, Дзёмон қыш ыдыстары тек утилитарлық мақсатта ғана емес, сонымен

қатар қоғамның технологиялық және көркемдік даму деңгейін көрсететін күнделікті өмірдің маңызды бөлігі болды.

Қызығы, Дзёмон қыш ыдыстары әлемдегі ең көнелердің бірі болып саналады және оның өрнектері заманауи өнер мен дизайнға шабыт береді. Зерттеу нәтижелері сонымен қатар сол кездегі жапон қауымдастықтарының отырықшы өмір салтын ұстанғанын, жергілікті табиғи ресурстарды белсенді түрде игергенін және қыш, тас бұйымдары және тоқымашылық сияқты қолөнерді біртіндеп дамытқанын көрсетеді.

Дзёмон кезеңінен кейін, жапондар саз ыдыстарда өздерінің әйгілі «жіп» өрнектерін жасаған кезде, сазбен жұмыс істеу өнері әлемнің көптеген аймақтарында, соның ішінде Еуропада, Азияда және Таяу Шығыста біртіндеп дамыды. Орта ғасырларда керамика тек утилитарлық ғана емес, сонымен қатар мәдениеттің маңызды сәндік және ритуалдық элементіне айналды. Жапонияда орта ғасырларда (шамамен 12-17 ғасырлар) шай ыдыстары, тұздық ыдыстары және сәндік вазалар жасалды, олар біртіндеп глазурьмен, күрделі пішіндермен және әшекейлермен байытылды. Бұл бұйымдар тек тамақтану немесе сақтау үшін ғана пайдаланылмады; олар эстетикалық ләззат,

мәртебе белгілері және рухани мағына заттарына айналды, әсіресе шай рәсімі аясында. Еуропада ортағасырлық керамика да өзгерді: саз бұйымдары күрделі әшекейлермен, глазурьмен және кескіндемемен безендірілді. Сәулет керамикалық элементтері, плиткалар, сәндік панельдер және шағын мүсіндер де пайда болды. Саз енді жай ғана «утилитарлық» материал емес еді - қолөнершілер сәндік техниканы игеріп, пішіндер мен беттермен тәжірибе жасап жатты.

Жаңа дәуірге, Ренессанстан 18-19 ғасырларға ауысумен керамика көркемдік өнер құралына айналды. Жапонияда фарфор дәстүрлері дамыды, ал Еуропада қыш ыдыстар мен майолика дамыды. Суретшілер керамикадан күрделі сәндік және мүсіндік формалар жасай бастады, ал шеберханалар мен фабрикалар дамыды, бұл өнімдерді стандарттау мен таратуға әкелді.

XX ғасырда сәндік керамика заманауи өнер мен дизайнның бөлігі болды. Балшық мүсін, көркем заттар, дизайнерлік вазалар және интерьер элементтері үшін материалға айналды. Суретшілер дәстүрлі техниканы заманауи тұжырымдамалармен біріктіре отырып, формалармен, текстуралармен, түстермен және глазурьмен тәжірибе жасады. Керамика тек қолөнер немесе утилитарлық зат емес, сонымен қатар өнеркәсіптік дизайн мен заманауи өнерге біріктірілген шынайы көркемдік өнер құралына айналды.

Саз – сумен араласқан кезде ери бастайтын және жеке бөлшектерге бөлінетін шөгінді тау жынысы. Нәтижесінде суспензия немесе пластикалық масса пайда болады, оны көбінесе саз қамыры деп атайды. Бұл масса жоғары пластикалық қасиетімен сипатталады: шикі күйінде балшық кез келген пішінді оңай алады, қалыптауға, майыстыруға және домалауға болады, ал кепкеннен кейін материал пішінін сақтайды, бірақ көлемі азаяды. «Майлы балшықтар» деп те аталатын пластикалық балшықтар жұмсақ және серпімді болып сезіледі, бұл оларды модельдеу және көркем жұмыс үшін ерекше қолайлы етеді. Пластикалық қасиеті төмен балшықтар «майсыз балшықтар» деп аталады – олар онша икемді емес, ал олардан жасалған бұйымдар, мысалы, кірпіш, тез ұсақталады және өте берік емес.

Саздың жұмсақтығы мен серпімділігі дизайн және сәндік өнерде үлкен мүмкіндіктер ашады. Ол күрделі пішіндерді, текстураларды және рельефтерді, сондай-ақ мүсіндер мен ерекше интерьер бөлшектерін жасауға мүмкіндік береді. Дизайнда саз тек өңдеудің қарапайымдылығымен ғана емес, сонымен қатар күйдіруден немесе кептіруден кейін пішінін сақтау қабілетімен, сондай-ақ бұйымдарға ерекше эстетикалық сүйкімділік беретін табиғи, жылы құрылымы мен реңктері үшін бағаланады. Сонымен қатар, саз басқа материалдармен - шыны, металл, ағашпен оңай үйлеседі, бұл оның заманауи сәулет өнерінде және сәндік заттарда қолданылу мүмкіндігін кеңейтеді.

Қасиеттері мен серпімділігінің арқасында саз әртүрлі пішіндер мен текстураларды жасауға мүмкіндік беретін жан-жақты материал болып табылады. Ангоб (француз тіліндегі engobe, итальян тіліндегі ingobbio - «жабу») - күйдіру алдында керамикалық бұйымның бетіне жағылатын шикі ақ немесе түрлі-түсті саздың жұқа қабаты. Ангобтың негізгі мақсаты - дененің кедір-бұдыр текстурасын жасыру немесе оның табиғи түсін өзгерту, бетіне біркелкі көрініс беру. Толық жабудан басқа, ангоб сәндік бояу, сграффито және басқа да көркемдік техникалар үшін қолданылады.

Күйдіру алдында ангобтармен бояу жарқын, таза түстер береді және нәзік рельеф әсерін жасайды. Ангоб бұйымға қылқаламмен немесе кондитерлік шприцке ұқсас арнайы шприцпен жағылады, бұл дәл сызықтар мен бөлшектерді жасауға мүмкіндік береді. Егер бояу жеке элементтерден тұрса, олардың арасындағы кеңістік көбінесе металл тұз ерітінділерімен жабылады: олар ангобтың айқын үлгісінен айырмашылығы, жұмсақ, мөлдір контур мен аздап бұлыңғырсыздық жасайды. Ақ күйіп тұрған саздан жасалған ақ ангобтар мен пигментация беру үшін металл оксидтерін қосу арқылы саз массаларын пайдаланатын түрлі-түсті ангобтар арасында айырмашылық бар.

Ангобтау техникасының ұзақ тарихы бар: оны ежелгі керамикашылар, кейінірек Ренессанс дәуірінде итальяндық майолика шеберлері қолданған. Ақ ангоб қызыл немесе сұр сазға бояу үшін «қаптама» ретінде пайдаланылды, бұл жарқын, қарама-қарсы түстерді алуға мүмкіндік берді. Керамиканы әрлеудің бұл әдісі жартылай фаянс деп аталады, ал бұйымның «денесі» бастапқыда ақ түсте болатын шынайы фаянстан айырмашылығы.

Ангобты пайдалану керамиканың көркемдік мүмкіндіктерін кеңейтеді: ол бай түстерді беткі текстурамен үйлестіруге, сәндік өрнектерді жасауға және саз бен бояудың табиғи түсі арасындағы қарама-қайшылықтарды ойнауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс қазіргі заманғы сәндік-қолданбалы өнерде, сондай-ақ интерьер дизайны мен дизайнерлік керамикада өзекті болып қала береді, мұнда ерекше пішіндер мен текстуралар бағаланады.

Керамикалық глазурь - керамикалық бұйымдардың бетіне жағылатын шыны тәрізді жабын. Ол бірнеше маңызды функцияларды орындайды: бұйымды безендіреді, оны су өткізбейтін етеді және дақтардан қорғайды. Глазурь саз балшықтан немесе керамикадан жасалған бұйымдардың кеуекті құрылымын тығыздайды, сұйықтықтың енуіне жол бермейді және бұйымның беріктігін арттырады. Глазурь сонымен қатар сәндік рөл атқарады. Ол жылтыр немесе күңгірт бет жасай алады, түс қосады және керамиканың құрылымын немесе өрнегін ерекшелей алады. Бұл материалдың табиғи сызықтары мен өрнектерінен бастап арнайы ойылған немесе боялған бөлшектерге дейін болуы мүмкін.

Бүгінде глазурь көптеген керамикалық бұйымдарды жабу үшін қолданылады, мысалы, печенье фарфорынан басқа. Глазурь көбінесе плиткарда, сәулеттік терракоталарда, кірпіште және сантехникалық құрылғыларда қолданылады. Глазурь сонымен қатар өнеркәсіптік керамикада, мысалы, электр желілеріне арналған оқшаулағыштар өндірісінде кеңінен қолданылады, онда ол қорғаныс пен беріктікті қамтамасыз етеді.

Глазурь сонымен қатар арнайы функцияларды орындай алады: сәндік әсерлерді күшейту, мөлдірлік немесе түс арқылы бірегей визуалды әсерлер жасау және бұйымның беріктігін арттыру. Глазурьдің тарихы мыңдаған жылдарға созылады және уақыт өте келе жабу әдістері қарапайым, бір түсті нұсқалардан күрделі, көп түсті және текстуралы вариацияларға дейін әртараптандырылды. Глазурьді керамикаға әртүрлі тәсілдермен қолдануға болады: бүрку, суспензияға батыру, ролик немесе щетканы пайдалану арқылы. Әдетте, күйдірілмеген глазурьдің сулы суспензиясы қолданылады, ол бұйымның бетіне оңай жабысады. Күйдіру алдында және одан кейін глазурьдің түсі жоғары температурада глазурь компоненттерінің химиялық және термиялық түрленулеріне байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін екенін есте ұстаған жөн.

Күйдіру кезінде глазуrlenген бөліктердің пеш жабдықтарына жабысып қалуын болдырмау үшін табан немесе шеттері сияқты шағын жерлер жабылмаған күйінде қалады. Тағы бір әдіс – тірек ретінде қызмет ететін және глазурьдің пеш беттеріне тиюіне жол бермейтін «шпоралар» деп аталатын арнайы отқа төзімді тіректерді пайдалану. Күйдіргеннен кейін бұл шпоралар алынып тасталады.

Сонымен қатар, глазурьді жағу және күйдіру мұқият назар аударуды қажет етеді: тым қалың қабат ағып, ақаулар тудыруы мүмкін, ал тым жұқа қабат қажетті нәтиже бермейді. Дұрыс жағу әдісі, кептіру уақыты және күйдіру температурасы керамикалық бұйымның пішіні мен өрнегін ерекшелейтін біркелкі, берік және әдемі нәтиже береді.

Саз - сәндік және функционалдық қасиеттерді біріктіретін жан-жақты материал болып қала береді, бұл заманауи дизайн мен өнер нысандарында көрініс табады. Бүгінде керамика суретшілері жаңа көкжиектерді зерттеп, осы өнер түрін қайта елестетуді жалғастыруда. 3D басып шығару сияқты технологияның дамуы мен тұрақтылыққа деген жаңа қызығушылықтың арқасында суретшілер өз туындыларын жасаудың инновациялық жолдарын табуда.

Қазіргі заманғы керамика суретшілері көбінесе функционалдылық пен мүсін арасындағы шекараларды бұлдыратады, әртүрлі пәндер мен мәдени әсерлерден шабыт алады. Керамиканың

болашағы жаңадан бастаушылар мен тәжірибелі суретшілер үшін шексіз мүмкіндіктер ұсынады. Керамика әлемі дамып келе жатқандықтан, суретшілер үнемі шекараларды кеңейтіп, дәстүрлі әдістерден инновациялық әдістерге дейін жаңа әдістер мен үрдістерді зерттейді. Саз дизайнда ерекше орын алады: оны интерьерге, сәулет өнеріне, жиһазға, жарықтандыруға және сәндік элементтерге енгізуге болады. Оның қасиеттері табиғи текстураны түспен, мөлдірлікпен және талшықпен үйлестіре отырып, ерекше пішіндер жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл бұйымдар өздерінің беріктігін сақтайды, бұл сазды сұлулық пен практикалықтың тамаша үйлесіміне айналдырады.

Саздың тарихы және оны өнерде қолдану оның қаншалықты жан-жақты және құнды материал екенін көрсетеді. Ежелгі мүсіндерден бастап қазіргі заманғы өнер заттарына дейін, утилитарлық ыдыс-аяқтан бастап дизайнерлік шешімдерге дейін саз өзінің маңыздылығын сақтайды. Оның қасиеттері икемділігінде, беріктігінде, пішінін сақтай білуінде және суретшінің идеяларын білдіру қабілетінде жатыр.

Осылайша, саз тек материал ғана емес, сонымен қатар шеберліктің, көркемдік зерттеудің және дизайн ойлауының символы болып қала береді. Бүгінде саз тек шикізат емес деп сенімді түрде айтуға болады. Ол – шығармашылық құралы, шабыт көзі және сұлулықты, функционалдылықты және бірегейлікті біріктіруге тырысатын көлөнершілер үшін шексіз мүмкіндіктер негізі. Ол керамика өнерін дамытуды жалғастыруда және ғасырлар бойы бағалы болатын туындыларды жасауға мүмкіндік беруде.

Сәулехан Б. - Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының 3 курс ИЗО-23-1 (к) тобының студенті
Манабаева А.Ш. - Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, педагогика факультеті, бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының доценті.

ЦИФРЛЫҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫНА ЫҚПАЛЫ

Цифрлық бейнелеу өнері құралдарын қолдану арқылы жобалық оқытудың оқушылардың шығармашылық ойлауына ықпалы қазіргі білім беру парадигмасында маңызды зерттеу бағыты болып табылады. Жобалық тәсіл оқушыны белсенді әрекетке, дербес шешім қабылдауға, идея құрастыруға және оны көркемдік формада іске асыруға бағыттайды. Ал цифрлық бейнелеу құралдары бұл үдерісті технологиялық және эстетикалық тұрғыдан кеңейтіп, шығармашылық ойлаудың жаңа деңгейін қалыптастырады.

Цифрлық графика, анимация, 3D модельдеу, фотомонтаж, интерактивті дизайн сияқты құралдар оқушының ойлау кеңістігін кеңейтеді. Олар визуалды эксперимент жүргізуге, қателерді тез түзетуге, әртүрлі нұсқаларды салыстыруға мүмкіндік береді. Мұндай ортада оқушы идеяны тек қағазда бейнелеп қана қоймай, оны виртуалды кеңістікте модельдеп, өзгертіп, бірнеше көркемдік шешімдерді сынақтан өткізе алады. Бұл шығармашылық ойлаудың икемділігін, ойша трансформациялау қабілетін және визуалды анализ дағдыларын дамытады.

Жобалық оқыту барысында цифрлық құралдардың қолданылуы оқушының проблеманы түрлі қырынан қарастыруына ықпал етеді. Мысалы, бір жобада композиция құру, түстік шешім жасау, қозғалыс динамикасын беру, кеңістік моделін жасау сияқты бірнеше міндеттер қатар орындалады. Мұндай кешенді жұмыс шығармашылық ойлаудың көпжақты болуына мүмкіндік береді. Оқушы тек орындаушы емес, идея жасаушы, зерттеуші және дизайнер ролінде әрекет етеді.

Сонымен бірге цифрлық бейнелеу өнері құралдары мотивациялық фактор ретінде де жоғары тиімділік көрсетеді. Заманауи технологиялармен жұмыс істеу оқушылардың қызығушылығын күшейтіп, олардың шығармашылық белсенділігін арттырады. Әсіресе интерактивті графика немесе анимация жасаудың нәтижесін бірден көру мүмкіндігі оқу үдерісін эмоционалдық тұрғыдан тартымды етеді. Бұл оқушының пәнге деген оң көзқарасын қалыптастырып, өзіндік шығармашылық зерттеулерге жетелейді.

Цифрлық жобалық жұмыстар барысында оқушылар коллаборативті дағдыларды да меңгереді. Топпен жұмыс істеген кезде әр оқушы белгілі бір рөл алады: кейбірі графикалық элементтерді жасаса, басқалары модельдеу немесе монтаж арқылы жобаны толықтырады. Мұндай ортада шығармашылық ойлау ұжымдық формада жүзеге асырылып, оқушылар бір-бірінің идеяларын толықтырып, ортақ өнімге жетуге ұмтылады. Бұл ХХІ ғасырдың маңызды құзыреттерінің бірі — командалық шығармашылықты дамытуға ықпал етеді. Цифрлық құралдардың тағы бір маңызды әсері — визуалды тілдің заманауи формаларын меңгеру. Оқушылар цифрлық мәтіндермен, пиктографикамен, интерактивті элементтермен, мультимедиялық құрылымдармен жұмыс істей отырып, қазіргі ақпараттық мәдениетке бейімделеді. Бұл олардың медиа сауаттылығын, эстетикалық қабылдауын және ақпаратты визуалды түрде құрылымдай білу қабілетін арттырады. Осылайша цифрлық бейнелеу өнер құралдарын жобалық оқытумен ұштастыру оқушылардың шығармашылық ойлауына кешенді әсер етеді: ойлау икемділігі артады, кеңістік-құрылымдық түсінігі қалыптасады, көркемдік шешім табу дағдылары дамиды, технологиялық сауаттылығы күшейеді. Мұндай интеграциялық тәсіл қазіргі білім беру талаптарына толық сәйкес келіп, оқушының шығармашылық әлеуетін жан-жақты дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық модель болып табылады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру үрдісіне еніп, дәстүрлі оқыту формалары жаңа педагогикалық технологиялармен толықтырылып келе жатыр. Әсіресе көркемдік білім беру саласында цифрлық бейнелеу өнері құралдарының орны ерекше маңызға ие бола бастады. Компьютерлік графика, цифрлық иллюстрация, үш өлшемді модельдеу (3D), анимация және виртуалды орта сияқты ресурстар оқушылардың шығармашылық әлеуетін кеңейтіп, олардың көркемдік-эстетикалық тәжірибесін жаңа деңгейге көтереді. Бұл технологиялар тек техникалық дағдыларды қалыптастырумен шектелмей, оқушылардың ойлау мәдениетін, бейнелік қабылдауын, креативті шешім қабылдауын және көркемдік идеяны цифрлық ортада жүзеге асыру қабілетін дамытады.

Соңғы жылдары білім беру зерттеулерінде жобалық оқытудың тиімділігі ерекше назарға ілікті. Жобалық оқыту – оқушыларға нақты нәтиже беретін, дербес ізденіске, шығармашылық шешім табуға және әртүрлі ресурстарды біріктіре қолдануға мүмкіндік беретін оқу үдерісі. Бұл әдіс оқушылардың өзіндік ойлау белсенділігін арттырып, теориялық білімді тәжірибеде қолдануға жағдай жасайды. Цифрлық бейнелеу өнері құралдарын жобалық оқытумен ұштастыру оқушылардың креативтік ойлауын дамытудың жаңа моделін құрай алады. Себебі цифрлық ортада жасалатын жоба визуалды эксперименттерге, композициялық шешім табуға, нұсқалар жасауға және әртүрлі стильдік тәсілдерді сынауға мүмкіндік береді.

Шығармашылық ойлау – қазіргі қоғамда аса құнды дағды. Ол оқушының өз идеясын қалыптастыру, проблеманы жаңа қырынан қарастыру, баламалы шешімдер ұсыну және көркемдік міндеттерді стандартты емес жолмен орындау қабілеттерімен анықталады. Цифрлық қоршаған ортадағы шығармашылық жұмыс оқушыларды визуалды деректермен әрекеттесуге, күрделі ақпаратты қайта өңдеуге, бастапқы идеяны түрлендіріп жаңа формаға келтіруге үйретеді. Осыған орай, цифрлық графикалық бағдарламалар тек құрал ретінде ғана емес, шығармашылық ойлауды іске қосатын когнитивтік механизмдердің бірі ретінде қарастырылады.

Зерттеу өзектілігі цифрлық ресурстардың мектептегі көркемдік білім беру практикасына белсенді енгізілуімен, сондай-ақ осы үдерістің оқушылардың креативті дамуына нақты ықпалын анықтау қажеттілігімен түсіндіріледі. Көптеген мектептерде графикалық планшеттер, мультимедиялық құрылғылар, анимациялық бағдарламалар білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналып келеді. Дегенмен, бұл құралдардың педагогикалық тұрғыда тиімді қолданылуы – әлі де толық зерттеуді қажет ететін мәселе. Жобалық оқыту әдісі мен цифрлық бейнелеу өнері құралдарын біріктірудің артықшылықтарын, мүмкіндіктерін және ықпал ету механизмдерін ғылыми түрде негіздеу – қазіргі педагогикалық ғылымның маңызды бағыттарының бірі.

Ұсынылып отырған мақалада цифрлық бейнелеу өнерін жобалық оқытуда қолданудың теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады. Оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту үдерісіндегі цифрлық құралдардың рөлі талданып, олардың тұлғалық, эстетикалық және технологиялық дамуға әсері зерттеледі. Зерттеу нәтижелері көркемдік білім беру жүйесінде инновациялық педагогикалық тәсілдерді жетілдіруге мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру кеңістігінде цифрлық бейнелеу өнері құралдарының рөлі тек техникалық инновация ретінде ғана емес, оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына ықпал ететін күрделі

педагогикалық феномен ретінде қарастырылады. Цифрлық графика мен анимация, 3D модельдеу, интерактивті визуализация және компьютерлік иллюстрация сияқты технологиялар көркемдік білімнің мазмұнын тереңдетіп қана қоймай, шығармашылық ойлауды белсенді түрде қалыптастырады. Бұл құралдардың педагогикалық маңызы, ең алдымен, білім алушының визуалды мәдениетін дамыту, көркемдік қабылдауын кеңейту және идеяны цифрлық ортада бейнелеуге үйрету мүмкіндіктерімен байланысты.

Цифрлық бейнелеу өнеріне тән басты ерекшелік – оның шексіз вариативтілігі. Оқушы цифрлық графикалық ортада нобай жасап, оны бірден өзгерте алады, композицияны бірнеше рет түрлендіріп сынайды, түрлі текстуралық, жарықтық, түстік шешімдерді эксперименттен өткізеді. Бұл үдеріс шығармашылық ойлаудың негізгі компоненттері – дивергенттік ойлау, визуалды қиял және бейнелі рефлексия – үнемі жұмыс істейтін орта қалыптастырады. Мәселен, дәстүрлі қарындаш немесе бояу арқылы нобай жасау кезінде қателік визуалды шектеулерге әкелуі мүмкін, ал цифрлық құралдар қателікке деген қорқынышты жойып, оқушыны еркін эксперимент жасайтын ортаға енгізеді. Бұл педагогикалық тұрғыда өте маңызды, себебі креативтік ойлау көбіне қауіпсіз, сын-сынақ жүргізуге мүмкіндік беретін білім беру ортасында ғана дами алады.

Цифрлық көркемдік орта оқушылардың когнитивтік қабілеттерін де дамытады. Композиция құрастыру, кеңістікті ұйымдастыру, жарық пен көлеңке моделін түсіну, түстерді үйлестіру сияқты визуалды міндеттер тек эстетикалық емес, логикалық және талдаулық ойлауды талап етеді. Мысалы, үш өлшемді модельдеу бағдарламасында күрделі объект салу барысында оқушы геометриялық пішіндерді, пропорцияларды, подивизия және топология принциптерін нақты түсінуі керек. Бұл үдеріс геометриялық және инженерлік ойлауды да белсенді етеді. Осылайша, цифрлық бейнелеу өнері өнер мен ғылым тоғысындағы күрделі танымдық дағдыларды қалыптастыратын құралға айналады.

Педагогикалық зерттеулерде цифрлық құралдардың оқушылардың тұлғалық дамуына да оң әсер беретіні дәлелденген. Біріншіден, оқушылардың өз жұмысына деген жауапкершілігі артады, себебі кез келген цифрлық жоба белгілі бір кезеңдерден тұрады: идеяны зерттеу, эскиз жасау, композицияны дамыту, финалдық рендер немесе экспорт. Бұл кезеңдер жүйелі ойлау, жоспарлау дағдысын және уақытты басқаруды қажет етеді. Екіншіден, цифрлық ортадағы көркемдік жоба оқушыларға өз эстетикалық талғамын көрсетуге, жеке стилін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тұлғалық өзін-өзі таныту үдерісі күшейеді, ал бұл шығармашылық ойлаудың маңызды мотивациялық факторы болып саналады.

Цифрлық бейнелеу өнері құралдары заманауи оқушылардың қызығушылығына жақын, олардың күнделікті ақпараттық ортадағы тәжірибесімен үндеседі. Жас ұрпақ визуалды контентті көп тұтынатындықтан, олар үшін цифрлық бейнелеу саласында жұмыс істеу табиғи әрі тартымды. Бұл педагогикалық тұрғыда білім беру процесінің қолжетімділігін, сабаққа деген қызығушылықты және оқушылардың ішкі мотивациясын арттырады. Цифрлық құралдармен жұмыс жасау барысында оқушы тек орындаушы емес, визуалды коммуникацияның белсенді авторына айналады, бұл оны шығармашылық субъект ретінде қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Цифрлық ортадағы көркемдік әрекет әлеуметтік дағдыларды да дамытады. Жобалық жұмыстар жиі топтық форматта орындалады, бұл оқушыларға бірлесіп жұмыс істеуді, пікір алмасуды, визуалды идеяны қорғауды және топ ішінде шешім қабылдауды үйретеді. Визуалды коммуникация – қазіргі қоғамдағы маңызды құзырет, ал цифрлық өнер оны меңгерудің табиғи алаңы ретінде қызмет етеді. Топтық жобаларда оқушылар рөлдерді бөлісу, ортақ жұмыстың сапасын бағалау, әріптесінің идеясын визуалды дамыту сияқты әлеуметтену дағдыларын да үйренеді.

Педагогикалық тәжірибеде байқалған тағы бір маңызды фактор – цифрлық бейнелеу өнерінің инклюзивті мүмкіндіктері. Кейбір оқушылар үшін дәстүрлі сурет құралдарын қолдану моторлық қиындықтар тудыруы мүмкін, ал графикалық планшет немесе сенсорлық экран олардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ бағдарламаларда қателерді түзету, қабаттармен жұмыс істеу, автоматтандырылған функциялар сияқты қолдау мүмкіндіктері бар, бұл оқушылардың өзін-өзі бағалау деңгейін көтеріп, шығармашылық тапсырмаларды орындауда сенімділік береді.

Зерттеу нәтижелері цифрлық бейнелеу өнері құралдарын жобалық оқытумен ұштастыру оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуда ерекше тиімді екенін көрсетті. Цифрлық ортада жұмыс істеу визуалды эксперименттер жүргізуге, күрделі композициялық міндеттерді шешуге, идеяны тез трансформациялауға және баламалы шешімдер табуға мүмкіндік беретін

икемді әрі кеңейтілген шығармашылық кеңістік қалыптастырады. Бұл өз кезегінде оқушылардың дивергенттік ойлауын, бейнелік қиялын, көркемдік рефлексиясын және технологиялық сауаттылығын жан-жақты дамытады.

Жобалық оқыту әдісі цифрлық құралдардың әлеуетін күшейтіп, оқушыларды өз бетінше зерттеу жүргізуге, жұмыстың кезеңдерін жоспарлауға, шығармашылық шешімдерді дәлелдеуге және өнімді цифрлық форматта жүзеге асыруға бағыттайды. Мұндай оқу ортасы оқушы тұлғасының когнитивтік, эмоционалдық және эстетикалық дамуын үйлестіріп, заманауи визуалды мәдениетті меңгеруге мүмкіндік береді.

Осылайша, цифрлық бейнелеу өнерін жобалық оқытумен интеграциялау білім беру тәжірибесінде жаңа педагогикалық модель қалыптастырып, оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашудың тиімді жолы ретінде бағаланады. Бұл модель болашақ мамандардың кәсіби бағдарын айқындауға, олардың инновациялық ойлауын жетілдіруге және өнер мен технологияны үйлестіре пайдаланатын жаңа буын шығармашыл тұлғаларды тәрбиелеуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбдіғапбарова Ұ. Көркемдік білім беру педагогикасы: теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 214 б.
2. Тұрғымбаев Б. Цифрлық өнер және білім: көркемдік оқытудың жаңа бағыттары. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2020. – 176 б.
3. Сатайұлы Қ. Жобалық оқыту технологиялары: теориялық негіздері және мектеп практикасы. – Алматы: «Білім», 2019. – 189 б.

Силич П.М., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е. А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)
(Тусупова Ш.С., старший преподаватель, член Евразийского союза дизайнеров Казахстана)

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ В ДИЗАЙНЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ОБРАЗНОЙ СИСТЕМЫ КОСТЮМА

Современная мода развивается в условиях активных культурных трансформаций, что приводит к возрастанию интереса к корневым традициям и мифологическим образам. В условиях глобализации этнически окрашенный дизайн становится способом сохранения культурной идентичности, а мифология — важным источником символов и визуальных образов, способных обогатить художественный язык костюма.

Для Казахстана обращение к культурному наследию является особенно значимым, поскольку национальная мифологическая традиция формировалась на протяжении веков и представляет собой сложную систему символов, связанных с природой, мировоззрением и духовными представлениями кочевой культуры.

Цель статьи — проанализировать значение мифологических мотивов в современном дизайне костюма и выявить способы их художественной интерпретации в актуальной модной индустрии на основе современных научных источников.

Мифология традиционно рассматривается как символический язык, посредством которого культура передаёт мировоззрение и ценности. Учёные отмечают, что миф выполняет не только повествовательную функцию, но и художественно-образную, формируя семантические структуры, влияющие на развитие искусства и дизайна [1].

Для дизайна костюма мифологическая система важна тем, что она предоставляет целостные модели образов, наполненные символическим содержанием. Такие модели могут быть преобразованы в форму, силуэт, цветовое решение и декоративные элементы современных коллекций.

Семиотический подход позволяет трактовать костюм как текст, в котором символы функционируют подобно словам. Исследователи подчеркивают, что использование мифологических мотивов в моде служит инструментом актуализации культурной памяти и формирования выразительного визуального языка [2].

Применение мифологических образов не означает буквального воспроизведения мотивов. В современной моде предпочтение отдаётся интерпретации, переработке и переосмыслению

исходных значений. Именно это делает мифологию актуальным и гибким ресурсом для дизайнерской практики. Ряд исследователей отмечают, что традиционный костюм часто связан с мифологическим мировосприятием, так как через одежду передавались представления о структуре мира, природных циклах и социальной роли человека. Такой подход актуален и в современном дизайне, где костюм понимается как текст, включённый в культурную коммуникацию. Это позволяет переосмысливать традиционные мотивы без буквального их копирования, создавая современную интерпретацию культурного содержания [4].

При работе с мифологическими мотивами важна семиотическая трактовка костюма, где каждый элемент рассматривается как знак, несущий определённый смысл. Через линию, силуэт и фактуру дизайнер может передавать символические категории мифологии: движение, цикличность, устойчивость, открытость. Такой подход делает мифологию не набором декоративных форм, а структурой, которая помогает выстраивать композицию и логику модели [5].

Казахская мифология формировалась в условиях гармоничного взаимодействия человека с природой, что отразилось в её образности. В научных работах подчёркивается, что казахская мифологическая система основана на концепциях пространства, пути, цикличности времени, связи человека с природными стихиями — небом, степью, солнцем, ветром [3].

Символы казахской культуры имеют многослойную структуру. Например:

- знаки неба — ассоциируются с высшими силами, свободой, бесконечностью;
- образ степи — символизирует пространство, движение, жизненный путь;
- геометрическая орнаментика — выражает идеи защиты, гармонии, единства человека и

мира.

Исследователи подчёркивают, что орнаментика является не только декоративным, но и смысловым элементом: она структурирует пространство костюма, создаёт визуальную динамику и передаёт архетипические образы [4].

Для дизайнера важна не буквальная форма символа, а его художественная функция. Современные подходы предполагают анализ пластики, ритма, композиции традиционных элементов и их адаптацию под язык современной моды.

Одной из значимых особенностей казахской мифологической визуальности является структурированность орнамента. Исследователи отмечают, что казахская орнаментика имеет внутреннюю логику и символическое значение каждого элемента. Это позволяет трактовать орнамент не только как украшение, но как композиционный принцип, который можно преобразовывать в новые формы, сохраняя символическую основу [7].

Важным компонентом казахской визуальной культуры является символика природных стихий. Цвет, линия и форма в традиции часто связаны с природными явлениями: небо ассоциируется с синим, земля — с коричневыми и тёмными оттенками, огонь — с красными и золотистыми. Природная символика помогает формировать эмоциональную атмосферу коллекции. Дизайнеры используют эти ассоциации для создания гармоничных и выразительных цветовых решений [8].

Традиционный казахский костюм представляет большой интерес для современных дизайнеров именно как система конструктивных и пластических принципов. Он отличается продуманностью силуэта, функциональностью и вниманием к пропорциям. Изучение традиционного костюма позволяет сформировать современный образ, основанный не на прямом цитировании традиции, а на её интерпретации с учётом актуальных модных тенденций и технических возможностей [9].

Обращение к этническим и мифологическим мотивам стало одним из важных направлений современной моды. Глобальные тенденции стимулируют дизайнеров искать уникальные источники для создания индивидуальных концепций. Использование культурных и мифологических символов позволяет формировать оригинальный художественный язык и выделяться в условиях массового производства. Однако исследователи подчёркивают, что такая работа требует уважительного отношения к традиции и внимательного изучения первоисточников, чтобы коллекция не превратилась в поверхностную стилизацию [10].

В мировой индустрии моды устойчиво развивается направление, основанное на интерпретации этнических и мифологических традиций. Исследователи называют этот процесс «ethno revival» — возрождением интереса к локальным культурам через современный дизайнерский язык [5].

Современные коллекции, опирающиеся на мифологию и традиционный костюм, строятся на нескольких методах работы:

1. Реконструктивный подход — бережное сохранение исторических элементов в их аутентичном виде.

2. Интерпретационный подход — поиск новых смыслов на основе традиционной символики, свободное перерабатывание мотивов.

3. Концептуальный подход — использование мифологии как идеи, без прямых цитат.

Казахстанские дизайнеры также активно развивают это направление. В научных исследованиях последних лет подчёркивается, что трансформация традиционного костюма происходит через осмысление его структуры, пропорций, фактур и символов [6]. Таким образом, мифология становится не источником конкретных персонажей или сюжетов, а системой образов, которая может быть превращена в форму современного костюма.

Современная мода развивается в условиях высокой конкуренции, и дизайнеры стремятся искать новые выразительные средства. Одним из наиболее востребованных направлений становится обращение к культурным корням и мифологии, что позволяет создать коллекции, имеющие не только визуальную оригинальность, но и глубокий смысл. Исследователи отмечают, что этническая эстетика остаётся одним из устойчивых трендов, формируя интерес к локальным символам и традициям [10].

Для того чтобы мифологический образ стал основой дизайнерского решения, важно понимать его содержание. Мифология представляет собой систему представлений о природе, человеке и мире, и эти идеи можно переводить на язык современного костюма через линии, цвет и структуру модели. Благодаря этому дизайнер получает возможность создавать не украшение, а полноценный образ, отражающий мировоззрение и эмоциональное состояние культуры [9].

Возможности использования мифологической символики в дизайне костюма многообразны. На основе анализа современных исследований можно выделить следующие направления:

Силуэтная интерпретация — преобразование символических представлений в пластические решения формы (например, вертикальные линии как отражение идеи пути).

Цветовая семантика — использование цветов, традиционно связанных с определёнными мифологическими значениями (небо, солнце, земля).

Фактурность — выбор материалов, создающих образный эффект (гладкие ткани, мерцающие поверхности, динамичные фактуры).

Орнаментальная трансформация — создание авторских мотивов, основанных на ритмике и пластике традиционных элементов. Для дизайнера важно не копировать традицию, а воссоздавать её смысл в новой художественной форме. В этом заключается актуальность мифологических образов — они обеспечивают коллекции глубину, концептуальность и культурную индивидуальность.

Работа с мифологическими образами позволяет дизайнеру создавать концептуальные коллекции, в которых сочетание традиции и современности формирует новую художественную реальность.

Авторский подход предполагает:

- анализ культурных символов;
- поиск образной пластики, отражающей мифологические идеи;
- трансформацию традиционных структур в современный силуэт;
- построение коллекции как эмоционального, смыслового и визуального высказывания.

Мифология не ограничивает творчество — напротив, она расширяет горизонты дизайна, позволяя создавать костюмы, наполненные культурным содержанием и художественной выразительностью.

Мифологические образы являются значимым ресурсом для современного дизайна костюма. Они формируют культурно-образную основу коллекции, наполняют её смыслом и позволяют соединить традицию и современность.

Анализ научных источников показывает, что казахская мифологическая система и визуальная культура обладают богатым потенциалом для дизайнерской интерпретации. Их пластика, семиотика и символика могут быть преобразованы в современные костюмные формы, создавая актуальные, выразительные и уникальные коллекции.

Орнамент — один из наиболее выразительных элементов, который помогает передавать мифологические мотивы. В традиционной культуре орнамент всегда имел смысловую нагрузку: он мог обозначать природные явления, жизненный путь или социальный статус. В современном дизайне эти мотивы можно трансформировать: упрощать, увеличивать, менять ритм или переводить в цифровой формат. Такой подход позволяет сохранять символическую основу традиции, но при этом адаптировать её к эстетике современности [7].

Не менее важную роль играет цветовая палитра. В традиционной культуре цвета были связаны с природными стихиями и мировоззренческими представлениями, поэтому каждый оттенок нес в себе определённый смысл. Дизайнер может использовать эту символику, создавая эмоциональное настроение коллекции. Исследования показывают, что цвет остаётся одним из ключевых факторов восприятия костюма, формируя первичное визуальное впечатление и поддерживая образ коллекции [8].

Фактура также позволяет выразить мифологические идеи. Мягкие материалы передают мотивы ветра и воздуха, плотные — устойчивость земли, а блестящие фактуры могут символизировать связь с солнцем и светом. Современные технологии позволяют создавать материалы с уникальными свойствами, что делает процесс работы с фактурой более гибким и выразительным. Такой подход даёт возможность объединять природные ассоциации и современные технические решения в одном образе [6].

Силуэт — ещё один важный инструмент для передачи мифологических мотивов. Линии, пропорции и пластика модели могут отражать идеи движения, открытого пространства или цикличности природных процессов. Например, вытянутые формы могут ассоциироваться с вертикальными связями «земля–небо», а широкие горизонталы — с образами степи. Исследователи отмечают, что именно силовая композиция задаёт эмоциональный характер коллекции и помогает дизайнеру формировать цельный художественный образ [5].

Эскизирование становится ключевым этапом, на котором дизайнер переводит мифологические идеи в визуальные решения. Здесь важно найти баланс между символикой и современностью. Слишком буквальная интерпретация может сделать костюм театральным, а чрезмерная абстракция приведёт к потере культурной основы. Опыт показывает, что гармония достигается через аккуратное объединение традиционных элементов и актуальных пластических решений [4].

Драматургия коллекции формируется за счёт последовательности образов, которая может повторять структуру мифологического сюжета: путь, развитие, кульминация, трансформация. Такая логика помогает связать отдельные модели в единый концептуальный ряд. Исследования подчеркивают, что коллекции, построенные на основе внутренней драматургии, воспринимаются целостнее и эмоционально сильнее [3].

Этическая сторона работы с мифологическими мотивами также имеет большое значение. Дизайнер обязан учитывать культурный контекст и уважительно относиться к традиции. Неверная трактовка символов может привести к искажению смысла или поверхностной стилизации. Поэтому исследователи подчеркивают необходимость обращения к достоверным источникам и внимательного анализа первичного материала перед тем, как использовать его в проектировании [2].

Работа с мифологией позволяет дизайнеру формировать индивидуальный художественный почерк и развивать собственную визуальную идентичность. В условиях глобализации это становится важным конкурентным преимуществом, потому что культурно ориентированные коллекции легче запоминаются и обладают эмоциональным воздействием. Исследования подтверждают, что именно интеграция мифологических и этнических мотивов помогает создавать оригинальные дизайнерские решения, сохраняющие связь с культурой, но при этом звучащие современно [1].

Создание коллекции, основанной на мифологических образах, начинается с формирования концепции. На этом этапе важно определить основную идею, которая станет смысловым ядром будущих моделей. Дизайнер выявляет, какие элементы мифологии будут отражены в коллекции: природные символы, представления о пространстве, цветовая символика или структура орнамента. Исследования подчёркивают, что чёткая концепция помогает сохранить логическую связность и объединяет все модели в единый художественный ряд [1].

Следующим этапом становится сбор визуального и текстового материала. Дизайнер изучает традиционный костюм, орнаменты, элементы декоративно-прикладного искусства,

произведения современной моды и научные публикации. На этом этапе важно не копировать традиционные формы, а понять логику, по которой они были построены. В научных работах подчеркивается, что понимание внутренней структуры традиции позволяет избежать поверхностного цитирования и даёт возможность создать современную интерпретацию [2].

Особую роль играет анализ пластических решений традиционного костюма. Даже если дизайнер не использует конкретные элементы, он может применять общие принципы построения формы: многослойность, пропорции, способы акцентирования линий, структурирование деталей. Такие методы дают возможность передавать культурный смысл без прямого повторения традиционных форм. Исследователи отмечают, что именно пластические принципы чаще всего становятся основой для успешной интеграции этнического материала в современную моду [3].

Эскизный этап позволяет перевести концепцию в визуальный язык. Здесь дизайнер экспериментирует с формой, силуэтом, фактурой и цветом, проверяя, насколько будущие модели соответствуют исходной теме. Каждый эскиз отражает определённый аспект мифологического образа: воздушность, динамику, цикличность или устойчивость. В работах по методологии дизайна подчеркивается, что эскизирование — это не только рисование, но и поиск структуры будущей коллекции, её эмоционального характера и пластической логики [4].

Проработка цветовой палитры является важным компонентом проектирования. Дизайнер анализирует традиционную символику и выбирает цвета, которые помогают передать эмоциональное настроение коллекции. Синие и голубые оттенки часто используются для передачи идеи неба и духовности, золотистые — для связи с солнцем, тёмные — для выражения устойчивости и глубины. Современные исследования показывают, что цветовые решения имеют ключевое значение в создании целостного образа и позволяют зрителю считывать культурные ассоциации на интуитивном уровне [5].

Не менее важным этапом является выбор фактуры и материалов. При обращении к мифологическим мотивам дизайнер может использовать контраст фактур для создания образной глубины: лёгкие ткани передают воздушность, плотные — устойчивость, полупрозрачные — световые эффекты. Материалы становятся не только технической, но и смысловой частью модели. Исследователи отмечают, что правильно выбранная фактура помогает усилить символическую составляющую костюма и делает образ более выразительным [6].

Разработка силуэтов коллекции требует внимательного отношения к символике линий. Вертикали могут отражать путь, движение вверх и связь с небом, горизонтальные — ощущение пространства степи, диагонали — динамику и переход. В научных публикациях подчеркивается, что силуэт — один из главных носителей эмоционального воздействия, поэтому он должен быть согласован с общей концепцией и культурными ассоциациями [7].

После работы над отдельными моделями дизайнер выстраивает композицию всей коллекции. Мифологическая структура часто предполагает последовательность: от спокойных форм к более динамичным, от мягких линий к сложным, от минималистичных моделей к насыщенным образам. Такой подход создаёт внутреннюю драматургию и помогает связать модели в единое целое. Исследования показывают, что коллекции, построенные на драматургическом принципе, воспринимаются зрителем более цельно и эмоционально [8].

Техническое проектирование занимает важное место в создании коллекции. На этом этапе эскизные решения переводятся в чертежи и конструкции. Дизайнер определяет технологические приёмы, способы обработки, подбор материалов и последовательность изготовления. Техническая часть позволяет точно воплотить художественную идею и адаптировать её к практическим условиям производства. Учёные подчеркивают, что грамотная техническая работа делает коллекцию не только художественно выразительной, но и функциональной [9].

Завершающим этапом является финальная обработка образов: подбор аксессуаров, стилистическое оформление, создание целостного визуального представления. На этом уровне дизайнер формирует окончательную художественную среду, в которой мифологические мотивы объединяются с современными выразительными средствами. Итогом становится коллекция, основанная на культурном материале, но полностью адаптированная к эстетике сегодняшней моды. Исследователи отмечают, что именно такая интеграция традиции и современности позволяет создавать оригинальные и конкурентоспособные дизайнерские решения [10].

Список использованной литературы:

1. Володева Н.А., Кенжетоева А.Ж., Алишева А. «Традиционный казахский костюм как воплощение мифопоэтической модели мира». Central Asian Journal of Art Studies. [https://cajas.kz/journal/article/view/24] (<https://cajas.kz/journal/article/view/24>)
2. Шайгозова Ж. «Мифологические образы в вышивке тюркских народов». CAJAS. [https://cajas.kz/journal/article/view/889] (<https://cajas.kz/journal/article/view/889>)
3. Абдикаева А., Шенцова А. «Феномен художественного войлока в современном искусстве костюма». Central Asian Journal of Art Studies. [https://cajas.kz/journal/article/view/783] (<https://cajas.kz/journal/article/view/783>)
4. Agibaeva A., Володева Н. «Творческая интерпретация элементов декора традиционного костюма народов Центральной Азии». CAJAS. [https://cajas.kz/journal/article/view/171] (<https://cajas.kz/journal/article/view/171>)
5. Косцова А.А., Мугжанова Г.С. «Парадигма этнодизайна: роль традиционного костюма в формировании идентичности». ATU Design Science. [https://journal.atu.kz/index.php/vestnik-atu/article/view/14] (<https://journal.atu.kz/index.php/vestnik-atu/article/view/14>)
6. Мугжанова Г.С. «Орнамент в традиционной культуре Казахстана: структура, значение, трансформация». Репозиторий ATU. [https://repository.atu.kz/jspui/handle/123456789/2602] (<https://repository.atu.kz/jspui/handle/123456789/2602>)
7. Ким И.С., Калдыбаев Р.Т., Байжанова С.Б. «Исследование национального костюма в проектировании современных коллекций». Технология текстильной промышленности. [https://tp.ivgpu.com/wp-content/uploads/2018/05/372_45.pdf] (https://tp.ivgpu.com/wp-content/uploads/2018/05/372_45.pdf)
8. Ревякина Н.В. «Современные подходы к включению этнических мотивов в модный костюм». Искусство и культура в современном мире. eLIBRARY
9. Серикбаева А., Мурзагалиева Ж. «Этнические традиции в современном дизайне одежды». Al-Farabi KazNU, Faculty of Arts. [https://arts.kaznu.kz] (<https://arts.kaznu.kz>)
10. Жумадилова Г.Р. «Ethno revival как тенденция в современной моде». Образование и наука без границ. [https://www.rusnauka.com] (<https://www.rusnauka.com>)
11. Веретенников И.А. «Казахский традиционный костюм как феномен национальной культуры». Сибирское научное обозрение. [https://journals.eco-vector.com/osnk-sr2024/article/view/633234] (<https://journals.eco-vector.com/osnk-sr2024/article/view/633234>)

Смайлова Д.К., Карагандинский Национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. Диз-22-2 (р)
(Жученко И. А., старший преподаватель кафедры ИЗО и дизайна)

ГРОТЕСК В ГРАФИЧЕСКОМ ДИЗАЙНЕ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ СОЗДАНИИ ЛОГОТИПОВ

Аннотация

Статья посвящена феномену гротеска в графическом дизайне и его функционально-эстетическим ролям при создании логотипов. Рассматриваются исторические корни гротеска как шрифтовой и художественной категории, классификационные признаки, принципы использования гротеска в фирменной идентичности и методические рекомендации для практикующих дизайнеров. На основе анализа исследований типографии и визуальной коммуникации формулируются критерии выбора гротеска для логотипа в зависимости от коммуникативных задач бренда.

Ключевые слова: гротеск, шрифт без засечек, логотип, фирменный стиль, типографика, композиция.

Проблематика выбора шрифта в корпоративной идентичности неизменно актуальна: типографическая гарнитура формирует тон коммуникации, влияет на читаемость и на позиционирование бренда. Одной из наиболее универсальных и широко применяемых групп гарнитур является гротеск — семейство шрифтов без засечек, обладающее большой разновидностью форм от нейтрально-функциональных до декоративно-экспрессивных. В данной работе целью является теоретическое осмысление роли гротеска в формировании

логотипов и выработка практических рекомендаций по его применению в дипломных и профессиональных проектах.

1. История и теоретические основания понятия «гротеск». Термин «гротеск» в типографике возник в XIX в. и обозначал семейство шрифтов без засечек (sans-serif). Первые образцы набора без засечек использовались в рекламных заголовках и акциденциях; в XX веке гротески получили широкое распространение благодаря функционалистским течениям в дизайне и промышленности. Особое значение имеют акциденз-гротеск и позднейшие немецкие геометрические гротески (например, Erbar-Grotesk), оказавшие существенное влияние на современную классификацию беззасечных гарнитур. Историко-типографические исследования демонстрируют, что развитие гротеска шло в тесной связи с социально-культурными трансформациями, индустриализацией и потребностью в нейтральной, легко масштабируемой графике.

В гуманитарной традиции «гротеск» также рассматривается как эстетическая категория — как приём, связанный с контрастом и искажением, использующийся в искусстве и литературе для создания комического, абсурдного или иронического эффекта. В применении к шрифту этот термин приобрёл преимущественно техническое значение, но семантические коннотации (нейтральность, «промышленность», «современность») остаются важными для проектировщиков визуальной идентичности.

2. Классификация и визуальные признаки гротеска

Классификации гротесков включают несколько групп: ранние акциденз-гротески, классические гуманистические беззасечные, геометрические гротески и нейтральные (неутрально-функциональные) гарнитуры. Ключевые признаки: отсутствие засечек, вариативность контраста штрихов, пропорции букв (ширина геометрических форм vs. гуманистические наклонности), наличие или отсутствие выраженных «семейных» черт (например, открытые/закрытые формы а и g). Эти признаки определяют читабельность, эмоциональный окрас и адаптивность шрифта в логотипе и других идентификационных элементах.

3. Функции гротеска в логотипе: семантика и читаемость

3.1 Семантическая функция. Гротеск традиционно ассоциируется с современностью, технологичностью, минимализмом и прагматизмом. Выбор гротеска может сигнализировать о прагматике бренда, его ориентации на цифровые продукты, удобство использования или же, напротив, о стремлении к универсализму и нейтральности. В маркетинговых исследованиях отмечается, что беззасечные шрифты чаще используются в логотипах компаний технологического и сервисного секторов, тогда как антиквенные гарнитуры остаются популярными в сегменте «люкс» и классических индустрий.

3.2 Читаемость и масштабируемость

Гротески часто обеспечивают высокую читаемость при малых размерах и при использовании на экранах благодаря простоте форм и меньшему «визуальному шуму». При создании логотипа важно учитывать контрастность, кернинг и геометрические особенности конкретной гарнитуры: геометрические гротески могут выглядеть «холодно» и требовать дополнительных средств смягчения, тогда как гуманистические гротески лучше передают «человечность» бренда. Практические исследования по читаемости и восприятию шрифтов подтверждают дифференцированный эффект выбора гротеска в зависимости от назначения идентичности.

4. Методика применения гротеска при разработке логотипов

Предлагаемая методика включает следующие этапы:

1. Анализ коммуникативной задачи бренда — определить ценности, целевую аудиторию и позиционирование (технологичность, эксклюзивность, дружелюбность и т.д.).

2. Выбор подкатегории гротеска — по результатам позиционирования: геометрический (для технологичных и минималистичных образов), гуманистический (для сервисов и «человечных» брендов), нейтральный гротеск (для универсальных решений).

3. Тестирование читаемости — проверка логотипа в масштабах от favicon до билборда, коррекция кернинга и констрейнтов.

4. Стилизационные приёмы — модификация начертаний (удлинение штрихов, соединения букв, отрицательное пространство) с учётом сохранения узнаваемости.

5. Систематизация в гайдлайне — разработка правил использования шрифта в фирменных материалах (минимальные размеры, сочетания, запреты).

Данная схема опирается на исследования типографики и практики дизайн-студий, которые подчёркивают необходимость целенаправленного выбора гарнитуры и её адаптации под каналы коммуникации.

5. Практические приёмы и анализ примеров

а) Контраст и модификация: многие успешные логотипы используют гротеск как основу, но вводят авторские модификации (срезы, вырезы, сращения букв), что повышает уникальность, сохраняя при этом нейтральный тон шрифта.

б) Комбинация с графическим знаком: гротеск хорошо сочетается с минималистичным символом: простая буквенная метка и знак образуют баланс «символ — текст», где гротеск служит «нейтральной подложкой» для акцентного изображения.

с) Адаптация к цифровой среде: для цифровых брендов рекомендуется выбирать гротески с широкой поддержкой веб-оптимизированных начертаний и хорошей читаемостью при малых размерах (например, современные интерпретации классических гротесков).

6. Ограничения и риски использования гротеска:

– Риск «безличности» — нейтральный гротеск может не передать эмоциональной или культурной специфики бренда; требует дополнительных средств идентификации.

– Однотипность: массовое использование гротесков в корпоративной среде повышает вероятность «визуальной схожести» между брендами.

– Культурный контекст: в некоторых категориях (традиционные производства, luxury) выбор гротеска может восприниматься как неподходящий.

Заключение

Гротеск остаётся универсальным и мощным инструментом графического дизайна при формировании логотипов: он обеспечивает читаемость, адаптивность и современный визуальный язык. Однако эффективное применение гротеска требует осознанного выбора подкатегории шрифта, тестирования на разных носителях и модификации для усиления уникальности. Для дипломных работ и теоретических исследований важно сочетать историко-типографический анализ с эмпирическим тестированием (читаемость, узнаваемость) и оформлять рекомендации в виде практических гайдлайнов.

Список литературы

1. Жердев Е.В. Гротеск в графическом искусстве // Вопросы эстетики и художественного образования. 2015. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23292992> (дата обращения: 01.11.2025).
2. Дормидонова Т.Ю. Гротеск как литературоведческая проблема // CyberLeninka. 2008. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/grotesk-kak-literaturovedcheskaya-problema> (дата обращения: 01.11.2025).
3. Надеина М.В. Краткая история геометрических гротесков в немецкой культуре // Журнал «Шрифт». 2019. PDF. URL: <https://typejournal.ru/articles/A-Brief-History-of-Geometric-Sans>.
4. Akzidenz Grotesk: исторический обзор / Academia.edu. URL: https://www.academia.edu/34863001/Akzidenz_Grotesk (дата обращения: 01.11.2025).
5. Skillbox Media. Gothic, Grotesque и Blackletter: история шрифтов. 2025. URL: <https://blog.skillbox.by/dizajn/gothic-grotesque-i-blackletter-istoriya-shriftov-skillbox-media/> (дата обращения: 11.11.2025).
6. Беседина И.В. Шрифты как возможность активизации фантазии художественных умений // CyberLeninka. 2016. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shrifty-kak-vozmozhnost-aktivizatsii-fantazii-hudozhestvennyh-umeniy-voobrazheniya> (дата обращения: 01.11.2025).
7. Осетрова О.В. Мода и традиции в шрифтовом дизайне рекламы // Relga. 2006. (см. библиографию в источниках по истории шрифтов).

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ВИЗУАЛДЫ КОММУНИКАЦИЯ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ИЛЛЮСТРАЦИЯНЫҢ РӨЛІ

Бұл мақалада әлеуметтік желілердегі визуалды коммуникация үдерісінде цифрлық иллюстрацияның атқаратын қызметі қарастырылады. Әлеуметтік желі пайдаланушыларының графикалық контентті қабылдау ерекшеліктері, түстік және композициялық шешімдердің аудитория назарын аударудағы әсері талданады. [4]. Қазіргі ақпараттық қоғамда визуалды коммуникация адамдар арасындағы байланыс пен ақпарат жеткізудің негізгі формаларының біріне айналды. Әлеуметтік желілердің жылдам дамуы визуалды контенттің рөлін күшейтіп, иллюстрацияны коммуникацияның маңызды құралдарының біріне айналдырды.

Instagram, TikTok, Pinterest секілді платформаларда пайдаланушы назарын ұстап қалу үшін көрнекі материалдардың сапасы ерекше маңызға ие. Осы контекстте цифрлық иллюстрация – хабарды ықшам, эмоционалды және есте қаларлық түрде жеткізе алатын тиімді әдіс. [2]

Зерттеудің өзектілігі — әлеуметтік желілерде визуалды бәсекелестіктің жоғары болуы және пайдаланушылардың фото емес, ерекше стильді графикалық материалдарға жиі назар аударуы.

Зерттеудің мақсаты – иллюстрацияның әлеуметтік желілердегі визуалды коммуникацияға әсерін анықтау және оның тиімді қолдану тәсілдерін зерттеу. [6]

Міндеттері:

1. Визуалды коммуникацияның теориялық негіздерін қарастыру.
2. Цифрлық иллюстрацияның ерекшеліктерін анықтау.
3. Әлеуметтік желілердегі иллюстрацияның функциялары
4. Қазіргі заман иллюстрациясындағы стильдік бағыттар.
5. Қазіргі иллюстрациядағы технологиялық өзгерістердің ықпалы.
6. Иллюстрацияның аудиториямен байланыс құралы ретіндегі маңызы

1. Визуалды коммуникацияның теориялық негіздері

Визуалды коммуникация — ақпаратты түстер, формалар, графикалық элементтер арқылы жеткізу үдерісі. Зерттеушілердің пікірінше, адам миы визуалды ақпаратты мәтінге қарағанда **ондаған есе жылдам** өңдейді. [4]

Әлеуметтік желілер контентінің басым бөлігі визуалды болғандықтан, коммуникацияның сапасы көбінесе сурет, композиция, стиль, эмоция арқылы анықталады. [5]

2. Цифрлық иллюстрацияның ерекшеліктері

Цифрлық иллюстрация – планшет, компьютер, графикалық редактор немесе мобильді қосымша арқылы жасалатын көркем туынды. Оның артықшылықтары: [3]

- Түстердің дәл берілуі.
- Жылдам түзетуге мүмкіндігі.
- Түрлі стильдерде жұмыс істеу.
- Әлеуметтік желілерге оңай бейімделу.
- Визуалды айдентика жасауға ыңғайлы.

Қазіргі жастар аудиториясы стилі ерекше, эмоциясы айқын графикалық контентке көбірек назар аударады – бұл иллюстрацияның маңызын арттырады.

3. Әлеуметтік желілердегі иллюстрацияның функциялары

Иллюстрация әлеуметтік желілерде мына қызметтерді атқарады:

3.1. Эмоционалдық функция

Иллюстрация көңіл-күй, атмосфера, стиль қалыптастырады. Әсіресе пастель түстер, қызықты стиль көрерменге жылы әсерін беріп, назарын аударады

3.2. Ақпаратты тез қабылдау

Миға визуалды ақпарат мәтінге қарағанда 60–90% жылдам жетеді [8].

Иллюстрациялар күрделі идеяларды қысқа әрі түсінікті түрде жеткізуге көмектеседі. Мысалы, инфографика немесе схемалар ақпаратты есте сақтауды 40-60% жақсартады. Білім беру контентіне өте тиімді. [8]

3.3. Есте сақтау және таным

Бірегей стиль, форма немесе кейіпкер аудиторияға визуалды айдентиканы жеңілдетеді. Мысалы, белгілі брендтің логотипі немесе адамның бірегей иллюстрациясы есте қалады.

3.4. Мотивация және әрекетке әсер

Визуалды контент назарды тартып, эмоция арқылы аудиторияны әрекет етуге (бөлісу, сатып алу) ынталандырады.

Композициядағы негізгі объектінің айқындылығы мен кейіпкерлерді қолдану адамның шешім қабылдауын жеңілдетеді.

3.5. Сандық құралдардың ықпалы

Сандық иллюстрациялар мен анимация визуалды тәжірибені интерактивті және қызықты етеді. GIF, 3D-модельдер, AI-генерацияланған визуалдар адам назарын ұстап, есте сақтау тиімділігін арттырады.[9]

4. Қазіргі заман иллюстрациясындағы стильдік бағыттар

Қазіргі иллюстрация саласы сандық технологиялардың әсерімен айтарлықтай кеңейді және стильдік тұрғыда алуан түрлі болып қалыптасты [1]. Бұл бөлімде қазіргі заман иллюстрациясында жиі кездесетін негізгі бағыттар қарастырылады.

4.1. Минимализм және Flat-style

Минималистік иллюстрациялар артық детальсыз, қарапайым форма мен шектеулі түстер палитрасын қолданады. Бұл стиль ақпаратты тез қабылдауға мүмкіндік беретіндіктен, веб-дизайн мен мобильді интерфейстерде жиі пайдаланылады. Flat-style визуалдық қарапайымдылықпен қатар, функционалды әрі әмбебап болуы арқылы ерекшеленеді.

4.2. Нео-реализм және гиперреалистік иллюстрация

Гиперреалистік бағыт фотоға жақын дәлдікпен орындалады. Нео-реализмде суретші шынайылықты сақтай отырып, эмоциялық немесе концептуалдық акценттерді күшейтеді. Бұл стильдер кітап мұқабаларында, жарнамада және авторлық арт-проекттерде кең таралған.

4.3. Графикалық және контурлық стиль

Қалың контурлар, кара-актүсті шешімдер, ритмикалық сызықтар графикалық стильдің негізі болып табылады. Редакциялық иллюстрацияларда жиі кездеседі. Өзінің динамикалығы мен ақпараттылығымен ерекшеленеді.

4.4. Коллаж және эксперименталды бағыттар

Сандық коллаж — әртүрлі текстураларды, фотосуреттерді, қолмен салынған элементтерді біріктіретін заманауи әдіс. Бұл стиль визуалды эксперименттерге кең мүмкіндік береді. Эксперименталды иллюстрацияда 3D-элементтер, анимация, glitch-эстетика немесе AI-негізіндегі визуалдар белсенді қолданылады [9].

5. Қазіргі иллюстрациядағы технологиялық өзгерістердің ықпалы

Технологиялардың дамуы графикалық дизайнер/иллюстратор мамандығын түбегейлі өзгертіп, жаңа құралдар мен мүмкіндіктердің пайда болуына ықпал етті. Бұл бөлімде технологиялық трансформацияның негізгі бағыттары талданады.

5.1. Сандық планшеттер және бағдарламалық құралдар

iPad, Wacom сияқты графикалық планшеттер иллюстрация процесін жылдам әрі ыңғайлы етті. Procreate, Adobe Illustrator, Photoshop, ClipStudioPaint бағдарламалары иллюстраторларға кең көлемді шығармашылық мүмкіндік беріп, түрлі стильдерді оңай жүзеге асыруға жағдай жасайды.

5.2. 3D-иллюстрация және толықтырылған визуализация

3D моделдеу қазіргі таңда трендке айналды. Blender, Cinema4D немесе Zbrush құралдары арқылы иллюстраторлар көлемді, физикалық заңдылықтарға бағынатын реалистік немесе стилизацияланған объектілер жасай алады. Бұл әдіс жарнама, гейм дизайн және motion design салаларында кеңінен қолданылады [9].

5.3. Жасанды интеллект (AI) құралдарының әсері

AI иллюстрация саласында ең маңызды трансформациялардың бірі болып отыр. Midjourney, DALL·E, StableDiffusion сияқты нейрожелілер:

- идеяларды тез генерациялауға;
- композициялық шешімдерді іздеуге,
- стильдік вариацияларды салыстыруға;
- шығармашылықты жеделдетуге мүмкіндік береді [10].

Алайда AI-дың дамуы авторлық құқық, этика және иллюстраторлардың кәсіби рөліне қатысты талқылауларды да өзекті етті. Қазіргі зерттеулер AI-ды «құрал ретінде қолдану» және «авторлық стильді жоғалтпау» мәселелеріне бағыттала отыр [10].

5.4. Анимация және интерактивті иллюстрация

Motiongraphics және интерактивті иллюстрацияның дамуы иллюстрацияны статикалық емес, динамикалық өнерге айналдырды. GIF-анимациялар, UI/UX микрожандандырулар, веб-иллюстрациялар бүгінгі күні коммуникацияда маңызды орын алады [7].

6. Иллюстрацияның аудиториямен байланыс құралы ретіндегі маңызы

Қазіргі цифрлық ортада пайдаланушы мен визуалды контент арасындағы өзара әрекеттесу үздіксіз өзгеріп отырады. Әлеуметтік желілердегі иллюстрация тек ақпараттық бірлік емес, ол — коммуникация арналарының күрделенуіне әсер ететін мәдени, символдық әрі эмоционалдық құбылыс. Иллюстрацияның аудиторияға ықпалы визуалды мәдениеттің жалпы дамуымен және контент тұтыну ерекшеліктерімен тығыз байланысты [1].

6.1. Конвергенция және автор мен аудитория.

Аудитория енді пассивті тұтынушы емес, визуалды контенттің бір бөлігін құраушы белсенді қатысушы [6]. Пайдаланушылар контентке реакция білдіру, бөлісу, ремикс жасау арқылы иллюстратордың ойына жаңа мән қосады. Бұл үрдіс иллюстрацияны тек шығармашылық өнім емес, аудиториямен диалог құралына айналдырады.

6.2. Иллюстрация арқылы мағынаны кодтау және декодтау

Kress пен van Leeuwen теориясы бойынша визуалды контенттің әрбір элементі (түс, композиция, ракурс, символ) белгілі бір мағына кодтайды [5]. Әлеуметтік желілердегі иллюстрациялар аудиторияға тек көркем образ ғана емес, белгілі бір идеяны, эмоцияны немесе автор ұсынған мағыналық құрылымды жеткізеді. Сондықтан визуалды грамматика заңдылықтарын дұрыс қолдану – иллюстратордың маңызды міндеттерінің бірі.

6.4. Пайдаланушы тәжірибесіне ықпал (UX) және иллюстрация

Norman еңбектерінде визуалды элементтердің пайдаланушы тәжірибесіне тікелей әсер ететіні атап көрсетіледі [7]. Әлеуметтік желілердегі иллюстрация да UX-тің бір бөлігіне айналып, контентті қабылдауды жеңілдетеді, эмоциялық байланыс орнатады және навигацияны да интуитивті етеді. Мысалы, қарапайым стильдегі пиктограммалар немесе flat-style иллюстрациялар ақпаратты тез жеткізеді және интерфейс визуалды бірізділігін сақтайды.

6.5. Динамикалық иллюстрацияның аудитория назарын ұстап тұрудағы рөлі

Motion graphics, GIF-анимация және интерактивті элементтер визуалды коммуникацияда ерекше орын алады. Adobe Research зерттеулерінде динамикалық визуалдардың статикалық суреттерге қарағанда назарды 2–3 есе ұзақ ұстайтыны көрсетілген [9]. Бұл динамикалық иллюстрацияны жарнамада, білім беру контентінде және storytelling форматтарында аса тиімді етеді.

6.6. Жасанды интеллект арқылы жасалған иллюстрациялар және аудитория сенімі

MIT Media Lab деректері бойынша, AI-генерацияланған визуалдар аудиторияда қызығушылық тудырғанымен, пайдаланушылардың бір бөлігі авторлық стильдің жоғалуынан қауіптенеді [10]. Сондықтан иллюстратордың негізгі міндеті — AI-ды толық алмастыру құралы емес, шығармашылық процесті күшейтетін көмекші ретінде пайдалану. Авторлық қолтаңба сақталған жағдайда аудитория сенімі жоғалмайды.

Зерттеу нәтижелері иллюстрацияның заманауи визуалды коммуникацияда шешуші рөл атқаратынын көрсетеді. Әлеуметтік желілердің дамуы иллюстрацияның форматын, қызметін және мазмұнын өзгертіп, оны жылдам әрі ықшам коммуникация құралына айналдырды.

Осылайша, иллюстрация – жай эстетикалық элемент емес, ол қазіргі ақпараттық қоғамның негізгі медиа тілдерінің бірі [6].

Қолданылған әдебиеттер:

1. Назартаев Н. *Қазіргі қазақ визуалды мәдениеті*.
2. Жүсіпов Е. *Визуалды коммуникация негіздері*.
3. Дөнентаев А. *Цифрлық графика және иллюстрация теориясы*.
4. Arnheim, R. *Art and Visual Perception*.
5. Kress, G., van Leeuwen, T. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*.
6. Jenkins, H. *ConvergenceCulture*.
7. Norman, D. *The Design of Everyday Things*.
8. Nielsen Norman Group. *Visual Processing Research Reports*.
9. Adobe Research (2021). *Motion Graphics Impact Study*.
10. MIT Media Lab (2023). *AI and Creative Industries*.

ФОРМООБРАЗОВАНИЕ В АРХИТЕКТУРНОМ ДИЗАЙНЕ

Формообразование – это один из ключевых процессов в архитектурном проектировании, определяющий визуальный облик, функциональность и смысловую нагрузку здания или пространства. Под формообразованием понимается целенаправленное создание трёхмерной формы объекта с учётом эстетических, конструктивных, технологических, экологических и социокультурных факторов. Это не просто «придание формы», а сложный синтез идей, ограничений и возможностей, в котором архитектор выступает одновременно художником, инженером и философом.

Историческая эволюция формообразования:

Формообразование сопровождало архитектуру на всём протяжении её истории. В Древнем Египте и Месопотамии форма определялась прежде всего религиозно-символическими задачами: пирамиды, зиккураты, массивные пилоны подчёркивали вечность и божественность власти. Геометрическая простота и монументальность были прямым следствием мировоззрения.

Античная Греция внесла в формообразование идею пропорции и гармонии. Ордерная система стала первым универсальным «языком формы», где каждый элемент (колонна, капитель, антаблемент) подчинялся строгим математическим соотношениям. Витрувий в трактате «Десять книг об архитектуре» сформулировал триаду «прочность – польза – красота» (*firmitas, utilitas, venustas*), которая до сих пор лежит в основе любого осмысленного формообразования [1].

Средневековье дало две противоположные тенденции: романскую массивность и готическую устремлённость ввысь. Готический собор – выдающийся пример того, как конструктивная логика (аркбутаны, контрфорсы, нервюрные своды) напрямую рождает выразительную форму. Форма здесь не «накладывается» сверху, а вытекает из решения статической задачи [2].

Эпоха Возрождения вернула интерес к античной пропорции, но уже на новом уровне: Брунеллески, Альберти, Палладио разрабатывают центрические композиции, идеальные геометрические тела (купол Санта-Мария-дель-Фьоре, вилла Ротонда). Барокко и рококо взрывают статичность: криволинейные объёмы, динамичные фасады, иллюзорные эффекты (Борромини, Гуарини). Форма становится театральной, эмоциональной.

XIX век приносит индустриальную революцию и новые материалы – чугун, сталь, стекло, а позже – железобетон. Форма начинает освобождаться от несущих стен. Хрустальный дворец Джозефа Пэкстона (1851) и Эйфелева башня (1889) демонстрируют, что красота может рождаться из чистой конструкции [2].

XX век – эпоха радикальных экспериментов. Модернизм провозглашает принцип «форма следует функции» (Луис Салливан), но уже Ле Корбюзье в «Пяти отправных точках современной архитектуры» показывает, что форма может быть свободной благодаря железобетону (свободный план, свободный фасад, ленточное окно, крыша-сад, пилоти) [2,3]. Конструктивизм в СССР, Баухаус в Германии, органическая архитектура Фрэнка Ллойда Райта – все ищут новые принципы формообразования.

Конец XX – начало XXI века характеризуется цифровой революцией. Параметризм (Патрик Шумахер), топологическая архитектура (ЗАХА Хадид, UNStudio), биоморфные и генеративные формы становятся возможны благодаря программам Rhino + Grasshopper, Maya, CATIA. Формообразование перестаёт быть исключительно ручным процессом и превращается в диалог человека и алгоритма.

Основные факторы формообразования:

Современное формообразование определяется множеством факторов, которые можно условно разделить на внутренние и внешние [4,5].

К внутренним силам относятся прежде всего функционально-планировочная структура – то, для чего здание создаётся, какие потоки людей и света должны в нём циркулировать, насколько комфортно человеку будет двигаться, поворачиваться, сидеть или смотреть в окно. Далее идёт конструктивная схема вместе с выбранными материалами: будет ли это тонкая

стальная сетка или мощный железобетонный каркас, решит, сможет ли форма «парить» или должна оставаться приземлённой и тяжёлой. Не менее важна энергетическая эффективность и экологичность – сегодня уже невозможно представить серьёзный проект, в котором форма не помогает собирать солнечный свет, отводить лишнее тепло или минимизировать углеродный след. Наконец, всё это упирается в бюджет и реальные технологические возможности подрядчика: даже самая гениальная криволинейная оболочка останется на бумаге, если местные заводы не умеют гнуть металл с нужным радиусом или заливать бетон без видимых швов.

Снаружи на форму давит не меньшее количество обстоятельств. Градостроительный контекст и ландшафт диктуют, должна ли новая постройка скромно вписаться в исторический ряд или, наоборот, стать акцентом, вокруг которого начнёт выстраиваться весь квартал. Климатические условия заставляют поворачивать объёмы к солнцу или от ветра, вытягивать их вверх в жарких широтах или, напротив, прижимать к земле там, где бушуют метели. Культурно-историческая среда требует уважения к памяти места: иногда это означает повторение старых пропорций и материалов, а иногда – сознательный контраст, который подчёркивает разрыв эпох. Общество ждёт от здания символов – статуса, открытости, прогресса или преемственности, и архитектор обязан услышать эти ожидания. И наконец, над всем этим стоит нормативно-правовая база: отступы от красной линии, высотные ограничения, противопожарные разрывы и десятки других требований, которые могут одним росчерком чиновника превратить изящный проект в безликий параллелепипед.

Идеальное формообразование возникает тогда, когда все эти факторы не конфликтуют, а усиливают друг друга. Например, в проекте музея Гуггенхайма в Бильбао (Фрэнк Гери, 1997) титановые «лепестки» одновременно решают задачу уникального силуэта, естественного освещения экспозиции и создания городской доминанты.

Форма должна быть целостной: здание обязано читаться как единый организм на всех уровнях – от силуэта в панораме города до мельчайшего узла соединения двух материалов [4]. Оно не может распадаться на отдельные «красивые фасады» и «скучную заднюю стену». Далее идёт принцип контекстуальности: новая постройка всегда вступает в диалог с тем, что её окружает – либо мягко продолжает существующую ткань города, либо сознательно вырывается из неё, но никогда не остаётся равнодушной к месту [5]. Тектоничность требует, чтобы форма честно показывала, как работает конструкция, или, напротив, играла с этим восприятием, создавая иллюзию невесомости там, где на самом деле скрыты мощные балки и тяжи [6]. Устойчивость давно перестала быть модным дополнением и превратилась в генератор формы: ориентация объёмов по солнцу, двойные вентилируемые фасады, зелёные кровли и сбор дождевой воды теперь прямо диктуют пластику здания. Наконец, принцип параметричности означает, что форма всё чаще возникает не из интуиции одного человека, а из сложных алгоритмов, которые одновременно учитывают инсоляцию, ветровые нагрузки, плотность застройки, бюджет и десятки других переменных [6, 7].

Сами методы работы тоже радикально изменились. Архитектор начинает с морфологического анализа – разложения задачи на составные части и поиска природных или исторических аналогов. Далее нередко следует бионический подход: природа миллионы лет оптимизировала свои структуры, и сегодня мы заимствуем у пчелиных сот, раковин моллюсков или птичьих костей принципы минимального расхода материала при максимальной прочности [8]. Топологическое моделирование позволяет работать с непрерывными, текучими поверхностями, которые плавно перетекают одна в другую, не разрываясь на привычные стены, перекрытия и кровлю [8]. Генеративный дизайн отдаёт часть творчества компьютеру: программа выдаёт тысячи вариантов, из которых человек выбирает наиболее осмысленные [9]. А фабричное производство – 3D-печать бетона, роботизированная резка металла, многослойные композитные панели – наконец-то даёт возможность воплотить эти сложные геометрии без астрономических затрат.

Именно так рождаются знаковые постройки нашего времени. Heydar Aliyev Center в Баку полностью отрицает прямой угол: его текущие поверхности стекают на землю, выражая идею плавного перехода и открытости общества [10]. Apple Park в Купертино – идеальный круг, вписанный в калифорнийские холмы, воплощает цикличность природы и корпоративную философию бесконечного обновления. Эльбфилгармония в Гамбурге ставит сверкающий стеклянный «кристалл» на массивный кирпичный цоколь старого портового склада, заставляя прошлое и будущее звучать в одной тональности. Культурный центр The Shed в Нью-Йорке

оснащён подвижной оболочкой, которая выезжает на рельсах и буквально превращает статичную форму в функцию. Отель Морфеус в Макао демонстрирует экзоскелет с огромными пустотами-пустотами: здесь форма выросла из необходимости противостоять землетрясениям и тайфунам, но при этом стала главной эстетической темой здания [10]

Проблемы и вызовы:

Сложные параметрические формы часто критикуют за избыточную дороговизну и сложность эксплуатации. Не каждая «иконная» постройка оправдывает вложенные средства в долгосрочной перспективе. Кроме того, существует опасность «формообразования ради формы» – когда выразительность подменяет собой содержание [6]. Ещё одна проблема – оторванность цифрового формообразования от реальности строительства в странах с недостаточно развитой индустрией [11].

Будущее формообразования:

С развитием искусственного интеллекта, роботизированного строительства и новых материалов (аэрогель, графен, самовосстанавливающийся бетон) формообразование будет всё больше отдаляться от привычных прямоугольных систем. Мы увидим адаптивные фасады, меняющие форму в зависимости от погоды, здания, растущие по мере необходимости, полностью биоразлагаемые конструкции.

При этом важно сохранить человеческое измерение. Форма должна не только поражать, но и вызывать чувство комфорта, безопасности, принадлежности. Лучшие архитекторы будущего будут не теми, кто создаст самую сложную криволинейную поверхность, а теми, кто сумеет сделать сложное простым, чужое – родным, новое – вечным.

Формообразование – это всегда поиск баланса между свободой творчества и жёсткими рамками реальности. Именно в этом поиске и рождается настоящая архитектура.

Список литературы

1. Витрувий. Десять книг об архитектуре. – М.: Издательство Всесоюзной Академии архитектуры, 1936.
2. Frampton K. Modern Architecture: A Critical History (5th ed.).
3. Ле Корбюзье. Архитектура XX века. – М.: Прогресс, 1970.
4. Залеская Л. С., Микулина Н. М. Основы архитектурной композиции. – М.: Стройиздат, 1987.
5. Иконников А. В. Функция, форма, образ в архитектуре. – М.: Стройиздат, 1986.
6. Schumacher P. The Autopoiesis of Architecture (Vol. 1 & 2). – London: Wiley, 2011–2012.
7. Нерушев А. С., Теличенко В. И. Параметрическая архитектура: основы и перспективы. – М.: МГСУ, 2018.
8. Panerny V. Architecture in the Age of Stalin: Culture Two. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
9. Нерушев А. С., Теличенко В. И. Параметрическая архитектура: основы и перспективы. – М.: МГСУ, 2018.
10. Хадид З., Шумахер П. Zaha Hadid: Complete Works 1979–Today. – Köln: Taschen, 2020.
11. Нерушев А. С., Теличенко В. И. Параметрическая архитектура: основы и перспективы. – М.: МГСУ, 2018.

Сулейменова А.С. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. Педагогика факультеті. Бейнелеу өнері және дизайн Кафедрасының 3 курс ИЗО-23-1 (к) тобының студенті
Балабеков К.А. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті. Педагогика факультеті. Бейнелеу өнері және дизайн Кафедрасының аға оқытушысы

ҚОЛДАНБАЛЫ СӘНДІК ӨНЕРДІ МЕНҒЕРУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТАЛҒАМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МОДЕЛЬДЕРІ

Қолданбалы сәндік өнерді меңгеру барысында оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастырудың инновациялық модельдері қазіргі білім беру жүйесінде шығармашылық пен ұлттық мәдениетті ұштастыруға бағытталған маңызды педагогикалық тенденциялардың бірі болып табылады. Қолданбалы өнер – оқушының көркемдік ойлауын, материалдық мәдениетке

деген көзқарасын, ұлттық дәстүрді түсінуін қалыптастыратын ерекше сала. Ал инновациялық тәсілдер бұл үдерістің тиімділігін арттырып, эстетикалық талғамды жаңа деңгейде дамытуға мүмкіндік береді.

Инновациялық модельдердің бірі – интеграциялық оқыту. Бұл тәсілде қолданбалы сәндік өнер музыка, тарих, информатика, дизайн, технология пәндерімен тоғыстырыла отырып меңгеріледі. Оқушы белгілі бір бұйымды жасай отырып, оның тарихи-мәдени маңызын түсінеді, материалдық ерекшелігін зерттейді, түстік үйлесім мен стильдік шешімдерді өзге өнер салаларымен салыстыра алады. Мұндай интеграция эстетикалық талғамды жан-жақты қалыптастыруға ықпал етеді, себебі оқушы көркемдік шешімдерді контекст ішінде құрастырады.

Екінші маңызды модель – цифрлық технологияларды қолдану. Заманауи графикалық бағдарламалар, 3D модельдеу, виртуалды макет жасау, лазерлік кесу және цифрлық эскиздер оқушыға форма мен композицияны дәл зерттеп, бұйымның эстетикалық құрылымын жетілдіруге мүмкіндік береді. Мысалы, ұлттық ою-өрнектерді цифрлық ортада әртүрлі түстік гаммаларда сынақтан өткізу, көлемдік макетті виртуалды түрде құрастыру немесе жасалған бұйымды AR форматында қарастыру дәстүрлі өнерді жаңаша пайымдауға жол ашады. Бұл тәсіл эстетикалық талғамды тек сезімдік деңгейде ғана емес, аналитикалық тұрғыда қалыптастырады.

Үшінші инновациялық модель – жобалық-шығармашылық әдіс. Оқушы белгілі бір қолданбалы бұйымды өз идеясына сүйене отырып, кезең-кезеңімен жасайды: зерттеу жүргізеді, эскиз дайындайды, материал таңдайды, композиция құрады, безендіреді. Мұндай модельде оқушының дербес шығармашылық шешім қабылдауы, түстік және формалық үйлесімдерді өз бетінше анықтауы эстетикалық талғамның қалыптасуына тікелей әсер етеді. Әсіресе ұлттық нақыштағы жобалар эстетикалық мәдениеттің түп тамырына үңіліп, оны заманауи дизайнмен үйлестіруге мүмкіндік береді.

Төртінші модель — шеберлік-лабораториялар форматы. Бұл моделде тәжірибелік оқу ортасы күшейеді: оқушылар нағыз шеберлермен, қолөнершілермен, дизайнерлермен бірге жұмыс істеп, материалды сезіну, фактураны тану, стильдік ерекшелікті байқау қабілеттерін дамытады. Жанды қарым-қатынас эстетикалық тәрбиеге эмоционалдық, тұлғалық реңк беріп, оқушының өз қолымен жасаған бұйымына деген құндылық сезімін күшейтеді.

Бесінші инновациялық модель – мәдени-шығармашылық коммуникацияға негізделген тәсіл. Мұнда оқушылар ұлттық өнердің мағынасын талдап, өз жобаларын көрме, презентация, онлайн-платформа арқылы көпшілікке ұсынады. Кері байланыс алу, аудиториямен шығармашылық диалог құру эстетикалық пайымның сындарлы дамуына ықпал етеді. Бұл модель эстетикалық талғамның әлеуметтік қырын дамытып, оқушыны көрермен көзқарасын ескеруге үйретеді.

Қолданбалы сәндік өнерді меңгеру барысында эстетикалық талғамды қалыптастырудың инновациялық модельдері дәстүрлі тәжірибе мен заманауи технологияны, шығармашылық еркіндік пен мәдени жауапкершілікті үйлестіреді. Мұндай модельдер оқушылардың көркемдік мәдениетін тереңдетіп, олардың эстетикалық сезімін, өнерді бағалау қабілетін және шығармашылық дүниетанымын жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Қолданбалы сәндік өнер – қазақ мәдениетінің терең тамырлы әрі көркемдік мағынасы бай салаларының бірі. Ол халықтың эстетикалық дүниетанымын, рухани құндылықтарын, табиғатқа, тұрмысқа, кеңістікке және формаға қатысты көзқарасын тұтастай бейнелейді. Заманауи білім беру жүйесінде қолданбалы сәндік өнерді оқыту тек техникалық дағдыларды меңгеру үдерісі болып қана қоймай, тұлғаның эстетикалық сезімін, мәдени сәйкестігін, талғамдық бағдарын қалыптастыратын маңызды педагогикалық бағыт ретінде қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы ақпараттық орта, визуалды мәдениеттің кеңеюі және цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жасөспірімдердің эстетикалық қабылдауына жаңа талаптар қойып отыр. Осыған байланысты дәстүрлі қолданбалы өнерді оқытуда инновациялық модельдерді енгізу – білім берудің өзекті міндеттерінің бірі.

Оқушылардың эстетикалық талғамы — олардың көркем бейнелерді қабылдау, әсемдікті сезіну, форма мен түсті үйлестіру, символдық мағыналарды түсіну қабілеттері арқылы айқындалатын күрделі психологиялық-педагогикалық құрылым. Бұл қабілеттің дамуы тек көркемдік материалмен танысу немесе шеберлік жаттығуларымен шектелмейді; ол оқушының көркемдік тәжірибесін кеңейтетін, мәдени кодтарды ашатын және шығармашылық ойлауын дамытатын жүйелі педагогикалық жұмысты талап етеді. Қолданбалы сәндік өнерге тән

тектоника, ырғақ, симметрия, ұлттық ою-өрнек, материал фактурасы, қолөнер техникасы сияқты компоненттер эстетикалық талғамды табиғи түрде қалыптастыратын көркемдік заңдылықтар болып табылады.

Инновациялық модельдердің келесі бір маңызды бағыты – эмоционалдық-рефлексивтік оқыту технологиялары. Бұл тәсілде оқушы тек бұйым жасаумен шектелмей, өзінің эстетикалық таңдауларын саналы түрде талдап, сезімдік қабылдауын шығармашылық шешімдермен байланыстырады. Мысалы, бұйым дайындау кезеңінде оқушы қолданған түстердің эмоциялық әсерін, өрнектің мазмұндық жүктемесін, композициялық тепе-теңдіктің жалпы ықпалын талдап, өз жұмысын рефлексивті тұрғыда бағалайды. Мұндай модель эстетикалық талғамды рационалды және интуитивті деңгейде қатар дамытады.

Сондай-ақ дизайн-ойлау (design thinking) әдісін қолдану да эстетикалық талғамды қалыптастырудың инновациялық жолы болып табылады. Бұл әдісте мәселені анықтау, идея генерациялау, прототип жасау, тестілеу кезеңдері оқушыны шығармашылық процеске толық енгізіп, көркемдік шешімдерді жүйелі түрде дамытуға үйретеді. Дизайн-ойлау эстетикалық талғамды қалыптастыруда практикалық маңызға ие, себебі оқушы тек әдемі бұйым жасауды емес, оның қолданылу контекстін, мәдени маңызын және көркемдік үйлесімін ой елегінен өткізеді.

Инновациялық модельдердің ішінде ұлттық мұра мен цифрлық креативтілікті ұштастыратын гибриді тәсілдер ерекше орын алады. Бұл модельде оқушылар ұлттық ою-өрнектерді, дәстүрлі техникаларды заманауи стильдермен үйлестіріп, заманауи сәндік-қолданбалы өнер өнімдерін жасайды. Мысалы, қазақтың дәстүрлі геометриялық оюларын векторлық графикада қайта ойлау, киіз немесе теріден жасалған бұйымдарды заманауи минимализм арқылы бейімдеу, зергерлік формаларды 3D модельдеу арқылы жанарту — эстетикалық талғамды жаңа мәдени-цифрлық кеңістікте қалыптастырады. Бұл тәсіл оқушыны өткен мен бүгіннің, дәстүрлі мәдениет пен инновациялық технологияның арасындағы үйлесім табуға жетелейді.

Көрмелік-портфолиолық модель де эстетикалық талғамды дамытудың маңызды бөлігі. Оқушылар өз жұмыстарын жеке портфолиоға жинақтап, оны цифрлық форматта немесе мектепшілік көрмелерде ұсынады. Бұл процесте оқушы композиция, стиль, түстік шешімдер, фототүсірілім, визуалды презентация сияқты көптеген эстетикалық аспектілерді өзара байланыстыра отырып, көркемдік дәмін жетілдіреді. Сонымен бірге өз жұмысына критикалық көзқарас қалыптасады, бұл эстетикалық деңгейдің тереңдеуіне ықпал етеді. Тағы бір инновациялық бағыт – инклюзивті шығармашылық модельдері. Бұл тәсілде қолданбалы өнер барлық оқушыларға, оның ішінде ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға қолжетімді болатындай ұйымдастырылады. Материалдар мен құралдардың бейімделген нұсқалары, цифрлық интерфейстер, визуалды нұсқаулықтар эстетикалық қабылдауды кеңейтіп, әр оқушыға өзінің шығармашылық әлеуетін көрсетуге мүмкіндік береді. Осылайша эстетикалық талғам тек көркемдік дағды арқылы ғана емес, тұлғалық тәжірибе мен эмоционалдық еркіндік арқылы да қалыптасады.

Инновациялық педагогикалық модельдер бұл үдерісті одан әрі тиімді етеді. Жобалық оқыту, цифрлық дизайн құралдарын пайдалану, музей-педагогика, STEAM-подход, визуалды зерттеу әдістері, интерактивті шеберханалар – бәрі оқушылардың тәжірибелік белсенділігін арттырып, олардың көркемдік талғамының қалыптасуын ғылыми тұрғыда басқаруға мүмкіндік береді. Мәселен, цифрлық ортада ою-өрнек композициясын жасау балаға түстерді таңдауда, ырғақ жүйесін құруда, форманы түрлендіруде еркіндік береді, ал бұл эстетикалық сезімнің тереңдеуіне әсер етеді. Жобалық жұмыстар арқылы оқушы ұлттық қолөнердің дәстүрін тек қайталамай, оны жаңа мазмұнда түсіндіруге үйренеді, бұл шығармашылық талғамды қалыптастырудың заманауи тетігі ретінде бағаланады.

Эстетикалық талғамды дамытуда қолданбалы өнердің рөлі ғылыми-педагогикалық зерттеулерде жоғары бағаланады. Өйткені дәстүрлі материалдармен жұмыс (ағаш, жүн, мата, металл, саз), фактуралық сезім, қол еңбегіне негізделген шығармашылық іс-әрекет оқушының сенсорлық тәжірибесін арттырады. Бұл тәжірибе арқылы бала тек дайын өнімді көрмей, эстетикалық құндылықтың қалай жасалатынын, оның құрылымдық логикасын, материалдық табиғатын терең түсінеді. Нәтижесінде оқушының эстетикалық қабылдауы тек сыртқы сұлулықты бағалаумен шектелмей, оның функционалдық, мәдени және символдық мағыналарын тануға бағытталады.

Білім беру жүйесіне енгізіліп жатқан инновациялық модельдер осы үдерісті жаңаша ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, музейлік экспозициялармен интеграцияланған сабақтар оқушыларға нақты қолөнер үлгілерімен танысуға, олардың тарихи контекстін түсінуге мүмкіндік береді. Ал 3D модельдеу немесе графикалық планшетпен жұмыс жасау оқушыларды дәстүрлі элементтерді жаңа технологиялық форматта қайта жасауға үйретеді. Бұлар эстетикалық талғамды дамытудың жаңа арнасын қалыптастырады: оқушылар ұлттық дәстүрді тек сақтаушы ғана емес, оны заманауи стильге бейімдеп қайта құрастырушы шығармашылық тұлғаға айналады.

Қолданбалы сәндік өнер оқушылардың эмоционалдық және рухани дамуына да әсер етеді. Өнер туындысын жасау барысында бала өз сезімін материал арқылы жеткізеді, бұл тұлғаның эстетикалық құндылықтар жүйесін қалыптастыруда маңызды орын алады. Инновациялық модельдер бұл үдерісті эмоционалдық тәжірибені байыту арқылы күшейтеді: сандық визуализация, түстерді автоматты талдау бағдарламалары, интерактивті дизайн платформалары, ұлттық мотивтерді заманауи медиа форматтарында қолдану балалардың көркем қабылдауын жаңа деңгейге көтереді.

Осының барлығы қолданбалы сәндік өнерді оқыту барысында эстетикалық талғамды қалыптастырудың инновациялық модельдері білім беруді жаңғыртудың өзекті бағыты екенін дәлелдейді. Мақалада осындай модельдердің теориялық негіздері, педагогикалық мүмкіндіктері және эстетикалық дамуға әсер ету механизмдері талданып, олардың тиімділігін арттыруға арналған әдістемелік ұсыныстар қарастырылады.

Қолданбалы сәндік өнерді меңгеру барысында оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға бағытталған инновациялық модельдер білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды құрамдас бөлігі екені анықталды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі қолөнер элементтерін заманауи педагогикалық технологиялармен ұштастыру оқушылардың көркемдік ойлауын, визуалды қабылдауын және мәдени құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады. Интерактивті шеберханалар, цифрлық визуализация құралдары, жобалық-шығармашылық тапсырмалар, музей-педагогика сияқты инновациялық әдістер оқушыларды эстетикалық бағалау мәдениетін қалыптастыруға, ұлттық өнерді терең түсінуге және көркемдік тәжірибені кеңейтуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сейдахметова Г. Қазақ қолданбалы өнерін оқытудағы ұлттық дәстүр және көркемдік дамыту технологиялары. – Алматы: «Өнер», 2017. – 192 б.
2. Құрманалина Ш. Эстетикалық тәрбие теориясы және қазіргі білім беру тәжірибесі. – Астана: «Фолиант», 2019. – 204 б.
3. Мұханбетов А. Сәндік қолданбалы өнер педагогикасының инновациялық бағыттары. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 168 б.

Тихомирова С.И., Попельшева Ю.Д., Карагандинский Национальный исследовательский университет имени академика Е.А.Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4 (р)
(Научный руководитель: Золотарева Л.Р. засл.проф. кафедры изобразительного искусства и дизайна, к.п.н, академик)

РАЗРАБОТКА ТУРИСТИЧЕСКОЙ КАРТЫ К 80-ЛЕТИЮ ГОРОДА ТЕМИРТАУ

Туристическая карта города – это специально оформленный план (или интерактивный цифровой ресурс), разработанный для удобства посетителей: чтобы быстро сориентироваться, найти главные достопримечательности, маршруты, сервисы и получить полезную информацию о городе. По сути – это навигатор, а также путеводитель в одном формате. Туристическая карта является необходимым ресурсом для работы с пространственным ориентированием. Ее основная задача – визуализирование туристско-рекреационного потенциала территории, необходимое как для туриста, так и для специалистов, исследователей индустрии туризма. Благодаря такой основе путешественник может легко понять общую структуру города, определить его центральные районы и оценить расстояние между различными точками. Это особенно важно для тех, кто впервые посещает город и не имеет привычки ориентироваться в

новом пространстве. Такая карта служит своего рода проводником, позволяя путешественнику самостоятельно исследовать город, не пропуская самых важных мест [1].

Актуальность исследовательского проекта заключается в значимой роли туристических карт как одного из основных инструментов ориентации и навигации в городской среде. Они выполняют важную информационную, образовательную и коммуникативную функции, позволяя туристам быстро и удобно находить достопримечательности, культурные объекты, маршруты и сервисы. В условиях развития внутреннего и международного туризма наличие качественной, визуально понятной и современно выполненной карты значительно повышает доступность туристического потенциала территории. Актуальность разработки дизайна туристических карт обусловлена тем, что визуальная подача информации напрямую влияет на удобство её восприятия, формирование позитивного впечатления о городе и восприятие его бренда. Продуманный дизайн помогает сделать карту не только практичным навигационным инструментом, но и привлекательным сувениром, частью городской идентичности и элементом популяризации локальной культуры. В современном туристическом пространстве растёт спрос на карты, которые не просто отображают улицы и объекты, но предлагают тематические маршруты, выделяют культурные кластеры, интегрируют цифровые элементы, такие как QR-коды, и соответствуют эстетике города. Поэтому создание новой туристической карты требует учёта особенностей визуальной коммуникации, принципов эргономики, картографической точности и современных дизайнерских подходов. Актуальность разработки туристической карты, посвящённой 80-летию города Темиртау, усиливается значимостью юбилейной даты, которая является важным этапом в истории города. Темиртау обладает богатым индустриальным, культурным и историческим наследием, однако информация о туристических объектах и маршрутах представлена фрагментарно и не всегда доступна широкому кругу посетителей. Юбилей города привлекает внимание к его прошлому, развитию и достижениям, что увеличивает интерес со стороны жителей, гостей и туристов. Создание новой, специально разработанной карты становится способом систематизировать актуальные данные о достопримечательностях Темиртау, представить их в современном визуальном формате и подчеркнуть уникальность городской среды.

Цель исследовательского проекта: обосновать необходимость создания авторской туристической карты города Темиртау и показать каким образом сформированные маршруты и визуальные решения карты повышают удобство ориентации, расширяют туристический потенциал города и способствуют популяризации его культурного, исторического и природного наследия.

Культурная необходимость туристических карт заключается в том, что они помогают сохранять, передавать и популяризировать культурное наследие города, делая его доступным и понятным для самых разных людей. Туристическая карта – это не просто схема местности, а инструмент культурной коммуникации, который соединяет человека с историей, традициями и идентичностью места. Туристические карты помогают сохранению культурного наследия: они фиксируют важные исторические здания, памятники, музеи, храмы, археологические объекты, локальные культурные точки. Благодаря этому туристы узнают о местах, которые иначе могли бы остаться в тени. Карта буквально «подсвечивает» значимые элементы культуры, помогая им не исчезнуть из памяти. Кроме того, туристическая карта выполняет роль культурного посредника, формируя у посетителя целостное представление о городе: его истории, архитектуре, укладе жизни, стиле, легендах.

Карта была разработана в честь 80-летия города металлургов Темиртау и приурочена к юбилейной дате, что подчёркивает значимость культурного и исторического наследия города [2, с. 40]. Она отражает не только современные объекты и туристические маршруты, но и атмосферу города, его уникальный характер и достижения за восемь десятилетий существования. Создание карты к юбилею стало способом объединить практическую навигационную функцию с праздничным визуальным образом, который может быть интересен как жителям, так и гостям города. Благодаря такому подходу карта превращается не просто в справочный инструмент, а в символ уважения к истории и развитию Темиртау, одновременно демонстрируя его культурное и туристическое значение.

Особую роль в настоящее время играет дизайн туристических карт. Он определяет удобство использования, понятность и эффективность навигации. Качественный дизайн обеспечивает логичную визуальную иерархию: важные объекты выделены, второстепенные сведены к минимуму, маршруты читаются с первого взгляда. Важно, чтобы шрифты были

хорошо различимы, иконки – понятны, цвета – логичны и интуитивны, без излишнего визуального «шума». Современный дизайн ориентирован на разнообразие пользователей – как для местных жителей, так и для туристов.

Дизайн нашей туристической карты выполнен с учётом максимального удобства пользователя. (Рис.1,2). Туристическая карта выполнена в формате буклета. Цветовая гамма – изумрудный, оранжевый и бежевый – обеспечивает хорошую читаемость, создаёт гармоничное и приятное визуальное восприятие. Важные элементы карты выделены цветом, что помогает быстро ориентироваться и различать зоны, маршруты и достопримечательности. Для облегчения навигации на карте использованы векторные значки, чётко обозначающие типы объектов: исторические памятники, культурные центры, природные достопримечательности и другие интересные точки. Каждый значок легко узнаваем, что снижает вероятность ошибки при ориентировании. Карта полностью снабжена подробной навигацией и условными обозначениями; все маршруты, объекты и ключевые ориентиры подписаны. Такая структурированность позволяет путешественнику мгновенно понимать схему передвижения, не отвлекаясь на дополнительные источники информации, что делает карту максимально удобной для использования в реальном времени.

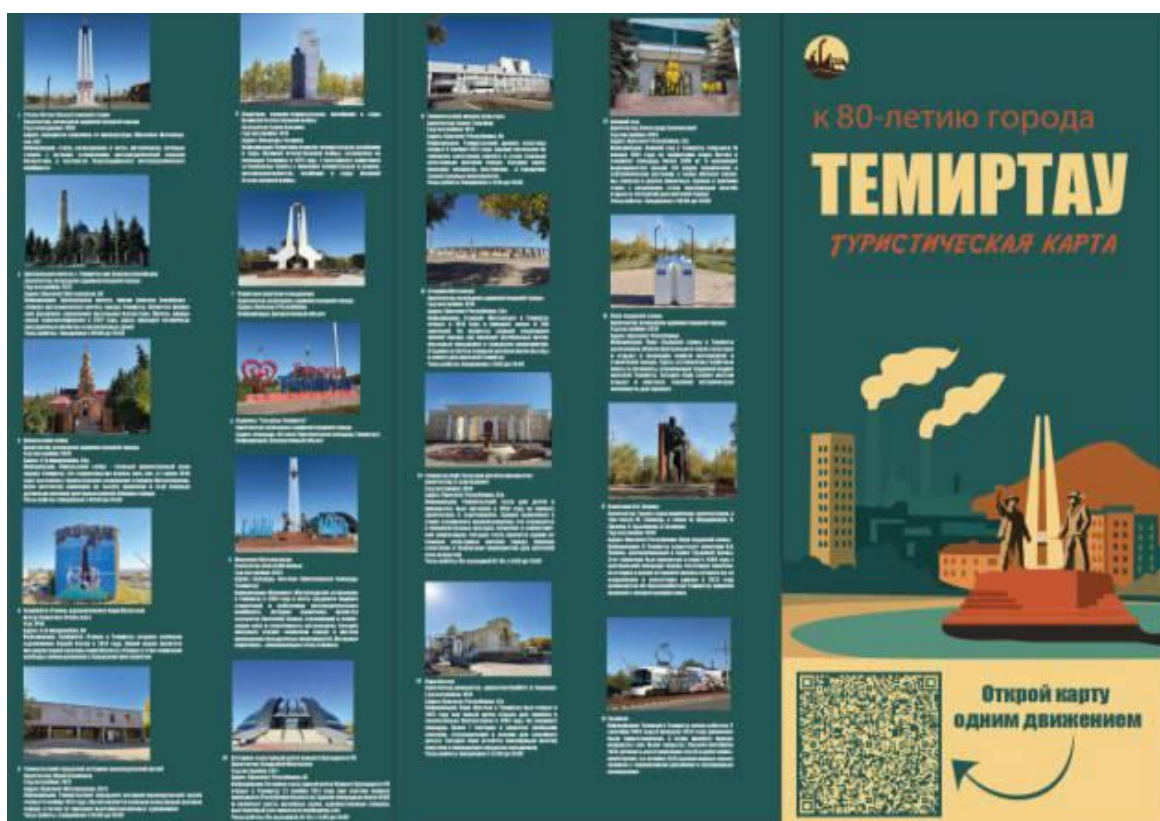

Рисунок 1. Обложка и информационный раздел туристического буклета города Темиртау

Рисунок 2. Основная туристическая карта города Темиртау с навигацией и маршрутами

Туристические маршруты играют ключевую роль в организации и восприятии путешествий. Они формируют структуру передвижения, помогают упорядочить посещение объектов и делают знакомство с территорией более осмысленным. Маршрут становится инструментом, который помогает увидеть место не фрагментами, а целостно, связав исторические, культурные и природные элементы в единый опыт. Кроме того, маршруты усиливают впечатление от путешествия. Человек чувствует себя увереннее, когда перед ним есть понятный путь, продуманная логика передвижения и визуальная структура. Это снижает тревожность, повышает удовлетворённость поездкой и делает путешествие более предсказуемым и приятным. Хороший продуманный маршрут не ограничивает свободу, а наоборот – задаёт вектор, позволяя при желании отклоняться, исследовать и расширять опыт. Маршрутные картосхемы описывают территории вдоль туристических маршрутов – пешеходных, автомобильных, велосипедных, водных, подземных и прочих, а также содержат данные о расположении на маршруте различных туристических достопримечательностей и учреждений обслуживания, необходимых туристу в дороге (кемпингов, гостиниц, заведений питания, автозаправочных станций, станций техобслуживания автомобилей, справочных бюро, бюро по мелкому ремонту и др.). Наконец, туристические планы городов – это схематические изображения городской среды, описывающие особенности взаимного расположения с последующей прокладкой маршрута между различными туристическими достопримечательностями, дополненные элементами туристической инфраструктуры. Такие планы, как правило, используются для проведения экскурсий, а также для самостоятельного ознакомления с городом, его туристическими достопримечательностями, историко-культурными памятниками, учреждениями отдыха и развлечений. Туристические планы городов помогают туристам найти необходимые им учреждения размещения, питания, инфраструктуры [3].

Разработанные нами маршруты представляют собой три компактные и географически близкие линии передвижения, логично связанные друг с другом, рассчитанные на однодневное знакомство с территорией. Переход между точками маршрута организован так, чтобы быть естественным и не требующим больших временных затрат или сложной навигации. Такая структура позволяет путешественнику двигаться плавно и последовательно, без ощущения спешки или хаоса. Каждый маршрут имеет свой тематический акцент, но при этом сохраняет общую логику и цель – показать территорию целиком, в динамике, без перегрузки

информацией. Близкое расположение маршрутов делает путешествие лёгким: за один день возможно пройти все три, оценить разнообразие ландшафта, культурных и исторических точек, получить цельное впечатление. Переходы между точками выстроены максимально интуитивно: объекты расположены удобно; каждый следующий пункт логично вытекает из предыдущего. Это даёт возможность воспринимать поездку как единое, связанное путешествие, где маршруты не конкурируют, а дополняют друг друга, расширяя представление о месте. Такая компактность, продуманность и формат на день делают маршруты удобными, доступными и понятными для самых разных категорий посетителей.

Первый маршрут, разработанный нами, раскрывает ключевые культурные и духовные точки Темиртау, формируя цельное представление об истории города, его архитектуре и городской среде. Маршрут начинается у Стелы «50 лет Казахской стали», символизирующей индустриальное развитие и становление металлургической отрасли. Отсюда путь ведёт к Центральной мечети имени Алихана Бокейхана – главному духовному центру и архитектурной доминанте района. В непосредственной близости расположен Никольский собор, представляющий православную архитектурную традицию. Следующим объектом становится яркое городское граффити «Танец» (автор Павел Кас (Pasha Cas)), вдохновленное творчеством Анри Матисса, подчеркивающее творческую энергетику города. Затем маршрут приводит к Темиртаускому городскому историко-краеведческому музею (архитектор Юрий Блаженков), где представлена история становления Темиртау и металлургии. Продолжая путь, путешественник выходит к Памятнику воинам-темиртаусцам (скульптор Сурен Назарян), погибшим в годы Великой Отечественной войны – важному мемориальному объекту. Завершает первый маршрут декоративная композиция «Арка», служащая узнаваемым городским ориентиром. Этот маршрут позволяет за одну прогулку пройти путь от индустриальных символов до культурных и мемориальных объектов, погружаясь в многослойную историю города.

Второй маршрут раскрывает город через призму его памяти и индустриального облика. Он начинается у Памятника жертвам голодомора, отражающего трагические страницы истории региона. После него маршрут выводит к городской надписи «Тугырлы Темиртау», выступающей современным визуальным символом города. Следующей ключевой точкой становится Монумент Металлургам (скульптор Анатолий Билык), олицетворяющий трудовую славу Темиртау и вклад рабочих в развитие промышленности Казахстана. Путь продолжается к Историко-культурному центру первого Президента РК (архитектор Калдыбай Монтахаев), расположенному в здании, связанном с промышленным развитием города. Затем маршрут плавно приводит к Темиртаускому дворцу культуры (архитектор Борис Тальберг) – важному культурному и архитектурному объекту. Финальной точкой становится Стадион Металлург, одно из центральных мест спортивной жизни города. Этот маршрут показывает Темиртау как город труда, силы и культурного развития, объединяя индустриальное наследие и современные городские символы.

Третий маршрут строится вокруг более лёгких и прогулочных локаций, создавая образ города через его парки, культурные пространства и места отдыха. Стартовая точка – Темиртауский театр для детей и юношества (архитектор А. Бартошевич), являющийся центром творческого развития молодёжи. После театра путешественник попадает в Парк Восток (инициатор – директор КарМК О. И. Тищенко) – один из самых популярных зелёных уголков города, идеально подходящий для спокойной прогулки. Маршрут продолжается посещением атмосферного Зимнего сада (архитектор Александр Свичинский), который создаёт ощущение уюта независимо от времени года. Затем дорога ведёт в Парк трудовой славы, где сохраняется память о трудовых достижениях горожан. Следующим ориентиром выступает Памятник В. И. Ленину (группа карагандинских архитекторов и скульпторов, в том числе Ю. Гуммель, Ф. Мордвинцев, И. Ефанов, И. Былинкин, В. Беликов.), расположенный рядом со Старой гостиницей – характерными элементами центральной части города. Завершает маршрут Трамвайная линия, отражающая повседневный городской ритм и придающая маршруту лёгкую ностальгическую ноту.

В рамках исследовательской работы был проведён опрос среди местных жителей, направленный на выявление удобства предложенных маршрутов и степени их соответствия реальным потребностям горожан. Респонденты оценивали логичность последовательности точек, комфортность перемещения между ними и понятность визуальной навигации. Полученные ответы показали достаточный уровень одобрения структуры маршрутов: жители

отметили их компактность, продуманность и доступность для пеших прогулок. Результаты опроса подтвердили, что выбранная маршрутизация отвечает ожиданиям пользователей и способствует формированию комфортного туристического опыта.

В результате проделанной работы была создана авторская туристическая карта, которая сочетает в себе информативность, удобство и эстетическую ценность. Она демонстрирует логично выстроенные маршруты, обеспечивая лёгкую и понятную навигацию, снабжена условными обозначениями и векторными значками, а продуманная цветовая гамма делает её визуально привлекательной и доступной для восприятия. Карта отражает уникальный характер города, его историческое и культурное наследие, а также является памятным проектом, приуроченным к 80летию Темиртау. Такой подход позволяет не только облегчить ориентирование туристов, но и подчеркнуть значимость города как культурного и туристического центра, превращая карту в инструмент продвижения города и его ценностей.

Список использованных источников:

1. Махмудов Р.К., Черкасов А.А., Верозуб Н.В. Геоинформационное проектирование и дизайн крупномасштабных туристических карт. – Ставрополь, 2024. – 115 с.
2. Золотарев А.А. Перспективный архитектурный и социально-экономический портрет города металлургов Темиртау/ Жизнь в архитектуре и градостроительстве. –Караганда: Гласир, 2021. – С. 40-44.
3. Гладкий А. В., Скляр А. А. Современные картографические модели и особенности их использования в туризме. – Сковский регионологический журнал, 2017. – №1. – С. 61.

Хадисова С.М., Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, гр. ДИЗ-22-4(р)
(Жученко И.А., старший преподаватель, член Союза дизайнеров Казахстана)

КАК ВЫБРАТЬ ВИЗУАЛЬНЫЙ СТИЛЬ ДЛЯ БРЕНДА: ОТ ИДЕИ К АЙДЕНТИКЕ

Аннотация:

В условиях нарастающей сложности глобальных процессов и стремительной трансформации всех сфер человеческой деятельности, в том числе и визуальных коммуникаций, возрастает потребность в формировании теоретически обоснованных и практически применимых механизмов создания бренда. Данная статья посвящена исследовательскому подходу к разработке визуального стиля как сложной многоуровневой системе. Рассматриваются ключевые факторы, влияющие на формирование айдентики, этапы концептуализации визуального образа, структурные элементы фирменного стиля и их практическая реализация. Материал основан на теоретических исследованиях в области графического дизайна и маркетинга.

Ключевые слова: айдентика, фирменный стиль, бренд, визуальная коммуникация, графический дизайн, логотип, позиционирование, исследовательский подход.

В современной рыночной экономике, характеризующейся высокой степенью визуализации коммуникаций и интенсивной конкуренцией, проблема устойчивой и содержательной идентификации бренда приобретает первостепенное значение. В данном контексте ключевую роль играет айдентика — сложноорганизованная система визуальных идентификаторов, обеспечивающая целостность, узнаваемость и эмоциональную привлекательность бренда для целевой аудитории. Если бренд понимается как совокупность рациональных и эмоциональных ожиданий потребителя, то айдентика служит его визуальным воплощением, тем языком, на котором бренд ведет непрерывный диалог со своей аудиторией.

Актуальность темы обусловлена несколькими факторами. В эпоху цифровизации и доминирования визуального контента в социальных сетях роль профессионально разработанной айдентики многократно возрастает. Она перестает быть просто «красивой картинкой», а становится стратегическим активом, обеспечивающим узнаваемость, доверие и долгосрочные отношения с потребителем. Особую значимость эти процессы приобретают в эмоционально-ориентированных сегментах рынка, где товар или услуга по своей сути являются

нематериальным посылом. В таких условиях графический дизайн берет на себя функцию создания и поддержания нужной эмоциональной атмосферы, непосредственно влияя на потребительский выбор.

Что касается положения в Республике Казахстан, то здесь наблюдается устойчивый рост рынка, в том числе и в сфере малого и среднего бизнеса. Однако уровень визуальной культуры и глубины брендинга у многих локальных игроков остается недостаточно высоким. Зачастую предложение ограничивается стандартными, шаблонными решениями, что приводит к обезличиванию брендов и затрудняет их дифференциацию в глазах потребителя. В этой связи разработка целостной, эмоционально заряженной и стратегически выверенной айдентики, основанной на принципах современного графического дизайна и учитывающей специфику локального рынка, представляется высокоактуальной и практически значимой задачей для казахстанских дизайнеров и предпринимателей.

Таким образом, целью данной статьи является систематизация процесса разработки визуального стиля бренда — от первоначальной идеи до комплексной айдентики — через призму исследовательского подхода. Исследовательский подход в данном контексте понимается не как совокупность эмпирических процедур, а как многоуровневая система когнитивных и процедурных механизмов, направленных на выявление скрытых закономерностей, артикуляцию новых смысловых контуров проблемной ситуации и формирование инновационных решений, позволяющих выйти за пределы инерционных траекторий. Данный подход структурирует процесс разработки, задавая параметры допустимого описания и ограничивая произвольность решений, что особенно важно в условиях высокой конкуренции и визуального шума.

Визуальный стиль — это не просто набор графических элементов, а отражение глубинной сущности бренда. Прежде чем приступить к разработке логотипа или выбору цветовой палитры, необходимо сформировать четкое понимание смыслового фундамента будущей айдентики [3].

Философия и ценности компании становятся отправной точкой для всех визуальных решений. Например, бренд, ориентированный на экологичность и устойчивое развитие, естественным образом тяготеет к природным цветам — оттенкам зеленого, коричневого, небесно-голубого. В то время как технологический стартап может выбрать более строгую и минималистичную палитру с акцентами кислотных цветов, подчеркивающих инновационность [5].

История и наследие бренда часто находят отражение в визуальных элементах. Компании с долгой историей могут использовать в айдентике шрифты с засечками, сложные гербовые композиции, насыщенные глубокие цвета. Молодые бренды чаще выбирают геометрически простые решения, санс-сериф шрифты и яркие акцентные цвета [6].

Эмоциональный посыл — возможно, самый важный аспект при создании визуального стиля. Каждое графическое решение должно работать на создание определенного настроения у целевой аудитории. Плавные линии и округлые формы вызывают ощущение мягкости и дружелюбия, тогда как острые углы и строгая геометрия ассоциируются с динамичностью и решительностью [7].

Целевая аудитория диктует свои требования к визуальной коммуникации. Вкусовые предпочтения, визуальный опыт и культурный бэкграунд разных групп потребителей значительно отличаются. Визуальный стиль, который будет эффективно работать для молодежной аудитории, может совершенно не подойти для представителей старшего поколения, и наоборот.

Уникальное торговое предложение должно быть визуализировано в айдентике. Если бренд позиционирует себя как доступный, это может выражаться в простых и понятных графических решениях. Премиум-позиционирование обычно сопровождается более сложными, детализированными визуальными элементами и дорогими материалами в физических носителях [6].

Смысловой фундамент служит своеобразным компасом, который помогает принимать последовательные и обоснованные визуальные решения на всех этапах разработки айдентики. Без этого фундамента даже самые красивые графические решения рискуют остаться просто декорацией, не способной выполнять свою основную функцию — коммуникацию ценностей бренда с аудиторией.

Современная айдентика формируется под влиянием цифровизации и глобализации, что порождает несколько ключевых тенденций. Цифровая адаптивность стала обязательным требованием — логотипы и графические элементы должны сохранять функциональность на всех носителях, от фавиконов до билбордов, что обуславливает популярность векторных форматов и анимированных версий [4]. Параллельно усиливается тренд на экологичность, выражающийся через натуральные цветовые палитры, текстуры переработанных материалов и минимализм в полиграфии [5]. Заметна и гуманизация брендов через рукописные шрифты и неидеальные формы, создающие эффект ручной работы. Актуальным остается неоиоризм, сочетающий современные решения с историческими отсылками, и эволюционировавший минимализм, ставший более "теплым" за счет сложных оттенков и тактильных текстур. В условиях глобализации особую ценность приобретает локальный контекст — использование культурных кодов и визуальных традиций региона для создания аутентичной идентичности.

Поиск визуального настроения и концепции для айдентики представляет собой структурированный процесс, сочетающий аналитический и творческий подходы. Основным инструментом на этом этапе является создание мудборда (moodboard), который позволяет визуализировать ключевые направления будущего стиля. Мудборд объединяет цветовые палитры, типографические решения, графические элементы и референсы, формируя целостное представление о desired атмосфере бренда [1].

Важную роль играет семиотический анализ — понимание того, как различные визуальные элементы будут восприниматься целевой аудиторией. Например, плавные линии и округлые формы традиционно ассоциируются с мягкостью и дружелюбием, тогда как строгая геометрия передает ощущение стабильности и профессионализма. Этот анализ помогает осознанно выбирать графические решения, которые точно отражают ценности бренда [2].

Не менее значимым этапом является построение ассоциативных рядов, связывающих философию компании с конкретными визуальными образами. Этот процесс начинается с декомпозиции основных ценностей бренда на простые, визуализируемые понятия, которые затем трансформируются в графические метафоры. Такой подход обеспечивает смысловую насыщенность айдентики и создает прочную связь между концепцией бренда и его визуальным воплощением [3].

Логотип должен соответствовать нескольким ключевым критериям, обеспечивающим его эффективность. Узнаваемость достигается через уникальную форму и концепцию, позволяющую идентифицировать бренд даже без текстового сопровождения. Адаптивность предполагает сохранение читаемости и воздействия в различных размерах и контекстах — от маленьких фавиконов до крупных наружных носителей [4]. Актуальность требует соответствия современным визуальным трендам при сохранении вневременной ценности, что обеспечивает долговечность решения. Смысловая нагрузка связывает графические элементы с философией бренда, превращая логотип в визуальную метафору его ценностей [5].

Типографика выполняет критически важные функции в формировании визуального стиля. Читаемость является базовым требованием, определяющим выбор гарнитур для основного текста и обеспечивающим комфортное восприятие информации [3]. Выразительность позволяет передавать характер бренда через особенности начертания, пропорций и деталей шрифта. Функциональность предполагает создание четкой иерархии, где различные уровни информации визуально различимы и логично организованы. Единство стиля достигается использованием ограниченного набора гарнитур, создающего целостное впечатление от всех текстовых коммуникаций бренда [6].

Современные требования к типографике также включают техническую адаптивность — корректное отображение на различных устройствах и в разных средах, что особенно важно в условиях доминирования цифровых каналов коммуникации.

Сетка служит структурной основой визуальной системы, обеспечивая целостность и порядок во всех материалах. Она задает единые правила композиции, выравнивания и пропорций, что позволяет сохранять узнаваемость бренда across различных носителей [2]. Модульная сетка особенно важна в цифровой среде, где контент должен адаптироваться под разные экраны и форматы [4].

Соцсети требуют особого подхода к адаптации айдентики. Единые шаблоны сторис, согласованная цветовая схема и типографика создают мгновенно узнаваемый визуальный стиль [7]. Особое значение имеют адаптивные версии логотипа для аватарок, фирменные фильтры и

стикеры, которые усиливают вовлеченность аудитории. Важно сохранять баланс между соблюдением гайдлайнов платформ и поддержанием целостности бренда [1].

Мерч становится физическим воплощением бренда и работает как инструмент формирования лояльности. Качество материалов, продуманный крой и уместное размещение брендинга определяют его эффективность. Успешный мерч сочетает функциональность с эстетикой, превращаясь из сувенира в часть повседневной жизни потребителя. Особое внимание уделяется экологичности материалов и производственных процессов, что соответствует современным трендам осознанного потребления [5].

Проведенное исследование демонстрирует, что разработка визуального стиля представляет собой сложный системный процесс, требующий стратегического подхода и глубокого понимания природы бренда. От первоначального анализа смыслового фундамента до практической реализации на различных носителях — каждый этап создания айдентики должен быть тщательно продуман и обоснован.

Ключевым выводом работы является необходимость комплексного подхода к формированию визуальной идентичности. Успешная айдентика возникает на стыке смыслового позиционирования бренда, современных визуальных трендов и глубокого понимания психологии восприятия целевой аудитории. Особое значение приобретает семиотический анализ, позволяющий создавать графические решения, которые не просто эстетичны, но и содержательны.

Практическая значимость исследования заключается в разработке четкой методологии создания визуального стиля, которая может быть применена как для локальных казахстанских брендов, так и для международных компаний. Предложенный подход позволяет избежать шаблонных решений и создавать уникальные, запоминающиеся визуальные системы, способные эффективно работать в условиях современного перенасыщенного информационного пространства.

Перспективы дальнейшего исследования видятся в изучении влияния новых цифровых технологий на развитие айдентики, в частности — возможностей искусственного интеллекта в создании адаптивных бренд-систем, а также в анализе специфики визуальных коммуникаций в различных отраслевых сегментах казахстанского рынка.

Список использованных источников:

1. Бондаренко Е.А. Роль фирменного стиля в деятельности организации // Инновационная наука. – 2017. – №12. – С. 92-94.
2. Что такое айдентика? [Электронный ресурс] // Endylab. – URL: <https://endylab.ru/blog/chto-takoe-ajdentika> (дата обращения: 25.05.2024).
3. Фирменный стиль: ключевые элементы и их характеристики [Электронный ресурс] // Brand-Hub. – URL: <https://brandhub.ru/media/firmennyy-stil-klyuchevye-elementy-i-ikh-kharakteristiki> (дата обращения: 25.05.2024).
4. Что такое айдентика? [Электронный ресурс] // Bang Bang Education. – URL: <https://bangbangeducation.ru/point/grafichieskii-dizain/chto-takoe-ajdentika/> (дата обращения: 25.05.2024).
5. British Design: Визуальные коды в брендинге [Электронный ресурс]. – 2025. – URL: <https://britishdesign.ru/about/blog/272488/> (дата обращения: 25.05.2024).
6. Sueta.team: Корпоративная идентичность, айдентика, брендинг — что выбрать? [Электронный ресурс]. – 2024. – URL: <https://sueta.team/blog/corporateidentity-identity-brandingwhat-to-choose> (дата обращения: 25.05.2024).
7. Habr: Современная айдентика: тренды и кейсы [Электронный ресурс]. – 2025. – URL: <https://habr.com/ru/articles/955136/> (дата обращения: 25.05.2024).
8. Ответдизайн: Айдентика и фирменный стиль о терминах в брендинге [Электронный ресурс]. – 2024. – URL: <https://otvetdesign.ru/blog/ajdentika-i-firmennyy-stil-o-terminah-v-breninge> (дата обращения: 25.05.2024).

Хамит С.Қ., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Педагогика факультеті, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы, Диз–22–3 (к)
(Кенжебеков Г.Б., аға оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ДИЗАЙН: КӘСІБИ САЛАНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ, ӘДІСНАМАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Технологиялық Парадигманың Ауысуы: Дизайн және Жасанды Интеллект Диалогының Иргелі Негіздері. Жасанды Интеллект (ЖИ) пен Генеративті Модельдердің (ГЖИ) дизайн өнері мен инженерлік процесіне дендеп енуі – бұл жай ғана эволюциялық даму емес, парадигмалық ауысудың айқын көрінісі. Бұл трансформация дизайнның кәсіби ойлау әдістерінің, шешім қабылдау логикасының және шығармашылықтың табиғатына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Дизайн ғылымының негізін қалаушы Д.А. Норманның иргелі еңбектерінде, тиімді дизайнның басты өлшемі жүйенің юзабилитиі (қолдану жеңілдігі) мен қолданушыға арналған көрінуін (visibility) қамтамасыз ету екені нақты сипатталған [1]. ЖИ-дың енуі бұл гуманистік қағидаларды жоққа шығармайды, керісінше, оларды бұрын қол жетпеген гипер–масштабта жүзеге асырудың тың мүмкіндіктерін ұсынады. ЖИ дизайнды тек әдемілік пен эстетика деңгейінен алып, оны жүйелік инженерияның, математикалық тиімділіктің және психологиялық дәлдіктің деңгейіне көтереді.

ЖИ-дың дизайн саласына стратегиялық тұрғыда енуінің маңыздылығы Қазақстан Республикасының ұлттық басымдықтарында да айқын көрініс тапқан. ҚР Үкіметінің 2029 жылға дейінгі Жасанды интеллектті дамыту тұжырымдамасы бұл технологияның елдің «Цифрлық Қазақстан» стратегиясын іске асырудағы шешуші құрал екенін айқындайды [7]. Бұл стратегиялық бағыт ЖИ-дың дизайн және ақпараттық технологияларға интеграциялануын ұлттық бәсекеге қабілеттіліктің негізгі факторы ретінде бекітеді. Т. Х. Дэвенпорттың тұжырымдарына сәйкес, ЖИ-ды ұйымдық деңгейде тиімді енгізу – ұзақ мерзімді стратегиялық және бәсекелестік артықшылыққа қол жеткізудің кепілі [4]. ЖИ дизайнердің рутиналық міндеттерін автоматтандыру арқылы, оның кәсіби рөлін стратегиялық мәселелерді шешуге, этикалық дилеммаларды талдауға және күрделі жүйелік ойлауға бағыттауға мәжбүрлейді. Бұл жағдайда дизайн мен ЖИ арасындағы қарым–қатынас өркениетті симбиоз сипатын алады: ЖИ тиімділік пен деректерге негізделген дәлдікті қамтамасыз етеді, ал адам – дизайнер – мағына, эмпатия және этикалық бағдарды ұсынады.

ЖИ-дың UI/UX-жобалауға әсерінің тереңдігін пайымдау үшін, оның дәстүрлі дизайн әдіснамаларының шектеулерін қалай жоятынын қарастыру қажет. Д. Канеманның иргелі еңбектерінде сипатталғандай, адамның шешім қабылдау процесі екі негізгі режимге бөлінеді: Жүйе 1 (жылдам, интуитивті) және Жүйе 2 (баяу, талдамалық) [2]. Дәстүрлі дизайн шешімдері көбінесе Жүйе 1–дің субъективтілігі мен бұрмалануына ұшырауы мүмкін, бұл дизайнның тиімділігін төмендетеді. ЖИ-дың математикалық және алгоритмдік дәлдігі бұл субъективтілікті айтарлықтай төмендетуге бағытталған. ЖИ-платформалар масштабты талдау қағидасын бекітіп, қолданушының мінез–құлқындағы көмескі, жасырын заңдылықтарды анықтауға және уақыттан озатын болжамдық модельдер құруға мүмкіндік береді. Осы арқылы дизайн реактивті емес, превентивті сипат алады.

Деректерден Болжамға: ЖИ-ға Негізделген UX–Зерттеудің Әдіснамалық Фундаменті. ЖИ дизайн зерттеулеріне енуі бұрынғы әдіснамалық шектеулерді жойып, қолданушы мінез–құлқын талдаудағы сандық және сапалық әдістердің аражігін толық біріктірді. ЖИ-дың ең үлкен әдіснамалық үлесі – күрделі деректер арқылы себептік қорытындылау (Causal Inference) мүмкіндігі. Ф. Шолле өзінің терең оқыту технологиясы туралы еңбегінде атап өткендей, күрделі нейрондық желілердің дамуы күрделі деректер жиынтығынан (басу жылдамдығы, скроллинг үлгілері, бет–әлпет эмоциялары, биометриялық деректер) нақты әрекеттердің себебін айқындауға қабілетті [3]. Бұл – дизайнерге интерфейстегі элементтерді өзгертудің нақты және сандық тұрғыдан өлшенетін әсерін түсінуге мүмкіндік береді, осылайша дизайн шешімдерін ғылыми негіздеудің сапасын арттырады. Дәстүрлі зерттеулерде мұндай себеп–салдарлық байланысты орнату ұзақ уақыт пен ресурстарды талап ететін.

ЖИ зерттеудің техникалық орындалу процесіне де тереңдеп енді. Автоматтандырылған қолданушы тестілеуі (Automated Usability Testing) толығымен ЖИ алгоритмдерінің көмегімен іске асырылады. ЖИ-жүйелер интерфейстің Д. А. Норманның адамға бағытталған дизайн қағидаларына сәйкестігін адамның тікелей қатысуынсыз тексереді, мысалы, қателіктерді

танудың жеңілдігін немесе жүйеден кері байланыстың айқындығын автоматты бағалайды [1]. Ол қолданушының назарының қозғалысын, эмоционалдық реакциясын және когнитивті кернеу деңгейін биометриялық деректер арқылы талдауға қабілетті. Бұл деректерді өңдеу дәстүрлі зерттеулерден әлдеқайда жылдам әрі объективті нәтиже береді, бұл дизайн–шешімдердің қабылдану уақытын күрт қысқартады. Ж. Канеманның когнитивті жүктеме теориясына сәйкес, ЖИ-дың негізгі міндеті, қолданушының Жүйе 2 (аналитикалық) ойлауын талап ететін мәселелердің санын азайту [2]. Ол үшін ЖИ қолданушыға қажетті ақпаратты алдын ала сұрыптап, ең оңтайлы әрекет жолын ұсынады.

Бұл процестердің барлығының табысты болуы үшін «Түсіндірмелі ЖИ» (Explainable AI – ХАІ) қағидасы қажетті шарт болып табылады. Дизайнер ЖИ-дың интерфейсті өзгерту туралы ұсынысының нәтижесінен қабылданғанын, оның терең оқыту логикасы қандай деректерге сүйенгенін түсінуге міндетті [3]. ХАІ жүйесі ЖИ-дың шешім қабылдау логикасының ашықтығын қамтамасыз етеді, бұл дизайнерге оны этикалық және стратегиялық тұрғыдан бақылауға мүмкіндік береді. Осы күрделі зерттеулердің нәтижесінде қалыптасатын динамикалық қолданушы персоналары тұрақты емес, үнемі жаңартылып отырады. Кәсіби UX–стратегтің рөлі осы болжамдық модельдердің дұрыстығын валидациялауға және олардың этикалық негіздерін тексеруге негізделеді, осылайша Т. Дэвенпорт айқындаған стратегиялық артықшылықты қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады [4].

Гипер-Адаптивті Интерфейстердің Архитектурасы: Динамикалық Жүйелерді Жобалау. ЖИ-дың UI/UX–дизайнға тигізетін үшінші іргелі әсері – қолданушы интерфейсін (ҚИ) әр қолданушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес нақты уақытта өзгерту арқылы гипер–дербестендіруді іске асыру. Бұл тәсіл Адаптивті ҚИ (Adaptive UI) концепциясын іске асырады. П. Морвиллдің ақпараттық архитектура бойынша кешенді еңбектерінде қарастырылғандай, ҚИ-дың табысты болуы оның табылу мүмкіндігіне (findability), яғни қолданушының қажетті ақпаратты немесе функцияны қаншалықты тез табатынына тікелей байланысты [5]. ЖИ алгоритмдері қолданушының ағымдағы мақсатына, біліктілік деңгейіне, геолокациясына және тіпті тәулік уақытына байланысты интерфейстің элементтерін, навигациялық жолдарды және әрекетке шақыру түймелерінің (СТА) орналасуын динамикалық түрде қайта реттейді. Мысалы, таңертең жұмысқа бара жатқан қолданушыға қажет емес ақпаратты көрсетпей, оның сол сәттегі мақсатына барынша қызмет ететін интерфейсін қалыптастырады.

Бұл ЖИ-ға негізделген динамикалық ақпараттық архитектура дизайнерден тұрақты, қатып қалған экрандарды емес, керісінше, әр қолданушыға бейімделетін және ЖИ басқаратын айнымалы компоненттер жүйесін жобалауды талап етеді. Бұл үдеріс «Дизайн Жүйелері 2.0» (Design Systems 2.0) деп аталатын жаңа парадигманы қалыптастырады. ЖИ-мен күшейтілген дизайн жүйелері қолданушының мінез–құлқына байланысты компоненттердің визуалды атрибуттарын динамикалық түрде өзгерте алады. Қазақстандық контексте, Генеративті ЖИ-дың қазақ тіліндегі контент пен мәдени бейнелерді генерациялау мүмкіндігі ерекше маңызды. Назарбаев Университетінің ISSAI институты тарапынан әзірленген Жасанды интеллект және роботтехника саласындағы терминдер глоссарийі осы бағыттағы іргелі кадам болып табылады [8]. Себебі, ЖИ-дың жергілікті тілдегі функционалдығын қамтамасыз ету ақпараттық архитектураның негізгі шарты болып табылады, әйтпесе ЖИ құрған дизайн қазақ тілді қолданушыға толық түсінікті және тиімді болмайды [5]. ЖИ-дың дамуы графикалық интерфейсін қажеттілігін азайтатын «Нөлдік Интерфейс» (Zero UI) концепциясын ілгерілетті.

Генеративті ЖИ (ГЖИ) дизайн саласындағы ең жылдам дамып жатқан бағыт болып табылады. Оның терең оқыту және ауқымды деректерді өңдеу мүмкіндіктері дизайнерге минималды уақыт ішінде жүздеген дизайн нұсқаларын сынауға мүмкіндік береді [3-4]. Промпт–инжиниринг UI/UX–маманның жаңа негізгі дағдысына айналды. Бұл креативті шешімдерді пикселдік деңгейде емес, ЖИ-ға берілетін техникалық және креативті тапсырманың сапасын анықтауда жатқан, стратегиялық және лингвистикалық дағды. Дизайнер ЖИ-дың генерациялау логикасын және алгоритмдік шектеулерін терең түсінуі керек.

Жобалау Этикасы мен Әлеуметтік Жауапкершілік: Алгоритмдік Әділеттілік Дилеммасы. ЖИ-дың дизайн процесіне терең енуі тиімділікті арттырумен қатар, мамандық алдына бұрын–сонды болмаған этикалық және құқықтық дилеммаларды қояды. ЖИ алгоритмдері бизнес–мақсаттарға жету үшін интерфейсін оңтайландыра алады, бұл көбінесе қолданушыны манипуляциялауға бағытталған «қара үлгілер» (Dark Patterns) қалыптастыру қаупін арттырады. Д. Канеманның когнитивті бұрмалаулар туралы іргелі теориясына сүйенсек, ЖИ осы адамдық әлсіз тұстарды дәл анықтап, оларды өз мүддесіне пайдалануға қабілетті [2]. Мысалы, ЖИ

қолданушының Жүйе 1 ойлауына әсер ететін жылдам шешімдерді ынталандыру арқылы, оның Жүйе 2 (байыпты) ойлауына мүмкіндік бермеуі мүмкін. Бұл жерде ең үлкен қауіп – алгоритмдік бұрмалау (algorithmic bias), яғни ЖИ-дың оқыту деректеріндегі әділетсіздіктерді немесе кемсітушіліктерді интерфейс арқылы күшейтуі.

Т. О'Рейли өз еңбегінде, технологиялық өзгерістер кезінде адами жауапкершіліктің рөлі артатынын айтып, ЖИ-дың нәтижесі үшін адамның есеп беруінің маңыздылығын атап көрсетеді [6]. Дизайнердің негізгі міндеті – ЖИ-дың тиімділігін адами құндылықтармен теңестіру. Кәсіби дизайнердің этикалық жауапкершілігі – ЖИ-дың осындай манипуляциялық тенденциясына қарсы тұру. Этикалық дизайн қағидаларына сүйену және ашықтықты (Transparency) қамтамасыз ету – ЖИ дәуіріндегі дизайнерлік қызметтің ең маңызды факторы [1]. Бұл мәселелерді шешу үшін Алгоритмдік Есептілік (Algorithmic Accountability) және Дизайнды Аудиттеу (Design Auditing) тетіктерін енгізу қажет. Қазақстан Республикасы Үкіметінің ЖИ дамыту тұжырымдамасында да ЖИ-дың этикалық және заңнамалық реттелуінің қажеттілігі туралы айтылған, бұл ұлттық деңгейдегі жауапкершілікті көрсетеді [7].

Бұл үдерістер дизайнерлік рөлді әлеуметтік–техникалық жүйелерді (Socio-technical Systems) жобалауға ауыстырады. ЖИ-дың ең маңызды шектеуі – оның адами эмпатияны, мәдени контексті және шынайы стратегиялық ойлауды игере алмауы. Сондықтан, дизайнердің негізгі рөлі «мағына беруші» және «жүйелік ойшыл» функциясына ауысады. ЖИ-дың терең оқыту және деректерді басқару қабілетіне қарамастан, адамның әрекеті – бұл жүйенің ақырғы бағытын анықтау [3-4].

Дизайнер 3.0: Болашаққа Бағытталған Рөл және Білім Беру Трансформациясының Императиві. ЖИ дәуіріндегі дизайнерлік мамандық «Дизайнер 3.0» кезеңіне өтуде. Бұл кезеңде дизайнердің кәсіби құндылығы оның тек техникалық орындау дағдыларында ғана емес, жоғары деңгейдегі стратегиялық шешім қабылдау және этикалық менеджмент қабілетінде жатыр. Т. Дэвенпорттың ЖИ-дың стратегиялық артықшылығы туралы тұжырымына сәйкес, дизайнер осы күшті бәсекелестік артықшылыққа айналдыруға міндетті [4]. Ол ЖИ-дың аналитикалық күшін гуманистік бағытқа жоспарлауға негізделген стратег–гуманист ретінде әрекет етеді. Д. Норман атап өткендей, жаңа технологиялар дизайнның формасын өзгертеді, бірақ қолданушының қажеттіліктерін терең түсіну қағидасы өзгеріссіз қалады [1].

Бұл жаңа рөл дизайнерлік білім беру жүйесін түбегейлі өзгертуді талап етеді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің ЖИ дамыту тұжырымдамасы адами капиталды арттыру қажеттілігін және осы технологияны меңгерген мамандарды даярлаудың маңыздылығын айқындайды [7]. Сондықтан, дәстүрлі дизайн мектептері енді эстетика және юзабилити пәндерінен тыс, машиналық оқытудың алгоритмдерін, деректер стратегиясын және ақпараттық архитектураның терең негіздерін оқытуға көшуі қажет. Назарбаев Университетінің ISSAI институты тарапынан әзірленген Жасанды интеллект терминдерінің глоссарийін оқу процесіне енгізу, отандық мамандардың осы технологиялық тілді толық меңгеруі үшін маңызды [8]. Дизайнер 3.0 – бұл технолог, философ және стратегтің біріккен образы. Ол ЖИ-дың тиімділігін адами құндылықтармен біріктіре білетін, этикалық жауапкершілікті сезінетін және ХАІ принциптерін қолданатын маман. Т. О'Рейли көрсеткендей, ЖИ-дың тұрақты дамуы жағдайында дизайнердің ең маңызды дағдысы – бұл үнемі оқып–үйренуге дайын болу және технологиялық өзгерістерді шығармашылық тұрғыдан басқара білу қабілеті [6].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Nielsen, J., & Norman, D. A. (2014). *The Design of Everyday Things: Revised and Expanded Edition*. Basic Books.
2. Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
3. Chollet, F. (2019). *Deep Learning with Python*. Manning Publications.
4. Davenport, T. H. (2018). *The AI Advantage: How to Think Strategically About Artificial Intelligence*. MIT Press.
5. Morville, P. (2021). *Adaptive Path's Guide to UX*. O'Reilly Media.
6. O'Reilly, T. (2020). *WTF? What's the Future and Why It's Up to Us*. Harper Business.
7. ҚР Үкіметі. (2023). Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі Жасанды интеллекті дамыту тұжырымдамасы. Астана. (Ресми стратегиялық құжат).
8. ISSAI (Назарбаев Университеті). (2022). Жасанды интеллект және роботтехника саласындағы терминдердің қазақша–ағылшынша глоссарийі. Нұр-Сұлтан.

Шарипулла Ж.Ш., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық Зерттеу университеті Педагогика факультеті, Диз 22-3 «к» тобының студенті, «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасы
(Кенжебеков Г.Б., аға оқытушы, магистр, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы)

ЗАМАНАУИ ДИЗАЙН: ТРЕНДТЕР, БАҒЫТТАР ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

XXI ғасырдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістер, цифрлық технологиялардың дамуы және адам қажеттіліктерінің артуы дизайн саласының қарқынды дамуына ықпал етті. Бүгінгі таңда дизайн тек эстетикалық құндылықты қалыптастыру құралы емес, адамның өмір сапасын жақсартуға бағытталған кешенді жүйе ретінде қарастырылады. Заманауи дизайн функционалдық, технологиялық, эмоционалдық және экологиялық аспектілердің үйлесімінен тұрады. Оның мақсаты – адамның күнделікті өмірін жеңілдету, ақпаратты түсінікті ету, қоршаған ортамен өзара әрекетті тиімді ету. Осы мақалада қазіргі дизайн саласының негізгі трендтері, бағыттары және болашақта даму мүмкіндіктері жан-жақты талданады.

Заманауи дизайнның негізгі трендтері

Минимализм және визуалды қарапайымдық

Минимализм – соңғы онжылдықтарда қалыптасқан және өз маңызын жоғалтпай келе жатқан басты дизайн тренді. Бұл бағыттың негізгі ерекшелігі – артық элементтерді қолданбай, ақпаратты ең қарапайым әрі анық жеткізу. Минимализмнің басты қағидалары: кең бос кеңістік, шектеулі түстер палитрасы, қарапайым геометриялық пішіндер, функционалды элементтер. Бұл стиль пайдаланушы назарын ең маңызды мазмұнға бағыттап, визуалды жүктемені азайтады. Сондықтан веб-дизайнда, интерьерде және өнеркәсіптік дизайнда кеңінен қолданылады.

Неоморфизм және жұмсақ интерфейстер

Неоморфизм (neumorphism) – интерфейстердің көрінісін жұмсақ әрі шынайы етіп көрсететін жаңа тренд. Бұл стильде жарық пен көлеңкенің нәзік ауысуы арқылы элементтер терендікке ие болады. Батырмалар үшөлшемдідей қабылданып, пайдаланушыға жағымды тактильді сезім сыйлайды. Неоморфизм әсіресе мобильді қосымшалар мен ақылды құрылғылар интерфейсінде жиі қолданылады.

Макро-типография және мәтінді ерекшелену

Қазіргі заманғы графикалық және веб-дизайнда мәтін басты визуалды элементке айналып отыр. Макро-типография – үлкен, батыл шрифттерді қолдана отырып, ақпаратты эмоционалды және есте қаларлық түрде жеткізу тәсілі. Бұл тренд брендтердің жеке стилін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Шрифттердің комбинациясы, әріп формаларын өзгерту, жоғарғы контраст – заманауи дизайнерлердің басты құралына айналды.

Экодизайн және тұрақты даму

Қоршаған орта мәселелері дизайн индустриясына да тікелей әсер етуде. Экодизайн:

- қайта өңделген материалдарды қолдану;
- энергия үнемдеу;
- қалдықсыз өндіріс;
- ұзақ уақыт қолдануға арналған өнімдер сияқты қағидаларға негізделеді.

Экодизайн болашақ ұрпақ үшін ыңғайлы әрі қауіпсіз орта қалыптастыруға бағытталған басты трендтердің бірі болып отыр.

Дизайн саласындағы негізгі бағыттар

Графикалық дизайн

Графикалық дизайн – визуалды коммуникацияның ең негізгі саласы. Бұл бағыт логотип жасау, брендинг, постерлер, иллюстрациялар, жарнамалық материалдар дайындауды қамтиды. Қазіргі графикалық дизайн келесі тенденциялар дамуда:

- 3D иллюстрациялар,
- анимация және motion-графика,
- түстердің батыл комбинациясы,
- генеративті дизайн тәсілдері.

Графикалық дизайнерлер визуалды мәдениетті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

UX/UI дизайн

UX (User Experience) – пайдаланушы тәжірибесін жобалау,

UI (User Interface) – интерфейстің визуалды көрінісін құрастыру.

Цифрлық технологиялардың дамуына байланысты UX/UI дизайны ең сұранысқа ие бағыттардың бірі болып отыр. Негізгі қағидалары:

- қарапайым навигация;
- қолжетімділік;
- логикалық құрылым;
- мобильді құрылғыларға бейімделу;
- визуалды үйлесімділік.

UX/UI дизайнердің мақсаты – қолданушының цифрлық өнімді тиімді пайдалануын қамтамасыз ету.

Индустриялық (өнеркәсіптік) дизайн

Индустриялық дизайн физикалық объектілерді жобалау мен өндіруді қамтиды. Бұл бағыт:

- тұрмыстық техника,
- жиһаз,
- көлік құралдары,
- электрондық құрылғылар сияқты өнім түрлерін қамтиды.

Қазіргі индустриялық дизайнда 3D баспа технологиясы, смарт құрылғылар, эргономика және материалтану салалары белсенді дамып келеді.

Дизайн-ойлау (Design Thinking)

Дизайн-ойлау – күрделі мәселелерді шығармашылық жолмен шешуге бағытталған тәсіл.

Негізгі кезеңдері:

1. Эмпатия (қажеттілікті зерттеу)
2. Мәселені анықтау
3. Идеялар генерациясы
4. Прототип жасау
5. Тестілеу

Бұл әдіс бизнес, медицина, білім беру, инженерия сияқты көптеген салаларда қолданылады.

Болашақтағы дизайнның даму перспективалары

Жасанды интеллект және генеративті дизайн

Жасанды интеллект (AI) дизайнерлер жұмысының ажырамас құралына айналып келеді.

Генеративті жүйелер бірнеше секундта жүздеген нұсқа ұсына алады. Бұл:

- шығармашылық процесті жеделдетеді;
- күтпеген шешімдер табуға көмектеседі;
- ресурстарды үнемдейді.

Дегенмен, шығармашылық көзқарас, эстетикалық талғам және идея формалау қабілеті дизайнердің негізгі артықшылығы болып қала береді.

Қолжетімділік (Accessibility) дизайны

Инклюзивті дизайн – кез келген пайдаланушыға қолайлы өнім жасау принципіне негізделген. Бұл әсіресе арнайы қажеттілігі бар адамдар үшін маңызды.

Мысалы:

- мәтіннің оқылу контрастын арттыру,
- дыбыстық хабарламалар,
- қарапайым интерфейс,
- эргономикалық заттар жасау.

Болашақта барлық өнімдер қолжетімділік талаптарын сақтау міндетті нормаға айналады.

Виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR)

VR/AR технологиялары болашақ дизайнның негізгі бағыттарының бірі болмақ. Бұл технологиялар:

- архитектураны моделдеуге,
- ойын индустриясына,
- медицинада жаттығулар жасауға,
- білім беруде визуалды контент жасауға кеңінен қолданылуда.

AR арқылы пайдаланушы нақты әлемге қосымша ақпаратты цифрлық қабат түрінде көреді.

Мәдени кодтардың жаңғыруы

Глобализация жағдайында дәстүрлі мәдени ерекшеліктерді сақтау маңызды. Қазақтың ұлттық ою-өрнектері, түстер жүйесі, символикасы заманауи дизайнмен үйлесіп, жаңа бағыттардың қалыптасуына ықпал етуде.

Бұл тренд ұлттық бірегейлікті нығайтып қана қоймай, жаһандық нарықта мәдени ерекшелікті өзгеше қырынан танытады.

Заманауи дизайн – адамның өмірін жақсарту, ақпаратты тиімді жеткізу, технологиялық және әлеуметтік қажеттіліктерге жауап беру мақсатында дамитын көпқырлы сала. Қазіргі трендтер –минимализм, экодизайн, макро-типография және интерфейс жаңашылдықтары. Дизайн саласының болашағы жасанды интеллект, VR/AR, инклюзивті орта құру, мәдени мұраны жаңғырту сынды бағыттармен тығыз байланысты.

Дизайнның негізгі миссиясы – үйлесімді, қолайлы және экологиялық қана емес, мәдени құндылыққа негізделген өмірлік кеңістік қалыптастыру.

Заманауи дизайн тек эстетикалық немесе функционалдық мәселе ғана емес, ол қоғамның әлеуметтік құрылымына, мәдениетіне және технологиялық дамуына тікелей әсер етеді. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, дизайн адамның өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған: қолжетімді орта, ыңғайлы тұрмыстық заттар, қауіпсіз қоғамдық кеңістіктер – бәрі де заманауи дизайн шешімдерінің нәтижесі. Инклюзивті дизайн адамдардың әртүрлі қажеттіліктерін есепке ала отырып жасалады, бұл әсіресе балалар, қарт адамдар және мүгедектер үшін маңызды.

Мәдени аспектке келсек, дизайн ұлттық ерекшеліктерді сақтау мен жаңғыртудың құралына айналды. Қазіргі дизайнерлер дәстүрлі ою-өрнектерді, түстер мен символдарды заманауи графикалық стильдермен үйлестіріп, ұлттық мәдениетті жаһандық деңгейде көрсетеді. Бұл тәсіл мәдениетке құрмет білдіріп қана қоймай, халықаралық нарықта бәсекелестікке қабілетті өнімдер жасауға мүмкіндік береді.

Технологиялық факторлар заманауи дизайнның дамуын жаңа деңгейге көтерді. Жасанды интеллект, генеративті дизайн, VR/AR, 3D-баспа және смарт құрылғылар дизайнерлерге шығармашылықта еркіндік береді. Мысалы, VR/AR арқылы архитектуралық жобаны нақты кеңістікте көріп, қажетті түзетулерді енгізуге болады. Генеративті дизайн алгоритмдері бірнеше нұсқаны автоматты түрде жасап, дизайнердің уақытын үнемдейді және жаңа шешімдер табуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, экологиялық аспект – қазіргі заманғы дизайнның ажырамас бөлігі. Қайта өңделген материалдар, энергия үнемдейтін өнімдер, қалдықсыз өндіріс – болашаққа бағытталған тұрақты дизайн элементтері. Дизайн тек визуалды әсер қалдырумен шектелмей, қоршаған ортаны қорғауға да үлес қосуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Norman, D. The Design of Everyday Things.
2. Lidwell, W., Holden, K., Butler, J. Universal Principles of Design.
3. Papanek, V. Design for the Real World.
4. Brown, T. Change by Design.
5. Calver, G. What is Graphic Design?
6. Manovich, L. The Language of New Media.
7. Donis, A. Visual Literacy.
8. Burdek, B. History, Theory and Practice of Product Design.
9. ICSID. Industrial Design Definition and Principles.
10. ISO 9241. Ergonomics of Human-System Interaction Standards.

Юн И.С., Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, педагогический факультет, группа Диз 22-4(р)

(Жученко И. А., старший преподаватель кафедры ИЗО и дизайна, член Союза Дизайнеров Республики Казахстан)

ПСИХОЛОГИЯ ФОРМЫ: ГЕОМЕТРИЧЕСКИЕ ПАТТЕРНЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПРИЯТИЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу психологического воздействия геометрических форм и паттернов на эмоциональное состояние человека.

В современном визуально перенасыщенном пространстве – от цифровых интерфейсов до городской среды – геометрические формы и паттерны становятся основным инструментом коммуникации. Их влияние на эмоциональную реакцию человека приобретает особую значимость, поскольку именно эмоции определяют скорость обработки информации, степень вовлечённости и последующие поведенческие реакции.

Цель нашего исследования - выявить, каким образом геометрические формы и паттерны воздействуют на эмоциональное состояние человека, определить психологические механизмы этого влияния и показать, как эти закономерности могут быть использованы в графическом дизайне для усиления выразительности и эффективности визуальных коммуникаций.

Следует, конечно, разобраться в понятии «паттерн», «принт», «текстура» с точки зрения применения их в дизайне. Паттерн (от англ. pattern – образец, шаблон, система) – повторяющийся элемент. Паттерны в дизайне – это небольшие элементы изображения, которые при составлении друг с другом образуют бесконечный узор без видимых границ. Смысл термина «паттерн» варьируется в зависимости от области знаний, в которой используется – в природе, психологии, дизайне, трейдинге и т.д. [1].

Рисунок 1. Паттерны на обоях Gucci [2]

Сегодня графический декор в виде принтов из паттернов, имитаций различных текстур является очень популярным и востребованным, поскольку, с одной стороны, эффектно выглядит, а с другой, выступает как знак современных тенденций. Так, дизайнерские принты позволяют выразить личный стиль владельца и подчеркнуть его индивидуальность. Дизайнеры считают паттерны и текстуры неотъемлемой частью графического декора и успешно применяют их в дизайне интерьера (обоях, текстиле, коврах, предметах домашнего обихода), в художественном оформлении одежды; дизайне веб-сайтов, фирменного стиля, упаковочной продукции, канцелярских принадлежностей, чехлов и наклеек для телефона, сувенирной продукции, открыток, полиграфических изданий, декоре форзацев книг, обложек ежедневников, а также в оформлении городской среды: декорирование жилых домов, зданий. Паттерны очень многофункциональны, что объясняет их большую популярность [1].

Современные дизайнеры активно используют паттерны как средство смыслообразования. Визуальный мотив становится носителем идеи: он может отсылать к культурным традициям, технологичности, природе, урбанистике или цифровой среде. Паттерн способен превратиться в самостоятельную коммуникацию – не только оформлять поверхность, но и передавать смысловую модель бренда или продукта.

Геометрические формы занимают особое место в визуальном опыте человека и формируют значительную часть его эмоциональных реакций на окружающую среду. Несмотря на внешнюю простоту, такие структуры, как круг, квадрат, треугольник или сложные орнаментальные паттерны, оказывают глубокое и во многом непредсказуемое влияние на психологическое состояние зрителя. Многочисленные исследования доказывают, что форма является не только носителем эстетической информации, но и стимулом, воздействующим на эмоциональное и когнитивное восприятие [3, 4].

В книге «Динамическая теория формообразования» [5], в которой разработана динамическая теория форм (или паттернов) применительно к живой природе, указано, что люди в состоянии сна, под действием наркоза, после выхода из комы убеждены, что видят определённые, универсальные картины – те же геометрические паттерны, пространственные

структуры, причём это явление не зависит от индивидуума, а является универсальным свойством человеческого мозга.

Помимо психологических и перцептивных особенностей восприятия формы, эмоциональная реакция зрителя во многом определяется культурно закреплённой символикой, описанной в работах по семиотике и символическому анализу. Одним из наиболее авторитетных источников является «Словарь символов» Дж. Трессидера [3].

Паттерны в графическом дизайне можно классифицировать по различным параметрам – происхождению формы, характеру построения, визуальному ритму или степени регулярности.

Одним из наиболее распространённых типов являются геометрические паттерны. Они основаны на простых формах – круге, квадрате, треугольнике, многоугольниках – и строятся по строгим правилам симметрии, повторения и модульности. Геометрические паттерны ассоциируются с технологичностью, рациональностью и упорядоченностью, поэтому активно применяются в брендинге, корпоративных айдентиках, интерфейсах и проектах, связанных с наукой, инновациями и точностью. Их преимущество – предсказуемость структуры, что позволяет легко масштабировать рисунок, адаптировать его под любые носители и комбинировать с текстовой информацией, не создавая перегрузки.

Рисунок 2. Геометрический паттерн [6]

Психологический эффект:

- стабилизация эмоционального состояния,
- формирование чувства уверенности и надежности,
- повышение концентрации за счёт ритма и симметрии,
- ассоциации с структурированностью, точностью, логикой.

Слишком жёсткие геометрические паттерны могут создать ощущение строгой, даже «холодной» атмосферы, поэтому в интерьере их часто смягчают натуральными материалами или органическими формами.

Противоположностью геометрии выступают органические паттерны, построенные на естественных формах: растительных линиях, волнениях, изгибах, ветвлениях и пластичных ритмах. Эти структуры визуально ближе к природной среде, поэтому создают ощущение мягкости, текучести, эмоционального тепла. Органические паттерны широко используются в упаковке косметики, экотоваров, в модной индустрии и интерьерной графике. Они позволяют подчеркнуть идею естественности, уникальности и индивидуального характера продукта.

Психологический эффект:

- снижение уровня стресса,
- ощущение гармонии и естественности,
- визуальное расслабление,
- активация положительных эмоций,
- усиление ассоциаций с природой и спокойствием.

Исследования в области биофильного дизайна подтверждают: природные повторяющиеся структуры снижают пульс, уменьшают тревожность и улучшают настроение.

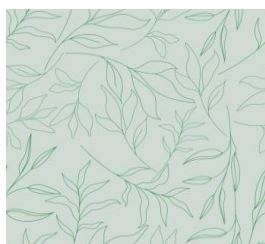

Рисунок 3. Органический паттерн [7]

Генеративные паттерны, основанные на само подобии формы и алгоритмическом построении. Благодаря цифровым инструментам такие паттерны стали особенно популярны в последние годы. Их визуальная сложность и динамичность создают ощущение живой структуры, бесконечного роста или пульсации. Генеративные паттерны часто применяются в медиа-арта, цифровых инсталляциях, фирменных стилях инновационных компаний, где ценится эффект «цифровой органики» – сочетание математической точности и природной непредсказуемости.

Психологический эффект:

- снижение уровня кортизола,
- состояние медитативного погружения,
- повышение творческого мышления.

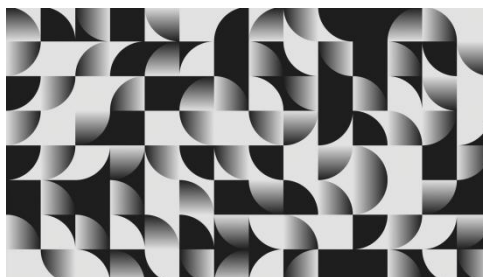

Рисунок 4. Генеративный паттерн [8]

Каждый тип паттерна имеет своё эмоциональное звучание и набор выразительных возможностей, и грамотный выбор позволяет дизайнеру не только украсить объект, но и подчеркнуть его смысл, атмосферу и назначение. Паттерн становится языком, с помощью которого дизайнер конструирует визуальный мир – ритмичный, насыщенный, минималистичный, динамичный или спокойный.

Паттерны оказывают глубокое и многогранное влияние на восприятие графического дизайна, потому что человеческий мозг изначально устроен так, чтобы искать в окружающем мире закономерности и повторения. Наша зрительная система стремится упорядочивать информацию, группировать элементы и находить ритм, поэтому любые повторяющиеся структуры автоматически привлекают внимание и вызывают эмоциональную реакцию. Это влияние начинается на базовом, нейрофизиологическом уровне: паттерны помогают мозгу экономить энергию. Когда зритель видит повторяющийся элемент, его восприятие ускоряется, так как мозгу не нужно каждый раз «считывать» форму заново – он узнаёт закономерность и воспринимает композицию как более понятную и гармоничную. Именно поэтому паттерны часто создают ощущение порядка, чистоты и продуманности, даже если построены из минимальных геометрических элементов.

С точки зрения гештальт-психологии, паттерны задействуют принципы:

- сходства (одинаковые элементы воспринимаются как группа),
- повторяемости (ритм формирует устойчивое впечатление),
- продолжения (глаз стремится завершить начатую линию или движение),
- целостности (мы видим структуру в целом, а не отдельные элементы).

Поэтому паттерны помогают зрителю быстрее ориентироваться в визуальной среде, воспринимать информацию не хаотично, а как систему.

Помимо формы, важнейшим параметром является цвет. Различия в реакциях человека на цвет и форму были обнаружены в психологических экспериментах [9].

Светлые паттерны создают ощущение воздушности, лёгкости, чистоты. Тёмные — глубины, серьёзности, концентрации. Контрастные паттерны усиливают напряжение, увеличивают эмоциональную динамику. Монохромные воспринимаются как более интеллектуальные, минималистичные. Тёплые цвета вызывают эмоциональную вовлечённость. Холодные — спокойствие и аналитическое состояние.

Психология цвета усиливает или ослабляет эффект, создаваемый структурой самого паттерна.

Проведённый анализ показывает, что геометрические формы и паттерны оказывают значительное влияние на эмоциональное состояние человека благодаря тому, что зрительное

восприятие изначально ориентировано на поиск закономерностей, ритмов и повторяющихся структур. Паттерны активируют базовые механизмы гештальт-психологии, упрощают обработку информации и формируют предсказуемый визуальный порядок, что напрямую влияет на эмоциональный комфорт, скорость восприятия и глубину вовлечённости.

Несмотря на многообразие видов — геометрических, органических, генеративных — все паттерны обладают общей особенностью: они создают определённый эмоциональный фон, который воспринимается зрителем практически мгновенно и неосознанно. Регулярные структуры вызывают ощущение стабильности и собранности; плавные природные ритмы — эмоционального комфорта и расслабления; более сложные динамические композиции — интерес, вовлечённость, интеллектуальную активность. Цвет, контраст и масштаб усиливают или смягчают это воздействие, формируя целостное эмоциональное сообщение.

Таким образом, паттерны выступают не просто декоративным инструментом, а полноценным языком визуальной коммуникации, способным направлять внимание, вызывать эмоции и формировать отношение зрителя к объекту. Понимание психологических механизмов восприятия формы позволяет дизайнеру осознанно управлять впечатлением и создавать более выразительные, точные и эмоционально эффективные графические решения.

Список литературы:

1. Кучеренко М. С., Мартиросов А. В. Паттерны и текстуры в современном графическом дизайне и их влияние на эстетику дизайн-объекта // Материалы конференции. — Краснодар : Кубанский государственный университет, 2020. — № 12–5 (68). — С. 28–34.
2. Designer Wallpapers | Floral & Silk Wallpapers | Gucci // Официальный сайт GUCCI. — URL: <https://www.gucci.com>. (Дата обращения 20.11.2025).
3. Трессидер Д. Словарь символов. — Москва: ФАИР-Пресс, 2001. — 448 с.
4. Аронов В. М. Основы графического дизайна: учебное пособие. — Москва: Аспект Пресс, 2015. — 304 с.
5. Рабинович М. И., Езерский А. Б. Динамическая теория формообразования. — Москва : Янус-К, 1998. — 14 с.
6. Designer Wallpapers | Kvadraty, romby, chb_153776 [Электронный ресурс]. — WallpapersCraft. — Режим доступа: https://wallpaperscraft.ru/download/kvadraty_romby_chb_153776/2560x1024. (Дата обращения 20.11.2025).
7. Elegant monoline floral seamless pattern design [Электронный ресурс]. — Freepik. — Режим доступа: https://www.freepik.com/free-vector/elegant-monoline-floral-seamless-pattern-design_27030348.htm. (Дата обращения 20.11.2025).
8. Генеративный паттерн от команды Nonform. — Shutterstock. — Режим доступа: <https://www.shutterstock.com>. (Дата обращения 20.11.2025).
9. Арнхейм, Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм ; пер. с англ. В. Н. Самохина ; под ред. и со вступ. ст. В. П. Шестакова. — Москва : Прогресс, 1974. — 392 с.

МАЗМҰНЫ

	1-секция «Инклюзивті білім беру: қатысу мен тең мүмкіндіктер педагогикасы» «Инклюзивное образование: педагогика участия и равных возможностей»	
1.	Аманжолова А.М. КОРРЕКЦИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНОСТИ ВНИМАНИЯ У ДЕТЕЙ С РАС ПОСРЕДСТВОМ СЕНСОРНЫХ ИГР	3-6
2.	Аппазова Ж.С., Айтжан А.С. ИНКЛЮЗИВТІ СЫНЫПТАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: ЖАҢА ТАЛАПТАР МЕН ПРАКТИКА	6-9
3.	Ахмет А.Қ. АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ДЕНВЕР ЕРТЕ АРАЛАСУ МОДЕЛІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	9-15
4.	Байгаскина Ж. К. ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМУЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ФОНЕТИКАЛЫҚ-ФОНЕМАТИКАЛЫҚ БҰЗЫЛЫСЫН ТҮЗЕТУДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	16-18
5.	Бахтиярова Ә.Т., Жолшыбек Б.Б. АРНАЙЫ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҚАЗІРГІ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	18-21
6.	Бахтиярова Ә.Т., Жолшыбек Б.Б. ЕБҚ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ӨНЕРГЕ БАУЛУДА МУЛЬТИСЕНСОРЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ	21-23
7.	Берикбаева А.Ж., Тобаева А.М. КҮРДЕЛІ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ ӘДІСТЕРІ	23-26
8.	Болатова А.Қ. ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҮДЕРІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ	26-29
9.	Болтабай А.У. ЖЕҢІЛ ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ДАМУДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ-ГЕЙМИФИКАЦИЯ	29-32
10.	Егинбаева А.А. КОРРЕКЦИЯ СТРАХОВ У ДОШКОЛЬНИКОВ С РАС ПОСРЕДСТВОМ СТОРИТЕЛЛИНГА	32-34
11.	Екпінбай Н.Н. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	35-38
12.	Жалғасбаева Ж.И. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАРҒА БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕР	38-40
13.	Жексенова А.Т. ISSUES OF ORGANIZING INTELLECTUAL COMPETITIONS FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS	41-48
14.	Жумабекова Н.Қ. QAZ-ORTON ӘДІСІ: ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН БАЛАЛАРДА ДИСЛЕКСИЯНЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ	48-51
15.	Исаева Д.С. Пак В.С. РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ СРЕДСТВАМИ ИЗОТЕРАПИИ	51-54
16.	Канатова Б.Е. НЕЙРОПЕДАГОГИКА: ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДА КОГНИТИВТІК ДАМУДЫ ҚОЛДАУ	54-58
17.	Касымгожина А.Д. КОРРЕКЦИЯ АГРЕССИВНОСТИ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА ПОСРЕДСТВОМ СТОРИТЕЛЛИНГА	58-61
18.	Кәріп Д.Д., Каиржан А. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	61-64
19.	Клюкач А.Ю. ИНТЕГРАЦИЯ БЕЗУСЛОВНЫХ РЕФЛЕКСОВ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА РЕГУЛЯЦИЮ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ И МОТОРНОЙ СФЕР ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА В КОНТЕКСТЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ	64-68
20.	Кравчук Д.В. РАЗВИТИЕ ЗРИТЕЛЬНОЙ ПАМЯТИ У	68-71

	ДОШКОЛЬНИКОВ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПОСРЕДСТВОМ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР	
21.	Қиябай А.А. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗАТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНА ТИІМДІ КІРІКТІРУ ЖОЛДАРЫ	72-74
22.	Лебольд А.Д. КОРРЕКЦИЯ ЗРИТЕЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ ПРИ ОПТИЧЕСКОЙ ДИСЛЕКСИИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР	74-78
23.	Махамбетова Г.Е. ОНТОГЕНЕЗ, СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ	78-82
24.	Мұхат А.Н. АУТИСТІК СПЕКТРЛІ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ЖЕТІЛДІРУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН СЕНСОРЛЫҚ-ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ	82-85
25.	Нургалиева К.Н. БАЕҚ БАР БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ АРТ-ТЕРАПИЯНЫҢ ОРНЫ	85-88
26.	Нурланқызы Ф. ЗИЯТТЫҚ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ	88-91
27.	Нығметолла Е.М. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ДАМУ БҰЗЫЛЫСЫ БАР ОҚУШЫНЫҢ ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫН БЕЙІМДЕУ ПРИНЦИПТЕРІ	91-94
28.	Олейникова М.А, Сакаева А.Н., Боброва В.В. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СЕМЕЙ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ	95-101
29.	Омарова Ұ.Р. ЕББҚ БАР БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЖЕКЕ БІЛІМ БЕРУ ТРАЕКТОРИЯЛАРЫНЫҢ ДҰРЫС ҚҰРЫЛМАУЫ	101-104
30.	Попович И.Н. ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОГО И КОММУНИКАТИВНОГО РАЗВИТИЯ НЕГОВОРЯЩИХ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ	104-108
31.	Раимова М.Е. ЖЕҢІЛ ДӘРЕЖЕЛІ ЗИЯТ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ГРАФОМОТОРЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	108-111
32.	Рамазан А.Қ., Серік А.Т. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗАТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ АРНАЙЫ МЕКТЕПТЕГІ САБАҚТАР КЕЗІНДЕ ҚҰРБЫ-ҚҰРДАСТАРЫМЕН ЖӘНЕ ЕРЕСЕКТЕРМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ	111-114
33.	Сабитова К.М., Ступина А.С. МОДЕЛИ СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ	114-117
34.	Сағади А.М. РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ СФЕРЫ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА ПОСРЕДСТВОМ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	117-120
35.	Садвақасова Н.Ж. ЕББҚ БАР БАЛАЛАРДЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ АЯСЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДА ҚОЛДАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ	120-123
36.	Сардова А.Ю. УЧЕТ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С УМЕРЕННЫМ НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА ПРИ ПОСТРОЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	123-128
37.	Сарсыбаева Н.А. ҚОҒАМНЫҢ ИНКЛЮЗИЯҒА КӨЗҚАРАСЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАБЫЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	128-131
38.	Сергеева А.Д. РАЗВИТИЕ СЛОВЕСНО-ЛОГИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ЗПР ПОСРЕДСТВОМ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР	132-135
39.	Сәлімгерей Қ.М. ТЕҢ МҰМКІНДІКТЕР АРҚЫЛЫ – ОРТАҚ БОЛАШАҚҚА	135-138
40.	Синкевич А.А. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФИГУРНОГО КАТАНИЯ КАК	138-142

	АДАПТИВНОЙ ПРАКТИКИ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С РАС	
41.	Сурудина И.И. РОЛЬ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТА	142-145
42.	Төкен А.Қ. ОҚУ МАТЕРИАЛЫН ҚҰРЫЛЫМДАУДА ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТАЛАРДЫҢ РӨЛІ: АРНАЙЫ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНУ	145-147
43.	Уйсінбаева А.А., Алексахина К.Н. ИНКЛЮЗИЯ ГЛАЗАМИ ОБЫЧНЫХ СЕМЕЙ: КАК МЕНЯЕТСЯ СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ	147-150
44.	Утегенова Ж.Е. ДИСГРАФИЯНЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ТҮЗЕТУ	151-154
45.	Хасенова Г.Т. ЖЕҢІЛ ЗИЯТ БҰЗЫЛЫСЫ БАР 1-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОҚУҒА ҒЫНАЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ	154-156
2-секция «Қазіргі бастауыш білім беру: әдістемелік бағдарлар мен педагогикалық тәжірибелер» «Современное начальное образование: методические ориентиры и педагогические практики»		
46.	Абдиганбар А.Н. ПӘНДЕРДІ КІРІКТІРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АДАМГЕРШЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	157-160
47.	Абитова С.М. ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ	160-163
48.	Ақшалаова Ә.Ж. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІН ДАМУДАҒЫ ДИЗАЙН-ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	163-167
49.	Алпыспаева А.Р. РОЛЬ УЧИТЕЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ	167-171
50.	Алтынова А.Е. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САБАҒЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	171-177
51.	Аманбек Ж.О. ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ НЕГІЗІ - ДӘСТҮР!	178-180
52.	Әбубәкір А.Д. STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	180-183
53.	Бекежанова Д.Р. ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ ШКОЛЬНОГО СТРЕССА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ	184-188
54.	Бекқасым А.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	188-192
55.	Гамидова М.Н. ВЛИЯНИЕ ГАДЖЕТОВ НА УРОВЕНЬ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: КАК ПРЕОДОЛЕТЬ МАЛОПОДВИЖНЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ	192-197
56.	Грозовская В.А. ФИЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНАЯ РАБОТА В РЕЖИМЕ ДНЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА: МЕТОДИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ И ПРАКТИКА ОРГАНИЗАЦИИ	197-203
57.	Далабаева Е.Қ. STEM – ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕГРАТИВТІ ТӘСІЛІ	203-206
58.	Даян М. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ДИЗАЙН-ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ	206-209
59.	Дүйсен Қ.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ	209-213
60.	Едіге Е.М., Жабагина Ж.Т., Айдарбекова К.А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	213-218
61.	Ерғали К. МҰҒАЛІМ МҮДДЕСІН ҚОРҒАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ МАҢЫЗЫ	218-221
62.	Ерқосаева Ж.Ж. ТРУДНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ДИСТАНЦИОННЫХ УРОКОВ	221-224
63.	Жақбар С.Қ. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП	224-227

	ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БОЙЫНА ҚАЛЫПТАСТЫРУ	
64.	Жәдігерқызы А. БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫН МЕНГЕРТУДЕ МҰҒАЛІМНІҢ ӘДІСТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕМЕСІ	227-230
65.	Жетпісбай А.Б. ЦИФРЛЫҚ СТОРИТЕЛЛИНГ ҚҰРАЛЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	230-233
66.	Жоламанова А.Г. ӨЗДІК ЖҰМЫСТАР БАРЫСЫНДА БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ РЕФЛЕКСИВТІК ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ДАМУЫҒА ҚАТЫСТЫ КЕЙБІР ТҮЙТКІЛДЕР	233-236
67.	Жомарт Ж.Е. ҚАЗІРГІ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК БАҒДАРЛАР	236-238
68.	Ибраева Г.М. ПӘНДЕР ИНТЕГРАЦИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ІЗГІЛІКТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МОДЕЛІ	238-241
69.	Иманберді С.Қ. ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ	241-244
70.	Имұхаметова Т.С. МАТЕМАТИКАЛЫҚ КВЕСТТЕРДІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЕСЕПТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МАҢЫЗЫ	244-247
71.	Карбаева Г.Б. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУЫДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	247-249
72.	Каузова А.Т. БАСТАУЫШ МЕКТЕП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	249-252
73.	Косорезова А.А. ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: РАЗВИТИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ	252-256
74.	Котлевская Ю.С. ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	256-260
75.	Котлевская Ю. РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ: ОТ ТЕОРИИ КЛАССИКОВ ПЕДАГОГИКИ К ПРАКТИКЕ КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	261-265
76.	Крауберг Н.Е. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ	265-267
77.	Курбанова А.Б. ЗАМАНАУИ БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН КӘСІБИ ТАЛАПТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	267-270
78.	Қали Г.С. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ	270-274
79.	Қожамұрат М.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЗАМАНАУИ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ: ТИІМДІ ЖОЛДАР МЕН ТӘЖІРИБЕ	275-277
80.	Қуантаева М.Б. ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ	277-281
81.	Қуаныш А.Н. БАСТАУЫШТА ДҮНИЕТАНУ ПӘНІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ОЙЛАУ ЖӘНЕ ТАНЫМ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ	281-284
82.	Құдайбергенова А.Р. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА «АДАЛ АЗАМАТ» БІРТҮТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ ӘЛЕУЕТІ	284-287
83.	Лес Б.А. БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМІНЕ ҚАЖЕТТІ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ	287-291
84.	Магазова К.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ФАКТОРЛАРЫ	291-294

85.	Мадали А.К. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	294-297
86.	Медет Г.М. БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІ ҮШІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ РӨЛІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІНЕ ЫҚПАЛЫ	297-302
87.	Мукашева А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ SOFT SKILLS ДАҒДЫЛАРЫН ИНТЕРАКТИВТІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ ДАМУ	302-305
88.	Мукашева А.А., Өскінбай Н.Н. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ШЕКТЕУЛЕРІ	305-310
89.	Муталхан Е.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ	311-313
90.	Мұсан Б.Е. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	314-317
91.	Мұсылманбек Ж.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУҒА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДАҒЫ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ	317-321
92.	Мыңбай Ұ.Қ. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ЦИФРЛЫҚ СТОРИТЕЛЛИНГТІ ҚОЛДАНУ	321-324
93.	Назарбекова Ш.Е. ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ФИГУРАХ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ	324-328
94.	Новикова В.Р. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ КАЗАХСТАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	329-331
95.	Нұржауова М.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЕГЕЙЛІГІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ ТӘЖІРИБЕСІ	331-334
96.	Орынбасар Б.К. МЕКТЕПТЕГІ БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БЕЙІМДЕЛУІ	335-338
97.	Осипова А.А. ФОРМИРОВАНИЕ ДВИГАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ	338-341
98.	Өскінбай Н.Н. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ МАТЕМАТИКА ОҚУ ПӘНІНДЕ БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ҚОЛДАНУ	341-345
99.	Персикова Е.И., Песцова А.И., Скакова А.К. ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА	345-349
100.	Полатова Г.Ш. ОЙЫН АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ЖАҢА ӘДІС ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ	349-352
101.	Рақыш Н.Қ. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	352-358
102.	Рахметова А.Т. ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЙЛЕСІМДІ СӨЙЛЕУІН ДАМУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	358-361
103.	Сабыр Ә.К. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	362-364
104.	Сағадатова А.Т. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЗҒЫ ДЕМАЛЫСЫНДА ТОПСЕРУЕНДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	364-370
105.	Сағынтай Ш.А. ПОВЫШЕНИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕРСОНАЛИЗИРОВАННОЙ ОБУЧАЮЩЕЙ ПЛАТФОРМЫ	370-374

106.	Садуакасова Ж.Т. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЗИЯТКЕРЛІК ӨЛЕУЕТІН АШУ ҮШІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚОЛДАНУ: ӨЗЕКТІ ТӘСІЛДЕР МЕН ӘДІСТЕР	374-377
107.	Сайлаубай М.С., Ақтай Ж.М., Шаушекова Б.К. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУДА AR,VR ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ	377-380
108.	Самат Ұ.Д. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУДАҒЫ ОЙЫН САУЫҚ ТАПСЫРМАЛАРЫНЫҢ РӨЛІ	380-383
109.	Сауытжан А.А. МУЛЬТИМОДАЛЬДЫ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ	383-387
110.	Сауытжан А.А., Құдайбергенова А.Р. ОҚУШЫЛАРДЫҢ КІТАП ОҚУҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ	387-394
111.	Сафарова Н.Б., Акпаева А.Б. ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ОБЛИК ПЕДАГОГА НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	394-396
112.	Серікбай А.Б. СӨЗ БАЙЛЫҒЫ - МӘДЕНИЕТТІ СӨЙЛЕУДІҢ НЕГІЗІ	396-400
113.	Соколова В.В. РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	400-404
114.	Суйндикова Н.Т. БАСТАУЫШ МЕКТЕП БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ САПАСЫН ПӘНДЕРДІ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ АРТТЫРУ	404-407
115.	Түймебай Ұ.Т. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ: БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ АРНАЛҒАН ТИІМДІ ТӘСІЛДЕР	407-411
116.	Уахитова А.Қ. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН САҚТАУДЫҢ ЦИФРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	411-413
117.	Фадеева А.И. ВНЕДРЕНИЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ	413-417
118.	Шарифи М. ЦИФРОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РИСКИ	417-419
119.	Щербакова К. РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	419-422
120.	Юрченко В.С. ЦИФРОВИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ: ИНСТРУМЕНТЫ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ	422-425
121.	Яхудаева Ж.Н. ЖАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ НЕГІЗІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	425-428
3-секция		
122.	Абсадықова Ж.Қ. ПСИХИЧЕСКАЯ ДЕПРИВАЦИЯ В ДЕТСКОМ ВОЗРАСТЕ: ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЙ И НАПРАВЛЕНИЯ ПРОФИЛАКТИКИ	429-433
123.	Амантаева С.А. АРАЛАС МЕКТЕПТЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕНІҢ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІСІНІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ САРАЛАНҒАН ТӘСІЛІ	433-436
124.	Аскерова С.М. ПСИХИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ В КОНТЕКСТЕ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	436-439
125.	Ахыбай К.Д. ЖАС ҰРПАҚТЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГТІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҮЛГІСІНІҢ МАҢЫЗЫ	439-441
126.	Габдрахимова А.Р. ОСОБЕННОСТЬ ПРОЯВЛЕНИЯ ТЕМПЕРАМЕНТА В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ	441-444
127.	Нурасамбай У.Б. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ	444-446

	КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	
128.	Ромакер И.Л. ТРАДИЦИОННЫЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ ВЫНОСЛИВОСТИ В СИСТЕМЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	446-448
129.	Сәбитбек А.М. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ ДАМУ	448-450
130.	Талгатқызы К. БУЛЛИНГ В ШКОЛЕ: ВЛИЯНИЕ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ И УЧЕБНУЮ МОТИВАЦИЮ ШКОЛЬНИКОВ 5-Х КЛАССОВ	450-453
131.	Филатова В.С. ПРОБЛЕМА ОСВЕДОМЛЕННОСТИ РОДИТЕЛЕЙ О ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМАХ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	453-456
132.	Фомина Д.Н. ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗМЕНЕНИЯ ПОДХОДОВ К ИНТЕРПРЕТАЦИИ РЕЗУЛЬТАТОВ РИСУНОЧНОЙ МЕТОДИКИ «ДОМ-ДЕРЕВО-ЧЕЛОВЕК»	456-459
133.	Маликова К. РОЛЬ САМООЦЕНКИ ПЕДАГОГА В ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РОСТЕ	459-462
	4-секция «Художественно-эстетическое образование и креативные практики в современном педагогическом пространстве»	
134.	Абикен.Г.М. ВЕБ ДИЗАЙН МЕН ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ	463-465
135.	Абиханова Г.А. АРХИТЕКТУРА КӘСІБИ МАМАНДЫҚ РЕТІНДЕ: ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ СӘУЛЕТШІНІҢ МӘНІ МЕН РӨЛІ	466-469
136.	Аман А.Н., Карипбаев Ж.Б. КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ВИЗУАЛДЫ КОММУНИКАЦИЯ ПРИНЦИПТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КЕҢІСТІК-ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ОЙЛАУЫН ДАМУ	469-472
137.	Асланова М.А. ОБРАЗ И ТРАНСФОРМАЦИЯ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕТАФОРЫ И ГРОТЕСКА В ДИЗАЙНЕ	472-480
138.	Алимжанова Д.Т. ДУБАЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ БУРЖ ХАЛИФА ЗӘУЛІМ ҒИМАРАТЫНЫҢ ДИЗАЙН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН СӘУЛЕТТІК ШЕШІМДЕРІ	480-482
139.	Әбді Ш.Ж. ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҚОЛДАНУ САЛАЛАРЫ	482-485
140.	Әлпейіс Н.С. ИНТЕРЬЕР ДИЗАЙНЫНДАҒЫ СТИЛЬДЕР ЭВОЛЮЦИЯСЫ	485-487
141.	Байтенова Н.С. АРХЕТИПЫ В ВИЗУАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ: ПОЧЕМУ ОБРАЗЫ ПОВТОРЯЮТСЯ В РАЗНЫХ КУЛЬТУРАХ	488-490
142.	Буркитбаева.З.А. ГРАФИКАЛЫҚ ДИЗАЙННЫҢ ДАМУЫ: БАСПА ДӘУІРІНЕН ЦИФЛЫҚ ФОРМАТҚА ДЕЙІН	491-493
143.	Гүломамадова Ф.И. ВЛИЯНИЕ ОДЕЖДЫ И МОДЫ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ, СОЦИАЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ И КАЧЕСТВО ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА	493-497
144.	Егорова Я. В., Жученко И, А. ГЕЙМ-ДИЗАЙН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ: ОТ ИНТЕРАКТИВНОЙ ВИЗУАЛИЗАЦИИ К РАЗВИТИЮ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ И НАВЫКОВ	497-500
145.	Елубай К.О., Айтымов Е.К. ҚАЗІРГІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНДЕГІ ВИЗУАЛДЫ ТІЛДІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ДӘСТҮРДЕН ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯҒА ДЕЙІН	500-503
146.	Ерғали Ж.М. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КРЕАТИВТІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ	503-507

	ТӘСІЛДЕРДІҢ МАҢЫЗЫ	
147.	Жангозина А., Аблаев Ә.А. КӨРКЕМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ИНТЕГРАЦИЯСЫ: АВТОРЛЫҚ ПЕН ЭСТЕТИКАНЫҢ ЖАҢА ФОРМАЛАРЫ.	507-510
148.	Захватова П.Г., Комарова И.В. ТУРИСТИЧЕСКАЯ КАРТА РАЙОНА ЮГО-ВОСТОЧНЫЙ ГОРОДА КАРАГАНДЫ	510-515
149.	Қадыров Қ.Е, Кошқумбаев Қ.Т. ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДӘСТҮРЛІ КӨРКЕМДІК ПРАКТИКАЛАРЫНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ	515-518
150.	Қабылтай А.М. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АРХИТЕКТУРА: ЖАСЫЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТҰРАҚТЫ ДИЗАЙН	518-521
151.	Ким М.Л. ВЛИЯНИЕ ГРАФИЧЕСКОГО ДИЗАЙНА НА ГОРОДСКУЮ СРЕДУ	521-524
152.	Койшубаева Б.З., Карашина Ж.А. LOUNGE-КИНОЗОНА: ПОНЯТИЯ, ФУНКЦИИ И ОСОБЕННОСТИ	524-527
153.	Корнеева В.Е. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ УПАКОВКИ В СОВРЕМЕННОЙ ИНДУСТРИИ ТОВАРОВ	527-533
154.	Ли Е.Г. ЭКЛЕКТИКА В ДИЗАЙНЕ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ	533-537
155.	Манабаева А.Ш., Кенжегулов Ж.К., Бахтығалиева А.Б. МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ	537-541
156.	Мусина У.А., Протасова А. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ГРАФИЧЕСКОМ ДИЗАЙНЕ	541-544
157.	Нурат Н.К. THE PEDAGOGICAL POTENTIAL OF AI-GENERATED CONTENT IN DEVELOPING CHILDREN'S AESTHETIC PERCEPTION AND SPEECH CULTURE	545-548
158.	Попов Д. А. ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИСПОЛЪЗУЕМЫХ В АРХИТЕКТУРЕ И ДИЗАЙНЕ	548-551
159.	Прокопьева Д.К. ВЛИЯНИЕ ИИ-ИНСТРУМЕНТОВ НА КРЕАТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ	551-556
160.	Рысбек Н.А. САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ТВОРЧЕСКАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИСТОРИИ ИСКУССТВ КАЗАХСТАНА	556-560
161.	Рябикова А.А. КАК ВИЗУАЛЬНЫЙ СТИЛЬ ВЛИЯЕТ НА ВОСПРИЯТИЕ БРЕНДА ПОЛЬЗОВАТЕЛЯМИ	560-564
162.	Садыханова А.Б. БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ДИЗАЙННЫҢ КӨРКЕМДІК-ТӘРБИЕЛІК МҮМКІНДІКТЕРІ	564-567
163.	Сасым А. ДИЗАЙНДАҒЫ САЗБЕН МОДЕЛЬДЕУ: КЕРАМИКА	568-571
164.	Сәулехан Б., Манабаева А.Ш. ЦИФРЛЫҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫНА ЫҚПАЛЫ	571-574
165.	Силич П.М. МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ В ДИЗАЙНЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ОБРАЗНОЙ СИСТЕМЫ КОСТЮМА	574-579
166.	Смайлова Д.К. ГРОТЕСК В ГРАФИЧЕСКОМ ДИЗАЙНЕ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИ СОЗДАНИИ ЛОГОТИПОВ	579-581
167.	Смагулова А.Р. ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ВИЗУАЛДЫ КОММУНИКАЦИЯ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ИЛЛЮСТРАЦИЯНЫҢ РӨЛІ	582-584
168.	Смирнова В.А. ФОРМООБРАЗОВАНИЕ В АРХИТЕКТУРНОМ ДИЗАЙНЕ	585-587
169.	Сүлейменова А.С., Балабеков К.А. ҚОЛДАНБАЛЫ СӘНДІК ӨНЕРДІ МЕНГЕРУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТАЛҒАМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ МОДЕЛЬДЕРІ	587-590
170.	Тихомирова С.И., Попельшева Ю.Д. РАЗРАБОТКА ТУРИСТИЧЕСКОЙ КАРТЫ К 80-ЛЕТИЮ ГОРОДА ТЕМИРТАУ	590-595

171.	Хадисова С.М. КАК ВЫБРАТЬ ВИЗУАЛЬНЫЙ СТИЛЬ ДЛЯ БРЕНДА: ОТ ИДЕИ К АЙДЕНТИКЕ	595-598
172.	Хамит С.Қ. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ДИЗАЙН: КӘСІБИ САЛАНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ, ӘДІСНАМАЛЫҚ ЖӘНЕ ЭТИКАЛЫҚ ЭВОЛЮЦИЯСЫ	599-601
173.	Шарипулла Ж.Ш. ЗАМАНАУИ ДИЗАЙН: ТРЕНДТЕР, БАҒЫТТАР ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	602-604
174.	Юн И.С. ПСИХОЛОГИЯ ФОРМЫ: ГЕОМЕТРИЧЕСКИЕ ПАТТЕРНЫ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПРИЯТИЕ	604-608